DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

30e JAARGANG.

1895.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE.

TEN DRUKKERIJ DER VENNOOTSCHAP „HET VADERLAND".

REGISTER.

A. Bladz.

Architect en Publiek 9
Amsterdam. (De ontwerpen van het nieuwe R.-K. ziekenhuis te) 11
Architectura et Amicitia. (Vergaderingen) 15, 31, 46, 62, 85, 100, 110, 126, 310, 326, 342, 358, 375, 392, 417
Amsterdam. (De reorganisatie der Publieke Werken te). . 17, 58
Amsterdam. (De verwarming van het Gemeentemuseum te) 20, 31
Arti et Industriae. (Vergaderingen). . . . 22, 54, 106, 334, 368
Architectonische heidecultuur, ook een nationaal belang? 28
Albrecht Dürer 42
Arbeidsduur. (Loon en) . . . 65, 78, 81, 107, 251, 257, 315, 398
Amsterdam. (Uit) . 76, 106, 117, 145, 153, 195, 228, 297, 355, 374
Amsterdam. (Tentoonstelling van de Ambachtsschool en Avondschool voor handwerklieden te) 99
Amsterdam. (De poorten te) 99
Anti-ketelsteen 100
Ambachtsschool te Leiden. (De practische). 119
Arbeiders- of kleine burgerwoningen 148
Amsterdam. (De koopmansbeurs te) 156, 205
Amsterdam. (De Oude- of St.-Nicolaaskerk te) 161
Amsterdam. (Post- en telegraafkantoor te). 217
Arend. (J. E. van den) 230
Amsterdam. (Tentoonstelling te). 234, 277
Amerikaansch Hotel. (Een) 273
Aannemers in de bouwvakken. (Algemeene Vergadering van) 275
Aannemers. (Bond van) 282, 293
Amsterdam. (Het Stedelijk Museum te) 289, 297, 300
Abdij van Egmond. (De) 345, 357
Amsterdam. (De nieuwe regeling der bouwpolitie te). . . . 347
Achtste wonder. ('s Werelds) 356, 366
Amsterdam. (Portiek uit het huis Singel 358 te) 363
Architecten (Examens voor) 363
Als het kalf verdronken is 372
Amsterdam. (De overbrugging van het IJ voor). 379
Aanbestedingen. (Geknoei bij) 388, 414
Ambachtsschool en Avondschool voor handwerklieden te Arnhem. (Het nieuwe gebouw voor de) 411

B.

Beriage. (Tentoonstelling-) 21
Bouwkunst en Vriendschap. (Vergaderingen) . 22, 39, 86, 350, 408
Beelden der Kanselarij te Leeuwarden. (De) 84
Bouwkundigen teekenaar (De positie van den); rapport der afd. 's Gravenhage aan de M. t. h. d. B. 84
Bouwkunst der zestiende eeuw. (De Italiaansche) . . . 114, 169
Burgerwoningen. (Arbeiders- of kleine) 148
Bavokerk te Haarlem. (De nieuwe St.) 189
Bouwplannen voor fabrieken 236
Branderijen. (Internationaal congres voor) 244
Bouwkundig onderwijs 249
Barokstijl in Italië. (De). 252, 259
Bond van aannemers 282, 293
Bouwkunst op de Driejaarlijksche 305
Bekwaamheid. (Proeven van) 321
Bouwkunst. (Gevoels-) 324, 359
België. (De Renaissance in) 329
Brug te Heusden. (Bouw van de) 340
Bouwpolitie te Amsterdam. (De nieuwe regeling der). . . . 347
Betaling op Vrijdag aan werklieden 387
Berlijn. (Industrie-tentoonstelling te) 407

Boekaankondiging.
Handbuch der Baukunde, bearbeitet von L. Brennecke . . . 60
Illustrirte Kunstgewerbliche Zeitschrift für Innen-Decoration . 148
Jaarboekje van het Kon. Instituut van Ingenieurs 368
Een theoretische grondslag voor de afmetingen, verhoudingen en karakteriseering van bouwkundige vormen, hand- en leerboek bij de studie en het onderwijs der bouwkunst, door L. M Mooleaar. 389
Motieven voor het teekenonderwijs, ontleend aan het ambacht, door P. Hormann en H. J. van Dijk 407

C.

Concurrentie 1
Callantsoog 3
Congres omtrent vakonderwijs. (Nationaal) 121, 180
Congres voor brandwezen (Internationaal) 244

D. Bladz.

Daad. (Een flinke) 41
Dürer. Albrecht) 42
Driejaarlijksche. (Bouwkunst op de) 305

E.

Eerste Duitsche Gaspoorweg. (De) 14
Egmond. (De Abdij van) 345, 357
Examen voor opzichter van 's Rijkswaterstaat 348
Examens voor architecten. 364
Extremis. (In) 403

F.

Flinke daad. (Een) 41
Fabrieken. (Bouwplannen voor) 236
Franse. (Johannes) 324
Friesche bouwkring te Leeuwarden. (Vergadering) 417

G.

Gaspoorweg. (De eerste Duitsche). 14
Gemeentemuseum te Amsterdam. (De verwarming van het) 20, 31
Gedenkteeken voor Thomas à Kempis 44, 51, 60
Gedenkteeken van Thomas à Kempis. (Naar aanleiding van een) 78
Geestige Renaissance kerk-aanbouwen 118, 124, 129
Gewelven met gegolfd ijzer, ten vervanging van houten balken. (Vlakke) 140
Gouda 168
Graven van Holland in het Raadhuis te Haarlem. (De afbeeldingen van de) 209, 220, 225
Gemeenteraad te 's-Hertogenbosch. (De) 285
Gebeende veeren. 298, 300
Glasgow. (De nieuwe Schouwburg te) 306
Gevelsbouwkunst. 324, 339
Gilden. (De) 331, 337
Gemeenteambtenaren. 371
Grafelijke zaal. (De) 384, 390, 391, 395, 405
Geknoei bij aanbestedingen. 388, 414

H.

Haarlem. (Uit) 25
Heide-ontginning, ook een nationaal belang? (Architectonische) 28
Haarlem. (Tentoonstelling te) 89
Hotelbouw in Noord-Amerika 131, 137
Hernen. (Het kasteel te) 156
Haarlem. (De nieuwe St.-Bavokerk te) 189
Haarlem. (De afbeeldingen van de graven van Holland in het raadhuis te) 209, 220, 225,
Hotel. (Een Amerikaansch) 273
's-Hertogenbosch. (De Gemeenteraad te) 285
Heerenveen (Tentoonstelling te) 325
Heusden. (Bouw van de brug te) 340

I.

Italiaansche Bouwkunst der zestiende eeuw. (De) . . . 114, 169
Italië. (De Barokstijl in). 252, 259
Inrichting onzer kamers. (De) 281
Iets over schoorsteenen 307
Ingolin 375
In Extremis 403
Industrie-tentoonstelling te Berlijn. 407

K.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs. (Vergaderingen) 54, 118, 180 . 234, 368
Kennemerland. (In) 90
Ketelsteen (Anti-) 100
Kasteel te Hernen. (Het) 156
Koopmansbeurs te Amsterdam. (De) 156, 205
Kapel te Nijmegen. (De Heidensche) 218, 241, 373
Kunstnijverheid 233
Kamers. (De inrichting onzer) 281
Kerkbrand te Schagen. (De) 288, 308, 325
Katholieke Westminster-kathedraal te Londen. (De nieuwe). 294
Kunst. (Nieuwe). 331
Kerken. (Verbrande) 316

Bladz.

L.

Luchtscheepvaart als modern verkeersmiddel 18
Loon- en arbeidsduur . . . 65, 78, 81, 107, 251, 257, 315, 398
Leeuwarden. (De beelden der Kanselarij te) 84
Lijkenvervoer. (Een nieuwe spoorwagen voor) 117
Leiden. (De practische Ambachtsschool te) 119
Londen. (De nieuwe Katholieke Westminster-Kathedraal te) . 285

M.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Vergaderingen der afd. Leiden en Omstreken 6, 45, 79, 125, 326 358, 392, 417
" " " Amsterdam 6, 32, 88, 55, 157, 245, 849, 392
" " " Arnhem 7, 31, 69, 100, 134, 191 (excursie), 350 385, 408
" " " 's Gravenhage 38, 61, 109, 141, 246, 334, 358 400, 416
" " " Haarlem en omstreken . 39, 184, 385, 408
" " " Leeuwarden . . 45, 88, 119, 358, 391, 400
" " " Groningen 86, 109
71e Algemeene vergadering. 173, 182
72e " " 301
Prijsvragen, uitgeschreven door de Maatschappij. 15, 80, 149, 166
Vragen, gesteld door de Maatschappij 357

Modern verkeersmiddel. (Luchtscheepvaart als) 18
Metaalcement. (Patent) 44
Museum te Amsterdam. (Het stedelijk) 289, 297, 300
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst (De); ingezonden 415

N.

Nachtwacht. (De) 12, 20
Nieuw oenkel (Een 36
Nijmegen. (Uit) 58
Naar aanleiding van een gedenkteeken voor Thomas à Kempis 73
Nageperste steen 84
Noord-Amerika. (Hotelbouw in) 131, 137
New-York 185, 193, 202
Nijmegen. (De Heidensche kapel te) 212, 218, 241, 573
Nivel. (J. H.) 219
Nederlandsche steenfabrikanten. (Vergadering van) 289
Nijmegen. (De St.-Stevenskerk te) 291
Nieuwe kunst. 313
Nieuw Oud-Holland. (Een) 383

Necrologie.
J. H. Nivel 219
J. E. van den Arend 230
C. T. Stork 234
Johannes Franse 324

O.

Orakel. (Een nieuw) 36
Oude of St.-Nicolaaskerk te Amsterdam. (De) 161
Onderwijs. (Bouwkundig) 249
Opzichter van 's Rijks waterstaat. (Examen voor) 348
Oud-Holland. (Een nieuw) 383

P.

Prijsvragen en Wedstrijden.
Ontwerp van de twee gevels van een hoekhuis, uitgeschreven door de Afd. Leiden der M. t. b. d. B. 5, 60
Prijsvragen, uitgeschreven door de Maatsch. tot b. d. Bouwk. in 1894 . . . . . 15, 80, 166
Zevende Kerk voor de Ned.-Herv. gemeente te 's Gravenhage. 22, 134
Bewegingswerktuigen voor de in aanbouw zijnde schutsluis te IJmuiden. 31
Gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis. . . . 44 51, 69
Voorzijde van een schouwburgtooneel met scherm, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen 68
Stalgebouw met koetsierswoning, uitgeschreven door de afd. Leeuwarden der M. t. b. d. B. 110
Prijsvragen, in 1894 uitgeschreven door de afd. Amsterdam der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst 119, 166
Concours voor de fraaiste gebouwen op de terreinen der Maatschappij Duinaue te Scheveningen 125
Voorgevel van een hotel van den eersten rang, uitgeschreven door de Vereeniging tot bev. der Bouwkunst te Groningen. 141
Prijsvragen, uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in 1895 149
Prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 165, 303, 341
Windmolen-electriciteit, uitgeschreven door de Ned. Maatsch. ter bevordering van Nijverheid 214, 222
Protestantsche kerk te Detmold. 277
Concertgebouw te Bayreuth 277
Schild voor een scheurkalender 303
Kerkgebouw voor eene welvarende Protestantsche dorpsgemeente, uitgeschreven door het gunootschap Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden 309
Model-diploma van de Maatsch. tot bev. van Nijverheid . . 309

Algemeen bibliotheekgebouw, uitgeschreven door het genootschap Architectura et Amicitia 310
Hoofd voor het weekblad en vignet voor den kalender van 1896, uitgeschreven door Architectura et Amicitia 391

Parijs (Tentoonstelling in 1900 te) 5, 22, 30, 187
Polytechnische School. (De) . . 5, 57, 66, 78, 177, 242, 387, 399
Publiek. (Architect en) 9
Publieke Werken te Amsterdam. (De reorganisatie der). 17, 58
Patent metaalcement 44
Pautre in de omgeving van zijn tijd. (Jean le) 49
Positie van den bouwkundigen teekenaar (De); rapport van de afd. 's-Gravenhage aan de M. t. b. d. B. 84
Poorten te Amsterdam. (De) 99
Post- en telegraafkantoor te Amsterdam. 217
Prijsvragen. 277, 348
Proeven van bekwaamheid. 321

R.

Rapport van de commissie, benoemd tot het beantwoorden van eenige punten in zake bestekswijzigingen en voorwaarden bij publieke bestedingen, gesteld door „Handwerksbloei" te Arnhem 67
Renaissance 113, 124, 129
Reis. (Op) 265
Renaissance in België. (De) 329
Restaureeren 353

S.

School. (De Polytechnische) . . 5, 57, 66, 78, 177, 242, 387, 399
Steen. (Nageperste) 84
Stijl 105
Spoorwagen voor lijkenvervoer. (Een nieuwe) 117
Steden. (De uitleg van) 138
Symbolisch 147
Stork. (C. T.) 234
Steenfabrikanten. (Vergadering van Nederlandsche). 289
Schagen. (De kerkbrand te) 283, 308, 325
Stevenskerk te Nijmegen. (De St.) 291
Schouwburg te Glasgow. (De nieuwe) 306
Schoorsteenen. (Iets over) 307
Standaardlicon 399

T.

Tentoonstelling in 1900 te Parijs 5, 22, 30, 187
Tentoonstelling-Berlage 21
Torens 33
Tentoonstelling te Haarlem 89
Tentoonstelling van de Ambachtsschool en Avondschool voor handwerklieden te Amsterdam 99
Tentoonstellingsbrieven. 154, 168, 172, 188, 197, 212
Teeken des tijds. (Een) 201
Tentoonstelling te Amsterdam. (Bekroningen). 284
Tentoonstelling te Amsterdam. (Park in labyrinthvorm) 277, 293, 300
Tentoonstelling te Heereveen 325

U.

Uit Amsterdam . 76, 108, 117, 145, 158, 195, 228, 297, 355, 374
Uitleg van Steden. (De) 138

V.

Vergaderingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling Leiden en omstreken . 6, 45, 79, 125, 326, 358, 392, 417
" Amsterdam. 6, 32, 88, 55, 157, 245, 849, 392
" Arnhem 7, 31, 69, 100, 134, 191 (excursie), 850, 385, 408
" 's-Gravenhage . 38, 61, 109, 141, 246, 334, 358, 400, 416
" Haarlem en omstreken 39, 184, 385, 408
" Leeuwarden 45, 88, 119, 358, 391, 400
" Groningen 86, 109
71e Algemeene Vergadering 173, 182
72e " " 301

Vergaderingen van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.
Vergadering van 9 Januari 15
" " 23 " 31
" " 6 Februari. 46
" " 20 " 62
" " 6 Maart. 85
" " 20 " 100
" " 3 April. 110
" " 17 " 126
" " 25 September 310
" " 9 October 326
" " 22 " 342
" " 6 November 359
" " 20 " 375
" " 4 December 392
" " 18 " 417

Bladz.

Vergaderingen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Vergadering van 15 Januari 22
" " 29 " 39
" " 5 Maart 86
" " 30 October 350
" " 18 December 408

Vergaderingen van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.
Vergadering van 29 December 5
" " 26 Januari 45
" " 23 Februari 69
" " 30 Maart 109
" " 27 April 141
" " 26 October 350
" " 30 November 391

Vergaderingen der Vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage.
Vergadering van 12 Januari 22
" " 9 Februari. 54
" " 18 Mei 166
" " 12 October 334
" " 9 November 368

Vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.
Vergadering van 12 Februari 54
" " 9 April 118
" " 18 Juni 189
" " 10 September 294
" " 12 November 368

Vereenigingsleven 97, 382
Vakonderwijs. (Nationaal congres omtrent) 121, 180
Vlakke gewelven met gegolfd ijzer, ter vervanging van houten balken. 140
Vakopleiding. 159
Vereeniging tot bevordering van beeldende kunsten 198
Veeren. (Gelecnde). 293, 309
Verbrande kerken 316

Varia.
Dürr-licht 21
Charles Newton 21
De telephoon der toekomst 317
Luxe-trein Nizza—Venetië—Weenen 317
Artillerie-spoorwegtreinen voor de kustverdediging 317

W.

's Werelds echtste wonder 356, 366
Wapenkunst 374
Werklieden. (Betaling op Vrijdag aan) 387

IJ.

IJ voor Amsterdam. (De overbrugging van het). 379

Z.

Ziekenhuis te Amsterdam. (De ontwerpen voor het nieuwe R.-K.) 11
Zaal. (De Grafelijke) 384, 390, 391, 395, 405

PLATEN.

Bladz.

I. Stal en wagenremise voor de Amsterdamsche Omnibus-maatschappij, van de architecten A. L. van Gendt en J. G. van Gendt AIz 1

II. Schets van een ontvanggebouw op de begraafplaats in de Watergraafsmeer, van den architect A. W. Weissman 17

III. Plan van het bouwterrein der Maatschappij „Duinaue" te Scheveningen, van den architect H. Wesstra Jr. 25

IV—VII. Reproducties naar prenten, van Jean le Pautre 49

VIII. Het kasteel te Hernen 156

IX. Koor van de St.-Janskerk te Gouda 163

X. Parochiale kerk van de H. Anna te Munchen. 204

XI—XII. Gebouw der Onderlinge Vereeniging van veehouders, van den architect Jos. Th. J. Cuijpers 211

XIII—XIV. Post- en telegraafkantoor te Amsterdam, van den Rijksbouwmeester C. H. Peters 217

XV. Weeshuis der Hervormden te Vlaardingen. 234

XVbis. De Prins-Hendrikstichting te Egmond-aan-Zee, van de architecten A. L. Van Gendt en J. G. Van Gendt A. Izn. 273

XVI. De St.-Stevenskerk te Nijmegen 291

XVII. Toren der Hervormde Kerk te Onstwedde. 339

XVIII. Tramremise der Amsterdamsche Omnibus-maatschappij, van de architecten A. L. Van Gendt en J. G. Van Gendt Azn. 348

XIX. Portiek uit het huis Singel 548 te Amsterdam 363

XX. Opmeting van eene antieke kast 374

XXI. De overbrugging van het IJ vóor Amsterdam, van den ing.-arch. A. L. Van Gendt 379

XXII. Gesmeed-ijzeren hek aan de Kon. Bibliotheek te 's-Gravenhage 400

XXIII—XXV. Het nieuwe gebouw voor de Ambachtsschool en Avondschool voor handwerkslieden te Arnhem, van den directeur der gemeentewerken J. W. C. Tellegen 411

N.B. De Bladzijden geven de plaats aan, waar de omschrijving te vinden is.

PLAAT I.

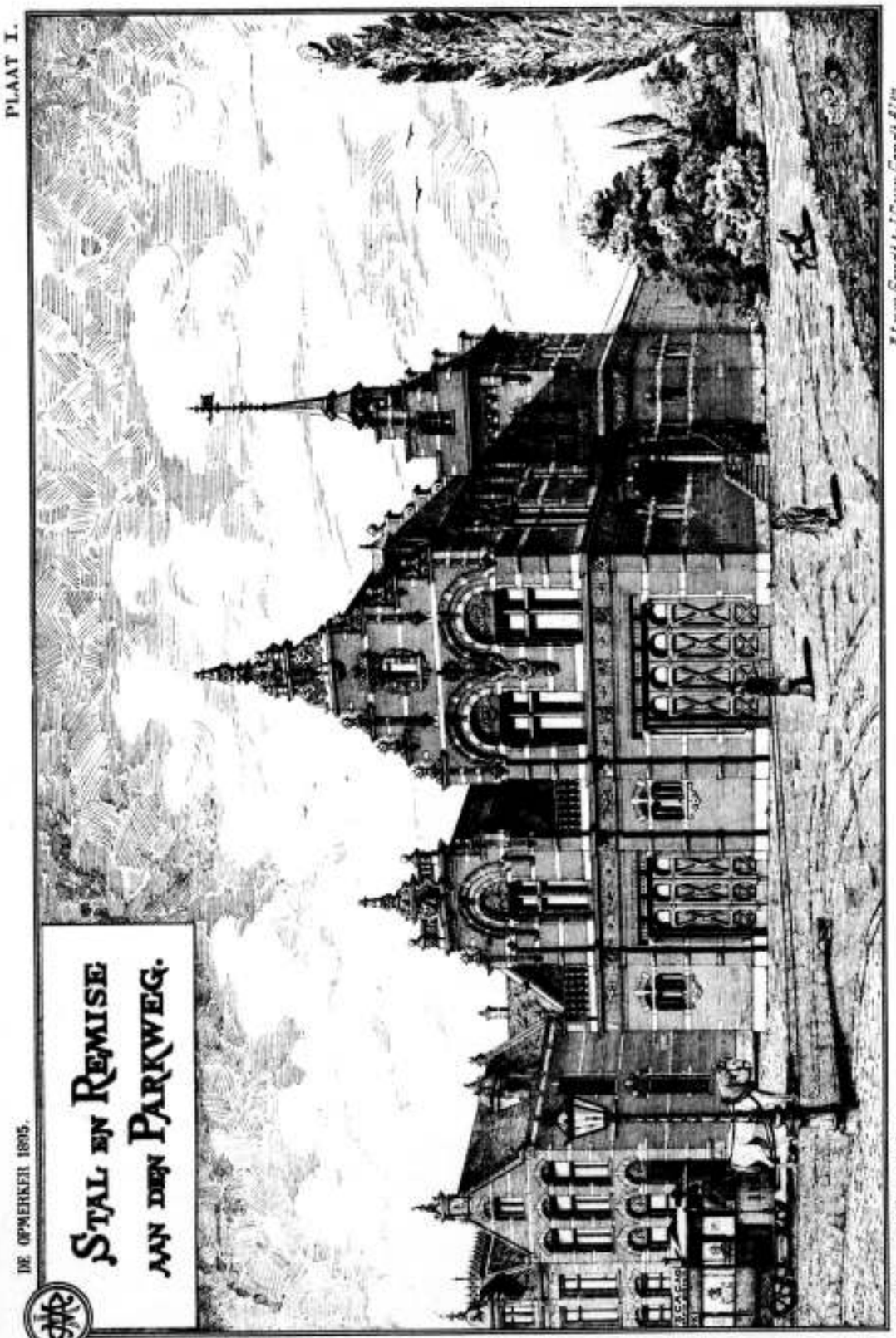

DE OPMERKER 1895.

J.L. van Gendt & J.G. van Gendt A.Lzn. Architecten. Amsterdam.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. — Nº 1 — ZATERDAG, 5 Jan. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

BIJ DE PLAAT.

De stal voor 81 paarden, benevens wagenremise voor de Amsterdamsche Omnibus-maatschappij, voorgesteld op bijgaande plaat, is gelegen aan het einde van den Parkweg te Nieuweramstel, aan het pleintje waar verschillende wegen samenkomen. De materialen, hieraan gebruikt, zijn hardsteen, Oberkirchner zandsteen en baksteen. Het geheel werd den 1sten Maart 1893 aanbesteed door de architecten A. L. van Gendt en J. G. van Gendt ALzn., aangenomen door den heer H. R. Hendriks te Nieuweramstel voor de som van f 73,890, en reeds den 15 Juli 1893 opgeleverd.

J. G. VAN GENDT A.LZN.

CONCURRENTIE.

Er is tegenwoordig overal concurrentie, en zeker niet het minst in de bouwkunst en de vakken, die daarmede samenhangen. In vele opzichten is zij ongetwijfeld een zegen, doch dit wordt maar uiterst zelden gevoeld door hen, die gedwongen zijn daaraan deel te nemen.

Niet altijd is de concurrentie zoo fel geweest als thans; de goede oude tijd was heel anders. Maar men moge dit betreuren, klagen baat niet, zoolang geen middel, dat beterschap brengen kan, gevonden is. Al van ouds heeft men in bescherming dat middel gezien, en vreemd is 't, dat onze ten einde loopende eeuw, die toch zoo gaarne modern in den besten zin wil heeten, weer naar dit oude huismiddel grijpt, dat al lang in onbruik geraakt scheen. Wij spreken hier niet alleen van beschermende invoerrechten aan de grenzen, waarom thans zoo geroepen wordt en die, in het gunstigste geval, slechts enkelen kunnen bevoordeelen ten koste van allen, doch wij denken hier aan andere feiten, die, in een onpartijdig licht beschouwd, even ernstig en betreurenswaard moeten blijken.

Daar was een tijd, toen de steden van ons goede vaderland door muren omringd waren, en de bewoners van elk dezer ommuurde plaatsen als het ware een kleine wereld op zichzelf vormden. Aan stadgenooten werden toen voorrechten toegekend boven vreemden en ieder vond dit zoo natuurlijk mogelijk. Gilden werden opgericht, broederschappen, wier leden een en hetzelfde beroep uitoefenden; slechts wie tot zulk een gilde behoorde, mocht in de stad zijner inwoning zich met ambacht of nering bezig houden. Ieder gilde had zijn eigen bestuur en was aan bepaalde keuren gebonden. De overlieden oefenden toezicht uit zoo op de patroons als op de gezellen, en zij lieten niemand in het gilde toe, die niet poorter was en niet aan bepaalde proeven voldaan had. Dat er in den tijd der gilden voor geen concurrentie te vreezen was, spreekt van zelf.

Den 5 October 1798 werd echter eene publicatie van het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek afgekondigd, waarbij alle gilden werden vervallen verklaard. Aan dit besluit waren uitvoerige debatten in de Nationale Vergadering voorafgegaan, waarin zeer veel vóór, maar ook zeer veel tegen de opheffing der gilden was gesproken.

Daar door het opheffen der gilden ook het afleggen van gildeproeven onnoodig was geworden, kon ieder die maar wilde zich als beoefenaar van den een of anderen tak van ambacht of nijverheid nederzetten; de concurrentie, die toen ontstond, benadeelde vele bekwame en ijverige patroons en had ook op het loon der gezellen een slechten invloed. Ieder, die een „admissie" bij de stedelijke overheid aanvroeg, was, tegen het betalen van een geringe som, gerechtigd zich als baas te vestigen.

Sedert is dit zoo gebleven met het gevolg, dat de ambachten en bedrijven zijn achteruitgegaan, terwijl de concurrentie feller is geworden dan ooit. Nu wil men wel niet tot de wederinvoering der

gilden overgaan, doch men hoort tegenwoordig, zelfs in de gelederen der radicalen, stemmen opgaan, die op beperkende en beschermende maatregelen aandringen. Men vraagt steun voor de inlandsche nijverheid, niet omdat zij zoo voortreffelijk, maar ... omdat zij Nederlandsch is; men vraagt invoerrecht op buitenlandsch graan, niet omdat men meent dat ons graan voor de behoefte voldoende is, maar omdat er in Nederland grondbezitters zijn, die geen rente genoeg trekken.

Van een wederinvoering der gildeproeven, die zeker het nuttigste zijn wat uit de oude arbeidsregeling zou kunnen worden overgenomen, hoort men niet veel; de bescheiden proef, met het inrichten van vak-examens gewaagd, is tot dusverre op zichzelve blijven staan en schijnt niet de sympathie gevonden te hebben, die men daarvoor verwachten mocht. De middelen, die de gilden aanwendden om een door hen niet gewenschte concurrentie onmogelijk te maken, ziet men evenwel thans weer aanprijzen en, ofschoon tersluiks, ook bezigen.

Het voornaamste dier middelen was de uitsluiting van allen, die geen poorters, d. i. ingezetenen eener bepaalde stad, waren. Naar een dergelijke uitsluiting wordt ook thans weer gestreefd nu men, voor werken van aanbelang, reeds den eisch ziet stellen, dat het werkvolk een bepaalden tijd in de gemeente metterwoon gevestigd moet zijn geweest, om te mogen medearbeiden. Ja, bij de besprekingen, die in den raad der hoofdstad aan het vaststellen van bepalingen betreffende loon en arbeidsduur voorafgingen, werden krachtige stemmen gehoord om alleen te Amsterdam gevestigde aannemers als inschrijvers toe te laten. Wat is dit alles anders dan een terugkeer tot datgene, waardoor de gilden meer en meer in discrediet raakten, en dat tot hunne eindelijke opheffing leidde? Wie dit alles met onpartijdigheid beschouwt, zal deze pogingen tot beperking der concurrentie, hoe welgemeend ook, toch niet anders dan verderflijk kunnen achten: men heeft hier te doen met verkapte bescherming, die slechts tot zeer ongezonde, kunstmatige verhoudingen aanleiding kan geven.

Dat onze overheden bepalingen omtrent loon en arbeidsduur gaan vaststellen, ja zelfs arbeidscontracten het leven schenken, herinnert ons maar al te veel aan de vaderlijke zorg van vroeger eeuwen, die sommigen takken van nijverheid of bedrijf ongetwijfeld ten goede kwam, doch die kwalijk overeen te brengen is met de heden-ten-dage heerschende economische begrippen.

Want er is niets nieuws onder de zon. Reeds in het begin der vorige eeuw b.v. vaardigden Burgemeesteren van Haarlem een keur uit, die beoogde de verhouding tusschen werkgevers en werknemers in de textiel-nijverheid — die toen daar ter plaatse een grooten omvang had — te regelen en die tevens bedoelde deze industrie, welke door de mededinging der Engelschen dreigde te kwijnen, in bescherming te nemen. Heeren Burgemeesteren geliefden toen goed te vinden, dat Regenten der Godshuizen gelast zouden worden tot kleeding der gealimenteerden slechts Haarlemsch fabrikaat te gebruiken; dat iemand, die geen drie jaren binnen de stad had gewoond, niet in de textiel-industrie mocht werkzaam zijn; dat iedere fabrikant een knecht, alvorens hem gedaan te geven, een zekeren tijd van te voren moest waarschuwen. Overtredingen werden met boeten bedreigd en, zoo noodig, gestraft. Kort daarop werd ook bepaald, dat de gezellen hun patroon een zekeren tijd van te voren moesten opzeggen en werd hun loon geregeld, maar tevens gelast, dat het in magazijn hebben en verzenden van lijnwaden, buiten de stad gefabriceerd, verboden was en met zware boeten gestraft zou worden. Dit alles heeft evenwel niet kunnen beletten dat de textiel-industrie te Haarlem geheel te gronde is gegaan.

Iets dergelijks als deze beschreven vaderen, hebben die van Amsterdam onlangs gedaan, toen zij hunne goedgemeende bepalingen omtrent loon- en arbeidsduur vaststelden. Zij hadden hierbij niet op het oog, eene industrie te beschermen, doch wilden hunne vaderlijke hand alleen over de bouwambachten uitstrekken, om te trachten de concurrentie, waarvan zij voor vele van hunne onderzaten zoo slechte gevolgen zagen, te beperken. Vooral den toevoer van goedkoope arbeidskrachten uit de provincie wilden zij tegengaan. Zullen hunne maatregelen doel treffen? Eerst veel later kan dit blijken, doch wij vreezen, dat het niet 't geval zal zijn. Zoo min als vroeger, meenen wij dat thans van pogingen, om de concurrentie op deze wijze te beperken, succes is te verwachten.

Gelukkig is op het oogenblik hier-te-lande de overtuiging, dat alleen van beschermende en beperkende maatregelen heil is te verwachten, nog niet algemeen. Het aantal van hen, die in staatsalmacht het universeel geneesmiddel van alle kwalen onzes tijds zien, wordt echter gaandeweg grooter.

Wij voor ons meenen, dat de concurrentie nooit te keeren zal zijn, en dat zij, mits eerlijk, ook geen kwaad kan. Onderkruiping evenwel moet als van concurrentie onderscheiden worden. Tot eer van den werkman mag geconstateerd worden dat deze, over het algemeen, van solidariteit het juiste begrip heeft. Hij duldt niet, dat zijn makker voor lager loon werkt dan hij, en schroomt niet, krachtige middelen te gebruiken, om den onderkruiper te weren, zooals bij de laatste werkstakingen ten duidelijkste gebleken is. In naam der vrijheid van den arbeid poogt men nu wel den werkman te beduiden, dat hij de onderkruiperij haar gang moet laten gaan en men dreigt hem zelfs met tusschenkomst van het openbaar gezag, maar dit alles zal zijn gevoel van solidariteit, zijn afschuw van onderkruiperij niet kunnen doen verminderen.

Soms is ook onder den aannemersstand een zekere solidariteit waar te nemen. In deze kringen, die van concurrentie moeten leven, neemt die solidariteit echter een zeer eigenaardigen vorm aan, dien wij, en velen met ons, nu niet heel prijzenswaardig achten. Al moge soms als verontschuldiging van de practijken, die wij hier op het oog hebben en waarvan de aanbesteder de dupe is, worden aangevoerd, dat een aannemer zoo dikwijls kosten moet maken om in te schrijven, welke kosten toch vergoed moeten worden, wij meenen dat er geen zeer strenge moraal voor vereischt wordt om dergelijke handelingen afkeurenswaard te achten.

En hoe staat het nu met de architecten en ingenieurs geschapen? Voor zooverre deze geen vaste betrekkingen bekleeden, is bij hen de concurrentie natuurlijk fel genoeg. Wat solidariteit, of liever wat esprit de corps, zou de concurrentie hier edeler kunnen maken, maar helaas, ze zijn niet te vinden. Een geneesheer zal er niet gemakkelijk toe overgaan een patiënt te behandelen, dien hij weet dat reeds bij een zijner collega's raad zocht; onder fatsoenlijke advocaten is het niet anders. Onze technici evenwel missen alle esprit de corps; zij ontzien veeltijds geen middelen om hunnen concurrenten een vlieg af te vangen. Soms zijn die middelen onschuldig, al doen zij de waardigheid van het ambt schade genoeg. Soms evenwel zijn zij hoogst afkeurenswaardig. Zoo hoorden wij nog onlangs hoe een der bestbekende architecten hier te lande, toen hij er de lucht van kreeg dat een zijner collega's ergens voor een maatschappij een fabriek zou bouwen, door het nemen van eenige aandeelen in die maatschappij en door het zich tevreden stellen met een lagere dan de behoorlijke percentage, dien collega het beentje wist te lichten.

Dergelijke afkeurenswaardige practijken komen helaas maar al te veel voor; de geschiedenis van menige prijsvraag kan daarvan spreken. Zij doen veel schade aan den stand der architecten en ingenieurs in het algemeen, daar het publiek, dat gaarne generaliseert, nu de geheele kudde als besmet aanziet, ofschoon er gelukkig toch ook schapen zijn, waaraan niets mankeert.

Het zal natuurlijk in het jaar 1895 aan concurrentie op allerlei gebied niet ontbreken, en deze concurrentie zal, ook wat de bouwvakken betreft, niet minder scherp zijn dan vroeger. Hopen wij, dat zij meer en meer met eerlijke middelen gevoerd worde, dan zal zij blijken niet zoo verderflijk te zijn, als velen wel meenen, en zal het niet noodig wezen, dat beschermende of beperkende bepalingen, waarvan nimmer heil kan worden verwacht, als middel moeten dienen om beterschap te brengen.

CALLANTSOOG.

De schade, door den jongsten storm aan de Hollandsche kusten toegebracht, doet zich vooral gevoelen te Scheveningen en te Callantsoog. Uit den aard der zaak is het groote publiek meer bekend met de eerste, dan met de laatste plaats, en het is dan ook niet te verwonderen, dat de heeren Fransen van de Putte, terwijl daarbuiten de storm loeide en nieuw gevaar de kust bedreigde, in de Eerste Kamer de Regeering interpelleerde over den toestand te Scheveningen, die, volgens hem, deerniswaardig was. De Minister van Waterstaat scheen den toestand zoo ernstig niet in te zien, en betoogde dat de Regeering en de Gedeputeerde Staten der beide bedreigde provinciën alles gedaan hadden wat van hen verwacht mocht worden.

Wij willen hier niet onderzoeken, of de Minister niet wat al te optimistisch sprak, doch onzen lezers een kijkje geven op Callantsoog, waar door den laatsten orkaan zoo groote verwoesting is aangericht, dat Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, krachtens art. 7 der wet van 1855, reeds bevelen hebben gegeven om een polderdijk, die vroeger door duingrond beschermd werd, tot zeedijk te verzwaren.

Men bereikt Callantsoog het beste, door per spoor tot Schagen te gaan en daar een rijtuig te nemen.

Het dorp Schagen ligt ten zuidoosten van de Zijpe, in den noordelijksten hoek van het oude Westfriesland. Het is een drukbezochte marktplaats, wat reeds dadelijk blijkt uit de vele logementen en koffiehuizen, die men er aantreft en die aan het dorp een zeer eigenaardig cachet geven. Het gedeelte van Westfriesland, waarin Schagen gelegen is, wordt de Schager en Niedorper Kogge genoemd; de grond bestaat hier uit oude zeeklei en is zeer vruchtbaar.

De Hervormde kerk, die gepleisterd is, heeft een koor, in den halven tienhoek gesloten en zonder zijbeuken; het schip bezit echter zijbeuken, die door zuilen met lijstkapiteelen daarvan worden afgescheiden; het is jammer dat het gebouw gepleisterd is. De toren heeft een houten, opengewerkte spits in den trant van het laatst der 16e eeuw; een kleiner torentje staat op het koor. Het kerkmeubilair, bestaande uit predikstoel, doopbek, familiebank en koorbek, is 17e-eeuwsch. In het koor wordt de grafzerk der eerste heeren van Schagen, van 1473, en een praalgraf van hunne latere opvolgers, uit het begin der 17e eeuw, aangetroffen.

Het raadhuis, dat vroeger als polderhuis dienst deed, is uit het begin der 17e eeuw en van goed beeldhouwwerk voorzien; ook hier zijn de moderne pleisteraars aan den gang geweest. Van het voormalig slot zijn nog twee ronde torens, geheel van gebakken steen, over. Ook verscheidene gevels uit de 17e eeuw verdienen de aandacht, terwijl eene nieuwe, flinke kerk van de offervaardigheid der hedendaagsche Roomsch-Katholieken getuigt.

Om naar Callantsoog te rijden, slaat men den weg naar Schagerbrug in, dat in de Zijpe gelegen is. De Zijpe was voorheen een ondiep water, dat de Noordzee met de Zuiderzee verbond en, bij stormvloed, de dijken van Westfriesland bedreigde. Nadat in de 15e-eeuw vele vruchteloze pogingen waren gedaan, om dit water te bedijken, verkreeg de bekende schilder Jan van Scorel, die te Utrecht een geestelijke waardigheid bekleedde, in 1552 van Keizer Karel V octrooi voor de inpoldering, die omstreeks 1563 gereed kwam. De Allerheiligenvloed van 1570 deed de polder echter weder onderloopen en de onrustige tijden waren oorzaak, dat het tot 1597 duurde, eer de Zijpe de polder werd, dien wij thans zien.

De Zijpe heeft den vorm van een langwerpig vierkant, welks lange as ongeveer van het Z. Z. W. naar het N. N. O. loopt. Toen deze polder nog een water was, werd Noord-Holland tegen het zeegeweld beschermd door den ouden Schoorlschen zeedijk, die van de Camperduinen tot bij Krabbendam, aan den Westfriesschen dijk gelegen, loopt. Deze dijk, die nog aanwezig is, zou, bij doorbraak van de Zijpe of van de westelijk daarvan gelegen duinen, als slaperdijk kunnen dienen, wanneer hij niet, bij het maken van het Noord-Hollandsch kanaal, ware doorgegraven. Dit kanaal doorsnijdt den geheelen Zijpepolder, ongeveer in zijn lengte-as.

Op de plaats waar het Zijpewater vroeger met de Noordzee in verbinding was, bevinden zich thans de zeeweringen van de Hondsbossche en van Petten, die den duinketen, welke verbroken was, weder hebben aaneengelecht. Deze zeeweringen, welke den laatsten storm goed weerstonden, zijn zeer waard om bezichtigd te worden, en het is daarom aanbevelenswaard om bij Schagerbrug links om te slaan, en zoo de Zijpe doorrijdend, waarbij men de dorpen St.-Maartensbrug en Burgerbrug passeert, den zeekant te naderen. Het landschap is hier zeer fraai, daar de Schoorlsche en Camperduinen, die tot de hoogste van ons vaderland behooren, eene aangename afwisseling geven. Het contrast van die hooge duinen met de lange lijn van den zeedijk is bepaald frappant.

De zeewering bestaat uit twee deelen. Het zuidelijk deel heet de Hondsbossche, het noordelijk deel de Pettemer zeewering. Zij bestaan uit een breeden, met helm beplanten zanddijk, wiens kruin op 5.50 M. boven volzee ligt, en die door paalwerken met rijsbeslag en steenbedekking versterkt is. Een groot aantal bestoende rijshoofden zijn, ter versterking van dezen dijk, zeewaarts uitgebouwd. Zooals wij de zeeweringen thans zien, zijn zij in de vorige en het begin van deze eeuw daargesteld. Verscheidene malen heeft men den dijk meer landwaarts in moeten verleggen, omdat de duinen, waartegen hij aan beide zijden aansluit, door de zee waren weggeslagen. Zoo leest men nog op een steen in den gevel van het gemeentehuis van den

Hondsbossche, hoe in 1628 „'t gemienlandshuijs door oceaans gewelt" verhuizen moest.

Ook het dorp Petten is, met zijn zeewering, langzamerhand meer en meer landwaarts verplaatst. Een opschrift in de kerk, van 1701, zegt:

Door sterken aanvas en gewelt
Des Oceaans ter neer gevelt
Ben ik dus nijt mijn as herboren
Roemteaanrijger als oijt te vooren.

Een schilderijtje, daarbij hangende, geeft te zien, hoe Petten er in de 17e eeuw uitzag. In 1745 werden vijftig huizen en het raadhuis door de zee verzwolgen. Het tegenwoordig raadhuis werd daarvoor in 1748 in de plaats gesteld.

Benoorden Petten liggen duinen, die niet zeer hoog en breed zijn en welke door de zee gevormd werden, toen de westelijke Zijpedijk, die Petten met Callantsoog verbindt, door het opstuivend zand bedolven was. Deze zandstuivingen zijn oorzaak geweest, dat het westelijk deel van den Zijpepolder niet bijzonder vruchtbaar is, zooals men, langs den binnenweg rijdende, die Petten met Callantsoog verbindt, ten duidelijkste zien kan.

Toen de Zijpe nog water was, lagen ten noorden daarvan twee eilanden, waarvan het zuidelijkste „het Oog" *) en het noordelijkste Huisduinen heette; ten oosten dezer eilanden lagen wiergronden, die het Koegras genoemd werden. Deze eilanden met den Zijpepolder, de Wieringerwaard, den Waard- en Groetpolder en den Anna-Paulownapolder vormen nu het noordelijkste punt van het vasteland van Noord-Holland.

Legt men de kaart voor zich, dan ziet men dat tusschen het noordwestelijk punt van de Zijpe en de Noordzee een polder ligt, die polder van Callantsoog heet. Deze polder is gevormd door de landen van het voormalig eiland het Oog, die, na door den Allerheiligenvloed van 1570 overstroomd te zijn, omstreeks 1612 opnieuw bedijkt werden.

Eigenlijk bestaat de polder uit een viertal kleinere, de Uitlandsche polder, de Jiewelpolder, de Boskerpolder en de Zandpolder. De duinen tusschen dezen polder en de Noordzee zijn zeer smal en zij schijnen in de 17e eeuw zich uit zandbanken gevormd te hebben. In de laatste honderd jaar heeft de zee echter wat zij vroeger maakte weder verzwolgen, zoodat reeds in 1855 de duinrand door een zanddijk binnenwaarts is moeten verbreed worden. Het is deze duinrand, die bij den jongsten storm veel geleden heeft, zoodat het water den slaperdijk ten noorden van het tegenwoordig dorp Callantsoog bedreigt. Door dezen dijk tot zeewering in te richten, wil men voorkomen dat hier hetzelfde plaats vinden zal, wat in de 15e eeuw meer zuidelijk, bij het voormalige dorp Hondsbosch geschiedde, toen de golven zoowel duinen als slaperdijk vernielden en het groote gat ontstond, dat later door de Hondsbossche en Pettemer zeeweringen werd dichtgemaakt.

Het dorp Callantsoog, dat aan den oostkant van den smallen duinrand ligt, is een zeer eenzaam oord. Vreemdelingen komen er zelden; die men er af en toe ziet, werden met moeite door de moedige dorpsbewoners te midden van hevige stormen van gestrande schepen gered. Het eenvoudige kerkje, dat in 1671 hersteld, of althans in zijn tegenwoordigen vorm gebracht schijnt te zijn, heeft, behalve een 17e-eeuwschen predikstoel en een sierlijke koperen kaarskroon, niet veel merkwaardigs. Op een bord, tegen den kerkmuur geplaatst, worden de lotgevallen van Callantsoog beschreven. Daaruit blijkt hoe in 1200 hier een eiland was, dat in 1510 zes-en-dertig schepen ter haringvangst uitzond, terwijl ook de kustvisscherij er bloeide. De Allerheiligenvloed verwoestte, behalve de kerk en de school, drie honderd huizen.

In 1581 werd het bestaande dorp gesticht en de tegenwoordige kerk, die „maar tien voet grooter is" dan het koor der vroegere, „uyt d'overblijfsels van dezelve" opgebouwd. Verder meldt dit opschrift nog, hoe in 1610, „de zanddijk, om 't water te weerhouwen, uyt Staten last" gelegd werd. Deze zanddijk werd gemaakt van het N. W. einde van den polder Callantsoog tot aan Huisduinen, om te voorkomen, dat de Zijpedijk bij hoog water door de Noordzee bedreigd zou worden. De in 1608 drooggelegde Wieringerwaard had op 20 Januari 1610 ondervonden, hoe groot de kracht der zee was en liep toen geheel onder. Het maken van den zanddijk, die weldra tot het ontstaan der tegenwoordige duinen aanleiding gaf, keerde het gevaar voor goed.

De jongste stormen hebben doen zien, dat de zee nog altijd dezelfde gevreesde vijandin is van voorheen en dat, wanneer niet krachtige maatregelen genomen worden, de afneming van het strand niet slechts aan sommige zeedorpen schade toe zal brengen, maar dat ook ernstiger onheilen zouden kunnen ontstaan.

Wanneer echter een alarmist nu reeds met de voorspelling aankomt, dat een geheele provincie door de zee verzwolgen zal worden, doet men wel, dezen profeet niet aanstonds geloof te schenken. De hedendaagsche techniek toch is wel in staat aan het zeegeweld het hoofd te bieden. De werken die gemaakt zijn, waar de kust bedreigd werd, of waar de beschermende duinreeks geheel begon te ontbreken, hebben volkomen aan hun doel beantwoord, zooals de zoogenaamde Delflandsche hoofden tusschen den Hoek van Holland en Scheveningen, en de zeeweringen bij Petten kunnen bewijzen. Ook het Scheveningsche strand kan door dergelijke hoofden beschermd worden en de dijk bij Callantsoog kan als een zeer goede zeewering worden ingericht.

Men mag ook niet vergeten dat, in den tijd toen de historische vloeden zulke groote verwoestingen aanrichtten, het toezicht op de waterschapsbesturen nog niet zoo goed was als thans, nu de Staten der Provincien urgente werken kunnen gelasten.

Reeds deelde de Minister van Waterstaat mede, dat Delfland door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland is gewezen op de noodzakelijkheid van voorziening bij Scheveningen; men heeft daar echter lang geaarzeld om hoofden te maken, omdat deze de belangen van het dorp als badplaats en het visschersbedrijf zullen schaden.

Ten slotte mag er nog wel eens op gewezen worden, dat het wegslaan van de duinen op een der bedreigde punten niet zulke vreeselijke gevolgen zou kunnen hebben als bv. het doorbreken van den Leidijk bovendams. Achter de duinen toch liggen nog niet onmiddellijk polders, doch tamelijk hooge gronden; zoo ligt bv. de bedreigde polder Callantsoog zoo hoog, dat hij het buiten bemaling stellen kan en eene natuurlijke afwatering heeft.

Wie dus mocht meenen, gedachtig aan het bekende „waar eens de zeeneeuw vloog", dat weldra ons vaderland, „ontworsteld aan de baren", weer binnen korten tijd een groote waterplas zal worden, maakt zich noodeloos ongerust.

*) Men denke aan Schiermonnikoog, het eiland der „Schiere" vroeger.

DE TENTOONSTELLING VAN 1900.

Toen wij in ons N°. van 10 November 1894 de voorspelling waagden, dat de tentoonstellingen zoo langzamerhand haar tijd gehad hebben, en dat zelfs die van 1900, te Parijs te houden, niet veel origineels zou te zien geven, dachten wij niet dat die voorspelling zoo spoedig zou uitkomen.

Het blijkt, nu de tentoonstellingsontwerpen, althans diegenen welke als serieus opgevat moeten worden, geëxposeerd zijn, dat er geen eigenlijk gezegde „clou" gevonden is. Aan vreemde invallen, om niet te zeggen dwaasheden, is geen gebrek, maar alles, wat werkelijk uitvoerbaar zou zijn, is erg *„vieux jeu."* Was er aanvankelijk over gedacht, om op het geheele Champ-de-Mars *tabula rasa* te maken, het schijnt, dat nu van hoogerhand een wenk is gegeven, om zooveel mogelijk van het bestaande te behouden, wat zeker, met het oog op de kosten, verstandig genoemd mag worden.

Welk denkbeeld ten slotte de zege zal wegdragen, is nog niet met zekerheid te zeggen en ook zelfs als de uitspraak der Jury gevallen zal zijn, dient men zich op verrassingen voorbereid te houden. In ieder geval zal het moeite kosten, den Eiffeltoren te overtreffen.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Mag men de loopende geruchten gelooven, dan zal de Polytechnische school, die in den heer Le Comte zulk een verdienstelijk beoefenaar der Renaissance kunst als leerkracht bezat, nu een aanhanger der officiëele kunstleer als leeraar verkrijgen.

Dit verwondert ons niet. Nog onlangs kon men zien hoe de „magische invloed", dien, al sedert 1874, onze opvolgende Ministers van Binnenlandsche Zaken ondervonden, nog onverzwakt werkt. Zal de officiëele kunst te Delft een beter onthaal vinden, dan de kunst van Le Comte? De toekomst zal het leeren.

En zoo zullen wij dan meer en meer onze jongere architecten, zij het dan ook schoorvoetend, tot de knieën van Viollet-le-Duc zien naderen, om zich eerbiedig daar neder te zetten en de eeuwige waarheden der redegevende kunst te hooren.

En zoo zullen ook de jonge Delftenaars meer en meer „voelen het werken van Viollet-le-Duc, voor wiens apostel de poort zich zonder handenhulp zal openen, terwijl de groote beiaard broent, groot, sonoor, brons — terwijl kleine klokjes tinkelen stille, en witte knapen volgen, priesters wit en goud — o, wel hoog is zijn klokketoren...."

PRIJSVRAGEN

ONTWERP VAN DE TWEE GEVELS VOOR EEN BOEKHUIS.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de afdeeling Leiden en Omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zijn drie antwoorden ingekomen onder de motto's:

N. in cirkel (geteekend).
XIX^de eeuw.
D.

Eene commissie uit de afdeeling Haarlem v. d. Mij. t. b. d. Bouwk. zal de teekeningen beoordeelen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 29 December 1894.

In deze bijeenkomst worden een drietal leden aangenomen en op voorstel van het Bestuur werd besloten een gezellige bijeenkomst te houden. Tot leden der regelings-commissie voor die vergadering werden benoemd de heeren D. Bekkering, P. Switters en A. van Elmpt.

Hierna werd de vraag besproken, wat wel de oorzaak mocht wezen van den vochtigen aanslag en de vuile streepen aan de wanden van vertrekken en vestibules, waarin gaslicht gebrand wordt. Volgens den vrager vond men dat speciaal in Groningen en niet in andere plaatsen.

De heer N. De Ridder zeide, namens de commissie voor materialenkennis, dat zij bij verschillende directeuren van gasfabrieken zoowel hier als elders te vergeefs inlichtingen had gevraagd. Alleen werd door die technici beweerd, dat eene goede ventilatie het eenige middel is dergelijken aanslag te voorkomen.

Over deze quaestie werd zeer levendig gediscussieerd. De heer H. Behingh gaf als zijne overtuiging te kennen, dat die aanslag en streepen ontstonden door het in 't gas aanwezige ammonia, dat bij de verbranding zich in de kamer verspreidde en aan de wanden afzette waar het, als zijnde een zout, gretig de waterdeeltjes uit de lucht absorbeerde en dan de verf aantastte, waardoor zwarte vuile streepen bij het neerloopen langs de muren ontstonden. Ook gordijnen en behangsels worden er door aangetast en verteerd. Zijns inziens was de aanwezigheid van deze schadelijke stof in het gas te wijten aan de nieuwe zuiveringsmethode door middel van ijzer-oer en zwavel.

Onderscheidene heeren wisten staaltjes uit hunne ondervinding op te noemen, waaruit de schadelijke uitwerking van brandend lichtgas op verf, lak, gordijnen, etc. bleek. Men kwam echter tot geene eind-gevolgtrekking, daar er geen deskundigen aanwezig waren, voldoende met de samenstelling van het lichtgas bekend.

Thans kwam het volgende punt der agenda, een vraag over *tuin*, aan de orde, doch bij meerderheid van stemmen werd deze zaak nogmaals uitgesteld, om den heer L. H. Moolenaar in de gelegenheid te stellen zijne voordracht te houden. Deze zeer boeiende rede had tot titel: Eenige fragmenten uit een brief van een vriend met 4 photographieën. De brief begon met het rijmpje, dat als motto voorkomt in het groote trappenboek van Tieleman van der Horst:

De bouwkunst toont haar kracht in vreugdrijk gewaad;
Gelukkig is de grond, waarop haar tempel staat!

Naar aanleiding van die motto schetste de heer den staat der bouwkunst in vroegeren en lateren tijd. Dat er b. v. tegenwoordig van een bouwstijl geen sprake kan zijn, werd toegeschreven aan de vele en velerlei eischen, waaraan de tegenwoordige bouwkunst moet voldoen, aan het verloren gaan van een geloof aan de gelukzaligheid hiernamaals, aan het hand over hand toenemend materialisme, enz.

Een terugkeer tot de oude toestanden wenschte spreker evenwel niet, wel dat de menschheid het verloren gevoel voor iets hoogers mocht terug verkrijgen. Dan zou ook de bouwkunst eene hoogere wijding erlangen; naast vele verheven denkbeelden bevatte de rede vele geestige opmerkingen en vooral de beschrijving der 4 photographieën was interessant.

De eerste stelde de bouwkunst voor als in bovengenoemd rijmpje, als eene statige vrouwelijke figuur in een sierlijken, rondom open tempel, eene slanke doch fiere vrouw met een lichtenden krans om 't hoofd.

De tweede vertoont de bouwkunst ook in de gedaante eener vrouw, doch zonder schoonen tempel en versierlijk gewaad. Haar oogen staan flets en ze is dik en vet geworden. De stralenkrans ontbreekt. Ze is gekleed in een rok van gegolfd en verzinkt plantijzer en draagt een gordel van cement om haar middel. Op haar hoofd heeft ze een muts van nikkel, bekroond door een terracotta schoorsteenkap. Achter een gebroken, scheefstaande kolom staat een bedeesd jongmensch, die door de juffrouw wordt toegewenkt, met een teekenpen in de hand.

Op de derde plaat is plaats van een tempel een ander gebouw met een uithangbord aan den gevel en de deur op een kier. In het gebouw 2 beelden. De bouwkunst zit op een stoel met stijve leuning en een heer van middelbaren leeftijd houdt haar bij de hand vast. Deze heer doet ook aan bouwen en wil nu eens kennis maken met de bouwkunst. De juffrouw draagt een japon van papier-steen en over den boezem hangt een guirlande van kunstgraniet.

Nummer 4 lijkt niets meer op bouwkunst en vertoont hetzelfde huis, meer en-face gezien. Het uithangbord draagt duidelijk leesbaar het opschrift: Rendez-vous. Dat is de tempel der bouwkunst geworden; van buiten en van binnen is alles zeer weelderig ingericht en de rijk gemeubileerde salon is voorzien van de nieuwste verwarmingstoestellen. Nu, de bouwkunst is in een stadium gekomen, dat zij wel wat meer warmte noodig heeft. Alleen architecten van zekeren leeftijd bezoeken haar nog; de jongelui gaan liever naar jeugdiger schoonen. De juffrouw is op den grond gevallen en mist de kracht om weer op te staan; een oude heer houdt haar gezelschap. Ze is omringd door allerlei barokvormen, Gotische torenspitsen, Chineesche draken, etc.

Spr. eindigde zijn voordracht met een schoon beeld der toekomst voor te stellen, waarin hij duidelijk deed uitkomen, hoe alles anders en beter kan worden.

Dat de aanwezigen met genoegen het gesprokene hadden aangehoord, bewees het applaus.

De vragenbus bevatte de drieledige vraag: Wat is lazuurverf? Wat is terebine? Wat is dammarcevernis?

Ter bezichtiging lagen de teekeningen van de infanteriekazerne en van het botanisch laboratorium, welke beiden gebouwen te Groningen zullen worden opgericht. Deze ontwerpen waren ingezonden door den heer J. N. Kruizinga.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Leiden en Omstreken.

Vergadering van Donderdag 27 December 1894.

De laatste vergadering in dit jaar kan een der belangrijkste genoemd worden; de heer W. J. Lampe, leeraar middelbaar onderwijs in handteekenen enz., hield eene lijdrage over 1o. *Faïence*, 2o. *Het teekenen in verband met de kunstnijverheid.*

Tot toelichting waren langs de wanden van de zaal tal van platen tentoongesteld, voor dezen avond welwillend afgestaan door den directeur van de Kunstnijverheidsschool te Haarlem.

Spreker ving aan met den oorsprong van het vaatwerk na te gaan, waaruit blijkt dat de natuur den mensch daarin is te hulp gekomen door den vorm van vruchten- en eierschalen, scheepen enz. Om het dragen en verplaatsen van deze schalen gemakkelijk te maken, worden ze omvlochten, en het vaatwerk, dat eerst uit de hand vervaardigd werd, verkreeg niet alleen meer volmaking toen de draaischijf werd toegepast, maar ook eene grootere handelswaarde. De versieringen der Egyptische, Chineesche, Indische, Romeinsche en andere vaatwerken worden door den Grieck in schoone vormen gebracht, die getuigden van ernstige studie en bekwaamheid. Aan de opgravingen van Schliemann hebben wij hoofdzakelijk de schoonste Grieksche vaatwerken te danken, terwijl de opgravingen in Pompeji ons doen zien welk een uitgebreide tak van kunstnijverheid toen reeds verkregen was; in 1858 waren reeds 70 Romeinsche pottenbakkerijen en 36 tegelbakkerijen blootgelegd.

De heer Lampe verklaarde vervolgens de verschillende onderdeelen, waarbij de passende versiering op duidelijke wijze werd kenbaar gemaakt. Vooral de Grieksche vaatwerken worden in hun verschillenden vorm en opvatting besproken en de versiering op de ter bezichtiging gestelde platen aangewezen. Er bleek dan ook uit, dat de Grick wist dat convoud de grondslag is van het ware schoone; de Romein daarentegen zocht in overlading van versieringsmotieven zijn hoogste kracht. De wanstaltige vaasvormen, die men helaas! in zoovele salons aantreft, geven het bewijs dat het Grieksche vaatwerk in vorm en schoonheid niet begrepen wordt.

Nadat met een enkel woord de glasindustrie der Romeinen, vooral de à jour bewerkte versieringen en de vele schoone voorwerpen van bedoelde glasindustrie, in het bezit van het Museum te Napels, besproken was, ging spreker over tot de behandeling van het *email*, waaronder men verstaat de licht-smeltbare verbinding, welke gebruikt wordt vooral om metaaloppervlakten te bekleeden, als het emailschilderwerk. Het email bestaat uit glas, dat onder toevoeging van minerale stoffen of zoogenaamde vloeimiddelen, licht vloeibaar wordt. De samenstelling kan geschieden uit goud, koper of ijzer; het email dat oorspronkelijk kleurloos en doorschijnend is, wordt door toevoeging van tinoxyde melkachtig wit en ondoorschijnend. Het voorwerp wordt na het emailleeren in den oven aan een groote hitte blootgesteld, waardoor het email zich op de metaaloppervlakten vastzet; dit email kan, als men het wenscht, gepolijst worden.

Verder verklaarde de heer Lampe dat men bij het goudwerkersemail of mozaïek-achtig schilderwerk drie soorten van techniek onderscheidt n.l. 1o. het *email cloisonné*, 2o het *email champlevé*, 3o het *email op reliefgrond*. Bij de eerste bewerking wordt de te emailleeren plaat door metalen randen in vakken verdeeld, in het tweede geval worden de deelen die men wit wil emailleeren, door een graveerstift uitgediept, terwijl men daarombeen de randen laat staan om de derde bewerking te volbrengen, die hoofdzakelijk bestaat uit het aanbrengen van gekleurd email op in relief aangegeven versieringen.

Het eerste gedeelte der voordracht werd door den heer Lampe besloten met eene beschrijving van het leven en de werken van Bernard Palissy, den kunstigen pottenbakker uit den tijd der Renaissance, die na 15 jaren van onderzoek, onder veel gebrek en tegenspoed, zijn kunst te voorschijn bracht. De kunst van Palissy maakte veel opgang; hij werd de gunsteling van den Hertog van Montmorency en later ook van Catharina de Medicis, die hem den titel gaf van „Inventeur des rustiques figulines du Roi". Als Hugenoot eindigde hij in 1590 zijn leven in de gevangenis.

Gedurende de pauze werden de platen nogmaals bezichtigd, waarna spreker tot het tweede gedeelte zijner voordracht overging, handelende over het teekenen in verband met de kunstnijverheid. Eene bespreking der onderwijskunde of methodische onderdeelen wenschte hij niet te houden, maar alleen iets te zeggen over het teekenen in 't algemeen.

In 't kort zij vermeld dat het teekenonderwijs aanvangt op de lagere school en onderwezen wordt aan leerlingen van 6 tot 12 jaren. De bedoeling is het kind te leeren zien, het gereedschap te leeren hanteeren, lijnen en lijnvormen te kopiëeren en verandering van eenvoudige lichamen in de natuur waar te nemen. Een goed resultaat is volgens den heer Lampe alleen dan te verkrijgen, als er genoeg oefentijd en de onderwijzer genoeg practisch ontwikkeld is om de moeilijkheden, die zich zoo menigwerf voordoen en niet voor mondelinge verklaring vatbaar zijn, op het bord door voorteekenen duidelijk te maken.

Worden die leerlingen later verdeeld over hoogere burger- en ambachtsscholen of speciale inrichtingen, dan kan de studie in het teekenen ook op de vakscholen voortgezet en tot op zekere hoogte uitgebreid worden. Geduld met den leerling, maar vooral practische kennis van den onderwijzer, zijn eerste vereischten voor het welslagen van het onderwijs, dat de leeraar geven moet. Spreker wees op het nut van een cursus in kunstindustrieel teekenonderwijs, die to dezer stede ontbreekt, en lichtte met eene serie teekeningen het gesprokene toe.

De belangrijke voordracht werd met aandacht gevolgd en de spreker, die verschillende vragen met de meeste welwillendheid beantwoordde, werd bij monde van den waarnemenden Voorzitter, den heer J. Jesse, hartelijk dankgezegd voor zijn interessante bijdrage.

De heer Van Rijven liet een paar monsters ijzeren traphekleeding met zwaluwstaartvormig ingelaten loodeu opperlak circuleeren. Deze traphekleeding trok zeer de aandacht en verdient volgens vele leden aanbeveling doch is betrekkelijk kostbaar. De bekleeding is toegepast bij de Towerbrug te Londen.

Bij monde van den heer Lancel werd rapport uitgebracht omtrent de rekening en verantwoording van den Penningmeester en daaruit bleek, dat het nadeelig saldo der voorlaatste rekening verdwenen was. De Penningmeester, de heer H. J. Jesse, werd onder dankbetuiging voor zijn zuinig beheer gedechargeerd; de begrooting voor 1895 kwam daarna aan de orde en werd na eenige kleine wijzigingen vastgesteld.

Inplaats van de aftredende en niet herkiesbare bestuursleden werden benoemd de heeren W. C. Mahler en W. Kok en de heer J. Roem (thans Voorzitter) voor den tijd van één jaar herbenoemd.

Omtrent een vraag, in de beievenbus gevonden en luidende: *Is het gewenscht dat de afdeeling Leiden en Omstreken der Mpij. t. b. d. B. zich wende tot het Gemeentebestuur om een prijsvraag uit te schrijven voor het eventueel op te richten krankzinnigengesticht nabij Leiden*, werd, na eenige discussie, besloten geene stappen to doen.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering van 28 December 1894.

Door den Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meijjes, werd na lezing en goedkeuring van de notulen medegedeeld, dat op uitnoodiging van het Bestuur de heeren G. van Arkel, H. P. Berlage Nzn., I. Gosschalk, J. R. de Kruijff, D. A. N. Margadant, J. E. van der Pek, F. W. M. Poggenbeek, C. T. J. Louis Richer, Th. G. Schill en de Voorzitter zullen optreden als commissie voor het opmaken van eene inventaris van de thans nog aanwezige belangrijke Nederlandsche bouwwerken in Amsterdam en de naaste omgeving daarvan.

Op uitnoodiging van het Hoofdbestuur zal in de maand Januari 1895 te Arnhem een bijeenkomst worden gehouden van de voorzitters en secretarissen van alle afdeelingen met het Hoofdbestuur, waarin o. a. door den heer C. H. Peters, voorzitter van de afdeeling 's-Gravenhage, zal worden ingeleid de vraag: „Is het niet van het grootste belang voor de Maatschappij, dat de band tusschen haar en de afdeelingen zoo nauw mogelijk zij? Wat kan gedaan worden om dien hechter en beter te maken?"

Verder wordt door den Voorzitter aan den heer E. M. Rood medegedeeld, dat het Bestuur na onderlinge bespreking niet kan treden in het voorstel van genoemden heer om eene commissie te organiseeren, die zich belasten zou met de exploitatie van kwikkolommen ter beproeving van de draagkracht van oude paalfundeeringen.

Door den heer H. P. Berlage Nzn. wordt hierna vraag 2 ingeleid en daarbij aangetoond, dat het symbolisme ten nauwste samenhangt met het kunstwerk, zoodat de symboliek even goed spreekt uit de pyramiden en grootsche kathedr len als uit de tijdelijke feestversieringen. Volgens spreker is de vraag echter niet goed gesteld, omdat men daaruit zou kunnen opmaken, dat het symbolisme iets is, dat men naar goedvinden kan aanbrengen of weglaten.

De heer Groot is van meening dat de symboliek voor de bouwkunst eene even groote waarde heeft als voor elke andere kunst.

De heer J. E. van der Pek beschouwt de gehcele bouwkunst als symbolisme. De bouwkunst heeft zich ontwikkeld tegelijk met de menschheid en hangt samen met het gemoedsleven van den mensch. Wanneer de steller van de vraag het oog gevestigd heeft op het aanbrengen aan gebouwen van figuren, waarvan eenige beteekenis is verbonden en die heel weinig met symboliek te maken hebben, dan acht spreker de vraag niet goed en kan hij zich geheel vereenigen met het rapport van den heer Berlage.

De Voorzitter was van oordeel dat men, in verband met het woord „moderne bouwkunst" van de gestelde vraag, in het rapport nog moest opnemen dat het symbolisme voor de moderne bouwkunst evenveel waarde heeft als voor vroegere kunstuitingen; eene zienswijze, waarmede de heer Berlage zich volkomen kon vereenigen.

Vraag 4, ingeleid door den heer D. A. N. Margadant, gaf aanleiding tot belangrijke mededeelingen over het gebruik van tras en cement in metselspeciën, die door den inleider in een rapport zullen worden vereenigd.

De heer W. Hamer, die daarna vraag 8 inleidde, besprak den toestand der arbeiderswoningen voor 50 jaren in Amsterdam en wees op de treurige verhoudingen, die daarvan nog getuigen. In 1847 ontstond eenige verbetering en vormden zich verschillende maatschappijen voor den bouw van arbeiderswoningen. Wel is rekening gehouden met de eischen van de hygiëne, maar toch niet geheel voldoende. De duurte der bouwterreinen zal wel altijd een bezwaar blijven om goede arbeiderswoningen op te richten, als men ten minste rente van het uit te geven kapitaal wil trekken en niet in philantropie vervallen.

Het tweede gedeelte van de vraag werd door spreker ontkennend beantwoord. Wel bestaat er een gezondheidscommissie, doch zij is niet krachtig genoeg om voldoende resultaten te kunnen verkrijgen.

Naar aanleiding van deze mededeelingen werden verschillende punten nog besproken, zooals de onteigening van ongezonde kelderwoningen in verband met de bestaande politieverordeningen en ook het rapport, uitgebracht door „de Volksbond", over kelderwoningen, opgemaakt door eene commissie, waarin verschillende architecten zitting hadden en waardoor verkregen is, dat reeds eenige ongezonde woningen door het gemeentebestuur van Amsterdam onbewoonbaar zijn verklaard.

De heer Berlage gaf ten slotte eene kunstbeschouwing, bestaande uit eene collectie originecle japansche schaduwen, waarvan enkele in photolitographie waarschijnlijk in het Bouwkundig Weekblad zullen worden opgenomen. Daarna werd de vergadering gesloten.

Afdeeling Arnhem.

De Voorzitter deelde het programma mede voor de op 23 Januari alhier te houden vergadering van het Hoofdbestuur met de voorzitters en secretarissen der afdeelingen.

Van de vereeniging „Handwerkbelang" was een schrijven ingekomen met verzoek het oordeel van de afdeeling te vernemen omtrent de volgende punten:

1o. Moet een patroon, profiteerende van de slechte tijden en den loonstandaard niet betalende, bij eene volgende inschrijving geweerd worden?

2o. Moet het verzoek tot architecten en directiën gericht worden machinaal timmerwerk te weren?

3o. Is het verkieslijk in de bestekken bepalingen voor wederzijdsche borgstelling te maken?

4o. Moet in de bestekken, met afwijking van de rechten, die volgens de A. V. inzake geschillen aan de directie worden toegekend, eene bepaling worden opgenomen, dat de geschillen tusschen aannemer en directie door arbiters worden beslist?

Tot behandeling dezer vragen benoemde de voorzitter de heeren Eyckink, Persijn en Freem tot leden eener commissie, met opdracht binnen twee maanden rapport uit te brengen.

De Voorzitter deelde den leden mede, dat reeds f 60 is ingekomen voor de uitgeschreven prijsvraag, beval dit fonds in de welwillendheid der leden aan en verliet daarop de vergadering, die verder door den vice-president geleid werd.

Na gehouden onderzoek werden rekening en verantwoording goedgekeurd, de begrooting aangevuld en de aftredende bestuursleden W. G. Lunsink en A. R. Freem herkozen.

De heer J. Persijn Jr. behandelde de vraag: „wanneer moet bij burgerlijke bouwkunde tras en wanneer cement gebruikt worden?"; spreker deelde als zijn oordeel mede dat het cement tegenwoordig de tras bijna geheel verdringt en dit slechts in bepaalde gevallen zou mogen geschieden. Bij velen is de vrees om slechte waar te bekomen een reden om aan cement de voorkeur te geven, maar bij beide materialen is het gevaar even groot en het onderzoek even moeilijk. Voor regenbakken, waterdichte kelders en alles, wat met water in verband staat, verdient tras aanbeveling; het cement daarentegen is bij den bouw van gevels te verkiezen, daar het snellere bindkracht heeft, beter tegen vorst bestand is en het uitslaan der muren, zooals bij het gebruik van tras geschiedt, voorkomen wordt. Ook voor bekleedingen, bepleisteringen en het trekken van lijsten wordt het cement in ruime mate toegepast; al moet het nabootsen van natuurlijke steen uit een oogpunt van kunst betreurd worden, kan niet ontkend worden dat cement als decoratief element sterk geëxploiteerd wordt. Als constructief materiaal hebben cement en tras onschatbare diensten bewezen en beiden nemen een waardige plaats in.

De heer Persijn besprak daarna het gebruik van geglazuurde steenen en tegels aan buitengevels; spreker was van meening dat de voortdurende toepassing te danken is aan de liefde voor de polychromie, die door de studie van de Oostersche kunst werd opgewekt. In onzen nationalen bouwstijl passen de geglazuurde steenen zeer goed en buitenlandsche tegelproducten met rijke kleur-effecten worden gretig toegepast. De laatste Parijsche tentoonstelling heeft ons doen zien welk effect met tegelversiering kan bereikt worden.

Spreker wees op het nieuwe stationsgebouw te Keulen, waar tegelversiering op groote schaal wordt toegepast en waarschuwde voor de slechte soorten geglazuurde steen, die niet tegen den invloed van het weder bestand zijn en in weerwil daarvan bij den speculatiebouw op ouderwetsche plaatsen worden geplaatst.

Tot aanvulling der mededeelingen van spreker werd er door een der leden op gewezen, dat het afschilferen van geglazuurde steen door inwerking van kalk geschiedt. Vult men een ter buitenzijde geglazuurde bloempot met gebluschte kalk, dan kan het glazuur na verloop van 4 weken met den vinger worden afgekrabd.

De vice-voorzitter bracht den heer Persijn dank voor het gesprokene en sloot de vergadering.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De Jury ter beoordeeling van de ontwerpen voor de in 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling heeft uitspraak gedaan over de ingezonden modellen, waarvan er meer dan 100 zijn ingekomen, doch van welke reeds bij eerste schifting een groot aantal buiten aanmerking zijn gebleven. Deze prijzen, elk van 6000 fr., zijn toegekend aan de heeren Girault, Hénard en Paulin. Later zal uit de modellen, al of niet geheel gevolgd, want het bestuur heeft zich te dien opzichte alle vrijheid voorbehouden, roorgoed eene keuze worden gedaan.

Voorts zijn nog vier premiën, elk van 4000, vijf, ieder van 2000 en zes, elk van 1000 fr., toegewezen.

Het opmerkelijkste in de plannen van den heer Hénard is een koepel van 100 meter in middellijn en ter hoogte van 200 meter.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In de Vereeniging voor statistiek zullen als preadviseurs over het vraagstuk van minimum loon en maximum arbeid optreden de heeren Prof. Reiger te Groningen, D. W. Stork, fabrikant teHengeloo, Mr. M. W. F. Treub, wethouder te Amsterdam, en D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester alhier.

— De heeren A. Volker Lz. te Sliedrecht en P. A. Bos te Gorinchem hebben aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid concessie gevraagd voor gedeeltelijke bedijking van de Lauwerzee.

— Te Toulouse is op 38-jarigen leeftijd gestorven Dr. Th. Stieltjes, professor bij de wiskundige faculteit aldaar. Stieltjes had zich als mathematicus een grooten naam verworven; een langdurige ziekte, waarvoor hij te vergeefs herstel had gezocht in Algerië, sleepte hem ten grave.

— Naar wij vernemen, is het ontwerpproject voor een haven te Scheveningen gereed. Daarbij is in hoofdzaak gevolgd de schets, die in een der afleveringen van het vorige jaar van het weekblad *De Ingenieur* door Jhr. Ortt, ingenieur van 's Rijks Waterstaat, is gegeven, voor het geval, dat men nog eenmaal tot den aanleg van een haven te Scheveningen mocht besluiten. Die schets bevatte een buitenhaven, beschermd door golfbrekers. Het avant-projet is door een lokwanam technicus bewerkt: Jhr. Ortt stond hem met zijn raad en ondervinding ter zijde.

Binnen weinige dagen zal aan de bestaande havencommissie uit de Visscherijvereeniging te Scheveningen het plan ter beoordeeling worden toegezonden en zullen tevens alle belangstellenden uit Den Haag in de gelegenheid gesteld worden met het plan kennis te maken. Men stelt zich voor bij de Regeering voor den aanleg van een haven volgens het bedoelde plan concessie aan te vragen. (*Vrijh.*)

Amsterdam. Het eerste nummer is verschenen van *De Ingenieur*, weekblad voor de bouwvakken, uitgave van de aannemers-societeit *Eendracht*.

Arnhem. Naar wij vernemen zal de heer C. B. Posthumus Meyjes te Amsterdam door kerkvoogden der Ned.-Herv. gemeente worden aangezocht om zich met de restauratie van het inwendige der St.-Eusebius- of Groote kerk te belasten.

Deventer. Aan het St.-Josephgesticht alhier is dezer dagen gelegateerd een som van f 10,000 voor den bouw van een nieuwe kapel. Spoedig zal dus dit gesticht met een fraaie uitbreiding verrijkt worden.

Wageningen. De Raad heeft besloten geen nieuwe concessie tot gasverlichting dezer gemeente te verleenen, de concessie met de bestaande Wageningsche Gasverlichting-maatschappij niet te verlengen en door eigen exploitatie in de verlichting der gemeente te voorzien.

— Het nieuwe tijdschrift voor versieringskunst, onder redactie van Frans Boerema, zal, voorloopig althans, niet verschijnen.

Niet alleen door ziekte des heeren Boerema, maar, naar men zegt, moet de firma, die zich met de uitgave belast had, te weinig vertrouwen in den smaak van het publiek hebben om een dergelijk tijdschrift, zonder den gewonen modernen prenten-chaos voorzien, aan te durven. De redacteur kon natuurlijk aan dit verlangen niet voldoen en zoo zal de uitgave niet plaats hebben. We hopen dat dit slechts voorloopig is en dat men een uitgever moge vinden, want werkelijk wordt 't tijd dat er, ook in ons land, eindelijk een tijdschrift speciaal voor versieringskunst verschijnt, dat in alle opzichten naar het goede streeft; te meer waar de versieringskunst dezer dagen weer allerwege tracht op te bloeien en uit de asschc herrijzen wil. De namen der medewerkers deden ons reeds hopen op iets bijzonder goeds en vrij zeker kan men zeggen, dat ieder, 't goed meenende met de versieringskunst, zich het tijdschrift zou hebben aangeschaft. (*Arch.*)

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit zijn benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw de heeren: 1o. R. W. J. C. van den Wall Bake, directeur der Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij, te Amsterdam; 2o. G. A. A. Middelberg, directeur der genoemde maatschappij, te Pretoria, en 3o. A. D. de Marez Oyens, bankier en commissaris der genoemde maatschappij, te Amsterdam.

ANDRIESEN & VAN DEN BERG.
Kunstsmeden.
Maken op aanvrage ontwerpen van alle soorten **Kunstsmeedwerken**, als **Hekwerken, Sierankers, Deurpaneelen, Balkonhekken, Reclameborden** enz.
V. d. Duijnstraat 73. ROTTERDAM

H. HARTMAN,
Artesische en Nortonputten.
Inrichting voor Grondboringen.
LOOSDUINEN.

MACHINENBOUW.
IJzerconstructies.
KETELMAKERIJ.
Metaalgieterij.
HENRI GRASSO,
(Firma W. Grasso).
Opgericht 1858.
's HERTOGENBOSCH.
Vlugge bediening.
CIVIELE PRIJZEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **22**sten **Januari 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 679.

Het verplaatsen van de wachterswoning, No. 74a tusschen Groningen en Kropswolde naar K.M. 71 tusschen VIERVERLATEN en ZUIDHORN ten behoeve van den spoorweg van Harlingen naar Nieuweschans.

Begroting *f* 1970.—.

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 31sten December 1894 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den Januari 1895 ten 1 uur 15 namiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 28sten December 1894.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **14**n **Januari 1895**, des namiddags te *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 600:

de levering van diverse houten balken, stammen en planken ten behoeve der Centrale Werkplaats te HAARLEM in den loop van het jaar 1895 benoodigd.

Het bestek is tegen betaling van *f* **0.50** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag *met toezending van het bedrag in postwissel of postzegels* (aan aanvragen zonder bijvoeging van het bedrag wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Tractie en Materieel, Kamer No. **191** in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden op aanvrage verstrekt door den Chef van de Centrale Werkplaats te HAARLEM.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Zakken en Balen
IN ALLE SOORTEN
F. VELLEKAMP,
Palmgracht 69-71,
AMSTERDAM.

MAHONI-HOUT
in Blokken en gezaagd.
NOTEN, AMERIKAANSCH, ITALIAANSCH
CALIFORNIA REDWOOD,
geheel vrij van trekken.
AHORN.
STEEN- of WIT BEUKENHOUT.
CEDER voor deurpaneelen.
PERENHOUT en KERSENHOUT.
ESCHDOORN voor Rijtuigpaneelen.
TEAK
in BALKEN, PLATEN en PLANKEN.
IEPEN GEWATERD.
BEUKEN in alle dikten.
ESSCHEN.
Verder alle bekende **Binnen-** en **Buitenlandsche Houtsoorten.**
Verkrijgbaar in den FIJNEN HOUTHANDEL van
H. J. WESSELS,
O.Z. Voorburgwal 128
b/d. Oude Kerksplein,
AMSTERDAM.

W. H. JACOBS.
Machinefabriek, Stoomketelmakerij en Grofsmederij.
HAARLEM.
INRICHTING TOT HYDRAULISCH KLINKEN VAN DE ZWAARSTE KETELS EN IJZERCONSTUCTIËN.
Fabriek en Kantoor:
HUBERTINA-WERF. NOORDER-BUITENSPAARNE.

Afwaschbaar Olieverfdruk Behangselpapier.
Dit Behangsel staat uit boven alle bekende soorten.
Te verkrijgen van af 25 cent per rol tot de fijnste soorten in het Magazijn
Raaks 38 te HAARLEM.
Agent voor Nederland en Koloniën: J. C. VAN OMMEREN.

J. J. SLEIJSER. LEIDEN.
Magazijn van Teekenbehoeften.
Kantoorbenoodigdheden, alsmede uitgebreide Papierhandel. Papiersans fin, Calqueerpapier en linnen, Millimeterpapier, Lichtdrukpapier en linnen en alle onderdeelen voor het Bouwkundig Teekenen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N° 2 ZATERDAG, 12 Jan. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

ARCHITECT EN PUBLIEK.

Het is in den laatsten tijd niets zeldzaams meer dat architecten, die behalve met de teekeningen ook met het gevederd riet weten om te gaan, zich in dag- en weekbladen tot het groote publiek richten, of althans meenen dit te doen. Want wie bekend is met de wijze, waarop het groote publiek gewoonlijk couranten en tijdschriften leest, is er zich maar al te zeer van bewust dat in negen-en-negentig van de honderd gevallen de beschouwingen over architectuur eenvoudig worden overgeslagen.

Reeds vóór een vijftiental jaren, als wij ons niet vergissen, beproefde het toen nog niet lang bestaande weekblad *De Amsterdammer*, door het opnemen van een reeks artikelen over Amsterdamsche bouwwerken, belangstelling van het publiek voor architectuur te wekken. Die artikelen, afkomstig van den even scherpen als mysterieuzen Duplex, waren beoordeelingen van uitgevoerde bouwwerken, in populairen trant geschreven. In vakkringen maakten zij sensatie genoeg en ook het publiek hield er zich mede bezig; toch schijnt de redactie van het weekblad te hebben ingezien, dat beschouwingen over architectuur, hoe populair ook, niet van de gading zijner lezers waren, althans na een jaar of wat werd de reeks van artikelen plotseling afgebroken om nimmer te worden vervolgd.

De artikelen, die thans in dag- en weekbladen een plaats vinden, verschillen van die, welke vóór vijftien jaar verschenen, in vele opzichten. Werd toen niets dan zuivere critiek geleverd, thans zijn het meer bespiegelingen, in den trant van die, welke tegenwoordig ook in andere takken van kunst mode werden. De schrijvers trachten hun lezers een denkbeeld te geven van de idealen, waarnaar de hedendaagsche bouwkunst zal hebben te streven, wil zij weer hare oude plaats innemen.

Dikwijls is de stijl dier artikelen niet mooi, een gevolg misschien daarvan, dat de schrijvers de beweging onzer hedendaagsche letterkunde, zij het dan ook uit de verte, willen volgen. Is men echter eenmaal met de talrijke bastaardwoorden, als isolement, positief, constructief, baseeren, organisme, faciel, subtiel, ordinair, intens en dergelijke, wat verzoend geraakt, en ergert men zich niet meer over een zinbouw, die in het Fransch of Engelsch uitmuntend zou zijn, doch die met den aard der Nederlandsche taal ten eenenmale in strijd is, dan begint men de welgemeende pogingen der hedendaagsche schrijvers, die de bouwkunst hervormen willen, meer te waardeeren.

Het is wel jammer, dat bouwkunst slechts beoordeeld kan worden, ja wij zouden bijna willen zeggen genietbaar gevonden, door diegenen, welke haar beoefenen. Dit doet haar, die toch de oudste en eerste der kunsten is, in een afzondering geraken, die niet genoeg betreurd kan worden en die zeer nadeelige gevolgen met zich brengt.

Maar heeft de groote menigte dan soms wel verstand van dichtkunst of schilderkunst, of muziek, of tooneelspeelkunst of beeldhouwkunst? Het zij verre van ons dit te willen beweren, maar men zal ons toegeven, dat het publiek toch doet, alsof het verstand van al die zaken heeft. Al kan iemand geen enkele zin zonder hinderlijke fouten schrijven, hij durft toch met gerustheid zeggen, dat hij den „Gijsbrecht" vervelend vindt; al is iemand volslagen kleurenblind, dit zal hem niet beletten om te verklaren, dat Breitner zijn sympathie niet heeft; al bezaalt iemands muzikale kennis zich ertoe, dat hij „al de eendjes" met één vinger op de piano tikkelt, dan wordt hij daardoor volstrekt niet weerhouden om Wagner voor een groot prul uit te maken; al begint iemand pas een beetje te rederijken, hij critiseert al de tooneelspelers, die in de stad zijner inwoning optreden; niemand, eindelijk, zal aarzelen te betuigen, dat hij

het beeldje op zijn pendule honderdmaal mooier vindt dan de Venus van Milo, die geen oogen en geen armen heeft.

Vraag nu echter een diergenen zijn meening over een bouwwerk, tien tegen een dat gij ten antwoord krijgt: „daar heb ik geen verstand van", tenzij de ondervraagde zelf mocht hebben laten bouwen, als wanneer gij ongetwijfeld een vloed van jeremiades over rookende schoorsteenen, vochtige muren, klemmende deuren, enz. zult moeten aanhooren.

Dat een architect een kunstenaar kan zijn, wil er bij de menschen in het geheel niet in. Wij gelooven ook niet, dat zij zich vooreerst van de dwaling huns wegs zullen bekeeren. Door het publiek dus uitgesloten uit den kring der artisten, voelt de bouwmeester, die zich werkelijk bewust is kunstenaar te zijn, zich teruggezet en miskend. De bittere stemming, door deze miskenning gewekt, is uit de meeste artikelen, door bouwmeesters voor het groote publiek geschreven, te proeven.

En het moet worden erkend, dat het voor geen enkel kunstenaar zoo grievend is achteruitgezet te worden, als voor een architect, die nu eenmaal niet buiten het publiek kan, als hij in werkelijkheid, en dus niet op het papier alleen, bouwen wil. Zeker, het is niet aangenaam voor een schilder om, als zijn voortbrengselen geen marktwaarde bezitten, in bekrompen omstandigheden te moeten leven; hij kan zich echter geheel aan zijn kunst wijden en doek op doek blijven voortbrengen, totdat het publiek, of althans een deel daarvan, hem recht doet weervaren. Ja zelfs al blijft de erkenning zijner verdiensten bij zijn leven uit, hij kan zich troosten met de gedachte, dat zijn werk wellicht door een later geslacht begrepen en gewaardeerd zal worden.

Stel u echter de de stemming voor van een architect, die, bezield met de schoonste idealen en overtuigd van zijn superioriteit, tot niets doen gedwongen wordt en die het publiek zijn deur ziet voorbijgaan, terwijl zijn buurman, die in geenen deele artist is, maar die de bouwkunst eenvoudig als een zaak drijft, zijn klanten voortdurend in grooter getal telt. Hier kan het besef, dat een latere tijd misschien zal weten te waardeeren, geen troost brengen, want welke heuchenis zal er na jaren zijn van een architect, die niet gebouwd heeft? Begrijpt gij de droefheid en de ergernis van dezen miskende, wanneer hij tal van groote gebouwen langs gaat, door middelmatigheden ontworpen? Hij voelt wel, dat er een tijd van vergelding komen zal, wanneer de middelmatigheden van het wederrechtelijk ingenomen voetstuk zullen worden afgerukt, maar hij voelt ook, dat er van zijn eigen willen en kunnen geen monument, dat zijn naam bij het nageslacht zou kunnen groot maken, zal blijven.

Deze bittere stemming drijft tot schrijven en daaruit wordt veel, wat in den laatsten tijd in dag- en weekbladen over bouwkunst werd opgenomen, verklaard; het is een zeer begrijpelijk pessimisme, dat hier aan het woord is.

Soms echter wordt ook wel een andere toon aangeslagen; dan wordt, met verloochening van mogelijke eigen bekwaamheid, betoogd, dat in deze eeuw de architectuur geen kunst geweest is, en dat dus alle bouwmeesters, wier werkzaamheid het ongeluk had tusschen 1800 en 1900 te vallen, niet anders dan handwerkslieden waren. De voorspelling wordt dan gewaagd, dat de volgende eeuw een kunst meer zal hebben, een kunst van en voor het volk, van en voor de gemeenschap, en dat die kunst de bouwkunst zal wezen.

Het ware te wenschen, dat deze voorspelling mocht uitkomen, doch wij gelooven het niet. Er zijn in het minst geen teekenen, die als de voorloopers van een waarachtige belangstelling bij het publiek voor het werk van den architect beschouwd kunnen worden. Wel wordt er tegenwoordig over bouwkunst gepraat en ziet men, minder dan vroeger, in de dagbladen besprekingen van nieuw gestichte bouwwerken, die geen ander doel hebben, dan reclame voor architect en leveranciers te maken. Maar wij zijn er nog zoo hemelsbreed van verwijderd, dat de bouwkunst in waarheid een publieke zaak mag genoemd worden.

Zal de wassende en eindelijk misschien overwinnende democratie de bouwkunst den verwachten heilstaat binnenleiden? Tot dusverre heeft het eigenlijke volk zich al heel weinig om kunst, ja men mag wel zeggen om al wat met het ideale in verband staat, bekommerd. De triomfeerende democratie, wars van alle idealen en uitsluitend het practisch bereikbare op het oog hebbende, zal, zoo schijnt het ons, geen schoone bouwkunst verlangen, doch tevreden zijn wanneer zij haar utiliteits-eischen voldaan ziet.

Hoe zal dan nu de zegevierende vierde stand ons een nieuwe bouwkunst, wel te onderscheiden van een bevrediging van nuchtere behoeften, schenken kunnen? Wij herinneren ons geen enkel kunsttijdperk, waar het volk, de democratie zooals men die tegenwoordig begrijpt, een stijl deed geboren worden. Zelfs de bourgeoisie, die pas sedert honderd jaar recht heeft een woordje mede te spreken, en die in veler oog nu al weer afgedaan heeft, wist haar stempel op geen kunststijl te drukken. Hoe zal dan nu het eigenlijk gezegde volk dit kunnen?

Kunst, en in het bijzonder bouwkunst, is aristocratisch van nature; noch van de bourgeoisie, noch van het volk hebben zij iets te hopen. Of is het toeval, dat het sterven van den laatsten historischen stijl juist samenvalt met het geboren worden van den tiers état?

Wij vreezen daarom, dat, zelfs al zou er door dagblad- of tijdschrift-artikelen bij het groote publiek meer belangstelling voor architectuur gewekt worden dan vroeger, dit toch voor de kunst weinig winst zal afwerpen. Het gevolg zal hoogstens zijn dat sommige architecten, die nu niet zooveel practijk hebben als waarop hun talent hen recht geeft, meer waardeering zullen vinden. Dit zou zeker verblijdend wezen, maar een nieuwe kunst is hiermede nog niet gewonnen.

Wij achten het echter prijzenwaard, dat thans degenen, die zich, sprekende over bouwkunst tot het publiek richten, met de kracht, die in hen is, het dwaze van het hedendaagsche bouwen „in stijl" zoeken aan te toonen. Als eenmaal maar de overtuiging veldwint, dat het bouwen in een stijl van het verleden geen deugd, maar een gebrek is, krijgen diegenen, welke wat nieuws willen maken, vaster grond onder de voeten.

Het ware te wenschen, dat het publiek door zijne onverschilligheid voor hetgeen over architectuur geschreven wordt, niet weerhouden werd af en toe eens de opstellen onzer bouwmeesters te lezen. Hoe juist is bv. niet, het door H. P. Berlage in de jongste „Kroniek" opgemerkte „dat heelemaal niet in een vroegeren stijl moet worden gebouwd". En dan verder: „En dan pleit de vergelijking tusschen wat nu Renaissance wordt genoemd en wat vroeger Renaissance *was*; wat nu verbeeldt Gothiek te zijn, en wat vroeger Gothiek *was*, voor de overweging dat het eene beleediging en geen huldiging der vroegere meesters is, in hun kunsttaal te willen spreken. Maar bovendien is de pretentie van het te *kunnen* doen, ordinair; want

nu ja, men zal het kunnen, evenals men ook een vreemde taal tamelijk verdienstelijk kan leeren spreken en schrijven, maar men voelt haar niet." Als nu hieruit het publiek eens mocht leeren inzien, dat de salon in Louis XVI-stijl van mijnheer X en het huis in François I-stijl van mijnheer Y, eigenlijk volstrekt geen kunstwaarde hebben, hoeveel zou er niet gewonnen zijn.

Is tot dusverre de invloed van hetgeen voor het groote publiek over bouwkunst geschreven werd, gering geweest, de hoop blijft, dat hij gaandeweg grooter worden kan. Het is onze oprechte wensch, dat deze hoop vervuld moge worden.

DE ONTWERPEN VOOR HET NIEUWE R.-K. ZIEKENHUIS TE AMSTERDAM.

In het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, zijn thans tentoongesteld de ontwerpen der architecten, die uitgenoodigd werden tot deelneming aan de besloten prijsvraag voor het nieuwe R.-K. Ziekenhuis aldaar.

De tentoonstelling maakt op den binnentredende een eigenaardigen indruk. Men is nu eenmaal gewend bij dergelijke gelegenheden een groot vertoon van teekenaarsbekwaamheid te zien, de eene aquarel nog frisscher en vlotter dan de andere gewasschen, penteekeningen die met elkander in geestigheid van toets concurreeren. Hier is echter niets van dit alles; wel heeft een der mededingers door een zeker vertoon van kleuren zijn collega's de loef pogen af te steken, doch de overigen hebben er zich toe bepaald in sobere lijnen en tinten hunne denkbeelden ten papiere te brengen. Wie aan mooi teekenwerk heeft, zal dus door de expositie teleurgesteld worden; alleen in de teekeningen van het met den tweeden prijs bekroond ontwerp, die bij alle soberheid toch een zeer artistieke hand verraden, zal hij wat van zijn gading vinden.

Wij voor ons, die maar al te goed weten, hoe de bekwaamste teekenaars haast nooit de beste ontwerpers zijn, betreuren het niet, dat er van de plannen „zoo weinig werk gemaakt is."

De meeste deelnemers hebben hun taak daarenboven zoo serieus opgevat, dat men toch reeds eerbied moet hebben voor de enorme werkkracht, waarvan wij hier de vruchten voor ons zien. Het moet den mededingers heel wat hoofdbreken hebben gekost, om op het niet bijzonder ruime terrein, dat daarenboven nog uit onsamenhangende stukken bestond, een ziekenhuis voor 600 patienten te ontwerpen. Verreweg de meesten hebben alleen maar het grootste terrein ingenomen, waarschijnlijk meenend, dat dit voor den dienst het meest gewenscht zou zijn, en wij gelooven dat zij daarin juist gezien hebben.

Dat een, aan de hedendaagsche eischen geheel beantwoordend ziekenhuis op een zoo beperkt terrein eene onmogelijkheid was, spreekt van zelf. De eigenaardigheden van een R.-K. ziekenhuis, als kapel, enz., namen daarenboven nog een vrij groot deel van het terrein in beslag, en zoo is men ertoe mocten komen om zich tevreden te stellen met eene inrichting als die van het Wilhelmina-gasthuis, waar — behalve voor de besmettelijke zieken, die in barakken gehuisvest zijn — slechts zeer groote paviljoens, die daarenboven nog eene verdieping hebben, gemaakt konden worden.

Het zou ons te ver voeren, indien wij hier critiek op het den mededingers verstrekte programma wilden leveren; het bevreemdt ons echter, dat geen afzonderlijke kinderzalen verlangd schijnen te zijn geworden, die toch in geen enkel goed ingericht ziekenhuis mogen ontbreken.

De Jury, die behalve architectonische, ook medische deskundigen in haar midden telde, heeft haar taak met zorg volbracht en over het algemeen kunnen wij ons met haar uitspraak wel vereenigen. Sommige der door haar aangevoerde motieven schijnen ons echter aan bedenking onderhevig. Dat groote waarde is gehecht aan een goede oriënteering der paviljoens, schijnt ons juist gezien, en wij kunnen ons ook begrijpen, dat de voorkeur werd gegeven aan die ontwerpen, welke tusschen de gebouwen zooveel ruimte als mogelijk was, gelaten hadden. Niet minder natuurlijk komt het ons voor dat alle ontwerpen, die soms ter wille der symmetrie de gebouwen om pleinen of pleintjes gegroepeerd vertoonden, verworpen werden. Dat evenwel als bezwaar tegen sommige ontwerpen is aangevoerd, dat de gebouwen niet ver genoeg terugstaan uit de rooilijnen der het terrein omgevende straten, schijnt ons zeer gezocht, daar het toch niet wel aan te nemen is dat een meter of wat meer of minder afstand van die rooilijnen invloed zal hebben op het doordringen van het straatrumoer in de ziekenzalen. Indien die straten in de toekomst drukke verkeerswegen worden, dan zou het terrein veel grooter moeten zijn dan het is, om de paviljoens zoo te kunnen plaatsen, dat de patienten geen last van het verkeer zullen hebben.

Het bekroonde ontwerp *„Liefdadigheid"*, van den architect A. C. Bleijs, vertoont vrijstaande paviljoens, die evenwijdig loopen met de korte as van het terrein. Administratie, economie en andere voor den algemeenen dienst bestemde gebouwen zijn in het midden van de lange terrein-as geplaatst. Over het algemeen schijnt dit ontwerp het best aan de bedoeling der prijsuitschrijvers te voldoen, wat niet belet dat de groepeering van kapel met economie-inrichtingen, enz. ons zeer gebrekkig voorkomt. Al die pleintjes en gangetjes vormen een tamelijk chaotisch geheel, waarin bij uitvoering zeker verandering gebracht zal worden. Architectonisch heeft dit ontwerp niet veel om het lijf; daar het hier evenwel in de eerste plaats op practische bruikbaarheid voor een bepaald doel aankwam, kunnen wij ons begrijpen, dat de Jury aan architectonische waarde in den eigenlijken zin van het woord niet zooveel gewicht heeft toegekend, als dit soms wel eens bij andere prijsvragen het geval is.

Hadde de architectuur den doorslag gegeven, voorzeker ware het ontwerp *S. M.*, van den architect Jos. Th. J. Cuypers, dat nu den tweeden prijs kreeg, met den eersten prijs beloond geworden. Uitmuntend gedetailleerde baksteengevels, met zorg en smaak geteekend, boeien hier het oog. De stijl is, hoe kon dit anders, de bekende „officieele", die ons evenwel hier, waar het een Roomsch-Katholiek gesticht geldt, zeer op zijn plaats lijkt. Had de ontwerper zijn plattegrond in den geest van het vorige ontwerp gehouden, dan zou hij, wij zijn er zeker van, succes hebben gehad. De beide T-vormige paviljoens, die hij meende te mogen maken, hebben echter tengevolge gehad, dat er zalen evenwijdig aan de lange terrein-as kwamen, en dit was in strijd met de opvatting der Jury. Zeer goed doordacht zijn hier directie-, economiegebouwen en andere accessoires. Dat de ontwerper zich niet door eischen van symmetrie heeft laten weerhouden om zijn kapel zooveel mogelijk in de H. Linie te plaatsen, mocht van den neef van onzen betreurden Alberdingk Thijm verwacht worden: *Bon sang ne peut mentir!*

Een volkomen symmetrisch plan is dat, gemerkt „*St.-Nicolaas*", welks ontwerper zich voorstelt als A. A. M. Bruning, architect en makelaar. Wij gelooven dat het makelaarsgilde trotsch op dit zijn medelid mag zijn; niet velen der gildebroeders zouden in staat zijn een dergelijk project te maken, al zouden zij het zeker gaarne „leveren" willen. Dit neemt niet weg, dat het ontwerp fouten heeft. De plaatsing der paviljoens, die door corridors van aanzienlijke hoogteafmetingen verbonden zijn, is zoo, dat tal van kleine pleintjes ontstaan, die te gering van afmeting zijn om voldoende toevoer van licht en lucht te waarborgen. De architectuur van dit project kan op gelijke hoogte met die van het eerst bekroonde gesteld worden, doch valt bij die van den heer Cuypers af.

Symmetrie is ook het hoofddenkbeeld van het ontwerp *Charité*, welks vervaardigers de heeren H. J. Wennekers en A. C. Boerma zijn. De paviljoens zijn hier in de lengte van het terrein, met hunne gevels ten deele niet ver van de rooilijnen verwijderd, geplaatst en het is waarschijnlijk daardoor vooral, dat dit ontwerp voor geen onderscheiding in aanmerking is kunnen komen, want de dispositie, al is zij niet van fouten vrij, heeft toch ook wel verdienste. De architectonische vormen zijn wel een weinig te pretentieus, wat wij met de bestemming der gebouwen in strijd achten.

Het onderwerp *Z V*, dat door de architecten A. Jacot en W. Oldewelt vervaardigd blijkt, is zeker het kleurigste der collectie. Men vindt daar de Fransche school terug, ongeveer op dezelfde manier als zij zich openbaart in de prijsvraag-antwoorden, die de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vóór een twintigtal jaren placht te bekronen. Het viel ons evenwel op dat de innerlijke waarde van dit project, zoo uit een oogpunt van esthetica als van practijk, geen gelijken tred houdt met de niet onbehaaglijke wijze van voorstellen. In het Juryrapport worden zeer gegronde bedenkingen gemaakt; de ontwerpers zullen zeker uit de lezing van dat stuk voor den vervolge nuttige leering getrokken hebben. Wij houden onze bemerkingen daarom achterwege.

Er zijn nog twee projecten in de zaal aanwezig, wier makers een bescheiden incognito hebben bewaard. Het eerste daarvan, *Charitas*, onderscheidt zich door de eigenaardige wijze waarop de paviljoens, die een U-vormigen plattegrond bezitten, langs den rand van het terrein om kapel en economiegebouw gerangschikt werden. Het heeft den schijn, alsof de ontwerper vermoedde dat dit denkbeeld, dat meer origineel dan practisch is, geen genade bij de Jury zou vinden; hij heeft althans ook een variant gemaakt, die een soort van corridorsysteem vertoont. Uit een esthetisch oogpunt biedt dit ontwerp niets bijzonder belangrijks.

Dat de ontwerper van *R K Z* een ijverige studie van gasthuisbouw gemaakt heeft, is duidelijk. Hij vond in zijn boeken dat het ziekenhuis te Hamburg, Eppendorf, op het oogenblik het best ingerichte van Europa is, en hij wist nu niets beters te doen dan de daar aanwezige distributie zoo nauwkeurig mogelijk te volgen. Maar hetzij dat hij zich in de schaal vergiste, of om andere redenen, hij verloor geheel uit het oog dat de Hamburgsche inrichting, waar het paviljoensysteem zonder verdieping consequent werd doorgevoerd, op een reusachtig terrein geplaatst is, terwijl te Amsterdam slechts een zeer beperkt terrein ter beschikking staat. Alle gebouwen zijn nu in het project zoo opeengedrongen, dat er op sommige punten maar 5 meter afstand gebleven is. Dat dus aan de eischen der practijk in het geheel niet voldaan is, al zou het overal toepassen van houtcementdaken doen vermoeden, dat een bij uitstek practisch man hier aan het woord is geweest, spreekt van zelf. De wijze, waarop de teekeningen behandeld werden, mag niet onverdienstelijk genoemd worden.

Zoo zijn wij dan ook aan het eind van onze beschouwingen gekomen. Wij moeten echter aan de prijsuitschrijvers nog onze hulde brengen voor de wijze, waarop zij de zaken aangevat hebben. Moge het later blijken, dat de jury een gelukkige keus gedaan heeft en dat het R.-K. Ziekenhuis aan de talrijke en zeer uiteenloopende eischen, die aan een dergelijke inrichting gesteld worden, volkomen beantwoordt.

DE NACHTWACHT.

De heer I. Gosschalk heeft, eerst in het *Handelsblad* van 22 December, later in het weekblad *De Amsterdammer* van 6 Januari l.l., een plan tot betere expositie van de Nachtwacht geopperd, dat ons zeer aanbevelenswaard schijnt, vooral omdat het practisch uitvoerbaar is.

Hij wil de vier zalen aan de noordwestzijde van het Rijksmeuseum, die weldra door de verplaatsing der daar thans aanwezige moderne schilderijen naar het Museum Suasso beschikbaar zullen komen, als zalen met zijlicht inrichten.

De heer J. Veth schijnt met dit even eenvoudige als doelmatige plan niet veel op te hebben, en wel „omdat de idee van de uit beide vleugels van het gebouw geconcentreerde Rembrandt-apotheose", die de heer Cuypers oorspronkelijk heeft bedoeld, dan verloren zou gaan. Een vreemd motief zeker, want aan een apotheose heeft de Prins onzer Schilders geen behoefte, ten minste niet aan een andere apotheose dan die hij zichzelf, overal waar hij door een zijner werken schittert, verschaft, althans wanneer dat werk in een goed licht geplaatst is.

De zaal op het zuidwesten, die de heeren Veth en Israëls voor de Nachtwacht bouwen willen, zal zeker niet voldoen; staand licht dient zooveel mogelijk uit het noorden te komen, zooals het venster van ieder schildersatelier kan bewijzen. Licht uit het noordwesten was het, hetwelk de Nachtwacht in het Trippenhuis bestraalde, en datzelfde licht is te verkrijgen in de zalen, die de heer Gosschalk op het oog heeft. Men zal evenwel alleen de beide middenste zalen der vier kunnen gebruiken, daar de beide uitersten, waartegen de twee sterk voorspringende traptorens zich aansluiten, door die torens geen goed licht zouden kunnen ontvangen. Ieder der beide middenste zalen zou dan van één groot venster, zonder kruis of roeden en met één groote spiegelruit erin, moeten worden voorzien. Men zou dan hetzelfde licht verkrijgen dat thans in de kabinetten van het Museum Suasso gevonden wordt en dat door kenners zoozeer wordt geprezen, dat de heer J. Veth in een dier kabinetten reeds de Nachtwacht wilde plaatsen, indien de ruimte niet te klein was.

In de vakken, thans door de beide middenste tegeltableaux ingenomen, zouden vensters, als de door ons bedoelde, zeer goed te maken zijn; Rembrandt's werk, in een goed licht geplaatst, zal vanzelf een apotheose vormen, grootscher dan goud, kleuren, terrazzo en al de andere hulpmiddelen waarover een architect de beschikking heeft, ooit in staat zijn tot stand te brengen.

En niet alleen Rembrandt kan voor zichzelf zorgen,

ook onze andere meesters der 17e eeuw zijn best in staat dit te doen. Hun coloriet spot met alle lijmverfversierselen, met alle decoratieschilderwerk. Plaats de werken onzer schilderschool in eenvoudige, goedverlichte zalen en gij zult eens zien, welk een lust voor de oogen zij zijn.

LUCHTSCHEEPVAART ALS MODERN VERKEERSMIDDEL.

In de „Algemeine Versammlung von Naturforscher", in September 1894 te Weenen gehouden, behandelde Hofrath Professor Dr. Boltzmann, die op mathematisch en physisch gebied als een geleerde van den eersten rang staat aangeschreven, de luchtscheepvaart, en meer bepaald de vraag: zal de mensch, wiens spoorwegen het snelste renpaard overvleugelen, wiens schepen op en in het water, niettegenstaande hunne groote afmetingen, in stuurvermogen en beweegkracht met de zwemkunst der visschen spotten — nimmer de vlucht der vogels kunnen navolgen? Hij meende bij de beantwoording het bewijs te kunnen leveren dat de oplossing van dit probleem niet alleen mogelijk is, maar naar alle waarschijnlijkheid binnen korten tijd gelukken zal.

Deze verklaring van een geleerd man van buitengewone beteekenis is, in verband met de niet te overziene veranderingen, die het gelukken van de oplossing van het vraagstuk der luchtscheepvaart in het modern wereldverkeer kan teweegbrengen, van groot belang.

In zijne inleiding bracht de Professor kortelijk in herinnering de middelen, die tot nu toe waren aangewend geworden, om het vliegen der vogels na te bootsen en lasten in de lucht te doen bewegen. De sage van Dädalus uit het voorchristelijk tijdperk, de pogingen van Leonardo da Vinci en Michel Angelo in de Renaissance perioden, meer tot verwezenlijking gebracht door de Gebr. Montgolfier en later door de Fransche officieren Krebs en Renard uitgebreid en verbeterd, werden successievelijk nagegaan. Daarbij werd aangetoond hoe zij, door windstilte gedwongen, vergeefsche pogingen hadden aangewend, om eene snelle regelmatige voortbeweging in het luchtruim te bereiken, daar de volumen-verhouding van de met verdunde lucht gevulde ballon niet krachtig genoeg is, om den wederstand der lucht te overwinnen, vooral wanneer nog behalve de korf en zijne belasting, voor de voortbeweging werktuigen moeten worden medegevoerd. Men gaf den ballons, wier afmetingen door het volume, dat alleen voor het opheffingsvermogen noodig is, buitengewoon groot moeten zijn, zeer verschillende vormen, nu eens die van een schip, dan weder den sigaarvorm; men nam de gestalte der vogels te baat, zonder daarbij rekening te houden met de omstandigheid, dat de vlucht der vogels niet passief is en zij slechts door hunne lichtheid in 't luchtruim worden bewogen, maar door hun actief optreden en den vorm der vleugels in staat zijn gesteld het luchtruim in alle richtingen te doorklieven.

Het ligt daarom voor de hand, dat men op dit gebied eerst verder komen zal als men het passieve stelsel door 't gebruik van gasvolumen verlaten en zich bepalen zal tot de dynamische vliegmachine, gegrond op den bouw van het schip of op de vleugelformatie der vogels. De dynamische vliegmachines zijn in twee soorten te verdeelen; in de eerste worden zij gerangschikt, waarmede alleen opheffingswerking wordt beoogd, terwijl bij de andere ook kracht wordt aangewend om voortbeweging te produceeren.

Bij de eerste maakt men gebruik van de luchtschroef, die de opheffing in loodrechte richting bevordert, evenals de schroef van een stoomvaartuig voortbeweging in horizontale richting teweegbrengt.

Die opheffing vindt reeds plaats bij slechts gedeeltelijke beweging der schroefvlakken, en wel met zoodanige kracht, dat met behulp van twee of meer groote schroefvlakken, door eene machine snel in beweging gebracht, vrij aanzienlijke lasten opgeheven kunnen worden.

Bij de tweede soort dynamische vliegmachines berust de opheffing op het principe der scheve vlakken, en de ondervinding, dat flauw hellende en licht gewelfde vlakken bij snelle beweging door den wederstand der lucht sterk naar boven gedreven worden; de zoogenaamde zeilende vlucht der vogels, waarin deze zonder vleugelbeweging slechts door een eenigszins overhoeksche stelling der vleugels overgaan, na groote snelheid te hebben aangewend, ligt daaraan ten grondslag. De horizontale richting vindt bij deze vliegmachines plaats door bewegingen als die van den vleugelslag der vogels of door een luchtschroef.

De professor noemt deze vliegmachines Aeroplanes; de constructie is betrekkelijk zoo eenvoudig, dat de door luchtschroeven voortbewogen Aeroplane voor de luchtscheepvaart uit een theorethisch oogpunt de meest doeltreffende samenstelling zal zijn.

Door proeven op kleine en groote schaal genomen, is bewezen dat met deze toestellen opheffingswerking en voortbewegingsvermogen daadwerkelijk verkregen zijn. Ook Wellner en Von Lilienthal gebruiken ze bij hunne proefnemingen.

Tijdens de voordracht deed een Oostenrijksch constructeur proeven met een dynamische vliegmachine, op deze grondslagen geconstrueerd.

Onder luide bijvalbetuigingen der aanwezigen verhief en bewoog zich dit werktuig in de zaal met groote snelheid, en werd bij een der bovenloges opgevangen.

Op dezelfde beginselen gegrond als waarnaar dit model was geconstrueerd, werd in Augustus van het vorige jaar door een Engelschman, Maxim genaamd, te Oxford op groote schaal een proef genomen; deze ondervond, ofschoon het resultaat niet gunstig was, toch de meeste waardeering van Engelsche natuurkundigen van naam.

De vliegmachine van Maxim berust op 't beginsel der Aeroplane en beschikt voor de voortbeweging over twee luchtschroeven, die door een zeer vernuftig geconstrueerd stoomwerktuig, dat met benzine wordt gestookt, in beweging worden gebracht. De bediening geschiedt door twee geoefende personen, die niet alleen technisch ontwikkeld, maar tevens uitstekende acrobaten moeten zijn. Het gewicht van het geheele luchtschip bedroeg met de bemanning 8000 Engelsche ponden.

De beweging van de machine wordt bevorderd door luchtschroeven in horizontale richting, langs daaronder aangebrachte rails als bij een locomotief.

Nadat de noodige snelheid voor de opheffingswerking verkregen is, worden de rails boven het luchtschip gesteld. Voor deze snelheid werd 30 meter in de seconde aangenomen, eene vaart die den snelsten spoortrein van 90 kilometer in het uur nog met $^1/_3$ deel overtreft en voor deze machine een te neutraliseeren luchtdruk van 10,000 Engelsche ponden bedroeg.

Nadat de machine in werking was gesteld, verhief zij zich in de lucht, maar door de zeer sterke opheffingswerking die ontstond toen de vereischte snelheid verkregen was en de rails reeds boven het vaartuig waren gesteld, brak een dier rails en het geheele

toestel verhief zich met een dusdanige snelheid in het luchtruim, dat men niet in staat was een der talrijk aangebrachte stuurtoestellen in werking te stellen. Zij moest stoppen en bereikte niet zonder belangrijke schade weder den grond.

Het was ongetwijfeld aan dit ongelukkig toeval toe te schrijven dat het verkregen resultaat niet gunstiger was, maar het bewijs is geleverd dat door de dynamische vliegmachine, wanneer men daarmede door meerdere proefnemingen en het aanbrengen van verbeteringen meer vertrouwd zal zijn geraakt, de oplossing van het vraagstuk der luchtscheepvaart eene belangrijke schrede is vooruitgegaan.

Bij dit alles, mag echter niet uit het oog worden verloren, dat het voor de geheele oplossing van het vraagstuk der luchtscheepvaart een bepaald vereischte is dat de besturing der vaartuigen in het luchtruim mogelijk zij, en daarvoor toestellen worden uitgedacht, die onder alle omstandigheden voldoende zijn. Hoeveel van een juiste en op elk oogenblik met volkomen zekerheid werkende stuurinrichting in deze ijle massa afhangt, leert ons de gewone papieren vlieger, die plotseling en op het meest onvoorziene oogenblik uit de hoogte op den aardbodem neerschiet, en daartegenover staat het voorbeeld van den roofvogel, die met slechts kleine vleugelstelling de sterkste stroomingen in de lucht weet te trotseeren.

De weg van af dien hulpeloozen papieren vlieger, die vergeleken kan worden met het tegenwoordige standpunt der wetenschap ten dezen opzichte, tot de fijn bewerktuigde beheerschers van het luchtruim, kan echter nog zeer lang zijn.

Toch zegt Prof. Boltzmann aan het slot zijner redevoering met recht: „Evenals het den mensch gelukt is de grootste stoomschepen met verrassende zekerheid in alle richtingen over den Oceaan te voeren, en hij erin geslaagd is den 1000 centenaar zwaren stoomhamer op elke hoogte met nauwkeurige juistheid te doen stilstaan, evenzoo zal het hem ook gelukken in den loop der tijden het luchtschip te besturen."

Wat echter ook in deze richting wordt ondernomen, het doel kan slechts met groote en toereikende middelen worden bereikt. De onderzoekers en de constructeurs, wien het ten slotte na talrijke proefnemingen zal gelukken het luchtschip, trots alle tegen elkaar werkende luchtstroomingen, in aangewezen richting naar een vastgesteld eindpunt door het luchtruim te voeren, moeten niet alleen geniale menschen, maar ook helden zijn, naar het woord:

„Setzest Du nicht das Leben ein,
Nie wird Dir Grosses gewonnen sein!"

DE EERSTE DUITSCHE GASSPOORWEG.

Op 15 November ll. is het regelmatig verkeer begonnen over den straat-spoorweg in Dessau, nadat de in de laatste weken gehouden proeftochten een in ieder opzicht bevredigend resultaat hadden opgeleverd. Al is de opening van een nieuwen tramweg geene gebeurtenis van bijzonder gewicht, is dit in Dessau een bijzonder geval, wijl daar sprake is van een tramwegsysteem, waaraan een veelbelovend gebruik van lichtgas verbonden is, dat voor vele steden van groot belang kan zijn en waardoor bespreking op deze plaats wel gerechtvaardigd schijnt.

De Dessauer tramweg is de eerste, niet alleen in Duitschland, maar ook elders, waar de beweging uitsluitend door gasmotoren geschiedt. De gedachte om den gasmotor, die in zijn tegenwoordigen vorm en wijze van werken eene Duitsche uitvinding is, tot het vervoer van tramwegwagens te gebruiken, lag, in verband met het in de laatste jaren aan het licht gekomen veelzijdig gebruik van dezen motor, in de naaste toekomst; aan plannen en proeven tot verwezenlijking heeft het dan ook, zooals uit de patentlijsten van Engelsche vakbladen blijkt en door eene uitvoering der bekende firma Gebroeders Körting in Hannover bevestigd wordt, niet ontbroken. Toch waren geen geringe moeilijkheden te overwinnen om een voor de practijk geschikte oplossing te vinden. Cornelly in Chicago heeft getracht eene kleine gaslocomotief als voorspan voor een gewonen paardentramwegwagen te gebruiken en dit denkbeeld werd volgens de „Zeitung des Vereins Deutscher Eisenbahn-Verwaltungen", waaruit wij bovenstaande mededeelingen ontleenen, reeds vroeger in Duitschland door Oskar Blessing te Leipzig toegepast en op meerdere lijnen, zoowel in Amerika als bij wijze van proef ook in Engeland, in gebruik genomen. Eene betere en voor alle omstandigheden geschikte oplossing werd in den zomer van 1891 uitgevonden en in Maart 1892 gepatenteerd; deze constructie van een gasmotor-tramwagen was men aan den inmiddels ontslapen ingenieur Lührig te Dresden verschuldigd.

Op initiatief der Duitsche Continental-Gasmaatschappij te Dessau, die de hooge waarde van deze uitvinding voor de gasindustrie erkende en alle tegen hare invoering ingebrachte bezwaren uit den weg wist te ruimen, werd de Dessauer tramweg-maatschappij opgericht en het systeem Lührig voor de exploitatie der lijn aangenomen, daar elk ander stelsel grootere kosten van aanleg en exploitatie zou vorderen.

Dit systeem kenschetst zich daardoor, dat elke wagen voor zichzelf voortbewogen wordt door een onder een zitbank aangebrachten gasmotor, welke met twee tegenover elkander liggende cylinders voorzien is, wier kolven op een gemeenschappelijke krukas werken. Op deze as is aan de eene zijde een vliegrad, aan de andere zijde een tandrad vastgemaakt. Door eene vernuftig gedachte inrichting, die de voor- en achterwaartsche beweging, zoomede de snelle en langzame vaart regelt, wordt de kracht door tusschenkomst van laatstgenoemd tandrad op de assen der beide drijfwielen overgebracht. Het voor de exploitatie benoodigde gas wordt in iederen wagen in cylinders medegevoerd, evenals dit sedert jaren bij de door gas verlichte spoorwegwagens geschiedt en steeds goede resultaten heeft opgeleverd. Het gas wordt op daartoe aan te wijzen plaats van het stratenbuisnet door eene pomp aan de gasgeleiding ontnomen, samengeperst en door eene leiding naar het spoor van den tramweg gevoerd, waar het gedurende een kort oponthoud van den wagen door eene op een hydrant gelijkende inrichting in de cylinders gevoerd wordt.

De volgens dit systeem gebouwde negen wagens, op den ruim 4 KM. langen tramweg te Dessau in gebruik genomen, hebben 12 zitplaatsen en 15 staanplaatsen, alzoo te zamen met inbegrip van den wagenvoerder 28 plaatsen en onderscheiden zich in uiterlijk bijna niet van een gewonen paardetramwagen. Zij bevatten elk een gasmotor, volgens systeem Deutz, van 7 Pk. en 3 gasreservoirs, wier inhoud toereikend is voor eene reis van 12 KM. Het aansteken der gasmotoren geschiedt electrisch, de rook ontsnapt onzichtbaar en reukeloos.

De snelheid kan naar verkiezing geregeld worden door één enkelen hevel, ter voorzijde bij de plaats van den geleider aangebracht. De grootst toegestane snelheid bedraagt 12 KM. per uur, maar de wagens kunnen sneller gaan. Het laden met gas, dat de gasmaatschappij levert, geschiedt in zeer korten tijd aan de beide eindstations der lijn, waar kleine samenpersingsstations, omstreeks ter grootte van een spoorwegwachtershuisje, ruimte aanbieden voor plaatsing van een gasmotor van 8 paardekrachten, een daardoor in beweging gebrachte gaspomp en eenige groote ketelvormige verzamelreservoirs voor het op ongeveer 8 atm. samenperste gas. Daar de motoren grootendeels bekleed en aan het oog onttrokken zijn, maken de wagens gedurende den rit een eigenaardigen indruk.

PRIJSVRAGEN

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op de drie prijsvragen, in 1894 door de Maatschappij uitgeschreven, zijn de volgende antwoorden ingekomen.

1e PRIJSVRAAG: *Ontwerp voor een Crematorium.*

No.	1. motto:	Ex effectu creato	6 teekeningen.
„	2. „	Suum cuique	7 „
„	3. „	Rijzende zon (figuur)	6 „

2e PRIJSVRAAG: *Ontwerp voor een gedenkteeken.*

No.	1. motto:	Vacantie.	1 teekening.
„	2. „	Cirkel (figuur)	1 „
„	3. „	Driehoek (figuur)	1 „
„	4. „	Apelles.	1 „
„	5. „	Rust-Roest.	1 „
„	6. „	Perkament.	1 „

3e PRIJSVRAAG: *Ontwerp voor een tentoonstellings-gebouw.*

Geen antwoorden.

HOOFD OF TITELVIGNET VOOR HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de redactie van het Bouwkundig Weekblad, zijn 45 antwoorden ingekomen.

No.	1. Bloeien.	No.	24. A. B. (monogram).
„	2. A.B.C.	„	25. Gekroonde hamer (figuur).
„	3. Voorwaarts.	„	26. Zegel in lak waarop 3 sterren.
„	4. Elk.	„	27. Ars longa—Vita brevis.
„	5. G.	„	28. Oud.
„	6. A. C.	„	29. Houtsnee.
„	7. Begin.	„	30. A. P. (monogram).
„	8. Geloof, Hoop en Liefde (figuur).	„	31. H.
„	9. Orgaan.	„	32. 't Bloemeke door liefde voortgebracht.
„	10. Schets.	„	33. De groote wet in 't heilige.
„	11. Zwaluw.	„	34. Jacob van Campen.
„	12. Passer.	„	35. Dibbs 1.
„	13. Afvallige.	„	36. Dibbs 2.
„	14. Vierkant waarin kruis en cirkel (figuur).	„	37. Styleeren.
„	15. Bouwkunst.	„	38. Vulcanus.
„	16. Flora.	„	39. Weekblad.
„	17. Qualitas.	„	40. Amsterdam.
„	18. O. B.	„	41. Labor omnia vincit.
„	19. Fide et Labore.	„	42. Photo-zincographie.
„	20. Weegschaal.	„	43. Hostance 2.
„	21. J.	„	44. 906.
„	22. Notre Dame.	„	45. Ter Verkleining.
„	23. 1895.		

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1013*ste gewone vergadering van Woensdag 9 Januari 1895.*

De heer W. Kromhout Czn., in de vorige vergadering tot Voorzitter gekozen, opent de bijeenkomst met eenige toepasselijke woorden en doet een beroep op de medewerking der leden, waarna de notulen worden gelezen en goedgekeurd.

In de vorige vergadering werd gevraagd wat de oorzaak is, dat de vak- en vergeetcommissie in het afgeloopen jaar niet gewerkt heeft. Als aanleiding hiertoe geeft de Voorzitter aan, dat het vereischte aantal commissieleden, volgens de wet n.l. negen, niet compleet was, en daar nu, zooals bekend is, de werkkracht eener commissie in omgekeerde verhouding staat tot het aantal leden, stelt spreker voor, deze commissie voorloopig uit slechts 5 leden te doen bestaan, ter oplossing van de nog niet beantwoorde vragen.

De heeren Mol, De Bazel en M. de Jongh verklaren zich op verzoek van den Voorzitter bereid lid der commissie te zijn. Den heer Rijsink zal schriftelijk hetzelfde verzoek gedaan worden.

Naar aanleiding van een schrijven van eenige Amsterdamsche werklieden, met verzoek om de lezingen van den vorigen winter ook dit jaar voort te zetten, deelt de Voorzitter mede, dat tengevolge van de geringe opkomst van de werklieden (in den beginne ± 40, later slechts 12) de belangstelling van de sprekers door dit matige succes is verminderd. In het hierop volgend debat, waaraan deelnamen de heeren De Bazel, Mol en SluijsVeer werd aangetoond, dat de wintermaanden nu reeds te vergevorderd zijn om er dit jaar mede te beginnen, dat het wenschelijk is dat de werklieden hun verzoek in September a.s. na de zomervacantie herhalen en in dien tusschentijd plannen kunnen beraamd worden op welke wijze men het best aan dit verzoek kan voldoen.

De hierop volgende lezing van den heer J. L. M. Lauwerikx: „Philosophie over kunst" (vertaling uit het Engelsch) wordt met aandacht aangehoord, waarna als kunstbeschouwing eenige facsimilés van geschriften enz. uit de bibliotheek van het Vaticaan circuleeren.

De Voorzitter betuigt den heer Lauwerikx den dank der Vergadering voor de belangrijke bijdrage, die afgestaan werd voor het genootschapsorgaan. Hierop worde één lid aangenomen en worden twee nieuwe leden voorgesteld; bij de verkiezing van een lid der redactie verkrijgt de heer W. van Boven de meeste stemmen.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering onder dankzegging gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het hubbelijk aan Jozef Israëls, dat hem verleden jaar op zijn 70sten verjaardag door de bekende drukte omstandigheden niet kon worden aangeboden, zal nu den kunstschilder worden uitgereikt op Zondag 27 Januari, te 2 uren, in de zaal van Pulchri Studio alhier. Allen die bijdragen hebben gegeven, kunnen er bij tegenwoordig zijn. Denzelfden dag zal den jubilaris in het hotel „Den Ouden Doelen" een diner worden aangeboden.

— De Vereeniging van Voorstanders eener Nederlandsche Octrooiwet heeft in een adres aan de Koningin-Regentes te kennen gegeven:

dat zij zich in dato 29 Juni 1888 gewend heeft tot wijlen Koning Willem III om invoering te verkrijgen eener octrooiwet voor Nederland en zijne koloniën;

dat zij sedert dien met groote belangstelling heeft kennis genomen van de toezegging door den Nederlandschen Regeeringsvertegenwoordiger op de internationale Conferentie te Madrid in 1890, waarin hij namens de Regeering verklaarde, dat deze binnen een niet ver verwijderd tijdstip een octrooiwet bij de wetgevende macht zou indienen;

dat zij met vreugde de nota over octrooien met het ontwerp eener octrooiwet, haar bij aanschrijving van 31 Augustus 1893, n°. 118, Afdeeling Handel en Nijverheid (eerste onderafdeeling) door den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid toegezonden, heeft begroet en daaromtrent aan ZEx. in dato 17 November 1893 advies heeft aangeboden;

dat intusschen het tijdstip nadert waarop in 1895 eene nieuwe conferentie van de Internationale Unie tot bescherming van den intellectueelen eigendom zal worden gehouden, waarop Uwer Majesteits Regeering zich zal hebben uit te spreken over de invoering van octrooien in Nederland;

dat zij vreest voor het gevaar, indien alsdan geen stap kan genomen worden, door uwer Majesteits Regeering gedaan tot naleving der bereikbedoelde toezegging van 1890 (immers een ontwerp als daar bedoeld is nog niet ingediend), van eene verplichte uittreding van Nederland uit de internationale overeenkomst tot bescherming van den industrieelen eigendom, den 20 Maart 1883 te Parijs gesloten en goedgekeurd bij de Wet van 23 April 1884 (Stbld. n°. 53);

dat zoodanige gedwongen uittreding behalve de nadeelen, thans reeds ondervonden door het gemis eener octrooiwet, nog die zal medebrengen van gemis aan bescherming der Nederlandsche fabrieks- en handelsmerken in het buitenland;

dat dit laatste gemis ook door de tegenstanders eener wettelijke regeling van het octrooirecht erkend wordt, gelijk kan blijken uit hunne medewerking aan de instelling van een bureau voor den industrieelen eigendom voor het Rijk in Europa en zijne Koloniën en Bezittingen in andere werelddeelen, ingesteld bij de Wet van 30 September 1893, Staatsblad n°. 193;

dat de tijd aan de Wetgevende Macht zal ontbreken om nog intijds eene volledige wet op octrooien voor Nederland gereed te maken vóór de eerstvolgende zitting der Internationale Conferentie, doch dat naar de bescheiden overtuiging der adressante de gelegenheid nog opengehaat tot het verkrijgen der bevoegdheid door de Wetgevende Macht aan de Uitvoerende Macht om voor een bepaald aantal jaren octrooien van uitvinding te verleenen, terwijl de verdere regeling dezer proefneming bij algemeenen maatregel van bestuur kan geschieden;

dat omtrent zoodanige proefneming adressante zich volkomen vereenigt met hetgeen daaromtrent door haren Voorzitter in hare vergadering van 3 November is opgemerkt.

Op deze gronden verzoekt adressante zoodanige proefneming met eene tijdelijke invoering van octrooien te willen doen voorbereiden.

AMSTERDAM. Bij gelegenheid van het nationaal congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, zullen verschillende vragen worden ingeleid. Reeds nu hebben zich daartoe bereid verklaard:

lager onderwijs, J. Bruinwold Riedel, algemeen secretaris van het Nut;

handenarbeid als opvoedingsmiddel op de lagere school, Dr. J. H. Gunning, conrector te Zwolle;

burgerwoudschoolen, F. Berghuis Sz., directeur der ambachtsschool te Arnhem;

herhalingsonderwijs, W. van Ruckol, leeraar aan de ambachtsschool te Arnhem;
teekenonderwijs, G. A. Scholten, architect te Tiel;
middelbaar onderwijs, E. Jelsma, directeur der ambachtsschool te Amsterdam (Weteringschans), en H. A. J. Meijer, leeraar aan de R. H. B. school met 5-jarigen cursus te Groningen.

Dr. J. Th. Mouton, Wethouder van onderwijs te 's-Gravenhage, zal de vraag behandelen of in het algemeen de opleiding in de werkplaats of die in de ambachtsschool de voorkeur verdient, Mr. H. Smeenge, lid der Tweede Kamer van de St. Gen. zal het vraagstuk beschreken eener wettelijke regeling van het vakonderwijs, de heer D. W. Stark, machinefabrikant te Hengelo, de opleiding voor de fabriek. De heer E. von Saher zal de vraag inleiden, waar de grens getrokken moet worden tusschen de opleiding voor het gewone en voor het kunstambacht.

De heer F. H. van Malsen, de bekende Haagsche industrieël, zal spreken over de inrichting van tentoonstellingen en wedstrijden van den arbeid van leerlingen; de heer H. L. Boersma, directeur der ambachtsschool te 's Gravenhage, over het afleggen van proeven van bekwaamheid en de heer B. H. Hebbt, lid der Tweede Kamer van de St.-Gen. over het leerlingwezen.

Arnhem. In de jongst gehouden algemeene vergadering van de Vereeniging van Nederl. stoomfabrikanten is ook behandeld het voorstel van den heer J. van Poelgeest, om onder-afdeelingen der vereeniging op te richten. Besloten is tot vorming van drie onderafdeelingen, n.l. *IJssel*, *Waal* en *Rijn*. De bedoeling is, dat de afdeelingen niet zelfstandig optreden, doch naast de vereeniging staan.

De vereeniging, die in een adres aan de Koningin de wenschelijkheid der demping van de Zuiderzee heeft bepleit, zond ƒ500 aan de Zuiderzee-vereeniging als bijdrage in de kosten van propaganda.

Zutfen. De Gemeenteraad heeft in beginsel besloten tot het aanleggen van handelsterreinen en handelskaden op het voormalig „Hoornwerk". De kosten zijn geraamd op ƒ 290,000.

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit is bevorderd tot ingenieur 2e kl. der marine, de adspirant-ingenieur der marine J. van der Struyf.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is benoemd tot adspirant-ingenieur Jhr. A. H. E. van der Does de Bije, daartoe ter beschikking gesteld van den Gouverneur-Generaal.

— Bij de expl. van den staatsspoorweg ter Sumatra's westkust, is tijdelijk opgedragen de functie van adj.-chef der 2e afd., aan den opz. 1e kl. bij den aanleg, L. K. Lindhout.

— De tijdelijke opzichter 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, J. C. Schönstedt, is wegens overcomplet ontslag uit zijne betrekking ontslagen.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot tijdelijk buitengewoon opz. de heeren S. A. P. van Kuyk en E. A. Konniphaas bij de werken der Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant, A. Fontaine bij de normalisering van de Maas, J. de Keuning bij de baggerwerken in den IJssel te Zutfen, en K. Westhoeve bij de werken van den waterweg van Rotterdam naar zee.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot leeraar aan de Polytechnische school te Delft, T. K. L. Sluyterman, thans leeraar aan de school voor kunstnijverheid te Haarlem.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Werktuigkundig ingenieur voor een electro-technisch Bureau te Amsterdam. Brieven onder nº. 1 a/h. advertentiebureau van J. H. de Bussy, Rokin 60, te Amsterdam.

— Bekwaam teekenaar, genegen thuis teekeningen te maken voor eene fabriek. Adres no. 2555, Bureau *Dordr. C.*

Advertentiën.

Grint voor Bouwmaterialen.

Wordt op **zeer voordeelige voorwaarden aangeboden** een Terrein bevattende FIJNE GRINTSOORTEN, geschikt voor het fabriceeren van Cementwerken als RIOOLBUIZEN enz. enz. Fr. Brieven Z.Z.Z. Boekh.-firma H. TEN HOET, *Nijmegen.*

Java Teakhout (Djati)

VOOR

HUIZENBOUW, SPOORWEGBOUW, SCHEEPSBOUW.

In blokken van **alle** afmetingen en tot **billijke prijzen,** te bevragen bij de Makelaars **G. DE VRIES & ZONEN, Damrak 74,** *Amsterdam.*

Aanbesteding

VAN DE

Dichting der Doorbraak van den Zeedijk van den nieuw Strijenpolder,

op Zaterdag 19 Januari 1895, ten 2 uur.

INLEVERING BILJETTEN tot één uur op den dag der aanbesteding bij den Dijkgraaf van het waterschap Poortvliet te Poortvliet.

Inlichtingen dagelijks op het werk van af heden door den Ingenieur VAN ELZELINGEN.

BESTEK verkrijgbaar bij POT te *Thuien* ad **50 cent.**

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 3 Februari e.k.,** des namiddags om **drie** ure, zal door het Bestuur der gemeente DEURNE EN LIESSEL, worden

Aanbesteed:

Het bouwen van een RAADHUIS met toebehooren.

Bestek en teekeningen liggen van af 16 Januari aanstaande ter inzage op het Raadhuis dezer gemeente en zijn aldaar, alsmede bij den Heer J. W. VAN DER PUTTEN, Architect te *Helmond*, op franco aanvraag te bekomen tegen inzending van **ƒ 2.50.**

Nadere inlichtingen worden verstrekt door genoemden Architect.

Deurne, 8 Januari 1895.

Het Gemeentebestuur voornoemd,
V. D. MORTEL, *Burg.*
De Secretaris,
J. L. JANSSENS.

Hout. Noodmaterialen.

Het BESTUUR van het Waterschap *MASTENBROEK* zal op **Vrijdag 18 Januari 1895,** voorm. **elf** uur, ten Kantore van het Waterschap in de Papenstraat te *Zwolle*, bij inschrijving

aanbesteden:

De levering op in het bestek omschreven plantsen van 2900 bos rijshout, 550 bos tuinpalen en 550 bos tuinlatten, in één perceel.

Volgens bestek en voorwaarden, die bij den Poldermeester en ten Kantore voornoemd ter inzage liggen.

Zwolle, 10 Januari 1895.

HET BESTUUR.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 17 Januari 1895,** des namiddags te **5** uur, zal namens den Heer A. J. W. HOOGLUGT te *Heino*, in het koffiehuis van J. Oudejans te *Olst* worden **aanbesteed:**

Een bestaand pakhuis te Olst in te richten tot Woonhuis.

Aanwijzing twee uur vóór de besteding.

Bestek en teekening liggen ter inzage in gemeld koffiehuis.

Inlichtingen zijn te bekomen bij H. WISSINK, bouwmeester te *Olst.*

FIJNE DENNEN.

Ruim 700 stuks

Fijne Dennen,

geschikt voor Planken, Balken, Palen enz. **worden TE KOOP aangeboden.**

Voor 20 Januari 1895 worden inschrijvingsbilletten franco ingewacht bij **J. VERBEEK** te Baak, gemeente Steenderen, die aanwijzing doet en waar nadere inlichtingen te verkrijgen zijn.

H. & J. SUYVER

FABRIKANTEN VAN

Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met
EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Reepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

PLAAT II.

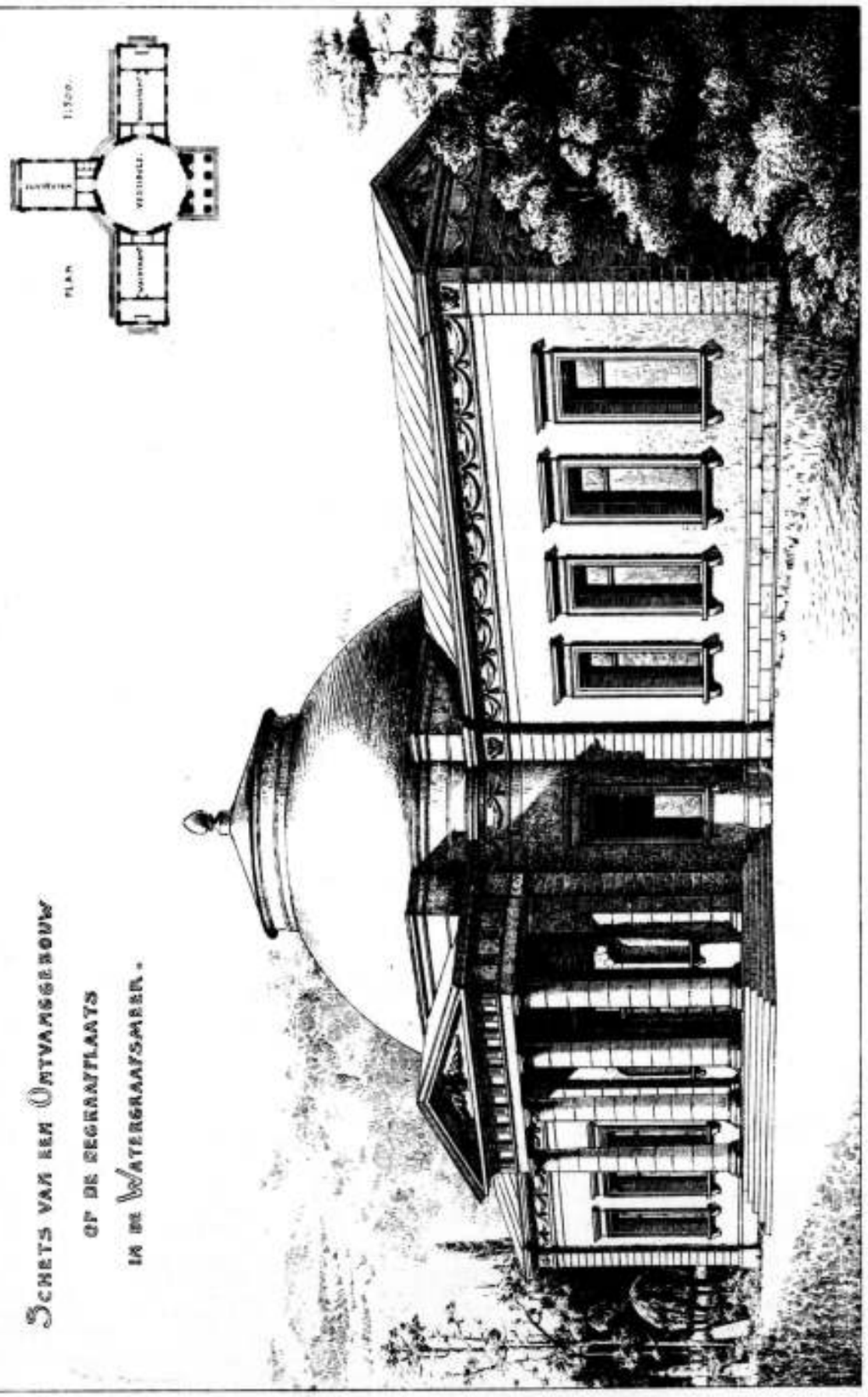

SCHETS VAN EEN ONTVANGGEBOUW
OP DE BEGRAAFPLAATS
IN DE WATERGRAAFSMEER.

Phototheth. van G. J. Thieme, Arnhem.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. — Nº 3 — ZATERDAG, 19 Jan. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het tweejaarmaar
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . . f 0.15

DE BEGRAAFPLAATS IN DE WATERGRAAFSMEER BIJ AMSTERDAM.

(Bij de plaat.)

Reeds vroeger, in ons nº. van 12 Augustus 1893, hebben wij het uitgevoerd ontwerp, met een variant van het ontvanggebouw der door de gemeente Amsterdam in de Watergraafsmeer gestichte begraafplaats afgebeeld.

Het ontwerp, dat wij thans publiceeren, ontstond in denzelfden tijd als de vroegere; het vond zijn oorsprong in den wensch van het toenmalig Amsterdamsch Gemeentebestuur om, in stede van de bij de eerste ontwerpen gevolgde nieuwe stijlrichting, een gebouw te hebben, dat een klassiek karakter, hetwelk voor begraafplaats-architectuur het meest passend geacht werd, zou krijgen.

Gelukkig werd het klassieke ontwerp ten slotte toch niet gekozen; dat het uitgevoerd gebouw naar de oorspronkelijke bedoeling van den ontwerper, den heer A. W. Weissman verrees, is voor een groot deel te danken aan den heer Dr. P. J. H. Cuypers, die, inmiddels tot lid van den Gemeenteraad gekozen, door het groote gewicht van zijn prestige de schaal ten nadeele van het klassiek project deed overslaan.

DE REORGANISATIE DER PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

Wanneer de hoofdstad des rijks, die thans bijna een half millioen inwoners telt, haren technischen dienst gaat hervormen, dan is dit geen zaak van zuiver locaal belang. Waar door de dagbladpers het geheele rijk tot in de kleinste bijzonderheden op de hoogte gehouden wordt van alles, wat te Amsterdam pleegt te geschieden, daar mag men, althans in technische kringen, belangstelling verwachten voor deze reorganisatie, die, wanneer hare resultaten beantwoorden aan de gekoesterde verwachtingen, zeker ook door andere gemeenten des lands ten voorbeeld genomen zal worden.

Trouwe courantenlezers weten hoe lang reeds op deze reorganisatie is aangedrongen, zoo in als buiten den Raad. Zij weten ook, dat al sedert een jaar drie, vier, de afdeeling P. W. geen goed meer kon doen en dat zij door een groot deel der dagbladpers op zeer vinnige wijze werd aangevallen, voornamelijk met het wapen der verdachtmaking. Ook in den Raad zijn herhaalde malen woorden van wantrouwen gesproken.

Het is voor een gemeenteraad, die natuurlijk slechts bij uitzondering technici van naam in zijn midden telt, altijd een zeer moeilijke zaak, zich met technische quaesties te moeten bezighouden. De functie van wethouder der openbare werken wordt, waar zij bestaat, door leeken uitgeoefend, die dikwijls een uitstekende juridische of theoretisch-wetenschappelijke opvoeding genoten, doch die zich, waar het de techniek betreft, geheel afhankelijk voelen van hunne ambtenaren. Is er nu een technicus in den Raad, dan kan die, hoe weinig beteekenend hij overigens moge zijn, toch met weinig moeite den niet-deskundigen wethouder in het debat uit den zadel lichten. Nu is een werkelijk technicus nog niet eens zoo te duchten als de in ingenieurs- of architectenwetenschap „liefhebberende" leden, zooals men ze in schier alle gemeenteraden van ons vaderland vindt, en die de wanhoop van dagelijksche besturen en technische ambtenaren zijn.

In vroegere jaren maakte de Amsterdamsche raad het nog al schappelijk. Zoolang bij technici van naam, als Gosschalk, Muysken of Cuypers in zijn midden telde, luisterde hij met graagte naar de adviezen, die gegeven werden. Het prestige, dat van deze mannen uitging, was uit de genomen beschikkingen duidelijk merkbaar.

De tijden veranderden echter. De politiek deed

haar intrede op het Prinsenhof, waar Amsterdam's beschreven vaderen bijeenkomen, en die politiek was de zoogenoemde „moreele", met haar *do ut des*. Bij verkiezingen werd niet meer gevraagd naar iemands bekwaamheden, maar wel of hij radicaal, anti-revolutionnair of katholiek was; wie zich liberaal noemde, werd, alleen daarom, uitgesloten. De kiesvereenigingen der drie eerstgenoemde partijen stelden ieder één derde der candidaten en wisten dan hunne partijgenooten tot stemmen op de gecombineerde lijst te bewegen. Het resultaat is bekend; wordt deze tactiek ook in den vervolge met succes toegepast, dan zal de Raad ten slotte bestaan uit 13 radicalen, 13 anti-revolutionnairen en 13 katholieken.

Wij willen, voor het oogenblik, in het midden laten, of Amsterdam dan den beststaat bereikt zal hebben. Wij willen er alleen op wijzen, dat de technici, die de Raad thans telt, *niet* zijn gekozen om hunne bekwaamheden, maar als vrucht der „moreele" politiek. De twee anti-revolutionnaire technici hebben, toen zij zich bij de kiezers aanbevolen, dapper op de bazuin der „bezuiniging" geblazen, een instrument, dat in 1893 bijzonder in de mode was, maar dat aan de muren des vesting, waarin de voorstanders van steeds stijgende jaarlijksche begrootingen zich gelegerd hebben, tot dusverre nog maar weinig schade bracht. De katholieke technicus heeft zich, wijselijk, bij dit duo niet aangesloten, hetzij omdat hij zijn virtuositeit als instrumentalist niet groot achtte, hetzij omdat hij niet muzikaal is.

Het is wel jammer dat juist nu, terwijl de Raad een zoo gewichtige taak als de hervorming der gemeentewerken onderneemt, geen technicus van naam meer aan zijn beraadslagingen en besluiten zal deelnemen. Aan goede adviezen is thans, meer dan ooit, behoefte. De reputatie der achtbare vergadering, die zich haar praatlust reeds zoo dikwijls zag verwijten, is toch al niet te best.

Tot dusverre stond aan het hoofd der publieke werken een directeur, die een ingenieur en een architect onder zich had. De architect werd ter zijde gestaan door een assistent, terwijl de ingenieur onderscheidene adjuncten onder zijn bevelen had, die ieder met een onderdeel van den dienst belast waren. Opzichters, teekenaars en klerken deden dienst op bureaux en werken. Met de administratie in eigenlijken zin hielden de directeur en zijn personeel zich niet bezig; daarvoor werd gezorgd door een afzonderlijk bureau, onder een hoofdcommies, terwijl een boekhouder met het financieel gedeelte dezer administratie belast was.

Dat deze organisatie wellicht gebreken had, willen wij gaarne gelooven, doch zij scheen ons toch rationeel. Een directeur, die de groote trekken aangeeft en dus werkelijk „leider" is, een architect, die zich met den „Hochbau" in zijn ganschen omvang kan bezighouden, een ingenieur die den „Tiefbau" en al wat daaraan annex is onder zijn beheer heeft, ziedaar de drie elementen, waaruit in de groote steden van het buitenland, in het bijzonder van Duitschland, de opperste technische dienst pleegt te bestaan. Nog onlangs werd in de „Deutsche Bauzeitung" deze wijze van organisatie voor groote steden als de beste aangeprezen.

Het schijnt evenwel, dat een zoo rationeele regeling te Amsterdam geen goede resultaten kan geven. Welke bezwaren er tegen bestaan blijkt niet uit de memorie van toelichting, bij het reorganisatieplan gevoegd. Een groote verwachting hebben B. en W. in ieder geval van de nieuwe organisatie niet, daar zij opmerken dat „waar de voorgestelde regeling nieuw is en in vele opzichten van het bestaande afwijkt", de ondervinding zal moeten leeren, wat *later* wenschelijk zal blijken.

Op het grappige van de „hoofdgedachte", die B. en W. bij het opmaken der nieuwe regeling heeft geleid „dat de dienst der Publieke Werken eene *eenheid* moet vormen, die gesplitst is in *twee afdeelingen*" heeft, meenen wij, het *Handelsblad* reeds gewezen. Wat met die eenheid bedoeld wordt, is niet duidelijk. Art. 3 der voorgestelde verordening toch zegt: „De dienst der Publieke Werken is *tweeledig*: „technisch en administratief", terwijl art. 5 weer spreekt van *twee* hoofdbureaux. Waar is hier nu de eenheid?

Zooals wij reeds zeiden, zwijgt de memorie van toelichting over de redenen, waarom men de bestaande organisatie niet *verbeterd* heeft, in stede van iets geheel nieuws te gaan beproeven. Wie echter art. 6 der concept-verordening leest, vindt daar in het voorschrift: „het toezicht moet zoodanig zijn ingericht, dat bij gevaar voor overschrijding van posten, dit zoo spoedig mogelijk onder de aandacht van den Wethouder en den Directeur moet worden gebracht," wel eenig licht. Hij denkt dan als van zelf aan de beruchte vijf ton, waarmede de toegestane som voor het Wilhelmina-gasthuis overschreden werd. Deze overschrijding — het is in dit blad indertijd uitvoerig aangetoond — was echter niet toe te schrijven aan de thans viggerende organisatie, maar was juist veroorzaakt daardoor dat B. en W., die organisatie op zij zettend, een ondergeschikt ambtenaar tot een taak riepen, die aan hoofdambtenaren had moeten worden toevertrouwd, die men ter verantwoording had kunnen roepen. Wordt ook met de nieuwe organisatie zoo omgesprongen, dan zal alles, wat volgens de conceptvoordracht „onder de aandacht" wordt gebracht, al bitter weinig baten. Wel wordt in art. 1 zeer uitvoerig omschreven, wat tot den dienst der Publieke Werken behoort, maar dit alles geldt slechts „voor zoover een en ander niet door den Gemeenteraad of door *Burgemeester en Wethouders* aan andere diensten of colleges meer bijzonder is opgedragen." Het is niet te verwachten, dat de Gemeenteraad van deze bevoegdheid gebruik zal maken. Indien het College van B. en W. het mocht doen, dan dient het ook ten volle de verantwoording te dragen, en niet, zooals bij het Wilhelmina-gasthuis geschiedde, de verantwoording te schuiven op een grooten onbekende, dien niemand vinden kan.

De *eenheid*, die in de memorie van toelichting bedoeld schijnt te zijn, is, naar het ons voorkomt, de Directeur der Publieke Werken, van wien artikel 11 der voordracht zegt, dat hij door den Gemeenteraad zal worden benoemd en ontslagen, en wien Burgemeester en Wethouders bevoegd zijn te schorsen. Evenals vroeger schijnt men ook thans dien Directeur verantwoordelijk te willen stellen voor den geheelen technischen dienst. De taak, den Directeur der Publieke Werken eener gemeente van 450,000 zielen opgedragen, is echter zoo omvangrijk, dat eene dergelijke verantwoordelijkheid meer in naam dan inderdaad bestaat. Hoe men ook de nieuwe organisatie maakt, voor een goeden gang van zaken komt het in de eerste plaats aan op de „mannekes". En nu is het uit tal van dagbladartikelen en ook uit heel wat gemeenteraadsredevoeringen gebleken, dat er niet weinige zijn, wier vertrouwen in het thans aanwezige technisch personeel al heel gering is. Het vertrouwen van B. en W. in hun ambtenaren schijnt echter ongeschokt te zijn gebleven, immers op één

uitzondering na, behouden zij in de reorganisatie het geheele personeel. Men zal dus den ouden wijn in nieuwe zakken doen.

Voor zooveel wij het thans aanwezige personeel kennen, gelooven wij, dat men het gerust zijn vertrouwen, ook in de toekomst, zal kunnen schenken. Zij, die kwaad van de afdeeling P. W. spraken, waren daar al heel slecht bekend; hun doel was niet anders dan, tot vermaak van hun hoorders of lezers, die afdeeling te gebruiken als een „hoofd van Jut", waarop zij hun krachten konden beproeven.

Het is jammer, dat de tegenwoordige wethouder voor zijne afdeeling „Publieke Werken" zoo weinig is opgekomen, en hij haar tegen dikwijls onverdiende aanvallen zoo zwakjes, of in het geheel niet, verdedigd heeft. Meende hij inderdaad, dat hare organisatie niet deugde en dat haar personeel niet voldoed, hoe is het dan mogelijk, dat hij vijf jaren lang zich bij dit alles heeft nedergelegd, om eerst, na dien tijd, waarin de Wilhelmina-gasthuisgeschiedenis zoo goed als geheel plaats vond, met een reorganisatieplan te komen? Wij zijn echter overtuigd, dat het slechts een, sommigen karakters eigen, beschroomdheid is geweest, die hem belet heeft voor zijn ambtenaren, waar dit noodig was, in de bres te springen. Ook meenen wij niet ver mis te tasten, indien wij het vermoeden uitspreken, dat de nieuwe organisatie den wethouder eigenlijk is opgedrongen en dat hij, na eenigen tijd van verzet, voor dien aandrang gezwicht is.

In de organisatie, zooals men die nu beoogt, schijnt men zich, zooals uit de memorie van toelichting is op te maken, die van Rotterdam ten voorbeeld gesteld te hebben, wat geen verwondering kan baren, daar dezelfde burgervader, die thans aan den Amstel regeert, vroeger aan het hoofd der Maasstad stond. Zal nu, wat te Rotterdam voldoet, ook aan Amsterdam brengen, wat men ervan verwacht? Zal nu een gemeente van 200,000 zielen ook eene van het dubbele getal ten voorbeeld kunnen zijn?

Geheel gerust is men er op blijkbaar niet op. Voornamelijk het gedeelte der verordening, dat op het onderhoud der gemeentewerken betrekking heeft, schijnt tot bedenking aanleiding te zullen geven.

De memorie van toelichting zegt dat „de verdeeling van de werkzaamheden aan het bureau" (belast met het onderhoud der gemeentewerken en alles wat daarop betrekking heeft) „een punt van ernstige „overweging heeft uitgemaakt. Bij de tegenwoordige „organisatie is het toezicht op de onderhoudswerken „verdeeld onder verschillende hoofdopzichters, die elk „een bijzonderen tak van werkzaamheden behandelen. „De hoofdopzichter onder den architect behandelt alle „bouwzaken, terwijl de hoofdopzichters voor de be„strating, voor de bruggen en voor de aard- en „waterwerken, elk over de geheele stad, het opzicht „voeren over de onder hun beheer vallende werken. „Tegenover dit stelsel werd gesteld dat, o. a. in „Rotterdam aangenomen, waarbij voor de onder„houdswerken de stad in secties is verdeeld; één „hoofdopzichter in elke sectie heeft dan voor alle „onderhoudswerken in zijn stadsdeel te zorgen." Daar wij verder lezen, dat alleen een *meerderheid* aan het Rotterdamsche stelsel in deze de voorkeur gaf, zoo schijnt er ook een *minderheid* te wezen, die de bestaande regeling beter achtte.

Wij voor ons zouden ons zeker aan de zijde dier minderheid scharen, die in een specialiteitenstelsel, zooals dat te Amsterdam, meer heil ziet, dan in het Rotterdamsche, dat personen vordert van een zoo groote veelzijdigheid, als maar hoogst zelden gevonden worden. Wij denken hier bijvoorbeeld aan het onderwerp „bestrating". De klachten over de bestratingen komen, als in het najaar de begrooting behandeld wordt, met even groote zekerheid en overvloedigheid als de afvallende bladeren, die aankondigen dat het met den zomer gedaan is. Hoe zullen zij niet toenemen, wanneer niet langer een speciaal man van groote ervaring zich aan de bestrating wijdt, maar iedere sectie-opzichter nog eerst ervaring van bestraten moet krijgen! Waar op elk gebied meer en meer specialiteiten gevorderd worden, schijnt het ons tegen den geest des tijds in te druisen, dat men nu gaat verlangen dat allen alles zullen weten.

Ook mag niet uit het oog verloren worden, dat de Rotterdamsche raad, die nog geen noemenswaardige oppositie in zijn midden telt, vrij wat gemakkelijker is dan die te Amsterdam, waar alle grieven, ook zelfs de kleinste, op akelig breede wijze worden uitgemeten. Zelfs al kon men het complecte Rotterdamsche personeel voor de Amstelstad verkrijgen, men zou eens zien hoe dat corps, dat thans zoo prijzenswaardig schijnt, na korten tijd zou worden afgetakeld.

Aan de Rotterdamsche organisatie schijnt ook gedacht te zijn, waar de memorie zegt: „Bij de regeling „van den technischen dienst is op den voorgrond ge„steld, dat de tamelijk zelfstandige bureaux van architect „en ingenieur worden opgeheven". De bladen, die dus het ontslag van den gemeente-architect in verband brachten met de voorgenomen reorganisatie, hebben juist gezien. Men heeft naar een aanleiding gezocht en die ook in de kunststeenquaestie gevonden, om zich met goed fatsoen (!) van zijn overbodigen architect te kunnen ontdoen. Met zijn bureau is dus ook de gemeente-architect verdwenen. Met den gemeente-ingenieur is dit eenigszins anders, naar het schijnt; ook diens „tamelijk zelfstandig" bureau is opgeheven, maar men wil hem „... aan het hoofd stellen van een nieuw bureau, „belast met het projecteeren en uitvoeren „van nieuwe werken, het bestudeeren van technische „vraagpunten en het verrichten der werkzaamheden, „noodig voor het algemeen toezicht op de belangen „der gemeente." Terwijl men dus den architect eenvoudig verwijdert, zet men ook den ingenieur wel buiten..... doch laat hem door het venster weder binnen en belast hem met de taak van ingenieur en architect te gelijk. Zijn „zelfstandigheid" schijnt hij echter buiten te moeten laten, wat hem zeker niet veel leed zal doen, nu blijkbaar de bedoeling is den Directeur voor alles, tot de kleinste zaken incluis, verantwoordelijk te stellen. Ook zal de voorgestelde tractementsverhooging als pleister op de wonde bedoeld zijn.

Omtrent den werkkring van den Directeur leest men in de memorie: „De Directeur is het hoofd van den „geheelen technischen dienst; alleen van hem gaan „de rapporten en adviezen uit, voor de gemeente„administratie bestemd". Alles dus, van het meest tot het minst belangrijke, moet door zijn handen gaan, want vermoedelijk heeft men niet bedoeld, dat de Directeur de genoemde rapporten en adviezen zelf zou stellen, wat alweder een veelzijdigheid van ontwikkeling zou eischen, die geen enkel technicus bezit. Evenals tot heden zal dus de Directeur het grootste deel van zijn tijd aan bureauwerkzaamheden moeten wijden, en zal hij slechts bij uitzondering de werken in uitvoering, waarvoor men hem mede verantwoordelijk gesteld heeft, in oogenschouw kunnen nemen, of een wakend oog op het onderhoud, hetzij dit al dan niet in secties verdeeld wordt, kunnen houden.

Toch is het van algemeene bekendheid dat onder

den invloed van de technische leden der Commissie van fabrikage, waarvan de eene als aannemer en speculatiebouwer en de andere als bouwkundige eener dorpsgemeente de techniek op een zeer eigenaardige wijze leerden kennen, aan kleine details thans groote waarde gehecht wordt, zoodat men van den Directeur, behalve de kennis der groote lijnen, thans ook een detailkennis verwacht, als bij administratiën van zeer kleinen omvang gevorderd kan worden. De bedoelde technische leden zouden wij wel eens in de plaats van den Directeur willen zien; de boomen zouden hun beletten veel van het bosch te onderscheiden.

Veel voordeel zien wij van de nieuwe regeling niet tegemoet. Bezuiniging (nog altijd in dien smaak) schijnt er niet in gelegen te zijn; volgens Burgemeester en Wethouders althans „zal *directe* bezuiniging uit de „voorgestelde reorganisatie waarschijnlijk niet voort„vloeien." Om den raad daarover te troosten volgt: „dat de zeer noodige administratieve controle ver„meerdering der daarvoor beschikbare werkkrachten „zal vereischen; die controle zal echter aan den ge„regelden gang van zaken ten goede komen".

Het schijnt dus dat de controle tot duurverre te wenschen heeft overgelaten, en dat daaruit nadeel voor de gemeente is voortgevloeid. Hoe is het mogelijk, vragen wij, dat een dergelijke toestand, die, als hij werkelijk zoo bestaat en bestaan heeft, een smet werpt op het beheer van alle gemeentebesturen, die sedert de invoering der gemeentewet elkander hebben opgevolgd, zoo lang is kunnen worden geduld? Indien ooit, dan is het hier noodig, dat licht ontstoken worde, opdat men weten moge, door welke feiten dit gemis aan behoorlijke controle aan het licht is gekomen en opdat degenen, die verzuimden het noodige toezicht uit te oefenen, openlijk op de kaak worden gesteld.

Maar wij gelooven niet, dat men dit zoo ernstig heeft op te vatten; blijkbaar is meer een fraze bedoeld, die smakelijk moet maken, dat de administratieve dienst wordt uitgebreid, en onder een reeds benoemden administrateur wordt geplaatst, die tevens secretaris der Commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken is.

Behalve de wekkersdiensten, die deze administratieve afdeeling zal hebben te verrichten, wanneer het den Wethouder of den Directeur zou overkomen, wat zelfs Homeros wel eens gebeurde, belast zij zich ook „met het verstrekken der administratieve hulp die „noodig is" (gij raadt het niet in drieën) . . . „opdat de „*technische* ambten zich zooveel mogelijk aan hunne „*technische* werkzaamheden kunnen wijden." Het schijnt dus nu voor te komen, dat dit *niet* mogelijk is. Maar als de technische ambtenaren hun technische werkzaamheden nu niet verrichten kunnen, wie doet dit dan voor hen?

Wij hebben reeds aangetoond, dat er van de eenheid, die B. en W. zeggen, dat de hoofdgedachte van hun ontwerp is, weinig valt te bespeuren. Wie nog niet overtuigd mocht zijn, verwijzen wij naar Art. 5, waar gezegd wordt: „Daarenboven bestaan „als *min of meer zelfstandige* diensten . . . het bureau „belast met het toezicht op de uitvoering van con„cessiën, de dienst der havenwerken, de dienst der „plantsoenen en de dienst voor den aanleg van het „Liernurstelsel". Dit „min of meer zelfstandig" is bepaald kostelijk, waar wij vroeger lazen dat de „tamelijk zelfstandige" bureaux die ook bestonden, opgeheven werden. Zoo geheel afkeerig van zelfstandigheid schijnen B. en W. dus niet; zij mag echter niet verder gaan dan „min of meer"; wordt ze „tamelijk", dan dient er een eind aan te komen.

Wel zeggen B. en W. in hunne memorie, dat die zelfstandigheid maar „voorloopig" zal zijn, in verband met wijzigingen „die misschien eerstdaags" aan de orde komen, maar wie weet, hoe lang te Amsterdam het voorloopige pleegt te leven, zal niet verwachten dat spoedig tot verandering zal worden overgegaan.

Wij zijn er benieuwd naar, welk onthaal aan deze voordracht in den Raad ten deel zal vallen. Zonder wijzigingen zal zij wel niet aangenomen worden; gaat men echter na, op hoe vreemde wijze de beschreven vaderen dikwerf van hun recht van amendement gebruik maken, dan staat het te vreezen, dat de verordening, van kracht verklaard, nog onsamenhangender zal zijn dan de voordracht, die reeds al te veel de sporen draagt van eerst na heel wat over en weer gepraat in de wereld te zijn gekomen.

De tijd zou wel eens kunnen aanbreken, dat raadsleden en anderen, die de tegenwoordige regeling het Egyptenland achten, waaruit de Publieke Werken zoo spoedig mogelijk moeten worden uitgeleid, later naar de vleeschpotten terug verlangden.

Wij zijn het geheel eens met eene opmerking, die wij onlangs in de *Telegraaf* lazen, dat meer nog dan aan een uitwendige reorganisatie, de afdeeling P. W. behoefte heeft aan inwendige hervormingen. Het staat echter te vreezen, dat daarvan wel voorreerst niets zal komen.

DE NACHTWACHT.

Wij zouden hier gerust boven hebben kunnen schrijven: de Nachtwacht . . . *und kein Ende*. Toch kunnen wij, zullen althans onze lezers op de hoogte blijven van wat er in de kunstwereld zoo al omgaat, van dit onderwerp nog niet afstappen.

Ditmaal willen wij de aandacht vestigen op de beschouwingen van David Bles over de plaatsing der schilderij, die voorkomen in het *Dagblad*. Uit deze beschouwingen blijkt, dat deze kunstenaar geen voorstander is van het staande licht, dat in den laatsten tijd van verschillende zijden voor de Nachtwacht verlangd wordt.

Hij knoopt aan deze opmerkingen het een en ander over den Salon Carré van den Louvre vast. Niet velen zullen zijn gunstig oordeel over deze zaal, waar het licht zoo hoog invalt, dat alleen maar het bovenste strookje der schilderijwanden eenigszins voldoend verlicht is, onderschrijven. Trouwens een behoorlijk verlichte zaal heeft de geheele Louvre niet, zoomin als een der andere oudere musea van Europa.

Wij kunnen ons daarentegen geheel vereenigen met het slot dezer beschouwingen, waar voorgesteld wordt de werken van Rembrandt in de zaal, waar thans de Staalmeesters geëxposeerd zijn, te vereenigen. Men zal zich herinneren dat wij dit denkbeeld reeds in ons n°. van 1 December 1894 aan de hand gaven.

Waar een kunstenaar van naam zich thans aan onze zijde schaart, daar schijnt het dat althans een proef met een plaatsing als de door ons voorgestelde zou kunnen genomen worden. Duur kan zij niet zijn en, blijkt de nieuwe plaatsing niet te voldoen, welnu dan is er nog niets bedorven.

DE VERWARMING VAN HET GEMEENTEMUSEUM TE AMSTERDAM.

De heer Th. A. de Koster, fabrikant van verwarmingstoestellen te Amsterdam, heeft onlangs een groot aantal belangstellenden uitgenoodigd tot het bezichtigen der door hem aangelegde centrale verwarming van het gemeentemuseum, dat in de wandeling het Museum Suasso pleegt genoemd te worden.

De taak, die de heer De Koster op zich genomen had, was niet licht. Immers het gold de verwarming van een gebouw met meer dan 3600 M². bebouwd oppervlak, terwijl de zalen met bovenlicht, die de verdieping innemen, door de sterke afkoeling daarenboven eigenaardige moeilijkheden opleverden.

De plaatsing der verwarmingslichamen was daarenboven niet aan den fabrikant overgelaten. De architect, de heer A. W. Weissman, had als eisch gesteld dat het plaatsen dezer lichamen alleen daar, waar zijlicht aanwezig was, tegen den vensterwand mocht geschieden, doch dat in de bovenlichtzalen geen warmte langs de wanden, doch alleen in het midden der zalen mocht ontwikkeld worden. Tevens hechtte deze groote waarde aan een overvloedige ventilatie, waardoor vereischt werd dat de ruimte boven en beneden de glazen plafonds niet van elkander afgesloten werden, zoodat de te verwarmen kubieke inhoud zeer aanzienlijk werd.

Al deze bezwaren heeft de fabrikant op geluklige wijze weten te overwinnen door toepassing van zijn systeem van waterverwarming onder lagen druk, waarbij alle stoom vrij kan ontwijken, zonder het bij andere systemen zoo hinderlijke geraas te veroorzaken, of eene schadelijke verhooging van spanning in ketel of toestel te veroorzaken.

De verwarming geschiedt geheel door buizen, die hare warmte direct afstralen en die dus niet van flenzen, ter vergrooting van het verwarmend oppervlak, voorzien behoeven te zijn.

De ketels, welke geheel uit buizen bestaan, zijn twee in getal en kunnen ieder de helft van het gebouw verwarmen. Zij zijn in daarvoor aangelegde verwarmingskelders geplaatst, die waterdicht en van groote brandstofbergplaatsen voorzien zijn. Deze ketels hebben een verwarmingsoppervlak van 60 M². en zijn geheel vrij in de fornuizen geplaatst. De circulatie der verbrandingsproducten vindt zoodanig plaats, dat alle warmte, door het vuur ontwikkeld, gebruikt wordt. Er ontsnapt zoo weinig warmte door den schoorsteen, dat de ijzeren buis, die daarheen leidt, nog de eerste laag menie ongeschonden vertoont. Eigenaardig en zeer nuttig zijn de roosterbaren, die uit buizen, aan de overige aangesloten, bestaan, zoodat zij niet alleen krachtig tot de waterverwarming kunnen medewerken, maar de kans van verbranding ook verminderd is.

De buizen, die de zalen verwarmen, zijn te zamen 14 kilometer lang; zij houden 24 M³. water in. Iedere zaal kan, wanneer zij buiten gebruik is, van de verwarming worden afgesloten, terwijl de groote middenzaal door beide fornuizen verwarmd kan worden. De groote trapzaal wordt verwarmd door zoogenaamde „coilcases", die in een expresselijk daarvoor gemaakten kelder geplaatst zijn.

In het bijzonder mag er hier op gewezen worden, dat de kosten van aanleg en gebruik dezer verwarmingsinrichting, die geheel in Nederland vervaardigd werd, bijzonder laag zijn. De heer De Koster nam den aanleg aan voor ƒ 22,500. wat dus, daar de te verwarmen inhoud 45,000 M³. bedraagt, ƒ 0.50 per M³. wordt. Om de zalen op een temperatuur van ± 60° Fahrenheit te houden, zal per seizoen, naar de ondervinding thans leert, ± ƒ 2000 aan brandstof noodig wezen, dus per M³. en per seizoen ƒ 0.04⅝. Dit resultaat is zeker in hooge mate bevredigend, indien men bedenkt, dat bv. in het Rijksmuseum, dat door heete lucht verwarmd wordt, die kosten ƒ 0.10 bedragen. Daar uitsluitend coke als brandstof gebruikt wordt, heeft men niet te vreezen, dat roetdeelen door de bovenlichten in de zalen zullen dringen.

De heer Westerouen van Meeteren had zeker recht den heer Th. A. de Koster, namens de genoodigden geluk te wenschen met zijn succes.

TENTOONSTELLING-BERLAGE.

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt op het oogenblik eene tentoonstelling gehouden van de werken van den architect H. P. Berlage Nz.

Ofschoon de heer Berlage op het gebied der architectuur in ons land een bijzondere plaats inneemt, hebben de hier tentoongestelde teekeningen, in verband met de plaats waar de tentoonstelling gehouden wordt, in hoofdzaak betrekking op het kunstambacht en zijn vooral voor den practisch gevormden werkman zeer merkwaardig, omdat ze allen voor de practijk bedoeld.

De betimmering, meubelen en verdere details voor de proeflokalen van Lucas-Bols, voor Arti et Amicitiæ en vele andere gebouwen, zijn voor den timmerman en meubelmaker, voor den kunstsmid, in één woord voor allen wier hulp bij het daarstellen van een gebouw wordt wordt ingeroepen, zeer merkwaardig, omdat men dergelijke teekeningen hoogst zelden te zien krijgt.

Dat de artistieke bekwaamheid van den ontwerper, gepaard met de zeer ontwikkelde vaardigheid van zijn teekenstift, hier bijzonder in het licht treden, bewijzen de verrassende oplossingen die de ontwerper vaak bij de meest eenvoudige onderwerpen weet te verkrijgen.

De tentoonstelling zal Zondag 20 Januari a. s. geopend zijn des morgens te 10 uren.

VARIA.

Dürr-Licht. Onder dezen naam wordt door den ingenieur Dürr te Bremen eene nieuwe verlichtingsmethode in den handel gebracht, welke berust op het gebruik van oververhit petroleumgas, dat tot eene lichtkracht van 14,000 normaalkaarsen kan worden opgevoerd. Het toestel neemt zeer weinig plaats in en kan gemakkelijk door één man gedragen worden. Het schijnt van groot belang te zijn voor oorlogsdoeleinden, althans het is kort geleden door de Duitsche militaire autoriteit aan eene proef onderworpen. Het ligt voor de hand dat het ook voor verlichting van bouwwerken diensten bewijzen kan.

Charles Newton. Op 78-jarigen leeftijd is den 28 November jl. te Westgate-on-Sea overleden de Engelsche archeoloog Charles Newton, directeur der Grieksch-Romeinsche afdeeling van het Britsch Museum. De overledene werd in 1816 geboren, studeerde te Oxford, en werd in 1840 assistent aan de oudheidkundige afdeeling van het Britsch Museum. In 1852 deed hij eene reis door Griekenland en de andere landen der klassieke kunst en werd daarna benoemd tot consul te Mytilini, welke post hem ruimschoots gelegenheid gaf tot het doen van archeologische onderzoekingen in den Grieksehen Levant. Met grooten ijver en energie streefde hij naar de voortdurende uitbreiding van de onder zijn beheer staande afdeeling, die al spoedig dergelijke verzamelingen in museums op het vasteland voorbijstreefde. Nog op hoogen leeftijd nam hij een werkzaam deel in het totstand komen der *Society of Hellenic Studies*. De archeologische wetenschap in Engeland lijdt in hem een zeer groot verlies.

PRIJSVRAGEN

GEBOUWEN VOOR DE WERELDTENTOONSTELLING TE PARIJS IN 1900.

In aansluiting aan het bericht in het no. van 5 dezer, kunnen wij mededeelen dat voor deze prijsvraag 110 ontwerpen ingekomen zijn. Van deze waren niet minder dan 94 met den naam van de ontwerpers ingezonden en slechts 16 onder een motto. (*) Van dit aantal werden 107 plannen aan het oordeel der Jury onderworpen; hierin hadden als deskundigen zitting de heeren Boeswillwald, Daumet, Deslignières, Dutert, Ch. Garnier, Guadet, Coquart, Pascal, Laloux, Moyaux, Loviot, Sédille, Mayeux, Vaudremer en Ginain, meest allen bekende architecten. Onder de met een naam ingezonden ontwerpen vindt men er slechts weinigen, waarvan de makers algemeen bekend zijn en in het bijzonder geldt dit voor de bouwmeesters, welke de drie eerste prijzen van elk 6000 francs verwierven. In het geheel werden 18 prijzen toegekend, en wel drie eerste ad 6000 frs., aan de heeren Charles Girault, Eugène Hénard en Edmond Paulin; vier tweede ad 4000 frs., aan de heeren Cassien Bernard Cousin, Ch. A. Gautier, Larche & Nachon en Gustave Raulin; vijf derde, ad 2000 frs., aan de heeren Blavette, Esquié, Sortais, Foudoire & Pradelle en Tronchet & Reij; zes vierde, ad 1000 frs., aan de heeren L. Bonnier, J. Hermant, Louvet & Varcollier, Détourbet, Mewès en Thomas & De Tavernier.

ZEVENDE KERK VOOR DE NED. HERVORMDE GEMEENTE TE 'S-GRAVENHAGE.

Ten vervolge op de mededeeling, omtrent deze besloten prijsvraag in n°. 49, bladz. 389, gedaan, kan bericht worden dat tot den wedstrijd de volgende architecten zijn uitgenoodigd, als: G Brouwer Jr., L. F. Ehnle, H. J. Mondt, J. J. van Nieukerken, Paul du Rieu Fz., F. A. Van Seters, allen te 's-Gravenhage; C. B. Posthumus Meijjes, te Amsterdam, en J. Verheul Dzn., te Rotterdam.

De ontwerpen moeten einde Maart worden ingeleverd. De Jury bestaat uit de heeren C Muysken, F. J. Nieuwenhuis en C. H. Peters, architecten te Amsterdam, Utrecht en 's-Gravenhage, en drie leden van de commissie voor den bouw van deze kerk.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 12 *Januari* 1895.

De vergadering werd door den voorzitter, den heer J. J. van Nieukerken, geopend met een welkomstwoord in het nieuwe jaar, een korte herlaasing aan hetgeen de Vereeniging in 't afgeloopen jaar had verricht en een woord ter nagedachtenis aan het overleden hoogst verdienstelijk werkend lid, den heer S. Lankhout. Hij deed een beroep op de leden om door krachtige samenwerking met het bestuur den bloei der Vereeniging te bevorderen.

Later werd het korte jaaroverzicht aangevuld door den eersten secretaris, den heer H. L. Boersma, die in een klein bestek de voornaamste feiten in herinnering bracht. Het tienjarig gedenkfeest was reeds in een vorige vergadering behandeld. Besloten werd dit verslag voor de leden te doen drukken en het bestuur uit te noodigen te overwegen in hoeverre het uitvoerbaar zou zijn een tienjarig verslag te doen samenstellen met illustraties, bij wijze van gedenkboek.

Uit de rekening, uitgebracht door den heer N. van Vliet, bleek, dat de ontvangsten de uitgaven dekken en het ledental sedert verleden jaar vermeerderd is.

Tot voorzitter werd herkozen de heer J. J. van Nieukerken, tot bestuursleden de aftredende heeren G. H. Buser Jr. en H. B. van Wijk, terwijl het bestuur werd uitgebreid met twee nieuwe leden, de heeren F. J. Belinfante en E. A. F. Bourgonjon.

Het bestuur werd gemachtigd bij de commissie, die rapport had uitgebracht over de quaestie van vakopleiding en vakonderwijs, aan te dringen om vóór de behandeling op het Nijverheidscongres te Amsterdam over die zaak overleg te doen plaats hebben tusschen de besturen van verschillende vakvereenigingen hier-ter-stede.

Een kunstbeschouwing van interieurs, beeldhouw- en decoratiewerken werd tot een volgenden keer verlaagd.

(*) Zie de bepalingen van het programma, opgenomen in no. 36 van den vorigen jaargang.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 15 *Januari* 1895.

Na een openingswoord van den voorzitter, den heer Henri Evers, op deze eerste vergadering in het nieuwe jaar, werden de notulen gearresteerd, en de medailles en getuigschriften aan de bekroonden van de uitgeschreven prijsvraag met *f* 15 overhandigd. De bekroonden waren de heeren Anton J. Saanders, te 's-Gravenhage, en A. D. N. Van Gendt, te Egmond a/Zee.

Uit de rapporten der verschillende commissiën bleek, dat de vereeniging zich in een gooden bloei mag verheugen, met een blijvend aantal van 141 leden, en een voordeelig kas-saldo van *f* 110.

De begrooting voor 1895 werd in ontvangst en uitgaaf vastgesteld op *f* 1205. Het rapport der commissie van de sociëteit wees ook op toenemenden bloei en medewerking, in tegenstelling met dat van de commissie voor het plastwerk, welke meer belangstelling vroeg, waartoe op de begrooting dit jaar wordt tegemoet gekomen door het subsidiëeren van *f* 15 voor iedere te leveren plaat, zijnde voor 6 platen *f* 90 uitgetrokken.

In plaats van de aftredende bestuursleden, de heeren C. J. Struyk en J. E. Voogt M. Wzn., werden gekozen de heeren Jac. van Gils en A. Dirkzwager. De voorzitter bracht den aftredenden leden een woord v n dank voor hetgeen zij voor de Vereeniging gedaan hadden, en beval hun ook als lid de Vereeniging weder opnieuw aan.

Na verkiezing van eenige commissieleden en balloteage van nieuw voorgestelde leden werd behandeld het voorstel van den heer C. H. Peters, rijks-bouwmeester te 's-Hage Het voorstel van het bestuur werd aangenomen, om *f* 50 beschikbaar te stellen voor het vroeger omschreven doel, mits andere vereenigingen in het land ook hare medewerking zullen verleenen.

Een voorstel van den heer C. J. Struijk om de resteerende boekjes „over het Oriëntalisme in de Westersche Architectuur", van den heer Henri Evers, voor de leden tegen den halven prijs beschikbaar te stellen (de andere helft der kosten te dragen door de vereeniging), werd bij acclamatie aangenomen.

Het door een der leden gedaan voorstel tot wijziging van art. 14 van het reglement, werd uitgesteld tot een binnen korten tijd uit te schrijven buitengewone algemeene vergadering, waarin dit voorstel, door het bestuur overgenomen, aan de vergadering ter behandeling zal worden voorgelegd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

'S-GRAVENHAGE. Burg. en Weth. hebben den Raad een door den directeur der gemeentewerken uitgebracht rapport aangeboden over de resultaten, verkregen van proeven om rioolwater en feceliën te zuiveren door toevoeging van geëlectrolyseerd zeewater, welke proeven bij de gelegenheid van de „Exposition d'Hygiène, in 1893 te Hâvre gehouden, door Hermite in de wijk St. François, de ongezondste wijk van Hâvre, gedurende 8 maanden zijn genomen.

De proef heeft geleerd, dat de toepassing tot zeer aanzienlijke uitgaven zou leiden (8 millioen gulden voor de stad Hâvre met 120,000 inwoners.)

Een commissie, door het Gemeentebestuur van Hâvre benoemd, om de waarde van het procédé te onderzoeken, kwam na een bacteriologisch onderzoek en na toetsing van het plan van Hermite, in 1894 ingediend, tot deze conclusiën:

1o. De verkregen resultaten, al zijn zij niet volmaakt, hebben bewezen, dat de zuiveringsmethode Hermite uitstekende resultaten kan geven, maar dat zij, op de wijze als te Hâvre toegepast, niet economisch is en dat zij, om voor de practijk geschikt te kunnen heeten, nog verder bestudeerd dient te worden;

2o. met name zal het er om te doen zijn te beslissen of de antiseptische eigenschappen van het verkregen vocht van voldoend langen duur zijn, om den inwoners voordeelen te verschaffen, groot genoeg om op te wegen tegen de aanzienlijke geldelijke opofferingen (ruim *f* 6 per inwoner), die zij zich zullen hebben te getroosten voor de bestrijding van kosten van eersten aanleg en van exploitatie;

3o. het gebruik van geëlectrolyseerd water biedt nog groote onzekerheid aan, met het oog op de schadelijke inwerking daarvan op de verschillende toestellen en inrichtingen, die er voor noodig zijn, terwijl niet als vaststeekt mag worden aangenomen, dat de chloorverbindingen geen gevaar voor de openbare gezondheid opleveren.

Dat de invoering van dit stelsel hier-ter-stede voorloopig niet is aan te bevelen, behoeft na het bovenstaande geen verder betoog, zegt de heer Lindo aan het slot van zijn rapport.

— De heer Conrad, lid der Kamer, is in het begin dezer week naar Egypte vertrokken, waar hij met den heer Jules Guichard, president van den raad van beheer van de Suezkanaalmaatschappij, voor de zaken dier Maatschappij een maand zal vertoeven.

— De heer W. H. Vermeulen bespreekt in *De Ingenieur* uitvoerig de oplossing der schatten, in de *Lutine* gedaan. Hij acht het waarschijnlijk dat het vaartuig een groote waarde, zoo niet van 1 millioen pond sterling, bevat. Om die er uit te halen is, gelijk men weet, het plan ontworpen en reeds voor een gedeelte uitgevoerd, om het gezonken schip te overtuigen door een ringdijk van 250 voet diameter, bestaande uit zakken zand. 7000 zakken zijn al neergelaten, maar vele ervan zijn in het zand verzonken, zoodat de dijk nog verre van gesloten is Mocht men slagen hem te doen sluiten, dan zou men de binnenruimte door zandzuigers ledigen.

De heer Vermeulen zet de bezwaren hiertegen uiteen, waaronder ook de aanzienlijke uitgaven, die dit werk misschien zou kosten. Volgens hem is de beste en eenige methode een gat te spuiten, daar, zoolang men blijft spuiten, er geen beschutting noodig is. Hij heeft daarom voorgesteld om een schelpenvisscherij op Terschelling te vestigen, die een billijke rente kan maken uit de schelpen (voor de kalkbranders); dezelfde stoomboot wenschte hij met een solide inrichting voor het zanddiiken te voorzien; dan zou men op eiken gunstigen dag op de *Lutine* kunnen laten duiken en op de andere dagen schelpen laten visschen.

Op deze wijze zou geen kapitaal worden gewaagd om een niet te begrooten schat te bergen en voor de eigenaars der *Lutine* zou het de zekerste wijze zijn om hun eigendom te verkrijgen; zoouls het nu gaat, is de onderneming, zoowel voor de ondernemers als voor de eigenaars, een dobbel-spel.

ZIERIKZEE. In de Maandag, 14 dezer gehouden raadsvergadering werd met algemeene stemmen een voorstel van Burg. en Weth. aangenomen om den heer S. van der Vegt, ingenieur van het waterschap Schouwen, het maken van een uitgewerkt plan op te dragen, ontrent zijn denkbeeld tot het afsluiten der buit-shaven door middel eener schutsluis. Dit plan, door genoemden heer eenigen voorgedragen op de vergadering van het Departement der Maatschappij van Nijverheid alhier, mocht toen reeds bijval vinden. De groote schade, door den kort daarop volgenden hangen vloed, aan particuliere en gemeente-eigendommen toegebracht, is de directe aanleiding, dat ook van gemeentewege een onderzoek noodzakelijk wordt geacht.

— Naar eenige dagbladen mededeelen, heeft de heer S. Hamelink, directeur der Nederlandsche Tramweg-maatschappij te Heerenveen, uit Paramaribo eene uitnoodiging ontvangen, om aldaar een onderzoek in te stellen naar de geschiktheid dier stad voor den aanleg en exploitatie van tramwegen.

PERSONALIA.

— De heeren J. J. Roelants te Groningen en P. Loke te Zwolle, beiden ingenieurs van 's Rijks waterstaat, hebben om gezondheidsredenen ontslag uit den dienst gevraagd.

— Het aan den heer J. Mulder, ingenieur van 's Rijks waterstaat, wegens gezondheidsredenen toegestaan verlof is verlaagd tot 1 Februari e. k.

— Tot tijdelijk adj.-ingenieur 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java is benoemd de tijd. adj.-ing. 2e kl. W. C. Lisnet.

— B. en W. van 's-Gravenhage hebben den eerst ontslagen hoofdopzichter bij de gemeentewerken, den heer J. H. Louisen, een jaarlijksch pensioen van *f* 1215 verleend.

— De heer D. Vreugdenhil Pz., opzichter van Delfland te 's-Gravenzande, heeft bij gelegenheid van zijne 45-jarige dienstvervulling vole bewijzen van waardeering ondervonden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij den Provincialen waterstaat in Limburg, op een jaarwedde van minstens *f* 1100 en *f* 50 wegens bureaukosten, met vergoeding van reis- en verblijfkosten. Adres vóór 5 Februari op zegel aan Gedeputeerde Staten van Limburg (*Zie advert. in no.* 5.)

— Machineteekenaar, voor detailleerwerk, op eene machinefabriek te Amsterdam. Adres lett. N. boekh. Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam.

Photo-Zincografisch ATELIER

van **HAUSTEDT & VAN BEMMEL**, **Sarphatipark 84**, Telefoon No. **1347**, AMSTERDAM.

Ministerie van Financiën.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 19 Februari 1895** des middags te **12** uur, zal onder nadere goedkeuring van den Minister van Financiën, aan het gebouw van het Ministerie van Financiën, worden aanbesteed:

het onderhouden en herstellen van het Rijksgebouw te Leeuwarden, waarin de kantoren van de Hypotheken en het Kadaster zijn gevestigd, van 1 April 1895 af tot en met 31 Maart 1898.

Het bestek ligt ter lezing in het Ministerie van Financiën, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1e district te 's Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur van Friesland en aan het kantoor van de Hypotheken en het Kadaster te Leeuwarden.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en door den Opzichter bij de Landsgebouwen J. W. VAN OORT te Zwolle.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 12 Februari 1895 des namiddags ten 2 ure.

's-Gravenhage, 9 Januari 1895.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
BARTSTRA.

PROVINCIALE Waterstaatsdienst.

De Gedeputeerde Staten van het Hertogdom LIMBURG;

Brengen bij deze ter algemeene kennis dat, tengevolge van het overlijden van den Opzigter in den 6den Dienstkring ter standplaatse VENLO, ten spoedigste en uiterlijk met ingang van **1 Maart** e. k. zal zijn te voorzien in eene betrekking van **OPZIGTER** van den provincialen Waterstaat in dit gewest.

Aan die betrekking is verbonden eene vaste jaarwedde van minstens *f* **1100.–**, eene vergoeding van *f* **50** wegens bureaukosten, het genot van reis- en verblijfkosten en, na eervol volbrugten diensttijd, aanspraak op pensioen, zonder dat daartoe eenige persoonlijke bijdrage gevorderd wordt.

Sollicitanten zullen zich onder opgave van naam, voornamen, ouderdom, geboorteplaats en maatschappelijke positie, en onder overlegging van diploma's of van zoodanige andere stukken als zij ter hunner aanbeveling wenschen bij te brengen, **vóór of op den 5 Februarij e. k.** vrachtvrij, bij adres op zegel tot deze Vergadering hebben te wenden.

Verdere inlichtingen ter zake zijn te verkrijgen bij den Ingenieur van den Provincialen Waterstaat en ter Provinciale Griffie (2e Afdeeling) te *Maastricht*.

MAASTRICHT, den 11 Januari 1895.

De Gedeputeerde Staten van het Hertogdom Limburg,
RUIJS VAN BEERENBROEK.
De Griffier,
HOUBA.

Provinciale Waterstaat VAN **FRIESLAND.**

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag**, den **1e Februari 1895**, des namiddags ten **een** ure, zal in het gebouw van het Provincial Bestuur te Leeuwarden, overeenkomstig §§ 1 en 2 der Adm. bep. van de A. V., bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het maken en ter plaatse leveren van de IJZERWERKEN voor de in 1895 te bouwen SLUIZEN en bijbehoorende werken.

Raming *f* 8200.–.

Het bestek ligt ter lezing in voornoemd gebouw. Gezegelde formulieren voor inschrijvingsbiljetten zijn tegen betaling van **25** en de bestekken tegen betaling van **50** cent zonder en van *f* **2.–** met teekeningen op het bureau van den Prov. Hoofdingenieur verkrijgbaar.

Voorts zijn nadere inlichtingen te bekomen bij den Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat te Leeuwarden.

LEEUWARDEN, 17 Januari 1895.

De Commissaris der Koningin in de Provincie Friesland,
VAN HARINXMA THOE SLOTEN.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hoeken de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS-& HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL. Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soor-

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **4n Februari 1895** des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 1e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed volgens bestek No. 610:

Het vergrooten van de locomotievenloodsen met bijbehoorende werken op de stations-emplacementen DOETINCHEM en ENSCHEDÉ, van den Geldersch-Overijselschen Localaalspoorweg, in twee perceelen. Raming 1e perceel *f* 6800.—. 2e perceel *f* 8900.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.—** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bij den Portier, of op *franco* aanvrage *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente BAARN, zijn voornemens op **Vrijdag 25 Januari 1895**, des voormiddags ten **11** uur, ten Gemeentehuize in het openbaar bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het leveren van 116,000 Straatklinkers.
Het leveren van 200 Stère Riviergrind.

De bestekken liggen van af heden ter Secretarie ter lezing en zijn op franco aanvrage à **f 0.25** verkrijgbaar bij den heer Secretaris te Baarn, terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Gemeente-Opziehter S. HOFS.

BAARN, 18 Januari 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:
B. PH. DE BEAUFORT,
Burgemeester.
BURGGRAAF, *Secretaris.*

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **5den Februari 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 680.

Het maken van eene nieuwe goederenbergplaats en het inrichten der bestaande bergplaats tot gebouwtje voor de posterijen op het station ZEIST—DRIEBERGEN.

Begroeting *f* 1700.—.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den Januari 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten Januari 1895 ten 11½ uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 14den Januari 1895.

Opleiding van Jongelingen.

De aandacht wordt gevestigd op de voorwaarden tot **OPLEIDING van JONGELINGEN** voor het kader der **Genietroepen** in ***Nederlandsch-Indië***, omschreven in de *Nederlandsche Staatscourant* van 12 Januari 1895, No. 10, waarvan afdrukken **kosteloos** zijn te bekomen bij het Departement van Koloniën.

H. & J. SUYVER
FABRIKANTEN VAN
Stoomketels en Werktuigen,

op de Intern. Tentoonstelling te *Amsterdam* 1883 bekroond met EERE DIPLOMA (hoogste onderscheiding)
Hollandsche Tuin en Zeepaard,
Bickerstraat
AMSTERDAM.

Portland Cement JOSSON & Co.

Hoofd Vertegenwoordiger *voor Nederland en Indië* **A. E. BRAAT.**
— HANDEL IN BOUWMATERIALEN. —
Adres: ROTTERDAM — Nieuwe haven, No. 118.
„ AMSTERDAM — A. E. BRAAT, Fokke Simonsstraat, No. 74.
Prijs concurreerend, deugd onder garantie.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

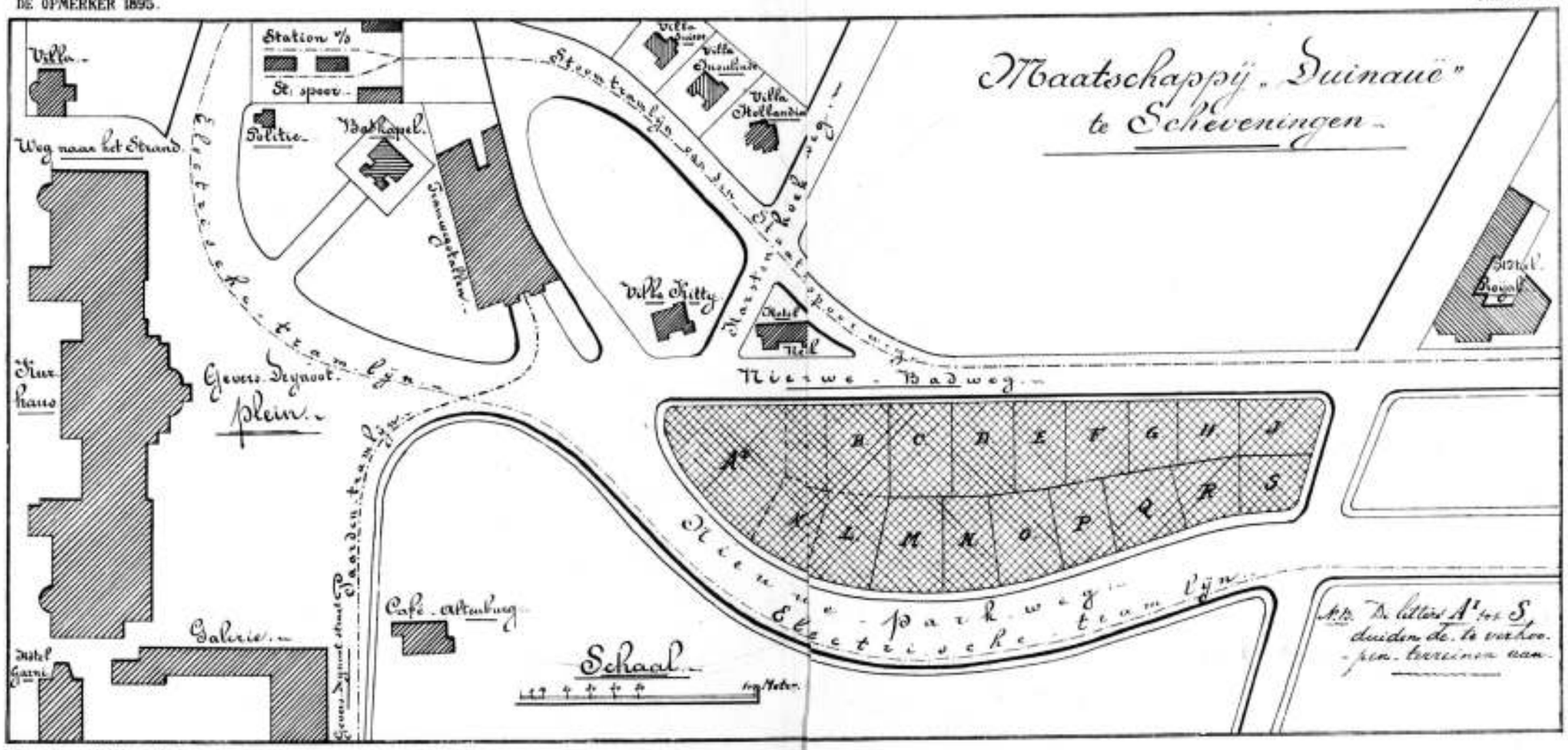

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. | N° 4 | ZATERDAG, 26 Jan. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

BOUWTERREINEN TE SCHEVENINGEN.

Bij de plaat.

De aangeboden bouwterreinen voor villa's zijn gelegen in de onmiddellijke nabijheid van het Kurhaus te Scheveningen aan den Nieuwen Badweg en den Nieuwen Parkweg, langs welke wegen de stoomtram en electrische tram loopen.

Door de hooge gebouwen langs zee eenigszins beschermd tegen de zeewinden, gelegen aan drukke rij- en wandelwegen en met uitzicht over de duinen, mag de ligging dezer terreinen als eene der schoonste van de badplaats genoemd worden.

's-Gravenhage, 14 Januari 1895.

H. WESSTRA JR.
Architect.

UIT HAARLEM.

In elk jaargetijde is een bezoek aan de hoofdstad van Noord-Holland interessant; ook in den winter, als de sneeuw de straten bedekt en een grauwe lucht zich over kerken en huizen welft, vindt het oog van den kunstminnaar daar heel wat aantrekkelijks.

Dat Haarlem een stad is, die zoo in bloei als in zielental vooruitgaat, blijkt uit de talrijke nieuwe gevels, die wij op onzen weg door Kruisstraat en Barteljorisstraat zien. En uit die nieuwe gevels spreekt een opgewekt kunstleven; de ontwerpers hebben er blijkbaar naar gestreefd iets te maken, dat het bewijs zou leveren hoe de goede smaak, den Haarlemschen bouwmeesters van het eerste vierde deel der 17e eeuw eigen, ook thans weer begint op te leven.

Is bij sommige dezer moderne gevels, b.v. die van een hotel in de Kruisstraat en die van eenige winkelhuizen in de Barteljorisstraat, een zich aansluiten aan de 16e-eeuwsche tradities op te merken, bij een anderen gevel in de Kruisstraat, die recht tegenover het in Nassaulaan herdoopte Waaigat staat, is een streven naar wat nieuws te bespeuren. En het moet erkend worden dat de ons onbekende ontwerper, die hier aan het werk geweest is, niet ongelukkig slaagde. Wel geven ons de getrokken-ijzeren balken, die de plaats van bogen of strekken boven de vensters innemen en die brutaalweg in het gezicht gelaten zijn, eenigszins den indruk van een mensch of dier, dat met een deel van zijn geraamte bloot loopt, maar het geestig mozaïekornement, dat in zijn groen-en-zilveren visschen en waterplanten op uitnemende wijze de bestemming van het huis als vischhandel verzinnelijkt, scheen ons toe in hooge mate bekoorlijk te zijn.

Op andere wijze weer is in de Smedestraat, naast de Hoofdwacht, naar het nieuwe gestreefd. De bouwmeester, wiens werk wij daar zien, schijnt een ijverig volgeling van Viollet-le-Duc, doch zijn smaak heeft hem voor excessen, als waaraan velen zijner medevolgelingen zich wel eens plegen schuldig te maken, behoed. Dat het niet alleen het redegevende is, waardoor hij aangetrokken wordt, bewijst een motief boven een der vensters, hetwelk verwantschap vertoont met de Amsterdamsche schouwburg- en winkelhuis-architectuur.

Nu wij toch op de Groote Markt zijn, willen wij ook het pas voltooide gebouw der sociëteit de Vereeniging eens in oogenschouw nemen. Wie naar bouwkunstige neologismen zoekt, vindt zich hier teleurgesteld. De gevels spreken van geen groot talent en schijnen met haast geconcipieerd en gedetailleerd. Om de details in het bijzonder schijnt de bouwmeester zich slechts weinig te hebben bekommerd en zelfs het banaalste heeft hij goed genoeg geacht. Wij kunnen ons evenwel begrijpen, dat de Haarlemmers met hun nieuw sociëteitsgebouw ingenomen zijn; in de zalen is ruimte en gezelligheid te vinden en dit is voor het publiek meer waard dan de fraaiste architectuur.

Wie zou de verzoeking kunnen weerstaan om, als hij te Haarlem is, een kort bezoek aan de aloude

hoofdkerk van Sint Baaf te brengen? Reeds van buiten is het te zien, dat de restauratiewerken aan het grijs gebouw met onverdroten ijver worden voortgezet. Nu is het noorder-transept onderhanden geweest en het straalt in de schitterende blankheid van den nieuwen Bremer zandsteen. Dat er door zulk een restauratie heel wat van de poëzie, die een oud bouwwerk in den loop der eeuwen verkreeg, verloren gaat, weet ieder. Nu men eenmaal met de restauratie begonnen is, dient zij evenwel voortgezet te worden. Laat ons hopen, dat de blanke nieuwheid, welke het uitwendige der St.-Baafskerk nu nog op vele plaatsen vertoont, spoedig voor een grijzer toon moge plaats maken.

Als men door de kleine kosterswoning de kerk binnentreedt, is de indruk dien men krijgt bepaald overweldigend. Er is ons geen kerkinterieur bekend, dat zoo majestueus is als dit. De forsche zuilen, de ongemeene breedte van den middenbeuk, het overvloedige licht, dit alles werkt samen om een bepaald eenige impressie van grootschheid teweeg te brengen.

De restauratie van het inwendige is zoo goed als voltooid; zij heeft grootendeels met smaak en juist gevoel plaats gehad. Dat men de gewelven in de transepten, die in de middeleeuwen onuitgevoerd waren gebleven, thans heeft gemaakt, schijnt ons zeer begrijpelijk, daar de kerk daardoor, meer dan vroeger, den indruk maakt, van *af* te zijn. Het kan evenwel niet ontkend worden, dat het transept nu zeer laag toont, bij den hoofdbeuk vergeleken, en dat de vensters, die vroeger *in* de kerk uitkwamen, doch die thans slechts de ruimte boven de gewelven verlichten, den indruk maken van doelloos te zijn.

Tot de minder gelukkige toevoegselen van onzen tijd rekenen wij het, noch door kleur, noch door teekening uitmuntende venster in den westelijken gevel van den zuider zijbeuk, dat door de Maatschappij van Nijverheid bij gelegenheid van haar honderdjarig bestaan werd geschonken; ook de bekroning aan het fraaie 16e-eeuwsche koorhek toegevoegd, komt ons niet geslaagd voor. De zeventiende-eeuwsche bekroning, die voor haar heeft moeten wijken, was ons heel wat liever.

Interessant is een fragment van een laat-Gothisch, nog ten deele gepolychromeerd hautrelief, dat bij het afbikken van den oostelijken muur van het noorder transept voor den dag gekomen is. De zeer geschonden staat, waarin het zich bevindt, maakt het moeilijk te bepalen wat het voorstelt.

Doch wij willen hier niet te lang toeven, en verlaten de kerk om langs de vleeschhal, die langen tijd onze bewonderende blikken geboeid houdt, nog even een kijkje in het raadhuis te nemen. Hoe jammer toch dat de hoek van de Groote Houtstraat door de Société „Trouw moet Blijken" bepaald ontsierd wordt. Ach, als bij den bouwmeester eens wat meer trouw aan de traditie der 17e-eeuwsche Haarlemsche architectuur gebleken ware! Het zou, dit bekennen wij gaarne, moeilijk geweest zijn aan de vleeschhal een waardig pendant te geven, maar er had toch wat beters voor den dag kunnen komen, iets dat minder uit den toon viel dan de wanhopig leelijke schepping, die nog wel de vrucht van een prijsuitschrijving is. Het peil der Nederlandsche architectuur stond toen bij het nulpunt.

Het Haarlemsche raadhuis wordt in belangrijkheid door geen ander overtroffen. De voorhal is vol van aardige 15e-eeuwsche details; de groote zaal is indrukwekkend door hare afmetingen. Van hare wanden zien de afbeeldselen der Hollandsche graven en gravinnen, voorafgegaan door een heraut van wapenen en gevolgd door den dood, met voorname minachting op den beschouwer neer. Het is alsof het hun ergert, dat de feestzaal van hun paleis door het profanum vulgus betreden wordt. Van de zoldering hangt nog altijd het walvischkakebeen, dat Linschoten van Waigat medebracht en waarop het bord betrekking heeft, dat bewijst, hoe Karel van Mander, behalve een kunstgeschiedschrijver, ook een decorateur van den eersten rang was. De geschilderde vensters uit de kerk te Bloemendaal, in den zuidermuur der zaal geplaatst, bewijzen de liefde der hedendaagsche Haarlemmers voor de kunstwerken van weleer, maar hunne restauratie geeft blijk van de onmacht der Roermondsche kunstwerkplaatsen om de 17e eeuw te evenaren.

Van de hooge eere, waarin het schoone uit vroeger eeuwen bij het Haarlemsch Stadsbestuur staat, spreken ook de vertrekken, aan de zijde van de Zijlstraat gelegen. Zij zijn met smaak gerestaureerd, en gemeubeld en gestoffeerd met alle kunstwerken der 17e en 18e eeuw, waarop men maar de hand kon leggen. Niet slechts de wachtkamer van den burgemeester levert een schoon ensemble op, maar ook de raadzaal, waar tevens, in de 1e klasse, de band des huwelijks gelegd wordt, is een gezellig vertrek. Uit de publieke tribune ziet gij de twee prachtige 17-eeuwsche schoorsteenen; achter u herinnert een reusachtig tapijt aan Damiate en aan den bloeitijd der Haarlemsche textiele kunst. Op de stoelen der achtbare raadsleden zitten thans de verwanten van het jonge paar; gij onderscheidt, en profil perdu, de blonde bruid, den zwartgerokten bruidegom, wachtend totdat ook van hen Vondels woord zal gelden: „Twee zielen gloend aaneengesmeed."

Maar gij verwijlt niet en trekt u bescheiden uit den drom der nieuwsgierigen terug, om nog een blik te werpen op den schilderijenschat, aan de andere zijde der aloude gravenzaal opgetast. Het malsch penseel van Hals, dat in 1616, zoo goed als in 1664 met even groote virtuositeit gevoerd werd, mist, ook op een winterdag, zijn frissche bekoring niet. Jammer is het, dat het schuttersstuk van 1633, met de donkere boomen en het roode dak als achtergrond, waartegen de kapitein met zijn oranjesjerp en de om een tafel zittende en staande schutters zoo prachtig uitkomen, op het oogenblik niet aanwezig is, daar het hersteld wordt. Moge de hersteller het genadig behandelen!

Doch wij moeten verder en laten ons door de andere kuntschatten van het Haarlemsch Museum niet tot langer toeven verlokken. Daarom nu de Zijlstraat ingeslagen, om het in die straat tegenover de Nieuwe Groenmarkt gebouwde nieuwe post- en telegraafkantoor in oogenschouw te nemen. Hier is van de details veel werk gemaakt, waarbij Gothiek en Renaissance om beurten haar invloed hebben doen gelden. Aan geestige oplossingen is hier geen gebrek; de brievenbussen worden gevormd door de muilen van gestyliseerde leeuwen, en kraagsteenen, sluitsteenen, pinakels enz. verraden een zeer bekwame hand. Het is jammer dat bij zooveel zorg voor het detail, het ensemble wat verwaarloosd is. Het gevelschema, een aantal gelijk en gelijkvormige traveeën met een zeer rechtlijnige top daarboven, een schema, dat al aan tal van Rijksgebouwen heeft moeten dienst doen, is zeer vervelend. Eenige afwisseling ware hier zeer welkom geweest.

De Zijlstraat verder doorgaande, trekt, in de Witte Heerensteeg, het poortje van het Frans-Loenen-hofje, een zeer karakteristiek werk van Lieven de Key, de stadsbouwmeester aan wien men ook de vleeschhal verschuldigd is, onze aandacht. Ook in deze niet zeer

aanzienlijke straat is men aan het bouwen; het nieuwe bouwwerk, ofschoon overigens zeer gewoon, prijkt echter met een paneeltje en relief, dat werkelijk uitmuntend kan heeten en dat door zijn vlakke en gevoelige behandeling het werk der 16e eeuw nabijkomt.

Indien wij hier te doen hebben met werk van een leerling der Kunstnijverheidsschool, dan pleit dit zeer voor de degelijkheid van het onderwijs, dat daar gegeven wordt. Met deze school verbonden is het Museum van Kunstnijverheid, in het Paviljoen. Wij willen daar, ten slotte, een bezoek brengen, vooral ook omdat daar tevens de Berlage-tentoonstelling georganiseerd is.

Wij gaan dus de Infirmerie langs, een oude kloosterkerk, welker aardig laat-Gothisch torentje nu in een schoorsteen gemetamorphoseerd is, wandelen de Zijlvest op en bereiken zoo de Wilhelminastraat, eene schepping van voor een jaar of tien. Dat, sedert de Haarlemsche architectuur groote vorderingen maakte, ziet men aanstonds. De vervelende speculatiestijl, die hier aan het woord is, behoort gelukkig, voor een groot deel, tot het verledene.

Van den Raamsingel hebben wij, door het ontbladerd geboomte, een aardig kijkje op den toren der Nieuwe kerk, misschien de sierlijkste spits, die men ergens zien kan. Welk een groot meester Lieven de Key was, moet elk beschouwer van dezen toren, duidelijk worden. Welk een kunst, om de oude Gothische spits op zulk eene wijze in het Renaissance dialect te kunnen vertalen!

En nu richten wij onze schreden naar den Dreef, om het veelbesproken brongebouw, waar de lijdende menschheid het heilbrengend water uit de Haarlemmermeer zal kunnen drinken. Het zal wel aan ons liggen, maar wij hadden van een bouwwerk als dit heel iets anders verwacht, dan den hyper-pittoresken villastijl, dien het te aanschouwen geeft. Dat is een in- en uitgespring van topjes, dakjes, zinken torentjes, om duizelig van te worden. Dat men poogt schilderachtig te bouwen, juichen wij toe; men hoede zich echter voor overdrijving, die hier al gauw belachlijk zou worden.

Het werd ons nu ook duidelijk, waarom het gebouw anders geplaatst is, dan aanvankelijk bedoeld was en waarom over die verplaatsing, die eigenlijk niets om het lijf heeft, zooveel te doen is geweest. Door het achteruitzetten is het belangrijke voordeel verkregen, dat het gebouw tusschen de villa's, aan den Dreef gelegen, zooveel mogelijk uitzicht naar den grooten weg zal hebben, wat zeker den toekomstigen badgasten veel waard zal zijn. Het schijnt, dat dit uitzicht bij andere plaatsing, nog al wat zou geleden hebben. En nu schijnen diegenen te Haarlem, die met het Wilhelminawater zoo weinig op hebben, dat zij in het brongebouw niets dan een verkapte buitensociëteit willen zien, den toekomstigen badgasten of sociëteitsbezoekers dit uitzicht niet te gunnen.

Laat evenwel deze echt kleinsteedsche quaestie ons niet langer bezighouden en begeven wij ons naar het Paviljoen, waarachter de Kunstnijverheidsschool gebouwd is en waarin het Kunstnijverheidsmuseum zich bevindt, dat wij thans bezoeken willen. Een der beste krachten der Kunstnijverheidsschool, Sluijterman, gaat eerstdaags die inrichting verlaten, om te Delft de plaats van Lecomte te vervullen. Van zijn bekwaamheid niet enkel als decorateur, maar ook als ontwerper van zilversmidswerk, gaat een groote roep, zoodat hij een aanwinst voor de Polytechnische School zal kunnen zijn.

Het Paviljoen met zijn breede opritten, zijn Dorische onderverdieping en zijn Palladiaansch-Jonisch middengebouw daarboven, werd in 1785 voor den Amsterdamschen bankier Hope gebouwd. Deze verhuisde in 1795, toen de vrijheidsboom hier-te-lande geplant werd, naar Engeland, doch bleef eigenaar van zijne hofstede „Welgelegen" tot 1808, toen hij haar voor *f* 300,000 aan Koning Lodewijk Napoleon verkocht, die daar zijn zomerverblijf hield. Deze vertoefde daar, toen hij 1 Juli 1810 afstand deed van den troon; reeds den nacht daarop moest hij vluchten, waarop zijn paleis Fransch kroondomein bleef, totdat het eigendom werd van den Staat der Nederlanden.

Aan het verblijf van „den lammen Koning" herinnert nog het wapenschild met de Koningskroon gedekt, doch zonder blazoen, dat men in het frontispies ziet. Het is in de staatsievertrekken op de bel-étage van het Paviljoen, dat het Museum van Kunstnijverheid gevestigd is. Men valt er, in werkelijken zin, met de deur in huis, want bij gebrek aan een vestibule komt men onmiddellijk in een tentoonstellingszaal, waar het werk van de leerlingen der kunstnijverheidsschool, verleden jaar te Antwerpen geëxposeerd, te zien is. Vooral de ornement-ontwerpen hier tentoongesteld, trokken ons aan door het bescheiden en toch harmonisch coloriet en door het pogen om door styliseering van plantenmotieven, los van den band der historische stijlen, tot wat origineels te komen. Minder voldeed ons het houtsnij- en boetseerwerk; Gothiek, Renaissance, Louis zooveel en zooveel zijn daar nog te veel zonder meer gekopiëerd.

De verzameling gipsafgietsels van het Museum is reeds zeer belangrijk. Behalve enkele klassieken en modernen, die de hoogere beeldhouwkunst vertegenwoordigen, is er een rijkdom van decoratieve werken uit alle kunstperioden, waarin vooral aan de vaderlandsche kunst der 16e eeuw, en terecht, het leeuwendeel is gegeven. Het zou ons te ver voeren ook maar enkele der meest belangrijke afgietsels te noemen; wij hopen dat menigeen zich geroepen zal voelen daar een ijverige studie te maken, waartoe het bijeengebracht materiaal een uitstekende gelegenheid geeft.

Behalve de gipsafgietsels bevat het Museum ook verzamelingen van glas- en aardewerk, lederwerk, metaalwerk en textielkunst, die reeds zeer beziens-waardig genoemd mogen worden. Het is in een paar kleine vertrekken, bij deze verzamelingen ingericht, dat het werk van den heer H. P. Berlage Nz. thans tentoongesteld is. Die tentoonstelling, hoewel niet groot van omvang, is daarom belangwekkend, dat zij ons een blik doet slaan in het werken van een bouwmeester, die aanvankelijk in den band der historische stijlen verstrikt, meer en meer poogt zich daarvan vrij te maken.

Er behoort moed toe, om een dergelijke serie van teekeningen, waarvan er velen zijn, die blijkbaar niet met het oog op de openbaarheid gemaakt zijn, tentoon te durven stellen. Maar er spreekt uit deze expositie ook een oprechtheid, die eerbied afdwingt. Berlage schaamt zich niet te bekennen, dat hij een geheel ander man was toen hij, in 1889, de Franschen-academie-manier poogde te volgen bij zijn Mausoleum en toen hij, in 1894, zich de nieuwere Engelsche teekenwijze, die aan houtgravure doet denken, eigen gemaakt hebbende, de verbouwing van Arti of het Levensverzekeringsgebouw op het Damrak te Amsterdam concipieerde.

In dit volgen van allerlei manieren (want de opmerkzame beschouwer zal er nog vele andere vinden) zal menigeen slechts wispelturigheid, modezucht of imitatieve handigheid zien. Wie naar wat nieuws streeft,

zal er echter tegenwoordig op geen andere wijs kunnen komen, dan door te beproeven en weer te beproeven, door, volgens het voorschrift van den apostel, alle dingen te onderzoeken, en te trachten het goede te behouden.

Misschien zal een volgende generatie gelukkiger kunnen zijn, door, op de resultaten van de zoekers van heden voortbouwend, al van meet af den vasten grond onder de voeten te voelen, waarnaar wij zoozeer verlangen, maar die ons deel niet is.

Dat Berlage een hoogst bekwaam teekenaar is, was bekend, en ook deze tentoonstelling bewijst het. In allerlei teekentechniek, met pen, potlood of penseel is hij bedreven, en hij heeft daarin een werkelijk benijdenswaardige gemakkelijkheid verkregen Toch blijkt ook hier, dat het architectonisch teekenen op zichzelf beschouwd, geen kunstuiting is en dat het alleen waarde heeft, in zooverre als het dient om een juist inzicht van een gesticht of te stichten gebouw mogelijk te maken. Een eenvoudige teekening in lijnen is daarvoor voldoende. Eerst wanneer perspectiefteekeningen gegeven worden, en dus eene voorstelling van de werkelijkheid, los van alle conventie, wordt beoogd, begint het opwerken der teekeningen waarde te krijgen, en kan er van eigenlijk gezegde teekenkunst sprake zijn. De architect betreedt dan evenwel het domein van de kunstschilders en hij mag het niet kwalijk nemen, wanneer hem daar dezelfde eischen gesteld worden, die voor aquarellen of penteekeningen in den eigenlijken zin plegen te gelden.

Beantwoorden nu de tentoongestelde perspectievische voorstellingen aan die eischen? Voor sommige penteekeningen vooral zouden wij die vraag volmondig met ja willen beantwoorden; wij zijn er overtuigd van dat zij, tusschen teekeningen van schilders tentoongesteld, geen slecht figuur zouden maken.

Het blijkt evenwel, dat in den laatsten tijd de heer Berlage zich in zijn perspectiefteekeningen bij voorkeur meer en meer tot de conventie wendt, hetzij dan door ze te vervaardigen in dikke, aan oude houtsneden herinnerende inktlijnen, zooals de interieurs van Arti en van het Verzekeringsgebouw, hetzij door ze op archaïsch-naïeve manier te kleuren met hardrood, hardblauw en hardgroen, zooals wij dit bij de teekening van het huis van Professor Heijtmans te Groningen zien. Geen dezer teekeningen schijnt ons toe een juist beeld van wat uitgevoerd is te geven. Ook kregen wij den indruk, dat het werk der allernieuwsten onder onze nieuwere schilders niet zonder invloed op deze teekeningen gebleven is.

Reeds voor een jaar of tien werd in Engeland een dergelijke, aan de prenten van ± 1500 herinnerende, manier van teekenen voor bouwkundige perspectieven beproefd, vermoedelijk onder den invloed van Walter Crane. Wij herinneren ons o. a. een vogelperspectief van een project voor een Clubhouse in het Westend gezien te hebben, op deze manier behandeld. De teekening maakte destijds sensatie, maar schijnt toen niet tot navolging te hebben uitgelokt. Of het ontwerp is uitgevoerd, weten wij niet; mocht het verwezenlijkt zijn, dan zal er zeker niets van de manier van teekenen aan de gevels te bespeuren wezen.

De tegenwoordige teekenmanier van Berlage schijnt ons toe, slechts iets voorbijgaande te zullen zijn, en geen invloed op zijn wijze van ontwerpen te zullen uitoefenen. Het zou ons niet verwonderen, indien hij weldra weer tot een meer serieus procedé, in den geest zooals dat zijner vroegere penteekeningen terugkeerde.

In de aankondiging dezer tentoonstelling werd nog al nadruk gelegd op de kunstindustriëele teekeningen die aanwezig zijn. Hierin schijnt ons echter het zwaartepunt der expositie minder gelegen; wel zijn er flinke details, doch zij geven weinig nieuws en Gothiek zoowel als Renaissance zijn daar, vaak op al te duidelijke wijs, cijnsbaar gemaakt.

Dat ook zelfs voor een bekwaam man als Berlage, eenige goede heraldische voorbeelden nog nut zouden kunnen hebben, bewijzen de teekeningen van blazoenen, bij den ingang geplaatst, die een heraldicus tot heel wat opmerkingen aanleiding moeten geven.

De tentoonstelling is eene bezichtiging ten zeerste waard, en het is te hopen, dat het succes, met haar te behalen, aanleiding moge geven, dat wij ook eens het werk van andere architecten van naam te zien mogen krijgen.

ARCHITECTONISCHE HEIDE-ONTGINNING, OOK EEN NATIONAAL BELANG?

Op den 18n Januari ll. gaf het Genootschap Pulchri Studio de derde architectonische kunstbeschouwing, aansluitende aan twee dergelijke exposities in het vorig seizoen: de leden van de afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst waren tot een bezoek dezer kunstbeschouwing uitgenoodigd.

De 14e eeuw was thans aan het woord om de steenen, of liever hun afbeeldingen, te doen spreken tot allen, die hun taal verstaan.

Ook nu was het bijeengebrachte weder gerangschikt naar de provinciën, waar monumenten uit de 14e eeuw aanwezig zijn of eertijds aanwezig waren en evenals te voren gaf ook deze kunstbeschouwing, ofschoon zooals ook in de daarbij gegeven toelichting volmondig erkend wordt, volstrekt geen volledig overzicht, toch veel merkwaardigs te zien en veel te denken.

Er is meer, er is nog veel meer te vinden dan het hier gegevene; deze gedachte dringt zich op aan ieder, die, belangstellende in de kunst van vroeger dagen, wel eens moeite deed de plaatsen op te sporen, waar de documenten opgeborgen liggen. Dit „er is meer" zou ook op de vorige kunstbeschouwingen kunnen worden toegepast; men vatte dit echter niet op als een uitdrukking van ontevredenheid. Integendeel, wij mogen dankbaar zijn voor hetgeen gegeven werd, want voorwaar het is geen gemakkelijke taak ook maar een beknopte verzameling bijeen te brengen.

Overweegt men daarbij dat, zoo al voor enkelen de meeste der monumenten goede bekenden zijn, telkens weder blijkt, dat aan velen zelfs hoogst merkwaardige overblijfsels ter nauwernood of soms niet eens bij name bekend zijn; bij die velen de belangstelling gaande te maken, hun een beeld voor oogen te stellen van de merkwaardige architectuur van vroeger tijden, is blijkbaar het doel dezer kunstbeschouwingen.

Maar ook voor hen, die zich daarin min of meer tehuis gevoelen, is het steeds aangenaam nu en dan oude bekenden weer te zien, met halve of weinig bekenden opnieuw in aanraking te komen en kennis te maken met enkele dingen, die men niet kende.

Men moet toch al zeer goed den weg weten op het gebied onzer bouwkunstgeschiedenis, men zou zich aan de beoefening daarvan jaren lang moeten hebben gewijd, om bij een gelegenheid als deze niet een enkele oude afbeelding, een enkel unicum, te vinden, dat de aantrekkelijkheid van het onbekende heeft.

En wie onzer kan zeggen zijn vaderland in dit opzicht volkomen te kennen, wie onzer vond gelegenheid tot die kennis te komen, zich daarop speciaal toe te leggen? Dit schijnt slechts weinigen gegeven, want ware dit anders, wij zouden reeds voor lang een volledige geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst hebben bezeten en niet nu eerst behoeven te beginnen met de allereerste voorbereiding om daartoe te komen: eene inventarisatie der monumenten. En het is de vraag of de goede voornemens, die hier en daar reeds tot een begin van uitvoering hebben geleid, verdere gevolgen zullen hebben en wij binnen een te overzien tijdsverloop den volledigen, of — laat ons bescheiden zijn — een zoo volledig mogelijken inventaris voor ons zullen zien liggen.

Een groote schrede voorwaarts zou dit zeker genoemd mogen worden, maar men bedenke wel, dat een inventaris nog geen geschiedenis der bouwkunst is, als waaraan de behoefte zich, we mogen wel zeggen dagelijks, meer doet gevoelen.

Tot enkele ingewijden mogen de monumenten al spreken, zooals ze daar staan, het meerendeel dergenen, voor wie die geschiedenis geschreven wordt, heeft een tolk noodig, die de taal der steenen verstaanbaar maakt.

Het is er mede als met de staats- en volksgeschiedenis. Niet iedereen is geschiedvorscher, niet iedereen heeft aanleg, lust, tijd en gelegenheid in archieven te studeeren, niet iedereen weet uit de documenten datgene te putten, wat dienen kan de feiten op te sporen en door vergelijking, aaneenschakeling, een juiste voorstelling daaruit te distilleeren. Daarbij komt nog, dat niet ieder geschiedvorscher ook de talenten bezit, die men in een geschiedschrijver eischt.

Wanneer wij dus eenmaal den dikken catalogus onzer documenten in handen hebben, zullen nog slechts de materialen geleverd zijn en deze moeten gekeurd, gemeten, gewogen, daarna bewerkt en tot een gebouw samengesteld worden.

Deze bewerking en samenstelling mogen wel gezegd worden het voornaamste deel van het groote werk te zijn; het is echter te hopen dat degenen, die zich thans opmaken tot het aandragen der materialen, zich niet zullen laten ontmoedigen door het denkbeeld, dat de eer van het werk voor den eigenlijken thans nog onbekenden bouwmeester zal zijn weggelegd. Hier behoort alle jaloezie op zijde te worden gezet; de samenwerking van velen is noodig, reeds alleen tot het opsporen der bronnen en het verzamelen der bescheiden, ook omdat nog slechts enkele hoekjes van het groote arbeidsveld de aandacht hebben getrokken en het overige nog nagenoeg onbearbeid is.

Kan de staats- en volksgeschiedenis toch in oude tijden reeds hare beoefenaars en bewerkers aanwijzen, met de kunstgeschiedenis is dit anders; zij behoort tot de jongere wetenschappen en de bouwkunstgeschiedenis wel tot de jongste.

Niet lang geleden kwam in dit blad een becijfering voor van de vermoedelijke kosten, aan eene inventarisatie verbonden, die voorzeker niet onbelangrijk zijn te noemen; zoo ergens, dan komt het evenwel hier op de toewijding der medewerkers aan.

Elke bouwkundige vereeniging telt onder hare leden er wel eenige, die lust en gelegenheid hebben het gebied, dat onder hun bereik ligt, te doorzoeken.

Uit een rapport, onlangs door den heer Van Gils in de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgebracht, kan blijken voor diegenen, die dit niet uit eigen ondervinding weten, dat een dergelijk onderzoek, al leidt het niet altijd tot een bepaalde uitkomst, al vindt men niet altijd het gezochte, bij de teleurstellingen, waarop men zich moet voorbereiden, ook vaak verrassingen medebrengt. In elk dorpje en somtijds op plaatsen, waar men het geenszins zoeken zou, vindt men allicht iets, dat de aandacht waard is, zij het ook een enkel oud gebouwtje, een enkel typisch geveltje, zij het ook maar een fragment, een gevelsteen, een brok ruine. In aanmerking nemende hoeveel er spoorloos verdwenen is, verdient thans elk overblijfsel de aandacht van den onderzoeker en, zoo het eenigszins leiden kan tot het bepalen van een datum, het ophelderen van een veronderstelling, het vaststellen van een feit of het uit den weg ruimen van een verkeerde voorstelling, verdient het ook, zoo niet afgebeeld, dan toch beschreven te worden.

Wanneer men dan nagaat hoevele afbeeldingen uit vroeger tijd er bestaan, wel niet altijd vertrouwbaar, maar dikwijls de eene de andere aanvullende en corrigeerende, zoodat een met kennis en vernuft gemaakte vergelijkende studie ook leiden kan tot het met genoegzame juistheid reconstrueeren van sommige ganschelijk verdwenen monumenten, dan komt men tot de conclusie, dat er werkelijk geen sprake kan zijn van gebrek aan materiaal, ten minste niet in die mate, dat wij hierin een voorwendsel mogen zoeken om het achterblijven bij andere volken, waar het de geschiedenis der bouwkunst betreft, te verontschuldigen. Daarvoor is eenvoudig geen excuus aan te voeren.

Een povere verontschuldiging toch is het, wanneer beweerd wordt dat diegenen onzer architecten, die wel tijd en gelegenheid voor dergelijke onderzoekingen en studiën hebben, er eenvoudig geen lust in gevoelen, en zij, die niets liever zouden doen dan zich aan zulk een taak wijden, er in den regel geen tijd en gelegenheid voor hebben, waardoor de zaak blijft zooals zij is. Maar zou het niet mogelijk zijn bij eerstgenoemden den lust op te wekken en laatstgenoemden in de gelegenheid te stellen een deel van hun tijd af te zonderen om mee te werken aan een omvangrijken arbeid, die wel geen gouden bergen belooft in stoffelijken zin, maar waarbij ongetwijfeld allen belang hebben en die er bovendien toe leiden kan de beoefenaars der bouwkunst tot elkander te brengen in samenwerking tot een groot resultaat, een volledige geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst.

De waarde daarvan voor de practijk, voor de toekomst onzer kunst, willen wij hier niet nader uiteenzetten, aannemende dat ieder, die daarover wel eens heeft nagedacht, van die waarde overtuigd is.

Misschien is dit nog al boud gesproken, misschien loopen over de resultaten, die te verwachten zijn, de meeningen evenzeer uiteen als het geval is betreffende de ontginning onzer heidevelden, doch gelijk bij de heideontginning alleen succes te verwachten is, wanneer de landbouwers zelf daar eens mee zullen beginnen, zoo behoeft het zeker wel geen betoog, dat hier de architecten zelf de hand aan den ploeg moeten slaan en dit niet overlaten aan dilettanten. Tot dusver heeft de architectonische nalatenschap onzer voorvaderen, evenals het heideveld, nagenoeg onbeheerd gelegen, en werd zij alleen door enkele liefhebbers van schilderachtige oudheden als jachtveld gebruikt. Aan enkele onvermoeide jagers hebben wij wel eenige verplichting, doch aan een oordeelkundige ontginning hebben zij niet gedacht.

Overdrijven wij, wanneer wij hier, evenals de voorstanders der heideontginning, spreken van een nationaal belang?

P. H. Scheltema.

DE PARIJSCHE WERELDTENTOONSTELLING in 1900.

Het eerste bedrijf der groote tentoonstellingscomedie van 1900, die het kijkgrage publiek sedert 1855 steeds om de elf jaren aangeboden wordt, is afgespeeld. De strekking dezer drama's is steeds dezelfde gebleven; zij laat zich samenvatten in het woord: *Gloire*.

Deze tentoonstelling verschilt van de vroegere in zooverre dat er weder een grooter oppervlak voor noodig is, een verschijnsel dat zich tot heden bij elke opvolgende tentoonstelling te Parijs voordeed. De bezoekers der tentoonstelling van 1889 zullen zich herinneren welk eene kolossale oppervlakte deze innam; hoe meer men zich echter van het middelpunt, het Champ de Mars, verwijderde, des te meer kreeg men den indruk dat de tentoongestelde zaken er als het ware met de haren bijgesleept waren en bij vele voorwerpen de eenige merkwaardigheid in hunne armzaligheid bestond. In plaats van met dit feit, dat vrij algemeen erkend wordt, rekening te houden, moet de tentoonstelling van 1900 nog uitgestrekter zijn dan een harer voorgangsters.

Toen den 13 Juli 1892 het besluit genomen werd dat in het jaar 1900 te Parijs eene „internationale en algemeene tentoonstelling" zou gehouden worden, moest allereerst de ligging van het terrein vastgesteld worden. De keuze viel toen op het oude tentoonstellingsterrein, met het Champ de Mars als middelpunt, en vergroot met eenige in de nabijheid liggende terreinen. Den 27 Juli 1894 verleende de Kamer het noodige crediet voor het verrichten der voorbereidende werkzaamheden, waarna in Augustus d. a. v. voor alle Fransche artisten eene prijsvraag uitgeschreven werd, die ten doel had voor de toekomstige tentoonstelling de noodige ontwerpen te verkrijgen.

Het tentoonstellingsterrein zal omvatten: het Champ de Mars, den Trocadéroheuvel met de beide oevers van de Seine, de breede Quai d'Orsay, de Esplanade des Invalides, de Quai de la Conférence en de daarmede evenwijdig loopende Allée de la Reine, het oude „Palais de l'Industrie" in de Champ Elysées en de om dit gebouw liggende driehoek, die door de Seine en de Avenue d'Antin begrensd wordt en met zijne spits de Place de la Concorde bereikt. De tentoonstellingsruimte van 1889 wordt dus vergroot met de Quai de la Conférence en het Palais de l'Industrie c. a.

In het nommer van 1 September jl. deelden wij in hoofdzaak de bepalingen van het programma der prijsvraag mede; behalve de gewone tentoonstellingsgebouwen en feestzalen, moesten een gebouw voor de aan de tentoonstelling verbonden congressen, een directiegebouw en dergelijken worden opgericht, terwijl voorts voor tuinaanleg en waterwerken ontwerpen verlangd werden. Zooals wij in het vorig nommer mededeelden, werden de 18 beste ontwerpen met prijzen, variëerende van 6000 tot 1000 francs beloond, welke beloonigen echter in geene verhouding tot den geleverden arbeid stonden. Dit schijnt dan ook de oorzaak te zijn dat van de 670 architecten die zich ter mededinging hadden doen inschrijven, slechts 108 plannen inzonden.

Een kenmerk der met den hoogsten prijs bekroonde ontwerpen is, dat de plannen zich zoo nuchter mogelijk aan de bestaande gebouwen op het terrein aansluiten. Dit streven is bij de meeste der bekroonde projecten op te merken, zoodat, wanneer men sommige vruchten eener onmogelijke phantasie buiten rekening laat, de uitslag der prijsvraag zeer arm schijnt aan ontwerpen van buitengewone beteekenis. Als men de plannen van hangende tuinen, eene nabootsing van den Vesuvius, den aanleg van lagunen en dergelijken uitzondert en ook die, waarbij men grootsche ideeën tracht te verwezenlijken zonder met de voorhanden middelen rekening te houden, buiten beschouwing laat, dan geeft het meerendeel der overige ontwerpen, waaronder ook de bekroonde, wel blijk van een angstig pogen, maar geenszins van nieuwe ideeën.

De drie met den eersten prijs bekroonde ontwerpen willen allen den Eiffeltoren behouden en de overige gebouwen van het Marsveld, die voor de vroegere tentoonstelling dienden, in hoofdzaak ook voor deze benutten. Hénard breckt het Palais de l'Industrie af en ontwerpt een gebouwenreeks van de Champs Elysées naar de Esplanade des Invalides. Ook Esquié, wiens ontwerp met een prijs van 2000 frs. bekroond werd, amoveert het genoemde paleis, maar tevens alle overige gebouwen op het Champ de Mars, met den Eiffeltoren inclusis; in plaats hiervan ontwerpt hij een kolossalen waterval, waarachter zich de interessante façade van het reusachtige industriegebouw verheft. Bonnier ruimt eveneens alles op wat van de vroegere tentoonstelling over is, met inbegrip van het Palais de l'Industrie, en plaatst op het Champ de Mars een grootsch tentoonstellingsgebouw, met de hoofdgalerij in de lengte-as van het Marsveld; op deze hoofdgalerij staan links en rechts de zijgalerijen, zoodat het geheel op eene reusachtige vischgraat gelijkt. Een zeer fraai plan is dat van Jacques Hermant. Zoowel de groote machinehal, als de Eiffeltoren en het Palais de l'Industrie worden hier behouden, maar het paleis der schoone en vrije kunsten wordt geamoveerd en in de plaats daarvan verrijst een reusachtig bouwwerk, met eene centraalgalerij van kolossale afmetingen. Het plan van Masson Detourbet bevat op het Marsveld een waterbekken van 200 M. lang en 100 M. breed, om daarin nautische oefeningen en de maritieme tentoonstelling te houden; Eiffeltoren en machinegalerij blijven, maar het Palais de l'Industrie wordt verbouwd en krijgt drie groote koepels.

Het zou ons te ver voeren om de voornaamste ontwerpen allen te omschrijven. Het schijnt echter vast te staan dat het, in weerwil van alle pogingen, niet gelukt is iets nieuws, iets pakkends, te vinden. De wereldtentoonstelling van 1889 bracht koene constructies in den ijzerbouw en de jongste tentoonstelling van Chicago ging daarin nog verder, maar het schijnt dat daar voorloopig op dit gebied het laatste woord gesproken is. Resumeerende komen wij tot de gevolgtrekking dat de wereldtentoonstelling van 1900 niet geven zal wat verwacht mag worden van eene expositie, die de negentiende eeuw sluit en de twintigste opent. Mag men de buitenlandsche vakbladen gelooven, dan schijnt tot dit resultaat de uitspraak der Jury niet weinig te hebben bijgedragen.

PRIJSVRAGEN

HOOFD OF TITELVIGNET VOOR HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Op de prijsvraag, door de redactie van het *Bouwkundig Weekblad* uitgeschreven, zijn 45 antwoorden ingekomen; de commissie van beoordeeling, die uit de leden dier redactie bestond, heeft toegekend:

den eersten prijs of *f* 40 aan het ontwerp, motto *?*, van den heer W. L. Brückman te 's-Gravenhage;

de eerste premie of *f* 20 aan het ontwerp, motto *Houtsnee* (2), van den heer K. de Bazel te Amsterdam, en

de tweede premie of *f* 10 aan het ontwerp, motto *Blocien*, van den heer H. Ellens te Amsterdam.

Het ontwerp, dat den eersten prijs verwierf, is voor uitvoering bestemd.

BEWEGINGSWERKTUIGEN VOOR DE IN AANBOUW ZIJNDE SCHUTSLUIS TE IJMUIDEN.

In het nommer van 31 Maart 1894, bladz. 102, werd het besluit van den Minister van Waterstaat in zake bovenstaanden wedstrijd medegedeeld; daar geen der dertien ingezonden ontwerpen in aanmerking kwam om, zooals het daar ligt, te worden uitgevoerd, werd besloten tot den aankoop van vier ontwerpen, waarvan twee met electrische en twee met hydraulische beweegkracht. Het schijnt, dat de electriciteit het zal winnen; de Minister heeft althans beslist dat proefnemingen met electrische bewegingswerktuigen zullen plaats hebben en de uitvoering dezer voorloopige installaties opgedragen aan de firma Gebroeders Figée, machinefabrikanten te Haarlem en het electrotechnisch bureau P. H. ter Meulen & Co. te Amsterdam.

De werken zullen in hoofdzaak uitgevoerd worden naar de indertijd door de regeering aangekochte plannen, die ontworpen waren door de heeren J. N. Hulswit en F. C. Dufour, ingenieurs bij genoemde firma's.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „De Opmerker"

Mijneheeren,

Uit hetgeen gij in uw laatste nommer (pag. 21, 1e kolom in het midden) omtrent verwarmingsinrichtingen door middel van water opmerkt, volgt, dat dit systeem van verwarming altijd geraas zou veroorzaken. Op uwe autoriteit zouden allicht velen daarom van de toepassing afzien.

Mag ik u op de onjuistheid van die uitspraak wijzen en u verzekeren, dat dit systeem nooit geraas veroorzaakt heeft, als het ten minste niet slecht aangelegd was. Ook voor verhooging van spanning in ketel of toestel heeft men bij goeden aanleg van het openleiding- of lagedruk-systeem nooit te vreezen gehad.

Een kleine wijziging van uwe uitspraak zou daarom wel wenschelijk zijn.

Met alle achting,

H. J. WOLTER.

Toen wij spraken over het geraas, dat door sommige wijzen van verwarming veroorzaakt wordt, hadden wij het oog op stoomverwarming, waarbij dit euvel dikwijls voorkomt; schadelijke verhooging van spanning kan natuurlijk alleen ontstaan in een *gesloten* systeem. Het was onze bedoeling, er op te wijzen hoe bij warmwaterverwarming, waar altijd een *open* systeem gebezigd wordt, deze bezwaren niet aanwezig kunnen zijn. Daar ons, uit den brief van den heer Wolter, die zeker op het gebied van verwarming zijn sporen verdiend heeft, blijkt dat wij ons niet duidelijk hebben uitgedrukt, zoo stellen wij er prijs op door bovenstaande verklaring alle misverstand te voorkomen.

Red.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1014*ste gewone vergadering van Woensdag* 27 *Januari* 1895.

Na opening der vergadering en goedkeuring der notulen, wordt door den Voorzitter medegedeeld dat de heer J. L. M. Lauweriks wegens vertrek naar elders als bestuurslid af zal treden, waarna den heer Eberson, als lid tot het genootschap toegetreden, eenige woorden van welkom worden toegesproken. Naar aanleiding van de vraag of het Genootschapsorgaan ook voor niet-leden verkrijgbaar kon gesteld worden, ontstond eenig debat, waaraan de heeren Jansen, De Bazel, Mol en anderen deelnamen, en waarin in hoofdzaak overwogen werd of zulk eene verandering niet oorzaak kon zijn dat verscheidene personen zich onverwijld op het blad zouden abonneeren zonder lid van het Genootschap te worden, terwijl juist dit lidmaatschap moet medewerken tot voorzitgang van A. et A. De Voorzitter stelt voor eerst met den uitgever van het blad te onderhandelen en daarna de zaak verder te bespreken.

Na eenige mededeelingen omtrent het toetreden van een buitenlid en het voorhangen van een gewoon lid, worden twee leden na ballottage als gewoon lid aangenomen.

Het woord wordt nu gegeven aan den heer H. W. Wierink voor het houden van zijne bijdrage over de kunst der Egyptenaren. In een zeer boeiende en geestige causerie geeft spreker in hoofdzaak een overzicht van de schilderkunst van dit volk, behandelt daarbij de verschillende vormen van hoofddeksel enz., waaraan men onmiddellijk personen en de beteekenis van een teekening kan herkennen, staat eenigen tijd stil bij de meest gebruikelijke kleuren, de manier van het aanbrengen der omtreklijnen, bespreekt den godsdienst enz. enz. Een en ander wordt opgehelderd door schetsen, welke spreker op papier brengt en een 70-tal photo's. Na afloop dezer bijdragen werd den heer Wierink door den Voorzitter namens de Vergadering dank gezegd. Met aandacht worden de photo's bekeken en werd de vergadering wegens het vergevorderde uur (half twaalf) gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 23 *Januari* 1895.

Nadat het Hoofdbestuur met de voorzitters en secretarissen van de afdeelingen vergaderd had tot bespreking van de maatschappelijke belangen, — bij welke bijeenkomst de overige bestuurderen van de afdeeling *Arnhem* en eveneens hare leden toegang hadden — werd te twee uren de eigenlijke vergadering door den Voorzitter der afdeeling geopend met een welkomsgroet aan het Hoofdbestuur en de aanwezige voorzitters en secretarissen. Spreker uitte de wensch dat deze bijeenkomsten moehten medewerken tot het nauwer aanhalen van den band tusschen de Maatschappij en hare afdeelingen en betreurde het, dat deze samenkomst plaats vond in een tijd, dat de natuur zoo weinig aanbood, te meer daar de stad zelve op kunstgebied weinig belangrijks te zien geeft. De voorzitter wees erop dat het vergaderlokaal door een der afdeelingsleden, den heer Ch. Roskam, was gedecoreerd en dat de tentoongestelde teekeningen van diens hand waren, terwijl de broeder van den heer Roskam uit Brussel was gekomen om ook zijn werk te exposeeren.

Den heer Ch. Roskam, die zich bereid had verklaard een voordracht te houden over de symboliek in de kunst, werd daarop het woord gegeven. De symboliek is een afspiegeling van het menschelijk gemoed, hetgeen vooral blijkt uit Oostersche meesterwerken en uit den geest van het volk der middeleeuwen. De kunstproducten dier eeuwen bestaan hoofdzakelijk in kathedralen en kerken; de architectuur nam in het tijdperk der Gothiek eene vlucht, die door geen enkele periode der bouwkunstgeschiedenis geëvenaard wordt. In die dagen zag men naast wreedheid en zinnelijkheid het meest dichterlijk idealisme. De vurige geestdrift voor de kerk en eene godsdienstige levensopvatting waren oorzaak, dat zoowel de handwerksman als de kunstenaar een diep gevoel had voor het schoone en een ieder uit het volk de symboliek begreep en daarvan genoot. Spreker beschreef vervolgens de symboliek, die in elk ornement, in zuilen en torens, in klokken en sjelen was neergelegd. Uit de ornementen, die met kwistigen overvloed de architectuur omstrengelden, sprak de natuur in al haren eenvoud en rijkdom.

Ook het zalef-religieuse, dat het volk bezielde, bracht het zijne ertoe bij om de Gothiek tot de hoogste kunstuitingen op te voeren. Allen spanden hunne beste krachten in bij den bouw der tempels en ieder voelde den grooten drang tot het ideale. In die dagen was bovendien de kunstenaar iemand, bezield met een edel zelfbewustzijn en een innige overtuiging van hetgeen hij vermocht. Daarbij bezat hij een practische kunstvaardigheid, die gesteund werd door de algemeene belangstelling en eene schare werklieden, waarvan elk overtuigd was van zijn plicht om het monument, door den kunstenaar gedacht, tot de hoogste volmaking op te voeren.

Spreker eindigde zijne rede met de meening uit te spreken, dat uit het bovenstaande was af te leiden welk antwoord moest gegeven worden op de door de Maatschappij gestelde vraag: „welke waarde heeft het symbolisme voor de moderne bouwkunst?", of liever: „welke waarde heeft het symbolisme in een tijd, waarin het materieele leven zich van een groot deel der menschheid meester maakt, waarin de kunst niet meer zooals in de middeleeuwen gemeen goed is van iedereen, maar slechts door een klein aantal kunstenaars en enkele volgelingen wordt begrepen, waarin de behoefte daarnaar slechts een gering deel van de levensbehoefte uitmaakt?"

De Voorzitter der Afdeeling dankte spreker voor zijne boeiende rede, waarmede de Vergadering onder toejuiching instemde.

Nadat de Voorzitter van de Maatschappij namens het Hoofd-

bestuur en de besturen der afdeelingen zijn dank hod uitgesproken voor de ontvangst, aan allen bereid, werd de vergadering gesloten, en bleef de meerderheid der gasten en der afdeelingsleden bijeen om aan een gemeenschappelijken maaltijd aan te zitten, waar menig hartelijk woord getuigde van wederzijdsche waardeering.

AFDEELING AMSTERDAM.

In de op Vrijdag 25 dezer gehouden vergadering, waarvan het verslag in het volgende nummer zal worden opgenomen, werd het jaarverslag uitgebracht.

De heer Jos. Th. J. Cuypers leidde de bespreking in van de vraag:

„Indien aan een oud kerkgebouw, opgetrokken in Romaanschen of Gothischen stijl, een nieuw gedeelte moet worden aangebouwd, is het dan wenschelijk dit in dienzelfden stijl te bouwen, of is de bouwmeester vrij om het nieuwe gedeelte te bouwen in de vormen die hij wenscht? Zouden, indien het een bepaald vereischte is om het nieuwe gedeelte op te trekken in de stijlvormen van het bestaande, ooit de geestige Renaissance aanbouwen zijn ontstaan, die nu zoo menig kerkgebouw uit de vorige eeuwen sieren?"

Ten slotte behandelde de heer C. T. J. Louis Rieber de vraag: „wat wordt er in den kring uwer afdeeling gedaan voor het aanbrachtsonderwijs?"

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Op initiatief van de Vereeniging voor Handel en Nijverheid is eene gemengde commissie voor Scheveningsch havenbelang geconstitueerd. Zij is verdeeld in eene technische, eene financieele en eene economische sectie. Drie technici zullen haar toegevoegd worden, waarvan één door de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs en twee door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs aan te wijzen.

Men zal trachten een weinig kostbaar plan te maken voor den bouw van een haven in verband met de kustdefensie en concessie voor den aanleg daarvan aanvragen.

Aan de Regeering, Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland en het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage is officieel van de samenstelling der commissie kennis gegeven, onder inroeping van den steun dezer autoriteiten.

De heer J. F. W. Conrad, die als haventechnicus zich reeds vroeger met verschillende plannen voor Scheveningen heeft bezig gehouden, is tot eerelid benoemd.

— Volgens *De Ingenieur* hebben hoofdingelanden van Delfland bij de jongste begrooting de verhooging van traktement — een paar honderd gulden — geschrapt, door het dagelijksch bestuur van dat hoogheemraadschap toegedacht aan den heer Vreugdenhil, den oudsten en trouwsten ambtenaar van Delfland, die dezer dagen zijn 45-jarig jubilé als zoodanig vierde. Men moet daarbij weten, dat zijn traktement belachelijk lager is dan dat van de Rijks- en provinciale ambtenaren van dezelfde positie.

AMSTERDAM. Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft het voornemen op 25, 26, 27 en 28 Februari e. k., des voormiddags van 9 tot 12 en des namiddags van 1 tot 4 uren, het examen te doen afnemen voor het verkrijgen van het diploma voor bouwkundig opzichter.

De Commissie is samengesteld uit de heeren:

C. Muysken, architect-ingenieur, voorzitter van de Maatschappij, *voorzitter*;

H. van Dam, leeraar in de wiskunde;

Henri Evers, architect, hoofdleeraar aan de Academie te Rotterdam;

F. H. van Malsen, aannemer en industrieel;

D. A. N. Margadant, architect bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij;

L. J. Rijnink, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Amsterdam;

C. T. J. Louis Rieber, bouwkundig ingenieur, *secretaris*.

De kandidaten worden uitgenoodigd zich vóór 15 Februari e. k. schriftelijk aan te melden bij den secretaris van de Maatschappij; het programma van eischen, bevattende de verdere voorwaarden, is kosteloos verkrijgbaar aan het maatschappelijk gebouw in de Marnixstraat 402 te Amsterdam.

— De *Imperial Continental Gas Association* heeft de gemeente Amsterdam gedagvaard tot ontbinding der overeenkomst, waarbij haar concessie is verleend tot uitsluitende gasbereiding in deze gemeente en tot schadevergoeding, op grond dat voor de bepaling der lichtsterkte van het gas door de gemeente gebruik wordt gemaakt van een standaardbrander niet in de concessie bedoeld.

Onwillekeurig zullen de gasverbruikers het diep betreuren, dat indertijd geene meerderheid bij den Raad te vinden was voor eigen exploitatie; niet alleen wordt thans een hooge gasprijs betaald, maar ook de gemeente loopt risico veroordeeld te worden tot het betalen van eene schadevergoeding, die de totnutoe behaalde voordeelen belangrijk kan overtreffen.

— Op het gebied van vermakelijkheden schijnt de hoofdstad het voorbeeld te willen geven; er is sprake van een tweede vast circus, en de Gemeenteraad heeft B. en W. machtiging verleend voor dit doel 4000 M². grond achter het Rijksmuseum bij de brug over de Jacob-van-Campenstraat, tegen een prijs van *f* 4000 's jaars, onderhands te verhuren, onder bepaling dat deze huur, indien de huurder dit verlangt, na het verstrijken van den huurtijd van 5 jaar, voor eenzelfde tijdvak zal kunnen worden verlengd tegen een huurprijs van *f* 6000 per jaar.

— De voordracht van het Gemeentebestuur betreffende het uitgeven in erfpacht van het terrein der voormalige gevangenis aan den Heiligenweg, groot 1297 vierkante M. voor den tijd van 75 jaren tegen een jaarlijksche erfpachtsom van f 5188 en tegen storting van f 50,000 waarborgsom, — een en ander tot het vestigen door particulieren van een badinrichting met overdekt zwembassin, — is door den Raad aangenomen.

— Aflevering 1 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese) bevat: Onze kanarievogels, door Dr. H. J. Calkoen. — De chromophotographie voor iedereen, door Dr. J. E. Rombouts. — De transatlantische telephonie, door E. —' Windmolens in verband met electriciteit, door L. G. Walter. — Het studie-aquarium op middelbare scholen, kweekscholen enz., door Dr. Van Riemsdijk. — De menschelijke stem en het spreken, door Dr. J. D. Boeke. — De Dadap-ziekte op Java, door Dr. J. C. Costeras. — Enkele opgaven betreffende Europa's nieuwste bewapening, door F. H. van der Kop. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is den ingenieur van den rijkswaterstaat der 1e kl. P. Loke, de titulaire rang toegekend van hoofdingenieur der 2e kl., en hem, met ingang van 1 Febr. 1895, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's Rijks dienst verleend.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië zijn:

Benoemd tot adspirant-ingenieur J. van Tubergen, A. Perelaer en H. W. van Rossum, gesteld ter beschikking van den gouverneur-generaal; tot opzichter 1e kl. de opz. 2e kl. E. de Graaf en J. B. Westhoff en de waarn. opz. 3e kl. J. W. van de Graaff;

toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling, de benoemde adspirant-ing. J. van Tubergen.

Geplaatst: bij de directie: de benoemde adsp.-ing. A. Perelaer; in de res. Soerabaja de benoemde adsp.-ing. H. W. van Rossum en H. J. Odenthal; in de res. Batavia, de ambt. op non-activiteit K. F. H. Roos, belast met de waarneming der betrekking van ingenieur 3e kl.

Verleend een tweejarig verlof wegens ziekte aan den opzichter 1e kl. C. de Vinck.

— Op verzoek is eervol uit zijne tijdelijke betrekking, wegens ziekte, ontslagen de tijdelijk ingenieur-directeur der exploitatie van het Ombilienkolenveld P. H. R. Pierre.

— In Ned.-Indië zijn benoemd tot opz. 1ste kl. bij den dienst van het mijnwezen, de opz. 2e kl. W. D. A. Lentze en Ch. A. H. Engel.

— Aan den heer H. Wind, hoofdopzichter bij het waterschap Hunsingo, die gedurende 25 jaren in die betrekking zijne beste krachten aan dat belangrijk deel der provincie Groningen gewijd heeft, werd door het hoofdbestuur een fraai geschenk met toepasselijk opschrift aangeboden. Zijn titel van hoofdopzichter werd veranderd in dien van ingenieur.

— Bij Kon. besluit is den heer Louis Polis, civiel-ingenieur, directeur der tramwegen te Tilfis, gedomicilieerd te Maastricht, vergunning verleend tot het aannemen der versierselen van ridder der Italiaansche Kroonorde, hem door den Koning van Italië geschonken.

— Te Amsterdam is overleden de heer J. Scheffer, ingenieur van den waterstaat in Ned.-Indië.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij den Provincialen waterstaat in Limburg, op een jaarwedde van minstens *f* 1100 en *f* 50 wegens huurcompensatie, met vergoeding van reis- en verblijfkosten. Adres vóór 5 Februari op zegel aan Gedeputeerde Staten van Limburg. (*Zie advert. in no.* 4.)

— Twee opzichters tegen a. s. Maart. Adres met opgaaf van uitgevoerde werken onder lett. G., aan den boekh. H. L. Smit, Hengelo.

ERRATUM.

In den afloop der besteding, te Geesdringen den 24e dezer gehouden, is onder de inschrijvers vergeten te vermelden Stijmetz, te Aalten, voor *f* 44,445.

☞ Voor de Advertentiën wordt verwezen naar de Bijbladen.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N° 5 — ZATERDAG, 2 Febr. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

TORENS.

Sinds, vóór twaalf jaar, een bouwkunstig hekeldichter spottend zei, dat geen huis meer deugde, als het niet door een of meer torens bekroond werd, is er veel veranderd en hebben de meeningen, omtrent wat al of niet schoon is in de architectuur, heel wat wijziging ondergaan. De liefhebberij voor torens is echter gebleven en het is nog niet te voorspellen, of zij spoedig zal verflauwen.

Torens, in den eigenlijken zin van het woord, zijn eene middeleeuwsche uitvinding. Wel spreekt het elfde hoofdstuk van het boek Genesis reeds van Babel, en „eenen toren, diens opperste in den hemel" zou gekomen zijn, indien de bekende spraakverwarring daar niet had plaats gevonden, maar het schijnt, dat wij hier niet moeten denken aan een toren in den thans gebruikelijken zin, doch meer aan een piramide, in den trant van de Egyptische. Ook de pylonen der Egyptische tempels hebben slechts een zeer ver verwijderde gelijkenis met de torens, zooals die zich in de middeleeuwen ontwikkelen, terwijl de Hellecnsche constructies, die als propyleeën bekend staan, al evenmin als torens in den eigenlijken zin des woords te beschouwen zijn.

Al komen, in de Romeinsche versterkingsbouwkunst, wel elementen voor, waarin de latere feodale kasteeltorens, zij het dan ook als kiem, terug te vinden zijn (b.v. het paleis van Diocletianus te Spalato), het heeft toch tot den Christelijken tijd geduurd, eer de eerste torens, die ten volle dien naam kunnen dragen, werden opgericht.

Het is te Ravenna, dat men den oorsprong van den eigenlijken torenbouw te zoeken heeft. Deze stad was in 404 door Honorius tot residentie van de West-Romeinsche Keizers verheven en door Galla Placidia, des Keizers zusters, met prachtige gebouwen versierd. Toen Theoderik de stad veroverd had, deed hij eveneens menig bouwwerk verrijzen. In 540 werden de Grieksche Keizers gebieders der stad; de Byzantijnsche invloeden zijn in de na dien tijd gestichte bouwwerken duidelijk waarneembaar. Sommige basilieken, in de zesde eeuw gebouwd, hebben tot op heden den tand des tijds getrotseerd en van deze heeft St. Apollinare in Classe, waaraan van 534 tot 549 gewerkt werd, aan de noordzijde een ronden, vrijstaanden toren, die gemaakt werd om er de sinds dien tijd in gebruik gekomen klokken in te kunnen ophangen. Ook een andere kerk te Ravenna, die van St. Vitale, van 526—547 door Julianus Argentarius gebouwd, verdient onze aandacht. Men herinnert zich hoe dit gebouw in plan den vorm heeft van een achthoek, waarvan het middenste hoogere gedeelte door een koepel bedekt wordt; om dit middendeel loopt een lagere beuk, met een galerij daarboven. Nu zijn, om toegang tot deze galerij te geven, twee wenteltrappen gemaakt, die in twee aan wederzijde van een voorzaal gelegen ronde torens, een plaats gevonden hebben.

Wij zien hier nu te Ravenna de prototypen van de beide torenvormen, die bij middeleeuwsche kerken gebezigd werden, en wel de *klokketoren* en de *traptoren*. Bij wereldlijke bouwwerken uit dien tijd komt daarenboven nog een derde vorm voor, waarvan de kiem, zooals wij reeds zeiden, al bij de Romeinen te vinden is, namelijk de *versterkingstoren*. Tot een dezer drie rubrieken zijn alle torens der middeleeuwen, en ook de meesten van latere tijden, terug te brengen. Eerst onze eeuw begon torens te maken zonder zin of doel, alleen om „schilderachtigheid" te verkrijgen.

Gaan wij de geschiedenis van den torenbouw gedurende de middeleeuwen na, dan vinden wij allereerst aan de door Karel den Grooten van 796—804 te Aken gestichte slotkapel, die thans nog als Munsterkerk bekend staat, de traptorens van Ravenna terug, wat ons niet kan verwonderen, daar wij weten dat de Keizer St. Vitale als voorbeeld volgde. Deze

torens wier trappen naar de galerij leiden, zijn hier echter niet tegenover, maar naast de ab-is geplaatst Ware de Nijmeegsche slotkapel op het Valkhof nog in haar oorspronkelijken toestand, wij zouden ongetwijfeld ook daar een of meer Karolingische traptorens terugvinden.

De kerken van den Romaanschen stijl hebben, vooral in de latere periode, verscheidene torens, doch reeds bij de oudste werken van den kunsttrant vindt men, naast den aan de westzijde gelegen ingang, twee torens, die niet, als in den oud-Christelijken tijd, geheel op zichzelf staan, doch onmiddellijk met het kerkgebouw verbonden zijn. Eigenaardig is het, dat men dit tweetal ook vindt bij die kerken, waar zij wegens het gemis van galerijen boven de zijbeuken, eigenlijk overbodig geacht kunnen worden, daar geen trappen hier noodzakelijk zijn, terwijl één toren aan de westzijde, zooals men dien dan trouwens ook reeds van de vroegste tijden van den Romaanschen stijl af vindt, voor het ophangen der klokken voldoende zou geweest zijn.

Hier moet men zich evenwel herinneren, dat in de middeleeuwen niet slechts op nuttigheid alleen gelet werd, maar dat de bouwmeesters dier tijden, hoe redegevend hun stijl overigens ook zij, ook onder den invloed der alles doordringende symboliek stonden. Al spoedig kregen ook torens aan kerken eene symbolische beteekenis. Was iedere toren op zichzelf een vingerwijzing naar den hemel, een monument dat den naderenden pelgrim of reiziger reeds van verre de plaats wees, waar hij een bedehuis kon vinden, de beide torens, naast den westelijken ingang moesten hem den tempel Salomo's, met zijne beide zuilen Boaz en Jachin verzinnelijken en hem voor den geest brengen, hoe Maria bij den toren van David en den ivoren toren vergeleken wordt.

Zooals wij reeds opmerkten, ontbreekt het niet aan Romaansche kerken, die slechts één toren aan de westzijde bezitten, waar hij dan veelal vóór den middenbeuk geplaatst is. Dikwijls echter werden ook meer dan twee torens gemaakt, die dan hunne plaats vonden naast het oostelijk koor, boven het kruis der kerk of ter zijde van den kruisbeuk. De plattegrond der torens is vierkant, rond of veelhoekig. Zij worden meestal door een piramidaal dak bekroond, dat soms onmiddellijk van de kroonlijst opstijgt, soms echter uit vlakkere of steilere gevels zijn oorsprong neemt. De verscheidenheid in de torenbekroningen is dus in den Romaanschen tijd zeer groot.

De torens naast het oostelijk koor of naast het transept zijn in den regel traptorens, en komen vooral voor bij die kerken, welke boven de zijbeuken galerijen hebben. Toch vindt men ze ook wel aan gebouwen, waar geen galerijen voorkomen; zij dienen daar om de goten en kappen gemakkelijk te kunnen bereiken; zij hebben evenwel ook eene symbolische beteekenis, daar zij, volgens Wilhelmus Durandus — een schrijver uit de 13e eeuw — de hooge kerkprelaten voorstellen.

Een utiliteitsreden bestond er voor een toren boven het kruis natuurlijk niet; de middeleeuwsche symboliek zag daarin het zinnebeeld van de geloofstrouw. Eigenaardig is het evenwel, dat daar, waar een toren van beteekenis boven het kruis voorkomt, die aan de westzijde meestal meer ondergeschikt als eenvoudige traptorens zijn opgevat. Als somwijlen de drie torens van ongeveer gelijke hoogte zijn, is wederom een symbool bedoeld, en wel dat der H. Drieëenheid.

De Gothiek gaf aan de kerken, die zij bouwde, niet zoo veel torens meer als de Romaansche stijl gedaan had. De verklaring van dit verschijnsel is in de eerste plaats hierin te zoeken, dat sinds de dertiende eeuw bijna geen galerijen meer boven de zijbeuken gemaakt werden, zoodat traptorens van beteekenis niet meer noodig waren. Slechts bij de eerste kerken der Fransche vroeg-Gothiek, die nog vele herinneringen aan den Romaanschen bouwtrant vertoonen en die ook galerijen hebben, zijn verscheidene torens aanwezig.

De Romaansche pijlers, soms door zuilen afgewisseld, bleven aanvankelijk nog in zwang, maar weldra werden deze door zware zuilen vervangen, op wier kapiteel de bogen der beuken, de ribben der gewelven van de zijbeuken en de schalken voor de gewelfribben van den hoofdbeuk rusten. Dit systeem is bv. gevolgd bij de kathedraal te Laon, welker koor in 1173 voltooid was. De plattegrond dezer kerk biedt veel eigenaardigs; het koor is rechthoekig gesloten, en boven de zijbeuken zijn galerijen aanwezig. Het zijn deze galerijen, die behalve tot het aanbrengen van twee torens aan de westzijde, ook tot het maken van telkens twee torens ter wederzijde van den kruisbeuk aanleiding hebben gegeven Door een toren boven het kruis ontstaat met de reeds genoemde een zevental, waarin het niet moeilijk valt een symbolische toespeling op de zeven gaven van den H. Geest, de zeven H. Sacramenten en de zeven Vrije Kunsten, die naar de in de middeleeuwen gangbare zienswijze leiden tot de kennis der H. Schrift, te herkennen.

De kerken, in de dertiende eeuw en later ontstaan, hebben als regel slechts torens aan den westelijken gevel, soms één, soms twee in getal. Deze torens zijn bedoeld als klokketorens, zooals ook meestal met de westelijke torens van den Romaanschen stijl het geval was.

Tot bereiking der verschillende torenverdiepingen is een zeer smalle wenteltrap gemaakt, die aanvankelijk, toen de muurdikten nog bijzonder zwaar werden genomen, in de muren een plaats vond, doch die later in een afzonderlijk traptorentje tegen den hoofdtoren werd aangebouwd.

Dergelijke traptorentjes placht de Gothiek ook te maken tegen de transept- of andere muren; de daarin aanwezige trappen dienen om de kappen van hoofdbeuk en zijbeuken te kunnen bereiken. Deze traptorens worden echter altijd zeer ondergeschikt behandeld, daar zij slechts diensttrappen bevatten, en niet, zooals de meer monumentale traptorens van sommige Romaansche gebouwen, voor de kerkgangers bestemd zijn.

Waar twee hoofdtorens den westelijken gevel versieren, heeft de Gothiek natuurlijk dezelfde symboliek bedoeld, als de Romaansche stijl; men kan hier ook eene toespeling op het Oude en Nieuwe Testament in zien, waarbij echter in het oog dient gehouden te worden dat, naar de middeleeuwsche opvatting, de zuidzijde als het symbool van de wet, de noordzijde als het symbool der genade moet gelden. Het laat zich daaruit verklaren dat, waar de krachten voor het voltooien van twee torens te kort schoten, bv. te Antwerpen of te Straatsburg, bij voorkeur de noordelijke toren volmaakt werd, te meer daar deze beide kerken aan O. L. Vrouw waren toegewijd en de noordzijde ook als aan Maria behoorende beschouwd werd.

Wij hebben tot dusverre ons alleen bezig gehouden met de kerkgebouwen, waar de torens als uitingen van symbolische vereering moeten opgevat worden. Doch, zooals wij reeds zeiden, ook in de zoogenoemde burgerlijke bouwkunst der middeleeuwen spelen torens een groote rol. In den eersten tijd tot de veertiende eeuw, zijn deze torens zuivere utiliteitsbouwwerken,

daar zij slechts met het oog op de verdediging van de plaatsen, waar de edelen hun verblijf hielden, gemaakt werden. Naar schoonheid of schilderachtigheid werd niet gevraagd; indien de ruïnes of afbeeldingen van middeleeuwsche kasteelen op ons den indruk maken van pittoresk te zijn, dan kan hieruit volstrekt niet worden afgeleid, dat de ontwerpers bedoeld hebben dit effect teweeg te brengen Symboliek is hier meestal geheel buitengesloten; is er evenwel een ongezochte gelegenheid om haar te pas te brengen, dan wordt die gretig aangegrepen, bv. bij de zeven torens van het kasteel Pierrefonds, die naar de zeven helden der oudheid genoemd zijn.

Zoodra de uitvinding van het buskruit in de middeleeuwsche wijze van oorlogvoeren verandering bracht, waren natuurlijk de kasteeltorens van weinig practisch nut meer. De bouwmeesters der vijftiende eeuw, ja zelfs die der zestiende, konden zich evenwel geen feodaal kasteel denken zonder torens, die als het ware de symbolen waren geworden van den adel. Hieruit laat zich verklaren hoe in die tijden iedere woning, voor een edelman bestemd, van een of meer torens voorzien was.

De opkomst der steden, na de dertiende eeuw, gaf aanleiding tot het maken van torens, die als symbolen van de stedelijke vrijheid en macht mogen gelden. Deze torens werden gebouwd om er de stormklokken, waarmede de burgers in tijd van nood bijeen geluid werden, in op te hangen. Zulk een toren of belfrood vindt men nog te Doornik; ook te Gent is er een aanwezig. Te Ijperen staat de klokketoren in verbinding met een groot gebouw, dat als lakenhal dienst deed. De toren is hier met een spits bekroond en door vier hoektorentjes vergezeld; hij draagt, evenals het geheele gebouw, het karakter der 13e eeuw. Ook te Brugge staat de toren met hallen in verbinding; hij is van onderen vierkant, doch gaat later in het achtkant over.

Niet iedere stad kon een dergelijke belfrood bekostigen; toch wilde men overal een gelegenheid hebben om de stedeklok, wier metalen stem de burgerij bijeen riep in tijden van dreigend gevaar, te kunnen ophangen Geen stad van beteekenis was er dan ook in de middeleeuwen en later nog, of zij voorzag haar raadhuis van een toren van grooter of kleiner afmeting. Deze toren gold als het zichtbare teeken van de stedelijke souvereiniteit, van de stedelijke vrijheid. Ook de stadspoorten voorzag men gaarne van torens, zelfs in een tijd, toen die niet meer geacht konden worden uit een oogpunt van versterkingskunst waarde te hebben. Men wilde hiermede, in navolging van de edelen, aan de stedelijke hoogheid ook naar buiten uitdrukking geven.

Sinds in de 17e eeuw de uurwerken meer algemeen in zwang kwamen, en de burgerij behoefte kreeg aan tijdsaanwijzing op verschillende punten der stad, werden bestaande torens op stedelijke gebouwen erop ingericht, om in die behoefte te kunnen voorzien en werden soms nieuwe gebouwd met hetzelfde practische doel voor oogen

Het behoeft geen betoog dat voor onzen tijd torens alle practische waarde missen. Wij maken onze trappen geheel anders dan onze voorgangers gedurende de middeleeuwen en hebben dus eigenlijk gezegde traptorens niet van noode. In de moderne versterkingskunst spelen torens in het geheel geen rol meer, zoodat het niemand zal invallen een toren, met het oog op verdediging ingericht, te gaan bouwen. Voor onze tijdsaanwijzing hebben wij heel wat betere werktuigen ter beschikking dan de oude torenuurwerken, zoodat onze klokketorens uit een oogpunt van practijk geen waarde meer hebben.

Indien wij dus torens maken, dan kan daarvoor geen andere aanleiding bestaan, dan dat wij symbolen willen scheppen, waardoor de bestemming van een bouwwerk te duidelijker wordt aangegeven. De wensch om, het koste wat het wil, iets „schilderachtigs" te scheppen, zal toch wel niemand als een gegrond motief voor het maken van torens of torentjes willen beschouwen.

De symbolische beteekenis onzer torens zal zich noodzakelijk moeten aansluiten bij die der middeleeuwen. Voor kerken, in het bijzonder voor Roomsch-Katholieke, heeft dit geen bezwaar in; daar de geloofswaarheden door alle tijden heen dezelfde zijn gebleven, is het zeker gepast, indien wij ook in den tegenwoordigen tijd, de gebouwen van torens voorzien, die als vroeger de symbolen dier waarheden zijn.

Laat een edelman zich een buitenverblijf bouwen, en kan hij zijn stamboom tot den feodalen tijd doen opklimmen, welnu, dan is het te verdedigen dat deze, naar de wijze zijner voorvaderen, torens wenscht als symbolen van zijn adellijke afstamming

Wordt een openbaar gebouw gesticht door land of stad, dan kan de daarop geplaatste toren beschouwd worden als het symbool van de hoogheid des gezags, dat land of stad regeert.

Uit den aard der zaak wordt een kerktoren, zoowel nu als vroeger, van klokken voorzien, wier metalen stemmen tot het gebed roepen en die, als een onweer dreigt, hun „vigilata et orate" doen hooren. De torens op andere gebouwen, vooral op openbare bouwwerken, laat men evenwel tegenwoordig, als ze gemaakt worden, ledig. Nu is het natuurlijk niet noodig dat de torens van het buitenverblijf eens edelmans allen van klokken voorzien zijn, al heeft een enkele klok zoo voor tijdsaanwijzing als voor het bijeenroepen der bewoners van het landgoed, haar nut. Maar dat de torens op openbare gebouwen de klokken, die als het ware het verkeer tusschen overheid en burgerij levendig moeten houden, tegenwoordig in den regel missen, dat is iets, hetwelk een 16e- of 17e-eeuwer, als die thans nog eens kon komen kijken, al heel vreemd zou toeschijnen. Hij zou meenen, tijdgenoot als hij eenmaal was der van Wou's of Hemony's, dat een toren zonder klok bij een mensch zonder spraak vergeleken moet worden. Nog vreemder zou hij opzien tegen de ontelbare, door torens bekroonde gebouwen, in de laatste vijftien jaar opgericht. Hij zou zich niet kunnen begrijpen hoe de toren, die in zijn tijd nog het symbool van de geestelijke, adellijke of burgerlijke hoogheid en souvereiniteit was, in onze dagen is gedaald tot een niets zeggend versiersel, dat, met weinig kosten van zink te zamen gesoldeerd, op villa's, schouwburgen, winkelhuizen en koffiehuizen wordt geplaatst, alleen maar om ze „schilderachtig" te maken.

Indien hij een tijdgenoot van Rembrandt is, zal onze verrezene uit vroeger dagen zeker vragen, welke „schilder" die „schilderachtige" bouwwerken dan toch op zijn doek of paneel brengt. En dan moeten wij hem antwoorden, dat nog zelf de minste verfverknoeier er niet aan denkt, om dat „pittoreske" te schilderen, maar dat ook deze, waar hij zich aan stadsgezichten wil wagen, de overblijfselen uit vroegeren tijd tot studiemateriaal neemt.

Er zijn wel eenige teekenen, die erop wijzen dat de hedendaagsche torenmanie, een ziekte waartegen geen geneesmiddel schijnt te baten, hare crisis bereikt heeft en dat zij langzamerhand zal verdwijnen. De

bacillen, die deze ziekte veroorzaakt hebben, vertoonden zich het eerst in België, vandaar verspreidde zich de besmetting naar Duitschland, waar Keulen vooral een hevige epidemie had te doorstaan. Door den onbelemmerden invoer van boek- en plaatwerken, en door reizigers in kunst, die men verzuimd had aan de grenzen te desinfecteeren, werd de ziekte naar ons land overgebracht. Zij tastte in het eerst de eigenlijk gezegde architecten aan, en velde daar heel wat slachtoffers ter neder. Gelukkig zijn er sommigen thans hersteld, maar nu is de ziekte overgeslagen op de speculatiebouwers, waaronder zij met groote hevigheid woedt.

Het is van harte te hopen dat de ziekte, die ons dierbaar vaderland in geen mindere mate teistert dan het mond- en klauwzeer en de influenza, weldra wat vermindere, of althans een meer goedaardig karakter ga vertoonen.

Indien deze regelen aan de genezing van enkele patiënten bevorderlijk mochten zijn, zou dit ons geen geringe genoegdoening wezen.

EEN NIEUW ORAKEL.

Men vraagt hoe een schorpzinnig man
Zoo iets onnoozels zeggen kan? —
DE GENESTET, Leekedichtjes.

„Sedert een eeuw verkeert de architectuur, de geheele wereld door, in een toestand van onmacht door haar ondergeschiktheid aan de archeologie." Deze woorden zijn, volgens het *Bouwkundig Weekblad*, onlangs uitgesproken door den nieuwen professor aan de Nationale Kunstacademie te Parijs, den heer J. Guadet.

Parijs, het nog steeds en met recht zoo hoog aangeschreven centrum van beschaving, wetenschap en kunst; Parijs, dat in zoo ruime mate ieders behoeften bevredigt, welke richting men ook zij toegedaan; Parijs, waar men op zijn gemak de kunst der geheele wereld in al hare phasen van ontwikkeling bestudeeren kan, van den hoogsten bloei tot het uiterste verval, van de strengste opvatting tot de grilligste fantasie; — wanneer men het daar niet weet, waar zal men het dan weten; wanneer men daar niet het juiste inzicht heeft in de dingen der kunst, waar zal met het dan hebben?

En het is dan ook geen wonder, dat veler oog steeds op Parijs gevestigd blijft, als op de groote lichtbron, den pharus, hoog uitstekend, veel hooger dan de Eiffeltoren, die slechts de symbolische uiting is van een denkeeld, reeds vroeger in het vrijheidsbeeld aan de haven van New-York belichaamd; de electrische reuzenballon, bestemd om de wereld en daarmede ook het gebied onzer kunst te verlichten.

En nu wordt het daar, van dat hooge standpunt, nog eens voor de zooveelste maal geconstateerd, dat sedert een eeuw de architectuur, de geheele wereld door, in een toestand van onmacht verkeert, door haar ondergeschiktheid aan de archeologie

Wanneer wij de laatste woorden, die een verklaring van het verschijnsel behelzen, eens even buiten beschouwing laten, is dan de bekentenis van het feit alleen niet reeds voldoende, om allen twijfel omtrent den toestand van ons vak weg te nemen, om zelfs den meest verstokten optimist te bekeeren en met één slag een eind te maken aan de struisvogelpolitiek van sommige kringen; om ieder, die nog gelooft in de architectuur en de architecten van onzen tijd, de oogen te openen, om het greintje respect, dat het publiek voor bouwkunst heeft, ook nog te doen verdwijnen en de menigte een wapen in de hand te geven, een voorwendsel, krachtiger dan alle rookende schoorsteenen en klemmende deuren, om de zieltogende Architectura geheel aan haar lot over te laten en van gebrek te doen omkomen; en dit alles trots de verklaringen, door den Parijschen professor als pleister op de geslagen wond gelegd, dat Frankrijk eindelijk is ontwaakt en dat er nog steeds een Fransche school bestaat, wier opbeuring hij zich voorstelt, volgens een vrij onduidelijk klassiek recept te bewerkstelligen. Onmacht, een toestand van onmacht sedert een eeuw, waar moet dat heen!

Welke kunst, welke wetenschap, hoorde ooit door een harer beoefenaars, — en wij beoefenaars der bouwkunst zijn nog al op ons prestige gesteld, — een dergelijke bekentenis afleggen.

Arme Architectura, is het zoover met u gekomen! of is het slechts een droom, een fantasie; of heeft u de booze toovergodin uit het sprookje met haren staf aangeraakt en slaapt gij slechts uwe honderd jaren uit, om daarna met een blos op de wangen op te staan, verfrischt, verjongd, ... de Renaissance?

Neen, wanneer een professor in de geneeskunde, een autoriteit, een Pasteur, een Virchow, eens verklaarden, dat de geneeskunst sedert honderd jaren in een toestand van onmacht heeft verkeerd, zouden de geneesheeren zich dan nog wel mogen beklagen, zouden zij dan nog wel recht hebben te klagen over gebrek aan belangstelling in hun wetenschap van de zijde van het publiek?

Men moge de meening zijn toegedaan, dat het niet aangaat bouwkunst en geneeskunst met elkaar te vergelijken, toch bestaan er veel punten van overeenkomst tusschen deze beiden en wel, omdat beiden meer onmiddellijk in verband staan met het practische leven dan andere kunsten en wetenschappen, omdat beiden naast een streng wetenschappelijke, ook een maatschappelijke roeping hebben te vervullen, omdat beiden van hare beoefenaren eischen een diepgrondige, veelzijdige, voortdurende studie en een onbegrensde toewijding, omdat beiden hebben te waken tegen kwakzalverij en te kampen met uitoefening door onbevoegden, waardoor toestanden in het leven geroepen worden, die voor de maatschappij hoogst schadelijk en verderflijk kunnen zijn.

Wat de geneeskunst betreft, heeft men dit sedert lang ingezien. Geen middelen worden gespaard om haar te kweeken en te verzorgen aan de hoogescholen, om nieuw bedachte methoden in practijk te brengen, om de jongeren in hare geheimen in te wijden; tegen de eischen harer hoogepriesters wordt weinig ingebracht, omdat men ze onafwijsbaar acht, en de democratische geest van het eind onzer eeuw waagt het zelden aan hare rechten te tornen; integendeel, zij streeft er naar dat de resultaten der wetenschap aan allen ten goede komen, dat ook de zonen des volks zich aan de wetenschap zullen kunnen wijden.

Welk een droevige figuur maakt daartegenover die andere, onze bouwkunst. Voor hare wetenschappelijke beoefening, voor de opleiding harer beoefenaars naar de eischen des tijds, wordt maar heel weinig gedaan; de kwakzalverij laat men voortwoekeren, ze wordt zelfs somtijds van overheidswege in de hand gewerkt, evenals de onbevoegde uitoefening, die onze steden herschept in eentonige, leelijke verzamelingen van menschenpakhuizen, in hokjes afgedeeld, broeinesten van ongezondheid, van ongemak, van gebrek, waar de bewoners zich behelpen van hun geboorte tot hun dood, waar zij zich onplezierig, ongezellig voelen in zulk een mate en zoo voortdurend, dat zij ten laatste niet anders meer weten of het behoort zoo, dat het

laatste spoor van hooger levensopvatting bij hen wordt uitgedoofd, dat niet alleen bouwkunst, maar alle kunst, alle zin voor wat goed en schoon is, alle zedelijke invloed van kunst voor hen onbekende zaken zijn en blijven.

Men noeme deze beschouwing overdreven somber, doch veroorloove ons eene vraag: waar wordt den architect aandacht geschonken, laat staan een gewillig oor geleend, als hij de belangen zijner kunst voorstaat, als hij eens met een bescheiden eisch komt, bescheiden, en daarom naar zijne meening te meer onafwijsbaar? Weelde! wordt hem toegevoegd, weelde, waarvoor geen plaats is in onze maatschappij. Ga uit den weg met uwe aristocratische kunst! Wij moeten hier rechte straten hebben, dat terrein daar verdeelen wij zoo, in vierkante blokken en elk blok in zooveel perceelen, dan worden zij juist nog breed genoeg, en elk perceel verkoopen wij voor zooveel gulden, en die perceelen daar verkoopen wij voorloopig nog niet, die laten wij liggen tot de andere bebouwd zijn, dan kunnen zij meer opbrengen niet waar, en zooveel meters moet van elk perceel onbebouwd blijven, dat is mooi, en wat nog mooier is, als ge die perceelen nu bij elkaar koopt, dan kunt ge daar zoo en zooveel kleine woningen op bouwen, zoo bij wijze van een hofje en dan brengt u dat zooveel rente op; dus, zooals ge ziet, een voordeelig zaakje voor ons, en voor de koopers ook lang niet onvoordeelig, niet waar? of wilt ge soms probeeren elders nog voordeeliger terecht te komen, of maakt ge u bevreesd, dat het zaakje niet lukken zal, geen nood, wees gerust, als ge over een haltjaar hier komt, is alles bewoond, netjes bewoond en item zooveel percent van je geld; waar krijg je dat tegenwoordig? probeer het eens in de papieren!

Kunstbroeders, was het u nimmer, alsof ge Mephisto hoordet spreken, bij een dergelijk betoog?

Helaas, wij kennen er, die daardoor zich lieten medelokken op een terrein, waar de bouwkunstenaar nooit een voet moest zetten; wij kennen er, die door den nood gedrongen daarheen zijn verdwaald, wij kennen er bij, wie het zoover gekomen is, dat zij hun kunst hebben verloochend, dat zij hebben ingestemd met het geroep van weelde! weelde, die niet meer past, waarvoor geen plaats meer is in onze maatschappij.

En nu moge men zeggen: deze waren dan toch ook de ware broeders niet, — zulk een oordeel is spoedig uitgesproken, maar wie in deze zaken rechter wil zijn mag wel met de uiterste nauwgezetheid de toerekenbaarheid van den terechtgestelde wikken en wegen en zich het gevleugeld woord van den Galileër „Zoo wie uwer zonder zonden is", enz. in het geheugen roepen.

Weelde! weelde! Maar is dan de bouwkunst werkelijk slechts een kind, de onderdanige dienares, de slavin der weelde, kan zij slechts leven van de overdaad, is voor haar slechts plaats in een aristocratische maatschappij?

Wij gelooven het niet, wij meenen ook, dat de geschiedenis ons wat anders leert, wij meenen, dat het geen weelde, maar een werkelijke behoefte was voor de poorters der middeneeuwsche steden, om een waardig godshuis en een waardig raadhuis te bezitten; wij meenen dat de bouwwerken der Grieken eveneens uitingen zijn van een, zij het dan ook zedelijke, behoefte bij het Grieksche volk; wij meenen dat het Romeinsche Forum, de Thermen, de Aquaducten voldeden aan behoeften in de eerste plaats, zoo goed als onze stadspoorten in den Spaanschen tijd (van benarde tijdsomstandigheden gesproken), zoo goed als onze waaggebouwen, onze lakenhallen, koopmanshuizen en andere stichtingen uit de 17de eeuw, zoo weinig weelderig ingericht, dat de meeste dier gebouwen, voorzoover zij niet gesloopt zijn, in het geheel niet meer voldoen aan de behoeften van onzen, zich zoo wars van weelde toonenden tijd en als te bekrompen, te ongemakkelijk, in een woord als onbruikbaar voor hun oorspronkelijke bestemming, sinds lang een andere, zelden een hoogere, hebben gekregen.

Of liegt de geschiedenis, of geeft zij een verkeerde voorstelling der zaken?

En waar aan de opgenoemde gebouwen al eens van weelde sprake is, waar deze werkelijk te voorschijn treedt, als een uiting van welvaart, misschien somtijds van overmoed, daar wil het ons in de meeste gevallen toeschijnen en komt het ook wel eens duidelijk uit, dat die rijkdom de uitdrukking is eener zedelijke behoefte, de behoefte aan goede en schoone vormen, aan wat afwisseling en kleur in het dagelijksch leven, de behoefte aan wat anders dan boeken met cijfers en winst- en renteberekeningen, aan wat anders, dan het eeuwig zaken doen, één een groote kist met rijksdaalders of eenige rentegevende blokken woonhuizen na te laten; de behoefte om te toonen zijn beschaving, zijn zin voor wat schoon en goed is en al die voorrechten niet voor zichzelf in zijn binnenkamer te verstoppen, maar ook den voorbijganger in de gelegenheid te stellen, daarvan te genieten, zich daarin te verlustigen.

De hoogere behoeften der poorters van heden schijnen zich echter uitsluitend te bepalen tot een weinig kieskeurige en alles verzwelgende melomanie, waartegen de architectuur met alle middelen, die haar ten dienste staan, niet opgewassen, onmachtig schijnt. Of het den heer Guadet gelukken zal de schoone slaapster te wekken, door haar de oude klassieke wijsjes, zij het ook wellicht in een andere toonzetting, voor te vedelen, komt ons onwaarschijnlijk voor; eerstens, omdat hij min of meer beslist stelling neemt tegenover de archeologie, ten tweede, omdat hij zich wenscht te houden aan 't onbetwistbare, het absolute.

Heeft hij dan nimmer ervaren, hoe vaak in kunstquaesties de waarheid uitkomt van De Génestet's woorden

„Dit's evident voor u, dat's evident voor mij"

en

„Neen, 't absolute juist, veeleer, steekt, welbeken,
Op onderscheiden wijs, den draak met u en mij!"

De menschen veranderen met de tijden, dit kan de archeologie ons leeren; het is ook deze wetenschap, door den professor min of meer als de zondebok aangewezen, die ons het blijvend schoone, het klassieke leert kennen en waardeeren in de bouwwerken van alle tijden. Wanneer hier de zoogenaamde smaak, de onbestemde, onberedeneerde neiging moest beslissen, zou het spreekwoord: „zooveel hoofden, zooveel zinnen" van toepassing blijven, en wie bouwkunst leeraart, moet o. i. in de eerste plaats beginnen, aan de begripsverwarring, uit het gestadig verschil van meening en de voortdurende ruzie tusschen al die zinnen voortvloeiende, paal en perk te stellen.

Het mag minst genomen onvoorzichtig geacht worden zich daartegenover op een standpunt te stellen, dat onmiddellijk aan scherpe critiek blootstaat.

Waarlijk, de fraai geformuleerde stellingen van den heer Guadet maken meer den indruk van groote woorden, phrases, dan van weldoordachte conclusies, en de tijden zijn er niet naar om veel heil te verwachten van een ..... toost.

Wanneer de bouwkunst werkelijk gedurende honderd jaren de ondergeschikte is geweest van de archeologie, dan is zij dit gemaakt door hare beoefenaars, die niet het juiste gebruik hebben weten te maken van de resultaten dezer o. i. voor den architect toch onmisbare wetenschap.

Overtuigd van de goede bedoelingen van den heer Guadet en aannemende, dat hij zelf gelooft aan het succes zijner grondstellingen, blijft het ons toeschijnen dat hij zich door zijn eigen woorden heeft laten medesleepen.

Het is ons niet te doen om elke meening af te breken, die niet met de onze strookt; ook zullen wij de laatsten zijn om het pessimisme zoover te drijven van te beweren, dat de bouwkunst in de toekomst geen roeping meer te vervullen heeft, dat zij heeft uitgediend. Integendeel, wij meenen dat zij een zeer ernstige roeping te vervullen heeft in komende tijden en dat juist in gebrek aan ernst, aan ernstige studie — ook van de archeologie — bij hare beoefenaars, een der oorzaken van haar verval, haar onmacht schuilt.

De menschen veranderen met de tijden, de neigingen, de behoeften, de zeden worden gewijzigd en die moeten bestudeerd worden in hun gestadige wisseling, zoo men vasten grond onder de voeten wil krijgen en een beginsel, een methode, vaststellen als uitgangspunt voor de hedendaagsche beoefening der bouwkunst en voor de opleiding van de bouwmeesters der toekomst.

LUCTOR.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 25 *Januari* 1895.

Na opening van de vergadering verwelkomde de Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meyjes, de leden op deze eerste bijeenkomst in 1895; hij sprak den wensch uit dat alle leden met het Bestuur mochten medewerken om den bloei van de afdeeling te bevorderen.

Hierna werd voor kennisgeving aangenomen een schrijven van den particulieren Arbeidsraad voor de Bouwvakken te Amsterdam, met verzoek om afgevaardigden te willen benoemen tot bijwoning van de jaarlijksche algemeene vergadering van dien Raad.

Verder werd voorlezing gedaan van het adres, door het Bestuur van de afdeeling aan den Raad der gemeente Amsterdam gezonden, waarin ernstig ontraden wordt het aannemen van de voordracht van B. en W. no. 30, betreffende de reorganisatie van de afdeeling „Publieke Werken".

Door den Secretaris werd verslag uitgebracht over de verrichtingen van de afdeeling in het afgeloopen jaar, welk jaarverslag den leden in druk zal worden toegezonden.

De Penningmeester, de heer J. N. Landré, deed verslag over den financieelen toestand van de afdeeling, welke rekening en verantwoording door eene commissie, bestaande uit de heeren Arn. A. M. Brüning, H. Meen G. Pzn en E. M. Rood, werd nagezien en goedgekeurd, waarna de begrooting voor het jaar 1895 werd vastgesteld.

De heeren J. N. Landré en F. W. M. Poggenbeek, die volgens rooster moesten aftreden, worden bij acclamatie als bestuursleden en de heer C. B. Posthumus Meyjes als Voorzitter herkozen.

Aan de orde was daarna de behandeling van vraag 3, welke door den heer Joseph Th. J. Cuypers werd ingeleid.

De heer Cuypers stelde op den voorgrond, dat de vraag in twee deelen is gesplitst en meende dat, voor de juistere beantwoording, de woorden *oude kerkgebouwen* in het eerste gedeelte, vervangen moesten worden door *oude gebouwen*.

Wanneer men nu een gebouw beschouwt als een organisch geheel, waarvan de stijl, dat is het karakter, de ziel is, dan mag men, meent spreker, in onzen tijd, die zelf geen stijl bezit, bij aanbouwen niet van den oorspronkelijken stijl afwijken.

Vooral moet men bij herstellingen van oude gebouwen er wel rekening mede houden dat vroegere bouwmeesters bij verbouwingen van monumenten, ten einde het gebouw naar de behoeften van hun tijd in te richten, somtijds van het oorspronkelijk karakter zijn afgeweken, waardoor dikwijls onderdeelen van gebouwen in verschillenden stijl zijn opgetrokken.

In dergelijke gevallen moet men, zonder aan de bruikbaarheid van het gebouw te koet te doen, daar die als een eerste vereischte moet worden aangemerkt, het historisch verleden van het gebouw niet uit het oog verlieren.

Naar aanleiding van deze bespreking ontstond een opgewekte discussie, waaraan door den inleider en de heeren A. C. Bleijs, W. J. de Groot, F. W. M. Poggenbeek en den Voorzitter werd deelgenomen; ten slotte werd, op voorstel van den heer W. J. de Groot, de conclusie aangenomen, waarmede de inleider zich geheel kon vereenigen, dat de bouwmeester bij het maken van aanbouwen aan oude gebouwen niet geheel vrij is, maar rekening moet houden met het stijlkarakter en de geschiedenis van het gebouw.

De heer C. T. J. Louis Rieber leidde vervolgens vraag 7 in.

Spreker gaf een overzicht van de bestaande inrichtingen van aanbachtsonderwijs te Amsterdam, waartoe behooren de volgende inrichtingen:

1. Eerste Ambachtsschool onder 't Bestuur der Maatschappij voor den Werk. Stand; 2. Tweede Ambachtsschool, uitgaande van de gemeente; 3. Avondteekenschool van de Maatsch. van den Werk. Stand; 4. Kweekschool voor machinisten; 5. Industrieschool v. d. Werk. Stand; 6. Rijkskweekschool voor Kunstnijverheid; 7. Teekenschool voor kunstambachten van de Vereen. ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid; 8. Quellinusschool; 9. Avondteekenschool van „Concordia Inter Nos"; 10. Teekenschool „St.-Jozef-Gezellen"; 11. Burgeravondschool; 12. Herhalingsscholen; 13. Teekenschool van den Ned. R.-K. Volksbond.

De Voorzitter en de heer E. Jelsma vonden het wenschelijk in het rapport een overzicht op te nemen van de subsidiën, die door den Staat, de gemeente, corporatiën en particulieren ten behoeve van het ambachtsonderwijs worden geschonken.

De heer E. Jelsma, directeur der ambachtsschool aan de Wateringschans, noodigde de leden uit tot het brengen van een bezoek aan deze school om kennis te nemen van hetgeen er voor het ambachtsonderwijs wordt gedaan.

Een tweetal leden werd aangenomen, waarna werd overgegaan tot bezichtiging van de ingekomen antwoorden op de door de redactie van het Bouwkundig Weekblad uitgeschreven prijsvraag voor een hoofd van genoemd blad.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering gesloten.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Woensdag 23 *Januari* 1895.

Na het uitspreken van een welkomstwoord tot de aanwezige leden op deze eerste vergadering in '95 deelt de Voorzittermede:

1o. dat de heer Mondt de benoeming tot bestuurslid heeft aanvaard en de heer Du Ries in de bestuursvergadering tot Vice-voorzitter gekozen is;

2o. dat een bijeenkomst van het bestuur met de drie daarvoor aangewezen leden der Afdeeling heeft plaats gevonden, ter bespreking van de vraag: „Is het niet van het grootste belang dat de band tusschen Maatschappij en Afdeelingen zoo nauw mogelijk zij," en dat hieromtrent ter volgende vergadering rapport zal uitgebracht worden;

3o dat ter vergadering van voorzitters en secretarissen, deze week te Arnhem gehouden, door den heer Peters voorstellen tot hervorming der Maatschappij gedaan zijn, die bij het Hoofdbestuur overwogen zullen worden, om ze na onderzoek aan de verschillende afdeelingen bekend te maken en in de algemeene vergadering der Maatschappij in Mei a. s. te behandelen.

4o. dat de heer G. E. V. L. van Zuijlen heeft aangenomen de afdeeling te vertegenwoordigen op het aanstaand National Congres omtrent vakonderwijs enz.;

5o. dat de heer J. F. W. Conrad zich op verzoek welwillend beschikbaar heeft gesteld om in eene later aan te kondigen buitengewone vergadering der afdeeling den toestand onzer zeeweringen te bespreken.

Na deze mededeelingen worden vijf nieuwe leden aangenomen en het woord gegeven aan den heer J. A. Frederiks, architect te Middelburg, tot het houden zijner lezing over: „Jaen Le Pautre in de omgeving van zijn tijd."

Spreker begon met de verklaring dat hij juist dezen kunstenaar tot onderwerp zijner lezing had gekozen, omdat in Le Pautre's verschijning begroet wordt de fransche uiting van een nieuw kunstleven. Geboren in 1617, kreeg hij zijne opleiding van Adam Philippon, meubelmaker van beroep, waarna hij Italië bezocht en als vrucht van zijn bezoek in 1644 eene suite van 50 prenten uitgaf, die tevens als proef van zijne graveercetrit kan strekken. Aan groote vruchtbaarheid van fransche denkbeelden paarde zich eene ongemeene werkkracht en snelheid van uitvoering. Zijn scheppende geest heeft zich beziggehouden met ontwerpen te leveren voor alle takken der kunstnijverheid, waardoor hij een grooten invloed op de toenmalige kunstrichting heeft uitgeoefend, en te beschouwen is als de grondlegger eener nieuwe richting van zuiver Fransch karakter. Hij stierf in 1682. Le Pautre's groote verdiensten bestaan in zijne decoratieve ontwerpen, en deze, evenals zijne overige werken, te Parijs door hem in prenten uitgegeven, waren ter nauwernood verschenen of zij werden door ondernemende buitenlanders gereproduceerd; wel een bewijs hoezeer zij gezocht waren. Deze waardeering zijner werken is standhoudend gebleven, hetgeen bewezen wordt door de prijzen die op veilingen nog heden voor zijne prentwerken besteed worden.

De pauze, die na de lezing gehouden werd, gaf aan de leden gelegenheid eene uitgebreide collectie schoone prenten van Le Pautre en zijne tijdgenooten, door den heer Frederiks ter kennisbeschouwing afgestaan, te bezichtigen.

Met onverdeelde belangstelling werd hiervan gebruik gemaakt en toen de Voorzitter de vergadering uitnoodigde hare werkzaamheden te hervatten, was het noode, dat men van zulk kunstgenot scheidde. Eene vergoeding daarom was het, na hartelijke dankzegging aan den spreker, waarmede door luid applaus werd ingestemd, te mogen vernemen, dat de heer Frederiks ook voor de eerstvolgende vergadering één zijner portefeuilles welwillend beschikbaar stelde.

De heer Michel T. Philips, die nu het woord verlangde, sprak over „de Beeldhouwkunst en hare toepassing".

Op eigenaardige wijze, zaakrijk en toch met humor, besprak de heer Philips zijn onderwerp, dat in dezelfde vergadering eenigen tijd geleden door zijn collega, den heer Bourgonjon, behandeld was 's Sprekers bedoeling was niet dezen te critiseeren, maar om aan te vullen, waar het toen gegeven overzicht van deze kunst en hare beoefenaars zijns inziens onvolledig was geweest.

Als inleiding worden eerst de beoefenaars der beeldhouwkunst besproken, te onderscheiden in: de kunstenaar, die de gedachte aangeeft, het kunstwerk ontwerpt, en de practicus, die het ontwerp in het gekozen materiaal uitvoert. De laatste is te beschouwen als beoefenaar van een ambacht, dat met eenigen aanleg even goed aan te leeren is als ieder ander ambacht.

De kunstenaars zijn wederom te scheiden in: de statuaire beeldhouwer, ontwerper van beeld- en diergroepen, en de decoratieve beeldhouwer, die met zijn ontwerpen den bouwmeester ter zijde staat bij het uit- en inwendig decoreeren der bouwwerken.

Hierbij werd uiteengezet de samenwerking, die tusschen bouwmeester en beeldhouwer noodzakelijk is, en die in alle bloeitijdperken der bouwkunst valt waar te nemen, waarin de bezielende gedachte van den eersten uitgang, om door den beeldhouwer begrepen en in het materiaal vertolkt te worden. Dat deze hoogst gewenschte verbouding ook nu nog niet geheel verloren is gegaan, werd bewezen met aanhaling van eenige bouwwerken hier te lande en in het buitenland gedurende de laatste jaren opgericht.

Waar daarentegen veelal deze verbouding tusschen bouwmeester en beeldhouwer tegenwoordig niet bestaat, waarover de heer Bourgonjon zich beklaagde en ook door spreker niet ontkend wordt, daar moest hij te meesten opmerken, dat in de meeste gevallen de schuld ligt bij den architect, civ.-ingenieur, bouwkundige of hoe hij zich als huizenbouwer mage noemen, die in vele gevallen beneden het peil van middelmatigheid staat. Is dit zoo, dan kan van hem geen samenwerking, laat staan inspireerende gedachten verwacht worden.

Tegen de bewering, ook destijds uitgesproken, als zou het geld een der groote factoren zijn, die den beeldhouwer dikwijls belet zich in zijn volle talent te geven, kwam spreker in protest. Kunst toch is geen zaak, waarvan de waarde zich laat bepalen naar de geldsom, voor het kunstwerk beschikbaar gesteld.

Met een overzicht der beeldhouwwerken en hunne beoefenaars te 's-Gravenhage voor 25 jaar, waaraan een historische beschouwing was vastgeknoopt, eindigde spreker zijne causerie, onder verklaring het talent van den heer Bourgonjon zeer te waardeeren, doch in verschillende opzichten met hem te verschillen van gevoelen. „Let niet op mijn woorden, maar op mijn werken", hiermede had de heer Bourgonjon, volgens spreker, destijds moeten besluiten.

De heer Philips hoopte nochtans dat, na het verlaten van den katheder, zijn kunstvriend hem de hand zou willen reiken, evenals in den Romeinschen tijd de gladiatoren dit deden na geëindigden worstelstrijd.

Onder dankzegging aan den heer Philips, sloot de Voorzitter de vergadering.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

De laatste vergadering der Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij ter bevordering van Bouwkunst, in Café Neuf gehouden, wordt door den Voorzitter, den heer Jacques Leijh, geopend met een woord ter herinnering aan de excursie naar de fabriek van de heeren Van Kempen en Zoon te Voorschoten; hij merkt op, dat zij, die deze hoogst interessante inrichting bezichtigden, zeer voldaan waren en niets dan lof hadden ook voor de vriendelijke en aangename wijze, waarop zij door de heeren Van Kempen werden ontvangen en rondgeleid; de afwezige leden hebben bepaald veel gemist.

De notulen der vorige vergadering worden gelezen en, na eene kleine opmerking van den heer Van Lennep, goedgekeurd.

Op verzoek van de Afdeeling Leiden worden ter beoordeeling der antwoorden op eene door haar uitgeschreven prijsvraag uit de leden onzer Afdeeling drie Juryleden benoemd en bij stemming daartoe gekozen de heeren Leijh, Van den Ban en Welbers, die zich de benoeming laten welgevallen.

De rekening en verantwoording van den penningmeester bedragt in ontvangst en uitgaaf ƒ 249.24½ met een batig saldo van ƒ 66.35; nadat zij door de heeren S. R. Rijniersе en G. P. J. Beccari is nagezien en goedgekeurd, wordt den heer J. W. G. Droste dank gezegd voor zijn goed gehouden beheer.

Bij de verkiezing van een penningmeester en een bestuurslid in de plaats van de heeren Droste en Welsenaar, die niet herkiesbaar zijn, worden gekozen tot penningmeester de heer G. P. J. Beccari en tot bestuurslid de heer Anton J. Salm, die beiden de benoeming aannemen.

De secretaris brengt daarna een kort verslag uit van den toestand en de verrichtingen der afdeeling in 1894, waaruit o. m. blijkt dat het aantal leden hetzelfde bleef.

Door den Voorzitter worden de heeren Roog, Geijl, Dyserinck, Droste en Welbers aangewezen om de verschillende artikelen van het huishoudelijk reglement te herzien en daaromtrent in de volgende vergadering verslag uit te brengen.

De Voorzitter sloot de vergadering, waarna de antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij, die in de vergaderzaal tentoongesteld waren, met belangstelling werden bezichtigd.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van 29 *Januari* 1895.

In deze vergadering trad als spreker op de heer Jos. Th. J. Cuypers, architect en civiel-ingenieur te Amsterdam, met eene voordracht over den R.-K. kerkbouw in Nederland.

De ontwikkeling van den kerkbouw — aldus spreker — begint omstreeks 1853, in welk jaar de kerkelijke hiërarchie in Nederland hersteld werd. Sedert dien tijd zijn in ons land niet minder dan 500 kerken en kapellen door verschillende architecten gebouwd.

Wegens de voorsoorsoorken, die vóór de bovengenoemde herstelling tegen den katholieken eeredienst bestonden, en de belemmerende voorschriften ten opzichte van het bouwen van katholieke kerken, kon het wel niet anders of de kerkbouwkunst moest daaronder lijden.

In de eerste plaats gaf spr. eene beschrijving van de zgn. waterstaatskerken, die vroeger door de ingenieurs van den waterstaat gebouwd werden, welke bouwwerken, voorzeker zeer solide gemetseld en gefundeerd, nochtans geen aanspraak kunnen maken op architectonisch schoon, terwijl bovendien het type steeds hetzelfde bleef.

De eerste architect, die hierin verandering bracht, was de heer Molkenboer (1840), die eenige kerken met spitsbogen bouwde, hetwelk men Gothiek noemde, en die, oberhoon in baksteen gebouwd, van binnen echter geheel gepleisterd werden. Van steenen gewelven was geen sprake.

In 1850 werd zelfs vanwege het Ministerie van eeredienst door den verantwoordelijken ingenieur aan Dr. P. J. H. Cuypers verboden steenen gewelven te maken, toen deze een plan indiende voor eene kerk te Wijck (voorstad van Maastricht); het kostte den architect zeer veel moeite deze vergunning te verkrijgen, die eerst gegeven werd nadat de bevoegde autoriteit een dergelijken bouw in het naburige Duitschland, van denzelfden architect, bezichtigd had.

De tweede architect, die kerken (begin der ontwikkeling van de Romantische periode) bouwde, was de heer Van den Brink, bekend door den bouw van het Seminarie Rijsenburg en de katholieke begraafplaats te Rotterdam.

Een der oudste kerkbouwmeesters is de heer Weber, geboren te Roermond in 1823, die meer dan iemand anders zijn eigen weg ging; daarna sprekers vader, Dr. P. J. H. Cuypers, welke, van de Academie te Antwerpen komende, te Roermond getroffen werd door de schoonheid van de bekende Munsterkerk, en de Romaansche-Gothische periode ging bestudeeren, vervolgens naar Bonn ging en later naar Parijs, en door het bestudeeren van Violle-le-Duc eene Gothische richting in zijne werken opende, gebaseerd op de studie der middeleeuwen.

Spreker verdeelde vervolgens de kerkelijke bouwkunst in vijf perioden, als:

1o. de richting (niet nationaal) onder invloed der Fransche Gothiek, voorzoomelijk vertegenwoordigd door den architect E. J. Margrij te Rotterdam, welk type begon met den bouw der St.-Antoniuskerk te Rotterdam. (1896.)

2o. de richting van den oud-Nederlandschen baksteenbouw; hoofdleiders de architecten A. Tepe te Utrecht en G. te Riele Wz., te Deventer.

3o. de richting van den oud-Noordduitschen baksteenbouw, vertegenwoordigd door den architect J. Kayser te Venlo.

4o. de richting onder den invloed der XII-eeuwsche Rijnsche gebouwen, gerepresenteerd door de architecten Weber te Roermond en J. W. Beerbooms te Arnhem, welke richting niet veel volgelingen gehad heeft.

5o. eene beweging op het gebied van den modernen baksteen-, bouw met vrije vormenontwikkeling, die vooral in de architecten Nic. Molenaar te 's-Gravenhage en J. J. van Langelaar te Prinsenhage beoefenaars vond.

Ten slotte is er nog eene uiting van den bouwmeester A. C. Bleijs te Amsterdam, die in zijne kerken, o. a. de St.-Nicolaaskerk te Amsterdam en eene kerk te Hoorn, Renaissance vormen en motieven heeft toegepast.

Verder werd door spr. nog genoemd de architect W. B. van Lieflant te 's-Gravenhage, die geheel volgens een modern program, kort geleden de kerk aan de Hobbemastraat alhaar stichtte, een gebouw, dat van binnen een groote ruimte-ontwikkeling te zien geeft.

Alsnu tot de bespreking van de inrichting der kerken komende, werd eerst het verschil tusschen een middeneeuwsch en een hedendaagsch kerkganger aangetoond, wat vanzelf aanleiding gaf tot de uitlegging waarom een hedendaagsch kerkgebouw aan andere eischen moet voldoen.

In onze vroegere kerken was het heilige der heiligen een afgesloten gedeelte, waarbij het publiek dikwijls niet de heilige handelingen kon of mocht waarnemen, aangezien dit gedeelte door een gordijn of hek was afgesloten van de plaats waar het volk was; het publiek zelf, levende in een bedaarde, rustige

omgeving, gevoelde zich in de sombere mysterieuse middeneeuwsche kerken vroom gestemd en hail niet, zooals heden-tendage er behoefte aan dat de verschillende diensten en ceremoniën dadelijk onder zijne aandacht moeten geschieden, terwijl vooral tegenwoordig in de katholieke kerk de preek eene voorname plaats in den dienst bekleedt, hetgeen vroeger niet het geval was. Onze zenuwachtige natuur voelt zich thans later op hare plaats in de moderne luchtige kerken, waar elk onderdeel van de ceremoniën geheel gevolgd en gezien kan worden. Het vermoederde preken in den tegenwoordigen tijd geeft aanleiding tot het maken van plans, waarbij moet gezorgd worden dat de prediker zooveel mogelijk gezien en gehoord wordt, en waarbij, voor zooveel dit mogelijk is, ook op acoustiek moet gelet worden.

Van 1850 tot 1870 gelijken de plannen op middeneeuwsche vormen: een latijnsch kruis met een, twee en drie beuken, met het koor in het oosten en dikwerf een toren aan de westzijde. Kerken met één beuk noemt men kapellen; die met twee beuken ontstaan in den regel door lijnbouw, alschoon er ook wel oorspronkelijk in dezen vorm gebouwd werden.

De gewone verhouding bij drie beuken is als 1 : 2. Daar waar de zijbeuk smaller is, wordt dit een gevolg der moderne opvatting, die het publiek in de middenbeuk concentreert en de zijbeuken meer als gangen veronderstelt. Een sterk voorbeeld hiervan is de St.-Dominicuskerk te Amsterdam, die buitenwerks 23 M. breed is, waarvan het middenschip 10 M. meet. Er bestaat nog eene verhouding, nl. die, waar de drie beuken gelijk zijn; zulk eene kerk noemt men eene hallenkerk. Dit type, gebouwd onder Duitschen invloed, verrast door groote ruimte, maar heeft het nadeel dat door den grooten kubieken inhoud de bepeking lastig is. De heer Tepe heeft verschillende kerken van dat type gebouwd, o. a. die te IJselstein, welke zeer fraai is. De meest economische overdekking van drie beuken geschiedt met één kap, welke constructie, met het oog op het licht, vele nadeelen heeft, zonder nog te spreken van de belemmering in de ontwikkeling der façades.

Het meest wordt de middenbeuk opgetrokken, waardoor ook loven lichtopeningen kunnen komen en in welk geval zoowel in- als uitwendig in de ordonnantie veel verscheidenheid aangebracht kan worden. Verschillende voorbeelden worden hiervan genoemd en op het interessante van welfbouw en constructie gewezen.

Als aanvulling van het type der bovengenoemde St.-Dominicuskerk, noemt spreker nog de St.-Hypolytuskerk te Delft, wier plan bovendien door twee kruisspanten doorsneden is, waardoor eenige steunpunten konden te vervallen en eene enorme ruimte verkregen wordt. Verschillende eigenaardige plannen werden nog behandeld, w. o. de St.-Magdalenakerk te Amsterdam, op een smal uitloopend terrein, en de St.-Augustinuskerk te Nijmegen, beiden van Dr. P. J. H. Cuypers.

De centraalbouw werd het doelmatigste plan voor de moderne eischen genoemd, omdat hier eene menigte menschen kunnen plaats nemen en zien, alschoon niet allen kunnen hooren. Zulk een bouw leent zich het best voor groote kerken; het plan heeft meestal den vorm van een Grieksch kruis. Als voorbeeld noemde spr. de dorpskerk te Lutjebroek en de kerk van het H. Hart in de Vondelstraat te Amsterdam, een inspiratie op de O.-L.-V. Kerk te Trier. Van deze kerk behandelde spr. de constructie, voornamelijk die van den toren op den achthoek, in verband met de ontwikkeling der façades.

De centraalbouw is op de meest ruime schaal toegepast door den architect Weber te Roermond; de kerk te Zevenbergschenhoek vertegenwoordigt hiervan een der fraaiste voorbeelden.

Bij de doorsneden en proportiën van kerken hechten velen geloof aan een stelsel van getallen of geometrische vormen, waarvoor de gelijkzijdige driehoek veel als passepartout dienst doet, hetgeen spreker op eenige doorsneden aantoont.

Wat de dorpskerken betreft zijn de Nederlanders ten achter bij de Engelschen, die aan hunne kleine kerkjes zoo juist het cachet weten te geven, dat harmonieert met de omgeving; hoe geheel anders is dit bij ons, waar men, langs doepen spurende, kerken ziet, die met hare domineerende koepels beter in eene stad zouden thuis behooren dan in eene landelijke lage omgeving, waar de parochie klein is en de kerk niet die afmetingen behoeft te hebben, welke elders vereischt worden. De Utrechtsche architecten hebben de verdienste goede dorpskerken gebouwd te hebben.

Wegens het vergevorderde uur moest spreker zijne voordracht eindigen. Over doorsneden en verhoudingen, alsmede over de toepassing van materialen had hij gaarne nog veel gezegd. Hij eindigde zijne lezing met eene aanmoediging tot de studie van deze kunst, daarbij den wensch uitsprekende, dat het toch niemand mocht wagen als kerkbouwer op te treden zonder — behalve de noodige studie — eerst eenige jaren zich practisch geoefend te hebben. Dit feit heeft zich maar al te vaak voorgedaan, en menigmaal zijn kerken gebouwd door personen die oppervlakkig gestudeerd, maar nimmer practisch onderricht genoten hadden.

Eene groote collectie teekeningen van bijna alle kerkbouwmeesters luisterde de voordracht op, die met onverdeelde aandacht aangehoord werd en een warme toejuiching van de vergadering, benevens een hartelijk woord van dank van den Voorzitter uitlokte.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal op Dinsdag 12 Februari in het lokaal *Diligentia* alhier te 10½ uren vergaderen.

Na het doen van mededeelingen betreffende het Nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, het verzoek van de commissie voor het visscherijbedrijf uit de vereeniging Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage; de inhoudsopgave uit wetenschappelijke tijdschriften, en het toegankelijk stellen van de leeszaal gedurende twee avonden in de week, zullen aan de orde worden gesteld:

a. Een voordracht van het lid R. H. Goekinga over de oorzaken van de hooge waterstanden op de Vecht in Utrecht en de middelen tot voorkoming daarvan.

b. Eene beschrijving van de krachtsoverbrenging door middel van electriciteit van het central station voor electrische verlichting op het station Utrecht naar de werkplaatsen van den bovenbouw, door het lid L. H. N. Dufour.

c. Het verslag betreffende het te Milaan gehouden international Congres over ongelukken bij den arbeid en sociale verzekeringen, door het lid F. W. Westerouen van Meeteren.

LEEUWARDEN. Toen vóór een paar jaren de belangrijke restauratie van het Kanselarij-gebouw werd onder handen genomen, waren de beelden, die niet slechts sedert menschenheugenis den trapgevel van dit gebouw sierden, maar ook voorkomen op alle afbeeldingen daarvan, verwijderd. Terwijl deze restauratie thans hare voltooiing nadert, werd de mare vernomen, dat deze beelden niet weder zullen worden aangebracht. Het bestuur der vereeniging *Nijverheid* alhier heeft gemeend, zich bij adres tot de Koningin-Regentes te moeten wenden met verzoek dit te voorkomen.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Nederl.-Indië is *toegevoegd* aan den ingenieur, belast met de opnemingen in het belang der irrigatie van de landstreek Sindang Pitoe (Djokjakarta), de tijdelijk waarnemend ing. 3e kl. J. J. A. van Dreveldt; aan den chef der 2e waterstaatsafd. in het belang der irrigatie in het noordelijk gedeelte der res Tegal, de asp. ing. P. J. Ost de Vries.

overgeplaatst naar de residentie Semarang de ingenieur 3e kl. H. Oostinje.

benoemd tot opzichter 3e kl. de klerk op het residentiekantoor te Semarang, P. J. Klink.

— Aan den hoofdingenieur bij het mijnwezen in Ned.-Indië R. Fennema, is wegens langdurigen dienst een jaar verlof verleend; met de waarneming dier betrekking is belast de ingenieur 1e kl. D. de Jongh Hzn.

— Bij beschikking van den Minister van waterstaat is bepaald dat de na te noemen ambtenaren van den rijkswaterstaat met ingang van 1 Februari zullen dienst doen als volgt:

de ingenieur der 3e kl. J. P. Wijtenhorst, thans te 's-Hertogenbosch, ter waarneming van den dienst in het zuidelijk arrondissement ter standplaats Zwolle;

de ingenieur der 3e kl. W. F. Druyvesteyn, thans te Amsterdam, als arrondissements-ingenieur te Groningen;

de adspirant-ingenieur E. van Konijnenburg, thans te Dordrecht, toegevoegd aan den ingenieur in het 3e rivier-arrondissement te 's-Hertogenbosch;

de adspirant-ingenieur A. R. van Loon, thans te 's-Gravenhage, toegevoegd aan den ingenieur in het 4e rivier-arrondissement te Dordrecht;

de adspirant-ingenieur F. Baucke, thans te Breda, toegevoegd aan den ingenieur P. H. Kemper te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van binnenlandsche zaken is benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een pharmaceutisch laboratorium te Leiden F. H. Arland, tot dezelfde buitengewoon opzichter bij de uitbreiding van het physisch laboratorium aldaar en tot buitengewoon opzichter bij den bouw van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's-Gravenhage, W. J. Brandts, thans te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een bacteriologisch laboratorium te Delft F. J. de Ridder.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Zierikzee is uit 88 sollicitanten benoemd de heer J. v. d. Valk Lzn. aldaar.

— Te 's-Gravenhage is in 67-jarigen ouderdom overleden de heer L. J. Lofèbre, eertijds directeur van het Museum Prins Hendrik.

Te Nieuwer-Amstel is in den ouderdom van 56 jaar overleden de heer Willem Koekkoek, die voornamelijk stadsgezichten schilderde.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij den bouw van een lokaal aan de o. l. school te Nes op Ameland, tegen half Maart. Adres met opgaaf van condities aan den Burgemeester.

— Machineteekenaar op eene machinefabriek te Rotterdam, goed op de hoogte van de laatste constructie van scheepsmachines en ketels. Adres met opgaaf van leeftijd, verlangd salaris enz., bett. H. B. P. Algem. Adv.-bur. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Bekwame teekenaars, bekend met ijzerconstructie aan de „Pletterij", voorheen L. J. Enthoven & Co., te 's-Gravenhage.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N° 6 — ZATERDAG, 9 Febr. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speijkstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnommer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentien tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plan . . . . ƒ 0.15

EEN FLINKE DAAD.

Het Bestuur der Afdeeling „Amsterdam" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft aan den Raad der hoofdstad een adres gezonden, waarin het „in het belang der bouwkunst en der gemeentelijke bouwwerken ernstig bezwaar maakt tegen de voordracht betreffende de reorganisatie der afdeeling Publieke Werken, daar in die voordracht nagenoeg alleen aandacht gewijd wordt aan de administratieve regeling, doch de waarborg, dat Amsterdam in de toekomst bouwwerken zal stichten der stad waardig, geheel ontbreekt", daar in die voordracht niet gesproken wordt van een verantwoordelijken gemeente-architect en de bouwkundigen geplaatst worden onder leiding van een ingenieur.

Bevreemdend noemt het Bestuur dat, waar het Rijk, door schade en schande geleerd, de bouwkunst geheel heeft onttrokken aan het korps waterstaats-ingenieurs, de grootste gemeente van ons land, die een Hendrik de Keyser onder haar ambtenaren telde, weder een stap terugdoet. In het belang der bouwkunst en der stad acht het Bestuur het ten zeerste gewenscht, dat in de voordracht duidelijk worde uitgedrukt op welke wijze in de toekomst belangrijke gemeentelijke bouwwerken, uitleggingen der stad en in het algemeen zaken, de kunst betreffende, zullen worden behandeld.

Door het zenden van dit adres heeft de afdeeling Amsterdam een flinke daad verricht en ten duidelijkste getoond, dat zij behoort tot een lichaam, dat de bouw*kunst* voorstaat.

Dat haar pogen veel zal uitwerken, gelooven wij intusschen niet, want wie bij den Amsterdamschen Raad, zooals die tegenwoordig is samengesteld, met een pleidooi voor kunst aankomt, klopt aan een doovemans-deur. Men wil van kunst niets meer weten, want men redeneert: „kunst kost geld en dat is er niet". Dat deze redeneering van groote bekrompenheid blijk geeft en dat men die wel in een plattelandsgemeente, doch niet in de hoofd-stad des Rijks verwachten zou, hebben wij reeds vroeger, toen het vaststond dat de laatste architect in dienst van Amsterdam geen opvolger zou krijgen, betoogd.

Voor een goed deel is zeker het verdwijnen van kunstwaardeering in den Amsterdamschen Raad toe te schrijven aan de democratie, die hetzij dan onder anti-revolutionaire of radicale vlag, een groot deel van de raadszetels heeft weten te veroveren. Als door de nieuwe kieswet de democratie op deze wijze ook haar intocht op het Binnenhof zal doen, staat het te vreezen, dat het Rijk, dat nu nog al wat voor kunst over heeft, weer tot zijn vroegere hooghartige negatie van het schoone terug zal keeren. De voordracht van het Amsterdamsche Gemeentebestuur is eene waarschuwing voor diegenen, die, geleid door een naïef optimisme, van de democratie heil voor de kunst verwachten.

De Afdeeling wijst in haar adres op Hendrik de Keyser, zeker een der verdienstelijkste ambtenaren, die Amsterdam ooit in zijn dienst had. Zijn werken alleen houden nog heden-ten-dage de herinnering levendig aan den bloei der stad in het begin der 17e eeuw. Wie denkt er thans nog om de gezaghebbers van die dagen? Maar even zoo goed als De Keyser de steenen heeft doen spreken van het ontluikend Amsterdam van Hooft, Vondel en Breeroo, zullen de gebouwen zonder architectuur, die in de bedoeling der reorganiseerende regeerders van thans schijnen te liggen, tot in lengte van dagen spreken van een vervaltijd, van een tijd zonder loover of gras. Gelukkig laat het zich aanzien dat wegens gebrek aan middelen vooreerst niet veel gebouwd zal worden, zoodat de ingenieurs, die zich aan de architectuur zullen wagen, voorloopig nog wat rust kunnen hebben.

De gemeente Amsterdam stond in de laatste twintig jaren voor haar architectuur niet slecht aangeschreven.

De openbare gebouwen die zij stichtte, staken gunstig af bij die men elders zag verrijzen. In het bijzonder de talrijke scholen, sedert de onderwijswet opgericht, hadden een niet onbehaaglijk uiterlijk, wat vooral in het oog viel bij vergelijking met hetgeen in andere gemeenten werd gebouwd.

De Amsterdamsche gemeentelijke ingenieurskunst echter stond in een minder goed blaadje, vooral wanneer zij, zooals bij de stede-uitbreiding, zich op esthetisch terrein waagde. Het is dan ook begrijpelijk, dat de Amsterdamsche Afdeeling in haar adres toont niet gerust te zijn omtrent verdere uitbreidingsplannen, die, vooral na de gheele of gedeeltelijke annexatie der omliggende gemeenten, niet zullen kunnen uitblijven.

Wanneer de reorganisatie-voordracht in behandeling zal komen, heeft de Raad besloten ook het adres der Afdeeling te behandelen. Dat die behandeling zal bestaan in een aanneming voor kennisgeving, durven wij met vrij groote zekerheid voorspellen. De Afdeeling Amsterdam is echter, en dat zal haar altijd tot eere strekken, voor de kunst opgekomen, al is haar stem ook die des roependen in de woestijn geweest.

ALBRECHT DÜRER.

Nu de nieuwste prentkunst zich vooral in Engeland aan de manier der meesters van omstreeks 1500, in het bijzonder aan die van Duitschland, aansluit, is het zeker wel belangrijk, iets omtrent den grootsten meester van dien tijd, Albrecht Dürer, mede te deelen.

Te Neurenberg woonde sinds 1455 een Hongaarsche goudsmid, die als gezel bij Hieronymus Holper werkzaam was en bij dien meester zoozeer in de gunst stond, dat hij in 1467 zijn vijftienjarige dochter Barbara tot vrouw kreeg. Deze goudsmid, Dürer genaamd, werd in 1468 als meester in het Neurenberger gilde opgenomen. In 1471, den 21sten Mei, werd hem een zoon geboren, die den naam van Albrecht ontving en die, nadat hij de school bezocht had, ook tot goudsmid opgeleid werd.

Het goudsmidsvak trok Albrecht evenwel volstrekt niet aan; hij wilde schilder worden en vader Dürer moest eindelijk wel aan den wensch zijns zoons gevolg geven. Albrecht werd nu voor drie jaar in de leer gedaan bij Michael Wolgemut, een schilder die toen in hoog aanzien stond, zooals blijkt uit de bijzonderheid, dat hij in 1479 voor één altaarstuk de voor dien tijd zeer belangrijke som van vierduizend gulden ontving. Wolgemut had een soort van schilderschool, zooals dat destijds wel meer voorkwam. Zijn meestgevorderde leerlingen mochten hem in het schilderen behulpzaam zijn en die hulp ging dikwijls zoo ver, dat de meester zelf er zoo goed als niets aan deed. Die bij hem schilderijen bestelden, wisten dat wel en uit nog aanwezige contracten blijkt, dat men uitdrukkelijk bepaalde, dat Wolgemut alles *zelf* moest schilderen; indien na de levering door deskundigen aan de eigenhandigheid eener schilderij getwijfeld zou worden, dan behoefden de bestellers die niet aan te nemen.

Wat Wolgemut als schilder voor beteekenis gehad heeft, valt thans moeilijk te bepalen, daar het onzeker is wat van zijn eigen hand en wat van de hand zijner leerlingen is. Zooveel schijnt zeker, dat Albrecht Dürer's meester als schilder slechts middelmatig geweest is.

De verdienste van Wolgemut schuilt evenwel in zijn houtsneeprenten. De houtsnede was reeds sinds het einde der 14e eeuw algemeen in zwang; zij werd gebruikt voor het maken van speelkaarten, heiligenprenten, stichtelijke afbeeldingen, kalenders, spotprenten enz. Deze oudste houtsneden zijn tamelijk ruw en op zeer primitieve wijze uit de hand gekleurd.

In het begin der 15e eeuw werd onder de eigenlijke prenten ook een korte tekst gesneden; verzamelingen van dergelijke afdrukken, die veelal een bepaalden cyclus vormden, kunnen als voorloopers der met losse letters gedrukte boeken, die na Laurens Coster in zwang kwamen, beschouwd worden.

Deze drukwerken werden, naar het voorbeeld der met miniaturen versierde handschriften, geïllustreerd en van geornеerde beginletters, sluitstukken, enz. voorzien. De teekeningen voor deze houtsneden werden door de houtsnijders zelf gemaakt.

Wolgemut is de eerste schilder geweest, die zich op het maken van teekeningen voor houtgravures heeft toegelegd. Deze teekeningen waren bestemd voor den „Schatzbehalter des Reichthums des ewigen Heijls und Seligkeit" en den „Weltchronik". De „Schatzbehalter" werd in 1491 uitgegeven door den Neurenberger drukker Anton Coburger, die in de wandeling de „koning der boekhandelaars" genoemd werd. De prenten, die dit boek bevat, zijn de oudste houtsneden, die geacht kunnen worden kunstwaarde te bezitten. De laat-Gothische tradities zijn in de schikking der figuren, de behandeling der gewaden en de opvatting der achtergronden nog duidelijk waar te nemen. Daar de techniek van het houtsnijden geen fijne lijnen of schaduwnuanceeringen toeliet, is alles zeer breed behandeld, en is vooral door de onmiddellijke tegenstelling van zwart en wit naar effect gestreefd.

Meer dan tweeduizend afbeeldingen zijn in de „Weltchronik" van Doctor Schedel te vinden. Deze afbeeldingen zijn echter niet allen verschillend, want hetzelfde cliché is herhaalde malen gebruikt, terwijl ook de reeds bestaande cliché's van den „Schatzbehalter" gebezigd zijn. Zeer aantrekkelijk is de naïeviteit, die uit tal van afbeeldingen spreekt, en die steeds met een juist stijlgevoel gepaard gaat. Niet alles is evenwel van gelijke waarde, wat bij een werk van zoo grooten omvang wel geen verwondering kan wekken.

Juist in den tijd, dat Albrecht Dürer bij Wolgemut in de leer was, zijn de meeste der teekeningen, die voor deze houtsneden moesten dienen, vervaardigd, zoodat de jonge kunstenaar reeds vroegtijdig deze techniek leerde bestudeeren.

In 1490 waren Dürer's studiën voltooid en ging hij gedurende vier jaar op reis. Eerst vertrok hij naar Colmar en Bazel, eindelijk ook naar Venetië. Op deze reizen waren het vooral landschapsstudiën, die de schilder maakte, waardoor hij later in staat was, aan zijne prenten die groote verscheidenheid van achtergronden te geven, die daaraan een zoo bijzondere aantrekkelijkheid verleenen.

Toen Albrecht terugkwam in zijn vaderstad Neurenberg, huwde hij de schoone Agnes Frey, die evenwel nu juist geen aangename levensgezellin voor hem zou zijn. Naar het voorbeeld van zijn meester Wolgemut richtte nu ook Dürer een schilderschool op, wie het weldra niet aan werk ontbrak. Het is niet te verwonderen, dat de waarde der schilderijen, op deze wijze ontstaan, niet groot is. Slechts waar de meester zelf blijkbaar alleen aan het werk geweest is, zooals bv. bij de zijluiken van het Paumgärtner-altaar, dat thans in de oude Pinakotheek te München berust, begint men een nieuwen schildertrant te bespeuren.

Toch is het niet door zijn schilderstalent geweest, dat Dürer toen reeds tot een beroemd man werd. Het waren de houtsneden, naar zijn teekeningen vervaardigd, die den tijdgenooten van den meester zijn beste

scheppingen schenen en het nageslacht heeft zich met deze uitspraak volkomen vereenigd.

Als het onderwerp voor zijn eerste reeks houtsneeprenten had Dürer gekozen de Openbaring volgens Johannes. Het is karakteristiek voor des kunstenaars talent, dat hij juist dit fantastische onderwerp koos.

Reeds de eerste prent, waar de Evangelist zich nederwerpt voor den Heer, die een zwaard in den mond heeft, wiens oogen vlammen schieten en die met zijn rechterhand de sterren grijpt, is fraai van opvatting en uitvoering. De breedheid die wij reeds bij het werk van Wolgemut aantroffen, is ook hier terug te vinden, doch de compositie is stijlvoller, de lijnen zijn kernachtiger en zuiverder.

Zijn hier slechts een paar figuren tot een compositie te samen geschikt, op andere prenten, bv. die waar de vier engelen uitgaan om de aarde te kastijden, zijn er veel meer aanwezig, doch nergens heerscht verwarring. De tegenstelling van zwart en wit, die Wolgemut nog gaarne bezigde en die waarschijnlijk nog een herinnering aan de vroegere miniaturen is, komt in de eerste houtsneden van Dürer niet zoo sterk voor. Alle figuren zijn met vlakke tinten, wier arceeringen het modelé uitstekend volgen, geschaduwd. Slechts hier en daar, waar het voor de duidelijke omgrenzing noodig was, is het diepe zwart gebruikt.

De meest bewonderde prent uit deze reeks is al van oudsher geweest die welke de vier ruiters der Openbaring verbeeldt, en waaruit zooveel grootschheid van opvatting spreekt, dat alle latere meesters, die dit onderwerp hebben willen behandelen, bij Dürer verre achterbleven.

Het is deze stijlvolle grootheid, waardoor Dürer's prentwerk een eenige plaats in de kunst van alle tijden inneemt. Zijn schilderwerk is zeker vol verdienste, doch zelfs zijn beste penseelgewrocht, de aanbidding der H. Driekoningen, van 1504, die thans een ereplaats in de Tribuna der Uffizien te Florence inneemt, heeft iets hards en stijfs. Het is aanstonds te zien, dat Dürer meer gevoel voor lijn dan voor kleur bezat.

Het succes met zijn „Openbaring" behaald, spoorde den kunstenaar aan, weer voor houtsnede te gaan werken, en zoo ontstonden, vóór 1504, de beide prentreeksen, die als de „groote" Passie en het leven van Maria bekend staan. De aangrijpende tafereelen der lijdensgeschiedenis zijn wederom uitnemend grootsch opgevat; in het leven van Maria verplaatst de meester ons naar het Neurenberg zijner dagen, binnen welks muren, of in welks onmiddellijke omgeving hij de voorvallen uit het leven der H. Maagd doet plaats vinden. Bijzonder veel werk is in deze laatste reeks gemaakt van de achtergronden, die met de grootste uitvoerigheid, die echter altijd breed blijft, behandeld zijn. De meeste figuren dragen het gewaad dat in het begin der 16e eeuw te Neurenberg gebruikelijk was; slechts waar Christus voorkomt, is hij in een laat-Gothisch gestyliseerde draperie gekleed. Hier en daar geeft Dürer blijk van een beminnelijke naïeviteit, bijvoorbeeld waar hij op de prent, die de rust in Egypte verbeeldt, Jozef doet zien, terwijl hij aan het disselen is, waarbij kleine engeltjes de spanen bijeenzoeken en netjes in een mandje bergen.

Er was zooveel vraag naar Dürer's prenten, dat eenige Venetiaansche drukkers ze na lieten maken. Dürer reisde daarom naar Venetië, om voor zijn werk privilegie te verkrijgen. Zijn verblijf in de stad der Lagunen maakte hij zich ten nutte om voor de kerk der Duitsche kooplieden een altaarstuk te schilderen, dat als „het feest van den H. Rozenkrans" bekend staat en thans in het Rudolphinum te Praag berust. Deze schilderij is sterk gerestaureerd en het zou daarom onbillijk zijn, daarop een oordeel over Dürer's talent te gronden. De brieven, die de schilder uit Venetië aan zijn vriend Pirkheimer schreef, zijn bewaard gebleven. Wij zien daaruit, dat Dürer veel van den naijver der Venetiaansche schilders te lijden had; alleen de tachtigjarige Giovanni Bellini was hem welgezind.

In 1507 schilderde Dürer de hemelvaart van Maria, een stuk, dat hij als zijn beste werk beschouwde, doch dat in 1674 te München verbrandde. Een andere schilderij, het zoogenaamde „Allerheiligenbild", van 1511, is bewaard en thans in het Hofmuseum te Weenen aanwezig. Deze bijzonder uitvoerige compositie munt vooral uit door juiste teekening, doch het coloriet is hard; daar evenwel niet alle kleuren zich in den loop der tijden goed gehouden hebben en vooral het blauw en het groen veranderd zijn, zoo krijgen wij ook hier geen juist denkbeeld van het effect der schilderij, toen zij Dürer's werkplaats verliet.

Na dit werk schilderde de kunstenaar niet veel meer. Hij zag zelf blijkbaar in dat zijn talent zich meer leende voor lijnteekening dan voor het eigenlijke schilderen. Reeds in 1509 beklaagde Dürer zich dat zijne schilderijen, waaraan hij buitengewoon veel zorg besteedde, zooveel van zijn tijd in beslag namen. Het was geen zeldzaamheid dat de schilder aan één stuk een half jaar of langer werkte. Daar in die dagen nog geen bijzonder' hooge prijzen voor schilderijen gegeven werden, was het dus op den duur voor den meester voordeeliger alleen de prentkunst te beoefenen, daar die overal gereeden aftrek vond.

Reeds in 1511 was een nieuwe uitgaaf van „de Openbaring" verschenen, waarop ook het leven van Maria en de groote Passie, welke beide laatste reeksen door nieuwe houtsneden vermeerderd werden, weer ter perse gingen. Behalve deze herdrukken zag een nieuwe reeks van houtsneden, bestaande uit 37 stuks en onderwerpen uit Christus' lijdensgeschiedenis behandelend, het licht. Deze reeks staat als de „kleine" Passie bekend. De composities bestaan hier slechts uit betrekkelijk weinig figuren, maar de behandeling is zeer breed en door tegenstelling van zwart en wit is, meer dan in de vroege prenten, naar verscheidenheid van tinten gestreefd.

Maar ook afzonderlijke houtsneden werden nu naar zijn teekening vervaardigd. Een der interessantste is die, welke de wonderbaarlijke mis van den H. Gregorius verbeeldt. Men ziet daar hoe het altaar in een doodkist verandert, waaruit Christus zelf, omgeven door de werktuigen der passie, oprijst, om den H. Gregorius zijn twijfelzucht te verwijten. Deze prent is daarom vooral merkwaardig, dat zij door de kruisarceeringen, die voor de sterkste schaduwpartijen gebruikt zijn, de kopergravure in herinnering brengt. Het graveeren in koper, hetwelk hij reeds bij zijn vader den goudsmid en later ook bij Wolgemut beoefend had, bleef gedurende zijn geheele leven Dürers lievelingsbezigheid. Zijne kopergravures zijn met de grootste zorgvuldigheid bewerkt en terwijl de eerste prenten, die hij maakte, nog maar alleen omtrekken vertoonden, is die van 1504, welke Adam en Eva verbeeldt, door middel van gearceerde tinten van schaduwen in allerlei nuancen voorzien. Dürer was met deze prent zoo ingenomen, dat hij haar niet slechts met zijn monogram voorzag, maar er een opschrift bijvoegde, dat betuigt hoe hij zelf dit werk vervaardigde.

In 1513 voltooide de kunstenaar een reeks koper-

gravures, die wederom in zestien tafereelen de Passie behandelen. Deze prenten zijn fijn bewerkt; als de houtsneden van veel breedere opvatting getuigen, dan ligt dit blijkbaar aan de techniek, die een zoo groote uitvoerigheid niet toeliet. De kopergravures van Dürer, onder welke er zijn, die wat conceptie betreft, zeer hoog staan, zooals bv. *de ridder met den dood en den duivel*, *de H. Hieronymus*, *de Melancholie*, *de dood der H. Veronica*, hebben juist door hare fijne bewerking iets mats en het is dan ook wel te begrijpen, dat de hedendaagsche kunstenaars zich meer tot 's meesters houtsneden voelen aangetrokken

Een zeer eigenaardig houtsnijwerk is de van 1512—1515 vervaardigde „Eerepoort" voor Keizer Maximiliaan. Het geheel zou eene verheerlijking van dien keizer worden en uit een triumfpoort en een triumftocht bestaan, alles met zinnebeeldige figuren en toespelingen, waarvoor Johannes Stabius het programma vervaardigd had. Niet minder dan 92 stukken palmhout, die aaneengelegd 3 M². besloegen, waren alleen voor de triumfpoort noodig. De Renaissance doet zich in deze compositie, die als een zeer vrije navolging der Romeinsche poortgebouwen te beschouwen is, duidelijk gelden. Het is echter niet de zuivere Renaissance van Bramante en Rafael, die Dürer aantrekt. Hij volgt liever de Noord-Italiaansche voorbeelden, die hij onder gebruikmaking van Gothische reminiscensen, op zijn eigen wijze varieert.

De triumftocht kwam slechts voor een zeer klein gedeelte gereed. De fraaie wagen, waarop Maximiliaan gezeten is en die door de zinnebeeldige figuren der hoofddeugden omgeven wordt, is later afzonderlijk als houtsnede uitgegeven, nadat de dood van den Keizer in 1519, de voltooiing van de geheele compositie belet had. Naar deze prent is ook de bekende muurschildering in het Raadhuis te Neurenberg uitgevoerd.

In 1520 maakte Dürer een reis naar de Nederlanden, voornamelijk om met zijn prenten handel te drijven. Daar het dagboek van die reis, dat door den kunstenaar met groote zorgvuldigheid werd bijgehouden, bewaard bleef, zoo kunnen wij Dürer op deze reis geheel volgen. Te Bamberg gekomen, wist hij den bisschop door het schenken van eenige prenten zoozeer voor zich in te nemen, dat deze hem aan zijn tafel noodigde en hem een pas medegaf, die later dikwijls goede diensten bewees. Een feestmaal werd te Antwerpen ter eere van den Duitschen meester gegeven, en daar toen juist de intocht van Karel V plaats vond, had Dürer gelegenheid om die te zien en te beschrijven. In December ging de kunstenaar naar Zeeland, om een op Walcheren aangespoelden walvisch te bezichtigen; bij deze gelegenheid scheelde het niet veel, of hij was met het schip, waarop hij zich bevond, verongelukt.

Interessant zijn in dit dagboek vooral de zorgvuldig opgeteekende prijzen, die Dürer voor zijn prenten maakte. Vergelijkt men die met de tegenwoordige, dan schijnen zij belachlijk laag.

Na zijn terugkomst in zijn vaderstad, werd Dürer ziekelijk, hetwelk hem ondertusschen niet belette, nog vele houtsnee- en koperprenten, vooral portretten, te maken. Na 1526 evenwel is het voornamelijk de theorie van verlei kunst en wetenschap, waarmede de meester zich onledig houdt. Behalve over perspectief, lettervormen en proportieleer, schreef hij ook over versterkingskunst. Al deze werken spreken van grondige kennis en zij geven blijk van een veelzijdigheid als misschien alleen sommige gelijktijdige Italiaansche kunstenaars bezeten hebben. Het was zijn bedoeling op de proportieleer een volledige theorie der schilderkunst en graveerkunst te laten volgen, doch de dood, die hem den 6den April 1528 wegnam, vergunde hem de verwezenlijking zijner plannen niet.

De roem van Dürer was reeds bij zijn leven zeer groot. Zoowel te Venetië als te Antwerpen bood men hem aanzienlijke sommen, wanneer hij zich daar wilde vestigen. Raphael zelfs stelde zijn werk op zoo hoogen prijs, dat hij soms, als bij zijn bekende kruisdraging, Dürer's houtsneeprenten als voorbeelden nam. Ook Goltzius en Rembrandt, om van andere kunstenaars te zwijgen, hadden veel bewondering voor Dürer, wiens werk zij ijverig verzamelden.

De prenten van Dürer zijn altijd door verzamelaars begeerd geworden; jaren lang ontleenden zij echter hare waarde alleen aan hare zeldzaamheid, en had men geen oog voor hare schoonheden. Sinds evenwel de nieuwere Engelsche kunst poogt de traditiën van ± 1500 weer voort te zetten, is dit anders geworden en vinden vooral de breed behandelde houtsneden waardeering en navolging. Daar kan tegenwoordig geen prachtwerk in Engeland, Frankrijk, België of Nederland uitkomen, dat niet van Dürer's invloed spreekt. In Duitschland volgen sommigen der jongeren Dürer nu ook reeds na, en het is te voorzien dat andere landen niet achterblijven zullen.

Is dit alles een voorbijgaande mode, of heeft men hier het begin van een nieuwen kunststijl voor zich? Het antwoord is moeilijk te geven, maar in ieder geval moet erkend worden, dat men een slechter voorbeeld kon kiezen dan Dürer en zijn tijd.

PRIJSVRAGEN

GEDENKTEEKEN TER EERE VAN THOMAS À KEMPIS.

Er zijn 18 ontwerpen ingekomen als antwoord op de prijsvraag voor het ontwerp van een gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis, te plaatsen in de Michaëlskerk te Zwolle. Zij dragen de volgende motto's: 1. Ave Maria. 2. A B C. 3. Fides. 4. Baat het niet, het schaadt ook niet. 5. Johannes VIII : 12. 6. Wie die Alten sungen zwitschern die Jungen. 7. Ora et Labora. 8. St. Joseph II. 9. Qui sequitur me non ambulat in tenebris. 10. Elck land sijn trant. 11. Windesheim. 12. Ama nesciri. 13. Geloof. 14. Pax. 15. In een hoeksken met een boeksken. 16. 1895 Spes (in een wapenschild). 17. Drie elkander snijdende cirkels (figuur). 18. Studie.

De ontwerpen worden opgesteld in de Militiezaal, Singel 423 te Amsterdam, waar zij voor het publiek ter bezichtiging zullen zijn. Vermoedelijk zal die expositie plaats hebben tusschen 15 en 24 dezer.

Het programma voor deze prijsvraag is te vinden in ons nommer van 7 Juli j.l., bladz. 213.

PATENT METAALCEMENT.

Onder dezen naam heeft de firma Hauser & Co. te Zürich een materiaal in den handel gebracht, dat voor het verankeren van metalen voorwerpen goede diensten kan bewijzen.

Het smelt bij geringe warmte, wordt zeer vloeibaar en dringt bij het vastgieten in de kleinste reten en scheuren door, hetgeen men bij het gieten met zwavel, cement of lood slechts zeer onvolledig bereikt. De stof is ongevaarlijk voor weersverhoeden en wordt niet aangetast door zuren of olién, terwijl zij voorts de bijzondere eigenschap heeft zich bij afkoeling een weinig uit te zetten; deze laatste eigenaardigheid is oorzaak dat het metaalcement zich aan de te bevestigen voorwerpen vasthecht en aandrijven onnoodig wordt. Blijkens het ons vertoonde monster is de stof zeer hard.

De behandeling is uiterst eenvoudig. De platen worden in kleine stukken geslagen en in een smeltpan of ketel op een zacht vuur geplaatst. Door het omroeren met een ijzeren staaf veranderen de brokken spoedig in een dunvloeibare massa. Is deze door te groote hitte te dik geworden, dan neemt men den ketel van het vuur, waarna de inhoud door het omroeren binnen weinige minuten de gewenschte vloeibaarheid verkrijgt. Het specifiek gewicht der stof is 1.5.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 26 Januari 1895.

In deze bijeenkomst werd de volgende vraag besproken: „Het schijnt eene uitgemaakte zaak te zijn, dat de eenmaal zoo hoog geroemde tras de kanker is, die aan de muren onzer huizen knaagt. Is het daarom niet van groot belang, dat door eene vereeniging als deze wordt uitgemaakt of in het vervolg zonder tras kan gemetseld worden en welke specie voor elk speciaal geval dan aanbeveling verdient. Met de gegevens in *De Ambachtsman* en met de voorlichting van den deskundigen redacteur van dat blad, kan die vraag voor de stad Groningen, waar uitsluitend schelpkalk wordt gebruikt, wellicht met weinig moeite beantwoord worden. Is dat het geval, dan wordt een zaakkundig en volledig antwoord gevraagd, dat aan elken bouwkundige in deze gemeente van dienst kan zijn. De noodige voorschriften betreffende de bereiding en de verhouding der species en de prijzen dier materialen, gemengd en ongemengd, mogen daarbij natuurlijk niet ontbreken."

De commissie voor materialenkennis had de vingerwijzing van den vrager gevolgd en zich om advies gewend tot den heer J. A. van der Kloes te Delft. Deze had een zeer uitvoerig antwoord gezonden en dit werd nu door den heer De Ridder voorgelezen. Voor de samenstelling en de bereiding, de prijzen enz. werd in dit schrijven telkens naar de algemeene voorschriften en het boek over bouwmaterialen van denzelfden auteur verwezen.

Over tras hoorachten nog, zegt de brief, zeer verkeerde begrippen. De onoordeelkundige samenstelling der mortels is de kanker, die aan de muren onzer huizen knaagt. Onze voorouders gebruikten slechts bereide schelpkalk; deze bevatte veel zand en was dus mager. Door het zand was de metselspecie poreus, liet de lucht gemakkelijk door en bond niet zooveel water. De tras is vetter en na gebruikt men hierin naar verhouding te weinig zand. De werkman haat het gebruik van veel zand, daar dit meer inspanning vereischt. De tras is reeds sedert ongeveer 3 eeuwen in ons land bekend en stond onder toezicht van de overheid, b. v. te Dordrecht; van daar nog de naam Dordtsche tras. Voornamelijk hoort men klachten over het salpeteren der muren, het uitvallen der voegen, het stuk vriezen en de roest- en andere vlekken in pleisterwerken en marmer. De eerste 3 gebreken moeten absoluut geweten worden aan te groot kalk- en te klein zandgehalte der mortels. Wat het laatste aangaat, daaraan heeft de tras schuld, daar zij soms wel 10 pCt. ijzer bevat. Daarom wordt achter pleister en marmerbekleedingen gipsmortel of dergelijke schelpkalk aangeraden.

Na de lezing van dit rapport werd er zeer levendig gediscussieerd. De Vergadering was niet bevredigd en er werd besloten dit schrijven aan de Kamer van Architecten te verzenden om het gevoelen dier heeren in te winnen en een volgenden keer de zaak nog eens te bespreken.

De heer Bebingh beantwoordde de volgende 3 vragen: Wat is lazuurverf? Wat is terebine? Wat is Damarvernis? De lazuurverf is transparante verf, zei spr., gebruikt om den toon van andere kleuren te verhelderen, bv. Kasselsch bruin. Terebine is een soort siccatief, veel terpentijn bevattende, van daar de naam. Damarvernis, meer bekend als peroxideinlak, ontleent zijn naam aan de Damargom, waaruit het bereid wordt; Damar is de plaats, vanwaar die gom afkomstig is.

De heer K. Hoekzema, de ontwerper van de nieuwe inrichting voor de verpleging van krankzinnigen en zenuwlijders te Zuidlaren, gaf eenige andere bijzonderheden omtrent dat gesticht ten beste, een en ander verduidelijkt door plattegronden en teekeningen, die hij liet bezichtigen. Hij beschreef eerst zijn bezoek aan de gestichten van dien aard in ons land en daarbuiten, die door hem bezocht werden om de noodige gegevens voor zijne plannen te verzamelen, om ten slotte over te gaan tot eenige mededeelingen omtrent bedoelde stichting zelve. Zij wordt opgericht voor rekening der Vereeniging voor Christelijke verpleging van Krankzinnigen en Zenuwlijders in Nederland, welke reeds twee gestichten bezit, en wel te Veldwijk bij Ermelo en te Bloemendaal bij Loosduinen. Het voor het gesticht bestemde terrein is 70 H.A. groot, ten deele beplant met fraai dennenbosch en door wandelwegen doorsneden. Het ligt zeer rustig op eenigen afstand van het dorp Zuidlaren in Drente. Op dit terrein zullen verrijzen: een administratiegebouw met observatie-zalen voor nieuw aangekomen patiënten, 4 paviljoens voor mannen en 6 voor vrouwelijke patiënten, een dokterswoning, een kerk, een barak voor besmettelijke zieken, een lijkenhuisje, een keuken, een waschhuis en een watertoren. Deze laatste bevat een reservoir, waarvan de onderkant 20 M. boven den begonnen grond is gelegen. Het water wordt verkregen uit een 70 M. diepen put, geboord door de firma Gebrs. en Co. te Amsterdam. Daar er op 300 à 400 L. water daags per persoon gerekend wordt en het aantal verpleegden 350 kan bedragen, moet die put nogal wat opleveren; hij heeft ƒ2000 gekost. Er wordt eene centrale verwarming door middel van stoom en een electrische verlichting aangebracht. Watergas werd toch afgekeurd wegens gevaar voor vergiftiging en gewone lichtgas kwam daarvoor dan electrisch licht.

De prijs van dit laatste zal 0.7 cent per licht van 16 normaalkaarsen per uur bedragen en voorloopig zullen 200 lichten noodig zijn. De installatiekosten bedragen ongeveer ƒ13,000. Den 2n Juni 1894 werd vergunning verkregen om te bouwen en bij de aanbesteding werd het werk opgedragen aan den heer J. S. Faber te Lioessens (Friesland). Voorloopig worden gebouwd het administratiegebouw, de dokterswoning, 2 paviljoens, een keuken met waschhuis, een barak met lijkenhuisje en een watertoren. Spreker nodigde alle leden der Vereeniging uit in den nazomer eens te komen kijken, daar dan het werk nagenoeg voltooid zou zijn.

Deze uitnoodiging werd met applaus aangenomen en de Voorzitter dankte spr. voor zijne interessante bijdrage.

Ter bezichtiging lagen de prijsvraagteekeningen voor een vereenigingsgebouw, ingezonden door „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam en eenige reliefs in galvano-plastiek, afkomstig van den heer J. Huizinga.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van 1 Februari 1895.

In de eerste plaats is aan de orde de behandeling van de bekende vraag betreffende den band tusschen de afdeelingen en de Maatschappij. De te dezer zake benoemde commissie brengt daarover rapport uit en komt aan het slot daarvan tot de volgende conclusie:

a. Een nauwe band tusschen de Maatschappij en de Afdeelingen is noodzakelijk.

b. Onder de bestaande toestanden laat deze veel te wenschen over en zijn daarvan als oorzaken te noemen de hooge contributiën en het bestaan der afdeelingsleden naast gewone leden.

c. Eene belangrijke verlaging van contributie is wenschelijk, waaronder tevens die der Afdeeling moet begrepen zijn.

d. Alle leden der Maatschappij behooren krachtens hun lidmaatschap tot eene afdeeling.

e. De afdeelingsleden moeten als zoodanig ophouden te bestaan en als gewone, kunstlievende leden, of onder een anderen naam lid der Maatschappij zijn.

De verdere behandeling dezer vraag lokte een zeer gezaamenlijke discussie uit. Ten opzichte van de afdeelingsleden wordt het recht van hun bestaan bepleit, omdat zij het meerendeel der leden van de afd. uitmaken en wordt het van het hoogste belang beschouwd om voor een niet te hooge contributie recht te hebben tot bijwoning van vergaderingen, welke kan in de wintermaanden steeds een zeasl niet alleen leerzame, maar ook genotvolle avonden hebben verschaft.

De meerdere bespreekingen kwamen in hoofdzaak neer op hetgeen in de vorige vergadering reeds is gezegd; een voorstel om bij de reorganisatie een zoo laag mogelijke contributie te bepalen, werd door de commissie overgenomen en met die toevoeging het rapport in zijn geheel goedgekeurd.

In de pauze, die na volgde, werden eenige glasjalouzieën door den heer C. van Duysen ter bezichtiging aangeboden.

Daarna was aan de orde de beantwoording van vraag 9, betreffende de voorbereiding van eene wettelijke regeling van den arbeid; deze vraag werd ingeleid door den heer Z. S. Feddema.

Spreker treedt in uitvoerige beschouwingen ten opzichte van de verhoudingen van werkgever, patroon en werkman, en wijst erop dat bescherming van de belangen van den eene niet tengevolge moet hebben, dat daardoor die van den andere worden over 't hoofd gezien; hij beploit daarbij het wenschelijke der oprichting van Kamers van Arbeid om aan de minder goede toestanden een einde te kunnen maken en formuleert daarnaar zijn antwoord.

Hoewel de Vergadering het in hoofdzaak met het gesprokene eens is, wordt direct wettelijke regeling van arbeid niet wenschelijk geacht; men zou kunnen beginnen met Kamers van Arbeid aan te stellen bestaande uit architecten, werkgevers, patroons en werklieden, ten doel hebbende zich met de verschillende toestanden grondig op de hoogte te stellen en waar zulks noodig blijkt bij geschillen van raad te kunnen dienen.

Ten slotte werd het volgende antwoord voorgesteld en aangenomen: „Om eene wettelijke regeling van arbeid voor te bereiden wordt door de Afd. de oprichting van Kamers van Arbeid doeltreffend geacht."

Ten bewijze dat ook in vroeger tijd werkelooshaid bestond, wees de heer Hofkamp op een werk, door wijlen zijn oom T. Hofkamp vóór 60 jaar geschreven; spreker bood dit werk, dat door de Maatschappij tot nut van 't Algemeen bekroond werd, der Vergadering ter lezing aan.

De vergadering werd daarna gesloten.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van Donderdag 31 Januari 1895.

De vergadering werd aangevangen met eene kunstbeschouwing van de platen *Fürbige Skizzen zur Dekoration innerer Räume* van Wilh. Zander, welwillend afgestaan door het lid J. van Dam, terwijl de heer Van Ruijven de teekeningen van de te Groningen te bouwen kazerne had tentoongesteld.

Een en ander werd met belangstelling bezichtigd en gat den leden eene aangename verpozing vóór de opening der vergadering.

De bijeenkomst werd door den Voorzitter met een toepasselijk woord geopend. Spreker wenschte dat de afdeeling in bloei blijve toenemen, dat onderlinge samenwerking de gezelligheid zal verhoogen en dat door de behandeling van degelijke onderwerpen veel goeds van de afdeeling zou uitgaan. Voorts werd gemeld dat de heer W. Kok, in de vorige vergadering tot bestuurslid benoemd, om gezondheidsredenen, gemeend had te moeten bedanken.

Aan de orde zijn thans de vragen van het Hoofdbestuur.

Vraag 1, handelende over den band tusschen de Maatschappij en de Afdeelingen, wordt ter zijde gelegd, daar in de vergadering van voorzitters en secretarissen der Afdeelingen besloten is eene commissie te benoemen, ten einde een voorstel te doen tot wijziging en tevens verbetering van de verhouding tusschen de afdeelingen en de Maatschappij, meer bepaald wat betreft hare leden.

Vraag III luidende: *„Indien aan een oud kerkgebouw een nieuw gedeelte moet worden aangebouwd, is het dan wenschelijk dat in dienzelfden stijl te bouwen, of is de bouwmeester vrij om het nieuwe gedeelte te bouwen in de vormen die hij verkiest?*

„Zoudan, indien het een bepaald vereischte is om het nieuwe gedeelte op te trekken in de stijlvormen van het bestaande, ook de gestijfde Renaissance aanbouwen zijn conform, die nu zoo menig kerkgebouw uit vroeger eeuwen sieren?

De heer Jesse, rapporteur over deze vraag, ving aan met te zeggen dat men den bouwmeester steeds vrij moet laten in de keuze van de vormen, die hij wenscht.

Een goed bouwmeester toch, zal zeker aan elk gebouw of onderdeel daarvan, dat karakter weten te geven, dat hem voor het doel het meest gewenscht voorkomt en bij restauratie of voltooiing van een gebouw uit vroegere tijden zich dan tevens weten te beheerschen in 't gebruik van die vormen en motieven, welke zijne persoonlijke sympathieën zijn, maar aan het geheel zouden schaden.

Met verschillende voorbeelden verduidelijkte spreker zijn meening en wees er ter beantwoording van het tweede gedeelte der vraag op, dat het toch van algemeene bekendheid is, dat alleen in de laatste helft dezer eeuw men meer algemeen de historische stijlen is gaan bestudeeren.

Nadat nog veel over de bestudeering der stijlen in het midden was gebracht, werd de conclusie van het rapport met de meening van enkele leden aangevuld en bepaald, dat bij nieuwen aanbouw de stijl van het kerkgebouw moet worden gevolgd; betreft het echter restauratiewerken, in het bijzonder die aan Renaissanceaanbouwen, dan moeten die Renaissance-aanbouwen behouden blijven en hersteld worden.

Nadat de overige vragen nog breedvoerig waren besproken en o. a. het aanbrengen van geglazuurde tegels en sternen aan buitengevels werd ontraden, omdat ze door den tijd barsten en afschilferen, ihoewel enkele leden gunstige resultaten van de toepassing hadden ondervonden), werd besloten de rapporten over al die onderwerpen uiterlijk voor 1 Maart a. s. in te zenden.

In plaats van den heer W. Kok, die voor zijne benoeming als bestuurslid had bedankt, werd de heer Adr. J. van Achterberg gekozen.

De Secretaris brengt hierna het jaarverslag uit, dat goedgekeurd wordt.

Vervolgens wandt den leden door den Voorzitter gevraagd wat zij uit ondervinding weten omtrent de toepassing van carbolineum. Uit de vele mededeelingen kan men de conclusie trekken, dat het gebruik daarvan nog te weinig jaren heeft plaats gehad om met zekerheid te kunnen verklaren, dat het met 't oog op verrotting van hout, gunstige resultaten heeft opgeleverd; toch schrijven velen het carbolineum in hunne bestekken steeds voor.

Hierop deelt het Bestuur mede, dat de pogingen om de lezing het „Bouwkundig Weekblad" te bestendigen, als minstens 25 leden genegen waren f 1 per jaar te betalen, mislukt zijn; toch zal men op voorstel van een der leden trachten met minder lezers en minder nommers van het Weekblad den lezencirkel voort te zetten. Vóór den aanvang der vergadering zullen steeds de verschenen nommers van het Weekblad ter lezing liggen.

Door tusschenkomst van den heer Van Ruijven, bestuurslid van het departement Leiden der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, kunnen de leden der Afdeeling eerstdaags worden geïntroduceerd ter bijwoning van een lezing, te houden door den architect Berlage, uit Amsterdam, die alsdan in de vergadering van het departement zal lezen over kunstnijverheid.

Na dankzegging aan de heeren Van Dam en Van Ruijven voor de beschikbaarstelling van hunne platen en teekeningen, werd de vergadering gesloten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Vergadering van Woensdag 6 Februari 1895.

Na opening der vergadering en lezing der notulen, werden eenige nieuwe leden geïnstalleerd en een nieuw lid aangenomen.

De verkiezingen van een bestuurslid en een lid der redactie werden tot de volgende vergadering uitgesteld.

De heer J. C. D. di Gazar geeft hierna eene bijdrage over „Reproductiën door middel van photographie en eenige photographische nieuwtjes", welke bijdrage met belangstelling door de leden werd gevolgd.

Vervolgens werd door de Vergadering besloten een adres van adhesie te zenden bij het adres van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst betreffende de reorganisatie van de afdeeling Publieke werken te Amsterdam.

Na dankzegging aan den spreker, wordt de vergadering gesloten.

In het lokaal waren de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag „Jachthuis in een bosch", tentoongesteld.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's Gravenhage. De voorzitters van de particuliere arbeidsraden te Amsterdam, 's-Gravenhage en Leiden hebben eene circulaire gezonden aan de besturen van gemeenten boven de 5000 zielen en missives van gelijke strekking aan de Ministers van Oorlog, van Marine en van Waterstaat. Die circulaire is van den volgenden inhoud:

„De ondergeteekenden daartoe uitgenoodigd door de particuliere arbeidersbonden te Amsterdam, Bolsward, Dordrecht, Franeker, 's-Gravenhage, Haarlem, Leiden en Zutfen en zelf deel uitmakende van die arbeidsraden, veroorloven zich de vrijheid het navolgende beleefd doch dringend aan de overweging van uwen raad te onderwerpen.

„De genoemde arbeidsraden zijn eenstemmig van oordeel, dat het in het belang van het algemeen gewenscht is, dat bij de uitvoering van werken ten behoeve uwer gemeente de daarbij werkzaam zijnde arbeiders beschermd worden tegen het gevaar, dat het loon ingekrompen wordt en de werktijd te veel uitgebreid, wanneer de aannemers dier werken op deze punten niet door bepalingen in de bestekken worden gebonden.

„Zij meenen, dat, waar bij het opmaken van de ramingen niet gerekend wordt op vermindering der loonen of overdrijving van den werktijd, het ook wenschelijk is bepalingen in de bestekken op te nemen, die den aannemer daaromtrent binden.

„De opneming van dergelijke bepalingen in de bestekken van werken ten behoeve der gemeente Amsterdam heeft doen zien, dat deswege van de gemeente geen financieele offers van eenig belang gevorderd worden.

„Zij meenen dan ook het vertrouwen te mogen uitspreken, dat uw raad bij ernstige overweging de wenschelijkheid van de navolging van dit voorbeeld zal erkennen en ook voor de werken, die in het vervolg ten behoeve van uwe gemeente zullen worden uitgevoerd, bepalingen betreffende een minimum-loon en maximum werktijd in de bestekken zal doen opnemen, echter met dien verstande, dat in de bestekken tevens beperkende bepalingen worden gemaakt ter voorkoming van toevloed van arbeiders uit andere gemeenten, waar geene voorschriften omtrent minimumloon en maximumwerktijd in de bestekken voorkomen."

Amsterdam. Mevrouw de weduwe Willet—Holthuizen, eenigen tijd geleden alhier overleden, heeft bij uitersten wil haar huis op de Heerengracht 605 met de kostbare verzameling oudheden en prachtwerken en een som van tweemaal honderdduizend gulden aangeboden aan de gemeente Amsterdam, om dat te laten voortbestaan onder den naam „Museum-Willet."

Haarlem. Door de welwillendheid van den heer Mr. L. van Gijn te Dordrecht werd het Museum van Kunstnijverheid alhier in gelegenheid gesteld eene zeer belangrijke tentoonstelling te houden van afbeeldingen van Dordrecht's oude gebouwen, die thans geopend is en vermoedelijk tot Donderdag 24 Februari zal geopend blijven.

Het grootste aantal dezer afbeeldingen is het werk van den in 1884 op 75-jarigen ouderdom overleden Dordschen schilder en teekenmeester Jan Ratten e. a.

De catalogus, bevattende 167 nummers, is op het Museum verkrijgbaar gesteld.

PERSONALIA.

— Bij 's Rijks waterstaat is den ingenieur 1e kl J. J. Reclants, de titulaire rang toegekend van hoofdingenieur 2e kl. en hem, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend; voorts zijn benoemd tot ingenieur 2e kl. W. K. du Croix, thans 3e kl.; tot ingenieur 3e kl. H. L. van Hoeff en Jhr. F. E. P. Sandberg, thans adspingenieurs, en tot adsp.-ing. A. Th. de Groot en W. G. C. Gelinck.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is bepaald dat:

1o. met ingang van 15 Februari a. s. de adspirant-ingenieur A. Th. de Groot wordt toegevoegd aan den inspecteur in de 2e inspectie te 's-Gravenhage, en de adspirant-ingenieur W. G. C. Gelinck, aan den arrondissements-ingenieur te Breda;

2o. met ingang van 1 Mei a. s. zullen dienst doen:

de ingenieur 1e kl. D. N. Fabrijn, thans te Zutfen, als arrondissements-ingenieur te Almelo;

de ingenieur 1e klasse R. P. J. Tutein Nolthenius, thans te 's-Hertogenbosch, als arrondissements-ingenieur te Zutfen;

de ingenieur 2e kl. W. K. Behrens, thans te Hoorn, als arrondissements-ingenieur bij het rivierbeheer, tevens belast met de tot dat beheer behoorende werken der Maasmondverlegging te 's-Hertogenbosch;

de ingenieur 3e kl. J. P. Wijtenhorst, thans te Zwolle, als arrondissements-ingenieur te Hoorn.

— De schilder Willem Martens, die verscheiden jaren te Berlijn woonde en langen tijd sukkelde, is alsdaar overleden.

— De schilder C. Bisschop is benoemd tot correspondeerend lid der Verein Bildender Künstler München, de zoogenaamde Secessies.

— De heer P. G. Lancel heeft eervol ontslag gevraagd als hoofdopzichter der gemeentewerken te Leiden.

— De heer A. J. Vos te Geertruidenberg is benoemd tot buitengewoon opzichter bij het aanbrengen eener verdediging langs den linkeroever van het riviervak Hagoort—Dongemond.

— De heer F. van Eckel, directeur van de Ambachtsschool te Haarlem, heeft om redenen van gezondheid, tegen 1 Mei a.s. eervol ontslag uit zijne betrekking aangevraagd, hetwelk hem eervol is verleend.

— De Gemeenteraad te Rotterdam benoemde tot inspecteur bij de bouwpolitie, op eene jaarwedde van f 1000, den tijdelijken inspecteur den heer J. C. Meischke. In verband hiermee stelden B. en W. voor een oproeping te doen voor een tweede-inspecteur op een jaarwedde van f 1500, waartoe besloten werd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar, om dadelijk in dienst te treden. Adres lett. E. P. 732, *Nieuws van den Dag*.

— Bouwkundig teekenaar. Loon naar bekwaamheid. Adres bureau Limb. Koerier, Maastricht.

— Directeur der Ambachtsschool te Haarlem. Jaarwedde f 2000. Adres vóór 1 Maart bij den Secretaris. (*Zie advert.*)

Ambachtsschool
TE
HAARLEM.

Tegen *MEI aanst.* vacateert de betrekking van **DIRECTEUR**, waaraan een salaris van **f 2000.**— 's jaars verbonden is.

Sollicitanten worden verzocht hunne stukken in te leveren **vóór** of op den **eersten Maart** aanst. bij den Secretaris van het Bestuur.

Het Bestuur der Vereeniging „De Ambachtsschool" te Haarlem:
P. KLEIWEG DYSERINCK, *Voorzitter.*
G. L. VAN LENNEP, *Secretaris.*
Wagenweg 42.

TE KOOP of te HUUR gevraagd:

340 Meter draagbaar Spoor.
3 Halve Wissels.
2 Draaischijven.
2 Kipwagentjes, ½ M3 inhoud.
3 Platte Wagentjes.
Adres: **P. H. VERSTEIJNE,** *Oisterwijk.*

GRIND.

Prijsopgaaf gevraagd voor de levering, in twee jaar, van **1800 M3 GRIND** van 1 tot 3 cM., voor het onderhoud van het kanaal tusschen Leiden en Delft, betaling contant.
Adres: J. BLOK, *'s-Gravendeel.*

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en hutten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verscheidene **BOUWTERREINEN TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Wed. G. Dooremans & Zonen.
Rotterdam.
FABRIEK van **Looden, Compositie** en **Tinnen voeringbuizen.**
Bloklood, gepiet lood, tin in blokken.
DEPÔT van STOLBERG ZINK.
HAGEL- en **KOGELGIETERIJ**
Handel in Buskruit.
ZINKEN ORNAMENTEN.
waarvan ALBUMS à **f 2.50** per stuk verkrijgbaar.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK,
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Zakken en Balen
IN ALLE SOORTEN
F. VELLEKAMP,
Palmgracht 69-71,
AMSTERDAM.

Openbare Aanbesteding

op *Woensdag 20 Februari a. s.* ter Secretarie te Ridderkerk:

a. **Het jaarlijks uitdiepen en onderhouden der haven gedurende drie jaren:**
b. **Het vergrooten der School te Boines, met een lokaal.**

Bestekken en teekening op genoemde Secretarie ter inzage, inlichtingen verstrekt de Gemeente-Architect G. BULSING Gzn.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

AANBESTEDING.

Het Bestuur der Woningvereeniging *„Openbaar Belang"* te Arnhem zal op **Woensdag 13 Februari 1895,** 's morgens **11** uur, in het Centraalgebouw *Bakkerstraat*, bij enkele inschrijving **aanbesteden:**

Het bouwen van
35 WONINGEN
aan de Oranje- en Sophiastraat.

Aanwijzing op het terrein 6 Februari, 's morgens 11 uur; terwijl bestek en teekeningen vanaf *30 Januari* verkrijgbaar zijn à **f 1.25** ten kantore der Vereeniging *„Openbaar Belang"*, *Anna Paulownastraat No. 12*, en waar dagelijks inlichtingen te bekomen zijn.

Begrooting f 53.700.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente Arnhem, zullen **Zaterdag 23 Februari 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek No. 19.

De levering van 200 M³. basaltsteen en 30 M³. schrotbasalt voor wegen.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, gegeven aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van **f 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

Openbare
AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Schiedam zijn voornemens op **Donderdag 14 Februari** a. s. des namiddags ten 2 ure, ten Raadhuize aldaar in het openbaar aan te besteden de levering van:

Keien, Trottoirbanden, Straatklinkers, Metselsteen, Houtwaren en IJzeren voorwerpen, ten behoeve der gemeentewerken, in 12 perceelen.

Het bestek en de beide teekeningen van het ijzerwerk liggen op de Stadstimmerwerf ter inzage en zijn ter gemeente-secretarie verkrijgbaar, de bestekken à **25** cent en de teekeningen à **30** cent per stuk.

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: **Rails** uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren. **Assen** en **Wielen** Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **4n Maart 1895** des namiddags ten *half twee uren* (**Greenwichtijd**), zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e Klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed volgens bestek No. 686:

Het versterken der bintlaag boven de wachtkamer 1e en 2e klasse in het stationsgebouw aan den HOEK VAN HOLLAND.

Raming f 1200.—

Voor teekening zie den Steet der Nederlanden.

Het bestek is tegen betaling van **f 0.75** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te *Amsterdam*, bij den Portier, of op *franco* aanvrang met *toezending van het bedrag in postzegels* worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing wordt gedaan als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
E. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **18n Februari 1895**, des namiddags te *half twee uren* (**Greenwichtijd**), zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 611:

De levering van 20.000 stuks platte eikenhouten en 12.000 stuks platte grenenhouten dwarsliggers, in twee perceelen.

en

Volgens bestek No. 612:

de levering van ongeveer 650 M3. elken wisselhouten van verschillende lengten.

De bestekken zijn tegen betaling van **f 0.75** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogdok te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco aanvrang met toezending van het bedrag in postzegels* worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
E. VAN HASSELT.

Nederlandsche Centraal Spoorweg Maatschappij

AANBESTEDING.

op **Zaterdag** den **16n Februari 1895**, des namiddags te **2** uren (Greenwichtijd), zal in het Hoofdbureau der Maatschappij, Catharijnekade no. 3 te *UTRECHT*, van:

BESTEK A Z.

Het leveren, lossen en verwerken van 40.000 M3. grindballast ten behoeve der spoorbaan AMERSFOORT–ZWOLLE.

De bestelling geschiedt volgens Art. 11 van het bestek.

Het bestek ligt van 21 Januari 1895 ter lezing aan het Hoofdbureau (Dienst van Weg en Werken), waar eveneens alle inlichtingen worden gegeven en is op schriftelijke aanvrage aan het Hoofdbureau (Centrale Dienst) te bekomen, tegen betaling van **f 0.25**.

UTRECHT, 18 Januari 1895.

Provinciale Waterstaat VAN FRIESLAND.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag**, den **22 Februari 1895**, des namiddags ten **een** uur, zal in het gebouw van het Provinciaal Bestuur te Leeuwarden, overeenkomstig §§ 1 en 2 der Adm. bep. van de A. W., bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

de vernieuwing van:

1o. SLEIS VI in de Appelschaatervaart (Pachtelooverlaat).

2o. SLEIS V (Bakkeveensterverlaat) en bijkomende werken tot gedeeltelijke verbetering van het kanaal van de HOGEDAM-MEN tot de KOLONIE-VAART in twee perceelen.

Raming le perceel f 18.100.—
" 2e " " 28.100.—

Het bestek ligt ter lezing in voornoemd gebouw en aan de gemeentehuizen van OOSTERLITTENSWEER en OOSTELIJKVEEN. Teegelde formulieren voor inschrijvingsbiljetten zijn tegen betaling van **25** en bestekken met teekeningen tegen betaling van **f 2.—** op het bureau van den Prof. Hoofdingenieur verkrijgbaar.

De noodige aanwijzing wordt gedaan op *Woensdag 20 Februari a. s.*

Voorts zijn nadere inlichtingen te bekomen bij den Hoofdingenieur van den Prov. Waterstaat te Leeuwarden.

LEEUWARDEN, 31 Januari 1895.

De Commissaris der Koningin in de Provincie Friesland,
VAN HARINXMA THOE SLOTEN.

Verdrukkerij der Vennoten „Het Vaderland".

PLAAT IV.

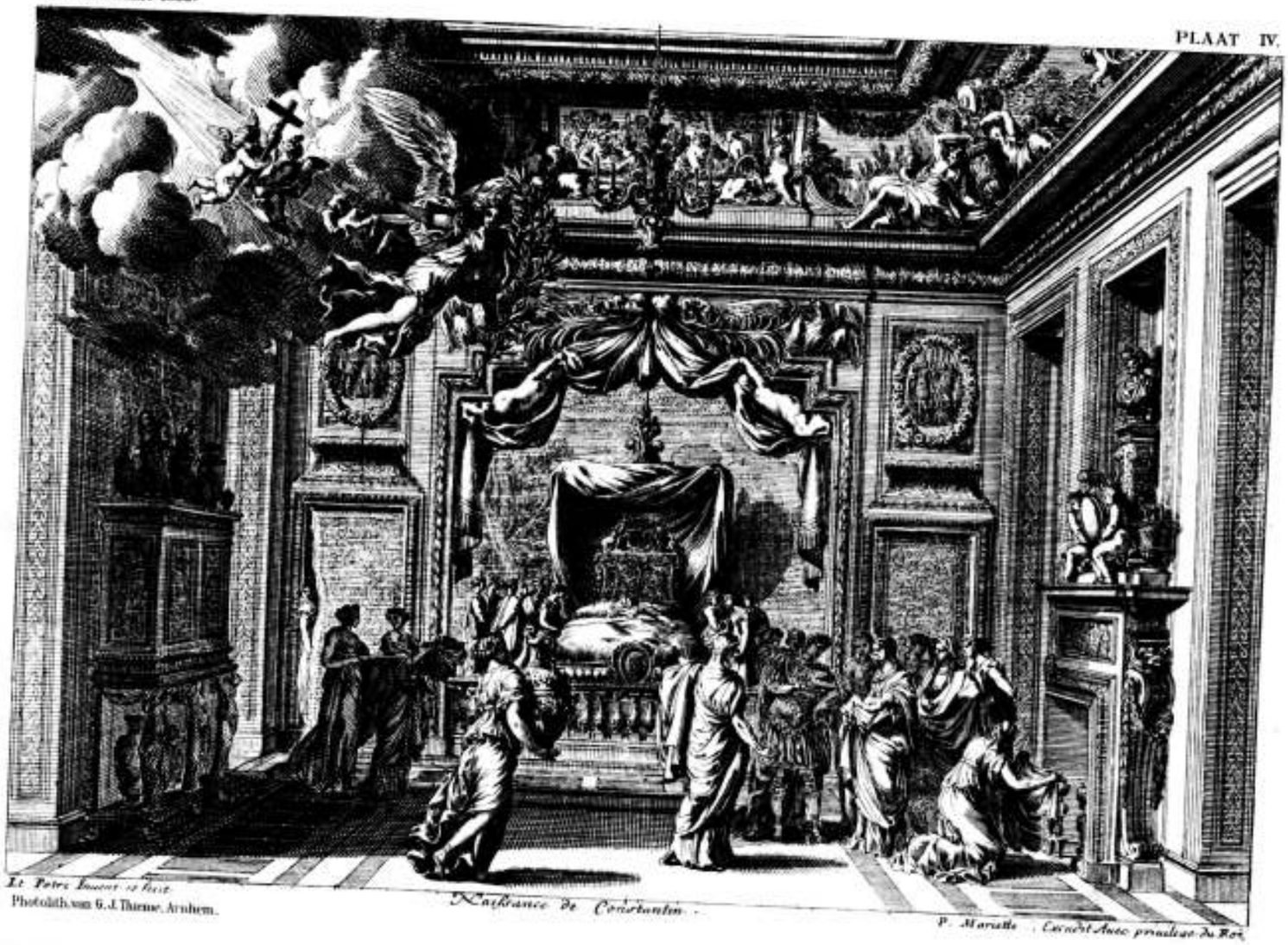

Et Petro Iouenet ex Pexit.

Naissance de Courtanlin.

P. Maratta. Excudebat Avec privilege du Roy.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

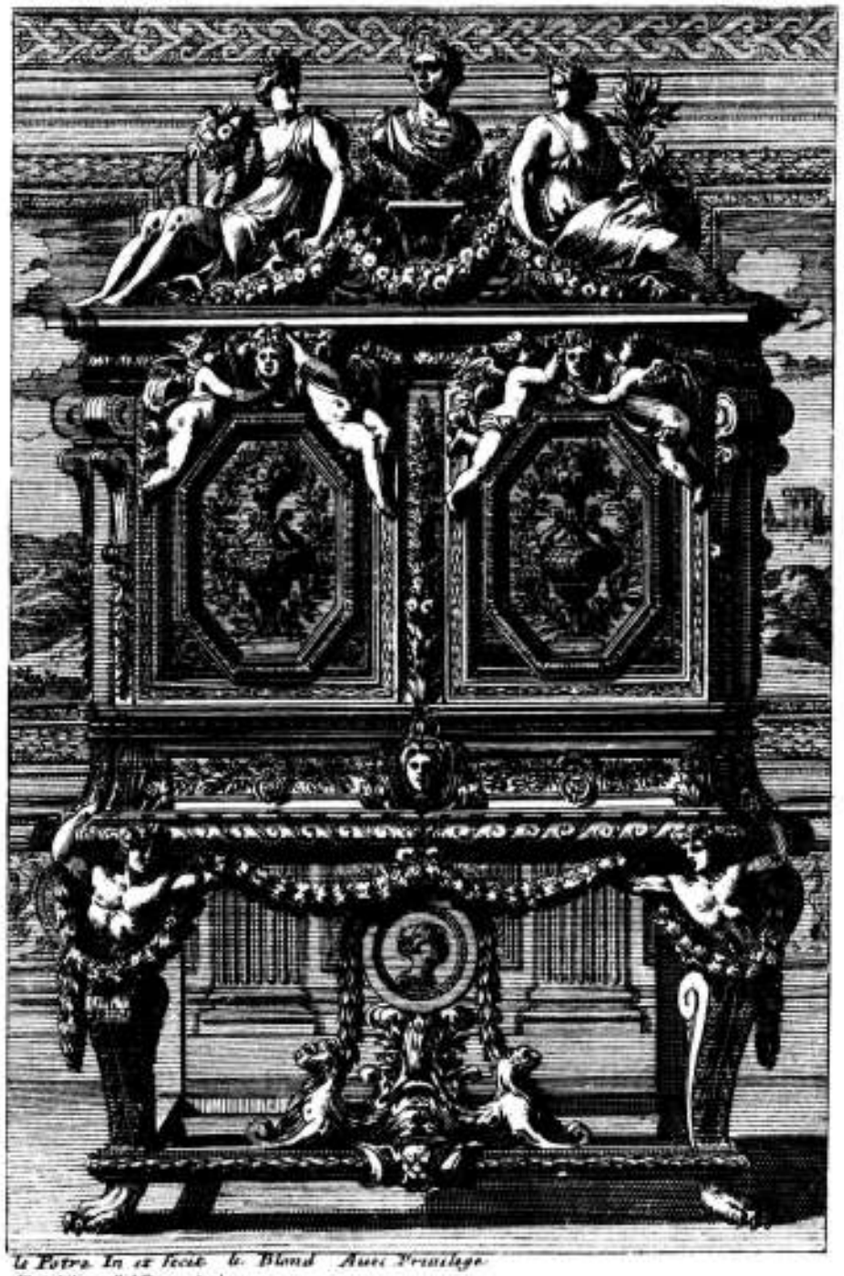

G. Potre. In et fecit. G. Blond Avec Privilege.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

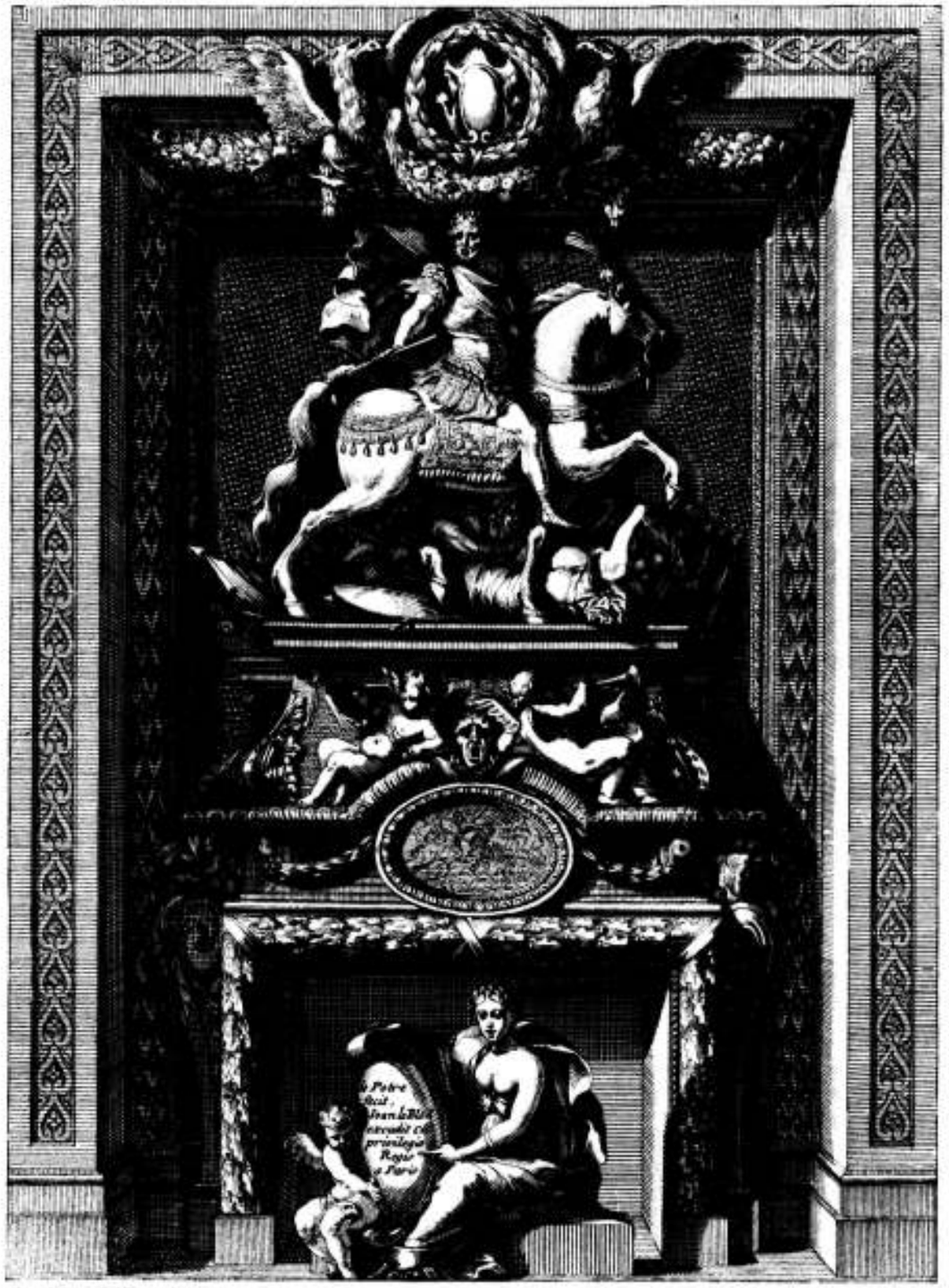

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

30ste JAARGANG. — N° 7 — ZATERDAG, 16 Febr. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . . *f* 0.15

JEAN LE PAUTRE IN DE OMGEVING VAN ZIJN TIJD.

Met vier platen, genommerd IV tot VII.

Vergelijkt men het grondplan van Parijs, dat in 1609 door Vassalieu werd vervaardigd, met dat van 1652 door Jacques Gomboust, dan bemerkt men, dat verbazende veranderingen in dat tijdperk van 40 jaren hebben plaats gegrepen.

Tot aan den dood van Hendrik IV, was Parijs nog geheel het Parijs der middeleeuwen gebleven, met zijn torens, zijne versterkte huizen, zijne kasteelen, bastions, verdedigingswerken, enz.

In het begin der XVIIe eeuw het centrum geworden eener artistieke beweging, gepaard aan een gewijzigde levensopvatting, ontstond spoedig gebrek aan ruimte, zucht naar uitbreiding, die zóó groot werden, dat dra de eenige gordel van wallen werd verbroken en een uitlegging naar alle zijden volgde. Parijs had den eersten stap gezet om wereldstad te worden.

Geheele wijken verrezen binnen enkele jaren; de aristocratie deed zich groote verblijven en hotels bouwen; de kunstlievende kardinaal De Richelieu gaf het voorbeeld door het paleis op te richten, dat hij naderhand aan Lodewijk XIII legateerde (het Palais Royal). De stadskwartieren, waarin het Louvre en de Tuilerieën waren gelegen, werden door de aanwezigheid van het hof, de middelpunten eener aristocratische nederzetting.

Niet minder was dit het geval met den faubourg Saint-Germain, waar groote hotels met uitgestrekte tuinen verrezen, waarin het aangename van het stadsleven vereenigd kon worden met de lusten van het buitenverblijf.

Het is niet te verwonderen, dat in zulk een tijd een groot aantal architecten een vruchtbaar arbeidsveld vonden en dat zij in hunne ontwerpen nieuwe denkbeelden trachtten in te voeren, waarbij vooral rekening werd gehouden met de wijzigingen in de maatschappelijke toestanden.

De woning moest niet langer enkel tot verblijf van den eigenaar of diens familie worden ingericht, doch moest tevens geschikt worden gemaakt tot het ontvangen van bezoeken; kunsten en wetenschappen zouden den drempel moeten overschrijden. Het *salon*, dat echte voortbrengsel van Franschen bodem, was geboren. Dit werd het middelpunt van den nieuwen bouw en daarnaar moesten zich alle andere vertrekken schikken, desnoods zelfs met opoffering van ruimte, licht en lucht. Als kind van weelde waren ook geen kosten te groot, om het salon een kostbaren tooi te geven.

Ziedaar het nieuwe probleem, dat in den aanvang van de XVIIe eeuw den Parijschen architect ter oplossing werd voorgelegd.

Op welke wijze zou men daartoe geraken?

De laatste spranken der middeleeuwsche kunst waren door de Renaissance verstikt en deze laatste bood, door hare nog altijd meer of min strenge vormen, aan de klassieke oudheid ontleend, geen genoegzame stof om aan de nieuwe eischen te blijven voldoen.

Een ijverige studie van Vitruvius, gevolgd door een plaatselijk onderzoek naar de aan het licht gekomen bouw- en versieringsfragmenten van het oude Rome, gaven de richting aan, in welke men begon zich te bewegen, terwijl de paleizenbouw te Florence en andere Italiaansche steden daarop mede van invloed was.

Op deze wijze werd de grondslag gelegd voor den nieuwen bouwstijl, die, niettegenstaande de uitheemsche kiemen, welke tot het ontstaan medewerkten, genoeg oorspronkelijkheid bezat om als uitsluitend Fransche stijl te worden aangemerkt en waaraan de naam werd verbonden van den monarch, die in de laatste helft der XVIIe eeuw over Frankrijk regeerde.

Door den drang der omstandigheden, als het ware

plotseling te voorschijn gekomen, ingeleid door het machtige en onuitputtelijke genie van eenen Le Pautre en voortgezet door kunstenaars als Bérain en Marot bezat de stijl Lodewijk XIV een eigenaardig cachet, dat hij ongeveer drickwart eeuw heeft kunnen behouden.

Groote verplichtingen op kunstgebied had Frankrijk aan den kardinaal De Richelieu; door zijn onvermoeid optreden deed hij het Louvre en het koninklijk lusthof te Fontainebleau met groote pracht inrichten en de kasteelen van Saint Germain en Versailles versieren, liet hij kunstenaars en kunstschatten uit Italië komen en wist ze dienstbaar te maken aan de nationale kunst. Onder zijne hooge bescherming werd een geheele generatie van kunstenaars gevormd, waardoor het mogelijk was, dat na zijn dood, in 1642, op den ingeslagen weg kon worden voortgearbeid.

In zulk een gelukkige periode werd Jean Le Pautre geboren (1617).

Vroegtijdig werd hij in de leer gedaan bij zekeren Adam Philippon, meubelmaker van beroep. Het zou allicht verwondering wekken, dat zulk een groot kunstenaar zijn opvoeding genoot in de werkplaats van een meubelmaker, doch tot toelichting kan worden aangevoerd dat deze Philippon ook ingenieur was en verscheidene jaren te Rome vertoefde, alwaar hij in dienst was van Paus Urbanus VIII en andere kerkvorsten.

Door Richelieu naar Frankrijk geroepen, vond hij een werkkring aan de groote galerij van het Louvre en gaf later een werk uit, getiteld: „*Cariouses recherches de plusieurs beaux morceaux d'ornements, tant antiques que modernes, etc.*", bevattende afbeeldingen van oude en nieuwe bouwfragmenten uit Rome en andere plaatsen in Italië.

Geplaatst onder zulk een leiding en begaafd met een groot vernuft, kan het ons niet verwonderen dat de jonge Le Pautre zich snel ontwikkelde en een werkzaam aandeel verkreeg in de toenemende beweging op kunstgebied.

Le Pautre bezocht, vermoedelijk onder leiding van zijn leermeester, Italië, als vrucht van welke reis in 1644 eene suite van 30 prenten verscheen, die tevens als proef van zijne graveerstift kan strekken. Men vindt er religieuze onderwerpen, landschappen, straatscènes, studiekoppen, ornementen, enz. in; een waar schetsboek in gravure.

Klaarblijkelijk heeft Le Pautre in deze eerste proeve getracht den toenmaals te Parijs werkenden Italiaanschen graveur Stephanus della Bella te imiteeren, maar de leerling overtrof den meester.

Van den beginne af aan, neemt Le Pautre een eereplaats in onder de beste Fransche graveurs; zijn hand getuigt van vastheid, gepaard aan goeden smaak en geest.

Na het verschijnen van dit schetsboek, tot aan zijn dood, schiep hij met een grenzelooze vruchtbaarheid, die alle begrip te boven gaat.

Hij gaf zich ter nauwernood tijd om te teekenen wat hij graveerde; in de meeste gevallen vergenoegde hij er zich mede om met enkele trekken zijne gedachten op papier te zetten en ze vervolgens op het koper te brengen; hij gaf zich nooit de moeite om zijn platen door een behoorlijke retouche een zekere zuiverheid te bezorgen.

Onder deze snelheid van uitvoering moesten, j immer genoeg, zijne eigenschappen lijden als graveur van den eersten rang, die in zijn eerste werk zoo merkwaardig aan den dag kwamen.

Wel werkte hij breed en gemakkelijk, geheel passend aan het versieringsmotief, dat hij bij voorkeur behandelde, doch daalde daardoor tevens als kunstenaar.

Le Pautre heeft alles voortgebracht, wat voor zijn scheppenden geest kwam: geschiedkundige gebeurtenissen, religieuze onderwerpen, caricaturen, topographieën, boektitels en illustraties, behalve het ornement in al zijn toepassingen en onderdeelen, dat het overgroot gedeelte van zijn arbeid heeft uitgemaakt.

Gewikkeld in de onlusten der Fronde, koos Le Pautre partij tegen kardinaal De Mazarin en gaf in 1652 een spotprent in het licht, die hem in ongenade bracht.

Zijne groote verdiensten maakten dat hij, op zijn verzoek, vergiffenis verkreeg, waarvoor hij zijn erkentelijkheid betuigde door in 1653 en 1654 verschillende prenten te vervaardigen, betrekking hebbende op den vrede en op de wijding van den Koning.

Zooals wij reeds opmerkten, hebben de grootste verdiensten van Le Pautre bestaan in zijn decoratieve ontwerpen, even afwisselend in hunne compositie als rijk en grootsch in hunne details. Medegesleept door zijn vurige verbeelding, verkreeg zijn werk meermalen iets buitensporigs, waardoor het gebruik ervan in de practijk steeds met groote omzichtigheid moet gepaard gaan, opdat door wijziging of vereenvoudiging het karakter van het geheel niet verloren zou gaan.

Zijn ornementwerk verscheen oorspronkelijk in een groot aantal suites van zes tot twaalf prenten, van verschillend formaat. De eerste dier suites, getiteld: *Frises ou montants à la moderne* zag in 1657 het licht. De meeste zijn uitgegeven door Leblond, andere door Mariette, De Poilly en Langlois.

Een mededeeling van al de titels dier verschillende series met de data hunner verschijning is hier minder op zijn plaats; genoeg zij het te vermelden dat de onderwerpen, die hij behandelde, op alle takken der kunstnijverheid betrekking hebben; nu eens zijn het rijke kamerbetimmeringen of deuren, dan weer meubels en schoorsteenen, vaatwerk in allerlei vorm, zoowel voor kerkelijk als profaan gebruik, tuinvazen, fries- en pilasterversieringen, smeed-, brons- en zilverwerken, grafmonumenten, koetsen, alles van grootsche opvatting.

In vele gevallen is het ontwerp omgeven door een randversiering, die op zich zelf even waardevol is als het motief, dat wordt voorgesteld.

Het werk van Le Pautre kan op meer dan twee duizend stuks prenten worden geschat; opmerkelijk is het daarbij dat hij, hoewel bedeeld met een groot scheppend genie, dikwijls in eentonigheid vervalt. Blijkbaar stelde hij zich, gedurende zijn veertigjarigen arbeid, tevreden met aan de behoefte van zijn tijd te voldoen.

Een eigenaardig onderdeel der binnenversiering in de XVIIe eeuw, dat met bijzondere zorg werd behandeld, was de zoogenaamde *alcove*. Men moet bij dat woord niet denken aan de enge ruimte, die wij in den tegenwoordigen tijd daarbij op het oog hebben. Onder alcove verstond men eene afgesloten ruimte in de ontvangkamer — salon, waarin het paradebed was opgeslagen.

Dit laatste stond tegen den achterwand van het vertrek en was aan beide zijden met een vasten wand afgeschoten, waarin zich lage deuren bevonden; aan de voorzijde bestond de afsluiting in eene open balustrade. De alcove stond op eene verhevenheid en diende om de meer intieme gasten te ontvangen, die bekend werden onder den naam van *alcovistes*.

De vrouw des huizes was op het bed, dat alsdan

als chaise-longue werd gebezigd, gezeten, terwijl rechts en links van haar de bezoekers op lage zetels of somwijlen aan hare voeten, op hunne mantels zich neervleiden. De meer gewone bezoekers bleven voor de balustrade.

Aan de inrichting dezer intieme ruimten werden toen ter tijde verbazende sommen besteed. In eene rekening van 1684 vindt men eene beschrijving van eene balustrade, alleen tot afsluiting van zoodanige alcove, van gecijzeleerd zilver, ter waarde van 500,000 francs.

Geen wonder dat Le Pautre ook aan dit weelderige onderdeel der binnenbetimmering zijn toekenstift wijdde. Enkele suites bevatten uitsluitend ontwerpen daarvoor.

In 1677 werd hij lid der Académie de Peinture en stierf den 2den Februari 1682, na in Januari van dit jaar nog graveerwerk te hebben vervaardigd.

Le Pautre's groote verdiensten spreken uit al zijn werk; hij wist aan de zware en gedrukte vormen van dien tijd een eigenaardig cachet van grootheid en rijkdom te geven, dat men te vergeefs ergens anders zal zoeken; bovendien was hij de grondlegger van een nieuwen stijl van zuiver Fransch karakter.

Geheel Europa heeft hem nagebootst; ter nauwernood verscheen er te Parijs een zijner suites of ondernemende buitenlanders maakten er zich meester van en gaven er kopieën van uit, die echter in kunstwaarde in geen vergelijk met de origineelen kunnen komen.

In Holland waren het Cornelis Danckerts, Schenk en Ottens, in Duitschland Sandrart, in Engeland Sympson, die zich aan dat plagiaat schuldig hebben gemaakt, dikwerf met weglating of verminking van den naam van den ontwerper. De kopieën zijn allen van de tegenzijde.

Een groote uitgaaf van zijn werk werd in 1751 in drie folianten bezorgd door Charles Antoine Joubert te Parijs. Deze bevatten 765 prenten van zijn hand. Als er sprake is van het werk van Le Pautre, wordt meestal op deze uitgaaf gedoeld; de oorspronkelijke suites komen altijd afzonderlijk voor.

Het werk van Le Pautre heeft steeds in groote achting gestaan bij het kunstlievend publiek, dat het best is op te maken uit de prijzen, die er voortdurend voor werden besteed.

In 1775 bracht een collectie van 1440 stuks op de veiling Mariette 260 livres op.

De gemiddelde prijs der drie genoemde deelen bedroeg op het laatst der vorige eeuw 130 tot 150 livres en in 1850, veiling Robert Dumesnil, 780 francs zonder de kosten; 715 stuks zijner prenten golden in 1875 (veiling Séchan) 800 francs.

Slechts een tijdperk, dat dan ook in de kunstgeschiedenis met een zwarte kool staat aangeteekend, toonde zich onverschillig in dit opzicht. In 1824 gold een volledig exemplaar, de drie deelen, op de veiling Hurtault 30 francs.

De bij dit nummer behoorende platen zijn reproductiën van een viertal prenten van Jean Le Pautre.

J. A. Frederiks.

EEN GEDENKTEEKEN VOOR THOMAS à KEMPIS.

Onze lezers herinneren zich, hoe in den zomer des vorigen jaars een prijsvraag werd uitgeschreven voor een gedenkteeken ter eere van Thomas à Kempis, dat zou worden geplaatst in de R.-K. kerk van den H. Michael, en wel in het zuiderschip, tegen den binnenmuur van den toren.

Gevraagd werd voor *f* 10,000 „een gedenkteeken „in den vorm van een grafmonument, in het bene„dendeel waarvan gelegenheid moet zijn om achter „getraliede deuren, het gebeente van Thomas te „kunnen plaatsen, terwijl het bovendeel, in reliëf „of ronde bosse, Thomas moet voorstellen, geknield „voor den kruisdragenden Christus." Blijkbaar heeft dus den prijsvraaguitschrijvers een bepaald denkbeeld voor den geest gezweefd, doch uit het programma bleek niet duidelijk of men een graftombe, dan wel een soort reliquiënkast wenschte. Daar het programma sprak van fundeering en besteigering, schijnt iets kolossaals verwacht te zijn geworden, ofschoon de beschikbaar gestelde som dat niet zou doen vermoeden.

Eigenaardig was de bepaling, dat het geheele gedenkteeken in den Nederlandschen stijl van de XVe eeuw ontworpen moest worden; de kenmerken van dien bouwtrant, waarvan men hier voor het eerst hoorde spreken, daar tot dusverre de meening gegolden had, dat in de XVe eeuw, evenals overal in Noord-Europa, de laat-Gothiek heerschende was, verzuimden de prijsuitschrijvers evenwel op te geven.

Verlangd werden op een schaal van 1 : 20, de plattegrond, de doorsnede met aanduiding der constructie en een ensemble-teekening, omvattende het geheele muurvlak met het daartegen geplaatste gedenkteeken en de eventueel aan te brengen polychrome versiering van het overblijvende gedeelte van dat muurvlak; op een schaal van 1 : 10, de opstand, benevens op de helft der ware grootte, de noodige details. Bovendien werden nog gevraagd plastisch uitgevoerde schetsen van de groep of reliëf en van het architectonisch gedeelte van het monument, beide met inbegrip der kosten van opstelling, terwijl de fundeeringen, besteigeringen en eventueele polychrome versieringen van de berekening uitgesloten zouden zijn.

Op deze prijsvraag kwamen niet minder dan achttien antwoorden in, die op het oogenblik in de Militiezaal te Amsterdam ter bezichtiging zijn gesteld. Het beschouwen der teekeningen en modellen gaf ons de overtuiging, dat wij goed gezien hebben, toen wij, in ons nummer van 14 Juli 1894, de opmerking maakten, dat de commissie beter resultaat zou verkrijgen door het maken van het ontwerp aan haar medelid Dr. Cuypers op te dragen, dan door het uitschrijven eener prijsvraag.

Er is hard gewerkt, dat moet erkend worden; indien echter deze tentoonstelling ons moet laten zien wat het jonge Katholieke Nederland op kunstgebied vermag, dan zal de onpartijdige beschouwer een gevoel van groote teleurstelling niet kunnen onderdrukken, als hij bemerkt dat hier niets geleverd is wat zich boven het peil van het werk der fabricken van „kerkelijke kunst" verheft.

Voor een deel is zeker dit minder bevredigend resultaat toe te schrijven aan de bepaling van het programma, dat het gedenkteeken moest worden ontontworpen „in den Nederlandschen stijl van de XVe eeuw". Als dien stijl hebben verreweg de meeste ontwerpers de laat-Gothiek beschouwd; sommigen hebben echter ook Weener Barok, ja zelfs Louis XVI-stijl voor iets specifiek 15e-eeuwsch aangezien.

Nu is het van een kunstenaar uit het laatst der 19e eeuw toch niet te vergen dat hij zich zal uitdrukken in een stijl, d. i. een kunsttaal, die tot een

reeds lang achter ons liggende periode behoort. Deze overweging zal vele en waarschijnlijk de meest talentvolle artisten van medewerking aan deze prijsvraag hebben doen afzien.

Dat XVe-eeuwsche Gothiek gevraagd werd, was even bespottelijk als het uitschrijven van prijsvragen voor Latijnsche verzen, betwelk sommige wetenschappelijke lichamen, uit kracht van testamenten, nog altijd gedwongen zijn te doen. Meent men soms dat het dichters zijn die deze verzen inzenden? Immers neen; men weet zeer goed, dat het onderwijzers zijn die zich met de Latijnsche taalregels vertrouwd hebben gemaakt en die, woord aan woord lijmend, met artisten niets gemeen hebben.

De ontwerpers, wier werk in de Militiezaal te zien is, staan op dezelfde hoogte als de vervaardigers van de Latijnsche prijsverzen. Zij hebben met meer of minder ijver de 15-eeuwsche kunsttaal bestudeerd, zich een grooter of kleiner aantal taalregels eigen gemaakt en zijn toen aan den arbeid getogen, samenlijmend of bestaande modellen volgend, al naar dit in hun kraam te pas kwam.

Heel wat Katholieken, die deze tentoonstelling bezoeken, zullen met ons in meening verschillen en zij zullen hier misschien hooge uitingen van kunst aantreffen. Dit is verklaarbaar genoeg, daar in het Katholicisme geloof en kunstwaardeering in zeer innig verband staan; waar het geloof spreekt, zwijgen alle andere overwegingen. Wij kunnen ons zoo begrijpen, dat de Katholieken, die sinds de Hervorming zich vaak met de nederigste bedehuizen tevreden moesten stellen, de versieringen hunner tegenwoordige, veel aanzienlijker kerken, waarvoor het geld met zoo groote offervaardigheid is bijeengebracht, gaarne als uitingen van levendigen kunstzin beschouwen.

Het is echter aan gegronden twijfel onderhevig of het nageslacht zich bij de waardeering van dezen kunstzin, of beter misschien, van dit kunstvermogen, zal aansluiten. De *navolging*skunst heeft zoetjesaan haar tijd gehad; langzamerhand wordt weer de eisch gesteld, die vóór 1800 als vanzelf sprak: geen kunst zonder oorspronkelijkheid.

Wordt deze eisch eenmaal gesteld, dan is de geheele kerkelijke kunst der 19e eeuw onherroepelijk veroordeeld en zullen ook de hier tentoongestelde ontwerpen niet aan het gericht ontkomen.

Wellicht zal men ons tegenwerpen, dat de Katholieke kerk, onveranderlijk als zij door alle tijden heen geweest is, in de 19e eeuw dezelfde eischen stelt als in de 15e, zoodat het natuurlijk is, wanneer in beide eeuwen dezelfde kunstvormen gekozen worden, om aan die eischen te voldoen.

Wij zijn evenwel overtuigd, dat de Kerk, die onveranderlijk als zij was wat het geestelijke betrof, toch in de 19 eeuwen van haar bestaan zich van alle kunststijlen bediend heeft, ook de meest moderne kunstuitingen niet zal verwerpen. Dat hier-te-lande onder de Katholieken de overtuiging bestaat, dat alleen de Gothiek voor hunne behoeften passend is, is louter toeval; het moet als een zuiver locaal verschijnsel beschouwd worden

Indien dus de tentoonstelling ons, en velen met ons, teleurgesteld heeft, dan is dit, zooals wij reeds zeiden, de schuld van het programma, dat alleen navolgingskunst voor een monument ter eere van den beroemden schrijver der „Navolging van Christus" gepast achtte.

Bespreken wij thans met een enkel woord de ingekomen ontwerpen nader. De vervaardiger van *„Eick Imd zijn traut"* laat een goedgeteekende laat-Gothische compositie zien, die beneden een soort tombe met traliën, daarboven een nis met het gevraagde reliëf bevat. De 15e-eeuwsche taal wordt hier zonder grove fouten gesproken; de pose van Christus is niet zeer gelukkig om de al te sterke beweging. Het hoofd van Thomas is wat al te gewoon.

Het ontwerp *„Wie die alten u. s. w."* geeft blijk van veel minder stijlkennis, hoewel het 15e-eeuwsch bedoeld schijnt. Het geheel heeft wel iets van een schouw, en draagt dus niet het gewenschte karakter. De wijze van teekenen is kinderachtig; het modelleerwerk is beter en niet zonder verdienste.

Drie laat-Gothische nissen naast elkander doet ons het project *„A. B. C."* aanschouwen. De middenste is bestemd voor het gebeente, de linksche bevat een reliëf van Christus, de rechtsche een van Thomas; de bedoeling van het programma, dat beide figuren tot één compositie schijnt te hebben willen vereenigd, is dus niet begrepen. Van de bevoegdheid, om de overblijvende deelen van het muurwerk te polychromeeren, heeft deze ontwerper een zeer ruim gebruik gemaakt, waaruit misschien kan worden afgeleid, dat hij voor alles schilder zich voelt. Ware hij architect, hij zou zich zeker wel tweemaal bedacht hebben eer hij zijn niet zeer hoog monument nog meer ging drukken door de reusachtige Christusfiguur en de scharen van heiligen, die haar vergezellen. Het modelleerwerk is zeer zoetelijk gedaan.

Wat teekenwerk betreft neemt zeker het ontwerp *„Qui sequitur etc"* een eerste plaats in. De wijze waarop de Fransche school dergelijke opgaven pleegt te behandelen, is hier terug te vinden. Het geheel, dat op verschillende manieren gevarieerd is, heeft misschien wat veel van een altaar, en de stijl kan zeker niet nationaal of 15e-eeuwsch genoemd worden. Behalve het gevraagde heeft de ontwerper ook nog perspectieven geleverd, en getoond evenveel vaardigheid met pen als penseel te bezitten. Van de plastische schetsen valt niet veel te zeggen.

Een model verduidelijkt de bedoeling van den ontwerper van *„Windesheim"*, en toont, dat hij de laat-Gothische vormen vrijwel meester is. Het monument wordt echter wat al te zeer gedrukt door de vele polychromie, die daarboven is aangebracht Hetzelfde gebrek is te vinden bij het ontwerp *„Geloof"*, dat tamelijk goed geteekend is en van slechts weinig stijlbegrip spreekt. Het modelleerwerk van dit laatste ontwerp is in dit opzicht beter; het reliëf is niet kwaad uitgevoerd, al kan de krans van wolken om Christus niet gelukkig geacht worden. De kop van Thomas heeft wel karakter

Was bij de ontwerpen, die wij tot dusverre bespraken de reliquie-nis beneden geplaatst, en het reliëf daarboven, de vervaardiger van *„In een hoekske enz."* heeft voor het gebeente een soort van tombe bestemd, die rechthoekig uit den muur naar voren komt, en waarop Thomas, met den rug naar het publiek, gekneld ligt voor een reliëf, dat Christus, omgeven door vele figuren, voorstelt. De behandeling van dit reliëf is naar 15e-eeuwsche voorbeelden gevolgd; doch de origineelen is men niet nabijgekomen. De betere werken uit dien tijd althans hebben niet dat zoetelijke, hetwelk de hedendaagsche vervaardigers van kerkplastiek als hun hoogste ideaal beschouwen.

„Johannes VIII: 12" is een der zwakste ontwerpen; men vindt hier totaal gemis aan stijlbesef en zoekt te vergeefs naar qualiteiten, die daarvoor vergoeding kunnen geven. Veel beter is *„Studie"*, een laat-Gothisch altaar met drie reusachtige pinakels, alles naar den eisch gedetailleerd en goed geteekend. Ook het modelleerwerk is niet onverdienstelijk.

Een Oostenrijker wordt vermoed de vervaardiger te zijn van *„Pax"*, een altaar in modernen barokstijl, met als altaarstuk een reliëf in 17e-eeuwschen trant. Veel talent spreekt hier niet uit. Stijf geteekend, in kinderachtige laat-Gothiek is *„Anna uescit"*. De gedachte om de groep onder een overhuiving op een tombe te plaatsen, is niet kwaad. Ook hier verheft het modelleerwerk zich niet boven de gewone kerkbeeldenfabrikage.

De Engelsche kunst is vertegenwoordigd door het ontwerp *„Ave Maria"*, dat in den zoogenaamden *„Perpendicular-style"* is gedacht. De behandeling, in potlood en kleur, is echt Engelsch en het geheel zou uitmuntend geschikt wezen voor een der talrijke kerken, die men thans aan de overzijde der Noordzee bouwt, waar het als altaar zou kunnen dienen. Het daarnaast hangende *„Baat het niet*, enz." is een vrij zwak, quasi vroeg-Gothisch ontwerp, waarvan de details niet onverdienstelijk genoemd kunnen worden.

Dat de Italianen in allerlei soorten van techniek uitmunten, maar dat eigenlijk kunstbesef hun in den regel ontbreekt, was bekend. Het wordt op deze tentoonstelling andermaal bewezen door het ontwerp *„Drie cirkels"*, een keurig fijn geteekende. . . Louis XVI tombe, waarnaast Thomas knielt, terwijl daarachter in een grooten toiletspiegel zich het beeld van Christus weerkaatst. Even ongelukkig is het ontwerp *„Ora et Labora"*, welks vervaardiger zich tot taak schijnt te hebben gesteld het bekende monument van Van Speyk in een soort van Molkenboer-Gothiek te vertalen.

Het ontwerp *„Spes"* trekt minder de aandacht om zijn algemeene ordonnantie, dan wel om de zeer goede uitvoering van het plastische werk, dat wel wat zoetelijk is, maar toch een zeer bedreven hand verraadt, zoodat wij het onder het meest verdienstelijke der geheele tentoonstelling beschouwen.

En nu resten ons nog de bekroonde ontwerpen, *Sint Jozef*, eerste prijs, vervaardigd door W. Mengelberg te Utrecht, en *Fides*, tweede prijs, vervaardigd door Van Uijtvanck en Goffaerts, te Leuven. Beantwoorden nu deze beide ontwerpen, die op dezelfde hoogte staan als zooveel, wat Nederlandsche of Belgische fabricken van kerksieraden verlict, aan de verwachting, door de prijsuitschrijvers gekoesterd? Is die zoetelijke, nietszeggende kerkbeelden-plastiek, die slechts uiterlijkheden gemeen heeft met het karakteristieke werk der 15e eeuw, wezenlijk wat door een jury, waarin Dr. Cuypers en Jhr. De Stuers zitting namen, verlangd wordt? Is dit zoo, dan had men de moeite en kosten van de prijsvraag gerust kunnen sparen en onmiddellijk te Utrecht of Leuven de bestelling kunnen doen. Eigenaardig en teekenend mag het heeten, dat de heeren Van Uijtvanck en Goffaerts hun in gemoedelijk Vlaamsch gestelde memorie van toelichting hebben gegoten in den vorm eener offerte, zooals zij waarschijnlijk gewoon zijn tot hun klanten te richten.

De dagbladen vermelden, dat de vervaardiger van *Sint Jozef* „als grondvorm de epithaaf heeft gekozen „en dat het monument, boven het als graftombe ge„bouwde ossalium verrijzende, gedacht is als een „visioen van Thomas à Kempis. Het midden van de „groep is de kruisdragende Christus, met Maria, „Maria Magdalena, den Hoofdman, Simon van Cyrene „en andere figuren. Daarnevens staan aan weerszijden „St. Petrus en St. Thomas. Op den voorgrond knielt „de kerk als de eeuwige onverwelkbare Bruid en over „haar Thomas à Kempis, die, eerbiedig opziend naar „Christus, zijn *Imitatio* schrijft. Dit alles wordt ge„kroond door een baldakijn".

Of de firma Mengelberg bereid zal zijn dit alles voor ƒ 10,000 te leveren, schijnt ons twijfelachtig. Als men bedenkt, dat een beeldhouwer van eenigen naam voor het beeld van Thomas alleen zeker ƒ 2000 zal vragen, dan kan men nagaan wat het geheel zal moeten kosten, indien het tenminste door artisten en niet door gewone werklieden vervaardigd wordt.

De raming der Leuvensche fabrikanten schijnt ons beter; het figuratieve beeldhouwwerk is hier tot een minimum beperkt en de rijkdom meer gezocht in hogels, traceeringen en dergelijke vormen, die onder het bereik van den gewonen werkman liggen.

Toen wij de tentoonstelling verlieten, verwijlden onze gedachten bij den nederigen kloosterling en bij het monument, dat hij zich gesticht heeft in de harten van allen, die, gedurende de ruim vierhonderd jaar sinds de „Navolging" in het licht verscheen, daaruit troost en kracht geput hebben, een monument, zooals alleen de grootste geesten vermogen voor zich op te richten, een monument, duurzamer dan wat de beste kunstfabriek kan leveren.

DE REORGANISATIE VAN DE AFDEELING PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

De verordening op de organisatie der Openbare Werken te Amsterdam, die tot zooveel critiek aanleiding heeft gegeven, en waartegen, in naam der kunst, door de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst, door hare afdeeling „Amsterdam" en ook door het Genootschap „Architectura et Amicitia" geprotesteerd werd, is den 13en Februari l.l. zoo goed als onveranderd aangenomen.

Over de kunst, waarvoor men zich in sommige kringen zoo warm had gemaakt, is, naar wij voorspeld hadden, geen woord gerept. Dit jaar zijn er in Juli verkiezingen, en de kiezers vinden, op het oogenblik, kunst geen gewild artikel.

Toch is er wel gesproken, en werd er vooral op aangedrongen om, naast een reorganisatie van *reglementen*, ook een reorganisatie van *personen* te doen plaats vinden. Zelfs werd de vraag gesteld, of eene verandering van de organisatie, met behoud van den tegenwoordigen directeur en het onder hem dienend personeel, wel verbetering zou opleveren. Een lid der commissie van Bijstand voor de Publieke Werken verklaarde bovendien, dat er in die commissie een minderheid bestaan had, die verandering van personeel wenschte, en dit lid drong erop aan, het personeel in geheime zitting te bespreken. Ook een ander, technisch lid dier commissie, uitte zich in denzelfden geest.

Een verdediging van het personeel door B. en W. bleef achterwege, en dit bevredigde natuurlijk vele leden niet. Eindelijk verklaarde de Voorzitter dat, indien de Raad de reorganisatie mocht goedkeuren, B. en W. *zeer zeker zullen overwegen, of er personen zijn, die in de nieuwe regeling niet passen; zij zullen dan óf zelf handelen, óf, zoo noodig, aan den Raad voorstellen maatregelen te nemen.*

De verordening werd hierop aangenomen, en de geheime zitting nam een aanvang.

Uit het door den Voorzitter gesprokene kan men opmaken, dat B. en W. van plan zijn kras op te treden. Daar de nieuwe organisatie alle ambtenaren, met uitzondering van den directeur, door hen doet benoemen of ontslaan, is hunne macht thans groot; de voorstellen aan den Raad, waarvan zij spreken, kunnen dus alleen betrekking hebben op den directeur, over wiens beleid vele leden niet tevreden schijnen te zijn.

Het is zeker niet goed, dat deze quaestie in ge-

heime zitting behandeld is geworden. Zijn er grieven tegen personen, dan behooren die in het openbaar te worden uitgesproken, opdat de aangevallenen in de gelegenheid zijn zich te verdedigen. De geheime zitting herinnert al te veel aan het veemgericht der middeleeuwen.

Reeds in onze vroegere beschouwing over de reorganisatie wezen wij erop, dat het op de „mannekes" aankomt, en dat papieren verordeningen niet veel uitwerken. Deugt het personeel niet, en dit schijnen zelfs B. en W. toe te geven, daar zij geen de minste moeite namen om het te verdedigen, dan moet het vervangen worden door ander.

Maar indien dit personeel niet deugt, hoe is het dan mogelijk, dat de Wethouder voor de Publieke Werken, die al sinds 1889 fungeert, dit nu pas bemerkt? Of, acht hij dat het personeel wel zijn plicht doet en de vereischte geschiktheid bezit, waarom stelt hij zich daarvoor dan niet in de bres? Er is reden hier aan Laodicea te denken.

De optimistische verwachtingen, die sommige leden blijkens het door hen gesprokene van de nieuwe regeling hebben, schijnen ons niet verwezenlijkt te zullen worden, zoolang men geen energieken Wethouder van Openbare Werken heeft, en zoolang men als Directeur niet iemand verlangt uit één stuk, die voor zijn meening uitkomt, en wien dit niet kwalijk genomen wordt.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield Dinsdag 12 Februari jl. een vergadering in het lokaal Diligentia te 's-Gravenhage, die door een aanzienlijk aantal leden werd bijgewoond. De president W. F. Leemans nam terstond na de opening het woord om ook nu weder, gelijk zoo vaak in den laatsten tijd, verliezen te herdenken, die het Instituut door afsterven van leden hadden getroffen. Daaronder behoorde het oudste honorair lid F. de Lesseps en voorts de gewone leden Jhr. Mr. W. H. Teding van Berkhout, S. Karsten en J. Scheffer.

Na goedkeuring van de notulen der Instituutsvergadering van 13 November 1894 en aankondiging van de ontvangen giften, werden eenige mededeelingen gedaan met betrekking tot het Nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en vakopleiding voor toekomstige werklieden, o. a. dat de president zich bereid had verklaard zitting te nemen in het comité van voorbereiding voor het Congres, en met betrekking tot de commissie ter bevordering van de belangen van het visschersbedrijf uit de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen te 's-Gravenhage, in welke commissie twee leden van het Instituut zich bereid hadden verklaard zitting te nemen.

Het grootste gedeelte van de samenkomst werd ingenomen door twee voordrachten, de eene van het lid R. H. Gockinga over de oorzaken van de hooge waterstanden op de Vecht in Utrecht en de middelen tot voorkoming daarvan, de andere van het lid L. H. N. Dufour, zijnde eene beschrijving van de krachtoverbrenging door middel van electriciteit van uit het centraal station voor electrische verlichting op het station Utrecht naar de werkplaatsen van den bovenbouw.

Het lid Gockinga zette in het breede uiteen in hoeverre, naar zijne meening, de waterstaatstoestand van de Vechtstreek te wenschen overlaat en uit welke oorzaken die minder gunstige toestand ontstaat, en besprak daarbij de middelen die ter verbetering kunnen worden aangewend; daaronder werd genoemd het opleggen van een maalpeil, hetwelk niet van onbillijkheid zou zijn vrij te pleiten, den afvoer te beperken, wat op aanzienlijke kosten zou te staan komen, waarna de spreker het denkbeeld aan de hand gaf het water van de Vecht af te voeren door eenige plassen bij den boezem te trekken, waarmede men naar zijne meening voorcerst zou kunnen volstaan in afwachting of wellicht later het maken van eene nieuwe uitwatering in aanmerking zou kunnen komen.

Eene breedvoerige wisseling van gedachten volgde, waaraan met den spreker de leden W. Baron Ghijben, J. Scholtens, D. J. van Lennep, G. van Diesen en W. J. S. J. Blom deelnamen, en waaruit bleek dat althans sommigen den toestand van de Vecht niet als zoo ongunstig beschouwen als die was voorgesteld.

Het lid Dufour beschreef uitvoerig de verschillende installatiën van electrische overbrenging te Utrecht en helderde zijn voordracht door fraaie en duidelijke teekeningen op. Het gesprokene gaf aanleiding tot eene discussie met de leden Ph. Grinwis Plaat, G. J. de Jongh, B. M. Gratama, H. P. N. Halbertsma, H. A. van IJsselsteyn en L. M. Barnet Lyon.

Hierna bood het lid F. W. Westerouen van Meeteren met een inleidend woord het verslag aan, betreffende het in 1894 te Milaan gehouden internationaal congres over ongelukken bij den arbeid en sociale verzekeringen

Ten slotte vestigde het lid Grinwis Plaat de aandacht op eene nieuwe wijze van oeververdediging.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 9 Februari 1895.

In deze bijeenkomst hield de heer H. L. Beersma eene interessante voordracht over inlegwerken in hout, verduidelijkt door platen, meerendeels door het museum te Haarlem bereidwillig afgestaan. De intarsiakunst is waarschijnlijk uit Azië door Venetiaansche kooplieden naar Italië overgebracht, en kwam in dat land tot buitengewonen bloei. Aanvankelijk sloot zij zich aan de steenmozaïek aan, zoodat de motieven daarmede geheel overeenkomen. In Italië werd de kunst het eerst in de kloosters beoefend, in kerken toegepast en later ook gebezigd ter versiering van kasten en kisten. In de 13e eeuw was Siena een middelpunt van intarsiakunst en een der voornaamste beoefenaren, Domenico, gaf zelfs van Staatswege onderwijs in dit kunstnijverheidsvak. In de 15e eeuw was Florence de hoofdzetel der intarsiatoren. Aanvankelijk meetkundige figuren, werden de intarsia langzamerhand bloem- en figuurmotieven, en zelfs schilderijen, waarvan de ontwerpen door de grootste Italiaansche meesters moeten zijn geleverd. Doch ook de techniek veranderde; in den beginne slechts toegepast in hout, gebruikte men later koper, ivoor, paarlmoer, schildpad enz. De goede tijd voor de intarsiakunst valt samen met den tijd van de Italiaansche Renaissance, en bij het optreden van den barok-stijl gaat de schoone eenvoud in de intarsiakunst verloren.

In het begin der 16e eeuw werd deze kunst van Italië naar Duitschland overgebracht, waar ze te Neurenberg en Augsburg het eerst in ere kwam, om zich weldra naar het noorden te verspreiden.

Frankrijk was in deze kunst niet nummer 2, maar eerst nummer 3, zoo niet 4, daar waarschijnlijk in Nederland reeds vroeger de kunst bloeide. In Frankrijk werd de inlegkunst in hout uit Duitschland ingevoerd en zelfs moeten de beoefenaren in Nederland in de leer zijn geweest; onder anderen is het een feit dat Boulle, die een ongekende hoogte in het vak bereikte, een Nederlander tot leermeester heeft gehad. Onder de goede beoefenaars in Frankrijk had spr. den naam van J. C. Cramer gevonden en hij zou gaarne inlichtingen trachten in te winnen of deze ook een Nederlander is.

Bleek uit deze voordracht, dat Nederland indertijd niet achterstond bij de beoefening van deze kunst, — wat ook hieruit is af te leiden, dat de intarsiaversieringen in de kerk te Dantzig worden toegeschreven aan onzen Hans Vredeman de Vriese, — met leedwezen moest de heer Beersma constateeren, dat er zoo bitter weinig over dit kunsthandwerk in Nederland en over zijn beoefenaren bekend is.

Deze zeer belangrijke voordracht lokte eenige gedachtenwisseling uit, waarbij een der sprekers gewaagde van een uitstekend geconserveerd meubilair met Hollandsch intarsia, bij graaf Bentinck op het kasteel Amerongen. Den spreker werd door den Voorzitter, den heer J. J. van Nieukerken, de dank der Vergadering vertolkt.

Het Bestuur deelde het voornemen mede om dit jaar groepsgewijze kunstbeschouwingen te houden van bedrijfbouwkunst, decoratief schilderwerk, metaalwerk en kunstnijverheid, waartoe de heeren Bourgonjon, Bauer, Van Wijck, Amisbel en Van Nieukerken hunne medewerking zullen opdragen.

De rekening van het vorig jaar werd goedgekeurd. De heeren Bourgonjon en F. J. Belinfante hebben het lidmaatschap van het bestuur, laatstgenoemde als 2e-Secretaris, aangenomen.

Aan het slot der vergadering verraste een der leden de aanwezigen met de voorlezing van een voor Arti's doel en streven zeer vleiend oordeel in een artikel in de *Secretarieele Courant*.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 12 Februari 1895.

Na opening van de vergadering, lezing en goedkeuring van de notulen, werd de heer W. G. Ebeson, door den Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meijjes, hartelijk welkom geheeten als lid van de Afdeeling en hem de behartiging van de belangen van de Afdeeling ten zeerste aanbevolen.

Hierna werd het woord verleend aan den heer Henri Evers, architect, hoofdleeraar aan de Academie van Beelden Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, tot het houden van zijne aangekondigde lezing „Iets over Bouwkunst en samenleving", welke lezing door een 50tal zeer goed geteekende schetsen, die in de zaal geëxposeerd waren, werd opgeluisterd. Als uitgangspunt zijner beschouwing nam spreker een bezoek aan Amsterdam in het najaar van 1894, toen hij met eenige vakgenooten na afloop van eene vergadering, op het Rokin een nieuw opgericht gebouw beschouwde, dat aller aandacht trok. Het gebouw was naar aller meening goed geslaagd, doch toen de quaestie van den stijl aan de orde kwam, waren de meeningen zeer verdeeld, maar algemeen vond men het een typische uiting van onzen tijd, waarin het individualisme nog veel te verwachten geeft. Daar de bouwkunst ten nauwste samenhangt met het politiek, sociaal en godsdienstig leven, kan de tegenwoordige strijd op allerlei gebied niet nalaten ook zijn invloed te doen gelden op de architectuur; de verschillende richtingen, scholen, zelfs de onderscheidene criteriën zijn slechts een teruglag op de stroomingen en gisting op het gebied van het geestesleven. In onzen tijd zouden de artisten een soort van kaste moeten vormen om zich aan de toestanten in de maatschappij te onttrekken.

Door een terugblik op de geschiedenis der bouwkunst toonde spr. aan, dat de ontwikkeling der bouwkunst samenhangt met groote maatschappelijke gebeurtenissen. De bloei van de Grieksche kunst is na de groote nationale overwinningen, op de Perzen behaald, tot stand gekomen.

Merkwaardig in deze periode was de harmonische samenwerking van de verschillende bouworden. De Jonische, Dorische en Korintische stijl treden naast elkaar in de architectuur op zonder tot verwarring aanleiding te geven, omdat het nationale bewustzijn de stuwkracht was in de kunst.

De monumenten, door de Romeinen nagelaten, leggen evenzeer getuigenis af van hun zucht naar grootheid en hun organisatievermogen. De karaktertrekken van het volk zijn in de architectuur terug te vinden.

De tijden der volksverhuizingen in West-Europa, tusschen de 6e en de 10e eeuw na Chr., zijn niet gunstig geweest voor de kunst. Het was een tijd van artistieke en sociale onmacht, waarin eerst in de 10e eeuw verbetering kwam.

De eeuwen van verwarring hadden een ontzenuwenden invloed op de bouwkunst gehad, welke invloed zich ook openbaarde in de Romaansche kunst, die, hoe belangrijk ook, slechts van korten duur was. Op de Romaansche kunst volgde de Gothische kunst, waarin zich de godsdienstige geest van die eeuwen zoo sterk uitsprak en de kunst een zilveren weerklank was van den geest des tijds. In het algemeen moende spreker dat de architectuur niet door het materiaal wordt aangegeven, maar het karakter drangt van het volk. Ook in ons land vindt men de bewijzen dat de bloei van de bouwkunst haar oorsprong vindt in groote nationale gebeurtenissen. Na de roemrijke worsteling met Spanje en de daarmee samenvallende groote ontwikkeling van onzen handel en scheepvaart, volgde een tijd waarin onze monumenten, als gildehuizen, raadhuizen, hallen, etc. verrezen.

Op den tegenwoordigen tijd komende, meende spreker dat, al is de verscheidenheid groot, het toch blijken zal, wanneer de groote sociale vraagstukken zijn opgelost, dat de tijd van zoeken en worstelen vruchtbaar zal zijn geweest.

Velen beweren dat de bouwkunst, wanneer het socialisme zegt wint, op den achtergrond zal geraken en voor deze voorspelling is veel te zeggen nu de bouwkunst in toongevende kringen onderschat wordt en in alle landen de uitgaven voor bouwkunst worden ingekrompen. Toch heeft spr. goede hoop op de toekomst, daar de menschheid te veel verplichtingen heeft aan de bouwkunst.

De Voorzitter dankte den heer Evers voor zijne belangwekkende lezing en voor de kunstbeschouwing van de schetsen, die een juist overzicht gaven van vele monumenten uit de besproken perioden. Tevens wenschte hij hem toe, dat hij nog vele jaren aan de Academie te Rotterdam de jongelieden in zijne denkbeelden moge onderwijzen en verzocht de lezing af te staan voor opname in het Bouwkundig Weekblad, waartoe de heer Evers zich welwillend bereid verklaarde.

Daar de Evers meest vertrekken, was er geen gelegenheid tot debat.

Na het vertrek van den heer Evers werd een kleine pauze gehouden om de teekeningen te bezichtigen, waarna de onderwerpen van de agenda werden behandeld.

Medegedeeld werd dat de heer P. Doorn Wzn., wegens vertrek naar Alkmaar, bedankt had als lid van de commissie voor de bevordering van het opmeten en in teekening brengen van merkwaardige oude gebouwen, en besloten in de volgende vergadering een plaatsvervanger te benoemen.

Tot lid van de commissie voor stemopneming voor de verkiezing van hoofdbestuurders van de Maatschappij werd benoemd de heer A. van der Loo en tot lid van de Afdeeling werd aangenomen de heer H. A. Reus.

Hierna wees de voorzitter op het aanrankelijk succes, dat de Afdeeling met het adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam, naar aanleiding van de reorganisatie van de Afdeeling P. W., mocht verwerven en leidde ten slotte in n°. 1 van de vragen door het Hoofdbestuur gesteld.

Het eerste gedeelte van de vraag beantwoordde spr. toestemmend, doch wees erop dat de samenwerking veel te wenschen overlaat. Aan het Hoofdbestuur is het gemis aan samenwerking niet te wijten, doch wel aan de leden in het algemeen, daar zij niet krachtig genoeg medewerken om den bloei van de Maatschappij te bevorderen.

Om den band tusschen de de Maatschappij en de Afdeelingen te bevorderen, meende spreker, dat door wijziging in de wet van de Maatschappij het gewenschte doel is te bereiken; hij wilde daarom de volgende stellingen daarin bespreken.

1o. Afschaffing bij wetswijziging der rubriek afdeelingsleden.

2o. Alle leden der Maatschappij zijn tevens lid van de Afdeeling in de plaats hunner inwoning.

3o. De som van f 15 voor het lidmaatschap van de Mij. zoo mogelijk daartoe niet te verhoogen.

4o. In het Hoofdbestuur drie afgevaardigden van drie Afdeelingen, volgens rooster daartoe aan te wijzen, zitting te doen nemen.

Na eenige besprekingen over deze stellingen werden zij ten slotte alle aangenomen; zij zullen aan het Hoofdbestuur ter overweging worden gegeven.

Alvorens de vergadering gesloten wordt, vraagt de heer J. E. van der Pek het woord.

Spreker betreurde het dat de heer Evers was vertrokken, omdat hij daardoor niet met genoemden heer in debat kon treden. Nu evenwel de pers vertegenwoordigd was en de meeningen, door den heer Evers verkondigd, spoedig publiek gemaakt zullen worden, meende hij een woord van protest niet achterwege te mogen laten, omdat hij zich geenszins met die meeningen kon vereenigen.

Spreker wilde verklaren dat het gebouw op het Rokin, waarop de heer Evers doelde, doch niet noemde, z. i. niets met kunst te maken had en slechts eene uiting was van schijnkunst. Spr. wilden den bouwmeester daarvan niet te hard vallen, omdat dit gebouw de uiting is van onzen tijd en wij allen opgevoed zijn in de ideeën van schijnkunst, waaraan slechts enkelen met groote moeite zich kunnen ontrekken.

De gehele rede van den heer Evers is z. i. gebaseerd op schijnkunst, want zorgvuldig heeft de heer Evers aangetoond de liefde van het volk voor de kunst, terwijl juist het gemis aan liefde van het volk oorzaak is geweest dat door de Romeinen de eerste schijnkunst is gesticht.

Kunst mag nimmer liegen zijn en is niets anders dan een uitvloeisel van groote maatschappelijke liefde van het volk, want zoodra in het volk een groote beweging ontstaat die voortkomt uit het hart en het volk in staat is daarvan uiting te geven, dan eerst kunnen kunstwerken ontstaan.

Spr. ging hier kortelijk na de groote bewegingen bij de menschheid in de bloeiperioden van de Grieksche en de Gothische kunst. Toen bv. ten tijde van de kruistochten de lijfeigenen, die naar het Heilige land trokken, als zijde monnik terugkwamen en heel het volk doortrokken was van de liefde voor het Christendom, was juist die liefde en dat samenwerken de oorzaak van de stichting van die grootsche monumenten.

Na de Gothiek, na de verscheidenheid in het Catholicisme is er geen kunst meer geweest, doch wel een streven naar weten, waaruit echter nooit kunst geboren kan worden. De Renaissance, de opbloei van de Romeinsche, dat is dus van een schijnkunst, kon daarom geen kunst zijn, en hoewel er in dat tijdperk, bv. in Italië, groote meesters geleefd hebben, zooals Ghiberti, Donatello en anderen, zegt dit nog niets voor de Renaissance, want die meesters waren eigenlijk late gothiekers.

Over kunst en samenleving heeft de heer Evers naar sprekers meening niets gezegd, want kunst is samenleving en daarbij moeten dan van zelf de groote sociale quaesties, waarmede de geheele wereld zich bezighoudt, worden besproken.

Wanneer die quaesties worden behandeld, en dus ook de verhouding van de architecten tot de werklieden, dan zal men moeten bekennen dat de architecten allereerst geroepen zijn den werkmanstand op te heffen en dan zal het onderwerp „kunst en samenleving" op eene andere wijze behandeld dienen te worden dan naar sprekers meening is geschied.

De heeren Lammert Berghuis en J. H. de Groot betuigden instemming met de woorden van den heer Van der Pek.

De Voorzitter zegt dat hij liefrecht staat tegenover de meening van den heer Van der Pek en vindt het absurd de bouwwerken der Renaissance geen kunst, maar schijnkunst te noemen. Producten van bouwkunst, als de prachtige koorhekken, de vleeschhal te Haarlem, etc. geen kunst te noemen, is blijk geven dat de heer Van der Pek niet doorgedrongen is in den geest der ontwerpers.

Nadat de voorzitter en de heer Van der Pek nogmaals de

geschilpunten hadden besproken en de heer H. P. Berlage Nzn. verklaard had geheel de opinie van den heer Van der Pek te deelen, stelde de voorzitter voor deze besprekingen in eene latere vergadering te hervatten.

Hierna werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De haven-commissie uit de Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen is thans voltallig, nu daarin, op voordracht van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en van de Vereeniging van burgerlijke Ingenieurs, hebben zitting genomen: de heeren J. Scholtens, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Noord Holland te Haarlem; W. de Man en H. de Mol van Otterloo, ingenieurs te 's-Gravenhage.

De economische afdeeling is met haar onderzoek gereed gekomen en heeft haar rapport aan het Bureau der commissie ingezonden.

— *De Nijverheid*, orgaan van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid bevat de preadviezen op de volgende vragen voor het Nationaal Congres:

Is het wenschelijk dat op de ambachtsscholen herhalingsonderwijs en voortgezet lager onderwijs wordt gegeven? Zoo ja, hoe moet dit onderwijs worden ingericht? Inleider de heer W. van Rockel.

Indien het wenschelijk is, dat op de ambachtsscholen herhalingsonderwijs en voortgezet onderwijs gegeven wordt, hoe moet dit onderwijs, onder meer, met het oog op het teekenen worden ingericht? Inleider de heer G. A. Scholten.

Leiden. Burg. en Weth. hebben den Raad gedviseerd den heer P. G. Lanzeel, op diens verzoek, eervol ontslag te verleenen als hoofdopzichter bij de gemeentewerken met ingang van 1 April 1895.

In verband hiermede wordt den Raad voorgesteld de bezoldiging van den nieuw te benoemen titularis vast te stellen op *f* 1500, daar zoodanige jaarwedde moet worden beschouwd als eene behoorlijke en noodzakelijke bezoldiging voor deze betrekking.

Maastricht. Voor de vacante betrekking van opzichter van den Provincialen Waterstaat hebben zich 49 sollicitanten aangemeld.

— De firma Jan Hamer en Co. te Amsterdam zond ons een tweetal brochures.

De gecombineerde vijzel- en spanschroef, die in een dezer geschriften behandeld wordt, dient ter vervanging der gewone dommekracht. Het werktuig kan om zijn gering gewicht gemakkelijk worden medegevoerd en is in verschillende grootten en prijzen verkrijgbaar.

De andere brochure behandelt de ijzeren trappen, liggers, dakconstructies enz. van Joly. Bij onze oostelijke naburen goed bekend, hebben deze constructies hier-te-lande nog weinig toepassing gevonden. Wij meenen daarom onzen lezers geen ondienst te doen om hierop hunne aandacht te vestigen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië zijn op verzoek eervol ontslagen de hoofdingenieur 2e kl. A. Mijer en de ingenieur 1e kl. W. Groeneveldt.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren M. van Wijngaarden en R. van der Ploeg bij den aanleg der visschershaven te IJmuiden en de heer A. E. Veenenbos bij de normaliseeringswerken van de Boven-Maas.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenl. Zaken is, met 15 Febr., aan A. T. De Groot, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische school te Delft.

— Jean Portaels, directeur der Académie royale des beaux arts te Brussel, is na een lang lijden overleden. De gemeenteraad van Viltvoorde heeft besloten een straat dier gemeente den naam van den daar geboren Portaels te geven en op een openbare plaats een gedenkteeken voor hem op te richten.

— Tot ingenieur-technicus bij de te Harlingen op te richten fabriek, tot bereiding van chemische preparaten uit koolteer, is benoemd de heer A. Kehlstadt te Bazel.

— De heer P. De Wilde te Haarlem, assistent opzichter aan de werkplaatsen der H. IJ. S. M., heeft den dag herdacht, waarop hij vóór 25 jaar in dienst trad bij genoemde maatschappij.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen (dienst van weg en werken), is benoemd tot adspirant-adjunct-ingenieur, ter standplaats Utrecht, de heer Jhr. J. C. van Beigersberg Verschuys, voorheen ingenieur bij de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-maatschappij.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Inspecteur over het bouwen te Rotterdam. Jaarwedde *f* 1500. Adres vóór 1 Maart aan Burg. en Weth.

— Assistent-leeraar in het hand- en ornementteekenen aan de ambachtsschool te Rotterdam, om gedurende de morgenuren onderwijs te geven. Jaarwedde *f* 700. Adres in persoon vóór 21 Febr. aan den directeur.

— Gemeente-opzichter van Kollumerland. Jaarwedde *f* 500. Adres vóór 25 Febr. aan Burg. en Weth.

ADVERTENTIËN.

SLAKKENWOL
(onbrandbaar).
tot bekleeding van Water- en Gasmeters en Pijpen tegen bevriezen; Stoompijpen, Badgeleidingen, enz. tegen afkoeling;
tot bedekking van IJskelders, Broeikasten enz.;
tot opvulling van separatiemuren en plafonds om het **doordringen** van warmte en geluid **onmogelijk** te maken;
PER KILO 15 CENT;
bij de Baal (ong.) 75 Kilo à *f* **12½**; bij groote afname reductie.
Verstappen, Huygenspark 5,
(in houtskool en bruinkool-briquetten).
DEN HAAG.
Bij belangrijke afname franco zending door geheel Nederland.

Java Teakhout (Djati)
voor
HUIZENBOUW, SPOORWEGBOUW, SCHEEPSBOUW.
In blokken van **alle** afmetingen en tot **billijke prijzen,** te bevragen bij de Makelaars **G. DE VRIES & ZONEN, Damrak 74,** *Amsterdam.*

PATENT METAAL CEMENT
der FIRMA HAUSER & Co., Zürich.
veel beter dan lood, cement en zwavel,
veel minder in prijs dan lood, smelt bij geringe warmte, wordt zeer vloeibaar en dringt bij vastgieten in de kleinste scheurtjes en spleten, wat bij lood of zwavel en cement zeer onvolkomen bereikt wordt. Soortelijk gewicht **1.5**, terwijl lood **11.5**. In platen van ca. 10 K°. verkrijgbaar.
Nadere inlichtingen te bekomen bij den Generaal-Agent en Contractant voor *NEDERLAND* en *KOLONIËN*
FERD. H. ALBERTI,
Haag 6, Rotterdam.

E. J. BRUL, AMSTERDAM.
Singel 179, Kamer 18.
CYLINDER- en MACHINEOLIËN.
Consistent vet, Talk, Pootskatoen.

Utrechtsche Hydrozandsteenwerken.
VAN DE POL en WICKOP, Utrecht.
leveren **Hydraulische ZANDSTEEN,** volkomen gelijk aan natuursteen, **uitsluitend** door steenhouwers bewerkt, **geen vormwerk.** Prijsopgave volgens teekening of schets.
Groot aantal werken in 't jaar 1893 in Nederland uitgevoerd.
Fabriek en Kantoor: KROEZELAAN—MERWEDEKANAAL.
Telegramadres: WICKOP Utrecht.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. — N° 8 — ZATERDAG, 23 Febr. 1895

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—
Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

Advertentiën per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.
Afzonderlijke nommers met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Toen wij in ons n°. van 8 Dec. '94 erop wezen, dat de Polytechnische School te Delft en ons geheele middelbaar onderwijs dringend behoefte aan herziening en verbetering hebben, werden wij door de redactie van het weekblad *De Ingenieur* op hooghartige wijze terechtgewezen, omdat wij de waarde van het onderwijs, zooals het tegenwoordig aan de Delftsche inrichting gegeven wordt, slechts zeer gering achtten.

Merkwaardig mag het genoemd worden, dat onlangs een onzer eerste industrieelen, de heer C. T. Stork, in de Eerste Kamer der Staten-Generaal de verklaring aflegde, dat hij, als machinefabrikant veel in aanraking komende met werktuigkundige ingenieurs van de Delftsche Academie, en door het studeeren zijner beide zoons te Delft, met den toestand dier school bekend, moest verklaren, dat de technische ingenieurs in Duitschland beter worden opgeleid dan die hier-te-lande en dat hij, als industrieel, *jongelieden, die met vrucht de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus doorloopen hebben, en die dan gewerkt hebben op een technisch bureau of in een fabriek, prefereert boven de ingenieurs uit Delft.*

Zijn meening is, dat te Delft in het geheel geen rekening wordt gehouden met de eischen der practijk, waardoor de resultaten van het onderwijs, trots de bekwaamheid en toewijding der leeraren, zoo geheel onbevredigend zijn. Zoolang de opleiding onzer ingenieurs zoo achterlijk blijft, meent hij, en terecht; zal ons land ook als industrieland blijven achterstaan.

Men ziet het dus, dat hier van zeer bevoegde zijde, hetzelfde oordeel wordt uitgesproken als in ons n°. van 8 Dec. '94. Hier kan *De Ingenieur* nu eens over denken; het is te hopen, dat die overwegingen hem van zijn struisvogelpolitiek, die tot niets leidt, zal doen afzien.

Niet minder merkwaardig zijn de getuigenissen, die de heer J. A. van der Kloes, *leeraar aan de Polytechnische school*, omtrent het onderwijs dat aan die inrichting gegeven wordt, aflegt. Den Raad van bestuur acht hij niet veel beter dan een raad van wederkeerige bewondering, daar dit college, uit de gezamenlijke hoogleeraren bestaande, zichzelf aanvult en eigenlijk niets anders is dan een liter droog zand, waarvan enkele korreltjes af en toe door een toevallig aanwezig bindmiddel aaneenkleven.

Theoretische mechanica is aan de Polytechnische school hoofdschotel, zegt hij, en zelfs bij het vergelijkend examen voor den Waterstaat hier-te-lande hangt het welslagen voor een goed deel af van dit vak, dat toch voor den werkkring van den ingenieur geheel waardeloos is. De heer Van der Kloes verklaart het verschijnsel, dat zoovele oud-leerlingen der Polytechnische school als leeraren bij Hoogere Burgerscholen belanden, daaruit, dat de studie te Delft hen *volkomen ongeschikt* heeft gemaakt om in de practijk op te treden.

De voorbeelden aan de werkelijkheid ontleend, die de heer Van der Kloes aan het slot zijner beschouwingen geeft, spreken voor zichzelven en hebben geen behoefte aan commentaar. Werktuigkundige ingenieurs beginnen pas na twee jaar studie in mathesis enz. aan . . . . . werktuigkunde. Voor eenige jaren werd bij de Rijksmarine een ingenieur van Delft aangesteld, die drie maanden tevoren pas . . . . een zeeschip had gezien en dat wel voor het eerst! Onlangs was er een civiel-ingenieur tot een gewichtige landsbetrekking in Indië geroepen, die *nog nooit op een werk geweest* was en waarvan een zeer hooggeplaatst persoon moest verklaren, dat hij niet wist wat ze daar in Indië met zulke menschen doen.

Nog onlangs zagen wij de teekeningen van een door Delftsche ingenieurs ontworpen bekapping van niet zeer aanzienlijke spanning, die zeker driemaal zooveel woog, als zij bij behoorlijke constructie had behoeven te doen. De ontwerper had blijkbaar een *„idee*

fixe" gehad, dat ijzerconstructies zonder klinknagels niet bestaanbaar zijn en zoo was *alles*, tot zelfs de lichtste deelen, waarvoor de moderne ijzerindustrie uitmuntende getrokken profielen weet te leveren, uit plaat- en hoekijzer aan elkander geklonken. Daarenboven had de constructeur zijn werk, dat erop berekend scheen te zijn, zonder trekstangen gemaakt te moeten worden, nog niet vertrouwd, maar door zware trekstangen gekoppeld. Dit werk had de revue bij de hoogere, hoogste en allerhoogste autoriteiten gepasseerd en niemand had het onzinnige en noodeloos kostbare der constructie bemerkt. De ijzerfabrikant zal echter in zijn vuistje gelachen hebben.

IJzerconstructie mag vroeger, toen men nog niet op de hoogte was, iets van timmerwerk in ijzer gehad hebben, thans mogen dergelijke werken, die zoo ongunstig afsteken bij wat Duitsche of Fransche ingenieurs leveren, niet meer worden geduld. Het is dringend noodig, dat door een bevoegd persoon eens een zaakrijke critiek op de in de laatste jaren van Rijkswege gemaakte ijzerconstructies worde uitgeoefend. Men zal verstomd staan over de dwaasheden, die dan aan het licht komen en men zal zich ergeren over het kolossaal getal kilogrammen ijzer, dat door de gebrekkige Delftsche opleiding der ontwerpers vermorst is. Geld toch, dat wordt uitgegeven aan ijzer, dat na een berekening met genoegzame zekerheidscoëfficient, overbodig blijkt, is weggeworpen.

Betere vakopleiding dan de tegenwoordige, is in het direct belang der belastingschuldigen. Niet langer mag van het Rijk getuigd worden dat het, zooals tegenwoordig, altijd duurder en slechter werkt dan particulieren.

UIT NIJMEGEN.

Een reis naar Nijmegen schijnt in de felle koude der laatste dagen nu juist geen bijzonder aantrekkelijke onderneming. De stoomverwarming der spoorwegwaggons moge den reiziger eenig meerder comfort geven dan de warmwaterstoven uit den goeden ouden tijd, zij blijkt toch onvoldoende als de buitentemperatuur 15° Fahrenheit bedraagt en zelfs de vensters van de coupé niet eens tot ontdooiing gebracht kunnen worden.

Wie, als wij, in eenige jaren Nijmegen niet bezocht heeft, wordt bij de aankomst verrast door het monumentale station, dat de onooglijke houten gebouwen van vroeger is komen vervangen. De inrichting van het nieuwe gebouw herinnert in vele opzichten aan die van dergelijke in het buitenland. De perrons, van waar de treinen vertrekken en waar zij aankomen, worden bereikt door tunnels; deze perrons zijn slechts van betrekkelijk ondergeschikte wachtkamers voorzien De eigenlijke wachtkamers en de verdere stations-lokaliteiten zijn samengetrokken in een gebouw aan de stadszijde, welks middenpartij door een groote hooge hal, waarin zich de loketten bevinden, wordt gevormd.

Dit gebouw scheen ons in vele opzichten merkwaardig toe, daar het blijk geeft van een streven naar wat nieuws en de ontwerper daarin niet ongelukkig slaagde. Men heeft dit nieuwe niet te zoeken aan de gevels, die zich naar de stad toewenden; deze gevels toch vertoonen geen andere motieven, dan die reeds aan vele Rijksgebouwen, b v. het O.-L. Huis te Amsterdam en het Postkantoor te Haarlem, zijn waar te nemen. De al te groote eenvormigheid der traveeën van de beide laatstgenoemde gebouwen is bij dit station niet zoo in het oog vallend, daar het verschil van hoogte tusschen middenpartij en zijvleugels een aangename verscheidenheid geeft. Dat de ontwerper evenwel rechtlijnigheid niet schuwt, bewijst de groote top van de middenhal, die o. i. al te sober van silhouet is. Vooral aan de details van de gevels is zeer veel werk besteed; de beeldhouwers schijnen evenwel niet altijd op dezelfde hoogte te hebben gestaan als de ontwerper. Het wil ons althans voorkomen, dat des bouwmeesters intentiën, door het min of meer droge, dat het beeldhouwwerk vertoont, niet altijd geheel tot haar recht konden komen.

Zooals wij reeds opmerkten, is het zwaartepunt van het ontwerp in de groote hal te zoeken. Het hoofddenkbeeld van den ontwerper schijnt geweest te zijn, de ruimte in drie beuken te verdeelen, om eene overwelving in gebakken steen mogelijk te maken. Met het oog op de practische bruikbaarheid van het lokaal zou evenwel een al te groote scheiding der beuken niet gewenscht zijn geweest, en nu heeft de ontwerper er dit op gevonden, dat hij beneden slechts twee zuilen tot scheiding der traveeën aanbrengt; op de bogen dier zuilen is een architectuur van pijlers, colonnetjes en boogjes opgericht, waarop dan eindelijk de gewelven dragen. Het nut dezer architecturen springt niet aanstonds in het oog, en wie zich op zuiver „redegevend" standpunt plaatst, zal meenen, dat dezelfde diensten hadden kunnen worden verricht door een viertal zuilen of pijlers, die uit den vloer tot de geboorte der gewelven oprezen. Wij, die geen voorstanders van een rationalisme *„à outrance"* zijn, zullen den bouwmeester er geen verwijt van maken, dat hij zich niet alleen door utiliteitsoverwegingen liet leiden, maar zijn fantasie den vrijen loop heeft gelaten. Wij achten het evenwel jammer, dat bij de detailleering van deze hal, die fantasie niet tot het scheppen van nieuwe vormen heeft kunnen voeren, doch dat zij zich beperkt heeft tot het combineeren van elementen uit alle stijlperioden, van de Romaansche af tot die, naar Lodewijk XV genoemd, toe. Juist de dikwijls geestige en bijna altijd origineele details, die o. i. de blijvende waarde van het werk onzer rationalisten uitmaken, mist men hier noode, en de hal zou zeker nog heel wat meer voldoen, indien het overvloedige plastische ornement bv. op de natuur geïnspireerd was. In het met meer of minder smaak combineeren van details uit allerlei stijlperioden van voorheen, zien wij voor het totstandkomen van den nieuwen stijl geen heil.

Deze opmerkingen bedoelen geenszins onzen lezers den indruk te geven, alsof wij voor deze stationshal geen waardeering hadden. Integendeel, wij stellen er prijs op te verklaren, dat dit door zijn aanzienlijke hoogte en overvloedige verlichting bepaald imposante lokaal een der beste scheppingen onzer hedendaagsche bouwkunst moet worden geacht. Wanner eenige polychromie de schrille witheid der wanden zal hebben getemperd, kan het niet anders of het ensemble zal nog heel wat bevredigender wezen.

Aan den perrongevel van het gebouw trekken de consoles, waarop de ijzeren overkapping van het station rust, de aandacht. Deze consoles bestaan uit min of meer gestyliseerde 16e-eeuwsche leeuwen, die op de achterste pooten zitten. Waarschijnlijk om de lijn van de spanten zooveel mogelijk te volgen, is de houding dezer leeuwen zoo, dat hunne koppen zoover naar voren komen als maar mogelijk was, terwijl de pooten te krachteloos werden, om hen te kunnen steunen. Om nu niet bij den beschouwer de meening te doen ontstaan, dat de leeuwen, instede van tot steun der ijzerconstructie te dienen, topzwaar worden, zijn zij door een soort van beugel of borstband vastgehouden, wat nu juist geen gelukkige gedachte genoemd kan worden. De kleine consoles, die de boogjes van de fries dragen, zijn daarentegen op aardige en smaakvolle wijze met typen van de bewoners der verschillende provinciën versierd.

Nijmegen kan er zich op beroemen een der weinige Nederlandsche steden te zijn, wier uitbreiding in onze eeuw bevredigend tot stand is gebracht. Van het, als het ware natuurlijk rondpoint, dat door de wegen, die op de voormalige Molenpoort uitliepen, gevormd werd, is op gelukkige manier gebruik gemaakt om het Keizer-Karelsplein te verkrijgen, een der smaakvolst aangelegde parken, die wij kennen; het heeft niet die zonnige ongezelligheid, zonder welke men in den regel meent dat een plein onbestaanbaar is. Een breede boulevard, de Stationsweg, leidt den aankomenden reiziger naar dit plein, dat door een dergelijken boulevard, de Oranje-singel, met het aan de oostzijde der stad gelegen Hunerpark verbonden is. Aan de noordzijde van het Keizer-Karelsplein voert de Nassausingel naar het Kronenburgerpark, aan den westkant der stad, terwijl daar ook de Molenstraat, tamelijk sterk bergaf loopend, begint, die den wandelaar naar het hartje der stad, de Groote Markt, brengt. Zuidwaarts van het plein beginnen de straatwegen naar Grave en Groesbeek, en daartusschen zijn, met vermijding van de vervelende rechtlijnigheid, bouwblokken gemaakt, die reeds ten deele van huizen voorzien werden. Dergelijke bouwblokken zijn ook te vinden aan de oost- en westzijde der stad; hun vorm is op zeer gelukkige wijze gekozen en zij herinneren nergens aan het bekende dambordtype, dat door de meeste ingenieurs, die zich hier-te-lande met stedeuitbreiding hebben beziggehouden, als het ideaal werd beschouwd. Lange rechte straatlijnen zijn zorgvuldig vermeden, terwijl ook van het geaccidenteerde terrein, waar dit kon, partij werd getrokken.

Is dus de aanleg van het nieuwe Nijmegen zoodanig, dat zelfs de strengste beoordeelaar er vrede mede zal kunnen hebben, ditzelfde kan niet getuigd worden van de architectuur der huizen, in dien aanleg gebouwd. Het schijnt dat zij hun ontstaan in hoofdzaak danken aan bouwspeculatie, hoewel ook een enkele maal naar iets beters gestreefd is zonder dit evenwel te kunnen bereiken.

In den allerlaatsten tijd begint men echter te Nijmegen meer oog voor architectuur te krijgen, en dit is niet slechts in de oude stad, maar ook in den nieuwen aanleg waar te nemen.

Zonderling mag het heeten, dat een zoo oude stad als Nijmegen bijna geen gevels of gevelfragmenten van antiquarisch belang meer bezit. Het stadsgezicht, dat de Groote Markt, uit de Burchtstraat gezien, oplevert en door de schilderij van Klinkenberg algemeen bekend is, zou nog heel wat winnen, indien de „kerkboog" door 16e of 17e eeuwsche gevels geflankeerd werd. Die kerkboog, met haar nog Gothisch benedendeel en haar top van 1606, is zeker een der schilderachtigste stukjes architectuur, die men ergens zien kan. De top heeft een bepaald Vlaamsch karakter en de meester die hem ontwierp, heeft ongetwijfeld, zoo goed als zijn tijdgenooten Hendrik de Keyser en Lieven de Key, zijn opleiding van Vlaamsche kunstenaars ontvangen In het bijzonder verdient het de aandacht, hoe de Renaissance-meester zijn werk in harmonie heeft weten te brengen met den Gothischen onderbouw, door de kruiskozijnen op de eerste verdieping bijna geheel door gehouwen steen te omlijsten en eerst in den eigenlijken top de gebakken steen te doen domineeren.

Aan de zuidzijde van het pleintje, dat men door den kerkboog bereikt, ligt de voormalige Latijnsche school, die thans in treurigen staat van verwaarloozing verkeert. Deze gevel, van 1544, met zijn elf traveeën is zeker een der meest eigenaardige werken onzer vroegere Renaissance; hoe beschadigd hij ook wezen mag, toch blijkt duidelijk, dat de rijke vormen der Noord-Italiaansche kunst van omstreeks 1500 den onbekenden bouwmeester bij het maken van zijn ontwerp de stof hebben geleverd voor zijne compositie. Slaafsche navolging vindt men hier evenwel niet; uit de profileering der lijsten en ook uit de ordonnantie in het algemeen, blijkt duidelijk een zekere onbeholpenheid, die waarschijnlijk daaruit voortkwam, dat de bouwmeester vroeger gewend was Gothisch te ontwerpen, waarvan het portiek nog getuigenis geeft.

De St.-Stevenskerk onderscheidt zich door een bijzonder rijken plattegrond, daar zij, behalve een koor met omgang en kapellen, een transept met drie beuken bezit, terwijl ook het schip drie beuken vertoont. Deze plattegrond vertoont eene volkomen overeenstemming met dien van de St.-Pancraskerk te Leiden. Indien echter de Leidsche kerk, ofschoon alleen hare oostelijke deelen voltooid zijn, een veel imposanter indruk maakt dan het Nijmeegsche bedehuis, dan komt dit omdat daar een basilicale aanleg gevolgd is, terwijl hier de beuken van gelijke hoogte zijn. Onmogelijk achten wij het niet, dat ook de bouwmeester van St. Steven oorspronkelijk een basiliek bedoeld had, doch dat later, uit een oogpunt van economie, de beuken van gelijke hooge gemaakt zijn. Dat het houten tongewelf boven den middenbeuk zeker pas in lateren tijd aangebracht is, schijnt ons met deze onderstelling niet in strijd.

De kerk draagt een 15e-eeuwsch karakter; de gewelven worden door geprofileerde pijlers gedragen. Aan de zuidzijde is een overwelfd ingangportaal aanwezig, hetwelk echter zoodanig verweerd is, dat men van de rijke ornementatie niets meer zien kan. De toren schijnt nog uit de 13e eeuw afkomstig, doch in de 16e eeuw een restauratie ondergaan te hebben. De houten, met lood bekleede spits, die door den traditioneelen tulpvorm bekroond wordt, is een karakteristiek werk uit den tijd van ± 1600.

In het koor bevindt zich de tombe van Catharina van Bourbon, echtgenoote van Adolf van Gelder, in 1469 overleden. De wanden en dekplaat dezer tombe zijn van geel koper en met graveerwerk in laat-Gothischen stijl versierd. De dekplaat prijkt met het beeld der overledene, de zijwanden met de figuren der apostelen, terwijl aan de korte zijden wapens zijn aangebracht. Bij de betrekkelijke zeldzaamheid van dergelijk kopergraveerwerk in ons land — zerken als deze worden, zooveel wij weten, slechts gevonden te Alkmaar, te Breda en in het Rijks-museum te Amsterdam, — zou het de moeite waard zijn, indien van deze tombe goede afbeeldingen gepubliceerd werden.

Het overige kerkmeubilair, als predikstoel, regeeringsbanken, doophek en kaarskronen, is goed werk uit het midden der zeventiende eeuw, doch heeft geen bijzondere kunstwaarde.

Oostelijk van den „kerkboog", op de Groote Markt, staat de thans gerestaureerde Boterwaag, van 1612. Het gebouw, van gebakken en gehouwen steen opgetrokken, heeft twee verdiepingen, doch geen pilasters. De beide topgevels aan de einden zijn op tamelijk grillige wijze versierd; een monumentale, naar het schijnt grootendeels van een restauratie afkomstige stoep, leidt naar de bovenverdieping. De overeenkomst

van sommige onderdeelen van dit bouwwerk met gelijktijdige Amsterdamsche architecturen is treffend; of hierin evenwel, zooals sommigen willen, voldoende bewijskracht ligt voor de stelling, dat Hendrik de Keijser ook te Nijmegen gebouwd zou hebben, meenen wij te mogen betwijfelen.

De straat aan de oostzijde van het marktplein, die naar het Valkhof leidt, draagt nog den naam van Burchtstraat, hoewel van Keizer Karel's kasteel sleehts zeer weinig meer over is. Op den hoek van Burchtstraat en Broerstraat is een groote, nieuwe manufactuurwinkel, die met zijn arkeltorentje en afwisseling van rood en wit aan dergelijke scheppingen van binnen- en buitenland herinnert en daarmede eene vergelijking gerust kan doorstaan. Het grootsteedsch geheel valt wel wat uit den toon der Marktpleinarchitectuur, maar dit is natuurlijk een noodzakelijk kwaad.

Aan de Burchtstraat staat het raadhuis met zijn eigenaardigen gevel van 1554, die nog wel herinneringen aan den middeleeuwschen bouwtrant vertoont, doch door zijn sierlijke deuromlijsting en de blijkbaar naar antieke voorbeelden gevolgde frontons boven de vensters toch reeds tot de voortbrengselen der Renaissance gerekend mag worden.

In de „Vierschaar", een groote zaal aan de straat gelegen, bevindt zich het prachtige schepengestoelte, door Pieter van Dulcken in 1560 vervaardigd. Het is van eikenhout, doch met andere kostbare houtsoorten ingelegd. Tusschen de zetels zijn gesneden heren-figuren geplaatst, terwijl ook de leuningen tusschen de zitplaatsen en de boogvelden boven de achterschotten een rijke plastische versiering hebben.

Wij vervolgen nu onzen weg naar het Valkhof. Een ongemeen bewerkelijk hek, dat aan de verdiensten van sommige Nijmegenaars ten opzichte van de verfraaiing der stad herinnert, geeft toegang tot de plaats, waar weleer het keizerlijk paleis stond en waar nu een banale muziektent en hoog geboomte te vinden zijn.

Karel de Groote, die te Nijmegen gaarne verblijf hield, is de stichter van het Valkhof geweest. Zijn paleis werd echter bij de invallen der Noormannen grootendeels verwoest. Eerst keizer Frederik Barbarossa deed het gebouw in 1155 weder herstellen; in het laatst der 18e eeuw werd het, op een paar kleine fragmenten na, die nog onder de boomen aanwezig zijn, gesloopt.

Men vindt er een overblijfsel uit het midden der 12e eeuw, waarschijnlijk de koornis van Barbarossa's slotkapel, die zooals men nog duidelijk zien kan, een krypta gehad heeft. De kapiteelen, waarmede dit bouwwerk versierd is, behooren tot het beste wat de Romaansche kunst hier-te-lande schiep.

Het andere fragment, dat van het Valkhof overbleef, is de zoogenaamde Heidensche kapel. Dat deze benaming allen grond mist en er niets „heidensch" in dit bouwwerk wordt aangetroffen — als men ten minste de gegoten-ijzeren ramen wil uitzonderen — zal ieder deskundige aanstonds zien. Dat deze kapel evenwel nog in haar oorspronkelijken aanleg tot Keizer Karels tijd gebracht moet worden, blijkt uit den plattegrond, die geheel naar de paleiskapel te Aken, thans nog als Munsterkerk aanwezig, gevolgd werd. Ook hier is, om een hoog achtkant middendeel, een zestienzijdige omgang met galerij aangebracht. Hoewel de details van het bouwwerk bewijzen, dat het door Keizer Barbarossa belangrijk hersteld moet zijn, terwijl de gewelven boven den omgang nog van veel lateren tijd dagteekenen, is toch de oorspronkelijke stichting van Karel den Groote in hoofdzaak bewaard gebleven. De boogopeningen van de galerij worden hier telkens door een zuil, met boogjes daarboven, in twee deelen gescheiden.

Oostelijk van het Valkhof, in het fraai aangelegde Hunerpark — dat vooral wanneer het wat meer begroeid zal zijn, een sieraad der stad belooft te worden — ligt het Belvedere, een gerestaureerde uitkijktoren uit de 17e eeuw, van gebakken en gehouwen steen. De toren draagt zijn naam met eere, want van zijn top heeft men inderdaad een der schoonste gezichten, die men zich denken kan.

Wij begeven ons nu weder op weg naar het westen der stad en volgen daarbij de Waalkade, om van nabij een blik te kunnen werpen op de rivier, wier schotsen met groote snelheid door het donkere water schieten.

De westzijde van Nijmegen, naar den kant van het station toe, heeft een groote aantrekkelijkheid in het Kronenburgerpark, dat, in de diepte gelegen, ook van een aardige waterpartij voorzien is kunnen worden. In dat park herinnert de gerestaureerde Kronenburgertoren, een werk uit de 15e eeuw, aan de sterke vestingwerken, die Nijmegen eertijds bezat en die pas in onze eeuw gesloopt zijn.

Er is dus te Nijmegen heel wat te zien, dat voor den beoefenaar der bouwkunst van belang is. Wie de stad van Karel den Groote bezoekt, doet dit meestal alleen om van de schoone natuur der omstreken te genieten. Het is onze wensch, dat deze regelen er iets toe mogen bijdragen, om ook Nijmegen zelf wat meer onder de aandacht van den kunstlievenden reiziger te brengen.

PRIJSVRAGEN

ONTWERP VAN DE TWEE GEVELS VOOR EEN HOEKHUIS.

De drie antwoorden, op deze door de Afdeeling „Leiden en Omstreken" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag ingekomen, zijn in handen gesteld van eene jury, bestaande uit de heeren J. Leijh, J. v. d. Ban en J. Wolbers, daartoe door de afdeeling Haarlem benoemd. De Jury besloot na ernstige overweging den *eersten prijs* toe te kennen aan het ontwerp, ingezonden onder motto „*D*", waarvan, na opening van het naambriefje, vervaardigers bleken te zijn de heeren Joh. J. Gort en J. van Wijngaarden te Rotterdam, terwijl de beide ontwerpen onder de motto's *NNe cenze* en *N in cirkel* (geteekend) om den velen arbeid en het goede teekenwerk eervol worden vermeld.

De vervaardigers van die ontwerpen worden uitgenoodigd toestemming te geven hun naambriefjes te openen.

De uitreiking der bekroning en de tentoonstelling der ingekomen antwoorden zal plaats hebben in de vergadering van Donderdag 28 Februari a. s.

BOEKAANKONDIGING.

Handbuch der Baukunde. Abtheilung III: Baukunde des Ingenieurs. Heft I, 2' Theil: Ergänzungen zum Grundbau, bearbeitet von L. Brennecke, Kais. Marine-Hafen-Bauinspector. Mit 200 Illustrationen im Text. Berlin, Kommissions-Verlag von Ernst Toeche.

De omstandigheid dat sedert de uitgave van het „Handbuch der Baukunde" de ingenieurs-wetenschap, voor zooveel het de „Grundbau" betreft, aanmerkelijke vorderingen heeft gemaakt, gaf den samensteller aanleiding op dit onderdeel van het „Handbuch" eenige aanvullingen te geven, temeer daar in den eerstvolgenden tijd van dit werk geene nieuwe uitgave te wachten is. Deze aanvullingen brengen den „Grundbau" op de hoogte, waarop hij tegenwoordig staat en daarom zal het werkje vooral aan hen, die het boek reeds bezitten, in groote mate welkom zijn.

Het werkje geeft in de eerste plaats eene beschrijving van de fundeeringskunst in het algemeen; voorts behandelt het de werktuigen en gereedschappen voor fundeering; den bouwgrond en de diepte van fundeeringen; afdamming, drooglegging enz. van fundeeringsputten en het kiezen van de beste fundeeringswijze. De beschrijving der verschillende wijzen van fundeeringen neemt een belangrijke plaats in.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 15 Februari 1895.

Lezing en goedkeuring van notulen heeft plaats, waarna de leden in kennis gesteld worden van het jaarverslag van den Arbeidsraad over 1894.

Het Bestuur stelt voor: 1°. om ingevolge een tot haar gericht verzoek, de ledenvergaderingen in het vervolg te houden op den tweeden Vrijdag der maand; 2°. om eene portefeuille te vormen van toekeningen der leden, teneinde daarvan eene kunstbeschouwing te organiseeren, voorloopig in eigen kring, om wellicht later, ialien andere Afdeelingen in dezelfden geest willen medewerken, deze te wisselen met die, aldaar bijeengebracht.

Beide bestuursvoorstellen worden aangenomen.

Na een ballotage van twee nieuwe leden, waardoor het ledental tot 168 stijgt, brengt de Voorzitter, de heer Peters, thans opnieuw de behandeling van vraag I (de Bantverzag) aan de orde, herinnert daarbij in 't kort wat reeds in verschillende vergaderingen daarover gesproken is, en doet mededeeling dat de Commissie, benoemd ingevolge besluit van de vergadering van Voorzitters en Secretarissen met het Hoofdbestuur te Arnhem, onde is bijeengekomen en besloten heeft tot nanneming van twee der zeven punten, te Arnhem door den heer Peters als inleider der vraag voorgesteld, als:

Punt 1: dat alle leden der Maatschappij krachtens dit lidmaatschap ook lid zullen zijn van één der Afdeelingen.

Punt 2: dat de contributie der Maatschappij in die mate worde verlaagd als de finaneiele verplichtingen der Maatschappij zulks toelaten.

Komt eene reorganisatie der Maatschappij tot stand, dan ligt het in de bedoeling om het Hoofdbestuur in de toekomst samen te stellen uit 3 leden (Voorzitters van Afdeelingen) bij loting, en uit 6 leden, bij stemming aan te wijzen.

De Voorzitter stelde daarop voor reeds na de leden der Maatschappij, in 's Gravenhage en omstreken woonachtig, zonder ballotage, als leden der Afdeeling op te nemen; voorts pogingen aan te wenden de afdeelingsleden te doen toetreden tot het lidmaatschap der Maatschappij, waarbij het Hoofdbestuur bij voldoende toetreding zou overwegen de contributie van *f* 15 tot *f* 12.50 in de toekomst te verlagen.

De heer Berden komt op tegen de afschaffing van ballotage, een voorrecht, waardoor de afdeelingen thans als vereenigingen veel hooger dan de Maatschappij staan, die men steeds als grief aanwrijft dat ieder daarvan tegen zekere betaling lid kan worden.

De heer Van Nieukerken is het daarmede volkomen eens, en voorziet dat onze Afdeeling zichzelf daardoor dupe zoude maken van Maatschappij en andere Afdeelingen, en wijst als voorbeeld in dien geest op de Maatschappij van Nijverheid.

De heer Van Malsen acht afschaffing der ballotage geen bezwaar en ziet in de aanneming van het voorstel, waarbij de leden der Maatschappij, woonachtig in het district eener Afdeeling tot deze toetreden, niet anders als een financieel voordeel voor de betrokken Afdeeling.

Ook de heer Jurr. Kok kan zich vereenigen om de ballotage te doen vervallen, maar wil de contributie tot *f* 8 verminderen, wat dan nog hoog genoeg is.

De Voorzitter meent dat de Afdeelingsleden bij toetreding tot de Maatschappij in veel gunstiger conditie komen; zij krijgen voor hun lidmaatschap het *Bouwkundig Weekblad* en hebben kans een zetel in het Hoofdbestuur in te nemen, volgens spreker eene der begeerlijkste posities in Nederland te erlangen. Wat de Afdeelingsleden aangaat, die niet tot de Maatschappij mochten toetreden, deze worden in hunne eenmaal verkregen rechten niet verkort; wel ligt het in de bedoeling deze categorie van leden voortaan niet meer aan te nemen.

Eene verlaging der contributie op *f* 8 is echter niet mogelijk; de Maatschappij zou dan hare financiële verplichtingen niet kunnen nakomen.

De heer Van Dias zegt, dat hoe men de zaak ook bekijkt, deze de financiële zijde der Maatschappij raakt; de contributie der Afdeelingsleden wordt feitelijk met *f* 8.— verhoogd, reden waarom velen zullen bedanken. Ook de afschaffing van ballotage is niet gewenscht; hierdoor wordt de deur opengezet voor toetreding van minder gewenschte elementen. De autonomie der Afdeeling, waardoor zij toonde boven de Maatschappij te staan, zal daardoor zeker verminderen; verslapping en vernietiging van het Afdeelingsleven zal ongetwijfeld het gevolg ervan zijn.

De heer Berden vindt ook het werven van leden in afwachting van contributie-verlaging niet gewenscht, om tot versterking van den band tusschen Maatschappij en Afdeelingen te geraken; hij verwacht meer heil van eene geheele reorganisatie en verlaging van contributie tot *f* 7.50, opdat alle Afdeelingsleden, wanneer deze worden afgeschaft, als lid der Maatschappij kunnen toetreden. Het Hoofdbestuur moet dan eene evenredige vertegenwoordiging der Afdeelingen vormen, een voorstel door hem in de Haagsche commissievergadering gedaan en toen goedgevonden. Van de groote woorden, door den heer Van Malsen in die vergadering gesproken, als: „het moet met de eenzijdige richting in het Hoofdbestuur voortaan uit zijn" en ook van het geheele toen in beginsel aangenomen reorganisatieplan, blijkt nu niets te kunnen; men wil alleen leden werven voor de Maatschappij en de Afdeelingen demoraliseeren door afschaffing van de ballotage, waaruit hij opmaakt dat het enkel te doen schijnt om geld te maken, om daardoor de Maatschappij uit hare financiëele moeilijkheden te helpen. Dit laatste acht spreker beter bereikbaar door afschaffing van het Paleis in de Marnixstraat en de vraag te stellen „hoe kunnen de Afdeelingen de Maatschappij uit hare financiele verplichtingen helpen?", maar niet door eene vraag te stellen tot versterking van den onderlingen band. Waar men *De Opmerker* voor *f* 5 per jaar kan lezen, moet zijns inziens de Maatschappij hare publicatien voor *f* 7.50 gemakkelijk kunnen geven. Spreker vindt *f* 15.— en ook *f* 12.50 als contributie veel te hoog.

De heer Van Malsen merkt op dat de Maatschappij tot heden geen tekort heeft gekend, zoodat hiervan als uitgangspunt geen sprake kan zijn. Het geldt hier bestaande toestanden te verbeteren door één soort van leden te vormen, waardoor de band versterkt wordt.

De heer Van Nieukerken meent dat men niet kan ontkennen dat het geld hier de hoofdzaak is; brengde men toch eene verbetering van intellectueele toestanden in het belang der bouwkunst en hare beoefenaars, dan had men de korn der Maatschappij moeten aantasten. Volgens spreker dienden dan in de eerste plaats de belangen der verschillende categorieën van leden ter sprake gebracht te worden, als van architecten, teekenaars, opzichters, aannemers en kunstindustrieelen, dan was het duidelijk, dat men den band wilde versterken. Ook vraagt hij zich af, heeft ieder evenveel belang om lid der Maatschappij te zijn of het *Bouwkundig Weekblad* te lezen, welke laatste volgens de algemeene opinie minder dan voorheen is en waarin volgens de meening van den heer Van Lietland ter wille der liefhadigheid geadverteerd wordt?

De heer Du Rieu deelt het gevoelen van de heeren Berden, Van Nieukerken en anderen, en wenscht dat men eerst onderzoekt, welke Afdeelingsleden tot de Maatschappij willen toetreden om eerst daarna een besluit te nemen.

De Voorzitter, de verschillende sprekers gehoord, stelt thans de Vergadering voor, hare goedkeuring te hechten aan de beide volgende voorstellen, als:

1e. Toetredende leden der Maatschappij zullen geballoteerd worden in één der Afdeelingen, aan te wijzen door het maatschappelijk district, waaronder het nieuwe lid behoort; dit ter ondervanging van bezwaren, tegen vervalling der ballotage gemaakt.

2e. Om het bestuur te machtigen een onderzoek in te stellen omtrent de Afdeelingsleden, die geneigen zouden zijn tot de Maatschappij toe te treden.

Van verschillende zijden wordt aangedrongen vooraf de verlaging der contributie van het lidmaatschap der Maatschappij te bepalen, terwijl de heeren Van Nieukerken, Frowein en anderen waarschuwen een voorstel aan te nemen, waarvan de portée niet te overzien is. Liever wilden deze heeren het oogenblik afwachten dat de commissie, door het Hoofdbestuur benoemd en die thans slechts volgens verklaring van den Voorzitter, 2 der 7 punten van onderzoek behandeld heeft, met hare taak gereed is en afgeronde voorstellen indient.

Na vele discussiën wordt eindelijk door den heer Jurriaan Kok het volgende voorstel gedaan, geamendeerd door den heer Van Nieukerken:

„In afwachting van andere voorstellen, die door de commissie zullen worden gedaan, wordt door de Afd. 's-Gravenhage in antwoord op vraag I als wenschelijk uitgesproken:

„De verschillende Afdeelingen moeten gezamenlijk uitmaken „De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst."

„Elk lid van eene Afdeeling is lid van de Maatschappij, krijgt al hare uitgaven kostelioos en betaalt eene contributie van hoogstens *f* 10.— per jaar.

„Zij, die bij deze eventueele verandering Afdeelingsleden zijn en niet toetreden volgens de nieuwe wet, blijven in hunne oude rechten, doch hebben geen aanspraak op de nieuwe, welke uit eene eventueele wetswijziging voortvloeien.

„Uit de Afdeelingen worden, naar gelang van het aantal leden, gekozen de leden van het Hoofdbestuur.

„De leden der Maatschappij moeten zich in eene Afdeeling aan ballottage onderwerpen."

Dit voorstel wordt nu in stemming gebracht en aangenomen.

Eene pauze, waarin de gelegenheid bestond eene kunstbeschouwing te bezichtigen van de merkwaardigste oude raadhuizen in Europa, gaf nu de langdurige discussiën, met warmte gevoerd, eene welkome verademing.

Bij het weder openen der vergadering was thans aan de orde het rapport der Commissie, benoemd ter beantwoording der indertijd ingekomen vraag:

„Is de maatschappelijke en financiëele positie van den bouwkunstigen teekenaar (die geacht mag worden als zoodanig bekwaam te zijn) evenredig aan de diensten, die hij der maatschappij en den architect bewijst?"

„Zoo neen, waar ligt de schuld, en welke zijn de aan te wenden middelen tot de meest spoedige verbetering dier positie?"

„Welk loon komt zulk een teekenaar toe, en hoe is dit te bereiken?"

Nadat het rapport bij monde van den heer Bremmer uitgebracht is, stelt de Voorzitter voor aan de redactie van het *Bouwkundig Weekblad* te verzoeken, dit rapport in zijn geheel op te nemen.

Meerdere leden wijzen erop, dat eene zoo groot mogelijke publiciteit gewenscht is, waarop besloten wordt andere vakbladen te vragen, het rapport uit het *Bouwkundig Weekblad* te willen overnemen.

De heer Berden meent eene kleine onjuistheid te hebben gehoord. In het rapport wordt als eisch gesteld voor een bekwaam teekenaar, dat *deze* practisch ontwikkeld en met de uitvoering van werken vertrouwd moet zijn; verder worden daarin onder de zoer bekwame teekenaars gerangschikt de gediplomeerde leerlaars M. O. en de bouwkundige ingenieurs van de P. S. Beide diploma's bieden volgens hem niet alleen geen waarborg voor het voldoen aan genoemde eischen, doch sluiten deze veeleer uit. Hij verzocht hierom deze qualificatie van personen uit het rapport te lichten.

De meeste aanwezige leden onderstreepen deze bemerking, ofschoon enkelen daar niet mede kunnen instemmen.

Door den Voorzitter gevraagd, kan ook de commissie zich met de bemerking van den heer Berden wel vereenigen en maakt zij geen bezwaar deze qualificatie uit het rapport te lichten.

Op verlangen van den heer Van Malsen, die het met den heer Berden niet eens is, wordt tot hoofdelijke stemming daarover besloten en met 15 tegen 5 stemmen (2 buiten stemming) het voorstel-Berden aangenomen.

De heer Wuijckhuise wenscht de beoordeeling der bekwaamheid van teekenaar niet aan de architecten over te laten, maar de salarissen vast te stellen volgens alsnog op te maken honorariumtabel.

De heer Van Malsen vindt dit denkbeeld zeer correct. Evenals een honorariumtabel voor den architect is opgemaakt, acht spreker dit ook voor den teekenaar mogelijk, wel te verstaan voor een normaal bekwaam teekenaar.

Op voorstel van den heer Van Nieukerken wordt nu de commissie verzocht de voorbereiding daarvan op zich te willen nemen en dit door haar aanvaard.

De commissie, bestaande uit de heeren H. J. Mondt, J. H. A. Molaret, F. J. Bremmer Hzn. en J. Brouwer, werd door den Voorzitter dank gebracht voor haar omvangrijken arbeid. De heer Mondt wenschte dezen dank in de eerste plaats overgebracht te zien op den heer J. Brouwer, die zeker het leeuwendeel van den arbeid op zich genomen had.

Hierna werd de vergadering gesloten verklaard.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1016*ste gewone vergadering van Woensdag 20 Februari 1895.*

Bij afwezigheid van den Voorzitter, wordt de vergadering geopend door den Vice-voorzitter, den heer M. J. de Jongh. Na lezing van de notulen volgt de mededeeling, dat de prijsvragen voor een „Jachthuis in een bosch" en „Raam in gebrand glas" waarschijnlijk in de volgende week door de Jury zullen beoordeeld worden. De excursie op schaatsen voor leden van het Genootschap, op Zondag 17 Februari, is zeer goed geslaagd; door een twintigtal leden werd daarvan deelgenomen. Als gewoon lid werd voorgesteld de heer J. Hofman.

Na deze mededeelingen verkrijgt de heer Jos. Th. J. Cuypers het woord tot het houden eener bijdrage met kunstbeschouwing over „de moderne R.-K. kerkbouw der laatste halve eeuw in ons land".

De heer Cuypers vangt aan met een overzicht en beschrijving te geven van de periode vóór het jaar 1852, waarin de ontwerpen voor kerken steeds ter beoordeeling aan den Waterstaat werden opgezonden, redenen waarom men, om zeker van de goedkeuring te zijn, het beste deed het ontwerp te doen vervaardigen door een ingenieur of opzichter van den Waterstaat. In hoofdzaak werd er bij deze Waterstaatskerken op gelet dat de constructie en uitvoering niets te wenschen overlieten, terwijl de vormen gewoonlijk dezelfde waren. Na 1852 kwam hierin evenwel verandering en was de heer Molkenboer de eerste, die trachtte bij den kerkbouw eene andere richting te volgen. Spreker behandelt nu achtereenvolgens, een voor een, de architecten Van den Brink, Asser, Weber, Dr. P. J. H. Cuypers, Margrij, Van Genk, Lucas, Jentjes, Tepe, Te Riele, Wennekers, Boerboom enz., die allen min of meer medewerkten om den kerkbouw weder op de tegenwoordige hoogte te verheffen, bespreek de verschillende richtingen die deze heeren volgden en besloot zijne bijdrage met eene toelichting van de teatoongestelde werken van genoemde kerkenbouwers, terwijl spreker beloofde in een volgende vergadering een overzicht te geven van verschillende bij den kerkbouw eigenaardige constructies.

Onder applaus zeide de Voorzitter den heer Cuypers dank voor de gehouden bijdrage. Bij de na volgende verkiezing van een bestuurslid werd de heer J. Zinsmeister met bijna algemeene stemmen gekozen.

Eenige vragen in de vragenbus gevonden, zullen door de Vak- en Vragen-commissie worden beantwoord.

Onder dankzegging wordt de vergadering hierna gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Eene proefneming, welke vrij wel geslaagd is te noemen, is het begin der versiering, aangebracht in de Scheepenbank (vestibule of voorhal) van het raadhuis te 's-Gravenhage.

Sedert jaren reeds waren de ramen van de boven- en benedenverdieping, aan de voorzijde, er voor ingericht om te eeniger tijd glasschilderingen te ontvangen, en nu is de eerste stap gedaan.

In 't geheel zijn er 22 ovalen, en daarvan zijn de twee laatste, aan de westzijde, versierd met de wapens en kleuren van twee burgemeesters van den Haag, Heyman Kiggelaar en Everd Quiryns van der Mers, die in 1507 en 1508 in die qualiteit worden genoemd.

Zoer zeker zal nu op dezen weg worden voortgegaan, en mag men verwachten dat in aansluiting met deze twee, de wapens der voorafgaande burgemeesters zullen volgen; Sedert het jaar 1559 toch mag Den Haag op burgemeesters bogen; vóór dien tijd was het bestuur, ook wat het huishoudelijke aangaat, aan schepenen met baljuw en schout overgelaten. (*N. R. Cl.*)

Amsterdam. Het dezer dagen uitgekomen derde verslag van het Museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen, wijst op toenemende belangstelling en uitbreiding. Wij ontleenen daaruit, dat de lijst van voorwerpen, door het Museum ten geschenke of in bruikleen ontvangen of aangekocht, reeds 204 nommers telt en raden een ieder aan nadere kennis te maken met dit verslag, waarvan de waarde door een viertal platen verhoogd wordt.

Rotterdam. De Passage was Woensdag voor het eerst electrisch verlicht door de gemeentelijke electrische geleiding.

Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid heeft van het *Haarlem's Dagblad* ten geschenke ontvangen eene eikenhouten lambrizeering uit de eerste helft der 17e eeuw.

Dit geschenk zal worden aangebracht tegen de achterzijde van de witte kamer en als grondslag dienen voor een geheel; het zal worden samengesteld uit oorspronkelijke meubelen en huisraad uit de 17e en 18e eeuw.

De Directie van genoemd Museum vleit zich dat dit geheel een waardig vervolg zal worden van de Raadzaal, die voor het grootste gedeelte werd samengesteld met lambrizeeringen, schoorsteen, meubelen en huisraad uit de 16e eeuw. Zij hoopt dat velen het goede voorbeeld van het *Haarlem's Dagblad* zullen volgen en dat zij, die nog in het bezit zijn van voorwerpen, uit genoemde tijdperken, ze evenzeer tot nut en voorbeeld onzer kunstambachten voor genoemd Museum ten geschenke zullen aanbieden, waardoor de schenkers toonen dat de sympathie voor onze handwerksnijverheid bij hen hooger staat dan bekrompen financiëele belangen, die nog zoo vaak den doorslag geven.

Leiden. De Gemeenteraad verleende den heer P. G. Lancel met 1 April e. k. eervol ontslag als hoofd-opzichter bij de gemeentewerken en bepaalde de jaarwedde voor zijn n. v. opvolger op 't maximum van f 1500 's jaars.

Dordrecht. Woensdag had de 22ste driemaandelijksche vergadering plaats van de *Nederlandsche Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen*, waarbij 53 leden tegenwoordig waren.

De heer Dijxboorn hield een belangrijke voordracht over het nadeel van vochtigen stoom voor de zuinigheid van het stoomwerktuig en de middelen om het watergehalte te bepalen.

De heer Van Deinse hood een bewerking aan van nagelaten studiën over hetzelfde onderwerp, van den overleden ingenieur G. J. Mees.

Wegens gebrek aan tijd werd de discussie over dit punt uitgesteld tot de volgende vergadering. De heer R. Witte deed eenige mededeelingen uit de praktijk van het schroevensnijden op de draaibank en gaf eenige zeer practische en snelle middelen om een meest gewenschte tandrad-overbrenging voor een gewilden spoed te vinden. Daarna toonde de heer Vaes als vervolg op zijne vroeger gehouden voordrachten over dit onderwerp, eenige door hem ontworpen zeer vernuftige instrumenten voor hetzelfde doel.

Na een zeer korte pauze werd de, in de vorige vergadering afgebroken, discussie over waterpijpketels voortgezet en een bezoek gebracht aan de metaalwarenfabriek van de firma Wed. Bekkers & Zoon.

Delft. Binnenkort zal bij den uitgever Waltman een album het licht zien. Deze „Herinnering aan de Polytechnische School" zal bestaan uit 21 platen in lichtdruk, waarvan 6 met de portretten van de tegenwoordige hoogleeraren en leeraren en 15 met afbeeldingen van gebouwen, collegezalen, laboratoria enz.

Breda. Donderdag werden een zestiental kavels geslechten vestinggrond in openbare veiling gebracht en tot goede prijzen verkocht. Een elftal perceelen aan de eerste Markestraat, grootendeels van 6 M. front breedte en ruim 23 M. diepte, te zamen 15 A. 70 cA. beslaande, werden in massa voor *f* 4800.02 gevelijd, overeenkomende met ruim drie gulden per centiare.

Een viertal perceelen aan de Nieuwe Boschstraat van gemiddeld 47 M. diepte, brachten vier gulden per M². op en het perceel op den hoek van de Nieuwe Bosch- en Sophiastraten gelijk *f* 5.56 per centiare.

— Aflevering 2 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Onze honigbij, door J. C. Bosch. — Enkele opgaven betreffende Europa's nieuwste bewapening (slot), door F. H. van der Kop. — Bescherming van hout tegen den paalworm, door Dr. H. J. Calkoen. — Een voorspelling van Faraday, door H. A. Naber. — Sprekende portretten, door Dr. J. E. Rombouts. — De nieuwere toepassingen van den electrischen smeltoven, door Dr. L. Bleekrode. — Giftige vischen, door C. E. Destrée. — Iets over de beteekenis der kliceren bij planten, door Dr. J. Kamminga v. d. Meer. — Tweeling-appels, door C. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Te 's-Gravenhage is in den ouderdom van 78 jaar overleden de heer E. H. Haitink, chef van het Technisch Bureau aan het Departement van Koloniën en Secretaris van den Raad van Commissarissen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. De overledene begon zijn loopbaan als luitenant der genie in Nederlandsch-Indië, onderscheidde zich bij de Balinsche expeditie van 48/49 en verwierf het eerekruis der Militaire Willemsorde.

— De heer J. Scholtens, hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Noord-Holland, heeft bedankt voor het Bestuurschap der Scheveningsche haven-commissie, hem door het Kon. Instituut van Ingenieurs aangeboden.

— De ingenieur P. Loke, vóór korten tijd om redenen van gezondheid met den titel van hoofdingenieur van 's Rijks waterstaat gepensioneerd, is den 17den dezer te Zwolle op 63-jarigen leeftijd gestorven.

— Bij Kon. besluit zijn benoemd: tot hoofdopzieners van de domeinen in Zuid-Holland F. H. P. Schutz, thans opziener in Zuid-Holland, en in Noord-Brabant A. Nugteren Azn., thans opziener in die provincie.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is *bepaald*: dat de opz. 1e kl. J. G. Westenberg in de residentie Soerabaja geplaatst blijft; *geplaatst*: in de residentie Semarang, de benoemde opz. 2e kl. P. J. Klink; *overplaatst*: in de residentie Soerabaja naar de hoofdplaats Lamongan, de opzichter 2e kl. F. K. J. Burchartz; *toegevoegd*: aan den chef der irrigatie-afdeeling Brantas, met Lengkong als standplaats, de opz. 2e kl. S. F. H. van Raalten.

— De ondero pzieners W. C. J. B. Thirig en F. Jellema zijn bij de exploitatie van Staatsspoorwegen op Java benoemd tot opzichter 2e kl. der werkplaatsen.

— Bij beschikking van den Min. van Binnenl. Zaken is benoemd tot assistent voor de waterbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, A. F. van Seters, civiel-ingenieur te Hamburg.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar voor ongeveer drie maanden. Adres lett. H., boekh. D. J. van der Wilk, Haarlem.

— Teekenaar, goed kunnende detailleeren. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. A, boekh. H. Speiager, Huidenstraat 6, Amsterdam.

— Hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Leiden. Jaarwedde *f* 1500. Adres aan het Gemeentebestuur vóór 10 Maart. (*Zie advertentie in no.* 8.)

— Actief persoon voor den verkoop van marmeren schoorsteenmantels. Adres lett. E. M., bureau *De Opmerker*. (*Zie advert. in no.* 8.)

Met 1 April 1895 komt te LEIDEN vacant de betrekking van Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken. Jaarwedde f 1500. Sollicitatiën worden bij het Gemeentebestuur vóór 10 Maart a.s. ingewacht.

ATTENTIE!

Eene gunstig bekend zijnde Belgische Fabriek van **marmeren Schoorsteenmantels** zoekt voor den verkoop te *Amsterdam* een **ACTIEF PERSOON.** Kennis van het artikel en bezit van relatiën met *H.H. Architecten, Aannemers etc.* strekt tot aanbeveling. Brieven *franco* lett. E. M. aan het Bureau van dit Blad.

Java Teakhout (Djati)

VOOR

HUIZENBOUW, SPOORWEGBOUW, SCHEEPSBOUW.

In blokken van **alle** afmetingen en tot **billijke prijzen,** te bevragen bij de Makelaars **G. DE VRIES & ZONEN, Damrak 74,** *Amsterdam.*

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

Houtbereiding tegen bederf.

Kyaniseerinrichting.

H. LENSINK,

HOUTHANDEL, ARNHEM,

levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)

Rasterwerken, Schuttingen, Vloeren Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.

Eenig zeker werkend renk- en kleurloos middel.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **4n Maart 1895,** des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 613:

De levering van stalen lasch- en eindplaten, ijzeren haakbouten, stalen schroefbouten en houtschroeven en contrarails met klein ijzerwerk, in 9 perceelen.

Het bestek is tegen betaling van *f* 1.— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bij den Portier, of op franco aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)* aan het Bureau Wegen Werken, kamer 154.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente Arnhem, zullen **Zaterdag 9 Maart 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek No. 18.

Het leveren van ± 50 M³. Hout voor balken, ribben en dekplanken, voor de schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, gegeven aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van **f 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

Publieke Aanbesteding.

Namens zijnen principaal zal de ondergeteekende op **Maandag 25 Februari** a. s., in de bovenzaal van het *Z.-Holl. Koffiehuis* te Rotterdam des namiddags te 2 uur trachten **aan te besteden:**

Het bouwen van een dubbel woonhuis c. a. gelegen aan den Oost-Zeedijk te Rotterdam.

Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar ten kantore der drukkerij van den Heer J. DE JONG, Wijnstraat *Rotterdam*, à **f 3.50**, terwijl inlichtingen desbetreffende iederen dag worden verstrekt van 9 tot 4 uur ten kantore van den architect

W. MOLENBROEK.
Wijnstraat 76.
Rotterdam.

DE JONG & VERHOECKX.

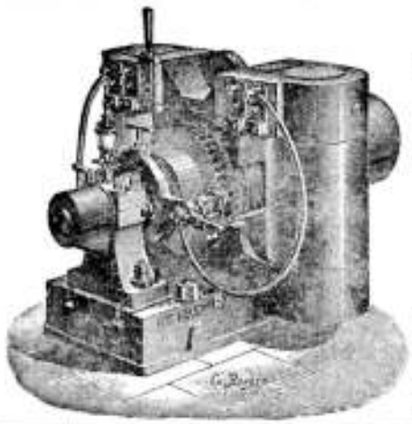

Ingenieurs. - Utrecht.

Telegramadres „Deiver".

VERTEGENWOORDIGERS VAN:
de Société Anonyme „MAISON BREGUET" en de Compagnie des Moteurs „NIEL" te PARIJS

ELECTRISCHE VERLICHTING.

Dynamo's, Accumulatoren.
Booglampen, Installatiemateriëel.

GAS- EN PETROLEUMMOTOREN.

STOOMWERKTUIGEN.

Vraag Prijscouranten. Plannen en begrootingen gratis.

AANBESTEDING.

Namens *„de Maatschappij tot bereiding van Koolteerproducten"* te KRIMPEN A/D IJSSEL (Stormpolder) zal de Architect A. R. FREEM, op den **Sesten Maart 1895**, des namiddags te 2 uur, in een der lokalen van het *Café Coomans* te *Rotterdam* in het

openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een woonhuis op het terrein der Fabriek te Krimpen a.d. IJssel. (Stormpolder.)

Bestek met 2 teekeningen ligt van af *Woensdag 27 Febr. e.k.* ter visie in het lokaal der besteding en zijn van af dien datum tegen inzending van **f 1.20** *francs* te verkrijgen ter drukkerij van de Firma G. J. THIEME te *Arnhem*.

Aanwijzing in *loco* op Woensdag 6 Maart e.k. des namiddags te 1½ uur.

Inlichtingen verstrekt de Architect voornoemd, *Driekoningenstraat No. 4*, te ARNHEM.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van ZAANDAM, zijn voornemens op **Zaterdag 2 Maart 1895**, des namiddags ten 2 ure, in het Gemeentehuis, **aantebesteden:**

1. **Het herstellen van een gedeelte van de remming om de Houthaven.**
2. **Het verrichten van buiten- en binnen-verfwerken aan eenige gebouwen enz. en het behangen van enkele kamers (12 perceelen.)**

Bestekken zijn verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie tegen **f 0,25** p. stuk.

ZAANDAM, 16 Febr. 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
H. J. C. VAN TIENEN.
De Secretaris
ZAALBERG.

PATENT-SLOTEN

DEURHANDVATTEN
ter vervanging der DEURKRUKKEN.

Raamrolsloten

MET VEER.
ter vervanging der TEGENWICHTEN.

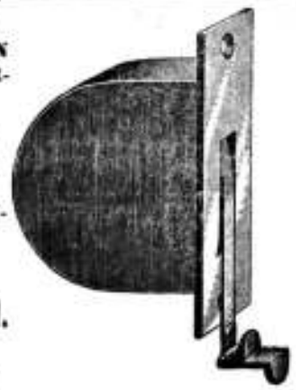

EENIG ADRES:
A. Van Willes Jzoon.
IJzerhandel.
AMSTERDAM

Levering van KUNSTSMEEDWERK.

naar eigen en ingezonden teekening.

Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft,

BERLIN.

Installatie-Bureau AMSTERDAM Heerengracht 447.
TELEFOONNUMMER 1278.

Elektrische Verlichting en Krachtoverbrenging.
Inlichtingen en kostenberekeningen GRATIS.

Export naar de Nederlandsche Koloniën.

Hofleverancier. BURGERS Rijwielen.

BEKROOND: Arnhem **1874.** Amsterdam **1883.** Antwerpen **1885.** Antwerpen **1894.** Antwerpen **1894.**

FILIALEN: **Amsterdam**, Frederiksplein. **Arnhem**, Koningstraat. **'s-Hage**, Frederikstraat. **Leiden**, a/d. Langebrug. **Rotterdam**, St. Jansstraat. **Baarn**, Stationsweg.

PRIJSCOURANT op aanvrage **gratis** toegezonden door de Filiaalhouders en door den fabrikant **H. BURGERS, Deventer.**

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N° 9 ZATERDAG, 2 Maart 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

LOON EN ARBEIDSDUUR.

In afwachting dat bij de behandeling der motie Gerritsen in de Tweede Kamer, de quaestie van loon en arbeidsduur voor het geheele land ter sprake zal komen, willen wij onze lezers op de hoogte houden van hetgeen er van gemeentewege hier en daar tot oplossing van dit ingewikkelde vraagstuk wordt ondernomen.

Te Haarlem heeft de Gemeenteraad tot dusverre van het minimum loon en den maximum arbeidsduur niets willen weten, daar hij van oordeel was, dat het menschlievende doel, dat daarmede beoogd was, niet zou worden bereikt, terwijl door dwangmaatregelen noch het belang der werklieden, noch dat der Gemeente zou worden gebaat. De Raad zal evenwel dezer dagen, naar aanleiding der adressen, die daaromtrent werden ingediend, dit vraagstuk andermaal moeten bestudeeren.

De burgemeester, Jhr. Boreel, heeft daarin reden gevonden om in een uitvoerig schrijven aan den Raad uiteen te zetten, welke zijne denkbeelden omtrent de regeling van loon en arbeidsduur zijn. De burgemeester is van oordeel, dat de Gemeente zich niet langer onzijdig mag houden, doch het voorbeeld in deze behoort te geven. Hij acht het in het belang van de Gemeente, dat de arbeiders gelegenheid hebben, zich geestelijk te ontwikkelen en hun huiselijk leven te veraangenamen. Daardoor zal de ontevredenheid onder de arbeidende klassen verminderen, omdat zij gelegenheid zullen hebben een juister inzicht te verkrijgen in de maatschappelijke toestanden, terwijl door het invoeren van een korteren arbeidsdag, overeenkomende met des menschen physieke en intellectueele krachten, een belangrijke schrede gedaan zal worden tot oplossing der sociale quaestie.

Zooals het thans is, meent de Haarlemsche burgemeester, mag het niet langer blijven. Het mag niet langer worden geduld, dat de aannemer geheel wordt vrijgelaten in de regeling van den duur en de belooning van den arbeid.

Al wil hij niet beweren, dat de toestand verbeterd zou worden, indien met het systeem van aannemen gebroken wordt, hij meent dat toch dit systeem fouten heeft, die verminderd kunnen worden. Waar toch voor alle aannemers de prijzen der materialen gelijk staan, ziet men dat er, als regel, bij aannemingen groot verschil bestaat tusschen den hoogsten en den laagsten inschrijvingsprijs. Dit verschil moet alzoo worden gevonden in het loon en het goedkoope werk wordt dus geleverd ten koste van de arbeiders. Zij weten dat er ook misbruik wordt gemaakt van de bestaande werkeloosheid.

De liefde voor zijn arbeid wordt daardoor bij den arbeider gedood. De Gemeente is verplicht voor te gaan in het maken van bepalingen omtrent minimum loon en maximum arbeidsduur, omdat het is in haar belang. Zij moet goed werk hebben; tweedehands werk mag een gemeente noch aannemen, noch leveren.

Dit voorgaan zal, noch kan een financieelen ondergang na zich slepen, want de kosten voor dat werk zullen niet, of althans niet noemenswaard hooger worden; te 's-Gravenhage was dit 1 %, te Amsterdam 2.17 %. De hoedanigheid van het werk zal er door verbeteren en de productie er door vermeerderen, al-te-maal voordeelen voor de Gemeente.

Hiertegenover staan als voordeelen voor den arbeider in de eerste plaats die van moreelen aard, want de mensch, niet uitsluitend op aarde gekomen om te werken, te eten en te slapen, doch tot iets hoogers geschapen, kan aan die roeping alleen dan voldoen, als hij niet al zijn tijd ziet in beslag nemen door den strijd om het bestaan. Ook is het voor den arbeider een physiek voordeel, want zijn gezondheidstoestand zal verbeteren. De ontevredenheid zal verminderen, doordat er, door den korteren arbeidsdag, overleg zal moeten gepleegd worden tusschen

patroon en arbeider. Er zal meer vlijt bij en meer liefde voor den arbeid komen en het drankmisbruik zal verminderen.

Tot zoover de Haarlemsche burgemeester. Zijn betoog is in vele opzichten merkwaardig en het kan als een voorproefje beschouwd worden van de redeneeringen, die wij bij het debat in de Tweede Kamer zullen vernemen.

Er spreekt uit dit stuk meer sympathie voor, dan bekendheid met de arbeidende klasse. Ook een naïef optimisme is er niet in te miskennen, als daar gesproken wordt van de oplossing der sociale quaestie door het invoeren van een korteren arbeidsdag, die den arbeiders de gelegenheid zal geven zich geestelijk te ontwikkelen en hun huiselijk leven te veraangenamen, terwijl ook de ontevredenheid onder den werkmansstand zal verminderen, omdat de werklieden gelegenheid zullen hebben ..... een juister inzicht te verkrijgen in de maatschappelijke toestanden! Kostelijker kan het al wel niet; ons dunkt, dat de maatschappelijke toestanden, als de arbeiders die van nabij gaan beschouwen, hun al heel weinig stof tot tevredenheid zullen geven.

Eigenaardig is ook de voorstelling, die de Haarlemsche burgemeester van de aannemerswereld heeft. Hij meent, dat voor alle aannemers de prijzen der materialen gelijkstaan, en schijnt dus niet te weten, dat een aannemer, die goed bij kas is, veel goedkooper terecht kan dan een die financieel zwak staat; ook houdt hij volstrekt geen rekening met het treurige feit, dat heel wat aannemers een bankroet alleen (voor zoolang het duurt) kunnen ontgaan door voortdurend, zij het dan ook steeds tot belachlijk lagen prijs, werk te houden. Door dit alles voorbij te zien, komt de burgemeester tot de zeer onjuiste conclusie, dat het verschil tusschen hoogsten en laagsten inschrijvingsprijs moet worden gevonden in het arbeidsloon, alsof niet overal een loonstandaard bestaat, waaraan de bazen wel verplicht zijn zich te houden. Het loon wordt in de bouwvakken volstrekt niet door vraag en aanbod geregeld.

Dat de redeneering van den heer Boreel kant noch wal raakt, kan wel het beste blijken uit de aanbestedingen, welke door gemeenten, die de nieuwe regelingen hebben ingevoerd, gehouden worden. Het verschil tusschen hoogsten en laagsten inschrijver is daar niet minder dan vroeger.

Zonderling mag het ook genoemd worden, dat de heer Boreel meent, dat de nieuwe regelingen, eenmaal ingevoerd, de Gemeente beter werk zullen doen krijgen voor haar geld dan vroeger, toen zij „tweedehandswerk" schijnt te hebben ontvangen. Wij waren altijd van meening dat de qualiteit van het te ontvangen werk in, rechte reden stond tot de nauwkeurigheid van het daarop uitgeoefend toezicht, en dat de loonquaestie daarmede niets uitstaande had.

Over de financieele offers, die de Gemeente zal hebben te brengen, maakt de heer Boreel zich niet ongerust, op grond van statistieken, te 's-Gravenhage en te Amsterdam opgemaakt. Over welk tijdperk die Haagsche statistiek loopt, is ons onbekend, maar te Amsterdam heeft men haar opgemaakt over ..... zes maanden, toen werken van eenigen omvang niet werden ondernomen. Zeer betrouwbaar kan het resultaat dezer laatste statistiek dus niet worden genoemd.

De regeling van loon en arbeidsduur zal, hoevel daartegen ook is aan te voeren, binnen niet ver verwijderden tijd door Rijk en voornaame gemeenten wel worden ter hand genomen, want dit schijnt „een eisch des tijds." Men zal evenwel goeddoen, de optimistische verwachtingen, die de heer Boreel en velen met hem van de resultaten dier regeling hebben, voorloopig niet te deelen. De waarheid is, dat de werklieden het grooter of kleiner financieel voordeel, dat die regelingen hun bieden, niet versmaden, maar dat zij, wel verre van daardoor tevreden of met de sociale toestanden van tegenwoordig verzoend te worden, dit profijt beschouwen als den vinger, dien zij grijpen, in afwachting dat het socialisme hun, naar zij verwachten, de heele hand zal geven.

NOG EENS DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Sedert eenigen tijd, en wel na het vertrek van den heer Le Comte, geniet de Polytechnische School de eer het onderwerp eener levendige belangstelling onder onze technici uit te maken. Eenstemmig was het afkeurend oordeel over de opleiding zoowel van civiele als bouwkundige ingenieurs. De jongste aanvallen gelden de werktuigkundige faculteit; ook de scheepsbouwkundige kreeg een verdwaalden kogel.

Er is in dezen stof tot blijdschap voor wie de Polytechnische School kent bij ondervinding, voor wie dus open oog en oor gehad heeft voor hare tekortkomingen en gebreken, voor wie weet hoevele malen reeds door hare leerlingen zelve op hervorming is aangedrongen. Want als men maar heel lang en hard schreeuwt in ons lieve vaderland, brengt men soms eindelijk wel wat terecht, en zeer zeker die leerlingen zullen dankbaar zijn voor verbeteringen, waarbij hunne toekomst zoozeer is betrokken en ze gunnen gaarne iederen opvolgenden schreeuwer het recht de gebreken het eerst te hebben opgemerkt.

Het spreekt vanzelf dat de verbeteringen alleen te verkrijgen zijn door herziening van de wet op het M. O. met het oog op de bij haar geregelde P. S., na een grondige enquête, na rijpe overweging der grieven, na zorgvuldige bepaling van doortastende maatregelen om die grieven weg te nemen.

Als die herziening ter hand genomen wordt, zal er uit de muren der P. S. een vreugdekreet opgaan, die een verschuldigde weerklank zal zijn op het hoera, dat den heer Le Comte bij zijn afscheid op 30 Nov. 1894 werd toegeroepen.

Helaas, terwijl de dokter in den Haag het te druk heeft met patiënten, als het zieltogende kiesrecht en anderen, krijgt de arme zieke te Delft nog klappen toe, van vriend zoowel als van vijand. Daar is de heer Van der Kloes, een der organen van het kranke lichaam, dat, als door een tic douloureux aangetast, zijn medeorganen pijnen bezorgt. Daar is de heer Berden, die in de vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij van Bouwkunst, haar boedel opmaakt en bewijst dat ze zelfs haar kinderen geen schamel stukje brood in den vorm van een bouwkundig-teekenaarsbaantje kan nalaten.

Waar de heer Van der Kloes zijne bekende en door zijne leerlingen zoozeer gewaardeerde leermethode volgt van door opsomming van begane fouten en verkeerde uitkomsten (niet altijd de schuld van ingenieurs) te geraken tot de goede manier van werken, en dus de feilen die de P. S. aankleven bij uitsluiting door voorbeelden illustreert, doet hij een oprecht werk. Hij is daarbij vrij van dien esprit de corps, die de sympathieën van vele kortzichtige leerlingen en oud-leerlingen van hem vervreemden zal.

Waar hij, over den Raad van Bestuur sprekende, misschien zeggen wilde dat daarin de theoretici de overhand hebben, zoodat van dat lichaam geen initiatief tot hervorming in practischen zin is te wachten — een uitlegging zonder welke zijn qualificeering van

den Raad van Bestuur eene ledige phrase is — daar heeft hij volgens veler oordeel weer gelijk.

Maar tusschen gelijkhebben en zijne betere inzichten ingang doen vinden, is een gapende kloof, die men niet met ruw geweld, maar met beleid, overleg, studie en diep inzicht, en dat alles in objectieven geest, kan overschrijden. En als dan eerst de klappen vergeten moeten worden voor men weer eendrachtig opgaat tot die studie van het vraagstuk, dan is er weer zooveel kostbare tijd met erger dan niets doen zoekgebracht.

J. J. L. Bourdrez.

RAPPORT

van de Commissie, benoemd tot het beantwoorden van eenige punten in zake bestekwijzingen en voorwaarden bij publieke bestedingen, gesteld door de Vereeniging „Handwerksbloei" te Arnhem.

In de Afdeelingsvergadering van 28 Dec. 1894 benoemd tot eene commissie over eenige door de Vereeniging „Handwerksbloei" te Arnhem gestelde punten, hebben ondergeteekenden de eer het volgende hierover mede te deelen.

De onder punt 3, 5 en 6 gestelde stellingen vormen eigenlijk een onderdeel van de reeds meermalen geopperde hoofdvraag: zijn publieke bestedingen, — vooral met het oog op de wijze waarop die in den tegenwoordigen tijd worden gehouden, — de aangewezen wegen om aannemer en bouwliefhebber tot elkaar te brengen? Het feit dat tegenwoordig in de meeste gevallen bij eene publieke besteding het werk aan den laagsten inschrijver wordt gegund, zonder te letten op de vakkennnis, de moraliteit en, last not least, het financieel draagvermogen van dien aannemer of laagsten inschrijver, heeft, ook in verband met de ontzaglijke uitbreiding die het corps aannemers heeft ondergaan, van de meeste publicke bestedingen eigenlijk een wedren zonder hindernissen gemaakt, met alleen dit verschil, dat de winner veelal de verliezende partij uitmaakt. Wie het meest waagt en het minst te verliezen heeft, durft de stoutste sprongen ondernemen, en de voorbeelden zijn te over van dergelijke aannemers, die jaren lang door dik en dun allerlei werken hebben aangenomen en eindelijk de vlag moeten strijken, eene breeden stroom van leveranciers achter zich latende, die vergeefs op betaling wachtten.

Het stelsel van publieke aanbesteding is een kind van onze eeuw, en bezit ook „les defauts de ses qualités".

De besteding bij uitnoodiging heeft voor particuliere werken veel voor, hoewel wij niet met het door sommigen voorgestane denkbeeld medegaan, dat het financieel den werkman ten goede zou komen. Wel zou het ambacht er door winnen en zeer zeker zou de markt binnen niet al te langen tijd gezuiverd worden van eene zekere categorie van aannemers, hierboven in enkele trekken genoemd.

De gestelde punten geven echter ons het vermoeden dat over dit groote vraagpunt geene gedachtenwisseling wordt gevraagd en heeft uwe commissie zich alzoo na deze korte inleiding tot de gestelde punten bepaald.

Punt 3. „Indien het bekend is dat een patroon, als hij een werk heeft aangenomen, den stedelijken loonstandaard aan zijn werklieden niet heeft betaald, door te profiteeren van de overvloedige aanbiedingen van werkkrachten, te bewerken, dat bij de eerstvolgende aannemingen hem het werk niet worde gegund, maar wel aan hem die de loonen naar behooren uitkeert."

Uwe commissie stelt op den voorgrond dat zij de handelingen van zulk een aannemer op zijn zachtst uitgedrukt immoreel verklaart, maar men moet niet uit het oog verliezen dat de aanbesteding is het maken van een zuiver koopmans-contract, beheerscht door vraag en aanbod en het dus, wanneer hierover contractueel niets is voorgeschreven, niet aangaat den betrokken aannemer te weren.

De reeds op vele plaatsen voorgeschreven bepalingen omtrent minimum loon en maximum arbeidstijd, heffen echter dit euvel geheel op en geven der directie het wapen in de hand, de overtreders te beboeten.

Daarbij hebben de werklieden met hunne meer en meer veld winnende solidariteit een krachtigen factor om die patroons met werkstakingen te dwingen. Daarbij beheerscht de geldquaestie elke publieke aanbesteding en de beslissing berust in de meeste gevallen bij den werkgever. De moreele invloed van den architect kan op die gunning veelal sterk werken, doch het weren van den aannemer alleen daarom is zeer moeilijk, vooral als men de weinige kieskeurigheid ziet, waarmede in onze dagen die gunningen dikwijls plaats hebben.

In de aannemerswereld zelve is het weigeren van een aannemer, een brevet uitreiken van financieele machteloosheid en men kan, om iemand voor die verdenking te sparen, toch moeilijk per advertentie in de bladen de redenen eener weigering bekend maken.

Punt 5. „Heeren architecten en verschillende directiën te verzoeken, zooveel mogelijk in de bestekken het machinale timmerwerk te weren," is onder dezelfde rubriek te rangschikken. Algemeen kan men het machinale timmerwerk niet ten doode doemen. Voor enkele gevallen kan men handenarbeid voorschrijven, doch de concurrentie is niet te weren, vooral daar in vele gevallen het resultaat gunstig is. Ook hier beslist veelal het geld.

Wat aangaat punt 6. „Heeren architecten te verzoeken in hunne bestekken voor werken van particulieren in plaats van alleen „borgstelling door den aannemer" „wederzijdsche borgstelling" te schrijven en

2. „bij eventueel bedanken van de aanbesteding, den minsten inschrijver procentsgewijze voor zijn moeite te vergoeden".

3. „Eveneens van directiën en architecten zien gedaan te krijgen dat in geval van geschil de uitspraak opgedragen wordt aan een arbitrage en de aannemer niet meer zijn recht behoeft te zoeken voor de rechtbank".

Boven is reeds aangehaald dat een publieke besteding een zuiver koopmanscontract is en het inschrijven dus een vrijwillige daad van den aannemer.

Meent men dus dat de bouwheer niet solvabel genoeg is, dan staat het allen inschrijvers vrij in dat contract, hier het inschrijvingsbiljet, de vereischte voorwaarden te stellen en alzoo aan te houden op borgstelling, doch unaniem dit in de bestekken voor te schrijven is niet doenlijk, daar vele bouwheeren zich daarbij niet zouden neerleggen. Het komt dan ook meer voor, dat aannemers in gebreke blijven aan hunne verplichtingen te voldoen, dan dat bouwheeren de eventueele certificaten niet honoreeren. Hier ook hangt veel af van den architect, welke eigenlijk moreel verantwoordelijk is voor het betalen der bedragen.

Zeer billijk acht uwe commissie het in sub 2 van punt 6 behandelde. Zeer dikwijls toch worden beste-

dingen gehouden, waar van de werken door den betrokken architect geene of een slechte raming is gemaakt en dient de besteding om die raming nauwkeurig te bekomen.

Om echter dit punt ingang te doen vinden, acht uwe commissie het raadzaam dat de Afdeeling zich wenden moet tot het bestuur van de Mij. tot bev. der Bouwkunst, om langs dien weg den maatregel voor het geheele land verplichtend te maken. Plaatselijk ziet uwe commissie daarin geen heil en hoe zou men dit ook verplichtend willen stellen? Sommige bouwheeren zullen dit voorstel goedkeuren, velen echter ook niet.

Evenzoo is het met het voorstel in sub 3 van punt 6, waarvan de billijkheid en eenvoudigheid geheel door uwe commissie wordt beaamd. Met veel minder kosten en op veel snellere wijze wordt hier recht verschaft en de voorbeelden zijn velen, dat de beste resultaten hiermede worden verkregen. Ook over dit punt acht uwe commissie de medewerking van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst den weg om hiertoe te geraken.

De rapporteur uwer commissie heeft reeds sedert vele jaren in zijne bestekken daaromtrent het volgende opgenomen:

„Bij eventueele geschillen tusschen architect en aannemer over de uitvoering van het werk of de uitlegging van het bestek, zal de beslissing worden opgedragen aan een arbitrage van drie personen, waarvan door beide partijen een aan te wijzen en de derde te benoemen in gemeen overleg van die beiden of, bij verschil van hen, door den heer kantonrechter van het kantongerecht, waaronder de gemeente valt. Aan de uitspraak van deze arbitrage, welke met bekwamen spoed de geschillen onderzoekt en het rapport in duplo aan de betrokken personen moet inzenden, zullen zich partijen onvoorwaardelijk onderwerpen en zullen nimmer deze geschillen voor eene rechtbank kunnen worden gebracht.

De kosten op deze arbitrage vallende, worden door de verliezende partij in rechten gedragen".

Uwe commissie meent hiermede aan hare opdracht te hebben voldaan.

Arnhem, Februari 1895.

PRIJSVRAGEN

VOORZIJDE VAN EEN SCHOUWBURGTOONEEL MET SCHERM

Het rapport van de Jury omtrent de antwoorden op deze prijsvraag, door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen uitgeschreven (zie *De Opmerker* van 10 Nov. '94, bladz. 356), luidt als volgt:

Mijne heeren,

Ingevolge het vertrouwen, ons door u geschonken om de antwoorden te beoordeelen, ingezonden op bovengenoemde prijsvraag, hebben wij de eer u hierbij onze bevinding mede te deelen.

De algemeene indruk, dien de ter beoordeeling aangeboden ontwerpen bij de eerste beschouwing maakten, is, zoowel wat het aantal als het gehalte betreft, niet gunstig te noemen.

In het geheel zijn in onze handen gesteld vier ontwerpen onder de volgende motto's:

1. *Amsterdam.* 2. *Amstel.* 3. *Min.* 4. *Anonicm.*

Aangezien het ontwerp, ingezonden onder het motto *Anonicm*, in het geheel niet voldoet aan de eischen, welke het programma heeft gesteld wat afmetingen en schaal betreft, heeft de Jury gemeend dit ontwerp buiten verdere mededinging te moeten laten en alzoo de drie eerstgenoemde inzendingen aan eene nadere beschouwing te onderwerpen.

1. Motto *„Amsterdam"*.

Dit ontwerp is, wat het gordijn alleen betreft, goed van oplossing. Er is hier gestreefd naar eene ornementale indeeling en men heeft gebroken met de conventioneele voorstelling van opgenomen draperieën, wat zeer zeker waardeering verdient.

Het geheel is fijn van kleur.

De architectonische omlijsting is slecht begrepen. De pilasters op beide zijden aangebracht, zijn bepaald doelloos, aangezien ze slechts een kleine obelisk of naald hebben te dragen en niet als ondersteuning dienen voor het bovengedeelte van het tooneelfront. De versiering op de penanten is nuchter van vorm. De afsluiting boven het gordijn is, behoudens eenige details van de cartouches, goed van verdeeling. Het teekenwerk is zorgvuldig behandeld, doch verraadt nog geen meesterhand.

2. Motto *„Amstel"* geeft niets nieuws te aanschouwen. Het is geheel het type van eene gewone tooneeldecoratie.

De architectuur is van weinig beteekenis, de segmentvormige boog boven de tooneelopening is slecht opgelost.

Het teekenwerk is middelmatig.

3. Motto *„Min"*.

Het gehalte van dit ontwerp is ongeveer dat van het vorige.

De ontwerper geeft ook hier weer de gewone opgenomen drapeering te zien.

Te oordeelen naar den vorm en de verhoudingen van de zuilen, aan de zijden van het tooneelfront aangebracht, heeft de ontwerper weinig architectonische kennis.

De kapiteelen zijn door de aanzienlijke hoogte geheel buiten proportie, terwijl de verbinding van kolom met pedestal op gebrekkige wijze plaats heeft.

Het teekenwerk is handig. De kleur is rijk, doch het sterke rood van de drapeering doet zich te hard tegen de andere kleuren voor.

Conclusie.

Ten einde de beoordeeling zoo nauwkeurig mogelijk te doen plaats hebben, heeft de Jury het stelsel van punten toegepast en als maximum voor elk ontwerp een aantal van 40 punten bepaald, welke als volgt zijn verdeeld:

Het voldoen aan de eischen van het program	10 p.
Esthetische waarde	10 „
Architectonische waarde	10 „
Behandeling van het teekenwerk	10 „

Hiervan bekwam het ontwerp „Amsterdam" 27½ p., „Amstel" 23½ en „Min" 26 p.

De Jury is eenparig in haar oordeel, dat aan geen der drie ontwerpen eene bekroning mag worden toegekend, doch daar er blijkbaar met ijver is gewerkt, geeft ze in overweging aan elk der drie inzenders als eene tegemoetkoming voor de gedane moeite een som van *tien* gulden toe te kennen.

Groningen,
23 Februari 1895.

De Jury:
L. M. MOOLENAAR.
F. H. BACH.
ATH. VAN ELMPT.
G. NIJHUIS.
J. P. HAZEU.

INGEZONDEN.

Rotterdam, 25 Febr. '95.

Geachte heer Redacteur!

Het schijnt bij de verschillende prijsvragen geen manier meer te zijn, als de bekroningen bekend en de ontwerpen tentoongesteld worden, er nog een rapport der Jury bij te vinden. De vorige week waren in Amsterdam tentoongesteld de ontwerpen, ingekomen op eene door de Maatschappij tot bevord. der Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag voor een titelvignet van *'t Bouwkundig Weekblad*, en de ontwerpen, ingekomen op eene prijsvraag uitgeschreven voor 't stichten van een monument ter eere van Thomas à Kempis. Bij beide exposities was geen rapport aanwezig. Is het voor de concurrenten niet *dan* eerst leerrijk als men de goede en slechte qualiteiten der verschillende ontwerpen vernemt en deze kan overzien, zeer zeker is zulks niet meer dan billijk voor de gedane moeite. Waar ook vooral bij de laatste inzending nog beeldhouwwerk gevraagd was, zijn de moeite en kosten dus nog dubbel. De teleurstelling is voor de mededingers en bij eene zoo groote Jury dus ook dubbel groot. Het is dan ook niet meer dan zaak, dat hiertegen in een bouwkundig blad wordt geageerd.

Hoogachtend,

Uw getrouwe lezer
X.

☞ De Redactie deelt het gevoelen van den briefsteller dat 't aanbeveling verdient steeds het rapport der Jury bij elke tentoonstelling van antwoorden op eene prijsvraag ter lezing te leggen. Zijn de prijsvraaguitschrijvers reeds uit eene zekere deferentie tegenover de inzenders daartoe gehouden, die deferentie wordt o. i. plicht, wanneer, zooals bij den wedstrijd van het monument voor Thomas à Kempis, de inzenders groote kosten moeten maken. Naar ons ter oore kwam, zijn er ontwerpers, die meer dan *f* 200 onkosten hadden.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 23 Februari 1895.

Deze bijeenkomst was hoofdzakelijk gewijd aan de beschouwing van onderscheidene plaat- en tookenwerken. Vooreerst hingen ter bezichtiging de vier ingekomen antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag voor een *tooneelfront met scherm*. Het rapport der jury is in dit nummer opgenomen. Haar voorstel om aan de drie ontwerpen *Amstel, Amsterdam* en *Min* ieder *f* 10 toe te kennen als een tegemoetkoming voor de moeite, werd na eenige discussie aangenomen.

Ter bezichtiging waren verder aanwezig de prijsvraagteekeningen voor *een woonhuis op een aangelegenheid terrein* en voor een *congresgebouw*, ingezonden door Architectura et Amicitia te Amsterdam, benevens eenige portefeuilles uit Teylers Museum te Haarlem met decoratieve kunst van Penet en photo's van het Museum Plantijn te Antwerpen.

De heer Doornbos, ijzerhandelaar alhier, stelde de aanwezigen in de gelegenheid kennis te maken met eenige nieuwigheden op het gebied van deur- en winkelsloten, enz.

De vragenbus bevatte twee vragen, luidende als volgt:

1. Uit welke soorten steen worden de vloeren van kunstgraniet gemaakt en hoe is de mélange? (b. v. zooals in den corridor van De Harmonie.)

2. In het noorden van ons land geeft men dikwijls de voorkeur aan werkkrachten en artikelen van elders. Wat zou hiervan de oorzaak zijn?

Deze laatste vraag was zoo algemeen gesteld, dat ze niet door de Vereeniging in behandeling kon worden genomen. De voorzitter verzoekt den vrager zijne bedoeling nader te omschrijven.

Hierna werd de vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vergadering der Afdeeling Arnhem.

Na goedkeuring der notulen van de vergadering op 28 Jan. jl. met het hoofdbestuur gehouden, worden door den Voorzitter de voorloopige plannen van de reorganisatie van de Mij. medegedeeld, en met een krachtig woord de afd.-leden, welke geen leden van de Maatschappij zijn, opgewekt om zich bereid te verklaren tegen de in de ron gezonden circulaire genoemde contributie van *f* 12.50, lid van de Maatschappij te worden.

Men wenscht den thans bestaanden onhoudbaren toestand op te heffen, door in de eerste plaats te zorgen dat voortaan de afdeelingen de Maatschappij zullen vormen. De financiële quaestie speelt hierin echter een voorname rol. Genoemde circulaire gaat uit van de door het hoofdbestuur benoemde commissie tot reorganisatie, waarin o. a. de voorzitters der afdeelingen zitting hebben.

De Voorzitter somt verder de voordeelen op, die aan het lidmaatschap zullen zijn verbonden, en opent de discussie, na erop gewezen te hebben dat, zoo ooit, hier het spreekwoord geldt: „Eendracht maakt macht".

Het lid Froem meent dat men minder uit een oogpunt van voordeel, dan wel uit een moreel oogpunt het streven moet steunen en de wankelende Maatschappij moet redden.

Het lid Evekink is het hiermede eens en releveert een persoonlijke bejegening, toen hij ter vergadering te Amsterdam sprak over het doen drukken van namen van afdeelings-leden (niet-leden der Maatschappij).

Het lid Tellegen vraagt inlichtingen omtrent art. 51. Volgens dit art. zijn de afdeelingen vrij in haar financiëel beheer en de vraag is nu of dit zoo blijft; de Voorzitter antwoordt dat eene toelage aan de afd. zal worden gegeven, die bv. voor Arnhem + *f* 2.50 per hoofd zal bedragen. Verder zegt de heer Tellegen, dat de zoo hoog gevoerde oendracht slechts ten halve bereikt zal worden. De zaak moest eigenlijk nog grondiger worden aangepakt; er zijn nl. te veel vereenigingen en te veel vakbladen.

Spreker somt daarna de contributiën op van de diverse vereenigingen met dito tijdschriften, die wedijveren in dunheid. „De Opmerker", met een kleine redactie, spant daarentegen over allen de kroon. Waarom niet één groote vereeniging van ingenieurs en architecten? Het Kon. Instituut van Ingenieurs souffreert zelfs met een Rijkssubsidie van *f* 800. In Duitschland, waar men een groote centralisatie heeft, verschijnen *Bauzeitung* en *Zeitschrift für Ingenieurwesen*, twee uitstekend gredigeerde bladen.

Na nog eenige discussie worden de volgende punten door de Afdeeling aangenomen:

1. De Afdeelingen vormen de Maatschappij.

2. De zetel van de Mij. is te Amsterdam. De secretaris en een zeker aantal leden moeten te Amsterdam wonen. Nieuwe leden worden volgens rooster uit de Afd. gekozen.

3. Het maatschappelijk gebouw moet in stand blijven.

4. Een dagelijk weekblad met goede vertalingen uit buitenlandsche tijdschriften is gewenscht. De uitgave van den almanak kan vervallen.

5. De contributie zal bedragen *f* 12.50 per jaar. De Afdeelingen krijgen zoodanige vergoeding dat zij door de reorganisatie geen financieel nadeel lijden. Verder zal er een waarborgfonds worden gesticht uit entrees en schenkingen.

6. Leden en buitengewone leden van de Maatschappij zijn leden en buitengewone leden van de Afdeelingen.

Tot lid in de stemcommissie voor het hoofdbestuur wordt benoemd het lid Froem.

Daarna komt aan de orde het rapport (*) van de commissie, bestaande uit de heeren W. A. Lensink, J. Persijn en A. R. Froem (rapporteur), over de door „Handwerksbelang" gestelde vragen.

Na eenige bespreking wordt dit rapport door de Vergadering goedgekeurd en besloten om het aan de commissie van Handwerksbelang te zenden.

De Vice-voorzitter, die na het vertrek van den Voorzitter het presidium waarneemt, bedankt de commissie voor haren arbeid.

De mededeelingen van het lid Tellegen over vraag 8 door de Maatschappij gesteld, worden wegens het gevorderde uur uitgesteld tot een volgende vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Na beoordeeling van het voor het concours ingeleverd werk zijn de koninklijke subsidies aan de volgende jonge beeldende kunstenaars geschonken, als: J. Zon, tijdelijk te Antwerpen; M. Schildt te Rotterdam; Jac. de Jong te Amsterdam; Th. Arntzenius te 's-Gravenhage; mej. J. Koster, tijdelijk te Brussel; H. van Steenwijk te 's-Gravenhage; Th. van Doornaal, te Standdaarbuiten; H. M. Krabbe te Amsterdam en J. Linse Jr. te Rotterdam.

AMSTERDAM. Naar wij vernemen is door de Duitsche Marine te Wilhelmshafen aan den heer G. H. van Gijn alhier een belangrijke bestelling gedaan van Hartguss roosterstaven, merk „Eureka". Het feit dat door de Duitsche Rijksmarine Nederlandsch en geen Duitsch fabrikaat gekozen is, vindt zijn oorzaak in de omstandigheid, dat de roosterstaven van het genoemde merk een hitte van 2000° C. konden doorstaan, een temperatuur, waartegen geen enkel Duitsch fabrikaat bestand was.

— Hierterstede is overleden de heer J. P. D. Haalmeijer, lid van de in bouwkundige kringen als uiterst solide bekende aannemersfirma Staal en Haalmeijer.

UTRECHT. De heeren J. R. H. de Jong en P. M. Verhoeckx, beiden wonende te Utrecht, firmanten van het technisch en industrieel bureau „De Jong en Verhoeckx", hebben concessie gevraagd tot het leggen en hebben van leidingen in en over den openbaren gemeentegrond en het openbaar gemeentewater, ter plaatse waar zulks zal noodig blijken te zijn, voor de levering van electrische stroomen in de gemeente Utrecht voor verlichting, krachtsoverbrenging en industrieele doeleinden. Het ligt in hunne bedoeling, indien deze concessie wordt verleend, over te gaan tot oprichting van een central-station voor electrische verlichting en krachtsoverbrenging binnen de gemeente Utrecht, en zulks in overleg met den Raad, op nader overeen te komen plaats.

Let men op de omstandigheid dat Utrecht met een bevolking van bijna 94,000 inwoners de vierde stad des Rijks is en dat de drie grootere steden reeds voorgingen, dan verdient de publieke levering van electriciteit aan de ingezetenen aanbeveling en zal daardoor in eene dringende behoefte voorzien worden.

LEEUWARDEN. In de Woensdag l.l. gehouden zitting van den Gemeenteraad is met algemeene stemmen besloten om instem-

(*) In dit nummer opgenomen.

ming te betuigen met een door de vereeniging „Nijverheid" aan de Koningin-Regentes ingediend verzoekschrift, strekkende om de boeken, die vroeger het thans gerestaureerd wordende Kanselarijgebouw sierden, weder op den trapgevel van dat gebouw te doen plaatsen.

HAARLEM. Voor de betrekking van directeur van de Ambachtsschool hebben zich voertig sollicitanten aangemeld.

— Wij vestigen de aandacht op eene circulaire, dezer dagen verspreid door de Deventer IJzerarden buizen en terra-cottafabriek. De ingenieur J. C. F. Laurillard beschrijft de verschillende ventilatie-toestellen, rookkappen, rookverdrijvers, luchtzuigers, kappen voor valwinden, enz., die in zijne fabriek voorhanden zijn, geeft daarvan afbeeldingen en noemt de prijzen, waarvoor deze artikelen te verkrijgen zijn. De kennismaking met deze circulaire wordt den bouwkundige aanbevolen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is *overgeplaatst* naar de residentie Bezoeki, de opz. 2e kl. Ch. J. Odenthal; *gesteld* ter beschikking van den directeur der B. O. W.; de ambt. op non-act. A. G. Lamminga, laatst ingen. 2e kl., en ter beschikking van den resident van Bali en Lombok, de opz. 2e kl. D. D. Thedens.

— Bij Kon. besl. is met ingang van 1 **Maart** benoemd tot ingenieur 2e kl. bij het aan het Departement van Koloniën verbonden technisch bureau, de met ingang van genoemden datum, op zijn verzoek, eervol uit den militairen dienst ontslagen 1e luit. der genie van het Nederlandsch leger op non-activiteit **J. F. Verbrugh**, thans tijdelijk ingenieur bij genoemd technisch bureau.

— De heer **G. A. Dudock** te Hoorn is door den Minister van Waterstaat benoemd tot buitengewoon opzichter bij de zee- en havenwerken op Marken.

— De heer **M. Levert**, opzichter bij de gemeentelijke gasfabriek te Leeuwarden, is benoemd tot adjunct-directeur van de gemeentelijke gasfabriek te Apeldoorn.

— Gedeputeerde Staten van Limburg benoemden in hunne vergadering van 28 Februari den heer S. Sarolea, bouwkundige te Maastricht, tot opzichter van den Provincialen Waterstaat ter standplaats Venloo. Op de voordracht, in alphabetische volgorde opgesteld, werden aanbevolen de heeren:

L. H. S. Broukel, opzichter bij het waterschap „De Reggo" te Almeloo;

J. G. van Efferen, buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van den Maasmond te Heusden, en

S. Sarolea, bouwkundige te Maastricht.

— Met 1 Mei a.s. wordt den hoofdopzichter bij de Landsgebouwen G. D. Wijndels de Jongh te Amsterdam, op zijn verzoek eervol ontslag verleend uit 's Rijks dienst.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Machinetee kenaar. Salaris f 60 per maand. Brieven met opgaaf van referentiën, lett. H. 91767 aan Haasenstein en Vogler, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter. Adres lett. B. O. bureau Twentsche courant Almelo.

ADVERTENTIËN.

De Koninklijke Stoomfabriek

van werken in **zink** en andere **metalen** te *Delft* beveelt zich aan voor de **leveringen van alle mogelijke ornamenten in lood, zink** en **koper** en vooral ook voor **Kunstsmeedwerken** naar iedere te geven teekening.

Tegen betaling van *f* **3.—** zullen *franco* worden toegezonden:

1e. **Catalogus** van **ornamenten** in **lood** en **zink.**
2e. „ „ voor gesmeed-ijzeren **traphalusters** en **balusters** met **zinken ornament.**
3e. „ „ voor **jalouzie-kappen.**

Bij bestellingen van minstens *f* **30.—** worden de twee gulden gerestitueerd.

F. W. BRAAT.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 8 Maart 1895** te **3** ure zal in het café „DE ROODE LEEUW" door de *Naamlooze Vennootschap Melkinrichting en Roomboterfabriek „PLANCIUS" te Amsterdam* worden aanbesteed:

Het verbouwen van het perceel KEIZERSGRACHT No. 802 met bijkomende werken tot inrichting van een fabriek en bovenwoning, met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek met 3 teekeningen is ad *f* **1.50** per stel te verkrijgen ter stoomdrukkerij van ROELOFFZEN EN HÜBNER, *N.Z. Voorburgwal* te *Amsterdam.*

Inlichtingen worden gegeven door de Architecten

A. L. VAN GENDT
J. G. VAN GENDT A.Lzn.

AANBESTEDING.

Op ***Donderdag 7 Maart 1895,*** des middags te **3** ure, zal in het Café „DE ROODE LEEUW", *Vijgendam* te *AMSTERDAM*, worden AANBESTEED:

Het bouwen van eene Photolitho-Chemigrafische- en Lichtdrukinrichting op een binnenterrein, gelegen bij de Inrichting voor Chromolithografie van de firma L. VAN LEER & Co., aan de Rustenburgerstraat No. 1a, nabij den Amsteldijk te Nieuwer-Amstel, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek met teekening is ad *f* **1.50** per stel te verkrijgen van af den 28n Febr. 1895, ten kantore van de aanbesteders, Rustenburgerstraat No. 1a te *Nieuwer-Amstel.*

Inlichtingen worden verstrekt door de Architecten

A. L. VAN GENDT,
J. G. VAN GENDT A.Lzn.

AANBESTEDING.

Door de AFDEELING „ARBEIDERSWONINGEN" VAN DEN VOLKSBOND te *DEVENTER*, zal op *Donderdag 7 Maart 1895*, des middags om 12 uur, in het LOKAAL van den Volksbond, worden aanbesteed:

Het bouwen van 36 Arbeiderswoningen op het daartoe bestemde terrein aan de Lange Zandstraat te Deventer.

Aanwijzing zal gehouden worden op Maandag 4 Maart des namiddags om 2 uur.

Het bestek met teekeningen ligt ter visie in genoemd lokaal en is aldaar verkrijgbaar ad *f* 1.— per stel.

Inlichtingen worden verstrekt door J. A. MULOCK HOUWER.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Zaterdag 9 Maart 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

Bestek No. 18.

Het leveren van ± 50 M³. Hout voor balken, ribben en dekplanken, voor de schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen worden alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur, gegeven aan het Bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet tegen betaling van **f 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Namens *„de Maatschappij tot bereiding van Kolteerproducten"* te KRIMPEN A/D IJSSEL (Stormpolder) zal de Architect **A. R. FREEM**, op den **8sten Maart 1895,** des namiddags te 2 uur, in een der lokalen van het *Café Coomans* te *Rotterdam* in het

openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een woonhuis op het terrein der Fabriek te Krimpen a.d. IJssel. (Stormpolder.)

Bestek met 2 teekeningen ligt van af *Woensdag 27 Febr. e.k.* ter visie in het lokaal der besteding en zijn van af dien datum tegen inzending van **f 1.20** *franco* te verkrijgen ter drukkerij van de Firma G. J. THIEME te *Arnhem.*

Aanwijzing in *loco* op Woensdag 6 **Maart** e.k. des namiddags te 1½ uur.

Inlichtingen verstrekt de Architect voornoemd, *Driekoningenstraat No. 4* te ARNHEM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **19**den **Maart 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 683.

Het wijzigen van lokalen in het hoofdgebouw en een der nevengebouwen en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken op het station UTRECHT C.

Begroot ing *f* 3400.—.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten Februari 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den Maart 1895 ten 11 uur voormiddag *(West Europeesche tijd).*

UTRECHT, den 22sten Februari 1895.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **25**en **Maart 1895,** des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 605:

Het maken van een gebouw voor magazijnen, met de daarbij behoorende werken op een terrein gelegen aan den Kinderhuissingel te HAARLEM. Raming *f* 85,000.—.

Het bestek met teekeningen zijn voor *f* **2.50** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op franco aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)* aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **25**en **Maart 1895** des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd),** zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 623:

Het maken en vergrooten van goederenloodsen, het uitvoeren van spoorwerken, het leggen van keibestratingen en bijbehoorende werken op de stations-emplacementen GROENLO, AALTEN, TERBORG, ZELHEM, DOETINCHEM, HENGELO, HAAKSBERGEN en BORCULO van den Geldersch-Overijselschen Localspoorweg.

Raming *f* 13,700.—.

Volgens bestek No. 624:

Het wijzigen van den bestaanden onderbouw der draaischijf van 13.50 middellijn en het maken, leveren en opstellen van den bovenbouw eener draaischijf van 15.50 M. middellijn, met bijbehoorende werken op het stations-emplacement HAARLEM, in 2 perceelen. Raming le perc. *f* 3200.-, 2e perc. *f* 5300.-.

De bestekken zijn tegen betaling van **f 1.—** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bij den Portier, of op *franco* aanvraag *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **18**n **Maart 1895,** des namiddags ten **1½** ure **(Greenwichtijd),** zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 615:

Uitvoeren van onderhoudswerken op het baanvak AMSTERDAM. In 2 perceelen. Raming *f* 41100.

Volgens bestek No. 616:

Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—WINTERSWIJK en HILVERSUM—UTRECHT. In 7 perceelen. Raming *f* 40550.—.

Volgens bestek No. 617:

Uitvoeren van onderhoudswerken op den spoorweg APELDOORN-ALMELO-SALZBERGEN. In 4 perceelen. Raming *f* 24,900.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* **2.—** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)* aan het Bureau Weg en Werken, Kamer **154.**

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der *Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij* dd. 31 Januari 1885 **(gewijzigde herdruk van 20 Februari 1894)** die bovendien tegen betaling van **f 0.50** per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

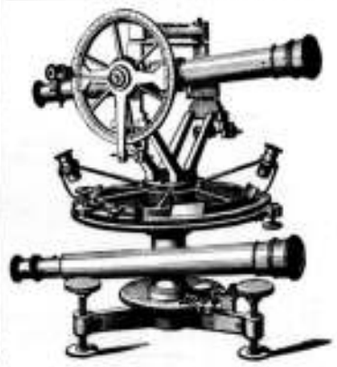

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ten e inde bij BRAND

ONMIDDELLIJK hulp te hebben, schaffe men zich aan:

de BRANDBLUSSCHER,

gevuld met MÜLLER's **onfeilbaar Brandbluschmiddel.**

Hier te lande alleen ingevoerd en tevens verkrijgbaar bij

W. L. VAN LEEUWEN.

N.-Z. Voorburgwal 332. — AMSTERDAM.

ROLLUIKEN van **STAALPLAAT** of van **HOUT** in verschillende constructies worden onder garantie geleverd en geplaatst.
Geïllustreerde catalogus en prijsopgaven worden op aanvraag *franco* toegezonden.
T. G. TISSOT Jr., Amsterdam. SINGEL 179.

Harden en Halfharden

STEEN

VAN

LA FORÊT DE MORLEY

levert voordeelig bewerkt

ARMAND VAN WYLICK.

Rue Linnée 42, BRUSSEL.

DIKEMA & CHABOT

ROTTERDAM.

Ruime voorraad van

ORNAMENTIJZER

voor **Hekken, Trapconstructiën, Winkelpuien, Serres** en **Verandah's,** zoomede voor bekleeding van **Profielijzer, Kolommen, Buizen,** afkomstig van de fabriek der Heeren L. MANSTAEDT & Co. te *Kalk.*

Onbreekbaar Glas

voor RUIT- en DAKBEDEKKING enz. in diverse kleuren, levert

Firma **H. Hooghwinkel,** *Gorinchem.*

L. VAN DER HOORN,

Donkerstraat 17, Utrecht.

Levert als specialiteit

complete inrichtingen tot het

Vernikkelen, Verkoperen en Verzilveren, Trommeldynamo's, Elementen enz.

Nikkelzouten, Anoden en verdere apparaten voor Metaalindustrie en Galvanoplastiek.

HOOFD-DEPÔTHOUDER

en Deskundig Installateur van

UITSLUITEND ECHT

gasgloeilicht van de Gasgloeilicht-Maatschappij van J. SELTEN,

aanbevelend:

H. LINDEMAN, Amsterdam.

N.-Z. VOORBURGWAL 183.

FABRIKANT VAN BADEN EN GEIJSERS, SNELVERWARMERS, GASORNEMENTEN enz., enz.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

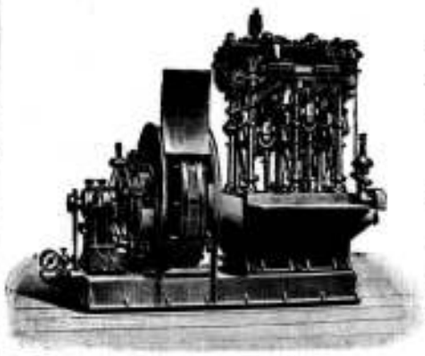

Fabrikanten van

DYNAMO's en ELECTRO-MOTOREN.

STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.

Schakelborden, Weerstanstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:

ELECTRISCHE VERLICHTING.

Electrische Krachtoverbrenging.

ELECTRISCHE TRAMS.

Galvanoplastiek en Electrolijse.

PROJECTEURS voor Leger en Marine.

Plannen en begrootingen gratis.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°10 ZATERDAG, 9 Maart 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

NAAR AANLEIDING VAN EEN GEDENKTEEKEN VOOR THOMAS à KEMPIS.

In *De Opmerker* van 16 Febr. ll. komt een kort opstel voor ter bespreking van het oordeel der Jury, die de ingezonden ontwerpen voor een monument ter eere van Thomas à Kempis had te beoordeelen.

Naar aanleiding van dat opstel wensch ik eenige opmerkingen te maken, die evenwel niet de ingezonden antwoorden zullen betreffen, evenmin als de critiek op die inzendingen uitgeoefend. Daarvoor toch zou ik vóór alles de inzendingen moeten gezien hebben, een voorrecht dat ik niet mocht genieten. Veelmeer zijn het sommige uitdrukkingen in het opstel gebezigd, die, naar het mij voorkomt, niet geheel onbesproken mogen blijven en daarom mijn schrijflust hebben gaande gemaakt.

Voornamelijk heb ik op het oog het beweren dat, waar bij Katholieken het geloof spreekt, alle andere overwegingen zwijgen. Daargelaten dat wij hier waarschijnlijk een drukfout voor ons hebben en dat voor „overwegingen" zal moeten gelezen worden „overtuigingen", is de bedoeling van den schrijver in elk geval duidelijk, en wel deze: dat in het behandelde geval, dat is bij de beoordeeling van kerkelijke kunst, het geloof alleen beslissend is. Ander richtsnoer bestaat daarbij voor den Katholiek niet.

Is nu deze meening juist?

Blijkbaar neen, want dan zou de kunst een geloofszaak zijn, zou het geloof de regels aan de hand moeten doen waaraan de kunst zich hadde te onderwerpen en zou de catechismus een hoofdstuk over esthetica moeten bevatten.

Van dat alles is blijkbaar niets het geval, noch kan het dit immer zijn.

Het geloof heeft, op zichzelf, met de kunst niets uitstaande. Voor zoover de zedenwet niet bindt (en over deze bindende macht hebben wij het hier niet), is de kunstenaar vrij in de uitingen van zijn kunstgevoel. Wanneer derhalve de kerkelijke kunstenaar bij voorkeur deze of gene bepaalde richting volgt bij het voldoen aan zijn innerlijken scheppingsdrang, bestaan daarvoor andere redenen dan de voorschriften van zijn geloof, en het schijnt niet zonder belang, in die redenen een weinig dieper door te dringen.

Stellen wij ons twee vragen:

Vooreerst: Zal de kunstenaar, die aan een gegeven opdracht moet voldoen, de ideale opvatting van zijn taak behooren weder te geven in daartoe geëigende vormen, of wel in vormen, die met zijn gedachten weinig of niets gemeen hebben? Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn. Naar de mate evenwel dat de uit te oefenen kunst meer aan symbolische uitdrukkingswijzen gebonden is, zullen de te kiezen kunstvormen ook meer symboliek behooren te zijn. In hooge mate stelt de architectuur dergelijke eischen.

Ten andere: Zal de kunstenaar zich bedienen van een taal, die door anderen gemakkelijk wordt verstaan, of wel zal hij zijn meening achter raadselen verbergen, raadselen, die misschien alleen door hemzelven kunnen worden opgelost? Ook hier kan de keuze niet twijfelachtig zijn en voegt zich een tweede band bij den eersten, om de wijze van uitdrukking te verhinderen in hare vrijheid. Maar houdt de kunstenaar op oorspronkelijk te zijn, als hij zich aldus binden laat? Het is toch duidelijk dat zijn gedachten door die banden niet worden vastgehouden. Zij toch waren aanwezig voor ze in vormen werden vertolkt, en in de gedachten schuilt toch eenig en alleen de kunstwaarde van het product.

Mist de kunstenaar talenten om die gedachten behoorlijk te vertolken, dan zal zijn werk gebrekkig zijn, ja, den naam van kunstwerk misschien niet eenmaal verdienen. Kent de kunstenaar evenwel de middelen om zijn gedachten terug te geven grondig, en heeft hij, door oefening, het vermogen om ze naar

behooren toe te passen verkregen, zoo kan zijn werk op den naam van kunstwerk aanspraak maken. Het staat dan hooger naarmate de oorspronkelijke kunstgedachte verhevener en de uitvoering onberispelijker is.

Moest men aannemen dat het wezen der kunst in de gebezigde vormen van uitdrukking schuilt, zoo ware de kunstgedachte, in plaats van het beginsel van het kunstwerk, óf uit die vormen volgend, óf geheel afwezig. Beide opvattingen zullen door scheppende kunstenaars wel niet worden gedeeld en veroordeelen trouwens zichzelven.

Derhalve is de oorspronkelijkheid in de keuze van den vorm geen noodzakelijk vereischte om een kunstwerk tot stand te brengen. Men verliest toch niet het recht op den naam van dichter, omdat men aan de taal waarin men dicht, geen nieuwe vormen geeft. Maar evenmin is men kunstenaar, alleen omdat men in de vormentaal oorspronkelijk is.

Niettemin heeft die oorspronkelijkheid g oote waarde. Een nieuwe vormentaal kan tot heden onbekende zeggingskracht in zich sluiten, en wanneer zij bij een van vroeger tijd ook al in kracht van uiting gelijkstaat, zoo kan de nieuwheid alleen reeds een esthetische factor zijn, waarmede rekening valt te houden en die aanspoort tot het voortbrengen van een reeks kunstwerken, die op hun beurt, een vernieuwd genot beloven.

Is dus een nieuwe, mits tevens vruchtbare, uitdrukkingswijze voor werkelijke kunstgedachten om velerlei redenen wenschelijk en het zoeken daarvan geoorloofd en geraden, daarom is het toepassen van oudere kunstvormen nog geenszins veroordeelenswaard en vooral niet waar het levend geslacht met die kunstvormen meer of min is vertrouwd, waar de zeggingskracht dier vormen op degelijke gronden steunt en waar die vormen zelf zich eigenen om bepaalde gedachten uit te drukken.

Dat ten onzent de Gothiek als bijzonder passend voor de behoeften der Katholieke kerkelijke kunst geldt, is dan ook niet louter het gevolg van locale omstandigheden, vooral niet wanneer onder die woorden moet worden inbegrepen „toevallige omstandigheden." Het zijn de logische gedachten harer voorgangers, die wortel wisten te schieten krachtens de algemeene beginselen, welke daarin zijn opgesloten, beginselen die voor alle tijden en alle plaatsen van waarde zullen zijn, ook al worden zij niet erkend of opgevolgd. Maar het is ook verkeerd om het verschijnsel speciaal voor Nederland als plaatselijk te beschouwen. In geheele streken daarbuiten hebben dezelfde beginselen glansrijk gezegevierd. Moet het ook erkend worden dat veel fabriekswerk uit de handen van onbekwame kunstenaars, en niet het minst uit die van voor eigenlijke kunst ongevoelige speculanten is voortgevloeid, verre van zeldzaam zijn de voortbrengselen van ware, echte en hooge kunst, die onder gelukkiger omstandigheden, tegelijkertijd aan het licht zijn getreden.

Dat inderdaad die beginselen vruchtbaar zijn, bewijzen zoovele werken, die den persoonlijken stempel van hun maker dragen. Of is de werkelijke en betere Gothiek van de laatste twintig of dertig jaren niet in vele opzichten van die der vorige eeuwen in den vorm verschillend? Zijn de tallooze nieuwe oplossingen, waarvan ook in ons land vele voorbeelden te noemen zijn, geen werken van hun tijd, al zijn zij ook allen niet onberispelijk? Vertoonen ook zij niet oorspronkelijkheid en persoonlijk karakter, ja zelfs veel meer den die historische overblijfselen, waarbij de meestal bescheiden werken van onzen tijd kunnen vergeleken worden? Men moet ziende blind zijn om het te ontkennen, of wel niet willen zien.

De redenen waarom de Gothiek niet in alle Katholieke landen heeft gezegevierd, ligt in den aard der verschillende volken. Een nieuw bewijs dat de kunst geen geloofszaak is en een ieder nag trachten naar het vermogen zijn Schepper door de kunst te eeren, dat is volgens de wijze die hem goeddunkt. Wanneer evenwel op logische gronden moet worden beslist, welke kunstuiting het meest nadert tot het kerkelijke doel (en voor den denkenden mensch zijn het toch deze gronden, welke de meest innerlijke waarde hebben), dan valt het niet moeilijk aan te toonen dat de Gothiek groote en beslissende voordeelen bezit boven alle andere tot nu toe bekende kunstuitingen.

Voornamelijk de architectuur, die een hoogere kunstgedachte niet anders dan symbolisch uitdrukken kan, heeft in de Gothiek bijzondere middelen, die den denkenden kunstenaar moeten toeschitteren, wanneer hij eenmaal haar taal heeft leeren verstaan en zelfstandig genoeg is om zich een mogelijk vroeger aangeleerde spreekwijze af te wennen.

Voor zoover de architectuur uitdrukkingsmiddelen bezit, die niet zuiver symbolisch kunnen heeten, zooals de macht om de ruimte te beheerschen, enz., heeft de Gothiek van geene zusterkunst de mededinging te vreezen. In gemakkelijkheid om de meest ingewikkelde constructieve vraagstukken esthetisch op te lossen, gaat zij al hare zusters glansrijk vooruit.

Dat haar aanblik zoovelen ontstemt, ja terugstoot, is waarlijk niet aan haarzelve te wijten. N'en déplaise zoovelen, die in haar het schrikbeeld zien van domperigheid en belemmerden vooruitgang.

Wat nu eindelijk de zoozeer van zelf sprekende eisch van oorspronkelijkheid betreft, die der kunst heden ten dage meer en meer gesteld wordt, vallen twee zaken op te merken.

Vooreerst dat in alle kunstperioden der geschiedenis werken zijn ontstaan, die bij duidelijk individueel karakter toch niet volledig den naam van oorspronkelijk mochten verdienen. Vóór het jaar 1800, zijn door de tijdgenooten heel wat kunstvoortbrengselen gevierd, die feitelijk navolgingen waren. Denken wij slechts aan zoovele werken der hooggeprezen Italiaansche Renaissance, en voornamelijk aan de navolgers van Palladio, om nog te zwijgen van andere kunstrichtingen, die de wereld doortrokken als zuivere modezaken. Maar omgekeerd zijn er sedert het jaar 1800 proeven van oorspronkelijkheid te over, welke door tijdgenoot of nageslacht veroordeeld zijn. Denken wij, om in ons land te blijven, maar eens aan twee voorname landsgebouwen aan het Plein te 's-Gravenhage. Zoo ook zijn tegenwoordig op kunstgebied proeven van oorspronkelijkheid vertoond, waarvoor de groote menigte nog geenszins eerbied gevoelt en waarvan het te bezien staat, of zij door een nakomend geslacht niet strenger zullen geoordeeld worden dan de navolgingen van historische stijlen (waarbij toch ook vaak veel oorspronkelijks mede aanwezig is), die inderdaad aan bestaande behoeften op loffelijke wijze hebben voldaan.

Maar het oordeel van het nageslacht kan ons in zekeren zin koud laten. Wanneer dat oordeel zal steunen op denkbeelden, die met de zuivere rede in strijd zijn, is het van weinig waarde. De Gothiek heeft toch ook een tijdperk van verachting gekend, dat later door hernieuwde waardeering is gevolgd.

Dergelijke wisselingen zullen blijven zoolang er over kunst geoordeeld wordt. Ja, een zelfde lot zal eenmaal beschoren zijn aan een nieuwe vormenspraak

der kunst, wanneer hare vormen niet langer begrepen worden, of om andere redenen ophouden te behagen. Zijn evenwel aan die vormenspraak goede beginselen ten grondslag gelegd, zoo zullen deze blijven zegevieren, evenals aan die der Gothiek nog een lang leven schijnt weggelegd.

Valt de zucht om geheel oorspronkelijk te zijn ook hoogelijk te prijzen, misschien nog meer lof verdient de zelfbeheersching die vage vormen verwerpt, om in bekende spraak duidelijk te zeggen wat zij te zeggen heeft. Aan anderen wordt daarbij de weg niet afgesneden. Het genie zal zich wel een doortocht banen, ondanks alle moeilijkheden, wanneer het met vertrouwen aan zichzelf gelooft. En zoo min nu als ooit zal het vruchteloos hebben gewerkt, wanneer het kiembare zaden heeft uitgestrooid.

Volgens den schrijver van het door ons aangehaalde opstel, wordt de behoefte aan nieuwe vormen dan ook eerst „zoetjes aan" gevoeld; bijgevolg nog lang niet algemeen. Is het onder dergelijke omstandigheden te veroordeelen dat een prijsvraag nog oude vormen eischt. De uitschrijvers van die vraag geven openlijk blijk niet in den stroom te worden medegevoerd, maar is dat wonder van mannen, die anders zijn opgeleid dan het jongere geslacht, of zou men zelfs van hen een juiste waardeering van nieuwe kunstvormen kunnen verwachten? Dit alles zou zeker wonderlijk zijn, en ieder onzer zal, wanneer hij tijd van leven en werken heeft, stellig eenmaal ondervinden dat naast hem stroomingen ontstaan, die niet verleiden tot medegaan, ja, die zelfs afkeurenswaardig schijnen.

Veeleer gaven de prijsuitschrijvers een blijk van wellevendheid, nu zij aan velen de teleurstelling spaarden, die hun bij sommige wijzen van oplossing ten deel zou zijn gevallen. Daarom is evenwel de gelegenheid niet benomen om nochtans te trachten dezelfde vraag met nieuwe middelen op te lossen. Misschien wil de redactie van *De Opmerker* zich wel belasten met het reproduceeren van plannen naar nieuwe denkbeelden ontworpen, wanneer een of meer architecten daartoe lust mochten gevoelen. Zoodoende zouden deze opstellen misschien tot iets nuttigs kunnen leiden en aan hen, die van een nieuwe vormentaal droomen, de gelegenheid kunnen geven om met hunne talenten te schitteren. Een vergelijking met het reeds geleverde ware dan wellicht uiterst belangrijk, waarom wij alvast aan de redactie de vraag zouden willen stellen of zij geen stappen wil doen om ten minste het bekroonde ontwerp als reproductie aan hare lezers te kunnen aanbieden.

In elk geval zij met het bovenstaande het goed recht der kerkelijke kunst verdedigd om zich van de Gothische vormenspraak te blijven bedienen en tevens dat der prijsvraag-commissie om een monument te verlangen, in diezelfde vormenspraak weergegeven.

J. J. Weve.

Nijmegen, 26 Februari.

Onze lezers zullen zeker, evenals wij, de beschouwingen van den heer Weve over kerkelijke kunst met belangstelling hebben gelezen; of nu echter het goed recht dier kunst om zich in de 19e, haast de 20e eeuw, van de Gothische vormenspraak te blijven bedienen, overtuigend is aangetoond, wagen wij te betwijfelen.

Wij blijven bij onze uitspraak, dat het slechts het gevolg van locale en toevallige omstandigheden is, wanneer ten onzent de Gothiek als bijzonder passend voor den Katholieken kerkbouw beschouwd wordt. Dat in geheele streken buiten Nederland deze zelfde meening bestaat, geven wij den heer Weve volmondig toe; voor hij echter uit dit feit bewijskracht gaat putten, dient hij te erkennen dat de landen, waar Katholieken zich voor hun kerkbouw van andere stijlen dan den Gothischen bedienen, de door hem bedoelde streken zeker in oppervlak en beteekenis evenaren, zoo niet overtreffen.

Men kan aannemen, dat de volgelingen der Gothiek te vinden zijn in Nederland, België, Duitschland en Engeland, om van minder beteekenende landen niet te spreken; de Katholieken in Frankrijk, Italië, Spanje en Portugal daarentegen bedienen zich voor hun hedendaagsche kerken van andere stijlvormen, althans in den regel.

Het zou ons te ver voeren, om na te gaan aan welke oorzaken het is toe te schrijven, dat dit onderscheid bestaat. Genoeg zij het, wanneer wij met een enkel woord in herinnering brengen hoe het komt dat men hier-te-lande de nieuwe Katholieke kerken bij voorkeur in den Gothischen stijl optrekt.

Toen omstreeks 1860, dank zij de kort te voren ingevoerde of liever herstelde bisschoppelijke hiërarchie, de Katholieke kerk van Nederland zich tot nieuw leven begon te ontwikkelen, had de romantiek, een vijf-en-twintigtal jaren te voren ontstaan, nog slechts weinig van haar invloed verloren. De liefde voor al wat middeleeuwsch is, uit zich duidelijk in menig gedicht van dien tijd. Om van andere schrijvers niet te spreken, willen wij hier slechts gewagen van J. A. Alberdingk Thijm, wiens werk „de Heilige Linie", in 1858 verschenen, eigenlijk niets anders is dan een met warmte geschreven pleidooi voor den Gothischen stijl als bij uitnemendheid voor den Katholieken kerkbouw geschikt. In den Roermondschen bouwmeester P. J. H. Cuypers, die later zijn zwager zou worden, vond Alberdingk Thijm den man, die, door een ijverige studie van Viollet-le-Duc's pas verschenen Dictionnaire daartoe in staat gesteld, het ondernam om het Gothisch-Katholiek bouw-ideaal te verwezenlijken in de kerk, die ter eere van O. L. Vrouw aan den Haarlemmerdijk te Amsterdam werd opgetrokken. Door het enthousiasme en den invloed van Alberdingk Thijm gesteund, viel het Cuypers niet moeilijk langzamerhand voor zijn richting veld te winnen. Hij slaagde daarin zoo wel, dat tegenwoordig haast voor iedere nieuwe Katholieke kerk de Gothische stijl gekozen wordt, zoodat het niet te verwonderen is dat vele geestelijken en haast alle geloovigen de Gothiek als den Katholieken stijl bij uitnemendheid beschouwen.

Nemen wij nu eens aan, dat Thijm, in stede van een romanticus te zijn, zich had aangetrokken gevoeld tot de Renaissance van ± 1500, aan wie men de St.-Pieters-kathedraal, de hoofdkerk der Christenheid, verschuldigd is; stellen wij verder, dat Viollet-le-Duc geen uitgever voor zijn Dictionnaire had kunnen vinden, zoodat die nimmer verschenen was en denkt men zich eindelijk dat Cuypers over de Alpen getrokken ware om in den Kerkelijken Staat zijne studiën te maken, en als enthousiast voor den Cinque Cento terug te keeren. Ongetwijfeld zou dan de Renaissance hier te-lande de rol hebben gespeeld, die nu voor de Gothiek in haar verschillende schakeeringen was weggelegd. Mag hier dus niet en met het volste recht, van *toevallige* omstandigheden gesproken worden?

De heer Weve zal ons ook niet kwalijk nemen, indien wij met hem in de waardeering der Gothiek van de laatste twintig of dertig jaren verschillen. Hare werken blijven, ondanks alle verdiensten die

zij hebben, voortbrengselen van navolgingskunst en moeten als zoodanig achterstaan bij ieder historisch overblijfsel, dat, hoe bescheiden het dan ook moge wezen, toch in ieder geval een stempel van echtheid draagt, dien het 19e-eeuwsche product noodzakelijk mist. Alle voordeelen, die de Gothiek, zooals wij den heer Weve gaarne toegeven, bezit, kunnen toch niet opwegen tegen het nadeel, dat zij onmogelijk geacht kan worden aan onzen tijd uitdrukking te geven.

Dat vóór het jaar 1800 door de tijdgenooten heel wat kunstvoortbrengselen gevierd zouden zijn, die feitelijk navolgingen waren, schijnt ons een moeilijk verdedigbare stelling toe. Wij houden ons aanbevolen voor de opgave van werken, door 17e-eeuwsche kunstenaars in 13e-, 14e-, 15e- of 16e-eeuwschen stijl gemaakt. De navolging van Palladio, die in de 2e helft der 18e eeuw in Engeland haar oorsprong nam en die ook, het kanaal overstekend, tot werken als het Paviljoen in den Haarlemmerhout aanleiding gaf, kan beschouwd worden als de voorbode van het eclectisme, dat de 19e eeuw heeft gekenmerkt en dat tot geen nieuwen stijl mocht leiden.

Wij willen de twee voornaamste landsgebouwen aan het Plein te 's-Gravenhage niet in bescherming nemen. De heer Rose heeft daar het bewijs geleverd, dat niet iedere oorspronkelijkheid schoonheid in zich sluit en dat, zonder groote kennis en veel goeden smaak, niets te bereiken valt. Wie echter het streven onzer hedendaagsche artisten met dat van Rose in één adem noemt, begaat onrecht tegenover die ernstige zoekers, die pogen, langs geleidelijken weg, ons een nieuwe vormenspraak te geven, die de uitdrukking van onzen tijd zal zijn.

Het oordeel van het nageslacht schijnt ons niet zoo onbetrouwbaar toe, als de heer Weve wel wil doen voorkomen. Zeker, de Gothiek is langen tijd veracht, maar dit geschiedde in eeuwen, die een eigen kunst bezaten; de waardeering kwam pas in de eeuw, die het tot geen eigen kunst brengen kon. Wij koesteren geen vrees, dat de 20e eeuw, ook al zou zij den langverwachten nieuwen stijl zien geboren worden, niet rechtvaardig zou zijn tegenover al het schoone, dat het verleden voortbracht.

Wij blijven het jammer vinden dat de prijsuitschrijvers voor het Thomas à Kempis-monument, zij het dan ook uit wellevendheid, of omdat zij anders zijn opgeleid dan het jongere geslacht, nog oude vormen geëischt hebben. Dat iemand zich geroepen zal achten als mosterd na den maaltijd, dezelfde vraag met nieuwe middelen op te lossen, komt ons onwaarschijnlijk voor. Mocht tegen onze verwachting die taak toch ondernomen worden, dan zullen wij gaarne de plannen, indien zij naar ons oordeel daarvoor in aanmerking komen, reproduceeren en dan trachten ter vergelijking de vergunning te krijgen om ook het bekroonde ontwerp wer te geven. *Red.*

UIT AMSTERDAM.

De schrijver, die in het nummer van 3 Februari 1894, onder den pseudoniem van „de broeder die met het symbolisme kwam aandragen" zijn meeningen omtrent de moderne versieringskunst wereldkundig maakte, kan thans de voldoening smaken, dat enkele der door hem uitgestrooide zaadjes in goede aarde gevallen zijn, al zullen er ook wel op steenrotsen zijn neergekomen of door de vogelen des hemels opgepikt.

Hij wilde, dat men zou trachten, in stede van de bouwkunstige gemeenplaatsen, die tegenwoordig als versiering van bouwwerken dienst doen, het ornement symbolisch toepasselijk te maken, en vroeg, wat er tegen was om b. v. bij een sigaren-magazijn de tabaksplant als motief der versieringen te nemen, bij een bakkerswinkel daartoe verschillende graansoorten te kiezen, een bierhuis met gestyliseerde hopranken te orneeren. Allerlei nieuwe concepties, meende hij, konden daaruit voortvloeien; de engeltjes, die tot dusverre te Amsterdam overal in friezen dienst moesten doen, wilde hij voortaan in de wolken laten, en door wat karakteristiekers vervangen zien.

Konden wij reeds vroeger lezen van een vischwinkel te Haarlem, waar de waterbewoners de stof tot eene even ongemeene als toepasselijke decoratie waren geweest, thans is ook Amsterdam, op de Reguliersbreestraat, een dergelijken winkel rijk. Sluit zich ook deze Amsterdamsche architectuur, wat haar groote trekken aangaat, tamelijk nauw aan bij de 17e-eeuwsche traditie, zooals zij naar de 19e-eeuwsche behoefte gewijzigd werd, het detail, dat overal de bestemming van het gebouw verzinnelijkt, kan echt modern genoemd worden. Daar ziet ge riet en biezen, waarin de vette paling pleegt te huizen; daar vullen oesterschelpen paneelen; daar hangen festoenen van kabeljauwen, tarbotten en ander smakelijk zeebanket van pilasters af; daar kruipen kreeften op kraagsteenen en dragen dolfijnen dakvensters. De maskers van visscherlieden en Zandvoortsche vischvrouwen lonken u als in levenden lijve van onder lijsten toe. De met goud in graniet gegroefde letters, die de bestemming van den winkel aangeven, hadden zeker gemist kunnen worden, waar het ornement op zoo duidelijk sprekende wijze is behandeld. Tot in lengte van dagen, ook wanneer er een andere nering in het huis mocht worden uitgeoefend, zal de gevel nog van de oorspronkelijke bestemming spreken.

Dezelfde eigenaardige wijze van decoreeren, die het minder geslaagde van sommige partijen over het hoofd doet zien, is ook in den winkel gevolgd. De dessins op de wanden zijn naar vischnetten gevolgd; onder de zoldering loopt een fries rond, die, uit allerlei visch samengesteld, een rijk en toepasselijk ornement genoemd mag worden.

Het is zeker te hopen, dat het hier gegeven voorbeeld navolging moge vinden, en dat de talrijke Amsterdamsche architecten, die met grooter of geringer talent winkelgevels bouwen of verbouwen, afstand zullen gaan doen van de vervelende acanthusbladen, de traditioneele leeuwemaskers, de ornementen uit de zooveelste eeuw, die zij al te veel herhalen. Laten zij in bosch of veld, op heide en duin, in bloemhof of vijver gaan zoeken, en zij zullen in hun onmiddellijke nabijheid heel wat motieven vinden. Doen zij dan eenige moeite om de planten-symboliek machtig te worden, dan zullen zij erover versteld staan, hoeveel toepasselijk, geheel nieuw ornement zij maken kunnen.

De ondernemers onzer wereldtentoonstelling treffen het al bijzonder slecht. De strenge vorst, die thans wel geweken is, doch waarop nog geen dooi volgde, sterk genoeg om haar werk ongedaan te maken, heeft den aanvoer der gebouwen uit Antwerpen, die per schip verzonden zouden worden, onmogelijk gemaakt niet alleen, doch ook die gedeelten van de terreinen, welke voor het schaatsenrijden gebezigd zijn, in ijsmassa's veranderd, waartegen, zooals trouwens te voorzien was, het buskruit van krijgshaftige kanonniers machteloos bleek.

Toch wordt er op de terreinen wel gewerkt: de cafés, die aan de zuidzijde van het hoofdgebouw als het ware een gevel zullen vormen, staan reeds onder de kap. Van de klokketorens, waarmede de ontwerpers gemeend hebben (waarom?) dien gevel te moeten tooien, zijn de beginselen al te zien. Alles is van hout, met asphaltpapier gedekt; de motieven, die de houtarchitectuur als vanzelf aan de hand doet en waarmee voor tijdelijke gebouwen als deze soms zulk een dankbaar effect verkregen is, hebben de ontwerpers, vreemd genoeg, niet gebruikt, daar alles door behangers met doek wordt bespijkerd, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat dezer behangerskunst door het penseel den schijn van steenhouwers- of metselwerk zal verleend worden.

Zonder schijn kan een tentoonstelling het nu eenmaal niet stellen. Dit zullen ook de ondernemers van de „mailboot" gedacht hebben, die thans, midden op het terrein, bezig zijn hun vaartuig op stapel te zetten. Met geringachting van alle gebruiken, die bij den heuschen scheepsbouw in zwang zijn, begon men met het oprichten van twee masten, waaromheen zich thans het geraamte van het vaartuig begint te vertoonen. Wij moeten aannemen, dat er heel wat vreemdelingen uit landen, waar nooit een zeeschip komen kon, verwacht worden; voor Hollanders, die, zoo te Rotterdam als te Amsterdam dergelijke zeekasteelen in wezenlijke werkelijkheid kunnen zien en zeker ook gezien hebben, is een boot midden in het land natuurlijk zooveel als een visch op het droge.

Oud-Holland vordert goed en zal zeker de groote aantrekkelijkheid der tentoonstelling vormen. De huisjes, in de onmiddellijke nabijheid van het Rijks-museum gebouwd, toonen dat veel studie gemaakt is. Het is het gewone verschijnsel in dezen tijd van overgang, dat zich ook bij dit marktplein herhaalt. De bouwmeesters der tentoonstelling, blijkbaar weifelend, waar zij iets moderns volgens nieuwere gegevens moeten maken, voelen vasten grond onder zich, waar het de reproductie geldt van werken uit voorgaande eeuwen.

De schilder-architect schijnt bij dit marktplein met virtuositeit gebruik te zullen maken van bekende en onbekende oude gevels, poorten, interieurs etc. Voor de ornementen en het relief wordt papier-stuc toegepast, en dit alles zou bijna aan bouwkunst doen gelooven, indien niet reeds een ontwikkeld compilatievermogen, gevoegd bij eenige studie van de wijze van situeeren onzer voorouders voldoende mag heeten om iemand, met smaak begaafd, iets moois uit vervlogen tijden te doen reproduceeren.

Het zal niet de geringste bekoring zijn, die den bezoeker tot deze afdeeling aantrekt, als hij, moe van al de glimlichtjes en glanzen, die een moderne tentoonstelling zoo ruimschoots vertoont, hier op solide eikenhouten tafels en stoelen zich aan de degelijkheid zijner voorouders zal kunnen verlustigen in een geheel ander soort van comfort, dat wel minder verfijnd is dan het onze, doch kalmer en rustiger stemt.

Evenals de Antwerpsche tentoonstelling zal ook de Amsterdamsche gereleveerd moeten worden door het oude. Het nieuwe zal niet in staat zijn hier iets, dat belangwekkend schoon of grootsch genoemd kan worden, voort te brengen. De tentoonstelling zal al weder geen enkel nieuw gezichtspunt voor den architect bieden, dan dit oude, zij het dan ook in gerestaureerden vorm

Het mag een goed denkbeeld genoemd worden, dat men de onmachtige nieuwere bouwknutselaars niet alleen aan het woord gelaten heeft, maar erop bedacht is geweest, het publiek zekere compensatie te verschaffen door een artistieke ouderwetsche gracht met plein.

Het denkbeeld is echter verre van nieuw, doch, Antwerpen heeft het bewezen, het blijft zijn attractie behouden. Wie eenige oude steden gezien heeft, wordt gaarne, ook door moderne reproducties, aan dat schouwspel herinnerd.

Tentoonstellingsgebouwen zijn uitteraard niets dan een reeks van spanten; het gevelfront, met de cafés, zal als correctief tegen het stuitende utiliteitskarakter der van Antwerpen aan te voeren gebouwen bedoeld zijn.

Hier behoort de bouwmeester de eischen van materiaal en economie in verband te brengen met de strenge eischen zijner kunst. De bekleeding van het hout met doek doet ons echter vreezen, dat aan die eischen weinig aandacht zal geschonken worden, en dat de bouwmeester tot het brengen van het zoo noodige verband in alles niet in staat zal zijn. De vervaardiger van het marktplein schijnt de *kaw role* te zullen spelen, door ons het interessante van wat oude steden bezitten, nog eens voor oogen te brengen.

Er ligt iets ontmoedigends in, dat het nagebootste werk der 16e en 17e eeuw nog beter is, dan hetgeen een 19e-eeuwsche tentoonstelling aan architectuur te zien geeft. Gelukkig echter is het Rijks-museum, dat als een reus op het popperig gedoe der houten huisjes neerblikt, daar om ons te doen zien, dat onze tijd ook wel monumenten gesticht heeft, die de vergelijking met het beste werk van vroeger niet behoeven te schroomen. Iets dergelijks werd te Antwerpen maar al te zeer gemist; het museum is daar een droge klassieke pastiche, die tot verheffing van het peil der tentoonstellings-architectuur van verleden jaar niets kon bijdragen.

Er zullen velen zijn, die het een onredelijke eisch achten, dat tentoonstellingen in de eerste plaats tot bevordering der bouwkunst moeten dienen. Die zoo denken, zullen ons wijzen op de vele en tastbare voordeelen, die wereldkermissen aan de bewoners der steden, waar zij gehouden worden, bezorgen. Wij achten deze voordeelen geenszins gering en wij twijfelen niet of de vele moeite, die het tentoonstellingsbestuur nu reeds doet om reclame voor de onderneming te maken, zal door een schitterende deelneming en een talrijk bezoek van vreemdelingen beloond worden. Men zal het ons, die over bouwkunst schrijven, echter wel niet euvel duiden, indien wij alleen oog hebben voor hetgeen de tentoonstelling voor de architectuur kan opleveren.

Ten slotte nog een woord over de afdeeling Gemeentewerken, wier reorganisatie onlangs haar beslag kreeg. Een der gevolgen dezer reorganisatie schijnt te zullen zijn dat de directeur, tot dusverre aan het hoofd der afdeeling geplaatst, zal aftreden, althans zoo luidt het loopend gerucht.

Na het indertijd in den Gemeenteraad omtrent die reorganisatie gesprokene, zal het zeker niemand verwonderen, dat het hoofd der afdeeling P. W. de overtuiging heeft gekregen, dat het tijd is zich terug te trekken. Het is te vreezen, dat de nieuw te benoemen titularis niet op rozen zal wandelen, ook al mocht hij de veelzijdigheid bezitten, die de nieuwe organisatie van hem verlangt.

Er is in dit blad reeds op gewezen dat de houding, door den Wethouder voor de publieke werken bij de behandeling der reorganisatieplannen aangenomen, minstens genomen zonderling mag heeten. Mocht werkelijk de tegenwoordige directeur, met wien die wethouder reeds gedurende zes jaar samenwerkte, op zij gezet worden, dan rijst de vraag, hoe het mogelijk is, dat die wethouder nu pas bemerkt, dat verandering van personeel noodig is. Achtte daarentegen de wethouder

den directeur de rechte man op de rechte plaats, waarom heeft hij zich dan, toen er gelegenheid was, voor dien titularis niet in de bres gesteld?

Het antwoord op deze vragen is misschien gegeven in de geheime raadszitting, waarin het personeel besproken werd. Het publiek heeft echter het recht met dit antwoord in kennis gesteld te worden. Zijn er grieven tegen personen, dan behooren die in het openbaar te worden uitgesproken: geheime behandeling van alles, wat de openbare zaak raakt, is niet meer van onzen tijd.

INGEZONDEN.

Delft, 2 Maart 1895.

Den Weledelen heer F. W. van Gendt J.Gz.
Redacteur van *De Opmerker.*

Ik ontving in goede orde no. 8 van *De Opmerker* met het artikel „De Polytechnische School".

Mag ik u naar aanleiding daarvan uitnoodigen eens een bezoek aan de Polytechnische School te brengen, dan wil ik u gaarne, voor zoover mijne afdeeling aangaat, eens laten zien hoe het onderwijs voor de werktuigbouwkunde is ingericht.

Ik voeg hierbij twee kleine geschriften betreffende ontwerpen, onder mijne leiding aan de Polytechnische School door studenten gemaakt en later ingezonden op de Tentoonstellingen te Parijs in 1889 en te Chicago in 1893. Zij werden beide malen bekroond. Die inzending is opzettelijk door mij gedaan om het te Delft gemaakte werk aan een zelfstandigen en onpartijdigen maatstaf van beoordeeling te onderwerpen.

Uit het tweede geschrift zult u zien dat een reeks van ontwerpen overgedrukt werden in het verslag van het congres te Chicago, opgenomen in „Vol. XIV of the Transactions of the American Society of Mechanical Engineers".

Betere lofspraak is moeilijk te verkrijgen.

Hoogachtend,

A. Huet,
Leeraar aan de Polyt. School.

Wij zullen gaarne, te gelegener tijd, van de vriendelijke uitnoodiging des heeren Huet gebruik maken, doch zien er weinig heil in, omtrent een enkel deel van het onderwijs aan de Polytechnische School een soort van onderzoek in te stellen.

De bekwaamheid en ijver van den leeraar voor werktuigbouwkunde zijn boven onzen lof verheven; indien de resultaten van het te Delft gegeven onderwijs niet zoo zijn, als men mocht verwachten, dan kan dit allerminst hem geweten worden, doch is de schuld te zoeken bij de geheel verouderde wet op het middelbaar onderwijs, die de heer Huet waarschijnlijk niet in bescherming zal nemen en wier herziening ook hem de gelegenheid zou geven meer dan tot dusverre mogelijk was de eischen der practijk op den voorgrond te stellen.

De geschriften betreffende ontwerpen, onder leiding des heeren Huet aan de Polytechnische School door studenten gemaakt, welke ontwerpen zoo te Parijs als te Chicago bekroond werden, hebben wij met belangstelling doorgelezen. In het bijzonder die gedeelten, waar de geleerde schrijver eene uiteenzetting geeft van de methode, die hij bij zijn onderwijs volgt, trokken onze aandacht en wij kregen de overtuiging, dat hij zijn best doet, om zijne lessen zoo vruchtdragend te maken als hem, onder de bestaande omstandigheden, nu hij zich uitsluitend tot teekenwerk moet bepalen en hij geene naar de eischen des tijds ingerichte werkplaatsen voor practisch onderricht tot zijn beschikking heeft, mogelijk is.

Dat inzending van het te Delft gemaakte teekenwerk op tentoonstellingen als te Parijs en Chicago tot het verkrijgen van een zelfstandigen en onpartijdigen maatstaf van beoordeeling zou leiden, zal wel niemand, die ook maar eenigszins op de hoogte is, hoe het bij de toekenning der gouden en zilveren medailles (vaak in papier) toegaat, met den heer Huet eens zijn.

Wie daarenboven weet, hoe vaak men voor „*Transactions*" en andere tijdschriften behoefte aan stof heeft, zal nog niet aanstonds in de opneming van een reeks van ontwerpen door het orgaan der *American Society* zulk een groote lofspraak zien, doch hier, waar het geldt stoomgemalen, als wier bevoegde beoordeelaars de Amerikanen kwalijk genoemd kunnen worden, meer aan een daad van internationale beleefdheid denken, die bij tentoonstellingen en congressen betracht dient te worden.

De heer Huet heeft reeds een beantwoording van de opmerkingen, door den heer Stork in de Eerste Kamer over het Delftsche onderwijs gemaakt, in uitzicht gesteld.

Wij twijfelen niet, of uit dit antwoord zal blijken, dat de heer Huet allerminst blind zal zijn voor de gebreken, die onze technische hoogeschool aankleven. Indien de volharding, waarmede de heer Huet gewoon is zijn meeningen te verdedigen, ook eens aan de verbetering van ons middelbaar onderwijs ten goede mocht komen, ware reeds veel gewonnen.

Red.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

(Ingezonden.)

Naar aanleiding van het artikel, onder het bovenstaande hoofd voorkomende in uw blad van 2 Maart ll., dat ik met genoegen en instemming las, verzoek ik u, mijnheer de redacteur, een bescheiden plaatsje in uw blad voor het volgende.

Eene ondervinding van 35 jaren, die door mij te midden van allerlei werkvolk is opgedaan, geeft mij, naar ik meen, het recht een woordje te kunnen medespreken. Wanneer ik dat doe, dan geschiedt dit ter wille van den *goeden werkman*. Voor de *ongeschikte* of *luie arbeiders*, die natuurlijkerwijze het meest pruttelen, en die het liefst, hing het van hen af, de wereldorde zouden verstoren, heb ik geen ander gevoel dan medelijden en wel voor zoo veel als ze nog mensch zijn.

Natuurlijk werd ook bij mij herhaaldelijk aangedrongen, om in de bestekken bepalingen op te nemen omtrent loon en arbeidsduur. Daar mijne superieuren met mijne zienswijze daaromtrent instemden, heb ik het tot nog toe, gelukkigerwijze kunnen nalaten. Het minimum loon wordt door mij genoemd eene *premie op luiheid en ongeschiktheid* en vernederend voor den goedgezinden werkman dat, in tegenstelling van hetgeen men voor heeft, den werkman schade doet. Dat minimum-loon zal toch altijd zoo moeten bepaald worden, dat met den gewenschten arbeidsduur de arbeider zal kunnen bestaan en niet alleen hij, maar ook zijn huisgezin.

Welnu, ik vraag u, welk werkgever zal dan hem in het werk houden, die dat loon niet verdient?

Hij wordt afgewezen en hem de gelegenheid benomen door oefening en inspanning zich te bekwamen voor beter loon.

Of is het de bedoeling, dat ook zij zullen blijven werken? Ik zag daaromtrent tot nog toe geene bepalingen gemaakt of voorgesteld. Zoo ja, dan zal de kostende prijs van den arbeid belangrijke verhooging ondergaan en tegelijk minder werk worden verschaft.

En moeten dan opkomende jongens gelijk gesteld worden met meer ervaren en oudere arbeiders? Dit is immers niet vol te houden en de vernedering voor den goeden werkman zoo groot, dat men van hem zal maken een pruttelaar, wat hij tot nog toe niet was.

Men betale dus als steeds den werkman naar de mate van het door hem geleverde werk, daarbij rekening houdende met qualiteit en hoeveelheid en behoude voor hem den prikkel, om meer en beter werk te leveren, om zich meer te bekwamen. Dan is er plaats voor allen, wien het niet aan goeden wil ontbreekt en voor den werkgever of aannemer de vrijheid gelaten, die tusschen hem en den arbeider noodig is en waarin geen overheid mag ingrijpen. En wat nu den arbeidsduur betreft, zeer zeker zal, bij inkrimping van dien, het benoodigd aantal arbeiders grooter worden, maar daar, om zekeren thans geijkten term te gebruiken, *de werkmans en menschwaardig bestaan moet hebben*, zullen de loonen per uur in omgekeerde reden moeten worden verhoogd en al weer het gevolg zijn, belangrijke verhooging van den kostenden prijs van het werk en vermindering van werk.

Ook met dat middel zal dus de werkman niet worden gebaat. De goede werkman alweer verlangt het ook niet. Wanneer hem den behoorlijken tijd wordt gelaten voor nachtrust en schafttijd, dan doet hij niet liever dan werken. Dit blijkt duidelijk wanneer hij op stuk werkt of in aangenomen werk. En dat doet hij het liefst, want zijne meerdere ervarenheid, overleg en geschiktheid komen dan het meest uit. De patroon toch rekent met qualiteit en quantiteit van het geleverde.

En vroeger en later dan de bepaalde werkuren is hij bezig. De prikkel voor meerdere verdiensten doet hem met genoegen langer werken. Hij zal dan niet den spijker halverwege laten staan, wanneer de bel voor schafttijd luidt, zooals men dikwijls met ergernis moet waarnemen. En wanneer hij niet op stuk werkt, zal hij ter wille van het hoogere loon voor overwerk nog gaarne een paar uren langer werken.

De goede werkman gaat toch zoo mogelijk, van zijn werk naar vrouw en kinderen en verheugt zich wanneer hij door zijn werk het lot der zijnen kan bevorderen. Hij heeft trouwens geen behoefte aan andere uitspanning en onthoudt zich van *recht voor allen*. Gaat men hem nu beperken in den duur van den arbeid, dan zal hij thuis den overigen tijd werken en dikwijls in concurrentie komen met zijn patroon.

Wat van beperking van den arbeidsduur voor de andere categorie van werklui het gevolg zal zijn, behoeft niet gezegd te worden.

De arbeider, die ver van vrouw en kinderen, op de groote publieke werken tijdelijk in keeten of woonschepen verblijf houdt, vraagt zelf: „behoed ons voor „dergelijke onzinnige bepalingen, want wat moeten „wij die 16 uren uitvoeren, die ons na den 8-urigen „werkdag overblijven." De kans om pruttelaar te worden, wat hij niet is en nooit zijn wil, wordt voor hem geopend, want voor andere ontspanning dan Schiedam met zijne schadelijke gevolgen bestaat geen gelegenheid.

Neen, mijnheer de redacteur, noch het minimum loon, noch de bepaling van den arbeidsduur, zal naar mijn denkbeeld in het algemeen gezegd kunnen worden tot verbete ing van den werkman te zullen leiden. Voor hen, die oordeelen, zonder den arbeider te kennen, weet ik geen beteren raad dan dezen: onthoudt u van dergelijke beschouwingen, en wanneer ge het, na u onder het werkvolk te hebben begeven, eenigszins doen kunt, dan zult ge in de eerste plaats leeren begrijpen, dat er onderscheid gemaakt moet worden tusschen den bakkersknecht, die het zwaardere nachtwerk doet, den kleermaker, die den geheelen dag in een verwarmd vertrek zit, den polderjongen, die in de vrije natuur werkt, den mijnwerker, den fabrieksarbeider, den zeeman, den visscher enz. enz., en wanneer ge pogen zult voor die allen eene regeling te vinden, die allen en dan nog alleen maar de goede werklui baat, dan zal het nageslacht u in eere gedenken.

Naar mijne meening is uitbreiding van arbeidsveld het eenige wat direct den werkman ten goede kan komen, en hiervoor bestaat m. i. juist tegenwoordig eene gelegenheid zoo schoon als ooit, n.l. in de afsluiting en drooglegging der Zuiderzee.

Die uitvoering reeds zal alle takken van nijverheid en scheepvaart doen bloeien en de *volkwoide* twaalfde provincie blijvend strekken tot vermeerdering van arbeid en onttrekking aan de groote steden van de bekende overbevolking.

En vóór alles zorge men, dat de verhouding van werkman tot werkgever zij, wat zij wezen moet, een samenwerking tot bereiking van eenzelfde doel: *bevordering van elkanders belangen.*

V.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling: Leiden en Omstreken.

Vergadering van 28 Februari 1895.

Eenigen tijd vóór den aanvang van de vergadering waren Leiden's ingezetenen in de gelegenheid gesteld om kennis te maken met de antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven door de Maatschappij in 1893 en door de Afdeeling in 1894. Vele leden en belangstellenden maakten van deze gelegenheid gebruik. Hoewel niet alles aan de verwachtingen voldoed, kon toch op ernstige studie van de deelnemers gewezen worden en bovendien geconstateerd, dat verschillende bouwkundigen met goed succes tot het welslagen van de prijsvragen hadden medegewerkt.

Na opening der vergadering werden de nieuwe bestuursleden, de heeren W. C. Mulder en Adr. J. van Achterberg, door den Voorzitter gecomplimenteerd.

Na nog eenige huishoudelijke mededeelingen, werd het woord gegeven aan den heer Verster, die eene voordracht zou houden *„over Boekverlichting."*

Spreker ving aan met erop te wijzen dat vooral tegenwoordig veel op 't gebied der boekverlichting geschiedt, maar te weinig om het blijvend voor het nageslacht te houden, zooals oudtijds, toen men juist altijd getracht heeft, door het werken op perkament en het gebruiken van onvergankelijke procédés, de kunst voor de toekomst te bewaren.

De schrijvers der handschriften waren in de eerste tijden ook de verlichters of illuminneerders (illustreerders of teekenaars). Zoolang hij in handen der monniken bleef, werd de arbeid niet verdeeld. Men verhaalt van een abt, dat hij geheel alleen het perkament bereidde voor een koorboek, het linieerde, den tekst overschreef, de bladen illumineerde of versierde en de muziek schreef.

Bij de ontwikkeling van de verlichtingskunst werd meer en meer een artistieke arbeid ontwikkeld en is ook het werk tusschen teekenaar en schrijver verdeeld.

De heer Verster wees op de fijne reproducties, enz. van den Angel-Saksischen stijl, waarvan voorbeelden te Dublin aanwezig zijn, besprak de beoefenaars van de illuminneerkunst in Frankrijk, waar in Parijs naar hen eene straat, Rue des Enluminers werd genoemd, omdat in deze straat perkament-bereiders, teekenaars, schrijvers en boekhandelaren, eene vereeniging dus der verschillende bedrijven in dat vak, aanwezig waren.

Met deze behandeling van de illuminneerkunst in verschillende tijdperken ging spreker voort en verklaarde hij het opbrengen der kleuren en het bereiden daarvan, waaruit blijkt dat enkele kunstenaars in hunne werkplaatsen de verf zelf bereidden. Over de prijzen dier uit de hand geïlluminneerde boeken vernamen de toehoorders nog vele bijzonderheden. Een der misboeken van den hertog van Berry, door *Jacquemart De Hesdin* bewerkt, kostte 4000 livres, terwijl één van die boeken door een tegenwoordig bezitter voor 25000 franken gekocht is; opmerkelijk is het dat nog gaarne het twintigvoud door andere liefhebbers daarvoor zou betaald worden.

Met tal van platen uit het werk „*The illuminated books of the Middle-Ages, bij Henry Noel Humphreys*", lichtte de heer Verster

zijn interessante bijdrage toe. Eenig oude en nieuwe boekwerken waren in verband met het onderwerp ter bezichtiging gesteld.

Een oude bijbel met schoone geïlluminеerde bladen in platen, uitgegeven te Wittenberg, naar de vertaling van Maarten Luther, trok bijzonder de aandacht, en tevens dat er nog veel schoons uit den ouden tijd bestaat.

De heeren Burgersdijk en Niermans te Leiden, hadden deze merkwaardige oude boekwerken voor dezen avond welwillend afgestaan.

Bekwame boekverluchters geeft ook onze tijd. In Engeland vindt men Walter Crane, William Morris, Shannon en Ricketts; Frankrijk vergast ons op werken van Gaszet, Charet, Steinlen, Torajire, De Toulouse Lautrec, Raffaelli e. a.; België heeft Van de Velde en Van Rijsselberghe, terwijl in Nederland Van Dijsselhoff, Nieuwenhuys, Lion Cachet, Berkinderen, Karel Sluyterman, Van Hostenia, Thorn Prikker en Toorop ons veel op het gebied van boekverluchting te genieten geven.

Nadat spreker zijne bijdrage eindigde met een belangrijke voorlezing over het goed recht der decoratieve kunst uit „*Kunst en Samenleving*" van Walter Crane, werd hem ga applaus van de geheele Vergadering door den Voorzitter onder toepasselijke woorden dank gezegd.

Aan de orde wordt gesteld het Juryrapport op de ingekomen antwoorden van de door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag. Drie leden der Afdeeling Haarlem waren zoo bereidwillig geweest de antwoorden te bespreken en in een gemotiveerd rapport hunne zienswijze mede te deelen. Ofschoon niet alle leden voetstoots met de beschouwingen konden medegaan, werd toch aan de oordeelspraak der Jury volledig adhesie geschonken. Te betreuren was het voor een vierden inzender dat bij zijne stukken te laat bij den Leidschen Secretaris had ingezonden; wellicht zou de uitspraak der Jury anders gewoest zijn.

De uitreiking der bekroning kon wegens afwezigheid van de prijswinners niet plaats vinden.

De namen der bekroonden en de hun toegekende beloonigen zijn in *De Opmerker* van 23 Februari reeds medegedeeld.

Nog werd besloten aan den heer M. H. M. van Noort, bouwkundige te Leiden, die zich als 4e mededinger aan den Secretaris had kenbaar gemaakt, mede te deelen, dat de Afdeeling haar leedwezen uitdrukte over de te late inzending der teekeningen, daar dit ontwerp wegens de bijzondere verdiensten een gedeelte concurreut voor den prijswinner zou geweest zijn.

Als vervolg op vroegere mededeelingen in zake de verhouding van de Afdeelingen tot de Maatschappij zegt de Voorzitter dat een vergadering van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen met de financiële commissie en den Voorzitter en Secretaris der Maatschappij heeft plaats gehad. De bespreking met den heer Peters uit 's-Gravenhage heeft tot de bekende conclusie geleid en behoeft dus hier niet herhaald te worden. Genoeg zij het te vermelden dat de afdeelingsleden vervallen of beter gezegd *uitgetreden* en dat *f* 12.50 contributie moet worden betaald, waaronder het lidmaatschap van de Afdeeling is begrepen.

Vele discussiën ontstonden, waarbij nog al verschillende beschouwingen werden ten beste gegeven. Wil de Maatschappij niet ten grunde gaan, dan moet zij hare woelderige huishouding opheffen, dan moet zij haar gebouw tot drie woonhuizen inrichten, wat toch reeds bij het uitschrijven van de prijsvraag voor een maatschappelijk gebouw in het plan heeft gelegen. Over de voordeelen van een en ander werd in het breede gesproken, waarbij niet te ontkennen viel dat menig bestuurs- en gewoon lid een helderen blik in de zaak had.

Opraising van het onnoodige, ziedaar de geest, die de Afdeeling kenmerkte en waarmede de heer Roem, Voorzitter der Afdeeling, het maandag aanvaardde om de gevoelens der Afdeeling in een andere vergadering ter sprake te brengen.

Door de vele besprekingen, die genoemd onderwerp uitlokten, was het ruim elf uren geworden en konden de ingekomen rapporten op de vragen der Maatschappij niet verder behandeld worden; ze zullen echter opgezonden worden.

Onder dankzegging voor de belangstelling in de Maatschappij en hare Afdeeling betoond, sloot de Voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Tweede Kamer heeft de motie van den heer Geerlings, betreffende bijzondere bepalingen omtrent loon en arbeidsduur bij de uitvoering der bouwwerken van Rijkswege in sommige gemeenten, met 38 tegen 36 stemmen verworpen.

AMSTERDAM. De „Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs" zal hare vijftiende algemeene vergadering houden op Dinsdag 16 April e. k., des voormiddags te 10 uren, in de oefenschool der Rijks-normaalschool voor Teekenonderwijzers alhier. Op deze samenkomst zal het Bestuur mededeelingen verstrekken met betrekking tot hetgeen de Vereeniging doen kan, teneinde verbetering te verkrijgen in de financiëele positie van teekenonderwijzers. Verder komen de twee volgende punten ter bespreking, als:

a. Het teekenonderwijs op de lagere school, in te leiden door den heer M. Kramer, en

b. Een normaalprogram voor het teekenonderwijs aan hoogere burgerscholen, in te leiden door den heer H. J. Horn.

— De commissie van voorbereiding van het National Congres in zake het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden, alhier te houden op 17 April en 4 Juni, heeft den besturen van verschillende gemeenten te kennen gegeven, da het op hoogen prijs zal worden gesteld, dat zij zich op dit congres doen vertegenwoordigen. Haar doel is alle belanghebbenden en belangstellenden in eene verbeterde vakopleiding en een doelmatig vakonderwijs voor Nederlandsche werklieden bijeen te brengen, ten einde te trachten te komen tot overeenstemming omtrent het ten deze meest wenschelijke en bruikbare.

— De commissie van beheer en toezicht over de gasthuizen te Amsterdam heeft de geheele verlichting van het Binnen- en Wilhelmina-gasthuis opgedragen aan de Ned. Gasglocilicht-maatschappij J. Selten.

— Door den Raad van beheer van de Maatschappij tot exploitatie van staalwaterbronnen, de bekende Wilhelminabron, is eenigen tijd geleden de uitnoodiging gericht tot verschillende der vooraanstaande lithographische inrichtingen om ontwerpen in te zenden van een reclamekaart, die bestemd is in 't binnen- en buitenland de aandacht op het staalwater uit Haarlem te vestigen. Dezer dagen nu is de vervaardiging van die kaarten opgedragen aan de firma S. Lankhout & Co te 's-Hage, wier ontwerp door artistieke opvatting en uitwerking de overwinning behaalde. (*Vad.*)

PERSONALIA.

— De hoofdingenieur der marine te Hellevoetsluis, de heer J. W. Calten, is benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indie is *benoemd* tot hoofdingenieur 2e kl. de ingenieur 1e kl. L. H. Slinkers en tot opzichter 2e kl. de opzichter de kl. F. M. L. Willemse; *overgeplaatst* naar de res. Madoera de opz. 2e kl. P. van Heijningen en naar de res. Kediri de opz. 1e kl. V. H. Abell; *toegevoegd* aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling in Noord-Tegal, de ambt. ter beschikking A. G. Lamminga.

— Wegens langdurigen dienst is een jaar verlof verleend aan den architect 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerl. openbare werken, J. Hardeman en aan den ondero.ing. 1e kl. bij de expl. van Staatsspoorw. op Java, S. van der Heyden.

— Tot chef van de exploitatie der oosterlijnen van de Staatssp. op Java is benoemd de heer A. E. Lindo, thans ter beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken.

— De heer W. J. Klerk de Reus, sectie-ingenieur bij de Staatsspoorwegen ter standplaats Meppel, vierde den 1n Maart zijn 25-jarig jubileum en ontving bij die gelegenheid talrijke blijken van belangstelling.

— Tot adspirant-adjunct-ingenieur bij den dienst van tractie en materieel der Exploitatie-maatschappij is benoemd de heer G. H. Brandt.

— Bij Kon. besluit zijn, met 1 April a. s., bij het aan het Depart. van Koloniën verbonden Technisch Bureau benoemd: tot referendaris, chef, de heer G. B. H. F. Alpherts; tot hoofdcommies de heer J. A. Jurriaanse; tot commies de heer M. A. van Hasselt; tot adjunct-commies de heer E. van Oosteroom; tot technisch ambtenaar 1e klasse de heeren J. Kinderman en P. H. Soeters; tot technisch ambtenaar 2e kl. de heeren M. H. C. Baron Du Tour en M. Raven, en tot opzichter 1e kl. de heer H. W. Verhoop. Alle genoemde heeren waren tijdelijk aan het Bureau geplaatst.

— De werktuigkundig ingenieur F. J. Vaes, assistent aan de Polytechnische school te Delft, is benoemd tot leeraar in de wiskunde en het lijnteekenen aan de Hoogere Burgerschool te Gorinchem en tot directeur der Burger-avondschool aldaar.

— De heer M. van Erkel, wien den 27 October 1887 eervol ontslag werd verleend als gemeente-architect te Schiedam, is te Arnhem op tachtigjarigen leeftijd overleden.

— Het diploma van bouwkundig opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is uitgereikt aan de heeren: J. H. Breijer Jr. Arnhem; M. W. J. Heesterman, Arkel; H. van Lingen, Arnhem; G. J. Middeldorp, Utrecht; W. A. J. Hoeksema, Tiel; G. Versteeg, Delft; B. Visser, Hoitksloot; J. van der Wiel, Leiden, en G. Ypes Groningen.

— De kunstschilder Fridolin Becker, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, is op 64-jarigen leeftijd overleden.

— Tot leeraar in het smeden aan de Ambachtsschool te Leeuwarden is benoemd G. Tuinstra te Idaard, oud-leerling der school.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Telegraafopziehter bij de Ned. Zuid-Afrik. Spoorwegmij. Aanmeldingsstaten verkrijgbaar aan het kantoor, Heerengracht 270 te Amsterdam.

— Opzichter bij de gemeentelijke gasfabriek te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 900. Adres op zegel vóór 27 Maart aan Burg. en Weth.

— Opziehter-teekenaar, practisch ontwikkeld. Adres nº. 133, Advert.-bureau P. v. Cittert Zonen, Haarlem.

— Opzichter-teekenaar. Adres nº. 9680, Eeven J. J. Tijl, Zwolle.

— Bekwame machineteekenaars bij de Kon. Maatschappij „de Schelde" te Vlissingen.

Ter drukkerij der Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — Nº 11 — ZATERDAG, 16 Maart 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Dat het debat over de bekende motie-Gerritsen in de Tweede Kamer breed opgezet zou worden, hebben wij in ons nº. van 24 November 1894 voorspeld; wie in den laatsten tijd dagbladen ter hand nam, zal zeker niet beweren, dat de profetie faalde. Was dus het debat breed, het ging daarentegen niet diep, wat niet te verwonderen is, wanneer men bedenkt, dat het der Kamer aan technici ontbreekt niet alleen, maar dat er ook niemand was, die, zij het dan ook als leek, een onpartijdig oordeel kon uitspreken over de wijze, waarop de nieuwe bepalingen omtrent loon en arbeid-duur speciaal te Amsterdam werken. De heer Heldt toch is, indertijd meubelmaker geweest; wat deze werkman-afgevaardigde dus omtrent andere vakken in het midden brengt, dankt hij niet aan zijn eigen ervaring, doch heeft hij slechts van hooren zeggen.

Vreesden wij vroeger, dat men in dit debat niets zou vernemen dan de bekende gemeenplaatsen, waarvan ieder ook maar eenigszins welbespraakt Kamerlid zich gemakkelijk bedienen kan, de besprekingen hebben aangetoond, dat die vrees zeker gegrond was. De talrijke beslommeringen, die de Kamerleden hebben, beletten hun waarschijnlijk een grondige studie omtrent de wijze, waarop de Amsterdamsche bepalingen werken, in te stellen.

Met de traditionneele 2.17 %, welke de bepalingen aan de gemeente Amsterdam meer heeten te kosten, werd voor en na geschermd.

Dit getal begint langzamerhand iets te krijgen van het bekende π, en verdient door onze wiskundigen tot in een zoo groot mogelijk aantal decimalen te worden uitgerekend. Aan de juistheid van het getal schijnt niemand te twijfelen en het zal wel zoolang een taaie legende blijven, totdat de een of andere statisticus van naam uit de bronnen opdiept, dat het, als zijnde slechts het gemiddelde van een half jaar, waarin wegens den oogenblikkelijk slechten toestand van de gemeentekas slechts zeer weinig aanbestedingen van stadswege plaats vonden, in het geheel geen vertrouwen verdient. Deze statisticus zal er dan ook op wijzen dat er bij deze aanbestedingen nog verscheidene waren, die eigenlijk geen maatstaf kunnen geven, omdat zij grondwerken betroffen, en het Gemeentebestuur had uitgemaakt, dat grondwerkers bij de loonregeling *niet* als ambachtslieden beschouwd zouden worden, terwijl degenen, die het beroemde cijfer 2.17 vast-stelden, opzettelijk of bij ongeluk over het hoofd hebben gezien dat de jaarlijksche inschrijving naar de gemeentelijke stucadoorwerken 100 %, ongeveer boven de vroeger geëischte bedragen ging.

Wij hebben niet de bedoeling het geheele debat, dat gevoerd werd, na te gaan, doch wij zullen er ons toe bepalen, enkele onderdeelen te releveeren. Wij beginnen dan met hetgeen omtrent stukwerk werd opgemerkt. Het was de heer Rutgers van Rozenburg, die dit onderwerp ter sprake bracht. Hij noemde de motie bedenkelijk, omdat zij stukwerk, als het loon te laag is, verbiedt; en toch zijn onze werklieden alleen bij stukwerk geschikt. De heer Heldt riep toen „ja, de polderwerkers", doch de dus in de rede gevallen spreker bleef volhouden, dat de geheele Nederlandsche industrie zonder het stukwerk niet zou kunnen bestaan, dat de motie daartegen gericht is en hare aanneming die industrie dus onmogelijk zou maken.

Dat de Nederlandsche werkman alleen bij stukwerk bruikbaar is, geven wij gaarne toe en ieder patroon zal dat wel beamen. Met de werklieden in andere landen zal het wel niet anders zijn. De goede werkman in alle landen heeft gaarne stukwerk, de slechte, die gaarne niet meer doet dan hoog noodig is, wordt liever per uur betaald.

Zou nu de aanneming der motie het stelsel van stukwerk op Rijkswerken onmogelijk gemaakt hebben?

Wij gelooven dit in het geheel niet, ja wij meenen zelfs te kunnen aantoonen, dat juist het tegendeel waar is. Op alle werken toch, waar te Amsterdam de nieuwe bepalingen kracht hebben, is stukwerk, dat toch reeds door vele aannemers bij voorkeur gegeven werd, nu haast *regel* geworden. Op de prijzen, voor dit stukwerk betaald, hebben de bepalingen niet veel invloed. Loven en bieden is het, waardoor de prijs van stukwerk bepaald wordt Blijkt het, dat de werklieden een prijs hebben gevraagd, lager dan het bedrag, hetgeen zij in dagloon zouden verdiend hebben, nu ja, dan wordt hun dit loon, berekend naar den nieuwen standaard, uitbetaald, doch de patroon, die al gauw aan luieren denkt, geeft een ploeg, waarmede iets dergelijks zou voorkomen, natuurlijk haar ontslag.

Daar de prijzen, die de patroons tot dusverre voor stukwerk gaven, hooger zijn dan wat naar den thans ingevoerden loonstandaard zou worden verdiend, zoo hebben zij er niets op tegen hun volk bij voortduring overtijdsch werk op te dragen. De werklieden gaan dan niet veel geld naar huis, zonder dat het den patroon iets kost en zonder dat van de bepalingen omtrent minimum-loon ook maar het minste te bespeuren is. IJverige en bekwame werklieden gaan dan ook bij voorkeur bij die bazen in dienst, waar zij zekerheid hebben veel stukwerk te krijgen; om een minimumloon bekommeren zij zich niet. Slechts wie per uur werkt, heeft bij het bestaan van een minimum-loon belang; de patroon zorgt in zijn eigen belang, dat hij de „daggelders" tot een zoo klein mogelijk aantal beperkt. Houdt men dit alles in het oog, dan wordt het duidelijk, waarom, ook na de invoering der nieuwe bepalingen, slechts betrekkelijk weinig werklieden een hooger weekloon verdiend hebben dan vroeger. Wordt geen stukwerk gegeven, dan is inderdaad, zooals de heer V. in ons vorig nummer opmerkte, het minimum-loon een premie op luiheid en ongeschiktheid.

Wij hebben er vroeger reeds op gewezen, dat de formuleering der motie, die naar de verklaring van den heer Gerritsen aanvankelijk alleen zag op Amsterdam, tot verwarring aanleiding zou geven, daar gesproken werd van „gemeenten waar het gebruikelijk is bijzondere bepalingen omtrent loon en arbeidsduur in bestekken op te nemen." Te Amsterdam toch zijn *twee* systemen gebruikelijk. De gemeente doet op hare werken aan alle ambachtslieden *f* 0.23 per uur uitbetalen, doch de aannemers hebben, hetzij dan vrijwillig of gedwongen, dit loon *alleen* aan timmerlieden en metselaars toegekend, terwijl alle andere ambachtslieden door hen van het verhoogde minimumloon zijn uitgesloten. Voor de metselaars, die toch reeds meestal met *f* 0.23 per uur betaald worden, heeft daarenboven het minimum geen verhooging ten gevolge. Te verwonderen is het niet dat zij, om zoo goed als de anderen van het minimum te kunnen profiteeren, dit nu voor hun vak op *f* 0.28 per uur willen vastgesteld zien.

Het groote gebrek van het gemeentestelsel, dat het volstrekt geen rekening houdt met den tot dusver in ieder vak gebruikelijken loonstandaard, komt hierdoor duidelijk aan het licht. De verbetering, die het in de betaling der beoefenaars van de verschillende vakken brengt, is al te uiteenloopend, daar zij voor metselaars en steenhouwers nihil bedraagt, doch daarentegen voor ververs, stukadoors, loodgieters en behangers 30 à 40 %. Het stelsel der particulieren vertoont deze ongelijke verbetering in nog hooger mate, daar hier alleen de timmerlieden en ten deele ook de metselaars profiteeren, doch het loon der andere vakmannen op dezelfde hoogte blijft.

Terecht werd dan ook door het Kamerlid Bouman gevraagd, wat men onder „gebruikelijk" te verstaan heeft. Hij meende, en onzes inziens volkomen juist, dat niet reeds wanneer de gemeentebesturen bepalingen maken, de Staat behoort te volgen, maar dat de Rijksregeering dit pas behoort te doen, als ook de particulieren zich algemeen aan die bepalingen houden en niet een daarvan afwijkend systeem toepassen. De verduidelijkte redactie der motie, die door den heer Van Alphen werd voorgesteld en door den heer Gerritsen werd overgenomen, gaf echter omtrent de beteekenis aan „gebruikelijk" te hechten, geen licht.

Misschien de belangrijkste redevoering, die in de Kamer gehouden werd, scheen ons die van den heer Pijnappel. Deze spreker bestreed de motie, daar zij geen zin had, omdat de Regeering met gemeentelijke bepalingen rekening houden *kon*, doch ze ook kon laten voor wat zij waren. Was het doel van den voorsteller, dat als regel en behoudens uitzonderingen (wanneer de stedelijke gebruiken al te dwaas mochten wezen) de gemeentelijke bepalingen zouden worden gevolgd, dan ging de motie te ver of niet ver genoeg. Te ver, wegens den dwang op den Staat om de gemeenten te volgen; niet ver genoeg, omdat het beginsel voor enkele, niet voor alle gemeenten zou gelden. Voor speciale gevallen was de tusschenkomst der Tweede Kamer zeker niet noodig

Het was dezen spreker niet duidelijk, van welk beginsel bij het stellen der motie werd uitgegaan. Was het te doen om wering van misbruik, om opdrijving van loon of om wering van werkloosheid door verkorting van arbeidsduur?

Naar de opvatting van den heer Pijnappel mocht men niet anders doen dan misbruik weren, door den werkgevers te beletten bij de betaling hunner arbeiders beneden een zeker minimum te gaan. Het was op dezen grond, dat de spreker, ondanks vele bezwaren die hij daartegen had, ten slotte als raadslid aan de thans te Amsterdam in zwang zijnde verordening zijn stem had gegeven. Hij achtte die verordening niet volmaakt, maar toch beter dan niets. Als sprekers hoofdbezwaar tegen deze verordening werd genoemd dat het minimum-loon op *f* 0.23 per uur gesteld is, terwijl toch, wanneer het op *f* 0.20 per uur ware bepaald, het gevenredigd kon worden geacht aan de verkorting van den arbeidsduur.

Het was den heer Pijnappel echter, zoo uit de toelichting van den heer Gerritsen als uit het gesprokene door den heer Drucker gebleken, dat de Amsterdamsche verordening beschouwd werd als te bedoelen eene geleidelijke verhooging van den levensstandaard der werklieden. Deze bedoeling mocht er echter niet in gezocht worden, want ingrijping van overheidswege zou niet in het belang zijn van den werkman zelf. Al juichte spreker gaarne loonsverhooging toe, opdrijving van loon van overheidswege scheen hem zeer bedenkelijk. Men moest, waar het kapitaal steeds minder vruchten draagt, zorgen, dat althans de goede ondernemers hun aandeel behielden in de winsten der productie, waartoe zij bijdragen.

Spreker kwam dan ook tot de conclusie, dat in de Rijksbestekken alleen bepalingen tot wering van misbruiken, maar dan voor alle gemeenten geldig, mochten worden opgenomen. Aangezien het loon niet overal gelijk kan zijn, meende hij, dat de bepaling van een minimum onmogelijk zou wezen.

De fijne onderscheidingen, die de heer Pijnappel

in zijn rede maakte, getuigen zeker van zijne scherpzinnigheid en kunnen niet anders dan logisch genoemd worden. Niet iedereen evenwel is een zoo helder jurist als deze spreker, en zooveel mag als zeker aangenomen worden, dat het Amsterdamsche werkvolk in de daar vigeerende verordening niet ziet een poging tot wering van misbruiken, doch eenvoudig een eerste stap tot het opdrijven der loonen van overheidswege. De thans door de metselaars te Amsterdam gestelde eisch, dat voor hen, die bij het tegenwoordig minimum geen voordeel hebben, een uurloon van *f* 0.28 zal gelden, kan dit bewijzen.

Trouwens het werkvolk is uit den aard der zaak beter op de hoogte van den werkelijken toestand dan de scherpzinnigste kamergeleerden. Het weet zeer goed dat misbruiken, als waartegen de heer Pijnappel wil strijden, niet bestaan. In de bouwvakken wordt *niet* het loon per uur door vraag en aanbod bepaald, maar geldt voor ieder vak een vaste standaard, waar*onder* niemand werkt. Dat niet alle patroons maar aanstonds geneigd zijn, dien standaard op den eersten eisch der werklieden te verhoogen, is begrijpelijk. Het gaat echter niet aan van de patroons, die voorloopig nog aan den ouden standaard vasthouden, te zeggen dat zij misbruik maken van de theorie van vraag en aanbod. Ware het minimumloon te Amsterdam — zooals de heer Pijnappel, naar hij zeide, had gewild — vastgesteld op *f* 0.20 per uur, dan zouden de patroons, die timmerlieden in hun dienst hebben, zeker allen dat loon betaald hebben om de eenvoudige reden, dat het slechts weinig hooger was dan de tot dusverre geldende standaard Nu dit minimum echter 15 % hooger is vastgesteld, is het zeer natuurlijk, dat daartegen bij vele patroons bezwaren bestaan.

De heer Hintzen had dan ook zeker gelijk toen hij de vraag stelde, of men den stoot moet geven tot een loonsverhooging boven het peil, door de vrije mededinging bepaald. Te Amsterdam begon men met een verhooging der loonen met 15% vast te stellen Elders volgt men en nu wil de voorsteller der motie, dat ook de Staat hieraan zal gaan mededoen. Hij achtte dit, o. i. met grond, gevaarlijk en evenals hij vroeger gewaarschuwd had tegen de voorspiegeling, door het vorig Kabinet, van een pensioen-verzekering van alle werklieden, waarschuwde hij ook nu tegen beloften, die op teleurstelling moeten uitloopen. Valt er werkelijk over onvoldoend loon bij werken, van rijkswege uitgevoerd, te klagen, dan moet hierin verandering komen. Doch de heer Hintzen achtte, dat de door den heer Gerritsen voorgestelde motie te ver ging en hooger loonen eischte dan in het algemeen worden betaald.

Dat dit werkelijk de bedoeling van den heer Gerritsen is, en dat ook de Amsterdamsche Raad, bij het vaststellen der verordening hoofdzakelijk dit oogmerk had, kan dunkt ons niet in twijfel getrokken worden. Men wilde den werkman, den kiezer van over weinige jaren, eens laten zien, hoezeer men zijne belangen behartigde.

Ten slotte willen wij nog eenige oogenblikken de aandacht onzer lezers bepalen bij het door den Minister van Waterstaat gesprokene. Als technicus kon hij natuurlijk de zaak beter beoordeelen dan de vorige sprekers. De misbruiken, waarvan in het debat nog al eens sprake geweest was, en die, wij zijn er overtuigd van, alleen in de verbeelding van kamergeleerden bestaan, had de Minister nimmer kunnen waarnemen. Volgens door hem verzamelde gegevens zijn de loonen hier-te-lande in 40 jaren gemiddeld met 50 % gestegen, maar bij vergelijking der plaatselijke tarieven bleef er natuurlijk groot verschil waar te nemen. In het algemeen, zei de spreker, zijn de loonen bij de uitvoering van rijkswerken hooger dan andere en voor de Regeering was de noodzakelijkheid om in te grijpen nog niet uit misbruiken bij aanbesteede werken gebleken.

Evenals wij, in ons no. van 24 November 1894, achtte de Minister de proefneming te Amsterdam op een willekeurigen grondslag van f0.23 niet afdoende. Met het volste recht noemde hij de Amsterdamsche systemen gebrekkig, omdat zij geen rekening houden met den tot dusverre in ieder vak gebruikelijken loonstandaard. Een algemeen voorschrift kan niet baten.

De Minister erkent natuurlijk de wenschelijkheid van loonsverhooging, doch hij wees er tevens ook op, dat vermindering van arbeid er het gevolg van zou zijn, omdat hooge loonen het toepassen van machinerie in de hand werken. Daarom moet men niet te overhaast ingrijpen en in het oog houden, dat voor fabrieken vermindering van arbeidsduur geen vermindering van productie behoeft ten gevolge te hebben, doch dat dit in de bouwvakken onvermijdelijk is.

De Regeering, zeide de Minister, kan zich niet binden aan voorschriften, door gemeentebesturen vastgesteld, waarop zij geen invloed kan uitoefenen. Zij acht zich echter verplicht, bij voortduring alles, wat tot misbruik aanleiding zou kunnen geven, te voorkomen. Voor de bouwwerken (niet voor de waterstaatswerken, daar die van weer en jaargetijde afhankelijk zijn) zou de Regeering een maximum werktijd van elf uren voorschrijven, en hij hoopte dat de heer Gerritsen daardoor bevredigd zou zijn, ook al kon van de bepaling van een minimum-loon vooreerst geen sprake wezen.

De voorsteller der motie wees echter deze concessie, van regeeringswege gedaan, van de hand. Hij meende, dat bij invoering van een werktijd van elf uren, zonder verhooging van loon, alleen de staatsambtenaren tegen het houden van lang toezicht zouden worden beschermd, en dat de werklieden volstrekt niet geholpen zouden worden. Zonder minimum-loon-vaststelling toch zou de beperking van den arbeidsdag de werklieden financieel benadeelen. Hij handhaafde daarom zijn motie.

De stemming vond plaats, terwijl niet minder dan zes-en-twintig leden afwezig waren. De motie werd verworpen met 38 tegen 36 stemmen; uitten wij vroeger het vermoeden, dat de politiek hier een woordje zou meespreken, wij vinden dit bewaarheid als wij onder de voorstemmers de meer geavanceerden en anti-revolutionairen, onder de tegenstemmers de meer behoudenden en de katholieken in hoofdzaak vertegenwoordigd zien. Eigenaardig mag het ook genoemd worden dat velen, die blijkens het door hen gesprokene, niet bijzonder met de motie ingenomen schenen, toch vóór stemden, daarmede misschien te kennen gevend, dat zij haar zoo onschuldig achtten, dat de gevolgen niet van beteeken's zouden zijn.

Op den duur zal o i. de Staat zich niet buiten de regeling van loon en arbeidsduur kunnen houden. Eerst na zeer ernstige overweging dienen de rijksbepalingen te worden vastgesteld; zij zullen zoodanig moeten worden geredigeerd, dat zij vrij blijven van de gebreken, welke de Amsterdamsche regelingen aankleven. Zij zullen daarom rekening moeten houden met de voor de verschillende vakken in de voornaamste gemeenten nu reeds bestaande loonstandaarden.

Naschrift. Dit artikel was reeds geschreven toen wij in de Amsterdamsche dagbladen den inhoud lazen van een adres, door een timmerliedenvereeniging aan den

Raad der hoofdstad gericht. Dit adres bewijst dat onze opmerkingen omtrent stukwerk en den invloed dien het minimum-loon daarop heeft, juist zijn.

De inzenders van het adres toch beklagen zich er over, dat twee timmerlieden, die voor een zeker bedrag het inpassen van ramen in een school aan de Hogendorpstraat van hun patroon hadden aangenomen, nadat gebleken was dat de prijs dien zij voor dat werk hadden bedongen, lager was dan wat zij met het nieuwe loon in daggeld zouden hebben verdiend, wel hun loon, naar den nieuwen standaard berekend, hebben uitbetaald gekregen, doch tevens ontslagen werden.

Het komt ons voor, dat de aannemer, die uit den aard der zaak alleen *ijverige* werklieden kan gebruiken, hier volkomen in zijn recht was, en dat de Raad hier onmogelijk termen zal kunnen vinden om in te grijpen.

Dit adres kan echter ook als bewijs dienen voor diegenen, die, als wij, van meening zijn, dat het Amsterdamsche werkvolk in de gemeenteverordening niets anders ziet dan een poging tot opdrijving van het loon van overheidswege en dat niet alleen voor ijverige, maar ook voor minder ijverige ambachtslieden. Het zijn juist de laatsten, die op vergaderingen het hoogste woord hebben en die het sterkst op hun *rechten* staan. Mochten zij wat meer aan hun plichten denken!

NAGEPERSTE STEEN.

(*Ingezonden.*)

De nageperste steen, waarvan in den laatsten tijd tal van gevels zijn opgetrokken, begint op vele plaatsen een onooglijk aanzien te krijgen, daar het donkerroode opperhuidje loslaat en de lichtroode kern in het gezicht komt.

Er worden voor dit verschijnsel verschillende verklaringen gegeven. De een schrijft het toe aan de tegenwoordig nog al eens toegepaste holle voegen; een ander beweert, dat de tras, welke vele bouwmeesters nog altijd in het opgaande metselwerk gebruiken, door de zich daaruit ontwikkelende salpeteruitslag de oorzaak zou zijn.

Schrijver dezes zijn echter gevels bekend, waar geen holle voegen gemaakt werden en die met een specie, bestaande uit 8 deelen scherp zand, 1 deel Dyckerhoffcement en een weinig schelpkalk, werden gemetseld. Toch vertoonen zij den salpeter-uitslag en schilferen de steenen hier en daar af; tusschen uitslag en afschilferen is echter geen verband te ontdekken. Ten overvloede zij nog opgemerkt, dat zoowel de bevochtiging der steenen als de bereiding der specie met water uit de waterleiding plaats vond.

Een verklaring van het verschijnsel moet daarom wellicht daarin gezocht worden, dat het napersen den steenen den schijn van een hardheid en doorbakkenheid geeft, die zij in werkelijkheid niet bezitten. Op de klank van deze steenen kan men volstrekt niet afgaan; reeds vóór zij in den oven gaan, maakt de pers hen zoo compact, dat ze, ofschoon ongebakken, een tamelijk heldere klank hebben. Na het bakken is het daarom zelfs voor den fabrikant moeilijk na te gaan, of hij harde of minder harde steenen aflevert. Hoezeer hij nu ook zijn best doet, om alleen harde te leveren, schijnt het mij toch zeer mogelijk, dat ook zachtere in de partijen geraken en dat deze, ofschoon zij op het werk aan de eischen van kleur en klank schijnbaar voldoen, later tot het afschilferen aanleiding geven.

Mocht dit werkelijk de oorzaak zijn, dan zal men wel doen, voor gevels geen nageperste steen meer te bezigen.

Een Oplettende.

DE BEELDEN DER KANSELARIJ TE LEEUWARDEN.

Het bestuur der vereeniging „Nijverheid" te Leeuwarden, dat zich bij verzoekschrift tot de Koningin-Regentes wendde om de beelden, die vroeger het thans gerestaureerd wordende kanselarijgebouw sierden, weder op den trapgevel van dat gebouw te doen plaatsen, heeft onder dagteekening van 8 dezer het navolgend schrijven ontvangen van den Minister van Binnenlandsche Zaken:

„Krachtens machtiging van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, heb ik de eer in antwoord op uw adres van Januari j.l., waarbij verzocht wordt, dat de beelden van den gevel van het Kanselarijgebouw te Leeuwarden op hun oude plaats behouden blijven, het navolgende te berichten:

De bedoelde beelden zijn slechts tijdelijk van het gebouw verwijderd geworden, in verband met de restauratie van een en ander; een onderzoek inmiddels ingesteld naar de vraag of de gevel der Kanselarij geacht kon worden oorspronkelijk met die beelden versierd te zijn geweest, heeft geleerd, dat die beelden van eenigszins jongere dagteekening zijn en niet in overeenstemming met de decoratieve behandeling van den gevel, doch dat bij de onzekerheid, welke andere voltooiing de oorspronkelijke architect voor die decoratie kan hebben bedoeld, besloten is, de beelden te behouden op de plaats, daardoor ingenomen, zoodat dan ook reeds ten vorigen jare de helft der beelden is gerestaureerd en de herstelling der overige in den loop van dit jaar zal volgen."

DE POSITIE VAN DEN BOUWKUNDIGEN TEEKENAAR.

Men verzoekt ons onderstaand rapport op te nemen:

Aan
het Bestuur der Afdeeling "Gravenhage" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De ondergeteekenden, leden der daartoe door u benoemde Commissie, hebben de eer onderstaand rapport uit te brengen, als antwoord op de vraag:

„Is de maatschappelijke en financiëele positie van den „bouwkundigen teekenaar (die gerecht mag worden als zoodanig bekwaam te zijn), evenredig aan de diensten, die hij „der maatschappij en den architect bewijst?"

„Zoo neen, waar ligt de schuld, en welke zijn de aan te „wenden middelen tot de meest spoedige verbetering dier „positie?"

„Welk loon komt zulk een teekenaar toe en hoe is dit te „bereiken?"

In het besef van de zeer ernstige strekking der vraag, die de positie betreft van een aantal bouwkundigen, aan wie een belangrijk deel zoowel van den artistieken als van den technischen arbeid van den architect moet kunnen worden toevertrouwd, zijn, bij de beantwoording, eenige met de gestelde vraag in verband staande punten behandeld, ten einde een juist overzicht te verkrijgen van de positie van den bouwkundigen teekenaar in de maatschappij, en daardoor te kunnen beoordeelen of de, in de vraag klaarblijkelijk bedoelde, verbetering dier positie noodig is en eventueel te bereiken zal zijn.

Allereerst is daarbij door ons de vraag gesteld: „Aan welke eischen van bekwaamheid moet de teekenaar voldoen?"

Die eischen zijn, naar onze meening, niet gering. *Een volkomen bekwaam te achten teekenaar* moet in staat zijn tot het zelfstandig uitwerken van schets-ontwerpen, het maken van bestekken, begrootingen en detailteekeningen, en bovendien behoorlijk op de hoogte van uitvoering der bouwwerken zijn; kortom, niet alleen theoretische maar ook practische kennis bezitten.

Wij wenschen er uitdrukkelijk op te wijzen, dat wij, bij de beantwoording van de oorspronkelijke vraag, uitsluitend in het oog hebben gehouden die teekenaars welke, zooals in de vraag is te kennen gegeven, geacht mogen worden als zoodanig bekwaam te zijn.

Teekenaars wier opleiding nog niet voltooid is, hebben wij buiten beschouwing gelaten, hoezeer ook van kunne diensten, op het bureau van den architect, dikwijls met succes gebruik wordt gemaakt.

Het aan hen toe te vertrouwen werk, en de hun daarvoor naar billijkheid toekomende bezoldiging hangen geheel af van hunne meer of mindere bekwaamheid; de beoordeeling daarvan moet dus geheel worden overgelaten aan den architect in wiens dienst zij werkzaam zijn.

De volkomen zaakkundige teekenaar zal dan ook tevens in staat moeten zijn, het werk der minder ontwikkelden te leiden; hij moet dus voor zijne rekening kunnen nemen een groot deel van het bureau-werk van den architect, wien daartoe veelal de tijd ontbreekt, ten gevolge van de bemoeiingen bij de uitvoering, besprekingen, vergaderingen en andere bezigheden.

Is hiermede aangetoond aan welke *eischen* de teekenaar moet voldoen, dan dient, ten einde zijne maatschappelijke en financiëele positie zuiver te kunnen beoordeelen, nog te worden uitgemaakt of de positie van den teekenaar moet worden beschouwd als *laatste studieperiode* vóór zijn vestiging als architect, dan wel als een *blijvend* maatschappelijke positie.

Hierbij houde men in het oog, dat hoezeer ook de meeste teekenaars zich ten doel zullen stellen eenmaal als architect op te treden en hunne positie ook *dezelfde* beschouwd moet worden als overgang tot die van architect, het zeker zeer velen niet zal gelukken dit doel te bereiken. De maatschappelijke positie van den teekenaar moet daarom *feitelijk* worden beschouwd als van *blijvenden aard* te zijn, en in verband daarmede dient zijn bezoldiging zoodanig te worden geregeld, dat hij in staat worde gesteld op gelijken voet te leven als in andere betrekkingen werkende, met hem in ontwikkeling en dienstvervulling gelijkstaande, leden der maatschappij.

Ten aanzien van de diensten, die de teekenaar aan de maatschappij en aan den architect bewijst, mag worden erkend, dat zijne maatschappelijke positie daaraan niet evenredig is; hij is in de maatschappij toch een nog vrij wel onbekende figuur, wat inzonderheid voor een groot deel moet worden toegeschreven aan de weinige ontwikkeling van het publiek op het gebied der bouwkunst.

De financiëele positie van den teekenaar is evenmin evenredig aan de door hem bewezen wordende diensten, en wel in voor hem ongunstigen zin; zijn bezoldiging toch bedraagt — wellicht met enige uitzonderingen — niet meer dan f 1000 à f 1200 per jaar; welk bedrag dikwijls nog niet ten volle wordt bereikt ten gevolge van tijdelijk gebrek aan werk bij den architect, die, gesteund door de ruime keuze in aspiranten, zijn personeel in den regel niet langer in dienst houdt dan voor den duur van eenig werk strikt noodig is.

Is met het bovenstaande het eerste gedeelte van de vraag in beslist ontkennenden zin beantwoord en gaat men over tot het onderzoek naar de oorzaak van den bestaanden toestand, dan komt het ons voor, dat die vrijwel voor de hand ligt.

Reeds hebben wij door het noemen van het groote aantal aspiranten er op gewezen, dat ook hier de verhouding tusschen vraag en aanbod van invloed is. Overproductie van werkkracht is oorzaak, dat zeer bruikbare teekenaars zich aanbieden om tegen weinig of geen honorarium dienst te doen.

Hiervan wordt door een aantal architecten dankbaar gebruik gemaakt, waarschijnlijk omdat zij de bezoldiging der teekenaars zelf moeten bekostigen. Het honorarium der opzichters, dat bij de uitvoering van bouwwerken voor rekening van den bouwheer komt, is in den regel hooger dan dat der teekenaars, niettegenstaande de lasten zich voor hunne studie grooter financiëele offers hebben moeten getroosten.

Welke middelen kunnen nu worden aangewend om tot de meest spoedige verbetering te geraken?

Wij meenen, de volgende:

1°. Het bevorderen van *eensgezindheid* onder de teekenaars, hetzij door oprichting van een bond of van een andere algemeene vereeniging, die zich ten doel stelt tot betsverbetering der teekenaars te geraken.

2°. Het opmaken van een honorarium-tabel, evenals dit voor de architecten is geschied, en het zooveel mogelijk publiek maken daarvan.

3°. Te trachten de medewerking te verkrijgen van Maatschappijen en Vereenigingen op bouwkundig gebied, om gezamenlijk bij Rijks-, Provinciale en Gemeentelijke besturen adressen in te dienen, waarin de bestaande toestand wordt uiteengezet en op verbetering wordt aangedrongen; door het nemen van initiatief van Regeeringswege in zake betere bezoldiging van teekenaars.

Het initiatief tot verbetering, als gevolg van het besef eener zedelijke verplichting, mag met recht van Rijks-, Provinciale en Gemeentelijke Besturen verwacht worden. Indien deze lichamen er een begin mede maakten om de in hen eigen bureaux wel eens, 't zij direct of indirect, voorkomende misbruiken uit te roeien, lijdt het geen twijfel, dat vele particuliere architecten en bouwkundigen het gegeven voorbeeld zullen navolgen.

Het slot van de vraag: „Welk loon komt zulk een teekenaar toe en hoe is dit te bereiken?" heeft ons eerst geleid, na vergelijking met de honoraria voor betrekkingen van overeenkomstige maatschappelijke waarde, een juistelijksche bezoldiging van f 1500 als billijk aan te geven. Ook hebben wij daarvoor nog inlichtingen aangaande de bezoldiging van teekenaars in Duitschland, ingewonnen. Uit deze inlichtingen blijkt, dat het aangegeven cijfer zeker niet te hoog is aangenomen.

Nog is hierbij in het oog gehouden, dat voor den teekenaar de werkdag op niet langer dan acht uren moet worden gesteld, ten einde hem gelegenheid te geven nog eenigen tijd beschikbaar te houden voor particulier werk, studie, als anderszins.

Wordt in dringende gevallen meer dan acht uur werkens per dag verlangd, dan dient dit als overwerk aangemerkt en berekend te worden per uur, naar den maatstaf van f 1500 per jaar (300 werkdagen van 8 uur), vermeerderd met 20 %.

Ook voor tijdelijke werklieden (d.w. korter dan een maand durende), zal toepassing van het met 20 % verhoogde tarief billijk zijn.

Eene andere wijze van bezoldigen, waarbij verband wordt gehouden in de wederzijdsche belangen van architect en teekenaar en die ook reeds door sommige architecten is toegepast, bestaat in het teekenen van een vast salaris, vermeerderd met een zeker percentage van het honorarium dat de architect ontvangt voor het werk waarvoor hij zich van de hulp van den teekenaar heeft verzekerd. Ook hierbij dient de genoemde maatstaf in het oog te worden gehouden.

Is het belang van architect en teekenaar beiden, achten wij schriftelijke overeenkomst tusschen hen, tot vaststelling van hunne wederzijdsche verplichtingen, zeer aanbevelenswaardig. Op deze wijze zou het verkrijgen van de gewenschte bezoldiging kunnen worden bereikt.

Hiermede vermeenen wij de gestelde vraag, in algemeene trekken te hebben beantwoord.

Overtuigd als wij zijn, dat de toestand van den bouwkundigen teekenaar, èn op maatschappelijk èn op financiëel gebied, dringend verbetering behoeft, spreken wij ten slotte den wensch uit, dat dit rapport eenigerlei moge bijdragen tot het verkrijgen van die verbetering.

Wordt onze overtuiging gedeeld en achten Behoorden als de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare Afdeelingen het noodig op die verbeteringen aan te dringen, dan zal zeker een groote schrede voorwaarts worden gedaan om het door den steller van de vraag beoogde doel te bereiken.

's Gravenhage, 21 December 1894.

H. J. Mol.
J. Mulder.
F. J. Bluysen. Hz.
V. Brouwer.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1017ste gewone vergadering van Woensdag 6 Maart 1895.

De vergadering wordt bij afwezigheid van den Voorzitter door den Vice-voorzitter geopend, waarna de notulen gelezen en na eenig debat goedgekeurd worden. De heer H. G. Jansen, die aan dit debat deelneemt, is van meening dat de heer H. W. Mol, na zijn belangrijk optreden in de vorige vergadering, als lid van het Genootschap dient geroyeerd te worden. Daar de heer Mol nog niet ter vergadering is, worden verdere besprekingen tot later in den avond uitgesteld. Ondertusschen wordt medegedeeld dat een schrijven is ingekomen van den heer Zitsmeister, waarin genoemde heer zijne benoeming tot bestuurslid aanneemt, terwijl de heer H. W. Mol in een schrijven ontslag neemt als lid van de Vragencommissie. Voorgelezen wordt verder een circulaire van de steenhouwers, houdende een verzoek tot opname van een minimum kubiek van 0,010 M³. (voor kleine stukken zands- of hardsteens) in de bestekken. Medegedeeld wordt dat de heer Jansen door het bestuur benoemd is tot afgevaardigde van A. et A. bij het te houden Nationaal Congres. De heeren Nijhoff en Hofman zijn benoemd tot leden der Vragencommissie.

Alsnu verkrijgt de heer I. Gosschalk het woord tot het houden zijner aangekondigde bijdrage. Spreker heeft tot onderwerp gekozen de werken van Viollet-le-Duc, geeft een overzicht der grootere en kleinere werken met duizenden illustraties en schetst eenigszins uitvoeriger den inhoud van „l'Histoire d'une maison" en „l'Histoire d'une forteresse", waarbij de noodige boeken en platen van Viollet-le-Duc als kunstbeschouwing circuleeren. De Voorzitter zegt den heer Gosschalk namens de Vergadering dank.

De heer Jan Stuijt verkrijgt nu het woord en deelt mede dat het Jaarrapport van de prijsvraag voor een titelvignet voor het *Bouwkundig Weekblad* nog niet is ingekomen. Spreker wenscht hiertegen protest aan te teekenen, daar het werk der 45 mededingers zooveelen in het minst niet gewaardeerd wordt en zou gaarne zien dat dit protest ook van de Vergadering uitging. De Voorzitter is van meening, dat dit niet op den weg van het Genootschap ligt en raadt den heer Stuijt aan zijn protest aan het *Bouwkundig Weekblad* te zenden.

De heer H. W. Mol, ondertusschen ter vergadering gekomen, vraagt nu het woord en deelt mede dat hij grieven heeft, te tegen den Secretaris, wiens verslag niet volledig genoeg was en 2e tegen den Voorzitter, die hem op de vorige vergadering niet meer aan het woord liet komen, door de bijeenkomst te sluiten. Spreker zou gaarne de door den Voorzitter gesproken woorden herroepen zien, daar hij zich anders genoodzaakt ziet als lid van het Genootschap te bedanken. De heeren Dj Gzaar en Kettlerij geven hierop te kennen, dat zoowel het verslag als de handelwijze van den Voorzitter door het bestuur geheel en al goedgekeurd worden, waarna de heer Mol verzoekt den afwezigen Voorzitter in overweging te geven het gesprokene in

eene volgende vergadering te herroepen. Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

De vijf antwoorden, ingekomen op de prijsvraag „Algemeene badinrichting in een groote stad," waren in het lokaal tentoongesteld.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Vergadering van Dinsdag 5 Maart 1895.

Dezen avond trad als spreker op de heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

Hoewel, zeide spr., er misschien op het gebied van kunst een groote vooruitgang in de laatste jaren valt te bespeuren, zoo is dit toch zeker niet het geval met de practische kennis der bouwmaterialen en zelfs hierin is achteruitgang waar te nemen.

Er heerschen omtrent verscheidene materialen totaal verkeerde begrippen, ontstaan uit z. g. n. practische ervaring, welke ervaring wel is waar zal bestaan, maar dan opgedaan uit andere oorzaken, dan waaraan zij wordt toegeschreven.

Zoo b. v. het algemeen verspreide denkbeeld, dat trasmortel spoedig zou bevriezen. Zeer zeker kan dit gebeuren, zeide spr., doch dit komt niet voort uit de geaardheid der tras, doch daaruit, dat er te veel kalk in de specie wordt gemengd. Deze kalk toch houdt het water te lang vast en daardoor bevriest de mortel spoedig.

Zoo ook het krimpen van trasspecie. Spr haalde een voorbeeld aan van een muur, gemetseld in rauwe basaltsteen, waarbij de specie, ditmaal waarschijnlijk wegens te klein zandgehalte, totaal van de basalt was losgewerkt, zoodat groote stukken versteende specie er tusschen uitvielen.

Dikwerf is de bouwmeester niet genoegzaam op de hoogte van den aard van het materiaal dat hij moet verwerken. In zulk een geval zal hij het overlaten aan z. g. n. *specialiteiten* of *mannen van ervaring*, die, zich schamende te zeggen „we weten het niet" óf, afgaande op onoordeelkundige waarnemingen of proeven, een materiaal zullen goed- of afkeuren, als misschien het omgekeerde had moeten plaats grijpen.

Vervolgens behandelde spr. nog eenige punten over bouwmaterialen, vragen hem gedaan of wel bij hem zelf opgekomen.

Zoo toonde hij aan, dat, hoewel meestentijds wordt beweerd, dat het verschil tusschen vuren- en dennenhout bijna niet te zien is, dit verschil integendeel zóó groot is dat, zoo men eenmaal dennenhout heeft gezien, men zich onmogelijk ermede kan vergissen.

Zoo toonde spr. ook aan, dat men van den overgrooten weerstand van cement tegen trekkracht weinig nut heeft, daar de aanhechting aan de metselsteen veel geringer is.

Ook de mortels, gebruikelijk bij het metselen, achtte spr. meestal te vet: een grootere mate zand zou alle mortels beter en alle huizen droger maken, daar dan, tengevolge van de porenruimte der specie, de lucht, die eerste factor voor het versteenen van den mortel, beter zal kunnen toetreden. Daarenboven zullen zich dan de zouten, welke vrijkomen, niet op de oppervlakte der steenen afzetten, deze aantasten en aan spoedige verweering blootstellen, maar wel in 't inwendige van den mortel. Evenzeer zou spr. in den raapgrond voor stucadoorswerk gaarne wat meer zand en ook wat gips willen zien, daar de gewoonlijk gebruikte specie te vet en te dicht is en derhalve snel verdroogt, maar nooit versteent.

Over 't algemeen gebruikt men volgens spreker in alle speciën te weinig zand. Waarschijnlijk komt dit, doordien nog niet heel lang geleden de schelpkalk zóó zuiver gebrand werd, dat ze vanzelf schraler was en men niet bedenkt, dat, nu die branding zooveel beter geschiedt en ook dikwijls vette steenkalk gebruikt wordt, het zandgehalte naar verhouding moet vergroot worden en men maar niet, voortbouwende op de gewoonte van onze voorouders, steeds dezelfde verhoudingen moet gebruiken.

Tot het verkrijgen van werkelijk goedbindend bevonden mengingen, verwees spr. naar zijne onlangs uitgegeven, zeer interessante Algemeene Voorschriften.

Aan 't slot zijner rede gaf spr. welwillend gelegenheid tot discussie over 't gehoorde, waarvan door verscheidene leden een druk gebruik werd gemaakt.

Hierna deed de Voorzitter mededeeling, dat de prijsvragen dit jaar zullen bestaan 1°. in een gebouw voor een ijsclub en 2°. in een titelvignet voor de convocatiebiljetten onzer Vereeniging.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Afdeeling Leeuwarden.

Vergadering van 8 *Maart* 1895.

Na opening der vergadering werden de notulen gelezen en onveranderd vastgesteld, waarop de mededeeling volgde dat op de door de Afdeeling in het vorige jaar uitgeschreven prijsvraag voor 't leveren van plannen van eene koetoorswoning acht antwoorden zijn ingekomen.

Alsnu werd het woord gegeven aan den heer Z. P. Feddema voor 't houden van eene voordracht over „Stoom en stoomwerktuigen". In zijn inleidend woord zeide spreker, dat de stoomwerktuigen wel niet tot het vak van bouwkunst behooren, doch dat de velerlei wijzen, waarop wij ons in het vak van het stoomwerktuig bedienen, hem aanleiding gegeven had tot het kiezen van zijn onderwerp.

In de eerste plaats werd over de stoomvorming uitgeweid en werden de voorwaarden genoemd, waaraan een goede stoomketel moet voldoen, zoowel ten opzichte van het te gebruiken materiaal als de samenstellende deelen.

Spreker behandelde de inrichting en werking van het stoomwerktuig in het algemeen, stond uitvoerig stil bij het behandelen van de samenstellende deelen en verduidelijkte een en ander door eene op flinke schaal uitgevoerde teekening en een kleine stoommachine, ter vergadering aanwezig.

Verschillende vragen werden door den spreker op welwillende wijze beantwoord en voorts eenige huishoudelijke zaken behandeld, waarna de vergadering gesloten werd.

Afdeeling Groningen.

Buitengewone Vergadering van 9 *Maart jl.*

Na lezing en goedkeuring der notulen, opent de Voorzitter de besprekingen omtrent de voorloopige plannen van reorganisatie der Mij., waartoe deze buitengewone vergadering is belegd.

De heer Eisses vreest dat de voorgestelde reorganisatie ontbinding der Afdeeling tengevolge zal hebben. De contributie van *f* 12.50 is veel te hoog en moest in verband met de contributie van slechts *f* 5, waarvoor de alhier bestaande vereeniging tot bev. der Bouwkunst haren leden heelwat te genieten geeft, niet meer zijn dan *f* 7.50, hoogstens *f* 10.

Ook komt spr. ertegen op 'dat hij die lid der Maatschappij is, daarloor ook lid van een Afdeeling zal zijn, en zou in alle gevallen ballotage van de leden der Afdeelingen wenschen om onaangename verwikkelingen als waarin onze Afdeeling eens door zeker (bestuurs)lid werd gebracht, te kunnen voorkomen.

De heer Alons ziet in bedoeld reorganisatieplan in 't geheel geen oplossing der zoogenaamde handvraag, en deelt de meening van den vorigen spreker, dat de afdeeling Groningen erdoor te grunde zal gaan. Het komt spr. voor dat er meer gedacht is aan de financiëele dan aan de moreele belangen der Maatschappij.

De heer Bach ziet ook niet in dat de band tusschen de Mij. en onze Afdeeling er door verbeterd zal worden en vraagt of andere Afdeelingen hieromtrent misschien in gunstiger omstandigheden verkeeren.

De heer Eisses deelt mede dat o. a. ook in de Afd. 's-Gravenhage (15 Februari jl.) bedenkingen tegen het plan zijn geopperd.

Is, zoo vraagt de heer Sips, in andere Afdeelingen de afdeeling van niet gewone leden der Mij. soms gewenscht, en is in verband hiermede het reorganisatieplan antwoorden? In onze Afdeeling is de afdeeling van die soort van leden, die hijna zeker het gevolg van een eventueele totstandkoming van het reorganisatieplan zal zijn, de ondergang der Afdeeling.

Nog geruimen tijd werden de besprekingen over het onderwerp met groote levendigheid voortgezet, waarna de heer Eisses de volgende motie voorstelt, die met algemeene stemmen wordt aangenomen:

„De Afdeeling Groningen van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, in aanmerking genomen den eigenaardigen toestand waarin zij verkeert, is van oordeel, dat indien de reorganisatie in bovenbedoelden zin tot stand komt, het getal harer leden zoodanig zal afnemen dat haar bestaan in de wangschaal wordt gesteld en dat het vooruitzicht bestaat, dat op de gestelde voorwaarden geen nieuwe leden tot de Maatsch. zullen toetreden, tenzij de contributie op *f* 7.50 worde bepaald".

Voor 't geval een besluit in dezen zin mocht worden genomen, komt het der Vergadering voor dat het volgende is in acht te nemen, als:

„De Afdeelingen vormen gezamenlijk de Maatschappij. Ieder, die lid wenscht te worden van de Mij. moet door een afdeeling daarvoor worden voorgedragen, na eerst bij haar geballoteerd te zijn en is bij aanneming krachtens dit lidmaatschap ook lid van de afdeeling.

De afdeelingen hebben het recht, leden, die daartoe reden geven, den toegang tot hare vergaderingen en het deelnemen aan het behandelen van hare zaken te ontzeggen, en en ander volgens regelen in de huishoudelijke reglementen vast te stellen.

De zetel der Mij. is te Amsterdam; de Secretaris en een zeker aantal leden moeten te Amsterdam wonen. Leden, niet aldaar woonachtig, ontvangen vergoeding voor reis- en verblijfkosten, zoo vaak en voor zoo lang als hunne tegenwoordigheid voor het behandelen van zaken, de Mij betreffende, vereischt".

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Naar men vernomen, zal weldra een ontwerp van wet tot instelling van Kamers van Arbeid het Departement van Justitie verlaten. Men schijnt bij de samenstelling van dit ontwerp de Belgische wet tot voorbeeld te hebben gekozen. Het ontwerp is verdeeld in zeven paragraven, die achtereenvolgens behandelen: 1. De samenstelling en werkkring. 2. De leden. 3. De kiezers. 4. De afdeelingen. 5. Het bestuur der Kamers. 6. De geschillen. 7. De vergaderingen der Kamers en der afdeelingen; aan het slot van het ontwerp, dat uit ruim 40 artikelen bestaat, zijn de algemeene bepalingen opgenomen.

— Door den heer G. H. Bauer Jr. werd Zaterdagavond in de Vereeniging *Arti et Industriae* een belangwekkende voordracht gehouden over de geschiedenis van de gobelins en andere dergelijke weefsels; voor de kunstbeschouwing van gobelins, imitatiën, reproductiën en gravuren, die daarbij gegeven werd, was het materiaal geleverd door jhr. Victor de Stuers, de firma Mutters en het Haarlemsche Museum van Kunstnijverheid.

— Naar het *Dagblad* vernemt, zullen binnenkort, en vermoedelijk reeds in de volgende maand de deskundigen vanwege het hoogheemraadschap Delfland en de gemeente 's-Gravenhage, een onderzoek instellen naar de zeeweringen in de Belgische badplaatsen en wel in de eerste plaats te Ostende en te Blankenberghe. Als deskundigen zouden optreden de heeren J. Groenendaal Jz., ingenieur van Delfland, en J. A. Lindo, directeur der gemeentewerken te 's-Gravenhage.

Amsterdam. De directeur der afdeeling „Publieke werken", de heer J. A. Schuurman, heeft wegens achteruitgang in zijnen gezondheidstoestand het voorzemen de betrekking, welke hij gedurende dertien jaren vervuld heeft, neder te leggen.

Zutfen. Op uitnoodiging van eene voorloopige commissie werd hierstraks eene vergadering gehouden van steenfabrikanten aan den IJssel, om de al of niet wenschelijkheid tot oprichting eener onderafdeeling van de vereeniging van Nederlandsche steenfabrikanten te bespreken. De uitslag was, dat alle aanwezigen de wenschelijkheid daarvan erkenden en een reglement werd vastgesteld.

Tot leden van de definitieve commissie voor 1895 worden gekozen de heeren Jules van Hasselt, te Kampen, Voorzitter; J. van Voorthuijzen, te Zwolle, Penningmeester, en J. van Peelgeest, te Deventer, Secretaris.

— Het eerste nummer van *Electra*, tijdschrift voor electrotechniek, onder redactie van G. C. J. Verkerk, is thans verschenen en bevat artikelen van technischen aard, economische beschouwingen, berichten uit buitenlandsche tijdschriften, kleinere mededeelingen, rechtsquaestics en litteratuur.

De artikelen van technischen aard zouden wij dat van den heer Aug. E. R. Colette over het telephoneeren door lange kabels; van V. over bereiding van getah-pertja langs chemischen weg; van den heer H. P. Maas Geesteranus over het system-Monier en van den heer J. J. Hetterschy over eene duplex-installatie met tusschenkantoor. Onder de rubriek: economische beschouwingen, treft men aan: de telegraaf in oorlogstijd en Engeland's oppermacht over het wereld-telegraafverkeer, door V.; exploitatie van telephoonsetten, door R.; telephoonstatistiek; telephonie in Zwitserland, en kopermarkt.

Het gebeel is met flinke letter op stevig papier gedrukt en verschillende figuren zijn in den tekst opgenomen; de uitgave geschiedt in maandelijksche afleveringen door Scheltema en Holkema's boekhandel te Amsterdam.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië: *benoemd* tot ing. 1e kl. de waarn. ing. 2e kl. A. F. C. F. van Essen; tot ing. 2e kl. de waarn. ing. 3e kl. K. F. H. Roos; tot ing. 1e kl. de waarn. ing. 2e kl. Th. W. C. Hereckenrath; tot ing. 2e kl. de ambt. op non-act. A. G. Lammings; tot *architect* 1e kl. M. J. IJzerman; *aangesteld* als chef der 1e waterstaatsafd. de hoofding. 2e kl. L. H. Slinkers; als chef der 5e waterstaatsafd. de ing. 1e kl. Th. W. C. Hereckenrath; *overgeplaatst* naar Sumatra's Westkust, als eerstaanwezend ingen., de ingen. 1e kl. M. Hofland.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is *benoemd*: tot opzichter 3e kl. in de res. Rembang, de ambt. op wachtgeld C. F. J. Hamel; *geplaatst*: in de res. Bagelen, de opz. 2e kl Ch. J. Odenthal.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java *ontslagen*: wegens overcompleet, eervol uit zijne betrekking, de tijdel. teekenaar 1e kl. J. Feber.

— Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 April 1895, benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur der mijnen C. Blankenoort te Heerlen.

— Bij Kon. besluit zijn, met 1 April, benoemd tot opzichters der telegraphie van de 2e kl. J. Aanstoots, A. Hoeneveld, R. Plaseschaert en C. E. de Haas, allen thans adspirant-opzichters der telegraphie.

— Bij beschikking van den Min. van Binnenl. Zaken is, met ingang van 16 Maart 1895, benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's-Gravenhage, J. H. Kaalbach, thans te Haarlem.

— De hoofdopzichter bij de landsgebouwen, G. D. Wijndals de Jongh, te Amsterdam, is op 66-jarigen leeftijd overleden.

— Door den Minister van Koloniën is de heer A. H. van Lessen gesteld ter beschikking van den Gouv.-Generaal van Ned. Indië, om te worden benoemd tot ingenieur bij het mijnwezen daar te lande.

— Bij het mijnwezen in Ned.-Indië is *adjunct-ingenieur* met de waarn. der betr. van ingen. 1e kl., de ing. 2e kl M. Kuyerberg, en van ing. 2e kl., de ing. 3e kl. S. J. Vermaes.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is de heer J. Zaeter benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken van het kanaal van Neuzen.

— Bij Kon. besluit zijn, met 1 April, bevorderd tot opzichter der telegraphie 1e kl. P. J. H. de Jager en H. J. Nierstrasz, beiden thans opzichter der telegraphie 2e kl.

— Onze landgenoot, de heer A. J. P. Vitringa, is bij decreet van den 18n Februari door den Minister van Publieke werken van Roemenië definitief aangesteld als ingenieur bij de Staatsspoorwegen aldaar.

— Bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn bevorderd tot adjunct-ingenieur 2e kl. de adspirant-adjunct-ingenieurs H. F. Thijssen te Tilburg, met ingang van 1 Maart jl. en H. Vermaes te Zwolle, met ingang van 1 April.

— Op de voordracht voor directeur der ambachtsschool te Haarlem zijn in alphabetische orde geplaatst de heeren: G. van Driel, te Leiden; J. Kuijper, te Haarlem; C. W. Nijhoff, te Amsterdam; P. H. Scheltema, te 's-Gravenhage; J. Tomme, te Amsterdam; en P. A. Timmers, te Amsterdam.

— B. en W. van Koog a/d Zaan benoemden den heer A. H. Pinxter te Amsterdam tot opzichter bij den schoolaanbouw.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het lijn- en vaktecknen; jaarwedde *f* 1400. Onderwijzer in het timmeren; jaarwedde *f* 750. Onderwijzer in het smeden; jaarwedde *f* 750. Adres vóór 25 Maart aan den heer H. J. de Groot, directeur der ambachtsschool en gemeentelijke burgeravondschool te Alkmaar. (*Zie advert. in no.* 11.)

— Leeraar in het smeden aan de ambachtsschool te Arnhem. Jaarwedde *f* 750. Bekendheid met het machinevak strekt tot aanbeveling. Adres den Directeur, vóór 20 Maart.

— Opzichter bij de gemeentelijke gasfabriek te Leeuwarden. Jaarwedde *f* 900. Adres op zegel vóór 23 Maart aan Burg. en Weth.

— Jong teekenaar op een technisch bureau voor werktuigkunde. Adres lett. IJ, boek. M. M. Olivier, Rokin 59 Amsterdam.

— Leerling in het bouwvak. Adres lett. H V, Bureau „De Opmerker". (*Zie advert. in no.* 11.)

— Aankomend bouwkundige, die een ambachtsschool doorloopen heeft, bij een architect en timmerman. Adres: Nob. Kioskenmanstch., Binnenrotte, Rotterdam.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venlo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Java Teakhout (Djati)

VOOR

RUIZENBOUW, SPOORWEGBOUW, SCHEEPSBOUW.

In blokken van **alle** afmetingen en tot **billijke prijzen,** te bevragen bij de Makelaars **G. DE VRIES & ZONEN, Damrak 74,** *Amsterdam.*

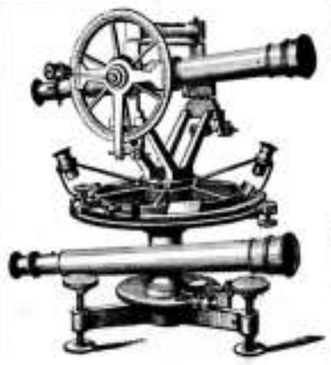

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK

VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

ROLLUIKEN

van **STAALPLAAT** of van **HOUT** in verschillende constructies worden onder garantie geleverd en geplaatst.
Geïllustreerde catalogus en prijsopgaven worden op aanvraag *franco* toegezonden.

T. G. TISSOT Jr., Amsterdam. SINGEL 179.

Aan de Ambachtsschool te Alkmaar

worden gevraagd:

1e. Een **leeraar** in het **lijn- en vakteekenen**, voornamelijk ten behoeve van smeden en machinebankwerkers,

tevens bekwaam om onderwijs te geven in **werktuigkunde**, gezamenlijke jaarwedde *f* 1400, met vooruitzicht op benoeming tot leeraar in het teekenen aan de gemeentelijke burgeravondschool, jaarwedde ten minste *f* 400;

2e. Een **onderwijzer** in het **timmeren**, jaarwedde *f* 750;

3e. Een **onderwijzer** in het **smeden**, *zoo mogelijk ervaren in het hoefbeslag*, jaarwedde *f* 750.

Inzending van stukken vóór 25 Maart e.k. aan den Directeur van beide scholen H. J. DE GROOT, die bereid is nadere inlichtingen te geven.

Bouwkunde.

Bij een ARCHITECT in een der Provinciesteden van *Noord-Holland* kan een **LEERLING** geplaatst worden om te worden opgeleid in het **Bouwvak.** Zonder eenige kennis van lijnteekenen onnoodig zich aan te melden. Adres lett. *H. V.* Bureau van dit blad.

Te koop gevraagd:

een Stoomketel

van ongeveer **100 M²**. verwarmingsoppervlakte. Offerten met nadere bizonderheden onder letters P. P, aan het Bureau van dit blad.

CARBOLINEUM HANSA.

Gedeponeerd Handelsmerk. Hoofdagent voor Nederland en Koloniën:
J. J. VAN UIJE. Gouda.
Attesten ter inzage.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK.

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURANS & Co., Zuidblaak No. 78.
Directie te Valkenburg de heer SENFF.

Weekblad „DE OPMERKER".

ALGEMEENE VERGADERING van AANDEELHOUDERS der *Maatschappij tot Exploitatie van „DE OPMERKER"*, op **Woensdag 20 Maart 1895,** des namiddags te ***twee*** uren, in het lokaal DILIGENTIA, in het Voorhout te *'s-Gravenhage*, tot behandeling van de volgende punten:

1o. Balans met toelichting en verslag van Commissarissen, benevens Winst- en verliesrekening over het afgeloopen boekjaar.

2o. Benoeming van een Commissaris ter voorziening in de vacature, ontstaan door de periodieke aftreding van den heer P. VAN DE ERVE Jz., te Breda.

HET BESTUUR.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 9 April 1895,** des namiddags te **half drie** ure *(locale tijd)* in de wachtkamer 3e Klasse van het Stationsgebouw te *Nijmegen* van

BESTEK D.

Het uitvoeren van eenige herstellingen en verwerken aan de gebouwen, Kunstwerken, Inrichtingen en verdere werken behoorende tot de lijnen TILBURG—NIJMEGEN, ARNHEM—NIJMEGEN, UTRECHT—GELDERMALSEN, UTRECHT—EMMERIK en EDE—WAGENINGEN in 33 perceelen.

Het bestek ligt ter inzage en is op franco aanvraag tegen betaling van **f 1.00** (f. p. p. *f* **1.05**) te bekomen aan het Bureau van den Sectie-Ingenieur FERD. SASSEN, *Soetiusstraat no. 7 Nijmegen.*

Aanwijzing op het terrein zal geschieden tusschen 27 Maart en 4 April 1895, op de in het Bestek aangegeven tijdstippen.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **29 Maart 1895,** des namiddags te **1** uur, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het maken, leveren en stellen van den BOVENBOUW der te VERNIEUWEN BRUG over de ROTTE bij het *Noordplein.*

Bestek, voorwaarden en teekening liggen, op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plantelijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **f 1.—** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE en ZOON, Boekdrukkers *Hoogstraat* No. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den *26 Maart* 1895, des voormiddags te 11 uur.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 27 Maart** des namiddags ten **2** uren, wenscht de architect **Z. HOEK** namens zijn principaal in de achterzaal van het *Zeil-Hollandsch Koffiehuis* te 's-Gravenhage

Aan te besteden:

Het verbouwen van perceel MOLENSTRAAT No. 51 tot twee winkelhuizen met afzonderlijke bovenwoning.

Inlichtingen geeft bovengenoemde architect alle dagen des morgens van **9** tot **10** uren. Aanwijzing op *Zaterdag 23 Maart* des namiddags te 3 uren. Bestek en teekening zijn tegen betaling van *f* **1.50** te verkrijgen van af *Dingsdag 19 Maart* bij de FIRMA W. J. VAN HOOGSTRATEN, Noordeinde 98.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°12 — ZATERDAG, 23 Maart 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGn. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Speykstraat 117, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

TENTOONSTELLING TE HAARLEM.

In het Museum van kunstnijverheid wordt de reeks van tentoonstellingen van werken van hedendaagsche meesters voortgezet; thans is de heer A. le Comte, de bekende Delftsche oud-leeraar, aan de beurt.

Evenmin als bij de Berlage-tentoonstelling is hier alleen de kunstnijverheid aan het woord; domineerde vroeger echter de architectuur, ditmaal stelt zij zich met een meer bescheiden plaats tevreden en is verreweg het meeste wat men thans ziet, van zuiver decoratieven aard.

Dat de heer Le Comte een hoogst bekwaam teekenaar is, mag van te algemeene bekendheid geacht worden, dan dat wij dit nog weer zouden behoeven te verzekeren. Er is hier in werkelijkheid voor aankomende kunstnijveren veel te leeren. Het is echter niet het teekenwerk, waarvoor wij een enkel woord in het midden wenschen te brengen, doch wij zullen ons bepalen tot eenige opmerkingen omtrent de artistieke conceptie van het tentoongestelde.

Als architect toont de heer Le Comte zich in een keurige reeks van photographieën, die ons een duidelijk denkbeeld geven van een huis aan het Oude Delft te Delft. Nieuwe aspiratiën zoekt de beschouwer hier te vergeefs; wellicht om aan de wenschen van den bouwheer te voldoen, hebben de 16e en de 17e eeuw meer moeten leenen dan van het tegenwoordig standpunt der architectuur verdedigbaar is. Mist men hier dus oorspronkelijkheid, men herkent toch overal den man van smaak.

Eenige uitmuntend gelukte studies naar planten schenen ons tot het beste, wat in den laatsten tijd van dien aard hier-te-lande te zien was, te behooren. De decoratieve ontwerpen voor tegelwerk, gebrande glazen, doch ook voor andere takken van kunstnijverheid, zijn zeer belangwekkend, omdat zij ons den ontwikkelingsgang van den kunstenaar voor oogen brengen.

Aanvankelijk blijkbaar uitgaande van de 16e-eeuwsche Renaissance hier-te-lande, doch ook de motieven der nieuwere Duitsche kunst niet versmadend, komt hij langzamerhand tot een meer vrije, een meer oorspronkelijke opvatting, die echt modern genoemd kan worden.

De groote friezen van 1887 zijn nog in den vroegeren trant; de Neo-Germaansche voorbeelden kijken hier nog hinderlijk om den hoek; ander werk, van 1880—1890 uitgevoerd, is minder Duitsch, doch te onmiddellijk op den stijl onzer koorbekken der 16e eeuw geïnspireerd.

Welk een afstand tusschen dit werk en de beschilderde borden, die wij meenen te mogen aannemen, dat werken van den allerlaatsten tijd zijn! Hier wedijveren lijn en kleur om uitdrukking te geven aan wat er oorspronkelijks in den geest van den schilder opkwam. Als bijzonder gelukt wijzen wij op de borden met den St.-Hippolytustoren te Delft, op dat met de vederachtige bladen, op dat met de tulpen, terwijl ook dat, „Chaos" getiteld, en dat met een oud oorlogschip crop, goede concepties mogen heeten. Hoeveel effect ook zonder bepaalde vormen, alleen maar door de harmonische tegenstelling van tinten, te verkrijgen is, kan uit sommige andere borden gezien worden.

Niet alle deze borden en schotels zijn even geslaagd; het scheen ons toe dat „Wilhelmus van Nassauen", de Zeeuwsche en de Z.-Hollandsche boerinnen, Beethoven met een aureool en de ridder tot een vroegere periode van den kunstenaar behooren, toen hij nog te veel aan directe navolging hechtte en zijn fantasie niet den vrijen loop durfde laten.

Ook bij de ontwerpen voor glasschilderwerk is hier en daar veel origineels te vinden; men zou hier gaarne wat meer details zien, in den geest zooals de reeks met „Blauwbaard" beginnende, die ongemeen bekoorlijk zich voordoet. De ensemble-teekeningen, o. a. die voor een transeptvenster en een westelijk zijbeuk-

venster der Haarlemsche St.-Bavokerk, zijn op te kleine schaaal uitgevoerd, dan dat het mogelijk zou zijn zich er een denkbeeld van te maken, hoe deze vensters zich aan het oog zullen voordoen. Zooveel is echter waar te nemen, dat de vervelende, fabriekmatige kopieermanier, die het werk der Roermondsche en andere Nederlandsche glasschilderwerkplaatsen zoo onuitstaanbaar maakt, te Delft niet gevolgd wordt. Het is te hopen dat de heeren Schouten en Le Comte nog menigmaal de gelegenheid zullen hebben, hun talent en bekwaamheid in monumentale vensters te toonen.

IN KENNEMERLAND.

Bij fraai voorjaarsweder, zooals wij tegenwoordig genieten, behoort een tochtje door Kennemerland tot de aangenaamste uitstapjes, die te maken zijn. Wel ziet men nog geen bollenvelden in bloei en schitteren de rijke kleuren van tulpen of nageltakken den wandelaar nog niet in de oogen, maar dit schijnt ons eer een voor- dan een nadeel toe. Die vierkante vakken van rood en paars, van wit en blauw in allerlei schakeering hebben iets vervelends, iets prozaïsch, dat de natuur haast doet ophouden nog natuurlijk te zijn.

Wij stappen dus de Zijlpoort te Haarlem (die, al bestaat zij sinds lang niet meer, toch altijd nog dien naam draagt) uit om naar Overveen te wandelen. Langs den Zijlweg is in den laatsten tijd heel wat gebouwd, en het zal niet lang meer duren, of tot Overveen toe zijn slechts huizen en villa's te zien. Hoe gerieflijk deze nieuwe gebouwen wellicht mogen zijn, als voortbrengselen van architectuur hebben zij slechts weinig te beteekenen.

Ook Overveen levert niets op, dat uit een bouwkunstig oogpunt bijzonder merkwaardig zou kunnen worden genoemd. De R.-K. kerk, in 1853 gebouwd, is een der vroegste pogingen geweest, om hier-te lande den Gothischen stijl weer in eere te herstellen. De lof, dien Alberdingk Thijm indertijd voor dit gebouw overhad, komt den tegenwoordigen beschouwer wel wat overdreven voor. Het blijkt toch duidelijk dat de architect, die hier aan het werk is geweest, een zeer zonderling begrip van de Gothische bouwwijze gehad heeft.

Indien wij nu, langs de kerk, zuidwaarts zouden wandelen, konden wij den Aardenhout bereiken en het in onzen tijd gebouwde, doch niet voltooide huis Elswout in oogenschouw nemen; wij zouden ook, voorbij het Brouwerskolkje, onze schreden naar het welbekende Kraantjelek kunnen richten, om den hoogen Blinkert te beklimmen, of ons onder den hollen boom, waaruit sinds eeuwen de Haarlemsche jonggeborenen te voorschijn plegen te komen, neder te zetten.

Wij gaan echter noordwaarts, den prachtigen weg naar Bloemendaal langs, die juist op den duinzoom gelegen is en daardoor zeer afwisselende vergezichten biedt. Een reeks van buitenverblijven is deels langs de hellingen aangelegd, deels in dicht geboomte verborgen. Van het grafelijk jachthuis, door Floris II in het begin der 12e eeuw hier gesticht en naar den apostel van Kennemerland, St. Adelbert genoemd, is niets meer over. De buitenplaats Aelbrechtsberg houdt evenwel de herinnering aan die grafelijke stichting levendig.

Het dorp Bloemendaal heette vroeger Tetterode of Tetrode, hetgeen zooveel als een kleine ontginning in een bosch beteekent. De kerk is een werk uit de 17e eeuw, waarvan de eerste steen, blijkens een opschrift in den zuidermuur, den 17en Maart 1635 gelegd werd door Johan van der Camer, die toen 12 jaar oud was. Te midden van hoog geboomte gelegen, maakt het bedehuis een zeer schilderachtigen indruk. De plattegrond heeft den ongewonen vorm van een langwerpig achtkant met twee uitbouwingen aan de smalle zijden, waarvan de westelijke als ingangsportaal dient, terwijl de oostelijke als consistoriekamer gebruikt wordt. Gebakken steen is als materiaal gebezigd; op het dak staat een torentje, met een sierlijk gesmeed-ijzeren kruis bekroond, dat den traditionneelen torenhaan draagt. Ook de fraaie versierselen van gedreven lood, op de makelaars geplaatst, verdienen de aandacht. Het kerkmeubilair is van goed 17e-eeuwsch snijwerk voorzien; het is ongetwijfeld gelijktijdig met het gebouw gemaakt. Jammer mag het genoemd worden, dat een gele verflaag het oorspronkelijke eikenhout aan het oog onttrekt. Niet minder te betreuren is het, dat de geschilderde glazen, die vroeger in de vensters prijkten, daaruit verwijderd zijn. Gelukkig zijn althans eenige dier glasschilderwerken bewaard, en in de groote zaal van het Raadhuis te Haarlem te zien.

Verder wandelende komen wij nu aan Zandpoort, waar wij aan het logement Velzerend even willen toeven. Niet echter, om een bezoek te brengen aan het daartegenover gelegen huis Brederode; de gerestaureerde ruïne van dit 15e-eeuwsch kasteel is te bekend, dan dat wij daarover hier zouden behoeven uit te weiden.

Op den weg naar Velzen ligt het gehucht Driehuizen, welks R.-K. kerk, ofschoon modern en zonder bouwkundig schoon, toch een bezoek verdient om den daarin geplaatsten eikenhouten predikstoel. Hij is een werk van den Vlaamschen barokstijl der 17e eeuw en vermoedelijk uit een kerk in de zuidelijke Nederlanden naar hier overgebracht. Onder het gestoelte is een heiligenbeeld geplaatst, terwijl de borstwering versierd is met medaillon-portretten en de symbolen der evangelisten. De zeer kunstvaardig gesneden leuning prijkt met een herme en het klankbord, als zwevende draperie behandeld, wordt schijnbaar door kinderfiguurtjes gedragen.

Het dorp Velzen dat wij, al noordwaarts gaande langs een met boomen beplanten weg, bereiken, biedt in zijn oude kerk, den liefhebber van antiquiteiten heel wat merkwaardigs. Wel heeft dit gebouw in den loop der tijden vele veranderingen ondergaan, doch van den oorspronkelijken bouwtrant is nog genoeg te zien, om te kunnen uitmaken, dat de kerk een werk van den lateren Romaanschen tijd, misschien van het begin der 13e eeuw, moet zijn. Oorspronkelijk bestond de kerk ongetwijfeld geheel uit tufsteen, die echter, bij latere herstellingen, ten deele door gebakken steen vervangen is. Het oude koor is niet meer aanwezig; ook van een zuidelijken zijbeuk is niets meer over. Men ziet evenwel nog de korte achtkante pijlers met vlakke spitsbogen daarboven, die vroeger dien zijbeuk van den hoofdbeuk afscheidden; deze pijlers hebben zeer eenvoudige lijstkapiteelen, doch de intercolumniën zijn dichtgemetseld. Dat het tegenwoordige koor niet het oorspronkelijke kan zijn, is niet twijfelachtig, daar het een 18e-eeuwsch karakter vertoont en niet kan geacht worden veel kunstwaarde te bezitten. De oorspronkelijke vensters der kerk moeten zeer klein geweest zijn, gelijk nog aan de noordzijde te zien is, waar er nog een, zij het dan ook dichtgemetseld, bestaat.

Aan de westzijde der kerk staat een toren, van onderen van tufsteen, die kleine rondboogvensters heeft, terwijl hij ook met lisenen en rondboogfriezen

versierd is. Het bovendeel is van gebakken steen, met hoekblokjes van gehouwen steen; een lage houten spits, met leien gedekt, bekroont den toren, die onlangs gerestaureerd schijnt te zijn. Zeer merkwaardig is een in den toren aangebrachte steen, die, naar de volksoverlevering wil, met een afbeelding van St. Engelmundus versierd zou zijn. Blijkbaar stelt evenwel het relief Christus voor in zegenende houding, zooals dit in den Romaanschen tijd niet zeldzaam is. De onderste torenvensters schijnen oorspronkelijk schietgaten geweest te zijn.

Daar de kerk, van binnen, niets belangrijks bevat, en ook het dorp verder geen merkwaardigheden oplevert, vervolgen wij onzen weg naar de stad Beverwijk, wier hooge toren reeds van verre de aandacht trekt. Vlak bij Velzen passeeren wij de draaibrug over het Noordzeekanaal, die nog al eens van aanvaring door zeeschepen te lijden heeft, en die dan soms tot groot ongerief der omwonenden, weken achtereen niet gebruikt kan worden.

Beverwijk bestaat, in hoofdzaak, uit een zeer breede, met lindeboomen beplante straat, die er zeker niet onaardig uitziet, doch die den liefhebber van bouwkundig schoon niets merkwaardigs biedt. Aan het noordelijk einde dezer straat bevindt zich evenwel de kerk, die wel in staat is den wandelaar schadeloos te stellen voor wat hij aan belangwekkends in het stadje mocht missen. Dit gebouw bestaat uit drie beuken, die thans allen aan de oostzijde rechthoekig eindigen; de middenbeuk en de noorderzijbeuk bestaan uit acht traveeën, doch de zuiderzijbeuk heeft er slechts vijf. De beuken zijn van gelijke hoogte en worden door korte achtkante pijlers met zeer eenvoudige lijstkapiteelen gescheiden. De bogen, die deze pijlers verbinden, zijn spitsbogen, doch hun vorm wijkt slechts weinig van den halven cirkel af, zoodat men hier ongetwijfeld met werk uit den eersten tijd der Gothiek, wellicht nog uit de 13e eeuw, te doen heeft. Daar de gevels van de kerk grootendeels in onzen tijd bepleisterd zijn, valt het moeilijk die tot een bepaalde periode terug te brengen; aan de noordzijde evenwel bleef de oorspronkelijke gebakken steen in het gezicht en de kleine vensters, die daar aangetroffen worden, kunnen zeker nog in de 13e eeuw ontstaan zijn. De grootere vensters aan de zuidzijde behooren naar alle waarschijnlijkheid tot eene latere periode. Daar echter de venstertraceeringen in den loop der tijden verdwenen zijn, moet men zich tot gissingen bepalen.

Aan de noordzijde, de oostzijde en de zuidzijde van het gebouw zijn in de 18e eeuw kapellen gemaakt, die evenwel weinig architectonische waarde bezitten. Aan de westzijde, vóór den middenbeuk, staat een zware en bijzonder hooge steenen toren, die echter niet onmiddellijk tegen den westelijken gevel geplaatst is, doch door een lageren aanbouw met de kerk in verbinding staat. De verdiepingen van dezen toren zijn met nissen versierd, die echter door herstellingen in de 17e eeuw haar oorspronkelijk karakter grootendeels verloren. De toegang tot den toren geschiedt door een portiek in Dorischen stijl, dat het karakter van ongeveer 1630 vertoont.

Het kerkinterieur is zeer eigenaardig, niet slechts om het zeer karakteristieke ameublement, doch vooral ook om de rouwblazoenen, die tegen de wanden hangen en wier levendige kleuren op gelukkige wijze met het stemmig wit van het pleisterwerk contrasteeren. Dergelijke rouwblazoenen en rouwkassen werden in de 17e en 18e eeuw in alle Hollandsche kerken aangetroffen, doch de revolutie van 1795 heeft ze bijna overal doen verdwijnen. Doophek, predikstoel en banken zijn uit de 17e eeuw en zeer goed gedetailleerd; in den noorderbeuk staat een koorhek, dat omstreeks 1600 gemaakt schijnt. Het orgel is een werk in Rococostijl van 1756.

De gekleurde glazen, waarmede de vensters der kerk voorheen prijkten, zijn, jammer genoeg, op één uitzondering na, verdwenen. Het glas, dat men thans nog ziet, bevindt zich aan de noordoostzijde; het verbeeldt het wapen van Holland in een omlijsting, met het jaartal 1645. Sommige der andere glasschilderwerken worden te Haarlem bewaard, waar zij deels in de groote kerk, deels op het Museum een plaats vonden.

De kapellen, waarvan wij reeds spraken, zijn grafkapellen. Aan de oostzijde bevindt zich die van Johannes Corver, met een marmeren portiek in 18-eeuwschen stijl. De zuidelijke is die van de familie Van Harencarspel; zij bevat acht rouwkassen en een marmeren tombe, alles uit de 18e eeuw. De grafkapel aan de noordzijde staat het laagst wat kunstwaarde betreft; zij is uit het laatst der 18e eeuw en werd door Daniel Hogguer gesticht.

Niet weinig tot versiering der kerk wordt bijgedragen door de koperen kaarskronen en de koperen blakers op de banken. Interessant is een grafzerk onder het orgel, die echter niet geheel meer zichtbaar is wegens de daarop geplaatste banken. Daar juist een gedeelte van het jaartal bedekt is, bleef het voor ons onzeker, of 1424 of 1524 gelezen moet worden. De zerk dekt het stoffelijk overschot van „heer Claes Martenz, priester van heyloe", en is in zeer rijken laat-Gothischen stijl georneerd. Op de hoeken zijn de evangelisten-symbolen geplaatst, terwijl in het midden twee engelen, in sierlijke omlijsting, een ciborie dragen.

Den weg, die langs de kerk noordwaarts leidt, volgend, komen wij aan het dorp Heemskerk, welks kom eenigszins westelijk, naar den duinrand toe, gelegen is. Reeds in de verte trekt de nieuwe R.-K. kerk dezer plaats onze aandacht door den vreemden, min of meer aan een pagode herinnerenden toren, die op het kruis geplaatst is. De Hervormde kerk moet voorheen aanzienlijker geweest zijn dan thans, nu zij geen koor meer heeft en, aan de oostzijde, rechthoekig eindigt. Daar op een steen in den noordelijken muur het jaartal 1628 gelezen wordt, ligt het vermoeden voor de hand, dat het gebouw toen in zijn tegenwoordigen staat gebracht werd.

Aan de westzijde staat een toren, welks beide bovenste verdiepingen met nissen prijken, en die van een achtkante steenen spits voorzien is. De muren van dezen toren bestaan ten deele uit reuzenmoppen en dragen een 15e-eeuwsch karakter. Het inwendige der kerk biedt geen andere merkwaardigheden dan eenig 17-eeuwsch meubilair en een sierlijke kaarskroon.

Op het kerkhof, aan de zuidzijde van het gebouw, staat een hardsteenen obelisk op gemetselden voet, die door een gesmeed kruis wordt bekroond. Deze obelisk werd, blijkens het daarop geplaatste opschrift, in 1570 door Maarten van Heemskerk, den beroemden schilder, die eigenlijk Van Veen heette, op het graf van zijn in 1535 overleden vader Jacob van Veen Willemszoon geplaatst. Het portret van den overledene is en relief op de obelisk uitgehouwen; lager staat een engeltje, dat op doodsbeenderen een toorts uitdooft. Geheel onderaan prijkt een wapenschild, welks eerste kwartier een adelaar vertoont, terwijl het tweede kwartier een klimmenden leeuw, en

de beide andere te zamen een schildpad, die een arm met een teekenpen draagt, bevatten.

Westelijk gaande, komen wij nu langs het huis Marquette, dat, aan het eind van een breede oprijlaan gelegen, zich zeer schilderachtig aan het oog voordoet. Uit een architectonisch oogpunt beschouwd, blijkt het echter niet bijzonder belangrijk. Van den oorspronkelijken aanleg is niets meer waar te nemen en wat men thans ziet, heeft hoofzakelijk een 18e-eeuwsch karakter. Alleen het torentje, dat uit het dak rijst, schijnt tot de 17e eeuw te behooren. Nog meer westelijk, aan den straatweg naar Alkmaar, zouden wij een heuveltje, het zoogenaamd huldtooneel, waar de graven van Holland als heeren van Kennemerland werden gehuldigd, kunnen gaan opzoeken, doch daar ook dit niets merkwaardigs biedt, keeren wij op onze schreden terug, om het huis Assumburg, dat aan den weg tusschen Beverwijk en Uitgeest zich verheft, in oogenschouw te nemen.

Was, bij Marquette, de middeleeuwsche aanleg geheel verloren gegaan, hier te Assumburg is die, althans in den plattegrond, nog vrij wel aanwezig. Het gebouw wordt door een gracht omgeven, die aan de noordzijde overbrugd is. De plattegrond heeft ongeveer den vorm van een vierkant, in het midden waarvan een binnenplaats wordt aangetroffen, waaromheen de vertrekken gerangschikt zijn. De westelijke vleugel bestaat uit vier torens, waarvan de noordelijke nog duidelijk als den middeleeuwschen donjon is te herkennen. Bovendien staat aan den noordoosthoek van het gebouw een achtkante toren. Al deze torens zijn met tentdaken gedekt; alleen de noordwestelijke toren heeft een zadeldak.

Het gebouw bestaat geheel uit gebakken steen; blijkens een paar gevelsteenen met het jaartal 1610 is het toen veranderd. De betimmeringen in het ingangportiek zijn uit de 18e eeuw. Op de binnenplaats, tegen den oostelijken vleugel, staat een galerij van hardsteen, die den stijl van ± 1500 vertoont en waar voorheen de vierschaar gespannen werd.

Tot voor betrekkelijk korten tijd werd het kasteel nog bewoond, doch het schijnt sedert geheel verwaarloosd te worden, zoodat binnenkort dit huis niet veel meer dan een bouwval zal zijn.

De weg van Assumburg naar Uitgeest is niet lang, en het blijkt dat dit dorp zijn naam terecht draagt, daar het aan de uiterste grens van den geestgrond, die uit veen en zand dooreen gemengd bestaat, gelegen is. Meer oostwaarts, naar de Zaan toe, ziet men niets dan polderland.

Het schijnt, dat de kerk te Uitgeest van tamelijk groote oudheid is. Althans de toren is ongetwijfeld uit de 13e eeuw afkomstig, zooals uit zijn versiering met lisenen, rondboogfriezen en zigzag-ornementen, alles van gebakken steen, kan blijken. Het koor der kerk wordt met drie zijden van den achthoek gesloten en is minder breed dan het schip, welks zuidelijke zijbeuk door korte zuilen, met flauwe spitsbogen gedekt, afgescheiden wordt. Het schijnt dat deze zuilen, ofschoon oorspronkelijk 13e-eeuwsch, in de 17e eeuw hersteld zijn. De vensters van het schip zijn zeer klein, die van het koor iets grooter, waaruit zou kunnen worden opgemaakt, dat het koor een later toevoegsel, misschien uit de 15e eeuw, moet zijn. Aan de zuidzijde van de kerk trekt een aardig portaaltje van 1639 de aandacht. Van binnen ziet men geene andere bijzonderheden dan de beschildering van het houten gewelf met opschriften, die te zamen een verdediging van de Hervormde geloofsleer tegen de aanvallen der Roomsch-Katholieken schijnen te bedoelen. Waarom die opschriften in 1641 zijn aangebracht, blijkt niet.

De wandelaar, die ons tot dusverre op onzen tocht vergezeld heeft, zal nu wel niet verder willen gaan, en daar hij wellicht de hotels die het dorp oplevert, niet naar zijn smaak zal vinden, raden wij hem aan, naar Haarlem of Amsterdam te sporen, om den volgenden morgen per eerste gelegenheid Castricum weder te bereiken.

In dit dorp zal hij een oude kerk vinden, wier schip, van tufsteen opgetrokken, alle sporen draagt van in de 13e eeuw te zijn gebouwd. Een der oorspronkelijke rondboogvensters is, hoewel dichtgemetseld, nochtans aan de noordzijde te zien. Het koor is ongetwijfeld van later dagteekening dan het schip en wellicht omstreeks 1400 ontstaan; het is met een halven tienhoek gesloten en heeft steunbeeren en betrekkelijk kleine spitsboogvensters, wier traceeringen echter niet meer aanwezig zijn. De toren, van gebakken steen van bijzonder groot formaat opgetrokken, is met nissen versierd en draagt een houten, met leien gedekte spits. Het inwendige der kerk is zonder belang.

Meer noordwaarts ligt Limmen, dat langzamerhand een centrum van bollen-cultuur begint te worden, en dat er bijzonder welvarend uitziet. De kerk van dit dorp is waarschijnlijk van hoogen ouderdom; men ziet boven de torendeur nog een Romaansch tympan, dat de sporen draagt van een relief, den zegenenden Christus verbeeldend. Het gebouw is geheel bepleisterd, waardoor het oude aanzien natuurlijk verloren ging; het koor is niet meer aanwezig. Tegen den oostermuur die tegenwoordig de kerk afsluit, is een grafmonument in den Louis XVI-stijl te zien, waaronder vrouwe A. M. Dupeyrou rust, die in 1785 overleed. Men meent aanvankelijk dat dit monument van marmer is, doch het blijkt, naderbij gekomen, dat het uit hout werd vervaardigd en hoogst bedrieglijk als marmer geschilderd is.

Van Limmen naar Egmond-Binnen is een stevige wandeling, die echter op een fraaien dag niet onaangenaam kan heeten. Wie te Egmond komt, denkende dat hij van het klooster, hetwelk in de middeleeuwen zoo beroemd was, veel zal vinden, voelt zich teleurgesteld. Van de abdij toch zijn niets over dan twee lage muren, ten zuiden van de (moderne) kerk. Deze muren bestaan uit gebakken steen van bijzonder groote afmeting (0.30 × 0.60 × 0.16 M).

In de kerk ligt de grafzerk van den bekenden koopman Isaac Lemeire „die geduirende sijn handelinge op meest alle die quartieren van de weereld van Godt den Heere soo rijckelick geseegent is geweest, dat hij in 30 jaren tijds (behoudens eer) verloren heeft over de 500000 guldens". Sommigen hebben dit grafschrift wat al te vreemd gevonden, en willen lezen „overloren" wat dan zou moeten beteekenen „gewonnen". Wat voor een O aangezien wordt is echter niets dan een toevallige uitholling in de zerk.

Het nabijgelegen Egmond-op-den-Hoef is belangrijker dan Egmond-Binnen. Hier stond weleer het stamslot der Egmonden, waarvan evenwel niets dan één stuk muur meer overbleef. De kerk, die ten westen van dit fragment wordt aangetroffen, is de moeite van een bezoek ten zeerste waard. Toen wij daar voor de eerste maal, op een schoonen Septemberdag, binnentraden, waren wij niet weinig verbaasd, het godshuis in een schilders-atelier herschapen te zien. De dominee stond op den predikstoel, een paar, dat in den echt scheen verbonden te zullen worden, daarvoor, en dit alles werd door een Amerikaansch schilder, die Melcher

heette, bijna levensgroot op het doek gebracht. Later hebben wij de schilderij ergens op een tentoonstelling gezien.

Er kan geen twijfel bestaan, of het gebouw is in de 15e eeuw gesticht. Boven den westelijken ingang toch is een plaat van witte steen ingemetseld, waarop in zeer vlak relief, door twee leeuwen gehouden, een schild, dat de Egmondsche kepers nog duidelijk doet herkennen, voorkomt. Op een lint, dat zich om het geheel plooit, staat: „Int jaer ons heren mcccclxxx doe leit hē jan vā egmont jongher den ersten steen". Deze plaat is niet slechts merkwaardig omdat zij aangeeft, dat de kerk in 1480 begonnen werd, doch zij kan ook toonen dat in ons land reeds in de 15e eeuw schildhouders gebezigd werden, ofschoon men meestal meent dat deze heraldieke attributen pas in de 16e eeuw in zwang kwamen. Tevens kan dit schild als bewijs dienen, dat de heeren van Egmond in 1480 een schild, beladen met zes dubbele kepers, goud en rood, voerden.

Is dus de kerk in 1480 gesticht, zij heeft toch, in hoofdzaak, een 17e-eeuwsch karakter. Een opschrift, tegen den westelijken muur, zegt dat „nadat Godts huys hier was gevelt door Spaens gewelt", in 1633 door „der Staten gunst" een andere kerk gesteld werd. Geheel nieuw is dit gebouw blijkbaar niet geweest; men heeft van de ruïne, waarin de Spanjaarden tijdens het beleg van Alkmaar het gebouw hadden veranderd, zooveel behouden als bruikbaar bleek.

Zooals de kerk zich thans vertoont, heeft haar plattegrond den vorm van een kruis. Het koor is met een halven tienhoek gesloten en aan de noord- en zuidzijde zijn lagere uitbouwingen. Het gebouw is hoofdzakelijk van gebakken steen opgetrokken en uit den nok rijst een sierlijk 17e-eeuwsch koepeltorentje. Een eenvoudige predikstoel en een familiebank van Vladeracken zouden niet voldoende zijn om belangstelling voor het interieur te wekken. Een tweetal grafteekenen, en vooral de geschilderde vensters der kerk, mogen echter met het volste recht merkwaardig genoemd worden.

De eerste zerk dekt het stoffelijk overschot van Jan van Egmond, die in de geschiedenis den bijnaam van „Jan met de bellen" draagt. Op de vier hoeken zijn de symbolen van de evangelisten Johannes, Mattheus, Marcus en Lucas aanwezig; het randschrift luidt: „ynt yaer ons heren Mcccclī des maendagis na jaersdach starff die edel . . . he jan heer tot egmont en tot ysselstey byd vo die siel." Sommige deelen van dit opschrift zijn blijkbaar met opzet weggehakt; ook het paneel aan de bovenzijde van de zerk is zeker voorheen met een thans verdwenen opschrift gevuld geweest. Zeer belangwekkend is het wapenschild, waarmede deze steen prijkt. Het is, naar middeleeuwsch gebruik, schuin geplaatst en beladen met slechts vier dubbele kepers, zoodat het getal dier Egmondsche kepers in de 15e eeuw niet altijd hetzelfde schijnt geweest te zijn, misschien wel omdat het schild van Egmond als gekeperd van goud en rood beschouwd werd. De helm, van zeer eigenaardigen vorm, rust op de bovenste punt van het schild; hij wordt gedekt door een soort van hoed, min of meer in den vorm van een bijenkorf, die uit een gravenkroon oprijst. De helmkleeden gaan over in laat-Gothische loveren, die in bevallige kronkelingen het paneel vullen. Maar ook bij dit wapen ziet men reeds twee leeuwen als schildhouders, ofschoon het van 1451 dagteekent. Deze leeuwen zijn zeer karakteristiek gestyliseerd en staan op een grond, die vermoedelijk bedoelt een tegelvloer weer te geven.

De andere zerk is die van Nicolaas Witsen, den bekenden Amsterdamschen burgemeester en staatsman. Boven deze zerk is ook een monument aanwezig. Het bestaat uit een zwart-marmeren cartouche, waarop in het latijn de verdiensten van Witsen worden herdacht; een wit-marmeren omlijsting, uit wapens, draperieën, acanthusranken enz bestaande, omgeeft deze cartouche.

De geschilderde vensters der kerk vertoonen de jaartallen 1633 en 1634. In dien tijd schijnt het gebruikelijk geweest te zijn, dat door verschillende corporatiën en stedelijke regeeringen aan nieuwe kerken de benoodigde gekleurde glazen geschonken werden, zooals nog uit de vensters te Edam, Schermerhorn, De Rijp, enz. kan blijken.

Hier te Egmond werden de vensters gegeven door Prins Frederik Hendrik, de Staten van Holland, de Staten van Westfriesland, de regeeringen van Haarlem, Alkmaar, Enkhuizen, Monnikendam, Purmerend en Medemblik, terwijl ook vermoedelijk Edam en Hoorn ieder een venster geschonken hebben, dat echter verloren ging. Bovendien hebben ook Jhr. Johan van Forcest en Jhr. Thomas van Egmond van der Nijenburch elk een glas gegeven.

De glazen dezer kerk zijn uitmuntende staaltjes van de techniek, die in den besten tijd der 17e eeuw in zwang was. Men vindt er de namen op van de schilders J. en M. Engelsman, die in hun tijd zeer vermaard waren. Ieder venster bevat, in een telkens verschillende omlijsting, die nu eens in grisaille, dan weder in kleuren behandeld is, een wapen, veeltijds met attributen en emblemen vergezeld, alles uitmuntend van compositie en breed van opvatting. Sommige vensters hebben evenwel ook, in cartouches, zeer uitvoerig behandelde stadsgezichten of historietafereelen, die in fijnheid van afwerking met de olieverfschilderijen van dien tijd wedijveren. Zoo ziet men in het venster van Haarlem het beleg van Damiate, en in dat van Alkmaar een landschap met stoffeering en de stad zelve op den achtergrond, alles soms hoogst artistiek bewerkt. Vele vensters zijn beschadigd, doch sommige bleven tamelijk goed bewaard.

Gelijktijdig met de kerk te Egmond-op-den-Hoef werd ook die te Bergen verwoest. De restauratie bleef hier echter bepaald tot het koor, terwijl nog thans het schip eene schilderachtige ruine vertoont. Daar de houten gewelven en de bekapping van dat koor het jaartal 1594 dragen, zoo is het waarschijnlijk, dat die herstelling in dat jaar heeft plaats gevonden.

Van Bergen naar Alkmaar is een klein uur gaans. In die stad, vanwaar eens de victorie begon, willen wij van hen, die ons tot dusverre in gedachten vergezeld hebben, afscheid nemen. Bij een latere gelegenheid zullen wij misschien nog een en ander omtrent de talrijke merkwaardigheden, die Alkmaar bevat, kunnen opmerken, doch voor ditmaal willen wij eindigen, in de hoop menigeen den indruk te hebben gegeven, dat Kennemerland, behalve zijn bekend natuurschoon, ook uit een oogpunt van architectuur wel het een en ander bezienswaardigs biedt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Staatscourant no. 67 bevat het reglement van orde voor het examen bij de Rijks-academie van Beeldende Kunsten en den daarna te houden wedstrijd in de schilderkunst, behoorende bij de beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 dezer.

— *De Ingenieur* deelt mede, dat de Minister van Waterstaat besloten heeft, dat bij de nieuwe sluisdeuren te IJmuiden proeven genomen zullen worden met electrisch gedreven bewegingswerktuigen; in de eerste plaats om met juistheid den arbeid te bepalen, die voor het openen en sluiten der groote deuren noodig

zal zijn. Het *Handelsblad* kan hieraan toevoegen, dat deze proefnemingen plaats hebben in het einde van Mei of begin Juni.

De voorloopige inrichting zal bestaan uit een machine- en ketelhuis, waarin de stoomketels, de stoomwerktuigen en de dynamo's tot opwekking van den stroom zullen geplaatst worden. Deze stroom wordt langs buchtleidingen naar twee electrische kraspstanders gevoerd, die met een snelheid van 20 en 10 c.M. een trekkracht van 5000 of 10,000 KG. uiteefenen en door middel van zware kettingen of staaldraadkabels de deuren zullen bewegen.

AMSTERDAM. In de jongstleden Woensdag gehouden raadsvergadering werd de ontvangst bericht van een adres van den heer J. A. Schuurman, houdende verzoek om eervol ontslag uit zijne betrekking van directeur der publieke werken, wegens gezondheidsredenen, onder toekenning van pensioen. Op het verzoek werd gunstig beschikt, den datum van ingang van het ontslag nader te bepalen.

ROTTERDAM. De heeren De Jongh, directeur, en Van IJsselsteijn, adjunct-directeur der gemeentewerken alhier, zullen in den loop der volgende week op reis gaan om in Duitschland, Denemarken en Zweden de telephonie te bestudeeren, met het oog op eene mogelijke gemeentelijke exploitatie van de telephonie te dezer stede, na het verstrijken van het contract met de Nederl. Bell-telephoon-maatschappij in 1897.

UTRECHT. Het verzoek van de heeren De Jongh en Verhoeckx om concessie voor de levering van electrische stroomen, werd door den Gemeenteraad zonder hoofdelijke stemming geweezen van de hand. De gemeente zal dit werk niet uit hare handen geven, en als de rekening der gasfabriek over 1894 een gunstig resultaat afwerpt, zal vermoedelijk begonnen worden met de electrische verlichting van de terreinen dier fabriek, ten einde het personeel alvast te oefenen, dat later, indien de zaak in eigen beheer wordt uitgevoerd, daarvoor in dienst genomen moet worden.

HAARLEM. In het Museum van Kunstnijverheid is eene tentoonstelling geopend van kunst-industriëele ontwerpen, schetsen en teekeningen, alsook van ceramieke producten, vervaardigd en geschilderd door den heer A. le Comte, oud-leeraar der Polytechnische school te Delft.

ZEIST. De Gemeenteraad heeft aan de Utrechtsche Waterleidingmaatschappij concessie verleend tot den aanleg van een waterleiding in die gemeente. Binnen 6 maanden moet de leiding gereed zijn.

— Aflevering 3 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De natuurkundige verklaring van het ontstaan der spraakklanken, door Dr. J. D. Boeke. — Onze honigbij, door J. C. Hosch. — Nog iets over „onze kanarievogels", door Dr. H. J. Calkoen. — Een en ander over zwammen, door Dr. H. J. Calkoen. — Iets over de beteekenis der kleuren bij planten, door Dr. J. Kamminga v. d. Meer. — Wolken-photographie, door Dr. J. E. Rombouts. — Over argon, het nieuw ontdekte bestanddeel van den dampkring, door Dr. J. W. Doyer Jzn. — Sterrenkundige opgaven en meldeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat id Nederl.-Indië is *toegevoegd:* aan den chef der werken en opnemingen aan de Solorivier, de opz. 1e kl. N. Christisans; aan den chef der 2e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen te Sragi (Pekalongan) de opz. 1e kl. J. A. Lapré; *overgeplaatst* naar den gewoonlijken dienst in de res. Pekalongan de opz. 3e kl. H. van der Sande; *benoemd* tot architect 2e kl. de waarn. opzichter 1e kl. J. W. P. Vrijbergen, en *gesteld* ter beschikking van den resident van Bali en Lombok de opz. 2e kl. D. D. Thedens.

— Bij den dienst van het baggermaterieel is *ontslagen* op verzoek eervol uit zijne betrekking, de tijdelijk molenbaas te Tandjong Priok A. Versoput, en *benoemd* tot chef van het atelier voor de herstelling en het onderhoud van het materieel te Semarang, de machinist te Tandjong-Priok W. G. J. Vegelpoel.

— Bij de Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust is *ingetrokken* de toevoeging aan den gouverneur van Sumatra's Westkust van den tijdelijken teekenaar 1e kl. L. A. Jörss.

— Bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen zijn benoemd tot adjunct-ingen. 1e kl. de heeren J. v. d. Vegt, G. W. v. Heukelom, P. Joosting en C. Hubers, thans adjunct-ingenieur 2e kl., en tot technisch ambtenaar 1e kl. de heeren J. Jaring, P. van der Weijden en G. W. F. Rosta, thans technisch ambtenaar 2e kl.

— Naar aanleiding van de tentoonstelling te Antwerpen zijn de heeren J. E. Scholten, fabrikant te Groningen, en J. C. van Marken, directeur der Nederl. Gist- en Spiritusfabriek te Delft door den Koning van België benoemd tot ridder der Leopoldsorde. Ook de heer C. T. J. Louis Rieber ontving deze onderscheiding. Voorts zijn de kunstschilders H. W. Mesdag, tot commandeur, en C. L. Dake, G. H. Breitner en F. Duchattel, tot ridders in genoemde orde benoemd.

— Uit de voordracht van zes candidaten voor de betrekking van directeur der ambachtsschool te Haarlem werd nader een tweetal opgemaakt, zijnde de heeren J. Kuyper, leeraar aan de school voor kunstnijverheid en de ambachtsschool te Haarlem, en J. Temme, leeraar aan de 1e ambachtsschool te Amsterdam. De heer J. Temme is daaruit vervolgens tot directeur benoemd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Constructeur-teekenaar aan de fabriek van F. Kloos & Zonen te Kinderdijk, bekend met het detailleeren van ijzeren bruggen.

— Leerling in het bouwvak. Adres lett. H V, Bureau „De Opmerker". (*Zie advert. in no.* 12.)

CORRESPONDENTIE.

— Aan G. te B. Uwe wenken zullen in acht genomen worden.

— Aan J. te A. Wij ontvingen deze week het verslag niet.

Bouwkunde.

Bij een ARCHITECT in een der Provinciesteden van *Noord-Holland* kan een **LEERLING** geplaatst worden om te worden opgeleid in het **Bouwvak.** Zonder eenige kennis van lijnteekenen onnoodig zich aan te melden. Adres lett. *H. V.* Bureau van dit blad.

Photo-Zincografisch ATELIER
van **HAUSTEDT & VAN BENNEL,** Sarphatipark 84, Telefoon No. 1347. AMSTERDAM.

FR. SPANGLER.
ARNHEM. Rodenburgstraat.
Smederij en Fabriek van
STOOMWERKTUIGEN.
SPECIALITEIT IN SCHEEPSPOMPEN

H. JANSEN Thz., Arnhem.
Loodgieter, Zinkwerker en Leidekker.
Hout-Cement-Dakbedekking.
Vervaardigt alle soorten van **Zinken en Looden ORNAMENTEN.**

Zakken en Balen
IN ALLE SOORTEN
F. VELLEKAMP,
Palmgracht 69-71,
AMSTERDAM.

BOUWTERREIN.
Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te *Venlo* zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK,
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

AANBESTEDING.
Op **Maandag 1 April 1895,** des middags ten **2** ure is het *Bestuur van het Leidsch Studenten Corps* voornemens **aan te besteden** in de Collegiumkamer boven de Societeit *MINERVA:*
Het leveren en plaatsen van een FEESTTENT.
Het Bestek en de teekeningen zijn à **f 1.50** per stel te verkrijgen bij den Pedel v/h Stud. Corps **H. KLEYN,** *Hoogewoerd 103* te *Leiden.*
Aanwijzing in het *Van der Werffpark* te *Leiden* **Donderdag 28 Maart** a. s. des middags **ten 2 ure.**
Inlichtingen verstrekt de architect
P. G. LANCEL.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.
Op **Dinsdag** den **9**den **April 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd),* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:
BESTEK No. 684.
Het maken van eene Opzichterswoning en eene Wachterswoning met eenige diverse werken op het station NIEUWERSLUIS.
Begroeting f 7475.—.
De besteding geschiedt volgens § 63 van het bestek.
Het bestek ligt van den 18den Maart 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.00.**
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 2den April 1895 ten 10 uur 15 voormiddag *(West Europeesche tijd).*
UTRECHT, den 15den Maart 1895.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.
VAN
onderhoudswerken langs den spoorweg Vlissingen—Bokstel — Geldermalsen en Roosendaal-Belgische grens, op Zaterdag 20 April 1895, ten 2 uur (locale tijd), ten kantore van den Sectie-Ingenieur te Breda, Frederikstraat, no. 72.
BESTEKKEN tegen toezending van een postwissel à **f 1.—**, van **Zaterdag 30 Maart** verkrijgbaar ten kantore als bovenvermeld.

L. VAN DER HOORN,
Donkerstraat 17, Utrecht.
Levert als specialiteit
complete inrichtingen tot het
Vernikkelen, Verkoperen en Verzilveren, Trommeldynamo's, Elementen enz.
Nikkelzouten, Anoden en verdere apparaten voor Metaalindustrie en Galvanoplastiek.

VITRAUX-GLACIER.
GLAS-DECORATIE.
in **enorme keuze** bij **J. M. KLEIJN, Schilder, Arnhem.** Hoofdagent voor Nederland en Koloniën der firma VOGLER & KACHHOLZ, **Hamburg.**
Alom Sub-agenten gevraagd.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.
Op **Zaterdag 27 April 1895,** zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage,* in het openbaar bij enkele inschrijving worden **aanbesteed:**
Het bouwen van drie Ambtenaarswoningen op het terrein van het Rijks-Opvoedingsgesticht de „KRUISBERG" nabij Doetinchem, ten laste van het dienstjaar 1895.
Raming f 7100.—
Het bestek No. 51 met daarbij behoorende bestekteekening is van 25 Maart a.s. op aanvrage, tegen betaling van *f* 0.85 franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Hofspui No. 28a te *'s-Gravenhage,* en ligt met 7 détailteekeningen ter inzage in bovengemeld gesticht.
Aanwijzing zal geschieden den 20sten April 1895, des namiddags ten 2 ure.
Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage.*
's-Gravenhage, 23 Maart 1895.
De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING
op DINSDAG 16 April 1895,
des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd),* aan het bureau van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in de *Oude Kijk-in-'t Jatstraat* te *Groningen,* van:
BESTEK E.
Het verrichten van eenige onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken, enz. der lijnen HARLINGEN-NIEUWESCHANS en GRONINGEN-DELFZIJL, in negen perceelen.
De besteding geschiedt volgens § 82 van het bestek.
Het bestek ligt ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Groningen* en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen, tegen betaling van **f 1.00**
Inlichtingen worden gegeven als in het bestek vermeld.

W. BRANDSMA,
Lange Bleekerspad 153, Amsterdam.
Stoomtimmerfabriek en toonzaal „HOLLAND".

JOH. C. TEN BRAAK,
Zutphen.
GAS- EN OLIEMOTOREN.
STOOMMACHINES.
DRIJFWERKEN.
Rijwielhandel en Reparatie-inrichting.

BENNEWITZ & Co.
Fabrikanten van
PLASTISCHE * KAMERDECORATIËN
IN
PAPIERSTÜC EN CARTON-VÉGÉTAL.
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85.
Atelier en Fabriek: TOLHUIS v/h Y.
Brevet voor Papierstüc uit Frankrijk, Spanje en gebrevl. Amerika.
Laatstelijk toegekende Medaille en Ereediploma 1894.

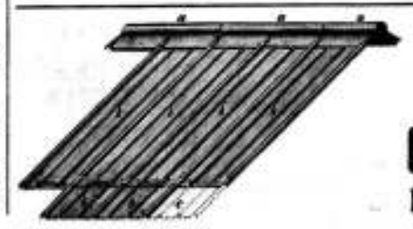

Vraag prospectus van
Verzinkt-IJzeren
DAKPANNEN.
G. VAN LENT & Co.
Nieuwehaven 145, Rotterdam.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. Wissels compleet met toebehoren. Assen en Wielen. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Bevaelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Speijkstraat 117, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

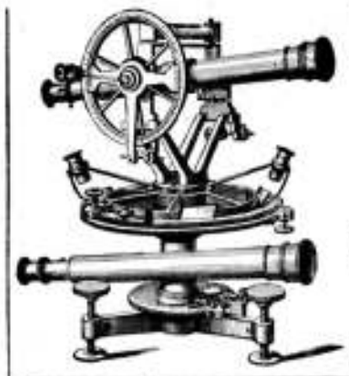

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

R. IDE. Amsterdam, Spuistraat 102.

MACHINERIEN EN MACHINEKAMERBEHOEFTEN.

Aannemersgereedschappen. Stoompompen. Ketelsappendages. HERSTARTING INJECTEURS. - ZELFWERKENDE SMEERTOESTELLEN.

Telegramadres IDE Spuistraat. Telephoonnummer 235.

J. BELTMAN JWz., Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KORENMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN OLIE-GASMOTOREN.

MOLENBENOODIGDHEDEN.

PETROLEUM- EN GASMOTOREN VOOR IEDER DENKBAAR BEDRIJF.

MOTOREN uitsluitend voor **Scheepsbedrijf** en **Electrische verlichting** geconstrueerd. *Regelmatige gang gegarandeerd.*

JOHN M. C. KIEVITS.

Fabriek en Magazijn: BAKENESSERGRACHT 68, HAARLEM.

Gebroeders CANTA

ROTTERDAM.

Berichten dat zij zich van af heden belasten met het maken van **AFDRUKKEN** op

LICHTDRUKPAPIER

NEGATIEF (witte lijnen op blauwen grond) en **POSITIEF (zwarte lijnen op witten grond),** op elke gewenschte afmeting en tot CONCURREERENDE PRIJZEN.

De beide Papiersoorten worden ook per rol tot gebruik gereed afgeleverd, om self af te drukken.

Monsterboekjes van div. Teekenpapieren gratis.

W. J. STOKVIS. **Arnhem.**

Centrale Verwarming

„Warm Water" Bezorging

voor HUISHOUDELIJK GEBRUIK.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°13 — ZATERDAG, 30 Maart 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het herhalingsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

VEREENIGINGSLEVEN.

Onze tijd is de tijd der maatschappijen, der genootschappen, der vereenigingen, der bonden. De leuze „vereenigt u", wordt overal gehoord. Er is, ondertusschen, groot verschil tusschen de lichamen, die als gevolg dier leuze ontstonden.

Men moet tot de achttiende eeuw teruggaan, om de beginselen van dit vereenigingsleven op te sporen. De eerste genootschappen vallen samen met den tijd van Voltaire, Rousseau en Diderot, de periode der rationalisten. Zij waren uit kleinen aanvang geboren en vonden hun oorsprong veelal uit de samenkomsten van een aantal gezeten burgers tot behandeling van onderwerpen en vraagstukken op het gebied van godgeleerdheid, wijsbegeerte, geschiedenis, natuurkunde, letteren en kunst. De liefde voor wetenschap of kunst, de trek naar gezellig en zoo men meende ook nuttig samenzijn, bracht de achttiende-eeuwers in allerlei kleine kringetjes bijeen. In die kringetjes werd dikwijls gebazeld en gebeuzeld, daar werd veel onbeduidends verhandeld, maar zij waren voor den middenstand der vorige eeuw een behoefte en zij gingen soms over tot instellingen, die niet slechts het jaar 1800 overleefden, doch ook na 1900 nog zullen bestaan, zij het dan ook niet zoo bloeiend als vroeger.

De maatschappijen of genootschappen, op deze wijze ontstaan, herinneren ons onwillekeurig aan driekante steeken en staartpruiken, aan Van Alphen en Siegenbeek, aan Keezen en Oranjeklanten. Wij willen hier niet spreken over het bekende „Nut", dat dezen 18e-eeuwschen stempel nog zoo goed bewaard heeft, doch wijzen op de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, als niet minder karakteristiek type van een dergelijk lichaam.

De stichting dezer Maatschappij klimt op tot het jaar 1752; zij dankte haar bestaan aan twee ingezetenen van Haarlem, die met elkander in den omtrek dezer stad wandelende, in gesprek over sterrekunde geraakten en er zich over beklaagden, dat zij daarvan zoo weinig wisten. Zij ontmoetten op deze wandeling een ander stadgenoot, en daar deze ook geen astronomische kennis bleek te hebben, besloot men eene maatschappij te stichten, die zich de beoefening en bevordering van velerlei wetenschap ten doel zou stellen. De leden werden benoemd, niet zoozeer uit de geleerdste dan wel uit de deftigste mannen des lands. Men besloot jaarlijks een prijsvraag uit te schrijven over een onderwerp „gewichtig en nuttig voor het Gemeenebest" en een gouden eerepenning te geven aan hem, die de te stellen vraag het best zou beantwoorden.

In 1777 nu ontstond uit deze Maatschappij een ander lichaam, dat de „economische tak" genoemd werd, omdat het uit den hoofdstam gesproten was. Dit lichaam bestaat nog thans als de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid. Deze „tak" maakte zich in 1797 onafhankelijk als „Hollandsche huishoudelijke Maatschappij" en nam in 1836 den naam aan van „Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid". De „bevordering" geschiedde, in hoofdzaak, door het vormen van departementen of afdeelingen in verschillende plaatsen en door het uitschrijven van prijsvragen. Eens per jaar zonden de afdeelingen afgevaardigden naar eene algemeene vergadering, waar de belangen der Maatschappij besproken werden.

Naar dit 18e-eeuwsche voorbeeld zijn, omstreeks 1840 maatschappijen „ter bevordering" van allerlei takken van wetenschap en kunst opgericht. Wat hare bemoeiingen hebben uitgewerkt is moeilijk te bepalen; zooveel mag evenwel als vaststaande worden aangenomen, dat men daarvan tegenwoordig niet zulk een hoog denkbeeld heeft als een vijftigtal jaren geleden.

Slechts die maatschappijen, welke zooveel zij konden met haar tijd zijn medegegaan, hebben zich op den

duur staande kunnen houden, al worden ook in haar kring overal klachten gehoord over verminderde belangstelling. Zelfs het eens zoo hoog staande „Nut" voelt de gebreken des ouderdoms.

Ook de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid heeft in den laatsten tijd haar ledental zien verminderen en dat niettegenstaande dit lichaam, meer dan anderen wellicht, getoond heeft een open oog te hebben voor de hedendaagsche eischen. De stichting toch van het Koloniaal Museum, maar vooral van het Museum van Kunstnijverheid met de daaraan verbonden school, geven dier Maatschappij recht op eene eereplaats onder hare gelijken, en op den dank van allen, die eenigen tak van techniek of kunstindustrie beoefenen. De vaderlandsche architectuur in het bijzonder is daardoor in hooge mate verplicht; geen bouwmeester zal zich ooit een bezoek aan het Haarlemsch Paviljoen beklaagd hebben.

Het ligt niet in onze bedoeling het vereenigingsleven, zooals het zich hier-te-lande openbaart, in zijn vollen omvang te bespreken; wij willen er ons toe bepalen, een enkel woord over het bouwkundig vereenigingsleven in het midden te brengen.

Het oudste lichaam, dat zich de „bevordering" der bouwkunst ten doel stelt, is de aan onze lezers bekende „Maatschappij", georganiseerd in den geest der 18de eeuw, met hoofdbestuur, afdeelingen, jaarvergadering en prijsvragen.

Even als andere zusterinrichtingen, gaat het ook der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, al meer dan een halve eeuw oud, tegenwoordig niet naar den vleeze. Haar bloeitijdperk valt, ontegenzeglijk, in de eerste kwart-eeuw van haar bestaan.

Dat de vaderlandsche bouwkunst in dien tijd een bijzonder hoog standpunt innam, willen wij niet beweren. Het gaat echter niet aan der Maatschappij daarvan een verwijt te maken; zij streefde, met de haar geschonken krachten ernaar, die bouwkunst zooveel zij kon te bevorderen. Nu is het wel waar, dat het bevorderen, van welke kunst dan ook, niet het werk kan zijn van Maatschappijen, maar dat dit slechts door individueele pogingen van groote *kunstenaars* kan geschieden, doch als deze waarheid algemeen erkend werd, kon men alle kunstlichamen gerust opdoeken, en zoover zijn wij vooreerst nog niet, zoodat het geen verwondering kan baren, wanneer een vijf-en-twintig jaren geleden, het geloof in der Maatschappijen nut nog ongeschokt was.

Zeker, een vereeniging van kunstenaars kan nut doen, door te zorgen dat weduwen en weezen niet geheel zonder middelen achterblijven, door lokalen beschikbaar te stellen voor gezellige samenkomsten, door haren leden gelegenheid te geven hun werk in ruimer kring bekend te maken, maar een dergelijke vereeniging vermag de kunst geen enkele schrede verder te brengen. Indien later de kunstgeschiedenis onzer eeuw zal geschreven worden, zal daarin van Arti noch Pulchri sprake zijn, doch zullen slechts de namen van hen, die der Nederlandsche schilderschool een deel van haar ouden luister wisten te hergeven, vermeld worden.

Het behoeft der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst daarom geen ergernis te geven, wanneer wij den invloed, dien zij op de architectuur onzer eeuw heeft uitgeoefend, niet kunnen waarnemen, en wanneer in vervolg van tijd de nieuwe bouwtrant, als hij eens het leven mocht zien, niet uit haar schoot voortkomt.

In de periode, die wij als het glanstijdperk der Maatschappij zouden willen aanmerken, stond, zooals wij reeds zeiden, de vaderlandsche bouwkunst niet op bijzonder hoog peil. Wie daarvan het bewijs wil, doorzie maar eens de bekroonde ontwerpen van dien tijd, in droge steendruklijntjes weergegeven. Dat, niettegenstaande dit gering kunstvermogen, de Maatschappij toen toch bloeide, is verklaarbaar uit het feit, dat kunstlichamen en kunst in geen noodzakelijk verband tot elkander behoeven te staan.

Er was in de eerste kwart-eeuw, die de Maatschappij doorleefde, een practische geest in haar waar te nemen, die wonderwel met haar karakter strookte. Naar onbereikbare idealen streefde zij niet. Zij zocht en vond haar leden overal en was volstrekt niet kieskeurig; voor de eischen der practijk toonde zij zich allerminst blind en in haar kring heerschte een degelijk-fatsoenlijke burgerlijkheid, die zeker echt Hollandsch mocht heeten.

De tijden veranderden echter. De eisch begon langzamerhand aan de Maatschappij gesteld te worden, dat ze zich uitsluitend de bevordering der *kunst* tot taak zou stellen. Tegen het jaar 1880 klonk die eisch zoo luid, dat de practische mannen van weleer, die terecht hadden ingezien hoe onmogelijk het was dat een lichaam ooit de kunst een stap verder zou kunnen brengen, hunne bestuurszetels onder zich voelden wankelen. De bekende vergadering in Den Haag bracht een nieuw bestuur aan het roer, dat zich aanstonds opmaakte om te beproeven, wat zijn voorganger niet had kunnen doen.

Wij zijn thans vijftien jaar verder en de bouwkunst is hier-te-lande in dien tijd heel wat gevorderd, doch niemand zal zeker willen beweren, dat dit aan de Maatschappij te danken is, of aan de mannen van het jaar '80. Al was de Maatschappij in haar oude paden gebleven, die vooruitgang der kunst zou toch gekomen zijn, daar zij de vrucht is van de individueele pogingen, door talentvolle mannen gedaan.

De leden der Maatschappij zijn niet tevreden met den tegenwoordigen toestand. In de afdeelingen, waar de meer practische geest van vóór vijftien jaar den boventoon voert, kan men zich niet vereenigen met de richting, die het Hoofdbestuur nog altijd meent te moeten volgen. Vooral het Maatschappelijk gebouw is velen afdeelingsleden een doorn in het oog, daar zij meenen dat de groote kosten, die dit met zich brengt, uitgespaard en voor beter doel aangewend konden worden. Ook het voorstel, dat de afdeelingsleden in den vervolge leden der maatschappij zullen moeten zijn, kan gerust een knuppel genoemd worden, die onder de hoenderen is geworpen. Van andere grieven willen wij hier niet gewagen.

Het is niet te ontkennen dat de Maatschappij zich in een zeer moeilijken toestand bevindt; misschien zal het haar niet gelukken die moeilijkheden te boven te komen, en zal zij bijgezet worden in het graf, waar reeds zoovele lichamen, als bv. Felix Meritis, rusten. Wij zouden dit echter betreuren, want, zooals wij reeds zeiden, kan een vereeniging als zij, veel nut doen, al moet zij noodzakelijk, waar zij kunstbevorderend wil optreden, fiasco maken. Het is waar, de afdeelingen zouden ook als afzonderlijke genootschappen kunnen blijven voortbestaan, en haren werkkring naar eigen smaak of opvatting kunnen inrichten, doch haar zou dan de band ontbreken, die thans van vele kleintjes één groote maakt. Om dien band te behouden, is het noodig dat de Maatschappij blijve voortbestaan, zij het dan ook niet in den tegenwoordigen vorm, zoodat ook de vereenigingen die thans als hare concurrenten optreden, in haar boezem konden worden teruggevoerd. Er spruit toch

uit die concurrentie weinig vrucht: ons land is te klein, de beoefenaars der bouwkunst in den eigenlijken zin zijn daar te weinig talrijk, dan dat versnippering hier heil kan brengen.

Zal evenwel deze samensmelting van alles, wat bij elkander hoort, tot stand kunnen komen, dan dient er een neutraal terrein gevonden te worden, dat niemand zal aarzelen te betreden. Het veld der bouw*kunst* is daarvoor niet zeer geschikt; die zich daarin begeven wil, doet het allicht met een vooringenomenheid, die zijne medearbeiders op dien akker van hem vervreemdt.

Men kan zich echter gevoeglijk van de kunst onthouden en zich b.v. wijden aan de stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunne medehelpers, een doel, dat zeker in den ruimsten kring zal toegejuicht worden. De naam van Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zou dan kunnen vervallen en door iets anders, duidelijker het doel omschrijvend, kunnen worden vervangen. Indien het herboren lichaam zich dan tot taak stelde een fonds voor weduwen en weezen bijeen te brengen, een goede honorarium-regeling door te voeren, in brandende vraagstukken van economischen aard partij te kiezen, een proefstation voor bouwmaterialen op te richten, een arbeidsbeurs voor opzichters en teekenaars in te stellen, om van vele andere nuttige zaken niet te spreken, zou zeker geen enkel bouwkundige aan dat streven zijn steun willen weigeren.

Blijft men zich, in dezen geest, op het neutrale terrein der stoffelijke belangen bewegen, dan verzekert men zich de sympathie van velen, die nu verre blijven. Maar de kunst dan? Wel, zouden wij willen antwoorden, die kan iedereen toonen in wat hij te bouwen heeft, of in de ontwerpen, die de architectonische bladen en tijdschriften natuurlijk niet in gebreke zullen blijven om openbaar te maken.

Indien de Maatschappij niet op deze wijze vervormd wordt, dan staat het te vreezen, dat zij den langsten tijd bestaan zal hebben.

EENE TENTOONSTELLING.

Het bestuur van de Ambachtsschool en de Avondteekenschool voor Handwerkslieden te Amsterdam richtte dezer dagen weder eene tentoonstelling in van teekeningen, proeven van hout- en marmer-schilderkunst, alsmede van andere oefenstukken, vervaardigd door de deelnemers aan den laatst gehouden cursus.

In de kringen der deskundigen bestaat nog al verschil over de waarde, die aan het onderwijs, dat ambachtsscholen kunnen geven, moet gehecht worden. Het kan dan ook geen verwondering baren, dat op het aanstaand Congres omtrent Vakonderwijs en Vakopleiding, hetwelk de volgende maand op initiatief der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid zal gehouden worden, de vragen in behandeling komen, of de opleiding in de werkplaats of in de ambachtsschool de voorkeur verdient, voor welke ambachten in het bijzonder het eene of het andere stelsel het meest aanbevelenswaardig is, en of combinatie van beide stelsels mogelijk en wenschelijk is.

Wanneer de ambachtsscholen, van wier onderwijs men bij de oprichting zoo groote verwachting had, langzamerhand bij velen in discrediet geraakt zijn, dan is dit in de eerste plaats veroorzaakt door de verkeerde opvatting, die het onderwijzend personeel van zijn taak had, die bestond in het vormen van practisch bruikbare ambachtslieden en geenszins in het afleveren van jongelieden, die, slechts voorzien van eenige algemeene begrippen, aan allerlei werkkring zich wijdden, die met het ambacht in geen of zeer verwijderd verband stond. Voor zooveel uit de Amsterdamsche tentoonstelling is op te maken, houdt de ijverige directeur Jelsma zijne school zoo vrij mogelijk van die gebreken. De teekeningen zijn blijkbaar met het oog op de practijk vervaardigd, en aan het opwerken, waarmede op zooveel scholen de kostelijke tijd eenvoudig vermorst wordt, schijnt te Amsterdam gelukkig geen al te groote waarde gehecht te worden.

Het is wel jammer, dat de pogingen tot verbetering van het ambacht en in het bijzonder ook van het ambachtsonderwijs haast zonder uitzondering uitgaan van menschen, geheel buiten de ambachten staande. De patroons en de gezellen bemoeien er zich maar weinig mede; de bestaande werkliedenvereenigingen houden zich uitsluitend bezig met materieele belangen, met sociale vraagstukken, soms ook met politiek. Ook voor de pogingen tot wederinvoering der gildeproeven, in Den Haag ondernomen, is in ambachtskringen weinig belangstelling te bespeuren geweest.

Eene uitsluitend practische opleiding is voor den aanstaanden ambachtsman zeker de meest geschikte, maar zij kan toch niet in alle opzichten voldoende geacht worden. Avondteekenscholen kunnen dus, naar ons inzien, veel nut hebben, vooral wanneer het onderwijs dat daar gegeven wordt zich, zooals te Amsterdam, in hoofdzaak aansluit bij de dagelijksche praktijk.

Over het algemeen wordt het nut van dergelijke avondteekenlessen in werkmanskringen niet genoeg ingezien en het is te hopen, dat vele ambachtslieden door een bezoek aan deze tentoonstelling daarvan meer overtuigd zullen worden.

DE POORTEN TE AMSTERDAM.

Dat het tegenwoordig Amsterdamsch gemeentebestuur niet veel voor kunst voelt, blijkt uit de voordracht tot sloping van de hamei der Muiderpoort. Werd nog in 1891 de voormalige St.-Anthoniespoort op de Nieuwmarkt gerestaureerd, waardoor de beschreven vaderen zoo van hun kunstzin als van hun piëteit voor de monumenten der oudheid blijk gaven, in 1894 was reeds zulk een ommekeer merkbaar dat men, voor de goedkoopte, den sierlijken gevel van het aloude Stads-bushuis, de tegenwoordige Militiezaal, achter wansmakelijk pleisterwerk zag verbergen, zonder dat ook maar een enkel lichaam, dat autoriteit had op kunstgebied, tegen dit wandalisme een woord van protest deed hooren.

Nu echter, alweer voor de goedkoopte, de hamei der Muiderpoort, waarin het Gemeentebestuur een nutteloze sta-in-den-weg ziet, zal worden weggebroken, komen de mannen, wien kunst en oudheid ter harte gaan, in het geweer.

Arti et Amicitiae, het Oudheidkundig Genootschap, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, verheffen hun waarschuwende stem. Ja zelfs de bewoners van de wijken buiten de poort, te wier gerief Burgemeester en Wethouders de sloping willen ondernemen, verzoeken de hamei te laten staan.

Onder deze omstandigheden schijnt het ons niet denkbaar, dat de Raad zich tot een wandalisme, als wat voorgenomen was, zal laten vinden.

Daar de poort indertijd door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd afgebeeld, mogen wij aannemen dat het meerendeel onzer lezers, ook al wonen zij niet te Amsterdam, met de Muiderpoort bekend is. Het werk van Cornelis Rauws, den stadsbouwmeester, die in 1772 bij den brand van den schouwburg aan de Keizersgracht het slachtoffer werd

van zijne pogingen tot redding, verdient ongeschonden bewaard te blijven als een der monumentaalste scheppingen, die de 18e eeuw in ons land deed verrijzen. Niet slechts de hamei, die aan het eind der poortbrug zulk een goed figuur maakt, maar ook het gebouw zelf behooren in hun ouden staat te blijven. Zeer hinderlijk zijn de populieren, die een al te ijverig stadsboomplanter voor den hoofdgevel van het gebouw heeft geplaatst; zij bederven het effect van de architectuur, en moeten met de hen omringende struikgewassen hoe eer hoe liever verwijderd worden.

Is de Muiderpoort het eenige gebouw, dat nog aan de voormalige versterkingswerken van Amsterdam herinnert, de hoofdstad bezit nog een tweede gebouw, dat wel niet met fortificatonische doeleinden werd opgericht, doch dat toch als monument mag gelden. Wij bedoelen de Willemspoort, waardoor in 1840 Koning Willem II zijn *joyeuse entrée* binnen zijn goede stad van Amsterdam hield, zooals nog met gulden letteren in het gebouw staat te lezen.

Dat de poort groote kunstwaarde heeft, kan moeilijk verdedigd worden, doch het is een monument dat aan een belangrijke gebeurtenis herinnert en dat aan den Haarlemmerdijk, naar het westen toe, een gewenschte afsluiting geeft.

Al sinds een kleine twintig jaar is deze poort geen doorgang meer, daar voormalige stedebestuurders het aan Kampen herinnerende denkbeeld hadden de poortbrug, toen zij vernieuwd werd.... naast de poort te leggen, zoodat het verkeer thans genoodzaakt wordt een noodeloozen omweg te maken. Voor een jaar of zes besloot de Raad tot slooping van het doelloos geworden poortgebouw, nadat een voorstel om het te restaureeren was verworpen. Dit besluit is echter nimmer uitgevoerd, doch sedert wordt aan het gebouw, dat eens Nederlands ridderlijksten koning door de bevolking zag toejuichen, niets meer gedaan, zoodat het, in den treurigsten staat van verval verkeerend, een der hoofdstad geheel onwaardig schouwspel oplevert.

Aan de eene zijde is een politiebureau, aan de andere zijde een brandweerpost in het gebouw onderdak gebracht. Tusschen de fiere Korinthische kolommen staan brand-spuiten en allerlei ander gerief, zoo goed en zoo kwaad het ging opgesteld. Het houtwerk is volslagen verveloos, de pleister valt van de muren, de daken lekken op bedenkelijke wijze door, de gebouwen steen brokkelt af. Indien het de bedoeling is van het gebouw eene ruïne te maken, wordt zeker met overleg gehandeld. Het planten van wat klimop zal dan evenwel zeker het effect nog kunnen verhoogen.

Doch scherts terzijde. Zooals het gebouw op het oogenblik zich vertoont, is het een schande voor Amsterdam. Wil men het als de eenige herinnering, die de hoofdstad aan den held van Quatre-Bras bezit, behouden, dan dient het gerestaureerd te worden. Acht men het niet noodig die herinnering te bewaren, dan moet zoo gauw mogelijk aan het besluit tot slooping gevolg worden gegeven.

Misschien vindt een der Raadsleden in de besprekingen over de Muiderpoort aanleiding ook eens op de Willemspoort de aandacht te vestigen; het is onze hoop dat deze regelen daartoe iets mogen hebben bijgedragen.

ANTI-KETELSTEEN.

Voor gebruikers van stoomketels is het ontstaan van ketelsteen zeer zeker een voortdurende bron van kwelling. Men is er dan ook steeds op bedacht geweest een middel te vinden, dat ketelsteen, zooal niet voorkwam, dan toch tijdelijk uit de stoomketels verwijderde, maar — zooals op velerlei gebied het geval is — ook hier was meestal het middel erger dan de kwaal; men nam zijn toevlucht tot scherpe zuren, bevattende vochten, die echter ten langen leste den ketel zelf bleken aan te tasten, een gevolg, dat voorzeker niet kon uitblijven.

Zooals uit achterstaande advertentie blijkt, is thans door de firma W. Hooij en Zoon te Amsterdam, — die zich daarvan de alleenverkoop verzekerde — in den handel gebracht de Anti Fouling Boiler Fluid, een mengsel, dat niet alleen ketelsteen, ook zelfs in de ergste gevallen, *zalkomen* uit de ketels verwijdert, doch eene weder-aanzetting daarvan voorkomt *zonder eenige beschadiging van de ketels* zelf of andere nadeelige gevolgen te veroorzaken.

Dat dit mengsel onschadelijk mag heeten, bewees de heer W. Hooij, lid dier firma, door in de jongste vergadering van leden der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid van dit vocht te drinken; dat het inderdaad hoogst verrassende uitkomsten oplevert, hebben gezamen tijd voorafgezette proefnemingen met de ketels in de fabriek van de heeren Gebr. Van Houtum en in die der sleepbooten van den heer H. Rutters schitterend bewezen.

De firma W. Hooij en Zn. heeft dan ook de meest gunstige getuigschriften van deze heeren ontvangen, waarin deze Anti-ketelsteen zonder eenig voorbehoud ten zeerste wordt aanbevolen.

De Anti-Fouling Boiler Fluid bestaat geheel uit plantaardige bestanddeelen, welke niet op ijzer of andere metalen inwerken. Door haar gering specifiek gewicht vermengt zij zich gemakkelijk met water, verhoogt in geenen deele het kookpunt en doet den waterstand in het peilglas niet hooger aanwijzen dan deze in werkelijkheid in den ketel is. Zij houdt den ketel geheel vrij van ketelsteen, waardoor het verbruik van brandstof verminderd en de ketel langer goed blijft. Het gebruik van Anti-ketelsteen is dus tevens eene aanzienlijke geldelijke besparing.

Uit een prospectus van bovengenoemde firma blijkt, dat men per 10 effectieve paardekrachten ongeveer 1½ liter per week van de Anti-Fouling Boiler Fluid dient te gebruiken.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1018*e* *gewone vergadering van Woensdag* 20 *Maart* 1895.

Na opening der vergadering, deelt de Voorzitter mede dat tot zijn leedwezen de quaestie met den heer Mol nog niet opgelost is, zoodat een en ander aan het eind der vergadering, als de heer Mol tegenwoordig is, behandeld zal worden.

De ingekomen onderwerpen voor de prijsvragen 1895-96 zullen aan de vragencommissie opgezonden worden om daaruit een tiental te kiezen, waaruit de vergadering een keuze zal doen.

De heer Jos. Th. J. Cuypers verkrijgt nu het woord tot het houden eener causerie, als vervolg van zijne bijdrage in de voorlaatste vergadering. Spreker behandelt de plan-indeeling en samenstelling der doorsneden van verschillende kerken, waarvan de teekeningen in het lokaal zijn tentoongesteld, en bespreekt daarbij uitvoerig de wijze waarop men met gebruik van driehoeken, dikwijls de gelijkzijdigen, de juiste verhoudingen tracht te vinden. Na deze bijdrage, wordt den heer Cuypers door den Voorzitter de dank der Vergadering overgebracht.

Na balloteage en installatie van een lid, is aleun aan de beurt de quaestie met den heer Mol, die al aanstonds de mededeeling doet dat hij van plan is om, indien de Voorzitter zijne woorden niet terugtrekt, lid te blijven van het Genootschap maar niet meer ter vergadering te komen. Uit verschillende besprekingen, waarbij op verzoek van den heer Nijhoff de bewuste vrage wordt voorgelezen, blijkt duidelijk dat de Vergadering de houding van den Voorzitter volkomen billijkt, waarop de heer Mol toch eene hoofdelijke stemming verlangt, waarvan de uitslag is dat 20 stemmen vóór met 1 stem tegen het optreden van den Voorzitter worden uitgebracht. De heer Mol verlaat hierna de vergadering.

De heer Jos. Cuypers noemt als onderwerp voor een prijsvraag „een dorpskerk", waarna de vergadering wordt gesloten

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 27 *Maart* 1895.

Na goedkeuring der notulen wordt mededeeling gedaan van een staat van de Maatschappij, bevattende de reeds opgenomen oude gebouwen, bestemd voor de commissie indertijd benoemd tot het verzamelen van meerdere beschrijvingen en opmetingen.

De Voorzitter deelt verder mede dat de bekende commissie met de voorzitters der afdeelingen te Amsterdam is vergaderd geweest, doch dat de opgave van de toetreding van afdeelingsleden, niet-leden van de Maatschappij, zoo gering was dat dit plan niet kan doorgaan. Alleen onze Afdeeling had een schitterend succes gehad. Nu wenscht men op den 5en April e. k. weder bijeen te komen en de bestaande commissie uit te breiden met de secretarissen der afdeelingen ten einde andere plannen te beramen.

Voorts was ingekomen het rapport van de uitgeschreven prijsvraag voor eene arbeiderswoning, waarvan een blok van 10 stuks voor ƒ 9000 te bouwen is.

Op deze prijsvraag waren 14 antwoorden ingekomen. Het rapport zegt omtrent die inzendingen:

Wat het aantal betreft, kan deze prijsvraag dus zeker als zeer geslaagd beschouwd worden. Tot haar leedwezen is de commissie tot het resultaat gekomen, dat niemand der inzenders eene voldoende oplossing gevonden heeft. Niemand heeft het plan geleverd om arbeiderswoningen en bloc te bouwen voor ƒ 900 per woning.

Wel is bij ongeveer alles de ingediende begrooting beneden het gemeende cijfer, doch geen enkele begrooting is goed en waar. Deze aan veel te kleine hoeveelheden, geene gebruikte onbestaanbaar lage eenheidsprijzen, anderen lieten geheele metsel- of timmerwerken weg en zag enkelen gebruikten slechte of te zwakke materialen, allen met het doel de begrooting te ontlasten.

Na eene beschouwing van al de ingezonden onderwerpen komt de Jury tot het besluit dat een eerste prijs niet toegekend kan worden, maar aan de ontwerpen met de motto's „Geduld", „Excelsior" en „Mijn ideaal", respectievelijk de 2e prijs, zijnde ƒ 25 met het getuigschrift, een 3e premie van ƒ 15 en eene tweede premie van ƒ 10 uit te reiken.

Bij opening der naambriefjes bleken de ontwerpers te zijn: H. Liefting, J. Beek en J. B. Freese, allen te Arnhem.

De Secretaris deelt nu het jaarverslag mede, hetwelk onder dankbetuiging wordt aangenomen.

Daarna komt aan de orde de beantwoording van vraag 8, door het lid J. W. C. Tellegen, die echter persoonlijk verhinderd was de vergadering bij te wonen en zijn antwoord hierop, benevens een concept-antwoord op vraag 7 en 9, had ingezonden.

Vraag 8, „Welke maatregelen worden in den zetel uwer Afdeeling genomen in het belang van den bouw van arbeiderswoningen die aan de eischen der hygiëne voldoen? Bestaat er ten uwent eene commissie tot behartiging van de hygiënische belangen en wat werd door haar in hoofdzaak reeds verricht op het gebied van bestaande en den bouw van nieuwe arbeiderswoningen?"

Op deze vraag geeft de heer Tellegen te kennen dat het zeer lastig is daaromtrent voorschriften te maken in bouwverordeningen Wel zijn die te maken met het oog op plaatsing, aanleg van straten rooling en peil, doch over de wijze van bouwen en inrichting kan men moeilijk voorschriften maken. Toch zal men daarover moeten beenstappen en ook dit reglementeeren, daar over het algemeen slecht wordt gebouwd en dit nadeelig op den algemeenen gezondheidstoestand van het grootste deel van de bevolking werkt.

De verordening voor het onbewoonbaar verklaren is echter vrij volledig.

Wil men echter afkeuren, dan moet men eerst zorgen voor voldoenden aanbouw van goede woningen, anders krijgt men een negatief resultaat en worden de huisjesmelkers door den ontstaanden woningnood gebaat.

Verder wordt melding gemaakt van de door de gemeente Arnhem gedane onteigening van 188 woningen op een oppervlakte van 21,562 M², en het aannemen in de afgeloopen week van een nieuw plan van aanleg. De kosten van deze onteigening hebben ƒ 220,000 beloopen. Voorts wordt vermeld wat het particulier initiatief heeft gedaan voor den bouw van nieuwe woningen, en als zoodanig genoemd:

1o. De vereeniging tot het verschaffen van geschikte woningen voor de arbeidende klasse te Arnhem, opgericht in 1851. Deze vereeniging heeft het echter beter gevonden 6 pCt. in plaats van de 4 pCt. in de statuten voorgeschreven, uit te keeren en haren werkring niet verder te vervolgen. (Rapport Nat van 't algemeen 1890).

2o. De Vereeniging „Nijverheidsstichting", in 1891 opgericht door de bemoeiingen van het Departement Arnhem der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, waarvan echter de berekeningen gefaald hebben.

3o. De Vereeniging „Openbaar belang", in 1894 opgericht, die haar ontstaan dankt aan het afbreken van de bevragenoemde ontijgende woningen in Klarendal; deze heeft in hare statuten zorggedragen dat geen geldelijke operatiën kunnen geschieden als plaats vonden bij hare zuster-vereeniging. Het terrein is groot 2 hect. 10 are 40 centiare, en is zeer fraai gelegen in het hooge deel van de stad; 70 woningen zijn reeds gebouwd en bewoond, en eene tweede serie is onderhanden.

Verder heeft de Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het hare gedaan door het uitschrijven van eene prijsvraag voor eene arbeiderswoning, waarvan een blok van 10 stuks moet kunnen gebouwd worden voor ƒ 9000.

Wat het tweede gedeelte der vraag betreft: er is bij Raadsbesluit van 28 April 1866 eene gezondheidscommissie ingesteld, die verslag uitbrengt van hare onderzoekingen. Het aantal leden bedraagt zeven.

Op vraag 7, „wat wordt er in den kring uwer afdeeling gedaan voor het onderzoek-onderwijs", wordt geantwoord dat door het bouwen van eene nieuwe zondagsschool, het juiste oogenblik voor het mededeelen van wat zij sedert haar 20-jarig bestaan heeft gedaan, nog niet daar is.

Wat vraag 9 aangaat, „Welke maatregelen worden met het oog op de toestanden in den zetel uwer afdeeling door u dienstreffend geacht om eene wettelijke regeling van den arbeid voor te bereiden? Wat is in dit opzicht wellicht ten uwent reeds verricht?" deelt de heer Tellegen mede dat het arbeidersvraagstuk in deze gemeente van vele zijden behandeld is. Eene speciale raadscommissie is reeds 3 jaren met dit onderwerp bezig, vooral wat betreft loon en arbeidsduur.

Vergaderingen om loonsverhoogingen worden door de werklieden met de patroons gehouden en de oprichting van eene Kamer van Arbeid is in voorbereiding.

Nadat de Voorzitter op de waarde zulke beantwoording had gewezen, werd nog eenigen tijd over de zomer-excursie gesproken en daarna de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

LEIDEN. In de vergadering van den Gemeenteraad, Donderdag gehouden, werd de benoeming van een hoofdopzichter der gemeentewerken op een jaarwedde van ƒ 1500 aan de orde gesteld en als zoodanig benoemd de heer D. Komen met 22 stemmen; de heer P. Kolpa, no. 2 der voordracht, bekwam 1 stem.

Onder de stukken, op de benoeming betrekking hebbende, bevond zich het advies van de commissie van fabrikage van den volgenden inhoud:

„Wij hebben de eer uwe vergadering hiernevens over te leggen de stukken der sollicitanten, ten getale van 78, naar de betrekking van hoofdopzichter der gemeentewerken.

„Na overweging van de stukken en na persoonlijke kennismaking met de meeste der sollicitanten, hebben wij de navolgende aanbevelingslijst van drie personen opgemaakt, ingevolge het Reglement van onze Commissie:

1°. D. Komen, buitengewoon hoofdopzichter aan de gemeentewerken te Utrecht;

2°. P. Kolpa, burgeropzichter bij de Genie te Beverwijk;

3°. A. S. Boeen, bouwkundige te 's-Gravenhage.

„De plaatsing van A. S. Boeen als no. 3 op de aanbevelingslijst is geschied na loting met J. P. Spruit, opzichter bij de gemeentewerken te Gouda, en J. G. van den Berg, buitengewoon opzichter bij de gemeentewerken te Arnhem.

„Het lid van onze Commissie, de heer P. J. van Hoeken, heeft zich verklaard tegen de plaatsing van den derden candidaat op de aanbevelingslijst bij loting en had voorgesteld J. G. van den Berg als no. 3 daarop te plaatsen.

„Tevens kunnen wij u mededeelen dat in onze vergadering van 15 Maart jl. was besloten als no. 1 op de aanbevelingslijst te plaatsen P. van der Weijden, technisch ambtenaar bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Vlissingen.

„De heer Van der Weijden heeft echter sedert, wegens zijne bevordering tot technisch ambtenaar te Kinsee, zijne sollicitatie ingetrokken, op grond waarvan deze gewijzigde aanbevelingslijst is opgemaakt."

— Naar wij vernemen hebben de heeren J. A. van der Kloes, hiervan aan de Polytechnische School te Delft, en W. de Bloeme, gepens. majoor der genie O.-I. leger, de taak op zich genomen een handboek voor het bouwen in overzeesche gewesten samen te stellen, welk werk bij den uitgever P. Gouda Quint te Arnhem het licht zal zien. Aangezien over het bouwen in de tropische gewesten geen enkel, althans geen thans nog bruikbaar boek bestaat, zal dit bericht ongetwijfeld door alle belanghebbenden met vreugde worden begroet. Daar de heer Van der Kloes, als bekwaam en vertrouwbaar huisman op bouwkundig gebied reeds gunstig bekend, door zijn werk over de bouwmaterialen zijn naam als zoodanig voor goed heeft gevestigd, en majoor De Bloeme eene langdurige practijk als ingenieur in Indië achter zich heeft, kan niet anders dan een degelijk en naar elsch bewerkt boek worden verwacht.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is een jaar verlof verleend aan den opzichter 2e kl. A. Th. Cosrengel en is uit 's Lands dienst ontslagen de geschorste opzichter 3e kl. J. A. Horst.

— De civiel-ingenieur J. C. van der Meulen, adjunct-ingenieur bij de werken tot verlegging van den Maasmond, is overgeplaatst van 's-Hertogenbosch naar Breda.

— Gehoel onverwacht overleed op 78-jarigen leeftijd te 's-Gravenhage de heer Karel Enthoven L.zoon, een der firmanten van de naaml. vennootschap „Pletterij", voorheen L. J. Enthoven & Co.

— Uit 63 sollicitanten is tot gemeente-opzichter van Kollumerland en Nieuw-Kruisland benoemd de heer J. Siccama, architect te Lock.

— Op de voordracht tot benoeming van een tijdelijk inspecteur bij het bouwen te Rotterdam zijn door B. en W. geplaatst de heeren R. P. Stuivinga, gemeente-architect te Maassluis, D. Bakkes en Jac. Beijderwellen, beiden te Rotterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is tot en met 31 Augustus benoemd tot assistent voor de natuurkunde aan de Polytechnische school te Delft J. M. G. Scheffer, werktuigkundig ingenieur te Rotterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onder-directeur op ƒ 1000 en onderwijzer in het timmeren op ƒ 600 traitement aan de Ie ambachtsschool, Weteringschans te Amsterdam. (*Zie advert. in dit nummer*).

— Bouwkundig teekenaar. Adres Bureau van dit blad, lett. H Z. (*Zie ad. art. in dit nummer*)

— Teekenaar aan eene ijzergieterij en machinefabriek, die spoedig zelfstandig op te treden. Ares T K 928, *Nieuwe van den Dag*.

— Opzichter bij den aanleg van den tramweg Baarn—Soest. Bekendheid met spoorleggen verlangd. Adres de ingenieurs J. van Hasselt & De Koning, Nijmegen.

— Bouwkundig opzichter R.-K. Adres Gasthuisstraat K 257, Tilburg.

VEREENIGING „Maatschappij voor den Werkenden Stand.

Afdeeling: **„Ambachtsscholen" TE AMSTERDAM.**

Aan de 1e Ambachtsschool, *Wetteringschans*, worden gevraagd:

Een **ONDER-DIRECTEUR**. Salaris *f* **1600.**—

Op bezit der akte Mx. wordt prijs gesteld;

een **ONDERWIJZER** in het **Timmeren** voor 6 halve dagen per week, salaris **f 600.**—.

Zich schriftelijk aan te melden vóór **8 April** bij den Directeur der school, onder overlegging van stukken.

HET BESTUUR.

Bouwkundig Teekenaar

GEVRAAGD, zelfstandig kunnende werken en bij voorkeur met **KERKBOUW** bekend. Brieven bureau van *De Opmerker* onder letter HZ.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **16**den **April 1895**, des namiddags ten 1½ ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM* in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**,

Volgens bestek No. 621:

Uitvoeren van onderhoudswerken op den GELDERSCH-OVERIJSELSCHEN LOKAALSPOORWEG en den KONINKLIJKEN NEDERLANDSCHEN LOKAALSPOORWEG. In 3 perceelen.
Raming *f* 10.200.—

De bestekken zijn tegen betaling van **f 2.**— per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam* bij den Portier, of op franco aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der *Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij* dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 20 Februari 1894), die bovendien tegen betaling van **f 0.50** per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **8**sten **April 1895**, des namiddags ten 1½ ure **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de Wachtkamer **3**e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 619:

Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen DEN HELDER—UITGEEST, HAARLEM—UITGEEST, VELSEN—IJMUIDEN en HAARLEM—ZANDVOORT. In 3 perceelen. Raming *f* 19100.—.

Het bestek is tegen betaling van **f 2.**— per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bij den Portier, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)* aan het Bureau Weg en Werken, Kamer **154**.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op dit bestek is toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der *Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij* dd. 31 Januari 1885 **(gewijzigde herdruk van 20 Februari 1894)**, die bovendien tegen betaling van **f 0.50** per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche strant** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venlo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN* TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

AANBESTEDING.

Op **Maandag 8 April 1895**, zal door den Architect J. H. ESHUIJS, des voormiddags ten 10 uur, in het Z.-H. KOFFIEHUIS, publiek

worden aanbesteed:

Het bouwen van een dubbele Villa aan de Groot Hertoginnelaan te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen zijn te verkrijgen van af Vrijdag a.s. tegen betaling van *f* 2.— bij den Boekhandelaar M. VAN DER BEEK, Prins Hendrikstr 91.

Inlichtingen bij gen. Architect dagelijks voormiddags ten zijnen kantore Groot Hertoginnelaan 50.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

VAN

onderhoudswerken langs den spoorweg Vlissingen—Rokstel — Geldermalsen en Roosendaal-Belgische grens, op Zaterdag 20 April 1895, ten 2 uur (locale tijd), ten kantore van den Sectie-Ingenieur te Breda, Frederikstraat, no. 72.

BESTEKKEN tegen toezending van een postwissel á *f* 1.—, van **Zaterdag 30 Maart** verkrijgbaar ten kantore als bovenvermeld.

KUNSTSMEDERIJ.

SPECIALITEIT in **Kunstsmedewerk**. Reclameborden en Schilden, Figuur-hekwerk, Toeschuifbare hekken, Fabrikant van Brusselsche **Zonneschermen** voor Winkelpuien, Veranda's enz.

SIMONS, *Arnhem.*

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK.

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplantsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

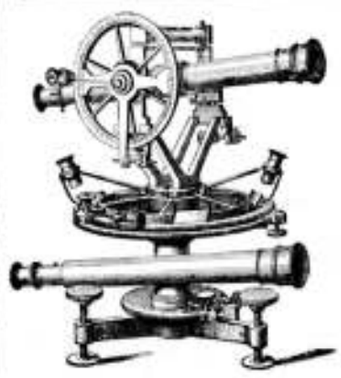

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING

op DINSDAG 16 April 1895, des namiddags ten **2** ure *(lokale tijd)*, aan het bureau van den Sectie-Ingenieur der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in de *Oude Kijk-in-'t Jatstraat* te *Groningen*, van:

BESTEK E.

Het verrichten van eenige onderhoudswerken aan gebouwen, kunstwerken, enz. der lijnen HARLINGEN-NIEUWESCHANS en GRONINGEN-DELFZIJL, in negen perceelen.

De besteding geschiedt volgens § 82 van het bestek.

Het bestek ligt ter lezing aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Groningen* en is op aanvraag aan genoemd bureau te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00**.

Inlichtingen worden gegeven als in het bestek vermeld.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **9**den **April 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 685.

Het maken van eene Bergplaats voor steenkolen op het station MEPPEL. Begroting f 3935.—.

De besteding geschiedt volgens § 22 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Maart 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten April 1895 ten 9 uur 30 voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 21sten Maart 1895.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen, ruimen voorraad.

S. BRUIGOM. Arnhem.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.

Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.

Prijs per fust van 180 liter *f* 0.55 per liter, met contract *f* 0.50 per liter.

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,

worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door

„De Russische Houthandel",

GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**

Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*

Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt

AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en prijzen. (1)

Lichtdrukpapier Ia Kwaliteit.

Prijs per rol van 10 meter op 100 c.M.

NEGATIV: blauw, witte lijnen fl. 4.00
POSITIV: wit, zwarte lijnen „ 6.50

franco tegen Rembours door het geheele Rijk.

Door verschillende H.H. Architecten onderzocht en in gebruik genomen. **Beter soort bestaat niet.**

GEBrs. KLOMPÉ,

Arnhem. Deventer.

R. IDE. Amsterdam, Spuistraat 102.

MACHINERIEN EN MACHINEKAMERBEHOEFTEN.

Aannemersgereedschappen. Stoompompen. Ketelappendages enz. STARTING INJECTEURS. - ZELFWERKENDE SMEERTOESTELLEN.

Telegramadres IDE Spuistraat. Telephoonnummer 235.

J. BELTMAN JWz., Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KORENMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

PETROLEUM- EN GASMOTOREN VOOR IEDER DENKBAAR BEDRIJF.

MOTOREN uitsluitend voor **Scheepsbedrijf** en **Electrische verlichting** geconstrueerd. *Regelmatige gang gegarandeerd.*

JOHN M. C. KIEVITS.

Fabriek en Magazijn: BAKENESSERGRACHT 68, HAARLEM.

W. J. STOKVIS.
Arnhem.

Centrale Verwarming
„Warm Water" Bezorging
voor HUISHOUDELIJK GEBRUIK.

BENNEWITZ & Co.
Fabrikanten van
PLASTISCHE * KAMERDECORATIËN
IN
PAPIERSTÛC EN CARTON-VEGÉTAL
(System BENNEWITZ).
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85.
Atelier en Fabriek: TOLHUIS 0 & Y.
Beroemd voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.
Laatste Inlevering Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

N. J. KAMPERS, Spuistraat 146, Amsterdam.
Nelson-, Field- en C. & W.-Rijwielen.
GROOTSTE VOORRAAD IN NEDERLAND.
Prijzen van af f 150 tot en met f 350.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

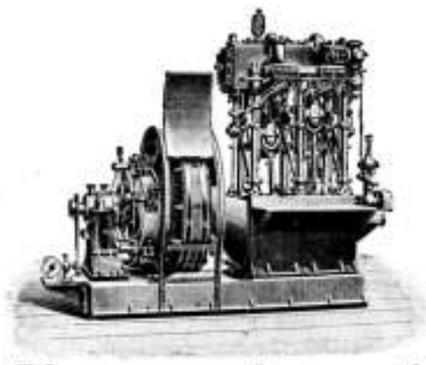

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO-MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.
Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Krachtoverbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolyse.
PROJECTEURS
voor **Leger** en **Marine.**

Plannen en begrootingen gratis.

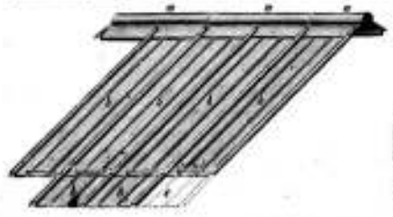

Vraag prospectus van
Verzinkt-IJzeren
DAKPANNEN!
G. VAN LENT & Co.
Nieuwehaven 145, Rotterdam.

H. Kleinmann & Co.
KUNSTINRICHTING VOOR PHOTOTYPIE (LICHTDRUK).
Kantoor en Atelier
Govert Flinckstr. 366, Amsterdam.
De **fraaiste** en **billijkste REPRODUCTIËN** voor Heeren Architecten etc.
De platen No. **13** en No. **19**, voorkomende in de 3de en 4de aflevering van den **7den jaargang** van den **„BOUWMEESTER"** werden door onze firma geleverd.

MAHONI-HOUT
in Blokken en gezaagd.
NOTEN, AMERIKAANSCH, ITALIAANSCH
CALIFORNIA REDWOOD, **geheel vrij van trekken.**
AHORN.
STEEN- of WIT BEUKENHOUT.
CEDER voor deurpaneelen.
PEREN HOUT en KERSENHOUT.
ESCHDOORN voor Bijtuigpaneelen.
TEAK
in BALKEN, PLATEN en PLANKEN.
IEPEN GEWATERD.
BEUKEN in alle dikten.
ESSCHEN.
Verder alle bekende **Binnen- en Buitenlandsche Houtsoorten.**
Verkrijgbaar in den FIJNEN HOUTHANDEL van
H. J. WESSELS,
O.Z. Voorburgwal 128
& h. Oude Kerksplein,
AMSTERDAM.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
PHOTOZINCOGRAPHIE,
en Stéréotype-Inrichting
van G. J THIEME, te Arnhem,
De ondergeteekende vestigt de aandacht op zijn inrichting voor **Photolithographie**, bijzonder geschikt voor de reproductie van **Plans, Teekeningen** enz. van HH. Architecten en Bouwkundigen; op die voor **Photozincographie** voor de reproductie van **Platen** en **Gravures**, ook van **Teekeningen** voor Boekwerken enz. ten dienste van HH. Uitgevers en op zijne **Stéréotype-inrichting** voor HH. Drukkers, alles tot de minste prijzen.
Prospectussen met proeven van bewerking, worden op franco aanvrage gratis toegezonden.
G. J. THIEME.

FRIEDR. BRAND.
Machinefabriek.
AMSTERDAM. Karthuizerstr. 24—26.
Herstelplaats. — Stoomsmederij.
HANDEL in **Hang- en Sluitwerk** voor het Bouwvak.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°14 — ZATERDAG, 6 April 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Speykstraat 117, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

STIJL.

Onder de vragen, die dit jaar door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan de afdeelingen gedaan zijn, luidt n°. 3: „Indien aan een oud kerkgebouw, opgetrokken in Romaanschen of Gothischen stijl, een nieuw gedeelte moet worden aangebouwd, is het dan wenschelijk, dit in denzelfden stijl te bouwen of is de bouwmeester vrij om het nieuwe gedeelte te bouwen in de vormen, die hij wenscht: zouden, indien het een bepaald vereischte is om het nieuwe gedeelte op te trekken in de stijlvormen van het bestaande, ook de geestige Renaissance aanbouwen zijn ontstaan, die nu zoo menig kerkgebouw uit vorige eeuwen sieren?"

Wat het tweede deel dezer vraag betreft, het antwoord daarop kan door iedereen gegeven worden en luidt kort en goed: „neen". Zelfs het minst scherpzinnige afdeelingslid zal zijn verbazing over een dergelijke vraag niet kunnen onderdrukken. Terecht is reeds de opmerking gemaakt, dat het Hoofdbestuur evengoed had kunnen vragen: „als de Gothische stijl tot op den huidigen dag in zwang was gebleven, zou er dan ooit in Renaissance trant gebouwd zijn?"

Door het stellen van vragen als die in dit tweede deel vervat, toont men geen groot denkbeeld van het gezond verstand der afdeelingen te hebben. Wel is de redactie van het eerste deel ook niet bijzonder gelukkig, doch met eenigen goeden wil kan men gissen, dat de stellers hier een meer serieuze quaestie aan de orde hebben willen brengen.

Dat in den tegenwoordigen tijd bij een kerkgebouw, in Romaanschen of Gothischen stijl opgetrokken, een nieuw gedeelte moet worden aangebouwd, komt hierte-lande uiterst zelden voor. Het meerendeel dier gebouwen toch is in het bezit der Hervormden, voor wier geestelijke behoeften de middeleeuwsche stichtingen wel niet geschikt, doch zeker niet te klein zijn. Ook daar evenwel, waar de katholieken door een gelukkig toeval de middeleeuwsche kerken, met het oog op hun eerediensl gebouwd, in bezit hebben kunnen houden of wederom terugkrijgen, is vergrooting meestal overbodig, daar de oorspronkelijke bouwmeesters hun aanleg zoo ruim maakten, dat het nageslacht er niets aan heeft toe te voegen. Het kan dus onmogelijk met het oog op dergelijke uitbreidingen geweest zijn, dat het Hoofdbestuur zijn vraag stelde.

Wij gelooven niet veel mis te tasten, als wij meenen, dat de stellers der vraag minder aan uitbreidingen dan wel aan de herstellingen, die wij onder den naam van „restauraties" in onze eeuw alom zagen plaats vinden, gedacht hebben. Bij deze restauraties werd, ook wanneer zij eigenlijk vernieuwingen waren, altijd groote waarde gehecht aan stijl-eenheid. Er was een tijd, en die tijd ligt nog niet zoo heel ver achter ons, dat in naam dier eenheid van stijl waardevolle bouwdeelen uit de na-Gothische perioden eenvoudig gesloopt werden. Een gevolg van die opvatting is o a geweest dat men thans naar Londen moet gaan als men het oxaal van de Bossche St.-Janskerk wil zien.

Iets dergelijks zou zeker op het oogenblik niet zonder protest geschieden, maar in de gelederen der Gothiekers zijn er nog velen, die, als zij hun zin konden doen, al wat naar Renaissance ruikt van een middeleeuwsch bouwwerk zouden willen wegdoen.

In de middeleeuwen bouwde men Romaansch en Gothisch niet met een bijzonder oogmerk, maar omdat die beide stijlopenbaringen achtereenvolgens de uitdrukking waren van den toenmaligen tijd. Een romanticus of een Gothieker van den tegenwoordigen tijd evenwel herinnert aan iemand met een kwaal behebt, of aan een blik met ingemaakte groenten. Evenals iemand, die „kleurenblind" is, bepaalde tinten niet weet te onderscheiden en alles meent te zien in die kleur, voor het opnemen waarvan zijn oog geschikt is, zoo is een hedendaagsch Gothieker blind voor alles, wat niet door Viollet-le-Duc als

tot de middeleeuwen behoorend is aangewezen. Even als de doperwtjes, door de bekwaamste keukenmeid ingemaakt, des winters, als zij op tafel komen, toch niet zoo geurig en smakelijk zijn als die, welke ons in Juli plegen te worden voorgezet, zoo is ook de negentiende-eeuwsche Gothiek, uit een blikje afkomstig, veel minder genietbaar dan die, welke in het ware „seizoen" van dien stijl ontstond.

Een van onze Neo-Gothiekers heeft indertijd in een der Afdeelingen reeds zijn meening omtrent de wijze, waarop het antwoord op de vraag zal moeten worden gegeven, kenbaar gemaakt. Hij wees erop, dat het uit een „esthetisch oogpunt" te betreuren valt, dat als Romaansche kerken in de 13e, 14e of 15e eeuw vergroot werden, men zich niet aan den oorspronkelijken stijl hield, doch zich, zonder veel omslag te maken, bediende van den stijl tijdens de vergrooting in zwang. Hij meende, dat op deze wijze het geheel geschaad was en dat de Gothische meesters beter gedaan zouden hebben, met zich van den Romaanschen stijl te bedienen; als hun volgeling vindt hij echter een verontschuldiging voor hen, door erop te wijzen, dat in het Gothische tijdperk op constructief gebied zulke vorderingen gemaakt waren.

Dat „esthetisch oogpunt" is een echt negentiende-eeuwsche uitvinding, die gelukkig in vroegere tijden niet bekend was. Misschien is het juist omdat wij het altijd zoo druk hebben over esthetica, dat wij zoo weinig bevredigends hebben voortgebracht. De vijftiende-eeuwsche bouwmeester had daar nooit van gehoord; moest hij aan een gebouw uit vroegere tijden wat veranderen of vergrooten, dan deed hij dit in volkomen gemoedsrust op zijn eigen manier. Zoo deden al zijn voorgangers en ook zijn opvolgers — totdat de 19e eeuw daar een stokje voor stak, door in naam der pasontdekte esthetica vasthouden aan stijlen van het verledene te eischen. Het begon al bij den Keulschen Dom, die als schilderachtig brokstuk ons door de middeleeuwen nagelaten, voltooid moest worden en dat wel in den „oosden" stijl. En de kerk werd voltooid en staat daar nu, heel groot, vol stijleenheid, maar zoo oninteressant en vervelend, dat geen kunstliefhebber daarbij in bewondering zal geraken.

Neem daarentegen den Straatsburger Munster, een *echt* middeleeuwsch bouwwerk en geen 19e-eeuwsche namaak. Van stijleenheid is hier niets te bespeuren; de abside is Romaansch, het transept overgangsstijl, de westelijke deelen vroeg-Gothiek, het bovendeel van den gevel en den eenen voltooiden toren laat-Gothiek. Gij kunt daar een uur of wat rondwandelen en telkens nieuwe en belangwekkende bijzonderheden ontdekken, daar het gebouw in zijn stijlverscheidenheid zijn eigen geschiedenis vertelt. Als ge dit alles gezien hebt, lacht gij wat met de eischen der esthetica, in naam waarvan men in allen ernst heeft voorgesteld een zusdelijken toren gelijk aan den noordelijken, te gaan bouwen, opdat de symmetrie hersteld zou worden. Niemand minder dan Schinkel, gelooven wij, stond dit fraaie plan voor en ware Straatsburg maar eerder Duitsch geworden, wie weet wat gebeurd was!

Er zijn ons slechts weinige gevallen bekend, dat bouwmeesters van vóór 1800 er opzettelijk naar streefden in een vroegeren trant te werken. Een der interessantste is zeker dat van den toren, dien de Amsterdamsche regeering in het midden der 17e eeuw aan de westzijde der Nieuwe Kerk wilde doen optrekken. Wel is van dien toren slechts een klein gedeelte gereed gekomen en daarvan later de westelijke helft weer afgebroken, maar de modellen en teekeningen, die bewaard bleven, spreken van een volgen der Gothiek, dat zeker merkwaardig genoemd mag worden. Dat de 17e-eeuwsche kunstenaars het juist begrip van den middeleeuwschen bouwtrant niet hadden, is te begrijpen. Het moet echter erkend worden dat hun ontwerp (al zal, wie Viollet-le-Duc bestudeerde, er om lachen), genoeg een 17e-eeuwsch karakter draagt, dan dat het ooit in later tijd als een werk zonder kunstwaarde, als een voortbrengsel van zuivere navolging zou zijn aangezien geworden. De uitvoering van dit torenontwerp is gestaakt, toen met den bouw van het Raadhuis, thans Paleis, begonnen werd.

Zondert men dit geval en enkele andere, bv. de kathedraal te Orleans, uit, dan kan men zeggen, dat vóór 1800 ieder tijdperk zijn eigen bouwtaal sprak en geen de minste moeite deed, om een der doode talen uit vroegere perioden machtig te worden.

Konden wij ook maar onze eigen taal spreken, dan zouden wij zeker het voorbeeld der vroegere bouwmeesters volgen. Maar dat kunnen wij niet en wij zijn ons die onmacht volkomen bewust. Toch kunnen wij het niet over ons verkrijgen de monumenten van vroeger met rust te laten. Wij zijn begonnen met het bestudeeren van de bouwtalen van het verledene en nu willen wij toch ook toonen, wat wij geleerd hebben. Gelegenheid om bij nieuwe bouwwerken met de resultaten onzer studie te pronken, wordt ons slechts zelden geboden, omdat de moderne eischen zich meestal hinderlijk doen gelden. Wij kunnen evenwel op andere wijze laten zien, wat ijverige scholieren wij geweest zijn, door de „restauratie" van oude bouwwerken ter hand te nemen.

Over die restauratie-processen en het verkeerde daarvan is reeds zooveel in het midden gebracht, dat wij daaraan niets behoeven toe te voegen. Zij zullen, als typisch 19-eeuwsch verschijnsel tot in lengte van dagen de kunst-onmacht der hedendaagsche generatie verkondigen en het schijnt ons, dat de vragenstellers der Maatschappij de bedoeling gehad hebben, dit nogmaals onder de aandacht te brengen.

Indien men de oude bouwwerken eens met rust liet, totdat er een nieuwe stijl ontstaan is, die aan onze nakomelingen, gelukkiger dan wij, zal vergunnen hun eigen taal te spreken en hen in staat zal stellen op hetgeen zij aan de monumenten van het verledene willen toevoegen, zoo goed hun stempel te drukken als iedere vroegere eeuw, met uitzondering van de onze, dit gedaan heeft?

Wij hooren hier reeds de bedenking, dat het zoolang uitstellen van restauraties wel eens tot algeheele ondergang van monumenten zou kunnen leiden. Wie deze opmerking mochten maken, kunnen evenwel gerust zijn, want de middeleeuwsche bouwwerken zijn zoo soliede, dat zij, *mits behoorlijk onderhouden*, nog eeuwen kunnen tarten. Want er dient wel onderscheid gemaakt te worden tusschen onderhoud en restauratie. Onderhoud bedoelt niets anders dan het bestaande in zoo goed mogelijken staat te bewaren, terwijl restauratie verandering, bijvoeging, herstel van wat men op meer of minder goede gronden als vroeger aanwezig geweest blieft te beschouwen, beoogt.

Nemen wij eens een voorbeeld dat van algemeene bekendheid mag geacht worden: de restauratie der St.-Bavokerk te Haarlem, die, bedriegen wij ons niet, reeds een twintigtal jaren geleden begon en sedert voortgezet werd. Dit bouwwerk verkeerde, zooveel wij weten, in zeer goeden staat van onderhoud.

Zelfs Jhr. Mr. Victor de Stuers verklaarde in de *Haarlemsche Courant* van 6 November 1875, dat het dak goed in orde gehouden was. Nu begon men, in

1877, aan het schoonmaken van het 16-eeuwsche koormeubilair, wat zeker een nuttig werk geweest zou zijn, indien men niet tevens gemeend had de 17e-eeuwsche koorhekbekroning, in naam der „stijleenheid", zonder eenige noodzaak door een, die geheel in laat-Gothischen trant gefantaseerd werd, te moeten vervangen. De 19e eeuw wist hier op geen andere wijze aan te toonen, dat zij de hand aan het werk geslagen had, dan door een medaillon met het kerkelijk zegel der Haarlemsche Nederduitsch-Hervormde Gemeente aan de compositie toe te voegen.

Het verwijderen van de witkalk van de gehouwen steen van het interieur der kerk is zeker een goed werk geweest, niet echter het ophalen en bijwerken van de muurschilderingen der kolommen van het koor, die daardoor als documenten van 16e-eeuwsche kunst hare waarde verloren. Gelukkig heeft de heer D. van der Kellen Jr. door het afbeelden der muurschilderingen in den staat, waarin men ze ontdekte, de herinnering aan den oorspronkelijken toestand bewaard.

De vensters der kerk hadden hunne traceeringen verloren, zooals nog menigeen, die de oude vensterijzers gezien heeft, zich zal herinneren. Achtereenvolgens werden die vensters van Flamboyant-traceeringen voorzien, waarbij tevens de buitenmuren grootendeels vernieuwd werden. Dat er voor deze werkzaamheden noodzaak bestond, zal wel geen deskundige beweren willen. De kerk heeft nu een nieuw, keurig net aanzien, maar zij boette niet slechts haar schilderachtigheid in, doch is op volkomen willekeurige wijze gebracht in een staat, als zij nooit te voren had. Erger is het nog, dat men gemeend heeft haar in naam der „esthetica" van een balustrade te moeten voorzien, die zij nooit bezeten heeft en die thans, om het dak loopend, den beschouwer in den waan moet brengen, dat zij uit de 15e eeuw dagteekent.

Het voorgeslacht deed anders en beter. Toen in de 17e eeuw, om welke reden dan ook, het bovendeel der 15e-eeuwsche doopkapel der Haarlemsche kerk vernieuwing van noode had, ging de stadsbouwmeester Lieven de Key aan het werk en hij schiep den geestigen Renaissance topgevel, dien wij nog thans zien. Er staat op dien topgevel geen jaartal en de bouwmeester heeft het niet noodig geacht, zooals zoovele zijner hedendaagsche vakgenooten, zijn naam hier of daar te laten beitelen. Aan den klauw herkent men hier evenwel aanstonds den leeuw.

Als men nu maar een stijl had, dan bestond er gelegenheid het voorbeeld van Lieven de Key te volgen. Bij de restauratie van het noordertransept toch is het daar aanwezige portaal, dat trouwens geen kunstwaarde had, weggebroken. Daar zal nu wel een quasi laat-Gothisch portaaltje gemaakt worden om de „harmonie" van het geheel geen afbreuk te doen. Is het nu niet jammer, dat men de kerk maar niet zoolang met rust heeft gelaten, totdat er weer eens een man als Lieven de Key opstond. Wie weet, welk een „geestig" aanbouwtje de 20e eeuw hier misschien had kunnen maken?

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zou zeker een goed werk doen, indien zij de overtuiging algemeen wist te maken, dat de restauraties, in onzen tijd vaak met de beste bedoelingen ondernomen, door het nageslacht niet toegejuicht, maar betreurd zullen worden. Een oud gebouw dient men als kunstwerk te respecteeren; men mag daarmede maar niet handelen naar welgevallen. Later zal men er ons een verwijt van maken, dat wij de oude gebouwen niet genoeg gecerbiedigd hebben, zoo goed als wij het den 18-eeuwers tot een onvergeeflijke zonde rekenen dat zij, om 17e-eeuwsche schilderijen wat „op te frisschen", daarin zijn gaan bijschilderen.

In onzen tijd, meer nog dan in vroegere eeuwen, dient men zich, als het eenigszins mogelijk is, van het aanbouwen van nieuwe gedeelten aan oude monumenten te onthouden. Als de behandeling der gestelde vraag tot dit resultaat mocht leiden en als daarmede ook eens en voor goed door de bloem onzer bouwkunstenaars de staf werd gebroken over de „restauratie"-woede dezer dagen, dan zou er ongetwijfeld reden tot groote verheuging zijn.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Toen de Amsterdamsche gemeenteraad aan de behandeling der bekende voordracht, behelzende bepalingen tot regeling van loon en arbeidsduur, zou beginnen, was er voor de deskundigen, en onder hen in de eerste plaats voor de architecten, gelegenheid om advies te geven. Zooveel ons bekend is deden zij dit evenwel niet, en dit kan slechts betreurd worden, daar het gemeentebestuur veel nut van hun voorlichting had kunnen hebben.

Welke de redenen voor deze onthouding geweest zijn, kunnen wij niet nagaan. Misschien vond men — na het bekende adres der afgevaardigden van verschillende bouwkundige lichamen, van aannemers-sociëteiten en van werklieden-vereenigingen, verzoekende de invoering van een maximum arbeidsdag en een minimum loon — het niet oorbaar, op de voordracht aan den Raad critiek uit te oefenen.

Niet alle wenschen dier adressanten werden bevredigd; de Raad was er niet toe te bewegen de bepaling te maken, dat alle onderdeelen van werken binnen de gemeente zouden moeten worden vervaardigd en dat men, om mede te mogen werken, minstens een jaar binnen de gemeente zou moeten hebben gewoond.

Indien ons vermoeden juist is, dat de inzending van het adres de Amsterdamsche architecten heeft weerhouden over de voorgestelde bepalingen van gedachten te wisselen en hun gevoelen aan den Raad kenbaar te maken, dan is er nu reden dit te betreuren. Immers bij de behandeling door de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst van de vraag, die het Hoofdbestuur stelde: „Welke maatregelen worden, met het oog op de toestanden in den zetel uwer Afdeeling, door u doeltreffend geacht om eene wettelijke regeling van den arbeid voor te bereiden en wat is in dit opzicht wellicht reeds ten uwent verricht?" bleek duidelijk dat, al hadden de afgevaardigden dier Afdeeling, de heeren Gosschalk, Berlage en Van der Pek, de adressen mede-onderteekend en er dus toe medegewerkt om de totstandkoming der tegenwoordig voor gemeentewerken vigeerende bepalingen te bevorderen, toch een groot deel der Afdeelingsleden tegen die bepalingen ernstige bezwaren heeft. Eigenaardig mag het ook heeten, dat deze bezwaren niet slechts van de zijde der architecten komen, maar dat ook de aannemers-afdeelingsleden blijkens het door hen gesprokene niet veel sympathie voor de nieuwe regeling hebben.

Deze bezwaren komen nu echter als mosterd na den maaltijd. Wij schreven vóór de behandeling der bepalingen door den Raad in ons n°. van 23 Dec. 1893: „Met veel belangstelling zien wij den loop van het debat en het resultaat tegemoet. De gemeente Amsterdam gaat nu een proef nemen, die voor andere gemeenten leerzaam kan wezen. Is echter eens een

besluit genomen, dan vreezen wij dat het niet mogelijk zal zijn er later op terug te komen, ook al mocht het blijken dat men onder den drang des tijds een mispas heeft gemaakt." Het gesprokene in de vergadering der Afdeeling Amsterdam laat maar weinig twijfel of, naar het oordeel der deskundigen, is die mispas inderdaad gedaan. Als verdedigers toch van de gemeentelijke bepalingen voerden slechts het woord de drie onderteekenaars van het adres, de heeren Gosschalk, Berlage en Van der Pek. Uit de dagbladverslagen schijnt te mogen worden afgeleid, dat de verdediging door deze heeren niet geschiedde op grond van eigen ervaring, in hun practijk opgedaan, doch dat hun meening steunde op zuiver theoretische overwegingen.

Ofschoon de voorzitter, de heer Posthumus Meijjes, er de overige leden toe uitnoodigde, wilde geen hunner het voor de gemeentelijke regeling opnemen: wie spraken, hadden slechts bezwaren. Men ging zelfs zoo ver met de regeling als een dwaasheid, door het gemeentebestuur van Amsterdam begaan, voor te stellen, terwijl ook werd betoogd — en dat nog wel door aannemers — dat.... de werkloosheid er door in de hand gewerkt werd, omdat alleen volkomen geschikte arbeiders het hooge loon waard waren en alle anderen als onbruikbaar moesten worden ontslagen.

Vreemd mag het heeten, dat de Afdeeling de door haar indertijd gekozen afgevaardigden, aan wier optreden het tot stand komen der nieuwe bepalingen mede voor een groot deel te danken is, dus desavoueerde. Toen die afgevaardigden gekozen werden, zal zij toch waarschijnlijk wel bekend zijn geweest welke hunne zienswijze was, indien hun ook al geen bepaald mandaat mocht zijn gegeven. Het moet op den aanwezigen wethouder Treub een zonderlingen indruk gemaakt hebben, dat eene Vergadering, van wie hij, blijkens het door haar afgevaardigden indertijd verrichte, onderstellen mocht dat zij der regeling van loon en arbeidsduur sympathie zou toedragen, integendeel een bepaald onsympathieke houding aannam.

Ware de denkwijze der Afdeeling vóór de behandeling der bepalingen door den Raad gebleken, dan was dit vermoedelijk niet zonder invloed op de te nemen beslissing gebleven; er had dan althans, toen het nog tijd was, kunnen worden te kennen gegeven dat de zienswijze der Afdeeling verschilde van die harer afgevaardigden.

Kan nu ook eene bespreking der thans vigeerende regeling geen onmiddellijk nut hebben, daar zij te laat komt, eene grondige behandeling door deskundigen van dit belangrijke vraagstuk houdt toch altijd haar waarde. Dat het gesprokene op de vergadering nu bijzonder grondig was, zouden wij, op de verslagen der dagbladen afgaande, niet gaarne beweren. Studie van het onderwerp had blijkbaar alleen de afwezige inleider, wiens verhandeling werd voorgelezen, gemaakt. Als leek beschaamde hij de debatteerende deskundigen, die voor het grootste gedeelte ongenoegzaam voorbereid, maar zeiden wat hun voor den mond kwam.

Daar besloten werd in een latere vergadering, als de inleider tegenwoordig zal kunnen wezen, de zaak andermaal te behandelen, blijft de mogelijkheid bestaan, dat de leden dan beter voorbereid ter vergadering zullen komen.

Zij kunnen er dan hun meening over zeggen of de proef, door het Gemeentebestuur gedurende een half jaar met de nieuwe bepalingen genomen, wel lang genoeg geduurd heeft, om daaruit een vertrouwbaar ko-tencijfer te putten, zoo voor aannemer als aanbesteder; zij kunnen dan uit hun ondervinding mededeelen welk effect de bepalingen hebben bij stukwerk, en hoe het komt dat ook na hunne invoering zoo weinig werklieden met hooger weekloon dan vroeger naar huis zijn gegaan; zij kunnen dan hun oordeel er over geven, of het goed is dat de bepalingen buiten effect treden, zoodra werk buiten het bouwterrein wordt gereed gemaakt; zij kunnen dan een keuze doen tusschen het gemeentestelsel, dat aan alle ambachtslieden *f* 0.23 per uur verzekert en het stelsel der patroons, die dit loon alleen aan timmerlieden en metselaars toekennen; zij kunnen dan beslissen of het goed is dat het gemeentestelsel volstrekt geen rekening houdt met de bestaande loonstandaarden in de verschillende vakken; en eindelijk kunnen zij de vraag beantwoorden of het stelsel, door de particuliere bazen gevolgd, — en dat eigenlijk alleen voor de timmerlieden verbetering brengt, terwijl de boefenaars der overige ambachten blijven wat zij zijn, — niet nog gebrekkiger is.

UIT AMSTERDAM.

Wie er een kwartje voor over had, heeft laatstleden Zondag het terrein, waar de tentoonstelling voor Reis- en Hotelwezen zal gehouden worden, kunnen in oogenschouw nemen.

Reclamebiljetten tegen de schutting beoogden reeds de aandacht op de tentoonstelling te vestigen. Een daarvan stelt een primitieven reiswagen van een stoelenmatter of een dergelijk industrieel voor, terwijl de andere een vrouwefiguur te zien geeft, die met de rechterhand het driekruizig schild der Amstelstad steunt, terwijl haar linker een lauwerkrans opheft, en een locomotief naast een stoomboot den achtergrond vullen. Geen dezer beide biljetten verheft zich boven het gewone peil. De ontwerpers hebben blijkbaar met de Parijsche affiches van tegenwoordig willen concurreeren, doch hun werk is wel bont, maar niet met de „chic" gedaan, die aan het werk van Chéret en zijn volgers zoo groote aantrekkelijkheid verleent. Van vinding is het eerste biljet zeker het beste; de idee van het tweede is al erg banaal.

Er is op het terrein al heel wat te zien, maar men begrijpt toch niet, hoe de opening op 1 Mei zal kunnen plaats vinden. Van het hoofdgebouw staan nog slechts eenige spanten, waarvan in het bijzonder die der middengalerij als elegante en economische ijzerconstructies beschouwd mogen worden. De cafés, die aan de zuidzijde het hoofdgebouw afsluiten, zijn reeds verder gevorderd. Van de zes torens, die dezen koffiehuizen tot sieraad verstrekken, zijn er reeds een viertal zoo goed als voltooid. Hun silhouet is vermoedelijk aan voorbeelden, door de nieuwere Duitsche architectuur gegeven, ontleend en daardoor wat plomp. De 17e-eeuwsche modellen uit ons eigen land hadden beter diensten kunnen bewijzen.

Reeds is op den gevel van het hoofdgebouw hier en daar wat kleur aangebracht, te weinig ondertusschen, dan dat men over het teweeg te brengen effect nu reeds zou kunnen oordeelen. Op het terrein is al heel wat gespit en opgehoogd, ja zelfs geplant; de aanleg belooft veel en getuigt van goeden smaak.

Het marktplein is reeds een heel eind gevorderd; de hoofdtoegang geschiedt door een nabootsing van den bekenden Nijmeegschen kerkboog. Ook de Waag te Enkhuizen, gevels te Alkmaar, het Vijgendampoortje te Amsterdam en andere gevels waren reeds duidelijk te herkennen. Als het op den duur tegen de weersinvloeden bestand blijft, gelooven wij dat het papierstuc, waarmede de gevels bekleed worden,

een zeer geschikt materiaal zal blijken. Het eigenlijke marktplein is veel kleiner dan dat van 1887, waarvan menigeen nog zulke aangename herinneringen heeft. Dat de gezelligheid door de kleinere afmetingen nog zal winnen, schijnt ons niet twijfelachtig. Evenals te Antwerpen belooft de nabootsing der oude architectuur de grootste aantrekkelijkheid der tentoonstelling te zullen worden.

Over den „wereldbazaar" is het nog niet mogelijk, veel te zeggen; de mailboot heeft reeds haar schoorsteen van zink en zij is netjes betengeld van buiten, misschien om beriet en afgepleisterd te worden.

Naar de zijde van de Ruysdaelkade is een circus in wording te aanschouwen; ook een hoog ijzeren karkas, waarin het niet moeilijk valt het geraamte van een reusachtigen olifant te herkennen. De snuit, netjes als traliewerk van hoek- en plaatijzer in elkander geklonken, slingert al fier in de lucht.

Dat de oude tribune van de IJsclub blijft staan, is jammer, want zij kan niet bepaald decoratief genoemd worden. Misschien weet men haar wel zoo te maskeeren, dat zij minder hinderlijk wordt.

Voor het Museum Suasso, dat door de tentoonstellingsterreinen geheel ingesloten wordt, is men bezig met het maken der machinale installaties, die voor de electrische verlichting dienst zullen doen. Zware gemetselde fundeeringen doen zien, dat die installatie nog al wat capaciteit zal verkrijgen, en dat de verlichting der tentoonstellingsterreinen bij avond schitterend zal zijn.

Den ondernemers zij beter weder, dan tot dusverre toegewenscht; zij hebben dat wel noodig in de vier weken, die hen nog vóór de opening der tentoonstelling ter hunner beschikking blijven.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 30 *Maart* 1895.

In deze bijeenkomst hielden de leden zich eerst eenigen tijd aangenaam bezig met het beschouwen van zene fraaie collectie architectuur-photographieën, daartoe afgestaan door den heer Kramer, photograaf alhier. Deze talrijke gevels, intérieurs etc. bewezen dat de heer K. een meester in het vak is. Ook hing nog ter bezichtiging een tegelschilderij uit de fabriek van den heer Verhulst te Harlingen, ontworpen door H. Ellens te Amsterdam. Deze compositie van onzen vroegeren stadgenoot werd geprezen om kleur en teekening beide.

Het eerste punt der agenda, dat nu aan de orde kwam, was de keuze van een onderwerp voor eene prijsvraag. Het bestuur stelde voor te kiezen uit het volgende viertal: 1. Eene verplantbare tribune voor wedrennen. 2. Een trappenhuis in een vorstelijk verblijf. 3. Een gesloten tuinkoepel. 4. Een eerepoort, op te richten bij het volgende bezoek van H. M. de Koningin te Groningen. Op verzoek van den heer J. P. Hazen werd hieraan nog een vijfde toegevoegd en wel: de voorgevel van een hotel. Bij de nu volgende stemming kreeg dit laatste onderwerp de meerderheid, zoodat hiervoor een programma zal worden opgemaakt. De heer Van Elmpt vond het wenschelijk ook een plan-indeeling te vorderen, om te weten welke lokaliteiten aan den voorgevel grensden. Na eenige discussie werd besloten, dat bij het opmaken van het programma met dezen wensch rekening zou worden gehouden.

De heer H. Bebingh liet thans eenige boutjes et deugels zien, door hem uit Duitschland betrokken. Hij gebruikt ze met goed gevolg tegen het losgaan van planken in vloeren en beschotten; zij worden daartoe in den naad geslagen en met een schroevendraaier aangedraaid. Dan zitten de planken aan elkaar vast en is er geen beweging in de naden, wat anders bij het stoppen en schilderen zoo hinderlijk is. De prijs der boutjes bedraagt ongeveer 2 cent per stuk, hetgeen door sommigen nog al duur gevonden werd.

Nadat aldus het practische gedeelte der vergadering afgeloopen was, bleef men nog eenigen tijd gezellig bijeen ter herdenking van het tienjarig bestaan der Vereeniging. De heer P. Switters opende met eene korte toespraak dit feestje, waarna de heer J. P. Hazen het woord verkreeg. Hij verzocht den Voorzitter, den heer Molenaar, van de leden als blijk van waardeering der vele diensten, door hem sedert het oprichten aan de Vereeniging bewezen, een klein geschenk te willen aanvaarden.

De waarderende woorden, waarin spr. dit deed, waren uit aller hart gegrepen. Het cadeau bestond uit eene ets in fraaie lijst, naar eene schilderij van Jozef Israëls.

Nadat de heer Molenaar in korte bewoordingen zijn dank aan de gevers had uitgesproken en daarbij de hoop uitte, dat de Vereeniging steeds op aller steun en samenwerking zou kunnen rekenen, vlug het eigenlijke feestje aan, dat zich kenmerkte door gezelligen toon en nog lang in veler herinnering zal blijven.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Groningen.

Vergadering van 29 *Maart* 1895.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt mededeeling gedaan van de ingekomen stukken, zijnde eenige gedrukte inleidingen van sprekers op het Nationaal Congres voor vakopleiding enz., een lijst van opgenomen oude gebouwen en een verslag over 1895 van de Afdeeling 's-Gravenhage, welke stukken in den leeszirkel zullen circuleeren.

De Voorzitter deelt mede, dat het bekende reorganisatieplan der Maatschappij tot onvoldoende resultaten heeft geleid en dat getracht zal worden op andere wijze de zoogenaamde landvraag op te lossen, in verband waarmee hij is uitgenoodigd tot het bijwonen van eene vergadering op 5 April a. s. te Amsterdam, waarin de door de heeren Roem te Leiden, Peters te 's-Hage, en De Kruijff te Amsterdam voorgestelde panten zullen worden behandeld, terwijl hem verzocht werd bij die deelnemen aan die bijeenkomst zijn schriftelijk advies omtrent genoemde panten uit te brengen. De Voorzitter vraagt het oordeel der leden over dit, in overleg met de overige bestuursleden opgemaakt advies, waarmede zich allen blijken te kunnen vereenigen.

Hierna is het woord aan den heer Joh. G. Kramer, photograaf alhier, over „photographie".

Spr. toont door talrijke typische voorbeelden aan dat de photographie niet, zooals men zou verwachten, een getrouw beeld van de werkelijkheid geeft. Vele invloeden van verschillenden aard veroorzaken belangrijke afwijkingen, en het is de kunst van den photograaf om die invloeden zooveel mogelijk te kunnen afwenden, waartoe dikwijls zeer veel oefening en routine wordt gevorderd. Doch niet alleen dat, de photograaf dient ook te zijn een man van smaak, wat helaas bij velen wel eens te wenschen overlaat: ziet uw portret-album maar na; hier staat iemand midden in een salon op een fragment van een zandsteenen balustrade geleund, daar een schaatsenrijder op een vloerkleed, enz. enz.

De photographie is nog maar een kind, pas in 1839 geboren, maar een kind, dat zich zeer welig ontwikkelt en dat onmisbaar is geworden voor alle takken van kunst en wetenschap. Maar bij de kolossale uitbreiding van de photographie in den laatsten tijd en de toepassing op zoo verlerlei gebied, is het onmogelijk dat dezelfde photograaf tegelijk aan alle hem gestelde eischen kan voldoen. De architect, de archeoloog, de sterrekundige, de medicus, de scheikundige, de rechter enz., allen stellen den photograaf hun bijzondere eischen en het behoeft wel geen betoog dat, om in iederen tak als photograaf behoorlijke diensten te kunnen bewijzen, een niet geringe hoeveelheid speciale kennis vereischt wordt.

Eene fraaie collectie photographieën, door spr. vervaardigd, versierden het lokaal. Het waren meerst afbeeldingen van gebouwen en details in Nederland en in Oost-Friesland, die ten duidelijkste deden zien dat ieder vak zijn special-photograaf behoeft en dat de heer Kramer als special architectuur-photograaf een ongeëvenaard hoog standpunt heeft bereikt. Dank zij zijn architectonische kennis, is hij erin geslaagd juist die panten, waarop het voor den architect het meest aankomt, op het best te doen uitkomen.

Met een woord van welverdienden lof dankte de Voorzitter, stellig namens alle aanwezigen, den heer Kramer voor zijne interessante bijdrage en tevens voor de schenking van eene collectie photographieën.

Vervolgens werd besloten in den loop van den aanstaanden zomer een gezelschapsreisje te maken, waaraan nagenoeg alle aanwezige leden verschten deel te nemen.

De collectie photographieën, door den heer Kramer tentoongesteld, werd welwillend afgestaan voor de publieke kunstbeschouwing.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van 29 *Maart* 1895.

Het bestuurslid en oud-voorzitter, de heer Moudt, leidt, bij afwezigheid van den Voorzitter, die door treurige familie-omstandigheden verhinderd is, en van den Vice-voorzitter, dezen avond de vergadering.

Op voorstel van den heer Moudt wordt besloten den Voorzitter, den heer Peters, uit naam der vergaderde leden een schrijven van deelneming te zenden.

Eenige ingekomen stukken worden voor kennisgeving aangenomen en den heer Frowein, secretaris der Afdeeling, een woord van dank gebracht voor het verschenen jaarverslag 1893—94, dat bereids aan de leden verzonden is. Bij ballotage wordt nu de heer Fokkens als lid aangenomen.

De lezing van den heer Peters, naar aanleiding van vraag 2: „Welke waarde heeft het symboliseme voor de moderne bouwkunst?", op de convocatie als het eerst te behandelen punt aangekondigd, kon uit den aard der omstandigheden niet doorgaan.

Daardoor kwam nu het eerst aan de orde de behandeling van het rapport over vraag III: „Indien aan een oud kerkgebouw, opgetrokken in Romaanschen of Gothischen stijl, een nieuw gedeelte moet worden aangebouwd, is het dan wenschelijk dit in dienzelfden stijl te bouwen of is de bouwmeester vrij om het nieuwe gedeelte te bouwen in de vormen die hij wenscht?

„Zouden, indien het een bepaald verceischte is om het nieuwe gedeelte op te trekken in de stijlvormen van het bestaande, ook de geestige Renaissance aanbouwen zijn ontstaan, die nu zoo menig kerkgebouw uit vorige eeuwen sieren?"

De rapporteur, de heer Berden, las dit rapport voor, waarvan de conclusie aangeeft dat de bouwmeester, om de harmonie van het te verkrijgen geheel, aan den gegeven stijl gebonden is, zoolang geen hoogere eischen voederen dien stijl prijs te geven, hetzij door toepassing van betere constructiën of nieuwe materialen, zooals het geval is geweest met de Gothische aanbouwen van Romaansche kerken.

Voor de Renaissance-bouwwerken enz. achtte de rapporteur deze uitzonderingen niet van kracht, daar de Renaissance tegenover den Gothischen stijl aan geen hoogere constructieve en materieele eischen heeft beantwoord en alleen een verm- of modestijl geweest is.

Van zoogenaamde geestige Renaissance-aanbouwen aan middeleeuwsche kerkgebouwen in den rapporteur ook geen enkel voorbeeld in Nederland bekend.

De heer Van Lieflland protesteerde tegen eene qualificatie, betreffende den Renaissancestijl gehoord. Nadat de Voorzitter spreker erop wees, dat deze qualificatie niet in het rapport voorkwam, zag de heer Lieflland verder van het woord af.

De heer Van Nieukerken betoogde dat men moest bouwen zooals de tijd het medebracht, omdat men vroeger het ook altijd zoo gedaan had, en stelde den rapporteur de vraag of deze het mogelijk achtte dat tegenwoordig aan een oud Gothisch gebouw een nieuw gedeelte kon worden gebouwd, volkomen daarmede harmoniëerend, welke vraag door den rapporteur bevestigend werd beantwoord.

De heer Frowein vroeg den heer Van Nieukerken hoe hij den herbouw van den Keulschen Dom zou hebben willen zien uitgevoerd? in den Renaissancestijl?, waarop de heer Van Nieukerken antwoordde geen Renaissanceist te zijn.

De heer Van Malsen, hoewel zich geen artist noemende om in deze te oordeelen, meende dat de tegenwoordige artisten te veel waarde aan stijl hechten en zou liever zien dat men zich om stijl minder bekommerde.

Den heer Mutters was minstens een zeer geestige Renaissance aanbouw bekend aan de St.-Bavokerk te Haarlem, welke aanbouw echter volgens den rapporteur alleen Renaissance topgevels vertoonde, met eenige krullen opgemaakt.

Hierna werd besloten het rapport met begeleidende nota betreffende het gevoelen der verschillende sprekers, aan het Hoofdbestuur der Maatschappij op te zenden.

Vraag 4. „wanneer moet bij burgerlijke bouwkunst tras en wanneer cement gebruikt worden?" waarover door den heer A. C. Paardekooper gerapporteerd werd, lokte geen discussies uit.

De conclusie van het rapport strekte te adviseeren alleen tras te gebruiken voor waterdicht werk, dat vóór November gereed kan zijn, terwijl voor alle andere metselwerken aan portlandcement de voorkeur wordt gegeven boven tras.

Vraag 5. „Wat is er bekend over het gebruik van geglazuurde steenen en tegels aan buitengevels en wat zijn uw voor- en nadeelen ervan?" kwam thans aan de orde.

Door den heer Minaret werd een rapport uitgebracht, dat van uitgebreide bestudeering der vraag getuigde.

Een kort doch belangrijk overzicht van verglaasde kleibakkerskunst, de technische preparaten en methoden voor het verglazen en kleuren der steenen, de resultaten der toepassing van verglaasde steen werden in het rapport als onderdeelen afzonderlijk besproken. Na voorlezing van het rapport, mede door den heer A. C. Paardekooper ondertcekend, betuigde de Vergadering bij algemeen applaus instemming en dank.

De heer Van Malsen stelde voor, als uitzondering op den gewonen regel en ter onderscheiding van de overige rapporten, dit stuk als uitgaande van de Afdeeling aan het Hoofdbestuur op te zenden.

De Voorzitter maakte tegen dit voorstel bezwaar, daar als beginsel aangenomen was alle rapporten namens de rapporteurs te verzenden.

Ook de rapporteur, de heer Minaret ontraadde deze onderscheiding, daar andere rapporten, ook al vonden deze geen algemeenen bijval, toch groote verdiensten konden hebben.

De heer Berden zag in het voorstel een miskenning tegenover den rapporteur. Wanneer het rapport van de Vergadering uitging, werd de verdienste van den rapporteur verkleind, welke verdienste zijns inziens zoo hoog stond dat hij zich hiervan niets wilde toeëigenen.

De heer Van Malsen stelde daarop voor bij de opzending van het rapport melding te maken van het algemeen applaus der Vergadering, hetgeen aangenomen werd.

De behandeling der onderwerpen, op de convocatie vermeld, was hiermede geëindigd, waarna de leden gelegenheid hadden de kunstbeschouwing te genieten.

Deze bestond uit eene hoogst interessante collectie van een 25tal origineele cartons in roet krijt, getrokken door den Nederlandschen plafondschilder Augustinus Terwesten, welwillend voor dezen avond afgestaan door den heer P. F. W. Mouton.

Hierbij had de heer Peters zich de moeite gegeven eenige aanteekeningen omtrent het leven van dien kunstschilder op papier te stellen, die door den heer Mondt werden voorgelezen.

Uit deze aanteekeningen zij vermeld, dat Augustinus Terwesten in 1649 te 's-Gravenhage geboren werd en als leermeesters heeft gehad de kunstschilders Wielin en Willem Dodijn. Na een verblijf buitenslands vestigde hij zich in 1678 te 's-Gravenhage, waar hij als „meester onder de fijne schilders" in tegenstelling met „de cintschilders" werd ingeschreven.

In Den Haag en andere plaatsen van ons land werden tal van plafonds door hem geschilderd, die behalve door compositie, meest allegorische voorstellingen betreffende, uitmunten door meesterlijke teekening van 't figuur en rijkdom van kleur; vooral in de vleeschkleur zijner figuren is Terwesten één.

Terwesten behoort onder de stichters der Haagsche Teekenacademie, in 1687 opgericht, waarvan hij bij herhaling bestuurder of regent was.

In 1690 door den Keurvorst van Brandenburg naar Berlijn ontboden en als hofschilder aangesteld, mocht hij alleen voor den Keurvorst schilderen. Verschillende vorstelijke verblijven, waaronder de beroemde porseleinzaal op Oranienburg en eenige plafonds van het kasteel te Charlottenburg getuigen van zijn talent. Geheel onder zijne leiding werd in 1697 de schilder-academie te Berlijn tot stand gebracht, tot welker stichting hij den Keurvorst wist te overreden.

In Berlijn bleef Terwesten werkzaam, tot hij in 't jaar 1711 aldaar overleed.

Als slot van het verslag der vergadering zij vermeld de aanwezigheid der ontwerpen, ingekomen op de jaarlijksche prijsvragen, in 1893 uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Naast genoemde collectie teekeningen van Terwesten kon het niet anders of deze ontwerpen trokken niet de aandacht die zij verdienden.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1019ste *gewone vergadering van Woensdag 3 April* 1895.

Na opening der vergadering en lezing der notulen, deelt de Voorzitter mede dat ingekomen is het Jurysrapport in zake de prijsvraag: „Raam in gebrand glas en lood." De prijs is daarbij toegekend aan het ontwerp van den heer K. de Bazel.

Als onderwerpen der prijsvragen 1895—1896 worden nu vastgesteld 1°. „eene algemeene vrije leesbibliotheek" (voor de eerepijsvraag); 2°. het ontwerp van twee arbeiderswoningen en 3°. een titelblad voor het plaatwerk „De Architect."

De heer H. P. Berlage Nzn. geeft hierna een zeer belangrijke bijdrage: „Iets over Gothiek," waarvoor hem door den Voorzitter de dank der Vergadering wordt gebracht, evenals voor de daarbij behoorende kunstbeschouwing.

De heer P. J. Pieters wordt na ballotage met algemeene stemmen als gewoon lid aangenomen, waarna de vergadering, niets meer aan de orde zijnde, wordt gesloten.

PRIJSVRAGEN

STALGEBOUW MET KOETSIERSWONING, UITGESCHREVEN DOOR DE AFD. LEEUWARDEN DER M. T. B. B. B.

Van de op deze prijsvraag (*) ingekomen antwoorden zijn de volgende inzendingen bekroond:

1e Prijs, vijftien gulden, ontwerp motto „Eenvoud".

2e Prijs, vijf gulden, ontwerp motto „S T".

Aan het ontwerp „Paardekop in een cirkel" werd het getuigschrift der Afdeeling toegekend.

Bij de opening der naambriefjes bleken successievelijk vervaardigers te zijn de heeren S. Bakker te Harlingen, D. Jonema te Ried en A. T. Hoekstra te Boxum.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Te Weenen wordt de oprichting voorbereid van een schoolmuseum op reusachtige schaal, dat geopend zal worden ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum des Keizers.

Het museum zal elf afdeelingen omvatten, als: schoolbouw, schoolhygiëne, kinderkribben en tuinen, de inrichting der school, opvoedkundige arbeid voor jongens, gymnastiek en kinderspelen, blinden-, doofstommen- en idiotenonderwijs; verder een afdeeling ingericht als modelschool, en een voor leermiddelen, waarbij een aquarium, een terrarium en een sterrewacht. Ook een bibliotheek zal aan het museum worden toegevoegd, waarin alle opvoedkundige werken en geschriften en alle schoolboeken zullen worden opgenomen, alsmede een archief voor schoolwetgeving, de geschiedenis der school en der statistiek.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Koningin-Regentes heeft, als beschermvrouw der wereldtentoonstelling van hotel- en reiswezen te Amsterdam, ter beschikking van het uitvoerend comité gesteld 4 gouden, 17 groote zilveren en 17 bronzen medailles, om als prijzen in de 17 groepen te worden uitgeloofd aan de best gekeurde inzendingen.

De vier gouden medailles worden uitgeloofd voor de groepen vervoermiddelen te land, vervoermiddelen te water, machinerieën en veiligheidsmiddelen.

Van deze medailles zullen twee gouden, negen zilveren en negen bronzen de beeltenis der Koningin dragen, de overige die der Koningin-Regentes.

— Op Dinsdag 9 dezer zal het Koninklijk Instituut van Ingenieurs eene vergadering houden in het lokaal Diligentia De Raad van Bestuur stelt zich voor nadere mededeelingen te doen 1o. in verband met de aanwijzing van 2 leden van het Instituut om zitting te nemen in de Commissie voor het visschersbedrijf te Scheveningen en 2o. betreffende de bijlage P. van het jaarboekje.

Voorts zullen de bernadslagingen worden voortgezet over de voordracht van het lid R. H. Gockinga over de oorzaken van de hooge waterstanden op de Vecht te Utrecht en de middelen tot voorkoming daarvan en lezingen worden gehouden door het lid H. J. E. Wenckebach over het roesten van ijzeren braggen en de middelen tot bestrijding daarvan en door het lid R. P. J. Tutein Nolthenius omtrent belastingproeven, met Monierplaten genomen.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft in de zitting van jl. Woensdag besloten voor de vacante betrekking van directeur der publieke werken geen openbare oproeping van sollicitanten te doen.

DORDRECHT. Het museum heeft een belangrijk legaat van 200.000 francs ontvangen van wijlen Dr. Marjolin te Parijs, onder bepaling dat de weduwe levenslang het vruchtgebruik van dit legaat zal genieten en later de rente besteed wordt voor de helft tot aankoop van schilderijen en voor de wederhelft tot ondersteuning van jonge Nederlandsche, bij voorkeur Dordtsche, schilders.

De wedawe is de eenige dochter van Ary Scheffer.

— Men vestigt onze aandacht op eene beschrijving van de Tegelsche kleiwarenfabriek van den heer Alfred Russel te Tegelen, voorkomende in „Mutua Confidentia" van 14 Maart jl. Deze beschrijving geeft een denkbeeld van hetgeen in genoemde fabriek op het gebied der steen- en potteabakkerij vervaardigd wordt en waaronder gevel- en profielsteenen, plavaixen, trottoirsteenen, radiale steenen voor den schoorsteenbouw en terra-cotta-ornementen eene eerste plaats bekleeden; zij zou bij vakmannen den lust opwekken de inrichting een bezoek te brengen, ten einde de fabrikage der verschillende kleiwaren in hare onderdeelen na te gaan. Van eene welwillende ontvangst kan men zeker zijn.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit zijn benoemd, bij het wapen der genie, bij den staf van het wapen, tot luitenant-kolonel de majoor P. C. Kool, van dien staf; tot majoor, de kapitein W. Badon Ghijben, van het korps genietroepen; tot kapitein de eerste-luitenant F. J. van Burgstreeden en tot eerste-luitenant, de tweede-luitenant F. Dekker, beiden van dien staf.

Bij hetzelfde wapen zijn op pensioen gesteld de kolonel J. Drabbe en de majoor J. Fabius.

— Den heer J. W. Th. van Schaik, hoofdinspecteur der spoorwegdiensten en van het stoomwezen in Ned.-Indië, is een jaar verlof wegens langdurigen dienst verleend.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad. Bij den waterstaat en 's lands b. o. w.: *Ingewerd* tot opzichter der 1e klasse en geplaatst in de residentie Probolinggo, de ambtenaar op zon-activiteit B. W. van de Kamer. *Bepaald* dat het aan den arch. 1e kl. J. Hardeman, wegens langd. dienst verleend eenjarig verlof wordt beschouwd als te zijn verleend voor den tijd van twee jaren, wegens ziekte.

Voorts is eervol uit 's lands dienst ontslagen de opz. 1e kl. bij de expl. van staatsspoorw. op Java, M. W. Roggeveen, en benoemd tot opz. 1e kl. bij den aanleg van staatsspoorw. de opz. 2e kl. D. H. K. Mentel.

— Op de voordracht van directeur der Ned.-Ind. Gasmaatsch. zijn geplaatst de heeren O. S. Knottnerus, directeur der gasfabriek te Almelo, en N. W. van Doesburgh, adjunct-directeur der gasfabriek te 's-Gravenhage. Aanstaanden Maandag heeft de benoeming plaats.

— Te Breda is in den ouderdom van 70 jaren overleden de heer J. Strootman, gep. hoofd-ingenieur van 's Rijks waterstaat.

— Tot directeur en conservator van het nieuwe gemeentelijk Museum te Amsterdam is benoemd de heer P. Haverkorn van Rijsewijk, directeur van het museum Boymans.

— Te Utrecht is, in den ouderdom van 88 jaar, overleden de heer W. Jenken, fabrikant van landbouw-werktuigen en oud-opperbrandmeester aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter, met uitvoering en detailleering bekend, bij een architect in het Noorden. Adres lett. A, boekh. Van Gorkum & Co., Assen.

— Onder-directeur op *f* 1600 en onderwijzer in het timmeren op *f* 600 tractement aan de Ie ambachtsschool, Weteringschans te Amsterdam. (*Zie advert. in dit nummer*).

— Practisch ervaren bouwkundige, bekend met detailleeren en in staat een werk uit te voeren. Adres, met opgaaf van leeftijd, lett. M S Z, Alg. Adv.-bur. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Bekwaam bouwkundig teekenaar te Rotterdam. Adres lett. A T W, Adv.-bur. C. W. Ileteke, aldaar.

— Opzichter voor de gemeentewerken te Leek. Jaarwedde *f* 500. Aanmelding op zegel vóór 11 April.

— Buitengewoon opzichter bij den bouw van een nieuw raadhuis te Winschoten, voor 6 maanden, op *f* 80 's maands. Adres vóór 15 April aan den burgem. (*Zie advert. dit no.*)

— Opzichter-teekenaar, zelfstandig kunnende detailleeren. Voor het ontwerpen van eene groote waterleiding. Salaris *f* 80 à *f* 90 's maands. Adres lett. U L 500, *Nieuws v. d. Dag.*

— Bouwkundig teekenaar, zelfstandig kunnende detailleeren. Adres lett. N. H., Swartsenburg's advertentiebureau, Gouda.

Gevraagd

bij den bouw van een nieuw Raadhuis te *Winschoten*, voor den tijd van zes maanden, tegen eene belooning van **80 gulden** 's maands, een **BUITEN-GEWOON OPZICHTER,** bekend met het maken van detailteekeningen en dadelijk beschikbaar.

Gadingmakenden worden uitgenoodigd onder inzending van stukken, w. o. getuigschriften, zich te adresseeren aan den Burgemeester dier gemeente vóór 15 April e. k.

Een oud-leerling eener Ambachtsschool, **praktisch** en **theoretisch** goed onderlegd in al wat het **TIMMEREN** betreft, op de hoogte van het **Bouwkundig teekenen**, zoekt een plaats als

Dagelijksch Opzichter

of als

TEEKENAAR

bij een ARCHITECT of AANNEMER. Brieven, letter C. aan den Heer J. MOL, Hoofd der School, *Heen, gem. Steenbergen.*

Heeft voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje en gehoel Amerika.

BENNEWITZ & Co.

Fabrikanten van

PLASTISCHE * KAMERDECORATIËN

IN

PAPIERSTÛC EN CARTON-VÉGÉTAL,

(System BENNEWITZ)

AMSTERDAM.

Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS ch Y.

Laatste toekenning Prijs, groote Gouden Medaille, en Eerediploma 1894.

DUURZAAM, GEMAKKELIJK EN GOEDKOOP.

Chemisch bereide verf in alle kleuren,

Fabriek KRAAIJENBURG.

RIJSWIJK (Z.-H.)

Vraag Prijscourant en Prospectus.

(*) Zie voor het programma „De Opmerker" no. 48 van den vorigen jaargang.

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurreerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Escaussijnsche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77. **AMSTERDAM.** LEEUWENSTRAAT 14. **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

H. Kleinmann & Co.

KUNSTINRICHTING VOOR PHOTOTYPIE (LICHTDRUK)
Kantoor en Atelier
Govert Flinckstr. 366, Amsterdam.

De **fraaiste** en **billijkste REPRODUCTIËN** voor Heeren Architecten etc.

De platen No. **13** en No. **19**, voorkomende in de 3de en 4de aflevering van den **7den jaargang** van den **„BOUWMEESTER"** werden door onze firma geleverd.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **16n April 1895**, des namiddags ten 1½ ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM* in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**,

Volgens bestek No. 621:

Uitvoeren van onderhoudswerken op den GELDERSCH-OVERIJSELSCHEN LOKAALSPOORWEG en den KONINKLIJKEN NEDERLANDSCHEN LOKAALSPOORWEG. in 3 perceelen.
Raming ƒ 10.200.—

De bestekken zijn tegen betaling van **ƒ 2.—** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam* bij den Portier, of op franco aanvraag met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Weg en Werken, kamer 154.

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in de bestekken vermeld.

Op deze bestekken zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der *Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij* dd. 31 Januari 1885 (gewijzigde herdruk van 20 Februari 1894), die bovendien tegen betaling van **ƒ 0.50** per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **23 April 1895**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het MAKEN van de UITBREIDING der BEWAARSCHOOL aan de *Warmoesierstraat* en van eenige veranderingen in de daarbij behoorende woning.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **ƒ 1,—** verkrijgbaar bij WED. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* no. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den *19 April* 1895, des voormiddags te 11 uur.

De inschrijving-biljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **19 April 1895**, des namiddags te **1** uur, ten Raadhuize aldaar **aan te besteden:**

Het BOUWEN van eene SCHOOL aan de *Stampioenstraat*.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen, op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **ƒ 1,—** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* No. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den *12 April* 1895, des voormiddags te 11 uur.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Amsterdamsche Droogdok Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 18 April 1895**, des namiddags te **3** uro zal in het Café *De Roode Leeuw* op den *Vijgendam* te *Amsterdam* worden aanbesteed:

Het maken van omgevingsmuren met onderheide fundeeringen enz. tot uitbreiding van het FABRIEKSGEBOUW aan de VOGELWIJKSLANDEN tegenover AMSTERDAM met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek is ad **ƒ 0.50** te verkrijgen bij KONING's Philalelistische Boekhandel.

Inlichtingen geven de architecten
A. L. VAN GENDT
J. G. VAN GENDT ALZN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

VAN

onderhoudswerken langs den spoorweg Vlissingen—Bokstel — Geldermalsen en Roosendaal-Belgische grens, op Zaterdag 20 April 1895, ten 2 uur (locale tijd), ten kantore van den Sectie-Ingenieur te Breda, Frederikstraat, no. 72.

BESTEKKEN tegen toezending van een postwissel à **ƒ 1.—**, van **Zaterdag 30 Maart** verkrijgbaar ten kantore als bovenvermeld.

DIJKGRAAF en HEEMRADEN van den *Anna Paulownapolder*, vragen opgaaf van prijs voor de levering van

250 STÈRE
harde geraapte puin,
(volstrekt geen rood).

te leveren *franco* voor den wal aan de *Van Ewijckssluis* aldaar.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Opzichter R. DEKKER te *Anna Paulowna*.

De inschrijvingsbiljetten moeten vóór of op *Vrijdag 12 April a. s.* franco ingeleverd zijn bij den Dijkgraaf van den polder te *Anna Paulowna*.

Anna Paulowna, 30 Maart 1895.

Het Collegie van dagelijksch bestuur van den Anna Paulownapolder.
TH. J. WALLER, *Dijkgraaf.*
J. K. KAAN, *Secretaris.*

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°15 — ZATERDAG, 13 April 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

BERICHT.

Met ingang van **heden** is het Bureau van *„De Opmerker"* VERPLAATST naar de

Van-Bylandtstraat No. 116,

te *'s-Gravenhage*.

RENAISSANCE.

De vraag, betreffende den stijl, waarin oude kerkgebouwen moeten vergroot worden, een vraag, omtrent welker beantwoording wij in ons vorig nummer het een en ander opmerkten, is den 29 Maart in de hier ter stede gevestigde afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter sprake gekomen.

Dat wij ons met de strekking van het door den heer Berden uitgebrachte rapport niet kunnen vereenigen, behoeft geen betoog voor wie onze beschouwingen gelezen heeft. Het debat dat na de lezing van het rapport gevoerd werd raakte, onder meer, ook de opmerking van den heer Berden, dat hem „van zoogenaamde geestige Renaissance-aanbouwen aan middeleeuwsche kerkgebouwen geen enkel voorbeeld bekend was."

Het kan geen verwondering baren, dat de aanwezigen niet in gebreke bleven tegen eene zoo apodictische verzekering, die van zeer weinig bekendheid met de Nederlandsche monumenten getuigt, op te komen. De heer Mutters noemde reeds den Renaissance-aanbouw aan de St.-Bavokerk te Haarlem, daarmede ongetwijfeld de door ons aangehaalde doopkapel bedoelend.

Er bestaan echter heel wat meer werken, door de Renaissance aan scheppingen der middeleeuwen hier te lande toegevoegd, en zeker heeft het hoofdbestuur daar het oog op gehad, toen het zijn vraag de wereld inzond. Het kan zijn nut hebben, voor hen, die met deze werken niet bekend zijn of die ze, als niet passende in hun kunsttheorie, opzettelijk negeeren, over deze voortbrengselen der Renaissance het een en ander mede te deelen.

Eigenaardig mag het genoemd worden, dat de eerste werken, door de herlevingskunst der 16de eeuw hier te lande geschapen, juist tot den kerkbouw behooren. Wij zien toch de Renaissance het vroegst optreden aan den noordelijken kruisbeuk van de St.-Catharina- of Nieuwe Kerk te Amsterdam, die, zooals Mr. De Roever indertijd op overtuigende wijze heeft aangetoond, vóór 1536 voltooid moet zijn. Wel is de Gothische constructiewijze hier nog te bespeuren, en zijn de vensters met spitsbogen gesloten, maar de steunbeeren zijn van composietzuilen voorzien, terwijl ook de overige details een beslist Renaissance karakter dragen. De traptoren aan de oostzijde van dit transept heeft pilasters en kroonlijsten, die naar de antieken gevolgd zijn. Alle ornementen, omlijstingen, banden, enz. zijn van gebouwen steen, terwijl, voor het overige, van gebakken steen is gebruik gemaakt. Jammer mag het heeten, dat het kerkbestuur den inval heeft gehad, dit transept te restaureeren, daar het nu, als bewijsstuk, zijn waarde heeft verloren. Misschien gaat men later zelfs zoo ver van te beweren, dat al dit Renaissance-werk er in de 19de eeuw is bijgemaakt. Dat met dit transept reeds vóór den tijd der Renaissance begonnen moet zijn, bewijst het portaal, dat een zuiver laat-Gothisch karakter draagt.

Misschien nog ouder is eene kapel aan de St.-Nicolaas- of Oude kerk te Amsterdam, indertijd in het, sedert helaas gestaakt, Amsterdamsch jaarboekje afgebeeld. Deze kapel, aan de noord-westzijde van het gebouw, zou, naar men wil, reeds in 1511 aanwezig zijn geweest. Er bestaat hiervoor evenwel geen afdoend bewijs. Dat men hier echter met werk

uit eene zeer vroege periode te doen heeft, blijkt uit het voorkomen van zuivere Renaissance pilaster-architectuur naast gothiseerend ornement.

Verkeert men, wat den tijd van ontstaan betreft, omtrent dezen aanbouw in het onzekere, anders is het met de voormalige O.-L.-Vrouwekapel, die als het ware het noordelijk transept dier kerk vormt. Zij werd in 1555 gemaakt en toen werden er ook de thans nog aanwezige glasschilderingen in geplaatst, die tafereelen uit het leven der H. Maagd verbeelden, en wier groote schoonheid door de Hervormden zelfs erkend werden. De details dezer kapel zijn volkomen in Renaissance-geest en verdienen ongetwijfeld een aandachtige studie. Een aanbouw van 1571 is door een gevelsteen met ontwijfelbare zekerheid gedateerd; ofschoon in den Katholieken tijd gemaakt, is hier met alle Gothische traditie gebroken.

Mag men een toren als een „aanbouw" beschouwen, dan geeft deze kerk in de schepping van 1566, die haar westgevel siert, hier een prachtig voorbeeld van wat de Renaissance vermocht. Wij behoeven hier den lof van Joost Janszen, den bouwmeester van dezen toren, niet te verkondigen; zelfs de strengste purist zal moeten erkennen, dat deze geestige spits uitnemend met het kerkgebouw in harmonie is.

Wij wezen reeds op de bekroning van de doopkapel der St.-Bavokerk te Haarlem. Lieven de Key, die dit werk ontwierp, voltooide ook in 1613 den toren der St.-Annakerk van die stad. Deze toren stond, oorspronkelijk, tegen een Gothisch kerkgebouw aan, dat, jammer genoeg, later werd afgebroken en door het tegenwoordige, dat niet zeer fraai geacht kan worden, is vervangen,

De St.-Janskerk te Haarlem kreeg in 1623 haar oostelijk portaal, waarvan het onzeker schijnt of men en aan De Key heeft toe schrijven. De Bakenesserkerk dierzelfde stad werd in 1620 van een noordelijken zijbeuk voorzien, wiens oostelijk portiek geen twijfel aan het auteurschap van De Key kan overlaten.

Zeer karakteristiek zijn de aanbouwsels die de Renaissance aan de kerken te Enkhuizen toevoegde. Zoo ziet men naast het zuiderportaal der St.-Gommarus- of Westerkerk, die bekend is door het daarin aanwezige prachtige koorhek, een gebouw, dat den trant van Hendrik de Keyser vertoont, en dat nog thans als bibliotheek waarvoor het oorspronkelijk gemaakt werd, dienst doet. Zeer bezienswaard is hier de 17e-eeuwsche bibliotheek-inrichting, met haar sierlijke boekenkasten, lezenaars en perkamenten folianten. Het zuidoostelijk portaal dezer kerk, dat zulk een geestig topje geeft en welks afwisseling van gebakken en gehouwen steen thans door een witsellaag onkenbaar gemaakt is, dagteekent van 1606.

Vermelding verdient hier in het bijzonder de St.-Pancras- of Zuiderkerk te Enkhuizen. Aan de zuidzijde bevindt zich een portaal in Renaissance-stijl, van gebakken en gehouwen steen, uit het jaar 1618 en rijk versierd. Een dergelijk portaal is ook aan de noordoostzijde, tegen de kosterswoning aangebouwd, aanwezig. Boven het noordelijk portaal dezer kerk is in de 17e eeuw een consistoriekamer gebouwd, terwijl ook aan de westzijde van dit portaal toen een uitbouw gemaakt is, waarin zich de trap bevindt, waardoor de consistoriekamer bereikt wordt. Deze 17e-eeuwsche aanbouwsels zijn geheel van gebakken steen met voluten enz. Op eenigen afstand noordelijk van laatstgenoemd portaal, is in 1639 een portiek van gehouwen steen in Dorischen stijl gemaakt.

In vele opzichten merkwaardig moet ook de St.-Antonius- of Oosterkerk te Hoorn geacht worden. Dit gebouw heeft een middeleeuwsch koor en transept. Het schip is evenwel uit het begin der 17e eeuw afkomstig: de kraagsteenen onder de muurstijlen hebben hier een Renaissance-karakter. De compositie en detailleering van den gevel, welke het schip aan de straatzijde afsluit, herinneren aan Hendrik de Keyser. Een cartouche met rijke omlijsting draagt het jaartal 1616.

Als een toren voor een aanbouw gelden mag, dan verdient die van de St.-Nicolaaskerk te IJselstein zeker vermelding. De Renaissance der 16e eeuw heeft hier uit gebakken en gehouwen steen een pilaster-architectuur samengesteld, die met de daarbij aanwezige nissen, een zoo sterk mogelijke tegenstelling met de Gothische traditie vormt. Met meer middeleeuwsche motieven vermengd treedt de Renaissance ook aan den in 1557 voltooiden kerktoren van Mijdrecht op.

De voorbeelden, die wij hier gaven, zijn ongetwijfeld met vele anderen te vermeerderen, waartoe, bij het opmaken van den thans in bewerking zijnden inventaris onzer monumenten gelegenheid zal bestaan. Het weinige, dat wij gaven, zal echter voldoende wezen om te doen zien, dat de Renaissance wel het een en ander aan onze middeleeuwsche kerken heeft toegevoegd.

DE ITALIAANSCHE BOUWKUNST DER ZESTIENDE EEUW.

De navolging der antieken had in de vijftiende eeuw in Italië een nieuwen stijl doen ontstaan, die evenwel slechts weinig overeenkomst met het werk der oude Romeinen vertoonde. De motieven werden met de grootste vrijheid gebruikt en de bouwmeesters schiepen vooral behagen in het componeeren van rijke, soms weelderige ornementale details, die overal waar dit maar eenigszins pas gaf, werden aangebracht.

Als de hoogste uiting dier 15-eeuwsche kunstrichting kan de gevel der Certosa te Pavia, in 1491 door Giovanni Antonio Amadeo begonnen, later door Dolcebuono en Christoforo Solari voortgezet, worden beschouwd. Beelden en nissen staan hier tusschen de prachtig omlijste vensters, die door slanke, als kandelabers behandelde zuilen in twee deelen gescheiden worden, terwijl het overige van den gevel door paneelen, met relief-ornement versierd, bedekt is.

Sinds het jaar 1500 begint de Italiaansche bouwkunst evenwel een strenger karakter aan te nemen. Het weelderige ornement wordt niet meer gemaakt, en door nauwere aansluiting aan de Romeinsche voorbeelden trachten de bouwmeesters ernstiger vormen te scheppen.

Het is, in de eerste plaats, de paleisbouw, die verandering ondergaat Wel worden, als vroeger, de vertrekken nog om een binnenplaats geschikt, maar de plattegronden worden veel grootscher en monumentaler opgevat, waartoe het bestudeeren der overblijfselen uit den Romeinschen keizerstijd als van zelf aanleiding gaf.

Het rustiekwerk, waarmede de 15-eeuwsche meesters zulk een effect hadden weten te bereiken, en waarmede zij soms geheele gevels bedekten, raakt in de 16e eeuw in onbruik. Slechts voor de verdieping gelijkstraats wordt het, maar dan zeer bescheiden, nog wel eens toegepast. Versiering der gevels met pilasters en kroonlijsten wordt nu de algemeene regel. De vensters worden, schier zonder uitzondering, rechthoekig gemaakt; de rondboogvensters, der vroegere periode vinden haast geen navolging meer. Daarentegen wordt naar versiering der vensteromlijstingen gestreefd;

meestal tracht men dit te bereiken, door ieder venster door twee pilasters, die een fronton dragen, in te sluiten. De tot in het oneindige gevariëerde quasi-Korinthische kapiteelen der eerste Renaissance-periode hebben nu afgedaan; de bouwmeesters der 16e eeuw kiezen liefst de Dorische en Jonische orde, die beiden een veel strenger aanzien hebben.

Voor de versiering der vertrekken wordt vooral de schilderkunst, soms ook de beeldhouwkunst te hulp geroepen. Wanneer de wanden niet met tapijten bedekt worden, waarvoor de grootste kunstenaars soms de teekeningen maken, laat men ze al fresco beschilderen. De houten zolderingen der 15e eeuw blijft men, aanvankelijk, in de 16e eeuw behouden; zij worden echter rijk met caissons en snijwerk versierd, terwijl alles geschilderd en hier en daar verguld wordt. Veeltijds wordt, vooral later, aan gewelven de voorkeur gegeven, die den schilders een ruim veld voor de meest grootsche composities bieden. Ornementen in stucco worden gaarne in verbinding met dit schilderwerk aangebracht.

Ook in den kerkbouw zijn veranderingen waar te nemen. De hoofdbeuk wordt niet, zooals vroeger, met kruis- of koepelgewelven, doch thans bij voorkeur, naar het voorbeeld der Romeinen, met één tongewelf bedekt. Een koepel boven het kruis der kerken wordt nu regel; de trommel, waarop hij rust, is steeds rond en niet veelhoekig meer, zooals in de 15e eeuw. Slechts de voorgevels der kerken pleegt men te versieren; het overige blijft hoogst eenvoudig. Meestal worden aan den voorgevel twee rijen pilasters of halfzuilen boven elkaar geplaatst: is de kerk een basiliek, dan wordt de overgang van het hoogere middengedeelte tot de lagere zijgedeelten door twee reusachtige consoles gevormd. De vensters der kerken krijgen dezelfde vormen als die der paleizen en zijn van betrekkelijk bescheiden afmetingen.

Terwijl het in de vijftiende eeuw Florence is, vanwaar het kunstleven uitgaat, wordt in het begin der 16e eeuw Rome, waar de prachtlievende Pausen Julius II en Leo X heerschen, de stad der kunst bij uitnemendheid. Het was een Noord-Italiaansch meester, die te Rome den vader der 16-eeuwsche architectuur werd: Donato Lazzari, gezegd Bramante, die in 1444 te Urbino geboren was, viel deze eer te beurt. Bramante had zich van 1472 tot 1499 te Milaan opgehouden en daar voornamelijk kerken gebouwd. Zijn voornaamste werk te Milaan is het oostelijk deel van Santa Maria della Grazie, waarvan de eerste steen in 1492 gelegd werd. Aan de drie bestaande beuken voegde de kunstenaar een vierkant koor met drie absiden toe: boven het koor verheft zich een koepel op pendentifs, die door een vlak dak wordt bekroond. Bij de versiering van dit bouwwerk heerscht de rijkdom, die ook de Certosa te Pavia kenmerkt; als kandelabers behandelde zuilen zijn in de vensters geplaatst.

In 1499 vertrok Bramante van Milaan naar Rome en zijn stijl verkreeg daar een strenger en waardiger karakter dan vroeger: het was de bestudeering der antieke overblijfselen, waardoor Bramantes manier zich plotseling veranderde. Het eerste werk, waaraan deze verandering kan worden waargenomen is de kleine kapel op de binnenplaats van San Pietro in Montorio, in 1502 voleindigd. Het gebouwtje is een onmiddellijke navolging der ronde tempels, door de Romeinen opgericht. Het wordt door een koepel gekroond en op de wijze van een *peripteros*, door Dorische zuilen, die een hoofdgestel met daarop geplaatste balustrade dragen, omgeven.

De kloostergang bij Santa Maria delle Pace, twee jaar later gebouwd, is veel minder streng van opvatting; de details vooral brengen Bramantes vroegere manier in herinnering. Onder de paleizen, die Bramante te Rome bouwde, moet in de eerste plaats het gedeelte van het Vaticaan genoemd worden, dat als *Cortile di San Damaso* bekend staat en door Rafaels fresco's wereldberoemd is. De details zijn ongemeen edel en het geheel zou zich nog veel fraaier voordoen, indien niet later het grootsche van de compositie door den bouw der zoogenoemde *Bibliotheca* en van den *Braccio Nuovo* geschaad waren. Bij het paleis dat in de wandeling *la Cancelleria* pleegt te worden genoemd, behoudt Bramante voor den gevel het rustiekwerk, doch verbindt dit, naar Florentijnsche voorbeelden, met pilasters, die fijn geprofileerde kroonlijsten dragen. Op de beide onderste verdiepingen ziet men vensters, met den halven cirkel gesloten, doch waaromheen vierkante omlijstingen zijn aangebracht. De binnenplaats wordt door arcades omgeven, wier zuilen karakteristiek voor dien tijd, de strenge Dorische orde volgen.

Wij zullen later gelegenheid hebben op het aandeel, dat Bramante bij den bouw der St.-Pieterskerk had, te wijzen. Wij moeten hier evenwel een ander kerkelijk werk, door den kunstenaar tijdens zijn verblijf te Rome ontworpen, vermelden. Het is het prachtige marmeren bekleedsel, dat de *Casa Santa*, die door engelen van Palestina naar Loreto zou zijn overgebracht, omsluit. Streng-Korinthische pilasters, een rijke kroonlijst dragend en op fijn geprofileerde jpedestallen staande, sluiten hier paneelen en nissen in, die door A. Sansovino met een kleur van beeldhouwwerk gevuld zijn, terwijl een balustrade het geheel bekroont.

Had Bramante, in zijn Noord-Italiaansche periode, tal van leerlingen en navolgers gehad, ook te Rome ontbrak het hem daaraan niet. De meest beroemde is Baldassare Peruzzi (1481—1537), die, veelzijdig als de meeste zijner tijdgenooten, ook als schilder werkzaam was. Uit Siena geboortig, vond hij in den uit diezelfde stad afkomstigen rijken bankier Agostino Chigi een machtig beschermer. Hij bouwde voor dezen kunstmeecen de beroemde *Farnesina* Dit kleine paleis, in 1510 voltooid, heeft slechts twee verdiepingen; tusschen twee voorspringende vleugels bevindt zich een open galerij, welker gewelven en zoldering naar Rafael met tafereelen in fresco, die op de geschiedenis van Amor en Psyche betrekking hebben, beschilderd zijn. De gevels hebben streng Dorische pilasters, door kroonlijsten verbonden, als sierraad; de bovenste lijst prijkt met minnegoodjes, die festoenen dragen. De open galerij munt uit door haar edele verhoudingen en fraaie details; in de zaal ter linkerzijde heeft Rafael zijn beroemden triomf van Galathea geschilderd, zeker een der beste voortbrengselen van zijn vruchtbaar penseel. De godin zweeft op een schelp over de zee, Nereiden en Tritons omgeven haar en in de lucht fladderen liefdegoodjes, die pijlen op haar afschieten. Dit werk is in 1513 vervaardigd en wint het van de fresco's der galerij, in 1518 gemaakt. De zoldering verbeeldt hier de verzameling der goden en het huwelijk van Amor en Psyche; terwijl de overige gewelfvelden met tafereelen aan de mythe van Psyche ontleend, versierd werden. Wel zijn de composities hier uitmuntend, en zeker Rafael wel waardig, maar het schilderwerk is zoo hard en bont, dat men hier ongetwijfeld met werk van 's meesters leerlingen te doen heeft. Langs een trap ter rechterzijde bereikt de bezoeker de verdieping, met fresco's van Soddoma versierd. Deze schilder, een volgeling van Lionardo da

Vinci, heeft hier het huwelijk van Alexander den Grooten met Roxane afgebeeld en als onderwerp eener tweede compositie de gemalin van Darius, die Alexander om genade smeekt, gekozen. Vooral het eerste fresco wordt om zijn warm coloriet en uitmuntende teekening geprezen; het kan op één lijn gesteld worden met Rafaels beste werk.

Hoezeer Peruzzi zijn kunst meester was, bewees hij door het bouwen van het *Palazzo Massimi*, op een zoo onregelmatig mogelijk terrein. Hij wist op talentvolle wijze van deze onregelmatigheden partij te trekken om pittoreske doorkijkjes te verkrijgen. De gevel is van een streng portiek voorzien, de binnenplaatsen hebben Dorische en Jonische arcades.

Evenals Bramante heeft ook Peruzzi zijn krachten aan den bouw der St.-Pieterskerk beproefd; welk zijn aandeel was, volgt later. Toen Rome in 1527 ingenomen en geplunderd werd, nam Peruzzi de vlucht naar zijn geboortestad Siena, waar hij nog tien jaren als architect werkzaam bleef.

Indien Cola da Caprola, die de kerk der *Madonna della Consolazione* te Todi bouwde, ook al niet als leerling van Bramante te boek staat, dan moet hij toch als volgeling van dien meester beschouwd worden. De kerk is zoo geheel in Bramante's Romeinsche manier, dat men haar langen tijd als zijn werk beschouwde. Zij is vierkant en wordt door een koepel met hoogen trommel bekroond. Aan de vier zijden bevinden zich absiden; de wanden worden door pilasters verlevendigd en de vensters zijn van frontons voorzien. In deze kerk vindt men, op kleiner schaal, verwezenlijkt, wat door de oorspronkelijke bouwmeesters der St.-Pieterskerk te Rome was bedoeld.

Dat ook Rafael (1483—1520) waar hij als architect is opgetreden, zich een leerling van zijn landgenoot Bramante bekent, kan geen verwondering wekken. De kleine kerk *San Elizio degli Orefici* herinnert door haar kruisvormigen plattegrond met een koepel in het midden aan Bramante's Noord-Italiaansche werken; de *Villa Madama* op den Monte Mario, waar een hoofdgebouw met sierlijke galerij door tuinen, terrassen en waterwerken op bijzonder bevallige wijze omgeven wordt, spreekt van Bramante's Romeinsche manier, doch Rafael heeft die, en hoe kon dit anders, tot het bereiken van meer pittoreske effecten gebruikt. Door Rafael kwam ook zijn vriend en leerling Giulio Romano (1492—1546), die schilder zoowel als bouwmeester was, onder Bramante's invloed. Men kan dit waarnemen aan het *Palazzo del Tejetto* te Mantua, door Giulio sedert 1526 gebouwd. Het gebouw heeft slechts één verdieping, is om een binnenplaats gegroepeerd en wordt door fraaie tuinen omgeven. Strenge Dorische pilasters versieren de gevels. De zalen zijn door den meester met fresco's, die den val der Giganten en de geschiedenis van Amor en Psyche ten onderwerp hebben, beschilderd.

Zelfs buiten Rome doet zich Bramante's invloed gevoelen. Men ziet dit aan de kerk der *Madonna di San Biagio*, door Antonio da San Gallo (1455—1534) te Montepulciano gebouwd. Ook hier vormt een hooge koepel het midden der kerk; hij wordt echter niet, als bij de kerk te Todi, door vier absiden omgeven, doch door rechthoekig gesloten kruisarmen, die ieder uit twee verdiepingen bestaan en door een fronton bekroond worden. In twee hoeken van het kruis, doch geheel vrij van de kerk, staan slanke klokketorens, waarvan echter alleen de noordelijke voltooid is. Een neef van dezen bouwmeester, Antonio da San Gallo de Jonge († 1546), bouwde het *Palazzo Farnese* te Rome, een der fraaiste paleizen der eeuwige stad. Het gebouw ligt geheel vrij en heeft een binnenplaats, die door Michel Angelo later van de bekende arcades, naar den schouwburg van Marcellus gevolgd, voorzien is. Ook de imposante kroonlijst van den gevel is werk van dien kunstenaar. De gevel is door San Gallo alleen op de hoeken en om den hoofdingang van rustiekwerk voorzien; ter zijde van de vensters staan halfzuilen, die frontons dragen. De vestibule heeft Dorische zuilen en een tongewelf; het midden van den gevel, die naar den Tiber gekeerd is, prijkt met drie sierlijke galerijen boven elkander.

Tot de beroemdste bouwmeesters dezer periode moet ook Michele Sanmicheli (1484—1559) geteld worden. Hij kwam te Rome juist toen Bramante met zijn grootsche scheppingen bezig was. Aanvankelijk vond hij alleen als vestingbouwkundige werk, zoo in den Kerkelijken Staat als in de republiek Venetië. Hij vond ondertusschen gelegenheid ook vele paleizen en kerken te ontwerpen en uit voeren. Zijn fraaiste werk is wel het *Palazzo Bevilacqua* te Verona. De benedenste verdieping is hier in rustiekwerk behandeld, dat zich ook over de Dorische pilasters uitstrekt. In den lateren tijd der Renaissance is deze behandelingswijze der pilasters, aan onvoltooide Romeinsche bouwwerken ontleend, dikwijls nagevolgd. De Korinthische halfzuilen, die men aan de bovenste verdieping van dit paleis ziet, hebben ten deele, inplaats van cannelures, schroeflijnen om de schacht. Een te Verona aanwezige Romeinsche poort gaf hiervoor het motief. De Barokstijl heeft hiervan later de bekende spiraalvormig gewonden zuilschachten gemaakt. Bij het *Palazzo Canossa* te Verona heeft de kunstenaar eveneens de benedenverdieping in rustiekwerk behandeld, doch de pilasters weggelaten; de bovenverdieping is hier van Composiet-pilasters voorzien. Dat de vestingwerken van Sanmichele geheel naar de regelen der toenmalige versterkingskunst waren gemaakt, belette niet dat ook daar de schoonheid haar eisch kreeg. Een genie-officier en de schoonheidsleer leven tegenwoordig op den meest gespannen voet; in den gelukkigen tijd der 16e eeuw was dit anders. Met hoeveel smaak de bouwmeesters hunne vestingwerken wisten te behandelen, bewijzen de *Porta Stuppa* en de *Porta San Zenone* te Verona; door de aanwending van rustiekwerk vooral is hier een groot effect verkregen. Van Sanmicheles talent als kerkbouwmeester geven te Verona de *Capella Peregrini* en de kerk der *Madonna di Campagna*, blijk. Zij zijn beiden rond en door een koepel gedekt; vooral de eerste is fijn gedetailleerd.

Een ander vestingbouwmeester uit dien tijd was Giovanni Maria Falconetto (1458—1534). Zijn arbeidsveld vond hij voornamelijk te Padua, waar de *Porta San Giovanni* en de *Porta Savonarola* nog thans getuigenis afleggen van den goeden smaak, waarmede zijn wetenschap gepaard ging. Niet minder talent spreekt uit de door dezen bouwmeester ontworpen gevels van het *Palazzo Giustiniani*; met zeer eenvoudige middelen is hier een inderdaad schoon geheel verkregen. Er waren, gelijktijdig met dezen meester, te Padua nog andere bekwame architecten werkzaam. Andrea Riccio bouwde in 1520 de kerk van *Santa Giustina*, wier plattegrond den vorm van een kruis heeft; de hoofdbeuk zoowel als de kruisarmen eindigen in absiden. Boven het kruis is een koepel geplaatst, terwijl ook de afdekking der beuken door naast elkander staande koepels geschiedt. Kort daarna werd de kathedraal te Padua door Andrea delle Valle en Agostino Righetto naar hetzelfde systeem gebouwd.

Staan al de bovengenoemde bouwmeesters nog min

of meer onder den invloed van Bramante, de Florentijn Jacopo Tatti, gezegd Sansovino (1477—1570), die in hoofdzaak te Venetië werkzaam was, trad op meer oorspronkelijke wijze op. Hij was tevens een beroemd beeldhouwer, evenals de reeds genoemde Riccio, gezegd il Briosco (1480—1532). Riccio's werken hebben wel veel frischheid en geven blijk van een bewonderenswaardige fantasie, maar vooral in zijn reliefs vervalt deze kunstenaar te veel in overlading. Men ziet dit aan twee bronzen reliefs die de koorafsluiting van San Antonia te Padua versieren, en ook aan den bronzen kandelaber, die zich mede in deze kerk bevindt. Sansovino was een ander man; zijn beeldhouwwerken zijn wel niet van gelijke waarde, omdat zij soms te veel met hulp van leerlingen vervaardigd werden, maar hunne verdienste schuilt daarin, dat zij, ofschoon ontstaan in een tijd, toen de meeste kunstenaars niets beters wisten te doen, dan Michel Angelo in al zijn deugden en gebreken na te bootsen, toch een zekere oorspronkelijkheid bezitten en ten deele nog vervuld zijn van de edele schoonheid, den meesters der 15e eeuw en met name Andrea Sansovino, wiens leerling Jacopo Tatti was, eigen. Als beeldhouwer hield Jacopo zich aan 15e-eeuwsche tradities, en ook als bouwmeester verloochende hij die geenszins. Zijn gebouwen vertoonen, zelfs ver in de 16e eeuw, toen de strenge richting der Romeinsche school overal was doorgedrongen, nog dien overvloed van plastisch ornement, die aan den stijl der vroege Renaissance eigen was.

De Venetiaansche gebouwen van Sansovino zijn altijd beroemd gebleven, ook toen later andere kunstinzichten algemeen begonnen te worden. Behalve de kerk van *San Georgio de Greci*, die slechts één beuk, met een tongewelf bedekt en door een koepel bekroond, bezit, bouwde hij in 1536 de prachtige *Biblioteca di San Marco*, welker gevel altijd als een der beste uit de 16e eeuw is geacht. Men ziet hier twee verdiepingen; de onderste wordt door arcades in Dorischen stijl gevormd, de bovenste is met Jonische halfzuilen versierd, waartusschen zich vensters bevinden, wier archivolten op Jonische colonetten rusten. De kroonlijst bezit eene prachtig gebeeldhouwde fries, waarboven zich een balustrade met beelden en obelisken verheft. Het *Palazzo Cornet* heeft van onderen krachtig rustiekwerk en daarboven twee verdiepingen, met gekoppelde halfzuilen versierd. Hoewel dit paleis door Sansovino begonnen is, werd het toch pas door Vincenzo Scamozzi voltooid.

De eerste beeldhouwwerken van Jacopo Sansovino herinneren aan die van Andrea Sansovino, die zijn leermeester was en wiens naam hij aannam. Dit karakter vindt men in het beeld van de madonna in St. Agostino te Rome, en een Bacchus in het museum te Florence. In de San-Marcokerk te Venetië bevindt zich een bronzen deur, toegang gevende naar de sacristie, waarbij Jacopo zich blijkbaar door Ghiberti's deuren te Florence heeft laten inspireeren. Twee reliefs, Christus' graflegging en opstanding, van schoone compositie, worden omgeven door lijstwerk, dat met beeldjes van oud-testamentische figuren versierd is. Niet minder fraai zijn zes bronzen reliefs die de wonderen van den H. Marcus ten onderwerp hebben en de koorafsluiting der Venetiaansche hoofdkerk versieren. Breed en frisch gedaan zijn de beeldhouwwerken, waarmede de loggia aan den voet van den klokketoren bij San Marco prijkt; zij zijn in 1540 gemaakt. De volle rijpheid van Sansovino's kunst vindt men in de beelden der zoogenaamde reuzentrap van het Dogenpaleis, en die van het monument op het graf van den doge Venier, in San Salvatore te Venetië, van 1556. Vooral het beeld der Hoop van dit laatste monument is beroemd.

Over de meesters van de tweede helft der 16e eeuw, te beginnen met Michel Angelo, zullen wij eene volgende maal het een en ander mededeelen.

UIT AMSTERDAM.

Omtrent de oorzaak van het ongeluk, dat Donderdag jl. op het tentoonstellingsterrein plaats had, schrijft men ons het volgende:

De spanten van de gebouwen zijn licht, wat op zichzelf geen ondeugd is, doch zij missen voldoende schoring en zij staan in gegoten schoenen, die niet, zooals gewoonlijk, met bouten aan de fundeering bevestigd zijn, doch die eenvoudig *op* den houten vloer worden gezet. Het is te hopen dat het bij dit ongeval blijven zal, doch de wijze waarop gebouwd wordt, doet voor meer ongelukken vreezen. De spanten toch zijn nauwlijks overeind, of het dak wordt reeds aangebracht, maar van zijwanden geen spoor; hier en daar wordt wat glas ingezet. De verbinding tusschen de stijlen ontbreekt dus geheel, en dit, gevoegd bij de in ieder opzicht onvoldoende schoring, kan bij een hevigen voorjaarsstorm de meest noodlottige gevolgen hebben. Het schijnt dat de bouwpolitie op het terrein der tentoonstelling niets te zeggen heeft. Eene dergelijke constructiewijze zou zeker hare goedkeuring niet hebben weggedragen.

EEN NIEUWE SPOORWAGEN VOOR LIJKENVERVOER.

Wanneer men het vervoer van lijken op de spoorwegen nagaat, valt het dadelijk in 't oog dat vele spoorwegen slechts zelden, andere daarentegen dikwijls voor dat transport in aanmerking komen.

Aan deze ongelijke verdeeling, zoomede de omstandigheid dat het aantal lijken-transporten nog altijd betrekkelijk klein blijft, is het ongetwijfeld te wijten dat tot nog toe geen enkele spoorweg-maatschappij voor dit doel speciale wagens heeft aangeschaft, zoodat in de meeste gevallen het lijkenvervoer plaatsvindt in gewone goederenwagens, die van binnen tijdelijk met rouwdraperieën behangen worden.

Het is een feit, dat het aantal lijkentransporten, van alle spoorwegen te zamen genomen, tamelijk groot is en ook, dat de tegenwoordige wijze van vervoer van weinig piëteit getuigt en onpractisch is; om deze redenen zijn de pogingen, om den spoorwegen een voor dit doel geschikt transportmiddel te verschaffen, zeer zeker gerechtvaardigd.

De „Erste Eisenbahnwagen-Leihgesellschaft" te Weenen heeft een nieuwen lijkentransportwagen, volgens het systeem van Rudolf Feldbacher, laten bouwen, en staat deze op aanvrage aan de spoorweg-maatschappijen ten gebruike af.

Dit voertuig, als intercommunale personenwagen gebouwd, geeft een transportmiddel te zien, waardig om de laatste overblijfselen van een mensch te vervoeren; het maakt door de zwart-groene kleur en de groote spiegelruiten een rustigen indruk. Rondom de wagenkast loopt ter hoogte der platformen eene sierlijke galerij, welke in de eerste plaats dient voor verbinding met de aansluitende wagens zonder het binnenste van den wagen door te gaan en voorts om plaats te verloenen aan de nabestaanden, die bij het inbrengen en uitdragen van het lijk van hieruit in het wagen-interieur kunnen zien.

Dit laatste bestaat uit twee deelen, een groote

ruimte voor de opneming van lijken en een kleinere voor den begeleider.

Het eerste gedeelte heeft aan de voorzijde eene groote dubbele, naar het platform voerende deur en aan den anderen kant eene kleinere, welke de verbinding met de coupé van den begeleider vormt. De wanden en de zoldering van de lijkenkamer zijn met zwartgroen laken behangen, de groote vaste spiegelruiten zijn van zwartzijden gordijnen voorzien en de ventilatievensters in het bovengedeelte van den wagen worden door middel van lederen riemen van binnen geopend. De vloer van den wagen is met zwart linoleum belegd, waarover een dik tapijt met zwartwit dessin. In het midden dier ruimte bevindt zich een met tapijten omhangen podium voor de lijkbaar.

Het inbrengen der lijken geschiedt op de volgende wijze: De vleugeldeuren aan de voorzijde worden geopend, de overgangsbrug aan het platform naar beneden geslagen en twee ijzeren looprails, die in een kastje onder den wagen bewaard worden, op den vloer gelegd en in passende openingen gestoken. Over dezen railweg wordt nu het met vier looprollen voorziene podium op de overgangsbrug geschoven, zoodat daar het inladen van het lijk zeer gemakkelijk kan geschieden. Nadat de baar op de gewone wijze op het podium is vastgemaakt, wordt dit met de baar op zijn oude plaats teruggeschoven en daar met vier grendels bevestigd.

Het kleine gedeelte van de binnenruimte, die zooals gezegd voor den begeleider dient en van stoomverwarming is voorzien, bevat twee zitplaatsen, welke tot eene gemakkelijke slaapplaats kunnen worden ingericht.

De wagen is volgens het normaalprofiel der Oostenrijksche Staatsspoorwegen gebouwd, heeft een radstand van 4 M., eene grootste kastlengte van 4.8 M., grootste lengte over de buffers gemeten van 8.74 M., een gewicht van 9870 KG. en gesmeed-ijzeren schijfraderen.

Daar de wagen in zijne afmetingen aan het internationale profiel beantwoordt en o. a. voorzien is van schroef- en luchtremmen, dubbele geleiding voor lichtdrukremmen, stoomverwarming en electrisch intercommunicatie-signaal, systeem Rayl, is hij dus voor alle treinsoorten en tot overgang op alle spoorwegen van het binnen- en buitenland geschikt.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 9den April in het gewone lokaal te 's-Gravenhage eene in veel opzichten belangrijke vergadering, die door omstreeks honderd leden werd bijgewoond.

De President W. F. Leemans herdacht de sedert de vorige vergadering door den dood aan het Instituut ontvallen leden P. Loke, K. Enthoven Lz. en J. Strootman.

Onder de daarop volgende mededeelingen van meer huishoudelijken aard verdient vermelding wat door den President en het raadslid J. Schroeder van der Kolk omtrent de zoo even verschenen bijlage P. van het Jaarboekje werd in het midden gebracht, welk stuk een aantal belangrijke bijzonderheden bevat voor de berekening van balkbruggen, over het Monierstelsel en de keuring van ijzer en staal, waartoe verschillende leden hebben medegewerkt. (*)

Het eerst was aan de orde de voortzetting der beraadslagingen over de oorzaken van de hooge waterstanden op de Vecht in Utrecht en de middelen tot bestrijding daarvan, welk vraagstuk in de vorige vergadering was ingeleid geworden door het lid R. H. Gockinga en toen reeds tot belangrijke wisseling van gedachten had aanleiding gegeven.

Verschillende, doch zeer strijdige belangen treden hierbij op den voorgrond, die eene behoorlijke regeling voortdurend schijnen te belemmeren, terwijl ook de belangen van de defensie, met name de inundatiën en de zoetwaterquaestie, hierbij in het spel komen. Aan de discussiën werd deelgenomen door de leden D. J. van Lennep, J. N. Bastert, J. C. Ramaer, Jhr. P. H. A. Martini Buys, J. F. W. Conrad en W. J. S. J. Blom, van welke de eerste en de laatste ook in de vorige vergadering het woord hadden gevoerd. Inderdaad kon niet worden ontkend, dat de toestand der Vechtstreek, die vaak door hooge waterstanden wordt bedreigd, voorziening vereischt en meer en meer zal vereischen. Een aantal vraagpunten komen hierbij ter sprake, zoowel wat betreft de oorzaken van den toestand als de middelen om daaraan te gemoet te komen. De oprichting van een stoomgemaal, het vormen van een bergboezem, de zorg voor dijken en kaden, de kwel, het instellen van een maalpeil werden uit verschillende oogpunten beschouwd en onderscheidene sprekers zagen het eenige afdoende middel in het oprichten van een zelfstandig waterschap van de Vecht, dat voor zoo uiteenloopende belangen regelingen zou kunnen treffen, en waarvan de daarmede gepaard gaande kosten door de rechtstreeks belanghebbenden zouden moeten worden gedragen. De gemaakte opmerkingen werden door den inleider uitvoerig beantwoord.

De tweede bijdrage werd geleverd door het lid H. J. E. Wenckebach, die een zeer uitgebreide, door teekeningen op groote schaal toegelichte voordracht hield over het roesten van ijzeren bruggen en de middelen tot bestrijding daarvan, waarbij hij een aantal bruggen zoowel in het buitenland als hier te lande ter sprake bracht.

In de eerste plaats besprak hij den oorsprong van de roest en de beschuttende lagen van verschillenden aard, die daartegen worden aangewend. Hij achtte het aanbrengen van vernissen te zwak van werking en meende in het algemeen aan de olieverven het meeste vertrouwen te moeten schenken. Eene hoofdzaak staat hierbij op den voorgrond, namelijk, dat het ijzer volkomen roestvrij zij alvorens de beschuttende laag wordt aangebracht, en dat onmiddellijk na de reiniging de bedekking met warme lijnolie plaats vinde.

Hij stond voorts bij de samenstelling der olieverven en de beteekenis der verschillende bestanddeelen stil, stelde de betrekkelijke waarde van loodmenie, zinkwit en ijzerverfstoffen in het licht en wees er op dat de werking der verfstof in de eerste plaats eene mechanische, maar ook een chemische is. Spreker waarschuwde tegen het gebruik van siccatief en achtte snelle opdroging schadelijk. Ook was hij tegen het gebruik van loodmenie en dergelijke verbindingen.

Volgens spreker wordt in het buitenland zeer ten onrechte een afkeurend oordeel geveld over de hier te lande gebruikelijke middelen, waarvan wordt beweerd dat zij niet roestwerend, maar roestvormend zouden zijn; als afdoend voorbeeld wees hij op de brug te Zutfen, die zich sedert jaren goed heeft gehouden. Hij acht het wenschelijk de traditioneele verfstoffen te behouden en niet de aanwezige weg te nemen om andere middelen aan te wenden.

Voorschriften voor nieuwe werken te geven is zeer bezwaarlijk, daar de meeningen zoo zeer uiteenloopen en de reclame op dit gebied een groote rol speelt. Spreker achtte het gebruik van aangemaakte verven niet aan te bevelen en vond het veel beter de bereiding van de te bezigen verfstof aan den gebruiker over te laten, daar men dan beter over de waarde der bestanddeelen kan oordeelen.

Proeven op groote schaal in de laboratoria te nemen achtte hij hoogst nuttig al kan men voorshands daaruit geen positieve gevolgtrekkingen maken.

Onder de gebezigde middelen vestigde hij nog de aandacht op de Pfanzerschuppenfarbe, die wel zou zijn aan te bevelen, daarentegen niet de cementpap en evenmin de koolteer.

Spreker ging nu na den verderen levensloop der beschuttende laag in haren strijd tegen de elementen, tegen vuil en vocht als anderszins. Hij wees er op hoe de verflaag ongelijkmatig afneemt en dat een doorloopend onderhoud, dat zijne eigenaardige bezwaren en moeielijkheden medebrengt, zeer noodig is. Hierbij komt, dat het bestaan van roest vaak zeer moeielijk is te ontdekken en de verwijdering vaak zoo goed als onmogelijk is, daar de roest zich soms op geheel ontoegankelijke plaatsen ontwikkelt. En het geldt hier ontzaglijk groote oppervlakten, die bij de bruggen in de Staatsspoorwegen alleen ettelijke bunders beslaan.

Ten slotte behandelde de spreker eenige punten, die bij het ontwerpen van nieuwe bruggen zijn in acht te nemen.

Een korte wisseling van gedachten met het lid N. M. Koning had naar aanleiding van deze voordracht plaats.

Te halfvier sloot de president de vergadering.

(*) Deze bijlage, van een aantal tabellen en twee plaatjes voorzien, is voor *f* 1.50 in den handel verkrijgbaar bij de uitgevers van het Instituut.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van Dinsdag 9 April 1895.

De laatste winterzwoud-bijeenkomst voor dit seizoen werd onder presidium van den heer J. R. Nijdam gehouden. De heer H. v. d. Hej vervulde eene sprookbeurt en bepaalde daarbij de aandacht der Vergadering bij eene zeer uitvoerige beschrijving van Konstantinopel. Spreker schetste achtereenvolgens de ligging en inrichting dezer stad, meermalen genoemd de Koningin der steden of wel de parel van het Oosten en besprak daarna de voornaamste gebouwen en monumenten, hetgeen werd toegelicht door een uitgebreide collectie platen, waarvan de aanwezigen met belangstelling kennis namen.

Vervolgens werden de rapporten uitgebracht op de vragen 4, 5 en 7, door het Hoofdbestuur gesteld na eenige bespreking werden zij als antwoorden door de Vergadering vastgesteld.

In de zaal waren de ontwerpen, ingezonden op de door de afdeeling uitgeschreven prijsvraag, tentoongesteld. (*)

Bij het beziehtigen der ontwerpen kreeg men den indruk dat ook deze prijsvraag als goed geslaagd kan beschouwd worden. Verraadden sommige plannen de onbedrevenheid van den teekenaar of wel de onbevoegdheid van den ontwerper, anderen gaven daarentegen blijken van vaardigheid en ernstige studie.

Na de pauze werden de diploma's en prijzen uitgereikt, waarbij de bekroonden in eenige welgekozen woorden werden geluk gewenscht met de behaalde onderscheidingen.

De Voorzitter sloot de vergadering met een woord van dank voor de trouwe opkomst der leden en inzonderheid aan hen, die in het afgeloopen seizoen spreekbeurten hebben vervuld; hij eindigde deze laatste bijeenkomst met den aanwezigen een tot weerziens toe te roepen.

DE PRACTISCHE AMBACHTSSCHOOL TE LEIDEN.

Den 9en April jl. werd in een der lokalen van de Practische Ambachtsschool de algemeene ledenvergadering gehouden. Tal van belangstellende leerlingen en hunne ouders of voogden woonden de vergadering bij.

De voorzitter van het bestuur de heer Dr F. J. Kaiser, opende met een woord van welkom de vergadering en wees op de vele belangstelling en den goeden bloei der school, waarna het verslag over het afgeloopen jaar werd uitgebracht.

Het feit, dat de afwerking van de verschillende lokalen voor de leerlingen bestemd is gebleven, is oorzaak dat de jongens goed en degelijk werk kunnen verrichten; door de meubelmakersleerlingen zal nog eenig meubilement voor de bestuursvertrekken vervaardigd worden, terwijl het aan degelijk werk voor de smids- en schildersleerlingen niet ontbreekt.

Het aantal leerlingen is steeds vooruitgaande: in het afgeloopen jaar namen 157 leerlingen aan het onderwijs deel, verdeeld als volgt: 47 voor timmeren, 16 meubelmaken, 31 schilderen en 63 voor smeden.

Op den 1e April 1895 verlieten 21 leerlingen de school, waarvan 17 met diploma's als: 2 timmerlieden, 3 huis- en vuursmeden, 5 machine-bankwerkers, 3 meubelmakers en 4 huisschilders.

Bij het einde der vergadering werden de vertrekkende leerlingen met eenige toepasselijken woorden toegesproken en dankte een der leerlingen namens de vertrekkende jongelui.

Het leerjaar eindigde met 121 leerlingen doch de inschrijvingen in April en September zal het aantal zeker doen stijgen.

De oud-leerlingen blijven steeds gunstige berichten aan de besturders zenden. Aan geschenken ontving de school van het vroegere bestuurslid Jhr. J. C. Rappard een door hem zelf vervaardigde dynamo met motor, zeer geschikt voor het onderwijs, terwijl de Loidsche Katoen-maatschappij wederom hare belangstelling toonde door de gordijnen van bestuurskamers met wel gekozen motieven te bedrukken.

Omtrent de geldmiddelen moet gezegd worden dat de ontvangsten niet in verhouding staan tot de uitgaven. Eene blijvende verhooging van inkomsten is dan ook hoogst gewenscht. Besturders hebben zich daarom tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend met het verzoek tot verhooging van subsidie. Gelukkig, zegt de Voorzitter, heeft de Minister toegezegd in overweging te nemen eene verhooging op de begrooting voor 1896 te brengen.

Nadat de namen van hen die overgingen, waren voorgelezen, richtte de Voorzitter nog een woord tot directeur en leeraren, waaruit bleek dat het onderwijs aan goede krachten is toevertrouwd. Zij werken in harmonie met het bestuur en waar die eendracht bestaat, kan de zaak niet ontbreken; met het uitspreken van het vertrouwen dat het bestuur op hunne verdere toewijding voor de zaak rekent, werd de vergadering gesloten.

De tentoonstelling van werkstukken en teekeningen waren den volgenden morgen en middag te bezichtigen.

Het geleverde werk bevestigde de woorden tot de leeraren; op elk vak ziet men degelijke en net uitgevoerde werkstukken, terwijl zooveel mogelijk getracht wordt met de practijk rekening te houden.

Ook het teekenwerk getuigt van practischen zin; wat in een vorig jaar door awen verslaggever is medegedeeld, geldt ook thans ten volle; veel vooruitgang is waar te nemen. Zeker zal daar veel toe bijdragen dat de leerlingen ook des avonds nog de lessen, gegeven door het genootschap Mathesis Scientiarum Genétrix moeten bijwonen.

(*) In het volg nummer worden de uitslag dezer prijsvraag en de namen der bekroonden vermeld.

PRIJSVRAGEN

AFDEELING AMSTERDAM VAN DE M. T. B. EN B.

Op de drie Prijsvragen, door deze Afdeeling uitgeschreven en waarvan het programma is opgenomen in ons nummer 52 van 1894, zijn slechts drie antwoorden ingekomen, en wel allen op de 1e prijsvraag: *eene notenbalcon salonbaar*, als

motto RAPAEHKOV, 4 teekeningen.
„ A, 3 „
„ Lotos, 4 „

Op de vragen naar een *petroleumverlichting boven een tafel* en *een ijzeraansluiting wandel aan een hangklok*, tevens vraagstukken werd geen enkel antwoord ingezonden.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van De Opmerker.

Mijne heeren,

Mag ik u eene rectificatie verzoeken van het in zake de aanbouwen aan oude kerkgebouwen door mij op de vergadering der afdeeling Den Haag gesprokene

Uw verslaggever laat mij zeggen in antwoord op de vraag van den heer Frowein: „hoe ik dan den herbouw van den Keulschen dom had willen zien uitgevoerd?" „dat ik geen renaissancist ben".

Ik gebruikte dit woord niet, doch antwoordde „dat het voorbeeld door den heer Frowein aangehaald geen betrekking had „op aanbouwen aan een oude kerk" en later, toen het te pas kwam sprekende over Renaissance, antwoordde ik: „dat ik nooit „er aan gedacht heb Renaissance te bouwen. Maar wel heb ik „getracht datgene te maken wat overeenkomt met onzen tijd."

Opperlakkig mag het verschil niet groot zijn, en toch is 't hier een principekwestie en derhalve wensch ik dit gaarne te releveeren.

Hoogachtend,

Uw dienstw. dienaar
J. J. VAN NIEUKERKEN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Naar wij vernemen bedankt de heer Haverkorn van Rijsewijk voor zijn benoeming tot directeur van het nieuwe gemeentemuseum.

ARNHEM. In de algemeene vergadering der Vereeniging van Nederlandsche steenfabrikanten werd door den Penningmeester verslag over den toestand der kas uitgebracht en de begrooting, waarop o. a. voorkwam de post van *f* 500 voor de Zuiderzeevereeniging, goedgekeurd. Door den Secretaris werd het jaarverslag uitgebracht, waaraan we ontleenen dat over 1894 werden gefabriceerd 653.815.500 steenen, of 142.085.000 steenen minder dan in 1893. In den zomer van 1894 begaf zich een commissie uit het bestuur, bestaande uit de heeren E. Van Holst, S. M. Van Wijk en A. N. Costerus, naar België, teneinde daar de steenindustrie te bestudeeren. Uit het verslag dezer commissie blijkt o. a., dat de arbeidslonnen in België steeds stijgende zijn, zoodat hoogere steenprijzen zijn te verwachten. Het ledental klom over 1894 tot 72 gewone en 4 buitengewone leden. Medegedeeld werd dat van de 250 millioen steenen, in 1894 gemaakt, ongeveer 250 millioen verkocht zijn.

— Onder de advertentiën, in dit nummer opgenomen, treft men een boekaankondiging aan van de firma Gebrs. E. en M. Cohen te Arnhem en te Nijmegen, die ongetwijfeld de aandacht van onze lezers zal trekken. Genoemde firma is eigenaresse geworden van het belangrijke en omvangrijke fonds van het huis Ch. Clarsen te Luik, Parijs en Berlijn en biedt tal van kostbare werken tijdelijk tot veel verminderden prijs aan, zoodat het de moeite loont de advertentie te lezen, waarin de titels der verschillende nommers van dit fonds voorkomen en de prijzen te raadplegen, die daarbij gesteld zijn en ongeveer één derde van de oorspronkelijke bedragen. Daarbij komt dat er nog andere voordeelen genoten worden door hen, die meer dan één werk koopen.

De collectie Clarsen bevat prachtige plaatwerken op talrijk gebied, niet alleen voor den architect, den meubelmaker, den schilder en de beoefenaars van aanverwante takken, maar ook voor de kunstliefhebbers. Zij, die van de gelegenheid gebruik willen maken, moeten zich haasten daarvan partij te trekken, daar het zich laat aanzien dat de voorhanden exemplaren spoedig verkocht zullen zijn.

— Men vestigt er onze aandacht op dat het in 't vorig nommer medegedeelde contrast de gevelbekleeding van Oud-Holland met papiersteen niet geheel juist is. De bekende papiersteenfabriek der firma Bennewitz en Co. te Amsterdam levert sedert eenigen tijd ook carton végétal en met dit materiaal zijn niet alleen de ornamentatie van hoofdgebouw en werelthuizen, maar alle beeldhouwwerken van Oud-Holland uitgevoerd. Het „metsel- en steenhouwwerk" wordt gedeeltelijk in papiersteen, maar meest in staff gemaakt; deze staff is een minder soort carton végétal, bestaande uit gips met linnen, zoogen. jutte.

PERSONALIA.

— In de op 8 dezer gehouden Vergadering van de Nederlandsch Indische Gasmaatschappij werd met 153 stemmen tot directeur benoemd de heer O. S. Knottnerus, directeur van de gasfabriek te Almelo. De heer N. W. van Doesburgh, adjunct-ingenieur van de Haagsche gasfabriek, verkreeg 43 stemmen.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren J. D. Weyer bij den aanleg van een vischershaven te IJmuiden, en H. Palsbrowe te Gent bij den bouw van de brug over de verlegde Maas bij Rosmalen.

— Bij Kon. besluit is Willy Martens, kunstschilder te 's-Gravenhage en Regeeringscommissaris voor de Wereldtentoonstelling van schoone kunsten te Antwerpen, benoemd tot ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

— Aan den hoofd-opzichter van fortificatiën J. M. van de Wetering, bijgenaamd De Rooij, te Delft, is de gouden medaille met de daaraan verbonden gratificatie toegekend voor 36-jarigen trouwen militairen dienst.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Leeuwarden. Salaris *f* 100 's maands. Adres voor 21 April bij den burgemeester. (*Zie advert. in dit n. nommer.*)

— Leeraar in het vakteekenen aan de 1e Ambachtsschool te Amsterdam. Jaarwedde *f* 1400. Adres vóór 22 April aan den Directeur. (*Zie advert. in no. 15.*)

— Bekwaam bouwkundig teekenaar. Adres den architect, Heerengracht 415, Amsterdam.

ADVERTENTIEN.

Bij de GEMEENTEWERKEN te *Leeuwarden* wordt voor den tijd van **zes maanden** een

OPZICHTER

GEVRAAGD, bekwaam zelfstandig te ontwerpen, bestekken en begrootingen op te maken, tegen een salaris van *f* **100** 's maands.

Aangifte vóór den *21 April a. s.* bij den Burgemeester.

H.H. Schilders!

Ter overname aangeboden:

TWEE LEDEPOPPEN, waarvan een levensgroot en de andere half levensgroot: alsmede een **SCHILDERSEZEL** met stalen spil; alles geheel nieuw en uitstekend geconstrueerd.

Te bevragen bij den Boekh. M. v. d. BERGE (voorh. H. A. TJEENK WILLINK) te *Arnhem*.

Petroleumgas-Motoren

van 1 tot 30 PK.

STATIONAIRE EN BOOTSMOTOREN.

BOOTSMOTOREN diagonaal en direct werkende op de schroef, in werking te zien.

J. van Overklift en Co.

AMSTERDAM.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(voor rekening van den Staat.)

Op **Dinsdag 30 April 1895.** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. II.

Het maken der fundeeringen voor eene BRUG voor SPOORWEG- en voor GEWOON verkeer over den IJSSEL bij WESTERVOORT, met eenige bijkomende werken.

Begrooting f 414000.—.

De besteding geschiedt volgens § 103 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den April 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan (Centrale Dienst. 1e Afdeeling) en aan het bureau van den Hoofd-Ingenieur A. C. BROEKMAN te *Arnhem*, Willemsplein No. 13, en is op *franco* aanvraag aan laatstgenoemd bureau te bekomen tegen betaling van *f* **1.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het bureau van den Hoofd-Ingenieur voornoemd, en door den Sectie-Ingenieur F. J. DES TOMBE.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23e April 1895, aanvangende ten 10½ uur voormiddag *(locale tijd)* aan Fort Westervoort (linker IJsseloever).

UTRECHT, 9 April 1895.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **30**sten **April 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 686.

Het wijzigen en uitbreiden van het DIENSTGEBOUWTJE met bijbehoorende werken op de halte MAARN (Utrecht-Arnhem).

Begrooting f 1950.—.

De besteding geschiedt volgens § 68 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den April 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.00.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten April 1895 ten 9 uur 45 voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 8sten April 1895.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. — N°16 — ZATERDAG, 20 April 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

BERICHT.

Het Bureau van *De Opmerker* is thans gevestigd **Van-Bylandtstraat 116,** te *'s-Gravenhage.*

NATIONAAL CONGRES OMTRENT VAKONDERWIJS.

Dat er door het houden van congressen wat te bereiken valt, werd vroeger door meerderen geloofd dan thans. De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid schijnt van het door haar ten bate van ons vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden georganiseerd congres, nog al wat te verwachten en wij mogen aannemen dat de vrij talrijke congresleden dit met haar doen.

Zijn in den laatsten tijd de congressen langzamerhand ontaard in nationale of internationale pretmakerijtjes, degenen die Woensdag 17 April naar den Huize Stroucken te Amsterdam opgingen, kunnen niet verdacht worden hun genoegen in de eerste plaats op het oog gehad te hebben. De zon scheen zoo verleidelijk op den eersten lekkeren lentedag, dien wij dit jaar genoten, dat een wandeling aantrekkelijker mocht heeten dan de meest belangrijke vergadering. Met zooveel ernst waren de congresleden opgegaan om hun taak te vervullen, dat zij maar weinig oog schenen te hebben voor de verlokkingen, niet slechts van moeder natuur, maar ook voor de heerlijkheden van meer substantieelen aard, die in den vorm van een ontbijt tegen lagen prijs en een maaltijd tegen minder lagen prijs voor hen waren weggelegd. Dat zijn nu nog eens congresleden!

Reeds den avond van te voren, toen de wijn in de bekers had gepareld, waren enkele leden op hun post geweest, om een rede van den congresvoorzitter en den congres-secretaris aan te hooren en daarna een wijle gezellig samen te zijn. Als solieden menschen betaamt, zijn deze leden vermoedelijk bijtijds naar bed gegaan, om den volgenden morgen te halftien, wanneer de eerste eigenlijke gezegde congreszitting zou beginnen, present te zijn.

De algemeene Voorzitter, de heer J. F. W. Conrad, nam des morgens weder het woord en zette uiteen, hoe de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid zich sinds 1892 tot taak heeft gesteld, congressen als het tegenwoordige te organiseeren. Hij heette de aanwezigen welkom en verheugde zich over de groote deelneming en den steun der autoriteiten. Hij bracht dank aan de velen, die zich beschikbaar hadden gesteld om de gestelde vragen in te leiden. Van het congres wordt verwacht, dat het door het totstandbrengen van een volledieger vakonderwijs ook vermeerdering van volkswelvaart zal ten gevolge hebben. De waarde toch, die de werkman voortbrengt, en in verband daarmede het arbeidsloon, kan niet stijgen door het vervaardigen van grootere hoeveelheden, maar door het afleveren van beter werk. Daarom is het noodig dat aan de technische opleiding van den werkman de meest mogelijke zorg wordt besteed. Het doel van dit congres is na te gaan op welke wijze deze opleiding het beste kan geschieden; alle onderdeelen van het vakonderwijs dienen te worden behandeld om daaruit een stelsel op te bouwen, dat aan alle redelijke eischen zal voldoen. Wat van de bestaande onderwijssystemen bruikbaar is, kan worden behouden, doch wat daar schadelijk werkt, moet worden verwijderd om door iets beters te worden vervangen. Een eigenlijk gezegd onderwijs-congres heeft men niet willen organiseeren; door zich te beperken tot de technische opleiding heeft men veeleer een sociaal congres willen bijeen doen komen. Wie onderwijs geven kunnen hier, wat al dan niet bereikbaar wordt geacht aanwijzen; maar

vooral zij, die geheel buiten het onderwijs staan, zullen kunnen oordeelen over de waarde die het voor de practijk heeft. Op het congres behoort het technisch onderwijs niet besproken te worden als doel, maar uitsluitend als middel. Hij hoopte dat de beraadslagingen ertoe zouden bijdragen, om bestaande misverstanden uit den weg te ruimen en dat de werkzaamheden zoo zouden worden ingericht en bespoedigd, dat 4 Juni, wanneer op de tweede bijeenkomst van het congres de sectie-arbeid besproken zal worden, men werkelijk met grond voorstellen zal kunnen aannemen of verwerpen.

De sectiën werden daarop door de Vergadering als volgt verdeeld: Sectie I Lager Onderwijs, Sectie II Vakonderwijs, gesplitst in Sectie II*a*, Inrichting van het Vakonderwijs en Sectie II*b*, Regeling van het Vakonderwijs en Sectie III, Vakopleiding.

Uit den aard der zaak past niet alles, wat in de verschillende secties werd behandeld, in het kader van dit blad. Wat over lager onderwijs in sectie I werd opgemerkt, behoort hier slechts met een enkel woord vermeld te worden. Er werden daar zeer juiste opmerkingen gemaakt, o. a. dat onze lagere school, onze volksschool, niets anders beoogt dan africhting tot het verkrijgen van kennis en dat zij als voorbereiding voor het practische leven al zeer weinig waarde heeft. Terecht werd er voorts op gewezen, dat onze onderwijzers uitsluitend theoretisch worden opgeleid en dat zij de grondslagen, waarop de verschillende ambachten en beroepen rusten, niet kennen, zoodat zij al zeer ongeschikt zijn, om aan kinderen uit den handwerksstand het passend onderricht te geven.

De eerste vraag, die sectie II« behandelde, betrof de vraag of het wenschelijk was het teekenonderwijs aan de lagere school zoo in te richten, dat op de ambachtsscholen herhalings- of voortgezet onderwijs zou kunnen worden gegeven. De spreker, die deze vraag inleidde, de heer G. A. Scholten uit Tiel, meende, dat het teekenonderwijs op de lagere school meer het belang onzer aanstaande handwerkslieden in het oog kon houden, dan tegenwoordig het geval is. Het aanvankelijk teekenonderwijs kon zich daar dan bij aansluiten, als de leerlingen op de ambachtsscholen kwamen; dit onderwerp zou dan allen handwerkslieden ten nutte kunnen komen. Alleen voor voortgezet vakteekenen, decoratief- en kunstteekenen zouden dan afzonderlijke cursussen moeten worden ingericht.

De sectieleden waren het met deze conclusie niet eens. Een dame had bezwaar tegen de aansluiting van de lagere school aan de ambachtsschool, omdat lang niet alle leerlingen van lagere scholen ambachtslieden worden. Onder applaus der aanwezigen, die blijkbaar schik in het optreden van dit lid van het zwakke geslacht hadden, stelde de spreekster zelfs een motie voor, „dat het teekenonderwijs dienstbaar gemaakt zou worden aan de oefening van oog en hand". De inleider was hoffelijk genoeg om deze motie, die zeker onschuldig mocht heeten, over te nemen en zoo werd dit vraagpunt tot aller tevredenheid beëindigd.

Had in Sectie IIa het element, dat volgens den dichter „*himmlische Rosen ins irdische Leben*" vlecht, niet ontbroken, in Sectie IIb, die vergaderde in het aan den Huize Stroucken palende gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waren de dochteren Eva's beslist in de meerderheid. Het wil ons schijnen dat men hierin een hulde te zien heeft, die de dames wilden brengen aan den Voorzitter dier Sectie, den heer C. Muysken, die haar met hoffelijkheid ontving. Dat de vraag, in deze „vrouwelijke sectie" aan de orde gesteld: „Behoort op ambachtsscholen onderwijs gegeven te worden in de kennis en het gebruik van werktuigen, ook met het oog op de voorkoming van ongelukken?" tot niet veel debat aanleiding zou geven, was te voorzien. De dames zwegen (wat anders voor haar een heel ding is) en zoo kwam men niet tot een resultaat. Wat later verhandeld werd over de opleiding voor vrouwelijke werklieden, heeft voor onze lezers geen belang, zoolang de eigenlijke techniek het uitsluitend domein van het sterkere geslacht blijft.

In sectie III werd een zeer belangrijke vraag behandeld en wel: „Verdient in het algemeen de opleiding in de werkplaats of die in de ambachtsschool de voorkeur? Voor welke ambachten in het bijzonder is het eene of het andere stelsel het meest aanbevelenswaardig? Is combinatie van beide stelsels mogelijk en wenschelijk?"

Bij het debat over dit vraagpunt kwamen de tegenstanders en de voorstanders der ambachtsscholen in het krijt. De aanvoerder der tegenstanders was de heer Westerouen van Meeteren, die meende, dat de practijk nooit op een school geleerd kan worden. Hij verstond onder de benaming „ambachtsscholen" de soort van scholen, welke in ons land onder dezen naam bestaan en die in een driejarigen cursus hare leerlingen practijk en theorie van eenige tot het bouwvak behoorende ambachten trachten te leeren. Hij meende, dat de practijk op deze scholen niets anders is dan een zwakke, meestal niet gelukkige nabootsing van het werkelijke leven in de werkplaats en dat de leerling door die „broodkaspraktijk" gewoonten en hebbelijkheden krijgt, die hem later tot zijn nadeel bijblijven, als zij, wat moeilijk gaat, niet in de werkplaats worden afgeleerd.

De heer Mouton was de kampioen voor de ambachtsscholen; uit wat hij in het midden bracht, was echter op te maken dat hij minder het oog had op de scholen, die reeds bestaan dan wel op ideale inrichtingen, waar een zoo uitgebreid mogelijk theoretisch onderwijs zou kunnen worden gegeven. De werkplaats kon, volgens hem, in het geheel geen opleiding geven, daar de bazen zich aan leerlingen volstrekt niet gelegen laten zijn.

De heer Van Meeteren betoogde hiertegenover, dat de heer Mouton te veel waarde hechtte aan theoretische opleiding, doch de practijk al te gering schatte.

De heer Van Malsen sloeg een meer concilianten toon aan. Hij gaf als zijn meening te kennen, dat werkplaats en ambachtsschool samenwerken kunnen. Dat de bazen niet altijd wat van hunne leerlingen terecht brengen, is waar, doch dikwijls de schuld dier leerlingen zelven. De ambachtsscholen kunnen zeer nuttig zijn, maar met practijk behooren zij zich niet in te laten. Daarentegen moeten zij zorg dragen het onderwijs zoo in te richten, dat het verband houdt met de werkplaats en daarin wordt maar al te vaak te kort geschoten. De practijk wordt thans op de ambachtsscholen onpractisch onderwezen niet alleen, maar het onderwijzend personeel is dikwijls niet geschikt voor zijn taak door gemis aan vakkennis. Indien de ambachtsscholen niet de resultaten opleveren, die men daarvan verwachten mag, dan komt dit omdat zij te veel het onderwijs als het alleen noodige beschouwen; beter ware het, wanneer zij de practijk aan de werkplaats overlieten.

De heer Mouton gaf toe, dat de ambachtsschool geen practijk in den eigenlijken zin kan geven, maar dat zij, door practische oefening, opleiding tot de practijk moet beoogen. Hij formuleerde het door hem

gesprokene in eenige conclusiën, die door de Vergadering vrij koel werden ontvangen.

De volgende spreker was de heer Van de Wall Bake, die in de vraag, welke behandeld werd, de kern van het geheele congres zag. Hij meende, dat men onderscheid moest maken tusschen opleiding en onderwijs; de eerste kan alleen in de werkplaats verkregen worden, voor het tweede kunnen ambachtsscholen dienen. Het zou zeker gewenscht zijn, indien men de practische vakken geheel van de ambachtsscholen kon verbannen, maar dit is niet mogelijk. De theorie alleen toch is niet in staat de jongens naar een ambachtsschool te lokken; zij beschouwen de theoretische oefeningen als een bittere medicijn, die slechts door het klontje, dat de practische oefeningen voor hen uitmaken, geslikt wordt. Men zorge echter, dat dit klontje niet grooter zij dan strikt noodig is; het blijve lokaas en meer niet. De eigenlijke practijk, de opleiding voor het vak, worde in de werkplaats geleerd, wat zeer goed mogelijk is, indien het leerlingstelsel slechts verbeterd wordt.

Nadat de heer A. Huet nog het een en ander in het midden had gebracht, kwamen twee directeuren van ambachtsscholen aan het woord. Zij predikten voor hunne parochie, en bestreden den heer Van Meeteren. De eerste was de heer H. J. De Groot uit Alkmaar, die betoogde, dat het onderwijzerspersoneel aan de ambachtsscholen niet te wenschen overlaat. Het gaat niet aan er de ambachtsscholen voor verantwoordelijk te stellen, wanneer al hare leerlingen niet slagen. Een leerling op een ambachtsschool krijgt een reeks werkstukken te maken, zooals hij in de practijk misschien nooit weer krijgt. De practische lessen aan de ambachtsscholen acht deze spreker van groote waarde; zij vormen een vasten grond, waarop in de werkplaats kan worden voortgebouwd. Bij dit betoog sloot de heer S. Baron uit Leeuwarden zich aan.

Dat in werkmanskringen de waardeering voor de ambachtsscholen gering is, bewees de opmerking van den heer Kok, afgevaardigde van den R. K. Volksbond, dat op die scholen slechts verwende kasplantjes worden gekweekt.

De heer Boersma uit Den Haag kwam na de pauze aan het woord. Hij bestreed de meening, dat de ambachtsschool door de werklieden zelven niet gewaardeerd wordt; als bewijs, dat de handwerksstand wel sympathie voor het ambachtsonderwijs heeft, wees hij erop, dat de aanvragen tot plaatsing op de Haagsche Ambachtsschool, aan het hoofd waarvan spreker staat, juist van de zijde van den werkman komen. De heer Van Malsen vooral wordt door dezen spreker bestreden; deze heer wordt niet bevoegd geacht over het ambachtsonderwijs te oordeelen, omdat hij een vertegenwoordiger is der groote industrie, die met het eigenlijk ambacht geen verband houdt. Toch gaf ook de heer Boersma toe dat de ambachtsscholen wel verbeterd zouden kunnen worden.

Bij dit betoog sloot zich de heer Van Nieukerken, mede uit Den Haag, aan. Slechts op de ambachtsschool, meent hij, kan de aanstaande werkman leeren denken. Eerst als de werkplaatsen zullen zijn hervormd, kan de ambachtsschool verdwijnen, doch dit zal nog lang duren.

Nadat nog heel wat debat gevoerd was, waarbij de geachte sprekers wel wat van den hak op den tak sprongen, kwam eindelijk het oogenblik, dat conclusiën door de Vergadering moesten worden genomen. De heer Van Malsen stelde als conclusie voor, dat combinatie van werkplaats en ambachtsschool wordt noodig geacht, en dat de eerste voor haar deel de practijk, de tweede uitsluitend de theorie zal krijgen. De heer Mouton bleef daartegenover zijne conclusie, dat de ambachtschool voorbereiding voor de practijk moet geven, handhaven.

Door den heer Stork uit Hengelo werd voorgesteld, de conclusie van den heer Van Malsen zoodanig te wijzigen, dat ook opleiding in de werkplaats niet zou zijn uitgesloten, mits die aangevuld werd door herhalingsonderwijs en theoretisch vakonderwijs. De ambachtsscholen toch zullen voor het meerendeel der werkmanskinderen onbereikbaar blijven.

Een poging om de conclusie Van Malsen wat onschuldiger te maken, werd gedaan door den heer Smeenge uit Drente. Anderen sloten zich daarbij aan, en zoo werd zij aldus geformuleerd: „De opleiding van ambachtslieden behoort te geschieden in de school en in de werkplaats. Beiden moeten elkander aanvullen en in gemeen overleg werkzaam zijn. De arbeidstijd in de werkplaatsen behoort zoodanig voor de leerlingen verdeeld te worden, dat het onderwijs op de school kan worden waargenomen. De school behoort onderwijs te geven zoo noodig in enkele vakken van lager onderwijs, het teeken-onderwijs moet dienen als voertuig van de gedachten en overigens moet worden les gegeven in vaktheorie, kennis van grondstoffen en constructiën, van gereedschappen en in de leer van de eigenschappen en de bearbeiding van het materiaal." De aldus verwaterde en niet overduidelijke conclusie werd aangenomen met 45 tegen 38 stemmen, terwijl twee der aanwezigen zich van stemming onthielden.

Indien het de bedoeling van den heer Van Malsen geweest is, dat zijne conclusie de meening der Vergadering zou weergeven, dan moet hij vreemd hebben opgezien, dat ook de conclusie van den heer Mouton, lijnrecht tegen de zijne indruisend, werd aangenomen. Ook deze conclusie was zeer verwaterd en luidde in haar eindelijke formuleering: „De ambachtsschool moet zijn ingericht met het oog op de behoeften van den werkman in de eerste plaats. Zij moet in het belang van het algemeen haar onderwijs zoo inrichten, dat leerlingen voor het grootst mogelijk aantal vakken daar hunne opleiding kunnen vinden. Zij trachte niet meer te geven dan de voorbereiding tot de practijk. Waar de ambachtsschool ontbreekt, trede de avondschool in hare plaats, gepaard aan de opleiding in de werkplaats, onder bescherming eener wet op het leerlingswezen." Dat het onmogelijk is „*de contenter tout le monde et sa belle-mère*" blijkt uit deze conclusiën ten duidelijkste. Door allen onder één hoedje te willen vangen, is men tot een resultaat gekomen, dat eigenlijk geen resultaat is. De stellers van beide conclusiën hebben zoo veel water in hun wijn laten doen, dat het niet meer uit te maken is, van welk merk hun druivensap oorspronkelijk was. Als bij zooveel congressen, moet men hier ook weer denken aan het goed-Hollandsch rijm, dat eindigt: „en lieten de zaak zooals zij was." Want welke keuze de algemeene congreszitting ook doe, het blijkt toch niet wat men eigenlijk wil.

Het zou ons te ver voeren, indien wij alles, wat verder op het congres in behandeling kwam, wilden vermelden. Wij meenen evenwel nog stil te moeten staan bij hetgeen werd opgemerkt bij de behandeling in sectie II*b* van de vraag: „In hoeverre kan het afleggen van proeven van bekwaamheid strekken tot veredeling van het ambacht?"

Dit punt werd ingeleid door den heer Boersma te 's-Gravenhage, die eerst wees op het succes, dat behaald is door de gelegenheid te openen om proeven

van bekwaamheid als meester en gezel af te leggen. Door dit succes is geconstateerd, dat er waarde aan diploma's en titels van meester en gezel wordt toegekend, zoo door het publiek als door de vakmannen. Spreker acht een degelijke, zaakkundige beoefening van de handwerksnijverheid niet slechts van belang voor den producent, doch ook voor den consument. Dergelijke beoefening der handwerken acht hij alleen te verkrijgen, indien de handwerkslieden verplicht zijn zich een bewijs van bekwaamheid te verschaffen, waarin het publiek vertrouwen stelt, waardoor het den knappen vakman van den beunhaas kan onderscheiden, waarmede aan hen, die zich de kosten en moeiten willen getroosten om het tot een behoorlijke hoogte in hun vak te brengen, alvorens zich als „meester" of „gezel" aan te bieden, het vooruitzicht wordt gegeven, dat hun eerder dan iemand anders vertrouwen en werk zal worden gegund.

Niettegenstaande dit alles is er oppositie tegen den door spr. bepleiten maatregel. Patroons hebben daartegen aangevoerd, dat de diploma's en titels slechts kunnen dienen om hunne bezitters pretentieus te maken. Werkliedenvereenigingen hebben den maatregel bestreden op grond, dat daardoor in hunnen kring een ongelijkheid zou worden aangekweekt, die zij in strijd achten met hun streven naar algemeene opheffing van den werkman. Anderen hebben den maatregel ontraden, omdat zij betere middelen tot veredeling van het ambacht meenden te kennen. Ook is beweerd, dat door het afleggen van proeven van bekwaamheid het oude gildewezen weder in het leven zou worden geroepen. Spreker meende dat men voor dit gildewezen te veel vrees koestert; het had wel veel verkeerds, doch ook veel goeds. Toch wenscht noch verwacht hij, dat het nog ooit tot eene wederinstelling der gilden zal komen.

Als conclusie stelde de heer Boersma: „Het congres acht het wenschelijk, dat de proeven van bekwaamheid dienen uitgebreid tot alle ambachten, die in ons land van beteekenis zijn en daarvoor vatbaar blijken; dat hiervoor gelegenheid moet worden gemaakt in alle voorname centra van handwerksnijverheid in ons land; dat daarvoor de hulp moet worden verkregen: 1o. van alle vereenigingen, welke zich de bevordering der handwerksnijverheid ten doel stellen, met inbegrip der instellingen voor vakopleiding en vakonderwijs, en 2o. de hulp van Rijks-, Provinciale en Gemeentelijke besturen; een en ander zoo spoedig en afdoende mogelijk".

De aanwezigen waren het niet allen met deze conclusie eens. Vooral werd betoogd, dat het afleggen van proeven een geheel nieuwe zaak is, over welker nut en levensvatbaarheid het pas over eenige jaren mogelijk zal zijn, een oordeel uit te spreken. Dat het nut, door examens en diploma's te verkrijgen, nu reeds overtuigend zou zijn gebleken, werd betwist. De inleider verklaarde zich bereid de conclusie zoodanig te veranderen, dat met deze bezwaren rekening werd gehouden. Daarop werd zij aangenomen.

Wij gelooven nu, de voor de beoefenaars der bouwkunst en aanverwante vakken meest belangrijke vragen, op het congres ter sprake gebracht, te hebben vermeld. Zeker zou ook de vraag in Sectie II*a*, waar moet de grens getrokken worden tusschen het onderwijs en de opleiding voor het gewone en het kunstambacht" voor onze lezers van belang geweest zijn, doch zij werd niet behandeld, omdat reeds zoovele sectieleden vertrokken waren. De heer Von Saher, de directeur der kunstnijverheidsschool te Haarlem, las daarom zijn inleiding maar niet voor, doch beloofde die bij het congresbestuur te zullen inzenden. Tegen de gestelde conclusie: „Het is wenschelijk, dat het onderwijs van het gewone ambacht aan het kunstambacht voorafga, en dat het eene onderwijs uit het andere voortvloeie", had natuurlijk geen der aanwezigen bezwaar.

Zullen wij nu de heeren Versluijs, Schook, Levy, Gerhard, en hoe zij verder heeten mogen, volgen in hunne evolutiën op de slappe koord van het lager onderwijs, in Sectie I; zullen wij met de heeren Jelsma, Van Santen en Mevrouw Schook, geboren Haver, ons gaan verdiepen in het vraagstuk, hoeveel tijd op ambachtsscholen mag worden besteed aan gewoon onderwijs; zal de heer Cattie ons rondleiden in den hof van onzen tuinbouw, daarbij gevolgd door de dames Elise A. Haighton en dezelfde Mevrouw Schook, die het den heer Jelsma zoo lastig maakte; zal de heer Gatzenmeier ons de geheimen van het schoenmakersbedrijf ontsluieren? Hoeveel aantrekkelijks daar wellicht in gelegen ware, wij meenen ons toch te moeten onthouden van alles, wat niet geacht kan worden in het kader van dit blad te vallen.

En zoo sluiten wij dan onze beschouwingen, den ondernemers van het congres toewenschende, dat zij nog eenmaal de resultaten van hunnen arbeid als olijfboomen om zich mogen zien opwassen.

GEESTIGE RENAISSANCE KERK-AANBOUWEN.

(*Ingezonden.*)

Het artikel „Renaissance" in het jongste nommer van *De Opmerker* maakt eene korte bemerking mijnerzijds noodzakelijk.

Dit artikel bevat eene onjuiste voorstelling van het in de Haagsche afdeelingsvergadering door mij uitgebrachte preadvies over Renaissance-aanbouwen aan middeleeuwsche kerken, en eindigt aldus: „Het weinige, dat wij gaven, zal echter voldoende wezen om te doen zien, dat de Renaissance wel het een en ander aan onze middeleeuwsche kerken heeft toegevoegd;" daarbij betoogende, als zou door mij zijn ontkend dat de Renaissance haar schendende hand aan ouderen kerkbouw geslagen had en als waren die Renaissance-toevoegsels door mij opzettelijk genegeerd.

Op de torenspitsen en gevelkrullen, enz., waarmede de schrijver komt aandragen tot staving van zijn beweren, werd wel degelijk door mij gewezen met de volgende woorden: „wat moet men verstaan onder „geestige Renaissance-aanbouwen aan kerkgebouwen? „Een sporadisch voorkomende torenspits? Enkele krul„len aan een topgevel? Een deur, met kolommen en „kroonlijst opgesmukt? Dit zijn geen aanbouwen. „Hieronder dient men te verstaan: eene vergrooting „van het gebouw, minstens een portaal, zooals tijdens „de Gothiek aan Romaansche kerken geschiedde. Bij „den triomf der Renaissance waren de meeste kerk„gebouwen te groot. Men ziet wel in dezen tijd ge„deelten van de gebouwen ingericht tot bergplaats „en ramen dichtgemetseld, doch van *geestige* Renais„sance-aanbouwen, die nu zoo *menig* kerkgebouw uit „vorige eeuwen *sieren*, — zooals de gestelde vraag ons „goedvindt te vertellen, — zijn mij althans in Nederland „geen voorbeelden bekend."

Nu moge de schrijver in meening met mij verschillen en die torenspitsen met Renaissance details als toen heerschende modeartikelen, opgefrischte oudere portalen en uitbouwen, als even zoovele geestige aanbouwen bewonderen, onjuist is zijn voorstelling dat

door mij hierop niet de aandacht zou zijn gevestigd. Zelfs haalde ik ook aan de parasietachtige menschenhokken, rond de Haagsche St.-Jacobskerk geplaatst. Derhalve volgt hieruit dat de schrijver te goeder trouw, zonder de vergadering te hebben bijgewoond, na het lezen van een daarvan gegeven verslag aan het argumenteeren is geraakt of wel hij is oneerlijk in de voorstelling van het door mij aangehaalde.

Wil de schrijver overigens de *vele* (?) kerkgebouwen trachten aan te wijzen, die hun sierlijkheid danken aan een *geestigen* Renaissance-aanbouw, dan dient hij argumenten van minder twijfelachtig allooi bij te brengen.

Aan zijne nu als de meest geestige exemplaren aangehaalde Renaissance-aanbouwen — de *Gothische* doopkapel te Haarlem en de *Gothisch* geconstrueerde kruisbeuk der Nieuwe Kerk te Amsterdam, — is kwalijk terwille van enkele uitwendige Renaissance detailvormen een *Gothische* oorsprong te ontzeggen.

Doch gesteld, iemand is eenzijdig genoeg de Haarlemsche Gothische doopkapel, ter wille van den daaraan later met Renaissance vormen bijgewerkten topgevel, als een Renaissance-aanbouw te beschouwen; waarin zit dan het *geestige* van dit Renaissancewerk? Deze topgevel van Renaissancevormen te voorzien, was een daad van louter willekeur en wandalisme. Zelfs al ware het bewezen dat deze top in de 17e eeuw werkelijk herstelling behoefde, dan ook rechtvaardigde niets af te wijken van den oorspronkelijken stijl en den gevel te vervormen in een anderen stijl, welke geen enkel bouwkundig voordeel boven zijn voorganger aanbracht, doch integendeel tot verkwistende en onpractische uitvoering leidde.

Even onverdedigbaar zou het thans zijn den ook nu om herstelling buigenden Renaissance top op zijne beurt de traditioneele of historische waarde te benemen, door nu weder dezen top weg te gooien en het gebouwtje met een uit surrogaten saamgeflansten of uit zinken lijsten saamgesoldeerden andermaal slechteren 19e-eeuwschen topgevel (geestiglijk) te moderniseeren. Dan alleen, wanneer geen onzinnige en voor het bouwwerk schadelijke vormenpraal, doch werkelijke verbeteringen kunnen verkregen worden, mag het mijns inziens geoorloofd heeten van de traditioneele bouwwijze af te wijken.

Ook in het algemeen pleiten de opvolgende vervalperioden in de bouwkunst, door den Renaissancen stijl geopend, waarvan de 17e, 18e en 19e eeuw een historische getuigenis afleggen en waaraan vermoedelijk de 20e eeuw zich eerst geheel zal kunnen ontworstelen, niet voor het geestige der Renaissance.

Dit historisch getuigenis heeft reeds velen de oogen geopend, niet echter het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, welk bestuur in 1895 de aandacht vraagt voor louter in zijne verbeelding bestaande kerkgebouwen uit vroegere eeuwen, welke hun sieraad zouden ontleenen aan geestige Renaissance-aanbouwen; ook niet de schrijver in *De Opmerker*, die vrijmoedig dit droombeeld van genoemd bestuur tracht te verdedigen en als werkelijkheid aannemelijk te maken.

J. W. H. Berden.

Wij hopen in een volgend nommer op deze zaak terug te komen. *Red.*

PRIJSVRAGEN

Concours voor de fraaiste gebouwen op de terreinen van de Maatschappij tot exploitatie van bouwterreinen „Duinaue" gelegen te Scheveningen.

Voor de uitwendig fraaiste gebouwen, op de terreinen van bovengenoemde Maatschappij te stichten, worden door de Maatschappij „*Duinaue*" de 3 onderstaande prijzen uitgeloofd, als:

1°. Een prijs van *vijfduizend gulden* (*f* 5000).
2°. Een prijs van *tweeduizend vijfhonderd gulden* (*f* 2500).
3°. Een prijs van *eenduizend gulden* (*f* 1000).

Deze prijzen zullen worden toegekend als volgt:

De *eerste* prijs van *f* 5000, aan den ontwerper van het door de Jury aangewezen fraaiste gebouw;

De *tweede* prijs van *f* 2500, aan den ontwerper van het door de Jury in de *tweede* plaats aangewezen gebouw;

De *derde* prijs van *f* 1000, aan den ontwerper van het door de Jury in de *derde* plaats aangewezen gebouw.

De mededingers leveren eene in lijnen of kleur opgewerkte teekening van alle gevels in, ten kantore van den Directeur der Maatschappij, Prinses-Mariestraat n°. 9, te *'s-Gravenhage*.

De beoordeeling der gebouwen en de uitreiking der prijzen zal plaats hebben, zoodra 12 gebouwen van mededingers naar de prijzen op de terreinen van de Maatschappij zullen zijn voltooid.

Door een gebouw wordt verstaan eene enkele of dubbele villa, of wel een blok woonhuizen onder één dak, alsmede andere gebouwen, zoo voor den bouw der 2 laatste categorieën door het Gemeentebestuur eventueel vergunning mocht worden gegeven.

De beoordeeling der gebouwen zal geschieden door een Jury, bestaande uit 3 leden, waarvan één lid zal worden aangewezen door het Bestuur der Maatschappij „*Duinaue*"; één lid door de betrokken ontwerpers der gebouwen en mededingers naar de prijzen, terwijl het derde lid der Jury door de 2 bovengenoemde Juryleden zal worden gekozen.

De beoordeeling heeft uitsluitend betrekking op de artistieke eigenschappen van het uitwendige der gebouwen en de wijze van uitvoering daarvan.

Op gemotiveerde gronden kan de Jury een voorstel doen tot splitsing van de bovengenoemde prijzen.

Het Bestuur van de Maatschappij „Duinaue" voornoemd:

Commissarissen:
B. Janse Jobz.
J. W. F. Ridder Huyssen van Kattendijke.
J. van Vorstenberg.

De Directeur:
H. Wesstra Jr.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Leiden en Omstreken.

Vergadering van Donderdag 11 *April* 1895.

De 207ste vergadering door een klein aantal leden bezocht, werd voorafgegaan door de bezichtiging van de tentoongestelde platen uit het welbekende tijdschrift „l'Emulation". De drie laatste jaargangen, welwillend door den heer W. F. Fontein ter beschikking gesteld, trokken zeer de aandacht.

Na opening der vergadering en voorlezing van het verhandelde in de vorige bijeenkomst, werd het woord gegeven aan den heer H. J. Josse, die door ongesteldheid van den heer Kromhout, den spreker voor dien avond, zijn plaats zou innemen.

De heer Josse riep de welwillendheid der leden in, daar hij onvoorbereid geroepen was iets ten beste te geven.

Naar aanleiding der aanstaande Leidsche Lustrumfeesten kwam het spreker nuttig voor een en ander over „*versiering der straten*" bij zulk een feest in het midden te brengen.

Alvorens het onderwerp te behandelen, begon spreker in herinnering te roepen de vroegere vijfjaarlijksche feestvieringen, waarbij gewezen werd op de kunstlooze getimmerten op de stoepen, met den weidschen naam van tribunes bestempeld, ruwe planken tegen de ramen, gekalkte sterren voor illuminatie enz. Gelukkig wordt hieraan minder de aandacht geschonken, maar wel aan hetgeen die ruwe getimmerten dragen: de vroolijke, schoone en levenslustige maagdenrij. De heer Josse wenschte dien kostbaren schat in een waardiger foedraal te zien. Waarom decoreert men die stellingen niet met tapijten en slingers van groen en bloemen, waarom

niet enkelen overhuifd en met vlaggen en wimpels versierd; welk een rijkdom zou dit aan de straten verleenen en wat kon zulk een versiering gedurende de feestweek veel luister bijzetten.

Spreker sloeg hierna eerst een blik in het verledene en behandelde achtereenvolgens de feestelijke optochten en versieringen bij de Egyptenaren, Grieken en Romeinen, om daarna een geheel tijdvak over te slaan, ten einde ons in het Bourgondische tijdperk de schitterende tornooispelen en maaltijden te beschrijven. Uit het dagboek van Albrecht Dürer werd de schitterende intocht van Karel V, in 1520 te Antwerpen, beschreven; niet minder dan 400 triomfpoorten met allegorische voorstellingen waren daar opgericht. De prachtige optocht, waarbij schoone maagden als figuranten dienst deden, werd op geestige wijze beschreven. De heer Jesse verwees hierbij naar de bekende schilderij van Makart.

Na de feesten der rederijkers beschreven te hebben, waarbij de eigenaardige versiering van straten meer op den achtergrond trad, merkt hij op dat later die versiering meer gelijken tred met de feesten hield, waarop zij betrekking had. De beste schilders en kunstenaars verleenden daarbij hun hulp. Zoo werkte o. a. te Antwerpen nog de oorspronkelijke schets van Rubens bewaard, voor een prachtige triomfpoort bij gelegenheid van den intocht voor den prins-kardinaal Ferdinand, in 1638. Dit is slechts een van de vele door hem en andere kunstenaars ontworpen versieringen.

Geen land echter waar de feesten meer tot hun recht komen dan Italië; spreker noemt o. a. de bloemen-corso's.

Doch ook ons land is niet achtergebleven wanneer het op schitterende feesten aankwam; rijke versieringen werden bij vorstelijke intochten aangebracht. Zoo werden te Amsterdam bij den intocht van Graaf Leicester, 18 Maart 1587, verschillende eerepoorten opgericht, fraai beschilderd door beroemde kunstenaars, terwijl de Oudekerkstoren met papieren lantaarns werd geïlluminеerd.

Hierna volgde de beschrijving van den intocht van Prins Maurits in Amsterdam, in 1594, na de overwinning van Groningen; vervolgens de luisterrijke intocht van Maria de Medicis, in 1638 te Amsterdam. Behalve de schitterende versieringen, eerebogen en illuminatiën, werd bij den intocht van laatstgenoemde Koningin-weduwe van Frankrijk een drijvend eilandje uit het Veen aangevoerd, waarop een tempel gebouwd was met eene voorstelling van het huwelijk van François de Medicis en Joanna van Oostenrijk en aan de andere zijde in vijf tafereelen den ellendigen toestand van Frankrijk onder Hendrik III en den bloeienden onder Hendrik IV. Uit de hierop ter beschrijving gegeven platen en teekeningen, bleek dat behalve Amsterdam ook Den Haag, Leiden, Groningen, Nijmegen en andere plaatsen bij verschillende intochten passende versieringen en eerebogen hadden opgericht.

De heer Jesse ging vervolgens over tot het geven van eenige wenken voor de versiering van Leiden bij gelegenheid van de Lustrumfeesten, in Juni a. s.

Met de eigenaardige situatie der stad moet rekening gehouden worden. Een rechte straat, die dus een perspectief vormt zal men 't best versieren met een doorloopende decoratie, daardoor toch wordt het perspectief verhoogd. De Papengracht zou zich daarvoor uitstekend leenen.

De smalle straten en stegen op de Breestraat uitkomende, zullen met hare aardige inkijkjes het best tot haar recht komen door plafondversiering en verlichting.

De Breestraat, als kromme straat, kan onmogelijk met doorloopenden decoratie een gunstigen indruk geven; hier zal afwisselende versiering meer voldoen. De groote gebouwen, alsdaar aanwezig, geven bij eene verlichting van de architectonische lijnen zeker een schoon effect. Ook een verlichting met gekleurde ballons zou voor den stadhuistoren zeker zeer voldoen.

Behalve de door den heer Van Dam geschilderde Wittepoort, die voor eenige jaren op de plaats van de afgebroken poort werd opgericht en toen een uitstekend effect maakte, wenschte de spreker nog cupido's te plaatsen (als in Oud-Antwerpen) op de zuilen van de Noordeindsbrug, die elkaar kleurige linten toewerpen.

Vervolgens zou de gaping in de Breestraat, door de Papengracht veroorzaakt, moeten worden aangevuld door een kolossale eerepoort van groen, in aansluiting met de perspectivische versiering van de gracht.

Mocht aan de Hoogewoerdsbrug een triomfhemel verrijzen, dan zal deze, als decoratief stuk behandeld, een schoon gezicht geven.

Het deftige Rapenburg, dat zelfs in feestdos een gelaerd aanzien blijft houden, kan toch een fraaie illuminatie geven. Men plaatse de lampions aan den waterkant en brenge die verlichting in verband met de ouderwetsche bruggen, door lange den bovenkant de lichten door te laten loopen en ook de welfjjnen aan te geven; op deze wijze zal het Rapenburg passend versierd worden. Wanneer bij dit alles de bewoners van het Rapenburg hun woningen van binnen aan de straatzijde verlichten, dan zal dit met de verlichting langs het water een schoon effect maken.

De welbekende Koornbeurs wordt steeds bij die gelegenheid in hare architectonische lijnen verlicht, terwijl ook de bogen van de doorvaart-openingen van lampions zijn voorzien.

Nog zou de heer Jesse de vaste brug over het Galgewater (Borstelbrug) met groene koepels willen overwelven en des avonds in het Galgewater op eenigen afstand van de brug eenige schepen voor anker willen liggen, versierd met gekleurde ballons, waarbij de vaartuigen van de Kweekschool voor Zeevaart niet achter zouden blijven.

In korte trekken werd alzus de versiering van Leiden door den heer Jesse beschreven. Algemeen applaus was de dank, den spreker gebracht.

Na nog eenige discussie over dit onderwerp, deelde de Voorzitter mede dat in de laatst gehouden commissievergadering te Amsterdam werd medegedeeld dat de rekening der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst met een tekort van *f* 600 sluit. Met 2 stemmen meerderheid werd op voorstel van den Voorzitter besloten de *f* 14 toelage van de Maatschappij aan de Afdeeling voor 14 gewone leden, dit jaar niet te aanvaarden, maar te bestemmen voor vermindering van dat tekort. Ook zal men trachten door vrijwillige bijdragen van gewone leden dat bedrag grooter te maken.

Als afgevaardigde voor de Meivergadering werd benoemd de heer J. Reem en voor de Sept.-vergadering de heer G. v. Driel; tot plaatsvervangers respectievelijk de heeren H. J. Jesse en W. C. Mulder.

Nog werden besprekingen gehouden in verband met het aanstaand Congres voor vakonderwijs te Amsterdam.

Na afdoening van enkele huishoudelijke bezigheden werd de laatste vergadering in het seizoen door den Voorzitter met een toepasselijk woord gesloten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1020*ste gewone vergadering van Woensdag 17 April 1895.*

De opening der vergadering werden de notulen gelezen en goedgekeurd, waarna de heer A. P. Roosen bij ballotage met algemeene stemmen als gewoon lid werd aangenomen en de heer P. J. Pieters als zoodanig geïnstalleerd. Er werd medegedeeld dat het Juryrapport der prijsvragen „Jachthuis in een bosch" en „Algemeene Badinrichting" nog niet was ingekomen, doch weldra in het orgaan van het genootschap zal worden opgenomen.

Voor excursie werd vastgesteld een wandeltocht van Laren naar Amersfoort.

Alsnu gaf de heer W. Kromhout Czn. een bijdrage met kunstbeschouwing over „Oud-Holland" op de aanstaande tentoonstelling. De voornaamste eisch was een goed denkbeeld te geven van een oud-Hollandsche stad en hiertoe werden uitgekozen een gracht en een marktplein, bij welker samenstelling men rekening hield met het nabijliggende Rijksmuseum, waartoe de gevels aan de zijde van dit gebouw lager werden gemaakt. Spreker behandelde nu één voor één de verschillende gebouwtjes, die ontleend werden aan plaatwerken en schilderijen in het Rijksmuseum en het Museum Fodor, en waarbij o. a. voorkomen de Kerkpoort van Nijmegen, een oud huis op het Rokin van 1586, een poort van Enkhuizen, een huisje uit Oudewater met een topgevel uit Kampen, een huis uit Enkhuizen met weglating van eene verdieping, verder eenige gecombineerde gevels, de St.-Pieterpoort op het Rokin, houten huizen naar schilderijen van Dusart en naar teekeningen van Jan van der Heijden, een huis aan de Bloedstraat, de Waag te Enkhuizen enz. enz.

Bij de bespreking van eenige onderdeelen behandelde spreker de uithangborden, welke zullen worden aangebracht met opschriften naar historische gegevens.

De heer Van der Heijden gaf hierna eene beschrijving van een huis der toekomst, waarbij aan alle hygiënische eischen is voldaan en hetwelk reeds door spreker zelf in Japan is uitgevoerd.

Onder dankzegging aan de beide sprekers, werd de drukbezochte vergadering wegens het late uur gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. De commissie voor de reorganisatieplannen van de M. t. h. d. B. heeft met algemeene stemmen besloten eenige voorstellen tot wetswijziging aan de a. s. algemeene vergadering der Maatschappij voor te leggen, welke voorstellen door het Hoofdbestuur zijn overgenomen.

De voornaamste veranderingen in de wet betreft de afdeelingsleden; uit de eerste alinea van art. 48 zal het woord „afdeelingsleden" vervallen en deze alinea gelezen worden: „De afdeelingen kunnen slechts tot leden aannemen de gewone, buitengewone en kunstlievende leden der Maatschappij."

Uit de toelichting van dit voorstel blijkt, dat de thans bestaande afdeelingsleden dit gedurende tien jaren op de thans vigeerende voorwaarden kunnen blijven.

Maastricht. Bij den gemeenteraad is aanhangig gemaakt een plan tot aanleg van een gas-tram van de stad naar het spoorwegstation, waarvan de kosten op *f* 55,000 worden geraamd. Als voorbeeld van inrichting en werking is daarbij gekozen de gastram in Dessau. In de Zaterdag 13 dezer gehouden vergadering werd lang en breed gediscussiëerd, zonder dat het tot een beslissing kwam. Ten slotte werd de zaak tot een volgende vergadering aangehouden.

Alkmaar. Van Maandag 22 April tot Zondag 5 Mei zal in de lokalen der burgeravondschool eene tentoonstelling geopend zijn van voorwerpen, door den weekman vervaardigd.

Voor een deel zijn de in te zenden voorwerpen vervaardigd naar gegeven modellen en teekeningen en dus bestemd voor den gebouden wedstrijd, anderdeels heeft de hoofdcommissie zich bepaald tot het aangeven van enkele voorwerpen in ieder vak als voorbeeld, intusschen de keuze, ook daarbuiten, geheel overlatende en is het een vrije wedstrijd, waarin de deelnemers elkander in edelen wedijver zullen bekampen.

Reeds hebben zich voor beide wedstrijden en ook voor het inzenden van voorwerpen ter opluistering een belangrijk aantal personen aangegeven: dit cijfer beloopt meer dan 120. Er is dus alle reden om te verwachten, dat het eene hoogst belangwekkende verzameling zal worden, die gedurende 14 dagen aan het publiek ter bezichtiging wordt aangeboden.

Amersfoort. De inwendige restauratie van de St.-Joriskerk alhier is opgedragen aan den heer L. Couvée, architect te Delft, die met zijn ontwerp den eersten prijs verwierf bij het daarvoor gehouden concours.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat en 's lands burg. openb. werken in Nederlandsch Indië is *ingevorderd* aan den chef der werken en opnemingen aan de Soerabaja, de ben. opz. 1e kl. J. J. Sterkenburg en de opz. 2e kl. P. K. van Gemert; *geplaatst* in de Preanger-Regentschappen, de opz. 2e kl. A. H. van Bebber.

— Bij de expl. van staatsspoorwegen op Java: *benoemd* tot opz. 1e kl. de opz. 2e kl. H. Swart en A. G. Bebouden; tot opz. 2e kl., de opz. 3e kl. A. Hillebrandt.

— Met de waarn. der betr. van hoofd-insp. der spoorwegdiensten en van het stoomwezen, tevens chef der afd. spoor- en tramwegen en stoomwezen van het Dep. der B. O. W. is, gedurende de afwezigheid van den titularis J. W. Th. van Schaik, tijdelijk belast de hoofding. der spoorw. D. R. J. Baron van Lijnden.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de heer J. de Keuning benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken voor de normalisceering van den IJsel bij Middachten.

— Dr. Th. van Doesburgh, oud-directeur der gasfabrieken te Rotterdam, is aldaar op 67-jarigen leeftijd na een langdurig lijden overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

Bekwaam opzichter, niet beneden de dertig jaar, P. G. Adres den heer E. F. Ehalo, architect, Pieter-Bothstraat 29, 's-Gravenhage. (*Zie adv. in dit nommer.*)

— Vlug bouwk. en machinetoekenaar van gepeseerden leeftijd. Gepensioneerde opz. der genie genieten de voorkeur. Salaris *f* 40 per maand. Adres lett. U N 85, *Nieuwe v. d. Dag*

— Bouwkundig opzichter, practisch ontwikkeld. Salaris *f* 80 à *f* 90 's maands. Adres lett. D B, Algem. adv.-bureau W. Meerkotter, Heerengracht 335, Amsterdam.

— Leeraar in het vaktoekenen aan de Ie Ambachtsschool te Amsterdam. Jaarwedde *f* 1400. Adres vóór 22 April aan den Directeur. (*Zie advert. in no.* 16.)

— Opzichter-teekenaar bij de uitbreiding van de gasfabriek te Delft. (*Zie advert. in dit no.*)

Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft,

BERLIN.

Installatiebureau „AMSTERDAM".

Telegramadres „GEA". Heerengracht 447. Telefoonnummer **1278.**

ELEKTRISCHE VERLICHTING. ELEKTRISCHE KRACHTOVERBRENGING. ELEKTRISCHE TRAMS. — **Elektro-chemische inrichtingen.**

Installaties voor **Schouwburgen, Fabrieken, Brouwerijen, Ziekenhuizen, Schepen, Havens, Dokken enz.** in iederen omvang.

MACHINES voor **Gelijkstroom, Wissel-** en **Draaistroom.**

MOTOREN MET HOOG NUTTIG EFFEKT.

BENNEWITZ & Co.

Fabrikanten van Plastische Kamerdecoratiën en Papierstûc en Carton-Végetal. (Systeem BENNEWITZ).

AMSTERDAM.

Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS ch Y.

Brevet voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland, de versiering van het hoofdgebouw en van den Wereld-Bazar op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

Opzichter-Teekenaar.

Bij de werken tot uitbreiding der Gasfabriek te *Delft*, wordt onmiddelijk GEVRAAGD een **bekwaam BOUWKUNDIGE.**

Brieven met *volledige inlichtingen* in te zenden aan den Directeur.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Vrijdag 10 Mei 1895**, des namiddags te 2 uren, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

De verbouwing en vergrooting van het Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Alkmaar en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken (1ste gedeelte).

Raming f 53.000.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt van af 26 April a. s. voor gegadigden ter inzage in het Huis van Bewaring te *Alkmaar* en is op aanvrage tegen betaling van *f* 1,60 franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden op Dinsdag 7 Mei 1895, in het Huis van Bewaring bovengenoemd, des namiddags te halftwee uren, terwijl inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie, en bij den Opzichter JOH. J. v. SCHUIJLENBURG te *Alkmaar*.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

's-Gravenhage, 17 April 1895.

Er wordt gevraagd,

tegen half MEI a. s. voor een bouwwerk te 's-Gravenhage een alleszins bekwaam **OPZICHTER, niet** beneden de dertig jaar, P. G. Flink salaris, nader te bepalen. Brieven franco bij E. F. EHNLE, Architect, *Pieter Bothstraat No. 23, te 's-Gravenhage.*

VEREENIGING „Maatschappij voor den Werkenden Stand.

Afdeeling: **„Ambachtsscholen"**

TE AMSTERDAM.

Aan de 1e Ambachtsschool, *Wetteringschans*, wordt gevraagd:

Een **LEERAAR** in het **Vakteekenen** voornamelijk aan timmerlieden. Salaris *f* **1400.**—

Op bezit der akte M2. wordt prijs gesteld.

Reflectant dient te zijn, theoretisch en praktisch ontwikkeld bouwkundige.

Zich schriftelijk aan te melden vóór **Maandag 22 April** bij den Directeur der school, onder overlegging van stukken.

HET BESTUUR,

AANBESTEDING.

Zaterdag den **4**n **Mei 1895** des namiddags ten **12** uur precies zal in het Hotel *Ossen* aan den *Dijk* te *Enkhuizen* worden aanbesteed:

Het bouwen van een opzienerswoning en van 50 arbeiderswoningen en het verrichten van verschillende werkzaamheden in het Snouck van Loosen-Park te ENKHUIZEN.

Het bestek met 18 teekeningen is tegen betaling van *f* **10.**— te verkrijgen bij den Heer J. C. DE GROOT, Hoofdopzichter te *Enkhuizen*.

C. B. POSTHUMUS MEIJJES,
Architect.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 26 April 1895**, des namiddags te **3** ure zal in het Café *De Roode Leeuw*, Vijgendam *Amsterdam*, door den Weled. Heer M. L. HASELHOFF LICH (firma **F. KORFF & Co.**) te *Delft* worden aanbesteed:

Het bouwen van een CACAOFABRIEK met machinekamer, ketelhuis, woonhuis en verdere werken, aan den RINGDIJK te WATERGRAAFSMEER met de levering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek is tot *f* **1.**— te verkrijgen ter stoomdrukkerij van ROELOFFZEN EN HÜBNER, *N.-Z. Voorburgwal.*

Inlichtingen geven de architecten

A. L. VAN GENDT
J. G. VAN GENDT Alzn.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **29**n **April 1895**, des namiddags ten **1½** ure **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de Wachtkamer **3**e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 620:

Uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen AMSTERDAM—ROTTERDAM, SCHIEDAM—HOEK VAN HOLLAND en op het Gemeenschappelijk station ROTTERDAM—MAAS.

In 7 perceelen. Raming *f* 62,680.—.

Het bestek is tegen betaling van *f* **2.**— per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, of op *franco* aanvraag met toezending van het bedrag in **postwissel** *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)* aan het Bureau Weg en Werken, Kamer **154.**

Aanwijzing geschiedt en inlichtingen kunnen worden verkregen als in het bestek vermeld.

Op dit bestek zijn toepasselijk de Algemeene Voorwaarden der *Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij* dd. 31 Januari 1885 **(gewijzigde herdruk van 20 Februari 1894)**, die bovendien tegen betaling van *f* **0.50** per exemplaar aan bovengenoemd bureau verkrijgbaar zijn.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente *ARNHEM* zullen **Zaterdag 27 April 1895**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize aanbesteden:

BESTEK No. 17.

Het leggen van RIOLEN en het verrichten van GRONDWERKEN ten behoeve van de verbetering van westelijk Klarendal.

Aanwijzing zal worden gehouden op Zaterdag 20 April a. s., 's namiddags 1½ ure aan het bureau Gemeentewerken, in de Kadestraat; alwaar inlichtingen gegeven worden alle werkdagen, tot den dag der aanbesteding, tusschen 10 en 12 uur; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet en teekeningen tegen betaling van *f* 1.00 verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **6**n **Mei 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 627:

Het vergrooten van een — en uitvoeren van herstellingen aan beide houten goederenloodsen der Maatschappij aan de Handelskade te Amsterdam, in 2 perceelen. Raming 1e perceel *f* 18,300, 2e perceel *f* 5800.—.

Het bestek is tegen betaling van *f* **1.**— verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, kamer 154 of op franco aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

op **Dinsdag 14 Mei 1895**, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE, Centraal-Station te Utrecht, van **herstellingen aan Kunstwerken, Gebouwen en Inrichtingen**, behoorende tot de lijnen Amsterdam—Utrecht, Utrecht—Rotterdam, Breukelen—Harmelen, Gouda—Den Haag—Scheveningen en Leiden—Woerden, bestaande in:

A. Hel- en Timmerwerk, in 6 perceelen.
B. Witwerk, Metselwerk en Straatwerk, in 7 perceelen.
C. Loodgieterswerk, in 2 perceelen.
D. Verf- en Behangwerk, in 4 perceelen.
E. Teerwerk, in 2 perceelen.

Het bestek ligt van af 16 April ter inzage en is op *franco* aanvraag tegen betaling van *f* **0.50** (free pr. post *f* **0.55**) te bekomen aan het bureau van den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden op de in het bestek aangegeven tijdstippen.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. N°17 ZATERDAG, 27 April 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

BERICHT.

Het Bureau van *De Opmerker* is thans gevestigd **Van-Bylandtstraat 116**, te *'s-Gravenhage.*

GEESTIGE RENAISSANCE.

Daar het ons in het n°. van 20 dezer aan plaatsruimte ontbrak om het ingezonden stuk van den heer J. W. H. Berden te beantwoorden met eene uitvoerigheid, die eenigszins in overeenstemming zou mogen heeten met het belang van het onderwerp en van het door den geachten inzender te berde gebrachte, moesten wij die beantwoording tot heden uitstellen.

Wij moeten beginnen met onze verontschuldiging te maken, indien de indruk, dien wij van het door den heer Berden in de vergadering der Afdeeling medegedeelde gekregen hebben, niet de juiste geweest is. Waar in het door hem uitgebrachte rapport gesproken werd, „doch van geestige Renaissance-aanbouwen, die nu zoo menig kerkgebouw uit vorige eeuwen sieren, *zijn mij althans geen voorbeelden bekend*", daar hebben wij den spreker zoo begrepen, dat hij omtrent die voorbeelden in het onwetende verkeerde, en hebben toen gemeend eenige weinige werken, door de Renaissance aan kerkgebouwen hierte-lande toegevoegd, te mogen opnoemen, daarbij tevens de bemerking voegend, dat de door ons gegeven opsomming allerminst op volledigheid kon bogen. Argumenten zal men in die opsomming te vergeefs zoeken; misschien heeft evenwel de geachte schrijver het oog op een vorig artikel, waarin wij trachtten aan te toonen dat de door de Maatschappij gestelde vraag een diepere beteekenis heeft, in zooverre als hare beantwoording ertoe kan leiden om nog eens te doen uitkomen, hoe verkeerd onze hedendaagsche restaurateurs doen, door, om met den heer Berden te spreken, „hunne schendende hand aan den ouderen kerkbouw te slaan".

Wij hebben, dunkt ons, genoeg kerken aangewezen, die aanbouwsels uit den Renaissance-tijd bezitten. Of die aanbouwsels de sierlijkheid dier kerken verhoogen, is een quaestie van appreciatie; wij aarzelen niet, als onze meening te kennen te geven, dat dit wel het geval is.

Het is verre van ons den Gothischen oorsprong van, of althans de Gothische elementen in de Haarlemsche doopkapel of het Amsterdamsche transept te ontkennen. De stijlen vloeien allen in elkander; geen stijl is plotseling ontstaan en ook de Gothische niet. Het eerste gebouw, waaraan men den Gothischen stijl wil waarnemen, is het westelijk deel der abdijkerk van St. Denis; het wemelt daar echter van Romaansche elementen, zooals den heer Berden zeker niet onbekend zal zijn. Hij zal echter vermoedelijk niet aarzelen, dit werk als uit de Gothische periode afkomstig, te beschouwen.

Was het nu een daad van wandalisme, dat de laat-Gothische Haarlemsche doopkapel in het begin van de 17e eeuw in Renaissance-vormen werd bijgewerkt? Is het, als bewezen kon worden dat de topgevel dier kapel in de 17e eeuw werkelijk herstelling behoefde, niet te rechtvaardigen, dat van den oorspronkelijken stijl werd afgeweken en dat de gevel vervormd werd in een anderen stijl? Wandalisme kunnen wij in Lieven de Key's schepping allerminst zien; heeft dit woord hier reden van bestaan, dan zouden wij willen, dat er tegenwoordig maar meer van die wandalen waren. Wij achten De Key volkomen gerechtvaardigd, dat hij zong, zooals hij gedaan was. Wij hebben helaas geen oorspronkelijk wijsje meer; wij kunnen slechts raaiuiten, maar wij maken ons belachlijk, indien wij ons daarop beroemen, hoe voortreffelijk onze nabootsing ook geacht moge worden.

Een nachtegaal in het boschje is honderdmaal meer waard dan kooien vol kanarievogels, die zich den nachtegaalslag hebben eigen gemaakt.

De heer Berden betoogt dat de wijze, waarop de Haarlemsche doopkapel door Lieven de Key hersteld is, tot verkwisting en onpractische uitvoering geleid heeft. Het loont zeker de moeite eens na te gaan, in hoeverre deze bewering, die door de Neo-Gothici zoo gaarne gebruikt wordt om de Renaissance te verkleinen, in dit concreet voorbeeld kan geacht worden op waarheid te berusten. Wij moeten dan beginnen met een beschrijving te geven, van wat aan de doopkapel als werk der Renaissance te beschouwen is. Dit bepaalt zich tot vier steunbeeren, een top met hogels bezet en met een fronton bekroond; in den top is ook een drielicht-venster gemaakt. Al deze elementen zouden ook voorkomen, indien wij de kapelgevels nog in 15e-eeuwschen toestand zagen. Nu komt het erop aan, een vergelijking te maken tusschen de wijze, waarop De Key die elementen behandeld heeft en de manier, waarop dat in den Gothischen tijd zou zijn geschied. De 17e-eeuwsche bouwmeester heeft zijn steunbeeren ten deele van gebakken steen, ten deele van gehouwen steen gemaakt, en hij handelde daarbij juist zooals in de 15e eeuw geschied zou zijn; de nog niet gerestaureerde deelen der St.-Bavokerk in de nabijheid der kapel kunnen dit bewijzen. De Renaissancemeester gebruikte echter veel beter materiaal dan zijn voorgangers en zijn contreforten zagen er, vóór de restauratie der kerk begonnen werd, veel beter uit dan die uit den Gothischen tijd. Natuurlijk is de profileering der aan de steunbeeren aanwezige lijsten in 1600 anders dan in 1480, doch dit kan geen oorzaak wezen om in een der twee gevallen van verkwistende en onpractische uitvoering te spreken.

In de 15e eeuw was het gebruikelijk de contreforten schuin af te dekken en door een fiaal te bekronen, die in zoo rijk mogelijke vormen gehouden placht te worden. Economisch of practisch kon deze constructie zeker niet genoemd worden; wat er van dergelijke fialen bewaard bleef, is op het oogenblik niets dan een bijna vormelooze massa, die geen practisch nut heeft, en ook nooit gehad heeft. Niet minder onpractisch en on-economisch waren de in de 15e eeuw en ook al veel vroeger op de topgevels aangebrachte hogels en kruisbloemen; ook deze bouwdeelen zijn aan oude kerken zoo verweerd, dat hunne vormen nog slechts gegist kunnen worden. Een dergelijke verkwistende en onpractische uitvoeringswijze, waarvoor zelfs Viollet-le-Duc geen rationeele verklaring weet te geven, was niet slechts in de 15e eeuw, maar ook in de 14e en 13e in zwang.

Lieven de Key heeft de 15e-eeuwsche constructiewijze gevolgd, ofschoon het hem als Renaissance-man gemakkelijker zou zijn geweest zijn eigen weg te gaan; hij had echter het juist begrip dat zijn werk vóór alles in harmonie met het overige der St.-Baafskerk moest blijven. Voor de schuine afdekking der contreforten gebruikte hij frontons; de fialen gaf hij den vorm van pinakels. De deklijst op zijn topgevel bezette hij met hogels, die hij een zeer individueel karakter wist te geven; in stede van de kruisbloem, die de 15e eeuw als bekroning zou gebruikt hebben, koos hij een fronton met vaas. Onzinnige en voor het bouwwerk schadelijke vormenspraak kan dit alles zeker niet genoemd worden. De frontons zijn al niet schadelijker dan 15e-eeuwsche bekroningen, de pinakels zijn niet nuttiger dan Flamboyant-fialen, de hogels zijn niet practischer of de 15e eeuw dan wel de 17e eeuw ze vormde.

Wat blijft hier nu van de bewering dat de wijze, waarop de Haarlemsche doopkapel door Lieven de Key hersteld is, tot verkwisting en onpractische uitvoering aanleiding heeft gegeven? Immers niets; zelfs de heer Berden kan hier niet van een argumentatie van twijfelachtig allooi spreken.

Het is moeilijk om juist te formuleeren, wat men onder „geestigheid" te verstaan heeft. Misschien zou het, waar het de bouwkunst geldt, goed zijn geestigheid met onderhoudendheid, in tegenstelling van vervelendheid, gelijk te stellen. Vooral in die stijlperioden, die zich door het volgen van vaste schema's kenmerken, kan vervelendheid allicht voorkomen. Het is voornamelijk in de zoogenoemde „vervalperiode" der bouwstijlen dat het volgen van schema's gebruikelijk was. Er is echter geen reden om die vervalperioden eerst met de Renaissance te doen aanvangen; reeds de Gothiek van het laatst der 15e en het begin der 16e eeuw is een product van verval, van het verval der oorspronkelijke Gothische tradities. Het tijdperk, waarin de Renaissance tot verval kwam, omvat de tweede helft der 18e eeuw, toen de scheppingskracht, die tot den Barok- en Rococostijl geleid had, langzamerhand wegstierf. Wij willen van die beide vervalperioden niet te veel kwaad zeggen, want uit de laat-Gothiek kwam onze 16e-eeuwsche Renaissance voort en de stervende kunst der 18e eeuw wist nog den stijl, naar den ongelukkigen Lodewijk XVI genoemd, het leven te schenken, maar wij meenden er toch op te mogen wijzen dat, indien er van verveling in de bouwkunst sprake kan zijn, die in de beide door ons genoemde perioden gevonden wordt. De laat-Gothiek met haar stereotiepe ornementiek, het laatst der 18e eeuw met haar niet minder stereotiepe droog-klassieke vormen, ziedaar een paar kunstuitingen, waarbij het epitheton „vervelend" zeker past.

Als perioden van geestige, d. i. onderhoudende architectuur, zouden wij den eersten tijd der Renaissance en het begin der 18e eeuw willen noemen. Uit het werk dier beide perioden spreekt een frischheid, een vindingrijkheid, die zeker onderhoudend mag genoemd worden; men heeft hier ongetwijfeld met *geestige* bouwkunst in den volsten zin des woords te doen.

Geven wij, met een paar voorbeelden, onze bedoeling weer. De details onzer laat-Gothische kerken zullen maar zelden een reizend architect naar zijn schetsboek doen grijpen; het werk onzer vroeg-Renaissance daarentegen wordt door hem, waar hij het maar vinden kan, afgebeeld. De Zwinger te Dresden geeft stof te over voor de teekenstift, doch het zal niemand invallen, b. v. den gevel van Felix Meritis te Amsterdam te schetsen.

Dat de heer Berden de 17e, 18e en 19e eeuw, wat de architectuur betreft, op ééne hoogte stelt, wijst op een waardeering der Gothiek, die blind maakt voor al wat na dien stijl gekomen is. Dergelijke eenzijdigheid wordt vooral aangetroffen bij hen, die Viollet-le-Duc als hun profeet beschouwen; voor de aanhangers dezer leer hebben de 17e en 18e eeuw, — die *wij* als hebbende haar eigen stijluitdrukking gehad, waardeeren, — al geen meerdere waarde dan de 19e, die het tot geen eigen stijl te brengen wist.

Vergeten mag hier evenwel niet worden, dat de sympathieën van Viollet-le-Duc niet verder gaan dan de *dertiende* eeuw; de veertiende en vooral de vijftiende eeuw hebben bijna niets, dat in zijn kader past, voortgebracht. Het is dan ook haast uitsluitend op de 13e eeuwsche monumenten van Noord-Frankrijk,

dat de geleerde schrijver zijn theorieën bouwde, die men als de rationalistische of redegevende pleegt aan te duiden.

Toch gingen ook de bouwmeesters der 13e eeuw, *n'en déplaise* den schrijver van de Dictionnaire Raisonné, lang niet altijd redegevend te werk. Heeft de Renaissance talrijke bouwdeelen, die met de constructie niets te maken hebben, ook de 13e eeuw had haar fialen, hare hogels, haar kruisbloemen, haar balustraden, haar frontalen boven portalen en vensters, altemaal zaken die even overtollig zijn als de krullen, kolommen en lijsten, die de zoo geminachte Barok- of Rococomeesters maakten. Zoolang evenwel de mensch, ook al siert hem sinds lang niet meer „de gave, te kwispelstaarten bij blijdschap", nog een staartbeen met zich omdraagt, mag men het hem niet kwalijk nemen, wanneer hij zich, in zijn artistieke scheppingen, niet tot het strikt noodige bepaalt.

Indien de 20e eeuw zich aan iets te ontworstelen zal hebben, dan zal dit niet aan de kunst der 19e eeuw zijn, tenminste niet voor zoover de architectuur betreft, daar deze het in de honderd jaren, die met 1900 afsluiten, tot geen karakteristieke stijluiting heeft kunnen brengen. Toch geven wij den heer Berden toe, dat de 20e eeuw zich van iets zal hebben vrij te houden, wil zij aan een bouwkunst, die werkelijk dien naam verdient, het leven schenken; zij zal er voor moeten zorgen, niet als wij, steeds achteruit te kijken, zij zal Viollet-le-Duc en Semper, Schinkel en Blondel, Vitruvius en Vignola op den zolder moeten zetten en vrij van alle banden, waarmede het verledene haar als ons zou willen binden, zich alleen aan haar inspiratie moeten overgeven. Is die inspiratie dan krachtig genoeg om haar te bevruchten, dan komt de nieuwe stijl ter wereld, voor men er op verdacht zal zijn. Is de ontvankelijkheid der 20e eeuw evenwel niet grooter dan die van haar voorgangster, dan is er geen hoop op eigen kroost, maar zal zij, als de onze, om beurte kinderen moeten aannemen van anderen, en die moeten koesteren aan haar boezem, tot zoolang zij merkt, dat het haar eigen kleintjes toch niet zijn en ze met teleurstelling van zich stoot.

HOTELBOUW IN NOORD-AMERIKA.

De reusachtige internationale tentoonstelling, in 't jaar 1893 te Chicago gehouden, bood velen bezoekers een goede gelegenheid aan met de zeden en gewoonten van de bewoners dezer overzeesche gewesten meer in 't bijzonder kennis te maken. De architect L. Gmelin stelde zich bij dat bezoek ten taak om het standpunt, waarop de Amerikaansche architectuur staat, met dat der bouwkunst op het vasteland van Europa te vergelijken en aan de *Deutsche Bauzeitung*, waarin eene reisstudie van zijne hand werd opgenomen, ontleenen wij het volgende.

Al wordt daarbij veel zonderlings, zoo niet willekeurigs aangetroffen, moet erkend worden dat de bouwwerken der Amerikanen in de geschiedenis der bouwkunst van de 19e eeuw niet onvermeld kunnen blijven, wijl gebleken is, dat deze kunst zich in de zestig jaren, sedert den grooten burgerkrijg verloopen, in belangrijke mate ontwikkeld heeft.

Ofschoon de hotelbouw daarvan een betrekkelijk bescheiden deel uitmaakt, is het verschil van den bouw en de wijze van inrichting met de Europeesche gebouwen zoo groot, dat de bijzondere aandacht daarop wel gevestigd mag worden.

De stad New-York heeft circa 100 hotels van den eersten en 250 van den tweeden en derden rang. Wat rijkdom van inrichting en comfort voor de reizigers betreft, staan zij ver boven de beste van Europa.

Dit openbaart zich in 't bijzonder in het comfort, dat den reiziger door de toepassing van de nieuwste vindingen op technisch en natuurkundig gebied en in enkele eenvoudige zaken van practisch nut wordt aangeboden, als bijv. buizenleidingen met pneumatische inrichting voor het transport van voorwerpen van kleineren omvang, als brieven, kamerdeursleutels enz van iedere verdieping naar het hoofdbureau of wel in omgekeerde richting. Verschillende geheel voor de correspondentie ingerichte vertrekken bevatten ten behoeve der logé's schrijfmachines en in alle kamers zijn electrische uurwerken, die van uit het hoofdbureau worden geregeld. De nieuwste vindingen op electrisch gebied zijn voor de verlichting van het geheele gebouw toegepast en dienstbaar gemaakt om bestellingen uit de logeerkamers naar de keuken te doen. Daartoe is aan den wand een ronde schijf aangebracht, waarop de meest voorkomende spijzen en dranken zijn aangeduid; men stelt den daarop bevestigden wijzer op hetgene men verlangt, drukt met den vinger op een knop en weinige minuten daarna staat het verlangde ter beschikking.

De machinale inrichting van deze hotels is van uitgebreiden aard. Het hotel Waldorf bijv. beschikt over 16 stoomwerktuigen met een gezamenlijk vermogen van 3000 p. k., die onder toezicht van in het gebouw wonende machinisten staan. Daardoor wordt de noodige stoomkracht geleverd voor de liften, de ijs- en waschmachines, de verwarming en de ventilatie, de verlichting en de pompwerktuigen voor de waterbezorging. Hieraan wordt zeer veel zorg besteed; niet alleen dat het water voor allerlei doeleinden in overvloed beschikbaar wordt gesteld, het wordt ook rein en vrij van schadelijke organische bestanddeelen afgeleverd, en zoowel de talrijke badkamers als de keukens en de waschinrichtingen zijn van koud en warm water voorzien. De op de zolderverdieping geplaatste groote reservoirs zijn steeds met water gevuld om bij brand een waren zondvloed over het gebouw te kunnen uitstorten. De stoomwerktuigen zijn in de kelderruimten ondergronds aangebracht.

In 't oogvallend is verder de gemakkelijke wijze waarop aan ieder toegang wordt verleend. Geen mensch valt u lastig met de vraag wat ge verlangt of met welk doel gij u in 't gebouw begeeft; ongehinderd verkrijgt men dan ook toegang naar de hal of groote vestibule, die er geheel op ingericht is om het den bezoekers zoo aangenaam en gezellig mogelijk te maken. Gemakkelijke zetels, van kostbare houtsoorten vervaardigd, zijn langs de wanden aangebracht, welke laatste bekleed zijn met gepolijst wit en bruin gevlekt aragoniet (onyx van Mexico en Florida). De bovenlichtramen, die de geheele vestibule verlichten, zijn bezet met kleurrijk in lood gezet glas, en waar het daglicht niet genoegzaam doordringt, is het electrisch licht te hulp geroepen.

Het hoofdbureau (office) is steeds bij den ingang aangebracht en zoodanig gelegen, dat het den binnentredenden onmiddellijk in het oog valt; hier kan men van de aanwezige beambten alle mogelijke inlichtingen ontvangen. Wijl dit bureau electrisch verbonden is met alle verdiepingen van het gebouw, kan men zich met weinig moeite op de hoogte stellen van al, wat men verlangt te weten. Niet ver van daar vindt men de schrijfkamer, de leeskamer en het telegraafbureau, somtijds ook in de vestibule een standaard met couranten en bibliotheek, alsmede het bureau voor spoorwegbiljetten en het goederen-bureau, als het laatste niet in den kelder ligt. De begane grond

2de Verdieping.

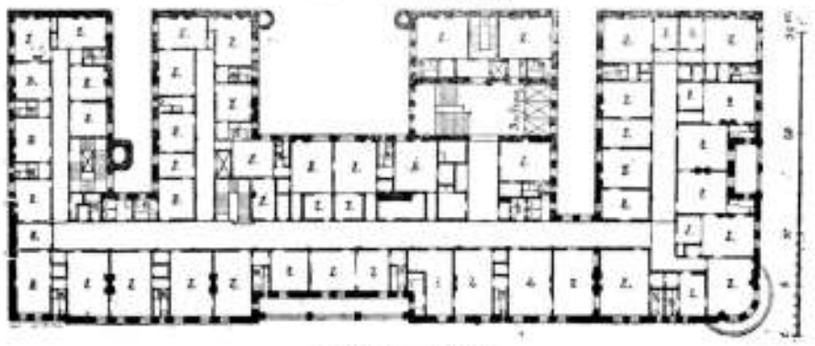

Begane Grond.

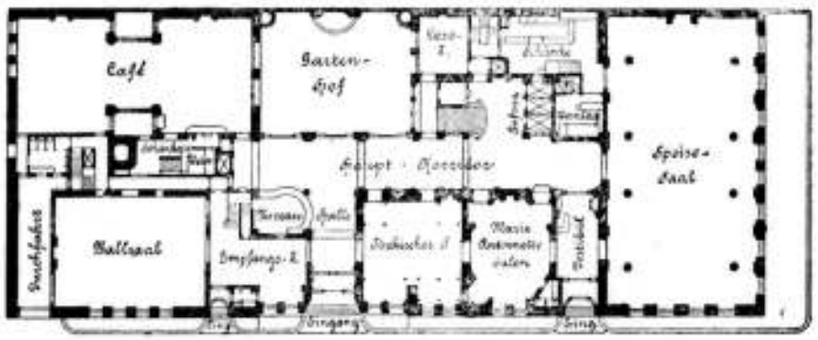

HOTEL WALDORF TE NEW-YORK.

bevat verder de eetzaal, waarbij zich steeds een garderobe bevindt, een ontbijtzaal en soms ook een afzonderlijk vertrek voor dames, een balzaal en dergelijke gezelschapsvertrekken.

Veelal zijn deze vertrekken ook wel op de 1e étage aangebracht en bereikt men die dan langs breed aangelegde marmeren trappen; in deze „parlor-floor" zijn die vertrekken dikwerf zoo gerangschikt, dat zij allen met breede deuren en ramen op het trappenhuis uitkomen, zoodat men van daaruit een zeer fraai uitzicht op de vestibule en de trap heeft. Deze „parlor-floors" zijn, wat betreft de ongemeen rijke wijze waarop de vertrekken in verschillende stijlen zijn behandeld, bijzonder interessant. Men vindt ze in Moorschen of Perzischen stijl, Lodewijk XIV—XVI of Maria Antoinette en style empire, Romaansch of Renaissance, de laatste echter zeer weinig en dan meest Italiaansche Renaissance. Wel neemt men het met die stijlvormen somtijds niet zoo ernstig op en komt het wel voor dat men in dezelfde kamer bij een Romaanschen schoorsteenmantel rijk wit gelakt en verguld rococo meubilair aantreft, maar toch maakt het geheel den indruk dat geen kosten zijn gespaard om het reizend publiek in deze vertrekken een alleszins comfortable en aangenaam verblijf aan te bieden.

Reeds op de 1e verdieping vindt men de logeerkamers, die allen, met uitzondering van die van de laagste prijzen, een afzonderlijk badvertrek met watercloset hebben.

Een eenigszins regelmatige indeeling treft men alleen aan in dat gedeelte, waar de gasten en bezoekers zich verzamelen en dus op den beganen grond of op de bel-étage. Daar het gebouw gewoonlijk bijna geheel van ijzer is samengesteld, kan de indeeling van den beganen grond onafhankelijk zijn van de daarboven gelegen étages, en komt het veelal voor dat men den hoofdcorridor van de verdieping over de helft van de breedte van den daaronderliggenden verschuift. Wel heeft dit bezwaren voor de opgaande ijzeren draagpijlers, de schoorsteenen, de liften enz., maar men weet de vrijkomende ruimten dan te gebruiken voor badkamertjes en kasten, of verbergt de onregelmatigheid door het aanbrengen van nissen in de verschillende vertrekken. Aan de onregelmatige plaatsing van de lichtopeningen in de gevels wordt dan door 't aanbrengen van balkons, loggia's of uitgebouwde gedeelten zooveel mogelijk tegemoet gekomen.

Veeltijds vindt men ook in de kelderverdieping lokalen, die voor het publiek toegankelijk zijn en dit vooral, wanneer die ruimte in twee verdiepingen verdeeld is. De onderste is dan gewoonlijk voor het grootste deel bestemd voor de machines, wijn- en ijskelders. De bovenste, als basement in de gevel-distributie aangebracht, dient dan voor koffiehuis, biljartzalen, barbierswinkels en dergelijke. Ook vindt men daarin eene ruimte afgezonderd voor closets en urinoirs. Deze voldoen aan een groote behoefte in de Amerikaansche steden, omdat de daarvoor bestemde openbare plaatsen bijna nimmer worden gebruikt en men steeds zijn toevlucht neemt tot het naastbijzijnde **hotel.**

Het hotel Waldorf, op den hoek van de 5e Avenue der 33e straat, is, wat het uiterlijk aanzien en de exploitatie betreft, een der eerste hotels in New-York en het mag daarop, ook wat de architectuur der gevels betreft, aanspraak maken. Het heeft bij eene breedte van 30.5 meter, eene lengte van 76 meter en eene hoogte van 55 meter en telt 12 verdiepingen; toch is het den architect H. J. Hardenbergh gelukt door het achteruitbrengen van enkele gevelgedeelten, de verhooging van andere, het juiste gebruik van torentjes, nissen, loggia's, balkons enz., daarvan een goed geheel te maken en eentonigheid geheel te vermijden. Hij heeft den stijl gekozen van de Duitsche Renaissance der 16e eeuw en wel eenigermate in verband met de afkomst en geboorteplaats van de familie des eigenaars (William Waldorf Astor): de stad Heidelberg.

Het souterrain is van roode zandsteen en dit materiaal is ook gebruikt voor de groote loggia boven den hoofdingang; het overige is gemetseld van gebakken steen met veelvuldige toepassing van geprofileerde steenen. Behalve de ronde toren op den hoek, die als een Amerikaansche bijzonderheid moet worden beschouwd, geeft de geheele gevel-ordonnantie den reeds genoemden stijl, ook wat de reliefs en de ornementeering van de pijlers der loggia's betreft, op zeer bevredigende wijze weer en komt het duidelijk uit, dat de architect en zijne medewerkers een goede school hebben doorloopen.

Met den bouw van dit brandvrije hotel werd in November van het jaar 1890 een begin gemaakt en de opening vond plaats op 15 Maart 1893; de bouwkosten bedroegen ongeveer 5 millioen dollars, waarvan voor machines met buizenleidingen, liften, ventilatie enz. een half millioen en voor meubilair 700,000 dollars besteed werd.

Men vindt in het gebouw 530 kamers, waarvan 100 voor salons zijn bestemd en 350 een afzonderlijke badinrichting met closet hebben; de overige badkamers zijn gewoonlijk uit de twee aanliggende kamers te bereiken. Als een bijzondere voorzorg bij brandgevaar moet erop gewezen worden dat de logeerkamers zoodanig gerangschikt zijn, dat zij allen op de binnenplaatsen of op de straat uitkomen.

Op iedere verdieping vindt men vertrekken met de noodige schrijfmachines voor de correspondentie, de brieven kunnen langs den reeds beschreven pneumatischen weg direct naar de brievenbus in 't hoofdbureau worden geëxpedieerd. Gas, electrisch licht, schelinrichting enz. zijn overal aangebracht.

Een groote trap, drie kleinere dienst-trappen en zes liften bevorderen het verkeer tusschen de verschillende verdiepingen; de bureaux op iedere verdieping ontvangen de spijzen en dranken door liften en zijn daartoe volledig voorzien van glas- en aardewerk, zilver enz.; toestellen tot verwarming der spijzen en 't koelhouden van dranken zijn daarbij niet vergeten. Om tegemoet te komen aan de minder goede hoedanigheid van het New-Yorker drinkwater wordt het gefiltreerd alvorens het in de reservoirs komt; de afkoeling geschiedt door verkoelingstoestellen.

Voor de verwarming wordt de afgewerkte stoom van de machines gebezigd; alleen bij buitengewone koude is versterking door hoogeren stoomdruk noodig.

De geheele verlichting van het gebouw geschiedt door circa 100,000 gloeilampen.

Het Duitsche-renaissance type der gevel-ordonnantie vindt men terug in de decoratie van de ontbijtzaal. De hoofdvertrekken op den beganen grond, en in 't bijzonder de eetzaal, de balzaal en de geheele corridor, zijn zoowel wat de ordonnantie als het mobilair betreft style empire. Het salon Marie Antoinette en dat in Turkschen stijl kenmerken zich reeds door hunne benaming. Als een bijzonderheid, die het hotel van de meeste andere in New-York onderscheidt, moet de aandacht gevestigd worden op de als tuin aangelegde vestibule, die, versierd met fijn Japansch porselein, vreemdsoortige planten en weelderig ameublement, een kunstvol en aantrekkelijk middenpunt van dit hotel uitmaakt.

Overbodig is het de inrichting van de overige verdiepingen van dit hotel te beschrijven. Wel moet gewezen worden op de luxurieuse behandeling van de vertrekken op de 1e verdieping, waar zich de zoogenaamde „State-departments" of „Royalrooms" bevinden, die voor 't bezoek van hooggeplaatste personen zijn ingericht.

De kamers zijn van verschillende grootten en meestal ingericht in een der luxe-stijlen van de 18e eeuw, met rijk beschilderde wanden en plafonds; de kellner noemt den bezoeker in één adem zoowel den daarvoor betaalden prijs als den naam van den schilder. Als een staaltje van weelde dient, dat een op gouden grond in den stijl van Lodewijk XVI beschilderde Steinway-vleugelpiano 10,000 dollars heeft gekost.

De andere vertrekken zijn in Renaissancen stijl behandeld, versierd met antieke schilderijen van hooge waarde en voorzien van gobelins, rijk bewerkte kasten, staatsie-ledikanten, majolica's en zilverwerk. Te verwonderen is het niet, dat hier logeerprijzen van 100—200 dollars worden gevraagd, die alleen door Amerikaansche millionairs en spoorweg-koningen betaald kunnen worden.

(*Slot volgt.*)

PRIJSVRAGEN

ZEVENDE KERK VOOR DE NED.-HERVORMDE GEMEENTE TE 's-GRAVENHAGE.

Op deze besloten prijsvraag, waaromtrent eenige mededeelingen voorkomen in de nommers van 8 Dec. '94, bladz. 389 en 19 Jan '95 bladz. 22, zijn zeven antwoorden ingekomen onder de motto's: 1 Westerkerk. — 2. Die Haghe. — 3. Zeven. — 4. Z + Zb en Ze. — 5. Tempel. — 6. Maart — en 7 de Regentessekerk.

Aan den wedstrijd, waartoe acht architecten werden uitgenoodigd, — zijnde de heeren G. Brouwer Jz., E. F. Ehnle, H. J. Mondt, J. J. van Nieukerken, P. du Rieu Fzn. en F. A. van Seters te 's-Gravenhage, C. B. Posthumus Meijjes te Amsterdam en J. Verheul Dzn. te Rotterdam, — hebben zeven deelgenomen. De Jury, bestaande uit de architecten C. Muijsken, F. J. Nieuwenhuis en C. H. Peters, benevens een drietal leden van de commissie voor den bouw der kerk, welke laatsten alleen een adviseerende stem uitbrachten, heeft het ontwerp van den heer J. Verheul Dzn. met algemeene stemmen bekroond.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 24 April 1895.

Na lezing der notulen en van een brief van de Afdeeling Leeuwarden, waarin dank betuigd wordt voor het benoemen der jury uit de Afdeeling Arnhem, en tevens bericht wordt dat het bestuur zich met het uitgebrachte rapport heeft kunnen vereenigen, doch gemeend heeft aan het ontwerp onder het motto „Paardenkop in een cirkel" het diploma van de Afdeeling te moeten uitreiken, wordt een verslag van de Woningvereeniging „Openbaar Belang" voor den leescirkel gegeven.

Daarna deelt de Voorzitter de veranderde voorstellen mede, die in de a. s. Meivergadering van de Maatschappij ter tafel zullen worden gebracht en wekt met klem en kracht de leden, die in het belang dier reorganisatie voorstellen hebben te doen, op om ter vergadering te verschijnen en de niet-leden der Maatschappij om toe te treden tot het lidmaatschap.

Verschillende argumenten worden aangevoerd om aan te toonen dat het werkblad meer actueel kon zijn en ook door het geven van goede en op tijd verschijnende verslagen van den uitslag van aanbestedingen meer belangstelling zou wekken.

Aan de orde is nu het verslag van het lid J. G. v. d. Berg over de voorgenomen excursie. Spreker stelt voor den eersten dag van Amsterdam uit, Hoorn en Enkhuizen te bezoeken, daarna naar Amsterdam terug te keeren en den volgenden dag naar Alkmaar en Egmond a/Zee te gaan en een rijtoer naar Bergen en Heiloo te maken.

De terugkomst in Amsterdam wordt echter voor het welslagen der excursie van den volgenden dag noodlottig beschouwd; men acht het beter van Amsterdam te gaan naar Monnikendam, Edam en Hoorn, daar te logeeren en den volgenden dag voor een tocht per as naar Enkhuizen en een zeetochtje naar Stavoren te bestemmen. Afbeeldingen van het meest belangwaardige worden door spreker ter beschikking gegeven en besloten op 5 en 6 Juni a. s. den tocht te ondernemen.

Het lid Van den Berg gaf hierna eene kunstbeschouwing van het bekende werk: *Tours et Tourelles historiques de Belgique, par Jan Baes.*

Daarna werd bezichtigd het album, uitgegeven door de Maatschappij bij gelegenheid van haar vijftigjarig jubileum, hetwelk aan nieuwe leden van de Maatschappij gratis zal worden gegeven.

Het lid Boerboom deelde eenige interessante bijzonderheden mede omtrent een kerkje in de nabijheid van Deutichem, hetwelk onder zijne leiding werd gerestaureerd. De toren, dateerende uit de XII eeuw, bestond uit een spouwmuur van tufsteen, welke spouw opgevuld was met beton van ijzerslakken, zeker een bewijs dat toen ter tijde de ijzer-industrie in die streken reeds bloeide.

Het lid Crollaer deed eenige mededeelingen over een brug van noord-cement, staande op de Antwerpsche tentoonstelling, welke brug dezer dagen, bij het ontgraven van een der fundamenten, is ingestort; deze ontgraving achtte men de eenige wijze om de brug af te breken, daar men door belasting geen resultaat kreeg. De vrije spanning dezer brug was 18 meter en de dikte in den top van het gewelf 0.50 M., wel een bewijs dat het noord-cement een voortreffelijk materiaal is.

Nadat door den Voorzitter allen heeren bedankt waren voor hunne bijdragen, werd deze laatste bijeenkomst gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Maandagmiddag te twee uren werd in „Pulchri" de tentoonstelling geopend der nagelaten werken van Jan Vrolijk, die het vorig jaar zoo onverwacht in de volle kracht van het leven aan zijn gezin en de kunst ontviel. De catalogus, met Haaxman's zeer waardeerende voorrede over Vrolijk's hartelijke persoonlijkheid en zijn verdiensten als schilder, geeft 83 nummers aan, waarvan nr. 83 alleen een verzameling van veertig studies naar de natuur bevat.

— Regenten van de Sophia-stichting te Scheveningen, de zeebadinrichting voor kinderen, hebben een terrein van ruim 1700 centiare in de voormalige renbaan aangekocht tot uitbreiding van de speelplaats.

— De Minister van Waterstaat heeft een commissie benoemd om den invloed na te gaan, welken het wegnemen van de schelpen op het strand en de duinen heeft.

Zij bestaat uit den heer G. van Diesen, oud-hoofdinspecteur van den waterstaat te 's-Gravenhage als voorzitter en de heeren Dr. J. Lorié, privaat-docent in de mineralogie en geologie aan de universiteit te Utrecht, en Dr. P. P. C. Hoek, wetenschappelijk adviseur in visscherijzaken te Helder, als leden.

ROTTERDAM. Uit het jaarverslag der Bouw-maatschappij Plan C. over 1894 blijkt, dat de winkels en bovenhuizen steeds verhuurd zijn geweest en aan huur hebben opgebracht f 46,347.86. Na afschrijving voor rente, onkosten enz., tot een totaal bedrag van f 31,970.08 bleef f 14,377 78 ter verdeeling over, zoodat het dividend op 4 pCt. kan worden bepaald.

DELFT. De Nederlandsche gist- en spiritusfabriek heeft het feest van haar vijf-en-twintigjarig bestaan met luister gevierd. Zaterdag jl. werd een „Ommegang van Nederl. nijverheid te Delft aan den vooravond van de 20e eeuw" gehouden. Deze optocht gaf den toeschouwer een beeld van de onderneming der fabriek in haar geheelen omvang, van al haar organen, in al haar uitingen, van haar wording en haar ontwikkeling, van haar hulpmiddelen en vruchten op elk gebied.

Des avonds was er een schitterende illuminatie met muziek, bal-champêtre en café-chantant en des Zondags had een feestmaaltijd voor 't personeel en andere genoodigden plaats. Een duizendtal gasten zaten aan 17 tafels in de nieuwe mouterij en aan het dessert werden tal van toosten uitgebracht.

ZIERIKSEE. Op de 118e algemeene vergadering van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, op 9 en 10 Juli e. k. alhier te houden, wordt het rapport der jury over de antwoorden op de prijsvraag tot het verkrijgen van electrische kracht door windmolens, aan de orde gesteld.

— De heeren J. E. Scholten, te Groningen, en J. Blom, te Meppel, hebben, als voorzitter en secretaris van de commissie voor een tramverbinding van Hoogeveen of Beilen naar Emmen, den ingenieur H. de Koning, te Nijmegen, opgedragen de beide voorgestelde trajecten op te nemen en de kosten van aanleg te berekenen.

VLAARDINGEN. De firma IJzermans & Co. heeft het door de gemeente gestelde bod van f 60,000 voor de gasfabriek aangenomen en dientengevolge zal die fabriek met ingang van 1 Juli voor rekening der gemeente geëxploiteerd worden.

— Wij vestigen de aandacht onzer lezers op den „Algemeenen catalogus van Engelsche en Amerikaansche artikelen", van de firma Huijsbrock Hasselaer en Co., Koningsplein 1 te Amsterdam. Op aanvrage zendt genoemde firma dezen catalogus gratis en franco.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, is bepaald dat de commissie, belast met het afnemen der examens B, volgens de artt. 61—65 van genoemde wet, voor het jaar 1895 zitting zal houden te Delft;

en zijn benoemd:

tot lid en voorzitter dier commissie, J. M. Tebbens, hoogleeraar aan de Polytechnische School;

tot leden:

J. C. Kluyver, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, Dr. H. Haga en Dr. P. H. Schoute, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

Dr. H. Behrens, J. Cardinaal, H. Cop, J. A. Snijders C.-Jzn. en Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraren aan de Polytechnische School;

Dr. L. Aronstein, A. F. Gips, J. A. van der Kloes, G. J. Meerz, Dr. R. Sissingh en Dr. J. de Vries, leeraren aan de Polytechnische School;

Dr. G. J. W. Bremer, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Rotterdam, en Dr. G. Schouten, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam,

die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun nader door den voorzitter zal worden medegedeeld.

— De civiel-ingenieurs J. P. Textor, J. M. Stoop en F. J. M. Reynders zijn benoemd de eerste tot adjunct-ingenieur en de beide anderen tot buitengewoon opzichter bij het verrichten van peilingen in de Noordzee en het doen van daarmede in verband staande metingen.

— Tot ingenieur 2e kl. bij den Waterstaat in Ned. Indië is benoemd de ambtenaar op nonactiviteit A. H. Saltet, die tevens als zoodanig is toegevoegd aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling.

— De heer A. Ph. K. D. van Malsen, ingenieur 2e kl. van den Waterstaat in Ned.-Indië, met verlof hier-te-lande, is benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken van het Noordzeekanaal.

— Bij Kon. besluit is, met 1 Mei, de heer M. Westerbaan Maurling, scheepsbouwkundig-ingenieur, tijdelijk benoemd tot technisch ambtenaar 2e kl. bij het aan het Departement van Koloniën verbonden Technisch bureau.

— Bij Kon. besluit is P. J. Cromjongh benoemd tot opzichter bij de Landsgebouwen.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen is benoemd tot opzichter-teekenaar C. F. Moot, ter standplaats Utrecht aan de centrale werkplaatsen.

— Door den Raad der gemeente Loek werd den 18n April j.l. tot gemeente-opzichter benoemd de heer H. Noorman te Oosterwolde (Friesland). Op de voordracht waren geplaatst:

J. J. Bierma	te	Wierum;
G. W. Dijkstra	„	Nes;
C. Meijer	„	Groningen;
H. Noorman	„	Oosterwolde;
C. T. v. d. Weide	„	Terkaspel, en
H. A. Zondag	„	Zuidlaren.

— Tot opzichter aan de gemeentelijke gasfabriek te Leeuwarden is benoemd de heer H. Kempkers, te Groningen; de aanbeveling bestond uit de heeren H. Kempkers voornoemd, A. A. Alting te Assen en J. Gonder Jz. te Gouda.

— De Raad van Groningen besloot den heer R. Reynders Szn, ingenieur der stadswerven, ter gelegenheid van zijn veertigjarig dienst-jubileum een jaarlijksche toelage toe te kennen van f 400. Bij Koninklijk besluit werd genoemde ingenieur benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

— Voor de betrekking van opzichter der gemeentewerken te Leeuwarden hebben zich zes sollicitanten aangemeld, waaruit de heer C. L. van Kesteren Jr. te Groningen benoemd is.

— De heer R. P. Stuivinga, gemeente-architect te Maassluis, heeft tegen 1 Juli a. s. eervol ontslag aangevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Practisch ervaren opzichter en bekwaam bouwkundig teekenaar, beiden om direct in dienst te treden. Adres lett. S X, Algem. adv.-bureau A. J. Roumn, Amsterdam.

— Bekwaam teekenaar, die eenige uren beschikbaar heeft. Adres lett. IJ B 617, *N. v. d. D.*

— Onderwijzer in het machine-bankwerken, smeden en vakteekenen aan de ambachtsschool te Utrecht Inl. bij den directeur.

ADVERTENTIËN.

DAKPIK,
ter vervaardiging en onderhoud van
DAKBEDEKKING,
zeer geschikt voor het onderhoud van oude zinken of ijzeren daken.
DAKPIK werd gebruikt voor de bedekking van stationsgebouwen, de bureaux van de directie van den Dombouw; het Panoptieum en de Meelfabriek „Moabit" te Berlijn, enz. enz.
Uit de Berlijnsche Dakpikfabriek van
KLEMANN EN Co.
Magazijnhouders en Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën
DE JONGE EN HOOGBRUIN,
Loodgieters en Zinkwerkers, Prinsengracht N°. 585—593,
AMSTERDAM.
Dezer dagen worden aan alle bouwondernemers prospectussen toegezonden. Aan hen, die belang stellen in de nieuwe vinding, wordt op franco aanvrage door de firma DE JONGE & HOOGBRUIN een prospectus verstrekt.

SPECIALITEIT IN ALLE
Kunstsmeedwerken versieringen,
ENZ.
ARNHEMSCHE KUNSTSMEDERIJ.
Schuifbare
HEKKEN en MONTEERING
voor Zonneschermen. H. J. SIMONS Jr.

HACCOU & STORK.
Amsterdam.
FABRIEK EN HERSTELPLAATS VAN INSTRUMENTEN.
Smederij, Draaierij, Koper- en Metaalgieterij.
SPECIALE INRICHTING tot het repareeren van MANO- en VACUUMMETERS, alsmede tot het fraisen van alle soorten TANDRADEREN.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
HOUTHANDEL, ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, Vlooren, Vloerribben, Broeibakken, enz. enz.
Eenig zeker werkend reuk- en kleurloos middel.

BOUWTERREIN.
Aan de Roermondsche straat en buiten de Geldersche Poort te Venloo zijn verschillende BOUWTERREINEN TE KOOP. Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verkoop van afgekeurd Spoorwegmaterieel.

Op Maandag 13 Mei 1895, zullen bij inschrijving verkocht worden een LOCOMOTIEF met TENDER, eenige Wisselstukken, 4 Rijtuigen 1e, 2e en 3e Klasse, 5 Rijtuigen 3e klasse, een Bagagewagen, 5 Voewagens en 29 Goederenwagens.
De voorwaarden van verkoop zijn op aanvrage verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij *Droogbak* te AMSTERDAM.
De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid;
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

Het COLLEGE van REGENTEN over de Godshuizen en den Algemeenen Armen te *'s Hertogenbosch*, zal alhier op **Vrijdag 21 Mei 1895**, in het Oude Mannen- en Vrouwenhuis in het openbaar

Aanbesteden:

Het leveren en leggen van MARMEREN- en NAMENSCHE TEGELVLOEREN in de hoofdgangen en portalen van het Geneeskundig Gesticht te 's Hertogenbosch.

Bestekken op franco aanvrage verkrijgbaar aan het Centraalbureau *Gasthuisstraat*.

Locale aanwijzing **Maandag 20 Mei**, namiddag 2 ure.

Nadere inlichtingen geeft de Bouwkundige bij de Godshuizen Th. J. KLOMPERS.

AANBESTEDING.

Zaterdag den **4n Mei 1895** des namiddags ten **12** uur precies zal in het Hotel *Ossen* aan den *Dijk* te *Enkhuizen* worden aanbesteed:

Het bouwen van een opzichterswoning en van 50 arbeiderswoningen en het verrichten van verschillende werkzaamheden in het Snouck van Loosen-Park te ENKHUIZEN.

Het bestek met 18 teekeningen is tegen betaling van **f 10,—** te verkrijgen bij den Heer J. C. DE GROOT, Hoofdopziehter te *Enkhuizen*.

C. B. POSTHUMUS MEIJJES,
Architect.

C. L. SCHWARZ.
Handel in Bouwmaterialen,
Ingelheimer Portland Cement.
RUIME KEUZE IN
Binnen- en Buitenlandsche Vloer- en Wandtegels.
Magazijn: Singel 368-372, AMSTERDAM.

TER OVERNAME
wordt aangeboden

een volledig stel, goed onderhouden **ELECTRISCHE UURWERKEN**, met bijbehooren, dienstig voor een of ander **groot Etablissement.**

Deze **(ruim 50)** Uurwerken, zijn door middel van geïsoleerde geleiders zoodanig verbonden, dat zij bij gedeelten in werking kunnen gebracht worden, waartoe **30** elementen LECLANCHÉ en **5** elementen CALLAUD, alsmede een groot reserve-materiaal voor de batterijen beschikbaar zijn. Uitvoerige **teekeningen** en **beschrijvingen** in het Hollandsch behooren bij de groep toestellen. Informatiën te bekomen bij Jhr. Dr. Ed. EVERTS, **Stationsweg 79, Den Haag.**

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **6n Mei 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Central Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 2e klasse (ingang Vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 627:

Het vergrooten van een — en uitvoeren van herstellingen aan beide houten goederenloodsen der Maatschappij aan de Handelskade te Amsterdam, in 2 perceelen. Raming 1e perceel f 18.300, 2e perceel f 5800.—.

Het bestek is tegen betaling van **f 1.—** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, kamer 154 of op franco aanvrage aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **13n Mei 1895**, des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Central Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 2e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**,

Volgens bestek No. 628:

de levering van gegoten ijzer ten behoeve van de Centrale Werkplaats te Haarlem van af 1st Juni 1895 tot ultimo Mei 1896 in 5 perceelen.

Het bestek is tegen betaling van **50** cent per exemplaar verkrijgbaar bij den Portier aan het Central Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam* en op *franco* aanvrag *met toezending van het bedrag in postwissel of postzegels* (aan aanvragen zonder bijvoeging van het bedrag wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Tractie en Materieel, kamer n°. 191 in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden van 8 tot 10 Mei 1895 verstrekt door den Chef der Centrale Werkplaats te *Haarlem*, waar ook de modellen en de aard van het gietwerk in ongereschouw kunnen genomen worden.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

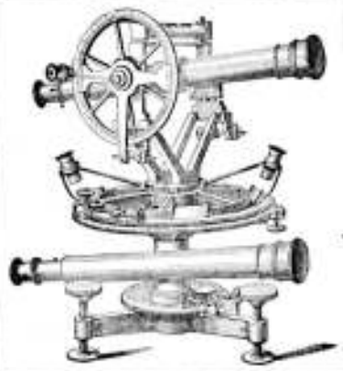

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

N. J. KAMPERS, Spuistraat 146, Amsterdam.
Nelson-, Field- en C. & W.-Rijwielen.
GROOTSTE VOORRAAD IN NEDERLAND.
Prijzen van af f 150 tot en met f 350.

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,
worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door
„De Russische Houthandel",
GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**
Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*
Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°18 ZATERDAG, 4 Mei 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

HOTELBOUW IN NOORD-AMERIKA.

(*Vervolg en slot van bladz.* 134.)

Als een der New-Yorker hotels het vorenomschreven gebouw ten opzichte van rijkdom en afmetingen overtreft, en als zoodanig onder die van den eersten rang moet worden genoemd, kan daarvoor het hotel „New-Netherland" in aanmerking komen. Door de zeer gelukkige ligging op den hoek van het groote Central-Park en ver verwijderd van de drukke beweging van de City, biedt het op de dakbedekking aangelegd terras, dat ruim 70 meter boven den grondslag ligt, zoowel over het park als de geheele stad met de haven een heerlijk schoon panorama aan. Dit hotel werd in Juni van 't jaar 1893 geopend, behoort mede aan de familie Astor en de bouwkosten hebben 2,3 millioen dollar bedragen; naar de verkregen uitkomsten kan het niet onder de gelukkige geldbeleggingen gerekend worden, want de eerste pachter failleerde in Januari 1894.

Dit reusachtige gebouw, ontworpen door den architect William H. Hume, is mede een treffend voorbeeld van romanesken stijl. De vier onderste verdiepingen vormen het plint, de volgenden het hoofddeel der façade, terwijl de beide bovenste kunnen beschouwd worden als de fries van de kroonlijst, waarboven de in den gevel voorkomende verticalen zich in torentjes enz. redegevend oplossen.

Het zoogenaamde door vier verdiepingen geformeerde plint is van ruw behakte roode zandsteen, welk materiaal ook gebruikt werd voor alle lijsten, balkons en ontlastingsbogen boven de ramen; de overige gevelvlakken zijn in donkergele baksteen opgetrokken, welke kleur met die van de roode zandsteen bijzonder goed harmonieert. Het gebouw heeft een dubbele kelderverdieping of sousterrain als men zoo wil; de trottoirs, die langs de smalle zijde van 't gebouw eene breedte hebben van circa 6 meter, zijn geheel onderkelderd. De onderste kelderverdieping is voor het $^2/_3$ gedeelte ingenomen door de machinale inrichting; het overige deel dient voor bergplaats van wijn en levensmiddelen, en ook voor een kegelbaan, die van uit het daarboven liggende café direct bereikbaar is. Het bovenste gedeelte van dezen kelderaanleg bevat behalve verschillende dienstlokalen, — als bakkerij, keukens, boekhandel en bergplaatsen voor de bagage van reizigers, — een groot café met biljartzaal, barbierswinkel en eene zeer groote ruimte voor privaten met gelegenheid om zich te wasschen en reinigen.

Bijzonder wordt de aandacht gevestigd op de Remington schrijfmachine met bediening, het bureau tot verkrijging van toegangsbilletten voor alle schouwburgen, de telephonische verbinding in ieder vertrek en de gelegenheid om waarden te deponeeren.

In 't geheel telt het gebouw 19 verdiepingen; het aantal kamers, die van af de 1e étage genummerd zijn, bereikt het nummer 722. In de bovenste der vier dakverdiepingen, de zoogenaamde „la undry floor" vindt men de waschmachines, de droogkamers, de linnenkamers enz. De eetzaal heeft eene lengte van circa 35 meter; de office (bureau) gaat door twee verdiepingen en wordt van de bovenzijde verlicht. De wijze, waarop de verschillende vertrekken voor het onderling verkeer der gasten zijn afgewerkt, getuigt weder van buitengewone rijkdom; men vindt er een Duitsche kamer in Renaissance-stijl en eene Venetiaansche met eene zeer goede kopie van den fraaien schoorsteenmantel van het Dogenpaleis te Venetië.

In tegenstelling met het Hotel Waldorf, hebben de toiletkamertjes slechts bij uitzondering vensters.; zij zijn van electrisch licht voorzien en kunstmatig geventileerd. Ook hier heeft de verschuiving van de muren der corridors op dezelfde wijze plaats gevonden en daarvan is vooral bij de hoogere verdiepingen veel gebruik gemaakt.

Slechts een jaar ouder dan het Hotel New-Netherland, is het daartegenover liggende Hotel Savoij, ge-

bouwd door den architect Ralph S. Townsend. Het heeft elf verdiepingen, geeft details te zien van de beste Venetiaansche Renaissance-gebouwen, bijv. van het Paleis Vendramin en is van kalksteen van zeer fijne korrel opgetrokken. Uit een architectonisch oogpunt beschouwd, staat het Hotel New-Netherland hooger; de vergelijking van beide gevels doet duidelijk het groot verschil uitkomen tusschen de groote boogvelden en de ruwbehakte blokken gehouwen steen van den romanesken stijl tegenover de Renaissance, want de samenvatting van de 3e en 4e en die van de 8e en 9e vensterrijen door Vendraminvensters tusschen slanke pilasters, evenmin als de hoektorens en erkers met de nuchtere gelijkvormige vensters, kunnen den indruk van eentonigheid wegnemen.

De willekeurige verschuiving van scheidingsmuren wordt in de plattegronden van het hotel Savoy niet aangetroffen. Op de 1e verdieping liggen de bezoekkamers, waaronder er een is waarvan gezegd wordt, „een exact reproduction of Marie Antoinette's boudoir in the Trianon Palace at Versailles" te zijn.

Bij de logeerkamers worden ook hier badkamers aangetroffen; wat de ventilatie, verwarming en verlichting betreft met 5000 gloeilampen staat dit hotel, ook wat de machinale inrichting betreft, verre achter bij New-Netherland.

Daarentegen is de kunstvolle en rijke inwendige decoratie veel grootscher dan in 't laatstgenoemde; het ruim gebruik van kostbare marmersoorten en de rijk geornneerde verlichtingstoestellen overtreffen die van New-Netherland verre.

De zeer fijne kleurschakeering van de kolossale eetzaal in haar Renaissance karakter wordt in hoofdzaak door de gekozen materialen teweeggebracht; geel en roodkleurig Siena-marmer voor de wanden, wit en groen Killarneijmarmer voor de basementen, zuilen en pilasters, atlashout ingelegd met palmhout, paarlemoer en metaal voor de lambrizeeringen. Niet minder rijk is de in zachtgroenen grondtoon behandelde decoratie van de ontbijtzaal in de „parlor floor"; de stoelen met groene zijde bekleed, het eikenhout zachtgroen gebeitst, waarbij de lichtstralen van de electrische gloeilampen door de zachtgroene ballons aan deze in Engelschen stijl behandelde zaal een zeer rijk aanzien geven. Enkele logeerkamers zijn tevens zoo gegroepeerd, dat zij als familiewoningen met geheel eigen corridor kunnen gebruikt worden.

Het wonen van familiën in zulke hotels is in Amerika niet vreemd en daarvan wordt zeer veel gebruik gemaakt door zulke familiën, die niet gesteld zijn op de lasten, aan een eigen huishouding verbonden; in een land waar het dienstboden-vraagstuk nog moeilijker oplossing vindt dan in het onze, is dit zeker niet te verwonderen. Speciaal voor dit doeleinde is het hotel San Remo ingericht, dat in 1891 naar de plannen van den architect C. L. Angell in romanesken stijl gebouwd werd en 95 familiewoningen van 2—9 kamers bevat. Meestal worden op elk van de 9—10 verdiepingen 11—12 woningen van 2—5 kamers gevonden, bestaande uit 1 tot 3 slaapkamers, 1 parlor (salon) en een muziekzaal. Bij geen dezer woningen ontbreekt een eigen corridor of badkamer met privaat en iedere kamer, zelfs de badkamer, heeft direct licht, al ontvangt het dit ook van kleine binnenplaatsen.

Deze hotels zijn groote woonkazernen, welke zich van die in de groote steden van Europa onderscheiden door de zorg van de hotel directie voor licht, verwarming, voeding en bediening, zoodat keuken en provisie-kamers niet noodig zijn voor de bewoners.

Op den beganen grond bevinden zich bovendien de office, een groote eetzaal en afzonderlijke vertrekken, als een biljartzaal, barbierswinkel enz. Van de office gaan electrische schelverbindingen en spreekbuizen naar iedere woning; electrisch licht en verwarmingstoestellen, 't zij met gas of stoom, vindt men in 't gebeele gebouw. Over het algemeen is de inrichting van deze hotels niet zoo weelderig als van die, voor het vreemdelingenverkeer bestemd.

Uit deze beschrijving van de hotel-inrichtingen van Amerika blijkt, dat zij door den luxurieusen bouw en het groote kapitaal, voor de inrichting benoodigd, niet altijd kunnen gerekend worden te behooren tot ondernemingen van buitengewoon winstgevenden aard. Het moet echter erkend worden, dat de bouw van deze reusachtige karavansera's den bouwmeester en den ingenieur, een voor hunne ontwikkeling nuttig en vruchtbaar arbeidsveld oplevert en ieder voor zich daarin een prikkel vindt om te streven naar 't excelsior in zijnen werkkring. Daarenboven komt de uitvoering zoowel de bouwvakken als de nijverheidsinrichtingen ten goede en de groote kapitalisten, die op deze wijze loffelijk medewerken tot de ontwikkeling van bouwkunst en nijverheid, geven een navolgenswaardig voorbeeld aan de vele couponknippers van onzen tijd.

DE UITLEG VAN STEDEN.

De als politicus en schrijver bekende burgemeester van Brussel, Chr. Buls, vroeger handelaar in kunstvoorwerpen, maar ook kunstgeleerde en practisch beoefenaar, heeft indertijd onder den titel *Esthétique de villes* een boekje geschreven, dat wel-is-waar in hoofdzaak de oude stad Brussel behandelt, maar wegens de daarin vervatte algemeene principes onze opmerkzaamheid in ruime mate verdient, te meer nu de ijveraars voor „de rechte lijn" weder op den voorgrond treden.

Buls, in de politiek een man van de vooruitstrevende richting en leider der zoogenaamde „Ligue libérale", is in de kunst een vriend en behouder van het oude en schilderachtige, maar is tevens als practisch gemeentebestuurder met de moderne eischen van het stadsleven zóó vertrouwd, dat hij van eenzijdigheid niet kan beticht worden en bruikbare esthetische grondbeginselen weet te verkondigen.

Oude steden en oude straten hebben voor iedereen, die vatbaar is voor artistieke indrukken, eene bijzondere aantrekkelijkheid Ook wanneer zij niet „mooi" zijn, boeien zij den geest en bekoren door de eigenaardige wanorde, die geboren werd uit de voortdurende oprichting en verandering van gebouwen langs een kromme lijn, waaruit langzamerhand een straat ontstond. Het is overbodig te vragen of in dien tijd bepaalde esthetische wetten op het ontstaan en de uitbreiding van steden van toepassing waren; deze werden geheel naar de behoeften der bewoners ingericht en ontleenen hare schoonheid juist aan de omstandigheid, dat zij aan deze behoeften voldeden en daardoor karakteristieke tijdbeelden weergeven.

Tegenwoordig ontstaan straten en steden geheel anders. Behalve een grooter geboorte- dan sterftecijfer en de stijgende behoeften der inwoners, is vooral de toeneming der arbeidende klasse oorzaak van de snelle vergrooting der steden. Het toenemende verkeer, in vroeger eeuwen onbekend, maakt breede rechte straten noodzakelijk; sanitaire eischen noodzaken het stedelijk bestuur door een chaos van stegen en woningen breede straten te maken en voor ruime plantsoenen in de

nieuwere stadsgedeelten te zorgen. Wij zijn echter geen Amerikanen Voor ons is een schaakbord van straten op een zuiver geëffenden bodem niet voldoende. Wij verheugen ons in heuvels, waartegen onze oude steden schilderachtig omhoog stijgen, wij genieten gaarne het aangename beeld van ouderwetsche pleinen en kromlijnige straten met afwisselenden bouwtrant. In het grondplan onzer steden onderscheiden wij steeds op het eerste gezicht de oude en nieuwe deelen.

De eerste gelijken met haar stratennet de aderen en bloedvaten van een levend organisme; de laatsten kunnen het karakter van een kunstmatige kristallisatie niet verloochenen. En zeer dikwijls missen deze nieuwe deelen bovendien rationeele regelingen tot bevordering van het verkeer of tot verkrijging van schilderachtige of monumentale effecten; de leidende gedachte was bij de plannenmakers veeltijds alleen de gunstigste indeeling in vakken voor den verkoop. Bij dergelijken stratenaanleg verdient het genoemde werkje dubbele aandacht, niet in den zin echter, dat de eischen van den tegenwoordigen tijd ondergeschikt moeten zijn aan de scheppingen van den vroegeren tijd, maar wel in verband met de opvatting, dat de volkomen overeenstemming tusschen vorm en doel de schoonste oplossingen geeft. Dit esthetische beginsel is zoowel op stadsplannen in 't algemeen, als op monumentale en nuttige inrichtingen in het bijzonder van toepassing.

Voor de oude stad Brussel heeft vóór acht jaren de verdienstelijke, helaas vroeg gestorven stad-ingenieur Van Nierlo de te maken verkeerslijn als volgt aangegeven: de Ringstraat te Brussel bevat een groot aantal centra, waarin de hoofdstraten uitloopen, terwijl zij zich naar buiten verlengen en in de voorsteden vertakken. Verbindt men deze centra binnen den kring aan elkander door diagonalen, of beter door segmentlijnen, dan komt men tegemoet aan de behoeften van het verkeer. De sterke hellingen, vooral op den Senneoever, leveren echter nog al bezwaren op. Intusschen hoede men zich de noodige nieuwe verbindingen als rechtlijnige boulevards te doorbreken en de onregelmatigheden van het oude stratennet te vernietigen. Van Nierlo beproefde integendeel, oude stadsgedeelten op gunstige plaatsen te behouden en deze met elkander in verbinding te stellen, terwijl hij rekening hield met schoone uitzichten en oude bouwwerken spaarde. Dat is de juiste weg.

Het is in het geheel niet noodig, ten gunste eener overdreven zucht naar schilderachtige effecten, afstand te doen van symmetrische plannen; zij zijn integendeel dikwerf geschikt, zooals Parijsche voorbeelden aantoonen, aan bepaalde stadsgedeelten een monumentalen, deftigen aanblik te verleenen. De stratenperspectieven van de Champs Elysées te Parijs, behooren tot de schoonste stadsgezichten van Europa. In geringer mate moet ook de symmetrische, bij de landstreek passende stratenaanleg in het noordoostelijk deel van Brussel, als fraai en doeltreffend beschouwd worden. Hoewel de rechte straten het nadeel hebben, dat zij de architectuur der huizen niet tot volle recht doen komen, is de toepassing der rechte lijn toch in vele gevallen noodzakelijk uit een practisch en zelfs uit een schoonheidsoogpunt. Intusschen moeten zij zoo mogelijk, juist in verband met de architectuur gesloten en niet te lang zijn. De Rue Royale in Brussel zou veel fraaier zijn, wanneer zij halverwege door de Marikerk werd afgesloten. Beter is de uitwerking van lange straten, wanneer zij tevens breed zijn; zoo biedt de Boulevard Botanique met zijne verlenging tot aan het plateau van Koekelberg een prachtigen aanblik. Hier is het de straat en hare versiering zelf, welke het oog boeit en bevredigt.

Niet de blik van boven op het plan is tot beoordeeling daarvan maatgevend; symmetrie en beelden, die in werkelijkheid slechts bij vogelvlucht te voorschijn treden, zijn bijzaken. In aanmerking komt slechts het aspect, dat zich voor het oog van een mensch van normale lengte ontwikkelt, wanneer hij in het stratennet rondwandelt.

De bestuurders en vertegenwoordigers eener groote stad, die eene geschiedenis heeft, mogen niet uitsluitend de behoeften van het verkeer in het oog houden. Zij moeten zich steeds herinneren, dat hun stad in de kunstgeschiedenis een rol speelt, en de burgers er ten allen tijde trotsch op zijn, hun vaderstad te verfraaien.

Nu staan in geen geval de eischen van het moderne leven een oplossing, waarmede de kunstenaar vrede heeft, in den weg. De heer Buls zegt uitdrukkelijk, dat hij niet behoort tot die overdreven liefhebbers van het oude en schilderachtige, die het overwelven der Senne en het maken der centrale boulevards in Brussel bejammeren. Eene zich ontwikkelende stad moet zich veranderen, moet voldoen aan de behoeften van verkeer, zindelijkheid, gezondheid en gezelligheid, maar dit dient te geschieden met kinderlijken eerbied voor alles, wat van de oude herinneringen zonder nadeel kan blijven bestaan. De architecten zullen veel schooner en duurzamer werken maken, wanneer zij acht slaan op de plaatselijke eigenaardigheden, dan wanneer zij beginnen met alles te nivelleeren en dan op de kale vlakten quasi-monumentale gevels optrekken, waarachter de bewoners zich naar gelang hunner behoeften mogen inrichten. Lissabon, Edinburg en Constantinopel kunnen ons tot voorbeeld strekken, niet de Amerikaansche groote steden. Men ontzie zich niet een straat bochtig te maken, wanneer men daardoor het uitzicht op een toren, of een schoon gedenkteeken kan krijgen. Maar ook hierbij moet men voorzichtig zijn. Wanneer men eene kleine Gothische kerk aan het einde eener lange straat zou willen plaatsen, dan zou men de bekoorlijkheid harer verschijning, die ons in een kleine omgeving zoo goed aandoet, vernietigen, zooals met het sierlijke raadhuis te Leuven, jammer genoeg, gebeurd is. De „Votivkirche" te Weenen zag er leeg en verlaten uit, vóórdat de Ringstraat in hare omgeving gebouwd was; tegenwoordig voldoet de kerk veel beter; omdat de open, vrije plek zeer ingekrompen is. Gebouwen in klassieke stijlvormen worden daardoor echter, zooals ons de St.-Pieter te Rome bewijst, niet geïnfluenceerd.

De liefde tot het verleden der stad beveelt het ontzien van oude bouwwerken Bij het beschouwen van een plan van Brussel uit de 16e eeuw blijkt dat alle toenmalige stadspoorten thans op één na verdwenen zijn. De schilderachtige indruk, dien deze eenige, de Halsche poort, te voorschijn roept, bewijst ons hoezeer de boulevards door de instandhouding van meer zulke eerwaardige bouwwerken aan versiering en bekoring zouden gewonnen hebben. De steden Valencia, Neurenberg en Keulen hebben met het beste gevolg vele oude poorten terzijde van de nieuwe straten behouden. Zoo heeft ook Buls met ijver voor het behoud der „Zwarte Poort" in Brussel gestreden. De steenen, zoo zegt hij, spreken. Zij vertellen van het lijden, den strijd en de overwinningen der voorvaderen; zij geven aan de geschiedkundige gebeurtenissen lichaam en schouwplaats, zij wekken de weetgierigheid der jeugd op, zij verbinden het verleden met het tegenwoordige en ver-

leenen aan de stad een eerwaardig, oorspronkelijk karakter, dat de gelijkvormigheid en het alledaagsche van het moderne leven verkwikkend onderbreekt. Het zijn de mijlpalen der eeuwen, die onze voorvaderen op de straten onzer stad geplaatst hebben.

De open vrije plaatsen der middeleeuwsche steden waren allen markten. Ons streven, om ook pleinen te maken, als plaats voor monumentale gebouwen en plantsoenen, was in de middeleeuwen onbekend; even weinig kende die tijd het tegenwoordige straatverkeer. Dat zijn verschillen, waarmede rekening gehouden moet worden, maar die toch tot gelukkige oplossingen kunnen leiden. Zoo is het Brouckère-plein te Brussel, waarop vijf groote straten uitloopen, fraai aangelegd. In plaats van het regelmatige eentonige stratenschema over de voorsteden uit te breiden, moet men meer partij trekken van de natuurlijke gesteldheid van den bodem. Meertjes en kleine plassen moet men ontzien; door het onbeduidende beekje op beide oevers te beplanten, en dit met twee schaduwrijke straten te omgeven, die het ontstaan van vriendelijke landhuizen begunstigen, kan men zeer veel bijdragen tot eene fraaie staduitbreiding.

Door beplantingen en aanleg van parken kunnen uitzichten, die bij eenzelfden vorm van bebouwing verloren gaan, gered en heerlijke vergezichten verkregen worden.

De heer Buls klaagt voorts bitter over de leege en geestelooze bebouwing der voorsteden van Brussel, die op het punt staan door een alles behalve fraaien gordel de schoone oude stad in te sluiten. Hoewel hij erkent, dat de voorsteden door gebrek aan geldelijke en geestelijke middelen, niet in staat zijn iets beters te geven, zoo ziet hij niet in dat het noodzakelijk is stad en voorsteden tot één geheel te doen ineensmelten. Buls wil veeleer — en wij gelooven dat hij zich hier op een dwaalweg bevindt — de leelijkheid en troosteloosheid der buitenstad laten voor wat zij is, maar daarentegen de binnenstad des te beter verzorgen.

Het slot der brochure bevat een voorstel tot verbetering der verkeersverhoudingen van het steile en nauwe gedeelte der bekende handelsstraat „Montagne de la Cour" en eene warme aanbeveling voor het familiehuis, in tegenstelling met de huurkazerne; voor de oud-Vlaamsche stijlvormen in plaats van de klassieke. De „schoonheid der steden" is in onzen tijd, bij de snelle uitbreiding van zoovele plaatsen eene vraag van gewicht, niet alleen voor de esthetici en kunstkenners, maar voor iedereen. Eene schoone stad is als een opengeslagen boek, waarin het volk onbewust alle dagen leest en leert tot zijn eigen beschaving en nut. Zeer dikwijls heeft echter datgene, wat tot „verfraaiing" der stad ondernomen werd, het tegendeel uitgewerkt. En nog tegenwoordig worden op vele plaatsen met groote kosten „middelen tot verfraaiing der stad" aangewend, die op volslagen verkeerde esthetische grondslagen berusten. Daarom is de brochure van den heer Buls, die door ernstige studies en groote reizen over eene groote kunst- en taalkennis beschikt, van zoo groote waarde. Moge de door den Burgemeester van Brussel zoo voortreffelijk ontwikkelde leerstellingen ook aan onze steden, door een verstandig beleid der autoriteiten ten goede komen.

VLAKKE GEWELVEN MET GEGOLFD IJZER, TER VERVANGING VAN HOUTEN BALKEN.

In het *Centralblatt der Bauverwaltung* van 16 Februari 1895 vinden wij de beschrijving van eene nieuwe gewelfconstructie, welke door het hierbij gevoegde cliché wordt verduidelijkt.

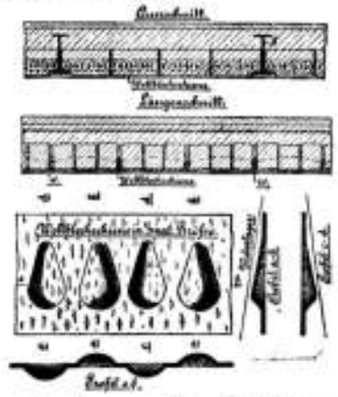

Reeds meermalen is opgemerkt, dat bij het toenemend gebruik van hout voor den bouw van woonhuizen het gewoonlijk aan goed droog hout ontbreekt. Deze omstandigheid, gevoegd bij het feit dat houten balklagen en vloeren slechts geringen weerstand aan verrotting en brandgevaar bieden, gaf aanleiding tot de uitvinding van de gewelven van ijzer en steen, daarna tot de toepassing van betongewelven en vervolgens tot die van cement-ijzerwerk.

Op dit laatste gebied is thans eene constructie in Duitschland toegepast, volgens patent Schürmann, die wel de aandacht der vakgenooten verdient. Deze gewelven worden op vlakke, horizontale formeelen tusschen I-ijzers gelegd en bij voorkeur worden daarvoor steenen genomen, die zeer licht zijn, zooals drijfsteen. De steenen worden staande naast elkander gemetseld en om de 3 à 4 voegen worden in het metselwerk strooken van gegolfd ijzerblik van $^1/_4$ tot $^1/_4$ mM. dikte bij 60 mM. hoogte (zie fig. 3) gelegd en het geheel later met cementmortel volgegoten. Door het eigenaardig peervormig fatsoen dezer strooken, die afwisselend aan beide zijden van het ijzer uitpuilen, ontstaan holten, waarin zich de mortel gemakkelijk vasthecht en waardoor zij met de steenen en het ijzer één massa vormt.

Door hun bijzonderen vorm en positie dragen deze gegolfde ijzers de steenen, waarvan er steeds drie (zie fig. 2) een afzonderlijk klein gewelf uitmaken. Het geheele gewelf bestaat dus eigenlijk uit eene reeks van smalle geweltjes, die tusschen het gegolfde plaatijzer liggen. De zijdelingsche druk is tengevolge van de geringe spanwijdte van ± 33 c.M. zeer gering.

Deze vlakke gewelven zijn zeer sterk en in staat, wanneer de balkijzers op afstanden van 1.50 M. liggen, eene gelijkmatige belasting van 4 à 5000 KG. per M². te dragen. Bij verschillende proefnemingen boden zij veel weerstand aan den val van zware lichamen.

De prijs van het gegolfde ijzer bedraagt ongeveer 40 à 50 cts. per M², zoodat de kosten van deze gewelven, om het even of bak- dan wel drijfsteen gebruikt wordt, niet hoog zijn. Zij hebben bovendien het voordeel positief brandvrij en geluidwerend te zijn.

Het systeem is reeds in het eerste jaar der uitvinding in Duitschland op vrij groote schaal toegepast, wel een bewijs, dat deze constructie practisch is en aanbeveling verdient.

Voor nadere inlichtingen verwijzen wij naar de firma Theod. Ferd. Bierhorst te Haarlem.

PRIJSVRAGEN

VOORGEVEL VAN EEN HOTEL VAN DEN EERSTEN RANG, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

(*Nationale prijsvraag.*)

1. Er wordt verlangd een ontwerp voor een voorgevel van een hotel van den eersten rang.
2. Het hotel wordt verondersteld ingesloten te zijn door wederzijdsche perceelen.
3. De lengte van den voorgevel bedraagt 30 M., verdeeld als volgt: een ingang of poort voor rijtuigen, etc., breed 5 à 6 M., een hoofdingang met vestibule en vertrek voor den portier; een spreekkamer en een eetzaal en een conversatiezaal, elk 7 à 8 M. breed.
4. De eerste, tweede en derde verdiepingen bevatten logeerkamers van verschillende afmetingen.
5. Hoogte der vloeren: De rez-de-chaussée, waaronder sousterrain, 1 M. boven de straat; de eerste verdieping 7 M., de tweede $11^1/_2$ M. en de derde $15^1/_2$ M., alles van den beganen grond gemeten.
6. De ontwerpers worden vrijgelaten in de keuze der materialen. Er mogen geene uitbouwsels of torens aan den gevel worden aangebracht.
7. De teekeningen moeten in lijnen in zwarten inkt worden uitgevoerd.
8. Ze moeten bestaan in een gevelaanzicht op een schaal van 1 à 50 en een gevel-travée op een schaal van 1 à 20.
9. Er worden uitgeloofd een prijs van *f* 40 en eene premie van *f* 15, beide met het diploma der Vereeniging.
10. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der Vereeniging.
11. De Jury bestaat uit 5 gewone leden der Vereeniging.
12. De ingekomen ontwerpen worden tentoongesteld te Groningen, Amsterdam en Rotterdam, indien de aard en het aantal het Bestuur daarvoor geschikt toeschijnen.
13. De ontwerpen worden ingewacht vóór of op den 15den November 1895, franco aan het adres van den 1e-Secretaris, G. Nijhuis, Gedempte Zuiderdiep te Groningen.

Ze moeten voorzien zijn van een motto en een gesloten naambriefje, waarop dat motto van buiten is herhaald, benevens van een correspondentie-adres.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 26 April 1895.

Namens het Bestuur:

L. M. MOLENAAR, *Voorzitter.*
G. NIJHUIS, *1e-Secretaris.*

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van 27 April 1895.

Bij de opening deelde de Voorzitter mede dat, naar aanleiding eener geplaatste advertentie, een schrijven van één der drie inzenders op de vorige prijsvraag was ingekomen, waarin verlet werd gevraagd tot openen van het naambriefje, behoorende bij 't ontwerp „Min." De ontwerper hiervan bleek te zijn de heer W. L. Walraven, te Amsterdam. De beide anderen zullen nogmaals per advertentie verzocht worden tot bekendmaking hunner namen of het opgeven van een correspondentie-adres.

Alsnu ging men over tot het vaststellen van het programma voor een uit te schrijven prijsvraag, betwelk in dit nummer is opgenomen.

Vervolgens deed het Bestuur een voorstel om vanwege deze vereeniging in 1896 eene tentoonstelling van bouwmaterialen, enz. te organiseeren, evenals in 1886, en destijds met veel succes, had plaats gevonden. Dit voorstel werd in beginsel aangenomen en eene voorloopige commissie van 3 leden gekozen om de noodige gegevens ter voorbereiding te verzamelen. De heeren D. Bekkering, K. Switters en A. van Elmpt, als zoodanig benoemd, beten zich die benoeming welgevallen.

De heer Huizenga verklaarde vervolgens de werking der exhaust-ventilators, luchtinjectors en schoorsteenkappen uit de fabriek van den heer D. P. Hasselaan te Amsterdam. Spr. deed dit naar aanleiding van kleine modellen, hem door den fabrikant toegezonden. Ook een groote ventilator, bestemd om op de fabriek van spr. aangebracht te worden, was ter bezichtiging aanwezig. Deze werktuigen kwamen zeer doelmatig voor en werden door de aanwezigen met belangstelling bezichtigd.

Ook stelde de heer Huizenga nog eenige proeven van houtverbindingen door middel van de gegolfd-stalen houtverbinders ter bezichtiging. In een oogenblik kunnen 2 stukken hout zonder lijm, pen en gat of zoo iets, onverbreekbaar saamverbonden worden. Spr. bewees dit staande de vergadering door twee stukken eikenhout, kant tegen elkaar gelegd, door middel van 3 dergelijke kleine houtverbinders met een paar hamerslagen aan elkaar te bevestigen. Deze proeven trokken zeer de aandacht.

Ter bezichtiging lagen nog: De Architect, Decoratie-motieven en Die Renaissance in Holland und België.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 26 April 1895.

Na opening der vergadering wordt kennis gegeven van een ingekomen schrijven, waarbij de heer Van Zuijlen, die de Afdeeling op het congres omtrent vakonderwijs enz. vertegenwoordigt, zich welwillend bereid verklaart van het gehouden voor-congres mededeelingen te doen op een der aanstaande vergaderingen.

De Voorzitter stelt de aanwezigen op de hoogte van de voorstellen tot reorganisatie der Maatschappij, die op de a. s. Melvergadering zullen behandeld worden, en tevens van het voornemen in September alhier de bijeenkomst van het hoofdbestuur met Voorzitters en Secretarissen te houden. Eene machtiging aan de Vergadering gevraagd, om de kosten van ontvangst uit de kas der afdeeling te bestrijden, werd toegestaan.

Als lid wordt de heer Tempelaars geballoteerd en aangenomen.

De Voorzitter, de heer Peters, betrad nu den katheder, om naar aanleiding van vraag II de toegezegde lezing te houden over „het Symbolisme."

Beginnende met eene verklaring te geven wat onder kunst en bouwkunst in 't bijzonder verstaan wordt, besprookt de geachte inleider daarna de symboliek (de taal der zinnebeelden), ontleend aan de oude hiëroglyphen.

Het middeleeuwsch raadhuis en daarna de kerk, welke laatste in aanleg en opstand de christelijke symboliek ruimschoots in toepassing bracht, werden in breede trekken geschetst.

Eene andere verklaring der verschillende symbolische teekens werd gegeven, waarbij spreker zijne toehoorders in gedachte in de catacomben van het oude Rome rondvoerde, onder mededeeling van menige wetenswaardige bijzonderheid.

De Renaissance maakte zich voor een deel los van de christelijke symboliek en ontleende daarentegen vele harer symbolische voorstellingen aan de heidensche mythologie, waarbij zelfs de kerk medeging, zoodat dan ook met recht getuigd kan worden dat deze kunstperiode hierdoor de kerkelijke kunst en het katholicisme geschaad heeft.

De waarde van het symbolisme voor onzen tijd werd door den heer Peters in het licht gesteld en erop gewezen, hoe deze taal der zinnebeelden hare plaats in de bouwkunst behoort te hernemen. Door toepassing der symboliek zullen hare voortbrengselen tot het publiek spreken, hierdoor als 't ware dichter bij het publiek staan en dus spoediger sympathie verwerven.

Werk te maken dat heeft, dat tot den toeschouwer spreekt, zij het ideaal der kunst; in de eerste plaats van onze kunst, de *Bouwkunst.*

De Vice-voorzitter, de heer Du Rieu, zeide den heer Peters dank voor zijne uitgebreide behandeling van het onderwerp, waaruit blijkt, hoe tijd en moeite door den geachten Voorzitter worden beschikbaar gesteld, waar het de belangen der Afdeeling geldt.

Dezen avond bestond de kunstbeschouwing uit een prachtige collectie Japansche prenten, photografiën en kunstvoorwerpen, afgestaan door de heeren J. A. Linde en A. Th L. Rouwenhorst Mulder, welke kunstbeschouwing door interessante mededeelingen van beide heeren werd toegelicht. De weinig beschikbare tijd en ruimte voor de expositie waren oorzaak dat de kostbare en zeldzame collectie niet beziehtigd kon worden gelijk zij verdiende, en zeker handelde de Voorzitter in den geest der Vergadering door, bij het brengen van dank aan beide heeren, tevens te verzoeken op de a. s. eerste wintervergadering deze kunstschatten nogmaals ter beschikking te willen stellen. De toezegging daartoe lokte een warm applaus uit.

Nog waren eenige fraai geaquarelleerde teekeningen van ontwerpen voor faience aanwezig, van den heer Jurriaan Kok, 2e directeur der Haagsche Plateelbakkerij „Rozenburg."

De voorlezing van het ingekomen rapport over het onderwijs tot opleiding van bouwkundig ingenieur (architect) aan de Polytechnische school te Delft, ingediend aan de afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, moest om het late uur achterwege blijven.

De Voorzitter deelde mede, dat het in de bedoeling van het

bestuur der Afdeeling had gelegen, om het Hoofdbestuur der Maatschappij te verzoeken dit rapport, gelijk het door de commissie was ingezonden, aan de betrokken autoriteiten en lichamen onder haar naam te verzenden. Daar evenwel het Hoofdbestuur te kennen heeft gegeven weinig voor deze zaak te voelen, werd voorgesteld en aangenomen dat de verzending van de Afdeeling zelf zal uitgaan.

De heeren Kok, Minaret, Du Rieu en Van Wadenesjen, die met den heer W. K. M. Vrolijk als voorzitter dit belangrijk rapport hadden uitgebracht, ontvingen onder applaus den dank voor hunnen omvangrijken arbeid.

De heer Vrolijk werd uitgenoodigd in een volgende vergadering bij behandeling van het rapport, desverlangd voorlichting te willen verstrekken, hetgeen welwillend toegezegd werd.

Tot leden eener commissie voor het bijeenbrengen eener portefeuille van ontwerpen van heeren leden ter tijdelijke expositie werden benoemd de heeren Brouwer, Gips, Kok, Molenaar en Du Rieu.

Alvorens de vergadering scheidde, werd nog bepaald dat de jaarlijksche excursie der leden naar het Muiderslot en omstreken zal gemaakt worden. De heeren Berdon en Molenaar zullen de voorbereiding daarvan op zich nemen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Burg. en weth. hebben den gemeenteraad voorgesteld het aanbod te aanvaarden eener commissie, bestaande uit de heeren: J. Ankersmit, J. A. Sillem, H. C. Hintzen, Rud. J. Kijzer, J. A. Langerhuizen, P. A. L. van Ogtrop en H. J. de Marez Oyens, om voor hare rekening de door den architect Weissman ontworpen versiering van de boventrapzaal, het benedenportaal en de benedenvestibule van het stedelijk museum te doen aanbrengen.

Maassluis. In de op 26 April gehouden zitting van den gemeenteraad werd den heer R. P. Stuivings op zijn verzoek met 1 Juli eervol ontslag verleend als gemeente-architect, onder dankbetuiging voor de vele en goede diensten, aan de gemeente bewezen. De jaarwedde voor den eventueelen nieuwen titularis werd bepaald op f 800 minimum en f 1000 maximum.

Schoonhoven. De heer B. Linn, eigenaar der gasfabriek alhier heeft het aanbod van den gemeenteraad van f 20,000 voor de fabriek met aanhooren niet aangenomen en een tegenvoorstel gedaan van f 60,000.

Edam. Het voornemen bestaat eene der gemeente toebehoorende woning, een van de schilderachtigste gebouwen der stad, tot een museum in te richten voor het opnemen van voorwerpen, op de historie van Edam betrekking hebbende.

— Aflevering 4 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Beuese te Utrecht) bevat:

De nieuwere toepassingen van den electrischen smeltoven (slot), door Dr. L. Blaekrode. — De electrische windmolen van Brush, door H. — Lombok, door A. D. H. — Het kweeken en gebruik van den pisang of banaan in Amerika, door Dr. H. J. Calkoen. — Over argon, het nieuw ontdekte bestanddeel van den dampkring, door Dr. J. W. Doyer Jzn. — Nieuwe studiën van Marey betreffende de voortbeweging der dieren, door Dr. J. E. Rombouts. — Wondbehandeling voorheen en thans, door Dr. R. G. Rijkens. — Iets over het aquarium, door J. C. Bosch. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned. Indië is:

Toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafd., voor de bevloeiing en den waterafvoer in Oost-Semarang, de ingenieur 2e kl. F. J. van Oppen.

Overgeplaatst: bij den algem. dienst van de res. Bagelen naar de res. Tegal, voor de bevloeiing en den waterafvoer in het noordelijk gedeelte van Tegal, de ingenieur 2e kl. A. Sijthoff.

Een jaar verlof verleend: wegens langdurigen dienst aan den architect 1e kl. J. Hillen.

— Door den Minister van Waterstaat zijn tot buitengewoon opzichter benoemd de heeren G. Gerritsen en D. A. van der Straaten, eerstgenoemde bij de voorhaven van het Noordzeekanaal te Vreeswijk en laatstgenoemde bij baggerwerk in het Aardappelengat.

— De marine-ingenieur 2e kl. J. v. d. Strijf wordt met 1 Juli naar 's Rijks werf te Amsterdam en de adspir.-ingenieur M. G. de Gelder naar Hellevoetsluis overgeplaatst.

— Op de voordracht voor directeur der gasfabriek te Almelo komen voor de heeren W. K. N. Goerling te Groningen, R. Zijlstra te Purmerend, en J. A. Romijn te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter, om direct in dienst te treden. Adres lett. A, boekh. H. L. Smit, Bengelo (O.)

— Machineteekenaar. Zij, die kennis hebben van ijzergieterij en baggerwerktuigen, genieten de voorkeur. Adres lett. V 121 aan Thiemo's centr. adv.-bureau, Nijmegen.

— Gemeente-architect te Maassluis. Jaarwedde *f* 800 à *f* 1000. Bekendheid met waterbouwkunde strekt tot aanbeveling. Adres op zegel vóór 10 Mei.

— Flink opzichter, bekend met ijzerconstructie en het maken van bestekken en teekeningen, tevens bekwaam teekenaar en in staat zelfstandig de uitvoering van groote werken te kunnen leiden. Adres lett. U H 29, *Nieuwe v. d. Dag.*

ADVERTENTIEN.

F. J. MOERKOERT, Utrecht.

Aanleg van rotstuinen, waterwerken, tunnels, bruggen, ruines — plannen voor wintertuinen — tuinornamenten. **Schetsboek** van werken, in *NEDERLAND* en het *BUITENLAND* gemaakt. (3)

FABRIEK VAN MACHINALE IJzeraard Buizen, Grès

en Hollandsche **KANNENBUIZEN** Schoorsteenpotten, **Privaattrechters,** VUURVASTE STEENEN.

JOH. C. TEN BRAAK, Zutphen.

GAS- EN OLIEMOTOREN.
STOOMMACHINES. DRIJFWERKEN.
Rijwielhandel en Reparatie-inrichting.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.
Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.
Prijs per fust van 180 liter f 0.55 per liter, met contract f 0.50 per liter.

DORDRECHTSCHE ASPHALT-FABRIEK.

BEKROOND te PHILADELPHIA, PARIJS, AMSTERDAM enz.
Prima **ASPHALT-DAKPAPIER** in alle zwaarte. **ASPHALT DAKLAK, ASPHALT MASTIEK. TRINIDAD EPURÉE, ASPHALT ISOLEERPLATEN** enz. Alle ASPHALTWERKEN worden onder **garantie** en tegen **billijken prijs** vervaardigd.
FIRMA ROODENBURG & Co.

Aan de Duitsche Marine, Wilhelmshaven beproefd op 2000° C.

Hartguss-Roosterbaren merk EUREKA.

Groote besparing van brandstoffen door koude luchtverbranding. Gelijkmatige ventilatie, voorkomen het kromtrekken, blijven vrij van sintels of slakken, geven vlug de meeste hitte, blijven vrij van springen. — Bekroond op de tentoonstelling te Batavia met de **Zilver- n Medaille** als **hoogste** en **eenigste** onderscheiding. Hoofd-agent voor Nederland, België en Ned.-Indië
AMSTEL 312. G. H. VAN GIJN, Amsterdam.

DUURZAAM, GEMAKKELIJK EN GOEDKOOP.
Chemisch bereide verf in alle kleuren,
Fabriek KRAAIJENBURG.
RIJSWIJK (Z.-H.)
Vraag Prijscourant en Prospectus.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.
Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103, 's-Gravenhage- A. Ph. v. d. Ploeg, Civ.-Ingenieur.

W. F. H. WELTER.

Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**
Luthersche Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.
RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**
Afgietsels voor Hout en Steen.
Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

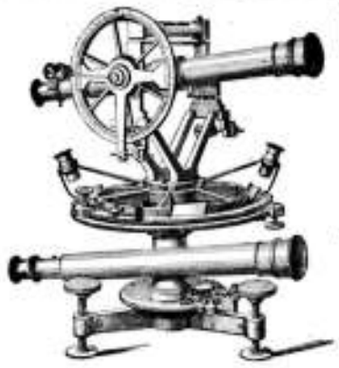

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**
WEEGWERKTUIGEN

BENNEWITZ & Co.

Fabrikanten van Plastische Kamerdecoratiën in Papierstuc en Carton-Végetal. (Systeem BENNEWITZ).
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS o/h Y.
Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland, de versiering van het hoofdgebouw en van den Wereld-Bazar op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

BURGERS Rijwielenfabrieken

TE DEVENTER.
Magazijn **AMSTERDAM, Frederiksplein Achtergracht 5.**
Wegens voorbijgaand *seizoen* **allerlangste prijzen, hoogste garantie.**
REPARATIEN en **ONDERDEELEN** billijk, spoedig en solied.
Vraag *PRIJSCOURANT* en *INLICHTING.*

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurrerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Escaussinesche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77. **AMSTERDAM.** LEEUWENSTRAAT 14. **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

Houtbereiding tegen bederf.
Kyaniseerinrichting.
H. LENSINK,
HOUTHANDEL, ARNHEM,
levert pasklaar gekyaniseerd (rot en zwamvrij)
Rasterwerken, Schuttingen, Vloeren, Vloerribben, Broeikakken, enz. enz.
Eenig zeker werkend renk- en kleurloos middel.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venlo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK.
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

STOOM-LOON-HOUTZAGERIJ.
Pakkistenfabriek.
M. J. VREEBURG & CO. ZUIDWAL 67.
'S-GRAVENHAGE.
Concurrerende prijzen.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **13e Mei 1895,** des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 1e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed,**

Volgens bestek No. 628:

de levering van gegoten ijzer ten behoeve van de Centrale Werkplaats te Haarlem van af 1e Juni 1895 tot ultimo Mei 1896 in 5 perceelen.

Het bestek is tegen betaling van **50** cent per exemplaar verkrijgbaar bij den Portier aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam* en op *franco* aanvraag *met toezending van het bedrag in postwissel of postzegels* (aan aanvragen zonder bijvoeging van het bedrag wordt geen gevolg gegeven) aan het Bureau Tractie en Materieel, kamer n°. 191 in voornoemd gebouw.

Inlichtingen worden van 8 tot 10 Mei 1895 verstrekt door den Chef der Centrale Werkplaats te *Haarlem*, waar ook de modellen en de aard van het gietwerk in oogenschouw kunnen genomen worden.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **21**sten **Mei 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 688.

Het maken van eene wachterswoning met bijbehoorende werken ten behoeve van den spoorweg BOKSTEL—EINDHOVEN.

Begrooting *f* 3450.—.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Mei 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Veulo* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den Mei 1895 ten 10½ uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 2den Mei 1895.

VLAARDINGSCHE Waterleiding-Maatschappij

AANBESTEDING.

HET BESTUUR DER VLAARDINGSCHE WATERLEIDING-MAATSCHAPPIJ zal op **Maandag** den **20 Mei 1895**, des **namiddags** ten **1 ure**, in de Zaal „Harmonie" te *Vlaardingen* in het **openbaar aanbesteden**:

Het bouwen van een Watertoren, nabij de stad;
Het vergrooten en veranderen der bestaande Filterwerken;
Het vergrooten en veranderen der bestaande Bezinkbakken;
Het maken van een nieuwen Bezinkbak;
Het bouwen van eene tweede Machinekamer, en
Het verhoogen van den bestaanden Watertoren.

Bestek en **Teekeningen** zijn op *franco* aanvrage, tegen betaling van *f* **3.—**, verkrijgbaar bij den Ingenieur N. BIEZEVELD Hkr., Kanaal 9, te *'s-Gravenhage*, bij wien tevens nadere inlichtingen kunnen worden verkregen.

De *aanwijzing* heeft plaats op *Maandag* den *13en Mei e.k.* des namiddags ten 1 ure, aan het Pompstation der Vlaardingsche Waterleiding.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **21**sten **Mei 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 687.

Het maken van eene wielbanden werkplaats en eenige diverse werken ten behoeve van de Centrale werkplaatsen op het station ZWOLLE.

Begrooting f 54600.—.

De besteding geschiedt volgens § 72 van het bestek.

Het bestek ligt van den 27sten April 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van *f* **2.50**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den Mei 1895, ten 10 uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 24sten April 1895.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Putten* o/d *Veluwe* zijn voornemens op **Zaterdag 18 Mei** a. s. des vóórmiddags ten **10½** uur ten Gemeentehuize in het openbaar **aan te besteden**:

het bouwen van eene OPENBARE LAGERESCHOOL voor 280 leerlingen in de buurtschap HUINEN met bijlevering van alle daartoe behoorende materialen.

Het bestek met teekening ligt op werkdagen ter lezing ter *Gemeente-Secretarie*, alwaar tegen betaling van *f* **1.—** gedrukte bestekken met teekeningen verkrijgbaar zijn.

Aanwijzing in loco **Zaterdag 11 Mei** a. s. des voormiddags ten 10½ ure, terwijl verdere inlichtingen te verkrijgen zijn bij den Architect, den Heer W. J. PRINS te *Putten*.

PUTTEN o/d VELUWE, den 27 April 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:

De Burgemeester,
CHR. J. VAN EEGHEN.

De Secretaris,
H. A. NAB.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **14 Mei 1895**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het BOUWEN van eene BEWAARSCHOOL aan de *Stampioenstraat*.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor *f* **1.—** verkrijgbaar bij WED. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* no. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen a n gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Vrijdag* den *10 Mei* 1895, des voormiddags te 11 uur.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING.

De COMMISSIE voor de GEMEENTE-GASFABRIEK te ZAANDAM, zal namens *Burgemeester en Wethouders* van Zaandam, op **Zaterdag 11 Mei 1895**, des middags ten **12** ure, ten kantore der Gasfabriek aanbesteden:

Het maken van de fundeering en onderbouw voor een GASHOUDER op het terrein der Gasfabriek.

Bestekken met teekening zijn tegen betaling van *f* **1.—** verkrijgbaar ten kantore der Gasfabriek.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect J. V. D. KOOGH te *Zaandam*.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verkoop van afgekeurd Spoorwegmaterieel.

Op Maandag 13 Mei 1895, zullen bij inschrijving verkocht worden een **LOCOMOTIEF** met TENDER, eenige Wisselstukken, 4 Rijtuigen 1e, 2e en 3e Klasse, 5 Rijtuigen 3e klasse, een Bagagewagen, 5 Veewagens en 29 Goederenwagens.

De voorwaarden van verkoop zijn op aanvrage verkrijgbaar aan het Administratiegebouw der Maatschappij *Droogbak* te AMSTERDAM.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°19 — ZATERDAG, 11 Mei 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het herhaalnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

UIT AMSTERDAM.

De afgeloopen week was getuige van een jubileum, dat in de bouwkunstige kringen der hoofdstad de bijzondere aandacht trok en dat ook hier en daar buiten Amsterdam niet onopgemerkt is voorbijgegaan. De heer W. Springer, vroeger assistent-stadsarchitect, vierde den 8 Mei zijn tachtigsten verjaardag, waarbij het niet aan hartelijke bewijzen van belangstelling ontbrak.

Het moet een sterk ras zijn, het in de eerste vijf-en-twintig jaren dezer eeuw geborene. Springer, „de oude Springer" in de wandeling, is nu tachtig jaar en nog in blakenden welstand. Maar ook Godefroy, die reeds lang de zeventig achter den rug heeft, draagt zijn jaren met eere, en ontwikkelt een werkzaamheid, die menig jongmensch kan beschaamd maken. Zoo als hij 's middags door Amstels straten wandelt, rechtop, zorgvuldig gekleed, met het air van een oud-militair, zou men hem nauwlijks zestig geven. En zijn vriend De Greef, die nu zes-en-zeventig zomers over zich heen zag gaan, is dit jaar nog verhuisd naar de fraaie Vondelstraat, om zooveel mogelijk van het buitenleven te kunnen genieten. Minder rechtop dan Godefroy, is hij toch nog een kras man, wiens gezonde gelaatskleur nog voor jaren levenskracht voorspelt.

Toen de tegenwoordige Amsterdamsche beurs gebouwd werd, was dit drietal met het toezicht op de uitvoering belast. Zij halen dikwijls en gaarne op van den prettigen tijd, dien zij daar doorbrachten.

Springer is reeds vroeg in dienst der gemeente Amsterdam gekomen; hij werd 1 Augustus 1838, op 23-jarigen leeftijd aangesteld als opzichter bij de pakhuizen, die van stadswege toen voor de Rijnvaart aan de zuidzijde van het Entrepotdok gebouwd werden. Hij bleef in deze betrekking werkzaam tot 1 Augustus 1840, op welken datum hij zijn eervol ontslag kreeg. Bij den beursbouw werd hij als opzichter werkzaam gesteld den 9 September 1841; hij bleef daar tot Mei 1845, toen het gebouw voltooid was. Later bij de indijking van den Anna-Paulownapolder werkzaam, trad hij weldra als opzichter in den Waterstaatsdienst, waar hij bleef tot 1858, toen hij den heer F. W. van Gendt JGz. opvolgde als assistent-stadsarchitect van Amsterdam. De heer B. de Greef Jr. was twee jaren te voren tot stads-architect aangesteld, en het is onder diens directie, dat Springer tot 1890 werkzaam bleef; toen in dat jaar de heer De Greef op verzoek was gepensionneerd, meende ook zijn assistent zich te moeten terugtrekken, en sinds 1 April 1891 geniet ook hij een welverdiende rust.

Sinds het jaar 1858, toen Springer als assistent optrad, is er heel wat te Amsterdam veranderd. Tot het jaar 1870 ongeveer bleef alles in de hoofdstad in de rustigste rust; nieuwe werken werden van gemeentewege maar weinig ondernomen en in hoofdzaak werkte men in eigen beheer.

Langzamerhand kwam er echter meer werk door den scholenbouw, waarbij het stelsel van publieke aanbesteding werd ingevoerd. Reeds onder het bestuur van burgemeester Fock, maar vooral onder dat van burgemeester Den Tex, werd in deze richting veel tot stand gebracht. Ook het hooger onderwijs, de brandweer, de politie en niet het minst de talrijke bruggen, welke Amsterdam bezit, gaven heel wat werk.

Het is natuurlijk moeilijk uit te maken, welk het aandeel van den jubilaris in de van 1858—1890 gestichte gebouwen geweest is. Zooveel mag evenwel aangenomen worden, dat zijn bij uitstek practische blik en zijn rijpe ervaring in hoofdzaak bij de uitvoering der bouwwerken tot hun recht zijn gekomen.

Gelukkig hebben noch De Greef, noch Springer de onstuimige tijden behoeven mede te maken, die de Publieke Werken der hoofdstad thans doorleven. De elementen woeden thans met een hevigheid, als

nooit te voren. Reeds vóór twee jaren pakten zich donkere wolken boven de Afdeeling samen; de eerste bliksemstraal trof den gemeente-architect, de tweede velde den directeur der Publieke Werken neer, en het heeft den schijn, alsof de derde reeds bij den Wethouder is ingeslagen, nog wel niet met doodelijken afloop, doch schade genoeg veroorzakend. Hoe de stemming der ambtenaren zal zijn, kan men zich voorstellen; ieder denkt dat ook hem op zijn beurt een straal kan treffen.

En waartoe nu dit onweder? Om de lucht te zuiveren, schijnt men te meenen. De tijd zal het leeren, of dit noodig was en gelukte. Thans ziet men nog niets anders dan de groote schade, welke aan de Afdeeling is toegebracht, en die in vele opzichten onherstelbaar mag heeten.

Reeds nu ondervindt het Gemeentebestuur de schadelijke gevolgen zijner geheel verkeerde taktiek. Dat Rotterdam als voorbeeld gesteld werd voor alles, wat openbare werken betrof, scheen vreemd, voor wie aan de Maas wat bekend was. Begrijpelijk is het echter, dat het Amsterdamsch bestuur met zijn tegenwoordige Rotterdamsche sympathieën ernaar streefde, den tegenwoordigen adjunct-directeur der Publieke Werken der Maasstad, als directeur in zijn dienst te krijgen. Het is een mooie betrekking, zou men zeggen, met haar *f* 8000 tractement. De Rotterdamsche titularis bedankte echter wijselijk voor de hem toegedachte eer, waarschijnlijk begrijpende dat een matig inkomen, in rust genoten, wel zoo verkieslijk is als achtduizend gulden op een vulkaan.

Het schijnt dat een der hoofdambtenaren der Duinwatermaatschappij, wier werken eerstdaags door de gemeente staan genaast te worden, nu groote kans heeft. De persoon in quaestie staat als een humaan, beschaafd en veelzijdig ontwikkeld man bekend. Zal hij kunnen voldoen aan de uiteenloopende eischen, die men hem stelt? Wij zullen het moeten afwachten; met rozen zal hij zijn pad niet bestrooid vinden.

Wij kunnen thans voor een winkelkast weer een project van Berlage beschouwen, een teekening, zooals de couranten zeggen: „van het nieuwe gebouw dat „verrijzen zal op het Sophiaplein tusschen Kalverstraat „en Rokin, waar de verzekerings-maatschappij „*de „Nederlanden*" haar zetel zal opslaan". Vele architecten hebben de gewoonte op deze wijze hunne ongeboren kinderen aan het publiek te toonen. Zij beschouwen het als een goedkoope reclame voor hun affaire. Wij hadden echter gedacht, dat Berlage een ander standpunt innam en, wars van alle reclame, wachten zou totdat de steenen spreken konden. Dat echter reclame, hetzij dan voor den architect of voor de Verzekerings-maatschappij bepaald het doel is, kan blijken uit het navolgende, waarop het eerzame *Nieuws van den Dag* zijne lezers vergast: „De bouwmeester „H. P. Berlage Nz., die met den bouw van *de Alge-*„*meene* op het Damrak een nieuwe richting heeft in-„geslagen, geeft ook bij dit ontwerp blijk van zijn „streven naar strengen eenvoud; tegenover de be-„kende neiging tot overlading met versieringen van „allerlei aard is hier alles tot den uitersten eenvoud „beperkt en werden slechts versieringen aangebracht, „waar ze als 't ware dringend noodig zijn. De mach-„tige indruk, welken men van dit moderne gebouw „ontvangt, schijnt vooral te zijn verkregen door de „strengheid der kantlijnen en het scherpe silhouet „tegen de lucht."

Er staat onder dit entrefiletje geen naam; men vindt er zelfs geen initialen bij en blijft dus in het onzekere, of De Lange, Van der Kellen of Rössing hier de welversneden pen heeft gehanteerd. Zijn die „strenge kantlijnen" soms van De Lange, die bezig is onze Nederlandsche taal te verrijken met neologismen? Is de „bekende neiging tot overlading met versierselen van allerlei aard" wellicht een schrikbeeld van Van der Kellen? Heeft Rössing zich aan de „versierselen, die dringend noodig zijn" bezondigd? Wij wandelen in raadselen.

Van de Hotel-tentoonstelling is nu al heel wat meer te zien dan vroeger. Ik wil niet op het oordeel vooruitloopen, dat uw tentoonstellingscorrespondent uitspreken zal, maar de verzuchting moet mij toch van het hart, dat 1895 niet bij 1883 kan halen. Dat het terrein-oppervlak nu belangrijk kleiner is dan twaalf jaar geleden, springt aanstonds in het oog; door geschikte groepeering der gebouwen is evenwel aan dit bezwaar vrijwel tegemoet gekomen. Maar het hoofdgebouw schijnt mij veel minder toe dan dat van 1883. Zeker, daar was niet veel waarheid in den gevel van Fouquiau, met zijn olifanten, zijn ruiters, zijn velum, zijn Indische motieven, alles in gips uitgevoerd; fantasie en chic ontbraken daar echter geenszins, en het geheel was wel zoo, als een dergelijke ephemere schepping wezen moet. Thans is de Hollandsche timmerman aan het werk getogen, en heeft lijsten geschaafd, omgekornist, kapellen gestoken, alles naar den eisch; thans is de Hollandsche behanger gekomen en heeft alles netjes met doek bespannen. Kiest gij niet den gevel van '83, en geeft gij de zes torens, met hunne Rundschau-architectuur, niet gaarne cadeau voor wat Franschen geest?

Het Museum Suasso komt langzamerhand leelijk in de knel. Achter dezen kunsttempel, waarvoor het eindelijk gelukt is in Mr. J. E. van Someren Brand een zeker geschikt directeur te vinden, achter dezen kunsttempel heeft men..... montagnes Russes, een rutschbaan of hoe de naam moge zijn, geplaatst, dus den lateren bezoekers het hartverheffend gezicht verschaffend, hoe hunne medeschepselen gierend en en joelend op en af rijden.

Aan den anderen kant van dit museum wordt... een hooge stoomschoorsteen opgericht, opdat het daaruitvallend roet het licht der glazen plafonds wat zou temperen. Wezenlijk, het heeft er iets van of Amsterdam tegenwoordig niet ver van den IJselmond ligt. Herinnert het niet aan de beroemde stad Kampen, eerst voor een half millioen een museum te bouwen, naar alle eischen ingericht en dan, juist als het in gebruik genomen zal worden, toe te laten dat een wereldkermisonderneming vlak daartegenover een schoorsteen bouwt, wiens roet den museuminhoud ruïneeren moet?

Dat men de onooglijke houten barakken der tentoonstelling, die met den weidschen naam van hoofdgebouw bestempeld worden, niet wat verder van het Museum Suasso heeft weten af te houden, getuigt ook al niet van veel gevoel voor kunst bij het hedendaagsch Amsterdamsch Gemeentebestuur. Wie bouwt er nu een monumentale stichting en laat toe dat de smerigste loodsen, die ooit ergens te zien waren, daar haast onmiddellijk tegenaan gezet worden?

Heeft men ook wel aan het brandgevaar gedacht, dat zeker voor de beide musea even groot is? Zij zijn beiden vuurvast gebouwd, dat is waar, maar hun inhoud zou door roet en vonken genoeg kunnen lijden, indien er op de tentoonstelling eens brand ontstond en de wind naar een der beide bouwwerken was gericht. Hoe dit in het Gemeentemuseum zal zijn, weten wij niet, maar uit het Rijksmuseum-debat van verleden winter is duidelijk genoeg gebleken,

dat daar sommige schilderijen grooter zijn dan de zaaldeuren, zoodat redding in tijd van nood onmogelijk is, tenzij men de docken ten ruwste uit de lijst snijdt en oprolt, wat zeker een primitieve reddingsmethode mag heeten.

Het is te hopen, dat de zomer voorbij zal gaan, zonder dat de tentoonstelling of een deel daarvan, in de asch gelegd worde. Dat evenwel de vrees voor een ramp niet ongegrond is, kan de hygiëne-tentoonstelling te Berlijn bewijzen, die geheel door het vuur werd verwoest.

Dat, al moge het stedebestuur op het oogenblik niet veel voor kunst voelen, de aloude kunstliefde der Amstelaren nog niet is uitgedoofd, bewijst het aanbod van de heeren Ankersmit, Sillem, Hintzen, Kijzer, Langerhuizen, Van Ogtrop en De Marez Oyens, om voor hunne rekening de door den architect A. W. Weissman ontworpen versiering van de boventrapzaal, het benedenportaal en de benedenvestibule van het Stedelijk Museum te doen aanbrengen. Deze versiering was in tegels gedacht; de schrale stadskas veroorloofde evenwel een dergelijke „luxe"-uitgaaf niet, en zoo zouden de voor de tegels bestemde velden, op wier kleureffect de ontwerper natuurlijk gerekend had, maagdelijk wit hebben moeten blijven, indien de genoemde kunstliefhebbers de tegels niet voor hunne rekening hadden genomen. Zijn wij wel ingelicht, dan zal de vervaardiging der tegels aan de welbekende fabriek Rozenburg in Den Haag worden opgedragen. Men kan dus verzekerd zijn, iets werkelijk goeds te zullen ontvangen.

Een jaar of tien geleden zou dergelijk werk ongetwijfeld in het buitenland besteld zijn. Het pleit wel voor den vooruitgang onzer kunst-industrie, dat niemand er thans meer aan denkt, daarvoor naar Engeland of Frankrijk te gaan.

SYMBOLIEK.

Het doet goed, dat iemand van zooveel gezag als de Rijksbouwmeester Peters, zich belast heeft met de beantwoording der bekende Maatschappij-vraag over de symboliek niet alleen, maar dat hij zich ook een warm voorstander van het toepassen van symbolen in de bouwkunst getoond heeft.

Wij onderschrijven van harte zijn uitspraak, dat de taal der zinnebeelden haar plaats in onze bouwkunst behoort te hernemen, omdat door toepassing der symboliek hare voortbrengselen tot het publiek zullen spreken.

Men hoede er zich echter voor, alleen de symboliek der middeleeuwen als voor onzen tijd geschikt aan te prijzen, daar dit aanleiding zou kunnen geven om bij hen, die bij voorkeur van „den duisteren nacht" dier tijden spreken, verkeerde gevolgtrekkingen te doen ontstaan. De symboliek is van alle tijden geweest; eerst in de 18e eeuw heeft zij het afgelegd om, zoo wij hopen, thans hare wederverrijzenis te vieren.

Symboliek eischt echter kennis, en wel zeer grondige en universeele kennis; hare toepassing kan daarom bij uitstek beschavend werken op bouwmeesters en publiek beiden. Toen, in het midden der 17e eeuw, het Amsterdamsche raadhuis gebouwd werd, was er nog zooveel zin voor zinnebeelden bij kunstenaars en burgerij, dat daar geen enkel ornement gemaakt werd, of het had zijn beteekenis. Wie het programma voor dit decoratie-schema gemaakt heeft, is onbekend, doch bij de fijne beschaving der 17e-eeuwsche Amsterdammers, met wie Jacob van Campen als zijn gelijke omging, zou het best van een der toenmalige Regenten afkomstig kunnen zijn, indien men althans niet wil aannemen, dat de bouwmeester zelf de decoraties bepaalde.

Reeds als de burger in de groote raadhuiszaal trad, vond hij een grootsch encyclopedisch stelsel vertegenwoordigd. De vloer bood, in het midden, het noordelijk halfrond van den hemel in marmer aan, de sterren van verschillende grootte uit koper gesneden. Ter weerszijden vond men de halfronden der oude en der nieuwe wereld. Thans dekt een tapijt dezen vloer, die de wereldmacht der Amsterdamsche regeerders verzinnelijkte.

In de verdeeling van het gebouw valt te onderscheiden de regeering en de rechtsbedeeling. Schepenskamer en Schepenskamer-extraordinair bevinden zich in het westen, de vertrekken voor Burgemeesteren en Raden in het oosten. Niettemin is ook in het oosten de Vierschaar aanwezig en de Kamer van Justitie, ofschoon deze onder de rubriek rechtsbedeeling gerekend moesten worden; die oostelijke plaatsing aan den voorgevel geschiedde, omdat hier de volheid van het gezag gerekend werd te zetelen. Ieder der vertrekken is toepasselijk versierd. Zoowel aan de H. Schrift als aan de Mythologie zijn de stoffen der voornaamste decoratieve werken ontleend; zij waren voor een ieder duidelijk.

Wie begreep niet, als hij Icarus zag, die te hoog had willen vliegen, dat hij voor de De-solate-boedelkamer stond? Wien was het niet duidelijk, als hij Arion op zijn dolfijn zag zitten, dat daar de toegang tot de Assurantiekamer was? Niemand twijfelde, waar hij Salomo, om wijsheid biddend, aanschouwde, of hij was in de Raadkamer.

Maar wij willen hier geen beschrijving geven van de rijke decoratieve werken, die het voormalig raadhuis van Amsterdam stoffeeren. Wij zouden, om recht te doen aan den beurtelings ernstigen en luimigen geest, aan de altijd klocke en toch geen bevalligheid uitsluitende behandeling der kunstenaars, een boekdeeltje moeten vullen.

Gewezen mag echter worden op de eindelooze variatie in de ornementen, de kapiteelen en de festoenen; hier is altijd wat toepasselijks aangebracht. Men zie er het bekende prentwerk maar eens op na, om tot de overtuiging te komen, hoe vastgeworteld de liefde voor symbolen in de 17e eeuw nog was.

De waarde van de symboliek voor onzen tijd kan niet genoeg in het licht gesteld worden. Wij hebben in de laatste vijf-en-twintig jaren zooveel zinledigs zien aanbrengen en toepassen, dat het wezenlijk noodig is geworden ons te herinneren, dat wij werk behooren te maken dat leeft, dat den toeschouwer iets te zeggen heeft. Hoe wij er ons zoo lang bij hebben kunnen nederleggen, dat een dergelijke onzin plaats vond, zonder dat iemand er zijn stem tegen verhief? Misschien is de verklaring daarvan te vinden in het gewelddadig afbreken van alle traditie, zooals dit in de 18e eeuw, vooral door de Fransche revolutie geschiedde. Met het onkruid werd ook de tarwe uitgeroeid, en men raakte er langzamerhand aan gewend, het kale veld als de meest gewone zaak ter wereld te beschouwen, ja men begon zelfs op die kaalheid roem te dragen.

Nadat het veld dus meer dan een eeuw heeft braak gelegen, wagen zich enkele zaaiers er weer op. Geploegd is er al genoeg; vooral de ploegschaar der stijlcritiek heeft diepe voren gemaakt, die gereed zijn het zaad te ontvangen. Zal het ons nog gegeven zijn de vrucht van al dien arbeid in den vorm van een nieuwen, echt modernen bouwtrant te oogsten? Wij

weten het niet, doch wij hopen althans de groene sprietjes te zien opkomen, die den oogst voorspellen zullen, door te bewijzen dat het levend zaad was, hetwelk werd uitgestrooid.

Het is onze vaste overtuiging dat de zaaiers, die de zaden der symboliek op den akker brengen, een goed werk doen.

ARBEIDERS- OF KLEINE BURGERWONINGEN.

Het vraagstuk der arbeiderswoningen zal zeer zeker nog door niemand als opgelost worden beschouwd, het behoort nog steeds tot de vragen van den dag en is daarvan, voor de bouwkundigen, wel een der belangrijkste.

De technische moeilijkheden zijn wel niet zoo groot, dat zij onoverkomelijk genoemd mogen worden, maar het zijn de bijkomende zaken, overwegingen van financiëelen en staathuishoudkundigen aard, die hierbij vooral op den voorgrond treden.

Een goede, aan alle eischen voldoende arbeiderswoning te ontwerpen en te bouwen is niet moeilijk, maar het bouwen van arbeiderswoningen, beschouwd als zaak, het ineenzetten van het financiëel plan en de exploitatie van zulk een zaak, daarmede zijn reeds zoovele proeven genomen en zooveel teleurstellende resultaten verkregen, dat het vraagstuk voor velen, die er vroeger belang in stelden, zijn aantrekkelijkheid grootendeels heeft verloren en men de zaak maar weder aan het particulier initiatief, d. w. z. den speculatiebouw, overlaat.

Dat daarvan weinig heil te verwachten is, behoeft voorzeker geen betoog, trouwens wij laten het groote vraagstuk van den speculatiebouw voor 't oogenblik liever ter zijde. Alleen zij er hier even op gewezen, dat het bouwen van woonhuizen, en wel meer bepaald van huurhuizen, altijd tot een zekere hoogte een speculatie, een handelszaak blijven zal en blijven moet.

Daarbij kan wel getracht worden de eischen van beschaving, hygiëne, soliditeit, kunst, enz. zooveel mogelijk met het handelsbelang in overeenstemming te brengen, doch dit laatste geeft ten slotte den doorslag. Het ligt dus voor de hand dat, waar men in het onderhavig geval naar een goede oplossing streeft, men beginnen moet aan alle zijden de grenzen vast te stellen, waartusschen men zich te bewegen heeft.

Doet men dit niet, dan leidt dit verzuim in de eerste plaats tot minder gewenschte gevolgen en, ten tweede, laat men bij eene eenigszins belangrijke onderneming de gelegenheid voorbijgaan, om iets bij te dragen tot de oplossing van een sociaal-bouwkundig vraagstuk. Twee gevallen van dien aard, naar ons voorkomt, zijn op het oogenblik aan de orde.

In Enkhuizen is dezer dagen aanbesteed de bouw van 50 arbeiderswoningen en 1 opzichterswoning, begroot op ruim 300,000 gulden, dat is bijna 6000 gulden voor eene woning, nog niet eens een vrijstaande, want zij zijn in groepen van 2 tot 8 stuks ontworpen.

Bestuurders van het Snouck-van-Loosenfonds hebben zeker het goede voor met den werkman; uit een staathuishoudkundig oogpunt maken zij zich echter aan verkwisting schuldig; een deel van dat geld kan, ook in het belang van den werkman, beter worden besteed of liever men kan er meer mede doen. Dat de architect van de gelegenheid gebruik maakt, om van die woningen nu eens modelwoningen te maken, spreekt van zelf en van zijn standpunt heeft hij daarin gelijk, ofschoon zij als modelwoningen evenmin doel zullen treffen, als de z. g. modelboerderijen. Een goed model toch moet een voorbeeld zijn tot algemeene navolging geschikt. Wij gelooven echter niet, dat het in het algemeen belang zou zijn, wanneer een groot deel van het nationaal vermogen belegd werd in woningen, als nu te Enkhuizen zullen worden gebouwd.

Het tweede geval, dat wij op het oog hebben, doet zich voor te Assen. In *De Telegraaf* kwam namelijk dezer dagen het volgende bericht voor:

„De aannemers van den kazernebouw te Assen, de heeren Vos, zijn met den Minister van Oorlog in onderhandeling getreden over de levering van 40 à 50 woningen van verschillende huurprijzen voor gehuwde adjudant-onderofficieren, sergeant-majoors, sergeants en zoo noodig voor minderen, van welke woningen reeds de plannen zijn ingezonden.

„Mocht deze onderhandeling tot een overeenkomst leiden, dan zal in de behoefte aan bedoelde woningen voldoende worden voorzien en zal men te Assen geen vrees meer behoeven te koesteren voor de komst van den regimentsstaf."

Commentaar is hier eigenlijk overbodig.

Deze woningen zullen nu wel geen 3 ton kosten, maar het bedrag zal toch zeker groot genoeg zijn, om een interpellatie tot den betrokken Minister uit te lokken. Wel komen er somtijds gevallen voor, dat ministers met aannemers direct in onderhandeling moeten treden, doch, waar het betreft den bouw van woningen als hier bedoeld, valt het nog moeilijk te gissen, welke bijzondere redenen er kunnen zijn voor een behandeling der zaak op deze wijze.

Van het particulier initiatief schijnt te Assen weinig te verwachten te zijn. Wanneer het dus niet anders kan, dan dat er op Rijkskosten in de behoefte aan woningen wordt voorzien, dan staan de betrokken autoriteiten voor het reeds besproken sociaal-bouwkundig vraagstuk en hebben zij daarbij te letten op meer dingen dan het eenvoudig onder dak brengen van een aantal huisgezinnen. Woningnood te doen verdwijnen is niet moeilijk, maar in gevallen als dit mag betwijfeld worden, of het zich daaromtrent verstaan met aannemers nu wel de juiste en beste weg is.

In Enkhuizen gaat men den werkman verwennen, in Assen de militairen huisvesten in woningen, die waarschijnlijk niet heel veel van de gewone burgerwoningen zullen afwijken, alleen wellicht meer zullen kosten.

In geen van beide plaatsen zullen we nu eens *de* practische oplossing van het vraagstuk zien geven, waar men reeds zoo lang naar zoekt; dat is jammer, want ook de grootere burgerwoning, het huurhuis, zal langzamerhand de aandacht beginnen te trekken en de belangen van den arbeider, die nu zoo algemeen aan de orde zijn, moeten dan wel weder op den achtergrond geraken.

S.

BOEKAANKONDIGING.

Wij vestigen de aandacht onzer lezers op het April-nommer van het Illustrirte kunstgewerbliche Zeitschrift für Innen-Decoration, dat door Alexander Koch te Darmstadt wordt uitgegeven en waarin talrijke afbeeldingen voorkomen van het gebouw voor den Rijksdag te Berlijn, de grootsche schepping van den architect Paul Wallot te Frankfort a/Main. Zonder iets te kort te doen aan den inhoud van de vijf jaargangen, die van dit tijdschrift het licht hebben gezien, vermeenen wij meer in het bijzonder op het nu verschenen April-nommer te mogen wijzen, wijl daarin 33 tusschen den tekst geplaatste afbeeldingen en een drietal afzonderlijke platen voorkomen, allen betrekking hebbende op het gebouw voor den Rijksdag.

De afbeeldingen van de zittingszaal, de restauratie, de trapruimten, de bibliotheek en de verschillende lokaliteiten geven een goed denkbeeld van de architectuur van het geheel, terwijl zoowel de details van het beeldhouwwerk, het ameublement, het kunstsmeedenz. als de beschrijvende tekst van den Regierungsbaumeister Franz Jaffé de waarde van het boekwerk verhoogen.

De architect Wallot heeft den uitgever dank gebracht voor de voortreffelijke uitvoering der afbeeldingen en de goede keuze der motieven.

Exemplaren van het April-nommer zijn voor den prijs van 3 Mark te bekomen.

PRIJSVRAGEN

uitgeschreven in het jaar 1895 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

I. Het ontwerp voor een Volkshuis.

Het gebouw is hoofdzakelijk bestemd voor den ongehuwden werkman, wien daarin een behoorlijk tehuis zal worden verschaft.

Daartoe bevat het een slaapverblijf, een gaarkeuken, een koffiehuis, een bibliotheek en een zaal voor lezingen of voordrachten.

Behalve het slaapverblijf is de inrichting in het algemeen voor iedereen toegankelijk.

Het gebouw wordt, volgens veronderstelling, gebouwd in een volksbuurt van een voorname Nederlandsche stad. Het bouwterrein is, volgens bijgaande schets, aan twee zijden begrensd door straten van 15 M. breedte, die op een plein uitkomen waaraan de hoofdgevel van het gebouw moet liggen; aan de achterzijde is het terrein gedeeltelijk bebouwd.

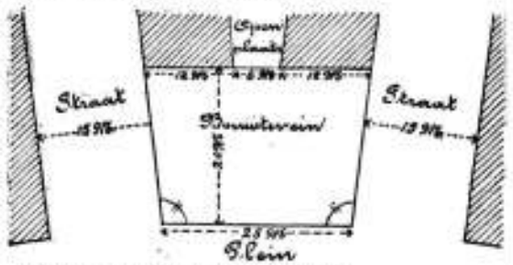

Het gebouw moet bevatten, gelijkstraats:

a. Een hoofdingang met tochtvrije vestibule en ruime garde-robe.

b. Een koffiehuiszaal groot ± 170 M², op bepaalde uren van den dag als eetzaal te gebruiken, met een buffet, een dienkamer en een servieskamer, samen groot ± 30 M².

c. Een keuken groot ± 40 M², met inbegrip van kasten, en een spoelkeuken groot 20 M². De keuken, en eventueel de binnenplaats, moeten direct toegankelijk zijn van de straat.

d. Een provisiekelder groot ± 20 M², in verbinding met een aardappelkelder en bergplaatsen voor dranken, enz.

e. Twee privaten voor mannen, met urinoirs, en twee privaten voor vrouwen.

f. Een woning van den directeur, bevattende een woon- en een slaapkamer, te samen ± 45 M². De woning kan ook op de eerste verdieping gelegen zijn.

g. Een bergplaats voor stoelen, enz.

h. Een ruime brandtrap naar de eerste verdieping, en van daar één of meer trappen naar de tweede verdieping.

i. Van af den begane-grond moet een diensttrap met lift alle verdiepingen onderling verbinden.

De vloer van de verdieping gelijkstraats moet 0.35 M. gelegen zijn boven de hoogte van den trottoirband.

Eerste verdieping.

k. Een zaal groot ± 170 M², die zoo noodig voor eetzaal en koffiehuiszaal moet worden gebruikt, of ook voor het houden van vergaderingen; aan deze zaal moet grenzen een buffetkamer, die in verbinding staat, door middel van een lift of trapje, met de dienkamer op den begane-grond.

l. Een bestuurskamer, groot 25 M², met inbegrip van kasten.

m. Een volksbibliotheek, tevens leeszaal, groot ± 80 M².

n. Een vergaderkamer groot ± 40 M².

o. Twee privaten en urinoirs.

Tweede en derde verdieping.

Behalve de hieronder nog te vermelden vertrekken zal de beschikbare ruimte op deze verdiepingen geheel voor slaapplaatsen worden ingericht, zoodanig dat elke slaapplaats een grootte zal hebben van 2 bij 2.50 M. Deze slaapplaatsen, tot rijen of groepen vereenigd, waartusschen gangpaden van minstens 1.10 M. breedte, zijn niet overdekt, en door houten schotten onderling gescheiden.

Elke slaapplaats moet bevatten een vast bed, een vaste kast, en een plaats voor een lavabo; zij moet door een schuifdeur gesloten kunnen worden.

Op beide verdiepingen moeten de noodige bergplaatsen voor linnengoed, en twee privaten worden aangebracht.

Op de tweede verdieping zal een badgelegenheid voor drie baden aanwezig moeten zijn, en de noodige bergplaatsen enz.

Op de tweede of derde verdieping moeten 4 à 6 slaapvertrekjes voor het dienstpersoneel aanwezig zijn.

Bij de indeeling moet gelet worden op het verzuchte eener doelmatige ontruiming van de bovenverdiepingen, waartoe rondgaande balkons zoowel aan de straatzijde als aan de mogelijk te ontwerpen binnenplaats moeten worden aangebracht.

In het souterrain moet gelegenheid bestaan tot plaatsing eener inrichting voor centrale verwarming.

Verlangd worden de teekeningen van:

de plattegronden, twee gevels en één doorsnede, op $^1/_{100}$ en van een uitwendig detail op $^1/_{20}$.

Alle teekeningen moeten in inktlijnen zijn uitgevoerd; de verdere afwerking wordt vrijgelaten.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd: als 1e prijs de verguld-zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij; als 2e prijs de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij; als 3e prijs de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

II. Het ontwerp voor een eereboog.

De eereboog is bestemd om te worden opgericht bij gelegenheid van de kroning van H. M. de Koningin in de hoofdstad des Rijks, en wordt, voor den intocht van H. M. aan den hoofdtoegang tot de stad geplaatst, tegenover de hoofdtoegangen van het Central-Station.

De keuze van de plaats wordt vrijgelaten; de standplaats moet op eene situatie worden aangegeven. (De situatie van het terrein wordt daartoe in schets hierbij gegeven.)

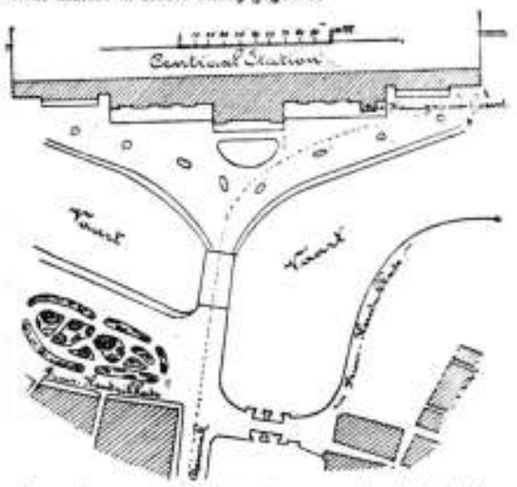

De eereboog moet zoodanig ontworpen worden, dat het middengedeelte bestemd is voor het ongehinderd verkeer van rijtuigen, en aan weerszijden daarvan een afzonderlijk gedeelte voor voetgangers.

Het ontwerp moet van eene duidelijke beschrijving, vooral van het decoratief, vergezeld zijn.

Verlangd worden de teekeningen van:

de buitenzijde en de binnen- of stadszijde van den boog op $^1/_{50}$, waarvan één teekening in kleur moet zijn opgewerkt; naar keuze, een zij-aanzicht op $^1/_{50}$ of een schets van de perspectief;

een teekening op $^1/_{10}$ voor de avond-verlichting van de stadszijde van den boog.

Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd als 1e prijs de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij; als 2e prijs de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

III. Het ontwerp voor een staldeur.

De deur is bestemd voor een stal- en koetshuis en moet ontworpen worden zonder kozijn en in blank grenenhout.

De deuropening in den dag van het metselwerk is 2.80 M. breed, is halfcirkelvormig afgesloten en is tot onder den top van dien boog 3.50 M. hoog.

Verlangd worden de teekeningen van de buiten- en de binnen-

zijde van de deur en van de horizontale doorsnede op $^1/_{10}$; details van het hangwerk op $^1/_5$.

Voor het beste en ter bekroning waardig gekeurd ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alleen de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op 28 December 1895 des middags te 12 uren, vrachtvrij ingewacht aan het bureau der Maatschappij, Muraltstraat 402 te Amsterdam.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto en met een herkenningsteeken aan de achterzijde; zij moeten vergezeld zijn van: 1o. een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald en van binnen bevattende de vermelding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender; 2o. van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen ingeleverd worden.

Het schrift op de teekeningen moet van een andere hand dan die des vervaardigers zijn.

De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

Worden de beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen door een inzender, dan blijft zijn ontwerp buiten mededinging.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 5 leden, zijnde de heeren Eduard Cuypers, Henri Evers, bestuursleden; H. P. Berlage Nz., J. A. Mulock Houwer, W. B. van Lieflland.

Art. 5. De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Hoofdbestuur voor te stellen eene andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

Art. 6. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Art. 7. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt en de ingekomen plannen zullen worden tentoongesteld tijdens de Algemeene Vergadering in Mei 1896, waarin de bekroningen zullen worden uitgereikt.

Art. 8. De niet bekroonde ontwerpen kunnen in April 1897 worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde herkenningsteeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek en tegen overlegging van het herkenningsteeken, aan een op te geven adres teruggezonden.

In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van het Hoofdbestuur, kunnen op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek worden teruggegeven.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij:
C. Muysken, *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

Amsterdam, April 1895.

VAKOPLEIDING.

De vraag of de opleiding in de werkplaats, het z. g. leerlingstelsel, dan wel die aan de ambachtsscholen de voorkeur verdient, werd in de Maandagavond door de Vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage uitgeschreven en zeer druk bezochte vergadering behandeld met eene warmte, alsof zij donkelnieuw ware en bijna de geheele discussie, die tot ruim 11 uren duurde, groepeerde zich om die vraag, zoodat de bespreking over het gehouden National Congres voor vakopleiding, waartoe deze vergadering eigenlijk belegd was, in den loop van den avond bijnaar dreigde te worden.

De vergadering werd geleid door den heer G. E. V. L. van Zuylen, voorzitter van de commissie, belast geweest met een onderzoek naar den toestand der vakopleiding te dezer stede, terwijl de bespreking van het op 17 en 18 April jl. te Amsterdam gehouden National Congres voor vakopleiding was toevertrouwd aan Mr. H. J. A. Mulder, secretaris van evengenoemde commissie.

Met zeer te waardeeren zaakkennis had de heer Mulder den arbeid van de verschillende sectiën van het Congres samengevat, en zeker is het te betreuren dat de vraag hierboven gesteld de aandacht van die conclusiën afleidde, daar zij bij het eindigen van deze vergadering feitelijk „officieel hadden uitgediend" zooals de voorzitter het noemde.

De conclusiën door den heer Mulder geformuleerd luidden aldus:

De Vergadering spreekt den wensch uit dat de aanstaande algemeene vergadering van het congres voor de vakopleiding van aanstaande werklieden te Amsterdam zich vereenige met eindconclusiën waardoor in hoofdzaak de volgende gedachten zullen worden uitgedrukt:

1o. Zoolang de werkplaatsen in het algemeen niet meer waarborgen aanbieden, dat eene vakopleiding aldaar volkomen tot haar recht kan komen, kan de ambachtsschool voor de vorming van onze ambachtslieden niet worden gemist.

2o. Haar leerplan diene echter in dien geest te worden ingericht, dat zij niet meer geve dan de voorbereiding voor de practijk; deze laatste kan slechts in de werkplaatsen worden geleerd.

3o. Het leerplan der ambachtsscholen omvatte daarom voortgezet en herhalings-lager onderwijs slechts in die vakken, die voor het ambacht noodig zijn, teekenonderwijs als voertuig der gedachte, uitsluitend geregeld naar de behoeften, tot het noodzakelijke beperkt en zoo eenvoudig mogelijk, de theorie der vakken, de kennis der grondstoffen alsmede de practische voorbereiding van de gereedschappen en de bearbeiding van de materialen.

4o. De opleiding voor groot-industrie kan in het algemeen slechts in de fabriek geschieden, na aanneming der leerlingen door den patroon zelven en onder toezicht van bekwame werklieden als leermeesters, die, in gemeenschap met den leerling werkende, een rechtmatig doel moeten genieten uit hetgeen zij met hem produceeren. De ijver van den leerling moet worden geprikkeld door stijging van het loon, dat voldoende moet zijn naarmate der productiviteit, en korten werktijd.

Voortgezet of herhalingsonderwijs op de dagschool en vakonderwijs op de vakschool diensen de opleiding aan te vullen.

5o. De opleiding van vrouwelijke werklieden verdient de meeste belangstelling en steun van regeering, gemeenten en particuliere vereenigingen.

6o. Het tegenwoordige leerplan van het lager onderwijs beantwoordt niet geheel aan eischen eener voldoende voorbereiding voor het volgend leven; ook niet voor handwerkslieden; het moet tot een minimum van eischen worden beperkt; de handenarbeid dient er een plaats te vinden als middel tot opvoeding.

7o. Reorganisatie der burgeravondscholen is wenschelijk.

8o. Naar verhooging van het ambacht moet zooveel mogelijk worden gestreefd, zoowel wat aangaat de uitoefening als het onderwijs. Daartoe kan strekken: a. de uitgave of hernieuwde bewerking van oorspronkelijke Nederlandsche handleidingen voor het ambachtsonderwijs, aan te moedigen door zedelijken en financieelen steun; b. de voortzetting der proeven van bekwaamheid voor het diploma van meester of gezel, die, wanneer zij aan haar doel beantwoorden, tot alle ambachten en tot alle voorname centra van handwerksnijverheid in ons vaderland met den steun van staat, provincie en gemeente en der nijverheidscorporatiën zullen moeten worden uitgebreid; c. het houden van tentoonstellingen van den arbeid der leerlingen en het uitschrijven van wedstrijden.

9o. Middelerwijl verdient de afdoening van leerling-contracten tusschen den werkbaas en den vader of voogd van den leerling, voorbereid door commissiën uit de Nederlandsche vak- en nijverheidsvereenigingen en naar het voorbeeld der in Drente bestaande vereeniging, als eerste schrede op den weg van een contractueel leerlingwezen op plaatsen waar geen ambachtsscholen kunnen bestaan, toejuichtag. De Staat steune, doch onthoude zich van regeling dezer materie, zoolang de resultaten van het particulier initiatief nog niet voor beoordeeling vatbaar zijn.

Zooals reeds in den aanvang werd gemeld, bewoog de discussie zich hoofdzakelijk op het terrein van de meer of minder bruikbaarheid der ambachtsscholen voor den werkman. De heeren Holdt en Van Malsen handhaafden hunne bekende zienswijze in deze, de heeren Boersma en een paar oud-leerlingen van de ambachtsschool namen het krachtig voor die school op; terwijl nog een spreker een bespiegeling hield over den invloed van den wil op het vakonderwijs.

Stemming over de conclusiën wordt niet gehouden. Zij strekten eenvoudig om er desverlangd een nuttig gebruik van te maken op het den 4en Juni te Amsterdam te houden Congres.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. De 71ste algemeene vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zal den laatsten dag der Maimaand in het maatschappelijk gebouw gehouden worden en wel des morgens te elf uren.

— Gisteren vierde de heer W. Springer, oud-assistent-gemeentearchitect van Amsterdam, thans nog adviseur voor bouwzaken aldaar, zijn 80n verjaardag.

Zijn Amsterdamsche vakgenooten, die hem, ook om zijn talenten als bouwmeester, hoogachten, waaronder velen, die hun eerste opleiding aan hem verschuldigd zijn, konden dien dag niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Zij wilden uiting aan hun huldegeven.

Een commissie uit hen, bestaande uit de heeren C. Muysken, A. N. Godefroy, H. P. Berlage Nz., Jos. Th. J. Cuijpers, L. Gosschalk, Jonas Ingenohl, Jacob F. Klinkhamer, W. Kromhout Cz., Karel Muller en C. T. J. Louis Rieber, werd des morgens in zijn woning, 1e Helmersstraat, ontvangen, waar de heer C. Muysken den waardigen jubilaris, in den kring zijner familie gezeten, hartelijk toesprak om hem geluk te wenschen met dezen dag, daarbij herinnerende aan de loopbaan en de groote verdiensten van Springer, waarvan niet alleen getuigen vele der stedelijke gebouwen, maar ook menig bouwwerk hier en elders voor particulieren uitgevoerd.

Als een blijvend aandenken werd den heer Springer daarbij aangeboden een schilderij van J. Wijsmuller, voorstellende een avondstond in den omtrek van Amsterdam.

— Jhr. mr. C. J. den Tex heeft het voorzitterschap der internationale jury voor de tentoonstelling aanvaard.

— Door B. en W. is voorgedragen als directeur van publieke werken, ter vervanging van den heer Schuurman, de heer Lambrechtsen, ingenieur van den provincialen waterstaat in Zeeland.

Arnhem. Den 7n dezer overleed in het nabij gelegen Oosterbeek de oud-architect G. F. Moele Bergveld op zes-en-zestigjarigen leeftijd. De afgestorvene ontving de opleiding in het bouwkundige vak van zijn oom, wijlen den heer G. Moele te Amsterdam; de groote werken, door genoemden bouwkundige ontworpen en grootendeels ook als aannemer uitgevoerd, boden een uitmuntende gelegenheid aan zich vooral practisch te oefenen.

De heer Moele Bergveld was een der vijf jonge bouwkundigen, die in Augustus 1853 de vereeniging *Architectura et Amicitia* in het leven riepen; hij was de eerste voorzitter en werd op latereen hechtijd tot eerelid benoemd. Zijne wankelende gezondheid noodzaakte hem reeds op jeugdigen leeftijd Amsterdam te verlaten en in Gelderland's dreven beterschap te zoeken. Die beterschap liet zich niet wachten, zoodat Moele Bergveld zich althans ten deele met zijn vak kon bezig houden en een paar jaren de betrekking van gemeente-architect te Doesburg waarnam.

Bolsward. In de Donderdagavond gehouden vergadering van den Gemeenteraad werd ontvangen een adres van eene commissie uit de ingezetenen, welke commissie ten doel heeft om bij de a. s. voltooiing van de restauratie van het Raadhuis, *aanwezig de burgerij van Bolsward*, een blijk van sympathie te geven, door den Gemeenteraad aan te bieden een steen met inscriptie, om dezen op nader aan te wijzen plaats in het Stadhuis aan te brengen, in overleg met Burgemeester en Wethouders. De Gemeenteraad appreciëerde dit denkbeeld ten zeerste en zal te zijner tijd den gedenksteen in dank aanvaarden.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd: tot opz. 1e kl. en geplaatst in de residentie Krawang als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, de ambtenaar op non-activiteit C. van Wijk, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

Belast: met de waarneming der betrekking van architect 1e kl. en geplaatst in het gouv. Celebes en Onderhoorigheden als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, de ambtenaar op non-activiteit H. J. van der Linden.

Overgeplaatst: naar de res. Pasoeroean, als eerstaanw. waterstaatsambtenaar, de architect 2e kl. C. P. Franken.

Bepaald: dat het uitslag van den in de uitoefening zijner betrekking geschorsten opz. 5e kl. J. A. Horst, wordt beschouwd als te zijn verlenid eervol

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is bepaald dat de commissie, belast met het afnemen der examens B volgens art. 60 en C volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* no. 50), voor het jaar 1895 zitting zal houden te Delft en zijn benoemd:

tot lid en voorzitter dier commissie G. van Diesen, oud-hoofdinspecteur van den waterstaat, te 's-Gravenhage;

tot leden:

Dr. H. Behrens, P. van der Burg, J. Cardinaal, H. Cop, E. Gingel, N. H. Henket, Dr. S. Hoogewerff, Mr. B. H. Pekelharing, H. A. Ravenek, Dr. C. A. Scholtema, Dr. Ch. M. Schols, J. A. Snijders C.Jzn., J. M. Telders en Dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraren aan de Polytechnische School;

Dr. L. Aronstein, A. Haet, G. J. Morre, Dr. R. Sissingh, T. K. L. Sluyterman en Dr. J. de Vries, leeraren aan de Polytechnische School;

J. F. van Beek, ingenieur 1ste klasse der marine te Willemsoord; J. H. L. van Deinse, inspecteur der Nederlandsche Vereeniging van assurradeuren te Amsterdam; J. D. Evers, oud-eerstaanwezend ingenieur bij de Staatsspoorwegen te 's-Gravenhage; R. Fennema, hoofdingenieur bij het mijnwezen in Ned.-Indië, te Soerabaja; B. Hoogenboom, hoofdingenieur van den waterstaat te 's-Hertogenbosch; Dr. S. P. Kuptoyn, leeraar aan de 1ste hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam; F. J. Nieuwenhuis, gemeente-architect te Utrecht,

die zich te Delft zullen vereenigen op zoodanigen tijd, als hun nader door den voorzitter zal worden medegedeeld.

— Tot directeur van de gemeente-gasfabriek te Almelo werd benoemd de heer W. K. N. Geerling, opzichter aan de gasfabriek te Groningen.

— Tot leeraar in het werktuigkundig teekenen enz. aan de ambachtsschool te Alkmaar is benoemd de heer A. J. Cuypers, thans in dezelfde betrekking werkzaam te Rotterdam.

— Tot opzichter bij de stoomverwarming van den dienst van tractie en materieel der Staatsspoorwegen zijn benoemd: op groep 1 Fr. Dahmen, op groep 2 D. A. M. Spruit en op groep 3 G. P. Rouckens. Bij den dienst van weg en werken zijn overgeplaatst de opzichters P. de Ronde van Gouda naar Utrecht en J. de Priester van Groningen naar Gouda.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het lijn- en vakteekenen aan de practische ambachtsschool en gemeente-avondschool te Arnhem. Jaarwedde f 1200 à f 1400. Adres vóór 25 Mei aan den Directeur.

Speciaal adres voor
Teekenbenoodigdheden
J. MEEUSSEN & ZOON
KORTE POTEN 32, Den Haag.
Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

Carbolineum Hansa.
Gedeponeerd Handelsmerk. Hoofdagent voor Nederland en Koloniën:
J. J. VAN ULJE, Gouda.
Attesten ter inzage.

Photo-Zincografisch ATELIER
van **HAUNSTEDT & VAN HEMMEL,**
Sarphatipark 84, Telefoon No. **1347.**
AMSTERDAM.

H. Kleinmann & Co.
KUNSTINRICHTING VOOR PHOTOTYPIE (LICHTDRUK).
Kantoor en Atelier
Kenaupark 9, Haarlem.
De **fraaiste** en **billijkste REPRODUCTIËN** voor Heeren Architecten etc.
De platen **No. 13** en **No. 19**, voorkomende in de 3de en 4de aflevering van den **7den jaargang** van den **„BOUWMEESTER"** worden door onze firma geleverd.

MARTIN & Co.,
Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.
Groothandel in Bouwstoffen.
Eenig adres van TERRA COTTA en CEMENTSTEENEN BOUW-ORNAMENTEN en TUINSIERADEN, ook volgens teekeningen. (3)

HOOFD-DEPÔTHOUDER
en Deskundig Installateur van
UITSLUITEND ECHT
gasgloeilicht van de Gasgloeilicht-Maatschappij van J. SELTEN,
aanbevelend:
H. LINDEMAN, Amsterdam.
N.-Z. VOORBURGWAL 183.
FABRIKANT VAN BADEN EN GEIJSERS, SNELVERWARMERS, GASORNEMENTEN enz., enz.

VLAARDINGSCHE
Waterleiding-Maatschappij

AANBESTEDING.

Het BESTUUR der VLAARDINGSCHE WATERLEIDING-MAATSCHAPPIJ zal op **Maandag** den **20 Mei 1895**, des **namiddags** ten **1 ure**, in de Zaal „Harmonie" te *Vlaardingen* in het **openbaar aanbesteden**:

Het bouwen van een Watertoren, nabij de stad;
Het vergrooten en veranderen der bestaande Filterwerken;
Het vergrooten en veranderen der bestaande Bezinkbakken;
Het maken van een nieuwen Bezinkbak;
Het bouwen van eene tweede Machinekamer, en
Het verhoogen van den bestaanden Watertoren.

Bestek en **Teekeningen** zijn op *franco* aanvrage, tegen betaling van *f* **3.—**, verkrijgbaar bij den Ingenieur *N.* BIEZEVELD Hkz., Kanaal 9, te *'s-Gravenhage*, bij wien tevens nadere inlichtingen kunnen worden verkregen.

De *aanwijzing* heeft plaats op *Maandag* den *15en Mei e.k.* des namiddags ten 1 ure, aan het Pompstation der Vlaardingsche Waterleiding.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **28sten Mei 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 689.

Het leveren en stellen van den onder- en bovenbouw van een waterkraan met waterleiding, ten behoeve van het station AMSTERDAM W.P.

Begrooting *f* 2170.—.

De besteding geschiedt volgens § 43 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten Mei 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 20sten Mei 1895 ten 11 uur 30 voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 6den Mei 1895.

Afwaschbaar Olieverfdruk Behangselpapier.

Onmisbaar voor HUIS en SLAAPKAMERS.
Te verkrijgen van af **18 cent** tot in de fijnste dessins in het Magazijn
Raaks 38, HAARLEM.
AGENTEN GEVRAAGD IN ALLE PLAATSEN.
***Agent voor Nederland en Koloniën:* J. C. VAN OMMEREN.**

RIJWIELEN

voor HH. AANNEMERS en OPZICHTERS tegen **UITERST GOEDKOOPE PRIJZEN** bij

J. W. KOOPMAN.
RAAKS 3. HAARLEM.

De Javasche Bosch Exploitatie-Maatschappij,
voorheen P. Buwalda & Co.

Handel in **Djatihout (Java Teak)**, levert **Dwarsliggers, Balken, Platen** en **Blokjes** voor bestrating, **PARKETVLOEREN** enz.
Benevens **GEZAAGD HOUT** volgens alle bestekken.
MONSTERS worden op aanvraag **gratis** en **franco** toegezonden.
Stoomhoutzagerij: ***De Directie.***
HIDDENWEG 40 AMSTERDAM. KEIZERSGRACHT 189

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,

worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door
„De Russische Houthandel",
GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**
Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*
Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

BENNEWITZ & Co.

Fabrikanten van Plastische Kamerdecoratiën in Papiermâché en Carton-Végétal. (Systeem BENNEWITZ).
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS ob Y.
Brevet voor Papiermâché van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland, de versiering van het hoofdgebouw en van den Wereld-Bazar op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°20 — ZATERDAG, 18 Mei 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

UIT AMSTERDAM.

Weder is van een huldebetoon melding te maken. Werd de vorige week W. Springer door zijn collega's gevierd, thans huldigden de leerlingen en oud-leerlingen van de beide Rijksmuseumscholen, de Normaalschool voor Teekenonderwijs en de Kunstnijverheidsschool hun afgetreden leeraar, Dr. P. J. H. Cuypers.

Deze huldiging was in menig opzicht eigenaardig. Men had zich vereenigd op Zondagmorgen in de groote voorhal van het Rijksmuseum, waar de statige gewelven naar middeneeuwschen trant omhoog rijzen, waar het hemellicht slechts door gekleurde vensters invalt. Men had in die hal een orgel geplaatst en een zangkoor opgesteld en dit alles paste wonderwel bij het karakter van het geheel. Daar heerschte op dien Zondagmorgen een religieuze stemming en wel een bepaald Katholiek-religieuze stemming.

Nadat de heer Cuypers en zijn familie de zaal waren binnengeleid, weerklonk orgelmuziek en deed het koor gewijde liederen hooren. De heer De Groot nam daarop het woord om namens de oud-leerlingen en de leerlingen den vertrekkenden leeraar toe te spreken. Hij gewaagde daarbij van de groote liefde, bewondering en achting, welke allen, die onderricht van den heer Cuypers genoten, voor dezen leermeester betoonen moesten, omdat hij zijn buitengewone g ven ook in dat onderwijs tentoon spreidde, omdat allen, die hij vormde, den invloed ondergingen van den machtigen geest, die dit onderricht bezielde. De redenaar eindigde met de betuiging, dat al de leerlingen hun geheele leven trotsch zouden zijn op het voorrecht dat zij genoten hadden, door de lessen te hebben gevolgd van den bouwmeester van het Rijksmuseum, het Centraalstation en tachtig kerken in ons land.

Het was jammer, dat Alberdingk Thijm niet meer leefde, om bij deze plechtigheid het woord te voeren. Zeker zou de omgeving hem bezield hebben om in den krans, den heer Cuypers reeds bij zijn leven op de slapen gedrukt, ook een dichterlauwer te vlechten. De referendaris voor Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, Jhr. Mr. Victor de Stuers, trad nu op, om in warme bewoordingen hulde te brengen aan den man, die zich een eigen weg wist te kiezen in zijne kunst en dit deed met zulk een onverdroten ijver, met zoo groote ontplooiing zijner buitengewone gaven, dat terecht zijn leerlingen zich gelukkig prijzen van dezen meester h an opleiding te hebben mogen ontvangen. Dat de noodige hatelijkheden aan het adres van hen, die zoo dwaas zijn ook voor andere kunsttijdperken dan de middeleeuwen waardeering te hebben, niet ontbraken, spreekt van zelf. In het bijzonder kreeg Vitruvius er van langs, omdat hij zich verstout had voor het begin der middeleeuwen te durven leven niet alleen, maar omdat hij ook een boek had geschreven, zonder te wachten, dat Viollet-le-Duc's dictionnaire in het licht was verschenen.

Door deze rede, die nog al wereldsch was, werd de gewijde stemming een weinig verstoord. Gelukkig bleef de heer Cuypers in zijn toespraak beter in den toon. Uit zijn met diep gevoel uitgesproken antwoord sprak een kinderlijk geloovige ziel, een ziel die zich zoo met religie vereenzelvigd heeft, dat zij zich niet kan voorstellen hoe andere geesten anders denken en anders voelen. De heer Cuypers zeide de hulde, welke hem thans op zoo treffende wijze gebracht werd, te willen aanvaarden, doch alleen wanneer daaraan een *„soli Deo Gloria"* werd toegevoegd. Hij wenschte geen hulde aan zijn persoon of aan het werk zijner handen te zien gebracht, maar aan de eeuwige beginselen, de van God uitgaande kunstbegrippen, voor welke hij zijne leerlingen steeds liefde had trachten in te boezemen. Slechts die kunstopvatting, welke op God steunt, heeft recht van bestaan; zij heeft de eeuwen door geheerscht en zal blijven heerschen, zoolang het ware geloof nog op aarde te vinden is. Men

steunt tegenwoordig te veel op eigen kracht; de hoogmoed doet maar al te vaak vergeten, dat God de oorsprong van alle dingen is en dat slechts onder Zijn hulp iets goeds tot stand gebracht kan worden. Men moet het besef hebben van een hooge verantwoordelijkheid, om met vrucht als kunstenaar te kunnen werkzaam zijn; niets mag een kunstenaar afleveren of tot stand brengen, waarover hij zelf niet volkomen tevreden is. Toch speelt tegenwoordig de traagheid hier maar al te veel een rol, door te verleiden tot het maken van ondoordacht en onrijp werk. Ook mag de invloed van genot- en gemakzucht hier niet gering geacht worden.

De heer Cuypers hield ten slotte een warm pleidooi voor de religieuze, als de eenig ware kunstopvatting.

Daarop werd door de familie Cuypers en de aanwezigen de oorkonde bezichtigd, ter herinnering aan dezen dag door den heer Lauweriks vervaardigd en op perkament in kleuren bewerkt.

De deelnemers aan de plechtigheid gingen toen naar huis en zij hebben ongetwijfeld als hun indruk medegenomen, dat de officiëele kunstrichting zich thans voor het eerst in haar waar, dat is Roomsch-Katholiek religieus karakter aan den volke vertoond heeft. Achtten haar aanhangers het vroeger noodzakelijk, waar zij konden dit geestelijk karakter te loochenen, thans voelen zij zich blijkbaar sterk genoeg, om zich te durven doen zien, zooals zij zijn.

Erkend moet trouwens worden, dat wie hun religieuze neigingen trachtten te verbergen, geen medestander vonden in Cuypers zelf. Deze maakte daarvan volstrekt geen geheim, maar hij was wijs genoeg om zwijgen als goud te erkennen. Wie in zijn intimiteit waren doorgedrongen, wisten evenwel hoe hij kunst met geloof vereenzelvigde en zijne redevoering in de Museumhal had voor hen niets vreemds, daar zij als het ware slechts de openbare bevestiging was van wat hij zijn leven lang beleden heeft.

Er is iets aandoenlijks in het streven der Katholieken van onze dagen. Strijdende voor een ideaal, dat in het verleden ligt, geven zij zich alle moeite om ons tot dat verleden terug te brengen; de kunst en de wetenschap der middeleeuwen prijzen zij ons ter bestudeering aan, vergetende dat die beiden niet meer van onzen tijd zijn en dat zoowel Thomas Aquinas als de Gothische kunst nog slechts als eerwaardige oudheden onze belangstelling kunnen wekken. Toch versagen zij niet om te trachten den stroom des tijds in zijn loop te stuiten. En juist in dien Danaïdenarbeid ligt het aandoenlijke.

Toen Cuypers het Rijksmuseum bouwde, stond hem daarbij zijn hoogste kunstideaal, de middeleeuwsche kerk, voor oogen. Hij meende Rembrandt geen grooter eer te kunnen bewijzen, dan door zijn werk als het ware in een koor op een altaar te zetten en door aan dat koor een breed schip en een groote voorhal te doen voorafgaan. In zoovele zijkapellen naast dat schip was den anderen 17e-eeuwschen meesters een eereplaats verzekerd.

Dat de grootste hulde, die men den 17e-eeuwschen meesters kan bewijzen, daarin bestaat, dat hun werk in een goed licht wordt geplaatst, heeft Cuypers niet begrepen; hij kon zich niet los maken van het denkbeeld, dat een kunstheiligdom op dezelfde wijze behoort ingericht te worden als een Godshuis. En het is juist dat pompeuze in het Rijksmuseum, dat vloekt met den bijna puriteinschen eenvoud onzer 17e-eeuwsche kunst. Zoo min als in een Katholieke kerk, mist de pracht en praal, waarmede ons kunstpaleis is opgesierd, haar werking op de groote menigte. Maar evenmin als de verfijnde kunstkenner de moderne kerkdecoratie, die het publiek vaak zoo mooi vindt, zal bewonderen, evenmin zal hij het goedkeuren dat de paarlen onzer 17e-eeuwsche kunst in een zoo opzichtig kader zijn geplaatst.

Wat zal het nageslacht van Cuypers en zijn werk zeggen? Indien wij een voorspelling zouden durven wagen, zou het deze zijn dat men over een vijftig jaar bij alle waardeering zeker voor zijn streven, ook voor zijn Romantisch-religieuze kunstrichting niet meer bewondering zal gevoelen dan voor zooveel wat de 19e eeuw heeft tot stand gebracht, en dat, wijl het geen uiting gaf aan den geest des tijds, als een voorbijgaand verschijnsel zal worden beschouwd.

Is het misschien in het duister voorgevoel daarvan dat onze tijd er zoo tuk op is zijn kunstenaars reeds bij hun leven te eeren? Het oordeel van tijdgenooten heeft evenwel voor het nageslacht nooit eenig gewicht in de schaal gelegd.

Naschrift. Het voorgaande artikel „Uit Amsterdam" was reeds geschreven toen de voordracht van B. en W. verscheen, waarbij ter vervulling van de betrekking van Directeur der Publieke Werken, opengevallen door het eervol ontslag aan den heer J. A. Schuurman, de heer C. L. M. Lambrechtsen, ingenieur van den Provincialen Waterstaat te Goes, wordt aanbevolen.

De in mijn vorigen brief bedoelde Amsterdammer schijnt dus ook al voor de eer bedankt te hebben, en zoo heeft men dan thans den blik naar Goes moeten richten om iemand te vinden, die geneigd zal zijn de veelomvattende taak van Directeur der Publieke Werken van een stad met 450,000 zielen op zich te nemen. Oppervlakkig zou men zeggen dat de Zeeuwsche Waterstaat en de stad Goes nu juist geen geschikte voorbereidingsschool vormen voor een betrekking, die kennis van gaszaken, waterleidingszaken, telephoonzaken, handelsinrichtingen en vertrouwdheid met allerlei eigenaardige Amsterdamsche toestanden tot hare bevredigende vervulling vereischt.

Men kan zich echter begrijpen, dat B. en W. blij zullen zijn, eindelijk iemand gevonden te hebben, om de zoo weinig begeerlijke en begeerde betrekking te aanvaarden.

Een dame aan de overzijde mijner woning doet daar juist het lied *„Wär ich geblieben nur auf meiner Haide"* uit het open venster klinken. Moge de nieuwe directeur nimmer in de stemming komen, die uit dit toonstuk spreekt.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

I.

Twaalf jaar is het geleden, dat ik op uw verzoek, waarde redacteur, in een reeks van opstellen aan de lezers van den toen in vernieuwd gewaad verschenen *Opmerker* mededeelde, wat er alzoo merkwaardigs op de „Internationale, Koloniale en Uitvoerhandeltentoonstelling" te zien was. Heden komt gij met vriendelijken aandrang mij verzoeken, mijne indrukken van de „Internationale Tentoonstelling van Hotel- en Reiswezen" ten papiere te brengen; ook thans kan ik dien aandrang niet weerstaan en zal ik aan uw vereerend verzoek voldoen. Riep ik vroeger de toegeeflijkheid uwer lezers in, dit voegt mij ook thans, overtuigd als ik ook nu ben, dat ik hier en daar misschien wel eens zal te kort schieten.

Het is een heele spanne tijds, zulk een dozijn jaren. *„My hair is grey"*, kan ik nu met Byron uitroepen, en ik kan daar niet bijvoegen *„but not with years"*, want het werd helaas juist door ouderdom grijs. Sedert ben ik ook op den maatschappelijken ladder geklommen, want behoorde ik in 1883 niet tot de uitverkorenen, wien het vergund was de officiëele opening bij te wonen, thans kreeg ik een deftige blauwe kaart met gouden rand thuis gestuurd, die mij en „een dame" toegang zou geven bij de openingsplechtigheid. Zoo kleedde ik mij dan in den namiddag van den elfden Mei in het officiëelste zwart, en toog naar het Rijksmuseum, nu, als voor twaalf jaar, niet alleen, maar met mijne wettige wederhelft, die voor deze gelegenheid alle zeilen had bijgezet,

Al in de verte, uit de Spiegelstraat zagen wij een stroom van genoodigden, per as en te voet zich naar de openingsplechtigheid spoeden; wij kwamen weldra in dien stroom en traden de Museumhal binnen. Ik geloof niet, dat ik daar sinds 1883 geweest ben, want, zooveel ik mij herinner, wordt deze openbare passage steeds door hekken afgesloten gehouden. Ook het Rijksmuseum en zijn bouwmeester hebben de waarheid van het *„tempora mutantur"* kunnen ondervinden. In 1883 was niets dan blaam hun deel en nu is het mode geworden, bouwwerk en architect tot in de hoogste hoogte te verheffen; hopen wij, dat die mode duurzaam zal blijven.

Als men den Museumdoorgang ten einde is, heeft men een geheel ander gezicht dan vóór twaalf jaar. Toen stond aan het einde van het glooiend pad een trotsche marmeren tempel, tusschen welks torens een wapperend zeil was uitgespannen. Een rijkdom van ornement, koppen, bouquetten en slangen, mannen in nissen zittende, olifanten, alles met evenveel vaardigheid geboetseerd, strekte dien tempel tot pronk. Nu kon men met Goethe uitroepen: *„Hier ist die Aussicht frei,"* want de blik op het terrein, tot Nieuwer-Amstel toe, wordt door niets belemmerd. Het hoofdgebouw toch is ditmaal aan de rechterzijde, naar den kant van de P.-C.-straat geplaatst.

Wij staan in de brandende zon tusschen de beide museumtuinen in, kijken eens goed rond om ons wat te oriënteeren, en daar komt mijn vriend Pietersen, de mij van ouds bekende Brammetje Pietersen, op wien de tand des tijds zich schijnt stomp te knagen, op ons af.

„Wel, wel, dat doet mij genoegen. Mevrouw nog altijd welvarend? En de kindertjes? Ja, ja, 't is hier warm. Wat zeg je wel van die bonte boel daar? Wat een rood en wat een blauw, en wat een lamme compositie!" Mevrouw zoowel als ik meenden, dat onze vriend het over de toiletten van een paar dames had, die er opzichtig genoeg uitzagen en wier beroep ongetwijfeld verband hield met de waterpaslijn. „Ik begrijp me niet, mijnheer Pietersen", zei mijn vrouw met innige verontwaardiging, „dat aan zulke wezens voor een gelegenheid als deze uitnoodigingen worden gestuurd". Maar Pietersen, die in zijn tijd aardig mee deed, bedoelde dit niet en wees ons op het gekleurd paneel boven den Museumdoorgang, waar Rembrandt voorgesteld wordt, zijn Staalmeesters schilderend. Wij konden niet ontkennen, dat dit paneel hard en bont was, doch daar wij gekomen waren om de opening der tentoonstelling te zien, wilden wij graag verder. Maar de vasthoudende Pietersen liet ons niet los. „En kijk daar eens", zei hij, links wijzende, „dat groene, met die gele figuren, zou je niet zeggen dat een kinderprent, bestemd om door de jeugd beplakt te worden, tot model gediend had?" Wij keken in de aangewezen richting en zagen een voorstelling van Dürer's bezoek in Den Bosch, die werkelijk wel iets had van een dier prenten, welker witgelaten vakken door de lieve jeugd plegen beplakt te worden. Met dat al vonden wij Pietersen onuitstaanbaar dat hij ons in de gloeiende middaghitte dus aan de praat hield.

Ik stelde voor om maar verder te wandelen, en zoo geschiedde dan ook. Een heer in rok kwam op ons af, en bood ons gedrukte programma's der openingsplechtigheid aan, die wij dankbaar in ontvangst namen. Waar de openings-festiviteiten in zouden bestaan, konden wij nu lezen, maar het bleef ons duister, waarheen wij ons ter bijwoning daarvan te begeven hadden. Een bepaalde richting was er in den telkens aanzwellenden menschenstroom niet te bespeuren; alles liep her- en derwaarts, en wij besloten dit ook maar te doen.

Was het wonder, dat wij onze schreden naar rechts wedden, om in den eerste plaats het hoofdgebouw eens te bezoeken? 't Liep tegen tweeën en voor den hoofdingang, waarboven met reuzenletters „Welkom" stond geschilderd, verdrong zich reeds een menschenmenigte, die echter op dat oogenblik nog niet bijzonder welkom scheen, althans een cordon van militairen verdedigde den toegang tegen hun onbescheiden aandrang. Wij bleven daar ook maar wachten, niet in het voorste gelid natuurlijk, op de dingen die komen zouden. Dat het heel pleizierig was daar in het mulle zand te staan, als, om met Schiller te spreken, *„Die Sonne versendet glühenden Brand"* wil ik niet beweren. De tropische hitte scheen in het bijzonder op Bram's humeur een slechte uitwerking te hebben, althans hij begon al dadelijk op de geveldecoratie af te geven. „Wat een idée, om daar een weesmeid te laten schilderen op vijfmaal de ware grootte, en haar dan nog aan het publiek den rug te laten toedraaien! En die ooievaars zijn zeker een toespeling op de vermeerdering der Amsterdamsche bevolking, die van de Tentoonstelling verwacht wordt!" Ik trachtte, doch te vergeefs, mijn vriend aan het verstand te brengen, dat achter weesmeisje en ooievaars wellicht een diepere, ons voorloopig onbekende, symbolische beteekenis zou kunnen schuilen. Zeer te pas merkte mijn vrouw op, dat in het ooievaarsnest de kiem van alle „hotelwezen" te zoeken is en dat de tochten naar Egypte, die de langpooten plegen te ondernemen, zeker onder de rubriek „reiswezen" mogen gerangschikt worden.

Onder deze conversatie was het inmiddels kwart over tweeën geworden, en wij bespeurden niets, dat naar een feestelijke opening geleek. Alleen de muzikanten in de tent vóór den hoofdingang begonnen teekenen van leven te geven, door de afschuwelijke geluiden te laten hooren, die nu eenmaal het noodzakelijk voorspel van iedere muziek-uitvoering schijnen te moeten wezen. Het publiek, langzamerhand ongeduldig geworden, begon de verschillende drinkgelegenheden op te zoeken, die in grooten getale op het terrein aanwezig zijn en wij volgden dit voorbeeld en zaten weldra in een koel tentje onder het genot van een glas limonade. Eindelijk kreeg men muziek en wel het oude Wilhelmus, maar gespeeld in een zoo langzaam tempo, dat het was om bij in slaap te vallen. Daarna een kwartier van stilte en toen fanfares; wien die eigenlijk golden, bleef ons duister, maar het scheen dat dit het teeken was, dat het hoofdgebouw geopend werd, althans de menigte begon in die richting te stroomen. Wij natuurlijk mee, en jawel, daar was de deur open.

„He", riep Pietersen, toen wij binnen waren, „wat is dat nu?" 's Mans verbazing was begrijpelijk, want hij had gedacht een tentoonstelling te zullen zien en zag niets dan een leege holle ruimte, waarin een paar vitrines, met een daarboven zwevende witte banderol,

die aangaf dat 'er ruimte gereserveerd was voor De Gruijter's stores. Blijkens een opschrift was dit de afdeeling Nederland. Wat verder lagen op den grond een paar borden, zeker juist door de decoratieschilders in den steek gelaten, met het opschrift „France" en „Italië"; voorts zag men wat kisten en verder .... ledigheid. Bram was weer woedend en sprak van een gemeene mystificatie. Wij daarentegen betoogden dat het niet aanging een gegeven paard in den bek te zien, en dat Pietersen, als hebbende geen entrée betaald, doch genoodigd zijnde, hier geen recht van spreken had.

Wij troostten ons ten slotte met de gedachte dat alles weldra beter en gevulder zou worden, en namen onze toevlucht tot een tentje, waar portwijn te krijgen was, die ons heerlijk smaakte en waardoor Bram weer in zijn humeur kwam.

Onder het naar huis gaan nam ik mij voor mijne volgende tentoonstellingsbezoeken te brengen op dagen en uren, dat ik vermoeden kon mijn vriend niet te zullen treffen. Ik heb een hekel aan menschen als hij, die altijd niets dan de schaduwzijde der dingen zien.

OSADO.

HET KASTEEL TE HERNEN.

Met een plaat.

Bij het opslaan van oude beschrijvingen en geschiedenissen van ons land, vindt men veelvuldig melding gemaakt van in welstand of in overblijfsel aanwezige adellijke huizen en kasteelen, die zelfs in de nabijheid van de minst beteekenende dorpjes worden aangetroffen. Het is bekend wat daarvan sedert de Fransche revolutie verdwenen is en voor zoover daarvan geen of onvoldoende afbeeldingen bewaard zijn, is alles voor de geschiedenis onzer bouwkunst verloren.

Het wordt dan ook meer dan tijd om te inventariseeren wat nog bestaat, en men kan erop rekenen, dat er nog meer in wezen is, dan menigeen vermoedt. In menigen hoek van ons land ligt, in het geboomte verscholen, een overblijfsel van de bouwkunst van kloeke voorgeslachten, slechts zelden nog in betrekkelijk goeden staat, meestal zeer geschonden en door den tijd van zijn luister beroofd, dikwijls ook in ruïne, maar voor den beoefenaar der bouwkunst altijd bezienswaardig.

In het eerste geval verkeert het bekende kasteel te Wichen, in het tweede dat van Hernen, gelegen tusschen Wichen en Batenburg, waarvan de plaat bij dit nommer een afbeelding van de achterzijde geeft, in het derde de burcht van Batenburg zelve.

Aan drie zijden thans in een breeden vijver gelegen, prijkte het kasteel van Hernen, volgens een oude beschrijving, vroeger met een zwaren vierkanten toren, die nu niet meer te zien is, doch zich misschien bevond boven of naast den hoofdingang. De valbrug, de gracht en het voorplein bij den ingang zijn eveneens verdwenen.

Het jaartal 1555 komt, als ik mij wel herinner, op een steen boven de poort voor; in hoeverre dit jaartal met de stichting van het slot in verband staat, zou moeten worden uitgemaakt door een nauwkeuriger onderzoek van het gebouw zelf en van misschien aanwezige documenten.

Het gedeelte dat de teekening te zien geeft, komt mij ouder voor en is nagenoeg geheel van baksteen opgetrokken; aan de poort is ook gehouwen steen gebruikt, terwijl de details op verschil in de bouwperioden wijzen.

Inwendig levert het weinig merkwaardigs op; van de oude betimmeringen is geen spoor meer aanwezig, slechts trokken enkele fragmenten van middeneeuwsche rood en geel gefigureerde vloertegels mijne aandacht.

De ontwikkeling der hoektorentjes is karakteristiek en de voor het grootste gedeelte nog aanwezige „chemin de ronde" met zijne schietgaten onder den voet van het dak is nog vrijwel in zijn oorspronkelijken staat.

De oorspronkelijke groepeering der vertrekken rondom het kleine binnenplein, zou in de kelders nog zijn na te gaan, terwijl wellicht de fundementen van verdwenen gedeelten nog onder den grond te vinden zijn.

Het kasteel te Hernen is tegenwoordig eigendom van den bekenden sportsman, den heer Metelerkamp, die het gedeeltelijk bewoonbaar heeft laten maken, om er in den jachttijd eenige weken met familie en gasten te kunnen vertoeven. Aan restaureeren denkt, voor zoover mij bekend is, de eigenaar wijselijk niet, maar naar ik hoop ook niet aan afbreken.

P. H. SCHELTEMA.

DE KOOPMANSBEURS TE AMSTERDAM.

Aan de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam is onderstaand schrijven toegezonden:

Ondergeteekende, G. Emmingmann, architect te Amsterdam, hoewel bekend zijnde met het feit, dat de verschillende takken van den handel zich reeds vereenigd hebben met het plan tot verbouwing der tegenwoordige Beurs, neemt de vrijheid bij deze een nieuw Beursplan onder uwe welwillende aandacht te brengen.

De redenen, die hem daartoe noopten, vindt u in bijgaande voorloopige toelichting in het kort aangegeven.

Dat dit plan eenige vertraging zou kunnen veroorzaken meent ondergeteekende op goede gronden te mogen betwijfelen. Nu toch gebleken is dat de eischen van den handel tot zulk een minimum zijn gereduceerd, dat zelfs het „verbouwings"-plan algemeen instemming mocht vinden, zal het zeker niet moeilijk vallen voór een plan, dat veel grootere voordeelen aanbiedt, eveneens spoedig de algemeene medewerking te verkrijgen.

Ondergeteekende wijst hierbij nog op de omstandigheid dat voor het „verbouwings"-plan eerst een hulpbeurs zal moeten worden gebouwd en de oude Beurs grootendeels afgebroken, terwijl bij het plan, dat hij de eer heeft aan uw oordeel te onderwerpen, dadelijk met bouwen kan worden aangevangen.

Om die redenen verzoekt ondergeteekende het hierbijgaande plan welwillend in overweging te willen nemen, waaruit u zal blijken dat ook zonder onteigening een nieuw Beursgebouw tot stand te brengen is, geheel voldoende aan de verschillende eischen van den handel, en waardoor de toestand op het Damrak tot algemeene tevredenheid zal worden verbeterd, inplaats van voor goed te worden bedorven.

Hetwelk doende enz.

Wat het emplacement betreft, komt het nu aangeboden plan in hoofdzaak overeen met het plan-Prins, waarvoor het Damrak tusschen de Nieuwebrug en de Oudebrugsteeg gedempt moest worden. In den aanhef van de toelichting wordt er terecht op gewezen, dat voor de oplossing der beursquaestie zooveel geneesmiddelen zijn aangedragen dat de zieke er eindelijk door dreigt te bezwijken en men thans alleen nog denkt aan een eerlijke begrafenis.

PLAAT VIII.

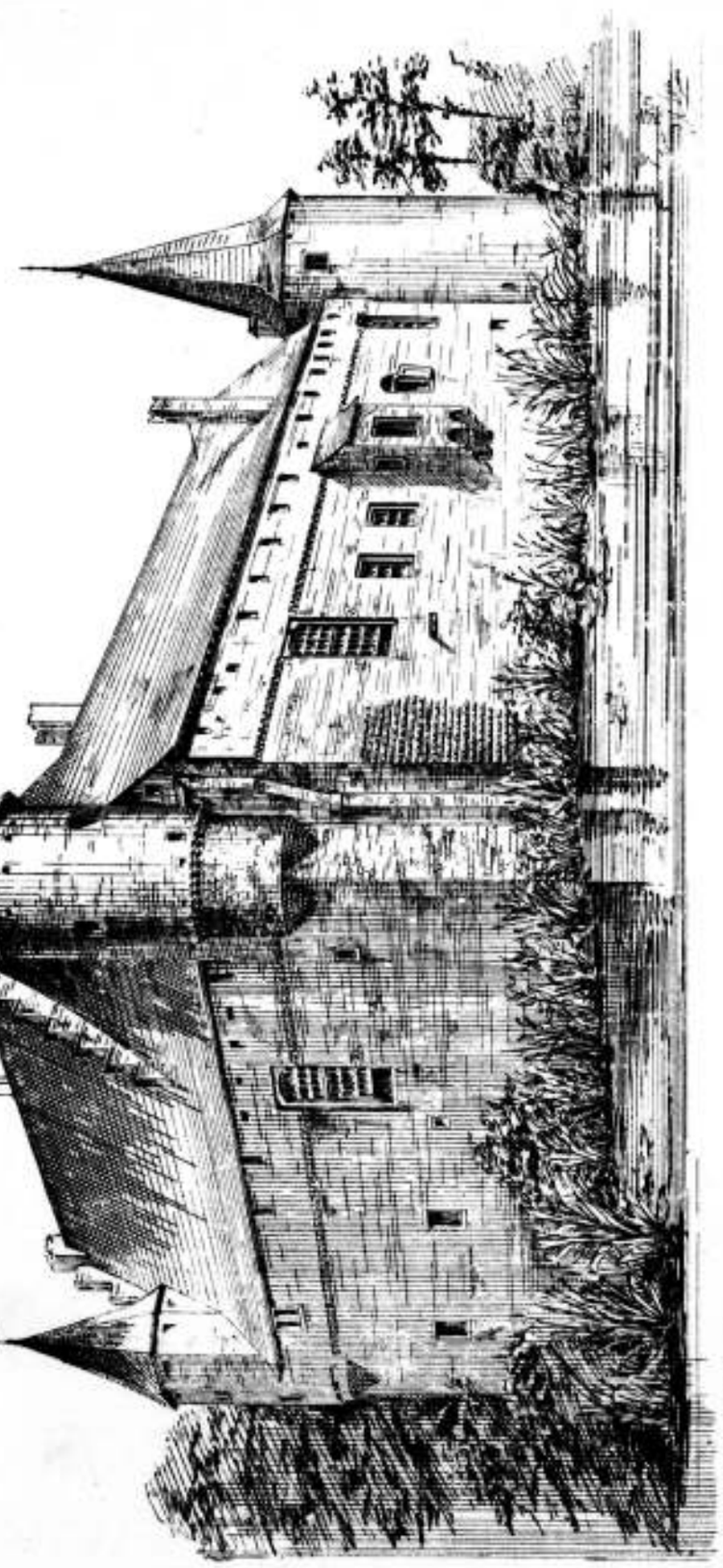

KASTEEL HERNEN BIJ BATENBURG

DE OPWEKKER 1892.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Het voornemen tot verbouw der thans bestaande beurs, dat op het oogenblik aan de orde is, acht de heer Emmingmann absoluut verwerpelijk. Het zal lapwerk blijven, dat naar zijne meening licht 2 à 3 ton meer verslinden zal, dan waarop het begroot is en toch leiden zal tot een zeer gebrekkige beurs, zonder een noemenswaardige verbreeding van den verkeersweg Station—Dam te brengen. Het plan van den heer Emmingmann zal niet alleen een voldoend beursgebouw geven, maar tevens de Damrakquaestie oplossen, door het scheppen van een behoorlijken verbindingsweg tusschen Centraal-station en Dam. Het maakt geen onteigening noodig en zal der Gemeente komen te staan op een uitgaaf van hoogstens 1,500,000 gld., waarvan rente en aflossing verzekerd worden, door de opbrengst van het gebouw.

Wij vernemen met genoegen dat de Kamer van Koophandel in de op gisteren gehouden vergadering besloten heeft op Woensdag e. k. eene buitengewone vergadering te houden ter bespreking van de verbouwing der Koopmansbeurs.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Donderdag 9 Mei 1895.

Na lezing en goedkeuring der notulen deelde de Voorzitter, de heer C. B. Posthumus Meyjes mede, dat vermoedelijk in de volgende maand, in eene buitengewone vergadering, de middelen ter voorkoming van brandgevaar door een deskundige zullen besproken worden.

Het rapport van de Jury over de door de Afdeeling in het vorige jaar uitgeschreven prijsvragen werd daarna voorgelezen. Bij opening van de naambrieven bleken bekroond te zijn de heeren E. Verschuijl en C. L. Stal, resp. met den eersten en tweeden prijs. Door den Voorzitter werd de geldelijke beloning met eenige toepasselijke woorden aan den heer Verschuijl uitgereikt.

Tot afgevaardigden voor de Mei- en September-vergaderingen der Maatschappij werden benoemd de heeren H. J. de Groot en A. van der Loo en tot lid van de commissie voor het opmeten van merkwaardige oude bestaande gebouwen, de heer H. A. Reus, thans te Dordrecht.

Na bespreking van de verkiezing van leden voor het hoofdbestuur der Maatschappij, werden als candidaten gesteld de heeren J. J. Weve, gemeente-architect van Nijmegen, en V. G. A. Bosch, bouwkundig ingenieur, Voorzitter van de afdeeling Arnhem. Op voorstel van den heer Arn. A. M. Bruning, werd besloten alle leden van de Maatschappij per circulaire uit te noodigen deze candidaten te willen steunen. De heer C. B. Posthumus Meyjes had uitdrukkelijk verklaard eene eventueele benoeming niet te kunnen aanvaarden.

Hierna werden de voorstellen tot wetswijziging der Maatschappij aan de orde gesteld en besproken, evenzeer het concept tot wijziging van de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden.

De heer F. W. M. Poggenbeek deed mededeeling, dat op verzoek der steenhouwers-gezellen-vereeniging „Eendracht maakt Macht", een bepaling werd opgenomen in het bestek van een bouwwerk onder zijn beheer, waarbij was vastgesteld, dat al de gehouwen steen hier-ter-stede moest worden bewerkt. Niettegenstaande deze bepaling eenig financieel nadeel voor de besteders opleverde, meenden deze ter wille der hier gevestigde werklieden, het verzoek te moeten inwilligen. En desniettemin staakten de steenhouwers dezer dagen het werk, waardoor het in gebruik nemen van het gebouw, zeer ten nadeele van de werkgevers, werd vertraagd.

Naar aanleiding van deze mededeeling, vestigde de heer E. M. Rood de aandacht der Vergadering op een nieuw bouwwerk, waarbij eveneens in het bestek de bepaling is opgenomen het steenhouwwerk hier-ter-stede te doen vervaardigen.

Wordt die bepaling gehandhaafd, dan is vertraging bij de uitvoering van het bouwwerk tijdens de tegenwoordige werkstaking onvermijdelijk; wordt echter aan het verzoek van den aannemer voldaan, het steenhouwwerk elders te doen vervaardigen, dan is dit nadeel voorkomen. De Vergadering was van oordeel, dat wanneer de hier ter-stede gevestigde werklieden weigeren werk te verrichten, men volkomen gerechtigd is dit elders te doen uitvoeren.

Eene zeer fraaie collectie Japansche platen was bereidwillig ter bezichtiging afgestaan door den heer Gerard Muller, terwijl verder geëxposeerd waren de ingekomen ontwerpen op de uitgeschreven prijsvragen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Minister van Koloniën maakt bekend, dat twee jongelieden, die met goeden uitslag hebben afgelegd het examen B, volgens art. 65 der wet op het middelbaar onderwijs, in opleiding kunnen worden opgenomen voor de betrekking van ingenieur bij het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, volgens de bepalingen van het Kon. besluit van 23 Juni 1893 no. 84 (*Ind. Stbl.* no. 221).

AMSTERDAM. De voordracht van B. en W., waarbij de heer C. L. M. Lambrechtsen, ing. van den prov. waterstaat in Zeeland, te Goes, wordt voorgedragen tot directeur van publ. werken, ter vervanging van den op zijn verzoek eervol ontslagen heer L. A. Schuurman, is thans verschenen.

— De heeren Armand Sassen, directeur der Rijkspostspaarbank, en D. E. C. Knuttel, Rijks-bouwmeester, zullen een dienstreis maken naar Londen, Brussel en Parijs, om een onderzoek in te stellen naar de inrichting der gebouwen van de Rijkspostspaarbanken in die steden.

— De kweekschool voor machinisten wordt gereorganiseerd.

Er zal voortaan zijn: Een afdeeling, uitsluitend voor opleiding tot scheepsmachinist, met éenjarigen cursus en verlaagd schoolgeld. Het onderwijs sluit aan het gewoon lager onderwijs, en een afdeeling is bestemd voor jongelieden, die zich in de nijverheid, in algemeenen zin, een toekomst zoeken, met driejarigen cursus en verhoogd schoolgeld.

De eischen tot toelating blijven voorloopig dezelfde als voor de tegenwoordige opleiding.

HAARLEM. Op het Museum van Kunstnijverheid alhier, zal weldra eene tentoonstelling worden gehouden op het gebied der textiele kunst van oude en moderne werken, die door schoonheid van teekening en kleur alsook van bewerking uitmunten.

De tentoonstelling zal omvatten kantwerken, borduursels en andere werken tot het kunstnaaldwerk behoorende, weefsels van verschillende grondstoffen enz. enz., terwijl bij genoegzame deelneming het plan bestaat een speciale afdeeling voor Indische en Oost-Indische werken te vormen.

De directie van genoemd Museum doet alreeds een beroep op de welwillendheid der dames en allen die in het bezit zijn van oude kantwerken, borduurwerken of weefsels om deze voor de tentoonstelling af te staan.

UTRECHT. In de volgende vergadering van den Gemeenteraad is een voorstel van de commissie voor de gasfabriek te wachten, strekkende tot invoering van den automatischen gasmeter, waarbij de fabriek de aanschaffing voor hare rekening zal nemen, evenwel met de bepaling dat voor het door dezen meter geleverde gas niet 5 maar 6 cent per kub. meter zal worden in rekening gebracht.

ARNHEM. De 21ste alg. vergadering der Vereeniging van gasfabrikanten in Nederland zal hier-ter-stede gehouden worden op 26 en 27 Juni en valt samen met de duur van 22 Juni tot 15 Juli te houden gastentoonstelling.

De heeren J. Blom Sr. en W. J. Breuder à Brandis, directeuren der gasfabrieken te Arnhem en te Haarlem en de heer Selten, directeur der Gasgloeilicht-maatschappij te Amsterdam, zullen technische mededeelingen doen; de heer Van Doesburgh, onderdirecteur der gasfabriek van Den Haag, zal spreken over de invoering van den munt-gasmeter.

— Eenige leden van het Gemeentebestuur hebben met de directie van de trambaan alhier een reis naar Dessau en Dresden ondernomen om er de zoogenaamde gastrams te bestudeeren. Eene beknopte beschrijving van den straatspoorweg in Dessau werd in ons nommer van 12 Januari jl., blz. 14, opgenomen.

LEIDEN. In de zitting van den Gemeenteraad van 9 dezer kwam in behandeling een voorstel van B. en W. tot vaststelling van bepalingen omtrent loon en arbeidsduur in de bestekken der gemeentewerken. Het voorstel, op uitstekende wijze verdedigd, werd na langdurige discussie met 15 tegen 12 stemmen verworpen.

— Vrijdag 10 dezer had de jaarlijksche vergadering van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix plaats. Na afdoening van de gewone huishoudelijke bezigheden, gaf de voorzitter een overzicht van de lotgevallen van het afgeloopen genootschapsjaar. Wij stippen hieruit aan dat in den aanstaanden wintercursus eene proef zal worden genomen met het geven van lessen in de electrotechniek, waartoe de heer M. C. J. T. Casijn, adjunct-verificateur van 's rijks zee-instrumenten alhier, als leeraar zal optreden.

Daarna werden de bekroningen voor de prijsvragen en de diploma's voor de afgelegde examens uitgereikt en ten slotte de teekeningen bezichtigd.

— Zoals bekend is, bestond bij het Gemeentebestuur van Leiden het voornemen, om met hulp van de Provinciale Staten een krankzinnigengesticht te bouwen op het Raamland, liggende aan den Hoogen Rijndijk, onder de gemeente Zoeterwoude. De plannen daarvoor waren gereed en bij Gedeputeerde Staten in handen.

Onderwijl is, nadat de plannen waren vastgesteld, aan de gemeente het aanbod gedaan tot aankoop van het buitengoed „*Endegeest*", groot 18.9688 hectaren en gelegen onder de gemeente Oegstgeest, welke terreinen veel geschikter waren voor een krankzinnigengesticht dan het Raamland.

Uit een ingekomen rapport blijkt B. en W. dat Gedeputeerde Staten met aankoop van dien grond voor een gesticht waren ingenomen, waarop de plannen en begrooting in overleg met de verschillende heeren inspecteurs werden omgewerkt.

De kosten voor de op- en inrichting van het gesticht, bestemd voor 315 patiënten 3e klasse op „Endegeest", zijn daarbij begroot op *f* 481,000 met inbegrip van de koopsom van het terrein en na aftrek van die voor het Haanland, dat ter beschikking blijft van de gemeente Leiden.

Donderdag 16 Mei werd het genoemde voorstel van B. en W. in den Raad behandeld en met algemeene stemmen besloten een adres aan de Provinciale Staten te zenden omtrent het verleenen van een subsidie van 50 pCt.

Bij de bespreking van het onderwerp in de Raadszitting werd door den Burgemeester hulde gebracht aan den gemeente-architect voor het groote werk, dat hij tot stand heeft gebracht, alsmede aan de verdere bij de fabrikage verbonden ambtenaren, die aan de werkzaamheden hadden deelgenomen. Stellen B. en W. hun eischen hoog, wat het vervullen der plichten van gemeenteambtenaren betreft, zij willen hun den lof niet onthouden nu hun dien toekomt. Algemeen applaus volgde op de woorden van den voorzitter.

Delft. Prof. Dr. A. C. Oudemans, hoogleeraar-directeur der Polytechnische School, is ernstig ongesteld.

Rolwaard. In overleg met den architect N. van Kleef, die met de restauratie van het raadhuis belast is, heeft de commissie voor de plaatsing van een gedenksteen bepaald dat deze steen van 1.50 bij 1.— M. grootte en 23 cm. dikte, zal worden vervaardigd van Moeley-zandsteen en den vorm zal verkrijgen van een cartouche, aan de motieven van het raadhuis ontleend.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is benoemd tot ridder in der Orde van den Nederlandschen Leeuw, de heer W. Verwey Azn., hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, gewezen hoofdingenieur van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche spoorwegmaatschappij.

— Bij Kon. besluit zijn Mr. N. A. Calisch, voorzitter, en G. van Mesdag, vice-voorzitter van het uitvoerend comité voor de wereldtentoonstelling te Amsterdam, benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

— De heer L. C. Hezenmans, architect voor de restauratie der St.-Janskerk te 's Hertogenbosch, is benoemd tot ridder der Oranje-Nassau-orde.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd tot ingenieur 3e kl. de aspiraat-ingenieur Jhr. G. Six, en tot opzichter 3e kl. de tijdelijke onderopz. 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen Th. C. Harst en de tijdel. opzichters bij den waterstaat A. G. A. H. Brunet de Rochebrune en J. C. Mjer.

Toegevoegd aan den chef der 4e waterstaats-afdeeling voor de werken aan de Brantas-, Porrong en Soerabaiarivieren de architect 2e kl. G. C. J. Bruine; aan den chef der irrigatieafdeeling Serang met Semarang als standplaats, de opz. 3e kl. J. H. Knoop.

Overgeplaatst bij de irrigatieafdeeling, van Semarang naar Poerwodadi de opz. 3e kl. J. A. C. Groenemeijer, en van Poerwodadi naar Gadong, de opz. 3e kl A. L. F. J. van den Dungen Gronovius; van de res. Semarang naar de res. Banjoemas, de opz. 1e kl. Ch. van Anken; van de res. Banjoemas naar de res. Lampongsche districten, om op te treden als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar, de opz. 1e kl. J. W. E. van Brussel; van de res. Cheribon naar de res. Westerafdeeling van Borneo, de opz. 3e kl. H. L. van Spall.

— Bij het kadaster is den landmeter 1e kl. G. Ploegmakers op verzoek eervol ontslag verleend en zijn benoemd tot landmeter 1e kl. J. H. M. van Bereckel, te Utrecht, thans 2e kl.; tot landmeter 2e kl. J. Th. M. Pollen, te Roermond, thans 3e kl.

— De Gemeenteraad van Zwolle benoemde in zijne zitting van Maandag jl. tot directeur der gasfabriek den heer J. S. Noordhof, die voorloopig met de waarneming dier betrekking belast was.

— De civiel-ingenieur A. F. Baert is benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de normaliseeringswerken van de Merwede en Killan.

— De civiel-ingenieur C. Lely, oud-minister van Waterstaat, is benoemd tot lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

— Den heer J. Olie te Utrecht is benoemd tot buitengewoon opzichter bij de herstellingswerken van de schutsluis te Hanneweert.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter te Rotterdam, boven de 25 jaar. Adres onder no. 12863 aan het bureau *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, Rotterdam.

— Practisch opzichter voor 5 à 6 maanden. Adres lett. A, boekh. P. Spruit Jr., Helder. (*Zie advert*)

— Opzichter voor korten tijd bij een werk te Sneek. Adres den arch. H. H. Kramer, te Leeuwarden.

— Leeraar in de stoomwerktuigkunde en leeraar in het rechtlijnig teekenen, aan de kweekschool voor machinisten te Amsterdam. Inl. bij den directeur.

ADVERTENTIËN.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.
Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.
Prijs per fust van 180 liter *f* 0.55 per liter, met contract *f* 0.50 per liter.

BENNEWITZ & Co.
Fabrikanten van Plastische Kamerdecoratiën en Papierstuc en Carton-Végetal. (Systeem BENNEWITZ).
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS o/h Y.
Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Erediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland, de versiering van het hoofdgebouw en van den Wereld-Bazar op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

HOOGERWERFF & Co
Kinderdijk en Vlaardingen.
BULLIVANT'S BUIGZAAM STAALDRAADTOUW
voor verschillende doeleinden.
Afstands- en Peillijnen met Haspels.

OPZICHTER.
Gevraagd om spoedig in functie te treden bij den bouw van woonhuizen, een praktisch **OPZICHTER** voor den tijd van 5 à 6 maanden, bekend met detailleeren.
Br. fr. met opgaaf van verlangd salaris, leeftijd, en waar inlichtingen te bekomen, onder lett. A, Boekh. P. SPRUIT Jr. te *Helder*.

GUSTAAF DEPLA
Erasmusstraat 31,
ROTTERDAM.
Vertegenwoordiger van een Hardsteengroeven.
Zeer Goedkoop
adres voor klaargemaakte hardsteen
Depôt te Rotterdam van Marmer en Hardsten.
Keien. Cement. Zandsteen.

C. W. BLANKE Jr.
Leidschekade 62, *Amsterdam*.
Groote sorteering van behangselpapier in concurreerende prijzen, alsook **Giftvrij ongevernist Gezondheidsbehangselpapier.** Stalen worden op aanvraag franco gezonden naar buiten.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **27n Mei 1895**, des namiddags **ten twaalf en een half uur** *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed volgens bestek No. 614:

Het maken van eenige inrichtingen voor de reizigerscontrôle op de stations WEESP en NAARDEN—BUSSUM met het vergrooten van de goederenloods en het leggen van klinkerbestratingen te NAARDEN-BUSSUM.
Raming *f* 10,360.—

Het bestek is tegen betaling van ***f* 1.00** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, bureau Weg en Werken, kamer 154 of op franco aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het fd. Gedelegeerd lid
H. H. BEELS.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Dinsdag** den **11 Juni 1895**, des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize alsdaar aan te besteden:

Het maken van de 2e KATENDRECHTSCHE HAVEN, met bijbehoorende werken.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor ***f* 1,50** verkrijgbaar bij WED. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* no. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den *4 Juni* 1895, des voormiddags te 10½ uur, te beginnen op het terrein ten oosten van de werf der heeren BONN en MEES.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 25 Mei 1895**, des voormiddags te **11** uren, zal in het Centraalgebouw te *Arnhem* in het openbaar worden aanbesteed:

Het bouwen van een pakhuis op een terrein aan de Weststraat te Arnhem, met het opbouwen van het daarachter liggende pakhuis, voor rekening van de Firma FROWEIN & Co., te Arnhem.

Bestek met een stel teekeningen is verkrijgbaar ten kantore der architecten VAN GENDT & NIERAAD, te *Arnhem*, tegen betaling van *f* 1.—, terwijl die stukken ter visie liggen in het bestedingslokaal.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen ten kantore van voornoemde architecten, terwijl aanwijzing in loco zal worden gegeven op *Vrijdag 24 Mei*, des voormiddags te 9 uren.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 29 Mei 1895**, des namiddags te **2** ure wenscht de architect **Z. HOEK** namens zijne principalen, in de achterzaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te *'s-Gravenhage*

Aan te besteden:

Het bouwen van vier woonhuizen op een terrein gelegen aan de Koningin-Emmakade hoek Groot-Hertoginnelaan en Nieuwe weg achter ZORGVLIET.

Inlichtingen geeft bovengenoemde architect alle dagen des morgens van **9** tot **10** uur, *Witte-de-Withstraat 68, Den Haag*. Bestek en teekeningen zijn van af *Donderdag 23 Mei* verkrijgbaar bij de FIRMA W. J. VAN HOOGSTRATEN, *Noordeinde 98*, tegen betaling van *f* **2.**—

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 31 Mei 1895**, des namiddags ten 3 uren, zal in het koffiehuis *„de Roode Leeuw"*, Vijgendam, te *Amsterdam* door het bestuur van de Naamlooze Vennootschap **„WELTEVREDEN"** *Exploitatie-Maatschappij voor bouwterreinen te Amsterdam* worden aanbesteed:

Het ophoogen van wegen en het maken van schoeilingen met bijbehoorende werken in den Binnendijkschen en Buitenvelderschen Polder onder de Gemeente Nieuwer-Amstel.

Het bestek met teekening is ad *f* 1.50 per stel te verkrijgen ten kantore van de Vennootschap *Spuistraat No. 104* te *Amsterdam*.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT te *Amsterdam*.

PATENT METAAL CEMENT
van Eug. Fochtenberger, Mannheim.
Wereldtentoonstelling Amsterdam 1895
Eenig middel wat beter voldoet dan lood of zand en zwavel bij het aangieten van doken, stellen van machinerieën, bij bruggenbouw, Overkappingen, als kitmiddel in gieterijen, bij het stellen van hekwerk, brug- en trapleuningen. Voor het bekleeden van bakken welke zuren of bijtende vochten moeten bevatten enz. enz. — **Metaal Cement** smelt bij geringe warmte, wordt dan vloeibaar als water en dringt in de fijnste groeven en scheuren. Vormt **een geheel** met de voorwerpen, waarmede hetzelve verbonden wordt. Bijzonder geschikt voor tropische gewesten. Weerstaat alle invloed van temperatuur.
In platen van **30 K°.** verkrijgbaar bij den generaal-agent voor Nederland en Koloniën
FERD. H. ALBERTI, Wijnstraat 47. Rotterdam.
Degelijke agenten gevraagd.

JEAN D. FLAMENT,
Ingenieur,
Rembrandtplein 22,
AMSTERDAM.
Fransche IJZEREN FLESSCHENREKKEN
tot berging van wijnen in kelders of kasten. (3)
Groote voorraad. Directe levering.

FABRIEK VAN MACHINALE IJzeraard Buizen, Grès

en Hollandsche **KANNENBUIZEN** Schouwsteenpotten, **Privaattrechters,** VUURVASTE STEENEN.

STOOM-LOON-HOUTZAGERIJ.
Pakkistenfabriek.
M. J VREEBURG & CO. ZUIDWAL 67.
'S-GRAVENHAGE.
Concurreerende prijzen.

FR. SPANGLER.
ARNHEM. Rodenburgstraat.
Smederij en Fabriek van
STOOMWERKTUIGEN.
SPECIALITEIT IN SCHEEPSPOMPEN

Speciaal adres voor
Teekenbenoodigdheden
J. MEEUSSEN & ZOON
KORTE POTEN 32, Den Haag.
Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

GEORGS-MARIËN BERGWERKS-& HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: **Rails** uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren en **Wielen** Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Bevelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: **F. W. VAN GENDT JGz.,** Van-Bylandtstraat 116, te 's-Gravenhage.

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**

V d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage. A. Ph. v. d Ploeg, Civ. Ingenieur.

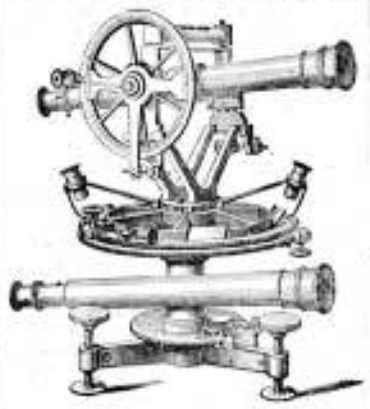

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

Groote voorraad GEDRAAIDE en GEPOLITOERDE HOOFD- EN TUSSCHENBALUSTERS in diverse modellen. (4

Lichtdruk-Inrichting GEBROEDERS CANTA. Rotterdam.

maken **LICHTDRUKKEN** voor de BOUWKUNDE, **WIT OP BLAUW** en **ZWART OP WIT.**

PRIMA KWALITEIT LICHTDRUKPAPIER

aan ROLLEN van 10 Meter van af 75 eM. breed.

PER ROL, WIT OP BLAUW. . . . . f 2.75.
„ „ ZWART OP WIT. . . . . „ 4.50.

Amsterdamsche Jalousiën-fabriek

Speciaal Adres voor:

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN, TOCHTSCHERMEN, SERREDEKKING, Glas, Jalousiën enz.

Eenig adres voor **HOUTEN PARQUET TAPIJTEN.**

Speciale fabriek van **GESCHILDERDE WINKELGORDIJNEN.**

J. F. KRöNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS. St. Luciensteeg 4, AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°21 — ZATERDAG, 25 Mei 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

DE OUDE OF ST.-NICOLAASKERK TE AMSTERDAM.

Sedert Ter Gouw zijne Geschiedenis van Amsterdam schreef, wordt algemeen aangenomen dat de kerk der oude zijde, aan St.-Nicolaas gewijd, reeds vóór 1334 bestaan heeft. De kerkwijding zou dan op 15 en 16 September 1306 hebben plaats gehad, zooals uit de aanwezige bescheiden kan opgemaakt worden.

Zeker is het, dat van dat eerste bouwwerk op het oogenblik niets meer aanwezig is. De meening van Eyck tot Zuylichem, dat de zuilen van schip en koor uit het laatst der 13e eeuw afkomstig zouden zijn, zal door geen deskundige gedeeld worden. De oudste kapiteelen, die men vindt, komen voor aan de zuilen van de noordwestzijde; zij hebben de vormen, die in het laatst der veertiende eeuw in zwang waren. De overige zuilen zijn uit de vijftiende en zestiende eeuw en vertoonen de eigenaardige bladvormen, aan de laatste periode der Gothiek eigen.

Het is dus zeker, dat het bestaande gebouw niet vóór 1400 begonnen is, hetwelk echter niet uitsluit, dat er vóór dien tijd reeds een oudere, kleinere kerk bestaan heeft. Onwaarschijnlijk achten wij het niet, dat die oudere kerk de plaats innam van het tegenwoordig koor en eerst afgebroken is, nadat het schip der nieuwe kerk voltooid was. Juist aan de zuilen van het koor toch vindt men de vormen van den allerlaatsten tijd der Gothiek.

Omstreeks het laatst der vijftiende eeuw schijnt de kerk genoegzaam voltooid geweest te zijn, al ging men voort met het aanbouwen van kapellen. De kerk bestond toen uit drie beuken van gelijke breedte en gelijke hoogte, door zuilen met achtkante basementen en cylindrische schachten gescheiden en door houten gewelven, ter hoogte van die welke thans nog in de zijbeuken aanwezig zijn, gedekt. Het koor eindigde in een halven tienhoek, doch bezat geen omgang. Een transept van dezelfde hoogte als de beuken der kerk was aanwezig. Aan de westzijde van den middenbeuk stond een toren, die evenwel nog geenszins de afmetingen van den tegenwoordigen had. De gedaante der kerk kwam dus overeen met die der St.-Nicolaaskerk te Monnikendam.

In het laatst der vijftiende eeuw werden ter zijde van de westelijke zijbeuken, kapellen aangelegd. Ter Gouw meent, dat de eerste dezer kapellen aan de noordzijde, al vóór het midden der veertiende eeuw gesticht zou zijn. Er is echter geen reden, om een zoo vroegen stichtingstijd aan te nemen en de bouwtrant geeft ons zekerheid dat deze kapel, evenals de beide daaraan grenzende, omstreeks 1500 gebouwd zijn, zooals ook de Anonymus achter Pontanus meldt.

Aan de zuidzijde van het schip werden toen ook die kapellen gemaakt; als het jaar der stichting van de middenste wordt 1497 opgegeven, wat met den stijl wel overeenkomt. Twee kapiteelen met Renaissance ornement zijn vermoedelijk van een latere restauratie afkomstig.

Het schijnt dat men, in den aanvang der zestiende eeuw, de kerk niet fraai genoeg vond. De inmiddels bijna voltooide St.-Catharina- of Nieuwe Kerk aan den Dam, die als basiliek, met hoogen middenbeuk en lage zijbeuken gebouwd was, schijnt den naijver der parochianen aan de Oude Zijde zoodanig te hebben opgewekt, dat zij besloten ook van hunne kerk een basiliek te maken, door den middenbeuk te verhoogen.

De geringe afmetingen der zuilen tusschen de beuken, die niet bestemd waren geweest om muurwerk van beteekenis te dragen, gaf veel last, toen de verhooging geschiedde. Door het aanbrengen van zware houten dwarsbalken met schoren kwam men deze moeilijkheid wel te boven, doch deze versterkingen strekken nu juist niet ter verfraaiing van het geheel.

De verhooging strekte zich aanvankelijk alleen uit over het westelijk deel der kerk, gelijk men op de

kaart van Cornelis Anthonisz, in 1536 geschilderd en in 1544 als houtsnede uitgegeven, kan zien. Men neemt daar tevens waar, op hoe weinig fraaie wijze de verhoogde middenbeuk tegen den betrekkelijk lagen toren aansluit. Deze misstand heeft zeker aanleiding gegeven, dat kerkmeesteren er al aanstonds op bedacht waren den toren te verhoogen. Reeds in 1549 werd voor dit doel gecollecteerd, doch het duurde tot 1564 eer men den aanwezigen toren afbrak om hem door den tegenwoordigen te vervangen.

Op de kaart van Anthonisz zien wij verder een kooromgang, die ook vermoedelijk in den aanvang der 16e eeuw gemaakt is, al weder naar het schijnt, omdat de St.-Catharinakerk er een bezat. Dat deze kooromgang aanvankelijk niet in het plan gelegen heeft, blijkt uit de onbeholpen wijze waarop hij tegen de zijbeuken van het koor aansluit. Het aanleggen daarvan heeft ook tengevolge gehad dat de kade ten oosten der kerk ongeveer de helft harer breedte moest missen en het gebouw dus aan den O.-Z. Voorburgwal buiten de rooilijn geraakte.

Van 1553 tot 1555 werden aan de oostzijde der kerk belangrijke veranderingen gemaakt. Niet slechts werden toen aan de noordoostzijde twee kapellen gesticht, doch ook het koor werd op dezelfde hoogte als het schip gebracht. De Renaissance was toen reeds de heerschende stijl en de bouwmeesters hebben zich bij de detailleering dan ook daarvan bediend, hoewel zij, wat de hoofdvormen betreft, aan den Gothischen stijl getrouw bleven.

Waarschijnlijk heeft men bedoeld, later ook het transept te verhoogen; de woelige tijden na 1566 hebben echter verhinderd aan dit voornemen gevolg te geven, zoodat thans de aansluiting van het lage transept aan den hoogen middenbeuk op hoogst primitieve wijze plaats vindt.

Verschillende aanbouwingen waren inmiddels aan de kerk geschied. Vóór de kapel, westelijk van het zuidertransept gelegen, was een portaal aangelegd, met een klein vertrek, de zoogenaamde „IJzeren kapel" daarboven. Dit portaal schijnt uit het begin der 16e eeuw, daar in de architectuur reeds eenige Renaissance motieven voorkomen, afkomstig. De borstwering boven dit portaal, dat in gebakken en gehouwen steen is uitgevoerd, prijkt met wapens.

Fijne laat-Gothische vormen vertoont de eveneens in gebakken en gehouwen steen gebouwde doopkapel, aan de westzijde van den zuider zijbeuk. Van Renaissance bijmengsels is hier nog niets te bespeuren, zoodat deze kapel tot den vroegeren tijd der 16e eeuw zal behooren.

Aan de noordzijde der kerk, ten westen van het transept, werd evenals aan de zuidzijde een portaal gebouwd. Dit portaal is, naar den stijl te oordeelen, die rijke Flamboyantvormen vertoont, in de eerste jaren der 16e eeuw gemaakt. Oostwaarts van dit portaal is tegen het transept een kapel gebouwd, die als het ware de pendant van de „ijzeren kapel" met het daaronder gelegen vertrek vormt. De gevel van deze kapel is een der eerste pogingen, die de Nederlandsche bouwmeesters gedaan hebben, om de Renaissance toe te passen. Men ziet echter aan het karakter van het bladwerk, hoe vast de Gothische traditie geworteld was. De pilasters en de schelpvormige versieringen zijn evenwel echt Renaissance. In 1536 was deze kapel reeds in wezen, daar zij op de kaart van Anthonisz te zien is.

De laatste kapel, die in den Katholieken tijd gebouwd werd, staat aan de N.-O. zijde der kerk en prijkt met een fraai gebeeldhouwden gevelsteen, die het jaartal 1571 te lezen geeft.

De kerk bestaat in hoofdzaak uit gebakken steen; slechts voor de omlijstingen der vensters en voor ornementen is van gehouwen steen gebruik gemaakt. Voor een goed deel is de gehouwen steen tufsteen; deze is zeker van de vroegere kerk afkomstig, omdat de middeleeuwsche bouwmeesters altijd zeer zuinig op hun bouwstoffen waren. Tufsteen vindt men o. a. aan de gevels van twee der zuidelijke kapellen en op de afdekkingen der steunbeeren van het koor. De slechte hoedanigheid van deze steen is oorzaak dat de lijsten enz. geheel verweerd zijn, en ten deele door zeer prozaïsche rollagen of houten windveeren vervangen werden. Voor enkele ornementen is hardsteen gebezigd; hier zijn de oorspronkelijke vormen wel bewaard. Zooals dit in het laatst der vijftiende en het begin der zestiende eeuw gebruikelijk was, wordt de gebakken steen overal door banden van gehouwen steen, op regelmatige afstanden geplaatst, afgewisseld.

De toren, in 1564 afgebroken, was in 1566 in zijn nieuwe gedaante voltooid. Wij zien hem tegenwoordig echter niet meer in zijn oorspronkelijken toestand. In 1738 is hij, tot den omgang, van buiten met nieuw metselwerk bekleed, terwijl toen ook nieuwe omlijstingen van gehouwen steen voor deuren vensteropeningen en galmgaten gemaakt zijn. Blijkens 17e-eeuwsche afbeeldingen bestond dit benedendeel van den toren oorspronkelijk uit metselwerk, door banden van bergsteen afgewisseld; deze banden zijn in 1738 verdwenen. Boven een der vensters ziet men den oorspronkelijken inscriptiesteen van den toren met 1566, het jaartal der stichting; daarnaast is 1738, het jaar der verbouwing, te lezen.

De klokken in den toren zijn uit de 17e en 18e eeuw. Het zeer fraaie carillon is van Hemony. De groote luiklok, die reeds in den ouden toren hing, schijnt in de 17e eeuw door de tegenwoordige vervangen. Zij bleef echter bewaard en is thans aanwezig in den Zuiderkerkstoren; blijkens het opschrift werd zij in 1511 door de gebroeders Moer gegoten. Het torentje boven het kruis der kerk, dat sterk naar het oosten helt, is in 1555, tegelijk toen het koor verhoogd werd, op de kerk geplaatst.

In 1578, nadat Amsterdam de Staatsche zijde gekozen had, werd veel, doch niet alles wat aan den Katholieken godsdienst herinnerde, uit de kerk verwijderd. Zoo werden de geschilderde glazen gespaard, die zich in de Lieve-Vrouwe-kapel bevonden, misschien omdat men hunne kunstwaarde erkende. Pieter Aertsen wordt genoemd als de vervaardiger der cartons voor deze vensters. De tafereelen zijn in Italiaanschen geest gecomponeerd en te midden van zeer rijke Renaissance-architectuur geplaatst, waarbij het perspectief met groot meesterschap behandeld is. De figuren zijn ten deele waarschijnlijk portretten; vooral in de aangezichten blijft de kunstenaar Hollander, daar hij de natuur weergeeft zonder haar te idealiseeren.

Ook de koorbanken met hunne vrij profane snijwerken bleven behouden, alsmede de koorafsluiting, die echter in de 17e en 18e eeuw nogal veranderd werd, zoodat men thans van het oorspronkelijke werk niets ziet dan een viertal stijlen aan de oostzijde en de koperen afsluiting aan de westzijde. De opschriften met eene herinnering aan de onoverwinnelijke vloot, in 1588 gemaakt, zijn bij de vertimmeringen der afsluiting behouden gebleven. Het koorhek aan de westzijde van het koor is in 1682 vervaardigd, waarbij het koperwerk van het vroegere herbruikt werd. Ook de opschriften in de friezen zijn aan dit vroegere hek ontleend.

De tegenwoordige predikstoel is in 1642 gemaakt,

PLAAT IX.

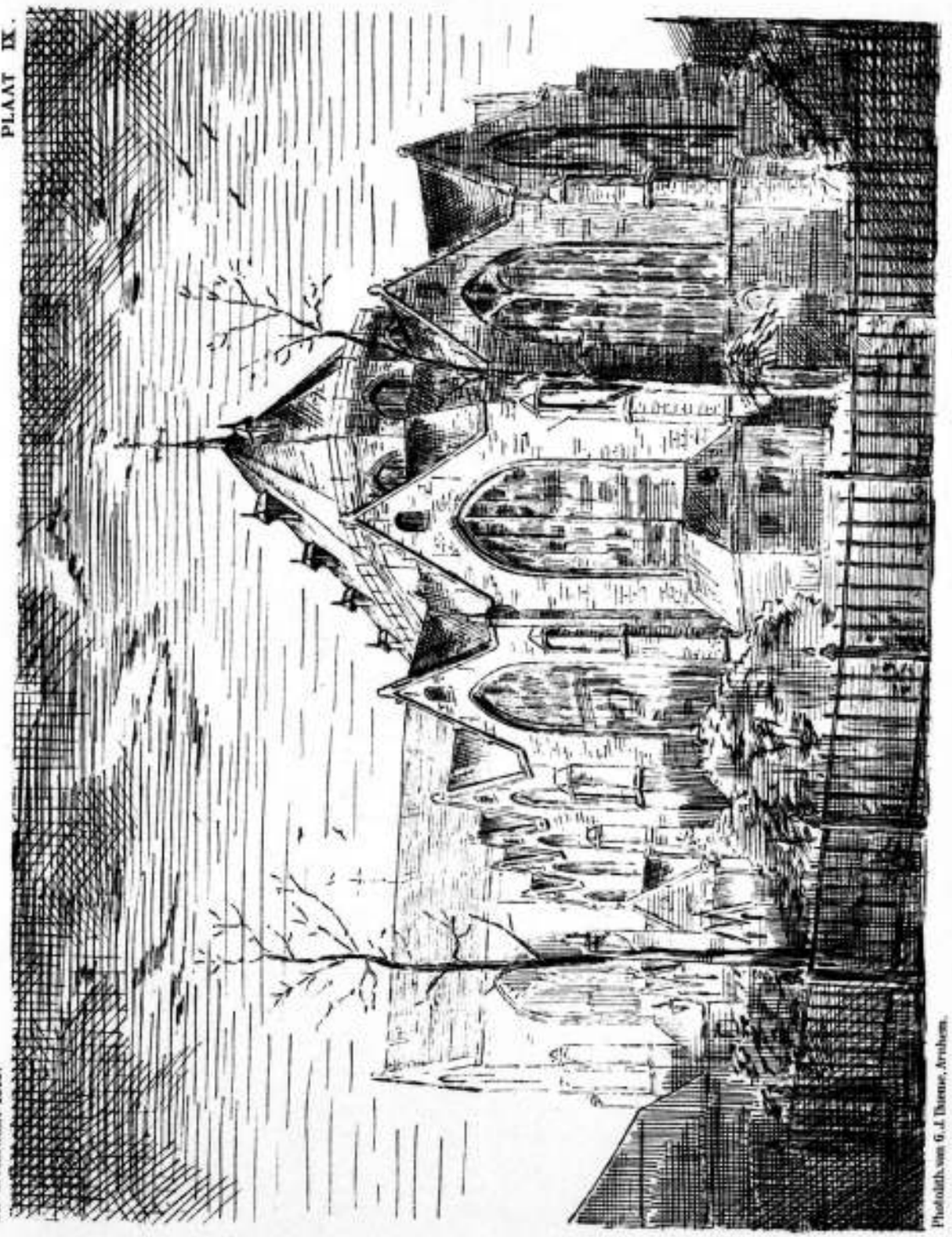

KOOR VAN DE St JANSKERK TE GOUDA

DE OPNEMER 1895.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

waarbij enkele deelen van den vroegeren gebruikt werden. Hij wordt thans, evenals het andere meubilair der kerk, door een laag eikenhoutverf ontsierd.

Het orgel, in 1545 te 's-Hertogenbosch gemaakt en met deuren versierd, welke door Maarten van Heemskerk beschilderd waren, bleef dienst doen tot 1724, toen het tegenwoordige, een uitnemend werk van Christiaan Muller, aan wien ook de Haarlemsche hoofdkerk haar orgel dankt, geplaatst werd. Het kleine orgel aan de noordzijde schijnt al vóór 1578 bestaan te hebben. In 1663 kreeg het zijn tegenwoordige gedaante en werden de deuren door Cornelis Brizé beschilderd. Thans zijn de pijpen eruit genomen.

Verschillende zeehelden vonden in de kerk een rustplaats en werden door een monument geëerd. Jacob van Heemskerk ligt in den noordelijken zijbeuk van het koor. Zijn gedenkteeken, tegen een zuil geplaatst, is in 1607, waarschijnlijk door Hendrik de Keijser gemaakt. De zeeslag, die blijkens oude afbeeldingen de onderste afhangende draperie versierde, is thans niet meer aanwezig. Het monument van Cornelis Jansz. in den zuidelijken zijbeuk van het koor is in 1633 gemaakt en een navolging van De Keijser's schepping.

Niet ver van dit monument is de zerk, welke het graf van den schilder Pieter Aertsen, „de lange Pier" dekt. De monumenten, door Rombout Verhulst in 1669 en 1674 voor Van der Zaan en Sweers gebeiteld, zijn tegen den westelijken kerkmuur geplaatst; zoo wat compositie als uitvoering betreft zijn ze uitmuntend.

Hetzelfde kan men niet zeggen van het gedenkteeken, in 1666 door A. de Witt voor Van der Hulst opgericht; de figuren zijn hier al zeer onbeholpen. Keurig bewerkt is de witmarmeren afsluiting, die Cornelis de Graeff in 1648 voor de vroegere doopkapel deed plaatsen. Haar Korinthische architectuur werd door Jacob van Campen geordonneerd; de figuren zijn van Quellijn.

Verscheidene merkwaardige grafzerken bleven in het gebouw bewaard; daarvan ook de voornaamste maar op te noemen, zou ons echter te ver voeren.

GOUDA.

(Met eene plaat.)

De onverschillige reiziger, die op zijn tocht van Utrecht naar Den Haag of Rotterdam Gouda passeert, voelt zich weinig aangetrokken door hetgeen hij van uit de coupé van die stad te zien krijgt. Wel zal hij zich misschien herinneren eens iets van de wereldvermaarde Goud-sche kerkglazen te hebben gehoord, wel kent hij natuurlijk de Goudsche pijpen, maar het komt niet bij hem op in vrije dagen voor zijn genoegen de merkwaardigheden onzer provinciesteden te gaan bekijken.

En toch, deze provinciestad, zonder iets in den omtrek wat er het verblijf aanlokkelijk kan maken — tenzij voor een enkelen landschapschilder, die er het echt Hollandsche landschap met zijn eigenaardige water- en lucht-effecten wil komen bespieden — had in de middeneeuwen meer te beteekenen dan Amsterdam en stond in de zeventiende en achttiende eeuw in de rij der stemhebbende steden van Holland in rang nog boven Rotterdam.

Aan het tegenwoordig aanzien der stad, ofschoon van welvaart getuigend, zou men dat oppervlakkig niet zeggen. Bij een meer aandachtige beschouwing van hetgeen er uit vroeger eeuwen is overgebleven bemerkt men evenwel spoedig, dat hier zoowel voor den vakman als den kunstliefhebber heel wat te zien en te leeren valt. Voor de Nederlandsche kunstgeschiedenis heeft Gouda een bijzondere beteekenis, die zij in hoofdzaak ontleent aan hare monumenten van glasschilderkunst.

Doch ook voor de studie van vele andere kunsten en industrieën vindt men er vele zaken van waarde, die men er niet zoeken zou. Wanneer men over dit alles in bijzonderheden wilde treden, zou het niet moeilijk vallen een boekdeel vol te schrijven. In oude beschrijvingen die van de stad bestaan, nemen zij een groote ruimte in beslag, terwijl in monographieën, studiën en aanteekeningen in Nederlandsche, zoowel als buitenlandsche tijdschriften, ook in de laatste tien jaren tal van zaken op Goudsche kunst betrekking hebbende worden behandeld. Ofschoon door herhaalde stedebranden zeer veel verloren gegaan moet zijn, mag het toch wel een bijzonderheid heeten, dat van de bouwgeschiedenis der Groote of St.-Janskerk, zooals die zich thans vertoont, nog vele merkwaardige details bekend zijn, die grootendeels door Christiaan Kramm in zijn bekende beschrijving der Goudsche glazen zijn opgenomen.

Kramm noemt als waarschijnlijk aan dat de eerste stichting der kerk dagteekent uit het laatst der dertiende eeuw.

Verscheidene branden en stormen teisterden echter het gebouw en vernielden het in 1552 nagenoeg totaal. In hetzelfde jaar werd evenwel de herbouw ter hand genomen en wel op zulk een grooten voet, zooals nu nog duidelijk aan het gebouw te zien is, dat al spoedig de middelen moesten ontbreken, om het grootsche ontwerp naar den eisch tot uitvoering te brengen. De betrekkelijk geringe hoogte van het gebouw staat in geen verhouding tot de buitensporige lengte- en breedte-afmetingen; de lengte moet zelfs die van den Keulschen Dom nog overtreffen. Een klein overwelfd portaal aan de noordwestzijde wordt den bezoeker aangewezen als het eenig overblijfsel van het kerkgebouw van vóór 1552.

Aan de buitenzijde van den kooromgang komt evenwel op een steen het jaartal 1493 voor, wat doet vermoeden dat ook van dit gedeelte nog een en ander behoort tot een vroegeren bouw.

De bij dit nummer gevoegde plaat, een reproductie van een schets, in weinige uren gemaakt, geeft een gezicht op dit deel van het gebouw.

Wie Gouda bezoekt, verzuime niet achter de kerk om te wandelen en dit hoekje op te zoeken. Het is een der schilderachtigste plekjes, die mij in ons land bekend zijn.

P. H. Scheltema.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

II.

Het tweede bezoek, dat ik aan de tentoonstelling bracht, was minder officieel dan het eerste. Mijn zwart plechtgewaad had ik thuisgelaten en mijn beve andere helft ook. Aan een licht zomerpak durfde ik mij nog niet te wagen, want in de bijna Siberische kou der laatste Meidagen zou dit geen geschikte kleedij zijn geweest Mijn oude winterjas bewees beter dienst.

Zoo kwam ik dan weer het terrein op, ditmaal niet in tropische zonnehitte, doch onder storm en regenvlagen. Hoe uitlokkend het onder deze omstandigheden misschien geweest mocht zijn ergens onder dak te komen, wilde ik toch eerst eens een overzicht van het geheel trachten te krijgen, en ging daarom rechts, waar oud-Holland mij wenkte. Ik begreep echter, dat op een zoo naargeestigen dag als deze

de indruk van gracht en marktplein niet zoo gunstig zou wezen als bij vroolijken zonneschijn en daarom nam ik den kerkboog te Nijmegen, die toegang geeft tot de nieuw verrezen 17e-eeuwsche stad, alleen maar eens van buiten op. Ik werd daarbij gefrappeerd door de tot in kleinigheden nauwkeurige nabootsing.

Verder trok ik dus naar een bouwwerk, dat op den plattegrond als wereldbazar stond aangeduid. Uit een architectonisch oogpunt beschouwd, scheen mij deze bazar niet buitengemeen merkwaardig toe; het doel van den architect schijnt geen ander geweest te zijn, dan om in een zoo klein mogelijk bestek een zoo groot mogelijk aantal winkels te zamen te brengen.

De schaarsche bezoekers, die in dit winkel-labyrinth ronddoolden, vonden slechts weinig kooplieden op hun post, hetzij dan, dat zij van wege het slechte weder hunne magazijnen nog niet geopend hadden, of wel, dat zij met hunne installaties nog niet begonnen waren. Om over dezen wereldbazar te kunnen oordeelen, zal het daarom beter zijn te wachten tot alles zich vol leven en bedrijvigheid toont.

Hoe weinig opwekkends de gure Meidag ook mocht hebben, mij was het geen onaangenaam gevoel de zekerheid te hebben, dat ik bij zulk een weêr mijn vriend Pietersen, die mij den vorigen keer zoo gehinderd had, ongetwijfeld niet zou ontmoeten. Wie kan echter zijn noodlot ontgaan? Daar ben ik juist van plan, mij aan boord van de mailboot Prins Hendrik in te scheepen, of daar zie ik in de verte de lange, magere gestalte van den heer Jacobus Nurks, nog altijd achterneef van den heer van dienzelfden naam, die indertijd het beruchte reisje naar Haarlem ondernam. De man is nu een-en-vijftig, en hij wordt door denzelfden geest van contramine bezield als wijlen zijn oudoom.

„Zoo, ben jij ook al zoo gek om met dit hondenweêr naar een tentoonstelling te gaan?" klonk het van 's mans lippen. Ik had bijna lust, om den heer Nurks opmerkzaam te maken, dat hij in die dwaasheid mijn gelijke was, maar ik hield mij in, omdat er met een man als hij toch niets te beginnen is.

Wij gingen daarna de brug op, die toegang tot de mailboot geeft; Nurks verzekerde, dat hij het bespottelijk vond in een zeestad als Amsterdam een nagemaakte stoomboot in een eendekommetje, waarin het daarenboven nog aan water ontbreekt, voor anker te leggen. Ik poogde, bedeesd, met de opmerking, dat een groote stoomboot toch zeker wel geacht kan worden tot de toepasselijke attributen van een tentoonstelling voor „reiswezen" te behooren, mijn vriend tot een ander inzicht te brengen. Ik vestigde zijn aandacht op het loeien van den wind door het tuig, op de voor het gure weder wegschuilende waterrotten, in de gedaante van stuur- en bootslieden, en waagde de meening te uiten, dat men zich nu kon voorstellen, hoe het in een storm aan boord van een transatlantischen stoomer zou zijn. Maar Nurks, die naar Amerika geweest is, zei dat het er niets van had, want dat de werkelijke zee een boot als deze heen en weerslingert als een notedop.

Enfin, het gevoel van zeeziekte meende ik, dat men den bezoekers in ieder geval bespaard had, en het scheen dat ook Nurks niet bijzonder naar die gewaarwording verlangde, misschien omdat hij daarvan op de reis naar Amerika zijn bekomst had gehad.

Na een wandeling beneden in de boot, waarbij mijn vriend zijn verwondering erover te kennen gaf, dat er geen machinekamer te zien was, doch dat het geheele scheepsruim door één salon werd ingenomen, namen wij plaats op het dek in een hoekje, dat zooveel mogelijk beschutting tegen de elementen bood.

Wij hadden nu een goed gezicht op den gevel van het hoofdgebouw. Eerst ergerde Nurks zich aan de talrijke wimpels, die daarop geplaatst zijn en die de vaderlandsche kleuren op eenigszins ongewone wijze te zien geven. Ik meende, dat men hier misschien te doen had met een hulde aan Frankrijk, omdat de banen staande en niet liggende waren. Maar Nurks zei, dat het een onvergeeflijke stommiteit was en anders niets, omdat bij Fransche wimpels het blauw aan den stok moet zitten en hier het rood die plaats had.

Dat het gevel-ensemble mijn vriend maar weinig beviel, kon ik mij begrijpen. Het geheel toch houdt maar zeer weinig verband met de Antwerpsche tentoonstellingsloodsen, die daarachter liggen en wier onooglijkheid er niet voldoende door gemaskeerd wordt. De middenpartij wil eenigszins grootscher allures aannemen, doch kan toch niet monumentaal heeten. Het bovendeel der beide flankeerende torens, die Nurks voor „overbodige onzin" verklaarde, scheen mij nog al wel geslaagd. Hun effect zou zeker nog beter zijn, indien bij het detailleeren de Duitsche architectuur wat meer op den achtergrond ware gebleven.

Ik moet Nurks evenwel toegeven, dat de bekronende lantaarn al heel weinig sierlijk of monumentaal is, en dat zij eerder op een fabrieksgebouw, dan op een gevel van een tentoonstelling past. Ook in zijn afkeurend oordeel over de plastiek, die men gemeend heeft als sieraad van den voet der torens te moeten maken, deel ik ten volle. Men zei ons, dat niemand minder dan Bart van Hove hier aan het werk geweest was, doch dit kwam ons zeer onwaarschijnlijk voor. Iemand die, als deze beeldhouwer, talrijke slanke vrouwefiguren geboetseerd heeft, zou wat beters gemaakt hebben dan de poppen zonder chic, die hier aanwezig zijn. Ook zou Van Hove, dacht ons, een man van te veel smaak geweest zijn, om boven deze beelden de twee lilliputterige bustes onzer Koninginnen, die men er thans ziet, te plaatsen.

De geschilderde decoratiën van deze middenpartij staan te veel apart; zij smelten niet genoeg met de architectuur samen. In het bijzonder geldt deze opmerking voor de beide reusachtige ecainçon-figuren, over wier zinnebeeldige beteekenis ik reeds in mijn vroeger schrijven sprak. Wat meer omlijsting zou dezen schilderstukken ongetwijfeld goed hebben gedaan.

Nurks zag hoe de felle wind het geschilderde doek, waarmede men aan den tentoonstellingsgevel den schijn van gebouwen steen heeft willen geven, deed golven in allerlei plooien, die deze steen-illusie, zoo zij er ooit mocht geweest zijn, op dit oogenblik althans, geheel en al illusoir maakte; hij vond daarin aanleiding, om mij een breed opgezet pleidooi voor waarheid, ook in de kunst, te houden.

Ik hoorde het geduldig aan, maar gunde mij toch de voldoening, hem ter linkerzijde den olifant te wijzen, om aan te toonen, hoe er op een tentoonstelling als deze nog wel grootere onwaarheden gedebiteerd worden. Het beestje stond nog vrijwel in zijn karkas van getrokken ijzer. Met de bekleeding van den ongewoon hoogen toren, dien het op zijn rug draagt, was men al een heel eind op streek; met des olifants huid was men evenwel nog niet veel verder gevorderd dan tot zijn .... *partes posteriores*. Het ongunstige weder was hier zeker wel voor een groot deel de oorzaak van.

Nu begon Nurks ook tegen den olifant te fulmineeren, en ik was maar blij, dat de weersgesteldheid langzamerhand zoodanig verergerde dat het aan dek

van de boot, ja eindelijk ook op het geheele tentoonstellingsterrein vrijwel onhoudbaar werd.

De enkele hardnekkige bezoekers, die er nog waren, spoedden zich naar den uitgang en wij volgden hun voorbeeld. Nurks zei Tollens' vers op: „Vaarwel, rampzalig oord, misdeeld van elken zegen!" Ik plaagde hem door hem te vragen of hij geen plan had om 's avonds terug te komen om de eerste uitvoering van het orkest van het Concertgebouw bij te wonen. Den volgenden dag zag ik in de courant dat er dien avond maar één bezoeker geweest was en dat het orkest, na één nummer te hebben gespeeld, maar weer was heengegaan.

Het zou mij niets verwonderen of die ééne bezoeker, die dat ééne programma had gekocht, is Nurks in eigen persoon geweest. Want zoo is hij; de man heeft na eenmaal behoefte om zich te ergeren en hij laat nooit een gelegenheid voorbijgaan, om aan dien hartstocht te voldoen.

OSADO.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Genoemde Vereeniging heeft een tweetal prijsvragen uitgeschreven, waarvan de programma's hieronder volgen.

VERVERSCHINGSGEBOUW TEN DIENSTE VAN EEN IJSCLUB.

De afmetingen van het te ontwerpen gebouw, mogen niet grooter zijn dan 45 M. lengte en 15 M. diepte.

Verondersteld wordt, dat het gebouw op ± 3 M. afstand, met zijne lengte- en breedtezijde aan de ijsbaan ligt. De verbinding van het gebouw met de ijsbaan te maken door middel van houten bruggen. De ruimte om het gebouw (waarin de maten geschreven zijn) wordt beschouwd toegangsweg en looppad te zijn.

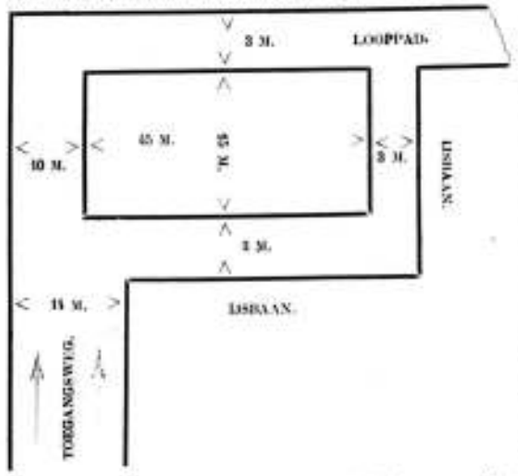

Het gebouw zal moeten bevatten een afzonderlijken ingang voor het publiek van af den toegangsweg en verder de aangevolgende localiteiten:

a. Een groote zaal (zoo groot mogelijk) voor het publiek, aan een of twee zijden van de ijsbaan ter hoogte van ± 2.8 M. uit den vloer zooveel mogelijk open te houden, en zoodanig in te richten, dat tusschen de aan te brengen steunpunten, gemakkelijk uitbaarbare vakken kunnen aangebracht worden, wanneer het gebouw buiten gebruik is.

In deze zaal moet een flinke buffetinrichting zijn, met een toonbank van ± 12 M. lengte.

b. Een afgesloten zaal voor de toeschouwers, met uitzicht op de baan, ook te gebruiken als restauratiezaal, groot ± 90 M², en in gemakkelijke verbinding met zaal *a*.

c. Een flinke keuken, met gelegenheid tot het plaatsen van een vrijstaand fornuis (groot ± 2 × 1.3 M.); hierbij een groote spoelkeuken met flinke aanrechtbanken, kasten, glazen- en bordrekken enz.

De keuken zal een afzonderlijken ingang moeten hebben achter het gebouw.

d. Een provisiekamer, voorzien van diverse inrichtingen voor het bewaren van eet- en drinkwaren.

e. Eene garderobe ± 40 M2. voorzien van een toonbank, ter breedte van ± 5 M. en van diverse inrichtingen tot het ophangen van goederen.

f. Eene toiletinrichting voor dames met privaten.

Eene toiletinrichting voor heeren met urinoirs en privaten.

g. Een bestuurskamer ± 20 M2., voorzien van een aantal smalle kasten, welke moeten dienen voor garderobes en expositie van medailles.

h. Een vertrek voor den terreinchef ± 10 M2. met kasten.

i. Een vertrek voor bergplants en andere doeleinden ± 12 M2.

De vertrekken genoemd onder *b, c, g* en *i* moeten van stookplaatsen voorzien zijn.

De hoogte van den vloer van het gebouw ligt ± 0.20 M. boven het terrein.

De oppervlakte van de ijsbaan wordt geacht te liggen op ± 0.4 M. onder het terrein.

De hoogte van het gebouw moet van beschoeiden afmetingen zijn, terwijl den ontwerper vrijgelaten wordt, ter vorming van een gunstig silhouet, geringe voorspringen aan te brengen, desverkiezende met paviljoens enz. af te sluiten.

Het gebouw moet ontworpen worden voor uitvoering in hout. Alleen de fundeeringmuren van steen te zetten. De dakbedekking moet zijn asphalt of dergelijke materialen, met uitsluiting van pannen en leien.

Het geheel moet voorzien zijn van een aantal vlaggestokken, schilden enz., en moet een feestelijk aanzien hebben, zonder in al te veel uitvoerige details of onsmakelijke tijdelijke versieringen te vervallen, terwijl bovendien, duidelijk zichtbaar van af de ijsbaan, een klok zal moeten aangebracht worden.

Verlangd worden:

1e. De plattegrond met situatie, op een schaal van 1 à 100
2e. Een voor- en zijaanzicht " " " " 1 " 100
3e. Eene lengte-doorsnede " " " " 1 " 100
4e. Eene breedte-doorsnede " " " " 1 " 100
5e. Eene volledige breedte-doorsnede op een schaal van 1 à 20, hoofdzakelijk gevraagd om de constructie van het gebouw te doen uitkomen.
6e. Een detail van een gedeelte buitenaanzicht op een schaal van 1 à 20.

De teekeningen moeten allen in inktlijnen geteekend zijn; de verdere afwerking wordt vrijgelaten.

Voor de drie beste en ter bekroning voorgedragen ontwerpen worden uitgeloofd:

Als 4ste prijs: de zilveren medaille en getuigschrift der Vereeniging + f 25

Als 2de prijs: de bronzen medaille en getuigschrift der Vereeniging + f 50.

Als 3de prijs: het getuigschrift der Vereeniging.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle Nederlanders.

VERSIERD HOOFD VOOR HET CONVOCATIEBILJET DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Het convocatiebiljet heeft eene grootte van 0.20½ M. hoog, bij 0.13½ M. breed. De grootste afmetingen van het te ontwerpen versierd hoofd kunnen zijn breed 0.13 M., hoog 0.07 M.

Het opschrift, op dit hoofd te plaatsen, moet zijn:

VEREENIGING
„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP"
TE
ROTTERDAM.

De teekening moet op carton en alleen in zwarte-inktlijnen geteekend zijn.

De geheele behandeling moet zoo zijn, dat zij voor photolithographische reproductie geschikt is.

Geen gewasschen tinten, noch gekleurde letters, mogen aangebracht worden.

De teekening van het te ontwerpen hoofd zal op 2 maal grootere schaal geteekend moeten worden, dus 0.26 M. breed en 0.14 M. hoog.

Voor de twee beste ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen, worden uitgeloofd, als:

1e prijs de bronzen medaille en *f* 25.— met getuigschrift der Vereeniging, en als

2e prijs het getuigschrift der Vereeniging.

Ter mededinging aan deze prijsvraag worden uitgenoodigd alleen de leden van „Bouwkunst en Vriendschap", die, op den datum van uitschrijving dezer prijsvraag, lid van de Vereeniging zijn.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den September 1895 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1e-Secretaris, Scheepsmakershaven 68.

Ontwerpen na dien datum ingezonden blijven buiten beoordeeling.

De mededinging aan de 2de prijsvraag is alleen voor leden van „Bouwkunst en Vriendschap", die van de 1ste prijsvraag voor alle Nederlanders.

De teekeningen en stukken moeten met een motto gemerkt en verder vergezeld zijn van een gesloten naambrief en een correspondentie-adres, waarop het motto herhaald is.

Het schrift van toelichting der teekeningen, alsmede het letterschrift op de teekeningen, moeten door een andere hand dan die

des vervaardigers, geschreven zijn. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken vóór de uitspraak der *jury*.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande voor de 1e prijsvraag uit de heeren: G. van Arkel, H. P. Berlage Nzn., en Jos. Th. J. Cuypers, te Amsterdam, en de heeren *Jac.* van Gils en J. Verheul Dzn., bestuursleden van B. & Vr.

Voor de 2e prijsvraag: uit de heeren: Henri Evers, A. A. J. Margrij en A. Spoon, allen te Rotterdam.

De jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Bestuur voor te stellen eene andere onderscheiding toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na den uitslag der beoordeeling, alle antwoorden ter expositie af te staan aan andere vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap."

De niet bekroonde ontwerpen kunnen na dien tijd aan het adres van den 1e-Secretaris worden afgehaald, terwijl de ontwerpen van inzenders buiten Rotterdam woonachtig, franco gerestourneerd zullen worden.

De uitslag der bekroningen zal op een der eerstvolgende wintervergaderingen van „Bouwkunst en Vriendschap" bekend gemaakt, en de ingekomen ontwerpen aldaar voor het eerst geëxposeerd worden. Het rapport der jury zal daar ter inzage liggen, en tevens in de voornaamste bouwkundige bladen verschijnen.

De uitreiking der bekroningen geschiedt in de algemeene vergadering in Januari 1896 te houden, waarvan den bekroonden tijdig kennis wordt gegeven.

Rotterdam, 15 Mei 1895.

Namens het Bestuur:
HENRI EVERS, *Voorzitter*,
B. TH. KRAAYVANGER, *1e-Secretaris*.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In ons nommer van 12 Januari j.l., bladz. 15, deelden wij de motto's mede der antwoorden, die op de door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in 1894 uitgeschreven prijsvragen waren ingekomen. In het geheel werden negen ontwerpen ontvangen, als drie voor een *crematorium* en *tus* voor een *getuigschrift*, terwijl de derde prijsvraag „het ontwerp voor een toekentafel" onbeantwoord bleef.

Volgens het rapport van de Jury, in het laatste nommer van het *Bouwkundig Weekblad* opgenomen, wordt voor het crematorium de eerste prijs toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder het motto *Ondergaande zon* (geteekend) en de derde prijs aan dat, hetwelk het motto *Steen Cuique* draagt.

Naar het eenparig oordeel der Jury heeft geen der zes antwoorden op de prijsvraag voor een getuigschrift voldoende verdienste om daaraan eene volledige bekroning toe te kennen. Zij doet het voorstel ter aanmoediging toe te wijzen:

f 30	aan het	ontwerp	onder	het	motto	*Perkunos.*
f 20	„	„	„	„	„	*Vanmitte.*
f 20	„	„	„	„	„	*Rust Roest.*

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In het weekblad van dit genootschap zijn de Jury-rapporten opgenomen inzake de prijsvragen voor eene algemeene badinrichting en een jachthuis in een bosch.

Op eerstgenoemde vraag waren vijf antwoorden ingekomen; de prijs werd toegekend aan den heer Paul J. de Jong en de premie aan den heer K. de Bazel.

Een zestal ontwerpen van een jachthuis in een bosch namen aan den wedstrijd deel, maar geen dezer voldeed aan de gestelde eischen, zoodat de Jury het voorstel deed de uitgeloofde beloonigen over de twee meest verdienstelijke antwoorden te verdeelen. Als ontwerpers hebben zich bekend gemaakt de heeren Jan Stuijt te Amsterdam en J. B. Lamboek Jzn. te Nieuwer-Amstel.

AFDEELING AMSTERDAM V. D. M. T. B. D. B.

Ten vervolge op de mededeeling, voorkomende in ons nommer van 13 April j.l., bladz. 119, dat er op de drie door de afdeeling Amsterdam uitgeschreven prijsvragen slechts drie antwoorden zijn ingekomen en wel allen op de 1e prijsvraag naar een notenhouten salonkast, diene dat de eerste prijs is toegekend aan den ontwerper van „Lotos" en de tweede aan dien van het antwoord, onder het motto RAPAEKOV ingezonden.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 18 *Mei* 1895.

Op deze bijeenkomst werd door den heer **J. A. N. Lauweriks**, uit Roermond, een voordracht over kunst gehouden. Zijne beschouwingen, die voor 't eerst in Arti's kring werden uitgesproken, leidden tot geen principieel debat; verschillende sprekers verklaarden daarop niet voorbereid te zijn en brachten slechts enkele opmerkingen te berde. Door teekeningen van Egyptische, Indische en Chineesche kunst, in de zaal tentoongesteld, werd het gesprokene toegelicht en bij het einde der lezing werd den heer Lauweriks door den Voorzitter dank gebracht.

De heer Boersma deelde mede dat hij, na het houden zijner voordracht over intarsia (1) een schrijven ontvangen had van een werkman, Joh. Arié te Amsterdam, die als inlegger nog steeds met succes werkzaam is. Ook hier-ter-stede was door den heer Boersma een werkman, De Boer, ontdekt, die als inlegger met groote kunstvaardigheid te werk gaat. Eenige werkstukken van Arié waren ter vergadering aanwezig.

De Vergadering besloot op Dinsdag 22 dezer een bezoek te brengen aan verschillende fabrieken te Delft en in Augustus een tocht te ondernemen naar het kasteel van Heeswijk, nabij 's-Hertogenbosch.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. De Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten heeft, in verband met den prijskamp in de schilderkunst, tot leden van de jury benoemd Jozef Israëls, voorzitter; Prof. N. van der Waaij, secretaris; Prof. Aug. Allebé, C. Bisschop en H. W. Mesdag.

— Het voornemen bestaat dezen zomer hier-ter-stede een nationaal congres van electro-technici te houden.

— Het uitvoerend comité der wereldtentoonstelling bericht aan exposanten en exploitanten, dat in het contract met het *Alg. Expeditie-Bureau* en met de Transport-maatschappij *Holland* een wijziging is gebracht, ten opzichte van de berekening bij maat of bij gewicht. Het uitvoerend comité verzekert, dat deze wijziging zeer ten gunste van exposanten en exploitanten en van terugwerkende kracht is.

WINSCHOTEN. De Gemeenteraad besloot de loopende concessie voor de gasfabriek, die den 1en September 1897 afloopt, niet te verlengen en de verlichting in eigen beheer te nemen.

— Volgens een bericht, in verschillende dagbladen voorkomende, werd in de verleden week het huis, genaamd „het Kapelletje", te Sluis in openbare veiling gebracht en aangekocht door den heer Victor de Stuers, referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken te 's-Gravenhage. De zeer geschonden gevel heeft uit architectonisch oogpunt hooge waarde, maar de restauratie van dit monument der oudheid zal veel geld kosten.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

Overgeplaatst van de res. Batavia naar de res. Wester-afdeeling van Borneo, de opzichter 3e kl. J. G. de Lasmale.

Gedetacheerd bij den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo—Panaroekan de benoemde opzichter 3e kl. Th. C. Harst.

Geplaatst in de res. Batavia de benoemde opzichter 2e kl. A. G. A. H. Brunet de Rochebrune.

Toegevoegd: aan den chef der irrigatiedienst, Brantas, met Kasri als standplaatst, de benoemde opzichter 3e kl. J. C. Meijer.

— Overgeplaatst van den dienst der staatsspoorwegen in Ned.-Indië naar het Ombilienkolenveld, de opzichter F. A. Fuchs.

— De Gemeenteraad te Amsterdam benoemde den heer C. L' M. Lambrechtsen, ingenieur van den Provincialen Waterstaat te Goes, tot directeur van de publieke werken.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn de heeren J. Kluit en E. Clason benoemd tot buitengewoon opzichter bij het voltooien der werken voor den aanleg der vischershaven te IJmuiden.

— Op de voordracht voor de benoeming van een directeur der Haarlemsche Tramweg-maatschappij zijn geplaatst de heeren J. H. van Oijen, vecarts te Haarlem, en L. M. J. Immink, ingenieur-administrateur der Stoomtramweg-maatschappij Haarlem—Leiden.

— Op de aanbeveling van burg. en weth. voor de benoeming van een gemeente-architect te Maassluis zijn in alphabetische orde geplaatst de heeren: J. G. van Efferen te Heusden, H. G. Hemmes, en J. Tenthof, beiden te Maassluis. Het aantal sollicitanten bedraagt 42.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Een bouwkundig teekenaar, die zelfstandig kan werken, een aankomend bouwkundig teekenaar en een dagelijksch opzichter, de laatste voorloopig van 1 Juni — 1 October. Adres Ned. Kiosken-maatsch., Binnenrotte 100, Rotterdam.

— Opzichter bij de gemeente gasfabriek te Groningen op eene jaarwedde van f 1200 met vrije woning, gebruik van tuingroud, cokes tot verwarming en gas tot verlichting van de woning. Adres vóór 5 Juni bij gezegeld verzoekschrift tot den Gemeenteraad.

— Chef bouwkundig teekenbureau. Aanvankelijke jaarwedde f 1200. Adres lett. C. M., bureau *De Opmerker*. (*Zie advt.*)

---

(1) Zie *De Opmerker* '95 blads. 54.

GEVRAAGD

CHEF Bouwkundig Teekenbureau; aanvankelijke jaarwedde *f* **1200.**—, vooruitzicht op vaste betrekking. Br. fr. onder lett. **C.M.**, Bureau van dit blad.

FABRIEK VAN MACHINALE
IJzeraard
Buizen,
Grès

en
Hollandsche
KANNENBUIZEN
Schoorsteenpotten,
Privaattrechters,
VUURVASTE STEENEN.

Stoomfabriek
VAN
Machinale Radiale
KLEISTEENEN
voor Ronde
Fabriek - Schoorsteenen
OP TE BOUWEN
ZONDER STEIGERS.
Verglaasde en onverglaasde
PROFIEL- en VERBLENDSTEENEN
volgens gewenschte teekening.
ROODE EN BLAUWE
Plavuizen en Trottoirsteenen.
zeer hardgebakken.
ALF. RUSSEL.
Tegelen.
Vraag prijzen en monsters.

Jacob Ravené Söhne.
BERLIJN C. Stralauerstr. 28/29
leveren **zeer goed afgewerkte complete**
STAL- en **TUIGKAMER-INRICHTINGEN.**
van de eenvoudigste tot de meest elegante uitvoering en ook de **verschillende samenstellende deelen** tot billijken prijs.
Bekroond te BERLIJN in 1890 met de **Gouden Medaille.**
Hebben **3 groote rijscholen** te *Berlijn* ingericht en leveren stallen voor **Runderen** en **Varkens.**
Talrijke referentiën staan ten dienste.
Uitvoer naar alle landen.
Prijslijsten en kostenberekeningen gratis

HOOFD-DEPÔTHOUDER
en Deskundig Installateur van
UITSLUITEND ECHT
gasgloeilicht van de Gasgloeilicht-Maatschappij van J. SELTEN,
aanbevelend:
H. LINDEMAN, Amsterdam.
N.-Z. VOORBURGWAL 183.
FABRIKANT VAN BADEN EN GEIJSERS, SNELVERWARMERS, GASORNEMENTEN enz., enz.

BENNEWITZ & C°.
Fabrikanten van Plastische Kamerdecoratiën in Papierstuc en Carton-Végétal. (Systeem BENNEWITZ).
AMSTERDAM.
Kantoor: DAMRAK 85. Atelier en Fabriek: TOLHUIS ch Y.
Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Erediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland, de versiering van het hoofdgebouw en van den Wereld-Bazar op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam.

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,
worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door
„De Russische Houthandel",
GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**
Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*
Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

Calqueerpapier „Non plus Ultra",
prijs per rol van 10 meter op 100 cM. fl **3.00.**
LICHTDRUKPAPIER 1a KWALITEIT.
NEGATIV: blaauw, witte lijnen
Prijs per rol van **10** meter op **100 cM. fl. 4.00**
„ „ „ „ **10** „ op **75 cM.** „ **2.75**
POSITIV: wit, zwarte lijnen „ **6.50**
Prijzen franco tegen Rembours door het geheele Rijk.
Door verschillende H.H. Architecten onderzocht en in gebruik genomen.
Beter soorten bestaan niet.
MONSTERS FRANCO EN GRATIS.
GEBRS. KLOMPÉ,
Arnhem. **Deventer.**

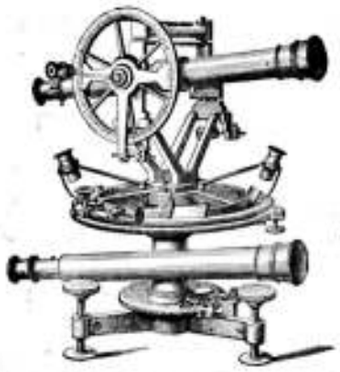

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK

VAN

WATERPAS- HOEKMEET-

EN ANDERE

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

DAKPIK,

ter vervaardiging en onderhoud van

DAKBEDEKKING,

zeer geschikt voor het onderhoud van oude zinken of ijzeren daken. DAKPIK werd gebruikt voor de bedekking van stationsgebouwen, de bureaux van de directie van den Dombouw: het Panopticum en de Meelfabriek „Monbijt" te Berlijn, enz. enz.

Uit de Berlijnsche Dakpikfabriek van

KLEMANN EN Co.

Magazijnhouders en Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën

DE JONGE EN HOOGBRUIN,

Loodgieters en Zinkwerkers, Prinsengracht No. 585—593,

AMSTERDAM.

Dezer dagen worden aan alle bouwondernemers prospectussen toegezonden. Aan hen, die belang stellen in de nieuwe vinding, wordt op franco aanvrage door de firma DE JONGE & HOOGBRUIN een prospectus verstrekt.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

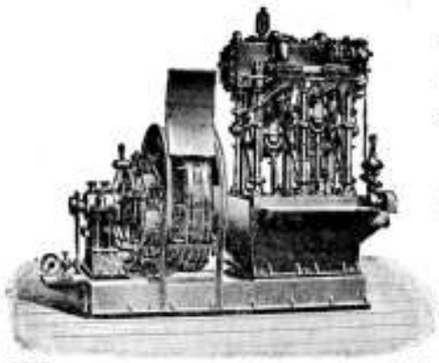

Fabrikanten van

DYNAMO's en ELECTRO-MOTOREN.

STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.

Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:

ELECTRISCHE VERLICHTING.

Electrische Krachtoverbrenging.

ELECTRISCHE TRAMS.

Galvanoplastiek en Electrolyse.

PROJECTEURS

voor **Leger** en **Marine.**

Plannen en begrootingen gratis.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**

V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d. Ploeg, Civ.-Ingenieur.

AANBESTEDING.

Namens zijne principalen, zal de ondergeteekende **aanbesteden** op **DONDERDAG 30 MEI 1895,** des n.m. 3 uur, in de bovenzaal van het Café FRITSCHY, *Beursplein*, het **Bouwen** van een

Paviljoen met Warande

in de **Rotterdamsche Diergaarde.**

Inlichtingen te bekomen des morgens voor 9½ uren, *Open Rijstain 9*, alwaar het **GEWIJZIGDE** bestek en de teekening à **1f.**— verkrijgbaar zijn.

P. A. WEELDENBURG.
Architect.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den 4den **Juni 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 690.

Het MAKEN van een HALTEGEBOUW en eenige diverse werken op de halte WINDESHEIM.

Begroting ƒ 10475.—.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten **Mei** 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **ƒ 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 28sten Mei 1895 ten 11 uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 17den Mei 1895.

H. JANSEN Thz., Arnhem.

Loodgieter, Zinkwerker en Leidekker.

Hout-Cement-Dakbedekking.

Vervaardigt alle soorten van **Zinken en Looden ORNAMENTEN.**

Fabriek van Marmerbewerking van H. WEGERIF Sr.,

Stationsweg, Apeldoorn.

Marmerjelitoer **60** ct. per doos; 10 Kilo Marmerslijp, franco huis **ƒ 1.00.**

Steenhouwerij. Specialiteit in **GRAFGEDENKTEEKENEN** van **Kunstgraniet** en verschillende bergsteen. Fabrikant van **Venetiaansche en Kunstgranietvloeren.** Attesten van architecten en ingenieurs ter inzage. Vraagt teekening en prijzen.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°22 — ZATERDAG, 1 Juni 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandstraat 116, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het herhaalnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

DE ITALIAANSCHE BOUWKUNST DER ZESTIENDE EEUW.

(*Vervolg van blads.* 115.)

Wij eindigden onze beschouwingen over de zestiende-eeuwsche bouwkunst in Italië, de vorige maal bij Michelangelo, of eigenlijk Michelangelo Buonarroti (1475—1564). De veelzijdigheid van dezen meester is te algemeen bekend, dan dat het noodig zou zijn, daarover hier in den breede uit te weiden. Zijn werk als bouwmeester bracht hem reeds bij zijn leven veel eer, doch werd ook met felheid gecritiseerd. Van een min of meer getrouw volgen der antieke voorbeelden, zooals de in ons vorig artikel besproken meesters dit gedaan hadden, kon bij een zoo geniaal en zoo onafhankelijk man als Michelangelo natuurlijk geen sprake wezen. Het was hem in de eerste plaats te doen om nieuwe motieven, die hem dienen konden ter bereiking van het hoogst mogelijke decoratief effect. Grootschheid en oorspronkelijkheid is het kenmerk van zijn werk; dat hij zich niet aan de bestaande tradities stoorde, werd hem dikwijls door zijn tijdgenooten hoogst kwalijk genomen.

Michelangelo was veel minder man van zaken dan Bramante en zijn leerlingen. Dit maakte, dat hij als architect met heel wat teleurstelling te kampen had. Zijn eerste plan, dat voor een gevel der kerk San Lorenzo te Florence, kwam niet tot uitvoering. De grafkapel van het geslacht Medicis, die hij in 1529 aan deze kerk toevoegde, werd wel voltooid, doch kreeg, door gebrek aan middelen, de plastische versieringen niet, die de beeldhouwer-bouwmeester ontworpen had. De beide grafteekenen, voor Giuliano en Lorenzo de Medici, waardoor deze kapel beroemd is, missen daardoor een passende omgeving. De koepelzaal, met haar twee pilasterorden heeft nu iets kaals, dat niet aangenaam aandoet.

Te Rome kon Michelangelo in den lateren tijd zijns levens meer belangrijke bouwwerken tot stand brengen. Hij maakte daar de beroemde arcades om de binnenplaats, die op het Theater van Marcellus geïnspireerd zijn, en voegde ook de grootsche kroonlijst aan den gevel toe. Ook de grandiose aanleg van het kapitool is aan den meester te danken; achter het antieke ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius, waarvoor Michelangelo een fraai voetstuk ontwierp, verheft zich het Senatorenpaleis, met zijn grootsche trap. Rechts en links zijn het Conservatorenpaleis en het Kapitolijnsch Museum tot een schoon geheel geschikt. Als eigenaardigheid dezer gebouwen moet genoemd worden, dat de pilasters de volle hoogte der gevels hebben en de beide verdiepingen omvatten. Dit was een nieuw denkbeeld van Michelangelo; hij brak met de tot dusverre bestaande traditie, dat iedere verdieping haar eigen pilasterorde moest hebben.

Het schijnt dat de bouwmeester op dit denkbeeld is gekomen toen hij een zaal van de thermen van Diocletianus tot de kerk van Santa Maria degli Angeli verbouwde. Als een werk uit 's meesters laatsten tijd kan de Porta Pia ons doen zien, hoe de kunstenaar eindelijk zoo geheel met alle traditie brak, dat van een nieuwen stijl kan worden gesproken. Al de grilligheden van den Barokstijl zijn hier voor het eerst te aanschouwen; bij het bezoeken van dit bouwwerk begrijpt men pas, waarom Michelangelo als den vader der latere Renaissance wordt aangemerkt.

Wij komen nu tot de bespreking van de St.-Pieterskerk, of, zooals de Romeinen zeggen, *San Pietro in Vaticano*. Reeds sinds den eersten Christentijd had hier een basiliek gestaan, die echter in het midden der vijftiende eeuw niet meer overeenkomstig de waardigheid van het Pausdom scheen. Nicolaas V deed daarom door Bernardo Rosselino een ontwerp voor een nieuwe kerk, ter vervanging van de oude vervaardigen. Wel werd toen aan het werk een begin van uitvoering gegeven, doch de kerkbouw werd,

door de min gunstige tijdsomstandigheden met zoo weinig ijver voortgezet, dat in het begin der 16e eeuw nog ongeveer alles te doen was

Julius II belastte Bramante met den bouw naar een nieuw plan en legde in 1506 den eersten steen. Het ontwerp bestond uit een Grieksch kruis, welks armen in absiden eindigden, terwijl op het midden zich een reusachtige koepel verhief; in de hoeken tusschen de kruisarmen waren kleinere koepels aanwezig, terwijl twee torens aan de beide zijden van den gevel geplaatst zouden worden. Bramante begon met de pijlers, die den grooten koepel zouden dragen en nam toen de oostelijke en zuidelijke koornissen onderhanden, die echter bij zijn dood in 1514 nog niet voltooid waren.

Giuliano da San Gallo en Fra Giocondo werden nu achtereenvolgens door Leo X als bouwmeesters gebruikt, doch hunne werkzaamheid duurde slechts kort, daar in 1515 Rafael tot architect der St.-Pieterskerk benoemd werd. Deze meester wilde den westelijken kruisarm verlengen, zoodat het plan den vorm van een Latijnsch kruis zou gekregen hebben. Het werk had echter maar weinig voortgang.

In 1546 nam de twee-en-zeventigjarige Michelangelo de leiding der werkzaamheden op zich; betaling verlangde hij niet, daar hij het werk alleen „tot heil zijner ziel" ten uitvoer wilde brengen. Waar is de tegenwoordige bouwmeester, die iets dergelijks zou willen doen? De man was gek, zegt de welbeklante huisjesbouwer, die dit leest. Enfin, het was dan zoo, en Michelangelo ging aan den arbeid. Hij begon met een nieuw plan te maken, waarbij hij, wat zeker voor zijn piëteit tegenover Bramante getuigt, het Latijnsche kruis verwierp en het Grieksche kruis in eere herstelde. De reusachtige pilasterorde van het kapitool werd voor de binnenordonnantie gebruikt. Boven het kruis der kerk kwam een koepel van 44 M. middellijn, die zich tot 132 M. boven den kerkvloer verheft. De grootsche afmetingen en sierlijke verhoudingen maken dezen koepel tot den schoonsten, welke de Renaissance gewrocht heeft; in het bijzonder de vrijstaande zuilen, welke den tambour omgeven, zijn van een hoogst gelukkig effect.

Het was Michelangelo niet meer gegeven zijn koepel te voltooien. Eerst Dominico Fontana volvoerde hem, lang na 's meesters dood. De vier kleine koepels, die den grooten koepel omringen, zijn het werk van Giacomo Barozzi, gezegd Vignola, over wien wij later zullen spreken.

Het volcinden der kerk werd in 1605 aan Carlo Maderna opgedragen. Waar Michel-Angelo het grondenkbeeld van Bramante, het Grieksche kruis van het plan, geëerbiedigd had, meende Maderna dit niet te moeten doen, wat hem ten allen tijde als een onvergeeflijk vergrijp is toegerekend. De westelijke arm van het kruis werd door hem verlengd, zoodat een hoofdbeuk met smalle zijbeuken ontstond, waarnaast zes meer of minder diepe kapellen plaats vonden. Een ruime voorzaal werd tevens geprojecteerd. Dat de kerk dezen vorm kreeg, is voor een groot deel veroorzaakt door Vignola's *Gesù*, die een dergelijken plattegrond heeft en die toen als het type bij uitnemendheid gold.

De bebouwde oppervlakte van St.-Pieter is door Maderna op 21100 M² gebracht, zoodat dit bedehuis in zijne tegenwoordige gedaante het grootste der wereld is; de kathedraal te Milaan, die in grootte volgt, heeft slechts een oppervlakte van 11700 M², terwijl de domkerk te Keulen maar 7300 M² beslaat.

De reusachtige Korinthische pilasters, die in het door Michelangelo gebouwde gedeelte werden aangetroffen, heeft ook Maderna behouden. Hij was echter genoodzaakt in het tongewelf groote vensters aan te brengen, daar anders de middenbeuk te donker geworden zou zijn. De gevel, die Maderna aan het gebouw heeft toegevoegd, is vaak in zeer afkeurenden zin beoordeeld. Men behoort hierbij echter niet te vergeten dat de architect hier niet vrij was, doch door de groote lijnen van het bestaande gebouw zeer gebonden werd. Het middendeel van den gevel is overeenkomstig het plan van Michelangelo gebouwd; slechts zijn de zuilen in halfzuilen veranderd; daartusschen herhalen zich de betrekkelijk kleine vensters en nissen, die men ook aan de oostelijke deelen der kerk aantreft.

Ter wederzijde van den gevel had Maderna torens geprojecteerd, waarvan echter alleen het benedendeel tot uitvoering kwam. Bernini voltooide, later in de 17e eeuw, één dezer torens, doch daar het bleek, dat de fundementen den last niet dragen konden, werd het bovendeel weer afgebroken.

Er is dikwijls, en onzes inziens terecht, beweerd dat de St.-Pieterskerk, niettegenstaande hare reusachtige grootte, toch aanvankelijk volstrekt niet den indruk maakt, dien men verwacht. De oorzaak hiervan is dat alle details door Michelangelo zoo groot gemaakt zijn, dat den beschouwer punten van vergelijking ontbreken. Eerst als men geruimen tijd in het gebouw vertoefd heeft en de hoogte van een mensch met die der pilasterbasementen is gaan vergelijken, begint men meer en meer de grootschheid van het geheel te beseffen.

Onder Michelangelo's tijdgenooten dient in de eerste plaats de reeds genoemde Giacomo Barozzi, gezegd Vignola (1507—1573) herdacht te worden. Vignola is het meest bekend door zijn beroemd werk „Regola delli cinque ordini d'architettura", dat in 1563 verscheen; daarin worden vaste regels voor de verhoudingen en de onderdeelen der vijf bouworden gegeven, die door de kunstenaars der zeventiende en achttiende eeuw getrouw gevolgd zijn. Reeds in 1550 was de kunstenaar, toen hij te Rome zich vestigde, met het opmeten en vergelijken der antieke overblijfselen begonnen; zijne regelen ontleende hij aan de vruchten dier studie.

Terwijl de werkzaamheid van Vignola als schrijver algemeen bekend is, weten betrekkelijk maar weinigen, dat deze meester ook een hoogst bekwaam uitvoerend architect was. De Villa di Papa Giulio, van 1550—1555 te Rome voor Julius III door hem gebouwd, is ten allen tijde als een meesterwerk aangezien. Het gebouw bestaat uit twee verdiepingen; bij de onderste is voor de deur- en vensteromlijstingen van rustiekwerk gebruik gemaakt, hetwelk ook op de zuilen en pilasters is aangebracht. De bovenste verdieping prijkt met een fijne Korinthische pilasterorde en heeft rijk gedecoreerde vensters. Niet minder meesterlijk is het in 1559 voltooide kasteel Caprarola bij Viterbo. Vignola wist hier op inderdaad uitnemende wijze het landelijk met het fortificatorisch gedeelte te vereenigen. De plattegrond heeft den vorm van een vijfhoek, die door bastions omgeven wordt; de kern van het gebouw is een ronde binnenplaats, met galerijen daaromheen. De trap naast den hoofdingang is een der fraaiste, welke de zestiende eeuw zag ontstaan.

Wij wezen er reeds op, hoe groot de invloed was die van *il Gesù*, de eerste kerk welke de orde der Jesuïeten te Rome deed bouwen, uitging. Vignola maakte hier één breeden beuk, die in een absis eindigt. Terzijde bevinden zich kapellen, waarvan er twee als het ware een kruisbeuk vormen, met een koepel

daarboven; een tongewelf dekt den hoofdbeuk. De rijke decoratie, waarmede het gebouw thans prijkt, is uit de 17e en 18e eeuw afkomstig.

Verscheidene andere bekwame bouwmeesters waren gelijktijdig met Vignola in Italië werkzaam. Pirro Ligorio, die in 1580 stierf, doch wiens geboortejaar onbekend is, voerde in 1560 de Villa Pia te Rome uit, een der aantrekkelijkste buitenverblijven der eeuwige stad; door haar galerijen, voorzalen, fonteinen enz. past zij uitnemend te midden der landelijke omgeving. Een waardige tegenhanger van dit buitenverblijf is de Villa Medici op den Monte Pincio te Rome, die door Annibale di Baccio Bigio gebouwd is; de naar den tuin gekeerde gevel van deze villa, die thans als huisvesting van de winners der Parijsche Prix de Rome dient, is vooral van een bekoorlijk effect, door zijn open arcade, zijn talrijke reliefs en zijn twee torens. Hoewel de Villa Borghese te Rome, een werk van Giovanni Fiammingo van Ganzio — een Nederlander, die eigenlijk Jan van Santen heette — pas in de eerste jaren der 17e eeuw ontstaan is, herinnert zij in vele opzichten aan het vorige gebouw. De plattegrond, die een aantal zalen om een groote vestibule gerangschikt vertoont, was al van oudsher beroemd.

Te Florence vinden wij in dezen tijd Bartolommeo Ammanati (1511—1592) aan het werk. Hij had onder Sansovino, Michelangelo en Vignola gestudeerd en werd omstreeks 1560 met het voltooien van het Palazzo Pitti te Florence belast. Voornaamelijk de architectuur van het ruime binnenplein is zijn werk. Hij heeft hier rustiek werk aangebracht, dat indertijd zeer geroemd werd; zijn architectuur werd door Salomon de Brosse, die later het Luxembourg te Parijs begon, als voorbeeld gebruikt. Het kan echter niet ontkend worden dat het werk van Ammanati zeer bij dat van Brunellesco, die het Palazzo Pitti begon, achterstaat. Als het beste, wat Ammanati gemaakt heeft, moet ongetwijfeld de brug Santa Trinita te Florence beschouwd worden; edele verhoudingen gaan hier met goede detailleering gepaard.

Giorgio Vasari (1512—1574) heeft zijn roem aan zijn werkzaamheid als kunstgeschiedschrijver te danken. Hij noemde zich gaarne leerling van Michelangelo, en hij trachtte diens manier bij het door hem gebouwde Palazzo degli Uffizi te Florence te volgen. Zooals het meer gaat, waren het in hoofdzaak de minder aantrekkelijke eigenaardigheden van Michelangelo's bouwkunst, welke Vasari weergaf. Toch maakt de binnenplaats, die zich met een grooten boog naar de zijde van den Arno opent, een schilderachtig effect. De onderste verdieping prijkt met Dorische zuilen; de vensters daarboven zijn met lijstwerk versierd en door frontons bekroond.

Te Milaan treffen wij in dezen tijd Pellegrino Tibaldi (1527—1598) als bouwmeester aan; Vignola was zijn leermeester geweest. Zijn werk is de kerk van San Fedele, die één beuk bezit, in een absis eindigt en boven het koor van een koepel voorzien is. De eigenaardigheid dezer architectuur is, dat voor de traveeën van het interieur een motief, aan de antieke triomfbogen ontleend, is gebezigd. Ook de onderste deelen van den gevel der Kathedraal te Milaan zijn door Tibaldi ontworpen; zij zijn van groote schoonheid, al hebben zij natuurlijk een geheel ander karakter dan de Gothische deelen der kerk. Het kan dan ook slechts betreurd worden, dat men thans dit werk gaat afbreken, om het door een pseudo-Gothisch front te vervangen. Onder de paleizen, door Tibaldi gebouwd, moet in de eerste plaats het Palazzo Arcivescovile genoemd worden, welks prachtige binnenplaats tot het beste wat de bouwkunst der 16e eeuw voortbracht, behoort. Ook de binnenplaats van de Universiteit te Bologna, met streng gevormde Dorische en Jonische gekoppelde pilasters prijkende, is waarschijnlijk Tibaldi's werk.

Misschien nog talentvoller dan Tibaldi was Galeazzo Alessi (1512—1572), uit Perugia geboortig. Te Rome moet hij Michelangelo's leerling geweest zijn, maar toch wist hij in zijn bouwwerken zijn zelfstandigheid als kunstenaar te bewaren. Zijn eerste belangrijke werk is het Palazzo Marino te Milaan, in 1558 begonnen. Het gebouw bestaat uit drie verdiepingen, die ieder met pilasters en kroonlijsten versierd zijn en gedeeltelijk rustiekwerk vertoonen. De binnenplaats prijkt met gekoppelde Dorische zuilen, die bogen dragen; daarboven bevinden zich pilasters, die naar beneden toe smaller worden en wier bovendeelen door menschfiguren gevormd zijn. Deze navolging der antieke hermen viel zeer in den smaak en vond in de 17e en 18e eeuw overal toepassing.

Ook de rijke gevel van de kerk Santa Maria presso San Celso te Milaan is naar Alessi's ontwerp gebouwd, al werd hij pas na 's meesters dood voleindigd. De pilasterarchitectuur is hier van edele verhoudingen.

Het is echter in hoofdzaak te Genua, dat men de beste scheppingen van Alessi moet zoeken. Hij wist zijn werk daar op zeer gelukkige wijze in overeenstemming te brengen met het omringende natuurschoon. Zoo munt de kerk van Santa Maria da Carignano, schilderachtig op een hoogte gelegen, uit door haar fraai silhouet. De plattegrond is die van de St.-Pieterskerk te Rome, zooals zij door Michelangelo was bedoeld; een groote middenkoepel wordt door vier kleinere omgeven, doch de armen van het Grieksche kruis eindigen niet in absiden, terwijl naast den voorgevel twee torens geplaatst zijn.

De paleizen door Alessi te Genua gebouwd, hebben het meest tot zijn roem bijgedragen. Jammer is het dat deze gebouwen later veranderd zijn, zoodat hier en daar wat van de oorspronkelijke schoonheid te loor ging. Het Palazzo Cataldi onderscheidt zich door zijn prachtige vestibule, met open galerijen daarboven. De gevel is van onderen rustiek en daarboven met Jonische pilasters versierd. Tegenover dit gebouw staat het Palazzo Spinola, welks gevel later vernieuwd is; ook dit paleis heeft een ruime vestibule, welke met de daarachter gelegen binnenplaats op meesterlijke wijze verbonden is, zoodat een inderdaad betooverend perspectievisch effect werd verkregen.

Het Palazzo Cambiaso munt uit door zijn sierlijken gevel, welks rijke vensters in fijn rustiekwerk zijn gevat, terwijl een forsche kroonlijst als afsluiting dient. Zeer eigenaardig was het Palazzo Sauli, dat sedert verbouwd is, aangelegd; voor het hoofdgebouw was een open plein, met arcades daaromheen, bij wijze van voorhof aanwezig.

Het denkbeeld om de vestibule met haar trap en de binnenplaats tot één geheel te maken, zooals dit bij het Palazzo Spinola werd toegepast, is door Alessi's tijdgenooten en opvolgers met graagte overgenomen. Interessante voorbeelden zijn het Palazzo Balbi, het Palazzo Tursi-Doria en vooral de Universiteit. De perspectievische werking dezer composities is hoogst gelukkig.

Onder de meesters der zestiende eeuw neemt Andrea Palladio (1508—1580), te Vicenza geboren, een eigenaardige plaats in. Zijn grondige studie der Romeinsche architectuur uit den Keizerstijd, gepaard aan een fijnen smaak, geeft aan zijn werken, bij alle grootschheid, tevens iets zeer edels. Te Vicenza heeft hij vele palei-

zen gesticht, wier gevels inderdaad modellen genoemd mogen worden; daar zij allen in pleisterwerk zijn uitgevoerd, hebben zij aan den tand des tijds niet best weerstand knnnen bieden en komt hier en daar het ruwe metselwerk voor den dag. Het Pallazzo Thiene heeft twee verdiepingen; de onderste is met rustiekwerk versierd en daarboven bevinden zich pilasters, die een rijke kroonlijst dragen. Ook het Palazzo Chieregati heeft twee verdiepingen, die op dezelfde wijze behandeld zijn. Door rijke plastische versiering onderscheidt zich de naar hetzelfde systeem gebouwde gevel van het Pallazzo Barberano. Bij het Pallazzo Valmarana past Palladio de reusachtige pilasters, die door Michelangelo aan het kapitool gebruikt waren, toe, en weet daarmede veel effect te bereiken.

Fraaier nog dan deze paleizen is te Vicenza de zoogenaamde Basilica.

Palladio moest hier het uit de middeleeuwen afkomstige stadhuis, hetwelk beneden een markthal en boven een groote zaal bevatte, naar den nieuweren smaak verbouwen. Hij omgaf de kerk van dit stadhuis met twee boven elkaar geplaatste galerijen, die hij, naar het voorbeeld van den antieken schouwburg van Marcellus, met Dorische en Jonische halfzuilen versierde. Andere werken te Vicenza zijn het Teatro Olimpico en de zoogenaamde Rotonda. Het theater is een navolging van de antieke schouwburgen; de bovenste afsluiting van het amphitheater wordt gevormd door een wand met nissen, zuilen enz. versierd. De Rotonda is een villa, welker middendeel door een koepelzaal gevormd wordt, terwijl de vier gevels antieke tempelfaçades hebben.

Te Venetië bouwde Palladio twee kerken. Die van San Giorgio Maggiore heeft als plattegrond een Latijnsch kruis. De beide kruisarmen zijn in een halven cirkel gesloten, terwijl aan de oostzijde de sacristie ligt, die slechts door een rij van zuilen van de kerk is afgesloten en dus daarmede als het ware één geheel uitmaakt. Boven het kruis verheft zich een koepel. Denzelfden plattegrond heeft Palladio bij de kerk del Redentore gevolgd; de gevel prijkt hier met vier reusachtige Composiet-zuilen, waartusschen de deur, die door twee dergelijke zuilen geflankeerd wordt, geplaatst is. Van geen gelukkig effect is het fronton boven de deur, dat te zeer beknepen in de compositie zit. Ook de lantaarn van den koepel, met zijn vreemde voluten en al te nietig St.-Jorisbeeldje, kunnen stof tot critiek leveren.

Vincenzo Scamozzi (1552—1616) dankt zijn roem aan het werk „Idea dell' Architettura universale", waarin hij zeer duidelijke regels geeft voor het samenstellen der verschillende zuilorden. Als uitvoerend bouwmeester voltooide hij het 15e-eeuwsche Palazzo Corner te Venetië en bouwde bij het Palazzo Pisani in diezelfde stad, dat uitmunt door fraaie planindeeling en rijke inwendige versiering. In het Palazzo Porto te Vicenza toont Scamozzi zich een evenknie van Palladio; een fraaie binnenplaats is hier met rijke zalen en een monumentale trap tot een voortreffelijk geheel vereenigd. De gevel, met composietpilasters, is betrekkelijk streng.

De 16-eeuwsche bouwkunst van Italië heeft altijd een zeer goeden naam gehad; zij heeft de bewondering van alle latere kunstliefhebbers weggedragen. Pas in onzen tijd, onder den invloed der Nieuw-Gothische richting, wil men haar alle waarde ontzeggen en haar doen voorkomen als een voorbijgaand verschijnsel van verval. Het is te hopen, dat deze regelen er iets toe mogen bijdragen, om het onzinnige van een dergelijke bewering te doen uitkomen.

EENHEID IN DE METHODEN TOT ONDERZOEK VAN BOUWMATERIALEN.

Den 9, 10 en 11 September van dit jaar wordt het vijfde internationale congres van onderzoek der bouwmaterialen te Zürich gehouden en wel in de aula van de Polytechnische School aldaar, onder het voorzitterschap van Professor L. v. Tetmajer.

Volgens het programma wordt het congres Maandag 9 September te 9¼ uren geopend en zullen dien dag de overleden heeren Professoren J. Bauschinger te Munchen en Dr. Böhme te Berlijn in redevoeringen worden herdacht. Bij gunstig weder zal des namiddags een tocht naar den Uetliberg ondernomen worden en bestaat des avonds gelegenheid zich in de Tonhalle te vereenigen en een Venetiaansche nacht op het meer bij te wonen.

Dinsdag 10 September komen de rapporten ter tafel: 1°. over de methoden van onderzoek van papier, geweven stoffen en andere fabriekmatige producten; 2°. over de uitkomsten der totnutoe genomen proeven met gegoten ijzer, aan zeer lage temperatuur blootgesteld, en 3°. over het onderzoek betreffende de geringe soliditeit van gegoten ijzer. Bij goed weder wordt de achtermiddag beschikbaar gehouden voor het maken van een uitstapje naar de Dolder.

Woensdag 11 September worden de rapporten over 1°. den invloed van het zeewater op hydraulische mortels; 2°. de resultaten omtrent het brengen van eenheid in de chemisch-analytische onderzoekingen van ijzer, en 3°. den stand der onderzoekingen van machine-olie behandeld. Na het afdoen van verschillende huishoudelijke werkzaamheden zal het congres met een gemeenschappelijken maaltijd in de groote zaal van het hotel Bellevue besloten worden.

Bij gunstig weder bestaat alsnog gelegenheid Donderdag 12 Sept. deel te nemen aan een uitstapje naar Lucern, om zoowel de stad met hare monumenten als het meer te bezoeken en tochten te ondernemen naar den St.-Gothard, Pilatus, Stanserhorn of Rigi.

Voorwaar een heerlijk programma, waarbij het nuttige en het aangename samengaan. Daar de handelingen van het congres in het openbaar geschieden, de te nemen besluiten geen bindende kracht hebben en een ieder, die in de zaak belang stelt, tot bijwoning van het congres wordt uitgenoodigd, zal het waarschijnlijk niet aan een druk bezoek ontbreken.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

III.

Onder begunstiging van fraai weder heb ik weer eens op het terrein rondgedoold. Eigenaardig mag het heeten dat men daar zoo weinig ziet wat op hotel- of reiswezen betrekking heeft, de mailboot en de groote koffer van Perry natuurlijk uitgezonderd. En toch was m. i. het programma uitlokkend genoeg; een retrospectief overzicht van de middelen van verkeer sinds de vroegste tijden ware niet zoo buitengewoon moeilijk te geven geweest en zou ongetwijfeld voor het groote publiek wel aantrekkelijkheid gehad hebben. Meer bezwaren, althans financieele, zou een overzicht van de hotelinrichtingen hebben opgeleverd; waar echter thans zooveel èn aan het hoofdgebouw èn aan Oud-Holland ten koste is gelegd, hadden, naar het schijnt, deze bezwaren niet onoverkomelijk behoeven te zijn. Een 17e-eeuwsch zeilschip ware naast de mailboot zeker niet misplaatst geweest, een trekschuit evenmin, en een reconstructie der oude reiswagens zou ons het comfort der hedendaagsche harmonicatreinen pas recht hebben doen beseffen. Bovendien, hoe interessant zou de vergelijking tusschen de „hôtel-accomodation" van voorheen en thans niet geweest zijn!

Van dit alles vindt men echter niets. De olifant, die thans zoowat voltooid is, kan toch kwalijk als een reproductie van een middel van vervoer gelden. Waar men met dergelijke dieren reist, wacht men zich wel hen een toren op den rug te zetten, die met de bekronende champagnefiesch al heel gauw naar beneden zou komen, gesteld dat het beest de vracht kon torsen. Of in het verre Oosten de reclame reeds zulke vorderingen heeft gemaakt, dat men den dikhuiden een annonce voor zeker jenevermerk, dat den karakteristieken naam van „oude snik" voert, met zich doet voeren, weten wij niet, doch het komt ons twijfelachtig voor.

Zoover was ik met mijn beschouwingen gekomen, toen Pietersen voor mij stond. Hij was *in* het beestje geweest en vond dat men van het bovenste punt zulk een prachtig uitzicht had over de waskaarsenfabriek en buurt YY. „Voor eau-de-cologne behoef je ook al niet te zorgen; je krijgt twee parfums gratis: Eau-de-Ruijsdaelkade en Triple Extrait de Stearine." Ik houd niet van luchtjes en daarom liet ik den olifant maar links liggen.

„Nu", zei Pietersen, „je behoeft hier tenminste geen dorst te lijden, he? Al wat je hier op het terrein ziet, zijn drankwinkels." Er was wel iets van zijn opmerking aan, want overal lonkten ons „dames" toe om ons over te halen den een of anderen drank tot ons te nemen. „De ondernemers hebben zeker gedacht aan Goethe's *das ewig Weibliche zieht uns hinan*", bracht ik in het midden. „En *das Unbeschreibliche, hier ists gethan*", antwoorde Pietersen, en wees op den Perry-koffer, dien hij een laffe reclame zonder meer noemde. Hij vond dat de exposanten in het algemeen zich voor hunne gebouwtjes al zeer weinig moeite hadden gegeven en ik kon niet ontkennen dat zij, althans op artistiek gebied, beneden de matigste verwachtingen gebleven waren. Zij schenen te vinden dat zij zich al bijzonder uitgesloofd hadden wanneer zij aan hun tentje den vorm van een flesch wisten te geven, of wanneer zij door een miniatuurtrapjesgeveltje van 1 M. breed hun huisje „oud-Hollandsch" gemaakt hadden.

Wij naderden nu de muziektent, waar het orkest zich „voor stoelen en banken" uitsloofde. „Wie wil er nu in zulk een brandende zon op een stoel gaan zitten om naar muziek te luisteren?" vond Pietersen, en ik stemde hem toe dat, als het verhuren van stoelen verpacht was, de ondernemer op deze wijs slechte zaken zou maken.

De artistieke armoede der tentoonstelling komt ook rondom deze muziektent duidelijk uit. De paviljoens, die daar in het rond staan, onderscheiden zich door niets karakteristieks. Voor een deel schijnen het getimmerten, die reeds elders dienst gedaan hebben. Pietersen althans meende in een der restaurants de tent te herkennen, die de Transvaal in 1889 op de tentoonstelling te Parijs had. Het Paviljoen, waar Van Houten's cacao geschonken wordt, is al zeer banaal met zijn Philibertkap en zijn zinken falbala's. Ook de lichte tintjes van binnen behaagden ons niet en ik was maar blij dat ik mijn vrouw niet bij mij had, want die had bepaald in onzen salon een kleed en gordijnen willen hebben, als in deze kiosk. Er schuilt zeker menschenkennis in den architect, die door de firma Van Houten gebruikt wordt.

De tentjes aan de zuidzijde der muziekkiosk zouden wel van de een of andere Duitsche tentoonstelling afkomstig kunnen zijn, meende Pietersen. Iets nationaals kon ik er ook niet in herkennen, doch daar ik nog nooit in Duitschland een tentoonstelling ben gaan zien, kon ik het meer of minder gegronde van de opmerking mijns vriends niet beoordeelen.

Wij traden nu den hoofdingang van het gebouw binnen om eens te zien of de uitstallingen al wat gevorderd waren. De decoratie der groote vestibule was nu zoo goed als voltooid. Zij scheen mij gelukkiger dan die, welke de gevels vertoonen en ik vond er iets moderns in, dat gestyliseerde plant- en diermotieven bij voorkeur gebezigd waren. Pietersen vond die motieven stijf, maar dat komt omdat hij van de nieuwere kunst nu eenmaal niets weten wil.

In het gebouw was heel wat vooruitgang bij vroeger waar te nemen. Wel waren er nog onuitgepakte kisten genoeg, maar er liep een heer rond, die voor en achter een bord droeg, waarop een waarschuwing aan de exposanten stond, dat uitpakken na Pinksteren niet zal worden toegelaten. Op onzen rondgang door het gebouw kregen wij van de tentoonstelling denzelfden indruk, dien alle vroegere achterlieten. Iets bijzonders of karakteristieks is er niet te vinden en hotelhouders, die meenen hier studiën te kunnen maken, zullen zich ongetwijfeld teleurgesteld voelen.

De Fransche inzending maakt een schitterend figuur en is met den bekenden smaak dier natie opgesteld. De kunstnijverheid der Franschen blijft echter in de laatste vijftien jaren op dezelfde hoogte staan. Alles is wel keurig uitgevoerd, maar men blijft te veel aan de geijkte motieven, die de historische stijlen opleverden, vasthouden. Later hoop ik gelegenheid te hebben dit uitvoeriger te betoogen.

Italië, eens het land der kunst bij uitnemendheid, schijnt bij voortduring tot artistieke onvruchtbaarheid gedoemd te blijven. Over Nederland behoef ik niet uit te weiden; men herinnert zich welke de producten zijn, waarmede dit rijk op tentoonstellingen pleegt te schitteren. De Belgische afdeeling is nog niet ver gevorderd en Engeland en Duitschland hebben zich geen moeite gegeven.

Pietersen meende, dat de tentoonstelling voor hem, wien het in de eerste plaats om oogst op artistiek gebied te doen is, niet veel belangrijks zal bieden. Ik gaf dit toe, doch wilde Oud-Holland uitgezonderd zien. Mijn vriend was echter over deze stad niet best te spreken. Hij vond dat er tegenwoordig met de 17e eeuw gesold wordt op een wijze, die slechts walging kan wekken. Allerlei ouds wordt opgewarmd, om daar geldelijk voordeel uit te trekken. Men kleedt mannen en vrouwen in maskeradepakken, men gebruikt eenige 17e-eeuwsche uitdrukkingen, men loopt met vertoon van oudheidkunde te koop en dit alles, niet om het hedendaagsche geslacht te doen zien hoe zijn voorvaderen leefden, doch alleen om publiek te lokken en zaken te maken. Dit „ausbeuten" van het voorgeslacht scheen Pietersen als grafschennis toe, gepleegd door hebzuchtige nabestaanden.

OSADO.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De 71e algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd Vrijdag 31 Mei in het maatschappelijk gebouw te Amsterdam gehouden en te ruim elf uren geopend. De heer C. Muijsken leidde als Voorzitter de bijeenkomst, heette de leden welkom en hoopte dat bij de verschillende onderwerpen, die ter tafel zullen worden gebracht, al mocht daaromtrent verschil van gevoelen bestaan, het niet aan een geest van welwillendheid zou ont-

breken; hij rekende op den vasten wil der leden om in stand te houden wat door onze voorgangers was opgericht.

Daar het verslag van het Bestuur over het afgeloopen jaar reeds in het *Bouwkundig Weekblad* van 18 Mei is opgenomen en niemand daaromtrent het woord verlangde, werd het vastgesteld en den Secretaris voor de opstelling van dit stuk dank gebracht.

Op voorstel van den heer Van Malsen, die het verslag van de Commissie van Financiën zou uitbrengen, besloot de Vergadering de behandeling daarvan uit te stellen tot punt 10 der agenda, waarbij de begrooting voor 1896 zou worden behandeld.

Namens de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1894, bracht de heer Dyserinck uit Haarlem verslag uit. Op zijn voorstel werd de rekening goedgekeurd en een woord van dank gebracht, zoowel aan de Commissie voor het beheer als aan die van onderzoek.

De heeren J. H. Leliman, Roem en De Groot werden door den Voorzitter benoemd zich met het uitloten van vijf aandeelen in de geldleening van *f* 65000 te belasten. Het lot wijst de nommers 637, 447, 496, 611 en 539 daarvoor aan, waarop de Commissie voor de genomen moeite den dank des Voorzitters ontvangt.

De Voorzitter deelde daarop den uitslag van de verkiezing voor bestuursleden mede. Er waren uitgebracht op de heeren:

V. G. A. Bosch	te Arnhem	58	stemmen.
L. C. Hezenmans	„ Bosch	40	„
J. A. Frederiks	„ Middelburg	39	„
J. J. Weve	„ Nijmegen	38	„
C. B. Posthumus Meijjes	„ Amsterdam	31	„
J. A. Mulock Houwer	„ Deventer	3	„

en op verschillende personen 1 stem, zoodat de heeren V. G. A. Bosch en L. C. Hezenmans tot leden van het Bestuur gekozen zijn. De heer Bosch, ter vergadering tegenwoordig, neemt de benoeming aan en den heer Hezenmans is van de benoeming per telegram kennis gegeven. De Voorzitter bracht daarop in het midden dat de heeren Van Malsen en J. Verheul Dz. ten gevolge van de periodieke aftreding plaats maken voor de nieuw gekozen bestuurders en vond daarin aanleiding genoemden heeren warmen dank te brengen voor de behartiging van de belangen der Maatschappij; deed de heer Van Malsen dit door zijnen practischen blik als bekwaam uitvoerder, zijn collega Verheul bewees een uitstekend bouwkundige te zijn, getuige de jongste bekroning van zijn ontwerp voor eene Protestantsche kerk te 's-Gravenhage.

De Voorzitter benoemde de heeren C. B. Posthumus Meijjes, P. du Rieu Fzn. en Cramer in commissie voor het opnemen der stemmen voor de benoeming van een voorzitter. Er kwamen 44 biljetten in, waarvan 1 in blanco; de heer C. Muijsken bekwam 39 en de heer C. H. Peters 3 stemmen. De eerstgenoemde verklaarde zich gevoelig voor de op hem uitgebrachte keuze en bereid aan de benoeming gevolg te geven, daarbij erkennende dat dit onder minder aangename omstandigheden geschiedde met het oog op den financieelen toestand der Maatschappij; spreker vertrouwde op de goede gezindheid der Vergadering en voegde eraan toe dat het geheele Bestuur in moeite zit.

De Secretaris las de conclusies van het rapport der Jury over de uitgeschreven prijsvragen, luidende voor de eerste vraag voor een crematorium, den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp onder het motto *Ondergaande zon* en den derden aan dat, onder het motto *Suum cuique* ingezonden. Voor de tweede vraag, zijnde het ontwerp van een getuigschrift, had geen volledige bekroning plaats en werden *f* 30 beschikbaar gesteld voor het ontwerp *Perkament* en twee sommen, elk ad *f* 20, voor de ontwerpen *Vacantie* en *Rust Roest*.

De Voorzitter overhandigde onder het uitspreken van een toepasselijk woord de verguld-zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij aan den heer Willem van Boven, architect te Groningen, terwijl de bronzen medaille of derde prijs voor het crematorium, den heer P. Doorn Wzn. architect te Alkmaar toegekend, door den heer De Groot werd in ontvangst genomen.

Als vervaardigers van de antwoorden op de vraag naar een getuigschrift, waaraan geldelijke belooningen waren toegekend, hadden zich bekendgemaakt de heeren:

Louis Koch	te Zwolle,	motto Perkament,
H. J. van Dijk	„ Amsterdam,	„ Vacantie,
J. P. van den Berg	„ Haarlem,	„ Rust roest.

De Voorzitter gaf inlichtingen omtrent het geraamde tekort ad *f* 600 op de begrooting van 1896 en stelde voor tot de definitieve vaststelling eerst in eene volgende vergadering over te gaan, in de hoop dat door vergrooting van het ledental het bezwaar grootendeels zou zijn uit den weg geruimd. Met dankbaarheid werd door spreker melding gemaakt van het besluit der afdeeling Leiden om van de haar toekomende uitkeering van *f* 1 per lid afstand te doen. De heer Bosch verzocht het Bestuur nota te nemen dat ook de afdeeling Arnhem besloten had in dien geest te handelen.

De heer Van Malsen zette duidelijk uiteen dat het aanbeveling verdient de begrooting eerst in een volgende vergadering te behandelen. De heer Leliman beroemde er zich op dat hij den eersten stoot gegeven heeft aan het instellen van een begrooting en betreurde het, dat er geen evenwicht tusschen ontvangst en uitgaaf bestaat. Volgens spreker zijn er een paar middelen om in het tekort te voorzien; het eerste is een hoofdelijke omslag ad *f* 1 per lid, waardoor de zaak uit de wereld is en het tweede eene verhooging der contributie tot 16 gulden. In aanmerking nemende dat de Maatschappij van Bouwkunst onder de oudere lichamen in Nederland behoort, waar theorie en practijk te zamen vereenigd zijn en dat de contributie van het Instituut van Ingenieurs *f* 20 bedraagt, is deze verhooging wel te billijken. De begrooting geeft den heer Leliman echter aanleiding tot een paar opmerkingen; de posten voor weekblad en afbeeldingen van oude gebouwen, met de redactiekosten op *f* 3500 + 1600 = *f* 5100 geraamd, komen hem te hoog voor en hij wil den post van *f* 1600 tot *f* 1000 terugbrengen; verder wil spreker den post van toezicht op de tentoonstelling lager stellen.

De heer Rieber bestreed de meening van den heer Leliman en gaf de redenen aan, waarom op deze posten niets bezuinigd kon worden, hetgeen niet belette dat de heer Leliman het voorstel handhaafde om de redactiekosten met *f* 600 te verminderen.

De heer Van Malsen deelde de meening, dat verhooging van contributie of wel bezuiniging der kosten van redactie in overweging genomen kan worden; ook het Bestuur was daarop bedacht geweest, maar vreesde dat verhooging van contributie wellicht vermindering van het aantal leden zou tengevolge hebben en wat nu de verlaging van den redactiepost aangaat, hieromtrent kan niet oogenblikkelijk beslist worden, zoodat het wenschelijk is het vaststellen der

begrooting tot eene volgende vergadering uit te stellen.

Uit de discussie, die daarop volgde, bleek dat onder de *f* 1600 als kosten van redactie, zoowel uitgaven voor reizen als honoraria begrepen zijn en dat de uitgaven van het weekblad niet verminderd kunnen worden, als men voortgaat daarbij goede platen te geven. Door vele leden werd crop gewezen dat de advertentiën een goede bron van inkomsten kunnen worden en werden voorstellen gedaan deze ruimer te doen vloeien, waarop het Bestuur in het midden bracht dat daarmede rekening gehouden en de bate van advertentiën in de ontwerpbegrooting van *f* 500 tot *f* 2000 verhoogd is.

Den heer Leliman werden op zijn verzoek inlichtingen verstrekt omtrent de beteekenis van de garanten, in de begrooting genoemd. Bij de exploitatie van het weekblad kwam het wenschelijk voor zekerheid te hebben van een minimum opbrengst aan advertentiën, waarop een tien à twaalftal heeren voor een tijdvak van 5 jaren de aansprakelijkheid op zich namen, waardoor de risico voor de Maatschappij werd opgeheven. Tegenover de kans om geld bij te passen, stond de mogelijkheid dat de zaak meer dan de gegarandeerde som zou opbrengen, in welk geval de garanten aanspraak op het meerder behaalde kunnen doen gelden. Nu heeft zich het gelukkige geval voorgedaan dat de annonces meer dan de raming opbrachten, zoodat dit in het voordeel komt der begrooting voor '96 en de kas zich verheugen mag in eene bijzondere bate, daar het meerendeel der garanten afstand heeft gedaan van aanspraak op de overwinst der advertentiën.

(*Wordt vervolgd*)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs zal Donderdag 13 Juni eene vergadering houden, waarin een voorstel van het Bestuur betreffende het houden van de zomervergadering in September behandeld en eene korte mededeeling gedaan zal worden betreffende het te Amsterdam gehouden nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland.

Op den oproepingsbrief worden mededeelingen van het lid A. Huet over uitkomsten van proefnemingen met stoomketels en van het lid H. C. Boscha, betreffende Wiebe Adam, Nederlandsch ingenieur der XVIIe eeuw, onder de ingekomen stukken opgegeven. Op deze vergadering zijn voorts aan de orde gesteld:

a. Voordracht van het lid H. A. van IJsselsteyn, over de installatie van electrische verlichting en krachtsoverbrenging te Rotterdam.

b. Verslag van het lid M. Simons betreffende het achtste internationale Congres van hygiëne en demographie, in September 1894 te Budapest gehouden.

c. Mededeeling naar aanleiding van de doorbraak bij Bouzey, van het lid J. M. K. Pennink.

d. Mededeeling van het lid H. Wortman over het stelsel tot verdediging van oevers van den heer G. Villa, te Milaan.

Vlaardingen. De Gemeenteraad besloot in zijne zitting van Maandag jl. in zake de exploitatie der gasfabriek:

a. aan Burgemeester en Wethouders een crediet te verleenen van *f* 40000 tot bestrijding der kosten van een nieuwen gashouder en van herstellingen in de stokerij en buisleiding;

b. den tegenwoordigen directeur, door voortdurende ongeschiktheid niet geschikt zelf het beheer te voeren, tot 31 December 1896 een wachtgeld te verleenen van *f* 840 per jaar, benevens vrij vuur en licht;

c. sollicitanten op te roepen voor de betrekking van directeur, die in alle opzichten op de hoogte moet zijn van alles wat de wetenschap op het gebied der gasfabrikage in den jongsten tijd heeft geleverd, op een jaarwedde van *f* 1800 en vrije woning; bij gemis daarvan *f* 900 vergoeding per jaar, vrij vuur en licht.

PERSONALIA.

— Bij den **Waterstaat** in Ned. Indië zijn:

Benoemd: tot ing. 2e kl., de ambt. op non-act. A. H. Saltet; tot opz. 1e kl., de ambt. op non-act. B. W. van de Kamer en J. J. Sterkenburg, allen laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

Toegevoegd: aan den chef der werken en opnemingen aan de Solo-rivier, de ing. 1e kl. J. K. E. Triebart, de benoemde opz. 1e kl. J. J. Sterkenburg, en de opz. 2e kl. P. K. van Gemert; aan den chef der 2e waterstaatsafd. de adsp.-ing. Jhr. A. H. E. van der Does de Bije; aan den chef der 3e waterstaatsafd. de ing. 2e kl. F. J. van Oppen.

Overgeplaatst: van de res. Kediri naar Demak (res. Semarang), ten einde als chef der irrigatie-afd. Serang op te treden, de ing. 2e kl. J. C. Heijning; bij den alg. dienst van de res. Bagelen naar de res. Tegal, de ing. 2e kl. A. Sijthof.

Geplaatst: in de res. Preanger Reg. de benoemde opz. 2e kl. A. H. van Bebber; in de res. Probolingge, de benoemde opz. 1e kl. B. W. van de Kamer.

Ontslagen: op verzoek, eervol uit 's lands dienst, de architect 1e kl. H. J. van Beek.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java zijn *benoemd* tot opz. 1e kl., de onderopz. 1e kl. Ch. E. E. Durand; tot onderopz. 1e kl. de onderopz. 2e kl. J. Piolaat; tot onderopz. 2e kl. de onderopz. 3e kl. Ch. J. Lemmens.

— Aandeelhouders van de Haarlemsche Tramwegmaatschappij benoemden, in plaats van den heer J. H. van West Jr., die eervol ontslag had gevraagd, tot directeur den heer J. A. van Oijen, veearts te Haarlem, met 179 stemmen. Op den heer Immink, directeur der Noord- en Zuidhollandsche Stoomtrammaatschappij werden 71 stemmen uitgebracht.

— De heer Jurriaan Kok is benoemd tot directeur der Haagsche Plateelbakkerij „Rozenburg".

— De Gemeenteraad van Maasluis benoemde tot gemeentearchitect den heer H. G. Hemmes, opzichter bij 's Rijks waterstaat.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bij den dienst van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië kunnen worden geplaatst eenige adspirant-ingenieurs. Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 1 Augustus bij gezegeld adres te wenden tot het Departement van Koloniën.

— Directeur aan de Teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam. Sollicitatiën schriftelijk vóór 1 Juli aan het Bestuur, Heerengracht 272.

— Chef bouwkundig teekenbureau. Aanvankelijke jaarwedde f 1200. Adres lett. C. M., bureau *De Opmerker*. (*Zie advert.*)

— Teekenaar op een belangrijk bouwwerk, zelfstandig kunnende werken. Adres lett. T. H. 110, *Nieuwe v. d. Dag*.

GEVRAAGD

CHEF Bouwkundig Teekenbureau; aanvankelijke jaarwedde *f* **1200.**—, vooruitzicht op vaste betrekking. Br. fr. onder lett. **C.M.**, Bureau van dit blad.

Opleiding.

Voor een **JONGELING**, eenigzins met **Bouwkundig teekenen** bekend, bestaat bij een Architekt gelegenheid om theoretisch en praktisch opgeleid te worden voor **OPZICHTER-TEEKENAAR.**

Brieven franco onder lett. K. Z. aan den heer LAURENS VAN HULST te *Kampen*.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**

V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage. A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

Patent Metaal Cement van Eug. Fochtenberger, Mannheim.

WERELDTENTOONSTELLING AMSTERDAM 1895.

Eenig middel wat beter voldoet dan lood of zand en zwavel bij het aangieten van doken, stellen van machineriën, bij bruggenbouw, Overkappingen, als kitmiddel in ijzergieterijen, bij het stellen van hekwerk, bruggen traplezingen. Voor het bekleeden van bakken welke zuren of bijtende vochten moeten bevatten enz. enz. — **Metaal Cement** smelt bij geringe warmte, wordt dan vloeiend als water en dringt in de fijnste groeven en scheuren. Vormt **een geheel** met de voorwerpen, waarmede hetzelve verbonden wordt. Bijzonder geschikt voor tropische gewesten. Weerstaat alle invloed van temperatuur.

In platen van **10 K°.** verkrijgbaar bij den generaal-agent voor Nederland en Koloniën

FERD. H. ALBERTI, Wijnstraat 47. Rotterdam.

☛ Degelijke agenten gevraagd.

Ten overstaan van den Notaris **P. C. L. EIKENDAL** te *'s-Gravenhage*, zullen, in het openbaar, in het *Vendukuis der Notarissen*, aan de Nobelstraat te 's-Gravenhage, op **Maandag 10 Juni 1895** worden Geveild en op **Maandag 17 Juni** d. a. v. worden Verkocht, telkens des avonds te **7** uren.

Nommer een.

Een hecht en sterk, weldoortimmerd en geriefelijk ingericht **HUIS, ERVE** en groote **TUIN**, ongeveer groot 8 aren 46 centiaren, staande en gelegen aan den ***Zuid-Oost-Buitensingel*** te *'s-Gravenhage*, tusschen de Rijnstraat en den Bezuidenhoutschen weg, gemerkt **232**, kadastraal bekend Sectie R, nommer 746 gedeeltelijk, voor het geheel groot 14 aren 94 centiaren.

Het huis, alleraangenaamst gelegen, bevat: in het onderhuis: een groote Voorkamer, Tuinkamer, groote Keuken met Bijkeuken, Knechtskamer, Badkamer en diverse bergplaatsen; op de eerste étage: ruime, wit marmeren Vestibule, groote Suite van twee Kamers met uitbouw en nog vier Kamers; voorts ruimen Zolder met drie Kamers.

Het bevat ook vele vaste Kasten, Gas- en Waterleiding, Pomp voor regenwater en verdere gemakken, die voor een deftige woning vereischt worden; terwijl de Kamers meerendeels van stookplaatsen met marmeren Schoorsteenmantels en, evenals de Vestibule, van zeer fraaie Plafonds zijn voorzien.

In den goed aangelegden Tuin bevinden zich vele opgaande boomen en heesters.

Aangeslagen in de grondbelasting over 1895 met *f* 92.42.

Nommer twee.

Een perceel **BOUWTERREIN**, op na te melden schetsteekening met een groene kleur aangegeven, ongeveer groot 6 aren, 48 centiaren, met koepel, gelegen te *'s-Gravenhage*, achter perceel nommer een, waarmede het één geheel uitmaakt, uitkomende aan de Rijnstraat, ter breedte van 18.80 M., waardoor het zeer geschikt is voor bouwterrein, kadastraal bekend Sectie R, nommer 746 gedeeltelijk, voor het geheel groot 14 aren, 94 centiaren.

Thans ingericht als Tuin en bezet met fraai houtgewas.

Aangeslagen in de grondbelasting over 1895 met *f* 3.07.

De perceelen nommer een en twee zijn te zamen aangeslagen geweest voor: Delfland's sluisgeld over 1894 met *f* 0.60
Polderlasten van den Veen- en Binkhorstpolder over 1894 met „ 0.89

Te bezichtigen — mits bevorens bij de bewoners van perceel nommer een belet gevraagd zij — *Maandags* en *Donderdags* van 2 tot 4 uren, met uitzondering van den Hemelvaartsdag en Tweeden Pinksterdag, waarvoor in de plaats gesteld worden respectievelijk *Vrijdag 24 Mei* en *Dinsdag 4 Juni*.

Te aanvaarden bij de betaling der kooppenningen op *1 November 1895*, of zooveel vroeger als mocht worden overeengekomen.

De verkooping zal plaats hebben naar het plan, volgens een schetsteekening door den landmeter bij het kadaster MEIJER opgemaakt en van welke schetsteekening een afdruk voorkomt op het aanplakbiljet.

Nadere informatiën zijn te bekomen ten kantore van voornoemden notaris EIKENDAL, in het *Noordeinde*, nummer *38* te *'s-Gravenhage*, alwaar intijds de verkoopsvoorwaarden en de bewijzen van eigendom ter inzage zullen liggen.

Rotterdamsche

TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 15 Juni 1895**, zal ten Kantore der Maatschappij aan de *Isaäc Hubertstraat* alhier worden **AANBESTEED:**

Het maken van GEBOUWEN voor Remise en Werkplaatsen en van eenige verdere werken.

BESTEK en TEEKENING liggen van af heden ter visie ten Kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL, Oostzeedijk 136 en zijn aldaar en bij de Boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, alhier, verkrijgbaar tegen **f 2.50** per stel.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op **Zaterdag 8 Juni e. k.**, des voormiddags 11 uur, beginnende aan de *Isaäc Hubertstraat*.

DE DIRECTEUR.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 12 Juni** aanst. des voormiddags te elf uur, zal in het Koffiehuis bij den Heer J. F. VAN POORTEN, door het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. LEBUINUS te *Deventer*, behoudens nadere goedkeuring van HH. Burgemeester en Wethouders worden **AANBESTEED:**

Het afbreken van bestaande gebouwen en het daar opbouwen van BEWAAR- en TAALSCHOLEN met PRIVATEN, overdekte SPEELPLAATSEN enz.

BESTEK en TEEKENINGEN liggen van af *Woensdag den 5 Juni* in genoemd Koffiehuis ter inzage.

Aanwijzing in loco *Maandag 10 Juni* en op den dag der besteding des morgens te 9 uur.

Gedrukt bestek en teekeningen à **f 2.50** en gedrukt bestek alleen à **f 1** en inlichtingen zijn op franco aanvrage te bekomen bij den Architect

G. TE RIELE Wzn.,
te *Deventer*.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *'s-Bosch* zullen **10 Juni 1895**, v.m. 10 ure in het openbaar

Aanbesteden:

Uitvoeren van veranderingen aan de Schoolgebouwen in de Keizerstraat.

Bestek met teekening ter inzage op het Gemeentehuis en à *f* 1.50 verkrijgbaar bij den Ingenieur-Architect, die tevens nadere inlichtingen geeft. Aanwijzing in loco op *5 Juni* o. k. n.m. 2 ure.

Stoommeelfabriek „DE WEICHSEL."

AANBESTEDING.

Directeuren der STOOMMEELFABRIEK *„DE WEICHSEL"* te *Amsterdam* zijn voornemens op **Dinsdag 11 Juni 1895 AAN TE BESTEDEN:**

Het sloopen van TWEE LOODSEN en het daar ter plaatse bouwen van een MOLENGEBOUW met fundeering en verdere bijkomende werken op het terrein der Stoommeelfabriek *„de Weichsel."*

Bestek met teekeningen zijn van af *Vrijdagsnamiddags 31 Mei a. s.* tegen betaling van **f 2.50** per stel verkrijgbaar gesteld ten Kantore van de Heeren ROELOFFZEN EN HUBNER en liggen ter inzage in het Café DE ROODE LEEUW aan den Vijgendam alhier.

Aanwijzing Woensdag en Donderdag 5 en 6 Juni telkens 's voormiddags ten 11 uur.

J. BAKKER, *Architect*
Vondelkade 73.

GUSTAAF DEPLA
Erasmusstraat 31,
ROTTERDAM.
Vertegenwoordiger van ers Hardsteengroeven.
Zeer Goedkoop
adres voor klaargemaakte hardsteen
Depôt te Rotterdam van Marmer en Hardsten.
Keien. Cement. Zandsteen.

Photo-Zincografisch ATELIER
van HAUSTEDT & VAN BEMMEL,
Sarphatipark 94, Telefoon No. 1347.
AMSTERDAM.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. N°23 ZATERDAG, 8 Juni 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Eylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Wij hebben in den laatsten tijd verscheidene malen gelegenheid gehad ons met de Polytechnische School en de noodzakelijke hervormingen, die deze geheel verouderde inrichting behoort te ondergaan, bezig te houden. Het zal onzen lezers daarom niet verwonderen, dat wij met groote belangstelling kennis namen van het Rapport over het onderwijs tot opleiding van Bouwkundig Ingenieur (Architect) aan de Polytechnische School te Delft, ingediend aan de afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Door de afdeeling 's-Gravenhage was eene commissie samengesteld, bestaande uit de heeren W. K. M. Vrolik, Jurriaan Kok, J. H. A. Mialaret, P. du Rieu Fz. en M. A. van Wadenoyen, welke als opdracht kreeg de beredeneerde beantwoording in te dienen van de navolgende vragen:

a. Hoe is de regeling van het onderwijs tot opleiding van bouwkundig ingenieur (architect) aan de Polytechnische School te Delft sedert hare oprichting tot op den huidigen dag?

b. Welk is het leerplan en welke zijn de hulp- en leermiddelen bij dit onderwijs, als modellen, voorbeelden, lokaliteiten, enz.?

c. Tot welke resultaten heeft dit onderwijs geleid?

d. Voldoet genoemde School aan de eischen, die men heden ten dage aan de opleiding van den architect kan stellen.

De commissie begint haar rapport met de verzekering, dat zij vooral de vraag, onder *d* gesteld, haar bijzondere aandacht waard achtte, omdat zij, bij de beantwoording daarvan, tevens de wijzigingen zou kunnen aangeven, die zij, als gevolgen van hare onderzoekingen, meende dat voor de opleiding van architecten aan de School te Delft gunstige resultaten zouden kunnen opleveren.

Aanvankelijk schijnt de commissie haar taak zoo ruim opgevat te hebben, dat zij zich ook bezighield met de beantwoording der vraag, welke de meest gewenschte wijze van opleiding voor een architect was, en of die moest geschieden:

1°. op eene polytechnische school, academie of andere inrichting van onderwijs?

2°. op het bureau van een architect, in werkplaatsen en met vrije studie?

3°. door eene combinatie van practische opleiding bij een architect des daags, aangevuld met theoretisch onderricht aan eene onderwijsinrichting des avonds?

Het mag zeer jammer geacht worden dat het rapport de antwoorden op deze vragen niet bevat, omdat de commissie zich ten slotte niet geroepen heeft geacht om bij het haar verstrekte mandaat daarop in te gaan. Het zou belangwekkend zijn geweest te weten welk systeem door zoo bevoegde beoordeelaars, als de commissieleden, geacht werd de voorkeur te verdienen.

Niet minder te betreuren is het dat de commissie ook andere vragen slechts heeft gesteld zonder ze te willen beantwoorden, bv.:

4°. In welke mate moeten, alvorens een diploma verleend kan worden, van de candidaten bewijzen worden geëischt van practische kennis, welke in hoofdzaak eerst na de schoolperiode kan worden verworven?

5°. Moet het geheel en al aan de prudentie van rijks-, gemeente-, kerk- en andere besturen en van particulieren worden overgelaten om te oordeelen of een gediplomeerd architect (bouwkundig ingenieur) in staat is om ook aan de eischen der practijk te beantwoorden?

6°. Mag uitsluitend het goed afgelegd eindexamen van de H. B. S. toegang geven tot de zalen, waar de examens voor bouwkundig ingenieur worden afgenomen?

De commissie brengt daarna in herinnering, hoe de wet van den 2den Mei 1863 (Staatsblad n°. 50) de Polytechnische School in het leven riep en hoe

art. 40 dier wet de vakken omschrijft, waarin onderwijs wordt gegeven, terwijl in verband met art. 62 ook duidelijk blijkt, welke lessen door den aanstaanden architect moeten worden gevolgd, om de examens te kunnen afleggen. Tevens stelt de commissie evenwel in het licht dat, ofschoon de wet dus bepaalt in welke vakken onderwijs wordt gegeven, de uitgebreidheid, aan elk dezer vakken toegekend, afhangt van den Raad van bestuur, die samengesteld is uit die docenten, welke den titel van hoogleeraar voeren.

Na erop gewezen te hebben, hoe jarenlang het onderwijs in de eigenlijke bouwvakken, omvattende de bouwconstructie, onderdeelen van gebouwen, ontwerpen van gebouwen, kennis van bouwmaterialen, decoratieve bouwkunst, ornement- en handteekenen gegeven werd door één hoogleeraar en twee leeraren, wier aantal pas in 1882 op vier werd gebracht, zegt de commissie, dat het haar uit onderzoekingen en besprekingen gebleken is, dat de hoogleeraar bovengenoemd in den Raad van beheer bij herhaling op het onvoldoende van deze regeling gewezen heeft, doch dat zijne pogingen om de studie van de technische en esthetische vakken voor den architect meer op den voorgrond te brengen en den tijd, daarvoor beschikbaar, uit te breiden, afstuitten op de ongeneigdheid om het leerplan, dat civiel-ingenieurs met architecten gelijkstelt, te veranderen.

Het oordeel der commissie over de leermiddelen der school is niet ongunstig; de lokalen laten echter in vele opzichten te wenschen over, al wordt alles gedaan om die een zoo aantrekkelijk mogelijk voorkomen te geven. Systematische aanvulling der leermiddelen acht de commissie bij voortduring noodig en zij geeft eenige wenken omtrent de wijze, in welke richting die aanvulling zou behooren te geschieden.

De commissie deelt dan mede dat in de twee-en-dertig jaar, dat de Polytechnische School bestaat, 38 candidaten (dus ongeveer 1 per jaar) zich met goed gevolg aan het examen voor bouwkundig ingenieur hebben onderworpen. Zij vermeldt daarbij dan tevens dat velen, afgeschrikt door de ..... *overdreven uitgebreide, in de praktijk niet te pas komende wiskundige en wetenschappelijke kennis, bij het examen geëischt, er van af zagen het diploma te verwerven* en er de voorkeur aan gaven, een vrijen cursus in bouwkunst te volgen.

Over den invloed, dien het Polytechnisch onderwijs op de zoo duidelijk waarneembare ontwikkeling van onze hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst in de laatste twintig jaren heeft gehad, uit het rapport zich zeer gereserveerd, en het wil ons schijnen dat de commissie dien invloed al zeer gering geacht heeft, ofschoon de wellevendheid haar verbood dit openbaar te maken.

Met het oog op de toekomst en de verwachtingen, die van deze herleving der bouwkunst gekoesterd mogen worden, vindt de commissie de vraag, of de Polytechnische School aan de eischen, die men heden ten dage voor de opleiding van architecten kan stellen, voldoet, van groot belang en zij wijdt daaraan het grootste gedeelte harer beschouwingen.

Zij beantwoordt die vraag met een *neen*, doch zij tracht ook aan te geven, welke hervormingen in het onderwijs wenschelijk, ja dringend noodzakelijk zijn, zal de Polytechnische School voor de opleiding van architecten aan hare roeping beantwoorden.

Als dusdanige hervorming beveelt zij aan, het onderwijs voor den aanstaanden architect geheel los te maken van dat, aan toekomstige technologen, civiel-ingenieurs, scheepsbouwkundig-ingenieurs, werktuigkundig-ingenieurs of mijn-ingenieurs te geven. De bestaande wet laat, volgens haar, deze scheiding toe; meent men, dat de wet haar verbiedt, dan moet wetsherziening geschieden, opdat de aanstaande bouwmeester niet, zooals tot dusverre, verplicht is *een te groot gedeelte van zijn tijd af te zonderen voor de studie van de exacte wetenschappen.*

Als verdere hervorming acht de commissie noodig, dat voor aanstaande architecten de studietijd met één jaar verlengd worde, welk jaar dan uitsluitend zou behooren te worden gewijd aan het maken van ontwerpen op het gebied van bouwkunst en decoratieve kunst en het geheel uitwerken en detailleeren dier ontwerpen.

De commissie wil, in plaats van de 47 uren, die thans aan de theoretische beoefening der exacte wetenschappen per week door den aanstaanden architect worden gewijd, 23 uren stellen en de practische oefeningen van 22 uren op 16 verminderen. Deze inkrimping, aan de wis- en natuurkundige vakken gegeven, zou dan tijd beschikbaar doen komen voor het op ruimer grondslag bestudeeren en beoefenen van detailleering, kennis der bouwmaterialen, ornement- en handteekenen.

De commissie hecht het meest aan de uitbreiding van het onderwijs in de bouwkunst. De omvangrijke studiën, welke een aanstaand architect in zijn eigenlijk vak heeft te maken, kunnen niet geleid worden door slechts één hoogleeraar. Minstens drie hoogleeraren zijn noodig. Aan één van hen wordt opgedragen het onderwijs in de klassieke bouwstijlen en de Renaissance, omvattende de geschiedenis van de bouwkunst, het ontwerpen en teekenen van gebouwen in Grieksche, Romeinsche en Renaissance-stijl, het kopiëeren van onderdeelen van gebouwen in die stijlen en het projecteeren van gebouwen, bestemd voor den tegenwoordigen tijd, in den geest van de historische stijlen, waarin door den bedoelden hoogleeraar onderwijs wordt gegeven.

Aan den tweeden hoogleeraar worden dezelfde onderdeelen van het bouwkundig onderwijs toevertrouwd, maar betrekking hebbende op de middeleeuwsche bouwkunst. Deze hoogleeraar zal ook het „rationalisme" in de kunst moeten onderwijzen.

Voor rekening van den derden hoogleeraar zou het onderwijs in het ontwerpen van kleine gebouwen, woonhuizen enz., benevens in de geschiedenis van de Nederlandsche bouwkunst van de 12e tot de 18e eeuw, in het bijzonder de Gothische profaanbouw en Hollandsche Renaissance moeten komen; deze hoogleeraar zou dan ook belast moeten worden met het onderwijs aan ingenieurs.

Eindelijk meent de commissie, dat de drie hoogleeraren in den Raad van beheer meer invloed zullen kunnen uitoefenen ten bate der bouwkunst, dan de één, die tegenwoordig deel van dien Raad uitmaakt. In een aantal stellingen worden aan het slot van het rapport de verschillende conclusies nog eens geformuleerd, terwijl de commissie besluit met den wensch „dat het bestuur der Polytechnische School, de wetgevende macht en de hooge (?) regeering niet zullen terugdeinzen om binnen een niet al te lang tijdsbestek de zoo hoog noodige hervormingen tot stand te brengen aan eene inrichting, die een onzer eerste instellingen voor de opleiding tot architect hier-te-lande moest wezen."

* * *

Wij hebben in het bovenstaande getracht onzen lezers een denkbeeld te geven van den zakelijken

inhoud van dit belangrijk rapport, waarvan zeker niet gezegd kan worden, dat vooringenomenheid tegen de Delftsche inrichting het in de pen heeft gegeven. Is vroeger reeds door menschen, die het weten konden, op het gebrekkige der opleiding onzer toekomstige ingenieurs en technologen gewezen, thans spreekt een allezins competente commissie het uit, dat ook voor de opleiding van aanstaande architecten de Polytechnische School niet voldoet aan de hedendaagsche eischen. Meer en meer blijkt dus, dat wij het in ons artikel van 8 December 1894, dat het weekblad *De Ingenieur* zulke hooge woorden aan ons adres deed nederschrijven, wel aan het rechte eind hebben gehad. *Qui se fache a tort.*

Als de commissie te verstaan geeft, dat op de Polytechnische School een onbehoorlijk groot deel van den kostbaren tijd aan allerlei nutteloose exacte wetenschap wordt vermorst, dan velt zij daarmede tevens vonnis over de geheel verouderde wet van 2 Mei 1863, die welhaast een derde eeuw bestaan zal hebben, zonder ooit gewijzigd te zijn. Ons geheele middelbaar onderwijs berust op een verkeerden grondslag, wat natuurlijk door de hoogleeraren en leeraren bij dien tak van dienst wel nooit zal worden toegegeven, maar wat toch waarheid is.

Langzamerhand worden de Hoogere Burgerscholen niets anders dan voorbereidende inrichtingen voor de filozofische faculteit onzer Hoogescholen; zij helpen zoodoende dapper mee om ons een geleerden-proletariaat te bezorgen, dat tot dusverre hier-te-lande onbekend was. De Polytechnische School gaat jaar in, jaar uit door met technici af te leveren, die voor een groot deel, uit gebrek aan practische ervaring, hun heil moeten zoeken in baantjes en betrekkingen, die tot de techniek in geen verband staan. Dit zijn nu de gevolgen van de Thorbeckiaansche wet met haar onpractischen inhoud, waaraan toch niemand schijnt te durven tornen.

Wij kunnen, natuurlijk, geheel medegaan met de commissie, waar zij het Delftsche onderwijs onvoldoende acht. Wij wagen het echter met haar van meening te verschillen, waar zij middelen tot verbetering opnoemt. Het zou ons niet verwonderen, indien de commissie, als zij de beantwoording der vraag, welk stelsel van opleiding tot architect de voorkeur verdient (van welke beantwoording zij afzag om haar mandaat) ook als tot haar taak behoorende had beschouwd, tot gansch andere conclusiën zou zijn gekomen.

Voor den aanstaanden architect toch is er geen betere leerschool dan het bureau en de directiekeet; wordt dit onderricht des winters aangevuld met theoretisch onderwijs aan eene inrichting, die 's avonds open is, dan moet een goed resultaat verkregen worden. Dit opleidingssysteem is in Engeland en Amerika overal in zwang, en met het beste succes.

Duitschland schenkt aan academisch onderwijs voor architecten de voorkeur en het is naar München, Stuttgart, Darmstadt, Karlsruhe, Hannover en Aken, dat de commissie haar blikken richtte, toen zij er zich toe zette om verbetering van ons Polytechnicum, voor zooverre daar de bouwkunst onderwezen wordt, aan te geven. Het Duitsche academische onderwijs heeft evenwel, wat de bouwkunst betreft, geen schitterende resultaten opgeleverd. Al wat er nieuws op decoratief-architectonisch gebied tot ons kwam, is in Engeland ontstaan; Duitschland heeft nu al de „historische" stijlen *„durchgekostet"* en is op het oogenblik, om met Goethe te spreken *„so klug als wie zuvor."*

Wat verwacht de commissie wel van dien hoogleeraar no. 1, dien zij de „klassieke bouwstijlen, Grieksch, Romeinsch en Renaissancestijl" wil doen *onderwijzen*, of van no. 2, die de middeleeuwsche bouwkunst zal doceeren en „bij zijn studenten de begrippen omtrent rationalisme in de bouwkunst, omtrent constructie en versiering in verband en met behoud van het spreken van het constructief beginsel, zal moeten ontwikkelen"? Ieder dezer twee dicteert natuurlijk jaar in jaar uit zijn dictaat, en verklaart dat van zijn collega als in strijd met de ware kunstinzichten. Iets dergelijks bestaat in Duitschland overal; wij behoeven slechts te wijzen op het Polytechnicum te Hannover, waar Haase en Köhler lijnrecht tegenover elkander stonden.

Het resultaat van het op deze wijze ingericht academisch onderwijs is, wij zeiden het reeds, niet gunstig. De onpersoonlijke middelmatigheid is alles, wat er door bereikt wordt. Het recept, dat de specialiteit is van den professor, wiens *„Vorlesungen"* men als student placht bij te wonen, wordt ook later trouw gevolgd, als men op eigen beenen meent te staan. Zoodoende worden „scholen" gevormd, die ijverend voor *haar* parochie, alles wat daar buiten staat als niet aanwezig aanmerken, en die in hare academische formule opgaande, onmogelijk iets kunnen bijdragen tot een gezonde ontwikkeling der architectuur.

De Delftsche School op deze manier naar het voorbeeld harer Duitsche zusterinrichtingen te gaan hervormen, zou naar ons inzien der vaderlandsche bouwkunst geen voordeel aanbrengen.

De commissie zegt in haar rapport, dat zij terugdeinst voor critiek over werk van tijdgenooten, omdat zij daarvoor niet aangewezen is noch zich berekend acht. Deze bescheidenheid is vooral te prijzen als uiting van collegialen zin; de commissie durft natuurlijk niet te verklaren dat de invloed, dien de Polytechnische School op ons kunstleven gehad heeft, slechts zeer gering is. Zou nu, zooals de commissie dan verder opmerkt, „met het oog op de toekomst en de verwachtingen, die van de herleving der bouwkunst mogen worden gekoesterd" eene inrichting der Polytechnische school op Duitsche manier dien invloed grooter maken? Wij gelooven het niet; hier-te-lande zoowel als overal elders kan de kunst slechts verder komen door *individueele* pogingen, niet door hoogescholen. Zoomin als onze moderne schilderkunst iets te danken heeft aan onze versteende Rijks-academie, zoomin kan ooit onze bouwkunst bevorderd worden door een Polytechnicum, hoe dan ook ingericht.

Op herziening van de wet op het Middelbaar Onderwijs bestaat niet veel kans; er zijn te veel belangen, die zich daar tegen verzetten. Mocht het ooit zoover komen, dan zagen wij het liefst, dat de Delftsche School, zoo men haar daar ter plaatse nuttig en noodig oordeelen blijft, maar geheel met het oog op de ingenieursvakken werd gereorganiseerd, en dat men de „bouwkundige ingenieurs" geheel deed vervallen. De acht-en-dertig candidaten, die in de laatst verloopen drie-en-dertig jaren het diploma van „bouwkundig ingenieur" verwierven, kunnen dan langzamerhand uitsterven, voor zoover dat nog niet het geval mocht zijn. Zij zouden een bond kunnen vormen in den trant van de ridders van het metalen kruis en zich, zoolang zij leefden, kunnen overgeven aan den zoeten waan, dat de Nederlandsche bouwkunst niet in gevaar is, zoolang nog één hunner het leven gegund blijft.

NATIONAAL CONGRES OMTRENT VAKONDERWIJS.

Wie van Paschen tot Pinksteren zich aan de genietingen, die de ontwakende natuur bood, hebben kunnen overgeven, zeker niet de leden der commissie voor het Nationaal Congres omtrent vakonderwijs, en wellicht ook sommige deelnemers aan dat Congres. In het bijzonder hebben die congresbestuurders druk werk gehad, aan wie was opgedragen in het blad *De Nijverheid* verslag uit te brengen omtrent hetgeen in de secties op 17 April en volgende dagen verhandeld werd, of die de conclusiën hadden te formuleeren, die als antwoorden op de in het programma gestelde vragen aan de op 4 Juni gehouden Algemeene congresvergadering werden voorgesteld.

In het verslag, dat wij in ons nommer van 20 April jl. gaven van de sectievergaderingen, door het Congres gehouden, hebben wij slechts die vragen opgenomen, die geacht konden worden voor de lezers van ons blad belang te hebben. Wij laten thans de antwoorden, welke het congresbestuur voorstelt, volgen, voor zooveel zij die vragen betreffen.

Op de vraag of het wenschelijk is, dat op ambachtsscholen herhalingsonderwijs en voortgezet lager onderwijs gegeven wordt, antwoordt het bestuur: „Het is in het belang van het lager onderwijs en in het belang van het ambachtsonderwijs niet gewenscht, dat herhalingsonderwijs en voortgezet lager onderwijs op de ambachtsschool gegeven worden, hetgeen niet uitsluit, dat de vakken der lagere school toegepast worden op de aan de ambachtsschool onderwezen vakken."

De vraag, of het wenschelijk is, dat op ambachtsscholen herhalingsonderwijs en voortgezet onderwijs gegeven wordt, vooral met het oog op het teekenen, geeft het bestuur aanleiding tot het formuleeren der volgende conclusiën:

„1°. Het teekenonderwijs op de lagere school kan, in het belang der aanstaande handwerkslieden, beter voorbereiden (dan thans?) voor het onderwijs op de ambachtsscholen.

„2°. Het teekenonderwijs op de ambachtsscholen — cursus voor elementair vakonderwijs — moet uitsluitend geregeld worden naar de behoeften der *gewone* handwerkslieden; het moet daarom tot het noodzakelijkste beperkt blijven en in strekking en uitvoering eenvoudig, maar degelijk zijn.

„3°. Voortgezet vakteekenen, decoratief- en kunstindustrieel teekenen moeten op een cursus voor voortgezet vakonderwijs worden onderwezen."

Als antwoord op de vraag „behoort op ambachtsscholen onderwijs gegeven te worden in de kennis en het gebruik van werktuigen, ook met het oog op de voorkoming van ongelukken" zegt het hoofdbestuur, dat het wenschelijk is vooral op die scholen, waar bankwerk, met of zonder onderwijs in het eigenlijke machinewerk, onderwezen wordt.

Men herinnert zich, dat de vragen „Verdient in het algemeen de opleiding in de werkplaats of die in de ambachtsschool de voorkeur? Voor welke ambachten in het bijzonder is het eene of het andere stelsel het meest aanbevelenswaardig? Is combinatie van beide stelsels mogelijk en wenschelijk?" tot heel wat gedachtewisseling aanleiding gaven. Het antwoord van het congresbestuur is aldus geformuleerd:

„I. De opleiding van ambachtslieden behoort te geschieden in de school en in de werkplaats. Beide moeten elkander aanvullen en in gemeen overleg werkzaam zijn. De arbeidstijd in de werkplaats behoort zoodanig voor de leerlingen verdeeld te worden, dat het onderwijs op de school kan worden waargenomen. In de school behooren onderwezen te worden zoo noodig enkele vakken van lager onderwijs, doch stellig het teekenen als voertuig der gedachten, en vooral de theorie van de vakken, de kennis van de grondstoffen, de constructie van de gereedschappen, de eigenschappen en de bearbeiding van het materiaal.

„II. Het Congres spreekt de wenschelijkheid uit dat den leerling, die eene ambachtsschool met volledig getuigschrift verlaat, de verplichting worde opgelegd gedurende twee jaren, nadat hij de school verliet, telken jare zijn getuigschrift te doen afteekenen door zijn patroon, als bewijs van zijne zuiver practische vorderingen en dit getuigschrift aan het bestuur der school over te leggen."

De vraag „waar moet de grens getrokken worden tusschen het onderwijs en de opleiding voor het gewone en voor het kunstambacht," die in de secties niet werd behandeld, omdat reeds te veel leden vertrokken waren, wordt beantwoord: „Het is wenschelijk, dat het onderwijs en de opleiding voor het gewone en het kunstambacht met het gewone ambacht beginne en het eene uit het andere voortvloeie."

Een belangrijke vraag was zeker, in hoeverre het afleggen van proeven van bekwaamheid kan strekken tot veredeling van het ambacht. Het antwoord van het congresbestuur luidt: „Het Congres spreekt de wenschelijkheid uit, dat de aangevangen poging tot veredeling van het ambacht door (het gelegenheid geven tot het afleggen van) proeven van bekwaamheid worde voortgezet en uitgebreid tot alle ambachten, die in ons land van beteekenis en daarvoor vatbaar zijn; dat hiervoor gelegenheid worde verschaft in alle voorname centra van handwerksnijverheid in ons land; dat daarvoor de hulp worde verkregen: 1°. van alle vereenigingen, die zich de bevordering der handwerksnijverheid ten doel stellen, met inbegrip der instellingen van vakopleiding en vakonderwijs, 2°. van rijks-, provinciale- en gemeentelijke besturen; omdat het van algemeen belang is, dat die aangevangen poging worde voortgezet, opdat omtrent de werking van het afleggen dezer proeven van bekwaamheid voldoende ervaring worde verkregen."

Na dus onze lezers op de hoogte gesteld te hebben van de antwoorden, die door het hoofdbestuur werden voorgesteld, kunnen wij overgaan tot het in de algemeene vergadering behandelde. De congresleden kwamen thans bijeen in de zaal van de Maatschappij voor den Werkenden Stand. Wat over de eerste vragen, die behandeld werden in het midden is gebracht, heeft voor technici geen belang en kan dus hier achterwege blijven.

De conclusie van het bestuur, dat het niet gewenscht is op ambachtsscholen herhalingsonderwijs te geven, vond nogal bestrijding. Alle sprekers, waaronder waren bestuurderen van ambachtsscholen en autoriteiten op politiek- en onderwijsgebied, achtten het noodig dat herhalingsonderwijs, sommigen ook dat voortgezet lager onderwijs zou worden gegeven, omdat de lagere school alleen niet voldoende is. Alleen de heer Kerdijk verdedigde de conclusie; de heer Gerhard achtte alle herhalingsonderwijs verkeerd, doch keurde voortgezet lager onderwijs goed. Na heel wat over en weer gepraat werd een motie van den heer Goeman Borgesius „de Vergadering, van oordeel dat voortgezet lager onderwijs op de ambachtsschool onmisbaar is, laat de andere vragen rusten en gaat over tot de orde van den dag", aangenomen.

Na een pauze kwamen nu de conclusiën in zake het teekenonderwijs op ambachtsscholen ter sprake. De eerste conclusie, die het teekenonderwijs op de lagere scholen als een onvoldoende voorbereiding voor dat op de ambachtsscholen noemde, werd ingetrokken, waarna de beide overigen zonder stemming werden aangenomen. Ook met de conclusie in zake de voorkoming van ongelukken was dit het geval, waarna weder zaken, voor onze lezers van geen belang, in behandeling kwamen.

Dat de vragen omtrent de opleiding op ambachtsschool of werkplaats tot heel wat discussie aanleiding zouden geven, was te voorzien. De conclusie van het bestuur bewoog zich in de richting, welke de heer Van Malsen indertijd had aangegeven. De richting-Mouton kon zich daar natuurlijk niet bij neerleggen en een harer Haagsche aanhangers, de heer Boersma, directeur der ambachtsschool, stelde voor de gewijzigde conclusie-Mouton, die indertijd zoo goed als die van den heer Van Malsen was aangenomen, ook in behandeling te brengen. Nu ontstond een hevig gevecht tusschen de Van-Malsianen of voorstanders der werkplaats en de Moutonnianen of voorstanders der ambachtsschool, over de vraag, of beide conclusiën in behandeling zouden mogen komen of niet. Al wat aan ambachtsscholen werkzaam was, of in het bestuur van die inrichtingen zitting had, was natuurlijk Moutonniaan; de mannen der practijk schaarden zich aan de zijde des heeren Van Malsen.

Het scheen ons reeds dadelijk, dat de ambachtsschool het zou winnen; hare aanhangers en voorstanders komen op congressen trouwer op dan de mannen der practijk, wier tijd in den regel te kostbaar is om daarvan wat voor dergelijke woorden-tournooien af te zonderen. Wel deed de heer Muysken een voorstel in concilianten geest, om de Van-Malsianen en de Moutonnianen onder één hoedje te vangen, doch daar had men geen ooren naar.

De oorspronkelijke conclusie-Mouton luidde:

„1°. De ambachtsschool moet zijn ingericht met het oog op de behoeften van den werkman in de eerste plaats.

„2°. Zij moet in het belang van het algemeen haar onderwijs zóó inrichten, dat leerlingen voor het grootst mogelijk aantal vakken daar hunne opleiding kunnen vinden.

„3°. Zij trachte niet meer te geven dan de voorbereiding van de practijk.

„4°. Waar de ambachtsschool ontbreekt, trede de avondschool in hare plaats, gepaard aan de opleiding in de werkplaats, onder bescherming eener wet op het leerlingwezen."

Op deze conclusie waren door den heer Boersma amendementen voorgesteld, wier doel was, de opleiding uitsluitend op de ambachtsschool nog duidelijker als de meest gewenschte in het licht te stellen. In alinea 3 wilde hij lezen: „Deze opleiding bestaat in theoretisch en practisch onderwijs", en voor alinea 4 stelde hij voor: „voor die plaatsen en vakken, waarin *bijkbaar* de ambachtsschool niet kan voorzien, trede een op het leerlingwezen gebaseerde opleiding in haar plaats." De voortreffelijkheid van het onderwijs op de ambachtsscholen scheen evenwel nog niet duidelijk genoeg uit te komen, en daarom stelde de heer A. Kerdijk, (meester-timmerman, meent gij wellicht, o argelooze lezer, doch gij hebt het mis, meester in. . . de rechten) nog als amendement op de conclusie-Mouton voor, de eerste alinea te lezen: „De eerste opleiding van ambachtslieden in de school verdient de voorkeur boven hun eerste opleiding deels in de school, deels in de werkplaats"; en dan de vier anderen, naar de lezing des heeren Boersma, te laten volgen.

Deze motie kwam in stemming en werd aangenomen met honderd stemmen tegen vijf-en-twintig en daarop vond dit ook plaats met het geheele, door den heer Boersma geamendeerde voorstel-Mouton. De ambachtsscholen hadden dus een goeden dag en hare leeraren en bestuurderen kunnen zich in de handen wrijven. Veel waarde vermogen wij ondertusschen aan de uitspraak der Vergadering niet te hechten, daar zij, voor het grootste gedeelte, uit geheel onbevoegden bestond. Het is zeker een nadeel van congressen, dat er geen middelen zijn te bedenken, die het mogelijk maken onbevoegden te weren. De Romeinen plachten reeds te zeggen: *„fabricando fabri fimus"*; de Vergadering was van een ander oordeel. *„Nous avons changé tout cela"* kan zij Molière's gewaanden doctor nazeggen. Het is voor het congresbestuur, welks conclusie van veel gezond verstand en juist begrip blijk gaf, zeker een groote teleurstelling, dat de Vergadering die conclusie verwierp.

Den volgenden dag werden de werkzaamheden voortgezet. De congresleden waren nu niet zoo talrijk opgekomen als Dinsdag, ofschoon het bekend was, dat niemand minder dan de heer Van Houten (niet van de cacao, maar de Minister) de zitting zou bijwonen.

De vraag omtrent het kunstambacht, die in de secties niet was besproken, omdat het ledental toen al te zeer gedund bleek, wekte ook ditmaal geen belangstelling. Met de zeer onschuldige conclusie: „Het is wenschelijk, dat het onderwijs en de opleiding voor het gewone en het kunstambacht met het gewone ambacht beginne en het een uit het ander voortvloeie" kon de Vergadering zich vereenigen.

Daarop kwamen bij punt 10, dat echter als op de fabrieksnijverheid betrekking hebbende, hier onbesproken kan blijven, de voorstanders van de school en die van de werkplaats weder in het krijt.

De zeer belangrijke vraag omtrent het al of niet wenschelijke om gelegenheid te geven tot het afleggen van proeven van practische bekwaamheid, vond niet de belangstelling, die zij verdiende. De amendementen, op de bestuurs-conclusie voorgesteld, waren van geen beteekenis en over de voor- en nadeelen van deze gedeeltelijke herleving van het gildewezen achtte geen der aanwezigen zich geroepen, iets ernstigs in het midden te brengen. Ten slotte werd de conclusie ongewijzigd aangenomen.

Het verdere gedeelte van den voormiddag werd besteed aan de bespreking van het leerlingwezen, een onderwerp, dat onzen lezers niet veel belang zal inboezemen. Toen de behandeling hiervan was afgeloopen, nam de Voorzitter het woord om te verklaren, dat de taak van het Congres thans geëindigd was. Hij gaf als zijn meening te kennen, dat het beantwoord heeft aan de verwachtingen, die daarvan in billijkheid mochten gekoesterd worden. Hij vertrouwde, dat de genomen besluiten zouden dienen tot verbetering van bestaande toestanden.

Na dankbetuiging aan den Minister, de inleiders, den secretaris en de sprekers, sloot de Voorzitter het Congres met den wensch, dat zijne werkzaamheid zou mogen dienen tot bevordering van den bloei der nationale nijverheid, benevens tot verhooging van de welvaart des vaderlands in het algemeen en van den werkman in het bijzonder. De aanwezigen gaven hunne instemming met deze woorden te kennen en gingen even na den middag uiteen.

Later zag men verscheidene der congresleden op

het tentoonstellingsterrein, waar zij zich verpoosden van hunne werkzaamheid ten bate hunner arbeidende medeburgers.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(Vervolg en slot van bladz. 175.)

De heer I. Gosschalk, die daarop het woord verkreeg, achtte den toestand der Maatschappij zeer precair en vreesde dat haar einde spoedig zou naderen, zooals reeds vroeger door hem voorspeld werd. Hij vond het een goed denkbeeld de zaak flink onder de oogen te zien en in de September-vergadering afdoende voorstellen tot verbetering te behandelen; daartoe wees spreker erop dat de uitgave van weekblad en oude gebouwen een bedrag van ƒ 5100 of wel ongeveer 40 pCt. der ontvangst vordert, terwijl de overblijvende zestig pCt. dienen tot bestrijding van allerlei uitgaven, waaraan de buiten Amsterdam wonende leden niets hebben. Het bewijs voor de veronderstelling, dat verandering noodig is, ligt in de voortdurende vermindering van het ledental.

Het gebouw is een lastpost; voor onderhoud, belasting, vuur, licht, water, assurantie, schoonhouden en grondlasten met rente van kapitaal, verplichte aflossing en kosten van toezicht wordt op de ontwerpbegrooting ƒ 4780 uitgetrokken; nu komt onder de ontvangsten ƒ 1600 voor als opbrengst van het gebouw en ƒ 100 als lokaalhuur der afdeeling „Amsterdam", zoodat de rekening met eene jaarlijksche uitgave van ƒ 3000 voor het gebouw bezwaard wordt. Hieraan ligt de schuld dat de begrooting een grooten debetpost aanwijst en dat zij eenigszins sluitend moest gemaakt worden door de bate van advertentiën aanzienlijk te verhoogen.

Spreker deelde als zijne overtuiging mede:

1°. dat de uitgave van het weekblad een misgreep is en het aanbeveling verdient tot den ouden toestand terug te keeren, daar het opgeheven tijdschrift den leden meer belang inboezemde;

2°. dat het gebouw op geheel andere wijze moet geëxploiteerd worden en wel liefst als een afzonderlijk fonds, zoodat het gebouw van de zaak der Maatschappij gescheiden blijft.

De heer Gosschalk maakte zich sterk dat er bij het opvolgen van deze denkbeelden kans bestond de zaak in goed vaarwater te brengen en hoopte, bij het nederleggen van deze wenken in den boezem der Vergadering, dat het Bestuur aanleiding zou vinden het gesprokene in overweging te nemen.

Op een voorstel van den heer Jesse om de hypothecaire rente van 4 op 3 of desnoods 3½ pCt. te brengen, antwoordde de Voorzitter, dat de conversie pas tot stand gekomen was en het geen aanbeveling verdiende daartoe pogingen in het werk te stellen.

Den heer Roem was het niet duidelijk dat er op de ontwerp-begrooting een tekort van ƒ 600 voorkomt, in weerwil dat de bate van annonces ƒ 1500 hooger is uitgetrokken, waarop de Voorzitter antwoordde, dat aan de daarbij genoemde cijfers van 500 en 2000 niet te veel waarde moet gehecht worden. De heer De Kruijff voegde eraan toe, dat het weekblad vroeger minder geld eischte en dat de kosten daarvan nog hooger zouden loopen, ware het niet dat verschillende personen, en daaronder in de eerste plaats de geachte secretaris Rieber, geen honorarium verlangden.

De heer Leliman gaf te kennen dat hij als groot aandeelhouder in de leening voor het maatschappelijk gebouw zich tegen de door den heer Gosschalk ter sprake gebrachte scheiding verklaarde en deed het voorstel de ontwerp-begrooting aan te nemen.

De Voorzitter was hiertegen; de begrooting moet vooraf sluitend gemaakt worden en daartoe werd het aanhouden der zaak tot de September-vergadering aanbevolen. Spreker voegde den heer Gosschalk toe dat de geuite grieven tegen het gebouw hem vervelen, wijl deze op alle vergaderingen ter sprake gebracht worden; bovendien zijn de beschouwingen oppervlakkig, want er is behoefte aan een onderkomen, en bij het raadplegen van de kosten, die vroeger als lokaalhuur voor vergaderingen, tentoonstellingen en dergelijken moesten besteed worden, komt men tot de gevolgtrekking dat het gebouw geene meerdere uitgaven vordert.

De heer Bosch, van de veronderstelling uitgaande dat verschillende leden bij het bijeenbrengen van het kapitaal voor het maatschappelijk gebouw uit liefde voor de zaak gehandeld hebben, gaf in bedenking den aandeelhouders het verzoek te doen een jaar rente cadeau te geven, waardoor een bate van ƒ 2580 zou verkregen worden. De heer Klinkhamer bestreed dit denkbeeld en ook de heer De Groot verlangde geene opoffering van de aandeelhouders.

Nu ontspon zich weder eene discussie over het denkbeeld van bezuiniging op de kosten van het weekblad; in weerwil van de bezwaren, door den heer De Kruyff te berde gebracht en het feit, dat met den uitgever een contract voor 5 jaren gesloten is, stelde de heer Leliman voor de redactiekosten van ƒ 1600 tot ƒ 1000 terug te brengen.

De heer Gosschalk wees erop dat hij twee denkbeelden heeft aangegeven om verbetering te brengen in den toestand der Maatschappij; zijn deze verkeerd gezien dan is het plicht de bezwaren mede te deelen, die daartegen bestaan. Nu heeft de Voorzitter wel-iswaar zich tegen de door spreker geopperde denkbeelden verklaard, maar de redenen zijn gezocht en doen niets ter zake. Er moet een nauwgezet onderzoek plaats vinden, want de toestand wordt critiek en het is meer dan tijd ingrijpende maatregelen te nemen. Wordt er een goed voorstel gedaan, dan zal spreker gaarne ook financieel medewerken om een beteren toestand in het leven te roepen.

De Voorzitter betuigde het gesprokene met genoegen te hebben vernomen en vestigde de aandacht op de behoefte om het aantal leden te vermeerderen; de vermindering daarvan is de oorzaak van den achteruitgang.

De heer Freem gaf in overweging de leden uit te noodigen tot het gratis inzenden van artikelen en teekeningen voor het weekblad, waardoor de kosten van redactie belangrijk lager zouden blijven.

De heer Klinkhamer is mede van meening dat beroep op de offervaardigheid van de leden de juiste weg is; spreker ondersteunt daarom de voorstellen van de heeren Gosschalk en Freem, waardoor gelegenheid tot hulp in geld of arbeid wordt gegeven.

De Voorzitter wees op den goeden geest der Vergadering en stelde voor de ontwerp-begrooting voorloopig goed te keuren en haar in de September-vergadering opnieuw te behandelen. Na eenige discussie, waarbij de heer Gosschalk nogmaals in het midden bracht dat het zaak was de Maatschappij tot den ouden toestand terug te brengen, werd de pauze ingesteld.

Bij het voortzetten van de vergadering deelde de Voorzitter mede dat er reeds pogingen in het werk waren gesteld om eene bijdrage in geld of arbeid te bekomen, dat het Bestuur gemeend had daarin te

moeten voorgaan en dat de leden van hunne instemming konden doen blijken door onderteekening van een lijst, die in het lokaal was nedergelegd.

Aan de orde is het bepalen van de plaats der algemeene September-vergadering, waartoe de Voorzitter met het oog op de tentoonstelling, Amsterdam voorstelde. De heer Leliman is een andere meening toegedaan en zou de bijeenkomst te Delft willen houden, waardoor wellicht het oprichten van een afdeeling daar ter plaatse bevorderd zou worden. De heer Lecomte zou het als inwoner van Delft toejuichen als daar een afdeeling tot stand mocht komen, maar moet het ontraden pogingen daartoe in het werk te stellen; wel-is-waar zijn er 2 à 300 studenten aan de Polytechnische School, maar het aantal die voor bouwkundig ingenieur worden opgeleid, is zeer gering, al worden daaronder ook gerekend de jongelui, die in vrije studie werken. Het denkbeeld om de vergadering te Amsterdam te houden, wordt daarop aangenomen.

Alvorens de voorgestelde wijzigingen der wet aan de orde te stellen, wees de Voorzitter erop dat bespreking groote waarde heeft en de zaak van alle kanten bezien moet worden; ten einde nu den noodigen tijd aan de discussiën te kunnen wijden, zouden de beraadslagingen over de door het Hoofdbestuur gestelde vragen desnoods in September ter tafel gebracht kunnen worden. Wat de voorgestelde wijzigingen van de wet betreft, deze zijn opgesteld door de commissie, die door het Hoofdbestuur benoemd werd krachtens opdracht der Vergadering, den 23 Januari jl. te Arnhem gehouden; deze commissie bestond uit de Voorzitters der afdeelingen, twee leden van de financieele commissie en den Voorzitter met den Secretaris der Maatschappij.

De heer Du Rieu was tegen de voorgestelde wijzigingen. Juist onder de afdeelingsleden bevinden zich vele jonge bouwkundigen, die als opzichter of teekenaar werkzaam zijn en bezwaar maken de tamelijk hooge contributie der Maatschappij te betalen. De opkomst van deze leden is zeer wenschelijk, zoowel voor de sprekers als voor de kunstbeschouwingen, en de ondervinding, bij de Haagsche afdeeling opgedaan, strekt ten bewijze dat de vergaderingen juist door de zoogenaamde afdeelingsleden op prijs worden gesteld. Spreker deed het voorstel de Maatschappij te doen bestaan uit *gewone* en *kunstlievende* leden, deze in verschillende afdeelingen in te deelen en nieuw toetredende leden aan eene ballotage te onderwerpen. De contributie zou voor gewone leden ƒ 19 en voor kunstlievende ƒ 5 moeten bedragen, waarvan aan de betrokken afdeeling voor elk gewoon lid ƒ 4 en voor elk kunstlievend lid ƒ 2 door de Maatschappij zou worden uitgekeerd. Bij eene dusdanige regeling was het bezwaar der betaling van eene dubbele contributie — voor Maatschappij en Afdeeling — ondervangen.

De heer Geijl verklaarde dat de afdeeling Haarlem met het voorstel der commissie zal medegaan, maar betwijfelde of de voorgestelde oplossing afdoend zal zijn. Spreker stelde zich de vraag of het niet de voorkeur verdiende de Maatschappij geheel te reorganiseeren, b.v. in den geest van de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, waarbij de Maatschappij de afdeelingen steunt en de laatste wederkeerig de Maatschappij steunen. Wordt de contributie laag gesteld, dan zullen de zaken naar wensch marcheeren; de leden zouden door de afdeelingen worden aangenomen en het bleef de taak van elke afdeeling de contributie vast te stellen in verband met de door haar ten eigen bate benoodigde gelden en de aan de Maatschappij af te dragen som. Voorts zouden het aantal stemmen naar de sterkte der afdeeling geregeld moeten worden en spreker achtte het niet onmogelijk op deze wijze het aantal leden te zien verdubbelen.

De heer Leliman hield een pleidooi voor het bestaan der afdeelingen, die zelfstandig moeten blijven voor de behandeling van locale belangen en de Maatschappij moeten steunen. Opvoering van contributie zal geen heil brengen en de vermindering van het ledental niet beletten. Spreker zeide elk voorstel tot vermindering van contributie toe te juichen en daarmede in te stemmen.

Naar aanleiding van eene bemerking van den heer Leliman over het verzwakken van den band tusschen de Maatschappij en hare Afdeelingen, verklaarde de heer Geijl dat dit niet in zijne bedoeling ligt; wel wilde hij trachten verbetering aan te brengen en daartoe de contributie verlagen, in voege als ook door den vorigen spreker verlangd werd.

De heer Van Malsen bracht in het midden dat de gelegenheid bestaat voor ƒ 5.— als kunstlievend lid te worden aangenomen.

In antwoord op het verzoek van den heer Leliman om bepaalde voorstellen te doen en deze in stemming te brengen, wees de Voorzitter op het afgeronde voorstel tot wetsherziening, dat den leden door het *Bouwkundig Weekblad* van 13 April jl. is ter kennis gebracht. De wijzigingen, door de reeds genoemde commissie opgemaakt en door het Hoofdbestuur overgenomen, werden in den aanvang met belangstelling ontvangen, maar later schijnen in Den Haag bezwaren te zijn gemaakt.

Bij den verderen loop der discussie werd er door enkele leden op gewezen, dat eene geringe contributie leden trekt, terwijl van andere zijde werd aangedrongen op het geven eener restitutie door de Maatschappij aan de afdeelingen, en wel in verhouding tot het aantal leden. Wat de afdeeling Amsterdam betreft, daaromtrent deelde haar Voorzitter, de heer Posthumus Meijjes, mede dat men zich met het denkbeeld omtrent het afschaffen der afdeelingsleden kon vereenigen, daar de laatstgenoemde aan de Maatschappij knagen. Spreker zeide dat de Afdeeling het principieele voorstel goedkeurt, maar ook zou kunnen medegaan met het voorstel-Du Rieu.

De heer De Groot deelde mede dat het voorstel der commissie bij de afdeeling Leeuwarden tegenwerking zal ondervinden, tenzij het veranderd wordt; de leden willen voordeelen genieten, maar ontvangen voor ƒ 15 niets dan het weekblad en dit is veel te duur. Verlaging van contributie is daarom noodig.

De heer Geijl vond dat het voorstel Du Rieu aanbeveling verdiende; daardoor toch verviel het betalen van 2 contributiën en geschiedde eene uitkeering door de Maatschappij aan de afdeelingen.

Ook de heer Leliman zeide veel voor dit voorstel te voelen, maar zou zich nog meer verheugen als alle afdeelingsleden wilden toetreden en hij deed een voorstel hiernaar nu reeds een onderzoek in te stellen.

De heer Roem zou gaarne in kennis worden gesteld met de verslagen der afdeelingen zoowel omtrent de voorgestelde wijzigingen als zijn voorstel om de tegenwoordige afdeelingsleden de bevoegdheid te geven op de thans vigeerende voorwaarden nog tien jaren lid te blijven, en het weekblad tegen ƒ 2 per jaar te ontvangen. Spreker wees nog op het bezwaar dat zich voordoet als de leden niet verlangen tot eene afdeeling toe te treden.

De Voorzitter had bezwaar om een uittreksel te maken uit de verslagen der afdeelingen, maar was bereid de laatsten ter visie te leggen, als daarnaar door de afdeelingen gevraagd werd.

De heer Du Rieu formuleerde daarop zijne meening als volgt:

„De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bestaat uit gewone en kunstlievende leden.

„Het Hoofdbestuur deelt de leden in afdeelingen in.

„Gewone leden betalen *f* 19 contributie, waarvan *f* 4 beschikbaar gesteld wordt voor het afdeelingsbestuur; kunstlievende leden betalen *f* 5 contributie, waarvan *f* 2 wordt uitgekeerd aan het afdeelingsbestuur.

„Nieuw toetredende leden worden geballoteerd in de afdeeling, waaronder zij ressorteeren".

De heer Rieber ontwikkelde bezwaren tegen het voorgestelde, dat niet als amendement kan beschouwd worden, maar zijns inziens een nieuw voorstel is. Spreker vermeende dat bij eene dusdanige verandering van de wet vele leden, die nu als gewoon lid contribueeren, niet genegen zullen zijn meer te betalen en derhalve voor het lidmaatschap zullen bedanken.

Nadat de heeren Van Lunteren en Wakkie het woord hadden gevoerd, deed de heer Peters het voorstel de afdeelingsleden af te schaffen en zich te bepalen tot gewone en kunstlievende leden; de laatstgenoemden zouden dan *f* 5 betalen, waarvan de afdeeling *f* 2 zou ontvangen. Spreker was van meening dat de zaak op deze wijze kon worden geschikt, vooral ook omdat hierbij geen groot offer van de kunstlievende leden gevergd wordt.

De heer Leliman vond het voorstel-Du Rieu ondoordacht, was van meening dat het niet behandeld kon worden en wenschte voort te gaan met de agenda.

De Voorzitter noemde het voorstel-Du Rieu geen amendement en verklaarde, dat, voor het geval het mocht worden aangenomen, financieele achteruitgang daarvan het gevolg zou zijn. Vele gewone leden zouden ervoor bedanken *f* 19 te betalen of wel zich als kunstlievende leden laten overschrijven.

Nadat de Vergadering bij meerderheid van stemmen beslist had dat het voorstel van den heer Du Rieu niet als amendement kon beschouwd worden, werden de discussiën over de op de agenda voorkomende wetswijzigingen hervat. De heer Peters wenschte het Hoofdbestuur te machtigen om de Afdeelingen voor elk kunstlievend lid twee gulden der contributie terug te betalen, waarop de heer Rieber de bemerking maakte, dat deze machtiging onnoodig was om reden het bepalen van dat bedrag van het Hoofdbestuur afhankelijk is.

De voorgestelde wijzigingen werden daarop aangenomen, waarbij met groote meerderheid werd bepaald dat de afdeelingsleden op de bestaande voorwaarden nog 5 jaar kunnen aanblijven.

De gewijzigde honorarium-tabel voor bouwkundige werkzaamheden werd na eenige discussie met geringe wijzigingen aangenomen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

Op de laatstgehouden vergadering, die door vijftien leden werd bezocht, brachten de heeren Salm en Voth rapport uit over eene in de vragenbus gevonden vraag: „of het inwendige der arbeiders-„woningen, in het bijzonder het ameublement, niet voor verbetering „vatbaar was."

Het rapport, dat die vraag bevestigend beantwoordde, gaf den heer Geijl aanleiding om voor te stellen, dat de Afdeeling voor een dergelijk ameublement een prijsvraag zou uitschrijven. Dit voorstel werd aangenomen en het denkbeeld om het maken van dit ameublement aan de ambachtsschool op te dragen, voor het geval de prijsvraag mocht slagen, vond eveneens instemming.

De in de vragenbus gevonden vraag betreffende het wenschelijke om niet juist te beschrijven onderdeelen van een gebouw uit een bestek weg te laten, werd in handen gesteld van de heeren Roog, Kleiweg Dyserinck en De Waal Malefijt, met verzoek haar in een volgende vergadering te beantwoorden.

De door den Voorzitter Leijh aangeboden kunstbeschouwing bestond uit een 170 tal photografieën, betrekking hebbende op de reizen van een gepensioneerd hoofdofficier der marine.

— Aflevering 5 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Graafwespen, door Dr. H. J. Calkoen. — De „Electra", Maatschappij voor electrische stations te Amsterdam, door J. J. Verwijnen. — Een eigenaardige vondst, door W. W. Schipper. — De Schizodeon, door F. E. v. H. — De bestemming van den angel der bij, door J. C. Bosch. — Nieuwe studiën van Marey, betreffende de voortbeweging der dieren, door Dr. J. E. Rombouts (vervolg). — Iets over Indische Fakirs, door H. Bettink. — Indische bootpechtigheid om regen te verkrijgen, door H. — Het aquarium, door J. C. Bosch. — Korte mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Den hoofding bij den dienst van het mijnwezen in Ned.-Indië Dr. R. D. M. Verbeek, is opgedragen zich naar Nederland te begeven, ten einde toezicht uit te oefenen op het drukken van het door hem en den hoofding bij voormelden dienst R. Fennema samengesteld werk „Geologie van Java."

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië zijn:

Overgeplaatst naar de res. Cheribon, als oorstaanwezend waterstaatsambtenaar, de arch. 1e kl. F. J. F. Martij; naar de res Probolinggo, als oorstaanwezend waterstaatsambtenaar de arch. 2e kl. G. C. J. Bruins.

— Bij Kon. besluit is, met 1 Juli a. s., bij den Raad van toezicht op de Spoorwegdiensten benoemd tot opzichter IJzebraad Pieter Loots, te Nijmegen.

— Voor de betrekking van adjunct-ingenieur van den Provincialen Waterstaat van Drente wordt door Ged. Staten voorgedragen de heer S. Bouma, tot dusver tijdelijk ambtenaar bij dien tak van dienst.

— De fortificatie-opzichter 1e klasse A. J. de Lavt te Leeuwarden is overgeplaatst naar Vlissingen.

— De buitengewone opzichter van den waterstaat, de heer W. P. Eekes is overgeplaatst van Amsterdam naar IJmuiden.

— De heer J. Soutendam, directeur der stadsreiniging te Leeuwarden, vierde dezer dagen zijn zilveren ambtsjubileum en ontving van B. en W. een geschenk in zilver, als blijk van waardeering zijner aan de gemeente bewezen diensten.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Constructeur op eene machinefabriek, in staat zelfstandig te werken. Adres lett. P N B Alg. Adv.-bureau Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Practisch bouwkundig opzichter bij den bouw eener villa. Adres lett. B J 485 *Nieuws v. d. Dag.*

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,

worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door

„De Russische Houthandel",

GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**

Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*

Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

DORDRECHTSCHE ASPHALT-FABRIEK.

BEKROOND te PHILADELPHIA, PARIJS, AMSTERDAM enz.

Prima **ASPHALT-DAKPAPIER** in alle zwaarte. **ASPHALT DAKLAK. ASPHALT MASTIEK. TRINIDAD EPURÉE. ASPHALT ISOLEERPLATEN** enz. Alle ASPHALTWERKEN worden onder **garantie** en tegen **billijken prijs** vervaardigd.

FIRMA ROODENBURG & Co.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Ter drukkerij der Vennoots. „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°24 — ZATERDAG, 15 Juni 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

NEW-YORK.

De ligging van New-York is zeer eigenaardig. Men stelt zich die meestal verkeerd voor door te denken, dat de stad onmiddellijk aan den Atlantischen Oceaan gelegen is, doch wanneer men, na een tiendaagsche zeereis, de Amerikaansche kust in het gezicht krijgt, bespeurt men, hoezeer men zich heeft vergist.

De groote baai, die het schip binnenvaart, wordt aan de noordzijde begrensd door Rockaway Beach en Coney-Island, twee der meest geliefde badplaatsen en zomerverblijven der New-Yorkers. Aan de zuidzijde steekt Sandy Hook vooruit, een kaap met een fort erop. De boot wendt zich noordwaarts, en nadert Coney-Island om een betrekkelijk smal kanaal in te varen, dat The Narrows geheeten wordt. Hier begint een tweede baai, die van New-York; de stad, die aan de oostzijde zichtbaar wordt, is Brooklijn, het oude Breukelen onzer voorvaderen. Weldra wordt ook Bedloe-Island bereikt, dat thans zijne vermaardheid dankt aan het reusachtige standbeeld van Bartholdi, de Vrijheid, die de wereld verlicht. De boot vaart het aan stuurboordzijde voorbij; hoe groot ook, daar het 90 M. boven de waterlijn zijn kruin omhoog heft, maakt het beeld toch niet den indruk, dien men verwachten zou. Het toont, uit de verte gezien, nietig in vergelijking met de grootsche baai; een meesterstuk van beeldhouwwerk is het ook niet.

Als men Bedloe-Island voorbij is, begint de baai zich plotseling te vernauwen, om over te gaan in twee rivierarmen, waarvan de westelijke, de Hudson, New-York van Jersey City en Hoboken scheidt, terwijl de oostelijke, de East River, tusschen New-York en Brooklijn stroomt.

Dat New-York dus aan beide zijden door water begrensd is, terwijl het ook aan de noordzijde niet met het vasteland verbonden kan geacht worden, heeft het noodig gemaakt, door veerstoombooten of ferrys aan de oevers van het verkeer te voldoen. De groote breedte der rivierarmen maakt bruggen zeer kostbaar. Alleen tusschen New-York en Brooklijn is tot dusverre een brug gemaakt, de beroemde hangbrug, die wij aan stuurboordzijde duidelijk kunnen zien en die in werkelijkheid een uitnemend grootschen indruk teweegbrengt. Men wil ook over den Hudson, of de North River, zooals de Amerikanen hem noemen, een dergelijke brug slaan, waarmede reeds een begin gemaakt is. De veerbooten, die wij onophoudelijk zien heen en weder varen, zijn van aanzienlijke afmetingen, met verscheidene dekken boven elkander.

De boot vaart den Hudson op en vindt haar aanlegplaats te Hoboken. De Amerikaansche douanen, die lang niet gemakkelijk zijn en die den reizigers een aantal vragen stellen, in den geest van die onzer bedrijfsbelastingbiljetten, komen reeds aan boord, vóór men de baai is ingevaren. Wanneer de boot dus te Hoboken vastgemeerd is, behoeven slechts weinige formaliteiten vervuld te worden en men kan gaan, waarheen men verkiest.

Wij nemen een rijtuig om ons naar New-York te laten brengen. Het schijnt dat te Hoboken het Duitsche element sterk vertegenwoordigd is, althans het wemelt daar van bierhuizen en tuinen. Aan het zuidelijk einde van de voorstad gaan wij met rijtuig en al op een ferry en hebben wij gelegenheid om te overleggen naar welk hotel wij ons zullen laten brengen. Het was ons bekend dat New-York talrijke en uitmuntende hotels bezit; de reizigers, die met ons over den oceaan waren gestoken, hadden ons daaromtrent het een en ander medegedeeld. Er bestaan drie soorten, en wel die „kept on the American plan", die „kept on the European plan", en eindelijk die waar beide „plans" gecombineerd worden. De „Amerikaansche" manier is, dat een aantal spijzen in de eetkamer den geheelen dag klaar staan; de hotelgast heeft het recht daarvan zoo dikwijls en zooveel te gebruiken als hij wil. De „Europeesche" manier is, dat de gasten alleen

voor hun kamers, service enz. betalen, doch kunnen eten waar zij willen of à la carte in het hotel. Ons was gezegd dat het laatste systeem voor ons het beste zou zijn, omdat wij toch niet veel in het hotel zouden zijn. Als prijzen van kamers waren ons 1 à 3 dollars genoemd, doch het bleek ons dat men wel het dubbele per dag vraagt. Wij kozen ten slotte het Albemarle Hotel, dat ons zeer was aanbevolen en ook wel goed bleek, doch zeker niet goedkoop.

Het hotel ligt op den hoek van een groot plein, Madison Square, en wordt door 24th Street en Broadway begrensd. Deze straatnaam verdient eenige toelichting. In het oudste deel van New-York, de zuidelijke spits van het lange en smalle eiland, loopen de straten in allerlei richtingen en hebben zij namen precies als bij ons. Voor het grootste deel is de stad dan verder naar het dambord-systeem ingedeeld door straten, die allen parallel van het oosten naar het westen loopen en die bij 1th Street beginnen en bij 222th Street, geloof ik, eindigen. Breedere straten, van het noorden naar het zuiden loopende, volmaken het dambord; men heeft ze Avenues genaamd. Zij zijn 10 in getal en hunne nummering begint aan de oostzijde. De monotonie van dit dambord-systeem wordt alleen verbroken door Broadway, die zich van het zuidoosten naar het noordwesten door dit stratennet slingert.

Deze wijze van straat-indeeling en benaming wordt door de Amerikanen als uitermate practisch en eenvoudig geroemd en het is mogelijk, dat zij voor iemand, die jaren lang te New-York gewoond heeft, gemakkelijk is. Voor vreemdelingen is zij evenwel niet zeer aanbevelenswaard, daar het verkeerd verstaan van een enkel cijfer (en het Engelsch wordt te New-York dikwijls onverstaanbaar genoeg uitgesproken) iemand naar een geheel verkeerd stadsdeel kan doen dolen.

Broadway is niet, zooals men zou verwachten, bijzonder breed en ook niet zoo lang als vele andere New-Yorksche avenues, maar men vindt er het drukst verkeer. Er is zooveel verscheidenheid van architectuur, van winkels en van voorbijgangers, dat geen andere straat der wereld daarbij vergeleken kan worden. Men onderscheidt er duidelijk verschillende scherpbegrensde gedeelten, die ieder op een bepaald uur van den dag hun groote drukte van verkeer hebben

Broadway begint aan „the Battery", het zuidelijkste punt van het eiland, waarop New-York ligt. Het eigenlijke aanvangspunt is Bowling Green, een klein rond plein ter plaatse waar Statestreet en Whitehallstreet te zamen komen. Dit pleintje is nog een overblijfsel van het Nieuw-Amsterdam, door onze voorouders gesticht. Het fort van dien naam, dat behalve het woonhuis van den gouverneur, een kerk en huisvesting voor 300 soldaten bevatte, stond aan de zuidzijde van het pleintje. Nu ziet men daar de kantoren van verschillende stoombootlijnen; de „Holland Society" heeft echter door een koperen inscriptieplaat, in 1890 aangebracht, gezorgd dat de herinnering aan dit fort levendig bleef.

Aan dit plein staat tegenwoordig de in 1884 geopende Produce Exchange, de goederenbeurs van New-York. Het gebouw is zeker wel 90 M. lang en 50 M. breed, terwijl de hoogte wellicht 35 M. zal bedragen. De reisgidsen zeggen dat het „Modified Italian Renaissance" is; ons herinnerde het in vele opzichten aan het Berlijnsche Raadhuis. Het ontbreken van een zichtbaar dak geeft aan het geheel iets onafs; het gemis van alle silhouet heeft men te vergeefs door een hoogen toren pogen te vergoeden. Als materiaal is voornamelijk gebakken steen met terracotta gebruikt, terwijl voor het benedendeel ook graniet gebezigd is. Gelijkstraats zijn kantoren aanwezig, terwijl daar ook een postkantoor en andere dienstlokalen worden aangetroffen. De eigenlijke beurs is op de eerste verdieping; zij neemt een zaal in van ongeveer 60 bij 40 M. groot en wellicht 20 M. hoog. De verdieping boven deze zaal is in een groot aantal kantoren verdeeld, die door liften bereikt worden en allen verhuurd zijn. In de gevels heeft men de beurszaal door groote boogvensters gedicteerd, in wier écoinçons terracotta-ornement is aangebracht. Deze vensters zouden van een beter effect zijn, indien het basement wat meer massief gemaakt had kunnen worden; daar het er evenwel op aankwam de gelijkstraats aanwezige kantoren zoo goed mogelijk te verlichten, heeft men dit basement door vensters doorbroken, die aan de eenheid van het geheel ongetwijfeld veel schade doen. De vele kleine arcades der kantorenverdieping boven de beurszaal zijn onrustig voor het oog.

Men kan zeker niet zeggen, dat de New-Yorksche architectuur, — waarvan wij iets verderop in het Standard-Oil Company Building, het Welles Building, het Tower Building en het Aldrich Building karakteristieke staaltjes voor ons zien, — eentonig is. Wel is waar is de donkerbruine gehouwen steen, die hier veel toegepast wordt, een weinig somber, maar daartegenover staat een verscheidenheid van opvatting en motieven, die werkelijk verrassend is. Broadway heeft door die groote afwisseling iets bizars. Alle mogelijke bouwmaterialen ziet men toegepast; de bruine steen uit de omstreken van New-York, graniet uit New-Engeland, Fransche kalksteen, gebakken steen in allerlei nuances, terracotta, marmer, mozaïek, ja zelfs ijzer, dat wit geschilderd is, om den schijn van marmer te krijgen. Op het oogenblik schijnt er smaak voornamelijk voor roodachtig gele gebakken steen en terracotta te zijn. De hooge gebouwen, negen à dertien verdiepingen boven elkander bezittend, worden bij voorkeur daaruit opgetrokken. De Oil-Company- en Welles Buildings, die wij zooeven noemden, behooren tot deze klasse. Hun stijl is een soort van Romaansch; zij worden geheel als kantoorlokaliteiten verhuurd en de talrijke liften maken de kantoren op de dertiende verdieping even gezocht, als die gelijkstraats, omdat de ligging dezer gebouwen nabij de Beurs en de stoombootkantoren zoo gunstig is. De verdiepingen zijn niet bijzonder hoog, maar dit schijnt geen bezwaar geacht te worden.

Wij gaan nu Broadway verder in en bereiken nu Trinity Church, waar de Wallstreet, het centrum van den Amerikaanschen geldhandel, zich oostwaarts uitstrekt. Deze kerk is een van de oudste van New-York. Het gebouw, dat wij tegenwoordig zien, is echter niet het oorspronkelijke, zooals reeds uit de quasi-Gothische vormen blijken kan. De ligging van deze kerk is bijzonder gelukkig en in aanmerking nemende, dat zij reeds in 1846 voltooid was, mag men zeggen, dat zij geen onverdienstelijk staaltje van 19e-eeuwsche Gothiek vertoont. Vooral uit Wallstreet gezien, is het gebouw, met zijn hoogen toren, imposant. Het materiaal, de reeds vermelde donkerbruine zandsteen, geeft aan het bouwwerk iets antieks en contrasteert op gelukkige wijze met het marmer en het graniet, waaruit de New-Yorksche haute finance met meer weelde dan smaak zijn naburige kantoren deed optrekken. De klokken van den toren zijn beroemd om hare welluidendheid; zij vormen evenwel geen klokkenspel, doch laten zich, naar

Engelsche manier, in harmonische accoorden hooren, hoog boven de drukte van het straatgewoel.

Het is een eigenaardige gewaarwording, die men bij het binnentreden dezer kerk krijgt. Van het oorverdoovend rumoer, dat in Broadway heerscht, waar trams en rijtuigen onophoudelijk voorbijsnorren, komt men plotseling in de diepste stilte. Daar de kerk te midden van een met boomen beplant kerkhof staat, is het rumoer gedempt tot een nauw hoorbaar gegons, waarboven het tjilpen der musschen haast landelijke indrukken levendig maakt.

Het gedempte daglicht valt onder de hooge gewelven door talrijke geschilderde vensters in; het altaar, met zijn hoog achterstuk, schemert in het koor. De stijl van het bouwwerk is gevolgd naar dien, welken de Engelschen „Perpendicular" noemen en dien wij Laat-Gothiek zouden heeten. Volkomen zuiverheid van stijl is evenwel niet bereikt, doch dit hindert slechts weinig, omdat het effect van het ensemble zoo goed is.

Voor ons oog ongewoon, doch in Engeland zeer gebruikelijk, zijn de kanteelingen waarmede de kerkmuren worden afgedekt, en die aan het geheel iets martiaals geven. Op het kerkhof zijn zerken, die van vóór 1700 dagteekenen en dus voor Amerika al bijzonder antiek geacht moeten worden.

Wij gaan nu weer verder en zien in Wall-street het Treasury Building, een navolging van een Grieksch tempelfront, dat hier een wonderlijken indruk maakt. Men schijnt onder de New-Yorksche financiers dezen gevel evenwel heel mooi te hebben gevonden, altlians vele der gebouwen, door hen in Wallstreet gesticht, vertoonen dergelijke fronten, waarbij echter meest Korinthische zuilen zijn toegepast. Gelukkiger dan al dit klassiek vertoon scheen ons het gebouw van de United Bank, op den hoek van Broadway en Wallstreet; het maakt door zijn Italiaansche-Renaissancemotieven geen slecht effect.

Voorbij Wallstreet beginnen in Broadway de hooge gebouwen, waarvan wij reeds enkele staaltjes vermeldden en die als „hemelkrabbers" door den New-Yorker plegen te worden aangeduid. Zij doen de straat nauw, nietig en donker schijnen en zij zouden zeker nergens anders dan in het „vrije" Amerika geduld worden. Het gebouw der Equitable, op den hoek van Cedar-street is het grootste van allen; zijn Renaissance architectuur komt evenwel in de betrekkelijk nauwe straten niet genoeg uit.

Eerst als men St.-Pauls Churchyard bereikt heeft, begint Broadway weer zijn gewone aanzien te krijgen. Men is hier te midden van het drukste New-Yorksche verkeer. Vele tramlijnen hebben hier haar eindpunt; de voortdurende stroom van tramwagens en rijtuigen van allerlei soort maakt het hier voor voetgangers even moeilijk over te steken als te Londen of Parijs.

Was tot dusverre de straat voornamelijk begrensd door bankierskantoren, nu komen winkels van allerlei aard, waarboven vooral advocaten hun zaken uitoefenen. Broadway verbreedt zich hier tot een park, waarin de City Hall en het County Court staan; het is misschien wegens de aanwezigheid van deze publieke gebouwen, dat de advocaten zich hier bij voorkeur vestigen.

Op den hoek van Park Row ziet men het groote postkantoor; ook dit is in het City Hall-park gebouwd. De architect heeft zich, naar het schijnt, op het Louvre te Parijs geïnspireerd, doch de geest van Pierre Lescot is niet in hem gevaren. Het gebouw bestaat uit vier verdiepingen van ongeveer gelijke hoogte, allen door Dorische kroonlijsten van elkander gescheiden. Op de midden- en hoekrisalieten ziet men zuilen en pilasters, die evenwel, vier hoog boven elkaar, niet den gewenschten indruk maken. De mansarde-kappen doen aan onzen villabouw denken, doch zij staan nog niet zoo slecht als de groote zonderling gevormde Philibertkap midden op den voornaamsten gevel, vanwaar de „stars and stripes" wapperen. De gevels zijn van lichtkleurig graniet.

Het gebouw heeft een driehoekigen plattegrond en is zeer practisch ingedeeld. In de kelders vindt men de verwarmingstoestellen en de machinerie voor de talrijke liften, die de verschillende verdiepingen met elkander in verbinding brengen. Het sousterrain wordt geheel ingenomen door sorteerzalen.

Gelijkstraats zijn de lokaliteiten voor het publiek; op de eerste verdieping worden de kantoren van den generalen postmeester aangetroffen, terwijl de beide bovenste verdiepingen niet voor den postdienst gebruikt en voor andere doeleinden verhuurd worden. Het postkantoor is onafgebroken open van Maandagmorgen (of nacht) twaalf uur tot Zaterdag des middernachts. Op Zondag kan men er alleen des ochtends van 9—11 uren terecht. Er wordt in New-York een uitgebreid gebruik gemaakt van „letter-boxes", dat zijn kastjes in het postkantoor, waarin iemands brieven gedaan worden, zoodra zij ontvangen zijn; de geadresseerde kan ze dan laten halen, wanneer hij verkiest. Er wordt evenwel streng op gelet, dat geen „flesschentrekkers" van deze kastjes misbruik kunnen maken door ze te huren en zoodoende het vertrouwen van vreemdelingen te winnen. *(Wordt vervolgd.)*

DE TENTOONSTELLING VAN 1900.

Dat het zeer moeilijk zou zijn, iets nieuws voor de Parijsche tentoonstelling van 1900 te bedenken, kon van te voren reeds ingezien worden door ieder, die in 1889 aan de Seineboorden vertoefd had.

Het thans openbaar gemaakte plan, dat voor uitvoering bestemd is, wijkt slechts in onderdeelen af, van wat vroeger reeds werd geprojecteerd. Te verwonderen is dit niet, indien men bedenkt, dat de ontwerpers gebruik moesten maken van de terreinen, die in het midden der stad van ouds her voor de wereldtentoonstellingen plachten te worden gebruikt.

In de eerste plaats heeft men het oog gevestigd op het betrekkelijk kleine stuk gronds, waarop de eerste Parijsche wereldtentoonstelling werd gehouden. Het Palais des Beaux Arts, de eenige herinnering aan deze expositie, wordt gesloopt en in de plaats daarvan een nieuw gebouw opgericht, dat echter zijn gevel niet aan de Champs-Elysées, doch aan een nieuwe straat, die in de as van de Esplanade des Invalides gemaakt wordt, zal krijgen. Een brug van 60 M. breed zal deze straat met die Esplanade in verbinding brengen. Het denkbeeld, dat hier zal worden verwezenlijkt, schijnt ons zeer gelukkig toe. Men ziet hier al weder hoeveel de Franschen er voor over hebben, om hun monumenten op de meest voordeelige wijze te doen uitkomen. Aan het einde dezer straat zal Mansard's koepel ongetwijfeld een uitmuntenden indruk maken, ten minste als de tentoonstelling is afgeloopen, want zoolang die duurt wordt de geheele Esplanade ingenomen door een reusachtig gebouw, dat in hoofdzaak voor kunstnijverheid en daarmede in verband staande vakken bestemd is.

Voor een goed deel heeft men zeker bij de keuze van het terrein aan de Champs-Elysées het oog erop gehad, om den hoofdingang der tentoonstelling zoo dicht mogelijk bij de Place de la Concorde te brengen. Daar echter dat terrein met de daaraan ver-

bonden Esplanade slechts een betrekkelijk klein deel der tentoonstelling kunnen herbergen, heeft men, als bij vroegere gelegenheden, ook weer van het Champ de Mars en het Trocadéro gebruik moeten maken, en deze langs de Seine-oevers met de andere terreinen in verbinding moeten brengen. Wie dus aan de Place de la Concorde binnenkomt, heeft nog heel wat te loopen, voor hij de hoofdgebouwen der tentoonstelling bereikt.

Deze hoofdgebouwen heeft men daarom door een spoorweg met elkander in verbinding gebracht, die, aan de noordwestzijde der Esplanade beginnend, den zuider Seine-oever volgt tot aan den zuidwesthoek van het Champ de Mars, en dan zuidoostwaarts gaat om langs de Avenue de la Motte Piquet de Esplanade weder te bereiken.

De Eiffeltoren, wiens afbraak velen reeds zeker achtten, blijft behouden; ook de vroegere machinegalerij blijft bestaan, doch wordt in het midden als feestzaal, aan de einden voor landbouwinzendingen gebruikt. Van het Champ de Mars wordt veel meer bebouwd dan in 1889; het toen gevolgde systeem om de gebouwen rondom een park te rangschikken, is ook nu toegepast. Daar evenwel dit park veel kleiner is dan vroeger, zal het effect minder grootsch zijn. Waar vroeger het hoofdgebouw stond, komt nu het paleis der electriciteit. De daaraansluitende gebouwen zijn voor chemische industrie, mijnbouw, textiele kunst, wetenschappen, levensmiddelen, ingenieurskunst, fabrieksnijverheid enz. bestemd.

Het Trocadéro-park biedt gelegenheid voor het plaatsen van allerlei kiosken, en zal geheel gewijd zijn aan de koloniale tentoonstelling. Van de Seine-oevers is de zuidelijke, die Champ de Mars en Esplanade verbindt, evenals in 1889 geheel ingenomen door gebouwen, die ten deele voor de vreemde natiën bestemd zijn, ten deele aan leger, vloot, zeevaart, jacht en visscherij zijn gewijd. De noordelijke Seine-oever is slechts van de Pont des Invalides tot de Pont de l'Alma bebouwd en wel met paviljoens voor de stad Parijs, den tuinbouw en de staathuishoudkunde. De Quai de Billy blijft onbebouwd; aan de waterzijde komt alleen een „terrasse de circulation", zoodat het mogelijk zal zijn van het Trocadéro naar de Place de la Concorde te gaan, zonder het tentoonstellingsterrein te verlaten

Om het verkeer tusschen de beide, door de Seine gescheiden terreinen mogelijk te maken, zullen — behalve de bestaande bruggen en de reeds genoemde van 60 M. breed, die een blijvend karakter heeft, — ook twee tijdelijke bruggen worden gemaakt. Van de gebouwen zullen alleen dat der schoone kunsten en dat voor oude kunst, beiden aan de Champs-Elysées, blijvend zijn; het overige wordt gesloopt.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

IV.

Verleden Zaterdag mocht ik met eene dame getuige zijn van de opening der Fransche afdeeling. Dat die dame mijne wettige ega was, spreekt van zelf. Dames hebben altijd met Frankrijk en Franschen op, en zoo mocht het eene gelukkige gedachte heeten het vrouwelijk element bij die opening een groote plaats in te ruimen.

Over de eigenlijke openingsplechtigheid zal ik maar kort zijn. Redevoeringen werden door verschillende Franschen gehouden met een gemakkelijkheid, die bewondering afdwong. Maar de Voorzitter van het uitvoerend comité toonde ook zijn tong tot zijn dienst te hebben en speechte bij den eerewijn, dat het een aard had. De muziek der schutterij speelde de Marseillaise, een dame liet daarop de „Valse du petit chien" van een vleugel weerklinken, jonge meisjes boden bloemen aan, kortom alles wat bij dergelijke gelegenheden gebruikelijk was, geschiedde.

Daarop trokken de genoodigden naar Oud-Holland en vonden wij gelegenheid op ons gemak de Fransche afdeeling in oogenschouw te nemen. Het verbaasde mij aanvankelijk wel, dat mijn vrouw niet met den stoet wou meetrekken, maar het raadsel was weldra opgelost, toen ik haar zag stilstaan voor de vitrines, waarin de „Bon Marché" te Parijs zijn mode-artikelen tentoonstelt. Ik kom er rond voor uit, dat ik de tegenwoordige dames-modes al heel weinig fraai vind; er is geen verhouding meer tusschen kleed en mouwen, en over korten tijd zal men over de tegenwoordige dwaasheden lachen, die niets zijn dan een karikatuur van de modes tusschen 1830 en 1840. Met dergelijke beweringen moet men echter niet bij de dames aankomen, en daarom liet ik mijn vrouw maar bij de „Bon Marché" om de „Collectivité de l'Ameublement" in oogenschouw te nemen. Men is gewoon zeer hoog op te geven van den Franschen smaak en van de Fransche kunstnijverheid; reeds bij vroegere gelegenheden kwam mij die lof overdreven voor, en ook thans kon ik er niet geheel mee instemmen. Zeker, onder de kleine bronswerken vindt men veel, dat de moeite waard is; ook onder de voortbrengselen van ceramiek en de inzendingen van den boekhandel is wel wat interessants, doch het overige is tamelijk banaal. De bronzen, gegoten naar de modellen van Chéret, hebben zeker iets aparts, maar behooren zij eigenlijk wel tot de kunstnijverheid? Mij dunkt, men mag hier met meer recht van kunstvoorwerpen spreken. Onder welke rubriek moet men evenwel de kopieën op kleine schaal van werken uit de Salon en dergelijken, die de eigenlijke handelswaar der Parijsche bronsgieters uitmaken, rangschikken? Van kunst in den eigenlijken zin kan hier geen sprake wezen, doch ook van kunstnijverheid niet. Kunstnijverheid toch is alleen denkbaar, waar de werkman iets van zichzelf in het door hem vervaardigde voorwerp weet te leggen; zij heeft niets te maken met het werk van hem, die op mechanische wijze een beeld verkleint en daarvan dan bronzen afgietsels maakt.

Met de eigenlijke Fransche meubelindustrie is het niet anders gesteld; hare voortbrengselen kunnen onmogelijk als tot de kunstnijverheid behoorend worden aangemerkt, omdat zij niets zijn dan zoo getrouw mogelijk nabootsingen van oude modellen. De historische stijlen worden om beurten, al naar den smaak van den dag dit medebrengt, gevolgd; van het streven naar wat nieuws, waardoor de Engelschen en Amerikanen zich tegenwoordig zoo gunstig onderscheiden, is bij de Franschen niets te bespeuren. Zij zijn volmaakt tevreden, wanneer het hun gelukt is den trant, naar een hunner vorsten genoemd, tot in de kleinste bijzonderheden na te maken.

Dezelfde opmerkingen gelden ook voor de bronzen, die voor huiselijk gebruik bestemd zijn, als pendules, lichtkronen en lampdragers. Maar zelden vindt men hier iets, dat door oorspronkelijkheid van vinding uitmunt, al is er uit een technisch oogpunt geen aanmerking op te maken.

Ik zeide daareven dat de voorwerpen, door de ceramiek-industrieelen ingezonden, een uitzondering maken. Ik had hierbij het oog op de vazen en luxe-voorwerpen van Clément Massier, die door een gelukkige verbinding van Oostersche met naturalistische motieven een bepaald modern cachet hebben. Vele andere inzendingen dezer firma echter naderen de Oostersche kunst al te zeer, dan dat zij als voortbrengselen van hedendaagsche nijverheid zouden mogen gelden.

Reeds vroeger is erop gewezen hoe de Fransche kunstnijverheid, als zij zich niet meer dan tot dusverre op oorspronkelijke conceptie gaat toeleggen, ondanks hare superioriteit op technisch gebied, op den duur door die der Engelschen en Amerikanen zal worden overvleugeld. Men heeft in Frankrijk behoefte aan iemand als Walter Crane, doch zulke mannen zijn maar niet voor het grijpen.

Onder deze overpeinzingen had ik het achtereind van de tentoonstellingsruimte bereikt, waar ik mijn vrouw vond staan voor de reusachtige vitrine van de „Chambre syndicale de la confection de la couture" gevuld met allerlei prachtig uitgedoschte poppen, die in historische volgorde een overzicht geven van de kleederdrachten in de verschillende tijdperken gebruikelijk. Daar zag men al de dwaasheden, die de mode sinds de twaalfde eeuw heeft weten te bedenken; jammer dat er de bedragen niet bij vermeld worden, die deze zotternijen aan de wettige of onwettige echtgenooten der dames gekost hebben.

De tonen van een orchestrion deden zich nu vernemen; de marsch uit Faust begeleidde onzen uittocht naar Oud-Holland, waar wij nog juist bij tijds aankwamen, om een gedeelte der exercitiën van het vendel stadssoldaten bij te wonen.

In de oude Amsterdamsche Meelhal aan het Marktplein, die tot café is ingericht, vonden wij ten slotte gelegenheid den inwendigen mensch wat te versterken en indrukken van „Oud-Holland" op te doen.

Die indrukken wil ik echter pas in mijn volgenden brief neerschrijven.

OSADO.

DE NIEUWE ST.-BAVOKERK TE HAARLEM.

De oude St.-Bavokerk te Haarlem, dat prachtig gedenkstuk van 15e-eeuwsche kunst, dat sinds de stichting van het bisdom in 1559, ook als kathedrale kerk dienst deed, is, sedert op 29 Mei 1578 de beruchte Haarlemsche nonen plaats vonden, in handen der Hervormden gebleven. Toen een veertig jaren geleden, de bisschoppelijke hierarchie weder hersteld werd, ontbrak het den nieuwbenoemden Haarlemschen kerkvorst aan een kathedraal en hij was genoodzaakt als zoodanig de toen pas gebouwde St.-Jozefskerk in de St.-Jansstraat in gebruik te nemen. Dit gebouw, een werk uit den tijd toen de Katholieke kunst zeer laag stond, is een onbeduidende quasi-klassieke scheppïng, die er door de toevoegselen van wijlen Van den Brink niet mooier op is geworden.

Het is dan ook verklaarbaar, dat de geloovigen der diocees reeds lang het plan hadden, om hun kerkvorst een meer waardige kathedraal te schenken. Zij hebben thans het bedrag bijeen, voor den bouw benoodigd en zullen nu het ontwerp, door de heeren Cuypers opgemaakt, doen uitvoeren. Reeds werd het eerste gedeelte dezer dagen aanbesteed.

Als bouwterrein werd gekozen een strook gronds aan de westzijde der stad, tusschen de Leidsche Vaart en den Hollandschen spoorweg. Het zou natuurlijk eigenaardiger geweest zijn, indien men de kathedraal in het midden der stad had kunnen plaatsen, doch een zoo uitgebreid terrein, als voor den bouw noodig was, kon daar natuurlijk niet verkregen worden.

Naar middeleeuwsch gebruik wordt het gebouw met het koor naar het oosten geplaatst; de hoofdingang komt dus naar de zijde van den spoorweg, wat aanvankelijk wel wat vreemd zal staan, doch bij de te verwachten uitbreiding der stad aan deze zijde zich binnen kort minder onnatuurlijk zal voordoen.

De ontwerpers hebben van het gebouw eene perspectievische teekening doen vervaardigen, die een denkbeeld geeft van de kathedraal, zooals zij zich na hare voltooiing zal voordoen van de noordoostzijde gezien. Het gebouw vertoont daar den vorm van een basiliek met kruisbeuk, galerijen boven de zijbeuken, kapellenkrans om het koor en kapellen langs koor en schip.

De bouwvormen zijn die, welke wij aan de latere werken van Cuypers, bv. de St.-Maria-Magdalenakerk te Amsterdam en de St.-Augustinuskerk te Nijmegen, vinden. Boven het kruis staat de korte zware toren met buitengewoon hooge spits, die reeds bij deze bouwwerken werd aangetroffen; de vensters van de kerk zijn allen smalle spitsboogramen, die in iedere travée tot groepen gerangschikt zijn. De galerijen maakten een aantal trappen noodig, die ten getale van zes, naast de transepten en het koor een plaats vonden. Deze rijke toren-ontwikkeling, gevoegd bij de galerijen boven de beuken en de smalle vensters geeft aan de kerk een bepaald 13e-eeuwsch karakter.

Naar de perspectiefteekening te oordeelen, schijnt de kerk wat laag voor hare lengte en breedte, een gebrek, dat door de ongewoon hooge spitsen der drie hoofdtorens niet verholpen kan worden. Het is een gebrek, dat vele der nieuwere R.-K. kerken, vooral die welke in steden werden opgericht, vertoonen. De bouwheeren hadden de middelen niet, die hun middeneeuwschen voorgangers ten dienste stonden, en dit belette hun, het muurwerk van kerk en toren zoo hoog uit den grond te doen rijzen, als men wel zou wenschen. Hooge, houten met leien bekleede spitsen mocten hiervoor dan vergoeding geven.

De rijke koorontwikkeling geeft aan het gebouw wel het karakter, dat eener kathedraal voegt. Vooral bij dien kapellenrijkdom zou men evenwel gaarne de eigenlijke koorabside wat hooger willen zien oprijzen; zij gaat nu al te zeer achter de hooge daken der kapellen schuil.

Dat gebakken steen in hoofdzaak voor den bouw gebezigd zal worden, spreekt van zelf voor hem, die de latere werken van Cuypers kent. Over de detailleering is op eene zoo kleine teekening als de perspectief niet te oordeelen; slechts trekken de aandacht de eigenaardig gevormde steunbeeren, die op de scheidingmuren der zijkapellen geplaatst, den druk der gewelven boven den middenbeuk en de galerijen opvangen. Naar het schijnt, komen boven de galerijen platte daken, die door balustrades bekroond worden.

En zoo zal dan Haarlem, als de 20e eeuw zal zijn aangebroken, naast haar 15-eeuwsche hoofdkerk er ook een 13-eeuwsche bezitten; als merkwaardigheid kan men den vreemdeling dan mededeelen, dat de laatste, ofschoon schijnbaar twee eeuwen ouder dan de eerste, toch vier eeuwen jonger is.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield den 13den Juni jl. zijne jaarvergadering in het lokaal Diligentia te 's-Gravenhage, welke door ruim 60 leden werd bijgewoond.

Door den dood waren aan het Instituut ontvallen de leden Dr. Th. van Doesburgh, gewezen directeur der gasfabriek te Rotterdam en A. F. van Seters, civiel en werktuigkundig ingenieur, aan wie de President W. F. Leemans een woord van herinnering wijdde.

De notulen der Instituuts-vergadering van 9 April jl., het jaarlijksch verslag en de rekening en verant-

woording van den Penningmeester waren den leden toegezonden en gaven geen aanleiding tot opmerkingen.

Onder de ingekomen geschenken verdienen meer bepaald vermelding een uitvoerig overzicht van de zes tot heden gehouden Congressen van binnenscheepvaart, in het Hoogduitsch geschreven door A. Weber Ritter von Ebenhof, Oostenrijksch afgevaardigde op het in 1894 te 's-Gravenhage gehouden Congres, waarover door hem in zeer waardeerende woorden wordt gesproken, en een door de Deensche Regeering aangeboden beschrijving in het Fransch van de vrijhaven van Kopenhagen; ter grootte van 60 HA., waarin o. a. melding wordt gemaakt van holle betonblokken, voor den golfbreker gebezigd, ter lengte van 2.54 M., voor een gedeelte samengesteld uit Monierbeton.

Een voorstel van den Raad van Bestuur om de September-vergadering te Amsterdam te houden, werd door de vergadering aangenomen.

De President, die van wege het Instituut zitting had gehad in het bestuur van het te Amsterdam in April en Juni gehouden nationaal Congres omtrent het vakonderwijs en de vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, gaf een kort verslag omtrent de verrichtingen van dit wèl geslaagd Congres en vestigde bepaald de aandacht op de vierde van de behandelde vragen: „Is het aantal en het gehalte der leerboeken ten dienste van het onderwijs en de beoefening onzer ambachten voldoende? Zoo neen, wat kan gedaan worden om dit aantal en gehalte te verbeteren." De President riep de medewerking van de leden van het Instituut op dit veld van arbeid in.

Onder de ingekomen stukken verdienen vermelding:

1. Circulaire met programma betreffende de vijfde Internationale Konferenz zur Vereinbarung einheitlicher Prüfungsmethoden von Bau- und Konstruktionsmaterialien, te Zürich van 9—11 September 1895 te houden, op welke bijeenkomst het Instituut door het lid G. B. H. F. Alpherts zal worden vertegenwoordigd, die ook van Regeeringswege aldaar zal optreden.

2. Mededeeling van het lid A. Huet over uitkomsten van proefnemingen met stoomketels.

3. Mededeeling van het lid H. C Bosscha betreffende Wiebe Adam, Nederlandsch ingenieur der XVIIde eeuw.

Deze beide stukken zijn voor het *Tijdschrift* bestemd.

4. Brief van het bestuur der afdeeling „'s-Gravenhage" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, ter geleide van het belangrijk aan haar ingediend rapport over het onderwijs aan de Polytechnische School.

Het eerst werd het woord verleend aan het lid H. A. van IJsselsteyn, die een zeer uitvoerige, door een aantal teekeningen en modellen toegelichte voordracht hield over de installatie van elektrische verlichting en krachtsoverbrenging te Rotterdam.

In groote trekken schetste hij de geschiedenis der zaak, waarin erop werd gewezen, dat men reeds besloten had tot hydraulische kracht de toevlucht te blijven nemen, toen de Directie der openbare werken tot de overtuiging kwam, dat de aanwending van elektrische kracht verreweg de voorkeur verdiende en dat ook voor de verlichting de elektriciteit naast het gas in ruime mate en tot denzelfden prijs kan worden toegepast.

Zeer breedvoerig schetste spreker het algemeen plan der elektriciteit-installatie, beginnende bij het elektrisch centraalstation, voorts de toevoerleidingen van de gasfabriek naar de beide onderstations A. en B., het kabelnet, waarvan verschillende modellen werden vertoond, en omschreef de exploitatie, de kosten van aanleg, onderhoud en bediening en de tarieven, die voor het gebruik zijn vastgesteld.

Zeer bepaald werd de aandacht gevestigd op de elektrische kraan en voorts op de Willams machines, waarvan er twee zijn opgesteld tot het drijven van de dynamo's. De verschillende voordeelen werden in het licht gesteld, welke die machines opleveren, met name het zuinige stoomverbruik. Een dergelijke machine is ook in werking voor het drijven van eene centrifugaalpomp voor de droogdokken. Een model ter verklaring van hare werking was ter vergadering aanwezig.

Deze voordracht gaf tot eene korte wisseling van gedachten aanleiding, die zich hoofdzakelijk op het gebied der economie en concurrentie bewoog.

De tweede voordracht werd gehouden door het lid Sijmons, die het Instituut in het vorige jaar op het Congres van hygiëne en demographie te Budapest had vertegenwoordigd en thans naar aanleiding van die opdracht eenige beschouwingen en mededeelingen ten beste gaf. De spreker, die indertijd eene zeer merkwaardige mededeeling over den werkkring van den gezondheids-ingenieur in het Instituut had voorgedragen, begon met te constateeren, dat de resultaten, welke de beoefening van de gezondheidstechniek oplevert, meer en meer worden erkend en dat wel in de eerste plaats van de zijde van de toongevende ingenieurs en vermeldde daaromtrent als verblijdend verschijnsel, dat Sir Robert Rawlinson, bij gelegenheid van zijne aanvaarding van het voorzitterschap van *the Institution of Civil Engineers*, ten verleden jare zijne openingsrede aan „the Sanitory Engineering" wijdde, terwijl iets dergelijks ook in de *Société des Ingénieurs Civils* te Parijs had plaats gehad.

In deze voordracht, rijk van inhoud, werd achtereenvolgens de aandacht gevestigd op de opleiding aan de Polytechnische School, die nog in dit opzicht zoo veel te wenschen overlaat, op hetgeen door de Duitsche Regeeringen voortdurend op het veel omvattend gebied van het onderwijs wordt gedaan, op de quaestie van de centrale verwarming en luchtverversching, op de eischen van den boven- en ondergrondbouw, op het verkrijgen van deugdelijk werk voor mindere prijzen, op proefstations, op het oprichten van leerstoelen voor de gezondheidsleer aan de universiteiten, op het spoelstelsel, op abattoirs, op de waarde van het Liernurstelsel, op de verbranding van den afval in de steden, op de kerkhoven en het bouwen van crematoria of ovens voor lijkverbranding. Omtrent dit laatste punt deed hij met nadruk den wensch hooren, dat eindelijk hier te lande volle vrijheid mocht worden genoten met betrekking tot de oprichting van zoodanige crematoria en knoopte hieraan vast de mededeeling hoe pijnlijk het hem dezer dagen getroffen had, dat het lijk van den onlangs overleden directeur der Polytechnische School, Dr. A. C. Oudemans Jr., die den wensch had kenbaar gemaakt, dat zijn lijk zou worden verbrand te Gotha, in de tegenwoordigheid van een stoet van professoren, studenten en andere diep geroerde belangstellenden, in een gewonen goederenwagen derwaarts moest worden vervoerd.

De spreker deelde ten slotte de conclusiën van eenige sectiën van het congres mede.

De vergadering werd in de derde plaats bezig gehouden door eene voordracht van het lid J. K. M. Pennink, die uit de onlangs voorgevallen doorbraak van den reservoir-muur bij Bouzey (Épinal), bestemd om eenige milliarden kub. meters water te keeren, welk onheil zulke verschrikkelijke gevolgen had na

zich gesleept, aanleiding nam tot het leveren van eenige beschouwingen, niet zoozeer ten doel hebbende om de oorzaken van dit ongeval afdoende aan te toonen, waartoe hem trouwens de gegevens ontbraken, als wel in het algemeen den toestand en de plaatselijke gesteldheid te bespreken en voorts de verschillende factoren na te gaan die op het metselwerk van invloed zijn en onheilen als deze kunnen teweegbrengen; als daar zijn de verschillende materialen en hunne onderlinge verhouding, de temperatuur en de vochtigheid, niet het minst de wijze van samenstelling van het bouwwerk. Hij wees te dezer gelegenheid op eenige bouwwerken uit den ouderen en den nieuweren tijd, in het bijzonder uit het Byzantijnsche tijdvak.

Deze voordracht gaf tot eene korte wisseling van gedachten met de leden Jhr. F. L. Ortt en J. Schroeder van der Kolk aanleiding.

Staande de vergadering werden eenige nieuwe leden aangenomen en anderen als zoodanig voorgesteld en had voorts de benoeming plaats van drie leden van den Raad van Bestuur ten gevolge van het aftreden van de raadsleden M. J. van Bosse, W. F. Leemans en J. M. Telders, van welke eerstgemelde, op grond van het bepaalde in het Reglement, weder verkiesbaar was. De keuze der vergadering vestigde zich op de leden M. J. van Bosse, Dr. L. F. van Dissel en Professor J. A. Snijders CJzn., aan wie van hunne benoeming zal worden kennis gegeven.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXCURSIE VAN DE AFDEELING ARNHEM.

Op den 5den Juni vereenigden zich slechts een zestal leden aan het station Arnhem om de voorgenomen excursie naar Hoorn en Enkhuizen te maken. Onder aangenamen kost was weldra Amsterdam bereikt en vervolgde het gezelschap de reis naar Hoorn, waar de heer G. J. Hennink, gemeente-architect, de welwillendheid had ons rond te voeren en het meest belangwaardige te toonen. Na ons in het hotel „Doelen" een weinig te hebben opgefrischt, begon de tocht door dit echt-Hollandsch stedeke, dat helaas, als zoo vele andere, door de verbinding met den spoorweg langzamerhand veel van het oorspronkelijke karakter heeft verloren. Veel wat nog over was van de bloeiperiode der Hollandsche kunst, is vernietigd en door moderne vanproducten vervangen; wat wij alhaas van de nieuwere bouwwerken zagen, gaf ons geen hoogen dunk van den smaak die daar heerscht.

Op het St.-Pietershofje werd ons de regentenkamer getoond met het goudleeren behang, de schoone wandspiegeltjes en het aardige ameublement in Louis XIV en XV.

Jammer dat het schoone schilderwerk in het plafond ten deele is vernield door een moderne gaspijp, maar bovendien doet de hitte van de lampen ook de verf afspringen. Het ware te wenschen dat de Regenten besloten om bij hunne avondberaadslagingen het gaslicht te bannen.

Vervolgens werd het raadhuis bezocht, dateerende van 1613, waarvan een der topgevels op zeer verdienstelijke wijze door onzen heidaan is gerestaureerd. Merkwaardig is ook hier weder dat de vensters van den begaanen grond in verhouding veel rijziger zijn dan die van de verdieping, wat men bij alle woonhuizen uit deze periode aantreft, maar dat het karakter van een openbaar gebouw niet weergeeft. De topgevels zijn zeer fijn geprofileerd en de volute-vallingen der trapjes geven het geheel een zeer aantrekkelijk aanzien. De gevelreeslijn vormt een overstompen hoek, en de oplossing daarvan met twee groote en een kleinen topgevel is zeer gelukkig. De schoone raadzaal met hare schilderingen, sierlijke kronen en wandspiegels, de smaakvolle stoelen met hunne geornementeerde bekleedingen, alles uit het laatst der XVIII eeuw, werden algemeen bewonderd. De bekende schilderij en de beker van Bossu werden niet vergeten.

Na nog verschillende oude geveltoppen en fragmenten te hebben bezichtigd, begon de mang hare rechten te doen gelden en vereenigden wij ons aan een dejeuner in „de Doelen."

Niet lang werd echter getoefd, daar ons zeer veel te bezichtigen overbleef. Allereerst werden bezocht de nieuwe Protestantsche en dito Katholieke kerk, respectievelijk van de bouwmeesters Muijsken en Bleijs. De eerste beviel ons van binnen beter dan uitwendig, terwijl de laatste aller bewondering opwekte. De schoone verlichting, de gelukkige oplossing van het schoeve terrein, de koepel, flink van verbouding als bekroning van het middenschip, alles werkte mede tot de bekoring van het geheel.

Bij het bezoeken van de oude kerken moest ons de verzuchting van het hart, hoe het mogelijk was om deze buiten dienst te stellen, daar men bij eene restauratie zelfs met bescheiden middelen had kunnen volstaan.

De Oosterkerk, omstreeks 1450 gesticht, is eene kruiskerk zonder zijbeuken en met een absis aan de oostzijde. De westelijke gevel, aan de straat gelegen, is uit de XVIIe eeuw. Boven het kruis bevindt zich een kleine toren. Slechts een der ramen bezit nog, hoewel erg beschadigd, de oorspronkelijke oude glazen in lood. Fragmenten van koorbanken en eene zeer karakteristieke spiltrap, leidende naar het dak, geven het geheel een eigenaardig aanzien. Wat de gemeente ertoe heeft gebracht deze kerk niet meer te gebruiken, was ons een raadsel.

De Noorderkerk, in beter staat dan de voorgaande, is eene kerk met drie beuken van gelijke hoogte, zonder kruisbeuk en een absis aan de oostzijde van den schildenbeuk. Evenals de voorgaande heeft zij houten gewelven en steenbalken met korbeels tusschen de pijlers en zuilen. Beide kerken doen denken aan de Westerkerk te Amsterdam, vooral de motieven van de Oosterkerk. De beide bekende poortjes van het Oude-vrouwenhuis (1610) en van het Gasthuis (1585) trokken zeer de aandacht.

Van hier ging het naar den hoofdtoren met zijne schilderachtigen bovenbouw en spits, en na een oogenblik toevens op het havenhoofd, waar wij genoten van de frissche koelte die ons van uit zee tegenwoei, voerde onze geleider ons naar het waaggebouw en vervolgens naar het West-Friesch Museum. De merkwaardigheden, op Hoorn en zijne geschiedenis betrekking hebbende en volorfel oudheden, waaronder zeer fraaie wandbetimmeringen uit het begin der 17e eeuw, zijn hier opgesteld.

Onder de menigte portretten zijn zeer verdienstelijke stukken en het is zeer loonend hier een bezoek te brengen, al zouden de verschillende voorwerpen doeltreffender geplaatst kunnen worden. Ook hier was een en ander door den heer Hennink ingericht en worden wij versterkt in onze meening dat Hoorn zeer veel verplicht is aan den tegenwoordigen architect, die paal en perk gesteld heeft aan het heerschende vandalisme. Het Museum is ingericht in het tegenwoordige Paleis van Justitie, welks gevel dateert uit de laat-Renaissance periode en geheel in natuurlijke steen is uitgevoerd.

De hooge temperatuur en de vele bespiegelingen, die natuurlijk onder het beschouwen van al die overblijfselen uit het bloeitijdperk onzer kunst waren gehouden, hadden de kelen dorstig gemaakt en onder het genot van den gebruikelijken borrel, gepeverden wij ons voor het in den „Doelen" bestelde diner, waaraan onze geleider als gast mede aanzat. Hier heerschte eene opgewekte toon, en onder het genot van een glas parelenden wijn werd aan het dessert een drunk gewijd aan onzen voorzitter, die onlangs in het hoofdbestuur van de Maatschappij gekozen werd.

Na het diner werd een zeer aardige tocht per rijtuig gemaakt naar de dorpen Zwaag enz., waarbij ons de traditioneele manier om huizen, boomen en zelfs klinkerpaden blauw te verven, het meest trof. De geheele streek geeft den indruk van welvaart.

In het hotel teruggekeerd, werd onder gezelligen kout de avond gesleten.

Reeds vroeg vertrokken wij den volgenden dag naar Enkhuizen, waar de heer De Groot, hoofdopzichter van de Snouck-van Loosenstichting, ons opwachtte. Voor opfrissching werd eerst een tochtje ondernomen naar Staveren en terug. De zee was kalm en de weinige schommeling der boot deed slechts een enkelen onzer den wensch slaken dat we spoedig weer vasten wal onder de voeten zouden hebben. Gedurende een kwartier werd Staveren bezichtigd en natuurlijk de bekende sage van het vrouwtje van Staveren in herinnering gebracht, die haren in zee geworpen ring eerder terugkreeg dan zij had kunnen vermoeden. Weinig is er over van de vroegere weelde.

Geheel anders dan te Hoorn is de gevel-indeeling in Enkhuizen, welke blijkbaar onder den invloed van de Amsterdamsche bouwwijze geboren is. De verdiepingen zijn in de gevels door blinde arkaden aangegeven, waarbinnen de vensters met platte omlijsting zijn geplaatst. De Ionische dubbelpilaster sluit de arkaden af. Veel natuurlijke steen aan banden en sluitsteenen geven aan de eenvoudige gevels toch een rijk karakter. De tympanen onder de bogen der ramen zijn meestal met zuivere cartouche-vormen voorzien.

Over het algemeen levert Enkhuizen meer belangwaardige op dan Hoorn en de betrekkelijk korte tijd, dien wij daar doorbrachten, werd door de goede zorgen van den heer De Groot, wien hier nogmaals daarvoor dank betuigd wordt, op de beste wijze besteed.

Achtereenvolgens, langs tal van aardige fragmenten, gingen we naar het stadhuis, een schepping uit het laatst der 17e eeuw. Allereerst werd op de verdieping de zoogenaamde witte zaal bezichtigd en daarna de raadzaal, in Louis XIV, met haar fraai velours d'Utrecht en de bekende plafondschilderingen; vervolgens de kamer van B. en W. met een schilderstuk van Ferdinand Bol in het plafond en de muurschilderingen met voorstellingen uit de Romeinsche geschiedenis, welke schilderingen blijkbaar uit een ander huis afkomstig zijn en hier later zijn geplaatst. De trouwzaal met het fraaie plafond was in gereedheid gebracht voor een trouwplechtigheid, doch de tijd ontbrak ons om dit heilige verbond te zien sluiten. Van hier ging het naar de Weeskamer met hare schitterende gobelins en den schoorsteen in Louis XIV met eene allegorische voorstelling van de weezenverzorging. Natuurlijk teekenden wij allen onze namen in het hier aanwezige boek.

Op de bovenlokalen werden nog de oudheden bezichtigd en het daar aanwezige zwaard van Bossu schonk ons de overtuiging dat het voorgeslacht sterker gebouwd was dan het hedendaagsche.

Van hieruit beschiktigden wij de door lieuwdijcke gerestaureerde gevels van het Weeshuis of armenhuis (1615), het voormalig Muntgebouw (1611) en het voormalig West-Indische huis (1630), alle uitmuntende door een aangenaam silhouet.

In het Weeshuis worden de bestuurskamers met hare rijke goudleeren behangsels en hooge schouwen bezichtigd; zeer merkwaardig is de vloer van een dezer kamers met wit zand ter dikte van 1 cM. gedekt, naar onze geleidster ons mededeelde voor de koude voeten in den winter. Welk een deftig karakter hebben deze vertrekken met hunne schitterende wandbekleeding, de hooge vensters, de schouwen met schilderwerk daarboven en de breede vleugeldeuren. Zij geven ons een denkbeeld van de weelde onzer voorvaderen; welk een verschil, wanneer men daarbij een kamer in een onzer hedendaagsche woningen vergelijkt!

De St.-Pancraskerk met hare twee beuken door slanke zuilen gescheiden, welke ieder in een absis eindigen en door houten gewelven gedekt zijn, werd nu bezocht. Hier werd een vluchtig kijkje genomen, omdat ieder wenschte wat langer te vertoeven in de St.-Gommaruskerk (1417) met de bekende koorbekken, den meesten onzer slechts uit afbeeldingen bekend.

Deze kerk heeft drie beuken, allen van gelijke hoogte, en geen kruisbeuk. De middenbeuk eindigt rechthoekig, doch de zijbeuken zijn schuin afgesloten. Aan de oostzijde bevinden zich twee traptorens en een portaal uit de XVII eeuw, waarvan de baksteen gevernist, en met eene akelige nauwkeurigheid met het penseel gevoegd is. Wat een slecht begrip van het in ere houden van oude overblijfselen!

Het langst werd natuurlijk vertoefd bij het beroemde koorhek, (1572), waarvan de maker ons onbekend is. Welk een rijkdom van ornement is hier voortgebracht. De oorspronkelijke koperen balusters zijn in 1578 tot geschut vergoten.

Na nog een vluchtig bezoek aan het oude en vergroote woonhuis van de Snouck-van-Loosen-stichting' gebracht en den door den bouwmeester Posthumus Meijjes gerestaureerden gevel in Louis XIV, XV en XVI, alsook de schoone vestibule en zalen bewonderd te hebben, gingen wij dankbaar voor het genotene, doch ten halve voldaan, omdat wij nog zooveel moesten ongezien laten, naar het station, om volgens afspraak naar Amsterdam te stoomen en daar op de wereldkermis te dineeren.

Ons programma getrouw, getroosten wij ons, alhaar komende, de dubbele entrée die het comité van de kermis meende te moeten heffen, omdat de van Lombok teruggekeerde soldaten als reclamemiddel zouden dienst doen. Allen waren het eens dat oud-Holland de clou van de geheele ondernemig is en men waarschijnlijk beter had gedaan met alleen dit te exploiteeren.

Wat iemand op een wereldtentoonstelling, of liever eene voor hotel- en reiswezen, voor bijzonders ziet aan een draaiende kamer, het uitbroeien van kinderen, een wanstaltigen olifant enz. is ons een raadsel; men moet een slecht denkbeeld hebben van den smaak van het publiek om met wanstaltigheden als de genoemde olifant te durven aankomen.

Tot slot werd gezellig op de papieren stoomboot gedineerd en te 8½ uur door de moesten de terugtocht ondernomen met de overtuiging „quo les absents avaient tort."

F.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

HAARLEM. Zaterdag, den 9den dezer maand, werd alhier de 22ste vergadering gehouden van de Nederlandsche Vereeniging voor werktuig- en scheepsbouwkundigen. Nadat eene discussie gevoerd was over de voordrachten, in de vorige vergadering gehouden, leidde de heer J. van Hasselt de ontwerp-voorschriften voor de beoordeeling van ijzer-constructiën, door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs opgemaakt, bij de Vergadering in; met het oog op de belangrijkheid van dit onderwerp werd eene commissie benoemd om de zaak ter harte te nemen.

De heer Eano van Gelder hield een voordracht over de opleiding van aanstaande technici in Nederland; de bespreking werd uitgesteld totdat het rapport van den heer Figée, afgevaardigde van de Vereeniging op het Congres, zou zijn ingekomen.

Ten slotte werd een gezamenlijk bezoek gebracht aan het Koloniaal Museum, alwaar de heer Cremer, voorzitter van den Raad van bestuur, eene belangrijke rede hield, waarin hij met nadruk wees op de groote waarde van onze overzeesche bezittingen voor de ontwikkeling van de Nederlandsche industrie.

PERSONALIA.

— De Minister van Waterstaat benoemde tot tijdel. opzichter bij het vernieuwen van de Ter-Idzerderbrug in den rijksweg van Leeuwarden naar de Overijselsche grens, J. R. H. Raam, te Leeuwarden.

— De Minister van Waterstaat heeft bepaald, dat de ingenieur 2de kl. D. J. Steyn Parvé, thans in het 6de rivierarrondissement te Rotterdam, zal dienst doen als ingenieur van het noordelijk arrondissement van het 4de district, ter standplaats Zwolle, en de ingenieur 1ste kl. J. C. Ramaer, thans bij den algemeenen dienst te 's Gravenhage, als ingenieur in het 6de rivierarrondissement, ter standplaats Rotterdam.

— In den avond van Vrijdag 7 Juni is te Delft aan verval van krachten overleden Dr. A. C. Oudemans Jr., directeur en hoogleeraar in de scheikunde aan de Polytechnische School, ridder der orde van den Ned. Leeuw, officier der orde van Oranje-Nassau, geboren te Amsterdam 19 April 1831.

Het Delftsche studentencorps heeft voor den tijd van zes weken den rouw aangenomen.

— Gedeputeerde Staten van Zeeland hebben, met ingang van 1 Juli a. s., den heer C. L. M Lambrechtsen op zijn verzoek eervol ontslag verleend als ing. van den prov. waterstaat, en in diens plaats ter standplaats Goes benoemd den heer C. C. Cosmans, thans opz. der 1e kl te Colijnsplaat.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter 1e klasse van den prov. waterstaat in Zeeland te Colijnsplaat. Jaarwedde ƒ1400. Adres vóór 21 Juni aan het Gewestelijk Bestuur te Middelburg.

— Bouwkundig opzichter. Salaris ƒ60 's maands. Adres lett. A, boekh H. J. Koebrugge, Winterswijk.

— Bouwkundig teekenaar, tegen flink salaris en voor langen tijd. Adres P. W. Blanken, timmerman en metselaar, Leuvehaven 26 Rotterdam.

ADVERTENTIEN.

Opleiding.

Voor een **JONGELING**, eenigzins met **Bouwkundig teekenen** bekend, bestaat bij een Architekt gelegenheid om theoretisch en praktisch opgeleid te worden voor **OPZICHTER-TEEKENAAR.**

Brieven franco onder lett. K. Z. aan den heer LAURENS VAN HULST te *Kampen.*

Assurantie Maat-schappij tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Rapenburg 29. FOLKERS & Co. Amsterdam.

DIRECTE AANVOER van **Portland Cement**. Merk: *Knight Bevan & Sturge.* Merk: *Dijckerhoff & Söhne.*

DRIJF-, MOS- EN METSELSTEENEN.

ENGELSCHE, DUITSCHE, FRANSCHE en HOLLANDSCHE

TROTTOIR-, VLOER- en WANDTEGELS, in verschillende dessins.

Dakpapier, Asphalt en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM, middel tegen het rotten van Hout en Touw, tegen zwamvorming enz.

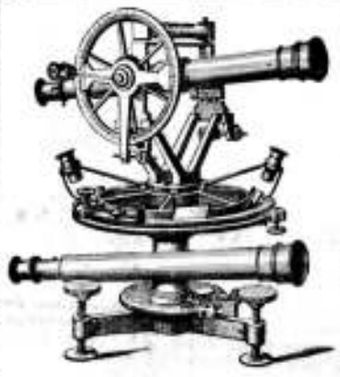

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN.** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°25 ZATERDAG, 22 Juni 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nummer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

NEW-YORK.

(*Vervolg van pag.* 187.)

De reeds genoemde City Hall is het stadhuis van New-York. Het is een klassiek gebouw uit het begin dezer eeuw, van witte steen, met een koepel erop, die een electrisch uurwerk bezit. In het gebouw worden vele herinneringen aan Washington bewaard, die wij evenwel niet zijn gaan zien.

Een soortgelijk witmarmeren gebouw, in Korinthischen stijl, is het County Court achter het raadhuis, waar het gerechtshof van den Staat New-York zetelt. Het gebouw is niet voltooid, wat vooral aan het ontbreken van den koepel te zien is. Zooals het gebouw staat is het een monument van gemeentelijk wanbeheer; het was toch tijdens dit gerechtspaleis werd opgericht, dat in 1869—1870 de beruchte verduisteringen plaats vonden en het grootste deel der gelden, voor den bouw toegestaan, in de zakken der raadsleden en hunne medeplichtigen terechtkwam. Iets dergelijks wordt in Amerika veel kalmer opgenomen dan bij ons; omkooperij is er aan de orde van den dag en voor geld kan men alles gedaan krijgen. Nog onlangs werden alle commissarissen van politie ontslagen, omdat het bleek dat die beambten een systeem van omkooperij en afpersing toepasten, dat met alle beschrijving spot. Die geringe nauwgezetheid, om haar niet erger te qualificeeren, is de groote schaduwzijde van het Amerikaansche leven.

Maar wij willen hier geen zedepreeken gaan houden, en begeven ons dus weer in het straatgewoel. Voorbij City Hall Park zijn het meest magazijnen van groothandelaars, die men in Broadway vindt. Er zijn hier verschillende goede bouwwerken, bv. dat van de New-York Levensverzekeringmaatschappij, op den hoek van Leonard-street, maar ook wel afschrikwekkende, bv. het ijzeren gebouw van A. T. Stewart & Co. op den hoek van 9th Street.

Union-square breekt Broadway nu af; de straat begint echter weder aan de noordwestzijde van dit plein en loopt dan, zooals wij reeds opmerkten, steeds noordwestelijk schuin door alle andere straten en avenues heen. Tusschen Union- en Madison-square vindt men de mooiste winkels van New-York, en het is in dit gedeelte van Broadway dat men bij voorkeur zijn boodschappen gaat doen. Madison-square is het middenpunt van het voorname New-York. Men ziet in zijn nabijheid talrijke 1e-rang-hotels, waaronder ook het Albemarle, waar wij afstapten; ook worden er allerlei publieke vermakelijkheden gevonden. Het park is zeer schaduwrijk en bezit een fontein; de vele kinderen met hunne kindermeisjes en gouvernantes maken er het verblijf overdag niet zeer aanlokkelijk. Tegen den avond wordt het er kalmer.

Het is intusschen tijd geworden den inwendigen mensch te versterken en daarom zullen wij maar bij Delmonico binnengaan, het beroemdste restaurant der stad. Het groote gebouw grenst aan 5the Avenue, Broadway en 26th Street. Alles wat de meest verfijnde weelde maar opleveren kan, wordt hier gevonden; de prijzen zijn daarmede in overeenstemming. Met ons tweeën dejeuneerden wij, bescheidenlijk nog wel, voor 5 dollars, met inbegrip van een flesch goeden Bordeaux, de goedkoopste die de wijnkaart opleverde. Het gelukte ons alleen binnen dit bedrag te blijven, door één portie voor twee personen te bestellen, wat ook te Parijs gebruikelijk is en ook hier goede resultaten opleverde, daar de porties zeer ruim genomen bleken.

De cafézaal van dit etablissement kijkt uit op Broadway en 26th street; zij heeft een marmeren vloer en een zeer rijk plafond. Hier worden alleen heeren toegelaten, die hier kunnen rooken, drinken en . . . . pruimen naar hartelust; dit laatste amusement, dat ten onzent alleen bij de mindere standen gebruikelijk is, schijnt in Amerika ook bij den „rijkdom" nog

zeer in zwang. Althans overal worden „spitting boxes" aangetroffen, waarvan veel gebruik gemaakt wordt. De rest van de verdieping gelijkstraats wordt ingenomen door de eetzaal, die op 5th Avenue uitzicht heeft; de meubileering dezer zaal is bij uitstek rijk. Door een lift bereikt men de eerste verdieping, waar een groote eetzaal en talrijke kabinetten aanwezig zijn, die men allen huren kan, voor grof geld natuurlijk.

Er zijn vele andere restaurants te New-York die goedkooper en toch niet minder dan Delmonico's mogen heeten. Niemand die hier komt zal echter verzuimen, al kost het hem nogal wat, om dit eerste restaurant der wereld te gaan zien.

Van de hotels die aan Madison-square grenzen, is het Fifth Avenue-hotel een der voornaamste; evenals bij de meeste dergelijke inrichtingen te New-York is de architectuur van een soberheid, die in Europa misplaatst zou geacht worden. Het gebouw met zijn zes verdiepingen en zijn plat dak, heeft wel iets van een reusachtige doos. Wat comfort aangaat, moet dit hotel, naar men ons zeide, alles wat men in Europa gewend is, verre overtreffen.

Als wij Broadway nu weer volgen, zien wij talrijke schouwburgen en, nadat wij 42th street gepasseerd zijn, meest woonhuizen, die in appartementen verhuurd worden. Onder de vermakelijkheden neemt de Madison-square Garden ook een plaats in. Dit groote en nog nieuwe gebouw bevat een circus, dat in een bassin veranderd kan worden. Bovendien is een theater, een restaurant, een concertzaal en een balzaal onder hetzelfde dak aanwezig. Een ongemeen hooge toren is op een der hoeken geplaatst. Aan Madison-square staat ook het theater van dien naam, dat als merkwaardigheid twee tooneelen boven elkander heeft. Terwijl op het eene tooneel gespeeld wordt, zet men op het andere reeds de decoraties voor het volgende bedrijf overeind. Door middel van waterdruk wordt dan de verandering van tooneel in een paar minuten bewerkstelligd.

Broadway gaat nu bij 60th Street over in het Central-Park, een der grootste bezienswaardigheden van New-York. Zoals wij reeds zeiden, ligt de stad op een eiland, dat langzamerhand naar het dambordsysteem, geheel vol zou zijn gebouwd, indien men niet ongeveer in het midden een aantal vakken voor een park had bestemd, dat ongeveer 4 kilometer lang en 1 kilometer breed is. De schaduwrijke lanen zijn uitmuntend onderhouden; na den middag is hier de verzamelplaats van den New-Yorkschen beau-monde, die in zijn equipages rondrijdt. Door vijvers en groote reservoirs der stedelijke waterleiding wordt een aangename afwisseling in het landschap teweeggebracht.

In het zuidwestelijk deel is een groot grasveld, dat gelegenheid tot allerlei spelen biedt. Het hoogste punt van het park is naast het reservoir der waterleiding te vinden; er is daar een uitkijktoren gebouwd, vanwaar men vooral naar de zuidzijde een fraai panorama geniet. Ongeveer midden in het park is het terras, dat door arcades gedragen wordt en waartoe twee trappen toegang geven. De stijl dezer architectuur is die van François I; het ornement is evenwel geheel vrij behandeld. De laan, die op dit terras uitloopt, heet „the Mall" en wordt aan de stadszijde bereikt door een soort van eerepoort, die den nogal weidschen naam van „Marble Arch" draagt. Verscheidene standbeelden en busten zijn langs deze laan geplaatst; zij hebben echter geen groote kunstwaarde.

Ook de kunstwaarde van den inhoud van het Metropolitan Museum of Art, dat in het Central-Park gelegen is, kan niet buitengewoon groot geacht worden. Het gebouw, dat men thans ziet, is pas een deel van een geheel, dat later voltooid moet worden, zooals aan de zijgevels duidelijk te zien is. De stijl van het bouwwerk is naar de Engelsche Gothiek gevolgd. De hoofdingang is aan de zuidzijde; in de vestibule zijn eenige oudheden opgesteld. Rechts, gelijkstraats, worden Egyptische en andere oudheden gevonden; links een verzameling van glaswerk en kantwerk, ijzerwerk en bronswerk, die voor de kunstgeschiedenis groot belang heeft. De groote middenzaal gelijkstraats wordt ingenomen door een collectie van architectuur-afgietsels. Ook hangt daar Hans Makart's „Jacht van Diana", een werk al zoo verouderd, dat men zich niet begrijpt hoe het eenmaal beroemd was.

Op het bordes van de trap is een modern mozaïek van Rinaldi, dat in fijnheid van afwerking een schilderij gelijk komt, doch daardoor juist het aantrekkelijke van andere mozaïeken mist. Onder de schilderijen, die in goedverlichte zalen op de verdieping zijn tentoongesteld, komen voor van Rosa Bonheur, Meissonier, Detaille enz. De prijzen, daarvoor betaald, schijnen niet in verbouding tot de kunstwaarde. Vanderbilt, die de groote Rosa Bonheur cadeau gaf, betaalde daarvoor 55,000 dollars; Milton gaf voor de groote Meissonier 70,000 dollars. In de bovenzalen zijn op het oogenblik ook vele kunstnijverheidsproducten tentoongesteld, waaronder goede specimina van oude Oostersche kunst.

De zalen, waar de collectie, door Mrs. Wolfe aan het Museum vermaakt, bijeengehangen is, bevatten voornamelijk moderne Fransche kunst. Vervelende stukken van Breton, Gérome, Couture en Meissonier worden hier afgewisseld door juweeltjes van Corot, Troyon en Diaz. Kenschetsend is het echter voor den Amerikaanschen smaak, dat men aan een Bonnat de ereplaats heeft gegeven.

De oude schilderijen zijn meestal slechts in bruikleen aan het Museum gegeven. Er zijn daar zeer goede onder, bv. Rembrandt's beroemde „Vergulder," en een mansportret van dienzelfden meester. Ook een uitmuntende Van Dijck, het portret van den Hertog van Richmond en een Velasquez, het portret van don Balthazar, zijn hier tijdelijk aanwezig. Voor een stuk van Joshua Reynolds, door Morgan in bruikleen afgestaan, betaalde deze 75,000 dollars, zeker een bedrag, dat in geen verbouding staat tot de waarde van het werk van dezen 18e-eeuwschen meester. Teekenend voor den kunstzin dezer Amerikaansche millionairs is het, dat zij ook hooge bedragen geven voor groote stukken van allerlei moderne schilders, die in Europa al van hun voetstuk zijn afgehaald. Misschien veel interessanter dan al deze groote „machines" is de collectie, die door den tegenwoordigen directeur van het Museum, den heer Di Cesnola, op Cyprus bijeengebracht werd. Zij geeft een zoo volledig mogelijk overzicht van de oudste Grieksche en Phenicische kunst.

Ook in Amerika is het gebruikelijk, evenals bij ons in het Rijksmuseum, om gedenkteekenen ter herinnering aan meer of minder beroemde mannen aan de openbare kunstverzamelingen toe te voegen. Het beste dezer monumenten is zeker dat voor den dichter Poe, waar een gracieus vrouwefiguurtje de buste van den overledene bekranst.

Een eigenaardigheid van dit museum is dat overal electrisch licht werd aangebracht, omdat het ook 's avonds geopend blijft.

Bij dit museum is de Egyptische obelisk opgericht, die indertijd door Ismaël Pacha aan New-York ten geschenke werd gegeven. Zij werd blijkens de daarop aanwezige hieroglyphen gemaakt op last van Thutmes III, als een dankoffer aan den zonnegod voor den bijstand, dien hij vijftien eeuwen vóór het begin onzer jaartelling in zijne oorlogen had ondervonden. Men begrijpt eerst recht, hoe oud dit gedenkteeken is, door zich te herinneren, dat het deze zelfde Thutmes was, die de Israëlieten naar Egypte bracht en ze daar in slavernij deed leven. Toen Mozes hen uit die slavernij verloste, had deze obelisk reeds vele jaren overeind gestaan. Drie eeuwen na Thutmes' regeering deed koning Ramses II eenige opschriften aan die van zijn voorzaat toevoegen; omstreeks 900 voor Christus, dus weer drie eeuwen later, plaatste ook koning Usorkon er zijn naam op.

Dit gedenkwaardig monument eener zoo hooge oudheid had in het droge warme klimaat van Egypte drie-en-dertig eeuwen over zijn kruin zien gaan zonder dat de tand des tijds er vat op had. Het graniet, dat dus den tijd tartte, toonde zich echter niet bestand tegen de vocht en vorst, die aan het New-Yorksche klimaat des winters eigen zijn. Hoewel de obelisk nog pas vijftien jaren te New-York overeind staat, vertoont zij reeds duidelijke sporen van verwering, waartegen men, tot dusverre te vergeefs, allerlei middelen poogt aan te wenden.

Om nu weder naar het meer zuidelijk deel van New-York terug te gaan, kunnen wij niet beter doen, dan de Fifth Avenue inslaan, die tegenwoordig de straat is, waar de rijke New-Yorkers bij voorkeur wonen. In het gedeelte der straat, dat aan Central Park grenst, worden op het oogenblik werkelijk vorstelijke huizen gebouwd. Op den hoek van 66th street staat het huis van den millionnair Havemeijer, in een soort van Louis-XIII-stijl, geheel van witte steen gebouwd, en min of meer aan een kasteel herinnerend. Andere huizen hier in de nabijheid zijn meer in den trant, dien de Engelschen als „Queen Ann" plegen aan te duiden. Zuidelijk verder gaande, treffen wij op de hoeken van 57st, 52d en 51st street de vermaarde Vanderbilt mansions aan. Het zijn ware paleizen; dat op den hoek van 52d Street is in den stijl van François I, en het herinnert sterk aan dat, hetwelk een Amsterdamsch millionair op de Heerengracht recht tegenover de Beulingstraat deed oprichten. Het detail vertoont al den rijkdom, die van de paleizen in Frankrijk gekopieerd kon worden.

Meer aan de nieuwere Berlijnsche architectuur herinneren de beide huizen, die de oude Vanderbilt deed bouwen. Hun forsche kroonlijsten, hooge attieken, erkers en pilasters zouden aan de Spree niet misstaan.

Hier in de nabijheid, tusschen 50th en 51st Street, staat ook de kathedraal van St.-Patrick, die gezegd wordt de fraaiste kerk der Vereenigde Staten te zijn. De lof, dien men in Amerika voor dit bouwwerk overheeft, is van overdrijving niet vrij te pleiten. De bouwmeester, die in 1858 aan het werk toog, heeft blijkbaar de bedoeling gehad, om de schoonheden van de kerken te Amiens, Keulen en Rheims in één monument te vereenigen. De kerk herinnert in vele opzichten aan de Votif-Kirche te Weenen, waar Ferstel iets dergelijks poogde te bereiken, en het niet verder bracht, dan tot een zeer correcte maar ook zeer koude schepping.

De St.-Patrickskathedraal is van aanzienlijke afmetingen, daar zij 90 M. lang en zonder het transept 30 M. breed is, terwijl ook de hoogte onder de gewelven van den middenbeuk 30 M. bedraagt. Twee torens, die zeker wel honderd meter hoog zijn, flankeeren den naar Fifth Avenue gekeerden westelijken gevel. De kenner van Gothiek zal op de detailleering van het geheel nog al wat aan te merken hebben, daar dertiende-, veertiende- en vijftiende-eeuwsche motieven zonder eenig gemoedsbezwaar dooreengemengd zijn. Zoo is boven de deur van den hoofdingang, een aan de 15e-eeuwsche Engelsche gothiek ontleende boog te zien, daarboven een 13e-eeuwsche bladfries uit Rheims, en nog hooger een tympan met 14e-eeuwsche traceeringen naar Duitschen trant. Deze vreemdsoortige dooreenmenging wordt overal aan het bouwwerk gevonden. Het interieur is ongetwijfeld indrukwekkend, waartoe niet weinig wordt bijgedragen door de geschilderde glazen, die bijna alle vensters versieren. Zij zijn meest van Fransch fabrikaat en onderscheiden zich door een harmonisch coloriet. De altaren zijn, ten deele, bijzonder rijk uitgevoerd, doch het peil der kunst, die zij vertoonen, kan niet hoog geacht worden.

Minder groot, maar uit een architectonisch oogpunt misschien interessanter is de Reformed Dutch Church, op den hoek van 48th Street. Ook hier is de Gothiek aan het woord, doch op eene wijze, die rekening houdt met hedendaagsche eischen. Het amphitheatersgewijze behandelde plan maakt het gebouw voor den predikdienst zeer geschikt. In den toren op den hoek hangt een klok, die in 1731 uit Holland gekomen moet zijn.

In denzelfden geest is de Presbyteriaansche kerk op den hoek van 55th Street; hier is evenwel, door het aanwenden van wat al te veel ornement en het toepassen van allerlei lichtgekleurde houtsoorten een al te wereldsch effect verkregen, wat evenwel in de nieuwe Amerikaansche kerken gaarne nagevolgd werd. In deze kerken is alle comfort, dat men maar verlangen kan, aanwezig. Een zeer eigenaardig gebouw in Moorschen trant is Temple Emanuel, een Synagoge met minaretten naast den gevel. Bruine en witte zandsteen wisselen elkander hier af.

Een niet minder interessant kerkgebouw is de Reformed Dutch Church, op den hoek van 29th Street. Deze kerk staat te New-York bekend als de „Holland Church" bij uitnemendheid. De gemeente, die deze kerk deed bouwen, is misschien de rijkste, die ergens bestaat, daar de gronden, die zij bij haar stichting in de zeventiende eeuw ontving, thans in het hartje van New-York liggen en dus een ontzaglijke waarde hebben. Het kerkgebouw spreekt daarvan; het is in den zeer karakteristieken, op het Fransch-Romaansch geïnspireerden stijl, die tegenwoordig in Amerika in zwang is, opgetrokken. De gevels zijn van wit marmer, hier en daar rijk gebeeldhouwd. Het interieur is met alle comfort ingericht.

Het is langs Fifth Avenue dat men de fraaiste equipages van New-York ziet rijden. Toch begint de straat langzamerhand haar deftig, voornaam karakter te verliezen. Tusschen 13th street en 42th street, waar voorheen niets dan heerenhuizen waren, zijn nu haast overal winkels gekomen, wel is waar meest allen van kunst- of luxe-artikelen.

(*Wordt vervolgd.*)

UIT AMSTERDAM.

De jaarlijksche tentoonstelling van teekeningen, die met loffelijke volharding telken male door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst pleegt georganiseerd te worden, herinnert mij telkens aan een ouderwetschen barometer, zulk een keurig instrument uit de vorige eeuw, als men nog in sommige gangen en vestibules ziet. „Zeer schoon" leest men op het hoogste punt, dat het kwik bereiken kan, „regen en wind" staat bij het laagste punt aangegeven. Maar

dikwijls staat het kwik hoog en ziet men toch geen zonnestraal, terwijl even vaak een heldere hemel is waar te nemen, als het instrument regen en wind aanwijst.

Beschouwt men nu de Maatschappij-tentoonstelling als den barometer onzer bouwkunst, dan heeft men ditmaal geen bijzonder hoogen, doch ook geen verontrustend lagen stand kunnen aflezen, waaruit ondertusschen nog geene conclusiën omtrent den werkelijken toestand getrokken mogen worden. Placht al van oudsher het aantal inzenders niet groot te zijn, ditmaal is het zoo gering, dat de tentoonstelling met den besten wil ter wereld geen beeld kan geven van den huidigen staat onzer architectuur.

Veelszins eigenaardig mag het daarenboven nog heeten, dat de tentoonstelling voor een goed deel bestaat uit schetsen, teekeningen en photographieën naar oude bouwwerken en details. Is deze overheersching der kunst van het verleden slechts toeval, of wijst zij erop, dat velen onzer bouwmeesters, het onmogelijke van oorspronkelijke scheppingen inziende, zich alleen nog maar tot reproducties bepalen? Ik hoop het eerste.

Niet minder opmerkelijk is de bijna geheele afwezigheid van monumentale ontwerpen in den eigenlijken zin. Alleen het Centraal Bureau te Utrecht, dat Klinkhamer thans bouwt en waarvan teekeningen ter tentoonstelling aanwezig zijn, kan als zoodanig gelden. Het is jammer dat de aquarel, die dit gebouw in perspectief te zien geeft, niet wat beter van bewerking is, daar nu het oordeelen over het wezenlijk effect van het bouwwerk moeilijk wordt. Het schijnt dat de ontwerper zich heeft laten inspireeren door de half Duitsche, half Vlaamsche Renaissance, die bv. Wielemans te Weenen bij monumentale gebouwen gaarne toepast. De aquarel staat natuurlijk niet toe dat de beschouwer van de detailleering een goed denkbeeld verkrijgt; wellicht doet echter in werkelijkheid de behandeling der onderdeelen sommige zwakheden der algemeene conceptie vergeten.

Naar wat nieuws heeft de ontwerper volstrekt niet gestreefd; ook de meeste zijner tentoonstellende collega's blijven op de oude paden. Nu eens naar Duitschland, dan weer naar Vlaanderen, maar ook wel naar Frankrijk kijkende, ontwerpen en bouwen zij woonhuizen en villa's, die zeker in den smaak van het publiek vallen, doch die een zoo onpersoonlijk karakter hebben, dat men onder de tentoongestelde photographieën naar de namen der bouwmeesters moet zoeken om het werk van den een niet met dat van den ander te verwarren.

De teekeningen van Jesse hebben nog altijd iets eigenaardigs en daaruit spreekt wel een persoonlijkheid. Doch dit personeele bepaalt zich uitsluitend tot de teekeningen; de ontwerpen zijn doodgewoon en zouden, door iemand anders ten papiere gebracht, ter nauwernood worden aangekeken. Gij zult een teekening van Jesse uit duizenden herkennen, maar velen zijner uitgevoerde bouwwerken onopgemerkt voorbijgegaan.

Niet minder eigenaardig zijn de teekeningen van Berlage. Ik hoor u reeds zeggen dat gij het bespottelijk manierisme vindt om alles met dikke als door een houtje teweeggebrachte lijnen te teekenen, dan, zonder de minste schaduw, harde, vlakke tinten tusschen die lijnen te wasschen en eindelijk om het geheel een ornementrand te maken, die naar de nieuwere Engelschen is gevolgd. Ik wil u dit wel toegeven, doch aan den anderen kant verzoek ik u de oogen niet te willen sluiten voor de verdiensten van de ontwerpen, waarmede de bizarre wijze van teekenen niets te maken heeft. Er zit in die verzekeringsgebouwen, als welker architect Berlage langzamerhand specialiteit gaat worden, menig motief dat zeker niet banaal is. Gij werpt mij tegen dat de archaisch-Romaansche vormen, waardoor Berlage's latere architectuur zich onderscheidt, volstrekt niet nieuw zijn, doch al sinds een jaar of vijftien in Noord-Amerika de elementen van een zeer karakteristieken bouwtrant uitmaken. Ook dit wil ik niet ontkennen, doch gij zult het met mij eens zijn, dat na al het Duitsche en Vlaamsche wat wij gehad hebben, iets Amerikaansch een aangename afwisseling vormt. Of die Amerikaansche architectuur nu in Amsterdam op haar plaats geacht kan worden en of aan het Sophiaplein zoowel als op het Damrak iets anders niet passender zou geweest zijn? Ja, dat is een vraag die moeilijk voldoende kan worden beantwoord. De kolossale verzekeringsgebouwen waren voorheen te Amsterdam onbekend. Zij zijn een Amerikaansche uitvinding en moeten dus, in welken trant ook gebouwd, te Amsterdam een eenigszins zonderlingen indruk maken. Hendrik de Keyser heeft zich tegenover zijn Munttoren zeker geen Amerikaansche architectuur gedroomd, doch dit mag geen reden zijn om een 19e-eeuwsch architect te beletten de taal zijns tijds te spreken.

Ik voor mij zie veel liever dit volgen van echt moderne kunst dan de nabootsingen van het verledene, zooals ze in Kuipers' (niet Cuypers) kerk te Scheveningen of Le Comte's woonhuis te Delft worden gevonden. Er is, mijns inziens, niets tegen, ja zelfs veel voor te zeggen, dat men aanknoopt aan onze nationale traditie, zooals die in het laatst der 16e en het begin der 17e eeuw bestond, doch men moet zich voor navolging wachten.

Deze directe navolging is een der schaduwen, die de ijverige studie van het verledene — ter tentoonstelling blijkende uit afbeeldingen die bij Egypte beginnen en bij het Hotelwezen-marktplein eindigen — met zich brengt. Men voelt zich klimop en zoekt een stam om zich aan vast te hechten. Wie geen stam vindt, meent dat hij niets kan doen dan laag bij den grond blijven. Aan meer klimop is echter geen behoefte; reeds iedere doode stam prijkt daarmede. Het woud moet echter weer in zijn vorigen luister gaan prijken, en daarom dienen de jonge eikjes en beukjes, die zich hier en daar in het dorre bosch der bouwkunst vertoonen, beschermd te worden, opdat zij niet door het klimop en andere kruipende woekerplanten in hun groei worden belemmerd of geheel doodgedrukt.

Van de tentoonstelling tot de algemeene vergadering der Maatschappij „il n'y a qu'un pas", of eigenlijk ook deze zelfs niet. Men heeft daar den maatschappelijken toestand als uitermate zorgelijk hooren afschilderen omdat er een tekort van .... f 600 is. Dit schijnt zeker overdreven, en ongetwijfeld hadden de aanwezigen ter vergadering met hun allen een bedrag in den zak, dat dit tekort verre overschreed. Er zullen zeker velen van hen bereid worden gevonden, zooveel van hun schatten op het maatschappelijk altaar te offeren, dat het deficit gedekt zij.

Het is altijd jammer geweest, dat de Maatschappij ter onzaliger ure, haar vroeger bescheiden optreden niet voldoende meer achtend, in uiterlijk vertoon haar heil ging zoeken en vóór alles als kunstlichaam wilde poseeren. Dit heeft velen van haar vervreemd, die behouden zouden zijn gebleven, indien de Maatschappij bij voorkeur het neutrale terrein der stoffelijke belangen harer leden tot arbeidsveld was blijven kiezen. Het bevorderen van een kunst is ijdel pogen en het is misschien niet de geringste verdienste der onder de

oude wet fungeerende bestuurders geweest, dat zij dit hebben ingezien, om zich bij voorkeur tot het practische, het nuttige te bepalen.

Het heeft den vroegeren bestuurderen, wij weten het, ook niet aan critiek ontbroken, ja zelfs was de oprichting, in 1855, van de vereeniging *Architectura et Amicitia* een gevolg geweest van het verlangen der jongeren naar meer „kunst". Maar ook de leden dezer vereeniging hebben moeten ondervinden, dat het eigenlijk kunstterrein niet geschikt is voor vreedzame ontmoetingen; strijd werd bij voortduring gevoerd, niet slechts met buitenlandsche mogendheden, doch soms ook bittere burgeroorlog, die met verbanning van vroegere vrienden eindigde, of die, zooal niet door uittreding, dan toch door verminderde belangstelling van vroegere medestanders werd gevolgd.

Thans schijnt *Architectura* langzamerhand een bolwerk der rationalisten te worden, terwijl de Maatschappij meer en meer vele der vroegere Architecturianen naar zich toe trekt. Posthumus Meijjes, eens een steunpilaar van *Architectura*, bekeerde zich van de dwalingen zijns wegs, en is nu voorzitter der Afdeeling; op de vergadering der Maatschappij trok niet minder de aandacht, hoe Jan Springer, eens de Saulus die dit lichaam vervolgde, thans zijn Damascus schijnt te hebben gevonden en als een Paulus niet slechts aan de vergadering deelnam, maar ook aan den broederlijken maaltijd aanzat.

Wijzen deze verschijnselen erop, dat de volheid der tijden aanstaande is en dat de leeuw zal verkeeren met het lam? De Maatschappij heeft den steun van velen noodig, niet zoozeer om haar zeer gering tekort te dekken, dan wel om op den duur met eere staande te blijven. Meer nog misschien dan aan den glans, dien zij ongetwijfeld aan den terugkeer van twee harer meest artistieke verloren zonen ontleent, heeft zij behoefte aan den steun der talrijke eenvoudige, eerlijke bouwkundigen, die zich in de provincie ophouden en die haar vroeger als Maatschappij-, tevens als afdeelingsleden, zoo trouw ter zijde stonden. Zij wil zich dien steun verzekeren door ieder dezer leden te verplichten ook lid der Maatschappij te worden. Zal zij haar doel bereiken? De toekomst zal het leeren, doch gedachtig aan de spreuk, dat men meer vliegen vangt met honig dan met azijn, zou de Maatschappij beter doen haar lidmaatschap zoo begeerlijk te maken, dat alle dwang op de Afdeelingsleden noodeloos werd.

Wij zouden daarom willen, dat de Maatschappij zich meer en meer ging wijden uitsluitend aan de behartiging der stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunne medehelpers, dat zij zich tot taak stelde een fonds voor weduwen en weezen bijeen te brengen, dat zij in brandende vraagstukken van economischen aard partij koos, dat zij een arbeidsbeurs voor opzichters en teekenaars oprichtte, om van vele andere nuttige zaken niet te spreken.

Gaat zij zich in dezen geest op het neutrale terrein der stoffelijke belangen bewegen, dan zal zij haar ledental weldra zien stijgen tot het vroeger cijfer. Meent zij echter zich met „kunst" te moeten bezighouden als tot dusverre, dan staat het te vreezen dat haar dagen geteld zijn.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

V.

Ziezoo, nu ben ik dan toch in „Oud-Holland" geweest. Mijn vriend Pietersen was er natuurlijk ook; reeds bij den Nijmeegschen kerkboog kwam hij op mij af met een boekje in de hand en hij noodigde mij uit, met hem onder een der toen nog niet verdelgde zonneschermen plaats te nemen om ons dorstig hart te laven.

Wij hadden daar een aardig kijkje op het geheel; het bier was uitmuntend en het scheen een goeden invloed te hebben op Pietersen, wiens eenig gebrek is, dat hij van de wereldsche zaken bij voorkeur de schaduwzijde opzoekt. Hij gaf mij zijn boekje ter inzage; het bleek te zijn „Oudt-Hollant, Weghwijser met printverbeeldinghen". Ik bladerde het eens door en vond het nogal onderhoudend geschreven, terwijl ook de reproducties van moderne teekeningen en van 17e-eeuwsche prenten mij wel aanstonden. Als gids scheen het evenwel niet zeer betrouwbaar, misschien wel omdat het reeds eenigen tijd geleden werd opgesteld en dus geen rekening kon houden met velerlei verandering, tijdens den bouw der stad gemaakt. Wat ik evenwel aardig vond was dat het boekje zulk een goed overzicht gaf van het 17e-eeuwsche leven.

„Ja ja", zei Bram, „daar komt iedereen altijd mee aan, met dat 17e-eeuwsche leven en dan vergeet men glad dat er van 1600 tot 1700 even goed honderd jaren verliepen als tusschen 1800 en 1900. Dan wordt er gesproken van Hendrik de Keyser en Peter de Groote, van Jacob van Heemskerk en van Rembrandt, van Cornelis Houtman en van Jan de Witt, van Prins Maurits en van Tromp, dan wordt er gelacht aan trapjesgevels en zeeslagen, aan Delftsch aardewerk en Vondel's Gysbrecht, en dit alles, kaleidoskopisch gemengd, moet dan een beeld der 17e eeuw opleveren. Zoo zal men misschien later ook met onzen tijd doen en Napoleon naast Edison, Louis Philippe naast Yvette Guilbert plaatsen, om dien tijd te karakteriseeren en daarvan een zoo juist mogelijken indruk te geven".

Ik kon niet ontkennen dat Pietersen's beschouwing, al week zij af van wat wij gewend zijn te hooren, waarheid bevatte. Nu kwam hij eerst recht op dreef en vervolgde: „De tijd van Maurits verschilde evenveel van dien toen Willem de Derde leefde, als die van Koning Willem den Eersten zich onderscheidt van den tegenwoordigen, nu Koningin Wilhelmina haar zachten scepter over ons zwaait. Het ware daarom beter geweest dat de ontwerpers van Oud-Holland zich beperkt hadden tot het nabootsen van een bepaalde stad op een bepaalden tijd, wat hun bij de ontelbaar vele afbeeldingen, die aanwezig zijn, niet moeilijk zou zijn gevallen. Een navolging van den Dam te Amsterdam omstreeks 1620 ware best uitvoerbaar geweest; het raadhuis heeft men al; de huizen aan de oude Vischmarkt ook. De waag is zoo dikwijls afgebeeld, dat ook hare herrijzing geen zwarigheden zou hebben medegebracht. De andere huizen van den Dam zijn steentje voor steentje bekend; alleen de Nieuwe Kerk zou natuurlijk weg hebben moeten blijven. Het schijnt dat de opsteller van den „Weghwijser" aan iets dergelijks gedacht heeft. Lees maar: »Gemakshalve zullen we ons intusschen maar voorstellen dat we in de voornaamste stad der zeventien vereenigde Nederlanden zijn, in het schiprijck Amsterdam, vol Nieuwbehuijsde huijsen".

Ik gaf de mogelijkheid eener reconstructie van den ouden Dam volmondig toe; ik meende zelfs, dat men, door er een stukje Kalverstraat en Nieuwendijk aan toe te voegen, het geheel nog interessanter zou hebben kunnen maken. Zoo gemakkelijk als Pietersen het voor deed komen, scheen mij de taak niet toe; zij zou alleen naar wensch volbracht kunnen zijn door een architect, die als geboren Amsterdammer voldoende in de archeologie van het begin der 17e eeuw ervaren was, om iets dergelijks te kunnen ondernemen.

„Er ligt iets geks in, om een stad „Oud-Holland" te noemen; aanvankelijk schijnt men dit te hebben ingezien", ging Bram voort, „daar hier in dit boekske nog gesproken wordt van de Staten-Generaal van dit land, terwijl op den poorter-eed, dien ik mij de weelde veroorloofd heb voor tien cents te koopen, melding wordt gemaakt van Burgemeesteren en Regeerders der stede van Oudt-Holland."

Over het algemeen vond Pietersen de nabootsingen der gebouwen nog al wel geslaagd; hem hinderde het echter, dat de stoffeering zoo weinig 17e-eeuwsch had en dat overal de 19e eeuw in haar laatste periode te veel om den hoek kwam kijken. Zooals ik reeds opmerkte, had toen de beruchte inval door den architect met zijne manschappen nog niet plaats gehad, en kan het wel mogelijk zijn, dat veel wat Bram toen ergerde, nu verdwenen is

Ik moet erkennen dat de zonneschermen, die vooral Pietersen's toorn opwekten, niet fraai stonden, maar ik kan mij toch begrijpen dat het publiek liever onder een stijlloos afdak zit, dan dat het, om in den stijl te blijven, de brandende zonnezon op zich schijnen laat. Wilde men stijlvol à tout prix zijn, welnu dan moest niemand toegelaten worden, dan die zich eerst, in de Nijmeegsche poort bijvoorbeeld, in een 17e-eeuwsch pak gekleed had. Het gewaad toch der bezoekers niet alleen, maar ook dat van vele neringdoenden vloekt nog meer met de omgeving dan zonneschermen of uithangborden. En dan het eet- en drinkgerief, de tafels en de stoelen! Het is maar goed, dat de meeste menschen op archeologisch gebied gemakkelijker bij den neus te nemen zijn dan Pietersen, die, geloof ik, geen vergadering van het Oudheidkundig Genootschap overslaat.

Zijn arendsblik had, op de gracht, al gauw een 18e-eeuwschen gevel ontdekt, die bij ongeluk onder de 17e-eeuwsche verzeild geraakt scheen; ook een paar winkelkasten, die een honderd jaar te jong waren, wist hij mij aan te wijzen. Of ik al zei, dat men het zoo nauw niet nemen moest, het baatte niets: ik kon mijn vriend niet weer in zijn humeur krijgen, en daarom nam ik maar afscheid van hem, om een volgenden keer nog eens in Oud-Holland terug te komen.

OSADO.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN BEELDENDE KUNSTEN,

ONDER BEHEER VAN BESTUURDEREN DER MAATSCHAPPIJ „ARTI ET AMICITIÆ", TE AMSTERDAM.

Bestuurderen der Maatschappij „Arti et Amicitiæ" als zoodanig Bestuurderen der Vereeniging tot bevordering van Beeldende Kunsten, hebben evenals in vorige jaren een circulaire verspreid ter opwekking om toe te treden als lid van genoemde Vereeniging. Deze bestaat een vijftigtal jaren en met recht kan van haar worden gezegd, dat zij zeer veel heeft bijgedragen tot het verspreiden van Hollandsche Kunst hier-te-lande. Jaarlijks wordt eene verloting georganiseerd van schilderijen, teekeningen en andere kunstwerken, uitsluitend door Nederlandsche meesters vervaardigd en bovendien ontvangen de leden alle jaar, behalve het lot in de verloting, als premie een kapitale ets of plaatwerk. Voor het jaar 1895 zal aan de leden als premie uitgereikt worden een exemplaar van het plaatwerk over de beroemde verzameling van moderne meesters, in het bezit van den heer H. W. Mesdag te 's-Gravenhage, waarvan het prospectus reeds is uitgegeven.

De Vereeniging telde in 1892 2600 leden en in 1894 werden 3985 leden ingeboekt.

Het lidmaatschap bedraagt *f* 5.— per jaar en tot einde December bestaat gelegenheid om als lid toe te treden. Eerst dan heeft de verloting ten overstaan van den notaris J. G. Pouw Jr. plaats.

Voor de in December te houden verloting is een bedrag van ongeveer tien duizend gulden tot het aankoopen van prijzen beschikbaar, en op de in dit jaar van wege de Maatschappij „Arti et Amicitiæ" gehouden tentoonstellingen werden reeds 36 kunstwerken aangekocht en wel van: N. Bastert, P. Bodifée, G. J. Bos, G. H. Breitner, R. Ives Browne, C. L. Dake, P. Egmond, J. H. Geerlings, Mej. A. Gildemeester, J. M. Graadt van Roggen, A. M. Gorter, Th. van Hoytema, Is. Israëls, Ed. Jacobs, P. de Josselin de Jong, B. M. Koldewey, A. L. Koster, Willy Martens, Gerard Muller, Ferd G. W. Oldewelt, Jan van Oort, Geo. Poggenbeek, Mej. Th. Schwartze, M. W. v. d. Valk, H. Valkenburg, J. G. Veldheer, L. W. R. Wenckebach, B. W. Wierink, E. S. Witkamp Jr. en J. H. Wijsmuller. Op de in het najaar te houden tentoonstelling van aquarellen zullen nog een aantal prijzen worden aangekocht.

In het plaatwerk zullen zoo mogelijk reproductiën worden opgenomen naar werken van de buitenlandsche kunstenaars, als:

J. B. C. Corot . . . . „Gezicht op Avignon".
G. Gourbet . . . . . „De Slaapster".
C. F. Daubigny . . . „Het Dorp".
A. G. Decamps . . . „Honden".
Eug. Delacroix . . . . „Na den slag van Waterloo".
M. Diaz . . . . . „De Storm".
Jules Dupré . . . . . „Na den Storm".
Mancini . . . . . „Het zieke kind".
J. F. Millet . . . . . „Visschersvrouw".
Th. Rousseau . . . . . „Thuiskomst der kudde".
C. Troyon. . . . . „Naar de markt".
A. Vollon . . . . . „Kabeljauwen".

Voorts van:

J. Bosboom . . . . . „Kerk te Haren".
Thijs Maris . . . . . „In de keuken".
A. Mauve . . . . . „Strand te Scheveningen".

Het juiste aantal (minstens 10 à 12) zal nader worden bepaald; dit hangt in hoofdzaak van de omstandigheid af of deze kunstwerken allen even goed te reproduceeren zijn.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Op eene den 15n dezer alhier gehouden vergadering van opzichters en teekenaars, werkzaam in de burgerlijke bouwkunde, de waterbouwkunde, de metaalindustrie en de kunstnijverheid, is na gehouden besprekingen besloten te trachten op te richten eene *Nationale Vakvereeniging van Opzichters en Teekenaars*, met afdeelingen en vakgroepen in verschillende plaatsen van ons land.

Aanvankelijk traden 49 opzichters en teekenaars, in bovengenoemde vakken werkzaam, toe, waarvan 40 alhier woonachtig, die aldus reeds vormen eene afdeeling „Den Haag" van genoemde Nationale Vakvereeniging.

Een voorloopig bestuur werd aangewezen en tevens werd door de Vergadering, behalve het gewone programma en het bevorderen van algemeene en bijzondere belangen, het in de eerste plaats noodig geacht, dat de Nationale Vakvereeniging ter hand zou nemen het stichten van een fonds tegen tijdelijke werkloosheid.

Nog werd de wenschelijkheid uitgesproken de contributie over het eerste jaar te bepalen tot een maximum van *f* 5, te betalen in vier driemaandelijksche termijnen.

Als beginsel werd aangenomen, dat als lid kunnen toetreden opzichters en teekenaars in bovengenoemde vakken, die den leeftijd van 21 jaar hebben bereikt en 3 jaren in het vak werkzaam zijn, benevens de gediplomeerden voor opzichter. Tevens kunnen worden aangenomen belangstellenden en jongere leden.

AMSTERDAM. Na verscheidene hôtels en gestichten, zoo hier te lande als in België, met hydraulische liften te hebben voorzien, heeft de firma Fred. Stieltjes & Co., alhier, thans in het Grand Hôtel te Brussel een electrische personenlift (voor 8 personen) opgericht, die zich door hare absolute zekerheid, zachten en regelmatigen gang, maar bovenal door de geringe kosten van stroomverbruik, onderscheidt; de gemiddelde kosten voor den geheelen opgang van 4 etages bedragen niet meer dan 1½ cent.

Deze electrische lift van het bekende Amerikaansche systeem „Otis" is de eerste electrische lift in België, en is, zoo wij meenen, ook hier-te-lande nog niet in gebruik. De voordeelen boven eene hydraulische lift, daar waar een electrische kan worden toegepast, zijn zeer groot.

De Belgische bladen *La Chronique*, *La Patrie* en *La Gazette* wijden een zeer vleiende bespreking aan dit door een Nederlandsche firma in België geleverd werk.

— In eene vergadering, den 15n dezer in het lokaal Krasnapolsky gehouden, is besloten tot oprichting van den Nationalen Zuiderzeebond, vereeniging tot bevordering van Volkswelvaart door drooglegging der Zuiderzee. Aanwezig of bij volmacht vertegenwoordigd waren ongeveer 150 personen uit alle oorden des lands. De statuten worden vastgesteld, behoudens aan te vragen koninklijke goedkeuring.

Het bestuur bestaat uit de heeren P. A. Bos, Gorinchem; J. Drost, Rotterdam; G. A. van Hattem, Sliedrecht; W. Hory, Amsterdam; P. J. van Limburgh, Rotterdam; Jos. van Raalte, Vlissingen; S. J. Vermaas, Leeuwarden; S. M. van Wijck, Renkum; A. D. Zur Mühlen, Amsterdam.

— Door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is de zilveren medaille voor reeds uitgevoerde bouwwerken toegekend aan den architect Jacob F. Klinkhamer te Amsterdam.

ROTTERDAM. Het grootsche havenplan is door den Gemeenteraad aangenomen. Hoewel er verschillende bezwaren ter sprake kwamen, heeft de overgroote meerderheid van den Raad ten slotte gestoomd in de door den directeur der gemeentewerken ontworpen plannen ten volle vertrouwen te stellen en zich met de inzichten van B. en W. vereenigd. Dat de aanneming van het voorstel met eene zoo groote meerderheid geschiedde, niettegenstaande eene sterke oppositie, is eene reden tot verheuging. Het bewijst, dat men algemeen vertrouwen op de toekomst heeft en de noodzakelijkheid inziet om tijdig voor de voortgaande ontwikkeling onzer haven te zorgen. Met frischen moed gaan wij die toekomst tegen, in de hoop en het vertrouwen, dat zij de van haar gekoesterde verwachtingen niet zal beschamen.

— Aflevering 6 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Onze honigbij De bijeuteelt, door J. C. Bosch. — De uitrusting van den brugelnar. — Ouijaste aanwijzing van een vleugelwatermeter ten nadeele der verbruikers, door Jos. Steyns. — De rekenmachine van den heer C. J. Eudert, door Dr. G. J. D. Mounier. — Het smeden door middel van electriciteit, door Andrê Schmidt. — Korte mededeelingen. — De electrische tachyskoop van Anschütz en de kinetoskoop van Edison, door H. — Het plantenkleed in de lente, door G. A. Kuyk. — De beteekenis van het nieuwere gasgloeilicht, door Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad:

Toegevoegd: aan den chef der 4e waterstaatsafd. voor de opmetingen in het belang der verbetering van de bevloeiing in de afdeeling Magetan (Madioen), den asp.-ing. H. W. van Rossem; aan den chef der 1e waterstaatsafdeeling, voor de opmetingen in het belang der verbetering van de bevloeiing der Tjiseuralaksa (res. Preanger-Regentschappen), de asp.-ing. J. H. Thal Larsen; aan den chef der werken en opmetingen aan de Solorivier, de ing. 2e kl. P. J. Kraimel.

Overgeplaatst: naar de res. Besoeki de opz. 3e kl. J.-H. Termeulen, in de res. Batavia naar de directie, de wd. architect 2e kl. J. P. van Rosmalen, naar de res. Batavia, de opzichter 2e kl. F. J. S. Micola van Fürstenrecht.

Gesteld: ter beschikking van den directeur der b. o. w. de ambtenaar op nonact. M. Cornelissen, laatstelijk architect 1ste kl.

— Benoemd tot chef der derde afd. bij de expl. der Westerlijnen van de staatsspoorwegen op Java, de ambt. op non-act. W. J. Soeterik, laatstelijk chef der derde afd. bij de expl. der Oosterlijnen, thans tijd. ter beschikking van de directeur der b. o. w.

— Bij den dienst der Staatsspoorwegen en der kolenontginning ter Sumatra's Westkust is *gedetacheerd* de tijd. opzichter 3e kl. F. A. Fuchs.

Bij koninklijk besluit is een pensioen van *f* 2400 verleend aan P. Loke en J. J. Roolants, hoofd-ingenieurs van den Waterstaat 2e klasse.

— Bij Kon. besl. is met 1 Juli benoemd tot opzichter over de rechtsgebouwen, gevangenissen en Rijksopvoedingsgestichten J. Beyderwellen.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter A. T. van Veen te Dokkum bij de werken ter verbetering van de Nieuwe Maas; D. van Lith te Leiden bij eene uitbreiding van het departement van koloniën te 's-Gravenhage; J. A. P. van Kuijk bij den bouw van woningen en het verzaiewen van paalregels bij de sluizen der Zuid-Willemsvaart, en G. A. Kenniphaas bij het voortzetten der verbreeding enz. van de Zuid-Willemsvaart.

— Tot gedelegeerden van de Nederlandsche regeering op de internationale spoorwegconferentie, dit jaar van 25 Juni tot 9 Juli in Londen te houden, zijn benoemd de heeren J. J. van Kerkwijk, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, tevens lid van de permanente internationale commissie voor het spoorwegcongres sedert de oprichting, en M. Simon Gzn., lid van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten.

— De Gemeenteraad van Vlaardingen benoemde tot directeur der gasfabriek den heer H. Scholten, waarnemend directeur der gasfabriek aldaar, met het lot tegen den heer W. Niermeijer, technoloog te 's-Gravenhage, die beiden hetzelfde aantal stemmen op zich vereenigden.

— De heer S. Berghuis, leeraar in het teekenen aan de gemeente-hoogere-burgerschool met drie-jarigen cursus te Groningen, heeft den Raad met 4 September e. k. eervol ontslag uit zijne betrekking gevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig opzichter voor 4 à 5 maanden, voor den aanleg van machinegebouwen, schoorsteen enz. aan de gasfabriek te Tiel. Salaris *f* 80 's maands. Adres aan den burg.

— Tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Schiedam voor minstens zes maanden. Salaris *f* 80 à *f* 100 per maand. Adres den directeur der gemeentewerken. (*Zie advert.*)

ADVERTENTIËN.

OPZICHTER

GEVRAAGD bij de Gemeentewerken te *Schiedam* een **TIJDELIJK OPZICHTER**, voor den tijd van minstens **zes maanden**, SALARIS *f* **80**.— à *f* **100**.— 's maands.

Alleen zij, die **praktisch** ervaren zijn in **Waterbouwwerken** komen in aanmerking.

Reflectanten gelieven zich met opgave van vroegeren werkkring te wenden tot den DIRECTEUR **der Gemeentewerken** te **Schiedam.**

M. C. BRAAT & Co.

Spuistraat 108. Amsterdam.

ALGEMEENE HANDEL in **VLOER- en WANDTEGELS en HOUTEN PARKETVLOEREN.**

GEBRAND GLAS IN LOOD.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURANS & Co., Zuidblaak No. 78, Directie te Valkenburg de heer SENFF.

ROLLUIKEN van **STAALPLAAT** of van **HOUT** in verschillende constructies worden onder garantie geleverd en geplaatst.

Geïllustreerde catalogus en prijsopgaven worden op aanvraag *franco* toegezonden.

T. G. TISSOT Jr., Amsterdam. SINGEL 179.

JAVA TEAK (DJATIHOUT)

DER

HOUTAANKAPMAATSCHAPPIJ

WIJSMAN

Bekroond met de Zilveren Medailles

Batavia 1893. Antwerpen 1894.

Balken, platen, kromhouten, dolken blokjes, dwarsliggers, brugliggers, wisselhout, bezaagd hout.

Agent: W. MOORREES

gedipl. Civiel-Ingenieur.

Kantoor: **VOSSIUSSTRAAT 19.**

AMSTERDAM.

Speciaal adres voor

Teekenbenoodigdheden

J. MEEUSSEN & ZOON

KORTE POTEN 32, Den Haag.

Prima kwaliteit. *Lage Prijzen*

DE LINT & Co.

ROTTERDAM. Nieuwe Haven 39.

MAGAZIJNEN van VLOER- en WANDTEGELS.

Depôts | **MINTON HOLLINS & Co.** **VILLEROY & BOCH.**

NEW-YORK

Car Wheel Works.

BUFFALO N.-Y. (U. S. America.)

Fabriek van

Wielen van Ferro nickel

met houtskool gesmolten en gehard metaal)

VERTEGENWOORDIGER

J. F. Wijnveldt.

O.Z Voorburgwal 217. Amsterdam.

Monsters ter bezichtiging.

C. L. SCHWARZ.

Handel in Bouwmaterialen,

Ingelheimer Portland-Cement.

RUIME KEUZE IN

Binnen- en Buitenlandsche Vloer- en Wandtegels.

Magazijn: Singel 368-372, AMSTERDAM.

Assurantie Maatschappij

tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845,

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van PAPIERSTüC en STAFFSTüC

(systeem Bennewitz).

KANTOOR *Damrak 85.* **AMSTERDAM.** ATELIER EN FABRIEK *Tolhuis over het Y.*

Brevet voor Papierstüc van Frankrijk, Spanje en geheel Amerika.

GEïLLUSTREERD MONSTERBOEK à ƒ1.

Laatste bekroning Parijs GROOTE GOUDEN MEDAILLE en EEREDIPLOMA 1894.

Uitvoerders der GEVELBEDEKKING van *OUD-HOLLAND* enz. op de *Wereldtentoonstelling te* AMSTERDAM 1895.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

De FIRMA ZECHBAUER en BASSERMANN, te Mannheim, alleenverkoopers voor Duitschland, Holland en België van het Patent-Metaal Cement (fabriek Hauser en Co. Zürich) bericht hiermede dat zij tot Agent en alleenverkooper voor Nederland en de Koloniën heeft aangesteld:

den heer Adr. C. J. J. Scharphuis,

Hugo de Grootstraat 95. Rotterdam.

bij wien het materiaal in platen van 10 KG. verkrijgbaar is.

W. H. JACOBS.

Machinefabriek, Stoomketelmakerij en Grofsmederij.

HAARLEM.

INRICHTING TOT HYDRAULISCH KLINKEN VAN DE ZWAARSTE KETELS EN IJZERCONSTUCTIËN.

Fabriek en Kantoor:

HUBERTINA-WERF. NOORDER-BUITENSPAARNE.

Patent Metaal Cement van Eug Fochtenberger, Mannheim.

WERELDTENTOONSTELLING AMSTERDAM 1895.

Eenig middel wat beter voldoet dan lood of zand en zwavel bij het aangieten van doken, stellen van machineriën, bij braggenbouw, Overkappingen, als hulpmiddel in ijzergieterijen, bij het stellen van hekwerk, bruggen traplenningen. Voor het bekleeden van bakken welke zuren of bijtende vochten moeten bevatten enz. enz. – **Metaal Cement** smelt bij geringe warmte, wordt dun vloeiend als water en dringt in de fijnste groeven en scheuren. Vormt **een geheel** met de voorwerpen, waarmede hetzelve verbonden wordt. Bijzonder geschikt voor tropische gewesten. Weerstaat alle invloed van temperatuur.

In platen van **10 K°.** verkrijgbaar bij den generaal-agent voor Nederland en Koloniën

FERD. H. ALBERTI, Wijnstraat 47. Rotterdam.

☛ Degelijke agenten gevraagd.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland."

30ste JAARGANG. N°26 ZATERDAG, 29 Juni 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Blylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

EEN TEEKEN DES TIJDS.

In ons nummer van 30 Maart jl. wijdden wij een artikel aan de bespreking van het Vereenigingsleven hier te lande, in het bijzonder aan de Maatschappij, die als de officiëele vertegenwoordigster der Nederlandsche bouwkunst geldt. Wij wezen toen op den minder bloeienden toestand van dit op 18e-eeuwsche leest geschoeid lichaam en gaven als onze meening te kennen dat de Maatschappij, indien zij zich in een moeilijken toestand bevindt, de oorzaak van haar tegenwoordig kwijnend bestaan in de eerste plaats daarin moet zoeken, dat zij, vóór alles, als kunstbevorderaarster wil optreden. Wij wezen er verder op, hoe wenschelijk het was dat de Maatschappij zou blijven voortbestaan, zij het dan ook niet in den tegenwoordigen vorm, zoodat de vereenigingen, die thans hare concurrenten zijn, in haar boezem konden worden teruggevoerd. Uit die concurrentie scheen ons weinig vrucht voort te spruiten, omdat ons land te klein is, en de beoefenaars der bouwkunst in den eigenlijken zin daar te weinig talrijk zijn, dan dat versnippering heil zou kunnen brengen. Samensmelting van alles, wat bij elkander hoort, scheen ons het meest gewenscht.

Om deze samensmelting te bereiken meenden wij, dat een neutraal terrein moest gevonden worden, dat niemand aarzelen zou te betreden. Het veld der bouwkunst achtten wij daarvoor niet geschikt; men zou zich evenwel kunnen bepalen tot de stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunne medehelpers, een doel dat zeker naar onze meening in den ruimsten kring zou toegejuicht worden.

De bouwmeesters hebben, op de laatste vergadering van de Maatschappij, niet veel instemming met een reorganisatie in dezen zin getoond. Hunne medewerkers, de opzichters en teekenaars, hebben ondertusschen, nu hervorming der Maatschappij nog in een verschiet schijnt te liggen, zelf de handen aan het werk geslagen. Op een, den 15en Juni alhier gehouden vergadering hebben zij besloten op te richten een *Nationale Vereeniging van Opzichters en Teekenaars*, met afdeelingen en vakgroepen in verschillende plaatsen van ons land. Behartiging van de stoffelijke belangen der leden staat hier op den voorgrond.

In hoeverre de middelen, die de jonge vereeniging zich voorstelt ter bevordering dier stoffelijke belangen aan te wenden, doeltreffend genoemd kunnen worden, kan hier onbesproken blijven, te eer, daar men de openbaarmaking van de statuten zal dienen af te wachten, om daarover te kunnen oordeelen. Zooveel mag evenwel geconstateerd worden, dat er velen in den lande zijn, die er iets voor over hebben, lid eener vereeniging te zijn, mits die vereeniging op neutraal en practisch terrein blijft, en den strijd des levens kan vergemakkelijken.

Wat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst al te lang verzuimd heeft, wordt nu gedaan door een nieuw lichaam, welks streven onze volle sympathie heeft; het gevolg zal evenwel zijn, dat de Maatschappij, vooral in de provincie, haar ledental meer en meer zal zien verminderen.

Voor de opzichters en teekenaars heeft de Maatschappij nooit veel gedaan, ofschoon er een tijd geweest is, dat misschien de grootste helft der leden tot deze categorie behoorde. Men zal ons hier tegenwerpen, dat het uitschrijven der jaarlijksche prijsvragen voornamelijk bedoelde, den teekenaars en opzichters in de gelegenheid te stellen te toonen wat zij vermochten. Maar, is onze wedervraag, hoeveel teekenaars werden hierdoor gebaat? Het antwoord zal niet anders kunnen luiden dan dat slechts diegenen onder de teekenaars en opzichters, die eigenlijk als architecten in den dop te beschouwen zijn, uit die prijsvragen voordeel getrokken hebben, maar dat de breede en hoogst nuttige schaar der architecten-helpers, die geen kans hebben ooit zelf bouwmeester te wor-

den, die prijsvragen als steenen voor brood moesten aanzien.

Gij kent er ongetwijfeld velen van die opzichters en teekenaars, die zonder op esthetische of wetenschappelijke wijze gevormd te zijn, toch door hunne grondige practische kennis en rijpe ervaring tot de onmisbare hulpkrachten van ieder technisch bureau behooren. Voor zoover zij niet in dienst van rijk, gemeente of groote lichamen zijn, is hun bestaan hoogst onzeker. Aangenomen voor den duur van een werk of per maand, zwerven zij her- en derwaarts, zonder ooit te weten wat de toekomst hun brengen zal en altijd het akelig spook der werkloosheid in de verte ziende. Dikwijls gehuwd en met groote gezinnen gezegend, kunnen zij, ook met den meesten ijver, slechts met moeite in de behoeften der hunnen voorzien; de salarissen toch zijn niet hoog en voor tijden van werkloosheid behoort wat overgelegd te worden.

Een teeken des tijds mag het heeten, dat deze nederige werkers, die veel meer ieders sympathie verdienen dan de tegenwoordig zoo rumoerige „arbeidende klasse" thans een eerste, zij het ook bescheiden poging doen om zichzelf te helpen, nu andere lichamen geen oog voor hun belangen blijken te hebben. Een vereeniging als de thans opgerichte kan, mits onder goede leiding, veel nut doen, althans wanneer zij in den meest uitgebreiden kring den steun vindt dien zij verdient. Reeds hoorden wij verzekering tegen werkloosheid als een deel van haar taak noemen, doch die zal alleen mogelijk blijken indien over voldoende financiën te beschikken valt.

En zoo wenschen wij dan der jonge vereeniging het meeste succes op haar pogen toe. Is het voorloopig hoofdzakelijk in Den Haag dat zij haar leden telt, wij hopen dat weldra in iedere gemeente van eenige beteekenis een afdeeling zal worden opgericht, opdat vele handen licht werk maken.

Het ideaal: alle bouwkundigen van Nederland in één lichaam vereenigd, komen wij zeker, als nieuwe vereenigingen opgericht worden als deze, niet nader. Den bestaanden lichamen zij deze oprichting echter een vingerwijzing in welke richting zij zich te bewegen hebben. Daar is over kunst al genoeg gepraat, men heeft haar nu al genoeg „bevorderd" en het weinige dat daardoor te verkrijgen was, is reeds lang bereikt. Men wende zich nu naar het neutrale terrein der bevordering van stoffelijke belangen; als allen elkander daar ontmoeten, kan veel goeds niet uitblijven.

NEW-YORK.

(Vervolg en slot van pag. 195.)

Een zeer eigenaardig, echt New-Yorksch verkeersmiddel is de Elevated Railway. Men zou dien echter in Fifth Avenue tevergeefs zoeken; de rijke Amerikanen, die daar wonen, zijn er tot dusverre in geslaagd dit plebejisch verkeermiddel van daar verwijderd te houden. De vier lijnen, thans in exploitatie, loopen allen van het zuiden naar het noorden van het eiland, waarop New-York gelegen is. De Sixth Avenue-lijn is de kortste; zij eindigt bij 58th Street, waar het Central Park begint. De drie andere lijnen, langs Third Avenue, Sixth Avenue en Ninth Avenue beginnen aan de Battery, geheel in het zuiden en loopen door tot Harlem-river, die het eiland Manhattan, waarop New-York ligt, ten noorden begrenst. Dat de Elevater railroad iets smaakvols is, zal zelfs de meest enthousiaste Amerikaan niet tegenover u volhouden; deze spoorweg is echter een noodzakelijkheid in een zoo lange en smalle stad als New-York, waar de zaken in het zuidelijk deel gedaan worden, en het noordelijk deel meer en meer uitsluitend woningen voor alle klassen bevat.

Men maakt zich in het algemeen van dezen straatspoorweg verkeerde denkbeelden. Zij wordt alleen aangetroffen in straten als Third Avenue, die over haar geheele lengte geen enkel gebouw van beteekenis rijk is, en waar niets dan kleinere winkels en dergelijken aanwezig zijn. Ook Sixth Avenue is een soortgelijke straat, zeer druk, doch zonder veel merkwaardigs. Waar de lijn, langs 110th Street, Eighth Avenue bereikt, verheft zich de viaduct tot 20 M. boven het straatvlak; de constructie is daar zeer licht, en dit niettegenstaande de twee bochten, die in de spoorbaan voorkomen, en waar een deraillement de noodlottigste gevolgen zou hebben. Toch zijn ongelukken betrekkelijk zeldzaam; van de twee-honderd-millioen passagiers, die het vorige jaar vervoerd werden, kwamen slechts 6 bij een ongeluk om en werden 12 gekwetst. De trams, electrische en andere, vervoerden met elkander ongeveer hetzelfde aantal passagiers als de Elevated Railroad; zij hadden 12 dooden en ruim honderd gekwetsten. Het tarief op den „Elevated" is uniform, en bedraagt f0.12½ per rit, onverschillig of men de stad over haar volle lengte doorrijdt, dan wel of men van het eene naar het andere station gaat. Deze prijs is zeker niet hoog en verklaart het enorme verkeer, dat op de lijnen heerscht.

Wij maken van dezen spoorweg gebruik, om het zuidelijk stadsgedeelte, het „zakenkwartier", weder te bereiken. Hier stappen wij af in den „Bowery", een der eigenaardigste straten van New-York. Zij bestond reeds ten tijde der Nederlandsche kolonisten, aan wien zij haar naam „de Bouwerij", d. i. de plaats waar men zich met het landbouwbedrijf bezighield, te danken heeft. Nu ziet men er loover noch gras; alle groen wat er zichtbaar is, vindt men achter de spiegelruiten van een paar bloemenwinkels. Dat men hier in een volksbuurt is, blijkt aanstonds. De huizen zijn betrekkelijk oud, van gebakken steen en, wat voor New-York bepaald iets zeldzaams is, maar twee verdiepingen hoog. De winkels zijn op matig voorziene beurzen berekend; de winkelvoorraad is voor een groot gedeelte op de trottoirs uitgestald. Stalletjes waar vruchten en allerlei dranken te koop aangeboden worden, zijn in menigte aanwezig; straatventers bieden hun waar met oorverdoovend geschreeuw aan. Vier tramlijnen doen onophoudelijk hare wagens heen en weer rijden door deze straat; omhoog ratelt de „Elevated" en men begrijpt dus, dat het leven in de Bowery oorverdoovend is. Geen straat der wereld is zoo rumoerig.

Het zijn in hoofdzaak Duitschers, die thans de straat bevolken; men merkt dit niet slechts aan de namen op de winkelpuien, maar ook aan de aanwezigheid van een onnoemlijk aantal bierhuizen en tingeltangels. In deze gelegenheden is damesbediening natuurlijk regel; een bepaald cachet hebben zij niet, doch zij staan beslist beneden dergelijke inrichtingen elders De „dames" zijn weinig aantrekkelijk, de dranken die zij schenken bepaald afschuwelijk en de muziek bestaat hoofdzakelijk uit een ontstemde piano. Het is geen zaak, er als vreemdeling heen te gaan, want de New-Yorksche politie heeft het recht, wanneer zij wil, een inval in deze huizen te doen; ieder die zich dan daar bevindt wordt meegepakt, aan het bureau opgesloten en den volgenden morgen tot een flinke geldboete, ja soms tot gevangenisstraf veroordeeld.

De stedelijke gevangenis ziet er zoo weinig aanlokkelijk uit, dat de spraakmakende gemeente haar »the Tombs", d. i. „de graven" gedoopt heeft. Zij is hier niet ver van daan en wordt door Bayardstreet bereikt. De benaming die zij draagt, is zeker juist gekozen; men denke zich een Egyptischen tempel, op een diepliggend terrein gebouwd, om zich deze New-Yorksche gevangenis voor te stellen. Vier zware zuilen, die een niet minder massieve kroonlijst torsen, vormen het ingangsportiek, dat in somberheid van aspect zeker zijn gelijke zoekt. De vensters der zijrisaliten worden door scarabeeën bekroond.

Wij verlaten nu dit somber bouwwerk, om langs Centre Street zuidwaarts gaande, Park Row te bereiken, waar de viaduct, die naar de beroemde East River Bridge leidt, haar aanvang neemt. Daar deze brug 40 M. boven hoogwater ligt, was het noodig, de toegangswegen ver in de stad te doen beginnen, om de helling niet te steil te doen zijn.

Ter gelegenheid van de opening dezer brug zijn daaromtrent in 1883 zoovele technische bijzonderheden openbaar gemaakt, dat ik meen daarnaar te kunnen verwijzen. Misschien heeft ook uw blad toen wel eenige artikelen aan dit reuzenwerk gewijd. (*) Ik zal mij daarom ertoe bepalen, enkele indrukken weer te geven. Op een afstand lijkt de groote spanning tusschen de torens zoo licht geconstrueerd, dat men haast niet begrijpt, waardoor alles toch gedragen wordt. Naderbij komend ziet men, dat de vier groote kabels ieder bijna een halven meter middellijn hebben, en dat de kleinere kabels, die daaraan verbonden zijn, om de brugliggers te dragen, wel 0.15 M. diameter bezitten. Deze afmetingen, hoe aanzienlijk overigens, vallen echter op een afstand, geheel weg bij de kolossale spanning van bijna 500 M. tusschen de beide torens. Het was goed gezien, om de architectuur dezer torens zeer eenvoudig te houden; de groote afmetingen doen hier alles en door fijne details zou het totaaleffect slechts geschaad zijn.

Het verkeer over de brug is enorm; het bruggeld bedraagt f0.02½; draagt men een pakje, dan wordt f0.03 gevorderd, wat zeker geen hoog tarief kan heeten. Per dag moeten niet minder dan 150,000 personen van de brug gebruik maken. Om de orde te handhaven, is eene afzonderlijke politiemacht aanwezig, die honderd man sterk moet zijn. De brug is ongeveer 25 M. breed en heeft twee rijwegen, één voetweg en twee spoorweglijnen, waarover evenwel geen locomotieven rijden, omdat de brug daarvan te veel te lijden zou hebben. De spoorwagens worden door middel van een kabel, die over een trommel loopt, welke door een vaststaande machine te Brooklijn in beweging wordt gebracht, verplaatst.

Het gezicht dat men van de brug heeft, is bijzonder indrukwekkend. Beneden varen de ferries onophoudelijk heen en weer; aan de eene zijde is de huizenzee van New-York, aan de andere zijde steken de talrijke torens de lucht in, waaraan Brooklijn zijn naam van „stad der kerken" dankt.

Brooklijn was het oude Breukelen onzer voorvaderen, die het zoo doopten, misschien omdat de landelijke omgeving hen aan het Utrechtsch dorpje herinnerde. Nu heeft Brooklijn een millioen inwoners, maar toch heeft het nog altijd zijn eigenaardig karakter behouden. New-York is een cosmopolitische stad, maar Brooklijn is stil, eenigszins als een provinciestad. Dit komt, omdat het grootste gedeelte van het millioen zielen, die het telt, overdag te New-York bij hun zaken zijn. Eerst tegen den avond gaan zij naar huis, om hun welverdiende rust te genieten. Bij deze exodus op groote schaal is die der Amsterdamsche forensen maar kinderspel.

De stad ligt voor een groot gedeelte tamelijk hoog, en haar breede straten laten overal de frissche lucht ongehinderd doordringen. Aan de zuidzijde der stad vindt men dokken, de eenige die de omgeving van New-York rijk is, want men stelt zich daar overal met steigers en hoofden tevreden. In deze dokken wordt in hoofdzaak graan aangevoerd, dat door reusachtige elevators aan boord van de naar Europa vertrekkende schepen wordt gebracht.

Brooklyn heeft ook zijn „Elevated", die echter alleen maar 's ochtends en 's avonds een verkeer heeft, zoo groot als dat te New-York. Men vindt hier in alle treinen rookwagens, iets wat te New-York lang geen regel schijnt te zijn.

Tot de bezienswaardigheden van Brooklyn moeten vooral gerekend worden Prospect-Park en Greenwood Cemetery, die beiden aan de zuidzijde der stad gelegen zijn en met de tramway kunnen worden bereikt. Prospect-Park, hooggelegen, biedt prachtige uitzichten op New-York, Brooklyn, de baai en den Atlantischen Oceaan. Schaduwrijke boomen, frissche weiden, glooiende heuvels zijn hier tot een geheel vereenigd, dat zelfs het beroemde Central-Park achter zich laat.

Ditzelfde parkachtige karakter heeft ook Greenwood Cemetery, dat zeker een ideale begraafplaats mag genoemd worden, in zooverre als bij dergelijke doodenakkers dit woord kan worden gebezigd. De hooge ligging, gepaard aan het zeer geaccidenteerde terrein, geeft aan het geheel een ongemeene bekoorlijkheid, die nog verhoogd wordt door een zeer weelderigen plantengroei. De monumenten hebben niet veel te beteekenen, althans voor een Europeeschen bezoeker. De Amerikanen loopen echter hoog weg met het geteeken van John Matthews, omdat het meer dan een ton gekost heeft. De koetsier, die u naar dit kerkhof brengt, meent al van te voren uw aandacht op dit monument te moeten vestigen. Over het algemeen worden in de Vereenigde Staten geldswaarde en kunstwaarde dikwijls gelijkgesteld.

Houdt de naam Brooklijn de herinnering aan Holland levendig, niet minder is dit het geval met andere namen, die men bij New-York hoort, of liever leest, want de Engelsche uitspraak maakt ze dikwijls onverstaanbaar. Zoo draagt het noordelijkste deel van New-York nog altijd den naam van Haarlem, of Harlem, zooals het geschreven wordt. Het is daar, dat de gegoede burgers bij voorkeur wonen, zoolang totdat zij rijk genoeg zijn, om een paleis in Fifth Avenue te betrekken. De huizen hebben hier eenigszins het karakter van cottages en de nieuwere Amerikaansche bouwtrant, die op het Romaansch en den Queen-Annstijl beiden geïnspireerd is, vindt er reeds toepassing. Overigens vindt men dien bouwtrant nog weinig te New-York; het meest sprekende voorbeeld is wel het huis van Tiffany — die zijn wereldberoemden juwelierswinkel daar ondertusschen niet heeft — op den hoek van Madison Avenue en 72d street. De beide benedenste verdiepingen bestaan uit ten ruwste behakte steenen; de hoofddeur is onder een boog van ditzelfde materiaal, die zoo goed als geen rechtstand heeft. Een erker bevindt zich op den hoek; symmetrie en al wat naar ornement zweemt, is ten zorgvuldigste vermeden. Een bijzonder hoog dak, door roode pannen van het model, dat men in Italië ziet, gedekt, heeft geen ander versiersels dan zijn schoorsteenen en zonderling gevormde dakvensters. Hoog boven de om-

(*) De nommers 28, 29 en 30 van den jaargang 1883 bevatten eene uitvoerige beschrijving dezer brug.

Red.

geving uitstekend, maakt dit gebouw veel indruk, al zal menigeen het nu juist niet mooi kunnen vinden.

De New-Yorksche woonhuizen hebben veeltijds een zoogenoemde „stoop", waarin het den Hollander niet moeilijk valt, zijn vaderlandsche, speciaal Amsterdamsche, stoepen te herkennen. De New-Yorkers verzekeren u ondertusschen in allen ernst dat dit een bepaald Amerikaansche uitvinding is. De stoepen in Amerika zijn over het algemeen breed, gaan van weerszijden omboog en boven hun dekzerk verheft zich vaak een meer of minder elegant portiek. De huizen die stoepen hebben, zijn meestal van roode gebakken steen, met lijsten enz. van witte steen. Ook hier heeft men zeker met een traditie, die uit oud-Nederland is voortgekomen, te doen, ofschoon er van een oud-Hollandschen stijl in New-York geen sprake is.

Een beschouwing over New-York zou onvolledig zijn indien geen melding werd gemaakt van Rockaway Beach en Coney Island. Rockaway Beach is een smalle zandstrook nabij Long Island, die Jamaica Bay van den Oceaan scheidt. Dit strand wordt door de New-Yorkers veelvuldig bezocht. Vooral op Zondag is een tochtje daarheen interessant. De booten die in dezen dienst voorzien, zijn ongetwijfeld de grootste pleizierbooten ter wereld. Bij het aan boord gaan bevindt men zich onder Amerikanen uit alle standen der maatschappij, want de geheele reiskosten zijn nauwlijks een gulden. Op een boot als deze krijgt men pas een recht begrip van wat een Amerikaan onder democratie pleegt te verstaan.

Duitsche muzikanten vergasten het gezelschap op hartverscheurende muziek, terwijl de boot in het ruime sop komt en langzaam de baai instoomt, vanwaar een prachtig gezicht op Brooklijn te genieten valt, dat door de drieduizend passagiers aan boord volop genoten wordt. Is de boot de Narrows doorgevaren, dan komt links, Coney-Island spoedig in het gezicht. De kust volgend wordt dan koers gezet naar Jamaica Bay, waar de passagiers aan land gaan op een der vier hoofden, die daar gemaakt zijn.

Rockaway Beach is geen plaats, waar de millionairs komen; dit ziet men wel aan de passagiers, die zich in goede orde ontschepen, en die, na vijf minuten wandelens, het strand van den Oceaan bereiken. De kleine houten paviljoens aan het strand, waar bier gedronken wordt, waar men clams (een soort van slakken) eet, waar men danst op de tonen van een heesche viool, zijn niet voor de „upper ten" gemaakt. Maar de bezoekers genieten er blijkbaar en zij maken druk gebruik van de gelegenheden die er zijn om zeebaden te nemen.

Coney Island heeft een voornamer publiek. Per spoor en boot worden daar in het seizoen 150,000 menschen per dag aangebracht, zoodat het er dan in letterlijken zin „zwart" ziet. Het westelijk gedeelte van het eiland wordt thans door een maatschappij beheerd, die er allerlei aantrekkelijkheden denkt te maken; tot dusverre is dit deel echter nog niet bijzonder gezocht. Het middendeel, West Brighton geheeten, is des te drukker. Men ziet hier een groot park, waarvan de paden met hout bevloerd zijn en dat, natuurlijk met enorme kosten, steeds van bloemen voorzien wordt, die het echter aan het strand niet lang uithouden. In het midden staat een muziektent.

Verscheidene hotels van groote afmetingen staan om dit plein, een camera obscura trekt veel bekijks en in een toren van 90 M. hoogte gaan liften gestadig op en neer om liefhebbers van panorama's naar boven en weer naar beneden te brengen. Hier staat ook het origineel van den reuzenolifant, die als restaurant dienst doet en die sedert ook in Europa werd nagevolgd.

Een hoofd is 400 M. ver in zee uitgebouwd; het bestaat uit cylindrische ijzeren palen en draagt gebouwen, die voor restaurant en dergelijke doeleinden dienen. De onvermijdelijke „Elevated" is ook hier natuurlijk aanwezig; hij brengt den tourist voor ƒ 0.12½ oostwaarts naar Brighton Beach, waar een groot houten gebouw, het Brighton-hotel, zijn aandacht trekt. Het heeft onderscheidene torens en ziet er schilderachtig uit. Dit hotel wordt bij voorkeur door de bewoners van Brooklyn bezocht; de blijvende gasten hebben op de beide verdiepingen hun kamers. De tijdelijke bezoekers moeten gelijkstraats blijven. Daar de meeste kamers op balkons uitkomen, hebben de logeergasten overvloed van zeelucht om in te ademen. Het terrein tusschen het hotel en het strand is als tuin aangelegd; zon en wind beletten echter de planten in haar groei. Echt Amerikaansch is het, dat in de groote concertzaal, die naast het hotel werd opgericht, niet alleen de klassieke muziek gemaakt wordt — zonder welke ook te Scheveningen strandgenot niet mogelijk schijnt te zijn — maar dat ook... lezingen over muziekgeschiedenis daar een talrijk auditorium hebben. Op nog grootscher schaal is het Manhattan Beachhotel aangelegd, waar de New-Yorkers der betere standen bij voorkeur komen en het daarbijbehoorend Oriental-hotel, dat 480 kamers bevat.

Het eigenaardige van Coney Island ligt zeker vooral in de grootschheid, waarmede alles is aangepakt en waardoor zelfs bij de meest overstelpende drukte toch het comfort, waarop de Amerikanen zoo gesteld zijn, niet ontbreekt. Men ziet er van alles, schiettenten, kegelbanen, biljartzalen, een aquarium, een danszaal, skatingrinks en toboggansliden (de later te Parijs ingevoerde „montagnes russes"). Niet minder merkwaardig dan dit alles is zeker de groote orde die overal heerscht, hoewel toch niet veel politieagenten aanwezig zijn.

Er is omtrent New-York nog heel wat meer mede te deelen, doch om alles goed te zien is te veel tijd noodig, dan dat een kort verblijf daarvoor voldoende zou zijn. Vermeld moet evenwel nog worden hoe groote vorderingen de Amerikaansche kunstnijverheid in de laatste jaren gemaakt heeft. In het bijzonder waar het geldt artistiek zilverwerk te produceeren, zijn de Amerikanen gelukkig. Men behoeft slechts bij Tiffany, die zijn winkel op Union-Square heeft, binnen te gaan om zich daarvan te overtuigen. Het gebruiken van allerlei plant- en diermotieven heeft hier tot een bepaald nieuwen stijl geleid, die zeker een groote toekomst heeft. Ondanks de tegenwoordige lage zilverprijzen worden voor deze voorwerpen zeer hooge sommen gevraagd, die de millionairs echter gaarne betalen.

DE ST.-ANNA-KERK TE MUNCHEN.

(Met eene plaat.)

De parochiale kerk van de H. Anna te Munchen, waarvan de plattegrond en de perspectief op de bij dit nommer behoorende plaat zijn afgebeeld, werd, zooals de *Deutsche Bauzeitung* mededeelt, naar het ontwerp van Prof. Gabriel Seidl te Munchen gebouwd. Reeds in 1885 werd een besloten prijsvraag onder de Munchener architecten uitgeschreven, waarbij het ontwerp van Prof. Seidl bekroond werd, maar het ontbrak aan de noodige geldmiddelen om met den bouw te kunnen beginnen. Met het oog op de beschikbare bouwsom werd het oorspronkelijke plan een

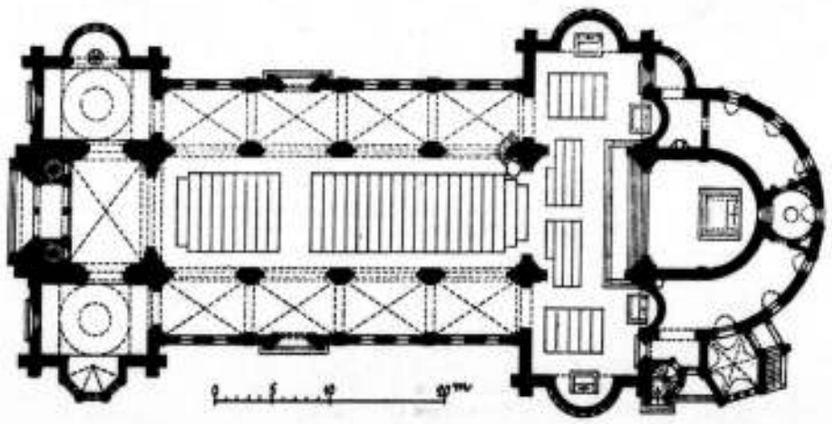

PAROCHIALE KERK v.d. H. ANNA TE MUNCHEN

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

paar malen omgewerkt en twee jaren later (October 1887) kon met de uitvoering begonnen en den 1sten November d. a. v. de eerste steen gelegd worden. Juist vijf jaren daarna, en wel den 1 November 1892, werd de kerk ingewijd.

De kerk beslaat een oppervlakte van 1760 centiare en de kosten van den bouw, op 550,000 mark begroot, hebben 600,000 mark bedragen.

DE KOOPMANSBEURS TE AMSTERDAM.

Op den eersten Juli van dit jaar is het elf jaren geleden dat het programma van de prijsvraag voor een beursgebouw het licht zag en men verkeert tot heden nog altijd in het onzekere op welke wijze deze quaestie zal worden opgelost. Wel schijnt er eenigen kans te zijn dat de bestaande beurs zal verbouwd worden, maar een definitief besluit is nog niet gekomen en het ontbreekt niet aan lieden, die het onverantwoordelijk zouden vinden dezen sta-in-den-weg te behouden, waardoor de aanleg van een ruimen verkeersweg van den Dam naar het Centraalstation verhinderd wordt.

Nu heeft de architect W. Kromhout Czn. te Amsterdam een ontwerp vervaardigd voor de inrichting van het Paleis voor Volksvlijt tot koopmansbeurs en een brochure verspreid, waarin dit denkbeeld door twee teekeningen en eene toelichtende beschrijving wordt uiteengezet. Bedriegen wij ons niet, dan is dit plan niet nieuw en werd reeds vroeger de ligging van het paleis ongeschikt verklaard.

De heer Kromhout deelt in genoemde toelichting mede, dat het in zijne bedoeling ligt de groote zaal te ontdoen van de thans daarin voorkomende scheidingsmuren, den schouwburg, het orkest enz. en haar terug te brengen tot den oorspronkelijken toestand. Deze zaalruimte van 3700 M². zou als beurs voor den goederen-, graan- en effectenhandel moeten dienen; daar de oppervlakte volgens het programma minstens 4000 M². zou moeten bedragen, tracht de ontwerper aan dit tekort tegemoet te komen door de bovengalerijen van 600 M². ruimte ook onder de oppervlakte der beurszaal in rekening te brengen. Schrijver wijst erop dat de afwijkingen in de grootte der verschillende lokaliteiten, als men het programma tot grondslag neemt, slechts luttel zijn en dat eenige hoofdvertrekken zelfs grooter zijn dan verlangd wordt.

De twee-en-twintig kantoren van slechts 12 M² grootte liggen ongelukkig, daar de vloer niet minder dan 6 meter boven dien van de Beurszaal gelegen is. Waartoe de 14 lokalen in het sousterrain, ieder ter grootte van ongeveer 70 M²., moeten dienen, is een raadsel, daar de kelderruimte weinig hoogte heeft en de toegang door verdiepte stoepen moet geschieden.

Was er sprake een hulp- of noodbeurs te maken, dan zou het Paleis voor Volksvlijt daartoe wellicht kunnen worden ingericht; voor een blijvende handelsbeurs is het gebouw te eenenmale ongeschikt, zoodat de architect Kromhout voor de verwezenlijking van zijn denkbeeld meer dan waarschijnlijk alleen steun zal kunnen vinden bij de aandeelhouders van het genoemde paleis.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Door de heeren Mr. H. J. A. Mulder, H. A. van de Rouvaart, Mr. W. Dolk, P. J. van Voorst Vader, A. T. L. Rouwenhorst Mulder en J. van Houra, wordt concessie aangevraagd voor den aanleg van de ontworpen haven te Scheveningen.

— Men meldt ons uit Amsterdam, dat de heer I. Gosschalk die stad in het begin der volgende maand metterwoon gaat verlaten om zich te Brussel te vestigen. Zijn vertrek is voor de Nederlandsche bouwkunst een groot verlies.

Arnhem. Dinsdagavond kwamen de leden der „Vereeniging van gasfabrikanten in Nederland" in den tuin van Musis Sacrum bijeen en werden daar door het Bestuur ontvangen. Te negen uren werd een bezoek gebracht aan de tentoonstelling van gasverlichtingstoestellen, die in de oude ambachtsschool gehouden wordt.

Woensdag werd de eigenlijke vergadering geopend met eene rede van den Voorzitter, den heer D. van der Horst uit Utrecht. Daarop werd door de heeren J. Blom Szn. en W. J. Brender à Brandis eene mededeeling gedaan omtrent zuiverkisten en werden voordrachten gehouden door den heer J. Selten over acetyleen en door den heer Van Doesburgh over muntgasmeters. Hierop werd de vraag naar de practische toepassing van gecarbureerd waterstofgas behandeld.

In de Donderdag voortgezette vergadering werd het volgende voorstel aangenomen:

„De Vereeniging van gasfabrikanten in Nederland, vergaderd te Arnhem, kennis genomen hebbende van het ontwerp personeele belasting bevattende het voorstel tot vrijstelling van gaskachels zonder afvoerbuizen; overwegende dat de gastechnici steeds hun uiterste best doen het gebruik van gaskachels zonder afvoerbuis te ontraden, omdat zulks schadelijk is voor de gezondheid, besluit het Bestuur op te dragen aan de Staten-Generaal te verzoeken deze bepaling niet in de wet op te nemen."

PERSONALIA.

— Bij koninklijk besluit is benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft Dr. M. W Beijerinck aldaar.

— Bij koninklijk besluit zijn, met ingang van 1 Juli a. s., benoemd tot bureelambtenaar van den Rijkswaterstaat, J. B. Pondman, te Amsterdam, en J. C. Delney, te Amsterdam.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn de volgende kweekelingen der Polytechnische school te Delft van 1 Juli tot en met 31 Aug. benoemd tot buitengewoon opzichter als: M. C. H. E. Bongaerts en H. van Berckel bij de verbetering van de Maas in Limburg; W. M. de Blauw en L. C. Westhoff bij de visschershaven te IJmuiden; L. F. Teixeira de Mattos bij de toeleidingskanalen te IJmuiden; L. P. van der Bilt bij het kanaal door Walcheren; A. K. Zweede bij het kanaal door Zuid-Beveland; F. Denninghoff Stelling bij de werken op Neder-Rijn en Lek; M. B. N. Bolderman bij de werken op den IJssel; F. van Randwijk bij de bagger- en kribwerken op de Boven-Merwede; C. G. J. W. Koopman bij de afsluitingwerken in de Maas bij Andel; F. Vos en P. L. Blanken bij de verbetering van den Rotterdamschen Waterweg; H. E. Verschoor en J. Wouters bij den bragbouw te Heusden; F. C. van Sillevoldt bij de Zuid-Willemsvaart; H. C. van Rijsbergen bij het nieuwe post- en telegraafkantoor te 's-Hertogenbosch; B. J. W. Sweters bij den bouw van een observatorium met trappenhuis en bibliotheek onder De Bilt en A. G. Allart bij een uitbreiding van het Departement van Koloniën.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren R. v. d. Wal Hzn. te Sneek bij het vernieuwen der Ter-Idzerderbrug in den weg Leeuwarden—Overijselsche grens; H. C. v. d. Hoorn bij het onderhoud der werken op den Amer, en G. A. Degenaar bij het vervangen van een houten brug in het Slakkumerbroek door een ijzeren brug.

— De Raad van beheer der Utrechtsche en Arnhemsche Waterleiding-maatschappijen benoemde tot directeur dier Maatschappij de heer P. E Rijk, thans ingenieur dier maatschappijen.

— De directeur der burgerl. openbare werken in Ned.-Indië heeft *benoemd*: bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java tot onderopzichter 1e kl., de tijdel. onderops. 1e kl. Th. J. Muller; *ontheven*: van het rechtstreeksch toezicht op de exploitatie der westerlijnen en de werkplaatsen te Poerworedjo, den adj.-chef C. J. Bloys van Treslong en daarmede belast den adj.-chef G. A. Fokker; voorts is den tijdelijken adj.-ing. werktuigkundige 1e kl. G. J. Hupkes de functie van adj.-chef der derde afdeeling opgedragen.

— De opzichter van den prov. Waterstaat in Gelderland, de heer A. J. Groenen, te Arnhem heeft op verzoek eervol ontslag uit zijne betrekking bekomen.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Werktuigkundig teekenaar aan het etablissement van de Ned. Stoombootmaatschappij te Fijenoord, in staat zelfstandig te werken. Adres aan genoemd etablissement te Rotterdam.

— Meesterknecht aan eene stoomtimmerfabriek, voor een jongmensch, als opzichter bij de genie werkzaam of werkzaam geweest zijnde en volkomen op de hoogte van het timmervak. Adres lett. 1 B. K, Algem. Adv. bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterdam.

— Meesterknecht aan eene stoomtimmerfabriek, niet ouder dan 25 jaar, volkomen op de hoogte van het timmervak en de daaraan verbonden administratie. Adr. lett. 1 B. J, Algem. Adv. bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter, op de hoogte met detailleeren. Adres, met opgaaf van uitgevoerde werken en verlangd salaris, Bureau „Kennemerland" te Beverwijk, lett. A. N.

— Bouwkundig teekenaar bij de architecten A. Jacot en W. Oldewelt te Amsterdam. (*Zie advert.*)

Bouwkundig Teekenaar.

Voor **direct** ten kantore der Architecten A. JACOT en W. OLDEWELT, een alleszins **bekwaam bouwkundig TEEKENAAR.** Spreekuur tusschen *10—12 uur.*

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **8n Juli 1895**, des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**,

Volgens bestek No. 2:

Het maken van den onderbouw voor de overbrugging van de Rotte met bijbehoorende werken.

Begrooting f 23900.—

Het bestek met teekening is van den **26 Juni n. s.** af, tegen betaling van **f 1.50** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, Bureau Weg en Werken, kamer 154 of op *franco* aanvraag aan dat Bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 13 Juli 1895,** des namiddags ten 2 ure, in het Gemeentehuis, in twee perceelen **aanbesteden:**

1°. **Het bouwen van eene Openbare Lagere School met veertien Schoollokalen, aan de Parkstraat, met daarmede in verband staande werken.**

2°. **Het leveren en stellen der in dat gebouw noodige Schoolmeubelen.**

Bestekken met teekeningen zijn à **f 2.—** per exemplaar verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 27 Juni 1895.

Burgemeester en Wethouders voorn.,
LATENSTEIN Lo. B.
De Secretaris,
ZAALBERG.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **8n Juli 1895,** des namiddags ten half twee ure *(Greenwich-tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 632:

Het maken van eene vergrooting van de bergplaats aan het Stationsgebouw te Twello en het maken van een verbouwing aan het Stationsgebouw te Teuge. Raming f 2560.

Volgens bestek No. 633:

Het maken van een aanbouw aan de Wachtkamer 1e en 2e klasse in het Stationsgebouw te Bentheim. Raming f 1700.

De bestekken zijn tegen betaling van **f 0.75** per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvraag aan dat bureau, met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).*

Aanwijzingen geschieden als in de bestekken zijn vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Dinsdag 16 Juli 1895,** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een grooten Tuinmuur, het maken van Rasterwerken, het verruimen van eene Waterleiding en het maken van Duikers daarin enz.; alles ten behoeve van het Rijksopvoedingsgesticht „Veldzicht" te Avereest.

Raming f 3980.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage in een der lokalen van het Rijksopvoedingsgesticht bovengenoemd en is op aanvrage tegen betaling van *f* 0.55 franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden op Vrijdag 12 Juli 1895, bij het Rijksopvoedingsgesticht bovengenoemd, des namiddags ten 2 ure, terwijl inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te *'s-Gravenhage*, Departement van Justitie, en bij den Opziehter H. BURGMANS te *Avereest.*

's-Gravenhage, 27 Juni 1895.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

Lichtdruk-Inrichting
GEBROEDERS CANTA.
Rotterdam.

maken **LICHTDRUKKEN** voor de BOUWKUNDE, **WIT OP BLAUW** en **ZWART OP WIT.**

PRIMA KWALITEIT LICHTDRUKPAPIER

aan ROLLEN van 10 Meter van af 75 cM. breed.

PER ROL, WIT OP BLAUW . . . . . *f* **2.75.**
„ „ **ZWART OP WIT** . . . . . „ **4.50.**

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurreerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Escaussijnsche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77, **AMSTERDAM.** DELFTSCHESTRAAT 61, **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **8n Juli 1895,** des namiddags ten **half twee** ure **(Greenwichtijd),** zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer **3e** klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 631:

Het bouwen van twee goederenloodsen, het leggen en verleggen van sporen en wissels en het leggen van bestratingen met bijbehoorende werken op het stations-emplacement te OLDENZAAL.

Begrooting f 64,200.—

Het bestek met twee teekeningen is tegen betaling van **f 2.50** verkrijgbaar aan het Centraal Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, Kamer **154**, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).*

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Openbare

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **19 Juli 1895,** des namiddags te 1 uur, ten Raadhuize aldaar aan te besteden:

Het MAKEN van een VASTE BRUG over de Wetering van den *Prorenierssingel* te Rotterdam.

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **f 1.—** verkrijgbaar bij WED. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* no. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis.* De aanwijzing zal plaats hebben op *Vrijdag* den *12 Juli* 1895, des voormiddags te 10 uur op het terrein en te 11 uur aan het *Stads Timmerhuis.*

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **9den Juli 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 693.

Het MAKEN van TWEE DIENSTWONINGEN op het station UTRECHT.

Begrooting f 10200.—.

De besteding geschiedt volgens § 51 van het bestek.

Het bestek ligt van den 24sten Juni 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Utrecht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van **f 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten Juli 1895 ten 11 uur voormiddag *(West Europeesche tijd).*

UTRECHT, den 17den Juni 1895.

JOH. C. TEN BRAAK
Zutphen.
GAS- EN OLIEMOTOREN.
STOOMMACHINES.
DRIJFWERKEN.
Rijwielhandel en Reparatie-Inrichting.

VITRAUX-GLACIER.
GLAS-DECORATIE.
In **enorme keuze** bij **J. M. KLEIJN, Schilder, Arnhem.** Hoofdagent voor Nederland en Koloniën der firma VOGLER & KACHHOLZ, **Hamburg.**
Alom Sub-agenten gevraagd.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag 13 Juli** c. k., des namiddags 4½ uur (Greenwichtijd), zal door de firma M. VAN DELDEN & Co. te *Groningen* in het hotel „*ZUM ENGEL*" aldaar worden **aanbesteed:**

A. **Het bouwen eener SPINNERIJ van drie verdiepingen met MACHINEKAMER en KETELHUIS, ter oppervlakte van pl. m. 6000 M².**

B. **Een GEMETSELD WATERRESERVOIR, ter oppervlakte van 1000 M².**

Het verdere werken op hare fabrieksterreinen in Groningen.

Gedrukt Bestek met 5 Teekeningen zijn van af *Zaterdag 29 Juni c. k.* op franco aanvrage en tegen contante betaling à **f 12.—** per stel voor de Aannemers verkrijgbaar ten kantore van den Architect te *Enschede*, doch worden op den dag der aanbesteding van de inschrijvers à **f 9.—** per stel teruggenomen.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden op *4 en 13 Juli c. k.*, telkens des middags 12 uur (Greenwichtijd).

Nadere inlichtingen geeft
G. BELTMAN A.Gzn.,
Architect.

ENSCHEDE, 20 Juni 1895.

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

Fabriek van Marmerbewerking van H. WEGERIF Sr.,
Stationsweg, Apeldoorn.
Marmerpoliteur **60** ct. per doos; 10 Kilo Marmerslijp, franco huis *f* **1.00.**
Steenhouwerij. Specialiteit in
GRAFGEDENKTEEKENEN
van **Kunstgraniet** en verschillende bergsteen. Fabrikant van **Venetiaansche** en **Kunstgranietvloeren.** Attesten van architecten en ingenieurs ter inzage.
Vraagt teekening en prijzen.

Patent Metaal Cement van Eug. Fechtenberger, Mannheim.
WERELDTENTOONSTELLING AMSTERDAM 1895.
Eenig middel wat beter voldoet dan hout of zand en zwavel bij het aangieten van deken, stellen van machineriën, bij bruggenbouw, Overkappingen, als kitmiddel in ijzergieterijen, bij het stellen van bekwerk, bruggen traptreuningen. Voor het bekleeden van bakken welke zuren of bijtende vochten moeten bevatten enz. enz. — **Metaal Cement** smelt bij geringe warmte, wordt dan vloeibaar als water en dringt in de fijnste groeven en scheuren. Vormt **een geheel** met de voorwerpen, waarmede hetzelve verbonden wordt. Bijzonder geschikt voor tropische gewesten. Weerstaat alle invloed van temperatuur.
In platen van **10 K°.** verkrijgbaar bij den generaal-agent voor Nederland en Koloniën
FERD. H. ALBERTI, Wijnstraat 47. Rotterdam.
Degelijke agenten gevraagd.

Amsterdamsche Fabriek van Cement / IJzer Werken,
(SYSTEEM MONIER.)
Groote Wittenburgerstraat 108 Amsterdam.
Reservoirs, Vijvers, Regenbakken en Welputten, Riolen, Duikers en Afwateringsbuizen. Vloeren en Gewelven. Tusschenmuren, Kelders en Grafkelders. Trappen en Daken. Silos, Kribben en Voerbakken. Vorsten, Muurbedekkingen en Plantenkuipen.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

TH. A. DE KOSTER.
Sanitary Engineer.
AMSTERDAM.

NIEUWE KETELS
VOOR
Centrale Verwarming
VOOR
GROOTE GEBOUWEN
Systeem (warm water).
Ongeloofelijk Oeconomisch succes (in brandstof verbruik en bediening).
Op aanvrage in werking te zien.
Werken in aanleg:
Huize Zwaanwijk. . **Nichtevecht.**
Gebrs. van Leer . . . . **N.-Amstel.**
(veranderd van Stoom in Warmwater.)

STOOM-LOON-HOUTZAGERIJ.
Pakkistenfabriek.
M. J. VREEBURG & CO. ZUIDWAL 67.
'S-GRAVENHAGE.
Concurreerende prijzen.

Fabriek van Kerkmeubelen,
ZAAL- EN WINKELBETIMMERINGEN
J. FENSTRA,
Lauriergracht 77, Amsterdam.

FR. SPANGLER.
ARNHEM. Rodenburgstraat.
Smederij en Fabriek van
STOOMWERKTUIGEN.
SPECIALITEIT IN SCHEEPSPOMPEN

Gebr. VAN DER VLIET,
IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*
Staef-, Plaet-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.
STALEN BALKEN en BALKIJZER in verschillende profielen en lengten.
Vijlen en gegoten Staal uit de fabriek van Gebr. Bieman & Co. te Wesen, staande
Christiania Ster Boefnagels.

INDISCHE HOUTSOORTEN.
Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.
Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

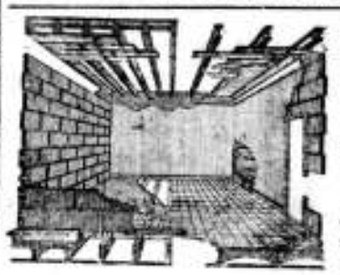

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor houtcementdaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens Systeem Schweitzer.
Eenig, onovertreffbaar materiaal. Licht, dicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvrag *gratis* toezending van *Brochure*, *Monsters* en *Prijs*.

Gaat zien onze reclame Wereldtentoonstelling, Nederlandsche Afdeeling (achter het Paviljoen der Levensverzekeringmaatschappij).

W. F. H. WELTER.
Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**
Lutherschc Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.
RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**
Afgietsels voor Hout en Steen.
Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

W. J. STOKVIS.
Arnhem.
Centrale Verwarming
„Warm Water" Bezorging
voor HUISHOUDELIJK GEBRUIK.

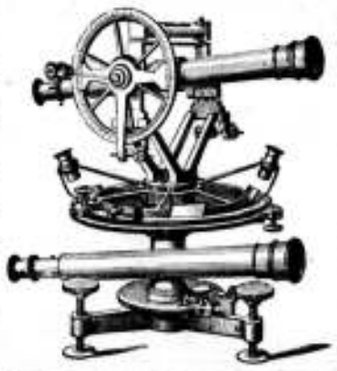

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

DUURZAAM, GEMAKKELIJK EN GOEDKOOP.
Chemisch bereide verf in alle kleuren.
FABRIEK KRAAIJENBURG, RIJSWIJK (Z.-H.)
Het ***Paviljoen*** *der* ***Ned. Gist- en Spiritusfabriek*** *te* ***Delft,*** *op de* ***Wereldtentoonstelling,*** *is met deze verf geschilderd, alwaar Prijscourant en Prospectus te verkrijgen zijn.*

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland."

30ste JAARGANG. — N°27 — ZATERDAG, 6 Juli 1895

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Hylandstraat 116, *'s-Gravenhage.*

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

Advertentiën per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

Afzonderlijke nommers met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE AFBEELDINGEN DER GRAVEN VAN HOLLAND IN HET RAADHUIS TE HAARLEM. (*)

Het Raadhuis te Haarlem is ontstaan uit het paleis, dat de graven van Holland weleer binnen die stad hebben gesticht. Wanneer die stichting heeft plaats gehad, is niet bekend en ofschoon Ampzing in zijn geschiedenis van Haarlem mededeelt, dat Floris II reeds in de eerste helft der 12e eeuw binnen de stad zijn hof gehouden heeft, schijnt dit bericht niet zeer vertrouwbaar, daar de bron, waaruit het geput is, niet genoemd wordt.

Als zeker mag men aannemen, dat het in 1245 bestond en dat Graaf Willem II, de Roomsch-Koning, er vertoefd heeft. Floris V stond in 1287 een gedeelte van het paleis af aan de Dominicanen, die daar een klooster van maakten, dat als het „Predicaeren Convente" bekend stond, en waarvan een deel, in het zoogenoemde „Pand" en „Prinsenhof" nog heden aanwezig is.

De zeer eenvoudige baksteen-architectuur dezer kloostergebouwen behoort ongetwijfeld tot het laatst der 13e eeuw, zooals men bevestigd vindt door den bouwtrant van de westelijke deelen der St.-Janskerk en der Begijnhofskerk, die ook tot die periode behooren. Het Raadhuis, dat in de 15e, 16e en 17e eeuw vele veranderingen heeft ondergaan, vertoont den 13e-eeuwschen bouwtrant minder duidelijk; de opmerkzame beschouwer zal er de sporen echter van terugvinden in de groote zaal aan de Markt, die ongetwijfeld reeds van den aanvang deel heeft uitgemaakt van het grafelijk paleis. Het is in deze zaal, dat, reeds sinds het laatst der 16e eeuw, de op hout geschilderde portretten van graven en gravinnen van Holland tegen de wanden zijn opgehangen. Vroeger versierden zij de kerk van het sinds lang verdwenen Karmelietenklooster, dat aan de oostzijde van de Groote Houtstraat tusschen de Spekstraat, de Anegang en de Warmoesstraat lag en waarvan de nog bestaande Guldebergspoort wellicht een overblijfsel is.

De opmerking is wel eens gemaakt dat deze portretten, die ongetwijfeld omstreeks 1500 geschilderd zijn, grootendeels alleen daarom reeds een zeer apocrief karakter dragen. Wij willen dit niet ontkennen, doch meenen te mogen opmerken dat van eigenlijk gezegde portretkunst pas in de 15e eeuw sprake kan zijn en dat vóór dien tijd afbeeldingen, die een werkelijke gelijkenis van personen geven, niet gemaakt werden.

Wel zijn ons uit de oudheid beelden en busten bewaard gebleven, die, naar het schijnt, uitmuntend gelijkende portretten zijn, doch na den val van het Romeinsche rijk ging die portretkunst geheel teniet, om pas in de 15e eeuw weer op te leven. Lang niet alle werken der klassieke kunst hebben echter een portretkarakter, of zelfs ook maar den schijn eener geïdealiseerde gelijkenis. Wij willen hier nog niet eens wijzen op de oudste beeldhouwwerken, b.v. de reliefs van den tempel te Selinus met hun gedrongen vormen, hun aangezichten zonder uitdrukking, hunne groote holle oogen en hunne saamgeknepen lippen, maar herinneren aan den zoogenaamden „Apollo van Tenea" in de Munchener Glyptotheek, of de reliefs van Xanthos, in het Britsch museum, om te bewijzen dat zelfs in een reeds meer gevorderde Helleensche kunstperiode nog de strakke, onpersoonlijke gelaatsuitdrukking bestaan bleef. Nog merkwaardiger in dit opzicht zijn misschien de beelden, die voorheen de gevelvelden van den Athenatempel te Aigina versierden en die zich thans in de Glyptotheek te München bevinden; zij zijn waarschijnlijk omstreeks 480 v. Chr. vervaardigd en de lichaamsvormen zijn met groot technisch meesterschap behandeld, ja zelfs de heftige bewegingen, die de weergegeven kampstrijd met zich bracht,

(*) Voordracht gehouden door A. W. Weissman in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam, op 25 Februari 1895.

zijn goed uitgedrukt, maar de hoofden hebben een geestlooze uitdrukking en zij zijn zoo conventioneel opgevat, dat van strijdlust of gelijkenis met het werkelijk leven niets is waar te nemen. Ook de beeldhouwwerken van het eigenlijk bloeitijdperk der Grieksche kunst kunnen, hoe groot hunne waarde overigens ook zij en hoe hoog zij in menig opzicht staan, volstrekt niet als voortbrengselen van portretkunst beschouwd worden, daar alles hier geïdealiseerd is, terwijl het realisme van sommige kunstenaars na Perikles, als Skopas of Praxiteles, hen toch niet tot het maken van eigenlijk gezegde portretten voerde.

De Attische kunst bleef steeds idealistisch getint en eerst de Peloponesische plastiek begon de portretkunst te beoefenen. Vooral het hoofd der zoogenaamde school van Argos, Lysippos, die nog tijdens de regeering van Alexander den Grooten werkzaam was, moet hier genoemd worden. Hij werkte uitsluitend in brons en hoewel ook godenbeelden van zijn hand door de schrijvers der oudheid vermeld worden, heeft hij zich toch voornamelijk met het vervaardigen van portretten bezig gehouden. Als portretteur had hij zulk een goeden naam, dat Alexander de Groote zich alleen door hem wilde doen afbeelden. Van deze portretten is helaas niets bewaard gebleven, doch uit de oude beschrijvingen schijnt men te mogen opmaken, dat Lysippos de natuur weergaf zooals hij haar zag. Eerst ten tijde van Alexander den Grooten kwam ook het gebruik in zwang, dat vorsten hun beeldenaar op de munten, die tot dusverre steeds het afbeeldsel van de plaatselijke godheid gedragen hadden, deden aanbrengen.

Dat de tijd van Alexander den Grooten getuige was van het ontstaan eener eigenlijk gezegde portretkunst, blijkt ten overvloede uit het feit, dat Apelles, de schilder, die toen op het toppunt van zijn roem stond, in hoofdzaak afbeeldingen van personen uit dit tijdperk vervaardigd heeft, over welker kunstwaarde het evenwel niet mogelijk is een oordeel te vellen, daar zij alleen uit de beschrijvingen van antieke auteurs bekend zijn. Ook van den gelijktijdigen schilder Protogenes worden portretten vermeld.

Is ons dus van de portretten uit den laat-Grieksche tijd niets bewaard gebleven, van die der Romeinen bezitten wij er verscheidene. Van oudsher was het bij de Romeinen gebruikelijk, de portretten hunner voorvaderen in een afzonderlijk vertrek van hun huis tentoon te stellen. Deze portretten waren oorspronkelijk van was, doch in lateren tijd was het gebruikelijk ze in marmer of metaal te doen vervaardigen. De weinige portretten, die nog tot den Grieksche tijd gebracht kunnen worden, zijn allen geïdealiseerd; de Romeinen verlangden echter vóór alles een sprekende gelijkenis en wenschten, dat alle bijzonderheden van het gewaad zouden weergegeven worden. Zoo zien wij dan ook de toga, waarop de Romeinen zoo trotsch waren, met al haar plooien afgebeeld en wordt ons ook de krijgsuitrusting met nauwkeurigheid te aanschouwen gegeven. Zeer groot is het aantal beelden en busten van keizers en hun familieleden of van andere voorname Romeinen, die in de verschillende musea bewaard worden. De natuur is hier getrouw teruggegeven en het karakter der verschillende personen is uit hunne portretten aanstonds te herkennen. Niet alle deze werken zijn, wat hunne uitvoering betreft, even goed; ook veel middelmatigs schuilt er onder. Men kan dit gemakkelijk verklaren, daar er te Rome wetten bestonden, die voorschreven, dat ieder Romein in zijn huis een afbeeldsel van den regeerenden Keizer moest opstellen.

De beeldhouwkunst stond bij de eerste Christenen niet in bijzonder hoog aanzien, daar hare voortbrengselen hen te veel aan den godsdienst der heidenen herinnerden. Portretten begeerden de eerste Christenen niet, maar ook beelden van heiligen deden zij maar zelden maken; het meest bekende is het zittende bronzen beeld van St.-Pieter te Rome in de aan dien heilige gewijde kerk, dat waarschijnlijk in de vijfde eeuw gegoten werd. Ook de oud-christelijke schilder- en mozaïekkunst toont zich afkeerig van portretten, maar huldigt voor het eerst de symboliek, die, den geheelen tijd der middeleeuwen door, zulk een groote rol zou spelen. De Byzantijnsche kunst zet deze traditie voort; wel ziet men in de kerk van San Vitale te Ravenna op de wanden van het koor keizer Justinianus en zijn gemalin Theodora met hun talrijk gevolg als mozaïekfiguren aangebracht, doch die stereotiepe gestalten kunnen niet als portretten in den eigenlijken zin des woords worden aangemerkt. Alleen aan de teekenen hunner waardigheid zijn Justinianus en zijn gemalin te herkennen. Zoo is het ook met een mozaïek in de Sophiakerk te Konstantinopel gesteld; men ziet daar een rijkgekleed man voor Christus knielen, maar kan alleen uit de kroon, die hij draagt, opmaken dat hij een keizer is, daar zijn gelaatstrekken geheel dezelfde zijn als van andere figuren. Vermelding verdienen ook de talrijke rijkversierde handschriften, die sedert de vijfde eeuw vervaardigd werden en die in verschillende Europeesche bibliotheken te vinden zijn. De miniaturen, waarmede zij versierd zijn, dragen nog het karakter der latere Romeinsche kunst en schijnen niet als portretten bedoeld te zijn. De beeldhouwer, die in 595 het relief maakte, dat men nog thans boven de deur van de kerk te Monza in Italië vindt, bedoelde een afbeelding van koningin Theudelinde te geven, doch hij maakte haar geheel gelijk aan de andere vrouwefiguren zijner compositie, en vergenoegde er zich mede, haar een soort van diadeem of kroon als teeken harer waardigheid op te zetten. In deze kerk bevindt zich een ivoorsnijwerk van ± 600, dat blijkens een opschrift, Paus Gregorius den Heiligen voorstelt; hier is het gezicht zonder eenig individualisme en kan men den Paus alleen aan de teekenen zijner waardigheid herkennen.

Dat in den Karolingischen tijd geen eigenlijk gezegde portretkunst bestaan heeft, bewijzen de prachtige boeken, die voor Karel den Kalen vervaardigd zijn en waarin ook afbeeldingen van vorsten op hun troon gezeten voorkomen. De gezichten dezer personen hebben niets karakteristieks en alleen uit de kleeding en de bijgevoegde waardigheidsteekenen, dikwijls ook uit den tekst, kan men opmaken, wie de kunstenaars bedoeld hebben.

In de Romaansche periode wordt dezelfde methode gevolgd. Op een ivoorsnijwerk, dat blijkens de opschriften, Keizer Otto II en zijn gemalin Theophano voorstelt, hebben de vorstelijke personen stijve, nietszeggende gelaatstrekken; alleen hun kleeding en de kronen, die Christus hen op het hoofd drukt, stempelen hen als Keizer en Keizerin. Ook eene figuur in een misboek, dat thans te München bewaard wordt en waar Keizer Hendrik II is voorgesteld, is alleen door het bijgevoegde opschrift als zoodanig te herkennen, ofschoon ook, bij gebrek aan tekst, uit de kleeding zou zijn op te maken, dat hier een keizer voorgesteld was.

De gewoonte om een persoon, dien men wilde afbeelden, te karakteriseeren door de teekenen zijner waardigheid of door andere symbolen, bleef in zwang

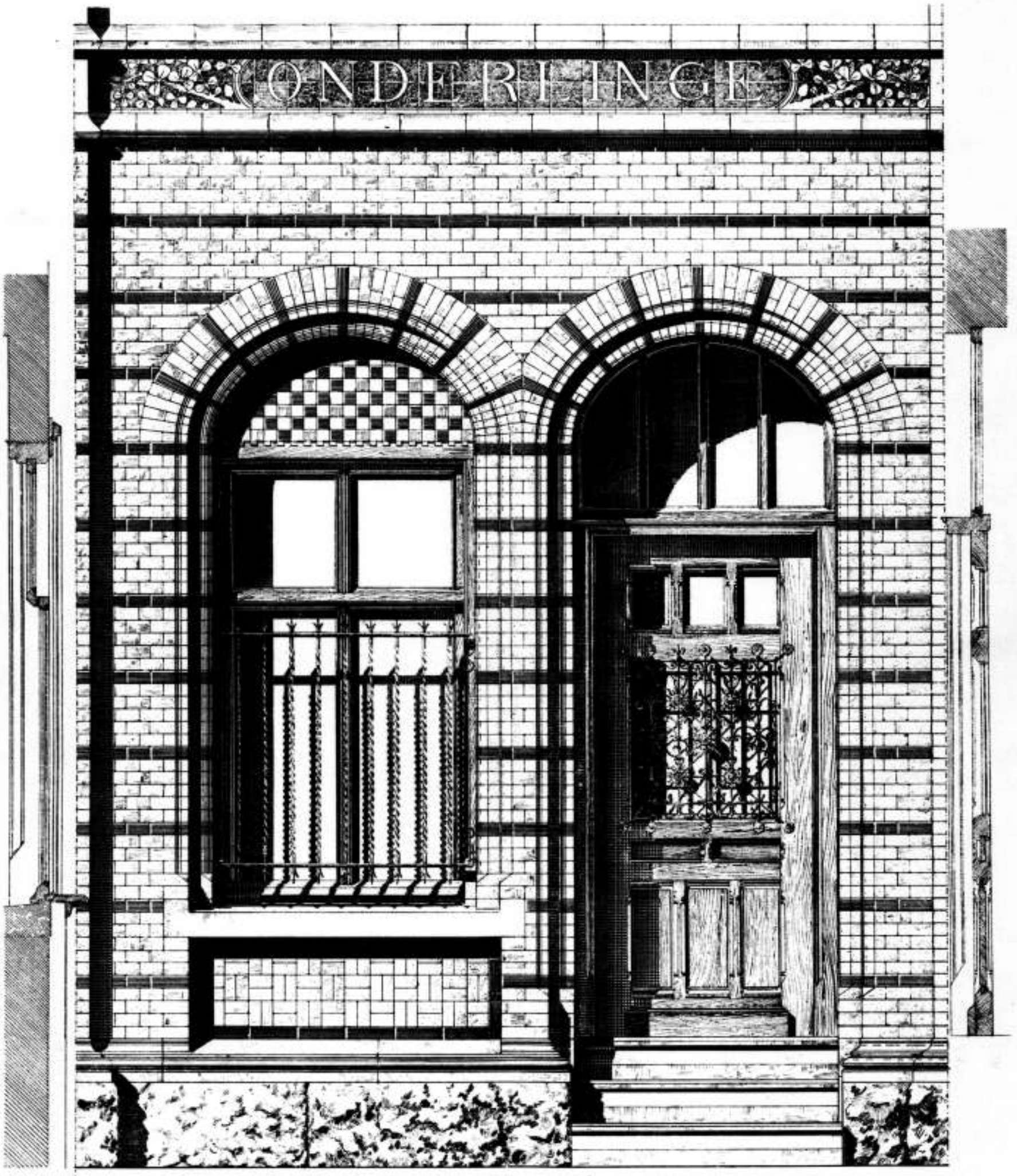

GEBOUW DER ONDERLINGE VEREENIGING VAN VEEHOUDERS

DETAIL

SCHAAL

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

gedurende de geheele middeneeuwen. Eerst in het laatst dezer periode en wel hoofdzakelijk sinds 1400, vergenoegt men zich hier niet meer mede, maar begint men ook waarde te hechten aan gelijkenis. De heraldiek, die sedert 1200 langzamerhand algemeen was geworden en wier symbolische taal toen door ieder adellijke of geestelijke verstaan werd, gaf een nieuw middel aan de hand om personen te karakteriseeren, ook al ontbrak een gelijkenis met de natuur.

Uit het boven opgemerkte zal het duidelijk geworden zijn, dat in den Christelijken tijd eigenlijk gezegde portretten pas sedert 1400 voorkomen; de afbeeldingen van personen vóór dien tijd vervaardigd, kunnen moeilijk als vertrouwbaar beschouwd worden. Indien er dus, om tot de Hollandsche graven terug te keeren, eene authentieke reeks van afbeeldingen van den tijd van Karel den Kalen af, tot dien van Karel V toe bestond, dan zou die zeker hoogst belangrijk uit een kunsthistorisch oogpunt genoemd mogen worden en zou er, vooral wat kostuum aangaat, heel wat uit te leeren zijn; een vertrouwbare portrettenreeks zou men dan evenwel zoomin bezitten als thans, nu de afbeeldsels allen omstreeks 1500 vervaardigd zijn.

De portretten, op paneel geschilderd, die nog thans de groote zaal van het Haarlemsch Raadhuis versieren, verbeelden de graven van Holland, van Dirk I af, tot Maximiliaan van Oostenrijk toe. De reeks wordt geopend door een herauт van wapenen en gesloten door den dood, beiden van een opschrift voorzien. Cornelis van Alkemade vermoedt, evenwel zonder vermelding van bron, dat de Karmelieter monniken de afbeeldingen „op de Muer van haar Kloosterkerk getrouwelijk hebben doen schilderen met waterverwe. Maar deze met der tijd door vogtigheid, afbrijzeling des muers en onduerzaamheid der waterverwe verdonkerd, zijn de Moniken genoodzaakt geworden, deze muer te doen beschieten met wagenschot en met d'olijverwe, die sedert in gebruik was gekomen, te doen beschilderen."

Michael Vosmerus, die in 1578 een Latijnsch werk over de graven van Holland bij Christopher Plantijn het licht deed zien, verhaalt daar, dat toen de tegenwoordige panеelen van den muur genomen waren, de vroegere waterverfschilderijen „de ware gedaanten en gewaden der vorsten" voor den dag gekomen zijn en dat de bekende glasschilder Willem Thibout die toen „getrouwelijk afgeteekend d'eeuwigheid heeft wedergegeven." Vosmerus voegt bij zijn werk koperprenten van Philips Galle naar deze teekeningen; deze prenten hebben ook dienst gedaan in het werk, dat Barlandus in 1584 te Leiden uitgaf. Soutman deed ze als borstbeelden in 1650, door Visscher in koper gesneden, te Haarlem uitgeven.

Het is natuurlijk niet onmogelijk, dat Thibout inderdaad afbeeldingen der Hollandsche graven, die voor den dag kwamen, toen men de latere paneelschilderijen verwijderd had, gezien heeft. Er is evenwel reeds in de vorige eeuw aan getwijfeld, of Vosmerus wel de waarheid heeft medegedeeld. Pieter Langendijk, die in 1745 „de Graaven van Holland, in jaardichte beschreven, verrijkt met alle de beeldtenissen dier Prinsen, nauwkeurig getekend, naar de echte aloude tafereelen, op de zaal van 't Raadhuis der stad Haarlem," het licht deed zien, verwondert er zich over, dat men niet heeft ingezien, dat Thibout bedrog pleegde. Hij kan zich niet begrijpen hoe „Barlandus, Schriverius en anderen dat bedrog niet gemerkt hebben" en hoe „Hendrik Goltzius, een burger deezer stad, die een kunstig Schilder, Tékenaar en Plaatsnijder was, heeft kunnen goedvinden, de figuuren van Thibout int koper te graveeren." Om „dit gebrek te heelen en alle de Graaven op nieuw zo nauwkeurig als 't mogelijk zij te laaten afbeelden," heeft Langendijk „het dienstig geoordeeld en geen kosten ontzien om het door bequamer kunstenaars, onder zijn toezicht te doen uitvoeren."

In 1743 „wierden alle de Schilderyen op order der Ed. Gr. Achtbare Heeren Burgemeesteren, ten huize van den kunstschilder Frans Decker (mijnen hoogeachten Vriend) gebracht, die dezelve voorzichtig heeft verholpen zonder dat er iets van de oude Schildering verloren is. Deze gelegenheid baarde lust aan zijnen waardigen Leerling Taco Jelgersma, die reets voor veele Jaaren ten zijnen huize gewoond en zich ijverig en meesterlijk in de kunst geoeffend hadde, om dezelve voor zijn eigen liefhebberij na te tékenen. Wij hebben ons van de hand deezes kunstrijken meesters bediend: om alle de Graaven na zijn uitvoerige Tékeningen in 't koper te laaten brengen door mynen neef Henricus Spilman, die dezelve zo gelukkig volgde, dat het onze verwachting te boven ging."

(*Wordt vervolgd.*)

BIJ DE PLATEN.

Onder de meest interessante gebouwen, in den laatsten tijd in de hoofdstad van ons land verrezen, mag zeker wel genoemd worden het door den architect Jos. Th. J. Cuypers ontworpen gebouw der „Onderlinge Vereeniging van Veehouders", waarvan bijgaande platen — reproducties van eene opmeting van ondergeteekende — een gedeelte te aanschouwen geven.

Het gebouw is gelegen aan de Weteringschans, juist tegenover het Rijks-museum en is, in tegenstelling met het meerendeel der in zijn omgeving staande woonhuizen en villa's — waarvan de banden en lijsten, en in 't algemeen de architectonische details, hun ontstaan te danken hebben aan den stukadoor — geheel opgetrokken in baksteen (rood en zwart) waarin banden van natuurlijke steen een aangename afwisseling brengen.

De onderverdieping bevat een aantal localiteiten ten dienste van bovengenoemde Vereeniging, terwijl de daarboven gelegen verdiepingen tot ruime woonhuizen zijn ingericht.

Het silhouet van 't geheel — het gebouw is een hoekhuis — maakt een bijzonder gunstigen indruk door de fraai opgeloste topgevels, de uitgebouwde erkers en het koepelvormig dak op den hoek.

Aan alle onderdeelen heeft de ontwerper zijn aandacht gewijd; hoogst eigenaardig bewerkt zijn de houten hijschbalken, terwijl het deurhekje een denkbeeld geeft van het fraai smeedijzer aan het gebouw aangebracht.

Van de versieringen in gebakken tegels is in de eerste plaats vermeldenswaardig het tableau, onlangs geplaatst in den gevel aan de Weteringschanszijde; men ziet hier een drietal voorstellingen uit 't veehoudersbedrijf, aan weerskanten waarvan in sierlijke cijfers en letters vermeld staan de jaren der stichting en van het begin van den bouw.

Misschien is er later nog wel gelegenheid om over dit gebouw meer in bijzonderheden te treden.

J. VAN VOORTHUIJSEN,
Leeraar M. O.

Amsterdam, Juni 1895.

DE HEIDENSCHE KAPEL TE NIJMEGEN.

De heer Dr. Konrad Plath, die verleden jaar met toestemming van het Gemeentebestuur van Nijmegen in en om de kapel op het Valkhof eenige opgravingen liet doen, schrijft thans in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een en ander over de daarbij verkregen resultaten.

Hij wijst erop, dat In de Betouw de kapel voor een Romeinsch bouwwerk van de derde of vierde eeuw had gehouden, dat Oltmans haar aan de achtste eeuw had toegeschreven, dat Humann haar voor de tiende of elfde, Reber zelfs voor de twaalfde eeuw in beslag had genomen. Hij verzuimt evenwel op te merken, dat er ook andere meeningen omtrent deze kapel geuit zijn, wat ook niet te verwonderen is, daar de bouwvormen een eenigszins archeologisch ontwikkeld architect onmiddellijk van de geschiedenis en het ontstaan dezer schepping op de hoogte konden stellen. In de bewerking van Lübke's Geschiedenis der Beeldende kunst, die in 1889 te Amsterdam verscheen, schreef b.v. de heer A. W. Weissman: „Te Nijmegen deed Karel de Groote een paleis bouwen, dat later onder den naam van Valkhof bekend stond. Dit paleis werd bij de invallen der Noormannen geheel verwoest; eerst Keizer Frederik Barbarossa deed het gebouw in 1155 weer herstellen. In het laatst der 18e eeuw werd het bouwwerk, op een paar kleine fragmenten na, gesloopt. De zoogenaamde heidensche kapel op het Valkhof, die thans nog in wezen is, heeft een plattegrond, die geheel naar dien van Karel's paleiskapel te Aken gevolgd is; ook hier werd, om een hoog achtkant middendeel, een zestienzijdige omgang met galerij aangebracht. Hoewel de details van het bouwwerk bewijzen, dat het door Keizer Barbarossa belangrijk hersteld moet zijn, terwijl de gewelven boven den omgang van nog veel lateren tijd dagteekenen, komt het ons toch voor, dat de oorspronkelijke stichting van Karel den Grooten in hoofdzaak bewaard is gebleven."

De opgravingen hebben nu bewezen, dat dit inzicht juist is geweest; de Karolingsche vloer toch is voor den dag gekomen en de pijlers hebben nu weer hun oorspronkelijke hoogte gekregen, wat den heer Plath aanleiding geeft tot de volgende ontboezemingen: „De opgravingen en zorgvuldiger onderzoekingen hebben nu een eind gemaakt aan elken twijfel en met zekerheid het ontstaan van de kapel in den Karolingischen tijd geplaatst. Tegelijk echter hebben zij vóór alles op geheel verrassende wijze de schoonheid en de grootschheid van den oorspronkelijken bouw vastgesteld. In de onderste hal, waar de opgravingen vier oudere vloeren boven elkander blootlegden, bevond men, dat door de langzamerhand ontstane ophoogingen een derde van de pijlers verborgen was. Had de bouw daardoor het gedrukte en plompe aanzien gekregen, waarom hij in de kunstgeschiedenis tot zekere hoogte berucht en altoos maar weinig gewaardeerd is, de ontdekking van de oorspronkelijke hoogte der pijlers heeft de volle schoonheid der oorspronkelijk ontworpen verhoudingen aan het licht gebracht. In plaats van den zwaren druk van onbeholpen steenmassa's kreeg men een werkelijk sierlijk en bevallig samenstel van vormen. Wat een genot telkens voor het oog, wanneer het zich van een nog gedeeltelijk verborgen pijler op een blootgelegden vestigde! Men kreeg van deze ontdekkingen het bewustzijn, dat Karel de Groote en de kunstenaar, die het werk gebouwd heeft, beiden iets als een verlossing uit langdurige verongelijking moeten gevoeld hebben, nu hunne schepping althans in conceptie weer tot haar recht is gekomen."

Er is iets komisch in die verlossing van Karel den Grooten en zijn bouwmeester door Dr. Konrad Plath. Slechts in den eersten ontdekkingsroes kan iets dergelijks worden neergeschreven. Wie de kapel na de opgravingen beschouwd heeft, zal zeker de slankere pijlers een aanwinst hebben geacht, doch zich vermoedelijk niet zoo dithyrambisch gestemd hebben gevoeld als de doctor.

Het eenige zekere resultaat toch dat de opgravingen voor de wetenschap hebben opgeleverd, dat nl. de plattegrond van de kapel op het tijdperk van Karel den Grooten wijst, is ongetwijfeld belangrijk, doch het stemt geheel overeen met wat eene vergelijking met de Akensche Munsterkerk reeds kon leeren. In hoeverre de bovenbouw werkelijk Karolingisch mag heeten, blijft echter als te voren onzeker.

Gelukkig toont Dr. Plath zich nog al bescheiden in zijne eischen betreffende de restauratie der Valkhofkapel. Van eene zoogenaamde „herstelling van den oorspronkelijken toestand", alias „fantastische vernieuwing" wil hij niets weten. Ware de kapel Rijkseigendom geweest, dan was haar al lang zulk een vernieuwingsproces ten deel gevallen, waardoor de mogelijkheid van latere onderzoekingen voorgoed zou zijn verloren gegaan. Het is te hopen, dat de gemeente Nijmegen verstandiger zal zijn dan het Koninkrijk der Nederlanden en dat zij aan de kapel niet meer zal laten restaureeren dan voor het behoud dier oudheid onvermijdelijk noodig is. Wil men den bezoekers van het Valkhof een denkbeeld geven, hoe wellicht in den tijd van Karel den Grooten de kapel zich aan het oog voordeed, welnu dan bouwe men een nieuwe op een andere plek, doch late de oude ongeschonden. Blijkt het dan later, dat zij, die de nieuwe Karolingische kapel bouwden, zich vergist hebben, dan kunnen alle wijzigingen gemaakt worden, die men verkiest, zonder dat eenig kunsthistorisch belang daardoor wordt geschaad.

Het zou werkelijk jammer zijn, indien het gebouw, dat *wellicht* het eenige overblijfsel van Karolingische bouwkunst in ons land is — want de gerestaureerde Keizerszaal der Maastrichtsche St. Servaas mag niet meer meêtellen — ten offer viel aan hedendaagsche restauratie-manie.

Indien de latere eeuwen ons iets kwalijk zullen nemen, dan zal het zeker dit zijn, dat wij door onze restauraties het hun onmogelijk hebben gemaakt, zich een zelfstandig oordeel over bouwwerken van vroegere tijden te vormen.

TENTOONSTELLINGSBRIEVEN.

VI.

Er was de vorige week weer het een en ander nieuws op de tentoonstelling te zien. In de eerste plaats was aangekondigd, dat een oud-Hollandsche klucht, Jan Klaassen van Asselyn, op het Marktplein zou vertoond worden, terwijl tevens werd meegedeeld dat de officiëele opening der Italiaansche afdeeling zou plaats vinden en dat deze dus als voltooid kan worden beschouwd.

Kort geleden was ik juist in de hofstad geweest, en toen ik daar naar het Mauritshuis ging om den fameuzen Memling, die deze verzameling onlangs is komen verrijken, in oogenschouw te nemen, kon ik de verzoeking niet weerstaan ook de andere zalen van dit museum eens rond te dolen. Ik had de verschillende Rembrandts, die deze collectie thans rijk is bekeken, ik had het mansportret, dat zeker een der uitnemendste werken van den Leidschen meester is, bewonderend aanschouwd, ik had Memling's portret, waarover thans zooveel ophef gemaakt wordt, nog al middelmatig gevonden, toen ik eindelijk ook kwam in het kamertje dat aan de werken van Cornelis Troost is ingeruimd. Daar zag ik de illustraties van Jan Klaassen, die zoo uitnemend de hoofdpersonen van deze klucht weergeven, en die het mogelijk maken de mise-en-scène bij een opvoering, ook in onze dagen, geheel gelijk te doen zijn aan die uit het begin der 18e eeuw. Groot waren dan ook mijn verwachtingen toen ik hoorde, dat eene dergelijke opvoering op het Marktplein van Oud-Holland zou plaats vinden.

Na mijn dubbeltje aan de Nijmeegsche poort te hebben betaald, kwam ik om half drie, op een zonnigen middag op het Marktplein aan, waar ik het tooneel tegen het Amsterdamsch stadhuis zag opgeslagen, terwijl het nieuwsgierig auditorium reeds op stoelen had plaats gevonden, of in staande houding de dingen afwachtte, die komen zouden.

Dat Pietersen onder de aanwezigen was spreekt van zelf; èn als beminnaar van het oude, èn als op schuine aardigheden belust oude-jongeheer kon hij daar niet ontbreken. Hij zat triomfantelijk op de voorste rij en niet zonder eenige moeite gelukte het mij in zijn onmiddellijke nabijheid een staanplaats te veroveren. Mijn vriend gaf, op tamelijk luiden toon, zijn verbazing er over te kennen, dat het publiek hoofdzakelijk uit leden van het zwakke geslacht bestond. Zijn woorden brachten een blos op de wangen der jonge meisjes om hem en deden de oudere dames een mondje trekken.

Het duurde nog al wat eer de voorstelling een aanvang nam; Pietersen kortte mij den tijd door het tooneel, dat opgeslagen stond, aan een onbarmhartige critiek te onderwerpen Volgens hem zag iets dergelijks er in het begin der 18e eeuw heel anders uit; hij zei, dat hij als lid der commissie van toezicht op Oud-Holland daarop gewezen had, maar dat men hem beduidde dat deze commissie geen recht van spreken toekwam. Hij dacht er nu ernstig over zijn mandaat als commissielid maar neder te leggen. Ik geloof, ondertusschen, dat hij daar nog wel tot November over zal blijven denken, want al schijnt om het advies der commissie niet gevraagd te worden, een vrije entree tot de tentoonstelling spaart toch altijd geld uit

Enfin, eindelijk begon het stuk. Over de vertooning zal ik maar niet spreken, daar ik niet onder de duiven van Rössing of andere theater-autoriteiten wil schieten; slechts dit wil ik als mijn gevoelen geven, dat de meeste vertooners al heel weinig in den toon bleven. De mise-en-scène had niet veel overeenkomst met de teekeningen van Troost; wel zag men de punthoeden, wel was er ook een poging gedaan om zoo goed en kwaad het ging de costumes na te bootsen, doch het was bij een poging gebleven en de gratie, waarmede Troost's figuren hun gewaden dragen, ontbrak ten eenenmale. De schuine situatie en de zeer ongegeneerde taal bleek evenwel groote aantrekkingskracht te hebben. Tot zelfs de kellnerinnen uit de bierhuizen en de neringdoenden in hunne operette- of fantasiepakjes kwamen aanloopen en luisterden met open mond. Drie dames gingen weg toen het wat al te gewaagd werd, maar de overige bleven met zichtbaar genoegen tot aan het einde

Een paar dagen later vond de opening der Italiaansche afdeeling plaats. Wie op andere tentoonstellingen heeft gezien wat de Italianen plegen in te zenden, kon reeds van te voren zich een denkbeeld vormen van wat hij ook te Amsterdam zou te aanschouwen krijgen. Natuurlijk ontbreekt de olijfolie in bussen en tonnen niet en is er gelegenheid om zich aan Marsala, Vermouth of Lacrima Christi te goed te doen, maar het schijnt, evenals vroeger, in hoofdzaak de kunst, of liever de kunstnijverheid te zijn, waardoor Italië indruk denkt te maken. Het land waar de citroenen bloeien ziet zich altijd nog aan voor den bodem, waarop de kunst het weligst tiert. Wie echter aan deze zijde van de Alpen woont weet maar al te goed, hoe met de scheidende 18e eeuw de Italiaansche kunst gestorven is, om tot dusverre niet weer te verrijzen. Indien nog altijd Italië als het land der kunst te boek staat, dan komt dit slechts door de onsterflijke meesterwerken, die bouwmeesters, schilders en beeldhouwers uit lang vervlogen tijden hebben achtergelaten.

Zelfs van kunstnijverheid hebben de tegenwoordige Italianen een vreemd denkbeeld; wat moet men bv. denken van de inzendingen der Italiaansche beeldhouwers? Heeft men hier met kunst of met nijverheid te doen? Het zijn ongetwijfeld knappe handwerkslieden die deze beelden hebben gehakt; met de uiterste vaardigheid hebben zij alle fijnheden der hedendaagsche of vroegere kleedingstukken nagebootst, met taai geduld hebben zij de vleeschpartijen zoo glad gemaakt dat geen oneffenheidje te bekennen is. Maar waar is hier de kunst, de kunst van Donatello, de kunst van Sansovino, de kunst van Michel Angelo? Die kleine meisjes met snoeperige kanten japonnetjes aan, die navolgingen van antieken, die realistisch opgevatte kermisgasten, wat hebben die allen met kunst te maken? Ook van kunstnijverheid kan hier geen sprake zijn, want deze is onbestaanbaar als de vervaardigde voorwerpen, zooals deze marmeren beelden, de allures aannemen van kunstwerken te willen zijn.

Meer in het kader der kunstindustrie vallen de voorwerpen uit bloedkoraal, schildpad, lava en perles de Venise vervaardigd. Ook hier is evenwel de bewerking hoofdzaak; om het maken der ontwerpen heeft men zich slechts weinig bekommerd. Navolging van bestaande, in den handel gewilde voorbeelden speelt hier een hoofdrol. Ditzelfde is ook in de werken der goud- en zilversmeden op te merken; nabootsingen van Oud-Estruskische en Pompejaansche werken, die te Napels of te Rome de musea sieren, ziedaar alles wat de opvolgers van een Benvenuto Cellini weten te maken. De snijders van cameeën maken het al niet beter; de Romeinsche voorbeelden worden tot in het oneindige gekopiëerd.

Ook in andere takken van techniek is de kunstvaardigheid soms zeer groot, al kan de daardoor verkregen kunstwaarde niet anders dan gering geacht worden. Wat zegt gij bijvoorbeeld van het portret van Garibaldi in pennekunst, waaraan iemand, die den weidschen titel van professor draagt, zijn tijd vermorst heeft? Of hoe vindt gij de klaptafel onder glas, die met de inneming van Carthago is ingelegd?

Misschien het beste wat in de Italiaansche afdeeling gevonden wordt, is het aardewerk. Ik bedoel hierbij natuurlijk niet de nabootsingen van Barok- en Rococowerken, maar de vazen en schotels die in vrijen stijl, met motieven aan flora, fauna of menschbeeld ontleend, versierd zijn. De rijke kleuren mogen niet zoo harmonisch wezen, als die ons Rozenburgsch fabrikaat bezit, zij zijn toch met smaak aangebracht, en in de compositie is dikwijls veel frischheid waar te nemen.

De meubel-industrie daarentegen weet niets beters te doen dan onverdroten de modellen van het begin der 17e eeuw na te bootsen, om die dan als „Venetiaansch" bij uitnemendheid aan den man te brengen. De meest overladen modellen schijnen bij voorkeur

te worden uitgezocht. Ook voor marqueterie blijkt op het oogenblik nogal vraag te zijn; Oostersche, vooral Moorsche dessins schijnen het meest gewild. Uit een zuiver technisch oogpunt beschouwd, verdienen deze meubelen zeker allen lof; men mist echter noode iederen schijn van oorspronkelijkheid.

Met een zoo groote vaardigheid als de Italianen bezitten en die als de vrucht van eeuwenoude traditie te beschouwen is, ware zeker wat beters te verkrijgen dan wat dit land thans aan kunstnijverheids-voortbrengselen oplevert. De handen zijn bekwaam genoeg, maar de geest is niet meer vaardig en zoo weten dan de Italianen van hun technische bedrevenheid geen ander gebruik te maken dan bv. een model van de St.-Pieterskerk op $^1/_{100}$ samen te knutselen, schilderijen van kralen te maken, emailpoppetjes op glas te smelten en dergelijke kunststukjes te vertoonen, die de verbazing van het publiek wekken, doch die met kunst niets uitstaande hebben.

OSADO.

PRIJSVRAGEN

WINDMOLEN-ELECTRICITEIT.

De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid schreef in 1893 de volgende prijsvraag uit:

Men wenscht eene aanwijzing van de middelen, die dienen kunnen om arbeidsvermogen door windkracht te verkrijgen, langs electrischen weg op te zamelen, over te brengen of vervoerbaar te maken, en daarbij meer in het bijzonder een antwoord op de volgende vragen:

1°. Hoeveel arbeidsvermogen kan een gewone windmolen, in vereeniging met een electrischen accumulator, gemiddeld per etmaal leveren; welke motorische inrichting is hiertoe noodig en hoeveel kost in dat geval een paardekracht-uur?

2°. Kunnen de nieuwe windmotoren uit een economisch oogpunt op uitgebreide schaal tot het accumuleeren en tot het benutten van de bewegingsenergie van den wind worden toegepast? Zoo ja, welke inrichtingen zijn hiertoe noodig?

Als voorbeeld moet de bewerker een geval aannemen, waarin eene fabriek langs dezen weg van licht en kracht wordt voorzien.

Het programma werd in ons nummer van 14 October 1893, bladz. 331, opgenomen, waarop in het nummer van 12 October 1894, bladz. 324, werd medegedeeld dat de Jury, wegens verhindering van een harer leden, nog geen bijeenkomst had kunnen houden.

Thans is het rapport der Jury verschenen; wij ontleenen daaraan, dat er 12 antwoorden zijn ingekomen, benevens een veertigtal brieven, die niet in aanmerking kunnen komen.

Als haar indruk deelt de Jury ten slotte mede dat het doel, met het uitschrijven der prijsvraag, niet is bereikt.

Dat doel, zegt het rapport, is toch naar onze meening geweest, het meer productief maken van de talrijke windmolens, die in ons land worden aangetroffen en het op voordeelige wijze verzamelen van windkracht.

Eene kracht te benutten, die zoo goedkoop verkrijgbaar is, dich waarvan het vermogen door velen wordt overschat, zoo zeker tot het opzamelen langs electrischen weg aanbeveling verdienen, wanneer regelmatig over die kracht kon worden beschikt.

Dit is echter niet mogelijk. De langdurige windstilten, die worden aangetroffen, maken het noodzakelijk die bewegkracht te accumuleeren gedurende de dagen, waarop over die kracht kan worden beschikt.

Om dus steeds over eene voldoende hoeveelheid arbeidsvermogen te kunnen beschikken, moeten een aantal accumulatoren worden gebruikt, die bij den tegenwoordigen stand der wetenschap uiterst kostbaar zijn.

Werd het middel gevonden om op min kostbare wijze arbeidsvermogen langs electrischen weg op te zamelen, ten einde deze geaccumuleerde kracht tijdens windstilte te kunnen benutten, dan zou de oplossing der gestelde vraag een stap voorwaarts hebben gedaan.

Die oplossing is echter niet gevonden, en uit de ingekomen antwoorden is het bewijs te putten, dat wanneer ten allen tijde een voldoende hoeveelheid arbeidsvermogen moet aanwezig zijn, de daartoe benoodigde electrische installatie te kostbaar wordt en het voordeeliger is een stoomwerktuig te gebruiken, dat steeds het benoodigd arbeidsvermogen direct kan leveren.

Aangezien het antwoord, ingezonden onder het motto „Meer licht," de gestelde vragen naar den tegenwoordigen stand der wetenschap afdoende en duidelijk heeft beantwoord, en naar de meening der meerderheid niet op het resultaat van het onderzoek, maar wel op de meerdere of mindere waarde van de gegeven verhandeling moet worden gelet, is de Jury van oordeel dat de uitgeloofde prijs moet worden toegekend aan den schrijver van het motto „Meer licht".

De Jury bestond uit de heeren H. Figée Jr., directeur der Maatschappij te Haarlem, Voorzitter; A. Nolen, fabriek-landmeter van Schieland, rapporteur; Prof. J. Bosscha te Haarlem; L. H. N. Dufour, civiel-ingenieur te Utrecht en C. Prins Szn., te Haarlem.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— De dom te Riga, het oudste in 1215 gestichte gebouw der Oostzeeprovincies, wordt tegenwoordig onder de kundige leiding van den architect Dr. Wilhelm Neumann gerestaureerd. Deze is met het onderzoek der gewelven naar muurschilderingen begonnen en heeft reeds een groote compositie ontbloot, die uit het midden der zeventiende eeuw moet stammen. Het is eene voorstelling van het Laatste Oordeel, die zoo al niet door een Hollandsch artist, dan toch zeker door een schilder onder sterken Hollandschen invloed is uitgevoerd. Onder de kalklaag, waarop dit tafereel uitgevoerd is, bevinden zich nog twee oudere voorstellingen, gelijk men op verschillende plaatsen zien kan. Van de betrekkingen die er tusschen de Rigasche artisten en Holland bestonden getuigt ook het portret van den schilder E. W. Londicer, hetwelk door den Amsterdammer Pieter Schenk gegraveerd is en waarvan het oorspronkelijke onlangs door Dr. Neumann is ontdekt. Ook vond deze geleerde in verschillende archiefstukken de bewijzen dat de XVIIe-eeuwsche Rigaërs hunne verven uit Holland ontboden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Een nieuwe beredeneerde catalogus der schilderijen en beeldhouwwerken in het Mauritshuis, van de hand der heeren Dr. A. Bredius en Dr. C. Hofstede de Groot, heeft het licht gezien.

— Onder zeer veel blijken van deelneming werd het stoffelijk overschot van den civiel-ingenieur, den heer L. E. Asser, op de begraafplaats Eik-en-Duinen ter aarde besteld. De baar was geheel verscholen onder prachtige bloemen en kransen en menig bijschrift op de linten getuigde van de sympathie, welke men den ontslapene toedroeg. Maar meer nog dan deze bloemenhulde leverde de aanwezigheid aan de groeve van zoovele mannen van naam het bewijs, dat de overledene veler achting, vriendschap en genegenheid genoot. Op den doodenakker hadden zich namelijk vereenigd een groot aantal vrienden en verschillende depotatiën van vereenigingen of instellingen, die in den overledene betrij eene ijverig bestuurder, hetzij een werkzaam lid misten.

AMSTERDAM. Is het *Nieuws van den Dag* goed ingelicht, dan staat in het college van B. en W., dat na het uittreden van de heeren Van Lennep en Serrurier met twee nieuwe leden aangevuld moet worden, een verschikking te wachten, waarbij aan Mr. Treub het wethouderschap van publieke werken zal worden opgedragen.

HAARLEM. Sedert Zondag 30 Juni is in het Museum van Kunstnijverheid een tentoonstelling van textiele kunst geopend, die gedurende de maanden Juli en Augustus te bezichtigen is.

MAASTRICHT. De Gemeenteraad heeft besloten tot den aanleg en de exploitatie eener gas-tram van de stad naar het spoorwegstation, waarvan de kosten op 58,000 geraamd worden.

ARNHEM. Den 1 Juli jl. was het 40 jaar geleden dat de heer J. J. Baddingh alhier op jeugdigen leeftijd als eenig eigenaar der gunstig bekende firma Becker & Baddingh, de technische leiding zijner fabriek van wetenschappelijke instrumenten op zich nam.

SAPPEMEER. De Gemeenteraad heeft in de algemeene politieverordening in het belang der volksgezondheid en om brandgevaar te verminderen een artikel opgenomen, voorschrijvende dat in ieder woonhuis minstens twee buitendeuren aanwezig moeten zijn.

MIDDELBURG. Bij gelegenheid van de vergadering der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, in de Société St. Joris alhier gehouden, is door onzen stadgenoot, den heer J. A. Frederiks, lid van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, een verzameling tentoongesteld van oude ornementwerken, betrekking hebbende op het goud- en zilversmidsvak.

De bovenbedoelde tentoonstelling van oude ornementprenten omvat een belangrijke verzameling goud- en zilversmidsprenten uit de XVIe tot de XVIIIe eeuw. Men vindt er de Hollandsche meesters uit den bloeitijd der Renaissance, waaronder genoemd kunnen worden: Lucas van Leyden, Le Blond, Bos, Marcus Gerards, Nicolaas de Bruyn, Lutma, Van Vianen, Crisp. de Pas. De Fransche school is vertegenwoordigd door De Laune, Le Fèbre, Moncornet, l'Egaré, Gaudin, Bosche fils, Forty, Cauvet en meer anderen. Van Duitsche meesters zijn tentoongesteld werken van De Bry, Hopfer, Aldegrever, Holbein, Beham, Virgil Solis enz.

In het geheel zijn eenige honderden prenten ter bezichtiging gesteld, die een goed overzicht geven van de hoogte, waarop dit kunstvak eertijds stond en die tevens doen zien, dat deze kunst thans in diep verval is gezakt.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd: tot ingenieur 2e kl. en geplaatst in het gouvernement Sumatra's Westkust, de ambtenaar op non-activiteit P. Th. L. Grinwis Plaat, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende;

belast: met de waarneming der betrekking van ingenieur 2e kl. en toegevoegd aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling in het belang der verbetering van den waterafvoer in Oost-Semarang, de ambtenaar op non-activiteit S. J. G. van Overveld, laatstelijk ingenieur 1e kl.;

overgeplaatst: naar den gewestelijken dienst in de residentie Semarang, de ingenieur 2e kl. F. J. van Oppen;

verleend: een jaar verlof aan den opzichter 2e kl. C. Bodart.

— Een jaar verlof verleend aan den opzichter 1e kl. bij den aanleg der Staatsspoorwegen D. H. K. Mentel en den bouwk. ambtenaar 1e kl. D. J. Stam, gedetacheerd bij de werken aan de Solo-rivier.

— Bij kon. besluit is D. Crok, laatst ingenieur 1e kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië, op zijn verzoek, gerekend van ult. Juni, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

— Bij het mijnwezen in Ned.-Indië is benoemd tot ingenieur 3e kl. A. H. van Lessen.

— In Ned.-Indië zijn geslaagd in het examen voor opzichter bij den waterstaat de heeren W. de Jong en Manusama, te Batavia; N. A. Emor, E. W. van Leeuwen, A. L. P. Luyke, H. F. Meeng, S. van Slooten, P. E. Wener, J. B. Willems, Geeroomsz, allen te Semarang.

— De civiel-ingenieur L. E. Asser te 's-Gravenhage is op 45-jarigen leeftijd overleden.

— Donderdagavond is te Utrecht plotseling overleden de heer J. H. Nivel, secretaris en loco-directeur-generaal der Maatsch. tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, directeur der Geldersch-Overijselsche Locaal-Spoorweg-maatsch., Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw, Ridder van de Eikenkroon van Luxemburg en Ridder 2e kl. van de Orde van de Kroon van Pruisen.

— De heer Roelofs, adjunct-ingenieur bij de Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen, heeft eervol ontslag aangevraagd en zal als ingenieur in dienst treden bij de firma Siemens en Halske.

— De eindexamens aan de Polytechnische school te Delft zijn afgeloopen. Het diploma verwierven:

voor civiel-ingenieur W. J. de Bordes, J. van der Breggen, D. C. Buurman, Jhr. G. de Graeff, A. Holmberg de Beckfelt, H. van 't Hoogerhuis, J. H. Hulshoff, F. James, J. J. S. van Leeuwen, J. W. Meuter, M. A. van Oort, J. G. Ravenek, J. G. van Vlissingen, E. J. C. van Zuijlen;

voor bouwkundig ingenieur: J. J. L. Bourdrez;

voor scheepsbouwkundig ingenieur: J. J. W. Bijvoet;

voor werktuigkundig ingenieur: J. J. Beijnes, M. Rappard, J. P. Huchabora, H. Suijver, J. B. Krantz, P. van Braam van Vloten, H. Lohr, F. A. Pannekoek, A. van Driel van Wageningen;

voor mijnen-ingenieur: H. J. Buysman;

voor technoloog: A. van Delden, L. J. van Erp Taalman Kip, J. J. Klompé, H. ter Meulen, W. J. Sluyterman van Loo.

Voorts zijn geslaagd voor technoloog:

2e gedeelte: D. Biaschop, T. H. Eydman, J. S. Gallay, R. van Hasselt, H. Tijdens, J. P. de Vooys en W. H. Idzerda;

1e gedeelte: H. de Jong Cleyndert, J. D. Termaat, W. Jansen, G. B. van Kampen, C. F. Loke, W. H. R. van Manen, A. S. van Nierop, J. Pohlmann, C. M. van der Willigen en W. H. Idzerda.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren A. Neijt, te Nieuwer-Amstel, bij den bovenbouw van de brug over de Maas onder Hoesbeen; H. Bos, te Twijzel, bij het vernieuwen der vaste brug n°. 14 over het kanaal van Dokkum naar Gerben—Alleeverlaat; A. Bosma, te Kollum, bij het peilen en in teekening brengen der dwarsprofielen van laatstgenoemd kanaal; W. J. Ragut J.Pzn. bij de werken van de Nieuwe Merwede, en A. van Schaik bij idem aan de Boven-Merwede.

— Op 55-jarigen leeftijd overleed te 's-Gravenhage J. A. Soer, opzichter bij den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland.

— Gedeputeerde Staten van Zeeland benoemden tot opzichter 1e kl. van den Provincialen Waterstaat F. A. Kloppert, thans adjunct-ingenieur te Hoek van Holland.

— De gemeente-architect H. G. Hemmes te Maassluis is door den Raad belast met het speciaal toezicht op de gasfabriek en de straatverlichting.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adspirant-ingenieur der marine. Jaarwedde *f* 1200. Candidaten, die op den 1n September a. s. hun 27e jaar nog niet zijn ingetreden en in het bezit zijn van de diploma's van scheepsbouwkundig en van werktuigkundig ingenieur, kunnen zich vóór 1 Aug. adresseeren aan den Minister van Marine. Nadere bijzonderheden bevat de *Staatscour.* n°. 155.

— Werktuigkundig ingenieur voor het onderwijs in stoomwerktuigkunde aan de kweekschool voor machinisten te Amsterdam. Adres den directeur J. W. Visser.

ADVERTENTIËN.

H. HARTMAN,
Artesische en Nortonputten.
Inrichting voor Grondboringen.
LOOSDUINEN

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op **Zaterdag 13 Juli 1895,** des namiddags ten 2 ure, in het Gemeentehuis, in twee perceelen **aanbesteden:**

1°. **Het bouwen van eene Openbare Lagere School met veertien Schoollokalen, aan de Parkstraat, met daarmede in verband staande werken.**

2°. **Het leveren en stellen der in dat gebouw noodige Schoolmeubelen.**

Bestekken met teekeningen zijn à *f* 2.— per exemplaar verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 27 Juni 1895.

Burgemeester en Wethouders voorn.,
LATENSTEIN Lo. B.
De Secretaris,
ZAALBERG.

INDISCHE HOUTSOORTEN.
Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.
Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

J. J. SLEIJSER,
Leiden.

MONSTERS VAN
TEEKENPAPIEREN
enz. worden op aanvrage *franco* toegezonden.

E. J. BRUL. AMSTERDAM.
Marnixstraat 372.
CYLINDER- en MACHINEOLIËN.
Consistent vet, Talk, Poetskatoen.

HOOGERWERFF & C°
Kinderdijk en Vlaardingen.
BULLIVANT'S BUIGZAAM STAALDRAADTOUW
voor verschillende doeleinden.
Afstands- en Peillijnen met Haspels.

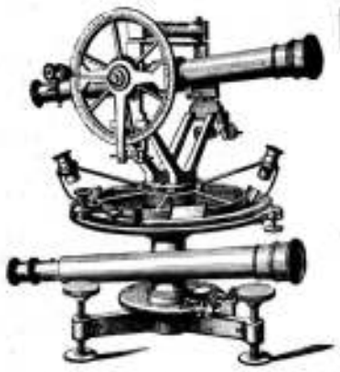

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK

VAN

WATERPAS- HOEKMEET-

EN ANDERE

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,

worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door

„De Russische Houthandel",

GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**

Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*

Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.

Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.

Prijs per fust van 180 liter /0.55 per liter, met contract /0.50 per liter.

DAKPIK,

ter vervaardiging en onderhoud van

DAKBEDEKKING,

zeer geschikt voor het onderhoud van oude zinken of ijzeren daken. DAKPIK werd gebruikt voor de bedekking van stationsgebouwen, de bureaux van de directie van den Dombouw; het Panoptieum en de Meelfabriek „Monbijt" te Berlijn, enz. enz.

Uit de Berlijnche Dakpikfabriek van

KLEMANN EN Co.

Magazijnhouders en Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën

DE JONGE EN HOOGBRUIN,

Loodgieters en Zinkwerkers, Prinsengracht N°. 585—593,

AMSTERDAM.

Dezer dagen worden aan alle bouwondernemers prospectussen toegezonden. Aan hen, die belang stellen in de nieuwe vinding, wordt op franco aanvrage door de firma DE JONGE & HOOGBRUIN een prospectus verstrekt.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

L. VAN DER HOORN.

Fabriek Donkerstraat 17.

UTRECHT.

levert complete inrichtingen tot **SLIJPEN, POLIJSTEN, VERNIKKELEN, VERKOPEREN, VERZILVEREN, VERGULDEN enz.** van alle METALEN VOORWERPEN in ELKE gewenschte GROOTTE.

Elementen, Dynamo's, Baden, Chemicaliën enz.

Prijscouranten, begrootingen gratis.

De baden worden met garantie geleverd.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **16**den **Juli 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 694.

Het MAKEN van eenen toegangsweg naar- en eene bestrating om de spoorweghaven, met eenige diverse werken op het station LEEUWARDEN.

Begrooting f 4600.—.

De bestoding geschiedt volgens § 63 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Juli 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van **f 1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den Juli 1895, ten 1 uur 30 namiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 22sten Juni 1895.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag den 20en Juli 1895,** des morgens ten 10 ure, zal door de ondergeteekenden namens hunne principalen in het *POOLSCH KOFFIEHUIS* aan den Zuidblaak te *Rotterdam*, worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een FABRIEK voor Vruchten- en Groentenbereiding met KETELHUIS en verdere werkzaamheden op een terrein, gelegen aan den Varkenoordschenweg tegenover het Station IJselmonde, Gemeente Rotterdam.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage in bovengenoemd Café en zijn van af *Woensdag 10 Juli e. k.* des morgens van 8 tot 10 uur, des middags van 12 tot 2 uur en van 4 tot 6 uur, tegen betaling van **f 2.50** ten huize van den laatst ondergeteekende verkrijgbaar, alwaar tevens nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Aanwijzing op het terrein zal plaats hebben op *Donderdag 18 Juli e. k.* des middags ten 12 ure.

De Architekten:

J. F. ROOVERS EN ZOON.
P. BUSKENS.
Noordsingel Wz. 76.

Ter drukkerij „Het Vaderland".

PLAAT XIII.

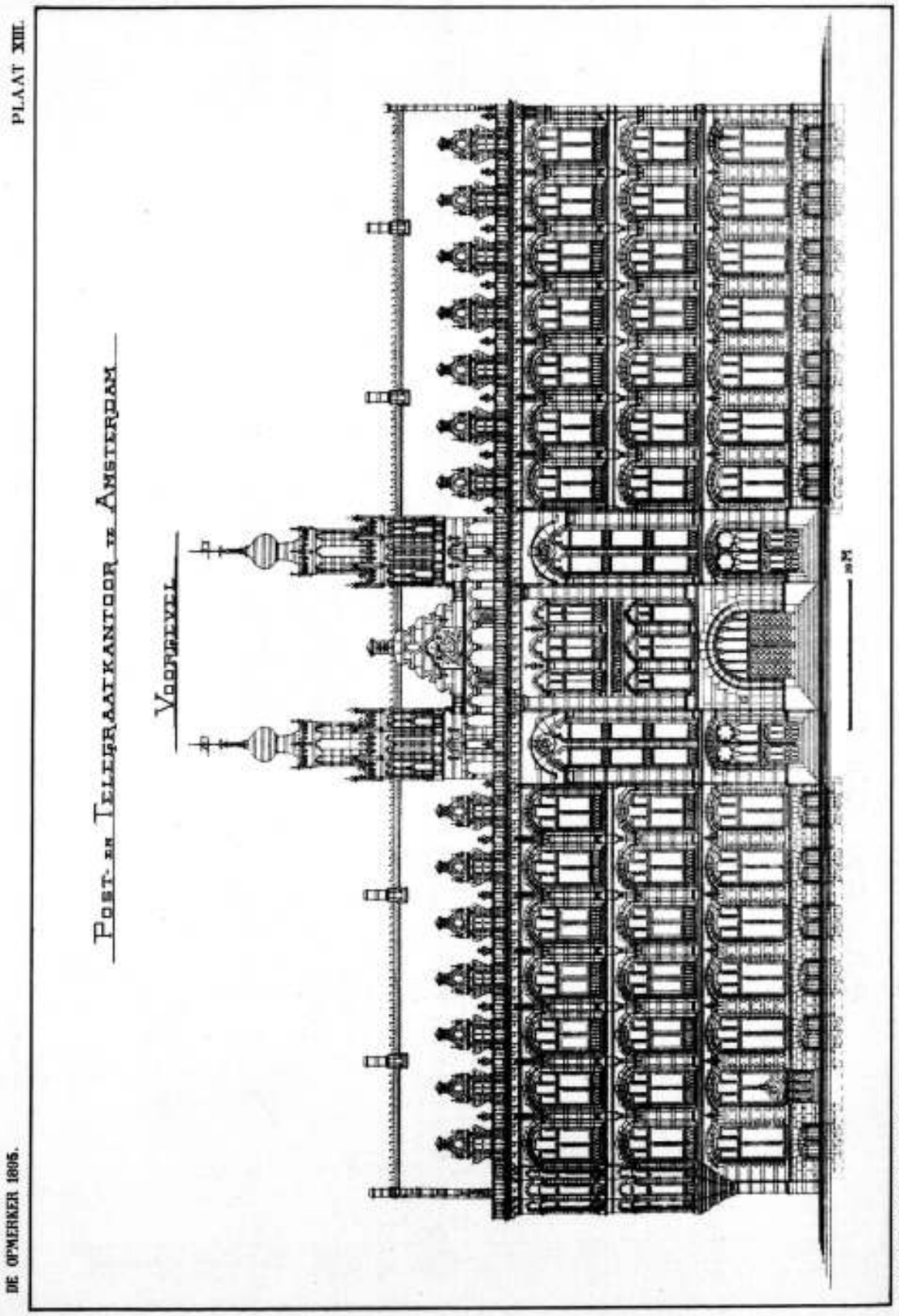

DE OPMERKER 1895.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Post- en Telegraafkantoor te Amsterdam

Zijgevel.

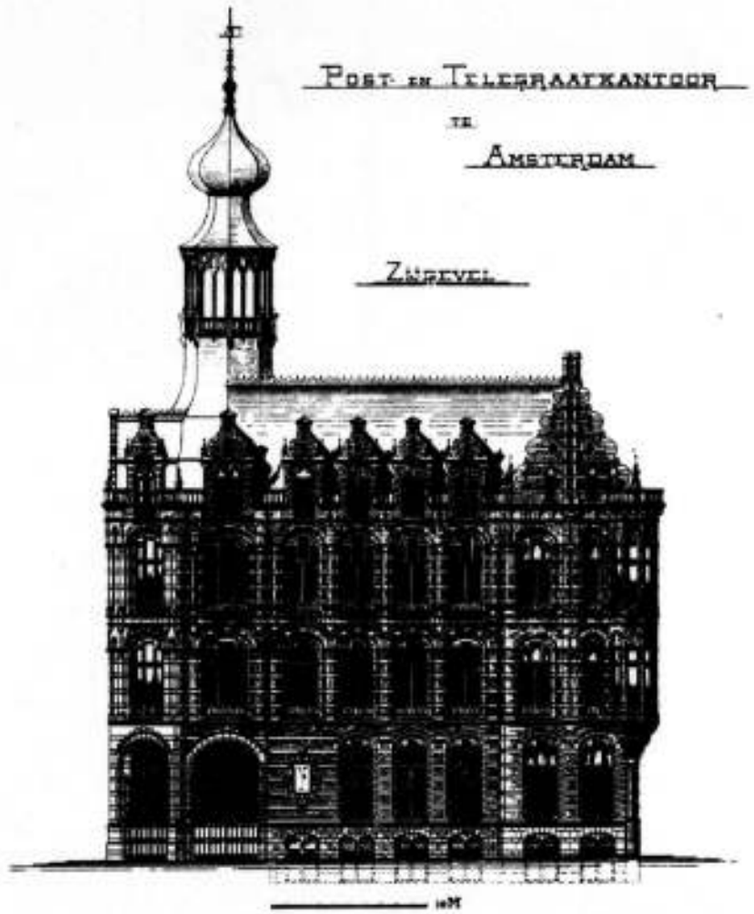

Schaal van 1/200 der natuurlijke grootte.

Begane grond.

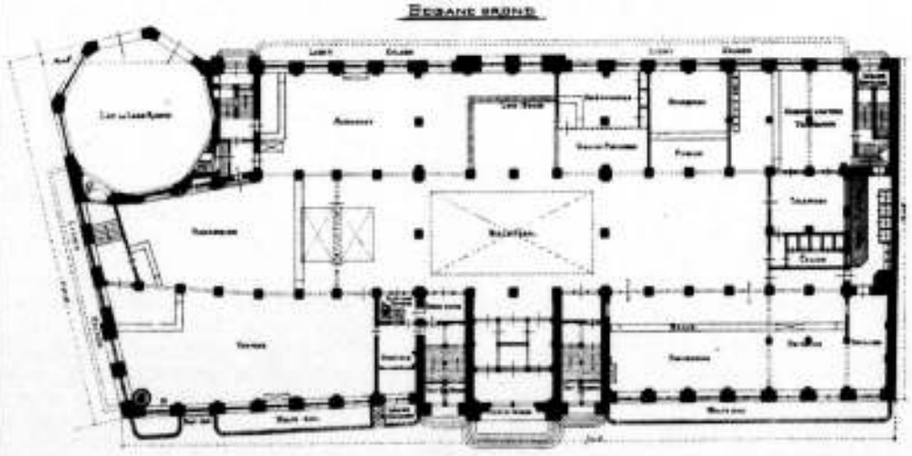

Schaal van 1/200 der natuurlijke grootte.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. — N°28 — ZATERDAG, 13 Juli 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor de landen der Postunie, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 8.—

Het abonnement kan met elk nommer aanvangen.

ADVERTENTIEN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE AMSTERDAM.

(*Met twee platen.*)

Nadat het voor den bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor te Amsterdam bestemde terrein, aan de pas gemaakte Raadhuisstraat, al geruimen tijd beschikbaar was geweest, zonder dat ook maar het minste gebouwd werd, zal het nu toch weldra ernst worden. De aanbesteding toch is tegen den 8n Augustus e.k. uitgeschreven, terwijl de oplevering drie jaren later zal moeten geschieden.

De bij dit nommer behoorende platen kunnen ons eenig denkbeeld geven hoe het gebouw zich aan het oog zal voordoen. Het nieuwe post- en telegraafkantoor krijgt, wat zijn plattegrond betreft, ongeveer den vorm van een rechthoekig trapezium, waarvan de schuine zijde aan de Raadhuisstraat is gelegen. De voornaamste gevel, waar zich ook de hoofdingang zal bevinden, komt aan den N.-Z. Voorburgwal, tegenover het Koninklijk Paleis.

De betrekkelijk geringe afmetingen van het met groote kosten verkregen terrein hebben den ontwerper het werk zeer bemoeilijkt, daar met de ruimte moest worden gewoekerd. Om b.v. een bruikbaar sousterrain te verkrijgen moest de gelijkstraats gelegen verdieping, waar het publiek ontvangen zal worden, zeven treden boven het trottoir worden geprojecteerd, wat natuurlijk later tot tal van klachten aanleiding moet geven. Om de verlichting van dit sousterrain daarenboven althans eenigszins voldoende te doen zijn, is gebruik gemaakt van wolfskuilen, vossengaten en lichtkolken, al-te-maal zaken, die de bouwpolitie bij particulieren nooit zou toelaten, maar die zij bij het Rijk door de vingers schijnt te zien.

Het midden van het gebouw wordt ingenomen door de wachtzaal, die uit een vestibule aan den N.-Z. Voorburgwal bereikt wordt. Aan de zuidzijde van dit langwerpig lokaal zijn de zalen voor de vertrekkende en aankomende posten gelegen, waartusschen zich een lokaal voor de frankeering bevindt. Aan de noordzijde zijn kantoren voor postwissels en kwitanties, telephooncellen, een aanneemlokaal voor telegrammen, de postspaarbank en lokalen voor postzegelverkoop. Middenin, naar de zijde van de Spuistraat, zijn de loek-boxes te vinden. Op den hoek van Spuistraat en Raadhuisstraat is een achtkante uitbouw, waar de postwagens in en uit kunnen rijden om gelost en geladen te worden.

Het sousterrain is bestemd voor verwarming, electrische verlichting, bergplaatsen, enz., terwijl de 1e verdieping in het midden voor de seinzalen der telegraaf, en overigens voor directeurswoning en sorteerzalen bestemd is. De 2e verdieping eindelijk bevat een tweede-directeurswoning, een telephoonzaal, seinzalen enz.

De architectuur is zooals men die van den heer Peters gewoonlijk ziet. Veel traveeën van één model naast elkander; de dammen van ongemeen zwaren aanleg en, over de vensters heen, met geprofileerde bogen verbonden. Op gelijke afstanden worden alle dammen door horizontale banden doorsneden. Zijrisalieten ontbreken, doch daarentegen is een middenrisaliet aan den hoofdgevel gemaakt, die door twee torens geflankeerd wordt; er is in deze middenpartij een grooter overeenkomst met werken van religieuze bouwkunst, dan bij vroegere scheppingen van dezen architect. De beide torens, met hunne peervormige bekroningen en hunne beide transen, brengen aanstonds kerktorens te Haarlem of Edam in herinnering. Fialen, hogels, boogfriezen, alles is te vinden.

Misschien om een tegenwicht voor dit religieus karakter te geven, heeft de ontwerper den door de torens ingesloten top een Renaissance cachet pogen te verleenen, waarbij hem, naar het schijnt, Enkhuizer modellen voor den geest hebben gestaan. Dat de bouw-

meester hier op vreemd, hem niet bepaald sympathiek terrein kwam, is duidelijk te zien. Het topje heeft een angstvallige benepenheid, die weinig monumentaal kan geacht worden. Vreemd zijn ook de beide, door twee verdiepingen heengaande pilasters tusschen de torens in; minstens tweemaal langer in verhouding tot hun breedte dan de klassieke kanon wil, maken zij den indruk van uit hun kracht te zijn gegroeid.

Op de Renaissance geïnspireerd zijn ook de ontelbare gelijk en gelijkvormige dakvensters, met de daartusschen aanwezige balustrade en even ontelbare vazen. Hunne reeds zeer barokke vormen maken met de overige architectuur een vreemd contrast. De arkeltoren op den hoek tegenover het Koninklijk Paleis, die in een terras eindigt, is zeer zonderling gevormd. De toren boven den achtkanten uitbouw voor los- en laadplaats is 16e-eeuwsch gedacht; hij is echter van zulke reusachtige verhoudingen, dat het den schijn heeft, als ware hij op dubbele schaal geteekend.

Het schijnt ons wel gemakkelijk voor het Rijk, dat het al zijn bouwwerken door een paar architecten in vasten dienst kan laten ontwerpen. De kunst wordt door dit systeem echter niet gebaat. Het is voldoende bekend, dat het eigenaardige talent van den heer Peters zich in den baksteenbouw van zijn gunstigste zijde doet kennen en niet bijzonder geschikt is om een gebouw te ontwerpen, in een Amsterdamsche omgeving passende.

Het O.-I. huis, vergroot, had reeds tot te veel gegronde critiek aanleiding gegeven, dan dat het verstandig genoemd kan worden, hier nogmaals denzelfden architect aan het werk te zetten, wiens schepping, tegenover die van Jacob van Campen geplaatst, onmogelijk goed kan voldoen.

Waarom hier, al had men de plattegronden dan ook van te voren vastgesteld, geen prijsvraag geopend, desnoods bij uitnoodiging, om de beste architectonische oplossing te verkrijgen? Wanneer voor dergelijke monumentale bouwwerken prijsvragen niet noodig worden geacht, wanneer zal er dan ooit gelegenheid komen, om vele bekwame jongeren te doen toonen, wat zij kunnen?

Wanneer wij dit opmerken, willen wij in geenen deele geacht worden iets te kort te doen aan de eigenaardige verdiensten van den heer Peters, wiens talrijke werken, in een voor hen passende omgeving geplaatst, dikwijls van veel talent getuigen, en wiens strijden voor de werken der middeleeuwen zeker van groote waardeering van het voorgeslacht spreekt. Iemand zoo aangelegd, voelt zich echter in een Amsterdamsche sfeer niet op zijn plaats; zijn werk vindt daar niet het geschikt milieu, zoodat het noodzakelijk moet tegenvallen.

Dat met een prijsvraag een beter resultaat zou zijn verkregen, schijnt ons niet twijfelachtig toe.

NOG EENS DE HEIDENSCHE KAPEL TE NIJMEGEN.

Een tweede artikel over de Heidensche kapel te Nijmegen van de hand van Dr. Konrad Plath, opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, zet de eischen, die deze heer aan de restauratie der Karolingische kapel op het Valkhof stelt, nader uiteen. Kregen wij uit het eerste artikel den indruk, dat die eischen nogal matig zouden zijn en dat de oude toestand daarbij ontzien zou worden, wat wij nu lezen is niet geschikt om dien indruk te versterken. Men hoore slechts.

Over den tegelvloer heet het: „In elk geval moet de mooie bonte oud-te tegelbelegging bewaard worden. Hoe, is niet zoo gemakkelijk te zeggen. Wil men haar op dezelfde plaats behouden, dan moeten er maatregelen voor de solideering worden genomen. Ook zou men op de tegels, zóó dat deze er niet door aangeraakt worden, een vloer van onbreekbaar glas met schroeven kunnen bevestigen, waardoor men het bestaande zichtbaar en in betrekkelijk goeden staat gemakkelijk zou behouden. Ook echter zou men, na met nauwkeurigheid te hebben opgeteekend hoe zij mede in verhouding tot de nabijstaande pijlers zijn gelegen, ze kunnen wegnemen en precies zooals ze lagen ze in een kast van het museum achter glas kunnen bewaren".

Ongetwijfeld zou de laatste wijze van conservatie de beste zijn; de practische uitvoerbaarheid der opgeschroefde glasconstructie schijnt niet boven bedenking verheven. Er is evenwel zeker een ander middel te vinden door den vloer, voor zoover hij oud is, te laten liggen en door staketsels te beletten, dat de bezoekers die vloergedeelten betreden.

Het oude altaar, dat tusschen de oostelijke pijlers van het achtkant te voorschijn is gekomen, wil de heer Plath „omdat het moeilijk te behouden en alles behalve mooi om te zien is," bedekken „door een houten altaar in de eenvoudige vormen van den Karolingischen tijd", welks „bovenste altaartafel door twee zuilen ondersteund" moet worden, terwijl „een versierd antependium veel tot de verfraaiing van het geheel zou bijdragen." Wat zal dat mooi worden! Het is voor Victor de Stuers om van te watertanden. Wij hooren, in gedachten, den bewaker der kapel reeds opdreunen dat, als Karel de Groote deze kapel bezocht, aan dat altaar de mis werd gevierd.

Maar wij zijn er nog niet, want de heer Plath zegt: „Wordt het koor, zooals ik voorstelde, met gekleurde glasramen gesloten en hierdoor het licht gedempt, dan zou men het gewelf boven het altaar kunnen laten, zooals het is. Anders zou men, om het licht te dempen, het altaar in het gewelf met een soort altaarbeeld (altaarstuk, drieluik?) kunnen tooien, dat betrekking op de geschiedenis der kapel zou moeten hebben. Daar Karel de Groote, de stichter dezer kapel en tegelijk de eigenlijke stichter der stad Nijmegen, zooals men weet op de aanstichting (?) van Barbarossa, zalig gesproken is, zou men gevoegelijk hem hier kunnen plaatsen, b. v. in den trant van het bekende portret van Dürer, dat, hoewel volkomen gefantaseerd bevonden, nog tegenwoordig onze verbeelding beheerscht." Daar zal zeker wel een fabrikant van kerkramen te vinden zijn, die dit zaakje voor civielen prijs opknapt; ook een kopie van de schilderij van Dürer zal de een of andere Neuremberger „maler" wel voor een koopje leveren, maar wij hopen toch dat de gemeente Nijmegen zoo verstandig zal zijn, niet tot de aanschaffing van deze snuisterijen over te gaan, evenmin als tot die van „het grove zakkengoed met Karolingische motieven beschilderd", dat Dr. Plath achter de pijlers van het achtkant wil spannen, om den omgang aan het gezicht te onttrekken. Deze omgang schijnt Dr. Plath weinig merkwaardig toe, zoo zelfs dat hij meent dat de muren daar „zonder nadeel voor de wetenschappelijke beschouwing zouden kunnen worden schoongemaakt", omdat dan „die muren zooals dit in den Karolingischen tijd gebruikelijk was, met stofvoorhangsels" zouden kunnen worden bespannen. Wat zal die kapel er „Karolingisch" gaan uitzien! Vooral als nu ook de keizersloge hare versiering kreeg, bestaande uit „een plafond van lichte stof", „kostbare gordijnen tegen de muren", „een tapijt, of .... linoleum", „glasschilderingen, die Karel de Groote en zijn gemalin

zittende op tronen voorstellen" en eindelijk „twee troonzetels uit donker gesneden hout."

Maar het mooiste komt nog. „In geheel den bovensten omgang zouden de plafondgewelven, die van lateren tijd zijn, waar zij beschadigd zijn, gerestaureerd moeten worden en in het midden van elk vierzijdig gewelf zou men een electrische lamp kunnen hangen om de bezichtiging van de kapel bij avond en haar gebruik bij eventueele feestviering mogelijk te maken." Ook aan de te vernieuwen bekapping „zou men een lichtkroon kunnen hangen, in den vorm van de grootsche lichtkoepels, die in de middeleeuwen voorstellingen van het Hemelsch Jeruzalem gaven; die kroon zou electrische gloeilampjes dragen."

Het is te hopen, dat de Karolingische kapel voor een behandeling, als Dr. Plath haar wil doen ondergaan, bewaard blijve. Ook zonder linoleum, zakkengoed en electrisch licht zal zij voor den oudheidliefhebber interessant blijven. Dr. Plath heeft verdienstelijk werk verricht, door het initiatief tot de verrichte opgravingen te nemen; die verdienste zou voor een groot deel verloren gaan, indien zijn restauratieplannen werden uitgevoerd. Wij kunnen het wel begrijpen dat de Duitsche geleerde, om de kapel voor het publiek wat aantrekkelijker te maken, haar verfraaien en opsieren wil; de wetenschap stelt echter andere eischen en wanneer zij reeds de restauratie der keizerszaal te Maastricht veroordeelt, kan zij ook een opknapping als nu voor de Valkhof-kapel wordt voorgesteld, slechts afkeuren.

Men late de kapel, zooals zij is; men herstelle, voor zooveel noodig, dak en vensters, doch richte geen altaar op, make geen gekleurde glazen, kortom men onthoude zich van alles, wat niet strikt tot de conservatie van het monument noodig is.

J. H. NIVEL.

De heer Nivel, laatstelijk secretaris en waarnemend directeur-generaal der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, werd den 15 December 1843 te Meerssen, in Limburg, geboren en overleed plotseling in den avond van den 4den dezer maand in den ouderdom van ruim 51 jaren.

De heer Nivel was een self-made man. Zoon van een onderwijzer in het Limburgsche dorp Meerssen en aanvankelijk eveneens voor den onderwijzersstand opgeleid, wist hij zich door grooten ijver en meer dan gewone wilskracht de belangrijke technische carrière te scheppen, waarin zoovelen zijn werkkracht hebben bewonderd en waarvan de bekroning was de vervulling van het zeer gewichtig ambt van secretaris en plaatsvervangend directeur der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen. Het was niet alleen de studie der wiskundige vakken, waarop hij zich met allen ijver toelegde, ook de muziek telde Nivel onder hare vlijtige beoefenaars en menig concert, te Maastricht tot liefdadige doeleinden gegeven, werd in ruime mate opgeluisterd door zijn uitstekend pianospel.

De overledene trad 6 Mei 1862 als volontair in dienst bij den aanleg van den Staatsspoorweg Maastricht—Venloo, waarbij hij den 1 Juni 1863 tot buitengewoon opzichter en 1 Maart 1865 tot opzichter werd benoemd, in welke laatste betrekking hij tot 1 September 1866 werkzaam bleef, om daarna tot 1 October 1869 werkzaam te zijn bij den dienst der exploitatie van gemelden spoorweg.

Wijlen de Minister Van den Bergh, destijds eerstaanwezend ingenieur bij den aanleg der lijn Maastricht—Venloo, had steeds de aandacht gevestigd op den genialen aanleg en den grooten ijver van den heer Nivel, waaraan laatstgenoemde het te danken had dat hij met 1 April 1870 benoemd werd tot sectie-ingenieur bij den aanleg van den spoorweg Bokstel—Wezel. In deze betrekking gaf hij opnieuw blijken van uitgebreide technische bekwaamheid en van buitengewone voortvarendheid. Na voltooiing van het gedeelte Bokstel—Goch werd hij 1 October 1873 benoemd tot ingenieur der gemeentewerken en directeur der gasfabriek te Maastricht.

Den 15n Februari 1876 werd Nivel benoemd tot directeur-ingenieur van den aan te leggen Nederlandsch-Westfaalschen spoorweg en noode zag het gemeentebestuur van Maastricht hem vertrekken. Na voltooiing van laatstgenoemden spoorweg was de heer Nivel van 1 Februari 1880 tot 1 Januari 1882 andermaal werkzaam bij de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen en wel als ingenieur in algemeenen dienst.

Bij den aanleg van een net van locaal-spoorwegen in de graafschap Zutfen werd in de eerste plaats gedacht aan den heer Nivel, dank zij de schitterende uitkomsten van den onder zijne leiding aangelegden Nederlandsch-Westfaalschen spoorweg. Den 1n Januari 1882 trad hij op als directeur der Geldersch-Overijselsche Locaalspoorweg-maatschappij en de bouw van dit net, ter lengte van ruim 140 K.M., gaf het doorslaand bewijs dat met weinig middelen veel kan tot stand gebracht worden.

Na de voltooiing der locaal-spoorwegen trad de heer Nivel met 1 September 1884 in dienst bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij als chef der exploitatie en den 1n Februari 1890 viel hem de hooge onderscheiding ten deel benoemd te worden tot secretaris en waarnemend directeur-generaal der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, aan welke betrekking hij door den dood ontrukt werd.

De overledene bekleedde bij zijn drukke betrekking bij de Staatsspoorwegen die van directeur van de Geldersch-Overijselsche Locaalspoorwegen en secretaris van den spoorweg Leiden—Woerden. Zijn veelvuldige bemoeiingen op spoorweggebied hadden hem de ridderorden van den Nederlandschen Leeuw, van de Eikenkroon en van de Pruisische Kroonorde doen verwerven.

Menig spoorweg-ambtenaar zal met groote voldoening terug denken aan de dagen, toen hij onder den heer Nivel werkzaam was. De overledene was niet alleen uitstekend vakman en voor velen goed leermeester en raadsman, maar tevens in alle opzichten een humaan chef, die een ieder gaarne met raad en daad ter zijde stond.

Ook de Regeering erkende zijne verdiensten en tot tweemaal toe werd hem de portefeuille van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangeboden.

In de beide laatste jaren was de gezondheid van den voorheen zoo oovermoeiden Nivel geknakt en verleden jaar moest hij gedurende geruimen tijd rust nemen om veerkracht voor de vervulling zijner drukke bezigheden te verzamelen.

De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen heeft een harer meest kundige ambtenaren en de wereld een rechtschapen en edel mensch verloren.

DE AFBEELDINGEN DER GRAVEN VAN HOLLAND IN HET RAADHUIS TE HAARLEM.

(*Vervolg van bladz.* 211.)

Vergelijkt men de afbeeldingen, die Langendijk geeft, met de origineelen, dan zal men heel wat stof tot bemerkingen vinden. De 18e-eeuwsche meesters zijn volstrekt niet in het karakter der 15e eeuw doorgedrongen, al hebben zij blijkbaar hun best gedaan om „niets aan deze Standbeelden te veranderen". Een vreemde indruk wordt al dadelijk teweeggebracht daardoor, dat de achtergronden geheel wit zijn gelaten. Ook de opvatting van kleeding, wapenrusting en heraldiek bijwerk getuigt van weinig begrip der 15e-eeuwsche kunst. De heraut is, volgens Langendijk „te lang geschilderd en is daar de vrijheid gebruikt om aan de evenmaatigheid der leden (proportie) iets te verbeteren". Dergelijke „verbeteringen" zijn ook op andere figuren blijkbaar toegepast. De figuur van den Dood heeft men weggelaten, als „al te akelig", doch de „Refereinen der Karmeliter Monniken, die onder de geschilderde Graaven staan" en „de ouwerwetsche Rijmen, die op de Banderollen van den Dood en den Wapenkoning staan", zijn in het werk opgenomen.

Vergelijkt men de bijschriften op de schilderijen met den tekst, dien Langendijk ervan geeft, dan stuit men op verschillen. In de eerste plaats zijn de regels door den „jaardichter" allen van hoofdletters voorzien, terwijl in werkelijkheid slechts af en toe een regel met een hoofdletter begint en overigens alles minuskels zijn, ofschoon Langendijk ook sommige woorden midden in een regel van hoofdletters voorzien heeft. Daarenboven is op de schilderijen overal y voor i geschreven, wat in den gedrukten tekst veranderd is, en las Langendijk, dat Robert de Vries in Sint-Pieters te Cassel begraven ligt, terwijl op de schilderij duidelijk staat „Aelst". Dergelijke fouten komen meer voor, doch men mag hier den 18e-eeuwschen jaardichter geen al te groot verwijt van maken, omdat de opschriften blijkbaar overschilderd zijn in een tijd, toen het 15e-eeuwsche schrift niet goed meer begrepen werd en de schilder er dus maar wat van maakte. Reeds dadelijk blijkt dit uit sommige jaartallen, die, als in alle laat-Gothisch schrift, in minuskels zijn uitgedrukt. Zoo las Langendijk en ook wij onder het portret van Dirk I *„'t jaer i x c staef hij"* en *„'t jaer v i i i c en l x i i i began sijn regijment"* zoodat hij, in 863 aan het bewind gekomen en in 900 gestorven, 37 jaar zou hebben moeten regeeren. Toch staat er duidelijk *„en regeerde t land soot scheene x l v i i jaer"*, wat op een vergissing wijst, die Langendijk niet herstelt, door daar x l i i i van te maken. Dergelijke fouten komen op de schilderijen meer voor; een der sterkst sprekende is die, waar gezegd wordt dat Godevaart met den bult, nadat hij te Antwerpen gewond was, „trock te maestricht van daer", terwijl het origineele opschrift heeft geluid „te wtrecht", wat overeenkomt met Melis Stoke. Wanneer deze overschildering heeft plaats gehad, is niet na te gaan; misschien is zij wel reeds in het laatst der 16e eeuw, toen de schilderijen op haar tegenwoordige plaats kwamen, geschied. Wellicht zijn toen eveneens de opschriften op de lijsten, in Romeinsche kapitalen, aangebracht geworden.

Zijn dus deze opschriften, wat den juisten tekst betreft, slechts in gebrekkigen staat tot ons gekomen, wij moeten toch bij hun inhoud eenige oogenblikken stilstaan. Wanneer Langendijk ze Refereinen of Ouwerwetsche Rijmen noemt, doet hij ze eigenlijk nog te veel eer aan, want als producten van dichtkunst kan men ze bezwaarlijk anders dan armzalige rijmelarij heeten. Toch is de tekst, uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, niet onbelangrijk. Het vers, bij den heraut geplaatst, luidt:

Die afkomst van hollant zal ick vertoonen
bewijsen waer die eerste heer was gheboren.
hoet graefschap ghesproten is uijt vier croonen
als keyserrijck ende brancktrijck dat ghuldn hooren.
Het is ghebeurt langh hier te vooren
dat die edelhom van trojen brancktrijck regeerde
na welcken is pipijn int rijck verkoren
die selve de croone als coninck begeerde
Hoewel men haer pipijn dus hoghelijck eerde
hij en was die coninckelijcke stamme niet
maer hoen hij wt gallijen die saracenen weerde
is hem die eere daer voor gheschiet
Pippijn na desen hem wel beriet
ten ende om langhe ynn macht te hueren
dus wout hij alleen ende ghebieden tiet
dat wapen van brancktrijck niemant te hueren
Van aquitanijen die hertogh en dorst hem niet cueren
al was hij ghecomen van scanyngs stam
hij liet die leenen ter selver weren
ende dit wapen van trojen hij weder nam
Van pippijns bloede een coninck quam
carolus die saten also ghesweren
op welcken niemant en dorst worden gram
want 't keyserrijck en brancktrijck heeft hij beide beseten.
Der saecke van desen dat ghuldn weten
is hem doen hollant oock toe gheschreven
in welcken hij heeft hem rechts vermeten
ende heester voor keyserijck leen wtghegheven
Van aquitanijen was een jonghste soon ghebleven
dien hij ghaf hollant ten ewijghen daghen
desse wert daer in als grave verheven
ghehult vreetsamich tot sijn behaghen.
Een leeuw van heel te voeren plaghen
int veld van gulden trojaens geslacht
dus heeft desse dijderijck hoort mijn ghewaghen
met hem dit wapen in hollant ghebracht
Als dit ghebrieft wert ende nam soo cracht
acht houdert drie en tseestich sereef men dat iare
maer hoe langhe verduerde der heeren macht
wat ijghelijcke in sijn tijt heeft ghewracht
leest onder die heeren, daar vindijt claer.

Men zal er zich wellicht over verwonderen dat de dichter, nog niet tevreden met de verklaring, dat de Hollandsche graven door Karel den Kalen met hun land beleend waren, de afkomst dezer vorsten tot Troje doet opklimmen, en in vollen ernst verzekert, dat de Trojaansche vorsten reeds een leeuw van keel in een gulden veld plachten te voeren. Iets dergelijks is echter in de middeleeuwen niets vreemds; toen de heraldiek bloeide, d. i. dus sedert ± 1200, kon men zich niet begrijpen, dat er ooit vorsten geweest waren, die geen wapen gevoerd hadden. Ook de personen welke in Homerus' gedichten voorkomen, en die men in de 15e eeuw, toen „Homerus den Grieck" door verschillende kroniekschrijvers werd aangehaald, wel kende, stelde men zich voor als middeleeuwsche ridders, die een wapen voerden. De Romeinen leidden hunne afkomst van Troje af, en het kan ons niet verbazen dat de kloosterling, die het opschrift voor den heraut, die aan de afbeeldingen der Hollandsche graven voorafgaat, vervaardigde, en die waarschijnlijk Virgilius wel gekend heeft, hun voorbeeld volgde, door Dirk I als een afstammeling der Trojanen voor te stellen.

De verzen, die onder de schilderijen staan, bevatten behalve bijzonderheden omtrent de familiebetrekkingen van den afgebeelden vorst en enkele chronologische mededeelingen, wier juistheid, zooals wij reeds meldden, door de latere overschildering niet boven twijfel verheven is, ook in den regel eenige bijzonderheden uit het leven van den graaf of de gravin.

Van Dirk I wordt ons vermeld hoe „'t egmont stichte een nonnenclooster dees edelman van houte", waar hij ook begraven werd, terwijl Dirk II, „nadat desen de vriesen bracht in verwijcke vernieuwde 't clooster tegmont harde schier van steenen" en „sette daerin met blijde chier monnycken," Langendijk geeft hier nonnycken, wat evenwel onzin is en op het origineel niet voorkomt; hij volgt hier Cornelis van Alkemade.

De dichter bericht ons van Dirk III, „nadat hij van d'utrechtsch zegh: quam metter spoet, reysde hy te ierusalem met wijser sede", en van Dirk IV, dat hij „te dordrecht werd ghebracht int verdriet" en „met een fenijnde strale", d. i. een vergiftige pijl, doodgeschoten. Ook van het uiteinde van Floris I wordt gewag gemaakt, met de woorden: „doe hij sijn vijanden had verwonnen tsijnne onghewinne wert hij van zijn vijanden ‾slaghe als hij sliep met luste te hamert."

Over Gheertruyd „Floris wijf", die met haar zoon Dirk V aan de hand is afgebeeld, wordt niet veel meer gezegd dan dat zij „nam eenen man van herten coen daert herte met ionste was toegbenegen", namelijk Robrecht den Vries, wiens wedervaren, hoe hij „van de hertogh van lotrike met bisschops v stercken van utrecht" verdreven werd, ons onder het volgend portret verhaald wordt. Wij wezen er reeds op, dat Langendijk las, dat deze vorst „'t Sint Pieters te Cassel" begraven zou zijn, terwijl er toch duidelijk staat „'t Aelst" Bij het opschrift, onder de afbeelding van Godevaart, wordt melding gemaakt van de stichting van Delft, en ook de verwonding te Antwerpen, die op zoo ongewone manier plaats vond, niet vergeten. Zooals wij reeds opmerkten is het zeker een fout van dengene, die de latere overschildering verricht heeft, geweest dat als de stad, waar Godevaart stierf, Maastricht in plaats Utrecht wordt opgegeven.

Van Dirk V wordt niets bijzonders medegedeeld, en ook van Floris II, den Vetten, weet de dichter niet veel te verhalen. Als kloosterling verzuimt hij evenwel niet te boekstaven, hoe „petronella syn wijf het clooster 'te rijnsburch heeft doen maecken", terwijl ook de pelgrimstocht van Dirk VI naar het heilige land vermeld wordt. Uitvoeriger zijn de mededeelingen omtrent Floris III, wiens strijd tegen de Friezen en Vlamingen herdacht wordt en die „met veel kersten heeren trock omt heylighe lant te winnen, daar hij te dien tijden starf en wert te antyochyen begraven doe in sinte pieters kercke."

Van Dirk VII vinden wij niets merkwaardigs geboekstaafd, terwijl Ada herdacht wordt in het volgende korte gedicht, dat tevens eenig denkbeeld kan geven van den stijl der andere onderschriften:

Ada volchde haren vader dat is wel blijckelijck
die prince reyn graef lodewijck van loon
was haer tot man ghegeven rijckelijck
maer eer hij beslapen mocht die vrouwe schoon
starf sy ghodt brengt se ten hoogsten troon.

Willem I was natuurlijk voor een Haarlemsch Karmeliet een zeer belangrijke figuur; met zekeren trots vermeldt de dichter „Mits hulpe der luyden van haerlem in syn ionghen tyt won hy damyaten die onwinlycke stede daer creghen die van haerlem wt wyser sede haer wapen." Evenals bij de meesten der reeds genoemde verzen is Melis Stoke blijkbaar de bron geweest van den vervaardiger der onderschriften, waaruit ook geput is, toen gezegd werd, dat Floris IV „wert verslaghen van den grave van cleermont te corbi in een tornoyspel." Het roomsch-koningschap van Willem II, zijn beleg van Aken, zijn overwinningen op de Friezen en Vlamingen en zijn dood te „hoghenwoude" bleven, zooals men begrijpen kan, niet onvermeld. Merkwaardig kort is, wat omtrent Floris V wordt medegedeeld; van zijn strijd met de Vlamingen en Friezen wordt te nauwernood gerept. Nadat dan nog gewag is gemaakt van de „vijf sloten" die hij in Friesland stichtte, volgt onmiddellijk „daernae wert verslaghen dees edelman van gheryt van velsen," alsof dit de natuurlijkste zaak ter wereld was.

Eigenaardig is de opmerking onder de afbeelding van Jan I „daerna starf dees heere van hogher aert te Haerlem sonder kynderen en sonder ridderlycke naeme te winnen." Dat deze graaf dus niet tot ridder geslagen was, maakte nog zelfs in het laatst der middeleeuwen zooveel indruk, dat het noodig en belangrijk geoordeeld werd, duidelijk te doen uitkomen, dat Jan I het niet verder dan tot „knaap" gebracht had.

Van Jan II, den eersten graaf uit het Henegouwsche huis vinden wij dat hij „teghen die Vlamyncken grooter onvrede had." De mededeelingen, die de dichter ons tot dusverre gedaan heeft, komen, zooals wij reeds gelegenheid vonden om op te merken, in hoofdzaak overeen met Melis Stoke, en met de Annales Egmundensis, die den rijmkronijkschrijver als bron gebruikt heeft. Er zijn evenwel enkele afwijkingen, daar de 14e-eeuwsche schrijver geen melding maakt van een zege door Dirk III te Utrecht behaald, en ook een reis naar Jeruzalem van dien graaf niet bespreekt; de vergiftigde pijl van Dirk IV ontbreekt in de Rijmkronijk, eveneens de tocht naar Damiate, waarover de 15-eeuwsche Haarlemmer nog al breedvoerig is.

De onderschriften bij de portretten der andere graven en gravinnen zijn natuurlijk aan andere bronnen ontleend. Het „hof, acht daech, met x x graven, c bannerheeren en m ridderen," dat Willem III, „de ghoede graef Willem" te Haarlem hield, heeft den dichter een der belangrijkste feiten uit het leven van dien vorst toegeschenen; ook het „hof te colen," waar Willem IV de keurvorsten ontmoette is niet onvermeld gebleven. Van den laatsten graaf wordt bovendien de inneming van Utrecht en zijn sneuvelen bij Stavoren geboekstaafd.

Het gedicht onder Margaretha is een der uitvoerigste, wat betreft de geschiedkundige gebeurtenissen. Het luidt:

Na Willem quam syn suster keyserin margriete
by die van beyeren keyser lodewyck hadde gewonnen
twee soonen hertoch willem die men den dolle graef hiet
en hertoch aelbrecht als doen twee partijen beghonnen
hoeck en kabbeljauw soodat onder der soonen
niet stryt en geschiede soo over fel
Als tusschen haer en d oudste soone want root beronnen
was die mase van bloede verstaat dat wel
maer hy behielt hollant en seelant nat swaer rebel
en het graefschap heneghouwen alst was anschijn.

Eigenaardig klinkt het, dat Willem V „dees heere gepresen" getiteld wordt, ofschoon hij „wiert verkeert van sinne en van bedrijven"; het rijm schijnt hier echter in het spel te zijn geweest. Het vers onder

Albrecht wordt grootendeels ingenomen door de opsomming zijner talrijke familie, echt en onecht, dat hij „dwang de vriezen en d'utrechtse;" en dat hij, behalve „heere vaeljant" ook „zuwaerd" was.

Daar de familie van Willem VI klein was, bleef in het vers onder dien graaf meer ruimte voor zijn wapenfeiten: „die vriesen en die van arckel bedwanck die heere vry haspern hagestin everstin verdorf hy te gronde hy verslooch de luyekenaers" heet het van hem.

De geschiedenis van Jacoba van Beieren was den dichter nog goed bekend; misschien had hij die gebeurtenissen in zijn jeugd nog zelf beleefd. Zijn vers geeft blijk van sympathie met de ongelukkige gravin, die

haers vaders lant niet en mochte
regeren besitten noch houden met minne
want hertoch ian haer oom int verdriet haer brochte
daerna hertoch philips haer mede versochte
met moeijte swaerlijck dies zy ghequelt was.

Daarna spreekt hij van de vier mannen, die zij had, en van haar afstand aan Philips van Bourgondië; hij vermeldt ook, „en starf op taylingen zoo my vertelt was"; waaruit is op te maken, dat hij dit niet uit schrifturen, doch mondeling heeft vernomen, hetzij dan als tijdgenoot of later.

Philips van Bourgondië wordt „machtig" genoemd, zijne „drie conyncklycke vrouwen" blijven niet onvermeld, en zijn overwinningen worden opgesomd, waar het heet „hij won parys lutsenborch brug ghent, beleyde deventer en die stat van calys dynant verderf hy te ghronde."

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN

Windmolen-Electriciteit.

Overeenkomstig het voorstel der jury, opgenomen in ons nommer van 16 dezer, bladz. 214, werd door de algemeene vergadering van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, deze week te Zierikzee gehouden, het besluit genomen het antwoord, onder het motto „meer licht" te bekronen.

Bij de opening van het biljet bleek dat de bekroonde schrijver is de heer J. van Heurn, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage.

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Londen is de kunstwereld in rep en roer over het voornemen van de *Barber Surgeon Company* om het bekende portret van Hendrik VIII door Holbein, dat haar vertrekken siert, te verkoopen. Drie redenen worden hiervoor opgegeven, dat het geld, men vraagt er £ 15,000 voor, „beter besteed" kan worden, dat het beroemde werk elders beter tot zijn recht kan komen, en dat het elders beter tegen brandgevaar beveiligd is. Reeds zijn onderhandelingen aangeknoopt, om het portret voor de stad Londen aan te koopen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. Het hoofdbestuur van den 15 Juni alhier opgerichten Nationalen Zuiderzeebond heeft zich geconstitueerd als volgt: voorzitter de heer J. Drost te Rotterdam; onder-voorzitter de heer P. A. Bes te Gorinchem; leden de heeren G. A. van Hattem te Sliedrecht, W. Hovy te Amsterdam, P. J. van Limburgh Pzn. te Rotterdam, Jos. van Raalte te Vlissingen, S. J. Vermaes te Leeuwarden, S. M. van Wijck te Renkum en A. D. zur Mühlen te Amsterdam, terwijl tot algemeen secretaris is benoemd de heer Mr. Th. Reepmaker te Rotterdam.

— Aan het verslag van de Haarlem—Zandvoort Spoorwegmaatschappij, uitgebracht in de gewone algemeene vergadering van 11 Juli j.l., ontleenen wij dat er als dividend over 1894 een bedrag van *f* 9609 of *f* 16 per aandeel ad *f* 1000, overeenkomende met 1.6 pCt. kan worden uitgedeeld. Volgens het met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gesloten exploitatie-contract, werd haar voor kosten van exploitatie *f* 34000, voor storting in de vernieuwingsfondsen *f* 6000 en voor aandeel in het overblijvende bedrag *f* 447.21½, en alzoo in het geheel 40427.21½ uitbetaald.

Haarlem. Het hoofdcomité voor de oprichting van een monument voor Frans Hals heeft een rondschrijven verzonden, waarin wordt medegedeeld, dat het plan reeds groote sympathie heeft gevonden. De Koningin-Regentes o. a. betuigde niet alleen haar ingenomenheid met het denkbeeld, maar zegde het comité haren steun toe.

Herinnerende aan de woorden „Een volk, dat zijn groote mannen eert, sticht zichzelf een eerezuil", wendt het hoofdcomité zich thans tot allen, die van oordeel zijn dat een waardige hulde aan Haarlem's grooten meester alliszins gepast mag worden geacht.

Wageningen. Bij den Gemeenteraad is het rapport omtrent het onderzoek naar een prise d'eau voor een drinkwaterleiding ingekomen. De heer R. Kuipers, ingenieur-architect te Amsterdam, onder wiens leiding de boringen geschiedden, acht het terrein aan den Benedenweg nabij Oranje-Nassausoord, waar het water aan de strengste eischen voldoet, ook voor de exploitatie het gunstigst gelegen. De globale berraming bedraagt *f* 85.000, waaronder voor een watertoren met reservoir *f* 12.000 is uitgetrokken. Het rapport werd in handen gesteld van de ingenieurs Halbertsma en Stang te 's-Gravenhage.

Zierikzee. Tot leden van het college van Directeuren der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid zijn gekozen de heeren S. J. Graaf van Limburg Stirum te Haarlem; H. A. van Beuningen, te Utrecht en Jonkheer F. Backer, te Breda. Tot President van Directeuren werd de heer Conrad onder levendige toejuiching herkozen.

Tot ereleden werden benoemd de heeren Van der Wijck, gouverneur-generaal van Ned. Indië, Van Asch van Wijck, gouverneur van Suriname, Knobel, Nederlandsch gezant in China, Maidon, directeur van het technologisch museum te Sydney en J. Wolthekker te Groningen.

Na afloop der vergadering begaven de leden zich naar het Stadhuis, waar eene tentoonstelling was geopend van oude ornement-prenten, toebehoorende aan den heer J. A. Frederiks, uit Middelburg.

In zijn openings-toespraak wees de heer Frederiks op de waarde dezer oude prenten voor de kunstnijverheid, waarin ook de Maatschappij zooveel belang stelt; hij drukte er zijn leedwezen over uit dat in de bibliotheek, die aan het Museum der Maatschappij is verbonden, zich geen enkele ornementprent bevindt. Hij hoopte daarom, dat in de bezichtiging zijner prentenverzameling aanleiding mocht gevonden worden, om zoo spoedig mogelijk tot vorming eener dergelijke verzameling in het Museum over te gaan. Als eerste bijdrage daartoe bood hij eene portefeuille dier prenten aan de Maatschappij aan.

Deze mededeeling werd met luid applaus begroet.

PERSONALIA.

— Behalve de reeds vermelde kweekelingen der Polytechnische school, als buitengewoon opzichter bij verschillende Rijkswerken geplaatst, zijn nog de volgende kweekelingen der Polyt. school bij spoorwegwerken als buitengewoon opzichter voor twee maanden aangesteld: A. K. M. Martes en W. v. d. Tak bij den aanleg van den spoorweg Herzogenrath—Sittard; Ph. v. d. Kaaden bij het bouwen der winkeldrasaierij te Zwolle; P. H. G. Montenberg bij het maken der fundeering voor de brug te Westervoort; J. M. H. R. Keresmaekers bij den bouw der overkapping bij het stationsgebouw te Groningen; J. W. de Bruijn Kops bij de vervaardiging der overkapping in een fabriek te Helmond voor het station te 's-Hertogenbosch.

— De heer A. J. A. Hoogvelt is benoemd tot tijdelijk opzichter bij de gemeentewerken te Schiedam.

— Uit de firmanten der Ulftsche IJzergieterij is tot directeur benoemd de heer J. M. L. Bellaard, gewezen fabrieksdirecteur, thans burgemeester van Gendringen.

— Te Soerabaja zijn geslaagd in het examen voor opzichter van den waterstaat, in alphabetische orde gerangschikt, de heeren: L. F. Beretty, A. Th. van der Zon Brouwer, W. L. Harmsen, Th. M. E. Heijerdahl, A. B. C. D. Portier, S. F. H. van Raalten, J. A. Steendam, F. H. Veenstra en F. A. Westerbeek.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd tot architect 1e kl. de ambt. op non-act. M. Cornelissen, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

Overgeplaatst: naar de res. Bagelen, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de arch. 2e kl. C. J. Schotel.

Bepaald: dat de opz. 1e kl. H. J. de Rooij in de res. Kedoe zal optreden als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— In de maand September e. k. zal een examen voor landmetere van het kadaster worden gehouden; tot dit examen kunnen o. a. worden toegelaten zij, die vóór 1 Januari 1892 een diploma van landmeter hebben verkregen, op den eersten Januari van dit jaar den leeftijd van 30 jaar nog niet hebben bereikt en bij een daartoe in te stellen onderzoek bevonden worden een gezond lichaamsgestel te bezitten. Zich per request te wenden tot den Minister van Financiën vóór den 1 Augustus e. k.

— Electrisch ingenieur bij de firma Siemens en Halske te 's-Gravenhage. Adres aan de fabriek Hofsingel 25, aldaar.

— Bouwkundig opzichter. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. W. A. T., Algem. Adv.-bureau Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

— Technisch ontwikkeld persoon op een technisch bureau. Adres met opgave van verlangd salaris enz. onder lett. W. D. E. Algem. Adv.-bur. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam.

ADVERTENTIËN.

Speciaal adres voor
Teekenbenoodigdheden
J. MEEUSSEN & ZOON
KORTE POTEN 32, Den Haag.
Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

HOUTEN
Parketvloeren.
GEBR. VAN MALSEN,
Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG

VOSKUIL.
7 Paleisstraat AMSTERDAM.
SPECIALITEIT
TEEKENBENOEHOEFTEN VOOR HET BOUWVAK.

Photo-Zincografisch ATELIER
van HAUSTEDT & VAN BEMMEL,
Sarphatipark 84, Telefoon No. 1347,
AMSTERDAM

Openbare AANBESTEDING.

Op **Woensdag 31 Juli 1895**, des namiddags ten 2½ uur zal in het Koffiehuis *DE ROODE LEEUW*, Vijgendam te *Amsterdam*, door het bestuur der Naamlooze Vennootschap **„Overtoom"**, *Exploitatie-Maatschappij van bouwterrein* te *Amsterdam*, in het openbaar worden **Aanbesteed**:

Het ophoogen van Wegen, het maken van een Polderrioel en van grondkeeringen met bijbehoorende werken en de levering van alle daartoe benoodigde materialen en arbeidsloonen, in den Stads- en Godshuispolder, Gemeente Nieuwer Amstel.

Het bestek met teekening is af **f 1.50** per stel te verkrijgen ten Kantore van de Vennootschap Spuistraat 104 te *Amsterdam*, van af 16 Juli e. k. op elken werkdag tusschen 10—4 uur.

Inlichtingen worden gegeven door de Directie der werken ten Kantore der Vennootschap, des namiddags van 2—4½ uur op Woensdag en Vrijdag 24 en 26 Juli e. k.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

DUURZAAM ,GEMAKKELIJK EN GOEDKOOP.
Chemisch bereide verf in alle kleuren.
FABRIEK KRAAIJENBURG, RIJSWIJK (Z.-H.)
Het ***Paviljoen*** *der* ***Ned. Gist- en Spiritusfabriek*** *te* ***Delft,*** *op de* ***Wereldtentoonstelling****, is met deze verf geschilderd, alwaar Prijscourant en Prospectus te verkrijgen zijn.*

NIC. BROERS,
HANDEL IN BOUWMATERIALEN.
Vertegenwoordiger der **Portland-Cement** DUFOSSEZ & HENRY
Andern. Tras, Kluitkalk, Drijf-teen, alles op strengste keur.
Steenkooperij en Magazijnen VONDELKADE (Overtoom)
b/h Leidscheplein, AMSTERDAM.

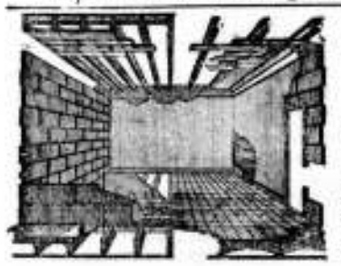

Geluidwerende tusschenvloeren, ondervloeren voor hostcementlaken, brandvrije separatiën en plafonds.

Excelsiorplaten.
GEBR. VAN DER VIJGH,
AMSTERDAM,
Fabriek van vuurvaste Wand- en Plafondplaten volgens Systeem Schweitzer.
Eenig, onovertreffbaar materiaal. Licht, dicht, geluidwerend. Verkrijgbaar in verschillende dikten. Steeds grooten voorraad. Directe levering. Uitvoering op 't werk door onze eigene stellers. Voorgeschreven bij particuliere- en gemeentewerken. Op aanvraag *gratis* toezending van *Brochure*, *Monsters* en *Prijs*.

Gaat zien onze reclame Wereldtentoonstelling, Nederlandsche Afdeeling (achter het Paviljoen der Levensverzekeringmaatschappij).

Openbare Aanbesteding.

De Naamlooze Vennootschap *Blaauwhoedenveem* is voornemens, op **Zaterdag 24 Augustus 1895**, des namiddags ten 2½ uur, in een der bovenzalen van het *Poolsche Koffiehuis* (Beursplein) te Rotterdam, **aan te besteden**:

Het maken van eene ijzeren Shed aan de Rijnhaven te Rotterdam, vereenigd door metalen Viaducten en Bruggen met hare pakhuizen „Scheepvaart", „Handel" en „Nijverheid" aan de Wilhelminakade aldaar,

in 2 Perceelen:

Perceel I. Het maken eener paalfundeering voor eene ijzeren Shed, met houten bevloering in Shed, Bruggen en Viaduct, benevens bijbehoorende Grond-, Timmer-, Metsel- en Straatwerken.

Perceel II. Het maken, leveren en stellen eener ijzeren Shed, lang 97 M. breed 22.50 M., en den metalen bovenbouw van 2 hoog Viaducten, lang 97 M., benevens 3 Vakwerk-Iggerbruggen met 2 verdiepingen, iedere brug met één spanning van 25.35 M. en één van 16.83 M.

Bestek, teekeningen en details zullen van af 20 Juli a. s. ter inzage liggen bij de Architecten T. L. KANTERS & Zn., Witte de Withstraat 34, *Rotterdam*, bij wie deze van af dien datum zullen te verkrijgen zijn, het Bestek met de 4 Planteekeningen à *f* 5.— per stel en de details à *f* 10.— per stel.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 18 Juli a. s.**, des avonds om zeven uur, zal door de aannemers G. J. C. DE KLEIN en M. H. EIJSVOGEL te *Haarlem*, op het werk in de Bazenkeet worden **aanbesteed**:

Het glas- en verfwerk v/h. in aanbouw zijnde gebouw voor magazijnen der H. IJ. S. M. a/d. Kinderhuissingel te HAARLEM, volgens bestek No. 605.

Bestek, teekeningen en inlichtingen dagelijks (behalve Zondags) op het werk te bekomen.

C. W. BLANKE Jr.
Leidscheplein 62, *Amsterdam.*
Groote sorteering van **behangselpapier** in concurreerende prijzen, alsook **Giftvrij ongevernist Gezondheidsbehangselpapier.** Stalen worden op aanvraag franco gezonden naar buiten.

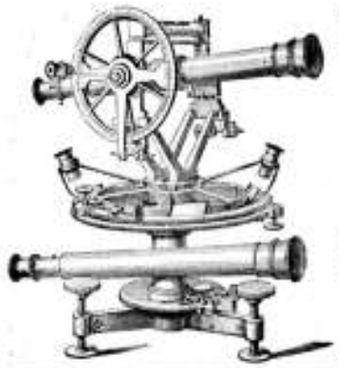

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN,
LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

F. DE BRUIJN & Zn. HOF-SPIEGEL- en MEUBELFABRIKANTEN
MAGAZIJN: **KETELSTRAAT E 13.** *ARNHEM.*
FABRIEK: **WEZENSTRAAT D 7—8** en **9**, *ARNHEM.*
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
Gebeeldhouwde en Vergulde Spiegels en Ameublementen van Kunst en Weelde, voor Salons, Boudoirs, Eetzalen MEUBELSTOFFEN.
CARTON PIERRE-ORNAMENTEN ter inwendige versiering van Gebouwen, als Plafonds, Deuren, Lambriseeringen enz. Ontwerpen en Uitvoeringen van Kamerbetimmeringen en uitvoering naar gegeven ontwerpen. — **ARTISTIEKE BRONZEN.** — Teekeningen en Prijscouranten op aanvrage

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,
Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurreerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Escaussinsche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77, **AMSTERDAM.** DELFTSCHESTRAAT 61, **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1868, 1881, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PAKKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

EDOUARD DE BEAUMONT.
voorheen P. STEVENS.
KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE WAPENFABRIEKANT.
Maastricht.
JACHTGEWEREN in **alle** modellen en kalibers. **Geladen Patronen, Kartonnen** en **Koperen Hulzen, Slaghoedjes, Patroontassehen,** enz. enz. SCHIJF- en PRECISIEGEWEREN en KARABIJNEN onder garantie.
JACHTPATRONEN MET ROOKVRIJ KRUIT.
Geïllustreerde prijscourant op aanvraag gratis

De Javasche Bosch Exploitatie-Maatschappij,
voorheen **P. Buwalda & Co.**
Handel in **Djatihout (Java Teak),** levert **Dwarsliggers, Balken, Planken** en **Blokjes** voor bestrating, **PARKETVLOEREN** enz.
Benevens **GEZAAGD HOUT** volgens alle bestekken.
MONSTERS worden op aanvraag **gratis** en **franco** toegezonden.
Stoomhoutzagerij: ***De Directie.***
Middenweg 49 Amsterdam. *Nieuwe Ducenstraat 12 - 14, bij de Munt.*

III. Architecten.
Een pract. ontwikk. jongm. biedt zich aan als opzichter of teekenaar of beiden; reeds als zoodanig werkzaam geweest. Br. lett. S. R. b/d FIRMA J. F. KLOOSTERMAN. *Nijmegen.*

Gebruikt exemplaar gezocht van:
E. GUGEL,
Geschiedenis van de bouwstijlen,
en 1 idem
B. F. PLASSCHAERT,
Beknopt practisch leerboek der burgerlijke bouwkunde.
Aanb. ond. no. 167 aan M. VAN DEN BERGE, *Boekhandel,* ARNHEM.

STORM BUIJSING en STORM VAN 's GRAVESANDE **netjes** ingebonden
te koop aangeboden.
Brieven lett. A.R. bureau *Opmerker.*

TH. A. DE KOSTER.
Sanitary Engineer.
AMSTERDAM.
NIEUWE KETELS
VOOR
Centrale Verwarming
VOOR
GROOTE GEBOUWEN
Systeem (warm water).
Ongeloofelijk Oeconomisch succes (in brandstof verbruik en bediening).
Op aanvrage in werking te zien.
Werken in aanleg:
Huize ZWAANSWIJK. . **Nichtevecht.**
GEBRS. VAN LEER . . . . **N.-Amstel.**
(veranderd van Stoom in Warmwater.)

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.
Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

FRIEDR. BRAND.
Machinefabriek.
AMSTERDAM. Karthuizerstr. 24—26.
Herstelplaats. — Stoomsmederij.
HANDEL in **Haag-** en **Sluitwerk** voor het Bouwvak.

Ter drukkerij „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°29 — ZATERDAG, 20 Juli 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE AFBEELDINGEN
DER GRAVEN VAN HOLLAND
IN HET RAADHUIS TE HAARLEM.

(*Vervolg en slot van bladz.* 222.)

Karel de Stoute heet eenvoudig „hertoch karel van bourgongen" waaruit is op te maken, dat het later gebruikte epitheton voor dien vorst toen nog niet het burgerrecht had verkregen. Over de wapenfeiten van dezen graaf is de dichter blijkbaar niet zoo goed onderricht geweest, als men wel verwachten zou van iemand, die er naar alle waarschijnlijkheid tijdgenoot van geweest is. De uitdrukking „en had veel victorye tegen 's conyncx ghespan van vranckrijck" is al zeer algemeen. Na vermeld te hebben, hoe Karel „Nancy mede won" en „voor nuis lach", doet de dichter onmiddellijk het verhaal van 's graven treurig uiteinde volgen.

Bij Maria van Bourgondie vinden wij niet dan familiebijzonderheden, haar huwelijk met „maximiliaan den hertoghe van ostenryck fiere keyser frederyes soone van bloede diere", hare kinderen Philips „reyn van persoone", Margaretha „die verzekert is den conyck die van vranckryk draecht de croone" afschoon zij pas twee jaar was, en Franciscus „die iong voer ten hoochsten troone".

Maximiliaan van Oostenrijk is de laatste vorst, die afgebeeld werd. Van hem getuigt de dichter „dat hij een strijt hadde groot en vervaerlyck teghen die fransche, die hij heeft tonderghedaen." Als iets, dat „elck weet claerlyck" wordt de belegering van Utrecht en het „bedwingen van ghent" genoemd, en het vers wordt geëindigd met Maximiliaans verkiezing en kroning tot Roomsch koning.

De dood, die de reeks portretten besluit, zegt dan:

Ghy hollantsche graven hier alghemeene
ghy gravinnen ghy voechden die syt voorlede
daer en isser gebleven thans uwer gheene
maer syt aen mynen dans ghetreden
nu ghy geregeert hebt bey lant en steden
men weet dit thans wel altemalen
Is tal gheschiet na recht en reden
soo mooch dy voor godt u loon nu halen
ist ook soo niet soo salt u falen
want heeft gunst of haet dat recht verkeert
zoo moet ghy met pynnen dat nu betalen
ia gy hadt voor pilgrim veel bet gaan dwalen
dan dat ghy u landen hebt soo gheregeert.

Dit laatste vers is als het ware de moraal, die de kloosterlijke dichter uit de gravengeschiedenis trekt. De „doodendans" was in dien tijd een zeer populair thema, dat, in het begin der volgende eeuw, door Holbein op zijn bekende meesterlijke wijze gevarieerd werd en het kan ons dus niet verwonderen dat de Haarlemsche Karmeliet er een toespeling op maakt.

Wij wezen er reeds op, dat de onderschriften overgeschilderd zijn, en uitten het vermoeden, dat dit in de laatste jaren der 16e eeuw zou zijn geschied. Er moeten ondertusschen ook nog later herstellingen aan de schilderstukken hebben plaats gevonden, want ten tijde van Cornelis van Alkemade, in 1699, werden de schilderijen „met zoo weinig opmerking gade geslagen, dat de Jaarlijxe zinnelijkheid (sic), die doorgaans de Hollandse vrouwen omtrent Mey-tijd overkomt, dezelve met zoo groote verwaarloozing behandeld en met het schoonmaak-tuig zoodanig komt te schenden, dat de Beelden-schennis door 't afschueren der verwe op vele plaatsen ons begint te berooven het heerlijk en zeldzaam beschouwen dezer schilderijen; waarvan wij, tot ons leedwezen, zelfs nog getuigen waren." Het schijnt, dat deze verwaarloozing geduurd heeft tot 1743, toen Frans Decker de schilderstukken „voorzichtig heeft verholpen." Het is wel opmerkelijk, dat de onderschriften van Langendijk, ook wat de kapitale letters en de door ons reeds opgemerkte fouten betreft, gelijkluidend zijn met die, welke bij

Alkemade zijn te vinden, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat de jaardichter gemakshalve zijn voorganger heeft nageschreven en daarbij alleen de y telkens in een i veranderde. Of Frans Decker ook aan de onderschriften wat „verholpen" heeft, blijkt niet, doch het komt ons niet onwaarschijnlijk voor. Had Langendijk zijn tekst van de schilderijen zelve ontleend, dan zou dit kunnen worden uitgemaakt; nu dit niet het geval is, blijft men in het onzekere verkeeren.

Het is evenwel niet in den tekst der onderschriften, dat het belang der verzameling moet gezocht worden, de voorstellingen zelf zijn het, die als voortbrengselen uit de latere jaren der 15e eeuw voor ons van groote waarde blijven. Omtrent den tijd, waarop de stukken geschilderd zijn heeft men verschillende gissingen gewaagd. Dr. W. Pleijte, in zijne „Iconographie der graven van Holland en Zeeland", meent dat de paneelen geschilderd zijn na 1492, toen een reeks van oudere portretten van de plundering door het kaas- en broodvolk zou hebben geleden. Wij zouden meenen dat de vervaardiging iets vroeger moet hebben plaats gevonden, daar Maximiliaan nog slechts Roomsch Koning genoemd wordt, wat hij in 1486 geworden is. In 1493 werd hij keizer, en was toen de portrettenreeks geschilderd, dan zou de kunstenaar hem, zoomin als Margaretha, de keizerskroon niet onthouden hebben, terwijl ook de dichter de verkiezing tot keizer wel zou vermelden.

Voor de bepaling van den tijd, waarin stukken als deze geschilderd zijn, kan ook het kostuum der afgebeelde personen soms aanwijzingen geven. De mansfiguren op de schilderijen zijn meest allen in wapenrusting, waarover sommigen tabbaarden of andere gewaden dragen. Nu bleef evenwel het harnas gedurende de 15e eeuw in hoofdzaak hetzelfde, zoodat het voor onze tijdsbepaling geen dienst kan doen. Anders is het evenwel met het kostuum der gravinnen, die met één uitzondering alleen, van Geertruid af tot Maria van Bourgondië toe, naar één en dezelfde mode gekleed zijn. Deze mode is die, welke door Agnes Sorel in den smaak kwam; zij bestond uit een zeer gedecolleteerd kleed met langen sleep, mouwen, die bijzonder nauw waren, tot over de handen reikten en een zoogenaamde „hennin," een ongemeen hooge, spitstoeloopende muts, die het geheele haar verborg en waarvan, op het voorhoofd, een korte sluier afhing, terwijl andere sluiers van den top naar beneden vielen. Omstreeks 1490 werd deze mode vervangen door een andere, die zich van de vorige in het bijzonder onderscheidt door een veel lager hoofddeksel, dat min of meer aan een tulband herinnert. De hooge muts werd nog door Maria van Bourgondië gedragen en het lagere kapsel kwam pas in Maximiliaan's lateren tijd algemeen in zwang. Nu is het zeker mogelijk, dat de schilderijen reeds toen Maria nog leefde, dus vóór 1482, vervaardigd zijn en dat de schilder deze gravin naar het leven afbeeldde; het onderschrift onder het portret van Maximiliaan, dat reeds gebeurtenissen van 1486 vermeldt, zou dan pas later gesteld moeten zijn. Neemt men aan dat één persoon al deze paneelen geschilderd heeft, dan mag het zeker niet gewaagd heeten de onderstelling te doen, dat dit werk verscheidene jaren gevorderd heeft en dan ligt het voor de hand, dat met het schilderen reeds bij het leven van Maria een aanvang gemaakt werd en dat de geheele reeks tusschen 1486 en 1493 voltooid is.

De onderstelling dat de paneelen kopieën in olieverf naar vroegere schilderijen in waterverf zijn, welke onderstelling in het verhaal van Vosmeer en Tybout haar oorsprong vindt en die wij ook nog in onzen tijd bij Dr. Pleyte teruggevinden, schijnt ons ongerijmd. Men was in de vijftiende eeuw niet gewoon, dergelijke getrouwe kopieën te vervaardigen; indien er werkelijk oude waterverfschilderingen onder de paneelen verborgen geweest zijn, dan zullen zij een geheel ander karakter hebben gedragen. De teekeningen van Tybout, die later gegraveerd zijn, kunnen echter onmogelijk geacht worden, het karakter dier oude waterverfschilderijen weer te geven en wij scharen ons dus aan de zijde van Alkemade en Langendijk, die het verhaal van Tybout voor een verdichtsel houden.

Gaan wij nu over tot een beschouwing der paneelen afzonderlijk. De heraut, wiens wapenrok in uitmuntend gestyliseerde vormen den Rijksadelaar en de Fransche lelieën vertoont, heeft in zijn rechterhand den staf, het teeken zijner waardigheid. In zijn linkerhand houdt hij de banderol, waarop het reeds genoemde vers geschilderd staat. Onder dit tafereel zijn een achttal wapens geschilderd van het H. Roomsche Rijk, Frankrijk, Troje (?), Holland, Dordrecht, Haarlem, Delft en Leiden. De beteekenis dezer wapens, die uitmuntend heraldieke modellen genoemd mogen worden, is, wat de eerste vier betreft, duidelijk. Wat de vier overige hier beduiden, blijkt niet; de volgorde is die der „stemmende steden" van Holland, waarbij Dordrecht de eerste was en Haarlem pas de tweede. De Karmelietermonniken wilden natuurlijk hier het wapen hunner stad zien, doch daar Dordrecht daaraan moest vooraf gaan, hebben zij, wellicht om aan te duiden dat Haarlem rang had boven Delft en Leiden, dier beide wapens ook doen schilderen.

De opmerking, door Alkemade gemaakt, dat alle graven die gesneuveld zijn, met opgeheven slagzwaard zijn voorgesteld en dat, wie op hun bed sterven, als leunende op hun zwaard zijn afgebeeld, is even vernuftig als juist. Zooals wij reeds zeiden, zijn alle graven geharnast en van een zwaard voorzien. Een eigenlijk gezegd schild of heukelaar dragen zij niet; evenwel is, meest op hun rechter of linker schouder een heraldiek schild bevestigd, dat hun wapen vertoont en dat bewijst, hoe de schilden in het laatst der 15e eeuw geen oorlogswapenen meer waren, doch nog slechts een symbolische beteekenis hadden. De blazoenen op deze schilden zijn, zooals men dit in dien tijd ook wel niet anders zou verwachten, uitmuntend van karakter. Eigenaardig is het, dat ook bij de gravinnen, met uitzondering evenwel van Geertruid van Saxen, wapenschilden zijn aangebracht, die in niets van de schilden der mannen verschillen; het ruitvormige schild, dat sedert de 16e eeuw als dat van vrouwen bij uitnemendheid gold en waaraan nog de bordjes, die vroedvrouwen plegen uit te hangen, herinneren, was dus in het laatst der 15e eeuw niet in gebruik.

Dirk I is afgebeeld als een man met lang haar en baard, die een tabbaard over zijn wapenrusting draagt; hij heeft een soort van hoed op. Ook Dirk II is zoo voorgesteld, doch als man van minder hoogen leeftijd; over zijn harnas is een kort buis met mouwen, die op den grond sleepen, terwijl zijn hoofd door een baret bedekt wordt. In den tijd dat de stukken geschilderd werden, had men niet de gewoonte een baard te dragen; het is waarschijnlijk om aan te duiden dat de beide eerste Diederikken tot een zeer ver verwijderd tijdperk behooren, dat men ze van dit mannelijk sieraad heeft voorzien. Arnout draagt hetzelfde costuum als zijn voorganger, doch de mouwen van het buis zijn niet zoo lang. Zijn gelaat is door

het benedendeel van den helm dien hij draagt, niet geheel zichtbaar. De tabbaard van Dirk III bedekt bijna het harnas; alleen de armen steken er uit. Naar den smaak des tijds heeft hij, evenals de heraut, zijn gezicht geschoren; hij draagt lang golvend haar en een toque met hooge veer. De helm van Dirk IV is open, zoodat zijn baardeloos gelaat te zien komt; een kort buis, dat achter in een soort van schoudermantel overgaat, heeft hij over zijn wapenrusting aan. Floris I, die van achteren en profil te zien is, draagt de eigenaardige uitgeschulpte, op den grond sleepende mouwen, die als „houppelandes" bekend stonden; zijn helm is gelijk aan dien van Arnout.

Robert de Vries is gekleed in een tabbaard, die tot zijn knieën reikt, doch waarvan de mouwen tot op den grond hangen; dergelijke mouwen heeft ook de gehelmde Bultenaar, doch aan een kort buis. Floris II is bedekt met een toque; de mouwen van zijn korten wapenrok zijn zeer eigenaardig, daar het als het ware zakken zijn, waaruit de armen ter halver hoogte uitsteken. Een dergelijke vorm van mouw wordt ook opgemerkt bij Dirk VI, die ze draagt aan een tabbaard, die tot op den grond reikt.

Waarom Floris III weder met een baard is afgebeeld, is ons niet duidelijk; de rozenkrans, dien hij in de rechterhand houdt, wijst ongetwijfeld op zijn tocht naar het H. Land. De tabbaard, die zijn geheele harnas bedekt, munt uit door zijn prachtig dessin, evenals die van Dirk V, die bovendien met hermelijn omzoomd is.

Een met bont omzoomden wapenrok draagt ook Dirk VII, doch daaroverheen nog een soort van mantel, die los van de schouders afhangt. De mantel van Willem I, die met een baard is afgebeeld, hangt op den vloer af; deze graaf houdt in zijn linkerhand, het Haarlemsche wapen. Floris IV is als toespeling op zijn dood te Corbi, in tournooirusting, met „houppelandes" aan zijn schouders en een gesloten helm, met volledig laat-Gothisch helmsieraad, geschilderd.

De Roomsch-Koning Willem II heeft een mantel om en een kroon op, waarvan de juiste vorm door latere restauratie, niet geheel bewaard schijnt gebleven. Floris V is gekleed als Floris IV, doch hij draagt een helm met geopend vizier, terwijl Jan I een met bont omzoomden rok aan heeft. Jan II is gekleed met een langen tabbaard, die echter van voren geheel open is; bij Willem III is de geheele wapenrusting door dit opperkleed bedekt. De kleeding van Willem IV komt overeen met die van Arnout, doch het buis is langer. De „dolle graaf" Willem V is voorgesteld in een korten wapenrok, met een langen mantel, die hermelijnen zoomen toont, daarover.

Albrecht is kenbaar aan zijn hertogshoed; zijn lange mantel heeft geen mouwen, doch slechts spleten, waardoor zijn armen steken. Het kleed van Willem VI, met bont omzoomd, is weer voorzien van de reeds genoemde zakmouwen; deze vorst heeft een speer in de rechterhand en steunt op zijn zwaard met de linker. De Tuinorde heeft hij om den hals; het daaraanhangend St.-Antoniuskruis is duidelijk zichtbaar, doch door het wapenschild wordt het schelletje, dat daaronder aanwezig moet zijn, aan het oog onttrokken.

De hertogshoed wordt door Philips van Bourgondië gedragen; om zijn hals ziet men de onderscheidingsteekenen van het gulden vlies. De mantel, van bijzonder rijk patroon, herinnert door zijn vorm aan dien van Albrecht van Beieren. De kleeding van Karel den Stouten is dezelfde als die van zijn vader, doch hij draagt een helm met geopend vizier op het hoofd. Maximiliaan van Oostenrijk eindelijk draagt een tabbaard van rijk dessin, met wijde mouwen, die van voren geheel gesloten is en alleen aan den hals een geborduurd onderkleed en de keten van het gulden vlies doet zien, waarmede ook zijn schoonvader omhangen was. De toque, die de heraut, Dirk III, Floris II en Willem I dragen, heeft ook Maximiliaan op het hoofd, zoodat wij mogen aannemen, dat dit, met het daarbij behoorende lang afhangende haar en geschoren gelaat, de modedracht des tijds is geweest.

Zooals wij reeds opmerkten, bestaat er in de kleeding der vrouwen slechts weinig verschil. Geertruid, die haar zoon, welke met een langen tabbaard, juist als die van Willem III, gekleed is, aan de hand houdt, draagt behalve de reeds beschreven muts en het gedecolleteerde kleed met nauwe mouwen, ook een rijkversierd onderkleed, dat door den hoog opgenomen sleep in het gezicht komt. Het kostuum van Ada is hieraan gelijk, doch het bovenkleed is met hermelijn omzet. Margaretha draagt een keizerskroon, waarvan een sluier afhangt; ook de hermelijnen mantel karakteriseert haar als keizerin, doch haar kostuum is overigens gelijk aan dat der beide vorige vorstinnen.

Jacoba van Beieren is de eenige, die naar een andere mode gekleed is, daar zij een nauwsluitend gewaad zonder sleep, welks hermelijnen onderrand juist op den grond komt, aan heeft. Over dit gewaad draagt zij een ruimen mantel, dien zij met haar linkerhand opneemt. Ook de hoofdbedekking is hier anders dan bij de overige vorstinnen, en ofschoon het ons voorkomt, dat een restauratie aan haar oorspronkelijken vorm afbreuk heeft gedaan, zooveel is duidelijk te zien, dat Jacoba nooit met de puntmuts of „hennin" versierd is geweest. De vorm der hoofdbedekking herinnert meer aan de „escoffion", een soort van tulband met horens, die in het begin der 15e eeuw smaak was en die men zoowel op Jacoba's portret in het Rijks-museum, als aan het bronzen beeldje derzelfde verzameling, dat met vrij groote zekerheid als haar voorstellende mag beschouwd worden, vinden kan. Wij wezen er reeds op, dat Jacoba en haar lotgevallen den dichter der onderschriften zeer goed bekend schijnen te zijn geweest en dat hij haar in zijn jeugd wellicht nog gezien heeft. Daaruit zou kunnen worden verklaard, dat hij wenschte dat zij in de dracht haars tijds zou worden afgebeeld; de schilder zou dan zoo goed hij kon aan dien wensch voldaan hebben.

Maria van Bourgondië is weer gekleed in hetzelfde costuum als de overige gravinnen en vermoedelijk evenals Maximiliaan, wien zij een ring schijnt te geven, wel naar het leven gevolgd.

Alvorens wij met eenige mededeelingen over den tegenwoordigen staat der schilderijen onze opmerkingen besluiten, willen wij nog met een enkel woord gewagen van de prenten, die de graven-reeks heeft doen ontstaan. Uitvoerige bijzonderheden daaromtrent zijn te vinden in de reeds genoemde Iconographie van Dr. W. Pleijte. De oudste zijn die, welke wij reeds noemden als in 1578 door Plantijn uitgegeven en door Philips Galle gegraveerd naar de teekeningen van Thibout. Ook later hebben deze zelfde platen in andere werken dienst gedaan. De teekeningen van Thibout hebben tevens in 1587 gediend als patronen voor de glasschilderingen, in de Doelen te Leiden aangebracht. Hoewel deze Doelen gesloopt zijn, bleven de glazen gespaard; een gedeelte der originecle teekeningen van Thibout moet de tegenwoordige Leidsche archivaris bezitten. De bezichtiging dezer teekeningen

ontlokte aan Dr. Pleijte de uitspraak: „zij kunnen niet als nauwkeurige kopieën van vroeger elders aanwezige beschouwd worden, maar grootendeels zullen het fantasieën geweest zijn." Wij zijn het met deze uitspraak geheel eens en meenen dan ook dat alle prenten, die deze teekeningen tot grondslag hebben, waaronder ook de door hun kunstwaarde uitmuntende van Hendrik Goltzius en van Cornelis Visscher als fantasiewerk moeten beschouwd worden.

De eerste, die een poging deed om de Haarlemsche schilderijen in werkelijkheid na te volgen, was Cornelis van Alkemade, die ze door een niet nader genoemd graveur in het koper deed brengen. Deze poging kon niet geheel geslaagd genoemd worden, daar de graveur, zeker tegen Alkemade's bedoeling, zich al heel weinig aan de origineelen heeft gehouden. De critiek, door Langendijk op deze gravures uitgeoefend, dat „de standbeelden lam, scheel of blind gemaakt zijn en van kousen en lederen spanbroeken zijn voorzien, terwijl onze Graaven van 't hoofd tot de voeten meest in 't blinkend harnas geschilderd staan", is zeker juist.

Wij merkten reeds op dat de gravuren van Spilman, welke het werk van Langendijk versieren en die naar de teekeningen van Jelgersma vervaardigd zijn, wegens het niet vatten van den 15e-eeuwschen stijl en het weglaten van de achtergronden, moeilijk kunnen geacht worden het karakter der origineelen in allen deele weer te geven. Toch zijn deze reproducties nog de besten die wij kennen; zij zijn in ieder geval heel wat beter dan die, waarmede Halma meende zijn „Tooneel der Vereenigde Nederlanden" te moeten opluisteren en die door de klassieke achtergronden en de vreemdsoortige omlijstingen en al zeer zonderling uitzien.

Het is zeer moeilijk, en bij sommige der schilderijen bepaald onmogelijk, om de afbeeldingen der graven, die zich in de zaal van het Haarlemsch raadhuis bevinden, goed te zien. Deze zaal toch is, zelfs op een helderen dag, slechts spaarzaam verlicht; de vensters aan de marktzijde zijn niet talrijk en liggen op het noordoosten, terwijl de vensters aan de westzijde der zaal door de daarin geplaatste gebrande glazen, die uit de kerk te Bloemendaal afkomstig zijn, veel van hun lichtdoorlatend vermogen hebben verloren. Daarenboven hangen de stukken op één uitzondering na zoo hoog, dat men alleen met behulp van een ladder de nadere bijzonderheden kan onderscheiden. Dan blijft evenwel het door de vensters onmiddellijk naast sommige schilderijen invallende licht nog zeer hinderlijk.

De schilderijen op paneel met olieverf uitgevoerd, zijn negentien in getal. Zestien zijn ongeveer vierkant, doch de omlijsting, die boven uit twee boogjes, beneden uit twee paneelen met opschriften bestaat, geeft eenigszins een verdeeling telkens in twee paneelen aan, ofschoon toch iedere schilderij als geheel behandeld is. Vijftien dezer vierkante schilderijen hebben ieder twee portretten; één bevat de heraut en de naast hem geplaatste banderol. Er zijn evenwel ook drie smalle schilderijen, die ongeveer de halve breedte der overigen hebben; zij bevatten ieder slechts één figuur.

De volgorde van de oostzijde, aan den noordelijken wand beginnend, is:

op den noordelijken wand: 1 heraut;

op den oostelijken wand: 2 Dirk I en Dirk II, 3 Arnout en Dirk III, 4 Dirk IV en Floris I, 5 Geertruid en Robert de Vries, 6 Godevaart en Dirk V, 7 Floris II en Dirk VI, 8 Floris III en Dirk VIII, 9 Ada, die een enkel paneel heeft;

op den zuidelijken wand 10 Willem I en Floris IV, waaronder 11 de Dood, die een enkel paneel beslaat en aan de westzijde, 12 Willem II en Floris V;

op den westelijken wand, van het zuiden beginnend, 13 Margaretha, die een enkel paneel vult, 14 Jan I en Jan II, 15 Willem III en Willem IV, 16 Willem V en Albrecht, 17 Willem VI en Jacoba, 18 Philips en Karel van Bourgondië;

eindelijk op den noordelijken wand, aan de westzijde, 19 Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk. Het laatste paneel, dat een venster vlak bij zich heeft, is ongetwijfeld het best verlicht; Maximiliaan vertoont een zeer goede portretgelijkenis, wat vooral blijkt bij vergelijking met de uitmuntende afbeeldingen van dien vorst door Albrecht Dürer gemaakt. De achtergrond van dit paneel en van alle andere wordt gevormd door een gewelf-architectuur uit twee traveeën bestaande en met roodboogvensters erin. Alle figuren staan schijnbaar op tegelvloeren, wier dessins zeer varieeren en achter hen, tegen de reeds genoemde architecturen, zijn tapijten uitgespannen, die meest rood en groen van kleur en van meer of minder rijke patronen voorzien, een zeer goed fond voor de beeltenissen opleveren. In het bijzonder munt het tapijt achter Jan I en Jan II uitgespannen, door zijn rijk patroon uit.

Om te kunnen beoordeelen, hoever de restauratie van Frans Decker zich uitstrekt, zou men de schilderijen in een goed licht geplaatst moeten onderzoeken. Het scheen ons toe, of hij met overschilderen niet karig geweest is, wat, na de getuigenis van Cornelis van Alkemade omtrent het schoonmaakproces dat de stukken hadden moeten verduren, wel niemand zal verwonderen.

Het ware gewenscht, dat van de stukken goede photographische afbeeldingen genomen werden, opdat deze schilderijenreeks, die trots de restauratie, toch als 15e-eeuwsch werk groote waarde heeft, meer algemeen bekend werd en opdat eene studie der details, welke bij de tegenwoordige plaatsing niet wel doenlijk is, zou kunnen plaats vinden ook als de schilderijen na gephotographeerd te zijn, weer waren opgehangen tegen de wanden der zaal, die zij nu reeds vier eeuwen op zoo karakteristieke wijze versierd hebben.

UIT AMSTERDAM.

Het huldeblijk, den afgetreden Directeur der Publieke Werken, den heer J. A. Schuurman, onlangs door vele gemeenteambtenaren geschonken, vestigt als van zelf de aandacht weder op dit onderdeel van het bestuur der hoofdstad.

Eigenaardig mag het heeten, dat in den pas achter ons liggenden verkiezingsstrijd, die, met meer hartstocht dan waardigheid gevoerd, weinig anders dan walging bij de groote meerderheid der kiezers gewekt heeft, de Publieke Werken, voor het eerst sedert vele jaren, hebben opgehouden een der mikpunten voor de scherpste pijlen der oppositie te zijn. Het onweder schijnt boven die afdeeling uitgewoed te hebben, althans voor het oogenblik; de enkele toespelingen van sommige candidaat-raadsleden op „de beruchte vijf ton van het Wilhelmina-gasthuis", of op de weinige activiteit in zake de telephoon-concessie aan den dag gelegd, zijn te beschouwen als flauwe donderrommelingen in de verte, die geen nadeel meer kunnen doen.

Wat moet hieruit nu worden opgemaakt? Is alles nu boter tot den boôm, nu, naar uit de meeting-debatten gebleken is, voornamelijk door het drijven van den radicalen wethouder Treub (die ons nu als „de kracht" van het Dagelijksch Bestuur wordt voorgesteld), het personeel der afdeeling Publieke Werken grootelijks gewijzigd werd? Men schijnt het te verwachten, doch de tijd zal moeten leeren, of het radicalisme kan geven wat sommigen daarvan hopen. Reeds werd in eenige dagbladen medegedeeld, dat de heer Treub — als de heer Serrurier, de man van „de beruchte vijf ton" uit het Dagelijksch Bestuur zal zijn getreden — de teugels der Publieke Werken zelf in handen wil nemen. Mocht dit waarheid behelzen, dan is er gelegenheid om te zien, wat een rechtsgeleerde als technicus kan presteeren.

Een meester in de rechten schijnt voor alles geschikt te wezen; daar is geen baantje, geen ambt waarvoor de drie jaren studeerens, die de voorbereiding tot dat meesterschap vormen, niet tevens bekwaam maken. Nu is het waar, dat de wethouders voor de Publieke Werken der gemeente Amsterdam tot dusverre nog maar bij uitzondering technici geweest zijn, en als zoodanig is het niets vreemds, wanneer nu weer eens een rechtsgeleerde dezen zetel ging bezetten. De vroegere wethouders evenwel behoefden zich niet, wat thans verlangd wordt, als ingrijpende hervormers op te werpen en konden steunen op de adviezen van den Directeur of van andere technische ambtenaren. Nu echter wil men den wethouder zelf de teugels in handen geven; wie echter zal een scheepskapitein, hoe bekwaam overigens, van den bok laten rijden?

Welke zal, in dergelijke omstandigheden, de positie van den nieuwen Directeur zijn? Hij is jong, wordt zeer bekwaam geacht, schijnt gefortuneerd, heeft waarschijnlijk veel van de onverzettelijkheid, waardoor het Zeeuwsche ras zich onderscheidt, alles qualiteiten, die niet te versmaden zijn Zal men hem echter de teugels laten, of zal, als reeds in den laatsten tijd kon waargenomen worden, hij zich met een plaatsje in het achterbakje moeten tevreden stellen, terwijl de wethouder alleen op den bok zit, en de commissie van bijstand, in het rijtuig zelve staande, den koetsier de noodige bevelen geeft? Pas als, door begrijpelijke onhandigheid van den voerman, het wagentje tegen een boom is gereden, of wel heel en al ondersteboven ligt, mag de Directeur uit zijn achterbakje komen, om zich met verwijten te hooren overladen over wat toch waarlijk zijn schuld niet is, en om het karretje weer in het goede spoor te brengen.

De afgetreden Directeur weet van dergelijke gevallen meê te praten; zal de nieuwe titularis zich nu met een plaatsje in het achterbakje tevreden stellen? Misschien niet, en het zou slechts natuurlijk zijn, indien hij verlangde met het sturen belast te worden. Doch wanneer wij nagaan, welke geest er tegenwoordig in den Raad heerscht, dan gelooven wij niet dat hij op den bok geduld zal worden.

Over dien geest van den Raad zijn, ter gelegenheid dezer jongste verkiezing, door een afgetreden raadslid, dat zich niet weder verkiesbaar heeft gesteld, zeer opmerkelijke dingen gezegd. Ieder raadslid wil te Amsterdam mee regeeren, of althans zich met details bemoeien, die beter aan B. en W. of, nog geschikter, aan de ambtenaren werden overgelaten. Het Dagelijksch Bestuur, dat toch eigenlijk alleen de hoofdlijnen moest aangeven, houdt zich thans bezig met allerlei kleinigheden, daarbij telkens gevaar loopende door de boomen het bosch niet te zien.

Ook wantrouwen is tegenwoordig aan de orde van den dag. De Raad wantrouwt het Dagelijksch Bestuur, dat op zijn beurt de ambtenaren wederom wantrouwt. Toch leidt al dit wantrouwen tot niets, en het bekt eene practische afdoening der zaken op de wijze, zooals b. v. te Rotterdam pleegt te geschieden. Zonderling is het evenwel, dat juist die raadsleden, welke in het ambtenaarspersoneel het minst vertrouwen stellen, thans tegen de aanhangige en te verleenen concessies ijveren en gemeente-exploitatie van alles, wat daarvoor maar eenigszins vatbaar is, als het eenige noodige aanprijzen.

De telephoon, die nu door de gemeente in eigen beheer zal worden genomen, kan alvast leeren, of dit eigen beheer verkieslijker is dan exploitatie door een concessionaris. Veel verwachting hebben wij van deze gemeentelijke exploitatie niet. Ambtenaren blijven, ook bij de meest nauwgezette plichtsbetrachting, slechts ambtenaren, dat zijn menschen, die bij de zaak, aan welke zij verbonden zijn, geen belang hebben. Het salaris gaat door, of alles goed marcheert of slecht.

Heeft men *nu* gegronde of ongegronde klachten over den telephoondienst, dan schelt men 600 op en de zaak is uit, of aan de klacht gehoor gegeven wordt of niet. Kortaangebonden of met het verkeerde been uit bed gestapte abonné's zullen evenwel, zoodra naar hun inzien aan den *gewenschte*-telephoondienst ook maar het minste schijnt te haperen, hun beklag gaan doen bij B. en W. of, als dat hen niet helpt, bij den Raad. Alles komt dan ten slotte op het hoofd van den gemeentelijken telephoondirecteur terecht.

***

Verscheidene bouwmeesters hier-ter-stede werden dezer dagen verrast met eene circulaire van de heeren K. de Bazel en Lauweriks, waarin zij kennis geven van de vestiging van hun „atelier voor architectuur, kunstnijverheid en decoratieve kunst" te Amsterdam. Zij berichten daarbij, dat zij zich beschikbaar stellen voor het vervaardigen van ontwerpen, teekeningen en tot het uitvoeren van werken „volgens de meest strenge eischen der techniek, waardoor zij zullen doen zien, dat het handwerk evenals elke andere kunstuiting kan zijn Edel en Schoon". Hun terrein is veelomvattend, want zij werken bouwkundige teekeningen en begrootingen uit, maken ontwerpen voor tegelbeschildering en frescoschilderwerk, vervaardigen ontwerpen en kartons voor gebrande glazen, voeren decoratief beeldhouwwerk uit, en noemen, ten slotte, als tot hun werkkring behoorende: „inrichting van woningen en vertrekken, meubilair, stoffeering, tapijten, borduurwerken, vaandels, metaalindustrie, ijzersmeedwerken, graveer- en drijfwerken, verluchting, boekbanden, illustratie, houtsneden, aanplakbiljetten, programma's, schoonschrijfkunst, oorkonden, gedenkbladen, wapens enz."

Het mag zeker verblijdend genoemd worden, dat naast de vele technische bureau's, die reeds bestaan, en die allen een zuiver industrieel karakter dragen, thans ook een is opgericht, dat zich met de kunstindustrie zal bezighouden. Al liefhebberen sommige architecten wat in kunstnijverheid, het meerendeel heeft geen lust of geen tijd om zich op dit terrein te wagen. Een bureau, dat dezen laatsten het werk uit handen neemt, zal dus zeker goede diensten kunnen bewijzen.

Indien wij op de versieringen, waarmede enveloppe en circulaire getooid zijn, mogen afgaan, dan zijn de heeren De Bazel en Lauweriks aanhangers van de meest moderne kunstrichting, zooals die thans bezig is zich te vormen. Velen hebben daar nog op tegen, en juist dit moderne streven, dat onze volle sympathie wegdraagt, zal het nieuwe kunstbureau misschien tal van klanten onthouden, die komen zouden wanneer

het wat minder „modern" was. Het is evenwel te hopen, dat de jeugdige kunstnijveren zullen volharden in hunne pogingen om modern te zijn, en dat zij zich door een aanvankelijk misschien minder groot succes niet zullen laten ontmoedigen.

Het doet iemand zoo goed, als hij ziet hoe daar tegenwoordig wat gemaakt wordt, dat nu eens niet afkomstig is uit de oude doos, die de historische stijlen bevat.

***

De opening van de stoomtramlijn tusschen Purmerend en Alkmaar is, vooral voor architecten en liefhebbers van oud-Hollandsche kunst, eene gebeurtenis van gewicht. Purmerend levert wel-is-waar voor den oudheidminnaar weinig op, doch de lijn brengt eenige plaatsen, die des te belangrijker zijn, in het gemakkelijk bereik. De Rijp bv. met zijne vrijwel compleet bewaarde kerk van 1663, die fraai houtsnijwerk en (jammer genoeg) ook onhandig gerestaureerde kerkglazen bevat, bezit in zijn raadhuis een allerfraaist bouwwerk van 1630. Het een weinig verder gelegen Graft, dat met De Rijp als het ware één geheel vormt, heeft een raadhuis van 1613, dat, ofschoon eenigszins verminkt, toch zeer schilderachtig genoemd mag worden. Wie tegen een wandelingetje niet opziet, verzuime ook niet, het zuidelijker gelegen Jisp te bezoeken, waar een welbewaard raadhuis van 1650 zijne moeite ruimschoots zal beloonen.

De tram doet ook Groot-Schermer aan; het raadhuis daar moet oorspronkelijk een fraai gebouw zijn geweest; thans is het evenwel geheel bepleisterd, en spreken alleen enkele details nog van de voormalige sierlijkheid van dit in 1639 gestichte gebouw.

Het volgende station is Schermerhorn, welks 17e-eeuwsche kerk thans in restauratie is; zij is niet slechts merkwaardig door haar aanleg, doch ook door haar meubilair en vooral door haar geschilderde glazen, die de restaurator genadiger moge behandelen dan die in De Rijp.

Verderop ligt Noord-schermer, dat onder de gemeente Uiterleek behoort. De daar staande kerk, die van 1663 dagteekent, heeft een toren zonder spits, waarom men deze plaats daar in den omtrek als „de stompe toren" pleegt aan te duiden. Er zijn hier in de buurt nog verscheidene 17e-eeuwsche geveloverblijfselen te vinden.

Wie dus een aangenaam dagje wil doorbrengen, bezoeke nu eens het tot dusver haast ontoegankelijk hartje van Noord-Holland.

J. E. VAN DEN AREND.

Na eene langdurige ziekte overleed den 15den dezer maand te Haarlem op ruim 75-jarigen leeftijd de heer J. E. van den Arend, oud-gemeente-architect aldaar. De ontslapene werd den 27 December 1819 te Voorburg geboren, begon zijn loopbaan als eenvoudig timmerman en begaf zich op jeugdigen leeftijd naar Berlijn. Door studie en wilskracht wist hij zich in het buitenland tot een zeer bekwaam bouwkundige te vormen en na zijn terugkeer in het vaderland werd de heer Van den Arend den 9 Maart 1853 door den Gemeenteraad van Haarlem benoemd tot opzichter over de werken en gebouwen, welke titel later in dien van gemeente-architect werd veranderd.

Gedurende een tijdvak van nagenoeg acht-en-twintig jaren diende de overledene de gemeente met onverpoosden ijver en groote nauwgezetheid, waarna hij om redenen van gezondheid met het einde van 1880 eervol uit zijn betrekking werd ontslagen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de commissie benoemd belast met het examineeren van hen die een akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van middelbaar onderwijs in hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren. Aan deze commissie, die voor het jaar 1895 zitting zal houden te Amsterdam, is tevens opgedragen het examineeren van hen, die in 1895 de akte van bekwaamheid verlangen voor het handteekenen, bedoeld in art. 65bis der wet tot regeling van het lager onderwijs. Tot lid en voorzitter is benoemd W. B. C. Molkenboer, directeur der rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

— De commissie, die te 's-Gravenhage het examen zal afnemen voor landmeter van het kadaster, bestaat uit de heeren: E. P. van Steenbergen, inspecteur van het kadaster aan het Dep. van Financiën, voorzitter; C. E. Last, ingenieur-verificateur van het kadaster te 's-Gravenhage; W. J. Berdenis van Berlekom, hypotheek-bewaarder te 's Hertogenbosch; F. G. Stucki, landmeter van het kadaster te Arnhem; F. F. ter Beek, controleur der dir. bel. en van het kadaster te 's-Gravenhage, en A. Veenhuysen, landmeter van het kadaster, geëtacheerd aan het Dep. van Financiën, secretaris.

AMSTERDAM. Zondagmorgen waren vele gemeente-ambtenaren in de trouwkamer 2e klasse ten stadhuize bijeen, om afscheid te nemen van den vertrekkenden directeur van publieke werken, den heer J. A. Schuurman, en hem bij die gelegenheid een souvenir aan te bieden, bestaande in het bronzen beeld *La Science guidant l'Industrie*.

— Volgens het reglement voor het D. A. Thieme-fonds, onder het beheer staande van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, wordt uit de rente van genoemd Fonds om de vijf jaar een premie uitgekeerd voor een of meer werkstukken van fabrieks-, handwerks- of kunstnijverheid, ingezonden op een uitgeschreven prijsvraag.

Gevolg gevende aan bovenstaande bepaling, wenscht het bestuur der genoemde Vereeniging een prijsvraag uit te schrijven voor een stuk gedreven zilverwerk in oud-Nederlandschen stijl. De ingekomen stukken, waarover een later te benoemen commissie van deskundigen zal oordeelen, blijven het eigendom van de inzenders. De uit te keeren premie zal *f* 200 bedragen en de inzendingen moeten vóór 15 Juli van het volgend jaar geschieden.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 Sept. 1895, benoemd tot hoogleeraar aan de Polytechnische School Dr. L. Aronstein, thans leeraar aan die inrichting.

— De dienst van den ingenieur van den waterstaat W. K. Behrens te 's-Hertogenbosch, wien wegens ziekte een verlof verleend werd van 3 maanden, zal door den ingenieur van den waterstaat H. van Oordt worden waargenomen.

— De heer J. Mahler, ingenieur van 's Rijks Waterstaat te Zwolle, wien tot herstel van gezondheid een verlof van drie maanden was toegestaan, is te Nonenahr overleden.

— De industrieel C. T. Stork, oud-lid der Eerste Kamer, is op 73-jarigen leeftijd overleden.

— Op de aanbevelingslijst voor de benoeming van een opzichter bij de gemeente-gasfabriek te Groningen komen voor de heeren H. H. Prakke, adjoint bij de gemeente-gasfabriek te Kampen, J. H. A. Albrecht, volontair aan de gasfabriek te Nijmegen en J. Smit Uz. te Sneek.

— Aan de te Soerabaia gehouden examens voor opzichter 1e kl. en architect bij den waterstaat, werd door 13 candidaten voor eerstgenoemden rang en door 9 voor het architects-examen deelgenomen. Volgens de behaalde punten slaagden als opzichter 1e kl. de heeren Van Raalten, opzichter 2e kl., Heijerdal, Westerbeek, Van der Zon Brouwer, Portier, Steendam en Beretti, allen particulier, Veenstra, opzichter 2e kl. en Harmsen, opzichter bij den Staatsspoorweg.

Van de 3 candidaten voor het architects-examen werden er examens 4 afgewezen en slaagden naar volgorde als heren de heeren: Van Raalten, opzichter 2e kl., Goldenaar, opzichter 1e kl., Doornburg, opzichter 2e kl., Van Raalten, particulier en Davidse, opzichter 1e kl.

— In Ned.-Indië is benoemd tot ingenieur 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen, de ambten. op non-activiteit Th. A. M. Buijs.

— De heeren P. van Braam van Vloten te Dordrecht en J. P. Huschkorn te Alkmaar zijn benoemd tot adspirant-ingenieur bij de Staatsspoorwegen.

— Tot buitengewoon opzichter bij den bouw der machinegebouwen aan de gasfabriek te Tiel is benoemd de heer A. B. Schaale, laatst opzichter bij de gasfabrieken te Rotterdam.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Dagelijksch opzichter bij den schoolbouw te Zaandam. Salaris *f* 60 per maand. Adres den Burg.

Nationale Vakvereeniging
VAN
Opzichters en Teekenaars.

Het voorloopig Bestuur der Afdeeling „DEN HAAG" van bovengenoemde Vereeniging heeft de eer Opzichters en Teekenaars, werkzaam in de burgerlijke bouwkunde, de waterbouwkunde, de metaal-industrie (incl. scheepsbouwkunde) en de kunstnijverheid, woonachtig te *Amsterdam en Omstreken*, uit te noodigen tot bijwoning eener Vergadering, waar de reeds verspreide circulaire nader zal worden behandeld en eventueel kan worden overgegaan tot oprichting eener Afdeeling „AMSTERDAM" der Vereeniging, in **„Maison Pinksen"** *Heerengracht b/d Vijzelstraat* op **WOENSDAG 24 JULI** v. s. te **8** ure.

Namens het Voorloopig Bestuur:
J. I. v. WIJCKHUISE.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **30sten Juli 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

BESTEK No. 696.

Het afbreken van eene bergplaats, het maken van den onderbouw van eene locomotiefdraaischijf, het vervoeren, verlengen en versterken van eenen te Groningen liggenden bovenbouw van eene draaischijf, het stellen van den verlengden bovenbouw op den nieuwen onderbouw, het afbreken eener bestaande draaischijf, en het verrichten van bijkomende werken op het emplacement BREDA.

Begroeting *f* 5650.—.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Juli 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Breda* en is op *franco* aanvraag *(per brief)* aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den **23sten Juli 1895**, ten 10.40 uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 11den Juli 1895.

MARTIN & Co.,
Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.
Groothandel in Bouwstoffen.
MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
Vraag Album en prijzen. (1)

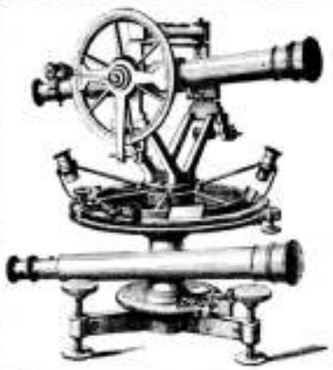

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

DAKPIK,
ter vervaardiging en onderhoud van
DAKBEDEKKING,
zeer geschikt voor het onderhoud van oude zinken of ijzeren daken.
DAKPIK werd gebruikt voor de bedekking van stationsgebouwen, de bureaux van de directie van den Dombouw; het Panopticum en de Meelfabriek „Monbit" te Berlijn, enz. enz.
Uit de Berlijnsche Dakpikfabriek van
KLEMANN EN Co.
Magazijnhouders en Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën
DE JONGE EN HOOGBRUIN.
Loodgieters en Zinkwerkers, Prinsengracht N°. 585—598,
AMSTERDAM.
Dezer dagen worden aan alle bouwondernemers prospectussen toegezonden. Aan hen, die belang stellen in de nieuwe vinding, wordt op franco aanvrage door de firma DE JONGE & HOOGBRUIN een prospectus verstrekt.

Reproducties van Bestekteekeningen
en van alles wat voor reproductie vatbaar is, volgens de meest geschikte procédé's, levert de
NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP
Steendrukkerij v/h AMAND.
WARMOESSTRAAT 147. — AMSTERDAM.
Photo-lithographie.
Zincographie.
Lichtdruk.
Chromolithographie enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **30**en **Juli 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 695.

Het maken van eene WACHTERSWONING op Feijenoord ten behoeve van den spoorweg ROTTERDAM—DORDRECHT.

Begrooting ƒ 4950.—.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Juli 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ **1.—**.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23en Juli 1895, ten 10 uur voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 11den Juli 1895.

WATER? Artesische en Nortonputten.

Bovenstaande putten worden geleverd in verschillende afmetingen, voor elke hoeveelheid wordt gegarandeerd.

GEBR. ROSZMARK.

Machinefabriek en specialiteiten in Grondboringen.

ALMELO.

L. A. SCHENK.

8, BRANDSTEEG 8 bd Leuvehaven ROTTERDAM.

HUIS- en SCHEEPSSMEDERIJ.

Herstelplaats van **Stoommachines, Gasmotoren** en andere **Werktuigen.**

Specialiteit in **Scheeps- en Zolderlieren**

Speciaal adres voor

Teekenbenoodigdheden

J. MEEUSSEN & ZOON

KORTE POTEN 32, Den Haag.

Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845,

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

BURGERS Rijwielenfabrieken

TE DEVENTER.

Magazijn **AMSTERDAM, Frederiksplein Achtergracht 5.**

Wegens voorbijgaand seizoen **allerlaagste prijzen, hoogste garantie, REPARATIEN** en **ONDERDEELEN** billijk, spoedig en solied.

Vraag *PRIJSCOURANT* en *INLICHTING.*

Lichtdruk-Inrichting

GEBROEDERS CANTA.

Rotterdam.

maken **LICHTDRUKKEN** voor de BOUWKUNDE, **WIT OP BLAUW** en **ZWART OP WIT.**

PRIMA KWALITEIT LICHTDRUKPAPIER

aan ROLLEN van 10 Meter van af 75 eM. breed.

PER ROL, WIT OP BLAUW . . . . . ƒ **2.75.**

„ „ **ZWART OP WIT** . . . . . „ **4.50.**

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (zie deze BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUISCHY.

Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à ƒ 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

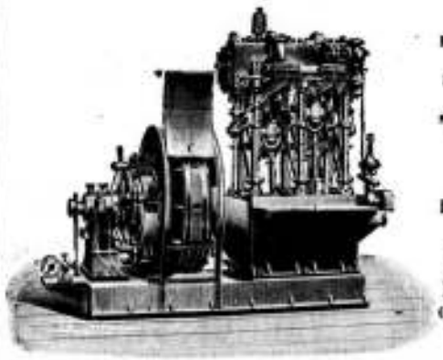

Fabrikanten van

DYNAMO's en ELECTRO-MOTOREN.

STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.

Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:

ELECTRISCHE VERLICHTING.

Electrische Krachtoverbrenging.

ELECTRISCHE TRAMS.

Galvanoplastiek en Electrolyse.

PROJECTEURS voor **Leger** en **Marine.**

Plannen en begrootingen gratis.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°30 ZATERDAG, 27 Juli 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het lezwijnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

KUNSTNIJVERHEID.

Twee onzer kunstnijverheidsteekenscholen stelden onlangs hare deuren open, om aan het publiek de vruchten van het onderwijs te doen zien. Men was dus in de gelegenheid vergelijkingen te maken tusschen de wijzen, waarop het onderricht geschiedt aan de Amsterdamsche Quellinusschool en aan de Haarlemsche school der Maatschappij voor Nijverheid.

Voor wij ons evenwel aan deze vergelijkingen wagen, moge eerst een woord vooraf gaan omtrent de manier die, naar ons oordeel, bij het geven van teekenonderwijs aan aanstaande kunstnijveren gevolgd dient te worden. Zal dit teekenonderwijs inderdaad de gewenschte resultaten opleveren, dan mag het de nijverheid of liever het handwerk, waarop de jongelieden zich toeleggen, nimmer uit het oog verliezen. Zoodra de noodige vaardigheid in het zien van verhoudingen, hetwelk de quintessens is van alle teekenen, verkregen kan worden geacht, behoort onmiddellijk te worden overgegaan tot het maken van werkteekeningen, die te pas komen in het handwerk. Alle tijd, dien men besteedt aan schaduwen, hetzij dan gedoezelde of gearceerde, wordt zonder nut voor den leerling vermorst. Alle schilderoefeningen, die verder gaan dan wat van een decoratieschilder verwacht mag worden, achten wij eveneens op kunstnijverheidsscholen misplaatst.

Niemand moest op een kunstnijverheids-teekenschool worden toegelaten dan die de bewijzen gaf, dat hij den een of anderen tak van handwerk practisch beoefend had; ook gedurende het verblijf aan de school zou moeten gevorderd worden dat iedere leerling, hetzij dan aan de inrichting of daarbuiten, voortging zich in de practijk van het door hem gekozen handwerk te bekwamen.

Wij weten wel, dat, werden deze bepalingen gemaakt, de scholen het grootste deel harer leerlingen zouden moeten missen, doch dit schijnt ons voor de overblijvenden des te beter. De dames en heeren, die nu de scholen bezoeken, om op goedkoope wijze een weinig te liefhebberen in de teeken- en schilderkunst, hebben wel iets van parasieten, die aan het kunstnijverheidsonderricht knagen. De bestuurders der scholen weten dit wel, doch zij kunnen niet buiten de financiëele bate, welke op deze wijze verkregen wordt, en zoo zijn zij gedwongen het onderwijs in te richten, meer met het oog op de dames en heeren dilettanten, dan wel ten meesten nutte van het handwerk.

Er schijnt, zoo te Haarlem als te Amsterdam, groote waarde gehecht te worden aan het teekenen en schilderen van stillevens. Tot op zekere hoogte kunnen wij daarmede instemmen. Als oefening voor het oog, om verhoudingen te leeren zien, kan het nateekenen van een of meer voorwerpen uit het dagelijksch leven zeer nuttig zijn. De aanstaande kunstnijvere echter heeft er volkomen genoeg aan, wanneer hij deze stillevens in correcte lijnen omtrekt, dus „afteekent." Men gaat echter, zoowel aan den Amstel als aan het Spaarne, met deze stillevens veel verder en zet de leerlingen aan het schaduwen en doezelen, als moesten er fijnschilders of teekenmeesters uit groeien. Ook met de schilderstudiën gaat men veel te ver, zelfs als wij aannemen, dat al de leerlingen, die zich daaraan wijden, later decoratieschilders zullen worden. Iemand, die als Oldewelt een talentvol fijnschilder mag genoemd worden, is niet de meest geschikte leeraar aan een school voor kunstnijverheid. Het onderwijs stelt daar eischen, waaraan zelfs een Israëls of een Maris niet zouden kunnen beantwoorden.

Met het teekenen naar pleister, zooals dit te Amsterdam en te Haarlem onderwezen wordt, zijn wij almede niet ingenomen. Aan een schilderacademie moge dit navolgen der traditionneele afgietsels van klassieke en romantieke werken wellicht op zijn plaats zijn, op kunstnijverheidsscholen kan het slechts weinig vrucht afwerpen. De studie van het menschbeeld

heeft alleen voor zeer enkele kunstindustriëelen waarde; voor de meerderheid zouden teekeningen naar afgietsels van voorwerpen, op hun speciaal vak betrekkelijk, veel meer nut afwerpen. Het doezelen en arceeren neemt ook hier veel kostelijken tijd in beslag, die beter besteed kon worden. Zonderling mag het heeten, dat men op de beide scholen zoo weinig van het eigenlijk handwerk merkt. Zeker, wij zien te Haarlem zoowel als te Amsterdam proeven van houtsnijkunst, waarvan veel goeds gezegd kan worden; wij vinden te Haarlem eenige uitslagen van meubelen en te Amsterdam niet onverdienstelijk boetseerwerk, doch overigens komt bij het tentoongestelde alleen de decoratie-schilderkunst tot haar recht.

Konden de stillevens en pleisterteekeningen o. i. niet veel bijdragen tot de ontwikkeling der leerlingen, des te meer is dit het geval bij de studies naar planten en dieren, die op beide scholen een belangrijke plaats innemen en die voor tal van takken der kunstindustrie van groote waarde zijn. Uitgaande van eene nauwkeurige beschouwing en navolging der natuur, wijst men den leerlingen tevens den weg, hoe die natuurstudiën bij allerlei versieringen dienst kunnen doen. Hier is het onderricht op den goeden weg; de moderne ornementiek, die wij met zooveel succes allerwege thans zien beoefenen, dankt aan deze studiën haar ontstaan.

Dat aan kunstnijverheidsscholen werk wordt gemaakt van de bestudeering der historische stijlen, is begrijpelijk en noodig. Men wijze er evenwel den leerlingen vooral op dat deze retrospectieve studiën geen ander doel hebben dan om te laten zien hoe in vroegere tijden gewerkt werd; reeds dadelijk moet er echter op gewezen worden, dat werken in een stijl van het verledene *niet* het doel mag zijn, waarnaar een hedendaagsche kunstindustriëel streeft.

De tentoonstelling der Quellinusschool ontleent misschien haar grootste eigenaardigheid aan de expositie der teekeningen, door de leerlingen van den heer Berlage vervaardigd. In al deze teekeningen is de meester met geheel zijn karakteristieke manier te proeven. Niet alleen ornementwerken of enkele bouwkundige details worden hier aangetroffen, maar ook complecte ontwerpen, alles in de latere manier van den Amsterdamschen architect. Men moge wellicht deze even oorspronkelijke als uitvoerige wijze van architectuurbeoefening aan eene inrichting als de Quellinusschool niet op haar plaats achten, het komt ons voor, in afwachting dat aan den heer Berlage een Delftsch professoraat zal kunnen worden aangeboden, nuttig te zijn, wanneer een zoo begaafd man als hij reeds nu in de gelegenheid wordt gesteld hier een school te vormen.

C. T. STORK.

Zooals wij in het vorig nommer reeds met een enkel woord mededeelden, overleed Vrijdag den 19 dezer de heer C. T. Stork.

De ontslapene werd op 6 Februari 1822 te Oldenzaal geboren en bereikte dus den ouderdom van 73 jaren.

Den 10 September 1867 werd hij tot lid der Eerste Kamer gekozen, waarin hij tot voor weinige weken onafgebroken zitting had. Jaren lang was hij Voorzitter van de Kamer van koophandel en fabrieken te Oldenzaal en in 1862 werd hij benoemd tot ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Zijn naam staat met de Twentsche katoennijverheid in onafscheidelijk verband, terwijl voorts de bekende Hengelosche Machinefabriek door hem werd opgericht, eene inrichting niet alleen in ons land, maar ver daarbuiten en vooral in Indië goed bekend.

De overledene was met hart en ziel *vrijhandelaar* en zag in protectie slechts het middel om alle energie en ondernemingsgeest uit te dooven.

BIJ DE PLAAT.

Het weeshuis der Hervormden te Vlaardingen werd uitgevoerd naar de plannen van den architect Johs. van den Berg aldaar.

Het gesticht is ingericht voor oude mannen en vrouwen, jongens en meisjes.

De aanneemsom bedroeg circa *f* 35,000.

TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Het rapport van de Internationale Jury is nog niet geheel vastgesteld. Hieronder volgt de alphabetische lijst van de aan Nederlandsche inzenders toegekende eerekruizen en gouden medailles:

Aan H. M. de Koningin-Regentes (1) kende de Jury een eerekruis toe voor een model van een pantserdekschip en een gelijke onderscheiding aan het Ministerie van Marine en het Marine-etablissement.

Amsterdamsche gasfabrieken, G. M.; Vrouwenvereeniging „Arbeid Adelt", E. K.; Becker & Sons, Rotterdam, E.K.; Beijersch-bierbrouwerij „de Amstel", Amsterdam, E.K. met gelukwenschen van de Jury; A. Bikkers & Zoon, Rotterdam, E.K.; G. H. Broekman, Amsterdam, G. M.; J. F. Beins, Rotterdam, E.K.; Boschexploitatie-maatschappij, Amsterdam, G. M; Bakker & Zoon, Ridderkerk, G. M.; G. Briegleb, Amsterdam, E.K.; J. C. Blooker, Amsterdam, E.K.; J. J. van Bork, Amsterdam, E.K.; F. W. Braat, Delft, G. M.; Blindeninstituut, Amsterdam, E.K.; Cerlijn & De Haan, Amsterdam, G. M. met gelukwenschen der Jury; O. Cohen, Amsterdam, G. M.; Guy de Coral, Amsterdam, G. M.; A. A. Driessen, Rotterdam, E.K.; C. Donker, Haarlem, G. M.; Draisma van Valkenburg, Leeuwarden, G. M.; wed. G. Dorens & Zoon, Amsterdam, G. M.; J. N. Daalderop & Zoon, Tiel, G. M.; C. H. van Erk, Rotterdam, G. M.; Johs. Enschedé & Zoon, Haarlem, E.K.; C. W. Finke, Leeuwarden, G. M.; François, Amsterdam, G. M.; J. Franzen, Meppel, G. M.; Gemeentelijke Gezondheidsdienst, Amsterdam, E.K.; Geveke & Co., Amsterdam, E.K.; Joh. Groenen, Bezooien, G. M.; Herman & Co., Roozendaal, E.K.; Hulstkamp & Zoon & Molijn, Rotterdam, E.K.; Houtaankap-maatschappij, Amsterdam, G. M.; Holl IJz. Spoorweg-maatschappij, Amsterdam, E.K.; Java Bosch-Expl.-maatschappij, Amsterdam, E.K.; Erven H. de Jong, Wormerveer, E.K.; A. van Iersel & Zoon, Waalwijk, G. M.; Kon. West-Indische Maildienst, Amsterdam, G. M.; Kon. Ned. Grofsmederij, Leiden, E.K.; L. A. en F. L. Kattenburg & Co., Amsterdam, G. M.; Johs. Klerckx & Zoon, Baardwijk, G. M.; E. W. Klijberg-Pernot, Waalwijk, G. M.; J. van Koolbergen & Zoon, Leiden, G. M.; Dr. J. P. Kaiser, Leiden, E.K.; C. Kamphuijs, Zaandam, G. M.; Korff & Co., Delft, G. M.; Stoombranderij en Distilleerderij voorheen E. Kiderlen, Rotterdam en Delfshaven, E.K.; Nederl. fabriek van werktuigen en spoorwegmaterieel, Amsterdam, G. M.; Kon. Dev. tapijtfabriek, Deventer, E. K.; F. J. B. Kruls, Amsterdam, G. M.; M. J. H. Kessels, Tilburg, G. M.; J. v. Kerckhof, Amsterdam, E.K.; F. van de Loo, Dieren, E.K.; D. van Leijden &

(1) H. M. heeft bedankt voor de bekroning, aangezien het model slechts op verzoek en tot oplulstering der tentoonstelling was afgestaan.

WEESHUIS DER HERVORMDEN TE VLAARDINGEN.

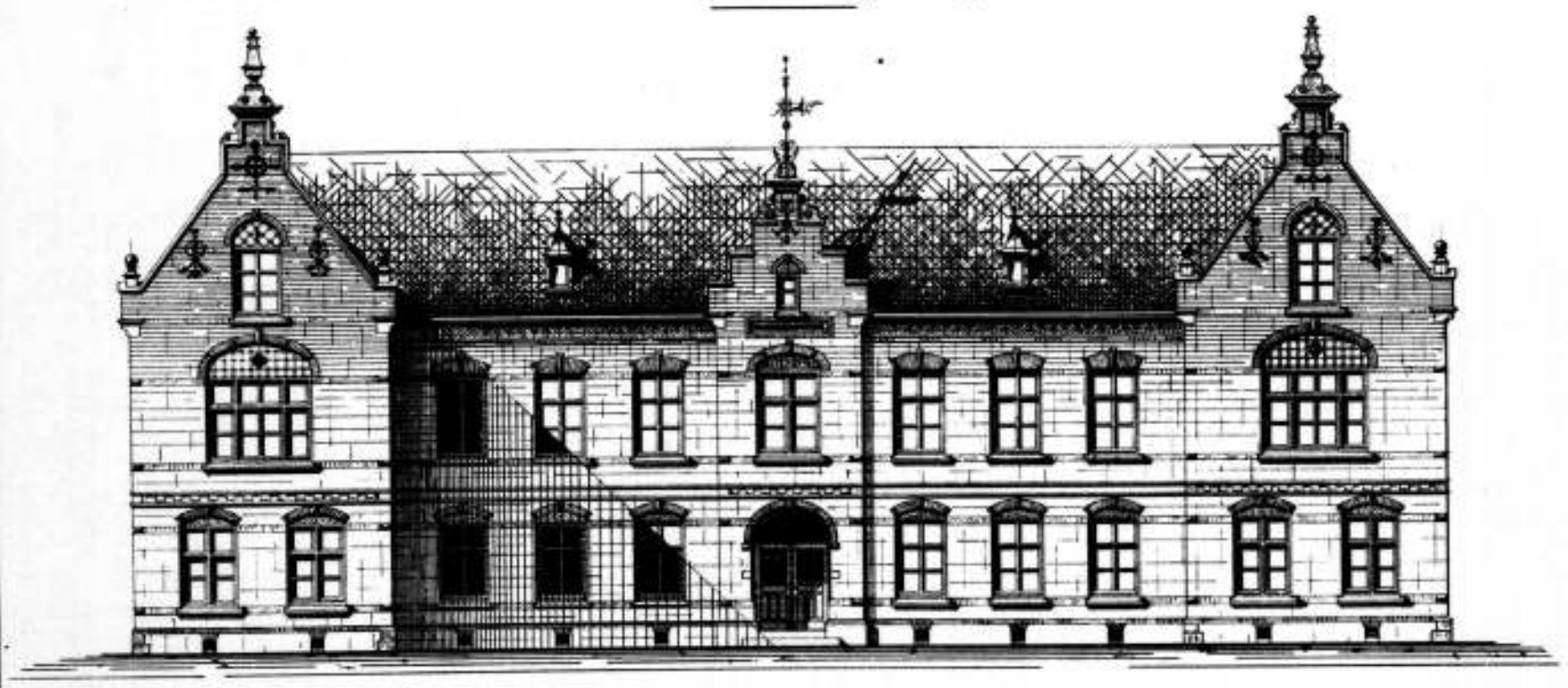

VOORGEVEL 10M

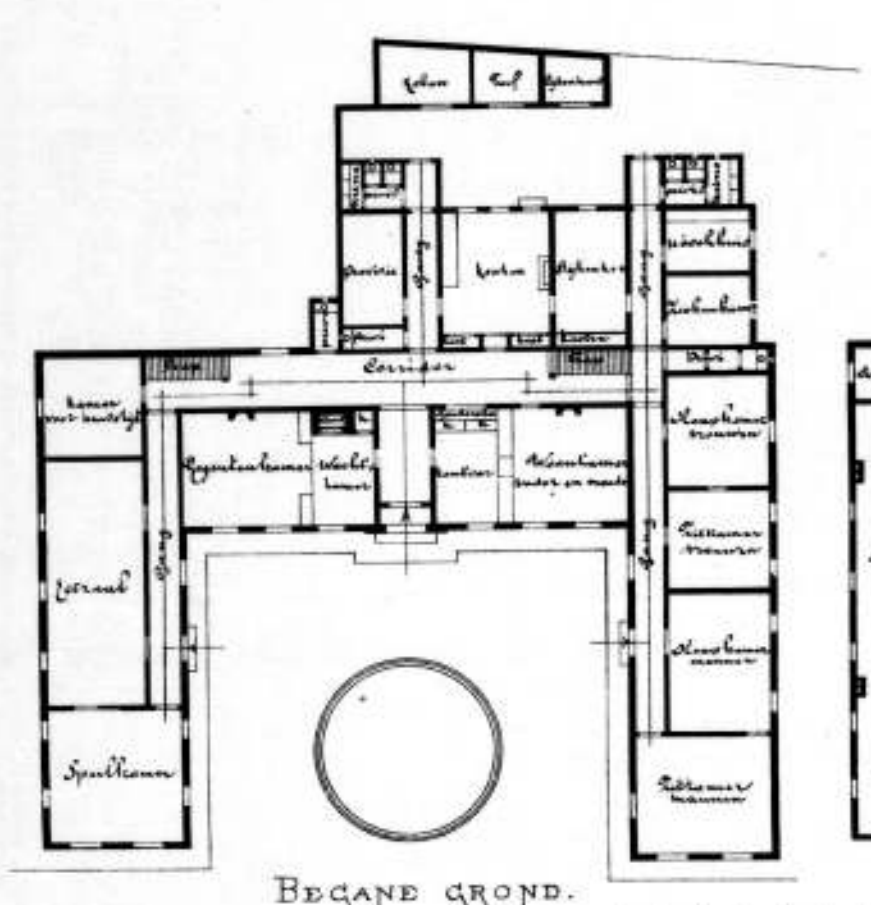

BEGANE GROND.

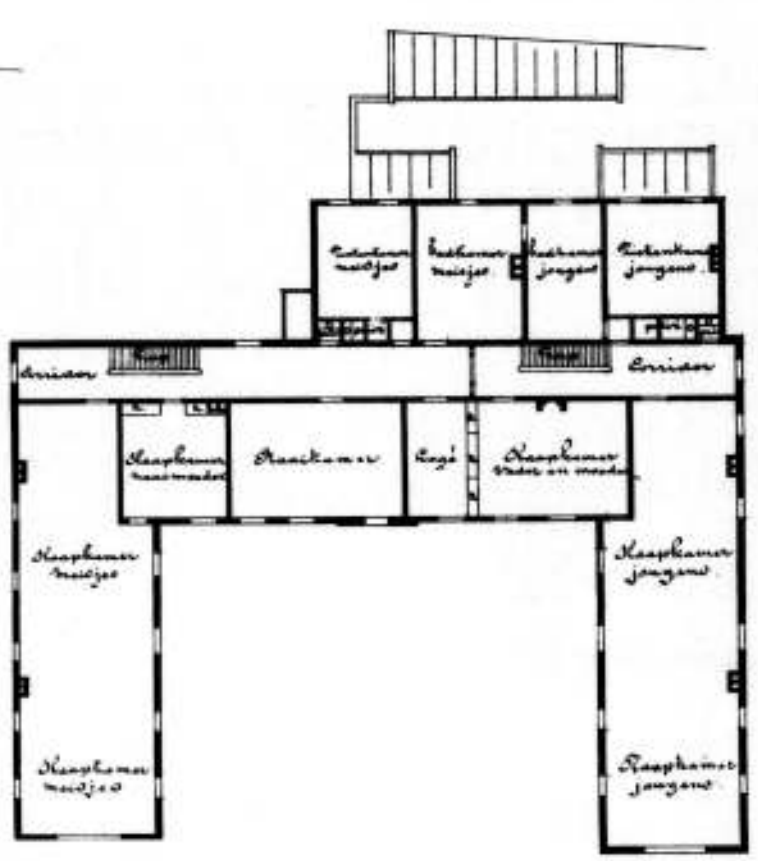

VERDIEPING.

20M

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Zoon, Krommenie, G. M.; P. van Loon Gz., Waalwijk, G. M.; Landbouw-maatschappij „Melatti", Amsterdam, G. M.; J. H. van der Meulen, Amsterdam, G. M.; Termarsch & Co., Rotterdam, G. M.; Maatschappij voor Meel- en Broodfabrieken, Amsterdam, G. M.; Maatschappij tot Expl. van de Victoriabron te Oberlahnstein, Rotterdam, G. M.; C. de Mooij, Den Haag, G. M.; Mijnssen & Co., Amsterdam, E.K.; H. Meinecke, Amsterdam, G. M.; Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen, Utrecht, E.K.; Maatschappij Helenaveen, te Helenaveen, G. M.; Neuchatel Asphalt-Cy., Amsterdam, E.K.; E. Noack, Rotterdam, G. M.; Nederlandsche Gist- en Spiritusfabrieken, Delft, E.K.; Ned. Handelsreizigersvereeniging, Rotterdam, G. M.; Naamlooze vennootschap „Rutten's brouwerij, Maastricht, E.K.; Naamlooze vennootschap tot verschaffing van volkomen zuivere bacteriënvrije melk, Amsterdam, G. M.; Pompe en Co., Amsterdam, G. M.; Gebrs. Prakke, Eibergen, E.K.; Poesse-Bosch, Vorden, G. M.; Parakan Salak Thee-Onderneming, Amsterdam, E.K.; Ph. van Perlstein, Doetinchem, G. M.; Rotterdamsche Broodbakkerij, Rotterdam, G. M.; G. S. de Ruiter, Akkrum, G. M.; A. Ratelband & Co., Haarlem, G. M.; G. J. Seinhorst, Enschedé, G. M.; Cultuur-maatschappij „Sinigar", Arnhem, G. M.; Schudel & Co., Leiden, G. M.; Staalwaterbron „Czaar Peter", Zaandam, G. M.; Wilhelminabron, Haarlem, E.K.; D. Swens & Co., Haarlem, E.K.; W. Smit & Co., Slikkerveer, E.K.; W. Sanders Tzn., Renkum, E.K.; P. van Santen Nzn., Amsterdam, E.K.; Stoomvaartmaatschappij „Nederland", Amsterdam, E.K.; Stoomvaartmaatschappij „Zeeland", Amsterdam, E.K.; Stuttmann & Co., Amsterdam, G. M.; M. C. Teves, Haarlem, E.K.; Uetermohlen & Co., Amsterdam, E.K.; J. Vis Pzn., Zaandijk, G. M.; J. P. van Vuuren, Amsterdam, E.K.; Visser's Landbouwkantoor, Amsterdam, G. M.; L. C. Verhagen, Den Bosch, G.M.; Gebrs. Van Wijngaarden, Weesp, G. M.; N. Willemsen, Amsterdam, G. M.; Wijnmalen & Hausmann, Rotterdam, G. M.; Werf Conrad, Haarlem, E.K.; George Wilson, Den Haag, G. M.; Zeilmaker & Co., Amsterdam, G. M.

Behalve bovenstaande bekroningen zijn in onderstaande groepen en klassen de daarbij vermelde onderscheidingen (*) toegekend, als:

GROEP I (BOUWKUNST).

Klasse I (Plannen en inrichtingen van hotels en cafés). Rincker & Co., Amsterdam, Br. M.; J. A. B. P. Zuurdeeg, Rotterdam, idem.

Klasse III (Inrichtingen voor zuivelbereiding). Jan Hamer & Co., Amsterdam, Z. M.

Klasse IV (Inrichtingen voor slachtplaatsen). J. L. Geijdt, Amsterdam, Z. M.

Klasse V (Metaalindustrie). Vos & Le Grand, Amsterdam, Buit. med.; Dericks & Geldens, Druten, E. K.; Theod. F. Bierhorst, Haarlem, Z. M.; Joh. Roijakkers, Helmond, id.; J. W. Molijn, Gouda, idem; Behrens, Hannover (Vertegenw. Van Gils & Van der Meer, Rotterdam), id.; J. Heekelaar & Zn., Wormerveer, Br. M.; J. van Aalten & Zoon, Amsterdam, E. V.; Keuter & Co., Amsterdam, Br. M.

GROEP II (VERVOERMIDDELEN).

Klasse IX (Voertuigen door paarden getrokken). J. Geesink, Weesp, Z. M.; A. Gerard van Lom, N.-Amstel, E. V.; B. Veth, Arnhem, Z. M.

(*) E. K. = Eerekruis. G. M. = Gouden Medaille. Z. M. = Zilveren Medaille. Br. M. = Bronzen Medaille. E. V. = Eervolle vermelding.

Klasse X (Rijwielen). H. Burgers, Deventer, Z. M.; Coventry Machinist's Co, Amsterdam, E. K.; Heimel & Kempe, Amsterdam (Merk „New Turner„) voor den fabrikant, Z. M.

Klasse XI (Scheepsbouw). Jan C. Teves, Maarsen, Z. M.; W. Sebbelee, Amsterdam, Br. M.; De Vos, Rotterdam, G. M.; Joh. G. Stemler Cz., Amsterdam, E. M.; Leidsche Stoomboot-maatsch., Leiden, id.; A. C. Sluijtermam, Amsterdam, id.; Sir Alb. K. Rolit, Londen, G. M.

GROEP III (ALGEMEENE NIJVERHEID).

Klasse XIII (Ameublementen voor slaapkamers en eetzalen). Vos & Le Grand, Amsterdam, Buit. med.; Brunot Rozee & Co., Amsterdam, Z. M.; J. v. d Möhlen, Amsterdam, id.; F. J Schoenmaker & Zonen, Zwolle, id.; J. Elsenburg, Amsterdam, id.; Marechal & Co., Gorredijk, id.; Gescher & Kemper, Amsterdam, id.; W. H. M. Scholte, Amsterdam, id.; J. F. Kröner & Zonen, Amsterdam, B. M.; Fr. Wego, Amsterdam id.; Henry Wilden, Amsterdam, E. V.; M. G. Uchtmann, Haarlem, id.

GROEP VI (HYGIËNE, GENEESKUNDE, GENEESMIDDELEN).

Klasse XXXI (Hygiënische toestellen en inrichtingen). Th. van Heemstede Obelt, Amsterdam, Z. M.; Heineken's Amsterdamsche Glazenwasscherij, Amsterdam, Br. M.; N. J. Kokkinos, Amsterdam, Z. M.; Th. Verhoeven, Utrecht, Z. M.; Vrolijk & Timperley, Amsterdam, Br. M.; Peck & Co, Amsterdam, idem.

GROEP VII. (MACHINERIËN.)

Klasse XXXIV. (Machines van alle soorten). G. Bakker, Rotterdam, Z. M.; R. Bullinga, Sappemeer, Br. M.; L. Dikema, Amsterdam, Z. M.; Jean D. Flament, Amsterdam, Z. M.; D. Kruismulder Gz., Amsterdam, G. M.; Alb. Wijnberg, Zaandam, Z. M.; Gauverit & De Kanter, Amsterdam, id.; Jan Hamer & Co, Amsterdam, id.; Heijenbrock, Haselager & Co., Amsterdam, E. V.; H. P. Belt & Co., Amsterdam, Z. M.; F. A. W. Geisler, Amsterdam, id.; T. H. Haagen, Rotterdam, G. M.; Hekkens & Thijssen, Tegelen, Br. M.; G. W. Kerbel, Abkoude, E. V.; Johan Moes, Amsterdam, Br. M.; Joh. Roijakkers, Helmond, Z. M.; C. A. van Wijngaarden, Weesp, id.; G. Watson & Zoon, Rotterdam, id.

GROEP VIII. (VERLICHTING.)

Klasse XXXVI (Verlichting voor electriciteit en gas). Maatschappij tot vervaardiging van gasmeters, Dordrecht, Buiten med.; Compagnie Anonyme Continentale, 's-Gravenhage, G. M.; B. Hesselink, Waddinksveen, Z. M.

GROEP IX. (KUNSTNIJVERHEID.)

Klasse XXXIX (Beeldhouwkunst in 't algemeen). F. W. Braat, Delft, G. M.; Hendrik Tekstra, Leeuwarden, Z. M.; J. D. Posthumus, Amsterdam, B. M.

Klasse XL. (Diamantbewerking, brons, enz.). M. G. Schoorl, Amsterdam, Z. M.; F. A. Wamsteeker, Amsterdam, id.

GROEP X. (VERWARMING.)

Klasse XLII (Toestellen). Gebrs. Alink, Amsterdam, Z. M.; E. M. Jaarsma, Amsterdam, buiten meded. (Lid v. d. Jury).

GROEP XI. (WETENSCHAPPELIJKE HULPMIDDELEN.)

Klasse XLVI (Horloges, meetinstrumenten enz.) Joh. Meulkens, Rotterdam, B. M.; C. Kiek Jr. Amsterdam, G. M.

Klasse XLIX (Reddingstoestellen, remmen), A. Bik-

kers & Zoon, Rotterdam, E. K.; Wed. J. C. Massée & Zn., Goes, Z. M.; A. Ger. van Lom, N.-Amstel, G. M.

NB. In deze lijst zijn niet opgenomen de inzenders, omtrent wier al of niet bekroning op 12 Augustus a. s. door de hoofdjury een beslissing zal worden genomen en onder welke zich ook een aantal bevinden, waaromtrent zal worden uitgemaakt of zij de gouden medaille dan wel de hoogste onderscheiding zullen ontvangen.

INGEZONDEN.

Amsterdam, Juli 1895.

Mijnheer de Redacteur,

In de tentoonstellingsbrieven van Osado, waarvan ik steeds met belangstelling kennis neem, komen eenige mededeelingen voor omtrent Oud-Holland. Het zij mij vergund daaraan een enkel woord toe te voegen en de aandacht te vestigen op de bekleeding der trappen en trapbordessen in het Raadhuis, die in Oud-Holland gevonden wordt. Deze bekleeding is bij wijze van looper in twee kleuren gemaakt en trekt veler aandacht; bij mijn laatste bezoek ontmoette ik juist op de trap, die naar de zalen met oude schrifturen leidt, een echtgenoot die er zijne wederhelft op wees, dat men in den ouden tijd veel smaak heeft gehad om de trappen als looper in twee kleuren te behandelen. Volgens hem moest het materiaal wel duurzaam zijn om zoo lang aan den tand des tijds weerstand te kunnen bieden.

Ik raad de bouwkundigen ten zeerste aan om die trap bij hun eerste bezoek aan de tentoonstelling in oogenschouw te nemen.

Hoogachtend,

Uw dienstw.

Z.

N.B. In ons nommer van 19 Augustus 1893 komt een belangrijk artikel voor over de vuurproeven, door den brandweer te Berlijn met houtgraniet en andere materialen genomen, waarbij bleek dat het houtgraniet, waarmede ook de trap in het Raadhuis bekleed is, tegen vuur bestand en brandvrij is. Worden dektreden en stootborden met houtgraniet bekleed of wel de laatstgenoemden met staff, zooals in Oud-Holland geschiedde, dan heeft men eene trap, die uren lang weerstand biedt aan een bevigen brand.

Redactie.

BOUWPLANNEN VOOR FABRIEKEN.

Daar het voor bouwkundigen dikwerf van belang is om bekend te zijn met de voorwaarden, die bij het bouwen van werkplaatsen en fabrieken naar de meening der arbeidsinspecteurs moeten worden opgevolgd, deelen wij hieronder eenige algemeene punten mede, die den heer H. W. L. Struve, arbeidsinspecteur der 3e inspectie, volgens zijn rapport over 1894 bij de beoordeeling van bouwplannen tot leiddraad strekken. Zij zijn de volgende:

1. De hoogte der gewone werkplaatsen tusschen vloer en zoldering moet minstens 3 M. bedragen. In verband met de zorg voor goed daglicht, moeten breede lokalen hooger dan 3 M. zijn.

2. De lichtramen moeten zoo hoog mogelijk onder de zoldering reiken. Waar de aard van het bedrijf goed licht eischt, moet het oppervlak der lichtramen zoo groot mogelijk zijn. Gangen, trappen en privaten moeten behoorlijk daglicht ontvangen en 's avonds verlicht kunnen worden.

3. De vrije luchtruimte moet zoo groot mogelijk zijn. Waar de schafttijden buiten de werkplaats worden doorgebracht, en in dien tijd gelucht wordt, moet als minimum voor elken persoon, aldaar werkzaam, minstens 5 M³. vrije luchtruimte aanwezig zijn.

In werkplaatsen, waar voor de gezondheid schadelijke stof of damp ontstaat, moet de luchtruimte per persoon grooter zijn. In sigarenmakerijen, letterzetterijen en lettergieterijen, waar jeugdige personen of vrouwen werken, moet volgens wettelijk voorschrift de vrije luchtruimte per persoon minstens 7 M³. bedragen. De hoogte van deze werkplaatsen moet minstens 3 M. zijn.

4. Elke werkplaats moet geschikte ventilatiemiddelen hebben zoowel voor luchtaanvoer als voor luchtafvoer. Voor zomer- en winter-ventilatie zijn o. a. kookskramen voor luchtafvoer geschikt; voor zomer-ventilatie zijn schuif- en draairamen beter. Aanbeveling verdient, de ramen om het andere voor zomer- en winterventilatie in te richten.

Afvoer van lucht door kokers naar bovengelegen verdiepingen of naar buiten voldoet ook, mits op koeten afstand onder de opening horizontaal een bord worde aangebracht met een middellijn omstreeks vijf maal grooter dan die des kokers; en mits, indien de koker in de buitenlucht eindigt, daarop een goede luchtzuiger worde geplaatst.

Aanvoer van versche lucht kan 's winters doelmatig geschieden door een beven de toegangsdeur tot het lokaal te maken kookoekraam, dat in de gang uitkomt.

Met het oog op de windrichting is het gewenscht, om de eerstbedoelde ventilatiemiddelen aan twee tegenovergestelde zijden aan te brengen.

5. Bij stoomverwarming door middel van buizen moeten die zoo laag mogelijk aangebracht worden; het verdient overweging die zoo te leggen, dat de opstijgende warmte langs de ramen gaat.

6. De privaten en urinoirs, van stankafsluiters voorzien, moeten buiten de werklokalen geplaatst worden. Indien plaatsing in de werkplaatsen niet is te vermijden, verdienen closets met waterdoorspoeling aanbeveling; ook beerdegeivaten verdienen overweging. Voor fabrieken, waar mannen en vrouwen werken, dienen de privaten zich in van elkaar afgescheiden gedeelten der werkplaatsen te bevinden.

7. Daar, waar de schafttijden door alle of door een deel der werklieden in de fabriek worden doorgebracht, verdient het inrichten van schaftkamers aanbeveling, eventueel afzonderlijk voor mannen en vrouwen.

8. In werkplaatsen met beperkte ruimte dient gelegenheid te zijn om de kleederen buiten het werklokaal op te hangen; eventueel voor mannen en vrouwen gebeel gescheiden.

Waar de werklieden alvorens aan den arbeid te gaan zich verkleeden, verdient het overweging om in het vertrek, waar van kleeding wordt verwisseld, eene waschgelegenheid te maken.

In letterzetterijen, lettergieterijen, bronzerijen en lompenscheurderijen, waar jeugdige personen of vrouwen werken, moet binnenshuis in of zeer nabij de werklokalen een goede gelegenheid zijn, waar de arbeid verrichtende personen de handen kunnen wasschen en afdrogen.

In werkplaatsen, waar vergiftigde stoffen worden verwerkt, is een goede waschgelegenheid mede een vereischte.

9. In lokalen, waar veel werklieden verkeeren of licht brandbare stoffen bewerkt worden of aanwezig zijn, dienen de toegangsdeuren naar buiten openslaande of schuifdeuren te zijn.

Bij verdiepingswerkplaatsen met meer dan één etage, waar bij brand de bedreigde gebouwen geen gelegenheid tot vluchten aanbieden, verdient het overweging een tweede trap of nooddrap buiten het gebouw te maken. In lokalen waarin ramen van gaas of met ijzeren roeden zijn is het gewenscht dat de ruiten zoo groot zijn dat ook daardoor ontsnapping mogelijk is.

10. Van werklokalen die door het dak begrensd worden, dient de kap beschoten te zijn. Zink- of loodbedekking verdient geen aanbeveling tenzij het dak dubbel beschoten is.

11. Trappen dienen minstens aan eene zijde van een leuning of traptouw, zolderdoeren en bordessen van gordingen of heiningen voorzien te zijn. De gordingen moeten minstens 1 M. boven den vloer worden aangebracht. Hijschgaten binnenshuis dienen ter zijde der werklokalen, d. w. z. buiten de doorgangswegen aangebracht te worden, en moeten zoo mogelijk door doelmatige gordingen omringd worden.

12. Het is wenschelijk gas- en petroleum-motoren buiten de werklokalen te plaatsen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het comité der invitatie-tentoonstelling van schilderkunst, enz., die in het gebouw der Teeken-academie gehouden wordt, heeft zich tot den Raad gewend met verzoek een subsidie van f 1000 boven het vrije gebruik van het gemeenteleknal toe te staan. Bij de in den Gemeenteraad gehouden discussie werd door een der leden in het midden gebracht dat deze tentoonstelling volstrekt den blaam van exclusivisme niet verdient, en dat hij niet geleid wordt door sympathie voor deze nieuwere richting, wier producten hem voorkomen als patronen voor dameshandwerken. Maar deze commissie heeft voor het goed belichten der schilderijen veel geld uitgegeven, een verbetering aangebracht, ook voor de Driejaarlijksche van nut. Hij stelt voor f 600 subsidie te geven.

De Voorzitter antwoordde dat B. en W. de tentoonstelling niet beschuldigen van exclusivisme; een invitatie-tentoonstelling ontstaat uit den aard het karakter van algemeenheid en vandaar het afwijzend preadvies. Het komt hem vreemd voor f 600 te geven, wijl een goed gebruik is gemaakt van de door de gemeente beschikbaar gestelde zalen.

Een ander raadslid zeide, dat hij deze tentoonstelling wel degelijk exclusivisme heeft voorgezeten en dat hij daarom met anderen voor het lidmaatschap van de regelings-commissie bedankt heeft.

Het verzoek om subsidie werd afgewezen.

— Vrijdag 2 Augustus zal in de bovenzaal van het „Zuid-hollandsch koffiehuis" alhier eene buitengewone vergadering van de afdeeling 's-Gravenhage der „Maatschappij tot bevordering der bouwkunst" met het Hoofdbestuur en de voorzitters en secretarissen der afdeelingen gehouden worden. Als punten van behandeling komen voor 1o een voordracht over de opleiding van den architect en 2o. een kanstheschouwing van schetsen en ontwerpen van afdeelingsleden.

Na afloop der vergadering zullen eenige nieuwe bouwwerken bezocht worden en bestaat gelegenheid doel te nemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het „Hôtel Wittebrug."

— De leden van „Arti et Industriae" zullen Woensdag 7 Augustus een uitstapje maken naar Amsterdam tot het bezoeken van de internationale tentoonstelling aldaar.

Amsterdam. Het Sussso-museum is nagenoeg gereed en zal den 17 September e. k., bij gelegenheid van de drie-jaarlijksche schilderijen-tentoonstelling, geopend worden.

— Het brandweer-congres, dat van 24 tot en met 28 September zal gehouden zal gehouden worden, gaat gepaard met een tentoonstelling van brandweer-materieel, waarvoor belangrijke inzendingen zijn toegezegd. In plaats van den heer De Witt Huberts zal de heer C. T. J. Louis Rieber het secretariaat op zich nemen. Penningmeester is de heer Th. Schill, mede te Amsterdam.

— De heer Kromhout heeft de plannen en teekeningen voor de inrichting van het Paleis voor Volksvlijt tot goederen-, effecten- en korenbeurs bij de Kamer van Koophandel ingediend en ontving de uitnoodiging dit ontwerp voor de leden dier kamer te komen toelichten. De heer Kromhout heeft daarvan geen gevolg gegeven.

— De „Maatschappij tot bevordering der bouwkunst" heeft de honorarium-tabel van bouwkundige werkzaamheden, zooals deze in de laatst gehouden algemeene vergadering werd vastgesteld, aan hare leden toegezonden. Exemplaren daarvan zijn bij de heeren Mouton en Co. te 's-Gravenhage, uitgevers van het „Bouwkundig Weekblad", verkrijgbaar.

— Aan de oproeping van de Nationale Vakvereeniging van opzichters en teekenaars, te Amsterdam woonachtig, tot het bijwonen eener vergadering op Woensdag 24 dezer in Maison Pinkson aldaar, werd door vele belangstellenden gevolg gegeven. De afdeeling „Amsterdam" der Nationale Vakvereeniging werd opgericht en aan een voorloopig bestuur de leiding der zaken in Amsterdam opgedragen.

Rotterdam. De heeren M. de Jongh, directeur der gemeentewerken, en D. J. Cramer, directeur der gemeentelijke gasfabrieken, hebben de voornaamste gasfabrieken in Engeland bezocht, teneinde zich op de hoogte te stellen van de nieuwste toepassingen in de gasindustrie. Dit onderzoek staat in verband met eene voorgenomen uitbreiding der gasfabriek op Feijenoord.

Arnhem. De heeren G. J. Engelberts, V. G. A. Bosch en G. J. Stokvis hebben zich tot den Raad gewend met verzoek hun vergunning te verleenen tot het leggen en hebben van electrische geleidingen in of boven de openbare straten in de gemeente Arnhem.

Daar de Gemeenteraad duidelijk zijn wil heeft uitgesproken om de gemeente te harer tijd als leverancierster van electrisch licht te doen optreden, stellen B. en W. voor op het verzoek afwijzend te beschikken.

— „Het Vaderland" deelt omtrent de werkzaamheden, die in de omgeving van het alom bekende Czaar-Peterhuisje te Zaandam zullen worden verricht mede, dat ze zullen bestaan:

1o. in de vervanging van het vóór enkele jaren nieuw aangebrachte houten omhulsel door een steenen gebouw in Gothischen stijl;

2o. in het vervangen van het houten hekwerk aan den ingang door een fraai gesmeed-ijzeren;

3o in het insluiten van het aldus voor ondergang behoede gebouwtje aan drie zijden door een 3.50 meter hoogen muur, en

4o. het maken van een in deze omgeving passende woning voor den concierge.

Alles geschiedt op kosten van den Czaar, wien het huisje met terrein in eigendom toebehoort, op advies van den Russischen gezant alhier. De werken worden uitgevoerd door den heer A. Beugman, aannemer en timmerman, die eenige jaren geleden ook het kostbare houten omhulsel maakte. Zooals men weet, berust het toezicht en ook deze verbouwing weder bij den heer G. B. Salm, architect te Amsterdam.

Haarlemmer. De Maatschappij tot exploitatie van waterleidingen in Nederland heeft den Gemeenteraad, in verband met de haar verleende concessie verzocht om over te gaan tot het opruimen van de pompen, waarvan het water schadelijk is in het gebruik. Dat adres is in handen gesteld van B. en W.

Enkhuizen. De Gemeenteraad besloot, met het oog op de uitvoering van verschillende gemeentewerken, tijdelijk een tweeden gemeente-opzichter aan te stellen.

Brummen. De Gemeenteraad besloot in beginsel tot het verleenen van concessie voor het oprichten eener gasfabriek, waaraan de openbare straatverlichting zal worden opgedragen.

Schiedam. De Raad besloot met 10 tegen 7 stemmen tot aanleg eener haven aan de Maas. Deze haven wordt aangelegd in concurrentie met de aan te leggen havens te Vlaardingen en Maassluis. Zal de aanleg der havens aldaar geruimen tijd vorderen, die te Schiedam hoopt men vóór den winter gereed te hebben, om alsdan aan de Scheveningsche vischcrsvloot tot veilige ligplaats te kunnen strekken.

Aflevering 7 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: De electrische tachyskoop van Anschütz en de kinetoskoop van Edison, door H. — De cycloon, door André Schmidt. — De uitrusting van den hangelaar. — De beteekenis van het nieuwe gaslicht, door Dr. A. J. C. Snijders. — Nadere bijzonderheden over de rekenmachine van Thomas, door J. H. Wilterdink. — Nog iets over windmolens in verband met electriciteit, door L. G. W. — Verschiedenheid op fotografisch gebied, door dr. J. E. Rombouts. — Het plantenkleed in de lente, door G. A. Kuyk. — De telefoon in China en Japan, door H. v. E. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Korte mededeelingen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit is de Oost-Indische ambtenaar met verlof, J. A. C. Hamelton, laatstelijk waarnemend architect der 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Nederl.-Indië, op zijn verzoek, wegens physieke ongeschiktheid, met ingang van 1 Aug. a. s. eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

Toegevoegd: aan den chef der irrigatiesafd. Brantas met Kneri als standplaats, de opz. 2e kl. W. A. P. F. L. van Rijn; aan den chef der 2e waterstaatsafd. voor de werken en opmetingen in het belang van de bevloeiing en den waterafvoer in Noord-Tegal, de lonende opz. 3e kl. H. J. Beijer; aan den chef der 3e waterstaatsafd. en in commissie gezonden naar Soemakarta, tot onderzoek naar de uitvoerbaarheid van het plan om genoemde plaats landjerijp te maken, de waarn. ing. 3e kl. J. J. A. van Drevelt.

Benoemd: tot ing. 2e kl. de ing. 3e kl. W. H. Kloppenburg, tot architect 1e kl. de arch. 2e kl. J. W. P. Vrijbergen; tot arch. 2e kl. de opz. 1e kl. E. Keasberry; tot opz. 2e kl. de opz. 3e kl. H. de Vries en R. van Laar; tot opz. 3e kl. de tijd. opz. D. O. L. Cornelius en C. J. F. Ch. van Raalten.

Overgeplaatst: naar de res. Besoeki, de opz. 3e kl. J. C. Meijer; naar de res. Cheribon, de opz. 3e kl. Th. Brunet de Rochebrune.

— De heer Roelofs, adjunct-ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, heeft zijn eervol ontslag aangevraagd en zal als ingenieur in dienst treden bij de firma Siemens en Halske.

— Tot de dezer dagen benoemde leden van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam behooren de heeren J. Schroeder van der Kolk, civiel-ingenieur en J. A. Lindo, directeur der gemeentewerken, beiden te 's-Gravenhage.

— De heer H. Y. Gatsonides, adj.-ingenieur bij de Exploitatiemaatschappij te Zwolle, is door den Gemeenteraad te Deventer benoemd tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan de burgeravondschool aldaar.

— Aan het eindexamen van den vierjarigen cursus der Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam werd deelgenomen door twee candidaten, die beiden geslaagd zijn, met name de heeren F. Engel Jbz., geboren te Koog aan de Zaan, en J. B. Heukelom, geboren te Amsterdam, beiden voor de afdeeling Decoratieve Schilderkunst.

— Het eind-examen van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs is afgelegd door 5 dames en 3 heeren voor afdeeling A (handteekenen); geslaagd zijn de dames: A. M. E. Brain, geboren te Zaandijk; W. J. van der Maarel, geboren te Kuilenburg; M. C. G. Tjebbes, geboren te Amsterdam, en K. Wijntjes, geboren te Ooststellingwerf; en de heeren: J. C. Kerkmeijer, geboren te Middelburg; P. Neddingen, geboren te Amsterdam, en R. W. P. de Vries, geboren te Amsterdam; aan welke personen het diploma is uitgereikt.

— De heer J. G. Siccama, opzichter te Kollum, is uit een groot aantal sollicitanten tot gemeente-architect te Wildervank benoemd.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat is de heer C. Stuurman benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verdiepen van de vaargeul langs den strekdam in het open IJ.

— Aan de Burger-avondschool te Schiedam zijn benoemd tot leeraar in het rechtlijnig teekenen L. P. de Neve, te Rotterdam en tot leeraar in het handteekenen M. Kraamer te Schiedam.

— De heer J. Arentz, leeraar in het handteekenen aan de H. B. school en de Burger-avondschool te Zaandam, heeft eervol ontslag uit die betrekking aangevraagd.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter 3e of 2e klasse bij den Provincialen Waterstaat in Gelderland op eene jaarwedde van f 1200 of van f 1500. Verzoekschrift op zegel vóór 15 Augustus aan Gedeputeerde Staten.

— Werktuigkundig ingenieur in eene industrieele zaak. Adres lett. Z., drukkerij J. de Jong, Wijnstraat 34, Rotterdam.

— Bouwkundig opzichter bij de gemeentewerken te Leeuwarden. (*Zie advertentie in dit No.*)

W. F. H. WELTER.

Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**

Luthersche Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.

RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**

Afgietsels voor Hout en Steen.

☛ Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

CHEMISCH INSTITUUT.

Oostzeedijk 166—168, Rotterdam.

Laboratorium voor Scheik.- en Microscopisch onderzoek.

ONDERWIJSINRICHTING voor HANDEL en INDUSTRIE.

Dr. BONNO v. DIJKEN.

BENNEWITZ & Cº.

Fabriek van Papierstuc en Staff-stuc (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS-S.Y.

Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje, gehecl Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eereldiploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

NIC. BROERS,

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

Vertegenwoordiger der **Portland-Cement** DUFOSSEZ & HENRY **Andern. Tras, Kluitkalk, Drijf-teen,** alles op strengste keur.

Steenkooperij en Magazijnen VONDELKADE (Overtoom) b/h. Leidscheplein, AMSTERDAM.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**

V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d. Ploeg, Civ.-Ingenieur.

N. J. KAMPERS, Spuistraat 146, Amsterdam.

Nelson-, Field- en C. & W.-Rijwielen.

GROOTSTE VOORRAAD IN NEDERLAND.

Prijzen van af f 150 tot en met f 350.

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sortocring. — Concurreerende prijzen.

Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN

in Escaussijnsche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**

BLOEMGRACHT 77, **AMSTERDAM.** DELFTSCHESTRAAT 61, **ROTTERDAM.**

Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

Bouwkundig Opzichter.

Bij de gemeentewerken te *Leeuwarden* wordt gevraagd om **dadelijk** in dienst te treden een tijdelijk **BOUWKUNDIG OPZICHTER,** goed bekend met bouwkundig teekenen. Salaris **f 70.—** per maand.

Aangifte vóór of op den 3 Augustus e. k. bij den BURGEMEESTER.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **19**n **Augustus 1895,** des namiddags ten half twee ure **(Greenwichtijd),** zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer **3**e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 625:

Het herstellen en gedeeltelijk vernieuwen van den hoogen steiger met de meerpalen bij en de oeverwerken onder dezen steiger ten westen van het Boerengat, met bijbehoorende werken op het gemeenschappelijk stationsemplacement ROTTERDAM—MAAS.

Begrooting f 70,000.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.50** verkrijgbaar aan het Central-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bureau Weg en Werken, Kamer **154,** of op *franco* aanvrang aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

Vrijdag 9 Augustus des middags **12** uur gedenken BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente KOEVORDEN ten gemeentehuize aan te besteden:

het bouwen van een TOREN op de Ned. Herv. Kerk te Koevorden,

waarvan **bestek en teekening** van af WOENSDAG 31 JULI a. s. ter inzage liggen bij J. BEKKERING te Koevorden, Hotel THOMAS te Hoogeveen, BONTEKOE te Meppel, PANMAN en WED. KUIPERS te Assen en bij VIERDAG te Zwolle en bestek en teekening tegen de betaling van *f* 1 te verkrijgen zijn ten gemeentehuize te Koevorden.

Aanwijzing geschiedt op den dag van aanbesteding des morgens 10 uur.

Nadere inlichtingen geeft de Gemeente-Opzichter H. ROZEMAN.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **6**n **Augustus 1895,** des namiddags ten **2** ure *(locale tijd),* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht,* van:

BESTEK No. 691.

Het maken van eenen DOORGANG met bijkomende werken in den spoorweg HENGELO-ENSCHEDÉ bij kmp. 52,703.80.

Begrooting f 10,300.—.

De besteding geschiedt volgens § 47 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Juli 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen* en is op *franco* aanvraag *(per brief)* aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 31sten Juli 1895, ten 11.40 uur voormiddag *(West Europeesche tijd).*

UTRECHT, den 20sten Juli 1895.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **20**sten **Augustus 1895,** des namiddags ten 2 ure *(locale tijd),* aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 171.

Levering van omwendbare PUNTSTUKKEN en KRUISSTUKKEN van gegoten staal ten behoeve van de Staatsspoorwegen

De besteding geschiedt volgens Art. 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Juli 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer G. J. F. VAN VRIJBERGHE DE CONINGH, Ingenieur Chef der Werkplaatsen en Magazijnen en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.—.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 24sten Juli 1895.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Zaterdag 17 Augustus 1895,** des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage,* in het openbaar worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een Huis van Bewaring te Utrecht met daarbij behoorende Ambtenaarswoningen en het uitvoeren van daarmede verband houdende werken.

Raming f 184,000.

Het bestek No. 55 met daarbij behoorende Teekeningen ligt van des voormiddags 9 uren tot des namiddags 4 uren voor gegadigden ter inzage, met detailteekeningen, monsters en modellen, in het Huis van Bewaring te Utrecht; genoemd Bestek is van af *3 Augustus 1895* op aanvrage, tegen betaling van *f* 3,05, franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s-Gravenhage.*

Aanwijzing zal worden gehouden op Woensdag 14 Augustus 1895 te *Utrecht* (plaats van samenkomst Oude Huis van Bewaring in de Tuchthuissteeg), des namiddags te 1½ uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie te *'s-Gravenhage.*

's-Gravenhage, 25 Juli 1895.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

C. W. BLANKE Jr.

Leidschekade 62, *Amsterdam.*

Groote sortocring van **behangselpapier** a concurreerende prijzen, alsook **Giftvrij ongevernist Gezondheidsbehangselpapier.** Stalen worden op aanvrag franco gezonden naar buiten.

Special adres voor

Teekenbenoodigdheden

J. MEEUSSEN & ZOON

KORTE POTEN 32, Den Haag.

Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

C. L. SCHWARZ,

Handel in Bouwmaterialen,

Ingelheimer Portland-Cement.

RUIME KEUZE IN

Binnen- en Buitenlandsche Vloer- en Wandtegels.

Magazijn: Singel 368-372, AMSTERDAM.

JOH. C. TEN BRAAK Zutphen.

GAS- EN OLIEMOTOREN.

STOOMMACHINES.

DRIJFWERKEN.

Rijwielhandel en Reparatie-Inrichting.

L. A. SCHENK.

8 BRANDSTEEG 8 b.d Leuvehaven ROTTERDAM.

HUIS- en SCHEEPSSMEDERIJ.

Herstelplaats van **Stoommachines, Gasmotoren** en andere **Werktuigen.**

Specialiteit in Scheeps- en Zolderlieren.

STOOM-LOON-HOUTZAGERIJ.

Pakkistenfabriek.

M. J. VREEBURG & CO. ZUIDWAL 67, 'S-GRAVENHAGE.

Concurreerende prijzen.

VOSKUIL.

7 Paleisstraat AMSTERDAM.

SPECIALITEIT

TEEKENBEHOEFTEN VOOR HET BOUWVAK.

HOUTEN

Parketvloeren.

GEBR. VAN MALSEN,

Stoomtimmerfabriek. — DEN HAAG.

Utrechtsche Hydrozandsteenwerken.

VAN DE POL en WICKOP. Utrecht.

leveren **Hydraulische ZANDSTEEN,** volkomen gelijk aan natuursteen, **uitsluitend** door steenhouwers bewerkt, **geen vormwerk.** Prijsopgave volgens teekening of schets. **Groot aantal werken in 't jaar 1893 in Nederland uitgevoerd.**

Fabriek en Kantoor: KROEZELAAN—MERWEDEKANAAL.

Telegramadres: WICKOP Utrecht.

DORDRECHTSCHE ASPHALT-FABRIEK.

BEKROOND te PHILADELPHIA, PARIJS, AMSTERDAM enz.

Prima **ASPHALT-DAKPAPIER** in alle zwaarte. **ASPHALT DAKLAK, ASPHALT MASTIEK. TRINIDAD EPURE, ASPHALT ISOLEERPLATEN** enz. Alle ASPHALTWERKEN worden onder **garantie** en tegen **billijken prijs** vervaardigd.

FIRMA ROODENBURG & Co.

BRILLIANT RIJWIELEN

zijn in prijzen van *f* **135** tot *f* **300** te verkrijgen in het **MAGAZIJN** van

G. C. LELSZ.

Kerkstraat 221 bij de Vijzelstraat, Amsterdam.

BONDSRIJWIELHERSTELLER.

HOUTGRANIET (Steenhout) voor vloeren

op HOUTEN of STEENEN ONDERLAAG,

Wandbekleedsel, Traptreden en Stootborden, Plinten, Daken, Tafelbladen, enz.

Eenvoudige en rijke
HOUTEN PARKETVLOEREN.

PARQUETS MASSIFS.
Parquets sur fonds Assemblés.
PARQUETS HYDROFUGES.
Parquets Tapis.
Parquets en Bois de Hêtre,
injectés et durcis.

Onbreekbaar Draadglas
in platen,
10 × 25 m/m. dik, 800 × 600 m/m. groot, voor
Daken, Lantaarns, Vloeren enz.

WANDBEKLEEDSEL
zoo hard als steen van
Polygroom-Cement.
Duurzaam voor binnen- en buitenwerk.

VUURVASTE WANDEN, PLAFONDS EN GEWELVEN,
systeem Rabitz.
CEMENT-IJZERWERKEN.

ZWEEDSCH GRANIET- EN SERPENTINSTEEN.

De gunstige resultaten bij het onderzoek van Houtgraniet door vele officieele proeven verkregen, zijn gestaafd door langjarige ondervindingen bij veelvoudige toepassingen in **Stations, Postkantoren, Markthallen, Scholen, Kazernen, Ziekenhuizen, Fabrieken, Badinrichtingen, enz.**

Het is gebleken, dat dergelijke VLOEREN EN TRAPPEN VAN HOUTGRANIET ***alle soorten van hout aan duurzaamheid overtreffen en die van steen evenaren.***

HOUTGRANIET

is harder dan **graniet** en door zijne vezelachtige bestanddeelen **buigzamer** dan steen.

Bij bestellingen geliere men de juiste maten op te geven en of zulks op hout of steenvloeren, buiten of binnen gebruikt wordt.

THEOD. FERD. BIERHORST. Haarlem.

Fabrikant van Ital. Mozaiek-, Granito- en Terrazzo-vloeren.

Brandvrije positief geluidwerende vlakke gewelven van drijf- of gebakken steen met ingelegd GEGOLFD IJZER ter vervanging van houten balken-constructie.

Men zie de *Opmerker* van 4 Mei 1895, pagina 140.

GUSTAAF DEPLA
Erasmusstraat 31,
ROTTERDAM.
Verlegenwoordiger van zes Hardsteengroeven.
Zeer Goedkoop
adres voor klaargemaakte hardsteen
Depôt te Rotterdam van Marmer en Hardsten.
Keien. Cement. Zandsteen.

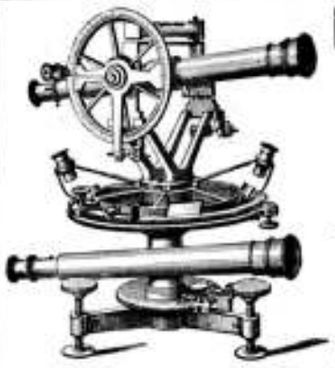

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Gedmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

M. C. BRAAT & Co.
Spuistraat 108. Amsterdam.
ALGEMEENE HANDEL in **VLOER- en WANDTEGELS en HOUTEN PARKETVLOEREN.**
GEBRAND GLAS IN LOOD.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De **NEDERLANDEN** van 1845.
's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.
Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.
Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.
The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,
Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.
Prijs per fust van 180 liter /0.55 per liter, met contract /0.50 per liter.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°31 — ZATERDAG, 3 Aug. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inlegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentien tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

ANDERMAAL DE KAROLINGISCHE KAPEL TE NIJMEGEN.

De opstellen van Dr. Konrath Plath in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, van welker inhoud wij onze lezers het een en ander hebben meegedeeld, en op welker strekking wij ons veroorloofden critiek uit te oefenen, hebben ten gevolge gehad, dat ook de heer J. J. Weve, gemeente-architect te Nijmegen, in datzelfde blad zijne meening over de Karolingische kapel van het Nijmeegsche Valkhof heeft wereldkundig gemaakt.

De slotsommen, waartoe de heer Weve door die opgravingen gebracht is, zijn veel minder stellig dan die van den Duitschen geleerde, die eigenlijk veel van een dilettant heeft. Met echt wetenschappelijke voorzichtigheid wikt en weegt de Nijmeegsche gemeente-architect en hij wacht zich wel iets als vaststaande aan te nemen, wat niet goed en deugdelijk bewezen werd.

Was Dr. Plath zoozeer door zijn „Karolingische" studiën, die zijn „specialiteit" schijnen, in beslag genomen, dat hij alles, wat maar eenigszins kon, uit den tijd van Karel den Grooten afkomstig verklaarde, de heer Weve is, en terecht, sceptischer gestemd. Het is ons niet mogelijk, over een en ander een oordeel uit te spreken, daar wij geen voldoende studiën ter plaatse hebben kunnen maken, doch het schijnt ons, dat de heer Weve het aan het rechte eind heeft. Alleen komt het ons voor, dat hij te groote waarde hecht aan de roode kleur der gebruikte metselspecie, die onzes inziens niet als een zeker kenmerk tot bepaling eener periode kan dienen, daar zij reeds bij Romeinsche bouwwerken voorkomt, maar ook nog in de latere middeneeuwen niet zeldzaam is.

In het bijzonder was het ons aangenaam te zien dat de heer Weve de onzinnige restauratievoorstellen van Dr. Plath, evenals wij, afkeurt en dat hij aan het gebouw niets wil verricht zien dan wat voor het noodzakelijk herstel wordt vereischt.

De Gothische vensters van den omgang wil hij, zeer terecht, in wezen laten en die met helder glas dichten. De moderne vensters wil hij laten vervallen of door meer passende doen vervangen, doch zoo dat duidelijk blijkt, dat deze de oorspronkelijke niet zijn.

Ook met de voorgestelde ijzeren deur tot afsluiting aan de westzijde, kunnen wij ons zeer goed vereenigen. Wij gaan evenwel niet met den heer Weve mede, waar hij het geheel verdwenen oostelijk koor weer wil reconstrueeren; dit is niet noodig en het zou slechts aanleiding geven tot „fantasie", waarvan de schrijver zich overigens zoo afkeerig toont. Dat reeds in 1732 de koornis verdwenen was, blijkt uit no. 187 der afbeeldingen van de „Nederlandsche Tafereelen". Men ziet hier evenwel aan de westzijde een uitbouwsel, waarmede wellicht de traptoren bedoeld is.

De restauratie, door den heer Weve voor het inwendige voorgesteld, is zeker niet af te keuren. Hij wil zich bepalen tot het vernieuwen der bekapping, het bedekken van den pas gevonden vloer door ijzeren roosters, het reinigen der muren, het bepleisteren van de muren van den omgang (met uitzondering van den benedensten tufsteen), het herstellen der middeneeuwsche gewelven en het schoonmaken der 15e-eeuwsche polychromie.

De zorg van den heer Weve, om alles wat ook maar de minste historische waarde heeft, onaangeroerd te laten „voor het onderzoek van na ons komenden", kan niet genoeg worden geprezen. Als de van Rijkswege restaureerende architecten ook zoo conscientieus waren geweest, zouden vele onzer interessantste monumenten nu niet voor goed bedorven en voor de wetenschap waardeloos geworden zijn.

Men mag het een geluk achten dat de stad Nijmegen een architect bezit, die volkomen bevoegd is om het herstel van het oudste gedenkteeken, dat hier-te-lande

bewaard bleef, te leiden. Duitsche, Haagsche of Roermondsche opknappers van professie zullen zeker hunne diensten wel aanbieden. Door die aangeboden diensten te weigeren en den gemeente-architect aan het werk te zetten, zal de Nijmeegsche Gemeenteraad een goed werk doen.

Wij sluiten ons geheel aan bij den heer Weve, waar hij zegt: „In geen geval echter worde ter eere van dit monument de groote trom geroerd of luid geschetterd. In kalme en eerbiedige stilte blijve het eerwaardig overblijfsel van een glorievol verleden rusten. Geen praalvertoon of schitterende verlichting verstore ooit den ernst der gewijde plaats".

Zoo zij het.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Hadden wij, kort geleden, gelegenheid onze lezers het een en ander mede te deelen omtrent het rapport over het onderwijs tot opleiding van Bouwkundig Ingenieur aan de Polytechnische school te Delft, — uitgebracht door eenige leden van de afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, — thans is ook een ander rapport over dit onderwijs in het licht verschenen, en wel dat der commissie, benoemd ingevolge het besluit van de algemeene vergadering der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, op 18 Juli 1891 te 's-Gravenhage gehouden.

Zooals wel niet anders kon worden verwacht, loopt dit laatste rapport over het technisch onderwijs in zijn ganschen omvang. De commissie formuleert hare conclusies als antwoorden op evenzooveel vragen; wij willen bij die conclusies eenige oogenblikken stilstaan.

Conclusie I luidt:

I. Het onderwijs voor ingenieurs levert punten van overeenkomst en van verschil op, nouvel met het onderwijs, dat geregeld wordt door onze wet op het middelbaar onderwijs, als met dat, geregeld door onze wet op het hooger onderwijs, doch de strekking ervan nadert het meest tot die van het laatstgenoemde, zoodat het op den naam van hooger onderwijs aanspraak heeft. Daar echter een grootere mate van vrijheid dan in de beide genoemde wetten wordt gehuldigd, benevens zelfstandigheid levensvoorwaarden zijn voor den bloei van het onderwijs voor ingenieurs, moet regeling van het technisch hooger onderwijs, bij afzonderlijke wet, worden aanbevolen.

Van veel beteekenis schijnt ons deze conclusie niet toe. Dat de strekking van ons technisch onderwijs zoodanig is, dat het den naam „hooger onderwijs" verdient, willen wij graag toegeven. Er bestaat immers te Delft een studentencorps met een „senaat", een sociëteit enz. en er worden iedere vijf jaar maskerades gehouden, zoodat hier zeker van „hooger" onderwijs mag worden gesproken.

Van meer beteekenis is conclusie II:

II. Om toegelaten te kunnen worden tot de examens der inrichting, die tot het geven van dit onderwijs moet dienen (de technische hoogeschool) is het noodig, dat bewijzen van genoegzame voorbereidende studie worden overgelegd.

Deze bewijzen worden geleverd door het bezit van een der volgende getuigschriften:

a. het getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen (A) der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, bedoeld in artikel 57 der wet van den 26 Mei 1863 (*Staatsblad* no. 50);

b. het getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen der gymnasia, bedoeld in art. 11 en 12 der wet van den 28n April 1876 (*Staatsblad* no. 102), voor de faculteit der genreskunde of der wis- en natuurkunde;

c. een bewijs van voldoend afgelegd examen van admissie tot de technische hoogeschool, waarvan de omvang nader in het bijzonder reglement op de getuigschriften, diploma's en examens der technische hoogeschool wordt geregeld;

d. het getuigschrift van een voldoend afgelegd examen eener buitenlandsche inrichting van onderwijs ter beoordeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De bedoeling is hier, om de Polytechnische School los te maken van het eigenlijk gezegd middelbaar onderwijs. Maar ons dunkt, dat dit het beste bereikt werd door het sub c. bepaalde alleen. Er is in de conclusie nu een zekere halfheid op te merken. Men mag aannemen, dat de commissie er voor terug is geschrikt, met de tot dusverre bestaande toestanden geheel te breken en dat zij daarom ook nog naar de wetten van 2 Mei 1863 en 28 April 1876 verwijst. Het is ondertusschen te hopen, dat deze verwijzing geene onverdeelde bewondering voor deze wetten in zich sluit en dat de commissie vooral een open oog heeft voor de gebreken, die het onderwijs op onze hoogere burgerscholen aankleeft. Het stelsel, dat men zich aan een gymnasium voor de Polytechnische School kan voorbereiden, zal menigeen eenigszins vreemd schijnen. In het kader van het door de commissie voorgestaan „hooger onderwijs" past deze regeling echter uitnemend.

Toch is de commissie niet geheel blind voor het nadeel, dat uit een al te hooge opvoering van het wetenschappelijk onderwijs thans reeds ontstaat, want conclusie III zegt:

III. Zoowel ten opzichte van de college-uren als van den tijd voor eigen studie benoodigd, bestaat er thans in de laatste studiejaren geene voldoende gelegenheid tot beoefening der vakwetenschappen. Bovendien wordt, wat het onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen en bepaaldelijk dat in de mechanica betreft, in sommige opzichten geen voldoende rekening gehouden met de dikwijls zeer uiteenloopende eischen der verschillende vakscholen.

Toen wij in ons n°. van 8 December 1894 hetzelfde betoogden, werden wij door het orgaan der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs onzacht op de vingers getikt. Nu is het waar, dat in deze conclusie al een zeer zachte vorm gekozen is als daar gezegd wordt, dat „wat het onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen betreft, in sommige opzichten geen voldoende rekening gehouden wordt met dikwijls zeer uiteenloopende eischen." Wie zegt, dat er dus te Delft heel wat tijd met nutteloose abstracte wetenschappen vermorst wordt, beweert hetzelfde, maar noemt een kat een kat.

In conclusie IV wordt over het onderwijs nog dit medegedeeld:

IV. Door het onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen en in de mechanica meer verband te doen houden met den aanstaanden werkkring van ingenieur, en door een deel van het laatstgenoemde onderwijs in de laatste studiejaren naar de eerste over te brengen, wordt het mogelijk gemaakt om, zonder het peil van het onderwijs te verlagen, meer tijd beschikbaar te verkrijgen voor de beoefening der eigenlijke vakwetenschappen.

Encyclopedisch onderwijs, mits wetenschappelijk opgevat, verdient aanbeveling:

1o. bij studievakken, die met eenige bepaalde vakstudie slechts in zijdelingsch verband staan;

2o. in die gevallen, waarin een algemeen overzicht behoort vooraf te gaan aan de behandeling der details.

Van de verplichte vakken kunnen er geene worden weggelaten; behandeling van nieuwe vakken is noodig.

Splitsing van diploma's moet worden ontraden, doch daarmegen behoort gelegenheid gegeven te worden tot het verkrijgen van een bewijs van voldoend afgelegd examen in één of meerdere vakken, niet behoorende tot de vakschool, waarin het diploma is verkregen.

Een verlenging van den studietijd wordt door de gehoele commissie als een bezwaar erkend; over de noodzakelijkheid daarvan, bepaaldelijk voor de civiel-ingenieurs en voor de bouwkundige ingenieurs, bleven de gevoelens verdeeld.

Ook hier is de vorm, waarin de conclusie gekleed is, zacht, ja haast verontschuldigend. Toegegeven wordt dat het tegenwoordig peil van het onderwijs zeer hoog is; dit peil te verlagen komt bij de commissie niet op, maar zij heeft blijkbaar toch voor al die wis- en natuurkunde maar matige sympathie, en de wetenschap *„an und für sich"* lacht haar niet bijster toe. Zij wil dat er meer tijd besteed zal worden aan de eigenlijke „vakwetenschappen", en daarom acht zij het noodig de mechanica naar de eerste studiejaren over te brengen, en de wis- en

natuurkunde gedurende den geheelen cursus „meer „verband te doen houden met den aanstaanden werk-„kring van den ingenieur."

Een gewoon mensch zou zeggen, dat dan dus nu de leerlingen met nutteloose wetenschap worden bezig gehouden, en dat de tijd, daaraan besteed, met vakwetenschap beter kon worden gebruikt.

Als de tijd voor de meerdere beoefening der vakwetenschappen maar gevonden is, dan heeft de commissie verder op de tegenwoordige inrichting van het onderwijs geen bemerkingen van beteekenis meer. Van de verplichte vakken wil zij geen enkel weggelaten zien; de behandeling der nieuwe vakken schijnt zij door „encyclopedisch onderwijs" te willen doen plaats vinden. Komt dan tijd te kort, dan kan men Brockhaus 's avonds opslaan, om alles te weten te komen wat men wil; er ligt hierin zeker iets origineels, iets echt *fin-de-siècle*.

Verlenging van den studietijd is voor alle leden der commissie blijkbaar een schrikbeeld.

Over de examens laat de commissie zich aldus uit:

V. Een splitsing van het eind-examen kan niet worden aanbevolen.

De facultatieve splitsing van examen B behoort vervangen te worden door een definitieve splitsing in 2 examens. Deze beide examens kunnen worden afgenomen uitsluitend door de docenten; het eind-examen behoort steeds afgenomen te worden door een gemengde commissie. Niemand worde in den regel meer dan 2 maal tot het afleggen der beide examens, voorafgaande aan het eind-examen, toegelaten. Een bekorting van het eind-examen is gewenscht en mogelijk; uitvoerige examenvragen, als sub 1a van vraag V bedoeld, worden ongeschikt geacht, doch in plaats daarvan aanbevolen de behandeling op het examen van dergelijke vraagstukken, tijdens de studie uitgewerkt, als sub 1b der vraag bedoeld. De gelegenheid tot het afleggen der beide eerste examens behoort minstens 2 maal 's jaars te worden opengesteld; voor het eind-examen kan die tot éénmaal 's jaars beperkt blijven. De voorgestelde overbrenging van de beginselen der scheepsbouwkunde voor de scheepsbouwkundigen, van de beginselen der werktuigbouwkunde en van het werktuigbouwkundig teekenen voor de werktuigbouwkundigen, van een goed deel der scheikunde voor de mijningenieurs en van het grootste gedeelte der mechanica voor alle ingenieurs naar het 2e examen wordt aanbevolen. Voor de architecten behooren kunstgeschiedenis, bouwkundige vormleer en bouwkundig teekenen, boetseeren en in ruimere mate ook handteekenen voor te komen op het programma van het 2e examen.

Daar ligt in deze voorstellen iets zoo rationeels, dat hier de gedachte aan het ei van Columbus aanstonds moet opkomen. Niemand kan daartegen dan ook zeker bezwaar hebben. Wij willen er echter de aandacht op vestigen, dat de commissie nog op het oude standpunt staat, waar zij de architecten als een soort van ingenieurs beschouwt, die bij de ingenieurswetenschappen ook nog „kunstgeschiedenis, bouwkundige vormleer, bouwkundig teekenen en boetseeren" beoefend hebbende, kant en klaar zijn.

Aan specialiteiten schijnt de commissie een hekel te hebben; bij hare „encyclopedische" neigingen is het niet te verwonderen, dat conclusie VI als volgt is geformuleerd.

VI. Geen nieuwe diploma's behooren op dit oogenblik reeds verkrijgbaar te worden gesteld.

Het vakonderwijs, hetzij voor alle, hetzij voor enkele afdeelingen, behoort te worden uitgebreid, eensdeels door toevoeging van nieuwe vakken, anderdeels door uitbreiding van bestaande leergangen, zooals dit nader in de nota van toelichting is uiteengezet. In de eerste plaats dient de aandacht gevestigd te worden op:

technische geologie;
technische hygiëne, incl. verwarming, ventilatie, verlichting, riolee-lering, watervoorziening;
algemeene kunstgeschiedenis en
staathuishoudkunde,
zoomede op het verkeers- en het seinwezen.

Daarnaast verdienen als vakken tot bevordering van de algemeene beschaving te worden aanbevolen:

sociale geschiedenis en
geschiedenis der beschaving, waarbij aan die der ingenieurswetenschappen eene voorname plaats moet worden ingeruimd.

De bestaande diploma's worden dus voldoende geacht; wie aan één bepaalden tak van ingenieurs-wetenschap zijn krachten wil wijden, kan dit doen, doch de beoefening van veel, wat voor hem geen waarde heeft, wordt hem niet bespaard, wil hij een diploma verwerven. Veelzijdigheid is zeker uitmuntend; zij is ondertusschen eene eigenschap, die maar hoogst zelden wordt aangetroffen. Grappig, en voor het standpunt der commissie zeer kenschetsend, mag het heeten dat onder allerlei ingenieursvakken, waarop hier de aandacht gevestigd wordt, ook „algemeene kunstgeschiedenis" voorkomt.

Hoezeer ondertusschen de commissie overigens op veelzijdigheid gesteld zij, ook zij meent dat een grens getrokken moet worden; althans in conclusie VII leest men.

VII. Het onderwijs in de zg. bedrijfswetenschappen behoort te worden uitgebreid, doch de vorming eener nieuwe afdeeling, in Duitschland als „Allgemeine Abtheilung" bekend, waarin ook de wetenschappen ter bevordering van de algemeene beschaving zouden kunnen opgenomen worden, wordt niet aanbevolen.

In conclusie VIII komt de commissie nog eens terug op de abstracte wetenschap, waar zij zegt:

VIII. Aan eene bijzondere afdeeling, bestemd tot zuivere beoefening der wis- en natuurkundige wetenschappen, zoomede tot opleiding van leeraren, bestaat op dit oogenblik geene behoefte.

Daar het onderwijs in deze wetenschappen thans aan de Polytechnische school voldoende blijkt tot vorming van leeraren, moet latere bevoegdheid tot het geven van onderwijs duidelijk verzekerd zijn door de wet.

De gewone mensch ziet hierin weer waarheden als koeien. Maar is het niet een scherpe veroordeeling van het Polytechnisch onderwijs, dat het „voldoende blijkt voor de opleiding van leeraren in de wis- en natuurkundige wetenschappen", aan wie niets ontbreekt dan dat „hunne bevoegdheid tot het geven van onderwijs duidelijk verzekerd zij door de wet"? Om dergelijke leeraren te fokken, is toch de Delftsche school waarlijk niet opgericht. Indien zij ons practische technici leverde, zou zij heel wat beter aan haar bestemming beantwoorden.

Zeer opmerkelijk is de conclusie IX, die het over de „practijk" heeft. Zij luidt:

IX. De practische vorming van den ingenieur kan eerst na de opleiding, die de school geeft, geheel tot haar recht komen; toch behoort daarvoor reeds tijdens de studie meer gelaan te worden dan thans het geval is.

Als krachtige middelen om dit doel te bevorderen worden beschouwd:
het doen van verplichtige excursiën;
de instelling van een ingenieurslaboratorium;
de oprichting voor een proefstation voor bouwmaterialen, mede ingericht met het oog op het onderwijs.

De practische vorming, zoowel in als buiten de school verdient verder, ook in verband met de eischen voor de benoembaarheid in den staatsdienst, een punt van afzonderlijk onderzoek uit te maken.

Wij leeren hieruit, dat tegenwoordig voor de practische vorming van den ingenieur, tijdens het onderricht aan de school, zoogoed als niets gedaan wordt, een feit dat van algemeene bekendheid was. Tweeën-dertig jaar heeft dit al geduurd en dan beklaagt men zich nog dat zoovele gediplomeerden in het practische leven mislukken! Maar de commissie weet raad om in den toestand verbetering te brengen. Zend de jongelui op excursies uit, laat hen proeven doen in een ingenieurslaboratorium of in een proefstation voor bouwmaterialen, zegt zij. Tegen die excursies zullen de studenten zeker niets hebben, en ook de laboratoriumproeven zullen hen wel amuseeren, maar of ze door dat alles meer oog op de practijk zullen krijgen, blijft de vraag.

Grappig is weer de overweging dat de *practische* vorming, zoowel in als buiten de school, *ook in verband met de eischen van benoembaarheid voor den Staatsdienst*, een punt van afzonderlijk onderzoek dient uit te maken. Dit schijnt dus tegenwoordig niet het geval te zijn. De Staat der Nederlanden schijnt alles te slikken.

In conclusie X worden de specialiteiten nog eens behandeld:

X. Het geven van onderwijs door specialiteiten, buiten de school staande, mits afgezien daarvan gezorgd zij, dat voldoend onderwijs gegeven worde in de vakken, waarvan de kennis op de examens wordt vereischt.

Deze specialiteiten moeten dus buiten de school staan en hun onderwijs moet zich ondergeschikt houden aan de examenvakken. De commissie handhaaft hier haar standpunt, dat het voor den ingenieur in het algemeen beter is, van alles iets te weten, dan van een onderdeel der techniek zich grondig op de hoogte te stellen. Toch is onze eeuw de tijd der specialiteiten op elk gebied. Manusjes-van-Alles zijn tegenwoordig niet gewild meer.

De laatste conclusie, die voor ons van belang is, raakt de inrichting der school:

XI. *a.* Zelfbestuur, zoo ruim mogelijk opgevat, zij het beginsel voor het beheer der school;

b. de vrije studie blijve behouden;

c. prijsvragen en beurzen worden niet wenschelijk geacht, doch wel rijksprenues na goed volbrachte studie;

d. de titel van technoloog worde vervangen in dien van ingenieur;

e. een electrotechnisch laboratorium is voor de studie der electrotechniek onmisbaar te achten.

f. uitbreiding van het aantal docenten in de technische wetenschappen is reeds voor de bestaande hergangen zeer wenschelijk en moet bij de aanbevolen uitbreiding van het onderwijs volstrekt noodig worden geacht;

g. voor bibliotheek en verzamelingen dient meer en betere ruimte beschikbaar te worden gesteld, om van deze hulpmiddelen voor het onderwijs de gewenschte vruchten te plukken.

Deze eischen zijn hoogst bescheiden; zelfbestuur en vrije studie toch zijn reeds aanwezig, aan prijsvragen en beurzen bezondigt de school zich niet. Als iets nieuws wordt alleen om een electrotechnisch laboratorium gevraagd, terwijl ook nog uitbreiding van het aantal docenten in de technische wetenschappen en betere inrichting van bibliotheek en verzamelingen wordt aanbevolen.

De vier laatste conclusiën, die op de opleiding der Indische ingenieurs betrekking hebben, kunnen hier onbesproken blijven.

* * *

De lezing van de conclusies bracht ons een tooneelstuk in herinnering, dat als tweede titel voerde: „de Zoon rechter over zijn Vader". Hoe het stuk precies was, weten wij niet meer, maar zooveel bleef ons bij dat de zoon, door een ingewikkelden samenloop van omstandigheden, gedwongen werd zijn vader te vonnissen. De Delftsche school, als moeder, wordt hier door de leden der Vereeniging van Burgerlijke ingenieurs, hare zonen, gevonnist. Nu zijn zoons niet de onpartijdigste rechters, waar het hun moeder geldt en het is zeker daaraan toe te schrijven, dat het oordeel der commissie zoo zacht uitviel.

Wie niet in familierelatie tot Delft staat, oordeelt zeker anders. Hervorming van de Polytechnische School en van het geheele middelbaar onderwijs, een eisch des tijds die onafwijsbaar is, acht zoo iemand niet te verkrijgen met zulke zachte chirurgijns als de leden der commissie.

Een school, waar in de eerste plaats practische mannen gevormd moeten worden, behoort niet langer in een provinciestadje zoo stil als Delft gevestigd te blijven. Zij moest liefst naar de hoofdstad worden overgebracht, die door de vele hulpmiddelen, welke zij den studeerenden bieden kan, daarvoor het meest aangewezen schijnt. Het echte studentenleven zou dan wel niet zoo welig tieren als thans, maar dit mag geen motief zijn, om onze toekomstige technici te laten in een dommelend plattelandsstadje, waar zij al heel weinig van de bedrijvigheid onzes tijds bespeuren.

Men baseere het onderwijs aan onze technische hoogeschool dan in de eerste plaats op de practijk en late de zuivere wetenschap daar waar zij hoort, aan onze vier universiteiten, wier eigenaardige roeping het is onderwijzend personeel te vormen. Men sluite de practijk niet (zooals ook zelfs de commissie moet erkennen dat thans geschiedt) buiten de deur, al zou het ook groote financieele offers vereischen, om haar in het onderwijs de plaats te verschaffen, die haar toekomt.

Niet de zuivere wetenschap moet het peil aangeven, waartoe het onderwijs wordt opgevoerd, maar de eischen van het practisch leven, die met de jaren wisselen. Wij willen gaarne aannemen, dat het wetenschappelijk peil van het Delftsche onderwijs sedert 1863 niet gedaald, maar nog gestegen is; toch wordt geen enkele tak van techniek daar meer overeenkomstig de eischen van den tegenwoordigen tijd onderwezen. Zelfs de der Polytechnische School zoo welwillend gezinde commissie heeft moeite dit te bemantelen.

Op herziening van de wet op het middelbaar onderwijs bestaat niet veel kans; er zijn te veel belangen die zich daartegen verzetten. Een reorganisatie der Polytechnische School zou al zeer ingrijpend moeten wezen, om doel te treffen. Lapmiddeltjes als die der commissie, belichaamd in haar „ontwerp van een wet tot regeling van het technisch onderwijs", leiden niet tot verbetering.

Wordt ooit die reorganisatie ter hand genomen, dan zagen wij het liefst, dat daarbij uitsluitend op de eischen der ingenieurs werd gelet en dat men de architecten niet langer trachtte te lokken door hun een diploma van „bouwkundig ingenieur" in het vooruitzicht te stellen.

Indien men bedenkt, dat de commissie *vier* jaar noodig heeft gehad om haar rapport gereed te krijgen, kan men veilig aannemen dat er nog heel wat water door den Rijn zal vloeien, eer de Regeering zich met de belangen onzer toekomstige technici gaat bezighouden.

INTERNATIONAAL CONGRES VOOR BRANDWEZEN.

Het voorloopig programma der te behandelen onderwerpen op het in het hoofd dezes vermelde congres luidt als volgt:

Eerste sectie. Maatregelen tot voorkoming van brand.

1. Opslag en berging van zeer brandbare goederen.
2. Constructie van stookplaatsen, ovens, schoorsteenen enz.
3. Zelfontbranding en middelen tot voorkoming daarvan.
4. Ontvlamningstemperatuur van petroleum.
5. Constructie van petroleumlampen en toestellen.
6. Aanleg van electrische geleidingen.
7. Bliksemafleiders.

Tweede sectie. Blussching en redding.

1. Inrichting van de brandweer en het stelsel van brandmelding voor groote, middelbare en kleine steden en het platteland.
2. Gebruik van waterleidingen voor blussching.
3. Constructie van brandspuiten (hand- en stoomspuiten) en van kleine bluschmiddelen.
4. Inwendige inrichting van brandweerposten.
5. Middelen tot beperking der waterschade.
6. Samenstelling van vrijwillige of bezoldigde reddingskorpsen.
7. Reddingtoestellen ten gebruike van de brandweer of van particulieren.
8. Inrichting van de brandweer in belegerde plaatsen.

Derde sectie. Constructie en inwendige inrichting van gebouwen met het oog op brandgevaar.

1. Onbrandbare materialen en construction.
2. Constructie en inwendige inrichting van huizen; aantal en plaatsing der trappen; branduitgangen, balkons enz.
3. Constructie en inwendige inrichting van schouwburgen, vergaderzalen, gasthuizen, fabrieken en werkplaatsen.
4. Constructie van pakhuizen en magazijnen voor licht brandbare goederen.

Het comité zal inleiders uitnoodigen ter behandeling van deze vraagpunten. De juiste redactie van elk vraagpunt wordt vastgesteld door den inleider, onder goedkeuring van het comité.

Het definitieve programma, bevattende de juiste redactie van de te behandelen vraagpunten, de namen der inleiders, hunne conclusiën en de korte inhoud der rapporten zullen vóór den 15den September a. s. aan de leden worden gezonden.

Het Congres wordt gehouden van 24 tot en met 28 September en de leden hebben, na betaling eener contributie van *f* 5, niet alleen het recht tot het bijwonen van het Congres en de daaraan verbonden bezoeken, maar ontvangen ook een exemplaar der verslagen van het verhandelde en een bewijs van vrijen toegang tot de tentoonstelling gedurende het Congres.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

AFDEELING AMSTERDAM.

Buitengewone Vergadering van 26 Juli 1895.

In *deze* buitengewone bijeenkomst trad de heer J. Meier, kommandant der brandweer als spreker op, om het vraagstuk betreffende de constructie van woningen met het oog op de veiligheid bij brand, in te leiden.

De heer Meier wenschte zich niet te verliezen in idealen, want wanneer er niet gelet behoefde te worden op de kosten, kon men gemakkelijk het brandgevaar beperken. Spreker zou daarom alleen de aandacht vestigen op woningen met vele verdiepingen, die elk door één of meer gezinnen bewoond zijn en hierbij vooral aangeven hoe deze woningen met eene geringe vermeerdering van kosten konden voldoen aan billijke eischen.

Dit resultaat kan men bereiken: 1o door den voortgang van het vuur tegen te gaan en de trappen zoolang mogelijk toegankelijk te houden, en 2o door het maken van vluchtuitgangen.

De snelle verspreiding van een brand is afhankelijk van de aanleiding (waarbij petroleum een hoogst ongunstige factor is, daar hieraan gedurende de laatste jaren 40% der branden zijn toe te schrijven) en van het voedsel dat de brand vindt. Dit voedsel bestaat in de goederen, de inboedel en de afscheidingen der vertrekken.

Bijzonder gevaarlijk is het daarom de wanden die de trappen afsluiten, van geschilderd hout te maken: men heeft dan als het ware een houten wand tusschen het vuur en de trap.

Een houten wand heeft wel eenigen tijd noodig voor hij doorbrandt, maar de brandbare verf waarmede hij geschilderd is, is zeer gevaarlijk, daar zij hoogst giftige gassen of distillatie-producten ontwikkelt, die het trapportaal vullen en de ontvluchting belemmeren, omdat de trap werkt als een schoorsteen.

Spreker acht het daarom noodzakelijk, dat alle wanden die de trappen omgeven, van steen worden gemaakt, evenals de wanden die op eenzelfde verdieping de woningen van elkander scheiden. De overige afscheidingen konden dan, daar het systeem Meier voor de woningen hier bedoeld te duur is, van zietplanken of van zoogen. Brabantsch werk vervaardigd worden. De plafonds moeten (mede op hygiënische gronden) steeds gepleisterd zijn. De bouwkosten aan een arbeiderswoning, groot 5 × 13 M., zouden naar sprekers berekening door deze verbeteringen slechts met 8% van de bouwsom worden verhoogd, met den grond daarbij gerekend slechts 5%.

Vervolgens behandelde spreker de trappen. De toegang tot eene woning behoort steeds brandvrij te zijn. Trappen van ijzer of steen zijn ontuurlijk het best, maar voor de hier bedoelde woning te duur. In elk geval moeten steeds rechte steektrappen worden toegepast. De breedte moet minstens 0.90 M. bedragen bij een maximum op- en aantrede van resp. 0.21 M. en 0.16 M. zonder de wel.

Door de toepassing van steektrappen verkrijgt men ook diepere trapsgaten, die bij brand meer rook kunnen bevatten. De ruimte onder den eersten traparm wordt vooral bij winkelhuizen dikwijls gebezigd voor bergplaats van brandbare stoffen, waarom het aanbeveling verdient den traparm ter onderzijde steeds te stucadooren.

Een trap moest voor niet meer dan twee gezinnen dienen, en wanneer het gebouw brandvrij is voor hoogstens 4 gezinnen. De ervaring heeft geleerd dat veelal uitbreiding van brand voorkomen had kunnen worden wanneer de bewoner bij het vluchten uit een brandend vertrek de deur achter zich had dichtgetrokken. Aanbeveling verdient het daarom de deuren die van uit de woning naar het trappenhuis voeren, automatisch te doen sluiten, dat op zeer eenvoudige wijze kan geschieden door de deur een weinig schuin af te hangen.

Het aantal verdiepingen (dikwijls vijf) van een huis is te groot, en het doel: meer huur te verkrijgen, wordt niet altijd bereikt, daar de huurwaarde daalt naarmate er meer bewoners zijn. Spreker zou daarom als maximum slechts 4 verdiepingen wenschen, de gelijkstraatsche en eventueele insteekverdieping daaronder begrepen, en daarbij de hoogte van elke verdieping van 2.50 M., zooals de bouwverordening aangeeft, gebracht willen zien op 2.85 M. of liever nog op 3 M. Hoe meer inhoud een vertrek heeft, hoe meer rook het kan bevatten, waardoor het aan veiligheid wint.

Voor de nooduitgangen kan geen algemeen recept worden gegeven. In het algemeen mag een uitgang van den zolder naar het dak of naar het aangrenzende perceel niet ontbreken. Instinctmatig volgt men bij het vluchten steeds de richting van het vuur, dat is naar boven. Is nu op den zolder geen uitgang dan zit men in den val, want daarheen trekt de verstikkende rook.

De beste uitgang is, wanneer de daken tusschen de gebouwen zakgoten vormen, een venster in elk perceel, zoodanig, dat deze tegenover elkaar liggen. Dit venster moet zoo groot zijn dat een persoon er door kan en mag nimmer met een luik afgesloten worden, omdat de vluchtenden het dan niet kunnen zien. Bij huizen onder één kap gebouwd, worden tegenwoordig in den scheidingsmuur veelal branddeuren gemaakt. Deze deuren moeten dan, om het overslaan van brand te voorkomen, met ijzer zijn bekleed, automatisch dichtslaan, steeds naar beide zijden draaien en met flinke grendels afgesloten kunnen worden. Liggen er voor deze deuren goederen, dan kan men die aan de bedreigde zijde wegruimen en over de goederen van de andere zijde heen klimmen.

Een ander middel, dat ook wel toepassing vindt, is een gedeelte van den scheidingsmuur uit losse stoenen op te stapelen; dit middel kan spreker evenwel niet aanraden, omdat het te weinig in het oog valt.

Verder kan men bij huizen onder een kap aan de voorzijde een breede goot aanbrengen en die desnoods voorzien van eene losning waardoor men dus een goeden uitgang verkrijgt. Een plat op de huizen, zooals tegenwoordig veelal wordt gemaakt, is mede een goede vluchtuitgang, doch dan moet steeds een vaste traplader aangebracht worden met een lichtraam zonder luik in het plat.

Een woning volgens deze aanwijzingen ingericht, zou naar sprekers meening geheel voldoen aan billijke veiligheids-eischen; de bouwsom zou met ongeveer 15%, verhoogen of als men de waarde van den grond mede rekent, slechts 11%.

Daarna werden nog andere middelen ter ontkoming behandeld, die echter niet aan alle huizen kunnen worden aangebracht. Zoo b.v. balkons aan de voor- of achtergevels van gebouwen, die vooral bij aaneengebouwde huizen, in geval van brand, uitstekende diensten kunnen bewijzen.

In smalle straten kunnen deze balkons alleen aan de achterzijde worden gemaakt en verdient het de voorkeur ze steeds van ijzer te maken met houten vloeren. Ook ijzeren vluchttrappen met balkons aan achtergevels zijn uitstekend.

Het maken van branddeuren op trapportalen is hoogst gevaarlijk, want worden deze deuren bij het vluchten niet dicht getrokken, dan staan beide gebouwen spoedig vol met rook.

Ten slotte verklaarde de heer Meier de plantekening van eene arbeiderswoning, volgens zijne aanwijzingen ontworpen.

De heer Jacob F. Klinkhamer meende dat door een verhooging van elke étage met 0.50 M. de kosten hooger zouden zijn dan spreker had geraamd. De heer Meier antwoordde dat tot grondslag genomen was een woning van f 5500, ter grootte van 5 × 12 M., welk cijfer dan met een bedrag van f 288 zou worden verhoogd.

De heer J. H. Leliman maakte bezwaar tegen de opgegeven afmetingen van de trappen, waartegen de inleider aanvoerde dat hij slechts de maximum afmetingen had aangegeven.

De heer H. Moen G Pz. kan geheel meêgaan met de maatregelen door den heer Meier besproken, die in hoofdzaak overeenkomen met een rapport over het brandgevaar, door hem eenige jaren geleden in de Afdeeling uitgebracht. Alleen wenschte de heer Moen de opmerking te maken dat door den heer Meier als type een woonhuis van 5 meter gevelbreedte was aangenomen, welke afmeting echter dikwijls kleiner is, waardoor noodzakelijk andere trapinrichtingen moeten worden toegepast.

Op een vraag van den heer Kliakhamer antwoordde de inleider nog dat een houten branddeur met ijzer beslagen, meer weerstand aan het vuur biedt dan een geheel ijzeren deur.

De heer Eduard Cuijpers sprak den wensch uit dat het te houden congres omtrent het brandwezen mocht leiden tot een betere gemeente-bouwverordening.

Nadat de voorzitter den inleider had dank gezegd voor zijn practische wenken, werd de goed bezochte vergadering gesloten.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN BOUWKUNST.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vrijdag 2 Augustus werd in het Zuidhollandsch Koffiehuis eene vergadering gehouden van het Hoofdbestuur der in het hoofd dezer genoemde Maatschappij met de voorzitters en secretarissen der verschillende afdeelingen. Na afloop daarvan vond de buitengewone vergadering van de Afdeeling plaats, welke te ruim 2 uren door den Voorzitter, den heer C. H. Peters, geopend werd; spreker heette de leden welkom en wees erop dat de dag der vergadering minder goed gekozen scheen te zijn, daar vele Hagenaars zich uit hoofde van het feest, dat heden gevierd wordt, zoowel voor het bijwonen van de vergadering als den gemeenschappelijken maaltijd, hadden verontschuldigd.

De Voorzitter vestigde de aandacht op de werken, waarmede de wanden van het vergaderlokaal waren behangen en waartoe bijdragen geleverd waren door de heeren P. du Rieu Fz., A. F. Gips, Jurriaan Kok, A. le Comte, W. P. van Liefland, H. J. Mondt en Nic. Molenaar.

De heer Peters deelde mede dat in de laatste vergadering van het bestuur der Afdeeling besloten was het rapport over het onderwijs tot opleiding voor bouwkundig-ingenieur (architect) aan de Polytechnische School te Delft te doen drukken en verspreiden, en voorts om de opleiding tot architect in deze bijeenkomst te bespreken. Het bestuur had zich gevleid dat de heeren Du Rieu en Mialaret, die het leeuwenaandeel aan genoemd rapport hebben, deze taak op zich zouden willen nemen, maar het werd hierin teleurgesteld daar de tijd van voorbereiding tekort was. Ook verdere pogingen mislukten, zoodat de Voorzitter zich genoodzaakt zag het onderwerp te behandelen, dat op de agenda voorkwam. Het was niet meer de vraag wie het onderwerp *zou willen* behandelen, maar alleen wie doet het, en daartoe wordt de Voorzitter als het ware gedwongen.

De heer Peters hield daarna een voordracht over „De opleiding tot architect" en zette uiteen wat onder architect moet worden verstaan en wien die titel rechtens toekomt. Om werkelijk als architect te kunnen optreden, moeten individueele, practische, wetenschappelijke en artistieke hoedanigheden gepaard gaan; de architect moet een man van karakter en zelfstandig zijn, niet alleen het teekenen en maken van uitslagen verstaan, maar ook materialen- en menschenkennis bezitten. Daarbij moet hij beschikken over een rijkdom van constructieve oplossingen, administratieve en financieele kennis bezitten, vertrouwd zijn met de geschiedenis en archeologie van het vak, de litteratuur en de kunstwerken, gevoel hebben voor vorm, afmeting, verhouding, kleur en licht en eindelijk een goed voorstellingsvermogen bezitten om zich de ongebouwde ontwerpen te kunnen voorstellen. Hij die deze eigenschappen of hoedanigheden bezit, is architect; papieren diploma's hebben daarbij geen waarde.

Het aangeven van de wijze hoe men in het bezit kan komen van al die kennis, is de opleidingsvraag; bij gemis van een zelfstandig karakter moet de opleiding tot architect ontraden worden, temeer daar de speculatie dezer dagen den architect in den weg staat en hem tot een luxe-artikel maakt. In ons land zijn volgens de laatste opgave 657 architecten, waarvan 221 in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag te zamen, waardoor de vraag zich voordoet of er niet meer behoefte is aan opruiming dan opleiding.

De heer Peters wees verder aan *hoe* in het bezit te komen van de hoedanigheden, voor den architect vereischt, en den weg die z. i. moet worden ingeslagen om individueel geschikte architecten op te leveren. Naar zijn meening zijn die opleidingswegen drieërlei, en wel van uit of van 1°. de werkplaats of het werk; 2°. het bureau of atelier van den architect; 3°. de school, de academie of het polytechnicum. De beste vorming van den architect zou zijn over het werk, door het atelier, langs de school. Na herinnering aan eenige voorbeelden van werklieden, die beroemde bouwmeesters zijn geworden, gaf spreker als zijn overtuiging te kennen, dat niemand beter den architect kan opleiden dan de architect zelf, omdat deze weg leidt te midden van het volle kunstleven aan de hand van een betrouwbaren gids. De Polytechnische School koppelt de studie van den architect te veel samen aan die van ingenieur, en stelt zich meer ten doel het vormen van ingenieurs die aan bouwkunde doen, daar het zwaartepunt ligt in de mathematische wetenschappen, voor den architect niet in de eerste plaats noodig. Daarom vraagt de Polytechnische school voor de vorming van den architect aanvulling, waarbij het werk en het atelier te hulp moeten komen. Vandaar dat de school het einddiploma door een voorloopig diploma moest vervangen en bepalen dat, alvorens tot architect te worden toegelaten, eerst nog een practische school doorloopen moet worden.

Van de drieërlei opleidingswegen beschouwt de heer Peters den eersten als den moeilijksten en langsten; den tweeden als den zakelijksten en doeltreffend-sten en den derden, lang- de school, als slechts gedeeltelijk tot opleiding dienende en waarbij aanvulling bepaald noodig is.

Zijn conclusie was derhalve: dat de Maatschappij de vorming langs den atelierweg moest bevorderen en daarnaar behoorde te streven om de afgifte van het diploma als architect afhankelijk te stellen van een practisch eindexamen.

De Vergadering vereenigde zich met het voorstel van haren president om het hoofdbestuur uit te noodigen de vraag omtrent de opleiding tot architect bij de afdeelingen aanhangig te maken.

De heer J. F. Metzelaar, eerelid der Maatschappij, beaamde dat de opleiding aan de Polytechnische school alleen de grondslagen kon leggen voor verdere practische vorming en zou ook gaarne zien dat aan de opleidingsvraag werd vastgeknoopt de vraag, welke middelen noodig zijn om te verkrijgen dat het publiek de kunst van den architect meer weet te waardeeren.

De heer Muijsken, voorzitter van het Hoofdbestuur, voegde waardeerende woorden bij die van den heer Metzelaar, verklaarde zich bereid de opleiding van den architect in de eerste bestuursvergadering te bespreken en bracht dank aan de Afdeeling voor den genoegelijken ontvangst.

Na afloop der vergadering bezochten de leden verschillende gebouwen in de residentie onder het geleide der respectieve architecten. Een twintigtal namen deel aan den gemeenschappelijken maaltijd aan de Witte-brug.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Van verschillende zijden vernemt men dat de Raad van bestuur der Polytechnische school den Minister heeft aanbevolen den heer J. M. Tebbes, hoogleeraar in de waterbouwkunde, te benoemen tot het innemen der plaats van directeur der Polytechnische school, opengevallen door het overlijden van den hoogleeraar Oudemans.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter kennis van hen, die het examen van geëxamineerd en beëdigd landmeter wenschen af te leggen, dat zij zich daartoe vóór 25 Aug. e. k. schriftelijk bij het Departement van Binnenlandsche Zaken moeten aanmelden.

AMSTERDAM. Bij de „Steendrukkerij voorheen Amand", is een photolithografische reproductie verschenen van een teekening van den heer W. Kromhout Czn., zijnde een plattegrond van Oud-Holland op de Amsterdamsche tentoonstelling. De teekening is artistiek en de reproductie doet de firma eer aan.

TILBURG. Met goedvinden van den Raad is de concessie tot aanleg en exploitatie eener waterleiding overgedragen aan de Tilburgsche Waterleiding-maatschappij, opgericht door de heeren Th. A. van den Brook en G. W. van Barneveld Kooij Jr., te Amsterdam, en waarvoor het kapitaal van *f* 1,100,000 door een syndicaat van Nederlanders is bijeengebracht.

De geheele aanleg der werken zal geschieden volgens de door den Raad goedgekeurde plannen van den ingenieur H. P. N. Halbertsma te 's-Gravenhage.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit is den ing. van den Rijkswaterstaat der 1e kl. D. N. Labrijn, op zijn verzoek, wegens ziekte, eervol ontslag verleend, en zijn bij dien tak van dienst bevorderd: tot ing. 1e kl. H. F. Beijerman, thans 2e kl.; tot ing. 2e kl. H. M. Henket en Jhr. F. L. Orlt, thans 3e kl.; tot ing. 3e kl. F. Baneke en E. van Konijnenburg, thans adspirant-ingenieurs.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd: tot opz. 1e kl. en geplaatst in de res. Pekalongan, de ambten. op non-act. L. Spruijt, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

Belast met de waarn. der betr. van opz. 2e kl. en geplaatst in de res. Bantam de ambten. op non-act. A. J. Dijkstra, laatstelijk opz. 1e kl.

Overgeplaatst: naar de ass.-res. Billiton, de opz. 1e kl. J. C. Dekker; naar de afd. Temanggoeng de opz. 1e kl. W. J. Ch. de Mooij; naar de res. Semarang de opz. 2e kl. B. A. Hildebrand; naar de res. Palembang de opz. 2e kl. W. C. van der Spek; naar de res. Kediri de opz. 1e kl. C. Bakker.

Geplaatst: in de res. Besoeki de opz. 3e kl. C. J. F. Ch. van Raalten.

Tot landschrijver gestijld van den res. van Bali en Lombok de opz. 3e kl. D. O. L. Cornelius.

— De ingenieur 1e kl. der marine F. S. C. M. Wijs, toegevoegd aan den directeur van scheepsbouw bij het Dep. van Marine, wordt met 1 Sept. a. s. overgeplaatst op 's Rijks werf te Amsterdam, en in eerstgenoemde betrekking vervangen door den ingenieur 2e kl. der marine Jhr. H. Rappard.

— De civiel-ingenieur F. J. H. Thijs is voor het tijdvak van 1 September 1895 tot 31 Augustus 1896 benoemd tot assistent bij de geodesie, het landmeten en het waterpassen aan de Polytechnische school te Delft.

— De kunstschilder B. Blommers is door Z. M. den Koning der Belgen benoemd tot ridder der Leopoldsorde.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter: J. Zoeter, te Neuzen, bij de werken aan het kanaal aldaar; D. A. van der Straaten bij het baggerwerk in den benedenmond van het Spui op de Bieningen; P. H. de Rijke, te Middelburg, bij de reparatiewerken van de draaibrug te Oude Schouw nabij Akkrum; J. G. van Efferen bij den bovenbouw van de brug over het Heusdensche kanaal en S. Koldijk en J. L. Pot bij den bouw van het post- en telegraafkantoor te Amsterdam.

— De heer J. Schelling, thans tijdelijk opzichter bij den Provincialen Waterstaat te 's-Gravenhage, is door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland benoemd tot opzichter in de plaats van wijlen den heer J. A. Suer.

— De Raad van Groningen benoemde den heer H. H. Prakke te Kampen tot opzichter bij de gemeente-gasfabriek.

— De heer T. Swets is door B. en W. van 's-Hertogenbosch voor één maand aangesteld als opzichter bij de werken aan de brug over den Dommel.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Werktuigkundig teekenaar op een machinefabriek en scheepswerf. Adres n°. 18822, *N. Kolk. Cz.*

— Constructeur of technicus. Adres lett. A. C. boekh. B. van der Land, Amsterdam. *(Zie advert.)*

ADVERTENTIËN.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **19n Augustus 1895**, des namiddags ten half twee ure **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer **3e** klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 625:

Het herstellen en gedeeltelijk vernieuwen van den hoogen steiger met de meerpalen bij en de oeverwerken onder dezen steiger ten westen van het Boerengat, met bijbehoorende werken op het gemeenschappelijk stationsemplacement ROTTERDAM—MAAS.
Begroting *f* 70,000.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.50** verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM bureau Weg en Werken, Kamer **154**, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

DAKPIK,
ter vervaardiging en onderhoud van
DAKBEDEKKING,
zeer geschikt voor het onderhoud van oude zinken of ijzeren daken.
DAKPIK werd gebruikt voor de bedekking van stationsgebouwen, de bureaux van de directie van den Dombouw; het Panoptieum en de Meelfabriek „Moabit" te Berlijn, enz. enz.
Uit de Berlijnsche Dakpikfabriek van
KLEMANN EN Co.
Magazijnhouders en Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën
DE JONGE EN HOOGBRUIN.
Loodgieters en Zinkwerkers, Prinsengracht N°. 585—593,
AMSTERDAM
Dezer dagen worden aan alle bouwondernemers prospectussen toegezonden. Aan hen, die belang stellen in de nieuwe vinding, wordt op franco aanvrage door de firma DE JONGE & HOOGBRUIN een prospectus verstrekt.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Gevraagd.

Voor een sinds eenige jaren opgerichte industrieele onderneming een jeugdig **CONSTRUCTEUR** of **TECHNICUS**, voldoende theoretisch ontwikkeld om na eenigen tijd grootendeels zelfstandig plannen voor bouwwerken uit te kunnen werken en te berekenen. Eenige kennis van machinerieën strekt tot aanbeveling. Diploma's geen vereischte. Brieven franco onder letters A. C. bij den boekhandelaar B. VAN DER LAND, Rembrandtplein 18, *Amsterdam*.

AANBESTEDING.

Op **Dingsdag 13 Augustus 1895**, des voormiddags ten **12** ure, zal door de Heeren **C. L. SCHEPP & ZOON** worden **aanbesteed**:

Het bouwen van een fabriek op een bestaande fundeering op een terrein gelegen te ZWIJNDRECHT.

Bestek en teekeningen zijn vanaf 5 Augustus e. k. verkrijgbaar bij de Architecten HENDRIK CRAMER & Co. te *Rotterdam*, Kortenaerstraat n°. 16, tegen betaling van *f* **1.50**, bij wie tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen des namiddags tusschen 1 en 2 ure.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **12**n **Augustus** a. s. des avonds ten **8** ure, zal door den Architect H. WESSTRA Jn. namens het **Bestuur** der *Coöperatieve broodbakkerij en verbruikvereeniging „DE HOOP"* te *'s-Gravenhage*, in een der lokalen van het café „CASINO" aan de *Wagenstraat* aldaar, worden **aanbesteed**:

Het maken van een gebouw voor winkel, pakhuis, wagenremise, enz., het aanleggen van eene straat en het bouwen van eenen Walmuur,

aan den *Noord-West-Buitensingel* te *'s-Gravenhage*.

Bestek en teekeningen zijn ad *f* **2.50** per stel, verkrijgbaar ten Kantore van den Architect voornoemd, des morgens van *10* tot *12* uur.

Aanwijzing op het terrein zal plaats hebben op *Vrijdag 9 Augustus* a. s. des namiddags ten *2* ure.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

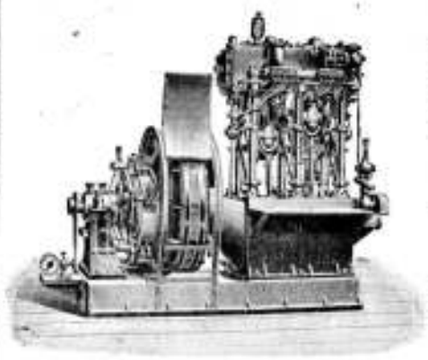

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO-MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden. Weerstanstanden. Afsluiters. Fittings enz.
Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Krachtoverbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolyse.
PROJECTEURS voor **Leger** en **Marine.**

Plannen en begrootingen gratis.

CHEMISCH INSTITUUT.
Oostzeedijk 166—168, Rotterdam.
Laboratorium voor Scheik.- en Microscopisch onderzoek.
ONDERWIJSINRICHTING voor HANDEL en INDUSTRIE.
Dr. BONNO v. DIJKEN.

BENNEWITZ & Co.
Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (systeem BENNEWITZ.)
Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS-HOF.
Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

N. J. KAMPERS, Spuistraat 146, Amsterdam.
Nelson-, Field- en C. & W.-Rijwielen.
GROOTSTE VOORRAAD IN NEDERLAND.
Prijzen van af *f* 150 tot en met *f* 350.

MARTIN & Co.,
Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.
Groothandel in Bouwstoffen.
Eenig adres van TERRA COTTA en CEMENTSTEENEN BOUW-ORNAMENTEN en TUINSIERADEN, ook volgens teekeningen. (3)

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°32 ZATERDAG, 10 Aug. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

BOUWKUNDIG ONDERWIJS.

Bij de bespreking van het rapport in zake de opleiding van den architect, uitgebracht door een commissie uit de Haagsche Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst (zie ons no. van 8 Juni ll.) betreurden wij het dat die commissie hare taak, in overeenstemming met het haar gegeven mandaat, meende te moeten beperken tot de opleiding van den architect aan de Polytechnische School.

Ofschoon zij aanvankelijk de bedoeling schijnt te hebben gehad zich ook bezig te houden met de beantwoording der vraag, welke de meest gewenschte wijze van opleiding voor een aanstaand bouwmeester is:

1°. op een polytechnische school, academie of andere inrichting van onderwijs?

2°. op het bureau van een architect, in werkplaatsen en met vrije studie?

3°. door een combinatie van practische opleiding bij een architect des daags, aangevuld met theoretisch onderricht aan een onderwijsinrichting des avonds?

heeft die commissie zich ten slotte niet geroepen geacht om daarop in te gaan.

Wij konden toen natuurlijk geheel medegaan met het rapport, waar het de bestaande Delftsche inrichting onvoldoende achtte. Wij waagden het evenwel met de commissie van meening te verschillen, waar zij middelen tot verbetering opnoemde. Wij spraken tevens uit, dat het ons niet zou verwonderen, wanneer de commissie tot gansch andere resultaten zou gekomen zijn, indien zij de beantwoording der vraag, welk stelsel van opleiding tot architect de voorkeur verdient, niet opzettelijk had vermeden.

Wij zeiden toen, dat er naar ons oordeel, voor den aanstaanden architect geen betere leerschool is dan het bureau en de directiekeet; wordt dit onderricht des winters aangevuld met theoretisch onderwijs aan eene inrichting, die 's avonds ook open is, dan meenden wij, dat een goed resultaat zou verkregen worden. Het academisch onderwijs, zooals zich dit vooral in Duitschland tot een groote hoogte heeft ontwikkeld, scheen ons, wat de bouwkunst betreft, tot geen schitterende uitkomsten te kunnen leiden. Onpersoonlijke middelmatigheid, ziedaar alles wat naar ons oordeel daarmede bereikt was of kon worden. Hier-te-lande zoowel als overal elders, scheen ons de *kunst* slechts vooruit te kunnen komen door *individueele* pogingen.

Men mag het er voor houden, dat de Haagsche commissie tot dezelfde resultaten zou gekomen zijn, indien zij niet door haar mandaat zich gebonden had geacht. Dit vermoeden groeit aan tot zekerheid, indien men leest, wat de voorzitter der Haagsche Afdeeling, de heer C. H. Peters, op den verjaardag van H. M. de Koningin-Regentes in het Zuid-Hollandsch koffiehuis aan het hoofdbestuur der Maatschappij, mitsgaders de voorzitters en secretarissen der afdeelingen, heeft medegedeeld.

De heer Peters begon met zich te verontschuldigen, dat hij over dit onderwerp het woord voerde; gaarne had hij gezien dat de leden der Haagsche commissie dit hadden gedaan, doch hij werd daarin teleurgesteld. Zeker zal de Vergadering er niet rouwig om geweest zijn, dat de heer Peters „als het ware gedwongen" was, haar toe te spreken, want zij kreeg zeldzaam verstandige opmerkingen over het bouwkundig onderwijs te hooren, opmerkingen, die ons het belangwekkendste toeschijnen van wat sedert jaren over dit onderwerp in het midden is gebracht.

Reeds dadelijk de definitie, door den spreker van een bouwmeester gegeven, trof door hare juistheid. Slechts hij is architect, bij wien individueele, practische, wetenschappelijke en artistieke hoedanigheden gepaard gaan, die een man van karakter is, die niet alleen het teekenen en het maken van uitslagen verstaat, maar ook materialen- en menschenkennis bezit, die beschikt over een rijkdom van constructieve op-

lossingen, die ervaren is in het administreeren en financieren, die vertrouwd is met de geschiedenis en de archeologie, de litteratuur en de kunstwerken, die gevoel heeft voor vorm, afmeting, verhouding, kleur en licht en die eindelijk zich ook de ongebouwde ontwerpen goed kan voorstellen.

Hoofdbestuur, voorzitters en secretarissen zullen bij deze definitie een vreemd gezicht hebben gezet. Is die vent gek, dacht ongetwijfeld menigeen; moet een architect aan al deze vereischten voldoen, dan is er misschien op het oogenblik geen enkel exemplaar in ons midden en wij zijn toch, zooals wij hier zitten, de officieele vertegenwoordigers der Nederlandsche bouwkunst.

Vreemder nog zullen de aanwezigen hebben opgekeken, toen aan papieren diploma's alle waarde werd ontzegd. Die diploma's, na zooveel examengedoe door iemand behaald en nu zorgvuldig naast de effecten in de brandkast geborgen, dingen zonder waarde? Men kan wel zien dat de spreker ze niet heeft, anders zou hij zich zoo niet uitlaten.

Maar de verbazing zal wel ten top zijn gestegen, toen als eerste vereischte voor iemand, die als architect wil optreden, *karakter* genoemd werd en bij gemis daarvan bouwkundige opleiding ontraden werd. Hoe, karakter meer waard dan het diploma van een H. B. S. met vijfjarigen cursus? Dat moet den vergaderden al zeer zonderling in de ooren hebben geklonken.

Nog zullen zij van hun verbazing niet geheel en al zijn bekomen geweest, toen de spreker aantoonde hoe de speculatie dezer dagen den architect in den weg staat en hem tot een luxe-artikel maakt. Ieder der aanwezigen, dit bij ondervinding wetende, zal het hiermede eens zijn geweest en niet minder toegejuicht hebben het denkbeeld, om opruiming van architecten aan opleiding te doen voorafgaan. Als er sommigen waren, die een combinatie van architectuur en speculatie reeds lang als een practische en winstgevende oplossing der quaestie beschouwen, dan hebben zij dit voor zich gehouden, waarschijnlijk bang om ook anderen dit kunstje te leeren.

De heer Peters wees toen aan, hoe men in het bezit kan komen van de hoedanigheden voor den architect vereischt en stond achtereenvolgens stil bij de drie wegen, die kunnen worden bewandeld en die leiden: 1°. over het bouwterrein, 2°. door het bureau, 3°. door de school, de academie of het polytechnicum. De beste vorming van den architect achtte de spreker over het werk, door het atelier, langs de school. Wij zullen de openbaarmaking van de redevoering moeten afwachten, om juist te weten te komen wat daarmede wordt bedoeld. Is hier, naar het ons voorkomt, eenige duisterheid, duidelijk is de heer Peters waar hij als zijn overtuiging te kennen geeft, dat niemand beter den architect kan opleiden dan de architect zelf, omdat deze weg leidt te midden van het volle kunstleven. Wij zijn dit geheel met den geachten spreker eens, en meenen dat slechts op deze wijze weder architecten in den waren zin des woords kunnen worden gevormd.

Eenigzins zonderling komt het ons voor, dat waar de heer Peters zich dus een zoo groot voorstander toont van de opleiding in het atelier en op het werk, hij toch ook het academisch onderwijs nog een plaatsje gunt. Wel keurt hij de bestaande inrichting der Polytechnische School te Delft af, omdat daar de studie van den architect te veel samenvalt met die van den ingenieur, maar hij schijnt toch de academische opleiding niet geheel te verwerpen. Zeer juist is de opmerking, dat thans te Delft slechts gevormd worden ingenieurs, die aan bouwkunde doen; niet minder gegrond is de bedenking, dat de mathematische wetenschap, waarop te Delft het zwaartepunt ligt, voor den architect niet noodig is, maar wij begrijpen niet hoe de heer Peters, ondanks dit alles toch de Polytechnische School nog architecten-diploma's, zij het dan ook slechts voorloopige, wil doen uitreiken. De practische school, die naar 's heeren Peters systeem, de gelukkige bezitters van dergelijke diploma's zouden moeten doorloopen, zou zeker de gewenschte resultaten niet opleveren. Het is zoo moeilijk, ja haast onmogelijk om, na een diploma behaald te hebben, tot de erkenning te komen dat men eigenlijk nog niets weet.

Moet daarom academische vorming (waaraan wij overigens geen waarde hechten) behouden worden, dan zou die volgen moeten op de eerste practische vorming. Nu zal men ons tegenwerpen, dat wie eenmaal in de practijk is geweest, weinig lust meer voor academische studiën gevoelt; wij erkennen dit bezwaar, doch gelooven dat de Nederlandsche bouwkunst meer gebaat wordt door enkele gediplomeerden, die wat kunnen, dan door een breede schaar academisch gevormde impotenten.

Ons dunkt dat de heer Peters de Delftsche school alleen een plaatsje in zijn systeem gegund heeft, omdat zij nu eenmaal bestaat, doch dat hij in zijn hart van de academische opleiding al even weinig verwacht als wij.

De conclusie van den spreker was dat diploma's voor architecten beschikbaar moesten worden gesteld, welker uitreiking afhankelijk zou zijn van den uitslag van een practisch eindexamen.

Deze conclusie zal den aanwezigen eenigszins vreemd hebben geschenen, na de weinige waardeering, die de spreker bij den aanvang zijner rede voor papieren diploma's toonde. Ook wij moeten erkennen, dat wij voorshands niet vatten welke hier de gedachtengang van den heer Peters geweest is. Om te beoordeelen of een bouwmeester aan de definitie, door den heer Peters gesteld, voldoet, schijnt ons een examen, hoe dan ook ingericht en door wie dan ook afgenomen, al een zeer slecht middel. Eerst in de practijk des levens toch kunnen de candidaten toonen, wie zij werkelijk zijn. Iedereen zal toch moeten toegeven dat het ontwerpen en uitvoeren van één gebouw van eenige beteekenis een helderder inzicht geeft in de bekwaamheid van den architect dan het beantwoorden van examenvragen.

Het komt ons voor, dat de heer Peters dit wel ingezien heeft, doch dat hij, een middel zoekende om de werkelijke architecten van de beunhazen te onderscheiden, geen ander distinctief dan een na afgelegd examen verkregen diploma wist te vinden. Wij leven tegenwoordig in een tijd van examens, doch al is het aantal gediplomeerden op allerlei gebied legio, het aantal bekwamen en geschikten is niet grooter dan in de periode, toen men nog haast van geen examen wist.

Allerlei moeilijkheden moeten hier oprijzen, zooals reeds zal blijken, wanneer hoofdbestuur en afdeelingen der Maatschappij zich met de behandeling der opleidingsquaestie, die ter vergadering in uitzicht gesteld werd, gaan bezighouden. Wat te doen met de reeds bestaande architecten, waaronder zich buiten kijf mannen bevinden, die aan het door den heer Peters gesteld ideaal beantwoorden? Moeten dezen zich aan de wisselende examenkansen blootstellen, ont in den vervolge zich nog architect te kunnen noemen? Of is het de bedoeling hun *honoris causa* een bouwmeestersbul

uit te reiken? Wie zal zich met de schifting van schapen en bokken bezighouden en waaraan zullen die keurmeesters hun gezag ontleenen?

Hiermede zijn de bezwaren nog niet ten einde, want hoe zal men naar de artistieke, individueele en practische hoedanigheden der examen-candidaten onderzoek doen? Daar schuilt iets belachlijks in om iemand in kunst te examineeren. De candidaat kan een aanhanger wezen der nieuwste kunstrichting en de examinatoren kunnen zweeren bij het oude; de candidaat zakt dan natuurlijk, doch wat bewijst dit tegen zijn artistieken aanleg?

Wer ein Meister ist geboren, ach Meister wird er in keinem Land, zegt Hans Sachs tegen Eva in Wagner's bekend zangspel. De dichter-componist wil hiermede te kennen geven dat een examen, als waarop hij in zijn opera zulk een goede parodie leverde, niet de geschikte manier is om de verdiensten van een kunstenaar aan het licht te brengen.

In Engeland, waar het opleidingssysteem op bureau's reeds van oudsher in zwang is, en waar het in vele opzichten goede resultaten geeft, bestaat een koninklijke vereeniging van architecten, die uit *members* en *fellows* is samengesteld. Ieder die de bouwkunst beoefent, kan *member* worden; mannen van verdienste worden tot *fellows* benoemd en dit wordt een zeer groote onderscheiding geacht. Geen *fellow* zal ooit nalaten de letters F.B.A. achter zijn naam te plaatsen, zoomin als men hier-te-lande ooit verzuimen zou de letters Dr. of Mr. daaraan te doen voorafgaan. Iets dergelijks ware ook voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst mogelijk, doch alleen wanneer zij zich met het prestige weet te omgeven, waarvan hare Engelsche zuster de gelukkige bezitster is. De leden zouden eens per jaar, b.v. op de algemeene vergadering, een beperkt aantal mannen, die zij in het bezit achtten van de „singuliere gaven", door den heer Peters zoo juist geformuleerd, een nader vast te stellen titel kunnen verleenen. De waarde, aan dien titel toe te kennen, zou in rechte reden staan tot het aanzien van de Maatschappij, welke hem verleende.

Bleek het in de practijk dat slechts cameraderie of clubgeest de leden bij hunne benoemingen leidde, dan zou weldra het aanzien der verleende titels dalen; werd echter met onpartijdigheid aan ware verdienste een kroon verleend, dan zou voor dergelijke daling geen vrees behoeven te bestaan.

Wij geven dit denkbeeld slechts aan de hand als men in ieder geval aan de uitmuntendste onzer bouwmeesters een distinctief wil verleenen. Noodzakelijk komt evenwel een dergelijke onderscheiding ons niet voor. Het publiek weet zeer goed, wie de bekwaamste Nederlandsche architecten op het oogenblik zijn, doch ondanks die wetenschap maakt het, als het bouwen wil, toch van de diensten dier keurbende maar in enkele gevallen gebruik. De heer Peters heeft het juist gezegd, dat het publiek zich meer tot de speculatiebouwers voelt aangetrokken en de architecten als een weeldeartikel beschouwt, dat slechts in aanmerking komt voor wie op geen geld ziet. Zeer gepast was dan ook zeker de opmerking van den ouden heer Metzelaar, dat men moest uit zien naar middelen om te verkrijgen, dat het publiek de kunst van den architect meer gaat waardeeren.

Wij zijn er benieuwd naar welke middelen ter bereiking van dit doel zullen worden aangeprezen en, aangewend, proefhoudend zullen blijken.

Welke ook de uitslag van het pogen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in deze moge zijn, de heer Peters kan er zich op beroemen dat hij op de quaestie van de bouwkundige opleiding, die tegenwoordig nog al eens aan de orde is, door zijn juiste definitie van de eischen, waaraan de bouwmeester in den waren zin des woords moet voldoen, een zeer helder licht heeft geworpen.

Met belangstelling zien wij de debatten, die in de Maatschappij en hare Afdeelingen over dit belangrijk onderwerp dezen winter staan te worden gevoerd, tegemoet.

MINIMUM-LOON EN MAXIMUM-ARBEIDSDUUR.

De „Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek" zal in de algemeene vergadering, in de maand September te houden, de vraag behandelen: „Is het wenschelijk, dat bepalingen worden gemaakt betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur voor de arbeiders, werkzaam in dienst van openbare besturen of bij de uitvoering van bestekken, door die besturen vastgesteld".

Vier heeren zijn voor het geven van een schriftelijk preadvies over dit onderwerp uitgenoodigd en wel: Prof. N. G. Pierson, Mr. M. W. F. Treub, Prof. Mr. W. A. Reiger en de Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel.

Het preadvies van Mr. N. G. Pierson eindigt aldus:

„Het komt mij voor, dat de minimum-loonsbepaling nooit tot iets goeds voeren kan. Één van beide: men stelt het loon even hoog als het zijn zou onder de werking van vraag en aanbod, en dan is de bepaling overbodig; of men stelt het hooger en dan wordt op kosten der belastingschuldigen een voordeel geschonken aan enkelen. Slechts dan zou in het tweede geval de slotsom anders moeten luiden, indien van het initiatief der openbare besturen een gunstigen invloed op den loonstandaard in het algemeen te verwachten ware.

„Een logische redeneering echter, die zulk een verwachting rechtvaardigt, is tot heden niet geleverd en niets van hetgeen bekend is omtrent de oorzaken, die den loonstandaard beheerschen, geeft aanleiding tot het vermoeden, dat zij ooit geleverd zal kunnen worden. Een openbaar bestuur, dat aan de arbeiders in dienst zijner aannemers een hooger loon dan het gebruikelijke verzekert, bevoordeelt deze arbeiders, anderen bevoordeelt het niet. Het algemeen belang wordt door den maatregel gedeerd, omdat openbare besturen hunne voornaamste inkomsten putten uit de bijdragen der burgerij".

Over de quaestie van den arbeidsduur zegt Mr. Pierson, die wel voor den maximum-arbeidsduur, maar niet voor het minimum-loon is, o. a.:

„Men moet de arbeidsduur-quaestie niet op ééne lijn stellen met de loonquaestie; de argumenten, die met betrekking tot deze gelden, zijn op gene niet alle van toepassing. Het dagloon regelt zich naar de dagelijksche waarde van den arbeid, maar de meening dat die waarde door overmatige verlenging der werkuren klimt, is een vooroordeel en het ligt op den weg van iederen verstandigen werkgever, dus ook van een Staat, provincie of gemeente, die als werkgever optreedt, dat vooroordeel te bestrijden".

Mr. M. W. F. Treub vat zijn oordeel aldus samen:

„Het is wenschelijk dat door openbare besturen bepalingen worden gemaakt betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur van de arbeiders, in dienst van aannemers werkzaam bij de uitvoering van openbare werken, mits men zich daarbij noch beperking van werkloosheid noch stelselmatige opdrijving van het weekloon ten doel stelle. Bij de onmogelijkheid

om loon-minima te bepalen, welke in verband met de beperking van den arbeidsduur met wiskunstige zekerheid zijn vast te stellen, acht ik het nadeel van een te laag grooter dan dat van een iets te hoog gesteld minimum.

„Voor de werklieden, die direct in dienst van openbare besturen zijn, moeten bij de vaststelling hunner arbeidstijden en loonen overeenkomstige overwegingen gelden als bij de bepalingen der loon-minima en maxima van arbeidsduur voor de indirect in dienst zijnde arbeiders; bij de vaststelling van de loonen der vaste werklieden komt het voordeel van den vasten dienst als element bij de loonbepaling in aanmerking."

Prof. Mr. W. A. Reiger adviseert als volgt:

„Het is niet wenschelijk, dat door openbare besturen bepalingen worden gemaakt betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur, 't zij afzonderlijk, 't zij met elkander gecombineerd, der arbeiders werkzaam, hetzij direct in dienst der besturen, hetzij bij de uitvoering van bestekken door dezen vastgesteld, behalve in exceptioneele gevallen in het belang van den publieken dienst, of in het belang van het uit te voeren werk.

„Ook het in werking brengen van die bepalingen bij wijze van tijdelijken maatregel om als proefneming te dienen is te ontraden."

De conclusie van den architect Knuttel luidt:

„1. Het is in het belang van het werk, dat de werklieden behoorlijk worden bezoldigd en niet te lang arbeiden;

„2. Het is daarom in het belang der werkgevers hiertoe maatregelen te nemen;

„3. Bij het systeem van openbare aanbesteding is daartoe de meest gewenschte weg bepalingen in de bestekken op te nemen, regelende loon en arbeidstijd;

„4. Door die bepalingen zullen uit de openbare aanbesteding eenige, de belangen der werklieden schadende misbruiken verdwijnen, en zal het karakter der openbare aanbesteding beter tot zijn recht komen;

„5. De minimum-loonen door openbare besturen in de bestekken te bepalen, behooren in den regel niet hooger te zijn dan die, welke in de plaats waar het werk wordt uitgevoerd, als normaal voor volslagen hun werk verstaande werklieden kunnen aangenomen worden".

Wij zien het verslag der vergadering, waarin het vraagstuk van minimum-loon en maximum-arbeidsduur aan de orde komt, met belangstelling tegemoet.

DE BAROKSTIJL IN ITALIË.

Michelangelo had in zijn werken de antieke bouwvormen, die tot dusverre bij de meesters der Renaissance als voorbeelden hadden gegolden, slechts zeer uit de verte gevolgd. Hij streefde er naar nieuwe combinaties te vinden; zijne vrijere opvatting vond allengs meer ingang en zoo ontstond de bouwtrant, waaraan men gewoon is den naam van Barokstijl te geven.

De bouwwerken van dien stijl hebben een monumentaal karakter; grootsche verhoudingen gaan samen met een rijkdom van detail, die soms aan overlading doet denken. De zuilen worden slechts zelden meer gebruikt om in werkelijkheid iets te dragen; zij dienen bijna uitsluitend tot decoratie en worden daarom gaarne in verbinding met pilasters of halve zuilen toegepast. De decoratieve beeldhouwwerken krijgen een krachtig reliëf, dat tot zeer afwisselende schaduweffecten leidt. De frontons worden gaarne in den vorm van cirkelsegmenten gemaakt en dikwijls in het midden afgebroken; somtijds krijgt ook de plattegrond der gevels gebogen lijnen.

Bij den kerkbouw is, als plattegrond, het Latijnsche kruis regel. Een koepel wordt op het midden geplaatst, de beuken worden door pijlers gescheiden en met tongewelven gedekt. Door reliëf beeldhouwwerk, bekleeding der wanden met kostbare marmersoorten, vergulдsel, schilderwerk enz. wordt de indruk, dien het inwendige teweegbrengt, aanmerkelijk verhoogd. De gewelven zijn met zuilen, bogen, balustrades enz. beschilderd, waarboven, in een blauwen hemel, engelen en heiligen schijnbaar zweven. Door hunne groote kennis der perspectief konden de kunstenaars zich aan de moeilijkste composities wagen, waarbij sommige deelen geschilderd, andere en reliëf werden bewerkt, zoodat de overgang van plastiek tot schilderwerk onmerkbaar plaatswindt.

De voorgevels der kerken worden, naar het voorbeeld der St.-Pieterskerk, dikwijls met een zuil- of pilasterorde ter volle hoogte van het gebouw versierd. Soms komen echter ook twee pilasterorden boven elkander voor; naast de bovenste zijn dan, om den overgang van zij- en middenbeuken te maskeeren, reusachtige consoles aangebracht.

De paleizen, in de 17e en 18e eeuw in Italië verrezen, zijn grootsch van aanleg. Vooral wordt werk gemaakt van de trappen en hierbij worden de Genueesche voorbeelden van Alessi gevolgd. Ook de villa's verkrijgen thans het karakter van paleizen en worden door uitgestrekte tuinen met waterwerken, beeldgroepen, enz. omgeven. Veel zorg wordt in de groote steden besteed aan de versiering van straten en pleinen; vooral te Rome worden nu colonnades, monumentale trappen en fonteinen met smaak op verschillende punten aangebracht.

Ofschoon deze periode der Italiaansche bouwkunst in hoofdzaak de 17e en 18e eeuw omvat, moeten toch verschillende werken van meesters, wier leven nog in de 16e eeuw viel, tot haar gebracht worden. Onder deze architecten moet in de eerste plaats genoemd worden Giacomo della Porta, van Milaan (1541—1604). Zijn werk is de Sapienza, de universiteit van Rome, een gebouw, welks vertrekken om een langwerpige binnenplaats gerangschikt zijn. De vormen der architectuur, ofschoon betrekkelijk eenvoudig, hebben toch reeds echt Barokke motieven; in het bijzonder geldt dit van de kapel, die later door Borromini voltooid werd. Op Michelangelo geïnspireerd is het door Porta gebouwde Palazzo Paluzzi, dat zich door forsche detailleering onderscheidt. Als kerkbouwmeester schiep Porta in 1589 den gevel van San Luigi de Francesi te Rome. Hier is reeds duidelijk te zien, hoe de Barokstijl in de eerste plaats op effect bedacht was; hoewel de kerk uit een hoogen middenbeuk met lagere zijbeuken bestaat, heeft de bouwmeester zijn gevel zoo ontworpen, alsof de geheele kerk de volle hoogte van den middenbeuk had, zoodat er in het geheel geen verband tusschen kerk en gevel bestaat. Het benedengedeelte prijkt met Dorische, het bovendeel met Korinthische pilasters. Behalve de drie ingangen vindt men slechts één opening in den gevel en wel een venster, dat in den middenbeuk uitkomt; decoratieve nissen nemen overigens de plaats der vensters in. Bij den gevel van de door Vignola begonnen kerk Del Gesù te Rome, heeft Porta hetzelfde systeem gevolgd, doch het bovendeel zijner compositie niet breeder dan den middenbeuk gemaakt en de overgang tot het benedendeel door twee reusachtige consoles bewerkstelligd.

Beroemd zijn de fonteinen, te Rome door Porta gemaakt, vooral die op de Piazza d'Araceli, op de Piazza Navona en op de Piazza Colonna. Terwijl men later het effect van deze monumenten hoofdzakelijk trachtte te verkrijgen door de opspuitende watermassa's, is hier de architectuur, verbonden met de plastiek, hoofdzaak.

Welk een meester Porta was, wordt eerst recht duidelijk, als men de Fontana dell'Acqua Paola, het werk van Dominico Fontana (1543—1607) beschouwt. De schoone verhoudingen, die Porta's werken kenmerken, worden hier gemist, en het geheel maakt meer indruk door zijn reusachtige verhoudingen dan door den adel der lijnen. Het onderste deel wordt gevormd door vijf nissen, tusschen arcades geplaatst, waaruit het water te voorschijn komt; het bovendeel bestaat uit een opschriftbord, dat door een nis met het pauselijk wapen bekroond wordt, doch dat veel te zwaar is in verhouding tot de benedenverdieping.

Fontana was dan ook eigenlijk meer ingenieur dan architect. Hij maakte zich het eerst naam door het wederoprichten van een drietal Egyptische obelisken, die in den tijd der Romeinsche keizers naar de eeuwige stad vervoerd waren en als versiering van pleinen gediend hadden. De obelisken staan thans voor de Sint-Pieterskerk, op de Piazza del Popolo en bij San Giovanni in Laterano.

Het was voornamelijk Sixtus V, die dezen bouwmeester begunstigde. Hij deed door hem het Lateraan-paleis, het Quirinaalpaleis en het gedeelte van het Vaticaan, dat als Palazzo di Sisto quinto bekend staat, oprichten. Al deze gebouwen zijn uiterst streng van lijn; alle weelde van detail is angstvallig vermeden, en daardoor ontstaat een zekere droogheid, die den beschouwer onaangenaam aandoet. Bij het Quirinaal hindert bovendien de lage verdieping boven de kroonlijst, die het ensemble al te zeer drukt.

In 1592, toen Clemens VIII aan de regeering kwam, viel Fontana in ongenade; hij vertrok toen naar Napels, waar het reusachtige Palazzo reale en het Palazzo de Studi, waarin thans het museum gevestigd is, naar zijn ontwerpen gebouwd werden. Deze gebouwen zijn misschien nog eentoniger dan de Romeinsche.

Als het ware een overgang tusschen Porta en Fontana vormend, kan Martino Lunghi beschouwd worden, wiens geboorte- en sterfjaar onbekend zijn. De gevel van Santa Maria della Vallicella, ook wel Chiesa nuova geheeten, is zijn werk en een der beste voortbrengselen van het laatst der 16e eeuw. Het voorbeeld, door Porta in den gevel van San Luigi gegeven, is hier getrouw gevolgd, doch de strenge lijnen van Fontana bleven niet zonder invloed; slechts de portalen zijn meer in den geest van den Barokstijl. De kunstenaar heeft aan zijn geheelen gevel de hoogte van den middenbeuk der kerk gegeven en hem met een kolossaal frontispies, dat echter volstrekt niet met de dakhelling overeenkomt, afgedekt.

Onder de paleizen, door Lunghi gebouwd, moet het reusachtige Palazzo Borghese, door paus Paulus V gesticht, genoemd worden. De gevel aan de Piazza Borghese vooral maakt een monumentalen indruk. De vensters zijn door eenvoudige lijstwerken omsloten, die van de eerste verdieping prijken met afwisselend driehoekige en segmentvormige frontons; slechts de hoofdingang en het daarboven geplaatste venster zijn eenigzins rijker behandeld. Beroemd is de binnenplaats, die door galerijen wordt omgeven; de zuilen daarvan, beneden naar de Dorische, boven naar de Jonische orde, zijn twee aan twee geplaatst en dragen telkens een lijst, waarop de bogen rusten.

Meer dan de beide laatstgenoemde meesters, die nog slechts aarzelend de vormen van den Barokstijl toepasten, toonde Carlo Maderna (1556—1629) zich een ijverig volgeling van Michelangelo, door de antieke vormen vrijer op te vatten. Reeds bij zijn eerste werk, de gevel van Santa Suzanna te Rome, blijkt dit. Wel is het voorbeeld, door Porta in San Luigi gegeven, gevolgd, doch de benedenste pilasters zijn door rijke Korinthische halfzuilen vervangen, terwijl ook door festoenen, schilden, frontons en een balustrade boven het frontispies aan het geheel een meer decoratief karakter is gegeven. Maderna is ook de bouwmeester van den voorgevel der St.-Pieterskerk, die het door Michelangelo gegeven motief der kolossale zuilorde vertoont. Hoezeer Maderna hier bedoelde het gebouw een waardig uiterlijk te geven, is het hem toch slechts ten deele gelukt, daar de betrekkelijk kleine deuren en vensters veel schade doen aan het totaaleffect.

Eerst in de 17e eeuw begint de Barokstijl te toonen wat hij vermag. Te Venetië was in dezen tijd Baldassare Longhena werkzaam (1604—1682). In 1631 begon hij den bouw van een der prachtigste kerken dezer stad, Santa Maria della Salute. Het westelijk deel van dit gebouw is achtkant en bestaat uit een hoogen koepel, die door een lageren beuk omgeven wordt. Aan de oostzijde bevindt zich een koor door drie absiden omgeven, van een koepel voorzien en door twee slanke torens geflankeerd. De koepel boven het achtkante deel der kerk wordt door forsche consoles, die den trommel steunen, omgeven en dragen zeer veel bij tot het schilderachtig silhouet van het gebouw. Belangrijk is ook Santa Maria ai Scalzi, in 1646 begonnen. Longhena heeft hier kapellen naast den hoofdbeuk gemaakt en boven het koor een koepel aangebracht. De gevel bestaat uit twee verdiepingen en is met gekoppelde Korinthische halfzuilen, nissen met beelden, enz. rijk versierd. Het effect wordt zeer verhoogd door den rijkdom der materialen, uit verschillende marmersoorten bestaande. Deze decoratieve pracht wordt ook in het inwendige aangetroffen.

Onder de paleizen, door Longhena gebouwd, munt vooral uit het Palazzo Pesaro, dat een ongemeen sierlijken gevel heeft. De benedenste verdiepingen zijn als rustiekwerk behandeld en worden door een fijn gedetailleerd balkon afgesloten. De beide andere verdiepingen, hoewel met tamelijk strenge Jonische en Composiet-pilasters versierd, maken door het kwistig aangebrachte beeldhouwwerk een bijzonder rijk effect. Eigenaardig mag het heeten dat de compositie, ofschoon van 1670 dagteekenend, toch nog geheel vrij blijft van de grilligheden, die door de eigenlijke Barokmeesters Bernini en Borromini in zwang waren gekomen.

Giovanni Lorenzo Bernini (1599—1680) is ongetwijfeld de meest beroemde dezer beiden. Hij was aanvankelijk alleen beeldhouwer; zijn eerste werk als bouwmeester was de tabernakel boven het altaar der St.-Pieterskerk, waarbij bouwkunst en beeldhouwkunst elkander de hand reikten. Bernini begreep, dat onder den reusachtigen koepel slechts een tabernakel van buitengewone afmeting op zijn plaats zou zijn. De vroegere tabernakel der oude St.-Pietersbasiliek werd door schroefvormig gewonden zuilen gedragen en dit voorbeeld volgde Bernini bij zijn compositie na. Zoo wordt dan ook thans de troonhemel door vier dergelijke zuilen gedragen. Bernini voorzag ze echter van rijk plastisch ornement en van composiet kapiteelen, terwijl hij ze niet door een kroonlijst, doch door een soort van lambrequin verbond. Op iedere zuil plaatste hij een beeld en bekroonde het geheel

door vier consoles, die een wereldbol met daarop geplaatst kruis dragen. Het geheel werd in brons gegoten, dat ten deele van het Pantheon afkomstig is.

Toen in 1633 de tabernakel voltooid was, vond hij algemeene bewondering; later vonden de spiraalvormig gedraaide zuilschachten geen genade meer en werd het eens zoo beroemde werk met minachting beschouwd. Thans wordt echter Bernini's arbeid weder meer op zijn juiste waarde geschat.

In 1638 begon Bernini den bouw van een toren aan de noordzijde van den gevel der St.-Pieterskerk. Daar echter de fundamenten te zwak bleken om dezen last te dragen, werd de toren in 1647, toen hij bijna voltooid was, weer afgebroken. Sedert werden geen andere toevoegselen aan den gevel gemaakt; bij zijn groote breedte en betrekkelijk geringe hoogte heeft de façade nu den schijn niet voltooid te wezen.

Dat de werking zoo grootsch is, wordt veroorzaakt door de beroemde colonnades, welke Bernini ter zijde van het Sint-Pietersplein bouwde. Om de te groote breedte van den gevel minder hinderlijk te doen zijn, plaatste hij ter wederzijde eenvoudige Toskaansche galerijen, door beelden en balustrades bekroond. Deze galerijen zijn niet rechthoekig op den gevel geplaatst, doch naderen elkander eenigszins om dan ieder in een reusachtig halfrond over te gaan, in het midden waarvan zich telkens een fontein bevindt, terwijl de door Fontana opgerichte obelisk het middenpunt van het geheele plein vormt.

Daar het plein naar de St.-Pieterskerk toe langzamerhand stijgt, schijnt het den beschouwer veel grooter toe dan het werkelijk is. De eenvoudige architectuur der colonnades verhoogt ten zeerste het effect van den gevel. Bernini heeft er zijn eer in gesteld, de aandacht van zijn eigen schepping af te leiden, om het werk van Maderna zoo goed als kon te doen uitkomen en toont zich daardoor een echt kunstenaar, wien het niet om eigen roem alleen te doen is.

(Wordt vervolgd.)

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het voornemen bestaat op de gronden aan de laan van Nieuw Oost-Indië een sportterrein met feestlokalen en arena aan te leggen naar een ontwerp van den architect W. B. van Lieflant alhier. Volgens het ontvangen prospectus zou een naamlooze Vennootschap *Sportterrein Nieuw Oost-Indië* worden opgericht en kan over eene grondvlakte van bijna 3½ hektare worden beschikt, waarvan ruim 2 hektare eigendom van de Vennootschap zouden blijven, terwijl ongeveer 1 hektare voor bouwterrein bestemd wordt.

De ligging, op ongeveer 200 meter afstand van den Bezuidenhoutsche weg, is goed gekozen; wordt het terrein naar de nieuwste eischen ingericht, dan zal het niet aan belangstelling ontbreken en kan de residentie zich verheugen in eene schoone gelegenheid tot het houden van allerlei tentoonstellingen en wedstrijden; bovendien bestaat het voornemen een oefeningsschool voor wielrijders aan de inrichting te verbinden.

Voor aankoop van grond, aanleg der banen en stichting van het gebouw is ƒ 250,000 benoodigd, waarvoor 200 aandeelen ad ƒ 500 en 150 hypothecaire obligatiën ad ƒ 1000 zullen worden uitgegeven. De Vennootschap stelt zich voor binnen weinige jaren nagenoeg de geheele hypothecaire obligatieleening met de opbrengst van het bouwterrein te kunnen aflossen.

— In den loop der maand September zal een vergelijkend onderzoek plaats vinden voor de vervulling der betrekking van adspirant-ingenieur van 's Rijks waterstaat. Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische school te Delft, mits zij op 1 Januari e. k. niet ouder zijn dan 28 jaar.

Ansmm. Vrijdag 16 dezer zal alhier de buitengewone algemeene vergadering van Nederl. steenfabrikanten gehouden worden. Aan de orde is:

1e. Bespreking over het al of niet sluiten der campagne op een door de Vergadering vast te stellen datum.

2e. Steenkolenprijzen voor steenfabrikanten, leden der Vereeniging.

3e. Paragraaf 50 en 51 in de administratieve bepalingen der algemeene voorschriften van het Departement van Waterstaat.

4e. Bespreking van prijzen bij openbare aanbestedingen, informaties naar beschikbare voorraden enz.

Dank zij de hoogere steenprijzen was de toestand der steenfabrikanten in den laatsten tijd gunstiger en van over-productie schijnt in den eersten tijd geen sprake meer te zijn.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd: tot ingenieur 3e kl. J. J. A. van Breveldt, thans tijdelijk.

Toegevoegd: aan den chef der werken aan de Soloririer, de ingenieur 3e kl. H. Oostinjer.

Ontslagen op verzoek, eervol, wegens ziekte, de opzichter 2e kl. J. W. Coorengel.

Geplaatst in de res. Bantam, in de afd. Tjaringin, met Memes tot standplaats, de waarn. opz. 2e kl. A. J. Dijkstra.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat, is de civiel-ingenieur J. P. Textor benoemd tot tijdelijk adjunct-ingenieur bij de werken tot verbetering van den Rotterdamschen Waterweg en zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren S. Uden Masman en J. de Keuning, eerstgenoemde bij de sluiswerken te Nieuw-Statenzijl en laatstgenoemde bij de normaliseeringswerken van den IJssel.

— Krachtens ministrieele beschikking zal de adspirant-ingenieur van den rijkswaterstaat A. R. van Loon dienst doen ter standplaats Almelo.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technisch opzichter, volkomen vertrouwd met bureau- en terreinwerk. Salaris ƒ 80 à 90 per maand. Adres lett. IJ N 314, *Nieuws v. d. Dag*.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophisplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

W. BRANDSMA,

Lange Bleekerspad 153, Amsterdam.

Stoomtimmerfabriek en loonwagerij „HOLLAND".

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUISch Y.

Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à ƒ 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

RIBBENVERWARMINGSBUIZEN. - Haarlemsche IJzergieterij.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren en **Wielen**. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

SPOORWEGMATERIEEL. Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Bevoelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

DE LINT & CO., Rotterdam,

geven op aanvrag, het **album** en **prijzen** onzer **ZINKORNAMENTEN** enz. ter inzage af, en verstrekken alle gewenschte inlichtingen.

Hoogachtend,

LARONDELLE PETZER & Co.

Zinkornamentenfabriek, KEULEN.

STOOMTIMMER-

HOUTWOL-FABRIEK,

DIJKERMAN & BOLIZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Provincie Zuid-Holland.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **19**den **Augustus 1895,** des voormiddags te 11½ uren, zullen, onder nadere goedkeuring, door den Voorzitter, of een der Leden van het College van Gedeputeerde Staten der Provincie Zuid-Holland, en in bijzijn van den Hoofd-Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland, aan het lokaal van het Provincieal Bestuur te *'s-Gravenhage*, de beide volgende werken worden aanbesteed:

1°. **Het verhoogen en verzwaren van een gedeelte van den dijk langs de westzijde der haven van Middelharnis met bijkomende werken, benevens het verlengen en gedeeltelijk verbreeden van de steenglooiing op het buitenbeloop van dien dijk.**
Raming ƒ 8000.—.

2°. **Het maken van een bazaltmuur in de haven van Stellendam.**
Raming ƒ 7500.—.

De aanbestedingen zullen geschieden bij enkele inschrijving, overeenkomstig de Administratieve bepalingen, vastgesteld 3 September 1892.

De bestekken liggen ter lezing aan het lokaal van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland te *'s-Gravenhage*, en zijn voorts, op *franco* aanvrage, tegen betaling der kosten, te bekomen bij de boekhandelaars firma GEBROEDERS VAN CLEEF, Spui n°. 28a, te *'s-Gravenhage* en door hunne tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Nadere inlichtingen, ook omtrent de kosten der bestedingen, enz. zijn te bekomen aan het bureel van den Provincialen Waterstaat in Zuid-Holland, Trompstraat 19, te *'s-Gravenhage*.

De Gedeputeerde Staten der Provincie Zuid-Holland,

FOCK, *Voorzitter*.
F. TAVENRAAT, *Griffier*.

Openbare AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *ROTTERDAM* zijn voornemens op **Vrijdag** den **23 Augustus 1895**, des namiddags te **1** uur, ten Raadhuize alsdaar **aan te besteden:**

Het BOUWEN van eene SCHOOL aan de *Tweede Pijnackerstraat.*

Bestek, voorwaarden en teekening liggen op de gewone dagen en uren, ter kennisneming op de *Plaatselijke Secretarie* en in het *Stads-Timmerhuis* te *Rotterdam*, en zijn tevens voor **fl.—** verkrijgbaar bij Wed. P. VAN WAESBERGE & ZOON, Boekdrukkers, *Houttuin* No. 73.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan gemeld *Timmerhuis*. De aanwijzing in loco zal plaats hebben op *Dinsdag* den *13 Augustus* 1895, des voormiddags te 11 uur.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding vóór des namiddags één uur zijn ingeleverd in eene daarvoor aangewezen gesloten bus, geplaatst ter Gemeente-Secretarie, afdeeling Algemeene Zaken.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam*;

zullen op **Zaterdag 17 Augustus 1895**, des namiddags ten 2 ure, in het Gemeentehuis aanbesteden:

Het maken van eene Remming met Steigers en daarmede in verband staande werken, in de Voorzaan langs de Prins Hendrikkade.

Bestekken zijn tegen betaling van **ƒ 0.25** verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architect.

ZAANDAM, 9 Aug. 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:

H. J. C. VAN TIENEN.

De Secretaris,
ZAALBERG.

EXPLOITATIE VAN Keiengroeven,

Grès en Granit,

te Poulseur (op de Ourthe.)

Adres:

HUBERT VAN KAN,

Venloo.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **20sten Augustus 1895**, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 172.

Levering van DWARSLIGGERS, ten behoeve der Staatsspoorwegen, in vijf perceelen.

De besteding geschiedt volgens Art. 10 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Augustus 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer G. J. F. VAN VRIJBERGHE DE CONINGH, Ingenieur Chef der Werkplaatsen en Magazijnen te Utrecht en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 30sten Juli 1895.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **26n Augustus 1895**, des namiddags ten half twee ure **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed, volgens bestek No. 634:

Het maken van den onderbouw en het maken, leveren en opstellen van den Plaatijzeren Bovenbouw van een voetbrug op het stationsemplacement OLDENZAAL, in twee perceelen.

Begrooting 1e perceel (onderbouw *f* 1200.—, 2e perceel (bovenbouw) *f* 8500.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, Kamer **154**, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Eerste Nederlandsche Verzekering-Maatschappij

OP HET LEVEN,
tegen Invaliditeit en Ongelukken,
te 's-GRAVENHAGE.

Volteekend maatschappelijk kapitaal *f* 1.500.000.—

Verzekerd kapitaal tegen ongelukken in geval van:
Overlijden . . . . . **f 27.697.837,93.**
Levenslange, gehoele of gedeeltelijke onbekwaamheid tot werken „ 30.724.091,95.

DIRECTEUREN:
MR. H. GOEMAN BORGESIUS EN JHR. MR. W. SIX.
COMMISSARISSEN:
MR. J. G. PATIJN, J. VAN SONSBEECK, MR. A. F. K. HARTOGH, MR. J. A. ALTING BOSKEN, D. DROST JR., MR. E. H. J. M. VAN ZINNICQ BERGMANN, MR. R. FEITH, MR. A. J. E. JOLLES, J. T. CREMER, C. A. MEIJER.

Collectieve en Individueele verzekeringen. Verzekering van Aannemerspersoneel. **Korting van 8¼ percent** op de jaarpremie van collectieve verzekeringen, die voor **vijf jaren** worden gesloten.
Verlaging van premie, in overleg met den contractant, wanneer bizondere maatregelen worden genomen ter voorkoming van ongelukken.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

DUURZAAM, GEMAKKELIJK EN GOEDKOOP.

Chemisch bereide verf in alle kleuren.
FABRIEK KRAAIJENBURG, RIJSWIJK (Z.-H.)
Het ***Paviljoen*** *der* ***Ned. Gist- en Spiritusfabriek*** *te* ***Delft,*** *op 'de* ***Wereldtentoonstelling,*** *is met deze verf geschilderd, alwaar Prijscourant en Prospectus te verkrijgen zijn.*

Firma Van Leijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURANS & Co., Zuidblaak No. 78.
Directie te Valkenburg de heer SENFF.

HOOGERWERFF & Cº

Kinderdijk en Vlaardingen.
BULLIVANT'S BUIGZAAM STAALDRAADTOUW
voor verschillende doeleinden.
Afstands- en Peillijnen met Haspels.

BURGERS Rijwielenfabrieken

TE DEVENTER.
Magazijn **AMSTERDAM, Frederiksplein Achtergracht 5.**
Wegens voorbijgaand seizoen **allerlaagste prijzen, hoogste garantie,**
REPARATIEN en **ONDERDEELEN** billijk, spoedig en solied.
Vraag *PRIJSCOURANT* en *INLICHTING.*

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°33 — ZATERDAG, 17 Aug. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Reeds dikwijls hebben wij gelegenheid gevonden een en ander over de regeling van loon en arbeidsduur, zooals die in sommige gedeelten des Rijks is ingevoerd, en die zoo vaak een onderwerp van bespreking in allerlei kringen uitmaakt, in het midden te brengen.

Nu de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek weldra de vraag zal behandelen: „Is het wenschelijk, dat bepalingen worden gemaakt betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur voor de arbeiders, werkzaam in dienst van openbare besturen of bij uitvoering van bestekken, door die besturen vastgesteld?", en nu de preadviezen bekend zijn geworden, door Prof. Mr. N. G. Pierson, Mr. M. W. F. Treub, Prof. Mr. W. A. Reiger en den Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel uitgebracht, komt als het ware van zelf deze quaestie weer aan de orde.

Het is jammer, dat de politiek zich van dit vraagstuk heeft meester gemaakt; nu kon het gebeuren, dat, zooals wij in de dagbladen vermeld vonden, de zakelijke inhoud van de preadviezen der drie uitgenoodigde rechtsgeleerden reeds van te voren kon worden vastgesteld door ieder, die wist welke richting op staatkundig gebied zij volgden.

Wij, die met politiek ons niet bezig houden, en die de zaak alleen van de practische zijde bezien, stellen natuurlijk het meeste belang in de quintessens van het rapport, door den Rijksbouwmeester Knuttel uitgebracht.

De stelling, waarvan deze heer uitgaat en waarop hij zijn geheele verdere redeneering bouwt, is deze: „Het is in het belang van het werk, dat de werklieden behoorlijk worden bezoldigd en niet te lang arbeiden". Kan deze stelling bewezen worden, dan volgt daaruit al het overige van zelf; is het bewijs niet te leveren, dan moeten alle gevolgtrekkingen, uit deze stelling gemaakt, als onjuist worden beschouwd.

Wanneer de heer Knuttel zegt, dat het in het belang is van het werk, dat de werklieden behoorlijk worden bezoldigd en niet te lang arbeiden, dan kan hij daarmede niet anders bedoelen dan dat de deugdzaamheid van het uitgevoerde bouwwerk in rechte reden stijgt met het loon en in omgekeerde reden met den werktijd per dag. Natuurlijk heeft hij hier aan zekere grenzen gedacht en het kan daarom zijn dat zijn bedoeling was het maken van goed werk onmogelijk te achten bij een arbeidstijd boven en een uurloon beneden die grenzen.

Wat hiervan echter ook zij, zooveel staat vast dat, is de stelling juist, men dan aan de werken als zij voltooid zijn zal moeten kunnen zien of in het bestek bepalingen tot regeling van loon en arbeids-duur zijn opgenomen geweest of niet. Is dit voor een deskundige niet mogelijk, dan vervalt de geheele redeneering door den heer Knuttel gevoerd.

Wij hebben om dit punt te onderzoeken ons naar Amsterdam begeven, omdat het in deze gemeente is dat de regeling der loon- en arbeidsduurquaestie reeds het langst bestaat. Wij hebben daar werken, vóór de invoering der bepalingen uitgevoerd, vergeleken met andere na die invoering tot stand gebracht en wij hebben geen het minste verschil kunnen bespeuren. Wij hebben een oud-gemeente-ambtenaar geraadpleegd en deze om zijn oordeel gevraagd; het bescheid was, dat de meerdere of mindere deugdelijkheid van een uitgevoerd werk alleen afhing van de bekwaamheid, ervaring en oplettendheid van het opzichthebbend personeel en dat verhooging van loon per uur voor het werkvolk, op de wijze zooals dit bij de invoering der bepalingen plaatsvond, volstrekt geen invloed op de qualiteit van het werk had.

Dit alles zijn bewijzen *tegen* de stelling, door den heer Knuttel geformuleerd, en wij aarzelen dan ook niet haar als onjuist te verklaren, ons ondertusschen aanbevolen houdende voor de gronden, die de Rijks-

bouwmeester wellicht alsnog zal kunnen bijbrengen.

Nu dus niet is aangetoond kunnen worden, dat de regeling der loonen en van den arbeidsduur invloed heeft op het werk, kan van zelf niet worden volgehouden, dat het in het belang der *werkgevers* is hiertoe maatregelen te nemen, hetzij dan de aanbestedingen openbaar zijn of niet.

De heer Knuttel spreekt dan verder nog van misbruiken, de belangen der werklieden schadende, die uit de openbare aanbestedingen moeten verdwijnen, en hij herhaalt hier wat reeds zoo dikwijls gezegd is, dat de werklieden, om werk te krijgen, gedwongen worden onder de markt of het standaardloon te arbeiden. Hij geeft daarmede dus toe, dat de werkloonen per uur in de bouwvakken bepaald worden door vraag en aanbod. Wij hebben dit nimmer kunnen bespeuren, en daarom zou het ons zeer verheugen, indien de Rijksbouwmeester de gevallen opnoemde, die hem bekend zijn. In de groote steden heeft, al van oudsher, in de bouwvakken een standaardloon bestaan, waaronderd *niemand* werkte. Weet nu de heer Knuttel gevallen te noemen dat, op een tijd toen dit loon b.v. 18 cent per uur was, werklieden zich aanboden voor 16 cent, alleen maar om aan het werk te komen? De enkele aannemers, die, van het platteland naar de groote steden met hun volk komende, aanvankelijk nog plattelandsloonen uitbetaalden, zagen zich al spoedig verplicht het stadsloon uit te betalen.

De wijze, waarop de heer Knuttel de minimumloonen door de openbare bestekken wil doen bepalen, zal niet bijster in den smaak der werklieden vallen. Hij wil toch, dat dit minimum in den regel niet hooger mag zijn dan het loon, dat in de plaats, waar het werk uitgevoerd wordt, als normaal voor volslagen, hun werk verstaande werklieden kan aangenomen worden. Deze regeling zou dan waarschijnlijk moeten dienen om te beletten, dat onder de markt gewerkt werd, iets waarvoor de heer Knuttel, doch o. i. zonder grond, zeer bevreesd schijnt.

Hoe weinig voordeel de werklieden van eene regeling, als die door den Rijksbouwmeester wordt voorgesteld, zouden hebben, kan het best met een voorbeeld worden toegelicht. Het is al weder naar Amsterdam, dat wij hiertoe onze blikken moeten richten. Op het oogenblik, dat daar de regeling voor de gemeentewerken werd ingevoerd, bedroeg het standaardloon per uur voor een timmerman 20 cent, en het was nog niet lang op dit cijfer. Was hier dus het systeem van den heer Knuttel toegepast, dan had het minimumloon voor een timmerman officieel op 20 cent moeten zijn vastgesteld. De gemeente heeft dit echter niet gedaan, doch 23 cent als minimum voor *alle* werklieden zonder onderscheid bepalende, den timmerlieden, een voordeel van 3 cent per uur verschaft. Het is dan ook te begrijpen dat de Amsterdamsche timmerlieden voor zoover zij op gemeentewerken arbeiden, met de minimum-bepaling ingenomen zijn. Maar nu de metselaars? Op het oogenblik dat het uniforme minimum van 23 cent werd ingevoerd, was het standaardloon voor de goede metselaars daarmede gelijk. Hier was dus gehandeld geheel naar den door den Rijksbouwmeester voorgestelden regel en was dus alleen werken *onder* het bestaande loon onmogelijk gemaakt. De metselaars, evenwel zeer goed wetende dat werken *onder* het bestaande loon niet voorkwam en de loonsregeling slechts wenschende in zooverre als zij aanzienlijke *loonsverhooging* met zich bracht, bleven ontevreden en voelen zich nog altijd bij de timmerlieden achteruitgesteld. Reeds kwamen zij met eischen voor den dag, waarbij een uurloon van 28 cent werd verlangd. Tot dusverre bleken zij nog niet sterk genoeg om de inwilliging van die eischen te verkrijgen.

Wij hebben er reeds vroeger op gewezen hoe jammer het is geweest, dat de eerste regeling van loon- en arbeidsduur hier-te-lande op groote schaal, die te Amsterdam, zoo onbedacht is ondernomen. Politieke overwegingen hebben daarbij den doorslag gegeven en de oogen doen sluiten voor allerlei gebreken in de regeling, die, ware de politiek buiten spel gebleven, hadden kunnen worden verwijderd.

Jammer was het ook dat de Raad, in hoofdzaak uit kooplieden en rechtsgeleerden samengesteld en van deskundige voorlichting zoo goed als verstoken, de regeling moest ondernemen zonder het advies van mannen der practijk te hebben ingewonnen.

Zonderling mag het heeten, dat de loon-en-arbeidsduurquaestie vooral besproken wordt in kringen, die men zou meenen dat daarvoor nu juist niet de meest geschikte zijn, omdat zij hoofdzakelijk bestaan uit kamergeleerden; de technici hielden zich tot dusverre nog maar zelden met dit vraagstuk bezig.

Het staat te vreezen, dat ook de besprekingen in de vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek hoofdzakelijk zullen worden gevoerd door hoogleeraren, meesters in de rechten en politici, en dat men dus een herhaling zal krijgen van nuttelooze debatten, als bij de behandeling van de motie Gerritsen in de Tweede Kamer plaats vonden.

Dat de practijk tot dusverre de wenschelijkheid van loon-en-arbeidsduur-bepalingen heeft doen erkennen, zouden wij niet willen beweren. Men voert dikwijls aan, dat van het initiatief der openbare besturen een gunstige invloed op den loonstandaard in het algemeen te wachten is.

Wat daarvan aan is, kan weder te Amsterdam worden waargenomen. Daar doet de gemeente aan *alle* ambachtslieden 23 cent per uur uitbetalen, maar een vereeniging van patroons die gaarne den schijn aanneemt van hetzelfde te doen, geeft dat loon *alleen* aan timmerlieden en metselaars, en laat de andere vakbeoefenaars op hun tot dusverre bestaanden loonstandaard blijven.

Leden dezer patroonsvereeniging hebben thans het nieuwe Postkantoor te Amsterdam aangenomen. Het Rijk laat hen daar vrij in de bepaling van het loon; onwaarschijnlijk achten wij het niet dat timmerlieden en metselaars *f* 0.23 per uur zullen ontvangen, maar dat alle andere werklieden niet meer zullen krijgen dan het oude loon.

Te verwonderen is het niet, dat in werkmanskringen, ook zelfs onder timmerlieden — die tegenwoordig te Amsterdam de meest begunstigde der ambachtslieden zijn — geklaagd wordt dat de nieuwe regeling het voordeel niet heeft gegeven, dat verwacht werd. Stukwerk, toch reeds door vele aannemers bij voorkeur gegeven, is nu schier overal regel geworden en op de prijzen voor dit stukwerk betaald, bleef de regeling nagenoeg zonder invloed. Vraag en aanbod heerschen hier, als te voren onbeperkt, maar toch gaan ijverige en bekwame werklieden bij voorkeur bij die bazen in dienst, waar zij zekerheid hebben stukwerk te krijgen, daar dit hun meer voordeel oplevert dan werken per uur onder de nieuwe bepalingen. Slechts wie, niet tot de bekwaamsten behoorende, per uur moet werken, heeft bij het bestaan van een minimumloon belang. De patroon zorgt wel dat hij deze daggelders tot een zoo klein mogelijk aantal beperkt. Houdt men dit alles in het oog, dan wordt het duidelijk waarom ook na de invoering der nieuwe bepalingen te Amsterdam slechts betrekkelijk weinig

werklieden met een hooger weekloon dan vroeger naar huis zijn gegaan.

De practijk geeft dus den heer Pierson gelijk, die meent dat van het initiatief der openbare besturen geen invloed op den standaard van het loon te verwachten is. Merkwaardig is zeker de opmerking van dezen geleerde in zijn preadvies; „het dagloon regelt zich naar de dagelijksche waarde van den arbeid, maar de meening, dat die waarde door overmatige verlenging der werkuren klimt, is een vooroordeel". De merkwaardigheid ligt hier vooral in het woord *overmatig*; welke maat mag niet overschreden worden? Men mag evenwel tevens vragen wat onder de dagelijksche waarde van den arbeid wordt verstaan.

Voorbeelden kunnen hier alweer het helderste inzicht geven. Men denke zich een aannemer, die op één dag door een zeker aantal metselaars en opperlieden een zeker getal kubieke meters metselwerk kan doen verrichten als hij hen elf uur laat werken. De waarde van den arbeid, door die werklieden verricht, staat voor den aannemer dan gelijk met die van het werkloon, door hem voor die kubieke meters betaald.

Wordt nu evenwel elf uur per dag te veel geacht en laat men het volk per dag slechts acht uur werken, dan vermindert, evenredig met het aantal voltooide kubieke meters metselwerk, de dagelijksche waarde van den arbeid voor den aannemer, die natuurlijk aan de werklieden nu niet meer uitbetaalt dan het loon, door hen met die mindere hoeveelheid verricht werk verdiend. Zoozeer is men in de practijk hiervan doordrongen, dat de betaling van eenigszins belangrijke metselwerken aan de arbeiders altijd geschiedt per 1000 steenen; op deze wijze wordt de dagelijksche waarde van den arbeid, welk het aantal werkuren ook zij, voor meester en gezel het grootst.

Over het algemeen stellen de kamergeleerden, die zich met het vraagstuk van loon- en arbeidsduur bezighouden, de bouwvakken te veel gelijk met fabrieksnijverheid; uit dit generaliseeren kunnen veel verkeerde conclusies verklaard worden. Twaalf uur werken in de vrije lucht is zeker niet ongezond, acht uur arbeiden in een muf fabrieckslokaal is ongetwijfeld veel nadeeliger. Wij zijn er benieuwd naar, welk urental door den heer Pierson als „niet overmatig" zal worden beschouwd.

De conclusie van Mr. Treub vraagt vooral de aandacht om de verklaring, dat bepalingen betreffende minimum-loon en maximum-arbeidsduur alleen wenschelijk zijn „mits men zich daarbij noch beperking van werkloosheid, noch stelselmatige opdrijving van het weekloon ten doel stelle." Dit is in lijnrechten strijd met het aangevoerde in het bekende adres van Amsterdamsche architecten en aannemers, hetwelk in 1893 ingediend, voor een goed deel tot de invoering der thans vigeerende bepalingen den stoot heeft gegeven. In dit adres toch wordt onder meer, als ter bestrijding van werkloosheid dienstig, aanbevolen: *„het verkorten van den arbeidsduur*, evenwel met daarmede evenredige *loonsverhooging*". In een nader adres dier deskundigen heette het andermaal „dat zij overtuigd zijn dat door inkrimping van den werktijd in den winter werkloosheid wel is waar niet uit den weg geruimd, dan toch verminderd zal worden". Zeker mag men dan ook aannemen dat de Amsterdamsche Raad, toen hij zijn bekende bepalingen in het leven riep, de bedoeling heeft gehad om, zooveel dit in zijn vermogen was, werkloosheid tegen te gaan. Het klinkt nu zonderling van een der ijverigste voorstanders der thans in werking zijnde regeling te vernemen dat zij niet deugt voor zooverre daarmede bestrijding van werkloosheid bedoeld mocht zijn.

Ook aan de stelselmatige opdrijving van het werkloon, thans door den heer Treub veroordeeld, heeft de Amsterdamsche Raad zich, en dat nog wel onder medewerking van dien heer, schuldig gemaakt, door een uniform minimum, dat volstrekt geen verband houdt met de bestaande standaarden, in te voeren. Is de heer Treub van 1895 een andere dan die van 1893? Men zou het haast gelooven. Of moet in de verklaring: „Bij de onmogelijkheid om loon-minima te bepalen, welke in verband met de beperking van den arbeidsduur met wiskunstige zekerheid zijn vast te stellen, acht ik het nadeel van een te laag grooter dan dat van een iets te hoog gesteld minimum", als verontschuldiging voor den Amsterdamschen Raad dienen? Maar dan heeft de heer Treub al een zonderling denkbeeld van wiskunde. Men oordeele slechts.

Vóór de Amsterdamsche regeling in zwang kwam, werd daar ter stede in den regel als maximum 12 uur des zomers gewerkt. De Raad bepaalde dit maximum op 11 uur, zoodat een werkman die b. v. 20 cent per uur verdiende, in plaats van f 2.40 slechts f 2.20 per dag zou ontvangen. Om dit verlies goed te maken, ware een loon van 22 cents ruim voldoende geweest, en toch is 23 cents vastgesteld. Voor werklieden, die 18 cents per uur verdienden, ware een minimum van 20 cents reeds te veel, en toch krijgen ook deze.... 23 cents! Daar zijn geen Van Pesch of Van Geer voor noodig, om wiskunstige zekerheid te verkrijgen, dat de Amsterdamsche Raad de minima voor de meeste arbeidsvakken veel te hoog heeft gesteld, en alleen dat voor de metselaars te laag.

Wij voor ons zien het nut van een regeling als de Amsterdamsche voorshands niet in, en het zou ons niet verwonderen, als de vergaderde staathuishoudkundigen onze meening deelden. Wil men op de verschillende plaatsen een standaardloon vaststellen, het zij zoo, doch dan doet men niets anders dan de bestaande loonen voor ieder vak als het ware sanctionneeren, zooals de heer Knuttel wil.

Ja, maar dan heeft het werkvolk er niets aan, zullen velen zeggen. Ons antwoord is, dat wie dezen werklieden een geschenk wil maken, zij het dan met een politiek of een ander oogmerk, in zijn eigen zak mag tasten. Het bevoordeelen van enkelen ten koste van allen schijnt ons nog altijd onrechtvaardig.

DE BAROKSTIJL IN ITALIË.

(*Vervolg en slot van bladzijde* 254.)

Had Bernini hier reeds doen zien, hoezeer hij door rekening te houden met de wetten der perspectief, een grootsch effect wist te bereiken, nog meer bleek zijn vaardigheid, toen hij op een zeer ongunstig terrein tusschen het plein van St.-Pieter en het Vaticaan de monumentale trap, die den naam van Scala regia verkreeg, bouwde. Daar de trap, naar boven toe, telkens smaller wordt, krijgt de beschouwer van beneden af den indruk, alsof zij veel langer is dan in werkelijkheid. Ter wederzijde van de trap staan Jonische zuilen, die een tongewelf dragen.

Zoo vermaard was Bernini, dat zijn diensten ook buiten Italië begeerd werden. Sedert Levau aan het Louvre te Parijs werkzaam geweest was, ontbrak aan dat gebouw nog slechts de oostelijke gevel. Een ontwerp, door dezen architect opgemaakt, had in 1664 reeds een begin van uitvoering gekregen, toen Colbert de staking der werkzaamheden gelastte, daar hij den gevel in grootschere vormen wilde opgetrokken zien. Een wedstrijd onder de voornaamste architecten van

Frankrijk werd uitgeschreven, en Bernini, die als de grootste bouwmeester dier dagen gold, werd als scheidsrechter benoemd.

Geen der plannen vermocht zijn goedkeuring weg te dragen. De Fransche architecten schreven dit afkeurend oordeel toe aan zijn wensch, om zelf het werk te maken. Mogelijk is het, dat deze gedachte bij Bernini is opgekomen; wat evenwel van de toen gemaakte plannen voor het nageslacht is bewaard, wettigt zeker de uitspraak van den Italiaanschen architect. Bernini, die toen reeds een grijsaard was, werd evenwel naar Parijs ontboden, waar hij, met vorstelijke eer ontvangen, weldra een fraai ontwerp gereed had. Toen begonnen evenwel allerlei intriges tegen hem, die reeds spoedig ten gevolge hadden, dat hij onverrichter zake ontstemd en verbitterd naar Rome terugkeerde. De geneesheer Claude Perrault, die, gesteund door het hof, de bestaande Louvrecolonnade bouwde, heeft aan Bernini's ontwerp verscheidene motieven ontleend.

Bernini's grootste mededinger was zijn tijdgenoot Francesco Borromini (1599—1667), een man, die misschien even talentvol als hij, toch als mensch minder hoog stond. Zijn naijver op zijne mede-kunstbroeders heeft hem, vooral in de oogen van het nageslacht, in een zeer ongunstig licht geplaatst. Meer nog dan Bernini heeft Borromini neiging tot het bizarre, wat reeds blijkt uit zijn eerste bouwwerk van belang, de kerk San Carlo alle quattro fontane te Rome, in 1640 begonnen. De kerk ontleent haar naam aan het plein, waaraan zij gelegen is en dat door Fontana met vier fonteinen versierd is. Het terrein, voor den kerkbouw beschikbaar, was zeer onregelmatig, zoodat Borromini genoodzaakt was een zeer eigenaardigen plattegrond te ontwerpen. Hij maakte de kerk ovaal, zonder kruisbeuken en plaatste aan de beide lange zijden halfronde, aan de beide korte zijden daarentegen segmentvormige nissen. Al de lijnen van den plattegrond zijn gebogen; de muren zijn versierd met eene Korinthische zuilenorde, die tot ondersteuning van een ovalen koepel dient. Ook de gevel vertoont in plattegrond gebogen lijnen, één bolle in het midden en twee holle daarnaast. Een kroonlijst deelt den gevel in twee verdiepingen; zuilennissen, beelden, vazen enz. zijn in groote verscheidenheid ter versiering aangebracht. De bekroning van den gevel wordt gevormd door een groot ovaal schild, hetwelk door zwevende engelfiguren schijnbaar gedragen wordt.

Dit gebouw maakte op de tijdgenooten niet minder indruk dan Bernini's tabernakel. De beide kunstenaars, die naar het voorbeeld van Michelangelo zich geheel van de bestaande overlevering hadden vrijgemaakt, werden algemeen bewonderd en ook wij kunnen deze bewondering deelen. De invloed van Bernini deed zich vooral bij zijn leven gelden; Borromini was als het ware zijn tijd vooruit en zijn richting vond pas na zijn dood algemeen ingang. Het is uit deze miskenning wellicht, dat vele der minder edele karaktertrekken van Borromini verklaard moeten worden.

In zijn latere werken toont hij nog meer neiging tot het bizarre De gevel van het Oratorio di San Filippo Neri te Rome, in 1650 begonnen, geeft daarvan het bewijs in zijn zeer ongewone vensteromlijstingen en zijn uit rechte en gebogen lijnen samengesteld fronton. Ook de kerk San Ivo, die Borromini bij de Sapienza te Rome bouwde, toont een grooten rijkdom van oorspronkelijke gedachten. Zij heeft, als toespeling op de H. Drieëenheid, in plattegrond den vorm van een gelijkzijdigen driehoek, welks hoeken door nissen vervangen zijn; tegen ieder der zijden bevindt zich een absis. De koepel rust op een trommel, die in plattegrond uit zes cirkelsegmenten is samengesteld en draagt een rijkgevormde lantaarn, welke door een schroefvormige spits bekroond wordt. Het geheel is rijk en schilderachtig en behoort ongetwijfeld tot het meest oorspronkelijke, wat de 17e eeuw heeft voortgebracht.

In denzelfden geest als Bernini en Borromini was ook Pietro Berrettini da Cortona (1596—1669) werkzaam. Vooral als eigenlijk gezegd decorateur maakte hij zich naam. Zijn werk zijn de decoraties van de zalen in het Palazzo Pitti te Florence. De wanden, waartegen de schilderijen zijn opgehangen, liet hij geheel zonder sieraad. De overgang van de muren tot de zoldering wordt evenwel gevormd door rijkversierde lijsten, paneelen, enz. Sommige deelen dezer decoratie zijn geschilderd, andere in reliëf bewerkt. Niet minder prachtig zijn de versieringen van de Chiesa nuova en van San Carlo al Corso te Rome.

Doch ook als bouwmeester in den eigenlijken zin des woords trad Cortona op. Van zijn hand is het ontwerp voor den gevel van Santa Maria della Pace te Rome, een schepping, die zoo in den smaak viel, dat in 1659 bij pauselijke breve verboden werd aan de kerk en het daarvoor gelegen plein ooit eenige verandering te maken. Het meest karakteristieke motief van dezen gevel is het halfcirkelvormig uitgebouwde portaal, dat door Dorische zuilen wordt gedragen. Dit portaal heeft slechts de halve gevelhoogte; daarboven krijgt de gevel een gebogen plattegrond en is hij met composiet-pilasters versierd, welke twee in elkander geschoven frontons dragen.

Een volgeling van Borromini was de Theatijner monnik Guarino Guarini (1624—1685). Zijn hoofdwerken zijn ontstaan na 1670; de kerk van San Gregorio te Messina, door hem gebouwd, overtreft door haar fantastische vormen Borromini's scheppingen verre. De frontons en raamomlijstingen zijn allergrilligst; naast de kerk staat een toren, die door een schroefvormig opstijgende spits, met het pauselijk wapen daarboven, bekroond wordt. Het Palazzo Carignano te Turijn, mede naar Guarini's plannen opgetrokken, herinnert door zijn gekroonden gevel zeer aan Borromini.

Een ander geestelijke, de Jezuïet Andrea dal Pozzo (1642—1709), was voornamelijk als decorateur werkzaam Talrijk zijn de kerken, die hij voor zijne ordebroeders versierde. Zijn groote bedrevenheid in de perspectief kwam hem uitnemend te stade bij de gewelfbeschilderingen, waarbij hij zuilenbogen en andere bouwdeelen op de meest bedrieglijke wijze wist na te bootsen, om daardoor de kerken hooger te doen toonen dan zij werkelijk zijn. Van de talrijke decoraties in dien geest is die in San Ignazio te Rome het meest bekend. De koornisversiering dezer kerk is eveneens door Pozzo geordonneerd, terwijl ook het altaar van den H. Ignatius, in il Gesù te Rome, mag worden genoemd als een voorbeeld der weelderige versieringswijze, die deze meester gaarne toepaste.

In de werken der beide laatstgenoemde kunstenaars bereikt de Italiaansche Barokstijl zijn grootsten rijkdom. Het is eigenaardig dat de 18e eeuw, die in Frankrijk en Duitschland den Rococostijl met al zijn overlading zag ontstaan, den Italiaanschen bouwtrant tot veel strengere vormen terugbracht. Reeds in de 17e eeuw was de meer strenge richting, welke in de werken van Dominico Fontana werd opgemerkt, nooit geheel verdwenen.

Als haar vertegenwoordiger moet Carlo Fontana (1634—1714) genoemd worden, die in het Palazzo Bolognetti en het Palazzo Grimani twee werken schiep,

die, ofschoon merkwaardig sober van lijnen, toch door hun groote afmetingen en goede verhoudingen een goeden indruk maken. Een leerling van dezen Fontana was Alessandro Specchi, die in vereeniging met Francisco de Sancti de beroemde Spaansche trap bij Santa Trinita de Monti bouwde; op meesterlijke wijze is hier van de ongelijkheden van het terrein gebruik gemaakt.

Een ander leerling van Fontana, Filippo Juvara (1685—1735) bouwde het klooster della Superga te Turijn, een der beste voortbrengselen van de Italiaansche bouwkunst uit het begin der 18e eeuw. Naar het voorbeeld van de Sapienza te Rome bestaat dit klooster uit een ruim plein, met galerijen omheen, die toegang geven tot de verschillende vertrekken. Aan de eene zijde van het plein bevindt zich de kerk, die in plattegrond cirkelvormig is, voor het grootste gedeelte buiten het hoofdgebouw voorspringt en door een reusachtigen koepel, blijkbaar op dien der St.-Pieterskerk geïnspireerd, bekroond wordt. Ter wederzijde staan klokketorens, die, uitmuntend van silhouet, nog een beslist Barok-karakter hebben. Een monumentaal en toch streng effect is bereikt door het aan de kerk gebouwde portiek, de eerste nabootsing van een antieken tempel, door de Renaissance in Italië uitgevoerd. Terrassen en trappen volmaken het geheel.

Strenger nog dan dit werk is de door Alessandro Galilei (1691– 1737) uitgevoerde gevel der kerk van San Giovanni in Laterano te Rome. Deze gevel vertoont Michelangelo's groote pilasterorde; de middenste pilasters zijn door halfzuilen vervangen en dragen een fronton. Het geheele muurvlak tusschen de pilasters wordt door bogen ingenomen, die door een kroonlijst in twee deelen gescheiden zijn. De gevel met zijn attiek en de reusachtige beelden daarop, geheel in den geest van Palladio gedetailleerd, is een der meest indrukwekkende van de aan grootsche monumenten zoo rijke eeuwige stad.

Meer in den geest van Bernini werkte Ferdinando Fuga (1699—1780), wiens gevel van Santa Maria Maggiore het meest overeenkomt met de 18e-eeuwsche werken buiten Italië. Hier zijn de twee verdiepingen ieder met pilasters versierd en is de overgang van het smallere bovendeel tot het breedere benedendeel op de gebruikelijke wijze door twee groote consoles bewerkstelligd.

Het laatste werk van beteekenis, dat de Italiaansche bouwkunst schiep, is het door Luigi Vanvitelli (1700—1773) ontworpen kasteel Caserta bij Napels, een der grootste bouwwerken van Europa. Het is 180 M. lang en 140 M. breed en bevat vier binnenplaatsen. Behalve een monumentale trap, een achthoekige koepelzaal, een rijke kapel en tal van vertrekken en galerijen, bevat dit gebouw ook een volledigen schouwburg. De gevels zijn droog en eentonig; het schijnt of hier de richting van de Fontana's nog nagewerkt heeft.

Gelijk men ziet is de 18e eeuw, die in Duitschland en Frankrijk aanvankelijk tot zulk een buitensporige vormenweelde leidde, voor de architectuur in Italië een tijd van terugkeer tot strengere opvattingen. Het is daarom misschien oneigenlijk van een 18e-eeuwschen Italiaanschen Barokstijl te spreken. De Duitschers plegen hier het woord „Spät-Renaissance" te bezigen en duiden daarmede dan de strengere vormen aan, die zoowel in Italië na 1700 gebruikelijk waren, als die in Frankrijk tot den Louis XVI-stijl leidden, of in Engeland de Palladiaansche richting kenmerkten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. De 25ste algemeene vergadering der Nederlandsche Vereeniging voor Localaalspoorwegen en Tramwegen zal gehouden worden op Vrijdag 23 Augustus, te 10½ uren, bij Krasnapolsky.

Behalve de gewone werkzaamheden zullen alsdan twee bestuursleden gekozen moeten worden; periodiek aftredenden zijn de heeren C. F. Loder en S. Hamelink.

Mr. J. Waltman zal de gedachtenwisseling inleiden over het wetsontwerp tot herziening der personeele belasting, met het oog op de belasting der paarden, die voor tramrijtuigen worden gebruikt.

— De algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal op Donderdag 19 September gehouden worden.

Haarlem. De heeren C. J. van Vassen en J. Koorevaar Pz., die den Raad voorloopige concessie vroegen voor den aanleg van een electrischen tram met bovengrondsche geleiding, kunnen zich niet vereenigen met het afwijzend advies van B. en W. en hebben aan de leden van den Raad een gedrukt stuk toegezonden, waarin zij trachten aan te toonen dat electrische banen boven elk ander vervoermiddel de voorkeur verdienen.

Nijmegen. De plaatselijke commissie voor bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst, die zich inzake de Valkhofkapel schaart aan de zijde van den heer J. J. Were, heeft in overleg met genoemden architect het Gemeentebestuur vergunning gevraagd om de heeren Jhr. Mr. Victor de Stuers, referendaris bij het Ministerie van binnenlandsche zaken, G. W. van Heukelum, pastoor te Jutfaas, G. Humann, architect te Essen, Dr. Reusens, professor te Leuven en Dr. W. Pleijte, directeur van 's Rijksmuseum te Leiden, uit te noodigen gezamenlijk advies uit te brengen omtrent de wijze, waarop de kapel behoort te worden hersteld en voor het vervolg bewaard.

Het Gemeentebestuur deed den Raad het voorstel de gevraagde toestemming te verleenen, waartoe besloten werd en de wenschelijkheid, in den Raad betoogd, dat door de commissie ook eene uitnoodiging worde gezonden aan de heeren Were en Schrant, de laatste oud-leeraar te Nijmegen, voad algemeene instemming.

Tevens werd de commissie bij voorbaat gemachtigd tot de ontgraving van de fundeering onder den noordelijken vleugel der ruine van den bouw van Barbarossa, gelegen op eenigen afstand van de kapel. Deze ontgraving acht de heer Were met de commissie noodig; hij schreef immers: „om tot grootere zekerheid te komen, dienen nieuwe opgravingen te geschieden, welke hoogstwaarschijnlijk gedeelten der fundeeringen aan het licht zullen brengen, zoowel van de Romeinsche als Karolingische bouwwerken. In de eerste plaats zou men moeten ontgraven ter plaatse waar het Karolingisch werk nog boven den grond is bewaard, dat is bij Barbarossa's kapel, waar in het aansluitend muurwerk de roode metselspecie wordt gevonden..... Eerst wanneer wij een overzicht hebben over de fundeeringen van andere gedeelten van het paleis, kan met de grootst mogelijke kans voor zekerheid over den ouderdom der achthoekige kapel worden beslist."

Koevorden. Gedeputeerde Staten der provincie Drente hebben aan de Dedemsvaartsche Stoomtramwegmaatschappij concessie verleend voor het doortrokken der tramlijn van het Jachthuis naar Koevorden.

— Dezer dagen ontvingen wij van de directie der bekende fabriek te Zeist, — vroeger toebehoorende aan de heeren L. Schütz en Zonen, thans eigendom der firma F. W. Brnat te Delft — eene uitnoodiging om eenige aan deze fabriek vervaardigde werkstukken te komen bezichtigen. Gaarne gaven wij hieraan gehoor en met veel belangstelling werd een en ander door ons bezichtigd.

In de eerste plaats trokken onze aandacht twee gesmeed-ijzeren candelabres en drie muurbranches, vervaardigd voor den heer Van Heffen te Utrecht. Het ontwerp der candelabres — een rozentak zich slingerende om een kaarshouder — is eenvoudig en smaakvol en de uitvoering levert het bewijs van groote technische vaardigheid.

Twee bekleedingen voor verwarmingstoestellen, bestemd voor den Minister van Marine, trokken zeer de aandacht. De eene bestaat uit zwaar kopergaas, waarop ter weerszijden gesmeede bladranken uit eene vaas opstijgen; de tweede uit een leeuwenkop, uit ijzer gehakt, eveneens met gedreven bladranken.

Verschillende ontwerpen van smeedijzeren voorwerpen waren voorts tentoongesteld, waaruit ons blijkt dat de fabriek gerust met de buitenlandsche kunstindustrie kan concurreeren. Vooral trof ons een ontwerp voor een grafkruis, waaromheen zich een rozentak slingert. Zeer goed van vorm was ook een ontwerp voor een kaarskroon en petroleumlamp, waarvan de uitvoering, volgens onzen leideman, f 1400 zal kosten. Een parapluiestandaard van geheel anderen en beteren vorm dan de bekende boomen met jagers, herderinnetjes enz., gaf het bewijs dat ook bij eenvoudige voorwerpen het smeedijzer het aangewezen materiaal is.

Wij hopen dat de ijverige pogingen der firma Brnat om de kunstsmeedindustrie weer tot haar vroegeren luister op te voeren bij het publiek een gunstig onthaal mogen vinden.

F.

PERSONALIA.

— Bij Kon. besl. is de kapt. J. C. Gijsberti Hodenpijl, van den staf der genie, op zijn verzoek, met 1 Sept. op non-activiteit gesteld.

De heer T. J. M. Reijnders is met ingang van 1 Augustus jl. benoemd tot adjunct-ingenieur bij de Semarang-Cheribon-Stoomtrammaatschappij.

Tot dagelijksch opzichter bij de gemeentewerken te Enkhuizen is tijdelijk aangesteld de heer A. Streghgers te Groningen.

— Maandag herdacht de heer E. J. Haanschoten te Barneveld den dag, waarop hij vóór 25 jaar tot gemeente opzichter alhaar werd benoemd. Bij deze gelegenheid werd den jubilaris door den burgemeester, namens de raadsleden en verdere gemeente-ambtenaren, in eene buitengewone raadsvergadering eene prachtige pendule met candelabres aangeboden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar in het rechtlijnig teekenen. Adres vóór 26 Aug. aan den directeur van het gemeentelijk Kunstonderwijs, J. H. Leerlings, te Arnhem.

— Bouwkundig opzichter bij eene groote drinkwaterleiding. Salaris *f* 80 à *f* 100 's maands. Adres lett. C V, Bureau van dit blad. (*Zie advert.*)

— Bouwkundig teekenaar. Salaris *f* 80 's maands. Adres lett. A U, nº. 913, *Nieuwe van den Dag*, Amsterdam.

ADVERTENTIEN.

Speciaal adres voor

Teekenbenoodigdheden

J. MEEUSSEN & ZOON

KORTE POTEN 32, Den Haag.

Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.

Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.

Prijs per fust van 180 liter *f* 0.55 per liter, met contract *f* 0.50 per liter.

DE HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING.

Wat is Houtcement?

Deze vraag is tot nog toe door niemand opgelost geworden; meerdere voorname Fabrikanten van Asphalt, Teer, Papier enz., die zoo genaamde **Houtcement** fabriceeren, verklaren zelf in hunne Brochure, niet te weten **waarom** het Houtcement genaamd wordt, maar dat die benaming daarvan gegeven wordt in navolging van den uitvinder CARL SAMUEL HAEUSLER.

De Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking, die voor 55 jaren is uitgevonden door *Carl Samuel Haeusler* te *Hirschberg* in *Silezië*, is dan ook altijd nog een geheim en is nog niet nagemaakt kunnen worden, en zal dan ook geen eerlijke en achtenswaardige specialiteit in de scheikunde bevreren de geheele samenstelling te hebben uitgevonden. **Deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking** heeft dan ook gedurende die 55 jaren, door hare deugdzaamheid, soliditeit en duurzaamheid eene wereldberoemdheid verkregen; dezelve is op 41 Tentoonstellingen met Zilver, Goud en in 1890 op de militaire tentoonstelling te Keulen bij vele concurrentie met de hoogste onderscheiding, het Eerediploma, verkeerd geworden, is in 7 landen gecotrojeerd, de firma van 5 Hoven Hofleverancier en de uitvinder door den Koning van Pruissen vereerd met de Roode Adelaar-order IVe klasse. Deze **Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking** is dan ook de soliedste, duurzaamste, voordeeligste, aangenaamste en goedkoopste DAKBEDEKKING, die boven alle andere Dakbedekkingen aan alle eischen van een solide Dakbedekking voldoet. Dezelve wordt door den ondergeteekende geheel naar het systeem van den uitvinder Carl Samuel Haeusler en wel heel eenvoudig gelegd, door 4 lagen of vellen extra daarvoor vervaardigd en gecotrojeerd prima Hennep Dakpapier, met Haeuslersche Vulkaan- of Houtcement op elkander te verbinden en te dekken, en zoo in verband te leggen dat de geheele bedekking, hoe groot de oppervlakte van het dakbeschot of de te bedekken oppervlakte ook moge zijn, daarop vrij aan een stuk zonder naad of hoopkering komt te liggen, en het dakbeschot dan ook zich zetten en trekken kan zonder met de dakbedekking iets gemeens te hebben, en blijft dan ook daartusschen een luchtstroom bestaan. **Deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen bedekking** behoeft dan ook geene verdere versterking, van veel minder materiaal zoowls Asphalt en teerpapier, wat de dakbedekking onnoodig bezwaart, daarbij nadeelig voor het dakbeschot is en hetzelve spoedig doet verstikken. De Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking goed uitgevoerd behoeft nooit eenige reparatie, wanneer niet met moedwil of door onvoorzichtigheid daarvan wordt stuk gemaakt. Dezelve is volstrekt waters-, sneeuw- en luchtdicht, is bederfwerend en kan men ook daarmede voordeelig waterdichte kelders maken, sousterreins droogleggen, enz.; dezelve wordt zoo hard als metaal, blijft toch elastisch en taai als zeelleder, is brandvrij, trekt de bliksem niet aan, het is daaronder des zomers koel en des winters warm, bij regen, wind en hagel maakt het geen geraas en is het onder deze dakbedekking goed en rustig wonen; de dakbedekking is bergaanbaar en sterk, zoodat men daarop vele nuttige en aangename bezigheden kan ten uitvoer brengen, ook in schoone landstreken en aan zeestranden kan dezelve tot belvedère dienen en kunnen ook tuinen daarop worden aangelegd, zooals er dan ook al reeds vele bestaan; het water van deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking afkomende, is zuiver gefiltreerd drinkwater; men kan het op bruggen onder de bestrating tot beveiliging van hout en ijzer voor vocht zeer goed bezigen.

Sedert 16 jaren is deze Haeuslersche Vulkaan of Houtcementen Dakbedekking door de ondergeteekenden hier te lande ingevoerd, en met groot succes geëxploiteerd geworden en zijn daarmede ruim 5000 daken gedekt; het is dan ook alleen deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking die in 16 jaren ook hier te lande hare soliditeit enz. heeft bewezen en haar ouden roem heeft gehandhaafd, en dan ook alleen aanleiding tot een algemeen gebruik en wel door het geheele Rijk heeft gegeven, waarvan vele attesten getuigen.

Dat deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking Heeren Zink- en Loodwerkers niet aangenaam is, en zij gaarne zouden zien die spoedig in miscrediet gerake, is ligt te begrijpen; opdat dit doel niet worde bereikt, wordt men wel gewaarschuwd voor alle zwarte kleverige massa's van Asphalt-Kooltoerdistilleerderijen en Teerpapierfabrieken, enz. afkomstig, die men in navolging van den Uitvinder Haeusler ook maar Houtcement noemt wat het niet is en gelieve men de Teer-, Asphalt- of zoogenaamde Houtcementdaken niet met de Haeuslersche Vulkaan of Houtcementen Dakbedekking te verwarren, daar die zoogenaamde Houtcementen dakbedekkingen niet het minste daarmede in vergelijk kunnen komen; men tracht leken te misleiden door met vele drogredenen voorstellingen van bezittende octrooien van Oostenrijk-Hongarije, en Saksen, die zij niet hebben, alsmede vergelijkende Analysen waaruit men weglaat de verklaring van den professor, waarbij die zegt te moeten afzien van alle bestanddeelen te kunnen opgeven; ook aanonceert men (z. g. Haeusler Houtcement) Echte Houtcement, houtcementen onder verschillende merken, ja zelfs Verbeterde Haeuslersche Houtcement, en men weet niet eens wat Houtcement is. De eenvoudige Haeuslersche Vulkaan- of Houtcement Dakbedekking die een 55-jarigen roem achter zich heeft, moet men zoo bewijzen wat daarvan mankeert, doch geen van alle zoogenaamde **Houtcementen**, kunnen dan ook met de ware Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking in vergelijk komen, en na 1 a 2 jaar leggens onderzoeke en vergelijke men maar het materiaal en zal de ontvinding het groot verschil doen blijken. Vele eigenaren en koopers van huizen zijn dan ook door de op hunne huizen aangebrachte zoogenaamde Houtcementen dakbedekking, daarmede zeer gedupeerd geworden, daar door de ondergeteekenden reeds vele zoogenaamde Houtcementen dakbedekkingen door hunne niet-deugdzaamheid zijn afgenomen moeten worden en met de ware Haeuslersche Houtcementen dakbedekking zijn vernieuwd geworden.

De ondergeteekenden bevelen de echte Haeuslersche Houtcement Dakbedekking dan wel ten zeerste aan daar die door hen onder garantie zeer spoedig en goedkoop worden gelegd. Ter voorkoming van bedrog gelieve men wel op het schutzmerk en etiketten te letten.

De Generaal-vertegenwoordigers der eenige ware HAEUSLERSCHE HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING voor Nederland en Koloniën:

J. A. SMITS EN ZOON.

AMSTERDAM. Weesperzijde 6.

Bij den bouw eener groote drinkwaterleiding wordt **GEVRAAGD** een ervaren

Bouwkundig Opzichter

goed teekenaar, in staat om zelfstandig te detailleeren. Salaris *f* **90.-** à *f* **100.-** 's maands.

Sollicitaties worden onder vermelding van opleiding, laatste betrekkingen en referentiën ingewacht onder lett. C V, Bureel van dit Blad.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **9**den **September 1895**, des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**, volgens bestek No. 626:

Het verbreeden en ophoogen van den spoorweg, het verlengen van een duiker, het veranderen der spoor- en signaal-inrichtingen, en het maken van een publieken overweg, een perron, gebouwen en eene overkapping, met bijbehoorende werken, voor eene halte aan de PONTANUSSTRAAT te AMSTERDAM.

Begrooting *f* 58000.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* **2.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zaidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **3**en **September 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van:

BESTEK No. 697.

Het maken van een HOOFDGEBOUW, het leggen van sporen en wissels, het maken van grondwerken met bijbehoorende werken, ten behoeve van het station MOERDIJK.

Begrooting *f* 20600.—.

De besteding geschiedt volgens § 61 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Augustus 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **1.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 26en Augustus 1895, ten 12 ure 's middags *(West Europeesche tijd)*.

UTRECHT, den 12den Augustus 1895.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **26**n **Augustus 1895**, des namiddags ten half twee ure **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer **3**e klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed, volgens bestek No. 634:

Het maken van den onderbouw en het maken, leveren en opstellen van den Plantijzeren Bovenbouw van eene voetbrug op het stationsemplacement OLDENZAAL, in twee perceelen.

Begrooting 1e perceel (onderbouw *f* 1200.—, 2e perceel (bovenbouw) *f* 8500.—

Het bestek is tegen betaling van *f* **1.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, Kamer **154**, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

C. A. HUIJGEN, civ.-ingenieur.

ROTTERDAM. Stationsweg 59.

Vertegenwoordiger van het ***EISENWERK KAISERSLAUTERN*** **te KAISERSLAUTERN.**

Luchtverversching, centrale verwarming door middel van warme lucht, stoom of warm water; locale verwarming door middel van gas- en van vulkanbels. Radiatorichtingen, stoom-kook- en stoom-waschinrichtingen, desinfectieoven, waterleiding.

Getuigschriften van een groot aantal inrichtingen, zoowel in het buitenland als in ons land, staan ten dienste.

Projecten worden gratis geleverd.

BRILLIANT RIJWIELEN

zijn in prijzen van *f* **135** tot *f* **300** te verkrijgen in het **MAGAZIJN** van

G. C. LELSZ.

Kerkstraat 221 bij de Vijzelstraat. Amsterdam.

BONDSRIJWIELHERSTELLER.

Nederlandsche Industrie.

BURGERS' RIJWIELEN.

Hierop won KINGMA 4 Aug. jl. op de Arnhemsche baan **2 eerste** en **2 tweede prijzen.** Te Utrecht 10 Aug. evenzoo **3 prijzen.** KRONENBERG won **1 eersten prijs** op dezelfde baan; SELLEGER op een wegwedstrijd te Apeldoorn **1 eersten prijs.**

GEEN RIJWIEL IS SNELLER, SOLIEDER EN GOEDKOOPER.

Prijs-Couranten **gratis** aan de fabriek en bij de Filiaalhouders: Amsterdam, Frederiksplein; Rotterdam, St. Janstraat; Arnhem, Koningstraat; Den Haag, Frederikstraat; Leiden, a/d Langebrug.

H. BURGERS.

Broederenstraat.

Groote sorteering **Lampen, Bellen enz.** tot lagen prijs. Reparatiën spoedig en billijk.

Een BEKWAAM bouwkundig

Opzichter-Teekenaar

met prima referentiën, zoekt wegens beëindiging der werkzaamheden *tegen half October e. k.* **PLAATSING.**

Brieven onder letter R, Bureau van dit blad.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag den 21 Augustus a. s.** des namiddags ten **2** ure, zal door de Architecten WESSTRA en BERLAGE namens den directeur der *Assurantie-Maatschappij tegen Brandschade „DE NEDERLANDEN" van 1845*, in een der lokalen van het Café „CASINO" aan de Wagenstraat te 's Gravenhage, **worden aanbesteed:**

Het afbreken van DRIE gebouwen aan het Kerkplein hoek Prinsestraat te 's-Gravenhage: het ontgraven van het terrein en het plaatsen van Schuttingen.

Bestekken zijn ad **f 0.25** per exemplaar verkrijgbaar ten kantore van de Architecten, *Prinses Mariestraat 9*, te 's-Gravenhage, des morgens van 10 tot 12 uur.

Aanwijziging op het terrein elken werkdag van 2 tot 4 uur.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **9n September 1895** des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer de klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 635:

Het maken van grondwerken, spoorwerken, bestratingen en bijbehoorende werken, tot uitbreiding van het stations-emplacement BORNE en het bouwen van eene steenen wachterswoning aldaar.

Begrooting f 9200.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.—** verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvrage aan dat bureau *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

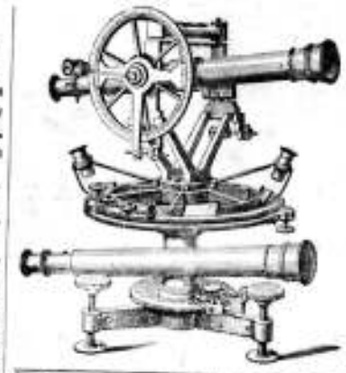

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,
VOOR INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papierstûe en Staffatûe (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS-HAVEN.

Brevet voor Papierstûe van Frankrijk, Spanje, gehoel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

Nederlandsche Siersteenfabriek
(SGRAFFITO)

munt uit door artistieke en effectvolle bewerking, tegen elk klimaat bestand, wordt uitsluitend vervaardigd en geleverd door

J. G ABELN, Groningen, Pelsterstr. F 66 en Hardewikerstr A 183

DECORATEUR **1e Prijs Nijverheidst.** **1e Prijs Schilderstent.** HOOGSTE ONDERSCHEIDINGEN

MONSTERS, ATTESTEN en TEEKENINGEN ter inzage.

S. V. P. Men wachte zich voor namaak door deze niet aan de eischen voldoet

AGENTEN GEVRAAGD.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

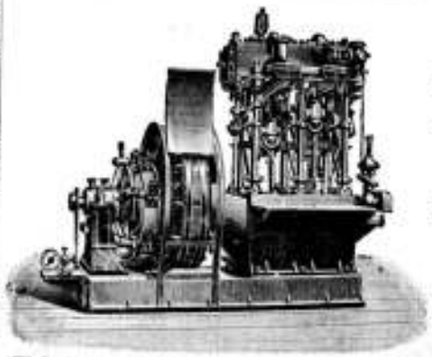

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden, Weerstanstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Kracht-overbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolyse.
PROJECTEURS voor Leger en Marine.

Plannen en begrootingen gratis.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°34 ZATERDAG, 24 Aug. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

OP REIS.

Het is tegenwoordig het reisseizoen. De mode wil dat, wie het maar eenigszins doen kan, tusschen 15 Juli en 1 September zich op weg begeeft naar de Alpen, naar Noorwegen, naar Thuringerland, naar Rijnland, of, als dit alles te kostbaar blijkt, althans naar Utrecht, Gelderland of Limburg.

Ik ben ook op reis gegaan, maar op meer bescheiden manier dan men dat in den regel pleegt te doen. De hoofdstad des Rijks was het doel van mijnen tocht en in het bijzonder was het de tentoonstelling voor Hotel- en Reiswezen, waartoe ik mij voelde aangetrokken; was het mij ontzegd een reis van beteekenis te maken, ik hoopte dat die expositie mij de illusie van een reis zou kunnen verschaffen. Onder ons gezegd, is het mij evenwel bitter tegengevallen en toen ik één dag achterhet Rijksmuseum had doorgebracht, vond ik dit al voldoende.

Toen ik dan ook den volgenden morgen in mijn hotel, dat op het IJ uitzag, wakker werd en bespeurde dat de regenvlagen, waarmede wij zoo lang geplaagd zijn geworden, voor helderen zonneschijn waren geweken, kwam de reislust weer boven en ik wandelde, na ontbeten te hebben, de De-Ruijterkade langs, waar tal van stoombooten tot vertrek gereed lagen. Juist voer de boot, die naar den anderen IJ-oever vertrekt, af; ik scheepte mij in en bereikte in goeden welstand het Tolhuis.

Na een poosje van het heerlijk gezicht, dat Amsterdam, van de IJzijde bekeken, nog altijd oplevert, wandelde ik naar Buiksloot, een dorpje, dat nu juist niet geacht kan worden bijzonder merkwaardig te zijn. Toch zag ik daar reeds de typische houten huizen, donkergroen, of lichtrose of hemelsblauw geverfd, in den trant van die, waaraan Zaandam voor vreemdelingen een groot deel van zijn vermaardheid dankt.

Den dijk volgende kwam ik nu aan Kadoelen, wel bekend bij allen, die in den strengen winter van 1890—91 den tocht op schaatsen naar Monnikendam ondernamen. Nu was het er stil; slechts een enkele visscher verlevendigde het zonnige landschap. Aan den Oostzaanschen overtoom deelde de weg zich in tweeën. Ik sloeg den rechtschen in en bereikte zoo het dorp Oostzaan, de geboorteplaats van den vermaarden Jacob Cornelisz, den tijdgenoot van Lucas van Leijden, wiens houtsneden vooral den naam van het Noord-Hollandsch dorpje over de geheele wereld bekend hebben gemaakt.

Oostzaan is gelegen te midden van een labyrinth van watertjes, die een haast ontelbaar getal eilandjes omgeven. De kom van het dorp, met vriendelijke boomen beplant, ligt aan de zuidzijde van deze eilandjes en strekt zich als het ware op een landtong, noordwestwaarts uit.

Er moet voorheen te Oostzaan een groote en oude kerk gestaan hebben. De tegenwoordige is een klein kruisgebouw, waarvan de eerste steen in 1760 werd gelegd. Een houten torentje rijst uit het dak; wanneer de kerk op den beschouwer een aangenamen indruk maakt, dan wordt dit zeker in de eerste plaats veroorzaakt door haar schilderachtige ligging tusschen het groen. Van binnen heeft de Rococostijl in den predikstoel en het doophek twee niet onverdienstelijke werken geleverd. De prachtige koperen kaarskronen en de scheepjes, die aan de houten gewelven hangen, zijn ongetwijfeld nog afkomstig uit de vroegere kerk.

Een herberg, nabij de kerk, gaf gelegenheid tot verpoozen; nadat ik daarvan gebruik gemaakt had, werd de wandelstaf weer opgenomen om, westwaarts gaande, Zaandam te bereiken. De weg ging door groene weiden; in de verte waren reeds de talrijke molens, waardoor de Zaan gekarakteriseerd wordt, zichtbaar. Wie te Zaandam komt, gaat natuurlijk naar het huisje van Peter de Groote. Ik liet dit echter links liggen, want ik kende het nog van vroeger en wist bij ondervinding hoe weinig belangrijk het is, niettegenstaande den grooten roep, die ervan uitgaat.

Voortgaande kwam ik nu aan de Oosterkerk, een gebouw dat er niet aantrekkelijk uitziet, en dat geen hoogen dunk geeft van de architectuur van ± 1850. Het bleek evenwel, toen ik de kerk was binnengegaan, dat niet het geheele gebouw modern is. De oostelijke en zuidelijke muren waren nog de oude, en schenen, evenals de Dorische zuilen, welke de twee beuken scheiden, uit de 17e eeuw afkomstig. Ook de predikstoel, met keurig snijwerk versierd, was uit dienzelfden tijd.

Het belangwekkendste schenen mij de gebrande glazen toe, nog in de kerk bewaard. Zij zijn nog al beschadigd, doch zij doen zien, dat in de laatste jaren der 17e en het begin der 18e eeuw de glasschilderkunst hier-te-lande nog niet onverdienstelijke beoefenaars had. De vensters zijn zes in getal. Het eerste, van 1701, werd gegeven door Willem Fabricius, Hoog-Baljuw van Kennemerland en eenige andere patriciers, wier wapens met zorg zijn afgebeeld. Een beschadigde allegorische voorstelling van een in grisaille uitgevoerde kaart van Kennemerland voltooien de compositie. Het tweede venster is een geschenk van dijkgraaf en hoogheemraden van de Hondsbossche en werd in 1687 aan de kerk vereerd. Ook hier zijn het hoofdzakelijk wapens die afgebeeld werden; zij omgeven een tamelijk beschadigd tafereel, dat Neptunus op zijn zeekaros voorstelt.

Blijkbaar van dezelfde hand is het volgend venster, dat in 1688 door eenige Zaandammer burgers werd gegeven. De naam van den glasschilder G. van Houten is hier bewaard gebleven. De allegorische compositie bestaat uit verscheidene groote figuren; het interessantst en voor de bekwaamheid van den glasschilder het sprekendst, is ongetwijfeld de achtergrond, die een zeer uitvoerig bewerkt gezicht op Zaandam vertoont.

Ofschoon op het volgende venster geen naam van den schilder vermeld staat, schijnt dit toch ook van Van Houten afkomstig. De voorstelling is ontleend aan het bijbelsch verhaal van de jongelingen in den gloeienden oven.

Een geheel ander karakter draagt het vijfde venster, dat door zijn eenigszins hard coloriet op het begin der 18e eeuw als de tijd van zijn ontstaan schijnt te wijzen. De vijf tafereelen, met groote uitvoerigheid behandeld, hebben betrekking op den houthandel en den scheepsbouw, waardoor Zaandam van oud-her bloeide. Het eerste tafereel toont de houthakkers aan het werk; daarna is het maken van een vlot in een bergachtige streek afgebeeld. In het derde vak ziet men hoe het vlot een rivier afzakt; de beide laatste tafereelen verbeelden Zaandam met zijn houtwerven en een scheepstimmerwerf.

Al de tot dusverre genoemde vensters zijn in kleuren uitgevoerd; het zesde en laatste venster is echter in grisaille bewerkt. De voorstelling is een Renaissancekerk, misschien een toespeling op de tegenwoordige, toen zij in de 17e eeuw vernieuwd was. Dit venster, van 1686, is een geschenk der toenmalige kerkmeesters en oud-kerkmeesters.

De negen koperen kaarskronen dragen niet weinig tot de versiering der kerk bij.

Ik ging nu den dam, in de Zaan gelegd, waaraan de stad haar naam ontleent, over, en vond daar keur van koffiehuizen; het lustte mij echter niet, daar binnen te gaan, en ik wandelde daarom den weg, die aan de westzijde van de rivier noordwaarts leidt, op. Weldra was de Westerkerk bereikt, een gebouw van gebakken steen in den vorm van een kruis. Hoewel een opschrift vermeldt, dat de eerste steen van het gebouw in 1638 gelegd werd, en in den oostelijken gevel het jaartal 16·0 te lezen staat, schijnt toch een gedeelte van het gebouw, en wel de zuider kruisarm, uit den Gothischen tijd te dagteekenen. Ook het fraaie torentje, door een tulpvormige kroon gedekt, dat op het kruis staat, heeft een 16e-eeuwsch karakter. De kerk bevat een sierlijken predikstoel welke op zijn voet een pelikaan vertoont, die zijn jongen voedt. Het doophek prijkt op de deuren met de symbolische figuren van Geloof, Hoop en Liefde. Tegenover den predikstoel staat een regeeringsbank met overhuiving; reliefs, betrekking hebbende op den scheepsbouw, de houtzagerij, enz., of bijbelsche stoffen behandelend, versieren deze bank.

Tegen den oostelijken wand der kerk bevindt zich een beschadigd schilderij, in 18e-eeuwsche omlijsting. Zij heeft betrekking op den stier, naar wien de kerk Bullekerk genoemd wordt. Het zou mij te ver voeren, het verhaal hier in zijn geheel mede te deelen. Wie er belang in stelt, kan het in Schotel's „Zeden en gebruiken van de Zaanstreek" vinden.

Twee geschilderde vensters zijn in de kerk bewaard. Het eene is een werk van den reeds genoemden Van Houten, en draagt het jaartal 1682. Het verbeeldt Salomo, knielende voor de arke des Verbonds en is in tamelijk goeden staat. Het andere venster vertoont het wapen van Zaandam met het jaartal 1640; het schijnt evenwel later vermaakt te zijn, want er staat ook op: Cornelis Jongejeugt fecit 1725.

Van de kerk noordwaarts gaande, wandelde ik nu langs de Zaan, zonder ondertusschen van dit belangrijke water iets te zien. De weg toch is geheel bezet met huizen, molens en fabrieken, die de Zaan geheel aan het oog onttrekken. Pas bij Wormerveer komt de rivier weer voor den dag.

Zaandam, Koog aan de Zaan en Zaandijk zijn als het ware één plaats. De wandelaar bespeurt volstrekt niet, waar hij van de eene gemeente in de andere overgaat. Koog en Zaandijk zijn ongetwijfeld schilderachtig zooals zij liggen aan een smal wegje met een smal vaartje daarnaast. De meestal sprekende kleuren der houten huizen smelten wonderwel samen met het groen der talrijke boomen. Vele nieuwe huizen getuigen van welvaart, maar ook van wansmaak; de oude Zaansche huizen, met hun schuin geplaatste hoekramen, die zulke aardige kijkjes over den weg geven, zijn heel wat aardiger. De kerk van Koog, aan de westzijde der vaart, is een onbelangrijk gebouw van 1686; die van Zaandijk is pas onlangs geheel vernieuwd, daar de oude verbrandde.

Van de welvaart van Wormerveer, met zijn talrijke fabrieken en molens, spreken de nieuwe huizen aan de Zaan gebouwd; zij zijn met al de versierselen, die tegenwoordig de mode voorschrijft, getooid en blijkbaar het werk van architecten. De kerk der plaats is al zeer onbelangrijk.

Te Wormerveer, waar de bekende heer van den „Schoolmeester" woonde, vond ik een zeer goed koffiehuis, om van mijn vermoeienissen uit te rusten. Ik had daar tevens gelegenheid om te overleggen, hoe ik mijn tocht zou vervolgen. Bleef ik langs de Zaan wandelen, dan zou ik komen te Marken-Binnen, een plaatsje, van welks belangrijkheid ik geen groote verwachting had. Het scheen mij daarom beter toe over de nieuwgebouwde brug de Zaan over te steken, om zoo het aloude Wormer te bereiken, waar eens de bakkerijen, vooral die van beschuit, zoo bloeiden. Reeds het eerste monument der plaats, dat ik zag, herinnerde aan die industrie. Het was toch de toren, welks klok het sein gaf dat in de bakkerijen de

ovens moesten worden gedoofd, om brandgevaar te voorkomen. Blijkens een gevelsteen is deze toren in 1620 gebouwd. Hij is vierkant; zijn gemetseld benedendeel wordt door eenig lijstwerk afgesloten, terwijl het houten bovendeel van drie verdiepingen door een windwijzer, het fortuin verbeeldend, bekroond wordt. Ofschoon zeer eenvoudig, maakt toch dit bouwwerk door zijn gelukkige verhoudingen een behaaglijken indruk.

Het raadhuis te Wormer, in den trant van 1660, is met niet onsierlijk beeldhouwwerk voorzien; van binnen trekt een keurig gesneden eikenhouten portiek de aandacht en is ook een der meer en meer zeldzamer wordende voorbeelden van een Zaansche schouw, met tegels bezet, te zien. De kerk te Wormer ontleent haar belangrijkheid alleen aan haar goed-gedetailleerd 17e-eeuwsch meubilair.

Toen ik Wormer was doorgegaan, zag ik aan een kromming van den weg Jisp liggen. Even als Oostzaan, wordt ook dit dorp door talrijke kleine wateren omgeven, die zich aan de noordzijde langs Wormer tot aan de Zaan uitstrekken. De kerk van Jisp bleek een nieuw gebouw, dat echter het compleet meubilair der vroegere bevatte. In 1667 vervaardigd, zijn deze meubelen inderdaad keurige voortbrengselen van 17e-eeuwsche kunst.

Interessanter dan het kerkgebouw scheen mij het raadhuis, daar vlak bij staande. Blijkens een opschrift van 1650 afkomstig, is dit gebouw nog geheel in den trant van het begin der 17e eeuw gebouwd. De beide trapjesgevels aan de oost- en westzijde, de vlechtingen boven de ramen, dit alles zou best van 1620 kunnen dagteekenen. Slechts de top aan de noordzijde en de hier en daar voorkomende cartouches dragen den stempel van het midden der eeuw. Het gebouw bevat gelijkstraats de voormalige waag, waar nog de oorspronkelijke ordonnantie, rakende den dienst van den waagmeester, te lezen is. Van de daarboven gelegen vertrekken heeft de raadzaal nog geheel haar oorspronkelijk karakter bewaard. Zij bezit een schouw met fraai gebeeldhouwde pilasters en Delftsche tegels, een sierlijke deurbetimmering, muurkasten, balie en banken, alles in eikenhout uitgevoerd. Ook de prachtige oorspronkelijke tafel is nog aanwezig.

De dag was inmiddels een heel eind gevorderd. Het wandelen is op den duur vermoeiend en daarom besloot ik van het een of ander vervoermiddel gebruik te maken om mijn weg te vervolgen. Een rijtuig was op dat oogenblik niet te krijgen, doch wel een schuitje, dat mij naar het Spijkerboor zou brengen, vanwaar ik den tocht naar De Rijp vervolgen kon. Deels roeiende, deels zeilende, bereikten wij de Jispersluis en kwamen toen in het Noord-Hollandsch kanaal, hetwelk wij tot het Spijkerboor bleven volgen. Als merkwaardigheid levert deze plaats niets anders op dan een groot, pas aangelegd fort, dat dienen moet om Amsterdam te verdedigen. Er is hier ook een pont om het kanaal met rijtuigen te kunnen passeeren.

De weg naar De Rijp leidt langs een hoogen dijk, vanwaar men over het Kanaal de Beemster ziet liggen. Reeds van verre onderscheidt men het dorp, dat niet, zooals alle Noord-Hollandsche plaatsen, die ik tot dusver bezocht, langs een dijk gebouwd is, maar verscheidene straten en dwarsstraten heeft. De kerk staat in het midden aan een pleintje, waar de beide hoofdstraten elkander snijden. Zij is geheel van gebakken steen, heeft in plattegrond den vorm van een kruis en eindigt aan de oostzijde in een halven tienhoek. Deze aanleg is ongetwijfeld middeneeuwsch; in 1654 is echter het gebouw door een brand verwoest, zoodat na dien tijd de kerk haar tegenwoordige gedaante moet gekregen hebben. De zware toren aan de westzijde, die in de kerk op twee forsche pijlers rust, is van 1661, zooals een opschrift bewijst. Toch schijnt ook hier nog een goed deel van den middeneeuwschen aanleg bewaard.

Het inwendige van de kerk levert een der mooiste ensembles op, die hier-te-lande zijn waar te nemen. De eikenhouten gewelven, die blank gelaten werden, hebben door den tijd een fraaie donkere tint gekregen; de predikstoel is met Korinthische colonetten versierd, waarboven fijn gesneden beeldjes prijken; het doophek fraai gedetailleerd, heeft meesterlijk snijwerk. Banken, portieken, alles is daarmede in overeenstemming en de donkere kleur van het hout steekt geestig af tegen het heldere wit der muren. Wat echter aan de kerk een geheel eenig karakter geeft, zijn de geschilderde vensters, die vrijwel volledig aanwezig zijn.

Ik verbaasde mij over den goeden staat, waarin deze vensters verkeerden; bij scherper toekijken zag ik evenwel, dat ze gerestaureerd waren en dat wel op een wijze, die nu niet van heel veel piëteit getuigde. Men zei mij, dat de restauratie onder toezicht van Rijksdeskundigen had plaats gevonden.

Blijkbaar had de restaurator aan sommige glazen slechts weinig te doen gehad, doch moest hij bij het meerendeel der vensters groote partijen, doch zonder veel gegevens, bijwerken. Vooral bij deze laatste vensters is het duidelijk te zien, dat de glasschilderkunst tegenwoordig niet meer op de hoogte staat van vroeger en dat in het bijzonder de teekening van het menschbeeld toen met meer zorg geschiedde, dan thans.

De vensters van het koorabsis, die, door het daargeplaatste orgel voor een groot deel aan het gezicht zijn onttrokken, zijn de eenige, die niet gerestaureerd werden. Zij hebben, oorspronkelijk, de wapens van de Westfriesche steden Medemblik, Edam, Hoorn, Alkmaar, Enkhuizen, Monnikendam en Purmerend bevat, die, blijkens nog aanwezige opschriften, in 1655 geschilderd zijn. Als namen van schilders komen J. S. Oostvries en J. C. Spar voor. Van het wapen van Medemblik is niets meer over; het venster van Alkmaar onderscheidt zich door het zeer fijn in kleuren uitgevoerd gezicht op die stad, hetwelk het benedendeel der compositie vormt. Zeer mooi van teekening en ook van coloriet is het venster van Enkhuizen.

De overige vensters der kerk hebben allen het restauratieproces ondergaan. Onder de fraaiste behoort dat, in grisaille uitgevoerd, dat de Liefde voorstelt als een moeder met kinderen. Het is jammer dat hier o. a. juist het hoofd der vrouwefiguur verloren is gegaan, daar het tegenwoordig hoofd niet best bij het overige past. Van hoe weinig scherpzinnigheid de hedendaagsche glasschilder heeft blijk gegeven, is te zien uit het opschrift van dit glas, dat oorspronkelijk aldus begonnen zal zijn:

O Godt! die dengt van ondengt schift,

en dat thans begint met dezen onzin:

O dengt! die dengt van ondengt schift,

Het venster daarnaast geeft evenwel nog dwazer fout te zien, wanneer daar gesproken wordt van de Staten van Waterland, die nooit bestaan hebben, terwijl, blijkens het wapen, de Staten van Westfriesland het glas hebben geschonken.

Twee andere vensters zijn aan de kerk vereerd door de belanghebbenden bij de haringvangst, die nog in het midden der 17e eeuw hier een belangrijke bron van inkomsten opleverde. Ook de wevers hebben in

1664 een glas geschonken, waarin vermeld wordt hoe de kerk den 7 Januari 1654 verbrandde, doch in den herfst van dat jaar weer was „opgemaeckt goed". Dit strookt wel met onze opvatting dat het muurwerk, zooals dit nog thans aanwezig is, uit de middeleeuwen afkomstig moet zijn.

Behalve de kerk is het ook een weinig noordwaarts daarvan gelegen raadhuis wel waard beschouwd te worden. De bouwmeester moet niemand minder dan de vermaarde Leeghwater geweest zijn; ik kon echter niet te weten komen of dit inderdaad historisch is, dan wel of men hier alleen met een locale traditie te doen heeft. Is Leeghwater, die voornamelijk als waterbouwkundige bekend was, hier ook als bouwmeester opgetreden, dan heeft hij van veel talent blijk gegeven. Met zijn hooge stoep, zijn goed omlijste ramen, zijn drie welgeëvenredigde gevels maakt dit bouwwerk, van 1630 dagteekenend, een uitmuntenden indruk. De detailleering is sober, doch effectvol, en verraadt de school van Hendrik de Keijzer. Het beeldhouwwerk bepaalt zich tot het wapen van De Rijp boven de deur, een gevelsteen en een leeuw, die het wapen van den stadhouder Frederik Hendrik houdt.

Van De Rijp naar Graft *il n'y a qu'un* pas. De beide dorpen gaan als het ware ongemerkt in elkander over. De kerk te Graft loont de moeite van een bezoek niet; het raadhuis is evenwel een sierlijk gebouw van 1613, dat van gebakken en gehouwen steen geconstrueerd is. De zuidelijke gevel heeft een ingang met een Tudorboog, daarnaast twee dichtgemetselde vensters met maskers in de boogvelden. Hooger zijn drie vensters welke later veranderd werden, wat ten gevolge had, dat er van de gemetselde fries gedeelten verloren gingen. Het middenste dezer vensters wordt door een spitsboog gedekt; de beide anderen hebben paanderbogen en in de drie boogvelden bevinden zich maskers. De top, welks bovendeel veranderd is, prijkt met een portret van Prins Maurits, waaronder het jaartal 1613 staat.

De westelijke gevel mist zijn top, doch heeft nog een deur en twee dichtgemetselde vensters, alles met Tudorbogen. De overige gevels zijn veranderd.

Ik keerde nu op mijn schreden terug, om aan De Rijp de komst van den stoomtram af te wachten, die mij naar Purmerend bracht, dwars de Beemster door. Na een goed maal in dit stadje gebruikt te hebben, keerde ik per spoor des avonds naar Amsterdam terug, wel wat vermoeid, maar toch voldaan over mijn uitstapje, dat mij de gelegenheid had gegeven een streek te leeren kennen, die, ofschoon haast onder den rook der hoofdstad gelegen, toch tot dusverre geheel vreemd was aan menschen die iederen zomer verre reizen maken.

Warum in die Ferne schweifen!
Sieh das Gute liegt so nah.

EEN NUTTIG BOEKJE.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs geeft, behalve zijne meer omvangrijke werken de breedvoerige Notulen der Instituutsvergaderingen en de verzameling Verhandelingen, enz., sedert 1852 een *Jaarboekje* uit, dat door samenwerking van een aantal leden is tot stand gekomen en sedert evenzeer door gemeenschappelijke samenwerking in den loop der jaren vele gedaanteverwisselingen heeft ondergaan.

Sedert een reeks van jaren heeft men in het eigenlijke Jaarboekje zich bepaald tot de opname van een beperkt aantal gegevens en mededeelingen en meer uitvoerige en speciale bijdragen in eene reeks bijlagen bijeengebracht, bekend onder den naam van *het blijvend gedeelte*.

Niet alle bijlagen, die achtereenvolgens zijn samengesteld (letter A.—S.), kunnen op gelijke wetenschappelijke waarde aanspraak maken en dit is licht te verklaren, daar vele zich nog in den staat bevinden, zooals zij oorspronkelijk waren bewerkt, en, daar er buiten en zelfs binnen den kring van het Instituut weinig navraag naar bestond, ook geen onderwerp van nadere bewerking hebben uitgemaakt.

Andere daarentegen bezaten groote wetenschappelijke waarde, waaronder wel in de eerste plaats de bijlage Q. „over landmeten en waterpassen" mag worden vermeld, bewerkt door den heer dr. Ch. M. Schols, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, waarvan reeds een omgewerkte tweede uitgave het licht ziet.

Nog mogen hier vermeld worden de bijlage O., bevattende mededeelingen op het gebied der hydrodynamica, bewerkt door het lid dr. C. A. Scheltema, insgelijks hoogleeraar aan de Polytechnische School, en de bijlage R., handelende over elektro-techniek, bewerkt door de leden L. H. N. Dufour en L. M. Barnet Lyon.

Sedert het tegenwoordig lid van den Raad van Bestuur J. Schroeder van der Kolk als secretaris der commissie van redactie is opgetreden, heeft deze, daargelaten de zorg voor het geregeld verschijnen van het *Jaarboekje* zelf, zich ijverig bezig gehouden met een kritische beschouwing van de bedoelde bijlagen en het gevolg daarvan is geweest, dat reeds meerdere, geheel omgewerkt, zijn openbaar gemaakt of voorbereid.

Onlangs heeft eene geheel nieuwe bijlage P. het licht gezien, waaraan echter de hoedanigheid van omgewerkte bijlage niet kan worden toegekend, daar de bestaande bijlage, die eenige opgaven bevatte over het gewicht van profiel-, staaf- en plaatijzer en eenige gegevens over draagvermogen, toe te laten spanning enz., is komen te vervallen, daar toch dergelijke opgaven ook in het *Jaarboekje* werden aangetroffen, zonder dat duidelijk bleek volgens welk beginsel de verdeeling van de stof over het boekje zelf en over de bijlage had plaats gehad.

Met de uitgave van het Jaarboekje voor 1895 is hierin verandering gebracht en zijn deze opgaven in twee rubrieken verdeeld. Alle opgaven, die alleen betrekking hebben op afmetingen en gewichten van materialen, zijn geplaatst in het Jaarboekje, terwijl in de nieuwe bijlage P. alle gegevens zijn verzameld, die noodig zijn voor de berekening van bouwconstructiën en aangezien de meeste van deze opgaven betrekking hebben op berekening van balkbruggen, zijn zij onder dezen titel vereenigd, ofschoon enkele opgaven buiten dit gebied vallen.

De opgaven over reactiën, buigingsmomenten, buigingshoeken en doorbuigingen zijn veel uitgebreider bewerkt dan gewoonlijk in dergelijke overzichten geschiedt. De oplossing van vraagstukken, betrekking hebbende op belaste balken, door dubbele integreering der momentenvergelijking, is een vrij tijdroovend werk, dat aanmerkelijk kan worden bekort, wanneer men in het bezit is van alle opgaven voor de meest eenvoudige gevallen, omdat de meer samengestelde gevallen door eenvoudige sommatie daaruit zijn af te leiden. Vooral de toepassing van de formules voor geval 9 (balken in de uiteinden in scharnieren steunend) bleek tot werkelijk verrassende uitkomsten te leiden, omdat daardoor de ingewikkelde oplossing van vraagstukken, betrekking hebbende op doorgaande liggers, op hoogst eenvoudige wijze kan worden verkregen.

Aangezien deze methode van oplossing tot nu toe in geen leerboek is aangetroffen, is zij belangrijk genoeg geacht om breeder te worden uitgewerkt en door een aantal voorbeelden te worden verduidelijkt.

Ook is een afzonderlijk hoofdstuk gewijd aan berekening van draaibruggen, omdat naar het schijnt de formules van den ingenieur jhr. E. J. de Savornin Lohman, die tot nu toe meest zijn toegepast, niet geheel voldoende zijn.

Wij doen hier eene volledige opgave van den inhoud volgen:

Eenige gegevens voor de berekening van balkbruggen (met platen I en II), door J. Schroeder van der Kolk.
Hoofdformules uit de elasticiteitsleer.
Traagheids- en weerstandsmomenten.
Uittreksel uit het Duitsche normaalprofielboek.
Draagvermogen van ijzeren en houten balken.
Profielen van gegolfde platen.
Elasticiteitsmodulus, elasticiteitsgrens en breekgewicht van verschillende materialen.
Toe te laten spanning.
Opgaven van de grootte der reactiën, buigingsmomenten, buigingshoeken en doorbuigingen, tabellen.
Toepassingen.
A. Balken in twee punten ondersteund of bevestigd.
B. Balken over meer dan één opening doorgaande.
C. Ongelijke traagheidsmomenten in opvolgende vakken.
D. Berekening van de reactiën in de steunpunten eener draaibrug.
Eigen gewicht en belasting van ijzeren bruggen.
Eenige hoofdpunten uit de berekening van bruggen.
Over den constructievorm van enkele onderdeelen.
Montage.

Monierstelsel, door R. P. J. Tutein Nolthenius.

Voorschriften voor de keuring van ijzer en staal, door G. B. H. F. Alpherts en J. E. Verbrugh.

Gelijk de heer Schroeder van der Kolk in zijne mededeeling in de Instituutsvergadering van 9 April dezes jaars duidelijk deed uitkomen, kan de thans geleverde arbeid nog niet op volledigheid aanspraak maken, wat niet wegneemt, dat reeds thans zeer veel belangrijks is geleverd, dat zijne waarde vooral daaraan ontleent, dat de bewerker zooveel mogelijk heeft trachten te verzamelen wat men elders niet vindt.

Op den thans geleverden grondslag kan worden voortgewerkt en het is te hopen, dat de leden van het Instituut of anderen, die in deze wetenschappelijke bijdragen belangstellen, aan den door den heer Schroeder van der Kolk uitgedrukten wensch zullen voldoen en hem hunne opmerkingen zoowel over deze bijlage als over het Jaarboekje zelf niet zullen onthouden.

Het boekje, groot 150 bladzijden in klein 8vo, en verrijkt met een aantal tabellen en twee platen, is voor *f* 1,50 in den handel gebracht en door rechtstreeksche aanvrage aan den Secretaris van het Instituut J. Tideman of door bemiddeling van de uitgevers Gebr. J. en H. van Langenhuysen te 's-Gravenhage te bekomen.

De prijs van het Jaarboekje is *f* 2.50 en het geheele stel bijlagen is verkrijgbaar voor *f* 4.—

's-Gravenhage, T.
20 Augustus 1895.

VERGADERING VAN NEDERLANDSCHE STEENFABRIKANTEN.

In eene op Vrijdag 16 dezer te Arnhem gehouden vergadering van Ned. steenfabrikanten werd besloten, in verband met den kleinen voorraad Waalsteen, dit jaar geen vasten datum te bepalen voor de sluiting der campagne.

Ten opzichte van de prijzen der steenkool uit Duitschland zal de Vereeniging tegenover het syndicaat der mijneigenaars voor hare leden krachtig optreden, ten einde de wanverhouding in de prijzen te verbeteren, en mocht dit geen bevredigend resultaat geven, alsdan tijdig maatregelen nemen, om voortaan de benoodigde steenkolen uit Engeland te betrekken.

Ten opzichte van paragraaf 50 en 51 van de administratieve bepalingen der algem. voorschriften van het departement van waterstaat, handel en nijverheid, zullen die maatregelen genomen worden, welke ten opzichte van de belangen der steenfabrikanten door het bestuur der Vereeniging billijk en nuttig worden geoordeeld, opdat bij verschil van meening over de qualiteit der geleverde materialen, de leveranciers niet zullen zijn overgeleverd aan willekeur, of het oordeel van directies, die vaak bewijzen leveren geen verstand van goed materiaal te hebben.

De secretarissen der onderafdeelingen zullen voortgaan op den ingeslagen weg ten opzichte van de statistiek, en daardoor beproeven voortaan de fabrikage omtrent in overeenstemming te brengen met de productie en te voorkomen, dat de fabrikanten, zooals in 1893 en 1894, door overproductie met verlies moeten werken.

De statuten van de vennootschap „Unicum", tot eendrachtige bestrijding van kredietmisbruik werden den leden door den heer Ambrosius aangeboden.

Door den heer A. J. Pool uit Zalt-Bommel werd de aandacht gevestigd op het feit, dat tegen hem proces-verbaal is opgemaakt wegens het werken van mannen op Zondag op zijne fabriek, alettegenstaande de wetgever den burgemeester vrijheid geeft daartoe vergunning te verleenen. Het bestuur zal hieraan zijn aandacht wijden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Haagsche afdeeling van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, heeft het voornemen Maandag 2 September een uitstapje te maken naar het Slot te Muiden en de Tentoonstelling te Amsterdam. De gemeenschappelijke maaltijd wordt gehouden in de Doelsche poort.

Amsterdam. De heer L. Serrarier, wethouder voor de publieke werken, heeft zijn ontslag genomen als wethouder der gemeente.

Rotterdam. Aan het verslag van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen ontleenen wij, dat de rekening in ontvang en uitgaaf *f* 55,053.91½ bedroeg, waaronder als subsidie der gemeente *f* 47,568.05½; voorts dat het aantal gewone leden 206 bedroeg, benevens 13 leden van verdienste in de stad en 50 daarbuiten. De avondcursus werd gevolgd door 1108 leerlingen; de middagcursus in hand- en ornementteekenen telde 76, de dagcursus A voor schilderen en boetseeren 40 en de dagcursus B voor bouwkundig teekenen 24 leerlingen, terwijl de zomeravondcursus in handteekenen en decoratieve kunst door 60 leerlingen werd bijgewoond. Aan 16 leerlingen werd onderwijs in het tuinbouwkundig teekenen gegeven en de cursus voor machinisten aan boord van koopvaardijschepen werd weder trouw bezocht. De resultaten van het onderwijs waren alleszins bevredigend.

Voor het schilderen naar het ontkleed model werden gedurende den afgeloopen cursus de dagsessies weder geopend naar aanleiding van het verzoek van eenige leerlingen der afdeeling A., die zich speciaal op decoratie-schilderen toeleggen. Ook de cursus in de geschiedenis der bouwkunst, uitsluitend voor dames bestemd, werd door den hoofdleeraar Henri Evers gegeven; deze bijeenkomsten werden om de 14 dagen gehouden.

Alle leerzalen zijn thans electrisch verlicht.

Haarlem. Woensdag namiddag te half twee uren had in tegenwoordigheid van heeren korfbestuurderen en notabelen de plechtige onthulling plaats van een geschilderd raam in den westgevel van den noordelijken zijbeuk van de St.-Bavokerk. Dit raam, aangeboden door een belangstellende en vervaardigd in het atelier „'t Prinsenhof" van den heer J. L. Schouten te Delft, naar een ontwerp van den heer A. le Comte, oud-leeraar in de decoratieve bouwkunde aan de Polytechnische School, stelt Christus en de boeteling voor.

's-Hertogenbosch. De feestelijke ontvangst van de Koninginnen heeft een paar besluiten van den Gemeenteraad uitgelokt. Den ingenieur F. Douy werd een steffelijk blijk van waardeering ten bedrage van *f* 200 gegeven voor zijne goede bemoeiingen bij de voorbereiding der feestelijke ontvangst en aan eene commissie van drie raadsleden werd opgedragen een onderzoek in te stellen naar de hooge kosten, in rekening gebracht voor de eerepoort aan den Vughteruitgang.

— Burg. en Weth. zullen met den gemeente-architect, den heer Kerkhoff, en eenige Raadsleden te Amsterdam de werking van het Lierser-stelsel gaan onderzoeken.

Wageningen. Door de heeren De Jong en Verhoeckx uit Utrecht is aan B. en W. een volledig plan aangeboden voor eene electrische verlichting van Wageningen.

Nu verlang eene keuze voor verlichting dezer gemeente moet worden gedaan, is het niet onwaarschijnlijk, dat de keuze op electrisch licht zal vallen, omdat men voorbeelden heeft van Fransche en Duitsche plaatsen van gelijken omvang, waar electriciteit voor verlichting en drijfkracht wordt gebezigd en waar de exploitatie reeds met winst geschiedt.

De kosten van aanleg zijn minder groot dan voor eene nieuwe gasfabriek, te meer omdat bovengronsche geleidingen kunnen worden aangebracht, welke voor plaatsen als deze, geen gevaar opleveren.

Volgens de bijgevoegde berekening zou de electrische verlichting voor Wageningen komen, berekend over 1000 lampen, op een prijs, gelijkstaande met 6½ cent per M³ gas.

Inmiddels heeft zich ook eene commissie uit den Raad naar Essen begeven, om zich persoonlijk op de hoogte te stellen van de resultaten van de verlichting dier plaats door watergas.

SCHOONHOVEN. Naar wij vernemen, zal alhier, het centrum van de goud- en zilversmidsindustrie, een teekenschool worden opgericht ter opleiding van jongelieden in dit kunstambacht. Door de Regeering is aan deze instelling, die den wedergeboorte van een belangrijken tak van kunstnijverheid beoogt, Rijkssubsidie toegezegd.

— De aandacht wordt gevestigd op de bij dit nummer verzonden circulaires van den heer Theod. Ferd. Bierhorst te Haarlem, hoofdzakelijk betrekking hebbende op de toepassing van brandvrije constructies in gebouwen. De zoogenaamde parquets hydrofuges, van de firma Louis de Waele te Brussel, hebben sedert het jaar 1885, toen over dit fabrikaat een en ander in dit blad werd medegedeeld, veel verbetering ondergaan. De lijst van uitgevoerde werken schenkt de overtuiging dat deze vochtwerende vloeren in ons land veelvuldig toegepast worden. Naar wij vernemen zullen op het u. s. te Amsterdam te houden congres voor brandweezen met het houtgraniet — mede een door den heer B. in den handel gebracht teerachtig materiaal — proeven genomen worden.

— Aflevering 8 van *De Natuur* uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

Het jongste poolonderzoek, door A. D. Hagedoorn. — Het overbrengen van photographieën op grooten afstand, door Dr. J. E. Rombouts. — De uitrusting van den hengelaar. — Watermeters, door Peek en Co. — Ontsmetting van riooldstoffen door electriciteit, door Dr. L. Bleekrode. — De tegenwoordige werelltentoonstelling te Amsterdam, door Dr. A. van Hennekeler. — Korte mededeelingen. — Onze honigbij. De bijenteelt, door J. C. Bosch. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij Koninklijk besluit is den heer Mr. T. M. C. Asser, op zijn verzoek, gevrijd ontslag verleend uit de betrekking van Nederlandsch Rijnvaartcommissaris, en is in zijne plaats benoemd de heer W. F. Leemans, inspecteur van den waterstaat te 's-Gravenhage.

— Bij Kon. besluit is de heer Jhr. M. Rappard, scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, met 1 September a. s. benoemd tot adspirant-ingenieur der marine.

— Bij Kon. besluit is de off.-machinist 1e kl. bij 's Rijks stoomvaartdienst C. A. Brandt, op zijn verzoek, op pensioen gesteld en benoemd tot off.-machinist 2e kl. bij 's Rijks stoomvaartdienst, de machinist 1e kl. in het vaste keeps H. W. Bor.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Overgeplaatst van de res. Madoera naar de res. Soerabaja de opz. 2e kl. T. Heijman; van de res Semarang naar de res. Madoera, de opz. 3e kl. J. A. C. Groenemeijer.

Ziegewezen aan den chef der irrigatiedfd. Serang, met Purwadadi als standplaats, de opz. 3e kl. A. J. de la Rambelje, thans in de res. Soerabaja geplaatst.

— Bij Koninkl. besluit is Dr. Ch. M. Scholz, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft, lid en secretaris der Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

— Bij beschikking van den minister van binnenlandsche zaken zijn voor het tijdvak van 1 Sept. 1895 tot en met 31 Aug. 1896 benoemd tot assistenten aan de Polytechnische school te Delft: A. A. van Anrooy, voor de schoone bouwkunde; J. Arendsen de Wolff en R. Rauche, voor de scheikunde; J. M. G. Scheffer, voor de natuurkunde; P. A. Schroot, voor de burgerlijke bouwkunde; J. H. van Seters, voor de waterbouwkunde; G. A. J. Steen, voor de werktuigbouwkunde; J. J. R. de Weststein Pfister, voor de werktuigleer en graphostatica, en M. van Breukelenveen, technoloog te Delft, voor de scheikunde.

— Door den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur W. J. de Bordes te Workendam benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verrichten van peilingen in de Noordzee en het doen van metingen in verband met die peilingen.

— De Gemeenteraad van Haarlem benoemde voor den cursus 1895/96 aan de Burgeravondschool tot adsistent bij het bouwkundig teekenen den heer A. van der Spek, op een tractement van f 7.0, en tot adsistent bij het torkenmeesterswijs den heer J. A. Traanberg, beiden te Haarlem.

— In Ned.-Indië zijn de functiën van chef-werktuigkundige bij den aanleg van den staatsspoorweg Probolinggo—Djember—Panarookan, tijdelijk waargenomen door den adjunct-chef ile afd. van de exploitatie der Oosterlijnen H. F. van Stipriaan Luiscs, alsmn opgelragen aan den ambtenaar H. C. Baars.

— Den heer J. N. T. Boining, leeraar in het handteekenen aan de Kon. Militaire Academie te Breda, is, met ingang van 16 Sept. a. s. eervol ontslag uit gemelde betrekking verleend.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Technisch opzichter, volkomen vertrouwd met barrage- en terrainwerk. Salaris f 80 à f 90 per maand. Adres lett. F. F. n°. 24 *Nieuwe v. d. Dag*, Amsterdam.

— Bouwkundig opzichter, goed teekenaar, in staat zelfstandig te detailleeren. Salaris f 90 à f 100 per maand. Adres lett. G. C. n°. 942 *Nieuwe v. d. Dag*, Amsterdam.

— Machine-constructeur. Zij die ondervinding hebben van gas- en petroleummotoren, hebben de voorkeur. Adres met opgaaf van leeftijd, salaris en vorigen werkkring, lett. F. H n°. 816 *Nieuwe v. d. Dag*, Amsterdam.

ADVERTENTIEN.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

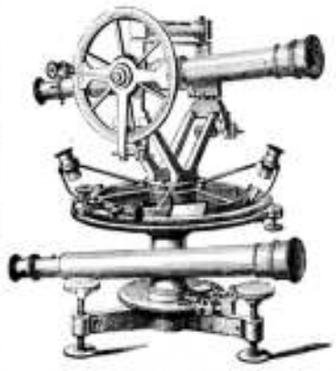

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE **INSTRUMENTEN,**

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geemailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN

Mahoni Toonbank-Bladen, Ceder-deurpaneelen, Steen- of wit Beukenhout voor kammen van Raderen en andere Machinedeelen. **California Redwood**, geheel trekvrij, prachtig voor Scheepsbetimmeringen. Verder alle **Buitenlandsche houtsoorten** in Blokken als op dikte **gezaagd**, alsmede **gezaagd** en **gesneden fineer**.

H. J. WESSELS, (2)

O.-Z. Voorburgwal bh Oudekerksplein, AMSTERDAM.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS-& HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren en **Wielen**. Stalen banden en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

PROEFSTATION voor BOUWMATERIALEN KONING & BIENFAIT.

FR. SPANGLER.

ARNHEM. Rodenburgstraat

Smederij en Fabriek van

STOOMWERKTUIGEN.

SPECIALITEIT IN SCHEEPSPOMPEN

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN* TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT alhier.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **9n September 1895** des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal nasst de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed, volgens bestek No. 635:

Het maken van grondwerken, spoorwerken, bestratingen en bijbehoorende werken, tot uitbreiding van het stations-emplacement BORNE en het bouwen van eene steenen wachterswoning aldaar.

Begrooting f 9200.—

Het bestek is tegen betaling van **f 1.—** verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Waterschap Poortvliet.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag 30 Augustus 1895**, des namiddags ten **één** uur (Amsterdamsche tijd) zal door het Bestuur van het Waterschap *„Poortvliet"*, aan het gemeentehuis te Poortvliet, worden **aanbesteed**:

Het verbeteren van den ZEEDIJK met aanleg van dijksverdedigingswerken, van den Nieuw Strijenpolder.

Het bestek is rà 23 Augustus 1895 tegen betaling van **f 0.75**, fr. p. post **f 0.80**, verkrijgbaar bij den uitgever J. M. C. POT te Thulen.

Aanwijzing 26 Augustus 1895, des namiddags ten 1 uur, te beginnen op de haven te Nieuw Strijen.

Inlichtingen zijn nader te bekomen bij den Ingenieur VAN ELZELINGEN, te Zierikzee.

POORTVLIET, 18 Augustus 1895.

P. DAANE VAN STAPELE,
Dijkgraaf.

GEUZE, *Oute.-Griffier.*

AANBESTEDING.

Het Bestuur der Woningvereeniging „Openbaar Belang" te *Arnhem* zal op **Zaterdag 7 September 1895**, des morgens ten **11** uren, in het *Centraal-Gebouw*, Bakkerstraat aldaar,

Aanbesteden:

Het bouwen van 24 WONINGEN met een WINKEL- en PAKHUIS, gelegen aan de Sophia- en Anna Paulownastraat.

Aanwijzing heeft plaats 2 September, des morgens te 11 uren, op het terrein voornoemd. Bestek en teekeningen van af 28 Augustus a/d **f 1.25** per stel te verkrijgen aan de Directiekeet, op het terrein van de in aanbouw zijnde huizen aan de Oranjestraat, waar tevens inlichtingen worden verstrekt.

Een BEKWAAM bouwkundig

Opzichter-Teekenaar

met prima referentiën, zoekt wegens beëindiging der werkzaamheden *tegen half October e. k.* **PLAATSING.**

Brieven onder letter R, Bureau van dit blad.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **9**den **September 1895**, des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**, volgens bestek No. 626:

Het verbreeden en ophoogen van den spoorweg, het verlengen van een duiker, het veranderen der spoor- en signaal-inrichtingen, en het maken van een publieken overweg, een perron, gebouwen en eene overkapping, met bijbehoorende werken, voor eene halte aan de PONTANUSSTRAAT te AMSTERDAM.

Begrooting ƒ 58000.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van ƒ **2.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

GUSTAAF DEPLA
Erasmusstraat 31,
ROTTERDAM.
Vertegenwoordiger van een Hardsteengroeven.
Zeer Goedkoop
adres voor klaargemaakte hardsteen
Depôt te Rotterdam van Marmer en Hardsteen.
Keien. Cement. Zandsteen.

PETROLEUM- EN GASMOTOREN VOOR IEDER DENKBAAR BEDRIJF.
MOTOREN uitsluitend voor **Scheepsbedrijf** en **Electrische verlichting** geconstrueerd. *Regelmatige gang gegarandeerd.*
JOHN M. C. KIEVITS.
Fabriek en Magazijn: BAKENESSERGRACHT 68, HAARLEM.

J. BELTMAN JWz., Deventer. Handelskade.
Fabrikant in Molenwerken.
SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KORENMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.
LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

BENNEWITZ & Co.
Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (systeem BENNEWITZ.)
Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS-sluis Y.
Brevet voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje, gehecl Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à ƒ 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

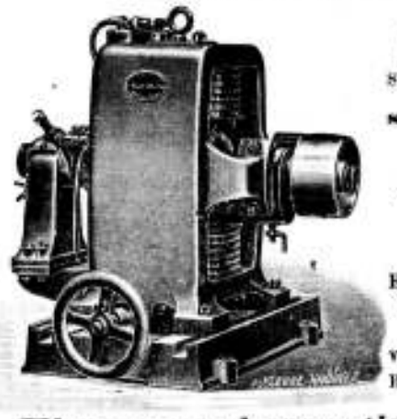

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.
Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Krachtoverbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolyse.
PROJECTEURS voor LEGER en MARINE.
Bekr.: Amsterdam 1895 Eerekruis. Hoogste onderscheiding.
Plannen en begrootingen gratis.

W. J. STOKVIS. Arnhem.
Centrale Verwarming
„Warm Water" Bezorging
voor HUISHOUDELIJK GEBRUIK.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

Plan Beg Grond

PRINS HENDRIK STICHTING

TEHUIS VOOR OUDE ZEELIEDEN

EGMOND AAN ZEE.

Vestibule v/h Regentenhuis.

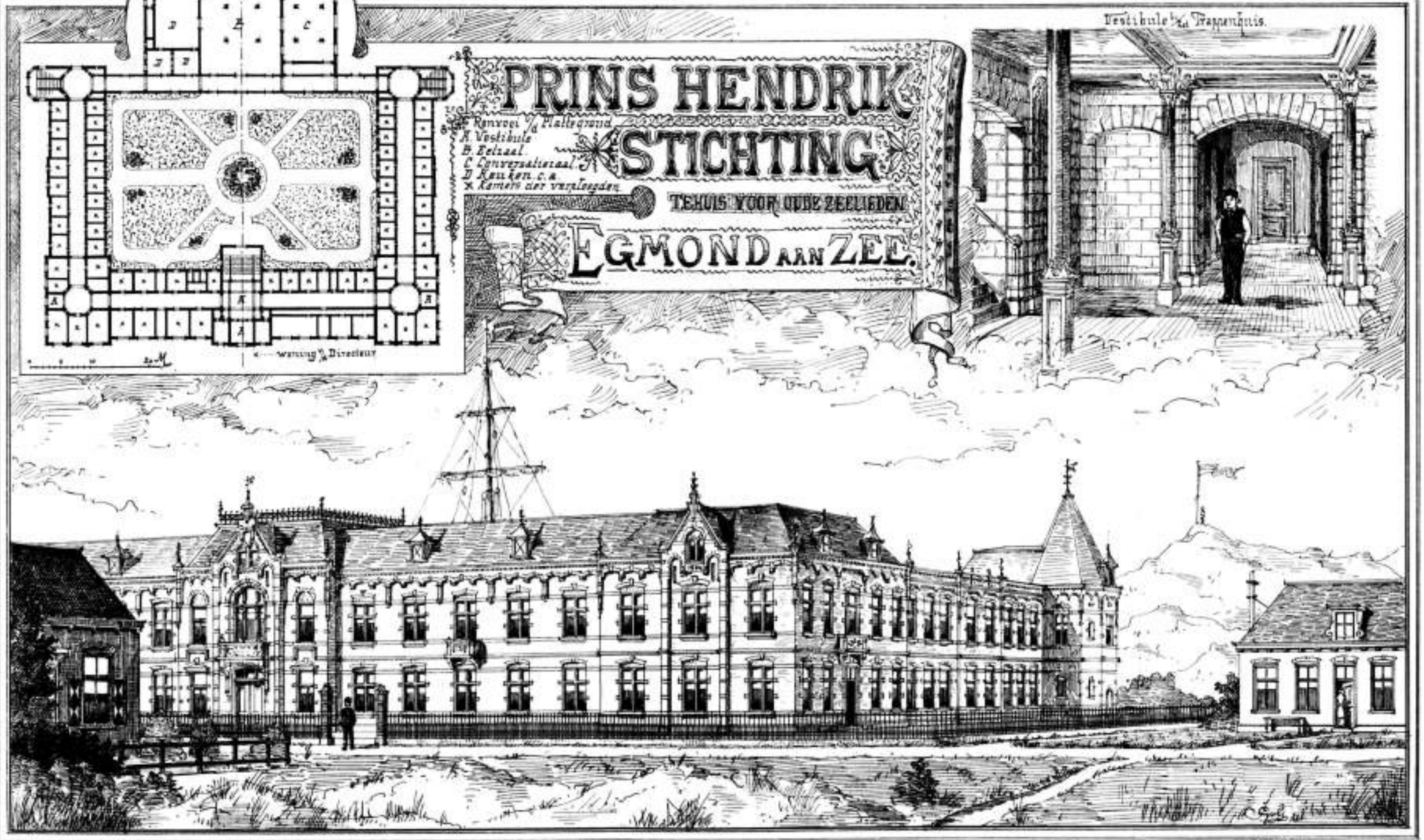

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Architecten

30ste JAARGANG. — N°35 — ZATERDAG, 31 Aug. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE PRINS-HENDRIKSTICHTING TE EGMOND-AAN-ZEE.

(Bij de plaat.)

De Prins-Hendrikstichting, die ruim 25 jaar geleden te Egmond a/Zee werd gegrondvest, dient tot verblijf van oude zeelieden, zoowel gehuwden als ongehuwden, en heeft tot doel dezen een aangenamen en onbezorgden ouden dag te verschaffen. Aanvankelijk voor 8 personen ingericht, werd de stichting door voortdurende vergrootingen en het optrekken van eene verdieping, in 1892 zoodanig uitgebreid, dat ruim 100 verpleegden er een toevluchtsoord vonden. Al spoedig bleek echter de ruimte te klein om aan de talrijke aanvragen tot opneming te kunnen voldoen, en daar verdere uitbreiding wegens de smalle gangen en andere inconveniënten vrijwel onmogelijk was, werd besloten tot oprichting van een nieuw gebouw, dat ruimte zou bevatten voor 200 personen. Dit gebouw, op bijgaande plaat voorgesteld, werd den 1n Mei 1895 voltooid en op 8 Juli jl. ingewijd.

Inrichting en constructie van het gebouw moesten zoo eenvoudig mogelijk zijn, daar, met inbegrip van eene afzonderlijke waschinrichting, wandelgalerij en centrale verwarming, niet meer dan *f* 100,000 beschikbaar was. Houdt men daarbij in 't oog dat het gesticht eene lengte van 66 M. bij 62 M. diepte heeft en de constructie van een aan zee gelegen gebouw grootere eischen stelt, dan ligt het voor de hand dat alle weelde vermeden moest worden.

De trappen zijn gemakkelijk en brandvrij; de eetzaal meet 13½ bij 16½ M. en de conversatiezaal 9 bij 12⅓ M.

De aannemer van den bouw, de heer Ruigewaard te Egmond-aan-Zee, kweet zich met veel lof van zijne taak.

Amsterdam, Aug. 1895. A. L. VAN GENDT.
J. G. VAN GENDT A.Lz.

EEN AMERIKAANSCH HOTEL.

Onlangs werd in dit blad het een en ander medegedeeld omtrent een der voornaamste hotels te New-York. Wie in Amerika bekend is weet evenwel, dat, hoe merkwaardig de New-Yorsche inrichtingen tot herberging van vermogende vreemdelingen ook mogen zijn, de meesten toch reeds tot een betrekkelijk verouderde periode behooren. Om *„le dernier mot du confort"* te vernemen, moet men meer naar het binnenland gaan, waar vroeger onbeteekenende plaatsen zich in de laatste jaren tot groote steden ontwikkeld hebben.

Een dezer plaatsen is Cleveland in Ohio. Wie uit New-York, Boston of Chicago daar thans komt, staat verbaasd over de reusachtige bouwwerken die hij in deze stad, zoo ver in het binnenland, aantreft. Honderd jaar geleden was de plaats nog niets anders dan een nederzetting van enkele ondernemende pioniers te midden van de Indiaansche volksstammen. Reeds spoedig evenwel lokten de rijkdommen, welke de bodem hier bevat, de landverhuizers aan; in het bijzonder de uitstekende ijzererts en werden met groot voordeel ontgonnen.

Welvaart begon nu te heerschen en de groote boulevard, Euclid Avenue genaamd, werd aangelegd en zag weldra tal van prachtige villa's langs zich verrijzen. Deze boulevard, die terecht den trots der Clevelanders uitmaakt, vindt in Amerika zijns gelijken niet; jammer genoeg dat hij op het oogenblik ontsierd wordt door de onooglijke palen van de electrische trams, zonder welke geen Amerikaansche stad het meer schijnt te kunnen stellen.

De zucht om reusachtige bouwwerken te stichten is misschien in het westen nog meer te vinden, dan in Oost-Amerika. De zoogenoemde „hemelkrabbers", die te New-York nog betrekkelijk zeldzaam zijn, worden in het westen reeds zoo talrijk, dat de tijd niet verre kan wezen, dat zij regel worden en huizen

van gewone afmetingen uitzonderingen gaan vormen. De Amerikanen beweren, dat de tegenwoordige tijd vóór alles concentratie vraagt, en dat die het best verkregen kan worden door de gebouwen zoo hoog mogelijk te maken. Hooge bouwwerken achten zij het meest economisch, en daarom stappen zij over esthetische en andere bezwaren heen.

Onder de hooge gebouwen, die Cleveland heeft aan te wijzen, behoort ook het Hollenden-hotel, gelegen op den hoek van Bond-street en Superior-street; het heeft negen, op sommige gedeelten zelfs tien en elf verdiepingen. Wanneer men het gebouw in de verte nadert, wordt men getroffen door de talrijke erkers, of *bay-windows*, zooals de Amerikanen ze noemen. Deze erkers hebben niet het karakter der Duitsche; zij herinneren meer aan de koepelvormige uitbouwingen, waardoor de Oud-Hollandsche buitenhuizen zich dikwijls kenmerken en die men bv. aan de Zaan nog veel ziet. Werden die uitbouwingen gemaakt om den bewoner de gelegenheid te geven bij het rooken van zijn gouwenaar zoover mogelijk op den weg te kunnen zien, het doel der *bay-windows* is geen ander, dan om den hotelgasten in staat te stellen, de straten op hun gemak te kunnen bekijken en zich met het gewoel van rijtuigen en voetgangers te amuseeren.

Uit een artistiek oogpunt kunnen deze uitbouwingen door alle verdiepingen, behalve die gelijkstraats, voortgezet, niet bepaald bevredigend genoemd worden, doch, zooals dit in Amerika zoo dikwijls gaat, ook hier heeft de schoonheid voor de eischen, door het comfort gesteld, moeten wijken.

Niet slechts door de talrijke erkers trekt het gebouw de aandacht van den voorbijganger; ook de groote eenvoudigheid van de gevels laat niet na, indruk te maken. Deze eenvoud is pas in de laatste jaren in den smaak gekomen; tot voor betrekkelijk korten tijd was het in Amerika de gewoonte, zooveel ornement als maar mogelijk was aan de gevels een plaats te geven. De hooge gebouwen, die evenwel thans opgetrokken worden, maken dien rijkdom van ornement niet slechts tot een moeilijke, maar ook tot een kostbare zaak en zoo is men in een geheel ander uiterste vervallen, door den eenvoud als het kenmerk van het ware schoon te verklaren. Ik herinner mij dat indertijd de architect Berlage ten uwent dienzelfden eenvoud heeft aangeprezen; wanneer hij ooit eens in Amerika mocht komen en zijn reis tot het Eriemeer mocht uitstrekken, dan kan het Hollenden-hotel te Cleveland hem doen zien, hoe de Amerikanen soortgelijke idealen als hij najagen.

Het hotel heeft een zeer streng uiterlijk; zelfs eenigszins sprekende lijsten zijn vermeden en het vlakke dak is alleen door een vrij primitieve balustrade bekroond. Om echter aan de silhouet dat pittoreske te geven, waarbuiten de Amerikanen het nu eenmaal niet stellen kunnen, is op den hoek een toren geplaatst, welks top 60 M. boven het trottoir gelegen moet zijn.

De gevels zijn grootendeels van blauwe steen, uit de groeven van Amherst; ter afwisseling is voor de gevelvlakken ook witte zandsteen gebezigd. Vóór alles heeft men het gebouw zoo brandvrij mogelijk willen maken. Daar de tot dusverre in Amerika gevolgde gewoonte, om veel ijzer te gebruiken, bij brand de noodlottigste gevolgen bleek te hebben, omdat het ijzer, aan hitte blootgesteld, de muren geheel vernielde, is aan het Hollenden-hotel ter bevordering der veiligheid hoofdzakelijk hout gebruikt. Dit klinkt vrij paradoxaal, doch wij moeten hierbij voegen, dat alle hout, dat voor constructie in eigenlijken zin gebezigd werd, door terracotta tegen de vlammen wordt beschut. Deze terracotta is hol en werd, naar een gepatenteerd systeem, aan het hout bevestigd. De muren van het gebouw zijn ongewoon zwaar; op vele punten 0.60 M. à 1 M. Voor de binnen-afscheidingen is gebruik gemaakt van een soort van cement-ijzer, naar een Amerikaansch patent.

De verdieping gelijkstraats van het gebouw wordt, naar Amerikaansche gewoonte, hoofdzakelijk ingenomen door allerlei winkels. De hoofdingang van het hotel leidt, door een gang, naar wat de Amerikanen „the office" noemen, een zaal die ongeveer de afmetingen heeft van den bekenden Krasnapolsky-wintertuin te Amsterdam. Aan een der smalle zijden van deze zaal is een groote toonbank, met een kolossaal sleutelrek en allerlei andere gerieflijkheden daarachter. Deze zaal, die dient als Salle des pas perdus en waar de bezoeker alles vindt wat voor hem nuttig of noodig kan wezen, is uitermate rijk versierd. Marmer in verschillende kleuren vormt de lambrizeering en den vloer. De zoldering, van kolossale bovenlichten voorzien, is geheel in kersenhout betimmerd. Het bovendeel der muren is lichtblauw, met gouden leliën en monogrammen. Vensters en bovenlicht zijn met gekleurd glas bezet.

Het is in deze zaal dat de mannelijke bezoekers van het hotel plegen samen te komen; ook het publiek wordt hier toegelaten. Daar rooken niet verboden is, ziet men nog al pijpen en soms ook sigaren. Er wordt evenwel ook veel gepruimd, zooals de *spitting boxes* kunnen bewijzen.

In Amerikaansche hotels hebben de dames een afzonderlijke ingang; in het Hollenden-hotel ontbreekt die dan ook niet en hij leidt naar een keurig gemeubileerd vertrek, nabij de elevators gelegen, waar de dames zich vereenigen kunnen.

De leeszaal, voor de heeren bestemd, sluit zich aan bij de reeds genoemde groote zaal. Zij is betrekkelijk laag van verdieping en de zoldering, die geheel in kersenhout werd betimmerd, rust op kolommen. Het eigenaardigste van dit vertrek is zeker de schoorsteen, die eigenlijk geheel decoratief genoemd mag worden, omdat het gebouw des winters door stoom wordt verwarmd. Wat wij den boezem zouden noemen is geheel gemetseld van donkerroode baksteen, die gevoegd werd en in het gezicht bleef. In het gemetselde gedeelte is een diepe nis uitgespaard, die met een rookkanaal in verbinding staat en waarin een vierkant getralied bak wordt gezet, die met brandende houtblokken kan worden gevuld. Om dit gemetselde gedeelte is een reusachtige mantel van kersenhout getimmerd, die met kolommen enz. versierd werd. Dergelijke gedeeltelijk gemetselde haarden zijn in den laatsten tijd in Amerika mode geworden, en men vindt ze heel mooi. Het kan niet ontkend worden, dat zij een tamelijk primitief effect maken en dat zij in wonderlijk contrast staan tot de rijke betimmering. Het naieve, het primitieve is thans aan de orde van den dag; hoe lang die verfijnde eenvoud in den smaak zal blijven, kan nog niet voorspeld worden. Een zonderlingen indruk maakt het een spiegel boven dezen schoorsteen zoo hoog te zien hangen, dat alleen reuzen of menschen die op een stoel gaan staan erin kunnen kijken.

Een eigenaardigheid van de Amerikaansche hotels is, dat in de daaraan verbonden café's slechts heeren worden toegelaten, terwijl in het restaurant de sexen gescheiden zijn, zoodat geen dame, die alleen verkiest te eten, dit behoeft te doen in de tegenwoordigheid van het sterkere geslacht.

Van de vertrekken tot café en restaurant dienende, spant in het Hollenden-hotel het restaurant voor dames de kroon. Het is wit met goud geschilderd en een prachtig Moquette-tapijt ligt op den grond.

In de biljartzaal staan negen biljarts; zij is van dezelfde afmetingen als de leeszaal, doch daar de kolommen hier niet gemaakt zijn, die daar tot ondersteuning dienen, omdat deze de spelers in hun bewegingen zouden hinderen, toont dit vertrek veel lager dan het werkelijk is.

Een trap van rood marmer leidt naar de eerste verdieping, waar zich de gezelschaps- en andere zalen bevinden. Het plint in het trapportaal en de daarboven aanwezige lambrizeering zijn van groen marmer, wat wel is waar goed met het rood harmonieert, maar toch voor een Europeesch beschouwer wat bont is. De trap is over het grootste gedeelte van haar breedte belegd met een dikken looper; dergelijke loopers zijn ook op alle gangen en portalen aangebracht, zoodat geen gedruis van voetstappen de rust der reizigers kan storen. Links van de trap zijn, om de *office-hall*, die door twee verdiepingen heen gaat, een aantal *parlors* gerangschikt, vertrekken, die de meeste overeenkomst hebben met de conversatiezalen, die in Europeesche hotels te vinden zijn. Zij zijn allen keurig ingericht, en daar zij betrekkelijk geringe afmeting hebben, bespeurt men niet, dat de verdieping vrij laag is. Vooral van de eigenlijke *ladies parlor*, die op den hoek van het gebouw wordt gevonden, is zeer veel werk gemaakt. Het plafond heeft hier een beschildering in kleuren, die wel wat vreemd, doch niet onaardig is. Het effect zou nog beter wezen, indien de motieven op eenigszins kleiner schaal waren uitgevoerd en de kleuren iets minder sterk spraken. De schoorsteenmantel is in dit vertrek tusschen twee ramen geplaatst, zooals dit in Engeland en Amerika meer voorkomt. De behandeling is, in overeenstemming met de bestemming van het vertrek, minder primitief, dan in de leeszaal. Van in het gezicht blijvende metselsteen is hier niets te bespeuren. Een groote, vernikkelde haard, op de wijze zooals die ook bij ons in zwang zijn, is in de nis geplaatst. De betimmering heeft weer echt Amerikaansche motieven; zoo zijn aan weerszijden drie Jonische pilasters onmiddellijk naast elkander geplaatst, en is de spiegel zóó hoog, dat geen dame erin kan kijken. Maar het eigenaardigste is zeker dat het bovendeel van den schoorsteenmantel wordt ingenomen door een klein venster dat tusschen de aan beide zijden omhoog gaande rookleidingen werd geordonneerd.

Rechts van de trap zijn de kamers, die als *„cabinet particulier"* dienst doen, en de groote eetzaal gelegen. De stijl der kleine eetkamers is ongeveer die van de ladies parlor; de eetzaal, die tamelijk aanzienlijke afmetingen heeft, dient, evenals die kleine vertrekken, alleen voor gasten die hun maaltijd vooruit bestellen. Voor den dagelijkschen hoteldienst zijn de vertrekken gelijkstraats bestemd; de eetzaal wordt dan ook als *banqueting-hall* aangeduid. Daar de tafel van het hotel een goeden naam heeft, worden daar heel wat diners gegeven; de prijzen per couvert zijn hoog en bedragen in den regel 20 dollars of ƒ 50, waarbij dan nog de wijn extra betaald moet worden. Als men bedenkt, dat de Amerikanen bij hun maaltijden bijna uitsluitend champagne drinken, kan men zich eenigszins voorstellen wat het kost, indien een inwoner van Cleveland een vijftigtal zijner kennissen een diner aanbieden wil.

De architectonische behandeling van de eetzaal is niet zoo gelukkig als die der overige vertrekken. Blijkbaar heeft de architect zich laten inspireeren door den stijl, die in Engeland uit dien van Louis XVI voortkwam. De keuze der motieven zou dit althans doen vermoeden, ook de aanwending van porseleinwit en lichte kleuren. Iedere dam tusschen de vensters is met drie Jonische pilasters, vlak naast elkander geplaatst, versierd; deze pilasters worden echter geheel vermoord door de daarop rustende, in kersenhout betimmerde draagbalken, die al bijzonder plomp toonen, omdat het vertrek niet hoog van verdieping is.

De logeerkamers zijn 450 in getal en kunnen langs de elevators zeer gemakkelijk bereikt worden. De kamers worden verhuurd in *„suites"*; ieder daarvan bestaat uit twee zitkamers, een slaapkamer en een badkamer. Vele inwoners van Cleveland hebben bij de opening van het hotel zulk een suite gehuurd en zijn daar blijven wonen tot op den huidigen dag. Iets dergelijks is in Amerika niet zeldzaam, daar dienstboden duur en slecht zijn, zoodat het hotelleven, voor wien het betalen kan, vele voordeelen oplevert.

Als men in het hotel aankomt, wordt men eerst naar het *office* gebracht, waar men kamers kan nemen en waar men zijn geld en voorwerpen van waarde in bewaring kan geven. Brandvrije kelders zijn voor dit doel in het hotel aanwezig. De elevator brengt dan den gast naar zijn vertrekken, waar hij een wijzerplaat vindt met verschillende aanwijzingen. Door den wijzer op een dezer aanwijzingen te stellen verschijnt al naar verlangd wordt, het bedienend personeel, of een diner, of dranken, of couranten, of postzegels, kortom alles wat men maar bedenken kan.

Zeer bezienswaardig zijn ook de keukens en de waschinrichting, die met de nieuwste machinerieën zijn toegerust, de kelders, die in den zomer kunstmatig koel worden gehouden, de kapperswinkel waar bijzonder practische scheerstoelen in gebruik zijn.

Het is jammer dat een dergelijk Amerikaansch hotel niet te Amsterdam op de tentoonstelling is kunnen worden opgericht. Voor de bezoekers zou het hoogst interessant geweest zijn niet alleen, maar er had dan tevens uit kunnen blijken hoe achterlijk het hotelwezen in Europa nog is. Zelfs de Zwitsersche hotels, die nog al wat naam hebben, kunnen met de Amerikaansche inrichtingen niet wedijveren.

Slechts in één opzicht staan Europa en Amerika gelijk, en dat wel waar het hotel-rekeningen geldt; de reizigers moeten aan beide zijden van den Atlantischen Oceaan evenzeer bloeden. Maar terwijl men in Amerika altijd waar voor zijn geld krijgt, is in Europa een hooge rekening nog volstrekt geen bewijs dat de reiziger het goed gehad heeft.

ALGEMEENE VERGADERING
VAN
AANNEMERS IN DE BOUWVAKKEN.

In het weekblad *„de Aannemer"*, werden eene reeks artikelen opgenomen over de *Administratieve Bepalingen* der A. V. en aan het slot daarvan schreef de redactie het volgende:

„Het is ons bekend, dat in ons vaderland in verschillende groote gemeenten vereenigingen van aannemers bestaan, die ieder in hun kleinen kring zooveel nut mogelijk trachten te stichten. Hoe grooter de gemeente, hoe wijder het arbeidsveld is van zulk een vereeniging, maar dit blijft toch beperkt binnen haar grenzen.

„Van een eendrachtig gemeenschappelijk optreden

van geheel de aannemerswereld in Nederland kon tot nu toe geen sprake zijn, omdat elke vereeniging door haar individualisme slechts deed, wat in haar eigen belang, in eigen kring, de hand vond te doen. Het spreekt van zelf, dat dus ook in zaken, welke betrekking hadden op het algemeen belang, op toestanden, geheel de aannemerswereld rakende, als gevolg van dat individualisme, niet eenige invloed kon worden uitgeoefend. Wanneer zich, zooals in Amsterdam, eenige vereenigingen tijdelijk aaneensloten, om naar een aangewezen meer algemeen doel te streven, had dit optreden meestal succes.

„Waar nu, èn in de wereld, welke den aannemer moet controleeren, èn in de wereld, die hem arbeidskrachten moet verschaffen, het aaneengesloten vereenigingsleven in zoo grooten bloei staat, ingenieurs en architecten door hun maatschappijen, de arbeiders door hun bonden, zoo groot een kracht weten uit te oefenen, komt het ons voor dat, willen de aannemers niet uit de hoogte en uit de laagte platgedrukt worden, zij dit voorbeeld dienen te volgen.

„Welke hinderpaal bestaat er, dat de verschillende vereenigingen van aannemers in ons vaderland zich vormen tot een grooten machtigen bond, die weldra weer in verschillende gemeenten afdeelingen zal doen ontstaan, zoodat ook door het vereenigingsleven van hen een kracht zal uitgaan, waarmee èn de werkgever èn de werknemer van den aannemer rekening zullen dienen te houden?

„De besluiten van een jaarvergadering, of wanneer dit noodig is van een buitengewone vergadering, kunnen ter kennis worden gebracht van regeering en volksvertegenwoordiging, de architecten zullen gaan inzien, dat zij daarvoor onmogelijk de schouders kunnen ophalen; wanneer er strijd ontstaat, wanneer er onbillijkheden worden gepleegd, dan heeft een directie niet langer alleen te doen met den aannemer, *taillable et corvéable à merci*, maar met een invloedrijken bond, die zijn wil kan stellen tegenover willekeur.

„Wij weten wel, dat zulk een gebouw niet als bij tooverslag zal zijn op te richten — solidariteit is ook een eigenschap, welke aangeleerd moet worden — maar de grondslagen daarvan te leggen, is niet moeilijk. Slechts eenige mannen van flinke energie en van goeden wil, niet bevreesd voor den spotlach der Nurksen en het versteende conservatisme van eenige weinigen, zijn er noodig om het initiatief te nemen. Wie treedt voor?

„Allen, die het met ons denkbeeld eens zijn, verzoeken wij hun adres per briefkaart aan ons bureau op te geven, terwijl wij de secretarissen van alle bestaande vereenigingen in ons land uitnoodigen ons in kennis te stellen met haar namen en die harer bestuursleden."

In het jongst verschenen nommer van 27 dezer deelt de redactie mede, dat zij slechts enkele briefkaarten ontving, maar dat er nieuwe bewijzen van adhesie voor den dag kwamen, toen voor het denkbeeld nogmaals propaganda werd gemaakt. Een elftal heeren vormde zich na ampele bespreking tot een commissie, wier taak zou zijn de allereerste grondslagen van den bond te leggen, d. w. z. het bijeenroepen van alle aannemers in Nederland tot het houden van eene vergadering, waarin het vraagstuk zou worden besproken en zoo mogelijk opgelost.

De commissie erkent dat het bijeenroepen nu gemakkelijker was gezegd dan gedaan, maar werd daarin geholpen door de redactie van *De Aannemer*, welke eene lijst bewerkte van aannemers, die naar meer of min groote werken van staat, provincie, gemeente of particulieren in den loop van dit jaar hebben ingeschreven. Aan hen werd de uitnoodiging tot het bijwonen der bedoelde vergadering gezonden. Wij ontleenen daaraan het volgende:

„Zeker zullen wij langs dezen weg niet *allen* kunnen bereiken — onze kennis der adressen van alle aannemers in Nederland is maar stukwerk — maar wanneer allen, die het nummer van *De Aannemer*, dat tevens als circulaire dient, zullen ontvangen en die wij ten minste als de kern beschouwen van het leger dat wij willen vormen, ons denkbeeld en onze plannen in eigen kring bekend is en daarvoor propaganda willen maken bij hen, die de circulaire onverhoopt niet ontvingen, dan zijn we reeds een heel eind verder. Bij voorbaat bieden we onze verontschuldiging aan, wanneer een onzer vakgenooten mocht zijn vergeten. Het verzuim is, zooals uit het bovenstaande blijkt, alsdan geheel onwillekeurig.

„Wanneer wij nu in breede trekken willen aangeven, wat wij bedoelen — in de vergadering hopen wij meer in bijzonderheden te treden — dan stellen wij reeds dadelijk op den voorgrond, dat de weg welken wij willen inslaan moet zijn voor alles een geleidelijke en wettige weg, omdat de beweging, welke wij in ons midden willen uitlokken, vooral zal moeten dienen om door een krachtig nationaal vereenigingsleven te komen tot verheffing van onzen stand in het algemeen, tot verbetering der toestanden in ons vak in het bijzonder.

„Op maatschappelijk gebied behooren wij tot den arbeidenden middenstand, die te allen tijde is geweest de grondslag van ons volksbestaan; maar een veroudende wetgeving heeft juist den aannemer alleen *bijzondere* verplichtingen opgelegd, hem blokken aan het been gebonden, welke hem, *in tegenstelling met alle andere industrieelen*, in een bijzonder lastige positie brengen. De *Algemeene Voorwaarden*, door de Departementen in het leven geroepen, welke als voorbeeld dienen voor provincie, gemeente en particulieren, waren tot nu voor ons een draconische wet, die vaak in lijnrechten strijd was met billijkheid en rechtsgevoel. Daarop dient vooral het oog gevestigd te worden en al geschiedde dit nu en dan sporadisch, als hier of daar een aannemer optrad om in naam van het recht te protesteeren, wij weten bij ondervinding hoe weinig dit heeft kunnen uitwerken, waar de uiting van een machtig lichaam, als onze bond zal kunnen worden, tenminste niet ongemerkt zal voorbijgaan.

„En bovendien, wat hebben wij voor ons zelven en onze betrekkingen gedaan? De feiten spreken te luide, als dat we niet zouden weten, dat het leven van een aannemer zijn hoogten en laagten heeft en het vaak den ouden dag zorgen bereidt, waarbij het lot van den werkman te benijden is; vrouw en kinderen ondervinden daarvan den terugslag. Ook daarop dient het oog geslagen.

„Trouwens de bond kan zich op velerlei terrein bewegen, zijn werkkring zal in den regel door de omstandigheden worden voorgeschreven en het is den aannemers zelf voorbehouden omtrent deze aanwijzingen te geven, waarop bij het maken der statuten zal dienen gelet te worden."

Bovenbedoelde commissie bestaat uit de heeren: C. Alberts, B. van Buuren, P. Duinker, H. J. J. Goseling, A. J. de Haan (firma D. J. Cerlijn & Zn. en A. J. de Haan), J. N. Hendrix, F. L. Janssen, J. Koster, Theod. Ligthart, L. de Neef, J. F. Staal, (firma Staal & Haalmeijer), en doet de oproeping tot

het bijwonen van een algemeene vergadering op Dinsdag 10 September a. s., des morgens te 11 uren, in het gebouw Concordia, Nieuwezijds-Voorburgwal bij de St.-Luciënsteeg, te Amsterdam.

De agenda luidt als volgt:

1. Openingswoord van den Voorzitter.
2. Wenschelijkheid der oprichting van een bond.
3. Naam van den bond.
4. Zijn doel en strekking.
5. Toetreding tot het lidmaatschap.
6. Benoeming van een commissie voor het maken der statuten.
7. Rondvraag.
8. Sluiting.

WERELDTENTOONSTELLING TE AMSTERDAM.

Haarlem, den 26 Augustus 1895.

Geachte Redactie!

Op de wereldtentoonstelling (!) te Amsterdam is een ontwerp van zekeren heer Marchand, architect te Gent, met zilver bekroond. Het ontwerp stelt voor een publiek park in labyrinth-vorm en is....., een kopie van het voormalig Labyrinth van Versailles, met deze wijzing dat in plaats van de oude fonteinen, voorstellende verschillende fabelen van Esopus, gebouwtjes enz. zijn ontworpen.

Dat iemand het durft wagen een zuivere kopie voor eigen werk te doen doorgaan, is kras, doch de vreemdeling heeft zeker gedacht: in Holland heeft men daarvan geen kennis, en zijn verwachting heeft succes, want het kopieerwerk is met zilver bekroond. Wat zal men een hoogen dunk hebben van de bekwaamheid onzer vakmannen!

U dankzeggende voor de plaatsing,

hoogachtend

LEONARD A. SPRINGER.

NB. Teekeningen en uitvoerige beschrijving van genoemden doolhof zijn te vinden in het boekwerk, getiteld:

'T DOOLHOF TE VERSAILLES,

bestaande in XLI Keurelijke Verbeeldingen van alle de uitmuntende Fonteinen van het zelve Doolhof.

Verrijkt met de uitlegging der Fabelen, die door de zelven vertoond worden, in vier Taalen,

Frans, Engels, Hoog- en Nederduits,

Als mede in de zelve Taalen bij ieder Afbeelding eene uitlegging in Poëzy.

In 't Nederduits door

Anthoni Jansz. van der Goes.

Te Amsterdam bij Hendrik Bosch, 1722.

Het genoemde boekwerk kan in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage geraadpleegd worden.

Voorts kan worden medegedeeld dat de doolhof in 1775, bij de reorganisatie van het park, opgeheven en veranderd werd in „Le Bosquet de la Reine".

Eene afbeelding van den doolhof te Versailles is ook te vinden in het werk, getiteld: *Essai sur la composition et l'ornement des Jardins*, waarvan de eerste druk van 1823 dagteekent; de derde druk zag in 1825 het licht als *Traité de la composition de l'ornement des Jardins* en ook in den vijfden druk (1839) vindt men op plaat 7 eene kleine afbeelding.

S.

PRIJSVRAGEN

Bij het uitschrijven van prijsvragen hier-te-lande wordt dikwijls geklaagd over het programma of de samenstelling der jury en het kan wellicht van nut zijn erop te wijzen, dat ook in het buitenland dergelijke klachten voorkomen.

Dezer dagen noodigde het kerkbestuur te Detmold de bouwkundigen uit tot kostelooze inzending van een ontwerp met begrooting van kosten voor een tweede Protestantsche kerk met 800 zitplaatsen, waarvoor een bouwsom van 100 tot 120,000 mark beschikbaar werd gesteld. Het bestuur maakte daarbij de bepaling dat de bouw zou worden opgedragen aan hem, wiens ontwerp aangenomen werd. De *Deutsche Bauzeitung* is terecht ontstemd en uit de meening dat deze prijsvraag zoo zeer in strijd is met de gebruikelijke bepalingen voor een wedstrijd, dat hierbij niet aan gebrek aan goeden wil, maar alleen aan onbekendheid met de gewone bedingen voor een openbaar concours moet gedacht worden. Het Duitsche weekblad hoopt dat deze vingerwijzing het kerkbestuur zal doen besluiten zich met een ervaren architect in verbinding te stellen om de prijsvraag in behoorlijken vorm uit te schrijven.

In de *Oberfränkische Zeitung* bespreekt een vakman het programma voor de prijsvraag van een concertgebouw te Bayreuth; de daarin voorkomende bepalingen zijn naar zijne meening van dien aard dat er geen goede uitslag verwacht kan worden, tenzij het programma geheel wordt omgewerkt. Het bouwterrein is te klein en het onderbrengen van een museum in een concertgebouw verdient geen aanbeveling, en wel te meer, daar er reeds gebrek aan ruimte is. Heeft het museum zoo weinig te beduiden als de aangewezen plaats doet vermoeden, dan is daarvoor wel een goedkooper lokaal in te richten; is men van meening dat het museum zich zal uitbreiden en in belangrijkheid toenemen, dan verdient het aanbeveling daarvoor een zelfstandig gebouw te maken.

Ook de bepaling van het programma dat het gemeentebestuur het recht heeft om een of meer ontwerpen aan te koopen, als de meerderheid der jury van meening is dat geen der antwoorden een prijs verdient, wordt in hooge mate afgekeurd. Wanneer het bestuur, dat de prijsvraag uitschrijft en beloooningen in het vooruitzicht stelt, zich tevens voorbehoudt ze al dan niet toe te kennen, verkoert men in hetzelfde geval als de schutter in een wedstrijd, waarbij de schijf wordt weggenomen op het oogenblik dat hij gevuurd heeft. Welk schutter zou aan een dergelijken wedstrijd willen deelnemen?

BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

— Dezer dagen is de beslissing gevallen in den wedstrijd voor den Grand prix de Rome aan de École des Beaux-Arts te Parijs. Met het oog op de aanstaande wereldtentoonstelling in de hoofdstad van Frankrijk werd het ontwerp van een paleis voor tentoonstellingen en feesten op een terrein van 50,000 c.A. gevraagd. In het gebouw werden nevens een groot aantal kleinere zalen en galerijen, ruime vestibules en traphuizen, twee hoofdzalen verlangd, de eene van 50 M. breedte bij 150 M. lengte en de andere voor 5000 personen, terwijl het geheel een aangenamen indruk moest geven.

Het getal deelnemers bedroeg tien; de hoofdprijs of zoogenaamde Prix de Rome werd toegekend aan Auguste Patouillard, een leerling van Ginain, die reeds in 1894 den eersten tweeden prijs behaald had. Voorts bekwamen de heeren Eugène Duquesne, een leerling van Pascal, en Tony Garnier, een leerling van Blondel, respectievelijk den eersten en tweeden prijs.

— Aan de technische Hoogeschool te Munchen is voor een tijdvak van drie jaar de hoogleeraar van de mechanische technologie en machine-bouwkunst E. Ritter v. Hoğer tot directeur en de hoogleeraar in de bouwkunde A. Geul tot zijn plaatsvervanger benoemd.

— De heer Schwiening, directeur der gemeentewerken te Lübeck, is in gelijke betrekking te Munchen benoemd op een jaarwedde van 10,000 mark met eene verhooging van 500 mark om de vijf

jeten en eene persoonlijke toelage van 2000 mark. Door deze keuze is een architect aan het hoofd der gemeentewerken geplaatst, dat met het oog op de bijzondere verhoudingen van München ten zeerste moet worden toegejuicht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Het uitstapje van de alhier gevestigde afdeeling van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst naar het Slot te Muiden en de Tentoonstelling te Amsterdam zal, wegens gebrek aan voldoende deelneming, geen plaats vinden.

— De Minister van Marine heeft bepaald, dat in de bestekken voor de marine in het vervolg de bepaling zal worden opgenomen, dat gedurende één eenmaal niet langer gewerkt mag worden dan 11 uur, de schafttijden niet medegerekend.

Amsterdam. De Nederlandsche Vereeniging voor Localespoorwegen en Tramwegen hield Vrijdag 23 dezer in het Hotel Kranapoldy haar 25ste algemeene vergadering. De Vereeniging telt thans 20 maatschappijen en 57 belangstellenden als leden. Door het bestuur werd o. m. medegedeeld, dat aan de Koningin-Regentes een adres was gezonden in zake de opheffing van tolgelden. De rekening over 1894 werd goedgekeurd en de begrooting over 1896 vastgesteld. Als l-den van het bestuur werden herkozen de heeren Loder en Hamelink. In de statuten der Vereeniging worden eenige wijzigingen gebracht, waarna de heer Mr. J. Wortman een belangrijke voordracht hield over het wetsontwerp der personeele belasting met het oog op de belasting van de paarden, die voor tramrijtuigen worden gebruikt, welke voordracht aanleiding gaf het bestuur uit te noodigen to dez r zake een adres tot de leden der Tweede Kamer te richten.

— Aan de secretarie ligt ter lezing de op 15 dezer tusschen de gemeente en de Nederlandsche Bell-Telephoonmaatschappij gesloten overeenkomst betreffende de voortzetting tot 1 Nov. 1896 van den telephoondienst na 7 Sept. a. s., omdat men met den aanleg van een nieuw telephoonnet van gemeentewege, waartoe door den Raad is besloten, op 7 Sept. a. s. niet gereed kan zijn.

Heeft de gemeente niet vóór Juli 1896 aan de Maatschappij schriftelijk verklaard, dat zij haar eigen net op November 1896 in exploitatie zal brengen, dan wordt aan de Maatschappij vergund, evenmin met uitsluiting van anderen, de exploitatie dier telephonische verbindingen voort te zetten tot Mei 1897 en zal deze vergunning worden verlengd tot November 1897 wanneer de gemeente niet vóór November 1896 schriftelijk aan de Maatschappij verklaard heeft, het gemeentenet met Mei 1897 in exploitatie te zullen brengen.

Zoodang de Maatschappij krachtens deze overeenkomst haar net exploiteert, zaag de gemeente haar eigen net niet in exploitatie brengen. De gemeente is verder gedurende de gemeende termijnen bevoegd ter beproeving van haar net daarover gesprekken te voeren of te doen voeren, zonder daartoor eenige vergoeding te mogen verderen en zonder dat hieraan zoodanige uitbreiding mag worden gegeven, dat het voeren dier gesprekken het karakter verkrijgt van een gedeeltelijk in exploitatie brengen van het gemeentenet.

Wat maakt het gemeentebestuur in deze een droevig figuur, als men het oog vestigt op Rotterdam, waar de aanleg van een nieuw telephoonnet flink wordt voorbereid en geen twijfel bestaat dat dit bij het eindigen der loopende concessie van gemeentewege in exploitatie gebracht zal worden.

— Ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van het genootschap *Architectura et Amicitia* is een met schetsen geïllustreerd feestnummer van het weekblad *Bouwkundig Weekblad* in het licht gegeven, dat ons, wat de uitvoering betreft, goed geslaagd voorkomt. Met den tekst zal de onpartijdige lezer minder tevreden zijn.

Haarlem. De boekerij verbonden aan het Museum van Kunstnijverheid alhier, die voornamelijk boek- en plaatwerken bevat ten dienste der kunstambachten, was gedurende de maand Augustus gesloten en zal met 1 September weder geopend worden. De nieuwe catalogus die omvang verschoon bevat 125 nummers van portefeuilles met plm. 5000 verschillende afbeeldingen en modellen voor de meest verschillende ambachten en plm. 1000 nummers van boek- en plaatwerken en tijdschriften. Deze catalogus wordt tegen 20 cent aan postzegels franco toegezonden.

Het is nog niet algemeen bekend dat aan deze boekerij boek- en plaatwerken over het geheele land gratis kunnen ontleend worden — alleen de kosten van het transport der gevraagde boekwerken komen voor rekening van den aanvrager. Omtrent den inhoud van den catalogus zal de opgave der verschillende rubrieken, waarin hij is ingedeeld, eenig licht verspreiden.

Men vindt daarin werken over de geschiedenis der beeldende kunsten in het algemeen, bouwkunst, schilderkunst, beeldhouwkunst, bewerking der metalen, bewerking van het hout, keramieke kunst, textiele kunst, kostuumkunde, graphische kunst, heraldiek, rapporten, verslagen, tentoonstellingen, catalogussen en tijdschriften.

Wij zien dus dat het voor allen, die met de kunsten en ambachten in betrekking staan en vooral voor onze ambacht-lieden, die zich op de hoogte willen stellen van stijlvolle ontwerpen en ornementeele samenstellingen alsook technische en geschiedkundige gegevens hun vak betreffende, een groot voorrecht is van eene dergelijke inrichting gebruik te kunnen maken.

Bovengenoemde boekerij staat onder beheer van den Conservator van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, den heer E. van Suher, die gaarne bereid is alle aanvragen te voldoen.

— Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vergadert Dinsdag 10 September in het gebouw der *Vereeniging* alhier. Volgens de agenda zullen door den Raad van Bestuur mededeelingen en voorstellen gedaan worden betreffende het derde Internationaal Landbouw-congres te Brussel, de Internationale Konferenz zur Vereinbarung einheitlicher Prüfungs-methoden von Bau- und Konstruktions-Materialien te Zürich en het International Congres voor Brandweezen te Amsterdam.

Na het houden van voordrachten over de havenwerken te IJmuiden en wel door de leden N. A. M. van den Thoorn over de buitenhaven, W. K. de Croix, over de sluis en F. Bancke, over de visschershaven, wordt het ontbijt in het vergaderlokaal aangericht en vertrekken de leden per specialen trein naar IJmuiden om tegen 6 uren terug te keeren en met tramwagens naar het Brongebouw in den Hout te gaan, waar gelegenheid bestaat aan den gemeenschappelijken maaltijd deel te nemen.

Enkhuizen. De vereeniging tot Nut en Vermaak, genaamd „Willem de Zwijger", zal in het voorjaar van 1896 een tentoonstelling houden van voorwerpen van nijverheid en kunst, door werklieden in hun vrijen tijd vervaardigd.

PERSONALIA.

— Bij Koninkl. besluit zijn benoemd tot ridder in de orde van den Nederl. Leeuw: B. J. Blommers, kunstschilder, 's-Gravenhage; C. L. Loder, directeur van scheepsbouw, chef der afd. „Materieel" bij het Departement van Marine; E. van der Elst, ingenieur der mijnen te Haarlem.

— Bij Koninkl. besluit zijn benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau: F. L. Berghuis, directeur der ambachtsschool te Arnhem; G. H. Breitner, kunstschilder te Amsterdam; J. C. A. van Rossenlaal, gewezen hoofd-opzichter bij den aanleg van Staatsspoor te 's-Gravenhage.

— Bij Koninkl. besluit is de zeer-militaire der orde van Oranje-Nassau verleend: in goud aan W. C. van Vreu, opzichter te kl. van 's Rijks waterstaat te Deventer; in zilver aan den teekenaar bij het Dept. van Marine in Ned.-Indië E. C. R. Wijnmalen.

— Bij Koninklijk besluit is een commissie ingesteld tot het in September houden van een vergelijkend onderzoek naar de bekwaamheid van candidaten voor de betrekking van adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat, bestaande uit de heeren: J. M. F. Wellan, hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat, als voorz.; C. F. M. H. Schmeltzlin, hoofding. van den Rijkswaterstaat, belast met het beheer der groote rivieren; A. A. Beknar, hoofding van den Rijkswaterstaat in het IIe district; Dr. C. A. Scholtens, hoogleeraar aan de Polyt. School; Dr. P. Zeeman Gz., hoogleeraar aan de Polyt. School; Mr. H. A. Hooft, hoofdcomm. bij het Dep. van Waterstaat; N. A. M. van den Thoorn, ing. van den Rijkswaterstaat te Amsterdam en Jhr. F. L. Orit, ing. van den Rijkswaterstaat, te 's Gravenhage, tevens als secretaris.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel ingenieur Jhr. A. Holmberg de Beckfelt, te Apeldoorn, benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken van den waterweg van Rotterdam naar Zee.

— Met ingang van 1 October, is de heer A. A. J. van Engelen, thans opzichter bij de gemeentewerken te 's-Hertogenbosch, op een jaarwedde van f 1000 benoemd tot opzichter bij den provincialen waterstaat van Noord-Brabant.

— De vier groote gouden medailles, door H. M. de Koningin-Regentes ter beschikking gesteld van het uitvoerend comité der Tentoonstelling te Amsterdam, zijn toegekend aan: 1. F. A. L. de Greyter, Leidschestraat, Amsterdam; 2. A. Ancelet, 12 rue de Hanovre, Paris; 3. La Collectivité Belge des Brasseurs, Distillateurs, Négociants en vins et liqueurs, appareils de brasserie; 4. Regia Museo Commerciale (Koninklijk Museum van de Kamer van Koophandel) Turijn.

— De heer W. C. C. Stoessart, beeraar aan de Koninklijke School voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch, is benoemd tot beeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zaltbommel en heeft vergunning verkregen beide betrekkingen gelijktijdig te bekleeden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Bouwkundig teekenaar. Adres no. 21652 bureau *N. Rott. Ct.*

— Bouwkundig opzichter voor 2 maanden. Salaris f 70 per maand. Adres lett. G. boekh. E. Broekhuis, Hengelo (O.).

— Teekenaar voor nu en dan, ook des avonds. Bekendheid met ijzerconstructie is gewenscht. Adres lett. Z P 396 *Nieuwe s. d. Dag.*

— Bouwkundig teekenaar. Zij, die bij den bouw van kerken werkzaam zijn geweest, hebben de voorkeur. Adres lett. H 8 Alg. Adv.-bur. A. J. Rouma, N.-Z. Voorburgwal 84 Amsterdam.

Stoom'ram

Haarlem-Beverwijk.

AANBESTEDING.

Op **Woensdag 11 September** e. k. des voormiddags **11.15** uur, locale tijd, zal in het Stationskoffiehuis TER BURGH te *Beverwijk* worden **aanbesteed**:

Het bouwen van Remises en Werkplaatsen voor Locomotieven en Rijtuigen, een Administratiegebouw en eenige verdere werken, op een terrein aan den Rijksstraatweg te VELSEN.

Bestek en teekeningen liggen ter visie in genoemd koffiehuis en met de detailteekeningen ten kantore van den Ingenieur J. SCHOTEL te Rotterdam.

Exemplaren van het bestek met 3 teekeningen zijn tegen inzending van postwissel ad f **4.**— te bekomen uitsluitend aan laatstgenoemd adres.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben Donderdag 5 September e.k. ten 11.15 uur, locale tijd; samenkomst in genoemd koffiehuis.

Aanbesteding van Grint.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van Bolsward zullen **Woensdag 4 September 1895,** 's middags **12** uur, ten Raadhuize **publiek aanbesteden**:

Het leveren van 120 stère RIVIERGRINT.

De voorwaarden zijn *gratis* ter Secretarie verkrijgbaar.

Gezegelde inschrijvingsbiljetten moeten vóór de besteding worden ingeleverd ter Secretarie.

Burgemeester en Wethouders voornoemd:

P. PEEREBOOM.

K. H. LAAGLAND, *Secretaris.*

AANBESTEDING.

Het Bestuur der Woningvereeniging „Openbaar Belang" te *Arnhem* zal op **Zaterdag 7 September 1895,** des morgens ten **11** uren, in het *Central-Gebouw*, Bakkerstraat aldaar,

Aanbesteden:

Het bouwen van 24 WONINGEN met een WINKEL- en PAKHUIS, gelegen aan de Sophia- en Anna Paulownastraat.

Aanwijzing heeft plaats 2 September, des morgens te 11 uren, op het terrein voornoemd. Bestek en teekeningen van af 28 Augustus ad **f 1.25** per stel te verkrijgen aan de Directiekeet, op het terrein van de in aanbouw zijnde huizen aan de Oranjestraat, waar tevens inlichtingen worden verstrekt.

AANBESTEDING.

Op **Zaterdag den 7den September 1895,** des voormiddags ten 11½ ure, zal door M. BONTEBAL namens zijn principaal, in de Herberg „De Zwaan" te *Bleiswijk*, **worden aanbesteed:**

Het bouwen van een IJZEREN GRAANSCHUUR op de bestaande fundeering der Hofstede „Nut en Vreugd" bewoond door Ant. van den Berg te BLEISWIJK.

Bestek en teekening liggen ter inzage in voornoemde Herberg en zijn te verkrijgen tegen betaling van f **3,**— per stel bij H. BONTEBAL te *Bleiswijk*, bij wien tevens nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing op het terrein op Woensdag den den September 1895, des voormiddags ten 10 uur.

AANBESTEDING.

Het R.-K. KERKBESTUUR te *Nistelrode*, zal aldaar

AANBESTEDEN:

op **Woensdag 4 September 1895,** des middags ten 12 ure, ten Koffiehuize van LAMBERTUS VAN DRUNEN te *Nistelrode:*

Het bouwen van een Lichdegesticht met aanhooren te Nistelrode.

Bestekken ad f **1.**— per exemplaar zijn vanaf 23 Augustus verkrijgbaar bij den Boekhandelaar W. BERGMANS te *Tilburg*.

De teekeningen liggen ter inzage in de Koffiehuizen van LAMBERTUS VAN DRUNEN, A. VAN VEGHEL en A. JOCHIJMS te *Nistelrode*.

Aanwijzing in loco op den dag der Aanbesteding, des voormiddags ten 10 ure.

Inlichtingen ten Kantore van den Architect LEO GOYAERTS te *Tilburg*.

J. VAN ULFT, Pastoor.

Een BEKWAAM bouwkundig

Opzichter-Teekenaar

met prima referentiën, zoekt wegens beëindiging der werkzaamheden *tegen half October e. k.* **PLAATSING.**

Brieven onder letter R, Bureau van dit blad.

AANBESTEDING.

Het Bestuur van den MIDDELVELDSCHEN AKERPOLDER is voornemens op ***Woensdag 25 September 1895,*** des namiddags te één ure, in het *Rechthuis* te *Oudorp*, gemeente Sloten (N.-H., publiek aan te besteden:

Het verbouwen van den bestaanden schepradmolen tot een vijzelgemaal met daarbij behoorende inrichtingen. Alles met bijlevering van de benoodigde bouwstoffen en met inbegrip van alle arbeidsloonen en transportkosten volgens bestek.

De voorwaarden dezer aanbesteding zijn van af 24 Augustus 1895 a.s. te verkrijgen ter boekdrukkerij van IPENBUUR & VAN SELDAM, Damrak N°. 48 te Amsterdam, tegen franco aanvrage en betaling van f **1.50** voor bestek en teekening.

Inlichtingen verkrijgbaar bij den Opzichter G. S. NOUT, te *Nieuwer-Amstel*, Overtoom N°. 131; aanwijzing op **Zaterdag 21 September 1895,** des voormiddags te half elf ure, aan den Molen, staande aan de Ringvaart van den Haarlemmermeer nabij het dorp Sloten (N.-H.)

DE LINT & CO., Rotterdam,

geven op aanvraag, het **album** en **prijzen** onzer **ZINKORNAMENTEN** enz. ter inzage af, en verstrekken alle gewenschte inlichtingen.

Hoogachtend,

LARONDELLE PELZER & Co.

Zinkornamentenfabriek, KEULEN.

W. HOOIJ & ZOON, Werktuigkundigen.

Jacob van Campenstraat 48, Amsterdam.

The „A. I." Anti-Fouling Boiler Fluid,

Middel ter voorkoming en wegneming van den ketelsteen in STOOMKETELS.

Prijs per fust van 180 liter f 0.55 per liter, met contract f 0.50 per liter.

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

Eenig adres van TERRA COTTA en CEMENTSTEENEN BOUW-ORNAMENTEN en TUINSIERADEN, ook volgens teekeningen. (3)

W. F. H. WELTER.
Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**
Luthersche Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.
RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**
Afgietsels voor Hout en Steen.
☛ Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

INDISCHE HOUTSOORTEN.
Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.
Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103, 's-Gravenhage- A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

ROLLUIKEN van ***hout*** en van ***staal,*** in verschillende ***constructiën.*** Prijscouranten en inlichtingen op aanvrage gratis bij
W. H. M. SCHOLTE,
Fabrikant, **Prinsengracht 516, AMSTERDAM.**

PETROLEUM- EN GASMOTOREN VOOR IEDER DENKBAAR BEDRIJF.
MOTOREN uitsluitend voor **Scheepsbedrijf** en **Electrische verlichting** geconstrueerd. *Regelmatige gang gegarandeerd.*
JOHN M. C. KIEVITS.
Fabriek en Magazijn: BAKENESSERGRACHT 68, HAARLEM.

J. BELTMAN JWz., Deventer. Handelskade.
Fabrikant in Molenwerken.
SPECIALE INRICHTING voor: { MEELFABRIEKEN, KOREMMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN **enz.**
LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

BENNEWITZ & Co.
Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (systeem BENNEWITZ.)
Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUISSLUIS.
Brevet voor Papierstuc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à fl.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.
Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

CHEMISCH INSTITUUT.
Oostzeedijk 166—168, Rotterdam.
Laboratorium voor Scheik.- en Microscopisch onderzoek.
ONDERWIJSINRICHTING voor HANDEL en INDUSTRIE.
Dr. BONNO v. DIJKEN.

Utrechtsche Hydrozandsteenwerken.
VAN DE POL en WICKOP. Utrecht.
leveren **Hydraulische ZANDSTEEN,** volkomen gelijk aan natuursteen, **uitsluitend door steenhouwers bewerkt, geen vormwerk.** Prijsopgave volgens teekening of schets. **Groot aantal werken in 't jaar 1893 in Nederland uitgevoerd.**
Fabriek en Kantoor: KROEZELAAN—MERWEDEKANAAL.
Telegramadres: WICKOP Utrecht.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.
Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

VOSKUIL.
7 Paleisstraat AMSTERDAM.
SPECIALITEIT
TEEKENBEHOEFTEN VOOR HET BOUWVAK.

Fabriek van Marmerbewerking van H. WEGERIF Sr.,
Stationsweg, Apeldoorn.
Marmerpolituur **60** ct. per doos: 10 Kilo Marmerslijp, franco huis **f 1.00.**
Steenhouwerij. Specialiteit in **GRAFGEDENKTEEKENEN** van **Kunstgraniet** en verschillende bergsteen. Fabrikant van **Venetiaansche** en **Kunstgranietvloeren.** Attesten van architecten en ingenieurs ter inzage.
Vraagt teekening en prijzen.

H. HARTMAN,
Artesische en Nortonputten.
Inrichting voor Grondboringen.
LOOSDUINEN.

Jb. HEEKELAAR & Zn.
Wormerveer.
FABRIKANTEN van **Lakken, Vernissen, Standolie** enz. **Verfwaren, Carbolineum, prima Lijnolie, bereide Verfwaren.**

L. A. SCHENK.
8 BRANDSTEEG 8 b/d Leuvehaven ROTTERDAM.
HUIS- en SCHEEPSSMEDERIJ.
Herstelplaats van **Stoommachines, Gasmotoren** en andere **Werktuigen.**
Specialiteit in Scheeps- en Zolderlieren.

PAKKISTENFABRIEK EN HOUTHANDEL
AAN DE
Heugelosche Stoomhoutzagerij.
A. H. M. WESSELINK,
Heugelo (O).

M. R. GREVENSTUK.
APELDOORN.
levert door het **geheele** Rijk **GLAS-JALOUSIËN, CARBOLINEUM,** en alle soorten **VERFWAREN** tot **concurreerende** prijzen.

Ter drukkerij „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°36 — ZATERDAG, 7 Sept. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE INRICHTING ONZER KAMERS.

Er is tegenwoordig liefhebberij genoeg om aan de kamers onzer huizen een zoo behaaglijk mogelijk aanzien te geven. Toch kan men niet zeggen, dat het verkregen resultaat in de meeste gevallen evenredig is aan het uitgegeven geld. De kamers toch, waarin wij leven en onze gasten ontvangen, en die dus versierd zouden moeten wezen zonder eenige stijfheid, zijn dikwijls, ook al werden zij door de meest bekende firma's ingericht, zoo weinig huiselijk, dat zij bij alle pracht, toch weinig aantrekkelijks hebben.

In plaats dat de meubelen vóór alles gemakkelijk zijn, zoodat het aangenaam is op de stoelen en sofa's te zitten, wordt nog maar al te veel op de eischen van „den stijl" gelet. In naam van dien „stijl" worden de meubelen tot quasi-artistieke monstruositeiten gemaakt, die al zeer ongemakkelijk in het gebruik zijn. De dames hebben dan nog dikwijls de gewoonte, over de ruggen der zetels rijkbewerkte anti-macassers te leggen, en de tafels door even kunstvol vervaardigde tafelloopers op te sieren. Deze ornementen zijn weinig rationeel en hoogst lastig. De los op de ruggen gehangen anti-macassers rollen zich tengevolge van de bewegingen van hem of haar, die op den stoel zit, al gauw tot onooglijke proppen ineen of blijven ongemerkt bij het opstaan aan de knoopen van heeren- of damestoilet hangen.

Wij willen daarmede niet zeggen, dat alle bescherming van stoel- of canapéruggen achterwege behoeft te blijven; wordt iets dergelijks evenwel noodig geacht, dan bedekke het den geheelen rug, en dan zij het zóó vastgemaakt, dat er geen last van ondervonden kan worden.

De behangsels vooral zijn het, waardoor onze kamers haar cachet verkrijgen. Hier spreekt de mode een woordje mee; waren tot voor korten tijd slechts donkere behangsels smaak, nu worden alleen lichte nog maar begeerd. In den regel wordt het papier in één patroon geplakt van af het plafond, tot aan het plint der kamers. Wil de behanger iets heel moois maken, dan verdeelt hij de wanden in vakken door bossingen van een effen kleur. Dat iedere wand behoort te bestaan uit een donkere borstwering, een lichter gedeelte daarboven en een nog lichtere fries tegen het plafond, daarvan heeft de Nederlandsche behanger geen flauw idee. Hij kent niet anders dan „effen" of „in vakken".

Erger nog is het met onze plafonds gesteld. Die plafonds zijn het werk van den „stucadoor", wiens naam nu nog wijst op zijn oorspronkelijk Italiaansche afkomst. De Italiaansche pleisterwerkers hebben in de 17e en 18e eeuw scheppingen van groote kunstwaarde weten te maken. Hier te lande hebben zij, vooral toen de Rococostijl smaak was, keurige werken voortgebracht, wier bevalligheid door de tallooze witselagen van een kunstloos nageslacht wel verduisterd, doch niet geheel verdwenen is.

De 18e-eeuwsche stucadoors boetseerden hun werk ter plaatse zelf in gips; daardoor verkreeg het die vrijheid, die ongedwongenheid, die nog thans zoo aantrekkelijk is. Langzamerhand geraakte evenwel het stucadoorsvak in verval. De strengheid van het laatst der 18e eeuw was voor de artisten in pleister doodend; den genadeslag kreeg hun kunst door de dorre richting van het eerste keizerrijk.

Zoo werden de stucadoors van kunstenaars niets dan handwerkslieden, die nog alleen maar „onder de rij" wisten te werken. Toen omstreeks 1860 weer meer vraag naar ornement kwam, werd dit in den vorm van „middenstukken" en „hoekstukken" als handelswaar aan de markt gebracht. En men staat nog altijd op ditzelfde standpunt; als aan de plafonds van een huis zal worden begonnen, ontvangt de bouwmeester van den aannemer een uitnoodiging om hier of daar middenstukken en hoekstukken uit de bestaande verzameling te willen uitzoeken. Die stukken worden dan,

op een fond gegoten, eenvoudig tegen de schrooten aangeschroefd, *„et le tour est joué"*.

Dat de plafonds onzer vertrekken witgepleisterd zijn, schijnt ons, op zichzelf beschouwd, geen kwaad. Een lichte zoldering toch doet een vertrek hooger schijnen, een donker plafond drukt. Maar waarom die banale middenstukken en hoekstukken, kooflijsten en eierlijsten niet weggelaten en de plafonds versierd met een in vlak reliëf behandeld ornement, dat als een patroon over de geheele zoldering doorloopt? Wij vergen niet, dat dit uit de hand geboetseerd zal worden, doch het kon in de weeke gips worden gedrukt. Het papierstuc zou zich voor een dergelijke behandeling ook zeer goed leenen.

Een woord van protest mag ook niet achterwege blijven tegen de wijze, waarop de stucadoor onze schoorsteenboezems placht te versieren of liever te bederven. Wie heeft toch die belachlijke pijpesteelcolonnetten bedacht, uit wiens brein zijn de bespottelijke kroonlijsten, daarop rustende, voortgekomen? Laat men deze dwaze sieraden (?) toch weglaten, en het behangsel over den schoorsteen door laten gaan, dan heeft men daar niet die onartistieke witte vlek, die door den daarvoor geplaatsten spiegel slechts gebrekkig aan het oog wordt onttrokken.

Sommige bouwmeesters hebben reeds lang het onartistieke van deze schoorsteenbehandeling ingezien. Hun ijver, om niet in iets dergelijks te vervallen, heeft er hen echter toe geleid schouwen te maken, die al niet veel beter verdedigbaar zijn. Immers de schouw onzer vaderen was bestemd voor een groot vuur en had zijn reden; onder de hedendaagsche schouwen.... staat een vulkachel, die op een nisbus, onder den schouw aanwezig, uitkomt. De breed overstekende lijst, de vuurplaat en al wat verder bij een schouw behoort, zijn hier dus maar larie.

Het is thans smaak voorwerpen van meer of minder kunstwaarde tot versiering in de vertrekken aan te brengen. Wie het betalen kan schaft zich hooge kunst aan en tracht van zijn huis een klein museum te maken. Het is evenwel in een dergelijk museum niet aangenaam wonen. Al staat er geen bordje: „verzoeke de voorwerpen niet aan te raken", gij leest toch in de oogen van den huisheer den angst, dat gij door een al te levendige beweging een kostbare vaas zult omwerpen, of op andere wijze schade zult aanrichten.

Wie geen hooge kunst bekostigen kan, koopt eenvoudiger zaken, doch zijn huis is er niet minder vol om. De tafel van het salon wordt in een hoek gezet en met fotografietjes, vaasjes en andere snuisterijen bedekt, als gold het een uitverkoop van een galanteriewinkel. De kinderen mogen in deze kamer natuurlijk nooit komen.

De behangers en meubelmakers hebben tegenwoordig telkens wat anders, dat zij als „het nieuwste" aanprijzen. Nu is deze stijl mode, dan gene; nu is deze stof in den smaak, dan weer een andere. Dat voortdurend wisselen is voor de fabrikanten zeker het voordeeligste; voor wie eenigen smaak heeft, is deze snelle verandering een ergernis. De klanten willen niet hebben wat een ander reeds heeft; zij wenschen iets „origineels", desnoods wat excentrieks.

Toch moesten zij bedenken, dat het artistieke in een huis op allerlei wijze te verkrijgen is, doch dat uitmiddelpuntigheid nog volstrekt geen waarborg voor schoonheid geeft.

De historische stijlen zijn in het meubelmakers- en behangersvak nog in hooge eere. Wie het betalen kan laat zijn salon in Rococostijl, zijn slaapkamer in Queen-Ann-stijl, het boudoir zijner vrouw in Louis XVI-stijl, zijn rookkamer in oud-Duitschen stijl, zijn eetkamer in oud-Hollandschen stijl inrichten. Slechts weinigen beseffen hoeveel armoede aan gedachten uit dergelijke navolgingen spreekt. Kwam men slechts tot het besef daarvan, de historische stijlen bleven tot hun periode beperkt en werden niet meer ten onzen vermake opgewarmd.

Het treurigste van de zaak is evenwel dat, instede van zich over dit gebrek aan vinding te schamen, de vervaardigers van meubel- en tapijtwerk, van gordijnen andere stoffen zich daar nog op verheffen. De gefortuneerde bezitter van een nieuw huis toont nog altijd met een zekeren trots zijn vertrekken „in stijl", zonder te bespeuren hoe hij en zijn gezelschap tegen de omgeving vloeken.

Als men er zich eens op ging toeleggen de huizen vóór alles huiselijk en gemakkelijk bewoonbaar te maken? Als men eens brak met veel traditioneele dwaasheid en in de eerste plaats zorgde voor het gemak van de huisgenooten? Wie weet hoe spoedig nieuwe, echt 19e-eeuwsche vormen nog gevonden werden.

Daar is geen reden waarom men het goede, wat het voorgeslacht ons heeft nagelaten, niet zou waardeeren. Wie de gelukkige bezitter is van 17e- of 18e-eeuwsche meubelstukken, die van ouder tot ouder in de familie blijvende, aan de opruimingswoede van vóór een twintigtal jaren ontsnapt zijn, zou wel onzinnig wezen, wanneer hij daarvan geen nuttig en dankbaar gebruik maakte. Wie evenwel, door de heerschende mode voor *bric-a-brac* gedreven, dergelijke meubelen gaat koopen, maakt van zijn huis een uitdragerswinkel, niets meer. Tot welke dwaasheden deze mode kan leiden, bleek ons onlangs, toen wij ergens in een salon een staande klok vonden en beddepannen aan den wand zagen hangen. Men stelle zich het gezicht der overgrootmoeder voor als deze kon zien hoe, wat eenmaal tot voorhuis of slaapkamer hoorde, nu in de mooiste kamer van het huis harer achterkleindochter wordt te pronk gezet!

Hebben wij tot dusverre bij uitsluiting de salons besproken, ook de andere vertrekken onzer hedendaagsche huizen geven stof genoeg tot opmerkingen. Wellicht vinden wij binnen niet al te langen tijd gelegenheid de behandeling van dit onderwerp te vervolgen.

EEN NIEUWE BOND.

Men is in de aannemerskringen thans bezig de stichting van een algemeenen Bond van aannemers in de bouwvakken voor te bereiden. Het schijnt vooral Amsterdam te zijn, waar aan een dergelijke vereeniging de meeste behoefte gevoeld wordt; immers de commissie, die een vergadering ter bereiking van het gewenschte doel zal organiseeren, bestaat uitsluitend uit leden van firma's, in de hoofdstad gevestigd.

Het is zeker de moeite waard na te gaan waarom de stichting van een dergelijken bond verlangd wordt, en welke verwachtingen men heeft van zijn optreden. Het weekblad *De Aannemer* heeft een en ander duidelijk uiteengezet. Men is niet meer tevreden met de vereenigingen van aannemers, die in verschillende groote gemeenten van ons vaderland bestaan, ofschoon erkend wordt dat die ieder in haar kleinen kring zooveel mogelijk nut trachten te stichten. Het blad vervolgt dan: „Van een eendrachtig gemeenschappelijk optreden van geheel de aannemerswereld in Nederland kon tot nu toe geen sprake zijn, omdat elke vereeniging door haar individualisme slechts deed wat in haar eigen belang, in eigen kring, de hand vond te

doen. Het spreekt van zelf, dat dus ook in zaken, welke betrekking hadden op het algemeen belang, op toestanden, geheel de aannemerswereld rakende, als gevolg van dat individualisme, niet eenige invloed kon worden uitgeoefend. Wanneer zich, zooals te Amsterdam, eenige vereenigingen tijdelijk aaneensloten, om naar een aangewezen meer algemeen doel te streven, had dit optreden meestal succes".

Het zijn zeker nobele denkbeelden, die door deze woorden worden uitgedrukt. Terzijdestelling van eigen belang, bevordering in de eerste plaats van het algemeen belang, ziedaar een leer, die, hoe dikwijls ook al gepredikt, toch niets van haar aantrekkelijkheid verliest.

Nu is evenwel ongelukkigerwijze het systeem van aanbesteding, waaraan de aannemers hun bestaan ontleenen, juist op concurrentie gebaseerd; individualisme en zorg voor eigenbelang zullen het dus van behartiging der algemeene belangen winnen, zoolang het stelsel van aanbesteden hier-te-lande van kracht blijft. Het is niet onwaarschijnlijk dat de leden der plaatselijke vereenigingen dit hebben ingezien, en dat daaruit hun gemis aan ijver voor de behartiging van algemeene belangen moet worden verklaard. De Amsterdamsche aaneensluiting, waarop de redactie doelt, gold slechts een zuiver plaatselijk belang, namelijk de officieele vaststelling van een verhoogden loonstandaard.

Het blad vervolgt dan: „Waar nu, èn in de wereld welke den aannemer moet controleeren, èn in de wereld die hem arbeidskrachten moet verschaffen, het aaneengesloten vereenigingsleven in zoo grooten bloei staat, ingenieurs en architecten door hun maatschappijen, de arbeiders door hun bonden, zoo groot een kracht weten uit te oefenen, komt het ons voor dat, willen de aannemers niet uit de hoogte en uit de laagte platgedrukt worden, zij dit voorbeeld dienen te volgen".

Wat hier wordt opgemerkt getuigt van een niet geringe mate van optimisme. Men moet alles al zeer *„en rose"* beschouwen om te kunnen beweren, dat het vereenigingsleven in de wereld waar men zich verveelt.... pardon, die den aannemer moet controleeren, zoo bloeit, en dat, als resultaat van dien bloei, kracht naar buiten wordt uitgeoefend. Welke kracht gaat er uit van het Instituut van Ingenieurs of van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst? Ons dunkt evenveel als van een voorwereldlijken olifant in een museum van natuurlijke historie. In zijn tijd was dat beest zeker geducht; nu is zelfs het kleinste kind niet bang voor zijn slagtanden. Van de bonden der arbeiders gaat meer kracht uit, althans in de hoofdstad; hun streven is echter al zeer weinig op behartiging van algemeen belang gericht en wordt slechts door de meest gewone zelfzucht beheerscht.

Nu willen ook de aannemers van ons vaderland zich vormen tot „een grooten, machtigen bond" van wie „een kracht zal uitgaan, waarmee èn de werkgever èn de werknemer van den aannemer rekening zullen dienen te houden". Voor de Nederlandsche aannemers is het te hopen dat die macht en die kracht weldra hun deel zullen zijn, doch wij wagen het aan de verwezenlijking van dit ideaal te twijfelen. Om een sterke positie in te nemen, zou het voor hen noodig zijn een „trust" te vormen, die de markt beheerscht op de wijze, zooals dit nu reeds in kleine kringen plaatselijk pleegt te geschieden. Onder de groote aannemers van Nederland ware zulk een „trust" zeker uitvoerbaar, doch het zal zeer moeilijk blijken allen onder één hoedje te vangen. Zoolang ook nog maar een paar aan de combinatie ontbreken, heeft de geheele trust niets te beduiden.

De voorstanders van een aannemersbond maken zich ook nogal illusiën van den invloed, die daardoor ten goede op onbillijke directies zal kunnen worden uitgeoefend. Waarschijnlijk stelt men dit zich zoo voor, dat die onbillijke directies hun werken zullen zien *geboycot*, daar de aannemersbond zijn leden eenvoudig verbieden kan, in te schrijven. Iets dergelijks is evenwel alleen mogelijk, wanneer alle aannemers bondsleden zijn, de moeilijkheid, wie uitmaken zal of een directie onbillijk is of niet, nog daargelaten.

Wij vreezen, dat de verwezenlijking van dit alles zich nog lang zal laten wachten. Het schijnt, dat bij nader inzien ook de redactie van *De Aannemer* tot deze overtuiging kwam Immers, in haar nummer van 27 Augustus spreekt zij ervan, dat een „geleidelijke" weg zal moeten worden ingeslagen om tot verbetering der toestanden in het aannemersvak te komen. Practisch achten wij het, dat der nieuwe vereeniging aangeraden wordt zich vooreerst te bepalen tot het verkrijgen van herziening van het Burgerlijk Wetboek, voor zooverre het op aannemingen betrekking heeft, en van veranderingen in de Algemeene Voorwaarden, „tot nu toe een draconische wet." Ook met het vormen van een pensioen- of ondersteuningsfonds, dat in de bedoeling schijnt te liggen, zal men een nuttig werk verrichten.

De vergadering van 10 September a. s. zal van de stemming en de belangstelling der aannemerswereld in Nederland een juist beeld kunnen geven. Hopen wij, dat de verwachtingen der commissie, die hare taak zoo belangloos ondernam, niet beschaamd zullen worden.

DE KERKBRAND TE SCHAGEN.

De dagbladen hebben, toen zij melding maakten van den brand, die kerk en toren der gemeente Schagen vernielde, reeds met een enkel woord erop gewezen welk een belangrijk historisch monument daarmede te gronde is gegaan. Het zal den lezers van dit blad ongetwijfeld interesseeren iets meer omtrent die kerk te vernemen. Wij ontleenen onze bijzonderheden aan de uitvoerige, geïllustreerde beschrijving van het gebouw, voorkomende in het eerste deel der „Noord-Hollandsche Oudheden", in 1891 uitgegeven vanwege het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.

De St.-Christoffelkerk was een werk uit de 15e eeuw. Zij had een koor zonder zijbeuken en in een halven tienhoek gesloten. Het schip bestond uit drie beuken, die door zuilen met lijstkapiteelen van elkander werden gescheiden en die door één dak gedekt waren. De venstertraceeringen ontbraken en de muurwerken waren gepleisterd. Aan de zuidzijde van het schip was een portaal uitgebouwd, aan de noordwestzijde een doopkapel, welke met drie zijden van den achthoek gesloten was.

De toren, aan de westzijde, was in 1878 van buiten nieuw bemetseld. Het onderste gewelf van den toren, welks ribben door maskers gedragen werden, deed echter nog zien dat ook de toren oorspronkelijk een werk der 15e eeuw moest zijn geweest.

De spits van den toren was van hout en opengewerkt in den smaak van de laatste helft der 16e eeuw; hij had groote overeenkomst met die van de Waag te Alkmaar en van de Oude kerk te Amsterdam. De peervormige, opengewerkte spitsbekroning was met sierlijk smeedwerk versierd; ook het torenkruis was fraai gesmeed en werd bekroond door een windvaan, welke een man voorstelde, het wapenschild van Schagen houdende. Een kunstig bewerkte eikenhouten wenteltrap, wier snijwerk het karakter van het begin

der 17e eeuw vertoonde, leidde naar de verdiepingen van den toren. Van de drie klokken waren er twee met het beeld van St.-Christoffel en het wapen der plaats versierd; zij hadden 1.30 M. en 1.18 M. middellijn en waren in 1597 door Hendrik Wegewart te Kampen gegoten. De derde klok, die met twee wapens van Schagen prijkte, had 0.82 M. middellijn en was in 1670 door P. Hemony te Amsterdam gemaakt.

Boven de afscheiding van het koor stond op den nok een klein torentje met peervormig opengewerkte spits.

De kerk had een houten spitsbooggewelf boven den middenbeuk en halve houten spitsbooggewelven boven de zijbeuken. In het koorpolygoon rustten de ribben op vier houten beeldjes in 15e-eeuwsch kostuum, blijkens de daarbijgevoegde symbolen de evangelisten voorstellende.

De predikstoel was van eikenhout, met ebbenhout ingelegd, en droeg het jaartal 1660; het eikenhouten doophek was in denzelfden trant, doch geverfd. Tegenover den predikstoel stond de bank der voormalige heeren van Schagen. Zij was in eikenhout uitgevoerd en versierd met fijn gecanneleerde Dorische pilasters en georneerd paneelwerk, ten deele met ebbenhout ingelegd. De overhuiving werd door twee Jonische kolommen gedragen. De notabelenbanken waren eveneens van eikenhout, doch geverfd; hare versiering bestond in gecanneleerde Dorische pilasters en fijne schildjes, aan de manier van Vredeman de Vries herinnerend. Op een dezer banken las men: *den 2 Februari 1601*.

Ongemeen fraai was het eikenhouten koorhek van 1638 dagteekenend. De borstwering daarvan bezat Dorische pilaster-arcades, terwijl de hoofdstijlen en de balusters naar de Jonische orde waren gevolgd. Snijwerk werd op het benedendeel der kolomschachten, op de pedestallen, op de tusschenstijlen en in de bekronende fries gevonden.

Het koperwerk der kerk bestond uit drie kaarskronen van 32 blakers ieder, vier van 6 blakers, 6 wandarmen, predikstoel en voorzangerslezenaar, alles uit de 17e eeuw.

In het koor zag men de grafzerk van den eersten heer van Schagen, den bastaard van hertog Albrecht van Beieren en zijn gemalin. In zeer vlak reliëf, in toetssteen uitgehouwen, lagen de beide personen uitgestrekt, met de hoofden op kussens, terwijl hunne voeten schijnbaar op wapenschilden steunden en de handen biddend saamgevouwen waren. De heer van Schagen was afgebeeld met lang, golvend haar en in volledige wapenrusting gekleed; een zwaard hing aan zijn linkerzijde en een helm lag aan zijn voeten. Aan zijn linkerzijde lag de vrouwe van Schagen, die een lang, wijdgeplooid gewaad droeg, dat nauw om het midden sloot, den boezem ontbloot liet en nauwsluitende mouwen had. Haar gelaat was jeugdig; zij had een kaproen op het hoofd en een keten om den hals. Boven de hoofden werd op een lint gelezen: *bidt voor die zielen*. De vier hoeken van de zerk werden door ruitvormige figuren, uit ineengevlochten banden bestaande, gevormd. Deze banden liepen als vlechtwerk om den geheelen steen en omsloten acht wapenschilden. Het randschrift was waarschijnlijk tijdens de revolutie voor een deel weggehakt. Wat nog over was luidde: *Hier leit begraven . . . . Albrechtzoen die erste her van Schagen was en starf int jaer ons heren* Mcccclxxiii.

Tegen den noordelijken wand van het koor was het praalgraf van een lateren heer van Schagen, met zijn echtgenoot, aanwezig. Het bestond uit gepolijste toetssteen; de man was in harnas gekleed, de vrouw droeg het gewaad van ± 1630. Het opschrift luidde: *Hier rusten d'edle en welgeboren heere en vrouwe heeren Johan van Scagen van Beijeren, vrijheeren tot Scagen, Barsingerhoorn, Haringhuijssen, Ouden en Nieuwen Goudrinen, Burghoorn, Colhoorn etc., sterff den* xviii *februarij* mvic *ende* xviii, *oudt wesende* lxxiii *jaeren, ende vrouwe Anna van Assendelft sijn e. gemaal, sterff den* xii *November* mvic *ende* xxx, *oudt wesende* lxxxiii *jaeren.*

Van de zerken was vooral merkwaardig een, die versierd was met een reliëf, voorstellende de vlucht van Jozef en Maria naar Egypte. Dit reliëf werd omgeven door een cartouche, met enkele lijnen in den steen gegraveerd, en hoogst smaakvol, in de manier van Pieter Koeck van Aelst ontworpen. Het bovendeel der compositie werd gevormd door een passer; twee blokschaven en twee kandelaars met kaarsen waren op zijde aangebracht. Van de cartouche hingen tropeeën, uit verschillend timmermansgereedschap samengesteld, zoodat vermoedelijk een timmerman onder dezen steen lag begraven. Het oorspronkelijke opschrift was echter niet meer aanwezig.

Deze korte opsomming kan doen zien, hoeveel schoons en merkwaardigs door den brand verwoest is. Daar zoowel kerk als toren verzekerd was, ontbreekt het niet aan de gelden om een nieuw gebouw te stichten.

Wat echter de 19e eeuw tot dusverre aan nieuwe Protestantsche kerken opleverde, is niet zeer bevredigend uit een esthetisch oogpunt geweest. Het staat daarom te vreezen dat ook te Schagen een nieuw bouwwerk slechts teleurstelling kan geven. Als men nu eens deed wat onze zeventiende-eeuwsche voorgangers in zulke gevallen plachten te ondernemen, nl. het herstellen van de kerk, met gebruik van het onverbrande muurwerk, in haar vroegeren vorm? Aan gegevens daartoe kan het niet ontbreken en de kosten zullen al niet veel hooger wezen dan die van een geheel nieuw gebouw.

De brand heeft doen zien, hoe noodig het is, dat met een uitvoerigen inventaris der Nederlandsche oude bouwwerken voortgang gemaakt worde. Noordholland wordt nu, zij het dan ook pas langzamerhand, beschreven; dat er ook voor latere tijden nog eenige heuchenis blijft aan de Schagensche kerk, is aan die beschrijving te danken. Hoe staat het echter met den arbeid in de andere provinciën? Leveren de bemoeiingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst daar reeds resultaten op? Het is te hopen dat spoedig op deze vragen een bevredigend antwoord zal worden gegeven.

DE NIEUWE KATHOLIEKE WESTMINSTER-KATHEDRAAL TE LONDEN.

Zaterdag 29 Juni jl. legde de aartsbisschop van Westminster te Londen, kardinaal Herbert Vaughan, in tegenwoordigheid eener breede schaar van geestelijken en leeken, den eersten steen voor de Roomsch-Katholieke kathedraal te Westminster.

Het nieuwe Godshuis is een bouwwerk van meer dan gewone beteekenis. Londen bezat tot heden slechts eene hulpkathedraal te Kensington, terwijl de kanonieke wet voorschrijft, dat elk diocees een eigen kathedraal moet hebben. Men overwoog verder dat in een land als Engeland de gemeente der hoofdstad niet zonder hoofdkerk mocht blijven en dat het in eene metropool als Londen wenschelijk is als er gelegenheid bestond dagelijks liturgisch gezang te hooren. Bovendien moest de nieuwe kathedraal voor synoden, vergaderingen, conferentiën, voorlezingen enz. voor de geheele hiërarchie en geestelijkheid dienen.

De nieuwe kerk zal worden opgetrokken op ongeveer een halve Engelsche mijl afstand van Hydepark, in de nabijheid der Victoriastraat, in een stadsgedeelte dus, waar zich het parlementsgebouw, de regeeringsgebouwen, het koninklijk paleis en de oude munster bevinden; zij ligt alzoo in het midden der stad.

Het vervaardigen van de plannen werd opgedragen aan den architect John F. Bentley, die zich door zijne Gothische bouwwerken grooten naam verworven heeft. Oorspronkelijk bestond het plan de nieuwe kathedraal in den stijl der St.-Pieterskerk te Rome te bouwen en Bentley bracht daarom verscheidene maanden in Italië door en wel voornamelijk te Rome, Ravenna en andere voor de ontwikkeling der basiliek van belang zijnde plaatsen, ten einde materiaal te verzamelen voor een ontwerp in den stijl der oud-Christelijke basiliek. Bij het maken van verdere studiën kwam de architect tot de overtuiging, dat de oud-Christelijke basiliek voor de moderne behoeften minder geëigend is; reden waarom besloten werd van dit plan af te zien en de nieuwe kerk in Byzantijnschen stijl te bouwen in den geest van San-Marco te Venetië, San-Vitale te Ravenna en San-Ambrogio te Milaan.

De kerk beslaat eene oppervlakte van 5024 M². en heeft de lengte van 106.75 M. bij 47.6 M. breedte.

De hoogte van het schip is uitwendig 27.5 M. en de breedte 18.30 M. Het bestaat uit vier kolossale gewelven; aan het derde gewelf, van den hoofdingang af gerekend, sluit zich links en rechts het dwarsschip aan, terwijl het vierde gewelf de ruimte, bestemd voor het hoofdaltaar en het koorgestoelte overspant. Achter het hoofdaltaar is in de lange as eene krypt gebouwd.

De *Deutsche Bauzeitung*, waaraan wij het bovenstaande ontleenen, prijst het interieur, voor zoover men over de perspectievische werking op eene teekening kan oordeelen, ten zeerste. Minder tevreden is het blad over het uitwendige. De vormen, die sterk aan Oostersche invloeden herinneren, passen meer voor eene synagoge dan voor eene kathedraal en zelfs de kolossale toren, die links van den hoofdingang trotsch omhoog rijst, kan dien indruk niet wegnemen.

De kerk moet, met uitzondering der polychromeering enz. in twee jaar voltooid zijn. De bouwsom bedraagt 150,000 £ of ƒ 1,800,000.

DE GEMEENTERAAD TE 's-HERTOGENBOSCH.

De Gemeenteraad van 's-Hertogenbosch hield Dinsdag, den 30 dezer maand, eene avondvergadering, waarin weder eenige lieflijkheden aan het adres van den ingenieur-gemeente-architect werden geuit. Wij ontleenen aan de *Provinciale Noordbrabantsche* en *'s-Hertogenbossche Courant* van 5 dezer onderstaand uittreksel van het daarin opgenomen verslag van die zitting:

Verslag, bij monde van 't lid Dubbe, namens de commissie tot onderzoek van de noodige herstellingen aan 't gemeentegebouw boven de Boterhal, waar is gevestigd het Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.

De commissie geeft te kennen, dat de door den ingenieur-gemeente-architect voorgestelde versterking der balklaag haar onnoodig voorkomt, daar een deel der boeken is over te brengen naar een hoogere verdieping en de in verband daarmee uit te voeren werkzaamheden zullen vorderen een uitgaaf van f 125.

Het lid Souman wijst erop, dat volgens de commissie de door den ingenieur-architect voorgestelde uitgaven niet noodig zijn. Waar blijkt hier dus, dat die ambtenaar speelt met de dubbeltjes der gemeente en niet is de zuinige man, dien we behoeven. Bij de behandeling der begroeting heeft spreker reeds gezegd, hoe men in den raad denkt over den ingenieur-architect. Dit nieuwe feit nu, gevoegd bij al de andere, die reeds vroeger zijn voorgekomen, zal, hoopt spreker, B en W. ertoe leiden om het ontslag van dien ambtenaar aan den raad voor te dragen.

Het lid Jhr. Mr. Van Sasse van Ysselt zal den vorigen spreker niet volgen in het bespreken van de handelingen van den ingenieur-architect, wijl hij daartoe later gelegenheid zal hebben als lid der commissie, belast met een onderzoek naar de groote kosten van de oeverpoort aan den Vughterstraatsingang. Hij zou willen voorstellen, dit verslag nog te houden en daarop te hooren zoowel den ingenieur-architect als het bestuur van 't Genootschap. Hoewel dat bestuur de voorgestelde veranderingen niet verlangt, acht het ze toch noodzakelijk, daar dit gebouw een last van 80,000 kilogram boeken te torschen heeft.

Het lid Derks, medelid der commissie van onderzoek, geeft te kennen, dat zoolang de commissie den toestand had gezien, het bij haar vaststond, dat de door den ingenieur-architect voorgestelde verbouwing niet noodzakelijk is. Hij vreest hieromtrent geen tegenspraak van andere deskundigen en wil met hen gaarne daarover in beraadslaging treden.

Het lid Souman zegt, dat hij met het voorstel van 't lid Jhr. Mr. Van Sasse van Ysselt niet kan meegaan. Dit zou zijn ons zelf afbreken en een brevet van wantrouwen geven aan de leden der commissie van onderzoek, die de raad zelf heeft benoemd. Wil men 't verslag eenvoudig tot de volgende vergadering aanhouden en inmiddels ter inzage leggen, daarmee zou hij zich kunnen vereenigen.

Het lid Jhr. Mr. Van Sasse van Ysselt merkt op, dat hij daarmee genoegen kan nemen. Geenszins beoogde hij eenig wantrouwen uit te spreken tegenover de commissie van onderzoek, maar hij wilde hooren den ingenieur-architect en het bestuur van 't Genootschap, die beide de andere wijzigingen noodig hebben geoordeeld.

De Voorzitter wijst erop, dat het oorspronkelijk voorstel van den vorigen spreker ten doel had het Genootschap, dat het gebouw in gebruik heeft, onder over de zaak te hooren en den ingenieur-architect in de gelegenheid te stellen zich over zijn voorstellen nader te verklaren. Het komt hem voor, dat dit de locale weg is bij verschil van meening.

Het lid Bogaerts zou er niet voor zijn het bestuur van 't Genootschap te raadplegen, want dit zal wel altijd versterking van 't gebouw aanraden. Het komt hem voldoende voor als de gemeente tegenover den gebruiker zorgt voor voldoende sterkte.

Het lid Van den Bergh is van oordeel, dat men nooit iemand moet afbreken zonder hem in de gelegenheid te stellen zich te verdedigen. Spreker vindt het feit, dat de ingenieur-architect en de commissie van gevoelen verschillen, volstrekt niet van dien aard, om een voorstel te wettigen van zóó ingrijpenden aard als 't lid Souman zou wenschen. Het gold hier toch een man, van wien spreker nog dezer dagen zóó gaarne heeft zien getuigen. De *N. Rott. Crt.* bevatte Zondag een artikel, waaruit blijkt, dat de ingenieur-architect Kerkhoff deel heeft uitgemaakt van een commissie tot reorganisatie der Polytechnische School en in welk artikel de ingenieur wordt genoemd een der bekwaamste architecten van ons land.

Het lid Dubbe verklaart, dat hij zeer goed kan meegaan met het voorstel van het lid Jhr. Mr. Van Sasse van Ysselt om over het voorstel der commissie nog zoowel het bestuur van 't Genootschap als den ingenieur-architect te hooren.

Het lid Derks sluit zich hierbij geheel aan.

Het lid Jhr. Mr. Van Sasse van Ysselt handhaaft hierna zijn oorspronkelijk voorstel.

Het lid Souman geeft te kennen, dat als de leden der commissie geen bezwaar er tegen hebben, hij het ook niet heeft.

Het lid Ummels vereenigt zich geheel met de zienswijze van 't lid Van den Bergh.

Het lid Souman is het daarmee niet eens en zegt, dat hij niet heeft gesproken op grond van dit feit alléén, maar dat dit nieuwe feit, in verband met alles wat reeds is voorafgegaan, voor hem daartoe de aanleiding is geweest.

Het lid Van den Bergh zegt, dat hij de verdediging van den betrokken ambtenaar zal overlaten aan het Dagelijksch Bestuur, doch hij meent dit toch hier in 't openbaar te moeten zeggen, dat een dergelijk optreden als van den vorigen spreker geen grond heeft: zeer dikwijls immers, hij wijst bijvoorbeeld op de rechtgeleerden, bestaat tusschen deskundigen verschil van meening.

De Voorzitter zegt dat het hem op het oogenblik niet noodig voorkomt verder op de zaak in te gaan, daar het aanhangige voorstel inhoudt aanhouding van 't verslag en 't hooren van de betrokkenen.

Zonder stemming wordt dit voorstel met algemeene stemmen aangenomen.

Het lid Souman, die in het voorstel van den heer Jhr. Mr. van Sasse van Ysselt een brevet van wantrouwen in de commissie van onderzoek ziet en daardoor toont buitengewoon gevoelig te zijn, schaamt zich niet het ontslag van den ingenieur-architect als eene wenschelijke zaak voor te stellen.

Hoewel de herstellingen aan het gemeentegebouw boven de Boterhal schrijver dezes niet bekend zijn, schijnt de gewraakte herstelling van de balklaag toch

noodig te zijn, daar de commissie van onderzoek het voorstel doet de bintlaag te ontlasten en daartoe de boeken naar een hoogere verdieping te brengen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Vereeniging van Burgerlijke ingenieurs zal Woensdag 11 dezer hare algemeene zomervergadering houden. Na afdoening der huishoudelijke werkzaamheden zal worden overgegaan tot de benoeming van een secretaris in de plaats van wijlen den heer L. E. Asser, waarvoor door het bestuur in alphabetische orde worden voorgedragen de heeren J. D. Donker Duijvis en H. de Moll van Otterloo.

Mededeeling zal worden gedaan omtrent van de A. V. commissie ontvangen nota, betreffende de quaestie van minimum-loon en maximum arbeid en in behandeling zal komen het verslag in zake het technisch onderwijs.

Na afloop van de vergadering zal te zes uren, bij genoegzame deelneming, een gemeenschappelijke maaltijd in het Kurhaus worden gehouden.

— Op last van den Minister van waterstaat is uitgegeven een beschrijving van het kanaal van Amsterdam naar de Merwede, bewerkt door den heer P. H. Kemper, ingenieur van den waterstaat.

Amsterdam. De vennootschap Alberts & Zoon heeft den Gemeenteraad verzocht het aanhangig geschil over de betaling van werken, buiten het oorspronkelijk bestek aan het gemeentelijk museum verricht, door arbiters te doen uitmaken. Burg. en Weth. betogen in hun praadvies, dat de vennootschap geen recht kan doen gelden op een scheidsgerecht, maar geven in overweging een reeds vroeger gedaan bod — 8000 gld. voor de zonder voorkennis van B. en W. gemaakte werken — te herhalen. *(N. R. C.)*

Rotterdam. Het voorstel van B. en W., om de telephoon-exploitatie in gemeentelijk beheer te nemen, werd door den Raad in zijne zitting van 3 dezer bij acclamatie aangenomen.

Vlaardingen. In de zitting van 3 dezer behandelde de Gemeenteraad het verzoek van den architect A. v. d. Snoek om eervol ontslag, met behoud van 2/3 van zijn jaarwedde. Ofschoon burgemeester en wethouders een voorstel tot ontslag van dien ambtenaar hadden ingediend wegens ongeschiktheid, waarvan de voorzitter een paar feiten van ernstigen aard noemde, werd den architect met het oog op zijn leeftijd, lichaamsgebreken enz., eervol ontslag verleend en een pensioen van *f* 750 toegekend.

Voor de betrekking van gemeente-architect zullen sollicitanten worden opgeroepen, op een jaarwedde van *f* 1800 De titularis zal wetenschappelijk en practisch ontwikkeld moeten zijn.

Arnhem. Den 3den dezer maand overleed alhier op 65-jarigen leeftijd de heer P. Noppen, die door ijver en kunde de klein begonnen ijzer-industrie wist uit te breiden en als fabrikant van brandkasten een gevestigden naam had. De overledene was lid der Kamer van Koophandel en sinds eenige jaren lid van den Gemeenteraad.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië is:

benoemd tot opzichter 2e kl. C. F. J. Hamel, thans 3e kl., en tot opzichter 3e kl. Ch. L. Breedt.

overgeplaatst van de res. Pranger-Regentschappen naar de res. Bantam, de opz. 2e kl. M. J. Bausch.

toegevoegd aan den chef der 1e waterstaatsafd. voor de werken ter verbetering van de bevloeiing der Tjibeuteuteer (Pranger) de opz. 3e kl. J. P. R. Shamier, thans bij den gewestelijken dienst in dat gewest werkzaam.

geplaatst in de res. Batavia, de ben. opz. 3e kl. Ch. L. Breedt.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is de ingenieur 1e kl Th. F. A. Delprat benoemd tot hoofdingenieur.

— Benoemd tot tijdelijk hoofdopzichter bij de werken en opnemingen aan de Solo-rivier C. van Wijngaarden.

— Bij koninklijk besluit is, op zijn verzoek, eervol ontslagen wegens gebrekkige ongeschiktheid, de Oost-Indische ambtenaar met verlof H. H. van Kol, laatstelijk ingenieur 1e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië.

— Het gemeentebestuur van Haarlem benoemde tot tijdelijk assistent-leeraar in het machine-teekenen aan de burgeravondschool de heer Fr. Hage, aldaar.

— De Raad van 's-Hertogenbosch verleende den gemeente-opzichter A. A. J. van Engelen op zijn verzoek met 1 October e.k. eervol ontslag.

— Bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (dienst van tractie en materieel), is met ingang van 1 Augustus j.l. benoemd tot adjunct-ingenieur 2e klasse, de heer W. H. van Druten te Utrecht, thans aspirant adjunct-ingenieur.

ADVERTENTIEN.

Voor den meestbiedende

TE KOOP:

H. Licht, Architectur der Gegenwart 200 pl. in licht- en kleurendruk. Uitgave WASMUTH *Berlijn* 1894. Prijs bij uitgave **200.— M.**

Cremer und Wolffenstein. Der innere ausbau. 160 pl. en uitgever enz. als boven. Prijs bij uitgave **160. M.** —

Beide exemplaren zoo goed als nieuw. Aanbiedingen en inlichtingen onder lett. *A. Z.* bureau van dit blad.

GOEDKOOPST ADRES
voor het slaan van Norton-Pijpwellen.
N. D. VERMEER,
Lange Begijnestraat No 1 HAARLEM.
Attesten ter inzage.

VOSKUIL.
7 Paleisstraat AMSTERDAM.
SPECIALITEIT
TEEKENBEHOEFTEN VOOR HET BOUWVAK.

AANBESTEDING.

DIJKGRAAF en HEEMRADEN van het Ambacht *„de Vier Noorder Koggen"* zullen op **Maandag 16 September 1895**, des voormiddags 11 uur, bij inschrijving

AANBESTEDEN:

De leverantie van 100,000 Waalstraatklinkers.

De voorwaarden dezer leverantie zijn, op franco aanvrage, verkrijgbaar bij den Hoofd-Opzichter, den heer A. KATER Jz., te *Medemblik*.

Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft, BERLIN.
Installatie-Bureau „AMSTERDAM", Heerengracht 447.

A. E. G. GLOEILAMPEN

van iedere **lichtsterkte** tot **32 Normaalkaarsen** en iedere **spanning** tot **130 Volt** met elk gewild **stroomverbruik**, passend voor **elke fitting**, **franco** geleverd in Nederland à *f* **42.— per 100 stuks** (vrijblijvend).

DAGELIJKSCHE productie meer dan 10,000 stuks.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30 September 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**, volgens bestek No. 4:

Het maken van den onderbouw voor de brug over de Ringvaart van den Polder PRINS ALEXANDER.

Begroting *f* 10450.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* **1.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30 September 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 3:

Het maken van den onderbouw voor de overbrugging van de SCHIE met bijbehoorende werken.

Begroting *f* 40,700.—

Volgens bestek No. 5:

Het maken van de haanonderheling in de SCHIE en het zuidelijk landhoofd van de viaduct over de noordelijke SCHIEKADE.

Begroting *f* 10,500.—

De bestekken met teekening zijn tegen betaling van *f* **1.50** voor No. 3 en *f* **1.—** voor No. 5 verkrijgbaar aan het Centraal Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvraag aan dat bureau, met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

Namens het Bestuur der REM. GEMEENTE te *Rotterdam*, zijn ondergeteekenden voornemens op **Zaterdag den 14n September**

AAN TE BESTEDEN:

Het maken der paalfundeering met bijbehoorende metselwerken ten behoeve van een Kerkgebouw met annexen op een terrein aan den Westersingel, tegenover de Witte de Withstraat.

Bestek en Teekeningen zijn van af den *7n September* tegen betaling van *f* **1.50** per stel te verkrijgen ter drukkerij J. DE JONG, *Wijnstraat 34*, terwijl inlichtingen dagelijks van 9—10 uur te verkrijgen zijn aan het bureau van laatst ondergeteekende, *Wijnhaven 54*.

De Architecten,
HENRI EVERS.
J. P. STOK Wzn.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30 September 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**, volgens bestek No. 4:

Het maken van den onderbouw voor de brug over de Ringvaart van den Polder PRINS ALEXANDER.

Begroting *f* 10450.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* **1.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid:
R. VAN HASSELT.

Nederlandsche Siersteenfabriek
(SGRAFFITO)

munt uit door artistieke en effectvolle bewerking, tegen elk klimaat bestand, wordt uitsluitend vervaardigd en geleverd door

J. G ABELN, Groningen. Pelsterstr. F 66 en Hardewikerstr. A 183.

DECORATEUR **1e Prijs Nijverheidst.** **1e Prijs Schilderstent.** HOOGSTE ONDERSCHEIDINGEN.

MONSTERS, ATTESTEN en TEEKENINGEN ter inzage.

S. V. P. Men waakte zich voor namaak door deze niet aan de eischen voldoet.

AGENTEN GEVRAAGD.

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papierstuc en Staffstuc (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS sluis Y.

Brevet voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

PETROLEUM- EN GASMOTOREN VOOR IEDER DENKBAAR BEDRIJF.

MOTOREN uitsluitend voor **Scheepsbedrijf** en **Electrische verlichting** geconstrueerd. *Regelmatige gang gegarandeerd.*

JOHN M. C. KIEVITS.

Fabriek en Magazijn: BAKENESSERGRACHT 68, HAARLEM.

J. BELTMAN JWz, Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KOREMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

Groote voorraad GEDRAAIDE en GEPOLITOERDE HOOFD- EN TUSSCHENBALUSTERS in diverse modellen. (4

N. J. KAMPERS, Spuistraat 146, Amsterdam.

Nelson-, Field- en C. & W.-Rijwielen.

GROOTSTE VOORRAAD IN NEDERLAND.

Prijzen van af f 150 tot en met f 350.

Photo-Chromo. Lichtdruk. Photo-lithographie.

L. VAN LEER & Co., AMSTERDAM,
berichten dat zij bij hunne CHROMO-LITHOGRAPHIE eene PHOTO-REPRODUCTIE INRICHTING geinstalleerd hebben, die aan alle eischen des tijds beantwoordt. Prijsopgaven worden gaarne verstrekt.

Prijsopgave
gevraagd voor de **levering** van
IJZERWERKEN
ten behoeve van
een los- en laadhoofd aan Zee
in ***Nederlandsch-Indië.***
Voor de noodige inlichtingen gelieve men zich te vervoegen onder lett. A. B., boekh. GEBRs. VAN BREDERODE, ***Haarlem.***

C. W. BLANKE Jr.
Leidschekade 62, *Amsterdam.*
Groote sorteering van **behangselpapier** in concurreerende prijzen, alsook **Giftvrij ongevernist Gezondheidsbehangselpapier.** Stalen worden op aanvraag franco gezonden naar buiten.

GUSTAAF DEPLA
Erasmusstraat 31,
ROTTERDAM.
Vertegenwoordiger van zes Hardsteengroeven.
Zeer Goedkoop
adres voor klaargemaakte hardsteen
Depôt te Rotterdam van Marmer en Hardsteen.
Keien. Cement. Zandsteen.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De **NEDERLANDEN** van 1845.
's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.
Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Proefstation voor bouwmaterialen
KONING & BIENFAIT
mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verf machineoliën, enz.
TARIEVEN OP AANVRAAG VERKRIJGBAAR
Amsterdam

INDISCHE HOUTSOORTEN.
Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.
Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**
V. d. Duinstraat 103 's-Gravenhage· A. Ph. v. d. Ploeg, Civ. Ingenieur.

BRILLIANT RIJWIELEN
zijn in prijzen van **f 135** tot **f 300** te verkrijgen in het **MAGAZIJN** van
G. C. LELSZ.
Kerkstraat 221 bij de Vijzelstraat, Amsterdam.
BONDSRIJWIELHERSTELLER.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK VAN
WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geemailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. | N°37 | ZATERDAG, 14 Sept. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage tarieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM.

Den 4den Maart 1890 overleed te Amsterdam vrouwe S. A. A. de Bruijn, douairière Lopez Suasso, die bij uitersten wil hare belangrijke verzamelingen en een aanzienlijk kapitaal aan de stad harer inwoning vermaakt had, om daaruit een museum, dat den naam van „Sophia-Augusta-stichting" moest dragen, tot stand te brengen.

Reeds langen tijd was de behoefte aan een geschikt gebouw voor het houden der driejaarlijksche en andere tentoonstellingen gevoeld, terwijl ook de Vereeniging tot het vormen eener „Verzameling van hedendaagsche kunst" naar een lokaliteit uitzag, beter voor haar schilderijen geschikt dan de zalen van het Rijksmuseum, waarin deze tot dusverre gehuisvest waren. Om in deze behoefte te kunnen voorzien boden de kinderen van den heer C. P. van Eeghen, na den dood huns vaders, der gemeente de som van *f* 150,000 aan, bij welke vorstelijke gift zij daarenboven de verzamelingen van schilderijen en kunstwerken, door hun vader tijdens zijn leven bijeengebracht, voegden.

Het denkbeeld rees nu, om een gebouw te stichten, dat gelijkstraats de Sophia-Augusta-stichting zou bevatten en dat op de verdieping de vereischte schilderij-zalen zou verkrijgen. De Gemeenteraad besloot in zijn vergadering van 2 December 1891, Burgemeester en Wethouders te machtigen, in het bouwblok, aangeduid op de teekening met de letter I, een gebouw te stichten, dat zal worden bestemd voor vestiging van de Sophia-Augusta-stichting, voor plaatsing der kunstwerken van de Vereeniging tot Vorming van eene Openbare verzameling van hedendaagsche kunst en voor het houden van de Driejaarlijksche Tentoonstelling van werken van levende meesters, waarvan de kosten zijn geraamd op ± *f* 500,000."

Het maken van een project werd daarna opgedragen aan den toenmaligen gemeente-architect, den heer A. W. Weissman.

Het gebouw is thans voltooid en de opening zal Zaterdag 14 dezer plaats vinden. Alleen de bovenzalen, waar zich thans de Driejaarlijksche en de verzameling der Vereeniging voor Moderne Kunst bevinden, zijn in gebruik genomen. Wel is ook reeds de verzameling Suasso in de benedenzalen aanwezig, doch het schiften en schikken daarvan is een werk van grooten omvang, zoodat nog maanden zullen verloopen eer het publiek daar kan worden toegelaten.

Eene korte beschrijving van het bouwwerk zal onzen lezers niet onwelkom zijn.

Het Museum, dat een lengte van 100 M. heeft, terwijl de gemiddelde diepte ongeveer 36 M bedraagt, neemt het noordelijk gedeelte van een trapeziumvormig terrein in, dat begrensd wordt door de Paulus-Potterstraat en de Van-Baerlestraat. Het zuidelijk tereingedeelte, dat aanvankelijk als tuin zal worden aangelegd, geeft gelegenheid het gebouw later uit te breiden.

Men treedt het gebouw binnen door drie dubbele deuren, die toegang geven tot eene vestibule, waar twee platen van *Rouge-antique*-marmer in gulden letteren vermelden, hoe het Museum tot stand gekomen is, In de omlijstingen van roode zandsteen, die deze platen omgeven, leest men de spreuk *„saxa loquuntur"*, d. i. „de steenen spreken", en het jaartal 1894, waarin het gebouw in hoofdzaak voltooid werd.

Door drie dubbele tochtdeuren wordt nu een voorzaal bereikt, die met twee andere in verbinding staat en vanwaar de een-en-twintig zalen, die zich gelijkstraats aan de gevels bevinden, toegankelijk zijn. Deze zalen zijn om twee bergplaatsen gerangschikt, die hun licht van de beide binnenplaatsen verkrijgen en die gelegenheid geven om de schilderijkisten en niet voor tentoonstelling geschikte voorwerpen op veilige wijze te bewaren.

Door middel van een tunnel, waarin een wagentje op rails loopt, is ieder dezer bergplaatsen, vanwaar de zalen der beide verdiepingen bereikbaar zijn, met het achterterrein verbonden. De aanvoer der kunstwerken kan dus steeds geschieden zonder dat de Museum-bezoekers dit kunnen bemerken.

De zalen gelijkstraats zijn aan de oostzijde bestemd voor de Sophia-Augusta-stichting, terwijl die aan de westzijde voor tijdelijke tentoonstellingen kunnen worden gebruikt. De middenzaal, die 30 M. lang bij 12 M. breed is, zal dienen voor het tentoonstellen van beeldhouwwerken. Daar deze zaal wat groot zou zijn voor het geval de inzendingen der beeldhouwers niet talrijk mochten wezen, geven een viertal kolommen, van bronzen kapiteelen en basementen voorzien, gelegenheid om het middendeel door gordijnen of planten tot een kleineren salon te vervormen. Verder zijn gelijkstraats nog twee vertrekken voor den directeur, benevens toiletkamers en vertrekken voor suppoosten aanwezig.

Gaan wij nu de hoofdtrap op, dan komen wij in de groote trapzaal, die van boven verlicht wordt. Deze verlichting geschiedt door geelachtig glas, om te doen uitkomen dat dit vertrek niet als tentoonstellingsruimte bedoeld is. Om de bezoekers niet onmiddellijk van dit warme licht in het witte licht der schilderijzalen te brengen, zijn, aansluitende aan deze trapzaal, drie zeer spaarzaam verlichte voorzalen gemaakt, wier gedempte toon niet slechts een gewenschte overgang vormt, doch ook het licht in de lokalen voor de schilderijen bestemd, te beter doet uitkomen.

Daar de ligging van den voorgevel zuiver op het noorden is, kon daarvan gebruik gemaakt worden tot het verkrijgen van een achttal kabinetten met staand licht. Deze kabinetten zijn van dezelfde afmetingen en inrichting als die te Kassel, welke terecht een goeden naam hebben. Aan de doeltreffende verlichting is hier alles ten offer gebracht; om haar te kunnen verkrijgen zijn de vierkante, van één spiegelruit voorziene vensters aan den hoofdgevel en de hooge borstweringen gemaakt moeten worden.

Behalve deze acht kabinetten met staand licht bevat de verdieping uitsluitend zalen, van bovenlicht voorzien; zalen en kabinetten bieden een bruikbare wandlengte van 860 M. aan. De grootste der zalen, die als zoogenaamde eerezaal zal dienst doen, ligt in de as van het gebouw en heeft dezelfde afmetingen als de zaal van Pulchri Studio in Den Haag.

Aan de andere zijde boven den hoofdingang is eene loggia gemaakt, die gelegenheid zal bieden om, ter afwisseling van het kunstgenot, wat frissche lucht te scheppen. Twee vergaderzalen zijn naast deze loggia aangebracht.

Daar de voorzalen geen bovenlicht hebben, konden in het midden van het gebouw ruime zolders gemaakt worden, die door een lift met de beide verdiepingen in verbinding staan en die gelegenheid geven tot het restaureeren van schilderijen. Ook het overbrengen der schilderijen uit de bergplaatsen naar de zalen op de verdieping geschiedt door liften, die in den zaalvloer uitkomen.

Het uiterlijk van het gebouw is geheel ondergeschikt gehouden aan de inwendige bestemming. Overal heeft de architectuur zich moeten voegen naar de eischen, die door eene goede expositie der kunstwerken gesteld werden. Ook de voor een gebouw als dit toegestane zeer beperkte som moest natuurlijk in het oog gehouden worden.

De eigenaardige vorm, die de op de verdieping aanwezige vensters der kabinetten moesten verkrijgen, gaf aanleiding tot het aanbrengen van gebeeldhouwde paneelen daaronder. Aan dit ensemble werd, van den nood een deugd makende, de grondtoon der compositie ontleend. Geen geringe moeilijkheid werd veroorzaakt door de gevels der bovenlichtzalen, die uit den aard der zaak vensterloos moesten blijven. Door het aanbrengen van nissen en van terugspringende muurvlakken, in den geest zooals zij in de middeleeuwen gebruikelijk waren, is getracht deze moeilijkheid op te lossen.

De kleine toppen op de hoekpaviljoens, hoe gewenscht ook uit een esthetisch oogpunt en hoe nuttig, om de kapruimten bij zomerwarmte flink te kunnen ventileeren, moesten toch zoo gemaakt worden, dat zij den lichtinval niet schaadden; dit was de aanleiding tot hun eigenaardigen vorm.

Een bepaalde historische stijl is bij de gevels niet gevolgd. Wijzen ook de afwisseling van gebakken en gehouwen steen, de topgevel en het torentje op onzen vaderlandschen bouwtrant der 16e eeuw, toch zijn geen motieven uit dien tijd gebruikt. Vooral in de ornementiek is naar wat anders dan het algemeen gebruikelijke gestreefd, en dit wel door in de vaderlandsche flora en fauna de modellen te zoeken. Voor de compositie der paneelen werd het loof van de boomen onzer bosschen, de bloemen van veld en duin gebezigd, klimop en wilde wingerd leenden zich uitstekend tot de versiering van consoles, terwijl vooral vogels, maar ook enkele viervoetige dieren geschikt bleken, om bij de vulling van sluitsteenen of medaillons dienst te doen.

Ook de wapenkunst is, zij het dan ook in bescheiden mate, dienstbaar gemaakt aan de versiering. In den grooten topgevel vindt men het wapen der stad Amsterdam, in de hoekpaviljoens zijn de blazoenen van Lopez Suasso en Van Eeghen aangebracht, terwijl in de overige paviljoens de wapens der leden van de Museum-commissie, van haar te vroeg ontslapen secretaris Mr. N. de Roever Az. en van den bouwmeester een plaats vonden.

Het voornemen bestaat om, zoodra daarvoor de middelen gevonden zullen zijn, de medaillons in elk der paneelen, die thans den vorm van schijven hebben, gaandeweg met de reliefportretten van hedendaagsche kunstenaars te versieren, en de hoeknissen met beelden te vullen.

Gelukkig is althans het beeld op den grooten topgevel, waarvoor de heer A. Hesselink het sierlijke model maakte, tot uitvoering gekomen. De uitvoering der plastische ornementen strekt het atelier van den heer Joh. Franse zeker tot eer.

Het scheepje, dat als windwijzer op den toren geplaatst is en dat, statig voor den wind zeilende, symboliseert hoe het de scheepvaart was, die Amsterdam tot bloei bracht en die ook de kapitalen hielp vormen, waaruit deze kunsttempel werd gesticht, is uit het midden der 17e eeuw afkomstig. Het stond vroeger op een der schoorsteenen van het gebouw der admiraliteit op het Prinsenhof, dat thans als stadhuis dienst doet.

Wij wenschen nu nog het een en ander over de inwendige inrichting mede te deelen. De wanden der trapzaal en van de aangrenzende lokaliteiten zijn in afwisseling van geel en rood uit de vaderlandsche baksteen opgetrokken. De roode kunstzandsteen is hier als versiering gebruikt, het fijne beeldhouwwerk van kapiteelen, consoles en balustraden liet zich in dit materiaal uitmuntend uitvoeren. De lambrizeeringen in deze vertrekken had de architect van donkerrood marmer wenschen te maken; het thans aanwezige

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

stucwerk, dat wegens zijn minkostbaarheid moest aangebracht worden, is natuurlijk veel minder rijk van effect.

Dat de tegelpaneelen, door de Haagsche Plateelfabriek „Rozenburg" geleverd, en die door hunne fraaie kleuren zooveel tot de versiering der trapzaal bijdragen, konden worden uitgevoerd, is te danken aan eene commissie, bestaande uit de heeren Jac. Ankersmit, Mr. J. A. Sillem, H. C. Hintzen, Rud. J. Kijzer, J. A. Langerhuizen, P. A. L. van Ogtrop en H. J de Marez Oyens. Deze heeren namen de tegelversiering voor hunne rekening en boden haar de gemeente Amsterdam ten geschenke aan.

Mozaïekvloeren zijn gelegd in alle lokalen, die niet voor expositie dienen, terwijl de fraaie draperiën, benevens het geheele overige ameublement, door de firma J. T. Fürstner & Zn. geleverd, hier zeer goed voldoen.

Eenige mededeelingen over de inrichting der schilderijzalen mogen thans volgen. Waar schilderijen tentoongesteld worden, is het gewenscht de wanden met doek te bekleeden, hetwelk liefst een min of meer fluweelachtig karakter moet hebben. De middelen lieten ondertusschen een dergelijke bekleeding der schilderijzalen niet toe en daarom is beschildering in lijmverf gebezigd, die, ofschoon uit een oogpunt van zekerheid tegen brandgevaar ongetwijfeld zeer aanbevelenswaardig, toch minder voldoet dan een bekleeding met doek. Bruinrood en groenachtig grijs zijn voor de meeste zalen als tinten gekozen; in een paar vertrekken is echter ook van een lichtbruine tint gebruik gemaakt. Bij de bepaling dezer tinten verleende de hoogleeraar A. Allebé der Museum-commissie zijne voorlichting.

Voor de lambrizeeringen en deuromlijstingen was zwart de aangewezen kleur; de vloeren der zalen zijn gemaakt van eene uit Nederlandsch-Indië afkomstige houtsoort, die aan een groote hardheid de eigenschap paart van onder den invloed van het licht langzamerhand een zeer donkere kleur te krijgen. Terrazzovloeren hadden hier geen dienst kunnen doen, daar zij te licht van kleur zijn en te veel weerspiegelen; ook zouden zij aan de vertrekken het karakter van salons ontnomen hebben en in den winter door hunne koude den bezoekers niet aangenaam zijn geweest.

Van het ornceren der gewelven om de bovenlichten in de zalen heeft de architect zich onthouden. Dergelijke ornementatie toch werkt altijd storend, daar zelfs de bekwaamste decoratieschilder door zijn werk de tentoongestelde schilderijen slechts schade doet. Ook goud is geheel vermeden; moderne schilderijen toch zijn meestal van gouden lijsten voorzien, zoodat het niet noodig is daarmede in concurrentie te treden.

Van bijzonder gewicht is het dat de voorwerpen, in een museum aanwezig, zooveel mogelijk tegen stof en vochtigheid of tegen plotselinge temperatuurswisselingen beveiligd blijven. Daarom zijn alle buitenmuren met een spouw geconstrueerd, is voor verwarming in den winter zorggedragen en ook de ventilatie des zomers niet veronachtzaamd.

Een verwarming tot 18° Celsius is voldoende; men krijgt die het beste door warm water. De verwarming, op deze wijze door den heer Th. A. de Koster te Amsterdam ingericht, heeft in den afgeloopen, soms strengen winter zeer goed voldaan.

De verwarmingslichamen zijn in het midden der zalen geplaatst om ze zoo ver mogelijk van de wanden, waartegen zich schilderijen bevinden, verwijderd te houden. Heete-luchtverwarming of stoomverwarming was niet aanbevelenswaardig, daar het vele stof, hetwelk in het eerste geval onvermijdelijk is, en de stoom, die bij een breuk in het tweede geval kan ontsnappen, zeer schadelijken invloed op het tentoongestelde uitoefenen. Door sofa's zijn de verwarmingslichamen aan het oog onttrokken.

Goede ventilatie in den zomer is niet slechts voor de kunstvoorwerpen, maar ook voor de bezoekers een noodzakelijkheid. De lokalen, die van ramen voorzien zijn, waren natuurlijk gemakkelijk genoeg te ventileeren, door deze ramen, althans ten deele, beweegbaar te maken.

Meer zorg vereischten de bovenlichtzalen, waar onder de ramen in de kap nog een afzonderlijk plafond van matglas is aangebracht. De lucht toch, welke zich tusschen deze beide glazen afscheidingen bevindt, wordt op heldere zomerdagen door de zonnestralen buitengewoon sterk verhit en straalt die warmte natuurlijk in de zalen uit.

Daarom is, door de noodige ventilators naar Boyle's systeem, aan deze warme lucht de gelegenheid gegeven, zich te kunnen verwijderen. Door de zalen zooveel mogelijk in verbinding te brengen met de boven het glazen plafond aanwezige ruimte en in de plinten den vereischten aanvoer van versche lucht te maken, is de gewenschte luchtcirculatie tot stand gebracht. In den winter kunnen alle openingen door kleppen gesloten worden, zoodat dan voor te groote luchtverversching geen vrees behoeft te bestaan.

Daar het geheele gebouw brandvrij opgetrokken, en hout bijna niet aangewend is, zullen de kunstschatten er volkomen veilig zijn.

Op het oogenblik wordt het beoordeelen van het gebouw zeer bemoeilijkt door de onooglijke barakken der Tentoonstelling van Hotel- en Reiswezen, die daarvóór geplaatst zijn, en die het onmogelijk maken, het geheel behoorlijk te overzien. Reeds werd, in bouwkundige bladen, het Stedelijk museum met het Rijks-museum vergeleken, en dan betoogd, dat het laatste schooner is dan het eerste. Ons komt eene dergelijke vergelijking onbillijk voor; immers het Rijksmuseum, waaraan meer dan drie millioen werd ten koste gelegd, is in de eerste plaats gedacht als monument, terwijl voor het Stedelijk museum slechts één zesde dier som beschikbaar was, zoodat dit gebouw, uit den aard der zaak, minder vertooning maakt.

Indien een gebouw eerst dan schoon genoemd mag worden, wanneer het aan zijn bestemming beantwoordt, dan zou het Museum der stad het nog van dat door het Rijk gesticht winnen. Immers zelfs de strengste critici oordeelen het licht van het Stedelijk museum uitmuntend, terwijl de verlichting der Rijks-museumzalen reeds van den aanvang af onvoldoende is geoordeeld.

Wij willen hier echter niet in vergelijkingen treden, doch ten slotte den wensch uitspreken, dat de gemeente Amsterdam, die het gebouw van enkele harer ingezetenen ten geschenke ontving, daarin bij voortduring een schat van de meest uitgelezen kunstwerken bijeen moge zien.

DE ST.-STEVENSKERK TE NIJMEGEN.

(Met eene plaat.)

Onder de monumenten in ons land, die reeds lang gewacht hebben en misschien nog lang zullen wachten op eenige meerdere belangstelling van regeerings-colleges of vermogende particulieren, behoort zeker ook de St.-Stevenskerk te Nijmegen, een gebouw, dat deze belangstelling evenzeer verdient, als hoog noodig heeft.

Ofschoon Nijmegen reeds vóór de stichting dezer

kerk op een verleden kon wijzen van meer beteekenis en roemrijker dan van menige grootere stad, heeft het gebouw in de ruim zeshonderd jaren van zijn bestaan ruimschoots zijn deel gehad in de telkens wisselende lotgevallen der voormalige hoofdstad van Gelderland.

Brand, storm, oorlog, beeldstormerij, vandalisme, de gewone geschiedenis van de meeste onzer oude kerkgebouwen, hebben beurtelings tot het vernielingswerk bijgedragen.

Jammerlijk verminkt heeft de kerk den strijd van vorige eeuwen overleefd; onkenbaar, zeer zeker, voor haren ons onbekenden bouwmeester, wanneer hij terug kon komen en zien, wat er van zijn werk geworden is.

Als een invalide in lompen gehuld, staat zij midden in de stad op een eenzaam pleintje, boven op een der zeven heuvelen, waarop Nijmegen gebouwd is.

De omringende huizen keeren haar voor 't meerendeel den rug toe. Zij maken liever front naar 't vroolijk marktplein of levendiger winkelstraten.

Een jongere lotgenoot, de oude Apostolische school, houdt haar op het pleintje gezelschap, ook deerlijk verminkt en van den vroegeren luister grootendeels beroofd. Verreweg wint de kerk het de school echter af in erbarmelijke schunnigheid.

Een bouwval, waarop men een dak heeft gezet en de raamopeningen, behalve die welke zijn dichtgestopt, van glas heeft voorzien, dien indruk maakt de kerk van buiten. Een bouwval, jaren en jaren achtereen opgelapt op alle denkbare wijzen met alle denkbare materialen.

Zandsteen, mergelsteen, kalksteen, graniet, portlandcement, stukken van zerken, baksteenen van allerlei formaten, ijzer, koolteer enz, dat alles tot een onooglijk samenbaksel vereenigd, waarin van de oorspronkelijke architectuur heel weinig meer te onderkennen is.

Van een enkel onderdeel, de voorbouw van het portaal van het zuider-transept, zijn de hoofdvormen nog te onderscheiden, en is het gewelf nog in vrij goeden staat. De profileering en verdere details van den dubbelen ingang daar ter plaatse zouden misschien ook nog van onder de dikke witsellagen zijn te voorschijn te brengen.

Wie weten wil, waar de beelden gebleven zijn, die eertijds de rijke architectuur van dit portaal completeerden, leze slechts de geschiedenis van de jaren 1566 en 1579.

Op eigenaardige wijze stempelt deze voorbouw den ingang aan het zuider-transept tot hoofdingang en doet daardoor de eigenaardige situatie van het gebouw uitkomen, die zeker niet zonder invloed geweest is op het plan van aanleg in den vorm van een Grieksch kruis.

Ten gevolge der oriëntatie staat de westgevel, anders gewoonlijk de hoofdgevel van een Gothische kerk, van het centrum der stad afgekeerd; de ingang onder den toren doet al sinds onheuglijke tijden als zoodanig geen dienst meer en is misschien nooit als hoofdingang bedoeld.

De beperkte ruimte, die van het plateau aan de noord- en oostzijden is overgebleven en de steile helling aan dien kant motiveeren voldoende het ontbreken van een ingang aan den noorder transeptgevel en de aanwezigheid van slechts een ondergeschikten ingang daarnevens. Een tweede ondergeschikte ingang met brokstukken van een portaal bevindt zich aan de zuidzijde in den inspringenden hoek tusschen hoofdschip en transept. Een grondige studie van de details, voor zoover die nog mogelijk is, zou zeker nog wel een en ander aan het licht kunnen brengen omtrent de oorspronkelijke dispositie van het plan.

Treden wij de kerk binnen, dan krijgen wij in den aanleg van het plan dadelijk een helderder inzicht.

Wel blijkt ons dan dat het hoofdschip waarschijnlijk bij het bombardement door Prins Maurits in 1590 bijna geheel vernield en daarna op nuchtere wijze hersteld is, maar de enorme lange afmeting van het dwarsschip geeft ons dadelijk den indruk, dat het in de bedoeling des bouwmeesters gelegen heeft daardoor en door kolossale hoogte-ontwikkeling, trots de beperkte afmeting van de lengte-as, een indrukwekkende ruimte te scheppen.

Wanneer dit niet reeds duidelijk bleek uit den gedrukten vorm der ramen in de transeptgevels, bij een eenigszins aandachtige beschouwing van het geplafonneerd verhoogd tongewelf over middenschip en koor valt het in 't oog, dat het gebouw als basiliek bedoeld is. Wij moeten ons hier een hooger opgaand middenschip en koor denken, zooals de bouwmeester het zich ontwijfelbaar voorstelde, gewelfd, gesteund, zooals de 13de eeuw, waaruit ook dit gebouw dagteekent, dat alles construeerde.

De geschiedenis van Gelderland in de middeleeuwen is echter een zoodanige aaneenschakeling van oorlogen en onlusten, dat het weinig gewaagd schijnt te veronderstellen, dat de middelen altijd ontbroken hebben om het middenschip en koor verder op te trekken, dan nu geschied is.

Een belangrijke periode vormt in die geschiedenis het tijdperk van Karel den Stoute, een tijdperk van stoute ondernemingen, van ruw wapengeweld, maar niettemin van hooge kunstontwikkeling.

Te weinig is nog de Bourgondische tijd, ten minste wat de noordelijke Nederlanden betreft, bestudeerd, te weinig algemeen bekend datgene, wat uit dien tijd is overgebleven van architectuur en kunsthandwerk.

Een kostbaar overblijfsel bevindt zich in het koor van de St.-Stevenskerk, overigens van zijn altaren, rijkgesneden koorbanken en andere sieraden beroofd. Het is de tombe van Katharina van Bourbon, de in 1469 overleden gemalin van Hertog Adolf van Gelre. De vier zijden van den steenen sarcophaag zijn bekleed met 16 gegraveerd-koperen platen, versierd met de beelden van de 12 apostelen en 4 biddende monniken, waarboven in rijke heraldieke vormen de wapenschilden prijken, uitmakende de 16 kwartieren der doorluchtige vrouw. In de zware zerk, waarmede het monument is afgedekt, is een koperen plaat ingelaten, waarin het bijna levensgroot portret der vorstin met de attributen van haren rang en de wapens van Gelre en Bourbon is gegraveerd.

Van dit kunstwerk geeft de bij dit nummer gevoegde plaat een getrouwe afbeelding.

Blijkbaar is het een nog jonge vrouw, die hier begraven ligt en waarschijnlijk heeft zij slechts weinige jaren de lotgevallen gedeeld van den eerzuchtigen hertog, die nog steeds aan de schooljeugd als een afschrikwekkend voorbeeld van een ontaarden zoon wordt voor oogen gesteld.

Ofschoon het gelaat van het portretbeeld, wellicht door veelvuldig oppoetsen eenigermate afgesleten schijnt, is het monument overigens wonder wel bewaard gebleven.

Eenvoudig van hoofdvorm, doet de rijke versiering het dadelijk kennen als een vorstelijk praalgraf.

Van middeleeuwsche vroomheid getuigt het „Ora pro nobis", dat telkens achter de namen der apostelen voorkomt, terwijl de vier monniken een „Requiescat in pace" prevelen.

Typisch klinkt ons ook in het omschrift van het portret het op de vermelding van de titels der vorstin onmiddellijk volgende naïeve „Bit vur die Seele".

Sinds eeuwen wordt echter in deze kerk niet meer voor de zielen gebeden. De laatste nagalm der zielmissen is sedert lang weggestorven.

Wel heeft Lodewijk XIV een tijdlang den katholieken eredienst in de kerk hersteld, maar bij deze kortstondige restauratie zal wel het praalvertoon, waarmede alle handelingen van dezen vorst gepaard gingen, den goeden smaak overstemd hebben. Het katholicisme van zijn aller-christelijkste Majesteit was heel iets anders dan het middeleeuwsche, dat het aanzijn schonk aan zoo menig merkwaardig kunstgewrocht.

Tot voor eenige jaren was het plafond van het middenschip met barok-ornement beladen, dat nog wel een overblijfsel uit den tijd van den grooten Lodewijk kan geweest zijn. Thans is dit evenwel niet meer na te gaan, want het is bij een latere opknapping van dat plafond verdwenen. Veel is er niet aan verloren, maar jammer genoeg heeft men bij dezelfde gelegenheid ook de kunstvol à jour bewerkte steenen lijsten uit de laat-Gothische periode weggehakt en vervangen door wanstaltige houten lijsten, rustende op nog wanstaltiger kapiteelvormen.

Men zegt dat dit geschied is op advies van een autoriteit in zake schoone bouwkunst.

Dit doet evenwel weinig ter zake. De aanleiding tot het onderhanden nemen van het plafond was, dat daarvan en van de genoemde steenen lijsten brokstukken naar beneden begonnen te vallen, losgeraakt door inwatering, ten gevolge van den zeer verwaarloosden toestand van het dak.

Dit dak kostte wel jaarlijks het noodige aan onderhoud, doch de wijze waarop dit jaren lang behandeld werd liet, om een zachte uitdrukking te bezigen, zeer veel te wenschen over.

Een onderzoek op last der kerkvoogdij ingesteld had tengevolge, dat doortastende maatregelen tot een afdoende herstelling der dakbedekkingen werden genomen en zoo is nog bijtijds verder onheil afgewend, en verder verval van het inwendige voorkomen.

Blijft men zich bepalen tot behoud van den bestaanden toestand, dan mogen wij al heel tevreden zijn en kunnen wij afwachten dat een werkelijk bevoegd beoefenaar der bouwkunst gelegenheid vindt het oude monument tot een voorwerp van grondige studie te maken en daardoor een bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst te leveren.

Ondanks de ontredderde toestand, waarin bovenal het uitwendige verkeert en die zelfs het denkbeeld van herstelling uitsluit, werkelijk onherstelbaar mag worden genoemd, is deze bouwval zooals hij daar staat, dubbel de studie waard.

Ofschoon mij vóór een paar jaren met de meeste welwillendheid de gelegenheid tot die studie geopend was, hebben de omstandigheden mij genoopt haar in het begin te staken.

Slechts de graftombe van Katharina en de koperen plaat, die het graf van den Decanus Thomas Buijs dekte en die nu wijselijk overeind geplaatst is tegen den muur, die het priesterkoor afsluit, konden nauwkeurig door mij worden opgenomen.

Tot het uitwerken en nemen van schetsen van het gebouw zelf, zou een langdurig verblijf ter plaatse noodig zijn, dat mij sedert niet vergund was.

Mocht een ander den loonenden en leerzamen arbeid opnemen, ik herhaal het nog eens, bij conscientieuse opvatting zal hij er der bouwkunst een dienst mede doen.

P. H. Scheltema.

GELEENDE VEEREN.

In de *N. Rott. Ct.* van 10 dezer lezen wij het volgende:

„Men herinnert zich het stukje uit het Bouwkundig Weekblad *De Opmerker*, waarin de heer Leonard A. Springer den draak stak met eene inzending ter Amsterdamsche „Wereldtentoonstelling" van den architect Marchand te Gent, een ontwerp voor een park in labyrinthvorm. De schrijver toonde aan dat het ontwerp eene kopie is van het voormalig labyrinth van Versailles, en deelde mede dat deze inzending met zilver bekroond is.

„Het *Handelsblad* komt echter mededeelen dat de heer Marchand Jurylid der tentoonstelling is en het ontwerp *niet* bekroond is, daar het buiten mededinging was ingezonden. Op het ontwerp staat dit zeer duidelijk te lezen. De Jury heeft zich dus niet aan de vergissing schuldig gemaakt, waarvan de heer Springer haar betichtte.

„Neen, maar in den regel geldt het lidmaatschap van de Jury voor nog grooter eer dan eene medaille, voor een allerhoogste onderscheiding! Deze is, als de heer Springer gelijk heeft, dan toch toegekend aan een singulieren inzender. Alleen indien op het ontwerp behalve „buiten mededinging" ook stond „kopy" zou de zaak gezond zijn. Na verliest de waarde der andere bekroningen er iets door, dat de heer Marchand ze heeft helpen toekennen! . . . . . Eigenlijk maakt de geroerstelling in het *Hbl.* de geschiedenis dus nog maar erger!"

Volkomen juist; de hoofdzaak is niet de bekroning, maar het leveren van kopieer- voor eigen werk, en deze quaestie laat het *Handelsblad* wijselijk onaangeroerd. Hoe dit blad overigens de handelwijze van den architect Marchand nog zijdelings kan vergoeilijken, is ons een raadsel.

In het volgend nommer zullen wij van het plaatje van het voormalig Labyrinth van Versailles een facsimile geven. Een ieder kan zich dan van de waarheid van 's heeren Springers bewering overtuigen.

BOND VAN AANNEMERS.

Onder voorzitterschap van den heer F. L. Janssen had jl. Dinsdag te Amsterdam de bijeenkomst plaats van Nederlandsche aannemers.

Na het openingswoord van den Voorzitter werd de in ons nommer van 31 Augustus jl. medegedeelde agenda aan de orde gesteld.

Punt 2, wenschelijkheid der oprichting van een bond, werd algemeen erkend.

Bij punt 3, naam van den bond, heeft eenige discussie plaats; ten slotte werd bepaald dat de bond zal heeten: „Nederlandsche Aannemersbond".

Het vierde punt der agenda, doel en strekking, wordt door den Voorzitter nader toegelicht. Aan het oordeel der Vergadering worden de volgende conceptbepalingen onderworpen, die bij het maken der statuten tot leiddraad kunnen strekken:

„Deze Bond heeft ten doel het bevorderen van de algemeene belangen der aannemers in Nederland door:

1°. het verkrijgen van wijziging in en verbetering van die artikelen van het Burgerlijk Wetboek, welke voornamelijk betrekking hebben op het aannemersvak;

2°. het doen en het bevorderen van alle pogingen, welke moeten dienen tot het verkrijgen eener minder onbillijke redactie der verschillende thans bestaande Algemeene Voorwaarden en de daaraan verbonden Administratieve Bepalingen;

3°. het bemiddelend optreden bij eventueele verschillen tusschen directiën en aannemers, waar de opvatting der eersten strijdig mocht zijn met het algemeen begrip van recht en billijkheid;

4°. het bevorderen van elkanders wettige en geoorloofde belangen buiten rechten, daar en waar zulks noodig zal blijken;

5°. het verheffen van den aannemersstand in het algemeen en het bestrijden van alle onedele en oneerlijke concurrentie;

6°. het vormen van een fonds tot ondersteuning van

die aannemers, die op hun oudendag niet in eigen onderhoud kunnen voorzien".

Deze bepalingen werden na eenige bespreking goedgekeurd. Vermelding verdient dat bij de behandeling der bepaling sub 5 vele aanwezigen zich niet konden weerhouden te glimlachen, waarop de Voorzitter de opmerking meende te moeten maken dat naar zijne meening het vereenigingsleven zal medewerken om onedele en oneerlijke concurrentie te weren.

Bij punt 5 der agenda, toetreding tot het lidmaatschap, wordt een groot leden-aantal wenschelijk geacht. Op voorstel der commissie wordt de contributie op *f* 2.50 per jaar bepaald. Alle aanwezigen, ten getale van 87, traden daarop toe, zoodat de nieuwe bond, met inbegrip der commissieleden, reeds een honderdtal leden telt.

Ten slotte heeft de benoeming eener commissie voor het maken der statuten plaats; de volgende heeren worden hiertoe aangewezen, als: C. Alberts, Nieuweramstel; P. Duinker, F. L. Janssen, J. F. Staal, B. Van Buuren, A. J. de Haan, J. N. Hendrix en Th. Ligthart, allen te Amsterdam; H. J. Nederhorst en C. J. C. Hoogendijk, beiden te Gouda; J. J. Hornstra, Bergen-op-Zoom; Jan Smit VII, Haarlemmermeer; W. Westerhof, Weesp; W. Van Leeuwen Sr., Hellevoetsluis; C. J. Meurs en J. P. J. Lorrie, beiden te 's-Gravenhage; I. Van Houwelingen en W. H. Swets, beiden te Hardinkveld; H. London, Haarlem; en C. M. Droogleever Fortuyn, te Rotterdam.

De Voorzitter wenscht de Vergadering geluk met het resultaat der bijeenkomst; hij vertrouwt dat de Bond pal zal mogen staan in den strijd tegen onrecht en bedrog.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

In de laatst verloopen twee jaren heeft het Instituut niet, als naar gewoonte, zijn zomervergadering buiten 's-Gravenhage gehouden, in het vorige jaar niet, wegens het toen aldaar gehouden zesde Congres van Binnenscheepvaart, waarin het Instituut, ook financieel, eene belangrijke plaats innam.

Dit jaar werd, op voorstel van den Raad van Bestuur, besloten weder eene buitenvergadering te houden en daarmede een wetenschappelijk doel te verbinden.

Was reeds meer dan eens een bezoek gebracht aan de werken te IJmuiden, bij den tegenwoordigen stand der zaak werd een vernieuwd bezoek nuttig geacht.

De vergadering werd gehouden te Haarlem in het lokaal „de Vereeniging", onder voorzitterschap van den heer J. F. W. Conrad, die haar ten elf ure opende en aanving met de verliezen te herdenken, welke het Instituut sedert de vorige vergadering wederom door het afsterven van een zevental leden had geleden, vooreerst van het lid L. E. Asser, die zich als een werkzaam lid had onderscheiden en in het vorige jaar zich zoo zeer verdienstelijk had gemaakt als algemeen Secretaris van het Congres van binnen-scheepvaart; voorts van de leden J. E. van den Arend, D. Goedkoop, R. van Harencarspel, J. Mulder, J. H. Nivel en H. Ypes.

Een breedvoerige lijst van nieuw ontvangen geschenken lag ter tafel.

Bij den Raad van Bestuur waren onderscheidene uitnoodigingen ingekomen om deel te nemen aan congressen van verschillenden aard, allen in den loop der maand September dezes jaars te houden.

Daartoe behoorde vooreerst het derde Internationale Landbouwcongres te Brussel, voorts de derde „Internationale Konferenz" voor de beproeving van verschillende bouwstoffen, te Zurich, en eindelijk het Internationaal Congres voor brandweezen te Amsterdam. Op de beide laatst vermelde congressen wordt het Instituut vertegenwoordigd en wel te Zürich door het lid G. B. H. F. Alpherts en te Amsterdam door den president J. F. W. Conrad.

Wat het landbouwkundig Congres betreft, waaraan van wege het Instituut geen deel wordt genomen, in verband daarmede werd, op verzoek van een van de leden, voorlezing gedaan van een schrijven van de Nederlandsche leden der „Commission internationale d'Agriculture", de heeren D. Bauduin, Mr. C. J. Sickesz, Prof. Mr. P. W. A. Cort van der Linden, en P. F. L. Waldeck, aan den president dier commissie, den heer J. Méline gericht, waarin zij, op grond van de protectionistische, voor de Nederlandsche landbouwbelangen zoo verderfelijke maatregelen, die in België zijn tot stand gekomen, verklaren in dezen staat van zaken aan het congres te Brussel geen deel te zullen nemen.

De gewone waarnemingen aan Den Helder, verschillende programma's en het algemeen verslag van de werkzaamheden der Afdeeling „Nederlandsch-Indië" waren bij het Instituut ingekomen.

In deze buitenvergadering werden, als naar gewoonte, geen eigenlijk gezegde voordrachten gehouden, maar in verband met de bezoeken, reeds vroeger aan de werken te IJmuiden gebracht en het thans te brengen bezoek aldaar, werden eenige korte maar belangrijke mededeelingen, door kaarten en afbeeldingen toegelicht, ten beste gegeven door de leden N. A. M. van den Thoorn, over de buitenhaven, W. K. du Croix over de sluis, en F. Baucke, over de visschershaven.

Naar aanleiding van de omstandigheid, dat onlangs wederom eene afzonderlijke Elektrotechnische Vereeniging was opgericht, vroeg het lid J. M. K. Pennink het woord, om in verband met beschouwingen, door hem reeds in het weekblad *De Ingenieur* geleverd, deze vragen tot den Raad van Bestuur te richten:

„Wat is de meening van den Raad van Bestuur omtrent eene wenschelijke en mogelijke samenwerking der verschillende bestaande of nog op te richten Ingenieursvereenigingen?

„Is de Raad bereid deze zaak te onderzoeken?

„Wil de Raad in één van de volgende vergaderingen zijn zienswijze aan de leden van het Instituut mededeelen?"

De president antwoordde dat deze aangelegenheid bereids een onderwerp van bespreking in den Raad van Bestuur had uitgemaakt en dat deze gaarne aan den uitgesproken wensch zal trachten te voldoen.

Eenige nieuwe leden werden wederom aangenomen.

Na afloop van de vergadering en het daarop volgend déjeuner, had per specialen trein, daartoe door de administratie van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij welwillend ter beschikking gesteld, het vertrek naar IJmuiden plaats, vanwaar men omstreeks 6 ure te Haarlem terugkeerde om zich aan een vriendschappelijken maaltijd in het Brongebouw in den Haarlemmerhout te vereenigen.

VRAGENBUS.

In zekere plaats moet een cementen wielerbaan worden aangelegd in den geest van die te Arnhem, welke, naar medegedeeld wordt, voldoende blijken van soliditeit heeft gegeven. Steller dezes, met het plan en de constructie der baan te Arnhem niet op de hoogte, roept door tusschenkomst van dit blad de hulp in van heeren bouwkundigen, in staat omtrent eene cementen wielerbaan de noodige inlichtingen te geven

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Dezer dagen werden de beide hydraulisch geklonken stalen stoomketels, waarvan de levering bij onderhandsche inschrijving door het departement van Marine werd opgedragen aan de Maatschappij IJzergieterij „de Prins van Oranje" te 's-Gravenhage, aan 's Rijks werf te Willemsoord afgeleverd.

Deze ketels zijn bestemd voor de buistimmermanswerkplaats en het herstelde droogdok op bovengenoemde Marinewerf.

AMSTERDAM. De Gemeenteraad heeft B. en W. gemachtigd om over te gaan tot den bouw van een entrepôtdok in de Staatsrietlanden. De begrooting bedraagt 2½ millioen.

HAARLEM. De lessen der School voor kunstnijverheid, verbonden aan het „Museum van Kunstnijverheid", worden den 1n September, wat betreft den dagcursus, weder hervat. Genoemde school werd in het vorige schooljaar door 88 vrouwelijke en 103 mannelijke leerlingen bezocht, niet alleen uit Haarlem en omstreken, maar ook uit verschillende plaatsen van ons land.

DELFT. De Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek zal op de internationale Bakkerij-tentoonstelling, die van 21 tot 28 September te Londen gehouden wordt, onder anderen vertegenwoordigd worden door een Hollandsche brood-, beschuit- en banketbakkerij in werking.

De bakkerij zelve wordt opgetrokken in oud-Hollandschen stijl, naar een teekening van den architect H. G. Jansen te Amsterdam.

GEERTRUIDENBERG. Ruim een jaar geleden werd bij het verrichten van graafwerk aan het uiteinde van het hooge koor der Ned.-Herv. kerk een fraaie boog van tufsteen gevonden, die de onderstelling wettigde, dat zich onder den vloer een bouwwerk van waarde moest bevinden. Het bleek dat men hier te doen had met eene krypt of kracht en wel eene van zeer groote afmetingen, daar zij 18 meter lang en 9 meter breed is.

Om dit monument der oudheid aan de vergetelheid te ontrukken, heeft zich een comité gevormd, dat van het kerkbestuur de vergunning verkregen en de noodige gelden bijeengebracht heeft, om deze krypt, die de eenige van Noord-Brabant is, en wellicht een der grootste van ons land, bloot te leggen.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië is, op verzoek, ervol uit 's lands dienst ontslagen de hoofdingenieur 2e kl. H. E. van Berckel en de opzichter 2e kl. C. R. Cligoor; voorts is een tweejarig verlof, wegens ziekte, verleend aan den opzichter 2e kl. H. de Vries.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned.-Indië is overgeplaatst van Java naar Sumatra de ingenieur 1e kl. Th. A. M. Ruijs; van de lijn Probolingo-Panoerokan naar de lijn Fort de Kock-Pajarombo, de tijdelijk opzichter 2e klasse A. Martheras; van de lijn Malang-Blitar naar de lijn Fort de Kock-Pajacombo, de tijdelijk opzichter der 3e klasse C. D. Esche.

— Door den Min. van Koloniën zijn de heeren M. A. van Oort, J. J. S. van Leeuwen en E. J. C. van Zuylen gesteld ter beschikking van den Gouv.-Gen. van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indië.

— De kunstschilder C. Cuneus is te Nieuweramstel overleden.

— De heer H. L. van der Lelij, directeur ingenieur der Drentsche Kanaalmaatschappij, te Hoogeveen, is benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

— De heer David van der Kellen, directeur van het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst, gevestigd in het Rijksmuseum te Amsterdam, is op 68-jarigen leeftijd overleden. De afgestorvene was een der oprichters van het Oudheidkundig Genootschap.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter voor de gemeentewerken te Geertruidenberg op eene jaarwedde van *f* 180. Zich in persoon aanmelden bij den burgemeester op Maandag 23 September, des voorm. van 10 tot 11 uren.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur der gemeentewerken te Vlaardingen. Jaarwedde *f* 1800. Kennis van waterbouwkunde en practische ervaring strekt tot aanbeveling. Adres den Burg. vóór 1 Oct. (*Zie advert. in dit nummer*).

— Zeer bekwaam bouwkundige, ter vervanging, wegens ziekte, van een architect, voor minstens drie maanden. Adres lett. IJ 8 Z, Algem. Adv.-bur. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam.

— Bouwkundig teekenaar, bekend met ijzerconstructies voor 2 à 3 maanden. Adres Frma Grandel & Hellendoorn, Hugode-Grootstraat 84, 's-Gravenhage.

ADVERTENTIEN.

Directeur Gemeentewerken
VLAARDINGEN.

Sollicitanten naar de betrekking van DIRECTEUR der GEMEENTEWERKEN van VLAARDINGEN worden uitgenoodigd hunne op zegelgeschreven verzoekschriften in te zenden aan den Burgemeester voor den **1 October** a.s.

Aan die betrekking is verbonden eene jaarwedde van *f* **1800.**

Kennis van waterbouwkunde en practische ervaring zullen tot aanbeveling strekken.

VLAARDINGEN, 6 September 1895.

Burgemeester en Wethouders van Vlaardingen:

R. A. VERPLOEGH CHASSÉ.

De Secretaris:

J. VAN SCHRAVENDIJK.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
Verbindingsbaan te Rotterdam.
AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30 September 1895**, des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM*, in het lokaal naast de Wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed**, volgens bestek No. 4:

Het maken van den onderbouw voor de brug over de Ringvaart van den Polder PRINS ALEXANDER.

Begrooting *f* 10450.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* **1.**— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Drooghak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30n September 1895**, des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

volgens bestek No. 636:

Het maken van retirades in de stationsgebouwen te Oldenzaal en Bentheim in twee perceelen.

Begrooting 1e perceel *f* 2494, 2e perceel *f* 2906:

volgens bestek No. 637:

Het maken van los- en laadplaatsen met steigers aan de Nauernasche vaart, nabij het station Kromme nie—Assendelft.

Begrooting *f* 2900.—.

De bestekken zijn tegen betaling van *f* **0.75** per ex. verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Drooghak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

SPECIALITEIT IN ALLE
Kunstsmeed werken, versieringen, enz.

ARNHEMSCHE KUNSTSMEDERIJ.

Schuifbare
BEKKEN en MONTEERING
voor **Zonneschermen. H. J. SIMONS Jr.**

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30 September 1895**, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

Volgens bestek No. 3:

Het maken van den onderbouw voor de overbrugging van de SCHIE met bijbehoorende werken.
Begroting ƒ 40,700.—

Volgens bestek No. 5:

Het maken van de baanondersheiling in de SCHIE en het zuidelijk landhoofd van de viaduct over de noordelijke SCHIEKADE.
Begroting ƒ 10,500.—

De bestekken met teekening zijn tegen betaling van **ƒ 1.50** voor No. 3 en **ƒ 1.—** voor No. 5 verkrijgbaar aan het Centraal Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te AMSTERDAM, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvraag aan dat bureau, met toezending van het bedrag in postwissel *(postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven)*.

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd lid
R. VAN HASSELT.

AANBESTEDING.

Op **Donderdag** den **26**-den **September a. s.** des namiddags ten **2** ure, zal door de Architecten WESSTRA en BERLAGE namens den Directeur der *Assurantie-Maatschappij tegen Brandschade „DE NEDERLANDEN van 1845"*, in een der lokalen van het Café „CASINO" aan de Wagenstraat te 's Gravenhage, **worden aanbesteed:**

Het maken van een KANTOORGEBOUW met WINKEL enz., aan het Kerkplein, hoek Prinsestraat te 's-Gravenhage.

Bestek en teekeningen zijn **ƒ 3.50** per stel verkrijgbaar ten kantore van de Architecten, *Prinses Mariestraat 9*, te 's-Gravenhage, des morgens van 10 tot 12 uur.

Aanwijzing op het terrein zal plaats hebben op *Donderdag 19 September a.s.* des namiddags ten 2 ure.

Eerste Nederlandsche Verzekering-Maatschappij

OP HET LEVEN,
tegen Invaliditeit en Ongelukken,
te 's-GRAVENHAGE.

Volteekend maatschappelijk kapitaal ƒ 1.500.000.—

Verzekerd kapitaal tegen ongelukken in geval van:
Overlijden . . . . . ƒ 27.697.837,93.
Levenslange, gehoele of gedeeltelijke onbekwaamheid tot werken „ 30.724.091,05.

DIRECTEUREN:
MR. H. GOEMAN BORGESIUS EN JHR. MR. W. SIX.

COMMISSARISSEN:
MR. J. G. PATIJN, J. VAN SONSBEECK, MR. A. F. K. HARTOGH, MR. J. A. ALTING BOSKEN, D. DROST JR., MR. E. H. J. M. VAN ZINNICQ BERGMANN, MR. R. FEITH, MR. A. J. E. JOLLES, J. T. CREMER, C. A. MEIJER.

Collectieve en Individueele verzekeringen. Verzekering van Aannemerspersoneel.
Korting van **8¹/₄ percent** op de jaarpremie van collectieve verzekeringen, die voor **vijf jaren** worden gesloten.
Verlaging van premie, in overleg met den contractant, wanneer bijzondere maatregelen worden genomen ter voorkoming van ongelukken.

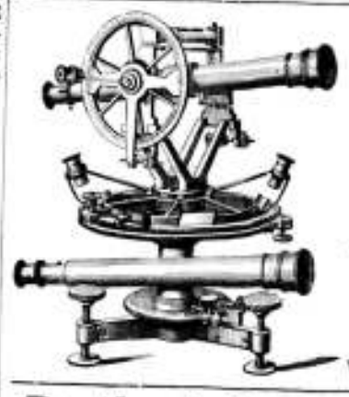

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Portland Cement JOSSON & Co.

***Hoofd Vertegenwoordiger** voor Nederland en Indiën* **A. E. BRAAT.**
— HANDEL IN BOUWMATERIALEN. — (6)
Adres: ROTTERDAM — **Nieuwe haven, No. 118.**
„ AMSTERDAM — **A. E. BRAAT, Fokke Simonsstraat, No. 74.**
Prijs concurreerend, deugd onder garantie.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.

Valkenburg bij Leiden.
SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.
Agenten te Rotterdam de Heeren LAURANS & Co., Zuidblaak No. 78.
Directie te Valkenburg de heer SENFF.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20 — Zutphen — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 50 — Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Speciaal adres voor
Teekenbenoodigdheden
J. MEEUSSEN & ZOON
KORTE POTEN 32, Den Haag.
Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

DAKVILT

waarbij planken-onderlaag overbodig
Firma **H. Hooghwinkel**, *Gorinchem.*

Ter drukkerij „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°38 — ZATERDAG, 21 Sept. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer.
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . ƒ 0.15

UIT AMSTERDAM.

De opening van het Stedelijk Museum, die Zaterdag op zeer eenvoudige wijze plaats vond, geeft ons aanleiding enkele woorden aan dit gebouw te wijden. Een breedvoerige beschrijving ervan behoeven wij niet te geven, nu die reeds verleden week in deze kolommen werd opgenomen.

Van bouwkundige zijde hield men zich tot dusverre tegenover het nieuwe monument tamelijk gereserveerd. De bouwmeester is onder zijn collega's niet zeer populair en dit blijft natuurlijk op het oordeel over zijn schepping niet zonder invloed. Vroeger heeft hij nog al eens het zwaard der critiek gehanteerd; wie dat wapen zwaait, maakt zich nu juist geen vrienden.

Er is reeds op gewezen, dat de onooglijke gebouwen, welke thans nog onder den weidschen naam van „Hotelwezententoonstelling" de onmiddellijke omgeving van het Museum ontsieren, veel schade doen aan het effect. Zijn die barakken echter verdwenen, dan wordt het voorterrein binnen korteren of langeren tijd bebouwd, waarschijnlijk met speculatiehuizen. Om het gebouw tot zijn recht te doen komen, zou een plein daarvóór noodig zijn; zullen nu de beschreven vaderen, met voorbijzien van het tijdelijk voordeel, dat de verkoop van het bouwterrein kan opleveren, tot den aanleg van een dergelijk plein of park besluiten? Het is te hopen.

Het uitwendige van het gebouw heeft geen gelijkenis met dat van eenig ander museum. De klassieke ordonnanties, die in den regel voor dergelijke gebouwen in den smaak zijn, worden geheel gemist. Het effect is alleen gezocht in afwisseling van wit en rood en eenigszins ook in de verscheidenheid van silhouet. Blijkbaar is bij het maken van het project eerst aan de inwendige inrichting gedacht en heeft zich het uitwendige daarnaar moeten voegen.

In vele opzichten eigenaardig zijn de gevels hierdoor geworden. De ongewone, kwadratische vorm der vensters, die de kabinetten verlichten, is zeker strijdig met de regelen, die de schoonheidsleer tot dusverre gaf. De gebeeldhouwde paneelen daaronder zijn blijkbaar gemaakt, om voor deze op zich zelf niet fraaie verhoudingen een tegenwicht te verkrijgen. Die paneelen zijn ook al weer ongewoon door de daarin aangebrachte traceeringen van roode profielsteen. Deze profielsteen heeft al tot heel wat opmerkingen aanleiding gegeven.

De details der gevels zijn klein; dit wordt door sommigen als een gebrek van het ontwerp beschouwd, doch o. i. ten onrechte, daar dergelijke kleine details juist de schaal van een bouwwerk vergrooten. De buitengewone zorg, aan de detailleering besteed, verdient in een tijd als de onze, nu alles vaag en onbestemd schijnt te moeten zijn om kunst te heeten, opmerking en waardeering. Meer nog dan aan het ensemble kan men aan de wijze, waarop een bouwwerk gedetailleerd is, den architect herkennen. En nu ligt er in de details van het Stedelijk Museum ongetwijfeld iets zeer persoonlijks. De motieven zijn aan de planten- en dierenwereld ontleend en herinneringen aan bestaande voorbeelden werden zorgvuldig vermeden. Overal vult het ornement de velden, die het versieren moet. Symboliek schijnt niet in de bedoeling gelegen te hebben, al wil de booze wereld in sommige details de wraak zien van den bouwmeester over de behandeling, hem door het stadsbestuur aangedaan.

Uit het werkje, dat de heer Weissman ter gelegenheid van de opening van het Museum heeft uitgegeven, blijkt eerst recht, hoe grievend die behandeling geweest is. Commentaren op de geschiedenis heeft de schrijver niet geleverd; hij laat aan den lezer over die te maken.

Eigenaardig is het, hoe in die Museum-geschiedenis de „sociale" politiek een belangrijke rol speelt. Dat begint al bij het geval met de Oberakirchner steen. De architect, wien de middelen zeer karig waren toegemeten, deed het voorstel die steen aan de

groeve te doen bewerken; zuinigheidshalve gaven B. en W. aan dit voorstel gehoor. Nauwelijks echter was de bestelling in het buitenland gedaan, of daar kwamen de Amsterdammers in het geweer, vragende om bescherming tegen buitenlandsche concurrentie. En nu deed zich het zonderlinge feit voor, dat in ons vrijhandelaarsland deze eisch om bescherming van allerlei zijden ondersteund werd niet alleen, maar dat de meerderheid van den Raad der hoofdstad hem zeer rechtmatig vond.

De tweede maal ontmoet men de „sociale" politiek bij het geval met de ijzeren kappen. Hier geven wij den schrijver zelf het woord; men krijgt dan tevens een denkbeeld van zijn objectieve schrijfwijze.

„Ongeveer terzelfder tijd knoopte ik onderhandelingen aan met de firma J. Paris te Marchienne-au-Pont omtrent de levering der ijzeren bekappingen. Reeds had deze firma zich bereid verklaard, om die voor mijn begrootingscijfer van *f* 35000 te maken en te stellen, toen Burgemeester en Wethouders besloten, naar aanleiding van de discussiën, die over de Obernkirchner zandsteen in den Raad gevoerd waren, tot eene openbare aanbesteding dier kappen over te gaan. Deze aanbesteding had plaats den 4 April 1893 en had tot uitslag, dat de laagste inschrijving inkwam van Geveke & Co. te Amsterdam, voor *f* 39300. Daar dus nu gebleken was, dat een openbare aanbesteding niet in het voordeel der gemeente kon geacht worden, werd door Burgemeester en Wethouders besloten het onderhandsch contract met Paris te sluiten, wat dan ook geschiedde op 26 Mei 1893, nadat Paris en Geveke zich gecombineerd hadden en samen de uitvoering voor *f* 35000 op zich namen."

Hier ziet men dus nu, welke offers een bescherming der vaderlandsche nijverheid eischt. Wie die bescherming wil, mag voor deze offers niet terugdeinzen. Wat echter te denken van den toenmaligen Amsterdamschen Raad, die aan de eene zijde de koorden van de beurs zoo stijf mogelijk aantrok en aan de andere zijde op bescherming aandrong?

Voor de derde maal ziet men de „sociale" politiek aan het werk bij het beruchte geval van de roode zandsteen. Nu evenwel doet zij geen anderen dienst dan de kat de bel aanhangen. Als eisch werd toen gesteld, dat die steen niet slechts binnen Nederland, neen *binnen Amsterdam* zou bewerkt worden, ofschoon het bestek bepalingen, die een bescherming in zoo engen kring zouden wettigen, niet bevatte. Duidelijk blijkt, dat de architect al wat in zijn vermogen was, om de hem niet zeer welgezinde Amsterdamsche steenhouwersknechts aan den gang te brengen, gedaan heeft en dat hij de hatelijke aantijgingen, die in volksvergaderingen aan zijn adres werden geuit, volstrekt niet verdiende. De aannemers waren het, die het materiaal te Utrecht lieten bewerken, zonder daarvan den architect in kennis te stellen.

Maar zooals wij zeiden, de „sociale" politiek deed hier niet anders, dan de kat de bel aanbinden. Die kat was, „dat Burgemeester en Wethouders het verzoek van de aannemers om kunstzandsteen te mogen gebruiken, wezen van de hand en dat de architect, zij het dan ook onder beperkende bepalingen, dat gebruik toestond."

De schrijver tracht geenszins dit misdrijf te vergoelijken; hij komt er rond voor uit en betreurt het. Wel vraagt hij of de straf, op dit misdrijf gesteld, in verhouding stond tot het gepleegd vergrijp, maar hij geeft op die vraag geen antwoord.

Wij ondertusschen willen dit antwoord wel geven, het luidt: allerminst. Wij vereenigen ons geheel met het indertijd te dezer zake door het Dagblad „*de Amsterdammer*" opgemerkte: „Is de architect Weissman ontslagen, uitsluitend omdat hij bij den bouw van het Museum-Suasso kunst-zandsteen heeft gebruikt, in plaats van de voorgeschreven natuurlijke zandsteen, dan zal ieder de straf op dit vergrijp gesteld, zóó buitensporig achten, dat men recht heeft te spreken van tyrannie. Zeer wel mogelijk had de heer Weissman een berisping verdiend, een terechtwijzing *in het openbaar*, doch dat men voor zulk een misslag iemand uit zijn betrekking stoot — het is in ons land *zonder zweerga*. Wij vinden hier een daad van grievende onrechtvaardigheid bedreven, waarover men niet zwijgen mag. Onbegrijpelijk is het in ons oog dat een Gemeenteraad, samengesteld uit zeer verschillende groepen, zoodat hij niet langer de coterie kan heeten van weleer, zulk een onrecht gedoogt, daarbij zwijgt, er dus toe medewerkt."

De bijzonderheden, die de heer Weissman mededeelt over de wijze, waarop de straf op hem werd toegepast, werpen een zeer eigenaardig licht op de zaak. Hij richt, naar aanleiding van het adres der steenhouwers over de roode zandsteen, een rapport aan den Directeur der Publieke werken, omdat hij zich niet meer rechtstreeks tot den Wethouder mocht wenden. De Directeur zendt het rapport aan den Wetbouder, doch deze geeft het dien ambtenaar terug, om het door den architect te doen veranderen. Doch de Directeur brengt dit niet over, en zoo blijft het rapport zooals het was, en wordt het voor een goed deel de oorzaak van veel misverstand.

De Wethouder ontbiedt den architect niet, zelfs de Commissie van Bijstand acht het niet noodig den heer Weissman te hooren. Als de beschuldigde eindelijk in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur geroepen wordt, is blijkbaar zijn vonnis al geveld.

Maar nu komt het ergste. De heer Weissman wordt bij den Burgemeester ontboden die hem zegt „het zijn plicht te achten, hem mede te deelen dat de Gemeenteraad in een *geheime* zitting van den vorigen dag besloten heeft, hem ter zake van het gebeurde met de roode zandsteen, tegen 1 October 1894 te ontslaan." Hier denkt men onwillekeurig aan de veemgerichten van vroeger, of eigenlijk nog meer aan de meer moderne lynchwet. Want het veemgericht vergunde althans de beschuldigden zich te verdedigen en dit doet de Raad van Amsterdam niet eens. Hij had besloten om zijn gemeente-architect te „lynchen" en deed dit ook: als bijzondere genade stond hij den beschuldigde toe zichzelf den strop om den hals te doen.

Zooveel haast was er bij de voltrekking van het vonnis, dat de Wethouder, na 31 Mei den delinquent bericht te hebben dat de Raad hem had toegestaan zijn eervol ontslag te vragen, den dag daaraanvolgende schriftelijk nog eens op het ten spoedigste inzenden der ontslag-aanvrage aandrong. Den 2den Juni reeds werd het preadvies openbaar gemaakt en den zesden Juni had de executie plaats.

Vanwaar die geheimzinnigheid, vanwaar die haast, vanwaar die wreedheid van een Raad, die anders toch nog zoo kwaad niet is? De schrijver zegt het volgende, dat ter verklaring dienen kan. „In het algemeen verslag der afdeelingen van den Gemeenteraad van Amsterdam over de begrooting voor 1894 (Gemeenteblad 1893, Afd. I, blz. 1183 en vervolg) had ik gelezen: „En eindelijk werd in eene andere afdeeling uitdrukkelijk de wenschelijkheid betoogd van de opheffing der betrekkingen van architect en assistent-architect. Men wenschte, dat het

beheer en opzicht der afdeeling Publieke Werken op dezelfde wijze werd ingericht als te Rotterdam, waardoor groote bezuinigingen zouden worden verkregen, zonder dat de belangen van den dienst in het minst daaronder behoefden te lijden" en „dat een reorganisatie van het beheer en toezicht der afdeeling Publieke Werken in den geest van het te Rotterdam geldende systeem, dringend noodig is. Ook moet hierbij opgemerkt worden, dat al wat in betrekking staat tot de schoone bouwkunst evenzeer aan de afdeeling Publieke Werken te Rotterdam wordt behandeld, zonder dat men daarbij zijn toevlucht behoeft te nemen tot architecten."

Deze Rotterdamsche inrichting zweefde den Raad reeds langen tijd voor de oogen. Een architect scheen hem een kostbaar weelde-artikel toe, waarvan men zich zoo gauw men kon moest ontdoen. Maar hoe dien ambtenaar kwijt te raken? Hij was te jong om voor pensioen in aanmerking te komen. Nu had men iets; bij had een formeele zonde begaan en nu kon men, zonder een al te gek figuur te maken, den gemeente-architect, die de gemeente dus op kosten joeg, aan den dijk zetten.

Het was wel aangenaam geweest, als er b.v. een gebouw van dien titularis was ingezakt, of een raming overschreden, of zoo iets maar . . . . . bij gebrek aan brood eet men korstjes van pasteien. En dan was er altijd nog de Gasthuis-overschrijding van *f* 500,000, wel is waar de schuld van B en W., maar het publiek zou er toch wel den architect op aankijken.

En zoo zette men dan zijn strengst gezicht en strafte, in naam der zuinigheid, met ontslag, waar men in andere omstandigheden hoogstens een berisping zou hebben toegediend. Het algemeen belang, weet u, eischte nu eenmaal dat wij zoo handelden; persoonlijke belangen moeten daarbij achterstaan Het is jammer voor den architect, maar . . . . . onze kiezers verlangen zuinigheid.

De heer Weissman zelf schrijft deze commentaren niet. Hij bepaalt er zich toe te herinneren: „Den 13 Februari 1895 stelde de Raad een nieuwe organisatie der Publieke Werken vast, waarbij de betrekking van gemeente-architect werd afgeschaft."

Blijkbaar neemt de oud-gemeente-architect de zaak met philosophische kalmte op. Niet iedereen is het gegeven, onder omstandigheden als deze dus bedaard te blijven.

Gaan wij nu het gebouw binnen. Reeds in de vestibule, onmiddellijk achter de deuren, is de veelbesproken roode kunstzandsteen te zien. De omlijstingen der roodmarmeren gedenksteenen zijn ervan vervaardigd. *Sexta loquuntur* is erin gegrift. Indien ooit steenen zullen spreken, zijn het wel deze. Zij zullen verkondigen, hoe Amsterdamsche burgers den bouw van het Museum bekostigden, maar ook op hoe grievende wijze een bouwmeester werd behandeld.

Door een betrekkelijk donkere vestibule bereiken wij nu de hoofdtrap, die ongetwijfeld een verrassenden aanblik oplevert, en die zeker in vele opzichten den lof verdient, dien de dagbladpers daarvoor heeft overgehad. Met betrekkelijk zeer eenvoudige middelen is hier het effect verkregen. De wanden zijn opgetrokken van geelachtige en roode verblendsteen, en met pilasters versierd, die door bogen verbonden worden. De kooflijst om het glazen plafond is in twee tinten beschilderd, terwijl de lambrizeering in een bleekroode tint werd behandeld.

Plastische versiering is slechts spaarzaam aangebracht; zij bepaalt zich tot de originecle pilasterkapiteelen en de balustrade om de trap. In de bogen boven de pilasters zijn tegels uit de Rozenburgsche fabriek geplaatst, die uitmuntend met den toon van het overige harmonieeren. Even als bij de andere versieringen van het gebouw hebben hier planten van allerlei aard de motieven gegeven. Zij hebben een goudgele tint en komen tegen een fond van groen op inderdaad gelukkige wijze uit. Indien wij ons hier een bemerking veroorloven, is het deze, dat de hardblauwe namen van moderne schilders, in sommige panecden aanwezig, ons zeer uit den toon schijnen te vallen.

De draperieën, in deze trapzaal gemaakt, passen goed bij de omgeving. Het eigenlijke effect echter wordt verkregen door de plafond-beglazing van warm gele tint, die den bezoekers, ook op den sombersten dag de illusie geeft, alsof de zon schijnt. Het was een stout bestaan, dit gele licht aan te durven, omdat natuurlijk het witte licht der zalen daarbij vergeleken paars, moest toonen. De bouwmeester heeft dit echter voorzien en daarom een paar donkere voorzalen gemaakt, van waar hij wilde dat de bezoekers hun tocht door de schilderijvertrekken zouden beginnen. Alleen echter de Vereeniging voor Moderne Kunst heeft aan dien wensch voldaan. De commissie voor de Driejaarlijksche laat de bezoekers onmiddellijk uit het gele licht in de zalen komen; als concessie aan de bedoelingen van den ontwerper heeft zij één der zalen door een velum verdonkerd.

De schilderijzalen missen elk sieraad, dat deze sobere behandeling opzettelijk geschied is, blijkt uit het gedeelte van 's heeren Weissman's brochure, dat over de verlichting handelt. Zeker zullen de schilders den ontwerper voor het achterwege laten van decoratieve schilderingen dankbaar zijn Men zal zich nog de uitvoerige artikelen over de verlichting van schilderijzalen herinneren, die verleden jaar in de kolommen van dit blad voorkwamen; zij gaven er blijk van dat de schrijver een grondige studie van het theoretisch gedeelte van zijn onderwerp gemaakt had.

De regelen, toen gevonden, heeft de bouwmeester nu toegepast en het moet erkend worden dat de practijk gaf wat de theorie beloofde. Alle zalen zijn gelijkmatig verlicht en zelfs op donkere dagen is de helderheid nog zeer voldoende.

De indeeling van den plattegrond is zoodanig, dat van de muren het grootst mogelijk „nuttig effect" wordt verkregen. Schijnbaar zeer eenvoudig moet zij toch pas na veel studie tot stand gekomen zijn. De lof, door den burgemeester den bouwmeester voor zijn „weldoordachte" plannen gebracht, was dan ook wel verdiend.

Vroeger reeds zeiden wij dat niemand, allerminst een bouwmeester, volmaakt is. Het zou een dwaasheid zijn te beweren, dat het nieuwe museum geen gebreken vertoonde. Zoo zou het gebouw zich beter voordoen, indien het plint wat hooger was, of een sousterrain gemaakt was geworden; zoo blijven de blinde vensters van zij- en achtergevels een minder gewenschte oplossing. De heer Weissman, wien wij hierover spraken, erkende dit, doch hij zeide tevens dat de bouwsom het maken van een hoogen onderbouw, die zonder „practisch" nut zou zijn geweest, niet had toegelaten. Ook vroeg hij ons, wat wij in plaats van de blinde vensters zouden gemaakt hebben . . . . en op die vraag zijn wij het antwoord schuldig gebleven.

In het Museum heeft de bouwmeester zich een monument gesticht, dat zijn naam bij komende geslachten levendig zal houden. Is het monument van blijvende waarde, dan zullen latere tijden dit erkennen; blijkt

het later dat wij, tijdgenooten, ons in onze waardeerende beschouwingen vergist hebben, dan is aan dit eindoordeel niets te veranderen.

De waardeering, die de heer Weissman op het oogenblik ondervindt, zal hem evenwel veel van het hem berokkende leed kunnen vergoeden, en zeker zijn schoonste belooning uitmaken.

GELEENDE VEEREN.

Onderstaande gravure is eene reproductie op verkleinde schaal van het plaatje, voorstellende het voormalig labyrinth van Versailles. Bij een bezoek aan de tentoonstelling te Amsterdam kan men zich thans overtuigen van de waarheid der mededeeling van den heer Leonard A. Springer.

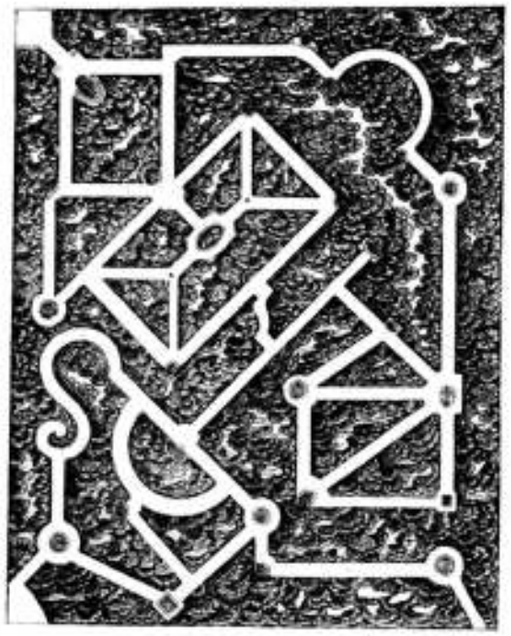

Aan het door dien heer in ons nommer van 31 Augustus jl. vermelde, kunnen wij nog toevoegen:

1°. dat in *Het Nederlandsche Tuinbouwblad* van 22 Juni jl. genoemde heer reeds de aandacht vestigde op de overeenkomst van het „ontwerp" van den architect Marchand met genoemd labyrinth.

2°. dat in hetzelfde vakblad eenige weken geleden een verslag opgenomen is van den heer Vernède te Bussum, waarin de inzendingen op tuinbouwgebied ter tentoonstelling besproken worden, en waarbij tamelijk uitvoerig bij meergenoemd „ontwerp" stilgestaan en gezegd wordt dat dit met zilver bekroond is. Deze mededeeling, die zoowel onder de oogen van de Tuinbouwcommissie als van die der Juryleden kwam, werd tot heden in genoemd blad niet herroepen.

De quaestie of het „ontwerp" al of niet bekroond is, kan echter, vooral wanneer de heer Marchand, zooals in het *Handelsblad* werd vermeld, lid der Jury uitmaakt, van ondergeschikt belang worden geacht. Hoofdzaak is en blijft het leveren van kopieer- voor eigen werk en *deze* beschuldiging werd tot heden niet weersproken.

HET STEDELIJK MUSEUM.

(Ingezonden.)

Reeds heb ik met een enkel woord in het *Nieuws van den Dag* de in den Gemeenteraad van Amsterdam over de tariefrekening van het Stedelijk Museum gevoerde discussiën besproken. Het onderwerp is echter voor een groot deel van zuiver technischen aard en daarom is een vakblad als *„De Opmerker"* meer geschikt voor eene uitvoerige bespreking.

Toen, in November 1894, de werken, die aan de heeren C. Alberts & Zoon te Nieuwer-Amstel waren aanbesteed, voltooid waren opgeleverd, heb ik, zooals dit gebruikelijk is, den staat van meer en minder werk opgemaakt. Bij dat opmaken ben ik met de grootste nauwkeurigheid te werk gegaan en heb ik alles getoetst aan het strengste recht. Dat recht niet altijd gelijkluidend is met billijkheid, blijft eene oude waarheid. In mijne eigenaardige en moeilijke positie van oud-gemeenteambtenaar, mocht ik echter eischen van billijkheid niet doen gelden, te minder nog, daar mij, bij wat aan mijn ontslag vooraf ging, gebleken was, dat streng vasthouden aan het bestek vóór alles door het Gemeentebestuur verlangd werd.

In het laatst van December daaraanvolgende kwamen de aannemers met een anderen staat voor den dag. Daar die nog al aanzienlijk met den mijnen verschilde, meende ik niet beter te kunnen doen dan, onder aanhaling der bestekbepalingen, al mijn posten uitvoerig te motiveeren.

Sedert vernam ik van de zaak niets, totdat de bekende voordracht van B. en W. verscheen, om den aannemers ƒ 8000 meer toe te kennen dan het saldo van mijn staat. Ik zou tegen deze voordracht geen bezwaren hebben gehad, als daarin slechts duidelijk uiteen was gezet door wien en waarom die verhooging geschied was. Integendeel, ik zou het hebben toegejuicht, dat aan de aannemers, die hun werk zoo uitmuntend hebben afgeleverd, eenige tegemoetkoming werd geschonken. Zooals echter thans de voordracht luidde, had het voor oningewijden den schijn, alsof ik voor dit bedrag verantwoordelijk was. Daartegen kwam ik op, en al moge nu de wethouder Treub dit „niet tactvol" vinden, het aantal dergenen, die met mij een ander begrip van „tact" hebben, zal zeker groot genoeg zijn.

Recht op arbitrage hadden de aannemers niet; hoe onbillijk dit ook wellicht schijnen moge, zij hadden zich neer te leggen bij den door mij opgemaakten staat. Het Gemeentebestuur heeft, om geen precedent te stellen, geen arbitrage willen toestaan. Dit is wel jammer, omdat op deze wijze de zaak het gemakkelijkst te beëindigen ware geweest, zooals ik geheel met het raadslid Schut eens ben.

Wat deze spreker (althans naar de dagbladen) in zake den naderen eisch van ƒ 4800, door de aannemers gedaan, meededeelde, is echter bezijden de waarheid, en de Raad heeft, m. i. volkomen terecht, dien eisch afgewezen. De zaak was, dat in het bestek was voorgeschreven een laag Portland-cement, dik 0.01 M., over de betonwelven aan te brengen. Deze laag van zuivere cement kwam mij, bij nader inzien, niet noodig voor, en daarom gelastte ik den aannemers haar achterwege te laten. Zij hebben toen wellicht gemeend, dat de ƒ 4800 voor het niet maken dier cementlaag hen niet zou worden gekort, doch dit mocht ik natuurlijk niet doen.

Toen nu aan de houten parketvloeren zou worden begonnen, kwamen de aannemers met het voorstel voor den dag, die niet in een laag bitume te leggen, doch op een laag Portland-cementspecie (1 à 6) met zoogenaamd houtcement vast te lijmen. Daar genomen proeven bewezen, dat deze wijze van bewerking zeer goed was, is de vervanging van de bitume door Portland-cementspecie en houtcement toegestaan. De laag zuivere cement is echter ook toen *niet* gemaakt, daar die niet noodig was en dus moest de korting voor het achterwege laten daarvan gehandhaafd blijven. Hierbij wil ik nog voegen, dat de vervanging van de bitume door Portland-cementspecie en houtcement den aannemers een voordeel gegeven heeft en tevens ten beste van het werk is gekomen.

Dat de heer Van Nierop, die na den heer Schut het woord voerde, het preadvies niet duidelijk vond en uit de stukken geen licht kon putten, begrijp ik best. De zaak is met zoo groote geheimzinnigheid behandeld, dat zelfs ik pas door de discussiën achter allerlei moest komen, dat mij tot dusver verborgen bleef.

In de eerste plaats bleek uit de betoogen van den heer Treub, dat de Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken de zaak onderzocht heeft. Op welke wijze dit onderzoek heeft plaats gevonden, weet ik niet; zooveel is zeker, dat men mij, die beter dan iemand van alle onderdeelen der zaak op de hoogte ben, niet gehoord heeft. Of de aannemers gelegenheid gehad hebben hun belangen te bepleiten, is mij onbekend.

Nieuw was voor mij ook, dat de beide Directeuren der Publieke Werken de cijfers van mijn staat onjuist hebben genoemd. Tegenover mij hebben zij dit *niet* gedaan; op welke gronden zij tegenover het gemeentebestuur (als men althans den heer Treub gelooven mag) die onjuistheid betoogd hebben, zou ik alsnog gaarne vernemen.

Verschillende sprekers hebben als hun meening te kennen gegeven, dat ik partij in de zaak was. Gelukkig hebben anderen dit bestreden; in zooverre slechts ben ik bij het geval betrokken, dat ik, als naar mijn beste weten mijn plicht als bouwmeester vervuld hebbend, er niet in kon berusten, aansprakelijk gesteld te worden voor wat door B. en W., de Commissie van Bijstand of de Directeuren der P. W. was verricht.

Eindelijk moet ik nog terugkomen op de uiting van den heer Schut, dat ik „onzinnige" prijzen zou hebben afgetrokken. Bij de beoordeeling van deze uitdrukking gelieve men in het oog te houden, dat de heer Schut zelf aannemer is. Alle prijzen, die gesteld worden voor werk dat afgetrokken wordt, zijn, van een aannemersstandpunt beschouwd, onzinnig hoog. Toch worden diezelfde prijzen voor een aannemer, als bijbetaling noodig is.... bespottelijk laag. Ieder architect weet in zijn practijk daarover mee te praten.

Als ik nu nog mededeel, dat in de ƒ 10029.92½, die ik den aannemer toekende, een post van ƒ 7000 begrepen was voor werken, den aannemers door het Gemeentebestuur opgedragen, zoodat het eigenlijk tariefwerk slechts ƒ 3029.92½ beliep, dan zullen mijne vakgenooten zeker erkennen, dat ik niet roekeloos met het gemeentegeld heb omgesprongen. Ook zelfs als de ƒ 8000 bij de tariefrekening gevoegd worden en deze dus op ƒ 11029.92½ gebracht wordt, bedraagt deze rekening nog slechts 2% van de begrooting á ƒ 517,000. Het gebouw heeft een inhoud van ruim 60,000 M³.; de prijs per M³. heeft dus bedragen ongeveer ƒ 8.50, ongetwijfeld een zeer laag cijfer.

Nijmegen, 19 Sept. 1895.

A. W. Weissman.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De 72ste algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd Donderdag jl. in het maatschappelijk gebouw, Marnixstraat 402 te Amsterdam, gehouden. De heer C. B. Posthumus Meyjes, voorzitter der afdeeling Amsterdam, heette de leden welkom, stelde het op prijs dat de afdeeling Amsterdam dit jaar voor het houden van de September-vergadering was aangewezen en deelde voorts mede dat na afloop der samenkomst een tweede ontbijt in American-hotel zou worden aangeboden en daarna een bezoek zou worden gebracht aan den nieuwen Stadsschouwburg en aan het nieuwe stedelijke Museum.

Deze mededeeling werd met applaus ontvangen, waarop de heer C. Muysken, den voorzittersstoel innam, de Afdeeling dank bracht voor het programma van den dag en het eerste punt der agenda, d. i. het vaststellen der begrooting voor het jaar 1896, aan de orde stelde. Het bestuurslid Van Lunteren bracht in herinnering dat het vaststellen der begrooting in de voorjaarsvergadering werd aangebouden, omdat men wilde afwachten welke financieele hulp de leden zouden willen verleenen om het geraamde nadeelig saldo ad ƒ 600 te dekken. Nu is er voor ƒ 417.50 ingeschreven en zijn 10 nieuwe leden ad ƒ 15 en drie begunstigers ad ƒ 5 toegetreden, zoodat er z. i. uit dien hoofde geen bezwaar bestaat de ontwerpbegrooting goed te keuren, te meer daar er nog eene bate van ƒ 500 bestaat, welke som door het gemeentebestuur van Bolsward der Maatschappij werd aangeboden uit waardeering voor de goede diensten, door het Hoofdbestuur bij de restauratie van het Raadhuis bewezen.

De heer Leliman drukte het Bestuur op het hart om vooral de gelden zoo spoedig mogelijk te innen, en bracht in herinnering dat de Maatschappij vroeger 1057 leden telde, terwijl dat getal thans de helft bedraagt, ten gevolge van het oprichten van nieuwe vereenigingen.

De begrooting werd zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd, nadat de Voorzitter erop gewezen had dat de bate van ƒ 500, van de gemeente Bolsward ontvangen, voorzichtigheidshalve zou gereserveerd worden en dat alsnog de gelegenheid bestond elk in zijn kring mede te werken tot vermeerdering van het ledental.

Na benoeming der leden van het stembureau voor de verkiezing van bestuursleden in 1896, kwam de bespreking van wijzigingen in de uitgaven der Maatschappij aan de orde. De Voorzitter deelde mede dat in de laatst gehouden vergadering van het Hoofdbestuur met de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen de uitgave van het weekblad besproken werd en dat er toen stemmen opgingen tot het oude régime terug te keeren. Het Bestuur heeft zich daarop van de medewerking van den uitgever overtuigd en stelt thans de Vergadering voor tot het oude vóór 2 jaren verlaten standpunt terug te keeren en alzoo tot afzonderlijke uitgave van weekblad, tijdschrift en oude gebouwen te besluiten.

De Voorzitter voegde als zijn persoonlijk gevoelen eraan toe dat de inhoud van het weekblad te oppervlakkig is en dat hij daarin ontwerpen met wetenschappelijke beschouwingen wenschte opgenomen te zien; het blad geeft wel-is-waar platen, maar deze komen door de verzending per post dikwerf in verwaarloosden toestand aan en veelal ontbreken de plattegronden aan de ontwerpen.

De heer Leliman juichte het denkbeeld toe tot den ouden toestand terug te keeren en herdacht de vriendschappelijke wijze van samenwerking van weleer. Later kwam daarin verandering en sinds 1880 werd de wet achtmaal veranderd; naar zijne meening is het weekblad een bak van nieuws, dat menigeen in de dagbladen gelezen heeft en uit dien hoofde overbodig. Het voorstel lachte hem toe en hij wees op de vroegere uitgaven van verschillende bouwwerken, door de Maatschappij ondernomen, die tegen bijbetaling van een luttel bedrag door de leden verkregen konden worden. Volgens meening van spreker geven de vakbladen een bron van onaangenaamheden.

De heer Jesse was van meening dat het weekblad niet geeft wat men gewenscht had; spreker had zich voorgesteld eene uitgave als van Engelsche vakbladen, maar nu dit doel niet te bereiken is, komt ook hem het terugkeeren tot den ouden toestand het beste voor.

Het bestuurslid De Kruyff vond het weekblad niet overbodig, deelde mede dat naar aanleiding van het nu in behandeling gebrachte voorstel eene samenspreking van de Redactie had plaats gehad en betreurde het dat nu reeds verandering gewenscht werd; spreker had gaarne nog eenigen tijd willen wachten om te beproeven of het weekblad niet beter kon worden. Andere leden van de Redactie waren van meening dat een weekblad iets anders is dan eene periodieke uitgave en dat de aspiratiën te hoog gesteld werden, zoodat het verstandig is het artistieke van de nieuwstijdingen te scheiden. In het weekblad zouden dan de nieuwsberichten, de afloop van gehouden aanbestedingen en de vragenbus kunnen worden opgenomen; de platen, waarvan het nuttig effect niet opweegt tegen de daaraan verbonden kosten en die door de verzending per post veel te lijden hebben, konden dan in eene afzonderlijke uitgave worden opgenomen. De Redactie vereenigt zich ten slotte met het voorstel van het bestuur; beter zou zij het achten de Redactie toe te vertrouwen aan een hoofdredacteur en eenige jonge bouwkundigen voor het maken van schetsen, maar dit denkbeeld is in de gegeven omstandigheden niet te verwezenlijken.

Ten slotte werd het voorstel bij acclamatie aangenomen om de uitgave te wijzigen en tot den ouden toestand terug te keeren.

Bij de behandeling van de preadviezen, door het Hoofdbestuur uitgebracht over de antwoorden op de in 1894 gestelde vragen, werd weinig discussie gevoerd om reden dit onderwerp zoowel in de afdeelingen als in het weekblad behandeld was.

Er was alleen verschil van gevoelen over de vraag of de preadviezen aan stemming onderworpen moeten worden. De heer De Groot verklaarde zich voorstander van stemming te zijn, omdat de arbeid overbodig is, als er niets wordt vastgesteld. De heer Jurriaan Kok daarentegen was van meening dat de vraag dienst heeft gedaan, zoodra zij in de Afdeelingen een punt van onderzoek heeft uitgemaakt.

De Voorzitter was er tegen de preadviezen in stemming te brengen, maar verklaarde zich bereid de zaak in overweging te nemen en op de eerstvolgende bestuursvergadering ter sprake te brengen.

Bij de behandeling van vraag 6, maakte de heer Posthumus Meyjes zich bekend als steller der vraag, die door hem gedaan werd met het oog op een verschil van zienswijze met den heer Jhr. Mr. Victor de Stuers over het ophakken van zandsteen aan oude gebouwen. Spreker deed het genoegen dat de stellers der drie ingekomen rapporten van meening waren dat er geen bezwaar bestaat om zandsteen aan oude gebouwen op te hakken en derhalve zijne zienswijze deelden.

De Voorzitter gaf zijn voornemen te kennen om den heer Victor de Stuers uit te noodigen de gronden mede te deelen, waarop eene andere meening door hem werd voorgestaan.

Bij vraag 7: „wat wordt er in den kring uwer Afdeeling gedaan voor het ambachtsonderwijs?" deelde de heer Posthumus Meyjes mede, dat de afdeeling Amsterdam zich van beantwoording onthouden had, omdat het minder op haren weg lag te dier zake rapport uit te brengen. Dit gevoelen werd door den Voorzitter bestreden en ook de heer Leliman was van meening dat de Vergadering wel degelijk kon constateeren dat het ambachtsonderwijs, vóór betrekkelijk korten tijd aangevangen, met groote schreden was vooruitgegaan.

Bij de behandeling der laatste vraag over de voorbereiding van de wettelijke regeling van den arbeid, wekte het bestuurslid Knuttel de leden op verschillende mededeelingen op het gebied der sociale vraagstukken te doen, waarop eene discussie tusschen de heeren De Groot en Knuttel ontstaat. De laatste wees op het belang van mededeelingen, daar de sociale quaestie in den regel behandeld wordt door personen, die buiten de zaak staan en allerlei dwaze voorstellingen geven.

De heer Jurriaan Kok bracht daarop een woord van dank aan de commissie uit het Hoofdbestuur, die in zake de restauratie van het Raadhuis te Bolsward adviezen had gegeven. De Voorzitter voegde een woord van hulde aan het Gemeentebestuur daaraan toe en wees erop, dat dit bestuur, toen de Regeering subsidie weigerde, met geringe financieele middelen het bouwwerk voor ondergang bewaarde.

De heer Leliman zag hierin een les voor het volk en eene opwekking voor de Gemeentebesturen om het voorbeeld van Bolsward te volgen; spreker betreurde het echter dat het bouwkundig weekblad „Architectura" op ignobele wijze de restauratie van het Raadhuis besproken had.

De Voorzitter der Amsterdamsche afdeeling deelde mede dat er a.s. Zaterdagmiddag gelegenheid is om te Utrecht met de leden der afdeeling aldaar een bezoek te brengen aan het nieuwe gebouw der Staatsspoorwegen, aan de Domkerk en aan het Universiteitsgebouw.

De heer Jurriaan Kok bracht aan het einde der zitting de rapporten van de afdeeling 's-Gravenhage en van de „Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs" over het onderwijs aan de Polytechnische School ter sprake, en gaf het Hoofdbestuur in overweging zich eveneens te dezer zake tot de Regeering te wenden met verzoek aan de rapporten de noodige aandacht te willen schenken.

De heer De Groot achtte het noodig de rapporten te doorlezen en te bespreken, alvorens daartoe te besluiten. De heer Knuttel zag in het voorstel-Kok slechts een pogen om het onderwerp onder de aandacht van de Regeering te brengen, terwijl de heer De Groot zich daartoe niet wilde beperken, maar aanwijzing der leemten verlangde.

De Voorzitter gaf als zijne meening te kennen dat, mocht het in de bedoeling van den heer Kok liggen alleen de aandacht der Regeering op deze zaak te vestigen, het voorstel door hem niet wordt ondersteund, maar wel het inzenden van een gemotiveerd rapport.

De heer Leliman vond het verkeerd zich partij te stellen en de heer Kok bracht in het midden dat hij

geen aandeel heeft in het uitgebrachte rapport, zoodat er van partijtrekken geen sprake is. Het onderwijs aan de P. S. is een onderwerp, dat aanspraak maakt op de zorgen van de Maatschappij, en spreker zou met den Voorzitter kunnen medegaan, als daarmede niet veel tijd verloren ging. Daarom wenschte hij zich ertoe te bepalen den Minister op de belangrijkheid der beide rapporten te wijzen.

Nadat de heer Knuttel gewezen heeft op het moeilijke der behandeling van bedoelde rapporten in een vergadering, te meer daar die stukken na rijp beraad en bezoek van dergelijke inrichtingen in het buitenland zijn opgemaakt, en de heer Meyjes het voorstel van den heer Kok ondersteund had, verklaarde de Voorzitter dat het Hoofdbestuur van de gedane mededeelingen nota genomen heeft en gaf daarbij de verzekering, dat een en ander een punt van nadere overweging zou uitmaken.

Daarna werd de vergadering gesloten en aan de lunch, door de Afdeeling Amsterdam aangeboden, met opgewektheid deelgenomen.

Tegen twee uren werd een bezoek aan den Schouwburg en later aan het Museum-Suasso gebracht; wegens onvoldoende deelneming kon aan het voornemen tot het houden van een gemeenschappelijken maaltijd geen gevolg gegeven worden.

PRIJSVRAGEN

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Bovengenoemde vereeniging schreef een tweetal prijsvragen uit, waarvan de programma's in het nommer van 25 Mei jl., bladz 165, werden opgenomen.

Op de eerste vraag, *een ontwerpkiesconcept tot dienste van een ophaal*, **kwamen negen antwoorden in onder de volgende motto's: „X.X." — „Sport" — „Timmerwerk van rechthout" — „Vera" — „Axum" — „Koningin Wilhelmina" — „Hollandia" — „B. V." en „Roomels."**

Op de tweede vraag: *Verlaat beeld voor het convocatiebiljet der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap"*, **werden zes antwoorden ingezonden onder de motto's: „H Z." — „R." — „G." — „Lotus" — „△" (waarin een punt), en „Verona".**

De uitslag zal in de vergadering van 11 October e.k. worden medegedeeld.

SCHILD VOOR DEN SCHEURKALENDER „VOOR VERSTAND EN HART."

De heer D. Mijs, uitgever van bovengenoemden scheurkalender, schrijft eene prijsvraag uit voor een toepasselijk schild. De twee ontwerpen, welke door een later te benoemen Jury het best geacht worden, zullen worden bekroond met ƒ 50 en ƒ 25. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den uitgever. De inzenders teekenen hun ontwerp met een motto, en zenden het met een verzegeld naambiljet, dat hetzelfde motto tot opschrift heeft, vóór 1 Dec. a. s. aan den heer D. Mijs te Tiel, die gaarne inlichtingen verstrekt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

AMSTERDAM. Het examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter, dat telken jare door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wordt afgenomen, zal in Februari a.s. plaats hebben. De juiste datum wordt later bekend gemaakt.

— Van den directeur J. N. Landré ontvingen wij de kennisgeving van de oprichting der Naaml. Vennootschap „Nederlandsche Maatschappij voor Monier-werken te Amsterdam", ten doel hebbende het vervaardigen van cement-ijzerwerken, volgens de systemen Monier, Rabitz en aanverwante stelsels. Commissarissen zijn de heeren J. F. Staal, Ferd. Engers, E. A. L. T Ubbelohde en J. D. Haalmeijer Dzn. De werkplaatsen zijn gevestigd aan het Jaagpad bij den Omval (Weesperzijde) en het kantoor wordt in de 3e Weteringdwarsstraat 36 gebouden.

ROTTERDAM. Burgemeester en Wethouders hebben een voorstel gedaan tot vermeerdering van het personeel der bouwpolitie en zulks op grond van de belangrijke uitbreiding der gemeente. Het voornemen bestaat om de splitsing in drie afdeelingen te vervangen door eene verdeeling in vijf secties, waardoor alsnog twee inspecteurs zouden moeten worden benoemd, waarmede eene jaarlijksche uitgave van ƒ 3000 gemoeid is. De Raad heeft zich daarmede vereenigd.

HAARLEM. Den 22ste September wordt in het Museum van Kunstnijverheid een tentoonstelling van Japansche kunst geopend, waarbij de meest verschillende kunstambachten zullen vertegenwoordigd zijn en die, op enkele uitzonderingen na, werkstukken van oude kunst zal omvatten.

LEEUWARDEN. De geheele hoofdingang met nis, figuren enz. van het gerestaureerde raadhuis te Bolsward zal worden gereproduceerd door den heer J. H. Schröder, beeldhouwer alhier. Deze reproductie is bestemd om in het Rijksmuseum te Amsterdam geplaatst te worden.

BOLSWARD. De feestelijke inwijding van het gerestaureerde raadhuis alhier had Woensdag 18 dezer plaats in bijzijn van den heer Commissaris der Koningin en den griffier der Staten, den Gemeenteraad, Voogden van het St.-Anthony-gasthuis en de commissie van restauratie. Van dit merkwaardig feit is een oorkonde op zwaar perkament in drievoud opgemaakt, waarvan een exemplaar zal worden bewaard in het archief van de gemeente, het tweede in dat van het St.-Anthony-gasthuis en het derde aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd geschonken.

Ook de gedenksteen, door eene commissie uit de burgerij in den muur van de vestibule aangebracht, werd aan het Gemeentebestuur overgedragen. Deze steen is van Gildehauser zandsteen, als cartouche in den stijl van het raadhuis bewerkt en draagt in vergulde letters tot opschrift: „Dit raadhuis, gesticht in 1474, „herbouwd in 1614, is op voorstel van Burgemeester en Wet„houders, bij besluit van den Gemeenteraad van 14 Juni 1893, „met geldelijken steun van het St-Anthony-gasthuis, volgens de „adviezen en onder oppertoezicht van de Maatschappij tot bevor„dering der bouwkunst hersteld in de jaren 1893—1895.

„Deze steen is door belangstellenden aangeboden."

Hierna werd de eerewijn aangeboden. Des morgens te 10 uren ving de optocht aan van de ruim 800 schoolkinderen, die zich voor het stadhuis schaarden om enkele liederen te zingen, die door den heer Commissaris der Koningin, den Burgemeester en den Gemeenteraad van het bordes van het Raadhuis werden aangehoord. Hierop begaven de kinderen zich naar het feestterrein en de autoriteiten en commissiën vereenigden zich aan een dejeuner-dinatoire.

SCHAGEN. In verband met het besluit van het Kerkbestuur der Hervormde Gemeente om het nieuwe kerkgebouw te doen verrijzen op dezelfde plek als de thans verbrande kerk, heeft de Gemeenteraad aldaar, nadat eene samenspreking was gehouden door het Dagelijksch Bestuur met het Kerkbestuur, besloten den nieuw te bouwen toren weder aan het kerkgebouw te trekken.

Er zal voor gezamenlijke rekening van de gemeente Schagen en de Herv. Gemeente eene prijsvraag worden uitgeschreven voor een plan van eene nieuwe kerk en toren. Door den Gemeenteraad is bepaald, dat de toren in het te ontwerpen plan denzelfden vorm zal moeten hebben als de vorige.

Nu besloten is de kerk en den toren op dezelfde plaats te doen herbouwen, zal de verkregen samenwerking van beide besturen ongetwijfeld gunstigen invloed hebben op de zoozeer gewenschte eenheid in de te maken plannen. *(N. v. d. D.)*

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië zijn:

Overgeplaatst: van de res Pekalongan naar de res. Soerakarta, ten einde als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar op te treden, de opz. 1e kl. L. Spruijt; van de res. Batavia naar de res. Pekalongan, de opz. 3e kl. Ch. L. Breedt.

Toegevoegd: aan den chef der 5e waterstaatsafdeeling voor de irrigatie-opnemingen in het gebied der Sampoanarivier (Stoebondo, Besoeki) den opz. 3e kl. Baden Sochoed Nasingo, van de res. Batavia.

Overgeplaatst: van de afd. Pandeglang, naar de afd. Tjiringin, met Labuan tot standplaats, de opz. 3e kl. L. R. Albinus.

Geplaatst: in de afd. Pandeglang, de opz 2e kl. M. J. Bausch.

Belast: met de waarneming der betrekking van opz. 2e kl. en geplaatst in de res. Madioen, de ambt. op non-act. R. A. de Boer, laatstelijk opz. 1e kl.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon-opzichter de heeren: A. J. Vos bij het onderhoud der werken behoorende tot de verlegging van den Maasmond; J. G. Mellink bij de normaliseeringswerken van de rivieren het Pannerdensch kanaal, den Neder-Rijn en de Lek; A. J. van den Oever bij de normaliseeringswerken van de Maas onder Maasbommel en H. Zwart bij het maken van een aanlegplaats te Oostmahorn.

— De bekende Brusselsche architect Balat, lid der Belgische Akademie, is in 78-jarigen ouderdom gestorven.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar bij de architecten W. Koch & Zn. te Kampen.

— Leeraar in het hand- en lijnteekenen en schoonschrijven aan de Rijks-hoogere burgerschool te Meppel. Jaarwedde ƒ 1200. Adres vóór 4 Oct. aan den inspecteur van het middelb. onderw. Dr. A. Y. van Aken, te 's-Gravenhage.

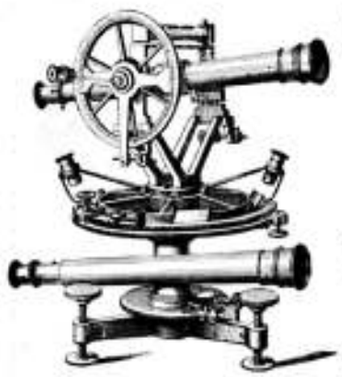

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

CHEMISCH INSTITUUT.

Oostzeedijk 166—168, Rotterdam.

Laboratorium voor Scheik.- en Microscopisch onderzoek.

ONDERWIJSINRICHTING voor HANDEL en INDUSTRIE.

Dr. BONNO v. DIJKEN.

Proefstation voor bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

mechanisch en chemisch onderzoek van metalen bouwmaterialen, verf machinepolien, enz.

TARIEVEN op AANVRAAG VERKRIJGBAAR

AMSTERDAM

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

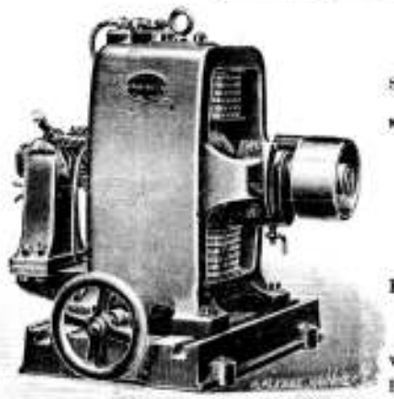

Fabrikanten van

DYNAMO's en ELECTRO MOTOREN.

STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.

Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:

ELECTRISCHE VERLICHTING.

Electrische Krachtoverbrenging.

ELECTRISCHE TRAMS.

Galvanoplastiek en Electrolyse.

PROJECTEURS voor LEGER en MARINE.

Bekr.: Amsterdam 1895 Eerekruis. Hoogste onderscheiding.

Plannen en begrootingen gratis.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **30n September 1895**, des namiddags ten *half twee ure* **(Greenwichtijd)**, zal in het Centraal Personenstation te AMSTERDAM, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang vestibule), worden aanbesteed:

volgens bestek No. 636:

Het maken van retirades in de stationsgebouwen te Oldenzaal en Rentheim in twee perceelen.

Begrooting 1e perceel f 2494, 2e perceel f 2906;

volgens bestek No. 637:

Het maken van los- en landplaatsen met steigers aan de Nauernasche vaart, nabij het station Krommenie—Assendelft.

Begrooting f 2900.—.

De bestekken zijn tegen betaling van **f 0.75** per ex. verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam*, bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvrage aan dat bureau *met toezending van het bedrag in postwissel* (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Wed. G. Dooremans & Zonen.

Rotterdam.

FABRIEK van **Looden, Compositie** en **Tinnen voeringbuizen.**

Bloklood, gepiet lood, tin in blokken.

DEPÔT van STOLBERG ZINK.

HAGEL- en KOGELGIETERIJ Handel in Buskruit.

ZINKEN ORNAMENTEN.

waarvan ALBUMS à **f 2.50** per stuk verkrijgbaar.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Ter drukkerij „Het Vaderland"

30ste JAARGANG. — N°39 — ZATERDAG, 28 Sept. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnommer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

BOUWKUNST OF DE DRIEJAARLIJKSCHE.

De tijd ligt reeds ver achter ons, dat de inzendingen van bouwkundigen door regelingscommissiën van schilderij-tentoonstellingen verbannen werden naar een trapportaal of, bij gebrek daarvan, naar het slechtst verlicht vertrek dat te vinden was. Iets dergelijks gebeurt thans niet meer, maar toch blijven de meeste schilders het werk hunner bouwkundige kunstbroeders ongunstig gezind. Zij beweren dat de teekeningen, op tentoonstellingen ingezonden, geen reden van bestaan hebben, daar pas de gebouwen zelf het werk van de architecten zijn. Zij vinden bouwkundige teekeningen onartistiek en conventioneel.

De schilders der nieuwste richting, wier stem ondertusschen in het kapittel nog maar weinig geldt, schijnen daar eenigszins anders over te denken. Zij zijn der „bouwkunst op papier" meer genegen en dit kan ons niet verbazen als wij zien, hoe vele punten van overeenkomst hun werk daarmede vertoont. De Driejaarlijksche is daar om het te bewijzen; menig schilderij, menige teekening wordt daar gevonden, die in de rechtlijnigheid harer behandeling, de conventioneele zwaarte harer omtrekken, de gewilde vlakheid harer tinten, de graphische voorstellingen onzer nieuwere architectuur zeer nabijkomt. Dat de schilderkunst erbij wint, wanneer zij dus enkele der eigenaardigheden van het bouwkundig teekenen overneemt, schijnt ons twijfelachtig toe. Bouwkundige teekeningen kunnen alleen als hulpmiddelen voor een latere uitvoering waarde hebben; het „opwerken" daarvan, in wat manier ook, is dwaasheid, en het tentoonstellen van die opgewerkte teekeningen is even gek als het exposeeren van de partituur eener symfonie of opera.

Wij zouden het daarom niet betreuren, indien, bij latere gelegenheden, geen inzendingen van bouwkundigen op schilderij-tentoonstellingen meer gevraagd werden. Het schijnt dat de sympathie voor dergelijke exposities bij onze architecten van naam toch reeds zeer gering is, immers haast niemand van hen heeft iets ingezonden. Om de zaal toch althans eenigszins te vullen, zijn allerlei teekeningen opgehangen, die met bouwkunst al heel weinig te maken hebben.

Gaan wij eerst na wat er al zoo van bouwkunst, in den eigenlijken zin des woords, ter tentoonstelling aanwezig is. Het belangrijkste zijn ongetwijfeld de beide perspectievische teekeningen van verzekeringsgebouwen, door H. P. Berlage ingezonden. Wij hebben deze teekeningen evenwel reeds verscheidene malen vroeger besproken, en wij zouden dus in herhalingen vervallen, wanneer wij andermaal onze meening over dit Neo-Americanisme, op modern-Engelsche wijze ten papiere gebracht, ontwikkelden.

De lauweren van Berlage schijnen den heer Van Boven geen rust te gunnen. Hij legt zich althans blijkbaar toe op het navolgen van de teekenmanier; de stijlopvatting is echter eenigzins anders en nadert die, neergelegd in het bekende werkje „la Brique et la Terre Cuite".

Fransch gedacht en weergegeven is het werk van Paul de Jongh. Zoowel in het villa-ontwerp als in dat voor een zweminrichting is de Fransche school, met een dun Belgisch vernisje gedekt, te vinden.

Wat nu te zeggen van de photographische afbeeldingen, die de heer W. Kromhout C^z. inzond en die een door hem ontworpen villa te Dordrecht weergeven? Van iemand als dezen bouwmeester, die zich nog al gaarne op een pedestal plaatst, heeft men het recht groote verwachtingen te koesteren. Bij het aanschouwen dezer villa werden die verwachtingen niet verwezenlijkt en wij achten het geheel al zeer gewoon. Nu kan het wezen, dat wij hier met een „*Jugendarbeit*" van den architect te doen hebben en dat hij, de villa nu moetende bouwen, heel wat anders voor den dag zou brengen, doch dan waren de photographieën beter in portefeuille gebleven.

Over het ontwerp „Elck lant syn trant", voor een ge-

denkteeken ter eere van Thomas à Kempis, als welks vervaardiger zich nu de heer Jac. van Gils te Rotterdam bekendmaakt, hebben wij in Februari reeds ons oordeel gezegd, een bespreking daarvan kan dus thans achterwege blijven.

Hiermede stappen wij van de architectuur in den eigenlijken zin af, om ons nog eenige oogenblikken bezig te houden met de ornementeele teekeningen, de studies en de schetsen, die aan de wanden der zaal hangen.

Een geschikte overgang vormt de door den heer Kromhout geteekende vogelperspectief van het stedeke „Oudt-Hollant", dat thans achter het Rijks-museum te Amsterdam overeind staat. De houtsneekaart van Amsterdam, in 1544 door Cornelis Anthonisz. uitgegeven, leverde het model, wat zeker in een tijd als de onze, nu de mode zich meer en meer tot de houtsneden van het begin der 16e eeuw wendt, geen verwondering kan wekken. De teekenaar is in het weergeven van zijn model zeer goed geslaagd, en de reproducties der vogelperspectief van het Marktplein en de gracht, die in den handel verkrijgbaar werden gesteld, zijn een aardige herinnering aan de ephemere stad.

Door hun tegenstelling van zwart en wit herinneren ook de ornementeele teekeningen van Berlage aan de oude houtsnijtechniek. In de motieven zijn ondertusschen Keltische en vroeg-Romaansche elementen overheerschend. De composities geven blijk van een benijdenswaardige vindingrijkheid. Het minst geslaagd komen ons die voor, waar de teekenaar gemeend heeft aan afbeeldingen van voorwerpen of werktuigen uit onzen tijd een plaats te moeten geven. Wel is gepoogd door geometrische voorstelling daaraan een archaïsch karakter te verleenen, doch desondanks vallen zij uit den toon.

Richt Berlage zijn oog bij voorkeur op de vroege middeleeuwen, als hij zich tot het scheppen van wat nieuws gaat zetten, de heeren Lauweriks en De Bazel gaan nog veel verder terug en trachten door ijverige bestudeering der kunst van Assyriërs en Egyptenaren tot een moderne opvatting te komen. Er zijn vele wegen om Rome te bereiken, en zoo kunnen er ook allerlei paden worden ingeslagen, om tot den nieuwen stijl te komen. Welke weg den kortsten zal blijken, kan vooralsnog niet worden gezegd. De studiën dezer heeren zijn blijkbaar met ernst ondernomen en al blijft het de vraag, of de afbeeldingen van Egyptische en Assyrische voorwerpen eigenlijk op eene tentoonstelling als deze wel thuis hooren, zij zijn keurig geteekend en zeker de belangstelling van vakmannen ten volle waard.

Slechts betrekkelijk weinig ontwerpen zijn bij de collectie De Bazel en Lauweriks aanwezig: om er een oordeel over te kunnen vellen, in hoeverre zij erin slagen wat moderns te maken, zal men dus tot later moeten wachten.

Eindelijk blijven ons nog ter bespreking over de schetsen, door den heer Oscar Leeuw vervaardigd. Zij herinneren door hun zoet manierisme aan die van Ewerbeck, en kunnen niet geacht worden het karakter der afgebeelde gebouwen weer te geven. Ieder, die wel eens in het dorp Hees onder de veranda van het logement gezeten heeft, herinnert zich den door den tijd gebruinden laat-Gothischen kerktoren, wiens metselwerk zoo ruw, maar tevens zoo artistiek is. De teekening van den heer Leeuw geeft den toren zoo netjes, als was hij gepleisterd. De afbeeldingen der kerken te Cranenburg en te Xanten lijden aan hetzelfde gebrek. Coquette tintjes of ongemotiveerde zwarte vlekken, alles slechts voor het effect aangebracht, kunnen geen gebrek aan oprechtheid vergoeden.

En hiermede gelooven wij het voornaamste, dat de Driejaarlijksche aan bouwkunst bevat, te hebben behandeld.

DE NIEUWE SCHOUWBURG TE GLASGOW.

Den 1ste Maart 1895 brandde het voornaamste theater, het Theatre-Royal genaamd, te Glasgow geheel af en den 9e September van hetzelfde jaar had de openingsvoorstelling in den nieuwen schouwburg plaats. Men zou dit bijna een record kunnen noemen in den tijd, benoodigd tot 't bouwen van een omvangrijken schouwburg.

Den 7den dezer maand waren de leden van de Edinburgh en Glasgow-Achitectural Societies uitgenoodigd het nieuwe gebouw in oogenschouw te nemen. Uitwendig valt weinig op te merken, daar aan de gevels zeer weinig zorg besteed is, omdat 't gebouw in een onaanzienlijke straat gelegen en voor een groot gedeelte door huizen omgeven is. Ook valt omtrent de vestibule en trappenhuizen niets te vermelden, daar de architectuur hier ver beneden het middelmatige blijft. De zaal-decoratie kan iets beter genoemd worden, uitgezonderd die van het plafond. Bij de hoofdindeeling ontbreken de benedenloges en de gansche grond wordt gedeeltelijk door de stalles en gedeeltelijk door de *pit* (d. i. onze bak) ingenomen.

Het balkon op de eerste verdieping is ver uitgebouwd; het gaat rondom de geheele zaal en alleen aan weerskanten van het tooneel worden hiervan 3 loges afgenomen. Het balkon is verdeeld in 6 rijen dress-circle en daarachter 6 rijen family-circle.

De tweede verdieping wordt rondgaand ingenomen door de upper-circle en de derde verdieping, weder als balkon uitgebouwd, loopt zeer hoog op en biedt plaats aan ongeveer 800 personen. Het geheele aantal plaatsen is ongeveer 2000.

Als bijzonderheid in de constructie valt op te merken dat er 2 prosceniummuren zijn, de eene boven de opening van 't tooneel en de andere in de aslijn van de kolommen aan de voorzijde van het proscenium. Deze beide muren, ongeveer 3.5 M. van elkander gebouwd, zijn opgetrokken tot de hoogten van de kappen van tooneel en zaal. De ruimte daartusschen is geheel vuurvast afgedekt. De tooneelopening is afgesloten door een scherm, bestaande uit een ijzeren raamwerk, aan beide kanten gedekt door asbestdelen van ± ¼ Eng. duim dikte en de ruimte daartusschen is opgevuld met een isoleerende stof, zoodat dit scherm moet voldoen aan weerstand tegen 't vuur en afstuiting van hitte.

Vreemd moet 't genoemd worden dat daar, waar de architect zulke middelen aanwendt tegen uitbreiding van brand, de hoofdzaak geheel genegeerd is; de kappen, zoowel van tooneel als zaal, zijn nl. geheel van hout en eveneens alles wat op 't tooneel dienst doet voor machineering, zoowel boven als onder den tooneelvloer. Ook in de zaal is al het stucadoorwerk op houten latten aangebracht.

De klank in den geheelen schouwburg kan uitmuntend genoemd worden. De architect is de heer C. J. Phipp, F. I. A. uit Londen.

De Schotsche bladen zijn één en al lof over den nieuwen schouwburg, maar een Nederlander, die het nieuwe gebouw te Amsterdam kent, kan er trotsch op zijn, dat deze stad een schouwburg bezit, die verreweg de meerdere is van dien in Glasgow, (een plaats van 800.000 inwoners), zoowel in constructie als in decoratie.

IETS OVER SCHOORSTEENEN.

De *Deutsche Bauzeitung* van 7 dezer bevat onder den titel „Een verwaarloosd vriend" een artikel van den heer Bruno Möhring, waarin eenige wetenswaardigheden over schoorsteenen in Italië worden medegedeeld en waaraan eenige opmerkingen worden vastgeknoopt, die ook voor de Nederlandsche vakgenooten van belang kunnen worden geacht.

Tot de stiefkinderen onder de bouwdeelen, waaraan de architect zijn scheppingsvermogen beproeft, behoort de schoorsteen. Dikwerf ziet men boven een fraaien gevel eenige onooglijke stompen uitsteken, die, had de architect daaraan zijn aandacht gewijd, tot verfraaiing van het geheel ongetwijfeld hadden kunnen bijdragen. Als constructiedeel toch is de schoorsteen zoo gewichtig, dat hij in ons klimaat aan geen enkel gebouw ontbeerd kan worden. Hij bevrijdt ons van roet, rook en nadeelige gassen en door hem worden onze huizen eerst bewoonbaar. Een rookende schoorsteen geeft den indruk van behaaglijkheid en gezelligheid. Wie, die van schilderachtigheid houdt, vindt de nu eens alleenstaande, dan weer tot groepen vereenigde, hier hooge, daar lage, soms slanke en dan weder plompe schoorsteenen in een oud stadsdeel niet pittoresk?

Aan onze nieuwere landhuizen en villa's, waar het scheppingsvermogen van den architect niet aan allerlei voorschriften en verordeningen gebonden is, vindt men boven de fraaie daklijnen dikwerf meer of minder goed uitgevoerde schoorsteenen. In Frankrijk en Engeland heeft men steeds aan dit onderdeel meer aandacht gewijd dan in Duitschland. Is de Engelsche schoorsteen in den regel eenvoudig en min of meer plomp, de Fransche daarentegen is elegant en vaak overdreven rijk uitgevoerd. Men denke slechts aan de schoorsteenkappen in den vorm eener sarcophaag aan het slot Anet, van Philibert Delorme, en het woud van schoorsteenen op het kasteel Chambord, een waar paradijs voor schoorsteenvegers.

Bijzonder rijk aan fraaie gebouwen is het prachtige Verona, welks bouwwerken naast de bekoorlijkheid der Italiaansche kunst, dikwerf den invloed der Duitsche doen zien. Tijdens mijn verblijf in deze stad troffen mij de schoorsteenen, op de figuren 1—6 af-

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 17.

Fig. 5.

geheeld, bijzonder; vooral de vier eerste hebben eenvoudige en slanke vormen.

Fig. 1 heeft den vorm van een tempeltje, fig. 2 heeft veel van Duitsche Renaissance; fig. 3 heeft den vorm eener lantaarn, terwijl de schoorsteen, in fig. 5 afgebeeld, als tinne gevormd is en met het traptorentje, dat naar het platte dak voert en waar twee kleine tinnen aansluiten, eene aardige oplossing te zien geeft. Zeer fraai is de middeleeuwsche schoorsteen, op fig. 6 voorgesteld, die een kleinen burcht vertoont en die door zijne afwisseling van pleisterwerk en roode baksteen veel effect maakt. Vier zeer aardige schoorsteenkappen, waarvan er twee in fig. 7 zijn voorgesteld, sieren den gevel van het Gothische „Palazzo Schio" te Vicenza. Te Venetië zijn de schoorsteenen met hunne dikke ronde kappen zeer karakteristiek. Meestentijds zijn in deze plaats de rookkanalen in de buitenmuren aangebracht en springen dikwijls, op consoles rustende, vóór den gevel. Pittoreske vormen geven de figuren 8, 9 en 10 te zien. De fig. 11 en 12 stellen twee eenvoudige motieven uit Florence voor en de fig. 13 en 14 een paar uit dakpannen samengestelde schoorsteenkappen te Rome. De vormen, in fig. 15—18 voorgesteld, met vier uitgebouwde deelen in den vorm van erkers, zijn te Rome vrij algemeen.

Een eigenaardige oplossing van een rookuitgang is in fig. 19 voorgesteld. Op het terras der villa Mondragone, nabij Frascati, een kolossaal bouwwerk uit den tijd van paus Gregorius XIII, en waar men een prachtig gezicht op het Sabijner gebergte en de Campagna heeft, staan twee hooge zuilen, met eene fantastische bekroning, bestaande uit vier maskers en omgekeerde consolen. Deze zuilen dienen als schoorsteenen voor de keuken, die zich onder het terras bevindt; de rook ontsnapt door de mondopeningen en oogholten der maskers. Ofschoon het denkbeeld om schoorsteenen in den vorm van zuilen op te trekken, barok moet genoemd worden, is de oplossing toch niet onaardig gevonden, vooral wijl de architect van den nood eene deugd moest maken. Gebruikt men echter tegenwoordig terracotta zuiltjes of voorwerpen in den vorm van candelabres voor schoorsteenkappen, dan geeft dit van veel smakeloosheid blijk. Een zuilschacht of een kapiteel, waaruit rook ontsnapt, is een onding. Het gebruik van dergelijke door den fabrikant geleverde artikelen is on-artistiek.

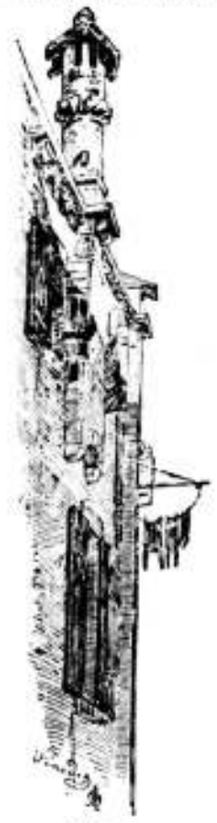

Fig. 9.

Fig. 10.

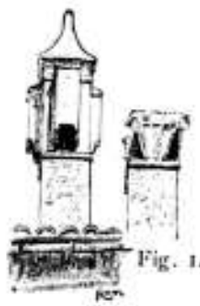

Fig. 15.

Fig. 8.

Fig. 14.

Fig. 18.

Fig. 11 en 12.

Fig. 13.

Fig. 16.

Fig. 19.

DE KERK TE SCHAGEN.

Het besluit van den Raad der gemeente Schagen om den toren, die onlangs verbrandde, weer in zijn oude gedaante te doen verrijzen, is zeker verstandig en verdient de toejuiching van allen, die een goede navolging boven iets nieuws van twijfelachtige waarde verkiezen. Het doet ons genoegen dat men te Schagen onze meeningen omtrent den herbouw van den toren deelt.

Nu zal voor gezamenlijke rekening van de gemeente Schagen en de Hervormde gemeente eene prijsvraag worden uitgeschreven voor een plan van een nieuwe kerk en toren, onder bepaling, dat de toren in het te ontwerpen plan denzelfden vorm zal moeten hebben als de vorige.

Aan welke vereischten de te ontwerpen kerk zal moeten voldoen, zal men ongetwijfeld later vernemen. Nu de toren zijn ouden vorm weder zal verkrijgen, zou het van weinig smaak getuigen, indien bij de prijsvraaguitschrijving niet tevens bepaald werd dat de kerk zich althans in hoofdvorm moet aansluiten bij de vroegere. Men verkrijgt dan het oude, harmonische geheel, dat zeker verloren zou gaan wanneer den eventueelen bouwmeesters werd vergund een willekeurig gebouw tegen den toren aan te zetten. Men kan te Edam, waar tegen den ouden toren der vroegere kleine kerk een modern gebouw geplaatst is, gaan zien hoe ongelukkig dit staat.

Dat de oude kerk te Schagen, die nog uit de 15e eeuw dagteekende, voor den Protestantschen eeredienst ongeschikt was, kan zeker door niemand, die het gebouw kende, worden toegegeven. Wel werd van het koor geen gebruik meer gemaakt, doch er zijn kerken genoeg, waar dit bouwdeel tot aller tevredenheid voor huwelijksinzegening wordt gebruikt of voor catechisatiën en dergelijke dienst doet.

Het zal dus gewenscht zijn, indien den prijsvraagdeelnemers zooveel mogelijk gegevens omtrent het oude gebouw worden verstrekt, bv. hoogte van nok, een compleete plattegrond, enz.

Nu het blijkt, dat men te Schagen den goeden weg op wil, en dat men, prijs stellende op wat het verleden naliet, den toren in zijn oude gedaante weer aan het marktplein wenscht te zien verrijzen, hopen wij dat dezelfde piëteit ook ten opzichte van het kerkgebouw zal bestaan. Hoe meer de nieuwe schepping den indruk geeft van het vroeger zoo schoon geheel, hoe meer reden van tevredenheid de inwoners van Schagen zullen hebben.

Wij zijn er anders geen voorstanders van de vrijheid der bouwmeesters aan banden te leggen; hier is beperking der fantasie echter plicht, om te voorkomen dat disharmonie ontstaan zal.

PRIJSVRAGEN.

KERKGEBOUW voor eene WELVAREnde PROTESTANTSCHE DORPSGEMEENTE met TOREN, CONSISTORIE-, CATECHISEERKAMER EN KOSTERSWONING.

Het Genootschap *Artium Sacrarum Cultrix* te Leiden heeft een prijsvraag uitgeschreven voor oud-leerlingen, die op den tijd van beantwoording niet langer dan vijf jaren de school hebben verlaten. Het programma is van den volgenden inhoud:

Art. 1. Er wordt verondersteld, dat het bouwterrein een plein is. De grond vereischt geen paalfundeering.

De keuze van den geschiktsten vorm van het gebouw wordt vrijgelaten.

Art. 2. De kerk moet voor 800 zitplaatsen worden ingericht. Het orgel moet tegenover het spreekgestoelte geplaatst worden.

De toren moet worden voorzien van een slaguurwerk en een luidklok.

Bij de kerk wordt verlangd:

1°. Een consistoriekamer met brandvrije bergplaats voor het archief enz., en een kist.

2°. Een catechiseerkamer, tevens te gebruiken als wachtkamer bij huwelijks- en doopplechtigheden.

Bij deze vertrekken moet een privaat worden aangebracht.

3°. Een bergplaats voor kerkmeubilair en één voor brandstoffen.

4°. Een eenvoudige kosterswoning.

Art. 3. De volgende teekeningen worden verlangd:

a. Een plattegrond met aanduiding der zitplaatsen en verder die plattegronden, welke ter verduidelijking van de indeeling en constructie noodig zijn, op een schaal van 1 à 100.

b. De voor-, achter- en één zijgevel.

c. Een doorsnede over de lengte en één over de breedte.

b en *c* op een schaal van 1 à 50.

d. Een geveltravee.

e. Een gedeelte binnenordonnantie.

d en *e* op een schaal van 1 à 20.

Alle teekeningen in zwarte lijnen te bewerken.

Art. 4. Er worden twee prijzen uitgeloofd.

Voor het beste ingekomen antwoord een som van ƒ 200 en een groote zilveren medaille.

Voor het daarop volgend antwoord een groote zilveren medaille.

Indien naar het oordeel der Jury de ingekomen antwoorden voor de uitgeloofde prijzen niet in aanmerking komen, of geen uitspraak kan gedaan worden omtrent den voorrang van een of meer antwoorden, wordt het recht voorbehouden tot gedeeltelijke toekenning of tot verdeeling der uitgeloofde geldsom.

De ten volle bekroonde antwoorden worden eigendom van het Genootschap.

Gedeeltelijk bekroonde antwoorden alleen dan, wanneer de toegekende belooning wordt aanvaard.

Art. 5. De antwoorden worden ingewacht vóór of op den 1ste Maart 1896 bij den 1e-Secretaris van het Genootschap, gemerkt met een motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en tevens een correspondentie-adres.

De mededinging is alleen opengesteld voor oudleerlingen van de school van het Genootschap, die na 17 September 1890 het onderwijs hebben genoten.

Art. 6. De Jury zal bestaan uit de heeren W. Kok en K. de Boer Hz. als bestuurders en de heeren P. G. Lanzel, H. J. Jesse en J. Hengeveld als oudleerlingen van het Genootschap.

Als grondslag voor de beoordeeling der plannen zijn de volgende punten vastgesteld:

voor	plattegronden	6
„	gevels	5
„	doorsneden	4
„	binnenordonnantie	5
„	teekenwerk	5

De punten, aan ieder der onderdeelen toegekend, zullen, voor elk antwoord samengeteld, de rangorde bepalen.

De Commissie brengt schriftelijk en met redenen omkleed oordeel over ieder ingekomen antwoord uit, waarvan afschrift aan elken mededinger wordt uitgereikt.

De ontwerpen zullen in het openbaar worden tentoongesteld.

MODEL-DIPLOMA VAN DE MAATSCHAPPIJ TER BEVORDERING VAN NIJVERHEID.

Op deze voor de tweede maal uitgeschreven prijsvraag, waarvan het programma voorkomt op pag. 324 van den vorigen jaargang, zijn zeven antwoorden ingekomen. Blijkens het onderstaand rapport van de juryleden A. le Comte, E. von Saher en V. de Stuers, moet ook thans de prijsvraag als mislukt worden beschouwd.

Het rapport luidt als volgt.

De ondergeteekenden, door Directeuren van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid uitgenoodigd om te beoordeelen de ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een diploma ter begeleiding van de medailles of certificaten der Maatschappij, hebben de eer het navolgende te rapporteeren:

Ingekomen waren 7 ontwerpen, gekenmerkt door de volgende spreuken:

N°. 1. Nijverheid.
„ 2. A. A.
„ 3. Bene agere et laetare.
„ 4. 't Is niet al goud wat er blinkt.
„ 5. Perkament.
„ 6. Nederlandsch.
„ 7. Perkamente oirkonde.

N°. 1 heeft zich niet gehouden aan het opgelegde formaat en mocht reeds daarom niet in aanmerking komen. Kunstwaarde heeft dit ontwerp overigens niet.

Dit laatste geldt ook van de nos. 2 (A. A.) 3 (Bene agere et laetare) en 4 ('t Is niet al goud wat er blinkt). N°. 5. (Perkament) is verreweg beter dan de vorige. Doch de teekening, zoowel van de twee figuren in het eenvoudrement, als die der ornamentale vormen, is bij de veelheid der kleine motieven te onzuiver.

N°. 7. (Perkamente oirkonde.) De verdeeling van het geheel is niet onverdienstelijk, doch de rangschikking der versierde hoofdletters is gebrekkig en het motief van den rand links is ongelukkig gekozen. Ook laat de teekening, behalve die der letters, te wenschen over.

N°. 6. (Nederlandsch). De boven- en benedenrand zijn naar verhouding te breed genomen, waardoor het geheel wat zwaar voorkomt. Tengevolge van de te groote ontwikkeling, aan het opschrift gegeven, blijft er te weinig ruimte voor den tekst van het diploma over.

Ook is de rangschikking van de versierde hoofdletters gebrekkig. Eindelijk is de verdeeling der zwart gehouden gedeelten van den achtergrond niet gelijkmatig genoeg, hetgeen storend werkt op de harmonie van het geheel.

Daar tegenover staat, dat de detailleering zeer zorgvuldig is, en de teekening een zeer groefende hand doet kennen.

Het komt den ondergeteekenden voor, dat er geen genoegzame termen zijn om een der ontwerpen aan te bevelen voor de gouden medaille; doch dat het ontwerp n°. 6, (Nederlandsch) genoeg verdiensten heeft om in aanmerking te kunnen komen voor een zilveren medaille.

De ondergeteekenden verbeelen hunne taakstelling niet over de uitkomsten van deze voor de tweede maal uitgeschreven prijsvraag. Thans waren eigenlijk slechts een drietal inzendingen waardig nader besproken te worden, en ook ten aanzien van deze was de indruk niet volkomen bevredigend.

ALGEMEEN BIBLIOTHEEKGEBOUW,

uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Voor het jaar 1895—1896 wordt door genoemd Genootschap, behalve de gewone prijsvragen voor de leden, een nationale eerprijsvraag uitgeschreven voor het ontwerp van een Algemeen Bibliotheek-gebouw voor een stad als Amsterdam.

De deelneming aan deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders, ook voor die welke in het buitenland woonachtig zijn.

De prijs is *f* 200, de premie *f* 50. Als tijd van inlevering is de eerste Maandag van Maart 1896 aangewezen.

Als Juryleden treden op de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage en C. H. Peters.

Het programma der prijsvraag luidt:

Het bouwterrein wordt verondersteld te zijn gelegen op een plein of in een park, in het centrum van een stad als Amsterdam.

Het gebouw moet bevatten:

a. Ruime hoofdingang, vestibules en garderobes.
b. Trappen, wasch- en toiletkamers.
c. Kantoorlokalen voor den directeur en de administratie.
d. Groote bibliotheek, tevens leeszaal.
e. Daarmeegrenzende studiezalen voor verschillende vakken, benevens kleine studeervertrekken.
f. Prenten- en penningzalen.
g. Souterrain voor archief en verwarming.
h. Boekenmagazijn.
i. Lokaal voor het inbinden en het restaureeren van boeken en platen.
k. Groote zaal voor wetenschappelijke voordrachten en lezingen.
l. Laboratorium voor natuur- en scheikundige proeven.
m. Twee of drie ondergeschikte lokalen.
n. Verversingslokaal met annexen.
o. Woning voor den conciërge.
p. Woning voor den kastelein.

De distributie dezer lokalen wordt geheel aan den ontwerper overgelaten.

Verlangd worden:

De verschillende plattegronden op de schaal van 1 à 200.
Twee doorsneden op de schaal van 1 à 200.
Een der gevels op de schaal van 1 à 100.
De overige gevels op de schaal van 1 à 200.
Een detail van een der gevels en een detail van het interieur op de schaal van 1 à 20.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1023*ste vergadering van Woensdag* 25 *Sept. ll.*

De vergadering wordt geopend door den Vice-voorzitter, den heer M. de Jongh; de notulen worden gelezen en goedgekeurd, waarna in herinnering gebracht wordt dat de datum van inzending der antwoorden op de prijsvraag „Omslag van het Plaatwerk, „de Architect", op 8 Oct. a. s. blijft bepaald.

Ingekomen is een schrijven van den heer M. de Jongh, waarin ontslag wordt aangevraagd als bestuurslid. Na eenige besprekingen besluit de heer De Jongh zijn voornemen nog 14 dagen in beraad te houden.

De heer Van der Sluijs Veer verkrijgt nu het woord tot het houden zijner belangrijke bijdrage over „Duitsche Renaissance", toegelicht door de platen uit het werk „Denkmäler Deutscher Renaissance." Een en ander wordt met aandacht gevolgd en bekeken.

Bij de verkiezing van een bestuurslid worden candidaat gesteld de heeren Paul J. de Jongh, 14 stemmen, en E. J. van Dijk 8 stemmen, zoodat de heer De Jongh werd gekozen. Aan den heer De Jongh, niet ter vergadering aanwezig, zal het verzoek gericht worden deze benoeming aan te nemen. Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering onder dankzegging gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-GRAVENHAGE. Op de begrooting van Binnenl. Zaken, afd. Kunsten en Wetenschappen, wordt f 1000 aangevraagd voor het ontwerpen van een plan van eventueele restauratie der in de XIIIe eeuw gestichte Gothiekelijke zalen op het Binnenhof. Eerste termijnen worden aangevraagd voor de restauratie van den toren te Ilpendelle en van de kerken te Hattem, Meerssen en Oldenzaal.

De jaarwedde van den onder-directeur van het Mauritshuis wordt ter verhooging voorgedragen van f 1000 op f 1600.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de kerkvoogden der Ned.-Herv. Kerk, te Schagen, een schrijven gericht, waarin gewezen wordt op de belangrijkheid van de twee graftee kenen in het koor der verbrande kerk aldaar.

In denzelfden brief wordt de grootste voorzichtigheid bij het verwijderen van het puin aanbevolen. De aan te treffen stukken dienen zorgvuldig bewaard te worden; zij moeten vooraf genummerd worden, van welke nummering aanteekening is gehouden op eene te vervaardigen schets.

Voor het geval, dat de stukken niet weder in de nieuwe kerk kunnen worden hersteld, geeft de Minister aan kerkvoogden in overweging, deze te zijner beschikking te stellen, opdat ze bewaard kunnen worden in 's Rijks museum.

De aanwezigheid van den grafkelder onder de gedenksteenen zal den Minister aanleiding geven om aan den architect Mulder, opzichter-teekenaar voor de monumenten van geschiedenis en kunst bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, op te dragen, bij het onderzoek van den grafkelder tegenwoordig te zijn en de noodige aanteekeningen te houden.

In het jaar 1829 heeft men zich tot dezen grafkelder toegang verschaft door het openbreken van een gewelf, dat gevonden werd onder een zandsteenen zerk in het koor.

Bij het toen ingesteld onderzoek bleek, dat de grafkelder in reuim 130 jaar niet was geopend geweest. Aan de westzijde was een gemetselde steenen trap, welke vroeger toegang tot den grafkelder gaf; de toegang was echter dichtgemetseld en de trap tot aan de bovenste van het koor met grond aangevuld.

Sedert werd in den koorsluer eene opening gehouden, waardoor men in den grafkelder kon afdalen; door deze opening zijn enkele loodeu kisten gedeeltelijk zichtbaar.

De Minister heeft het kerkbestuur welwillend een stel fraaie photographieën aangeboden, betreffende het uitwendige en inwendige der kerk, het koorhek, de graftombe, enz. Deze photographieën waren door bovengenoemden heer Mulder vervaardigd in de maand Mei van dit jaar, eenige maanden vóórdat het gebouw door den brand werd verwoest.

— De civiel-ingenieur A. Ph. van der Ploeg heeft aan den Minister van Oorlog een plan ingezonden ter voorziening in water en zout bronnen de stelling Amsterdam in oorlogstijd. Hij wil het Zuiderzeewater binnen de stelling leiden en verdampen. Als brandstof stelt hij voor mazout, het residu bij distillatie van aardolie aan de Kaspische Zee in gebruik, en dat in vredestijd zonder bederf in 4 tanks kan worden bewaard.

De kosten van het plan zijn *f* 496,000, zonder die van het mazout en van den aankoop van de benoodigde terreinen.

AMSTERDAM. B. en W. stellen den Raad voor aan de Vereeniging „Hotelwezen-tentoonstelling" tot 15 April de beschikking te laten over het terrein, waarop het hoofdgebouw staat. Dit geschiedt op verzoek der Vereeniging, opdat zij in de gelegenheid worde gesteld, de sloopiug zonder overhaasting te doen geschieden.

LEIDSCHENDAM, Burg. en Weth. hebben den Raad een voorstel aangeboden tot vaststelling van: 1o. eene nieuwe verordening, regeleude den rang, het getal, de benoeming de bezoldiging enz. der ambtenaren en werklieden van de gemeentewerken; 2o. eene nieuwe instructie voor den directeur der gemeentewerken.

Al de verantwoordelijkheid wordt bij de nieuwe regeling gebracht bij den directeur. Eene uitzondering wordt gemaakt 1o. voor het beheer van en het toezicht op de plantsoenen, 2o. voor het nakomen der verordeningen omtrent het bouwen en inrichten van woningen en tot voorziening tegen en bij brand, en 3o. voor de vergunning, verleend krachtens de fabriekswet, volgens door burg. en weth. vast te stellen voorschriften. De instructies voor de opzichters zullen door burg. en weth. worden vastgesteld en, behoudens de bedoelde bijzondere regelingen, slechts enige algemeene voorschriften bevatten.

De directeur zal, gelijk tot heden, door den Raad worden benoemd. De benoeming van het overige personeel zal door burg. en weth. geschieden.

De jaarwedden worden voorgesteld: voor den directeur op f 2400—f 2800, voor den hoofd-opzichter op f 1200—f 1600, voor de vier opzichters op f 800—f 1250, voor de twee klerken op f 800—f 900.

Volgens de voorgestelde instructie zal de directeur geen andere openbare betrekking, behalve die van brandmeester, mogen waarnemen, noch eenig beroep of nering mogen uitoefenen, noch middellijk of onmiddellijk mogen deelnemen aan pachten, leveringen of aannemingen, rechtstreeks of zijdelings ten behoeve der gemeente of van gemeentelijke instellingen, en evenmin zich mogen belasten met het opmaken van ontwerpen, teekeningen, bestekken of begrootingen van kosten van werken ten behoeve van anderen of het toezicht over de uitvoering van zoodanige werken mogen uitoefenen.

MAASSLUIS. In de op 21 dezer gehouden zitting van den Gemeenteraad werd het voorstel van Burg. en Weth. om de ambachtsschool met 1 October te openen, aangenomen, en in vervuld hiermede werden de heeren H. G. Hemmes en W. J. Roodenburg benoemd als leeraren, respectievelijk voor bouwkundig- en handteekenen.

SCHOONEN. De gemeente is met de brandwaarborg-maatschappij De Jong & Co. overeengekomen, de ruine van den toren, die verzekerd was voor f 40,000, te taxeeren op f 4000. Met den bouw van de nulpkerk is een aanvang gemaakt en in het midden der volgende maand zal zij in gebruik worden genomen.

— Aflevering 9 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat:

De uitrusting van den hengelaar. — Ontsmetting van rioolstoffen door electriciteit, door Dr. L. Bleekrode. — De sterrenkunde in Chaldea, door R. E. De Haan. — Het jongste pool-onderzoek, door A. D. Hagedoorn. — Lichtende fonteinen, door Dr. A. van Hennekeler. — Korte mededeelingen. — Dierlijk leven in huis en spelonken, door Dr. H. J. Calkoen. — Onze honigbij. De bijenteelt, door J. C. Boarh. — Schetsen uit Zuid-Afrika. Nog iets over slangen en schildpadden, door Mimosa. — Natuur- en

werktuigkundig allerlei. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Boekbeoordeeling. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Tweejarig verlof verleend, wegens ziekte, aan den ingenieur 1e klasse M. M. E. A. Hollingerus Pijpers;

belast met de waarneming der betrekking van opzichter 2e kl. en geplaatst in de residentie Banka, de ambtenaar op non-activiteit J. K. C. Fehr, laatstelijk opzichter 1e kl.

— De Gemeenteraad van Rotterdam benoemde den heer P. Haverkorn van Rijsewijck tot directeur van het museum Boymans.

— De kunst heeft wederom een verlies geleden door het overlijden van mej. G. J. v. d. Sande Bakhuijzen. Zij had zich als bloemschilderes een groote en welverdiende reputatie verworven en haar overzeer van talent als van consciëntieuze studie der natuur getuigende stukken waren zeer gezocht. Mej. v. d. Sande Bakhuijzen bereikte den ouderdom van 69 jaren.

— De Minister van Waterstaat benoemde den heer J. C. van Straaten tot buitengewoon opzichter bij den bouw van een postwachterswoning aan de Voorzaan.

— Benoemd tot directeur van de Avondteekenschool der vereeniging „Concordia Inter Nos", te Amsterdam, de heer W. J. Brandts, leeraar aan de Kweekschool voor Machinisten aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Twee inspecteurs over het bouwen in de gemeente Rotterdam. Jaarwedde *f* 1500, vatbaar voor verhooging tot *f* 2000. Adres op zegel vóór 10 Oct. aan Burg. en Weth.

— Bekwaam teekenaar. Adres den arch. H. Reijgers, te Enschedé.

— Bouwkundig teekenaar, bekend met bouwconstructies, in staat zelfstandig te detailleeren. Salaris *f* 80 per maand. Adres bureau van den Rijkswaterstaat (Maasmondwerken) te Breda.

ADVERTENTIËN.

Nederlandsche Maatschappij
VOOR
MONIER-WERKEN
TE AMSTERDAM.

Cement-IJzerwerken
volgens de systemen MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.

Waterdichte Werken,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Daken, Privaatputten, Kuipen enz. Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren.

BESCHERMING TEGEN BRAND.
Brandvrije Kelders.

KANTOOR:
3e Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: **Jaagpad bij den Omval** *(Weesperzijde).*

Nieuwe Havenwerken
TE VLAARDINGEN.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Vlaardingen* zullen op **Zaterdag** den **5**en **October 1895,** des namiddags ten **1** ure, ten Raadhuize, in het openbaar aanbesteden:

BESTEK No. 1.

Het maken eener
VISSCHERSHAVEN.

Bestek en Teekeningen zijn van af Dinsdag 1 October tegen betaling van **f 2.50** verkrijgbaar bij den Ingenieur N. BIEZEVELD Hzn., *Kanaal 9* te 's-Gravenhage, bij wien inlichtingen kunnen worden verkregen.

Aanwijzing heeft plaats op Donderdag 3 en Vrijdag 4 October, des voormiddags ten 11 ure, beginnende aan de Oost-Havenkade, nabij de Spoorbrug te Vlaardingen

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

Verbindingsbaan te Rotterdam.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **7**n **October 1895,** des namiddags ten half twee ure (Greenwichtijd), zal in het Centraal Personenstation te *AMSTERDAM,* in het lokaal naast de Wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden **aanbesteed,** volgens bestek No. 6:

Het maken van toegangswegen met bijbehoorende werken in den Polder PRINS ALEXANDER (Spiegelnisse) nabij de Rotte.

Begrooting *f* **4050.—**

Het bestek met teekening is tegen betaling van *f* **1.—** verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te *Amsterdam,* bureau Weg en Werken, kamer 154, of op *franco* aanvraag aan dat bureau met toezending van het **bedrag in postwissel** (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie,
Het Gedelegeerd Lid:
R. VAN HASSELT.

Monsters liggen ter bezichtiging aan het Bureau dezer Courant.
Ook verkrijgbaar bij den Heer J. H. P. JANSE, Marnixstraat 364, *Amsterdam.*

Photo-Chromo. Lichtdruk. Photo-lithographie.

L. VAN LEER & Co., AMSTERDAM,
berichten dat zij bij hunne CHROMO-LITHOGRAPHIE eene PHOTO-REPRODUCTIE INRICHTING geïnstalleerd hebben, die aan alle eischen des tijds beantwoordt. Prijsopgaven worden gaarne verstrekt.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag** den **8sten October 1895**, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

BESTEK No. 698.

Het uitbreiden van de goederenloods S.S., het maken van eene goederenloods H.IJ.S.M. en van eene verhoogde los- en laadplaats op het station GOUDA.

Begrooting f 13700.

De besteding geschiedt volgens § 59 van het bestek.

Het bestek ligt van den 20sten September 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te Utrecht en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.—

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 30sten September 1895 ten 11 ure 's middags (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 20sten September 1895.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

M. Elfring & Zoon.
DEN HAAG, Z.-O. Buitensingel

Fabrikanten van Cementsteen en Bietplanken. SPECIALITEIT in hardgebakken **Tegels**, ENGELSCHE, FRANSCHE DUITSCHE en HOLLANDSCHE **Vloer- en Wandtegels**, voor Serres, Vestibules enz. **Alles tegen concurreerende prijzen.**

Kunstsmederij.

Specialiteit in **Kunstsmeedwerk, Reclameborden en Schilden, Figuurhekwerk, Toeschuifbare hekken.**

Herstelplaats van Rijwielen.

G. A. WEZENBERG,
Regulierswarmstraat 19, Amsterdam

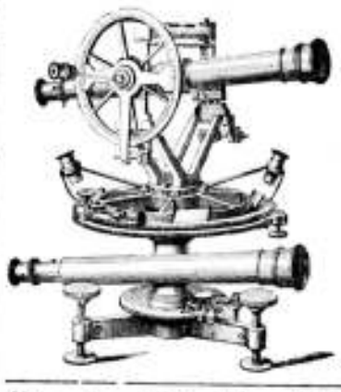

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

Firma Van Lelijveldt en Hubrecht. G. SCHUTTE J.Fzn.
Valkenburg bij Leiden.

SCHELPKALKFABRIEK en HANDEL in STEENKALK en TRAS.

Agenten te Rotterdam de Heeren LAURANS & Co., Zuidblaak No. 78. Directie te Valkenburg de heer SENFF.

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papiersteen en Staffsteen (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUISLAAN Y.

Brevet voor Papiersteen van Frankrijk, Spanje, gehoel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—

Laatste bekroning: Parijs, groote Gouden Medaille en Ereediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

Utrechtsche Hydrozandsteenwerken.
VAN DE POL en WICKOP. Utrecht.

leveren **Hydraulische ZANDSTEEN**, volkomen gelijk aan natuursteen, **uitsluitend door steenhouwers bewerkt, geen vormwerk.** Prijsopgave volgens teekening of schets. **Groot aantal werken in 't jaar 1893 in Nederland uitgevoerd.**

Fabriek en Kantoor: KROEZELAAN—MERWEDEKANAAL.

Telegramadres: WICKOP Utrecht.

L. H. KURPERSHOEK,
Cement- en Kunst-zandsteenfabriek,
ROTTERDAM, ZWAANSHALS 20.
Riolen, Buizen, Putten en Kolken, Vloeren, Gewelven, Traptreden enz.

MARTIN & Co.,
Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.

Grootheandel in Bouwstoffen.

Eenig adres van TERRA COTTA en CEMENTSTEENEN BOUW-ORNAMENTEN en TUINSIERADEN, ook volgens teekeningen. (8)

Ter drukkerij der Naamloze Vennootschap „Het Vaderland".

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD

30ste JAARGANG. N°40 ZATERDAG, 5 Oct. 1895

Redacteur: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandstraat 116, *'s-Gravenhage*.

Abonnementsprijs per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling. . . . . „ 10.—

Advertentiën per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

Afzonderlijke nommers met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

NIEUWE KUNST.

De heer W. Kromhout Cz. heeft onlangs een oordeel over het nieuwe Stedelijk Museum te Amsterdam uitgesproken, een oordeel, nog al verschillende van dat, hetwelk in deze kolommen een plaats vond.

Wanneer wij op het artikel van dien bouwmeester terugkomen, dan is dat niet om met hem in eene polemiek te treden, doch alleen om een enkel woord te wijden aan de beschouwingen over bouwkunst in het algemeen, die ter staving van zijn oordeel zijn aangevoerd.

De heer K., die zich niet onduidelijk doet kennen als een der voorstanders van wat hij noemt „de Bouwkunst-beweging", mag ongetwijfeld beschouwd worden als een der tolken van de „nieuwe richting" in de architectuur.

Het is niet gemakkelijk eene definitie te geven, van wat de profeten der nieuwe kunst als de eenige waarheid prediken. Vaag zijn hunne denkbeelden, vaag is hun schrijftrant, vaag hun gansche wezen. Tot verwezenlijking hunner idealen in steen hebben zij het tot dusverre nog maar zelden gebracht, en het staat te vreezen, dat ook in de naaste toekomst hunne bouwwerken schaars zullen zijn. De eenige, die in zijn werk niet zonder ostentatie het nieuwe licht wou laten schijnen, was Berlage; de ingewijden in de „nieuwe kunst" zeggen echter stil tegen elkander, dat hij nog veel te veel in het oude verstrikt blijft.

De nieuwste bouwkunst bepaalt zich dus voorloopig tot het papier; zij wordt, zonderling genoeg, meer met de schrijfpen dan met de teekenpen in de hand beoefend. Men moet haar bedoelingen daarom gissen, naar wat er zooal door de woordvoerders geschreven wordt. Nu is het geschrevene door den heer Kromhout, die over een vaardige pen beschikt, minder duister dan dat van velen zijner collega's en daarom kunnen zijn beschouwingen dienen, om ook voor onze lezers eenig licht over de nieuwste kunst te verspreiden; eenige opmerkingen onzerzijds zullen wij aan die beschouwingen toevoegen.

Allereerst moge hier een plaats vinden, wat de heer K. onder een kunsttempel verstaat: „Kunsttempel! Het was me, als zag ik een gebouw van machtige lijnen, grootsche massa's zonder openingen, zonder banale vensters, die hier niet noodig zijn, waar het licht onmiddellijk van het hemelgewelf invalt, als om het goddelijke der kunst te symboliseeren; waar geen gemeenschap met de buitenwereld was dan door een spaarzame opening hier en daar, om de kunstgewijden toe te laten. Ik zag muurmassa's, imposant tegen elkander geplaatst, uit den grond opkomende met krachtige lijn, onafgebroken opgaande tot boven, waar niets ze afsloot, dan lichtende vakken boven ruimten gespreid. Ik zag 'n gebouw, waar binnentredenden schuchter op den drempel staan bleven, tot zelf-inkeer gebracht door den hoogen ernst der massa's om hen heen, enkelen op hun stappen terugkomende als voelden zij hier niet te mogen binnentreden, anderen binnengaande, ernstig, als betraden zij een gewijde ruimte. De architectuur, geboren uit het innig besef van den bouwmeester, wat kunst is, had hem een kunsttempel doen optrekken, zoo grootsch als alleen een machtige moskee kan evenaren."

Dit lezende, kwam ons de schrijftrant van den grooten ziener van Patmos in herinnering. Toch verkiezen wij den stijl der Apocalypsis, waar het Hemel-sch Jeruzalem beschreven wordt. Aan pogingen, om eene afbeelding van de door den Apostel beschreven stad te maken, heeft het, vooral in de middeleeuwen, niet ontbroken; die afbeeldingen, hoe getrouw zij den tekst ook volgen, zijn echter onbevredigend. Niet minder onbevredigend zullen de graphische voorstellingen van 's heeren K's kunsttempel uitvallen, ook al zou hij zelf zich aan het teekenbord plaatsen.

Allerlei vormen kan men bedenken, die beantwoorden aan de beschrijving, van den kunsttempel gegeven.

Een reusachtige bijenkorf, zonder top, zou zeker het meest nabijkomen aan dat gebouw „waar geen gemeenschap met de buitenwereld was, dan door een spaarzame opening hier en daar, om de kunstgewijden toe te laten", „waar het licht onmiddellijk van het hemelgewelf invalt". Bij het kiezen van dezen vorm zou het aan „machtige lijnen, grootsche massa's zonder openingen", „muurmassa's imposant tegen elkander geplaatst, uit den grond opkomende met krachtige lijn, onafgebroken opgaande tot boven, waar niets ze afsloot" niet ontbreken. Dat wie een dergelijk gebouw betreden zou „schuchter op den drempel zal blijven staan", durven wij met zekerheid voorspellen; ook dat enkelen „op hun stappen zullen terugkomen" achten wij geenszins onwaarschijnlijk, in aanmerking nemende hun vermoedelijke vrees, dat het bovendeel wel eens naar omlaag zou kunnen vallen. Het staat echter te bezien, of de schilders wel bijzonder met dit bijenkorf-systeem ingenomen zouden zijn.

Maar zelfs de heer Kromhout schijnt met dien vorm, al moge hij hem dan aanvankelijk voorgezweefd hebben, op den duur geen vrede te hebben gehad. Immers hij spreekt ook van een moskee, en dat is heel wat anders dan een bijenkorf, al bestaat er nog al verscheidenheid onder de tempels, waar Allah gedient wordt. Doelt de schrijver nu op die te Jeruzalem, die te Damascus, die te Cairo, die te Cordova of die te Sevilla, om alleen maar de meest bekende te noemen? Hoe hier het type voor een kunsttempel kan worden gevonden, ziedaar iets wat niemand zal begrijpen, die ooit een dezer gebouwen gezien heeft.

De belichaming van 's heeren Kromhouts tempelvizioen levert dus eigenaardige bezwaren op, welke zelfs die schrijver zelf werk zal hebben te overwinnen. Maar hij is niet alleen een Johannes, ook orakeltaal, als te Delphi gehoord werd, verkondt hij den volke. Men hoore slechts: „Zoolang een architect meent, dat architectuur niets anders is dan het maken van muurvlakken met „mooi" verdeelde banden, borstweringen, nissen, ornementen etc., zoolang afgekookte, uit voortdurend afkijken, verslapte „motieven" (waarom motieven, waartoe?) en verdeelinkjes, te zamen al opbouwend, bijeenvoegend, het resultaat: de architectuur moeten vormen, zoolang geen groot geheel *gedacht* is, waarvan de onderdeelen als noodzakelijke gevolgen uit de muren groeien, zoolang kan van een monumentaal gebouw geen sprake zijn". Het is niet gemakkelijk de kern van dit betoog te vatten; het schijnt dat de bedoeling is „alleen *zonder* motieven is een monument denkbaar". Is deze stelling juist, dan zouden misschien alleen de Egyptische piramiden monumenten zijn; wellicht ook zelfs deze niet, want de piramidale vorm is ongetwijfeld een motief.

Er ligt iets nihilistisch in om zoo maar met één pennestreek de geheele bouwkunst die vóór ons geweest is, als van nul en geener waarde te verklaren, en dan van ons te eischen, dat wij uit dit niets iets beters zullen te voorschijn brengen, dat wij niet langer zullen „afkijken", niet meer zullen „opbouwen, bijeenvoegen"; is ook misschien de bedoeling, dat wij van bouwers sloopers moeten worden? Van afbreken heeft de heer Kromhout ongetwijfeld verstand, althans in theorie; van een architect wordt echter door het publiek in de eerste plaats verlangd, dat hij bouwen zal.

Dit afbreken van al het tot dusverre bestaande is een trek, die de mannen der „Bouwkunstbeweging" van thans gemeen hebben met de zoogenaamde „generatie van 1880", die op litterair gebied in de Nieuwe Gids indertijd aan het woord was. Die Nieuwe-Gidsmannen zijn nu al heel wat gekalmeerd; de jaren hebben hun invloed doen gelden. Het laat zich aanzien, dat het ook zoo met den heer Kromhout en zijn geestverwanten op bouwkundig gebied zal gaan. Het beste middel ter hunner genezing zou zijn, indien zij, niet op papier, maar in werkelijkheid eens flink aan het bouwen werden gezet. Onder de dagelijksche beslommeringen vergaat hun dan wel de lust tot het schrijven hunner bespiegelingen.

Welke vreemde paradoxen in die bespiegelingen liggen opgesloten, bewijst de uiting van den heer K.: „Bouwkunst is niet de kunst om muren met gaten te bouwen". De groote meerderheid der monumenten van vroegeren en lateren tijd zijn dus geen producten van bouwkunst, want zij hebben allen „muren met gaten". Alweder zijn het alleen de Egyptische piramiden, die aan het door den schrijver geëischte kunnen voldoen; althans in haar oorspronkelijken toestand, toen hare ingangen nog zorgvuldig aan het profane oog waren onttrokken. Zelfs de ideaal-tempel, dien de heer Kromhout met ziensblik aanschouwde, had nog „een spaarzame opening hier en daar, om de kunstgewijden toe te laten"; als architectonisch voortbrengsel zondigt hij dus tegen den gestelden regel.

Dat de „historische stijlen, mits oordeelkundig bestudeerd, een machtigen factor kunnen zijn voor de opleiding van den architect", is een der weinige uitspraken van den heer Kromhout, waarmede wij het eens zijn. Of de schrijver echter deze studie gemaakt heeft, schijnt ons twijfelachtig, daar hij niet eens weet dat nissen en terugspringende muurvlakken in de middeleeuwen gebruikelijk waren. Nissen vertoonen nog zelfs de meeste Nederlandsche kerken uit den tijd der Gothiek, al zijn sedert de Hervorming de beelden daaruit ook verdwenen. Terugspringende muurvlakken, vaak van traceeringen voorzien, maar toch volstrekt niet als „blinde" vensters bedoeld, zijn almede bij de vaderlandsche gebouwen uit de middeleeuwen zoo talrijk, dat de heer Kromhout die ongetwijfeld wel eens gezien zal hebben. Hij denke maar eens aan den toren der Zuiderkerk te Enkhuizen, en het zal hem niet moeilijk vallen zich nog ettelijke andere voorbeelden, hier en daar aanschouwd, te herinneren. Het maken van dergelijke terugspringende muurvlakken geschiedde zeer dikwijls in den Gothischen tijd, volgens Viollet-le-Duc om materiaal uit te sparen, doch het schijnt ons toe, dat minder spaarzaamheid dan wel de zucht om anders kale vlakken wat te verlevendigen er de bouwmeesters der middeleeuwen toe bracht. Op zijn vraag „waar kan men nissen en terugspringende muurvlakken vinden, die in de middeleeuwen gebruikelijk waren" heeft de heer Kromhout nu een antwoord. Aan hem thans om te gaan zoeken, en met de resultaten van zijn onderzoek zijn voordeel te doen.

Ook zijn wij het eens met den schrijver waar hij zegt: „Mooi is het principe der vaderlandsche flora en fauna in de ornamenteele details". Indien onze bouwkunstenaars wat meer aan dit principe vasthielden, en niet zich alle mogelijke „*Formenschätze*" of dergelijke verzamelwerken aanschaften, zouden veel interessanter details, dan tot dusverre, voor den dag komen. Als de nieuwe bouwkunst ooit zal verschijnen, dan zal zij zich toonen in de details. Zoo is het altijd geweest, en zal het wel altijd blijven. De principes bv., waarvan de kunst der anticken uitging, bleven dezelfde van de oudste tijden af, tot den val van het Romeinsche Rijk toe. Indien wij nog thans

ook zonder de geschiedbronnen, den tijd van het ontstaan der verschillende monumenten met zekerheid kunnen bepalen, dan wordt dit veroorzaakt door de detail-behandeling. Men vergelijke, als voorbeeld, het Parthenon met het Pantheon.

In de middeleeuwen was het niet anders; de grondbeginselen der 13e- en 15-eeuwsche bouwmeesters verschillen weinig, en toch zal niemand vroeg-Gothiek met Flamboyantstijl verwarren, omdat de detailbehandeling dier beide periodes zoo gansch anders is.

De eischen, die het moderne leven stelt, geven der hedendaagsche bouwkunst vanzelf de principes aan, die zij in haar werk heeft neer te leggen. Gesteld, dat het mogelijk ware, *uit* de oudheid en de middeleeuwen nog een nieuw bouwkunstprincipe aan te geven, dan zou dit toch alleen kans hebben, algemeen aangenomen te worden, indien het volkomen rekening hield met de hedendaagsche eischen. Vooralsnog lijkt het er niet naar, dat een zoo algeheele omkeering zal plaats vinden. Moeten wij daarom slaafsch volgen, wat geweest is? Er is geen reden, waarom wij dit zouden doen. De historische stijlen hebben voor ons geen andere waarde dan die de doode talen voor den letterkundige bezitten. Homerus en Horatius te kunnen lezen, werkt beschavend; het valt echter heden ten dage haast niemand meer in Grieksche of Latijnsche verzen te maken, hoeveel liefhebberij er ook vroeger voor bestaan moge hebben.

Dat de bouwmeester van het Stedelijk Museum in zijn details althans gepoogd heeft, een nieuwen weg te bewandelen, juichen wij met den heer Kromhout toe. In hoeverre de ziel des kunstenaars in deze ornementen gelegd is, schijnt ons moeilijk te beantwoorden. Mag men de dagbladen gelooven, dan zou het aan allerlei symbolische beteekenissen niet ontbreken. Quaestiën waar „ziel" bij te pas komt, zijn evenwel altijd netelig.

Ten slotte nog een enkel woord over de zinnen, waarmede de schrijver zijn artikel eindigt. Hij zegt daar: „Hoe groot zou niet het genot geweest zijn indien er aanleiding bestond het nieuwe (Stedelijk Museum) gebouw te verheerlijken? Indien, met het Rijksmuseum voor oogen, thans na een vijftiental jaren iets gevrocht was, kleiner van afmeting, maar nog schooner en hooger van architectuur! Heeft in deze vijftien jaren de Bouwkunst geen hooger vlucht genomen? Is, wat toen te hoog stond, thans niet volkomen begrepen en verlangt men zelfs niet meer nog dan dat?"

In hoeverre er aanleiding bestaat, het nieuwe Stedelijk Museum al of niet te verheerlijken, is op het oogenblik niet uit te maken. Wij leven zoo snel en de mode wisselt steeds. Het Rijksmuseum, dat door den heer Kromhout wordt aangehaald, is daar, om het te bewijzen. Tien jaren geleden nog was er voor dat gebouw in architectonische kringen zoomin als onder de schilders en kunstkenners veel waardeering te vinden. Het getij is echter gekenterd en de mannen der „nieuwe Bouwkunst" zijn nu vol van bewondering voor de „schoone en hooge architectuur" van dit monument, ofschoon de schilders en kunstkenners er nog altijd slecht over te spreken zijn.

De aanhangers der „nieuwe richting" in de architectuur hebben nu, zoolang het duurt, Dr. Cuypers tot hun afgod gemaakt, wien zij verheerlijken, ofschoon zijn kunstleer, op streng Romantisch-historischen grondslag gebouwd en steeds zichzelf gelijk gebleven, met de hunne slechts weinig gemeen heeft.

Hoelang die verheerlijking duren zal, kan nu niet voorspeld worden; hoeveel onheilig vuur op dit altaar gebrand wordt, hoeveel onzuivere wierook daar opstijgt, wie zal het zeggen?

Uit de beschrijving van den idealen kunsttempel, door den heer Kromhout gegeven, is al af te leiden dat zijn bewondering voor het Rijksmuseum niet groot kan zijn, maar dat hij dit gebouw slechts uitspeelt als een troef, die hij tegen het Stedelijke Museum kan gebruiken.

Over andermaal tien jaren zal de mode weer gansch anders zijn dan thans. Wat nu nog te hoog staat, om volkomen begrepen te worden, zal dan misschien al voor afgezaagd verklaard worden; de „nieuwe" kunst van thans is mogelijk dan al verouderd, voor zij nog zelfs gelegenheid gehad heeft aan een groot bouwwerk te toonen wat zij kan.

Zoo is de wereld.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

De Vereeniging voor de Staathuiskoudkunde en de Statistiek in Nederland heeft nu de quaestie behandeld, of regeling van loon en arbeidsduur in bestekken gewenscht is of niet. Men behoeft zich niet te schamen, lid dezer Vereeniging te zijn; zij is deftig in de hoogste mate en telt bijna uitsluitend meesters in de rechten, ja ook veel hoogleeraren onder hare leden.

Deze even deftige als weledelgestrenge of hooggeleerde vergadering hield zich nu bezig met de bespreking van een zoo uitsluitend technische quaestie, als de regeling van loon en arbeidsduur in bestekken van gemeenten. Zij deed dit met een ernst, alsof zij wezenlijk van de bouwvakken en de toestanden die daar voorkomen, op de hoogte was. Allen profeteerden, hetzij dan luide of in stilte, en de aanwezigheid van den ingenieur-architect Knuttel bracht ons de vraag op de lippen: „Wat doet Saul onder de profeten?"

En daar werd gesproken met een vuur, dat het liefhebberij was. Bastiat, de physiocraten, een fetisch de Manchester-school, Ricardo's ijzeren loonwet, economische deductiën, en nog heel wat meer was bij de sprekers schering en inslag.

Misschien het merkwaardigste in het geheele debat was wat Mr. E. A. Verrijn Stuart sprak over de drie standpunten, waarop men zich bij het bezien van het vraagstuk, kan plaatsen, en wel op sociaal-politiek, op administratief en op practisch standpunt. Deze spreker betreurde het, dat de voorstanders der regeling zich aanvankelijk op het eerstgenoemde standpunt hebben geplaatst, maar hij verblijdde zich er over, hoe dat standpunt meer en meer wordt verlaten. Hij heeft waarschijnlijk hier het oog op den Amsterdamschen Gemeenteraad, die indertijd, aangevoerd door de heeren Gerritsen en Treub, bij het vaststellen der regeling bepaaldelijk het verbeteren van den toestand der arbeiders, op gemeentewerken werkzaam, beoogde, en daarom het minimum-loon hooger vaststelde dan noodig was. De heer Treub, nu wethouder, heeft het sociaal-politiek standpunt al verlaten. . . . maar het eenmaal vastgesteld Amsterdamsch minimum is natuurlijk gebleven en zal wel nooit meer te verlagen zijn.

Het administratieve standpunt is, volgens deze spreker, dat van den heer Knuttel, die alleen de bestaande loonstandaarden wil sanctionneeren, om dus te beletten, dat er onder de markt wordt gewerkt.

Spreker achtte het „practische" standpunt om uit te gaan van het denkbeeld, „het maximum van productiviteit" te verkrijgen bij zoo hoog mogelijk loon en zoo kort mogelijken arbeidsduur.

Erg practisch zeker, dit standpunt. Het „maximum van productiviteit" zal den aannemers toelachen, en

op „het zoo hoog mogelijk loon en den zoo kort mogelijken arbeidsduur" zullen zeker de werklieden niets tegen hebben. Hoe echter tot de bepaling van al deze „mogelijkheden" te komen? Door proefnemingen, zegt de spreker, met de oude en de nieuwe bepalingen tegelijkertijd, om daarna de resultaten te vergelijken. Wie zal evenwel die proeven willen nemen, en wie zal bevoegd zijn vergelijkingen, als noodig zijn, te maken?

Het was wel jammer, dat de beoefenaars der bouwtechniek door niemand anders dan door den heer Knuttel vertegenwoordigd waren; bij de tot dusverre gebleken ongeneigdheid onzer toongevende technici, om zich met sociaal-politieke vraagstukken bezig te houden, van welke ongeneigdheid men nog onlangs op de vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de duidelijkste bewijzen kreeg, kan het echter geen verwondering baren, dat tot dusverre de rechtsgeleerden in deze zoo zuiver technische quaestie het hoogste woord hebben.

Toen het bekend was, dat de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek zich met de regeling van loon en arbeidsduur zou gaan bezighouden, uitten wij de vrees, dat de besprekingen hoofdzakelijk zouden worden gevoerd door hoogleeraren, meesters in de rechten en politici, en dat men dus een herhaling zou krijgen van nuttelooze debatten, als bij de behandeling van de motie Gerritsen in de Tweede Kamer plaats vonden.

Nutteloos, althans voor wie de zaak met onpartijdigheid beschouwt, zijn de debatten ongetwijfeld geweest. Zij hebben hoogstens den vergaderden een aangename tijdpasseering geschonken of gediend om den eetlust voor een gezellig maal op te wekken.

De practijk heeft tot dusverre de wenschelijkheid der loon- en arbeidsduurbepalingen niet geleerd. Een gunstige invloed van het initiatief van openbare besturen op den algemeenen loonstandaard is nog niet gebleken.

Ware een man uit de practijk aan het woord geweest, hij had kunnen verklaren hoe het komt, dat zelfs te Amsterdam geklaagd wordt hoe de nieuwe regeling den werklieden niet het voordeel heeft gegeven dat verwacht werd; waarom ook na de invoering der bepalingen op gemeentewerken, de arbeiders, daarbij gebezigd, slechts zelden met een hooger weekloon dan vroeger naar huis zijn gegaan; waarom de Amsterdamsche metselaars reeds nu weder op verhooging van het minimum aandringen; waarom de regeling op stukwerk nagenoeg zonder invloed blijft.

Maar de practische technici hebben door hunne afwezigheid geschitterd, wellicht begrijpende dat zij hun tijd beter besteden konden dan aan het houden van redevoeringen of het deelnemen aan debatten.

Wij zouden niet willen verklaren dat zij ongelijk hadden.

VERBRANDE KERKEN.

Nog ligt de brand van de St.-Christoffelkerk te Schagen versch in het geheugen en al weder schijnt de Nederlandsche bouwkunst het verlies van een harer monumenten te betreuren te hebben, daar de kerk te Boskoop door het vuur werd vernield.

Wij zijn nooit te Boskoop geweest en kunnen dus niet beoordeelen, hoe groot het verlies wel is. De courantenberichten spreken evenwel van „het schoone en grootsche kerkgebouw der Ned.-Herv. Gemeente", en daaruit meenen wij te mogen afleiden, dat werkelijk een monument verwoest is geworden. Het is nu maar te hopen, dat dit gebouw opgenomen is door de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die zich ontledig houden met het nuttige werk der samenstelling van een Nederlandschen monumenten-inventaris en dat er dus althans eenige beschenis van blijft. Mocht een onzer lezers de kerk vóór haar vergaan gekend hebben, dan hopen wij dat wij van hem eenige bijzonderheden zullen ontvangen.

Wat de Boskoopers van plan zijn te doen, om weer in het bezit van een nieuw kerkgebouw te komen, is natuurlijk nog niet bekend. Te Schagen evenwel hebben volgens het *Nieuws van den Dag*, „de kerkvoogden der Hervormde gemeente — en in aansluiting daarmede ook de Gemeenteraad — besloten, het maken van een ontwerp voor een nieuwe kerk en toren aldaar op te dragen aan den heer J. A. G. van der Steur, architect te Haarlem." Van de prijsvraag, die volgens vroegere berichten in de bedoeling schijnt gelegen te hebben, komt dus niets en dit zal ongetwijfeld in architectonische kringen ontevredenheid wekken.

Voor zooveel ons bekend is, heeft de architect Van der Steur tot dusverre als kerkenbouwer nog niets gepresteerd; hij is evenwel belast met het toezicht op de uitvoering der van rijkswege vastgestelde restauratieplannen voor de St.-Bavokerk te Haarlem. Het is dus wellicht aan deze werkzaamheden, dat hij zijne bevoegdheid tot het reconstrueeren van een verwoest monument ontleent.

Zal nu te Schagen evenals te Haarlem naar plannen gewerkt worden, die in Den Haag het levenslicht zagen? Als men de bijzondere belangstelling voor de St.-Christoffelkerk, nog onlangs door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den dag gelegd, in aanmerking neemt, schijnt deze mogelijkheid niet uitgesloten.

Wij voor ons zouden het niet betreuren en zagen liever een reconstructie van het gebouw, dan een nieuw plan uitgevoerd. De Protestantsche kerkbouwmeesters onzer eeuw zijn niet gelukkig in hun nieuwe scheppingen geweest. Wij willen Hana en Hamer in hun graf laten rusten en ook van den hoogbejaarden Van Wijngaarden geen kwaad spreken, daar deze architecten gebukt gingen onder de tijdsomstandigheden, waardoor veel van het onvolkomene hunner werken verklaard wordt. Wel mag hier evenwel het oog gevestigd worden op bouwwerken, ondernomen, toen die tijdsomstandigheden veel gunstiger waren; als voorbeelden dezer scheppingen noemen wij de kerken te Hoorn, Katwijk en Apeldoorn, allen de vrucht van prijsvragen in kleiner of grooter kring uitgeschreven.

En als wij deze drie „moderne" kerken beschouwen, dan worden wij getroffen door de halfslachtigheid ervan, daar zij een soort overgang vormen tusschen gebouwen voor geestelijke en die voor wereldlijke doeleinden gesticht. Men denkt aan een gehoorzaal, een concertzaal en slechts weinig aan een Godshuis, als men onze nieuwere Hervormde kerken binnentreedt.

Nu zal iets zoo „moderns" in Noord-Holland wel in den smaak vallen. Werd niet reeds in de oude kerk te Schagen een zangwedstrijd gehouden? Zagen wij niet onlangs een andere kerk van het Noorderkwartier als tijdelijk vélodrome in gebruik?

Toch hopen wij dat men te Schagen zoo verstandig zal zijn zich zooveel mogelijk aan het bestaande te houden.

Het is te wenschen, dat er spoedig iets moge bekend worden omtrent de richting, die de bouwmeester der nieuwe Schager kerk van plan is bij zijn ontwerp te volgen.

VARIA.

De Telephoon der toekomst. Drie, in Sieberbürgen woonachtige technici, Victor Brandt, Anton Hamm en Gregor Blank, hebben in de schrijvers- en journalistenvereeniging „Othon" te Budapest een klein apparaat vertoond, dat gevoeglijk de telephoon der toekomst genoemd mag worden. Dit apparaat, dat uiterlijk zich in niets van den tot nu toe gebruikelijken telephoon onderscheidt, heeft het voordeel de opgevangen golvingen van het geluid op een grooten afstand te voeren en wel zoodanig, dat men geen gehoorschelp noodig heeft, om de in het apparaat gesproken woorden tot in den verste hoek eener groote zaal goed en duidelijk te verstaan. De in „Othon" genomen proeven gaven een uitnemend resultaat. Het clublokaal bestaat uit vijf uitgestrekte zalen; een der uitvinders stelde het apparaat in de eerste zaal op en reciteerde een vers in de spreekbuis. In de laatste zaal, waarin tal van leden aanwezig waren, hoorde men het vers met buitengewone duidelijkheid. Daarop zong een operazanger een aria, die men in de laatste zaal zoo duidelijk hoorde, als zat men in den schouwburg voor het tooneel.

Onder de aanwezige gasten werd slechts één bedenking gemaakt, n. l. of deze telephoon wel geschikt zou wezen om een discreet gesprek te voeren. Maar ook hierin is door de uitvinders voorzien. Wil men het afluisteren van het gesprek door anderen verhinderen, dan neemt men eenvoudig de gehoorschelpen in de hand en het gesprek is alleen verstaanbaar voor hem, die de schelpen aan het oor houdt.

De uitvinders hebben reeds patent voor hunne uitvinding genomen.

Luxetrein Nizza—Venetië—Weenen. Tegenwoordig beweegt zich het geheele verkeer uit Rusland en het overige oostelijk Europa naar de Italiaansche Riviera en het zuiden van Frankrijk door middel van luxetreinen, die over Zwitserland of den Arlberg loopen; niet omdat de weg korter is, want werkelijk is de weg over Italië korter, maar omdat de treinen, die over de genoemde lijnen loopen, met grooter comfort zijn ingericht.

Om dit belangrijk verkeer over hunne lijnen te verkrijgen, hebben de Italiaansche spoorwegen met de Oostenrijksche Staatsspoorwegen, de Slaapwagenmaatschappij en den Paris-Lyon-Méditerranée-spoorweg onderhandelingen gevoerd en besloten dezen winter bij wijze van proef een bliksemtrein te laten loopen, uitsluitend bestaande uit slaapwagens en een restauratiewagen, die voor het traject Nizza—Weenen slechts 30 uren zal noodig hebben, terwijl daarvoor tegenwoordig noodig is over Italië 36—40 uren en over de andere genoemde lijnen 40—46 uren. Deze trein zal loopen over Pontafel—Venetië—Milaan—Genua en Ventimiglia.

Artillerie-spoorwegtreinen voor de kustverdediging. Het niet meer nieuwe en allereerst in den Noord-Amerikaanschen Union-oorlog verwezenlijkte denkbeeld om met geschut toegeruste spoorwegtreinen tot oorlogsdoeleinden te gebruiken, is onlangs te Newhaven in Engeland bij wijze van proef weder opgevat. De proeven werden genomen met een gepantserden geschutwagen, volgens ontwerp van den artillerie-officier, kolonel Boxhall. De wagen is geheel uit staal vervaardigd en van kogelvrije wanden tot beveiliging der bedienende manschappen tegen kleingeweervuur voorzien. Midden in den wagen rust op een platform het naar alle zijden draaibare geschut, een veertigponder. Bij vroegere inrichtingen van dezen aard had men het nadeel, dat wegens den sterken terugslag slechts in één richting kon worden geschoten, en wel parallel of ten minste nagenoeg evenwijdig met de richting der rails. Werd het schot uit het zware geschut gelost in eene richting, loodrecht op die van de rails, dan ontspoorde steeds de wagen. Dit gebrek heeft Boxhall door eene ingenieuse inrichting verholpen, door welke de stilstaande wagen tegen den grond en de rails kan gestut worden. Daardoor bleek dat lijnrecht tegen het spoor afgevuurde schoten zonder nadeeligen invloed op wagen en rails bleven.

Voorzooverre reeds oordeelvellingen van bevoegde militairen bekend zijn, wordt aan deze zaak nogal beteekenis gehecht voor de kustverdediging, maar men is het er nog niet over eens, of in plaats van het eene zware kanon in den wagen niet beter eenige snelvuur-(revolver) kanonnen kunnen geplaatst worden. Als een zwak punt wordt beweerd, dat de wagens den vijand een te groot doelwit aanbieden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

— De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* deelt mede, dat de heer Victor de Stuers het hervormde kerkgebouw te Aalten in oogenschouw heeft genomen, ten einde te onderzoeken of het de moeite zoude loonen wanneer het in zijnen oorspronkelijken stijl gerestaureerd werd. De uitspraak was, dat het in alle opzichten een merkwaardig gebouw moet zijn, in drie tijdperken tusschen 1300 en 1500 gebouwd; de beelden, die onder de gewelven zijn aangebracht, zijn zoo fijn bewerkt, dat er gipsafgietsels voor het Rijksmuseum van genomen zullen worden. Ook de muurschilderingen zouden de moeite loonen dat zij aan de vergetelheid ontrukt worden. Aangezien de kerk zelf geen fondsen bezit, zal men trachten door vrijwillige bijdragen en Rijkssubsidie de benoodigde gelden voor de kosten der restauratie te bekomen.

Haarlem. De tentoonstelling van Japansche kunstproducten en teekeningen, die thans in het Museum van Kunstnijverheid gehouden wordt, zal worden aangevuld met eene collectie producten der Perzische nijverheid, waaronder zich bevinden tapijten, keramische werken, drijf- en ciseleerwerk, borduursels, lakwerk, boekbanden enz. enz.

Door de commissie werd ten opzichte der aan het Haarlemsche Museum verbonden school voor Kunstnijverheid, door het toelaten van hospitanten een nieuwe maatregel ingevoerd. Voor de verschillende afdeelingen der aan de school onderwezen kunstambachten, als decoratieschilder, houtbeeldhouwer, graveur en stempelsnijder, alsook voor de afdeeling kunstindustrieele teekenaars, kunnen thans onder zeer gunstige voorwaarden voor drie of meer maanden leerlingen worden opgenomen. Voor hen die reeds practisch werkzaam zijn en nog eenigen tijd aan hunne artistieke opleiding wenschen te besteden, zijn de wintermaanden als aangewezen om de school te bezoeken. Zij kunnen gedurende dien tijd als hospitant worden ingeschreven en van dag- en avondcursus gebruik maken.

Nadere inlichtingen kunnen bij den Directeur der school voor Kunstnijverheid worden ingewonnen.

Arnhem. De „Arnhemsche Ambachtsschool", die met de gemeentelijke avondschool voor handwerkslieden gevestigd is in een nieuw gebouw, dat de gemeente Arnhem met subsidie van het Rijk gesticht heeft aan den Boulevard, terwijl de „Vereeniging de Ambachtsschool" jaarlijks een vaste som bijdraagt als huur voor de lokalen, die zij in gebruik heeft, werd reeds sinds April van dit jaar gebruikt, maar eerst Zaterdag door het Arnh. gemeentebestuur plechtig aan het bestuur van gezegde Vereeniging ten gebruike overgedragen.

Dit geschiedde in tegenwoordigheid van den Minister van Waterstaat Van der Sleyden, den Commissaris der Koningin, leden van Ged. Staten, wethouders, raadsleden, gemeente-secretaris, griffier der Staten, inspecteur van het M. O., de Commissie van toezicht, den directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers Molkenboer, uit Amsterdam, enz.

De burgemeester van Arnhem voerde het eerst het woord, om met veel waardeering voor het streven der Vereeniging, de school aan de hoede van haar bestuur toe te vertrouwen. Zijn toespraak werd beantwoord door den heer Mr. R. P. Baron van Verschuer, voorzitter, waarna de wethouder Mr. Everts de eigenlijke rede hield, die uitmuntte door degelijkheid, zoowel als door den vorm.

Hierna deed men een rondwandeling door het groote gebouw, welks benedenverdiepingen de zalen voor de ambachten en voor het bestuur heeft, terwijl men op de tweede en derde verdiepingen de leer- en teekenzalen vindt. De directie en administratie heeft op de tweede verdieping ruime vertrekken. *Arnh. Crt.*

Middelb. In een buitengewone vergadering van den Gemeenteraad werd Woensdag j.l. aan den heer A. F. van Wijngaarden,

die 50 jaren lang het ambt van gemeente-architect vervulde, een gouden gedenkpenning uitgereikt, waarop het wapen van Medemblik en aan de keerzijde een torpasselijk opschrift.

— Het afgebrande kerkgebouw der Hervormde gemeente te Boskoop is verzekerd bij de Utrechtsche Algemeene Brandwaarborg-maatschappij voor *f* 52,000, waarvan *f* 38,000 op het kerkgebouw, *f* 10,000 op het orgel, *f* 1000 op het eersgestoelte, *f* 600 op den predikstoel, *f* 1200 op banken, stoelen enz. en *f* 700 op boeken en lichtkronen enz.

— Blijkens een in dit blad opgenomen advertentie van de heeren Chadder & Jansen te Amsterdam zijn cartonnen kokers, geschikt voor het verzenden en bewaren van teekeningen, plannen, plakaten, platen, documenten enz. in den handel gebracht. Deze kokers kunnen met genoegzame zekerheid worden aanbevolen en zijn ook verkrijgbaar bij den heer J. H. P. Janse te Amsterdam.

Zij zijn van zwaar geperst, dik carton gemaakt, van losse deksels voorzien en in alle afmetingen te verkrijgen, wat betreft de lengte tot 98 cm. en de middellijn tot 13,5 cm. De prijs van dit Duitsche fabrikaat is zoo gering, dat wij onzen lezers, die op zorgvuldige verpakking van te verzenden teekeningen en andere stukken prijs stellen, daarop opmerkzaam maken.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

benoemd: tot ingenieur 1e kl. de waarn. ingenieur 2e kl. S. J. G. van Overveldt.

overgeplaatst: naar Tegal, als chef der 2e waterstaatsafd. de ingenieur 1e kl. H. P. Mensinga; naar de residentie Soerabaja, de ing. 2e kl. A. Vroesom de Haan;

toegevoegd: aan den chef der 2e waterstaatsafd. voor de opnemingen en uitvoering van werken in het belang van een verbeterden waterafvoer in Zuid-Bagelen benoorden de Lok Ombo, de ing. 2e kl. T. Th. L. Griniwis Plaat;

bepaald: dat als oorstaanwezend ing. in de residentie Soerabaja zal optreden de in dat gewest geplaatste ing. 1e kl. A. W. Hein.

— De tijdelijke ingenieur 2e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, J. Andriessen de la Porte, is op verzoek eervol uit zijne betrekking ontslagen.

— Bij de Staatsspoorwegen op Java is:

benoemd: tot bouwkundig ambtenaar 2e kl. en geplaatst bij de lijn Tarik—Soerabaja, de ambtenaar op nomact. F. K. A. van Bijlevelt; tot opzichter 2e kl. bij de exploitatie en gelijktijdig bij den aanleg der lijn Probolinggo—Panaroekan, de ambt. op non-act. A. J. Bourguignon; tot onderopz. 1e kl.: de ambt. op non-act. S. van der Reijden;

overgeplaatst: van de opneming der lijn Prangon-regentschappen-Cheribon naar de afdeeling „spoor- en tramwegen en stoomwezen" van het Departement der B. O. W., de tijdelijk adjunct-ingenieur 1e kl. J. J. Stieltjes; van den aanleg der lijn Probolinggo—Panaroekan naar dien der lijn Tarik—Soerabaja, ten einde als sectie-chef op te treden, met aanwijzing van Soerabaja als standplaats, en eervol ontheven van het beheer der 6e sectie van eerstgenoemde lijn, de ingenieur 2e kl. W. de Jongh Dzn.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is voor het tijdvak van 1 October 1895 tot en met 31 Aug. 1896 benoemd tot assistent voor de werktuigbouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, C. Steenwalé te Hengelo.

— Door den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren G. Gerritsen, bij het maken van dukdalven enz. in de voorhaven van het Merwedekanaal te Vreeswijk; A. E. Vermenbos, bij de werken tot verbetering van den IJssel bij het fort De Pol, en J. van de Rotte, bij den bouw eener brug bij Heusden.

— Met ingang van 1 September j.l. zijn de heeren L. Zwiers en J. Kluit, buitengewoon opzichters van den waterstaat te IJmuiden, benoemd tot opzichter bij de Semarang-Cheribon Stoomtram-maatschappij.

— Bij Koninklijk besluit zijn, met ingang van 1 November 1895, J. W. Meuter en J. P. van Vlissingen benoemd tot adspirant-ingenieur van den Rijkswaterstaat.

— De Minister van Binnenlandsche Zaken benoemde in de commissie tot het examineeren van hen, die het diploma van geëxamineerd en beëdigd landmeter verlangen: tot lid en voorzitter Dr. Ch. M. Scholz, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, en tot leden de heeren: A. W. E. Kwisthout, ingenieur-verificateur van het kadaster te Roermond en J. E. J. Jordaan, buitengewoon inspecteur der registratie te 's-Gravenhage.

— Met ingang van 1 November wordt de heer H. Vermaes, adj.-ingenieur 2e kl. bij de Expl.-maatschappij, dienst van tractie en materieel te Zwolle, overgeplaatst naar Vlissingen en vervangen door den adj.-ingenieur 2e kl., den heer M. E. R. Ch. Bongaerts, van Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter-teekenaar, bekend met het maken van bestekteekeningen en geschikt om de uitvoering van een werk te leiden. Adres lett. O. F., boekh. J. Likot, Hoogstraat 's-Gravenhage.

— Bekwaam bureauchef bij een ingenieur-architect te 's-Gravenhage. Salaris *f* 125 per maand. Adres lett. W. A., Bureau van dit blad. *(Zie advert. in 3e nos.)*

— Bekwaam practisch bouwkundig teekenaar op een bureau te Amsterdam. Adres lett. B. Z., Alg. boekh. Gebr. Schrijver, Rokin 50 aldaar.

— Bekwame gerouti neerde machineteekenaars bij Gebr. Stork & Co. Hengelo.

— Technisch ontwikkeld jong persoon, bekwaam om zelfstandig plannen te maken en te berekenen, alsmede onder zijne leiding installatiën uit te voeren voor de electrische afdeeling eener uitgebreide zaak te Amsterdam. Adres lett. M. D., Alg. Adv.-bur. A. de la Mar Az., Amsterdam.

— Practisch ervaren opzichter-teekenaar. Salaris *f* 70. Adres schriftelijk of persoonlijk Maandag 7 Oct., van 10—1 uren bij den archt. H. P. van Hoogstraten, Oostzeedijk 148, Rotterdam.

Een Ingenieur-Architect in *Den Haag* vraagt een **BEKWAAM**

Bureau-Chef

op een salaris van *f* **125.**— 's maands.

Reflecteerenden gelieven zich aan te melden onder overlegging van copiën van getuigschriften van laatste betrekkingen, van een schets van hun levensloop, o. a. vermeldende hun opleiding, godsdienst, leeftijd en onder opgave van personen genegen tot het geven van informatiën, onder lett. W. A. aan het Bureel van dit Blad.

GEVRAAGD

VAN DER KLOES, Bouwmaterialen. Brieven fr. met opgaaf van prijs aan den Boekhandel J. L. KLUIT, Brielle.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Calqueerpapier „Non plus Ultra".

prijs per rol van 10 meter op 100 cM. fl **3.00.**

LICHTDRUKPAPIER 1a KWALITEIT.

NEGATIV: blaauw, witte lijnen

Prijs per rol van **10** meter op **75 cM. fl. 2.75**
" " " " **10** " op **100 cM.** " **4.00**

POSITIV: wit, zwarte lijnen " **4.50**

Prijzen franco tegen Rembours door het geheele Rijk.

Door verschillende H.H. Architecten onderzocht en in gebruik genomen.
Beter soorten bestaan niet.
MONSTERS FRANCO EN GRATIS.

GEBRS. KLOMPÉ,
Arnhem. **Deventer.**

HOOGERWERFF & Co
Kinderdijk en Vlaardingen.
BULLIVANT'S BUIGZAAM STAALDRAADTOUW
voor verschillende doeleinden.
Afstands- en Peillijnen met Haspels.

DE EENIGE WARE
Haeusler'sche Vulcaan- of Houtcementen Dakbedekking.

De Heeren **MEYJES & BOSCH**, Fabriekanten te *Wijhe*, plaatsen eene uitvoerige Advertentie ter aanprijzing van hunne HOUTCEMENTDAKEN, maar lieten daaraan wel voorafgaan de vraag „wat is HOUTCEMENT" zonder die echter te beantwoorden. Evenzeer worden omtrent het artikel dat ondergeteekenden debiteeren, vele halfwaarheden opgedischt, die noodzakelijk weerlegging behoeven.

Het is volkomen waar dat **CARL SAMUEL HAEUSLER** uitvinder is van de HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING, maar ook (hetgeen **MEYJES & BOSCH** niet mededeelen) dat zijne verdienste bij zijn leven nog erkend is geworden.

Immers vereerde de Koning van Pruisen hem met den Rooden Adelaar, Orde IVe klasse en werd hij door den Koning van België, door Hertog Ernst van Saksen Coburg-Gotha en door Prins Friedrich Carl van Pruisen tot Hofleveranciér benoemd.

Voorts is de naar hem genoemde HAEUSLERSCHE VULCAAN- of HOUTCEMENTENDAKBEDEKKING gepatenteerd in verschillende rijken, als: *Oostenrijk, Groot Brittannië en Ierland, Saksen, Hongarije, Italië, België en Saksen-Weimar.*

Ook heeft de **HAEUSLERSCHE VULCAAN- of HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING,** de volgende onderscheidingen en bekroningen verkregen, als:

Londen 1862; Altona 1869 (2 medailles); Kassel 1870; Moskou 1872; Weenen 1873 (2 medailles); Lissabon 1873 en 1874; Neusatz 1875; Brussel 1876; Szegedin 1876; Berlijn 1876; Philadelphia 1876; Linz 1877; Feldsberg 1877; Maria Theresiopel 1877; Erlau 1877; Breslau 1878; Berlijn 1879 (2 medailles); Teplitz 1879; Groote Rijksmedaille 1879; Liegnitz 1880; Berlijn 1880; Gratz 1880; Breslau 1881; Hirschberg 1883; Antwerpen 1885; Milaan 1887 en 1888; Brussel 1888; Keulen 1889 (Gouden Medaille); Keulen 1890 (Erediploma, hoogste onderscheiding); Spa 1891; Annecy (Frankrijk) 1892; Algerie 1893; Antwerpen 1894; Amsterdam 1895, EEREKRUIS (HOOGSTE ONDERSCHEIDING).

Sinds ruim 50 jaren houdt deze DAKBEDEKKING haar roem staande en sinds 16 jaren dat Ondergeteekende ze hier te lande invoerde zijn hare groote deugden, nl. soliditeit, duurzaamheid en doelmatigheid alom geblekken en heeft ondergeteekende slechts bijval ingeoogst.

Ondergeteekende heeft dus allerminst gesnoeid noch marktgeschreeuw verkocht toen hij deze dakbedekking aanprees en het publiek met klem waarschuwde tegen namaaksels of navolgingen, waarbij men allerlei kleverige stoffen onder den naam HOUTCEMENT tracht aan den man te brengen.

Wanneer aan ondergeteekende de vraag gesteld wordt „wat is HOUTCEMENT", dan is hij wel in staat om de hoofdbestanddeelen op te geven, doch kent men — hoewel vele scheikundigen van naam een analyse beproefden — niet **alle** bestanddeelen.

Naar het recept van den uitvinder wordt het artikel, hetwelk ondergeteekende levert, nog steeds bereid en altijd wordt het door alle gebruikers — blijkens talrijke attesten — als prima en puik beoordeeld.

Het verheugt zich in een steeds toenemende reputatie en is dit de reden waarom concurrenten steeds spreken van „zoogenaamde HAEUSLERSCHE DAKBEDEKKING" of „verbeterde HAEUSLERSCHE DAKBEDEKKING". De naam van HAEUSLER is de vlag, waaronder men namaaksel tracht binnen te smokkelen; daardoor komt ook de goede waar in discrediet en zullen ondergeteekenden de noodige gerechtelijke maatregelen nemen tegen dergelijke deloyale concurrenten.

Wij bevelen daarom de HAEUSLER'SCHE VULCAAN- of HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING ten zeerste aan, daar die eenvoudig met vier lagen geoctroijeerd dakpapier wordt daargesteld en geen versterking van asphalt-teerdakpapier enz. behoeft, hetgeen nadeelig voor het dakbeschot is en het onnoodig bezwaart.

De Firma **MEIJJES & BOSCH** noemen hunne HOUTCEMENTDAKEN „verbeterd systeem **HAEUSLER**", doch geven zelfs niet aan, waarin die verbetering zoude bestaan.

Dergelijke mededeelingen zijn humbug en hebben absoluut geen waarde.

De Generaal-vertegenwoordigers der eenige ware

HAEUSLER'SCHE HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING

voor Nederland en Koloniën:

J. A. SMITS EN ZOON.

AMSTERDAM. Weesperzijde 6.

AANBESTEDING.

Op **Maandag 21 October** e. k., des middags 12 uur (lokale tijd) zal door de firma BIJDENSTEIN & Co. te *Enschedé* in het Hotel *De Klomp* aldaar worden aanbesteed:

Het bouwen eener STOOM-KATOENSPINNERIJ, MACHINEKAMER, KETELHUIS, KANTOREN, enz., ter oppervlakte van pl. m. 8500 M², en het graven van een RESERVOIR ter oppervlakte van 3000 M², met verdere werken, op een terrein genaamd „de Ramshoeve" te Enschedé, aan den lokaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

GEDRUKT BESTEK met 3 TEEKENINGEN zijn van af Maandag 7 October e. k. op franco aanvrage en tegen contante betaling à *f* 10.00 per stel voor de Aannemers verkrijgbaar ten kantore van den Architect, doch worden op den dag der aanbesteding van de inschrijvers à *f* 8.00 per stel teruggenomen.

AANWIJZING zal geschieden op Zaterdag 19 October en den dag der aanbesteding tekens des voormiddags 9 uur.

Nadere INLICHTINGEN geeft:

G. BELTMAN A.Gzn.,
Architect.

Enschedé, 28 September 1895.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *LOCHEM*, zullen op **Maandag 14 October** e.k., des middags om **12 uur**, ten Raadhuize,

publiek aanbesteden:

Het vernieuwen van een gedeelte straat in de Gemeente, met bijlevering van Greskeiën.

BESTEK en VOORWAARDEN liggen ter Secretarie, tusschen 9 en 1 uur des voorm., ter inzage.

AANWIJZING **Zaterdag 12 October**, des namiddags **2 uur.**

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20 — Zutphen — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 50 — Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

L. DONKERSLOOT,

SPECIALITEIT in **Hout-** en **Marmerschildering. Stuucmarmer. Decoratie** enz., volgens tarief, voor H.H. Architecten, Aannemers en Mr. Schilders.

Zilveren Medaille, Amsterdam 1883. 1e prijs Dordrecht 1878.

EERVOLLE VERMELDING.

Aanvang van den WINTERCURSUS in bovengenoemd werk 1 November a. s.

PROSPECTUSSEN franco aangevraagd, gratis toezending.

Adres: PAULUS POTTERSTRAAT N°. 162, 's-Hage.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

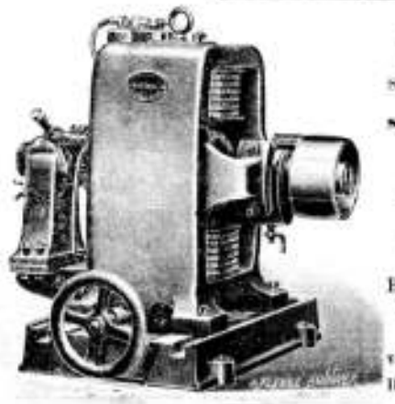

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.

Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Krachtoverbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolyse.
PROJECTEURS voor LEGER en MARINE.

Bekr.: Amsterdam 1895 Eerekruis. Hoogste onderscheiding.

Plannen en begrootingen gratis.

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurreerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Escaussijnsche, Fransche en Duitsche Hergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77, **AMSTERDAM.** DELFTSCHESTRAAT 61, **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

Groote voorraad GEDRAAIDE en GEPOLITOERDE
HOOFD- EN TUSSCHENBALUSTERS
in diverse modellen. (4

GROOTE BEZUINIGING VAN BRANDSTOF
met een nieuw systeem gegoten-ijzeren **ROOSTERSTAVEN,**
welke uit een bijzondere grondstof vervaardigd worden, tevens gesimen tijd tegen het vuur bestand zijn. Alle **vormen** of **modellen Roosterstaven** worden met **dezelfde grondstof** gegoten.
IJzergieterij GEBRs. HAMERS & A. JANSSENS, Maastricht.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°41 — ZATERDAG, 12 Oct. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Hylandstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

PROEVEN VAN BEKWAAMHEID.

Een onzer hoogleeraren heeft onlangs betoogd, dat de moderne maatschappij meer en meer gaat gelijken op de Chineesche. Hij doelde daarbij op de steeds talrijker wordende examens, wier resultaten zoo weinig waarborg geven voor de bekwaamheid of zelfs ook maar de practische bruikbaarheid der geslaagden.

Nu heeft een Duitsch hoogleeraar een boekje in het licht gegeven, waarin de vraag of examens voor meester en gezel gewenscht zijn, behandeld wordt. Het heet *„der Befähigungsnachweis"* en werd geschreven door Dr. Wilhelm Stieda, professor te Rostock. Als de meeste Duitsche boeken is het wijdloopig en daardoor niet aangenaam in de lectuur. Toch bevelen wij de lezing aan; vooral de conclusie, waartoe de schrijver komt, is merkwaardig. Zij luidt *„dass die Einführung eines Befähigungsnachweises für das Handwerk und für die gesamte Bevölkerung mehr einen Schaden, als einen Vorteil bedeuten würde."*

Het loont zeker de moeite na te gaan, hoe de schrijver tot deze uitspraak komt. Hij begint met een bespreking van het gildewezen, een instelling die thans door velen terugverlangd wordt, zooals o. a. blijken kan uit de besluiten van het tweede vakcongres van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Volksbond.

De gilden zijn hier-te-lande al in het laatst der vorige eeuw afgeschaft, onder toejuiching van allen, die geen gildebroeders waren. Men kende toen, uit ondervinding, de schromelijke misbruiken, aan het gildewezen verbonden. Thans, na honderd jaar, is dit alles al lang vergeten en is men, vooral in R.-K. kringen, waar al wat middeleeuwsch is uitteraard bijval vindt, maar al te zeer geneigd de gilden, althans naar hun oorspronkelijke inrichting, als eene zeer nuttige instelling te beschouwen. Het boekje van Dr. Stieda kan hier veel leeren.

Reeds in de oudste tijden waren de gilden niet zoozeer inrichtingen, wier doel was het handwerk hoog te houden, dan wel genootschappen, die in de eerste plaats beoogden de concurrentie te beperken. Het afleggen van een proef van bekwaamheid werd dan ook niet verlangd, en in de gildeboeken der twaalfde en dertiende eeuw kan men niets vinden, wat op het afleggen van dergelijke proeven zou wijzen. Integendeel werd het personen, geheel buiten het vak staande, gemakkelijk gemaakt om, tegen betaling eener bepaalde som, zich bij het gilde aan te sluiten.

Al verlangen in het laatst der 13e eeuw sommige gilden het afleggen van proeven, dit gebruik was zelfs in het laatst der 15e eeuw nog weinig algemeen. Pas in de 16e eeuw begint het afleggen van een gildeproef regel te worden; dit wordt echter geenszins verlangd om het ambacht hoog te houden, doch alleen om de intreding in het gild zoo bezwaarlijk mogelijk te maken. Dit wordt volstrekt niet onder stoelen en banken gestoken, waarvoor de schrijver zeer belangwekkende bewijzen bijbrengt.

Het afleggen der proeven werd, sinds 1600, hoe langer hoe bezwaarlijker gemaakt. De gilden verlangden het vervaardigen van voorwerpen, die zeer kosthaar en daarenboven reeds lang uit den smaak waren, zoodat de adspirant-gildebroeder, of hij slaagde of niet, zijn werkstuk niet verkoopen kon en dus op onnoodige kosten werd gejaagd.

Maar er werd onderscheid gemaakt. Wie de zoon van een gildebroeder was of wie een weduwe of dochter van een persoon, tot de vereeniging behoorende, trouwde, behoefde geen gildeproef af te leggen of een examen te doorstaan. Ook voor geld kon men zich in een gild laten opnemen.

De misbruiken namen zoo toe, dat in 1689 Keizer Leopold daartegen optrad, doch zonder veel gevolg. Ook Frederik de Groote vaardigde in 1747 een edikt uit tegen de verkeerdheden van het gildewezen. Hij verklaart daarbij „in ervaring gekomen te zijn hoe de gildemeesters dikwijls de bekwaamste werklieden

en kunstenaars afwijzen, zoodat deze zich buiten het Rijk gaan vestigen." Hij beveelt voorts „dat de beschrijving van de voorwerpen, die als gildeproef verlangd worden, eerst aan de overheid der stad moet worden overgelegd en dat die voorwerpen moeten zijn zoo min kostbaar mogelijk, doch uitsluitend geschikt om over de bekwaamheid en ervaring der candidaten te kunnen oordeelen". Eindelijk besluit dit edikt met de woorden „overigens vermanen wij alle overheden nogmaals ten ernstigste dat zij bekwame kunstenaars en handwerkslieden tegen alle dwaze gildegebruiken, tegen de chicanes der gildeoverheden, tegen vervolgingen en afzetterijen zullen beschermen, dat zij niet altijd, vooral niet met nevenbedoelingen, der gildemeesters partij zullen kiezen en dat zij uit de gildekassen in den vervolge geen geschenken of douceurs, onder welk voorwendsel ook, zullen aannemen, op straffe van „poena dupli."

Zoo was het in Duitschland, zoo was het ook bij ons, en daardoor laat het zich verklaren dat de afschaffing der gilden in 1793 algemeen toegejuicht werd. Ook in verscheidene Staten van Duitschland was, tijdens de Fransche overheerschingh, het gildewezen verdwenen, b.v. in Hannover, Keurhessen en Oldenburg, terwijl ook Pruisen in 1810 vrijheid van handwerk had ingevoerd.

Na 1815 ontstond evenwel in Duitschland overal reactie, en zoo werd langzamerhand het gildewezen, zij het dan ook in eenigszins gewijzigden vorm, hersteld. Dit duurde tot omstreeks 1860. Men begon toen in te zien, dat waar in Engeland, België, Frankrijk, Nederland en Zwitserland het uitoefenen van een ambacht of bedrijf aan ieder werd vrijgelaten, Duitschland met zijn beperkende bepalingen in ongunstige omstandigheden verkeerde.

Vele brochures zagen toen het licht, waarin gewezen werd op de hooge bedragen, die aan de meesters, welke de gildeproef beoordeelden, moesten worden uitgekeerd, waarin werd uiteengezet hoe die meesters bij voorkeur de onmogelijkste werkstukken verlangden, ja zelfs hoe die beoordeelaars maar zelden tot de bekwaamste vakmannen behoorden. Het gevolg van dit alles was, dat de meeste Duitsche Staten nu wetten uitvaardigden, waarbij het aan ieder burger werd vrijgelaten de ambachten of bedrijven te beoefenen, die zij verkozen.

Zoo bleef de vrijheid tot heden toe zegevieren, ook nadat het Duitsche Rijk hersteld was. Wel werden pogingen gedaan, om althans weer het afleggen van proeven van bekwaamheid verplichtend te stellen, en gelukte het in 1890 door den Rijksdag een wetsontwerp te doen aannemen, waarbij deze examens geregeld werden, doch de Bondsraad kon zich met dit wetsontwerp niet vereenigen en zoo bleef alles bij het oude.

Er is ondertusschen een staat in Europa, die, sinds 1883, weer beperkende bepalingen heeft ingevoerd, en wel Oostenrijk. Het gildewezen bleef daar bestaan tot 1859, toen wel geen geheele vrijheid tot het uitoefenen van alle beroepen en bedrijven werd gegeven, maar toch slechts voor enkele het afleggen van proeven van bekwaambeid werd verlangd. Men had „vrije" en „geconcessioneerde" beroepen en bedrijven; voor deze laatste werd het afleggen van een examen gevorderd.

In 1883 werden bijna alle handwerken onder de laatste categorie gebracht. De examens werden evenwel afgeschaft. Alleen het overleggen van een getuigschrift, waarbij een patroon verklaart, dat men zekeren tijd bij hem als leerling en later als gezel heeft gewerkt, is reeds voldoende om als baas te kunnen optreden. In plaats van dit getuigschrift kan men ook volstaan met het diploma eener vakschool.

Hoe heeft nu gedurende het twaalfjarig tijdperk dat zij bestaat, de Oostenrijksche regeling gewerkt? De schrijver velt geen gunstig oordeel. Hij toont aan hoe de kleinere bazen, ten wier behoeve de regeling hoofdzakelijk werd gemaakt, daarvan niet het minste profijt hebben getrokken, maar dat de kleinere industrie zoomin in Oostenrijk als ergens anders de concurrentie met de fabrieken kan volhouden. Ook het leerlingsysteem, dat thans in Oostenrijk tengevolge der wet bestaat, en waarop inspecteurs van Staatswege toezicht houden, schijnt niet te deugen. Deze inspecteurs klagen in hun rapporten voortdurend over de misbruiken, welke zij overal vinden. De leerlingen worden gebruikt om allerlei diensten te verrichten, die met hun vak niets te maken hebben, of om het werk van een gezel te verrichten, zonder dat hun het ambacht in zijn ganschen omvang wordt onderwezen.

Het grootste bezwaar der Oostenrijksche regeling is evenwel dat de vakken, in werkelijkheid dikwijls ineenloopend, door de wet scherp moesten worden afgescheiden om misbruik te voorkomen. Maar deze afscheiding heeft ten gevolge gehad, dat allerlei twisten en geschillen ontstonden, juist zooals in den bloeitijd der gilden. In den laatsten tijd zijn niet minder dan 2522 dezer geschillen door verschillende autoriteiten beslecht. Hoe groot de onderlinge naijver is kan uit eenige voorbeelden blijken. Een timmerman had een doodkist gemaakt en werd deswege aangeklaagd; nadat allerlei commissiën gehoord waren werd ten slotte uitgemaakt, dat het maken van doodkisten tot den werkkring der meubelmakers behoorde. Een ijzerhandelaar beliep boete, omdat hij grafkruisen had doen vergulden door personen, die niet als vergulders fungeeren mochten. Daarentegen werd een steenhouwer, die de letters van een door hem vervaardigde zerk zelf verguld had, vrijgesproken. Of een meubelmaker zijn werk zelf mag politoeren, is nog niet uitgemaakt.

De schrijver haalt nog meer van dergelijke, ongetwijfeld sprekende voorbeelden aan, b.v. hoe een eerzaam meubelmaker in Neder-Oostenrijk veroordeeld werd tot *f* 5 boete, omdat zijn vrouw hem geholpen had, of hoe in Stiermarken werd beslist dat de *„Suppenaufschpeisenverzeugung"* een afzonderlijk vak is, dat alleen door daarvoor gediplomeerden mag worden beoefend.

Uit dit alles wordt, zooals niet te verwonderen is, de conclusie getrokken, *„dass das Studium der Oesterreichischen Verhältnisse uns davon abhalten sollte, den Befähigungsnachweis einzuführen."*

In het laatste deel van het boekje wordt de vraag besproken, of het gelegenheid geven tot het afleggen van proeven van bekwaamheid, om daardoor een diploma te kunnen uitreiken, in onzen tijd al dan niet wenschelijk is. De wenschelijkheid daarvan wordt door de voorstanders betoogd op drie gronden, 1°. om het handwerk in technisch opzicht vooruit te doen gaan en den beoefenaars daarvan een goede opvoeding te geven; 2°. om de verbruikers waarborg te geven dat zij goede waar zullen ontvangen; 3°. om de beoefenaars van eenig handwerk tegen te groote concurrentie te beschermen.

De schrijver gaat nu na, wat daarvan werkelijk aan is. Hij erkent dat het streven, om het handwerk in technisch opzicht vooruit te doen gaan, alle waardeering verdient. Hij meent evenwel, dat examens of het afleggen van proeven daartoe niets zullen bijbrengen, omdat alleen diegenen een handwerk in

technisch opzicht zullen omhoog doen gaan, die met lust en ijver zich daarop toeleggen, en deze waarborg wordt niet verkregen door het afleggen van een examen, na afloop waarvan de geslaagden maar al te veel op de behaalde lauweren gaan rusten.

Heeft nu het publiek door de diploma's eenigen waarborg goed bediend te zullen worden? De schrijver betwijfelt dit; zelfs al wordt het examen nog zoo glansrijk afgelegd, dan blijft het nog de vraag of de candidaat ook in zijn verder leven altijd zoo zijn best zal doen. In de meeste vakken is daarenboven het afnemen van een examen zeer moeilijk, ja haast onmogelijk, omdat de eischen, die in de practijk gesteld worden, zoo uiteenloopen. Een schoenmaker b.v. moet zoowel verlakte dansschoenen als zeelaarzen kunnen maken; ook alle qualiteiten, die daartusschen liggen, worden hem gevraagd. Hoe kan nu een examen doen zien, of hij zijn vak in den geheelen omvang verstaat? Met een timmerman is het niet anders en zoo heeft zich in de practijk een specialiteiten-stelsel ontwikkeld, waarmede eene examen-commissie onmogelijk rekening zou kunnen houden.

Er wordt hiertegen, zegt de schrijver, aangevoerd dat de Staat allerlei examens doet afnemen. Maar, vraagt hij, ieder arts en advocaat is geëxamineerd, en toch weet het publiek onderscheid te maken, en den knappe van den minder bekwame te kennen. De Staat verlangt geen examen van een kunstschilder, van een zanger, van een schrijver.

Mocht niemand schilderen of zingen of schrijven, zonder eerst een diploma verkregen te hebben, dan zou men dit eenvoudig belachlijk vinden, en toch zal iedereen toegeven dat schilder, zanger en schrijver eerst heel wat gestudeerd moeten hebben, voor zij in het openbaar kunnen optreden. Maar een rechter, een leeraar, een onderwijzer, een arts, een apotheker moeten examen doen, omdat zij een veel grootere verantwoordelijkheid dragen dan de genoemde artisten. Is een apotheker onbekwaam, dan kan hij u vergiftigen; een onbeholpen schilderstuk, een valsch gezongen aria, een slecht geschreven boek hebben zulke noodlottige gevolgen in den regel niet. Verstaat nu b.v. een schoenmaker zijn vak niet, dan zullen u zijn schoenen knellen of op andere wijze onaangenaam zijn; als gij dan echter weer schoenen noodig hebt, gaat gij . . . naar een ander!

De schrijver acht het niet waarschijnlijk, dat na de invoering van examens het handwerk op een hooger peil zal komen dan thans. Zelfs in de bouwvakken verwacht hij van examens geen heil, al geeft hij toe dat het invoeren van diploma's daar verdedigd zou kunnen worden met de bewering, dat slecht uitgevoerde bouwwerken gevaarlijk voor het algemeen zijn. Ook erkent hij, dat hier het publiek pas oordeelen kan als het de gebreken van een gebouw in de practijk ondervindt en in den regel een huurcontract voor een aantal jaren reeds geteekend is. Maar hij wijst er tevens op, dat het slecht uitvoeren van bouwwerken niet op rekening gesteld moet worden van de ambachtslieden, doch dat gewetenlooze bouwspeculanten, dikwijls geheel buiten het vak staande, daarvoor verantwoordelijk zijn. Verbetering is hier, door invoering van examendwang, zeker niet te krijgen.

Dr. Stieda gaat dan na, welken invloed het diplomeeren in verband met de gedeeltelijke invoering van het oude gildewezen, op het beperken der concurrentie zal kunnen hebben. Deze beperking was reeds sedert den eersten tijd der gilden het doel, waarnaar vóór alles werd gestreefd. Zoo was het in de steden meestal alleen aan inwoners geoorloofd, lid van een gild te worden; iedere stad was alleen op het voordeel der ingezetenen bedacht en in den ouden tijd zag men nog niet in, dat de bloei van industrieën, die beschermd worden, plaats vindt op kosten der stadsbewoners. Langzamerhand evenwel begon men ook de nadeelen van deze beperking der concurrentie te zien, en toen, in het begin dezer eeuw, het ieder vrijstond zijn bedrijf uit te oefenen hoe en waar hij verkoos, meenden velen dat nu het gildewezen voorgoed begraven zou zijn.

Nu evenwel klaagt niet het publiek, doch de handwerkslieden en meenen zij, dat het invoeren van verplichte diploma's aan veel ongewenschte concurrentie een einde zou maken. Maar de schrijver toont aan dat dit alles tegen den grootsten concurrent, de groote industrie, niets zal helpen en dat alleen coöperatie de kleine bazen voor algeheelen ondergang op den duur zal kunnen bewaren.

Na dus te hebben aangetoond, dat de voordeelen van het van Staatswege invoeren van verplichte vakexamens zullen uitblijven, staat de schrijver nog eenige oogenblikken stil bij de nadeelen, die onvermijdelijk uit iedere staatsinmenging ten deze moeten voortvloeien. Wat is fabrieksarbeid, wat is handwerk, ziedaar reeds een vraag, die niet onopgelost kan blijven, als men vak-examens wil instellen. Wanneer een timmermansbaas zich een motor aanschaft, en enkele deelen van zijn bedrijf machinaal laat verrichten, mag hij zich dan fabrikant noemen? Heeft een ververij, een klokkengieterij, een hoedenmakerij, een steendrukkerij het karakter van een fabriek, of behooren die inrichtingen tot de handwerksnijverheid? Bij de beantwoording dezer vragen is willekeur moeilijk te vermijden.

Een verder nadeel der vak-examens is dat zij, en dit kan moeilijk anders, door concurrenten van den candidaat worden afgenomen. Allerlei onaangenaamheden komen daaruit voort, zooals de geschiedenis van het gildewezen duidelijk leert.

Eindelijk wordt erop gewezen, hoe veel last de juiste afpaling van ieders bevoegdheid tot het uitoefenen van een bedrijf zal veroorzaken. De bestaande regeling in Oostenrijk blijkt in de practijk niet te voldoen. Ook bij de examens, of het afnemen van proeven van bekwaamheid, zal het juist bepalen der grenzen tal van moeilijkheden geven. Een dorpssmid behoeft niet zoo ontwikkeld te wezen als een smid in een groote stad; de smeden der groote steden hebben weer allerlei specialiteiten. Zal er nu één universeel smidsdiploma worden ingevoerd, dan staat het te vreezen dat de eischen, daarbij te stellen, voor den een veel te hoog, voor den ander onvoldoende zullen zijn.

Ook op de meer en meer in zwang komende verdeeling van den arbeid, die telkens nieuwe specialiteiten doet ontstaan, wordt door den schrijver gewezen. Met dit alles bij de examens rekening te houden, zou onmogelijk wezen; zij kunnen zich uit den aard van de zaak slechts tot het vak in zijn ganschen omvang bepalen, en zoo zal het gevolg zijn dat ambachtslieden, die één onderdeel van hun vak als specialiteit beoefenen en dit doen tot volkomen genoegen hunner klanten, nooit een diploma kunnen behalen, omdat zij hun vak in zijn geheelen omvang niet kennen. Deze lieden zouden, hoe bekwaam zij overigens ook zijn, door invoering der verplichte diploma's zich den grond onder de voeten zien wegzinken.

Dr. Stieda ziet dus in de invoering van diploma's, althans wanneer die verplicht gesteld worden, geen heil, en wij zijn het volkomen met hem eens. Het Chineesche examensysteem, dat in de moderne wereld

meer en meer vorderingen maakt, leidt tot weinig bevredigende resultaten. Ingenieurs en architecten kunnen nu te Delft diploma's krijgen, opzichters kunnen zich door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst laten diplomeeren, bazen en gezellen kunnen in Den Haag proeven van hun bekwaamheid afleggen en zich zoo een getuigschrift verschaffen.

Al deze gediplomeerden klagen echter, dat de maatschappij de waarde hunner met zooveel moeite verkregen getuigschriften niet voldoende inziet. De ingenieurs en architecten zien zelfs door het Rijk de hoogste bouwkunst-betrekkingen gegeven aan personen van groote bekwaamheid .... maar zonder diploma; de gediplomeerde opzichters worden door de architecten en ingenieurs achter gesteld bij mannen, die bij geschiktheid, veeljarige ervaring bezitten; de van getuigschriften voorziene bazen en gezellen komen niet beter vooruit dan hunne ongediplomeerde collega's, die ook goed werk leveren.

Al deze gediplomeerden vinden natuurlijk de concurrentie, hun op deze wijze aangedaan, onbillijk. Lag het aan hen, eene regeling als de Oostenrijksche ware hier reeds lang ingevoerd. Men is hier in Nederland echter niet bijster op dwang gesteld, en daarom gelooven wij niet, dat examens, op de wijze als daarte-lande, bij ons ooit zullen inheemsch worden.

Toch hebben wij gemeend, dat de inhoud van het boekje van Dr. Stieda voor onze lezers belang zou hebben; in het bijzonder bevelen wij de lezing van dit werkje aan in kringen, waar men thans zoo voor de proeven van bekwaamheid, af te leggen door aanstaande meesters en gezellen, ijvert.

JOHANNES FRANSE.

In den ouderdom van 44 jaren overleed te Amsterdam den 9 October ll. de beeldhouwer Johannes Franse. Ofschoon hij Haarlemmer van geboorte was, heeft hij toch zijn meeste werken uitgevoerd in de hoofdstad des Rijks, waar hij zich een vijftiental jaren geleden vestigde. Bescheiden, misschien al te bescheiden, zag hij zijn werken niet zoo gewaardeerd, als zij verdienden.

Franse heeft zich, in hoofdzaak, tot het maken van ornementwerk bepaald; als ornementist had hij zijns gelijke niet, zooals ieder architect, die met hem in aanraking kwam, zal hebben ervaren. Van het vluchtigste krabbeltje, hem gegeven, wist hij iets bevredigends tereclit te brengen.

Het liefst ontving hij uitvoerige teekeningen en dan ontzag hij geen moeite om de intentiën van den bouwmeester recht te doen weervaren. In alle stijlen was hij thuis, maar het meest welkom was hem dat werk hetgeen hem gelegenheid gaf, zich onmiddellijk op de natuur te inspireeren.

Zijn laatsten arbeid van beteekenis was het ornementwerk van het Gemeente-museum te Amsterdam en daar kon hij van zijn smaak en zijn ernstige natuurstudie schoone bewijzen geven. Toen hij met dit werk bezig was, hebben wij verscheidene malen zijn atelier bezocht; al de planten, dieren en verdere voorwerpen, die in de ornementatie van het Museum te pas kwamen, waren daar in natura aanwezig en werden met angstvallige zorg bestudeerd, eer Franse zich tot het modelleeren van het eigenlijk ornement zette.

De vruchten van deze nauwgezette studie zijn thans aan het Museum te zien; zoolang dat gebouw zal staan, zullen de fraai gecomponeerde ornementen den naam van Franse, den te vroeg ontslapen kunstenaar, levendig houden.

GEVOELSBOUWKUNST.

Het Stedelijk Museum te Amsterdam heeft andermaal iemand naar de pen doen grijpen. Het is ditmaal een zekere heer Van der Pek, die er in *De Kroniek* over aan het woord is.

Wij hebben niet het genoegen dezen heer te kennen, doch, daar zijn opstel onder de rubriek „Bouwkunst" van het gele weekblad een plaats vond, meenen wij te mogen aannemen dat de heer Van der Pek de architectuur, zij het dan als *„amateur"* of wel als *„professional"*, beoefent.

Wederom kan het ons doel niet zijn met den heer Van der Pek in debat te treden over de critiek, die hij over het nieuwste Amsterdamsche monument meent te moeten uitoefenen. Indien wij ondertusschen toch enkele woorden aan zijn opstel wijden, dan geschiedt dit om onzen lezers eens weder een blik te gunnen op de bouwkunstleer, door de jongeren heden-ten-dage voorgestaan.

De heer Van der Pek behoort, zijn beschouwingen laten daaromtrent geen twijfel over, tot die jongeren. Zijn hoofddenkbeeld, dat de architectuur vóór alles moet zijn „gevoelsbouwkunst", zou onmogelijk in het brein van een man, vergrijsd in het vak, kunnen zijn opgekomen.

„Gefühl ist alles" zei reeds Göthe, en de heer Van der Pek zegt hem dit na. Het is tegenwoordig een tijd van gevoelsmenschen, van etherische wezens, op wie het bekende *„les délicats sont malheureux"* volkomen van toepassing is. En nu is de schrijver in *De Kroniek* waarschijnlijk een dier delicaten, wier fijnbewerktuigde ziel, in een broos lichaam huizend, uit den droeven opslag hunner donkere oogen, uit de bleeke tint van hun wangen spreekt.

Voor menschen, dus aangelegd, is de bouwkunst zeker niet het aangewezen vak. Zij mogen, in hun jeugdige onervarenheid, droomen van een gevoelsarchitectuur, zij kunnen dien zoeten waan slechts blijven koesteren, zoolang zij verre van de practijk blijven. Moeten zij wezenlijk gaan bouwen, dan scheurt de ruwe werkelijkheid met wreede hand het ijle web hunner gevoelskunst uiteen.

Zij zien met minachting neer op een man „die is op de hoogte van het bouwvak, dat wil zeggen, die weet hoe men een gewelf maakt en hoe men een kap samenstelt, hoe een trap, een deur, een raam enz. enz. in elkaar zitten en die in staat is de distributie te maken van een gebouw, dat aan zekere voorwaarden moet voldoen". Ook zelfs als die man „portalen aan trappen, trappen aan gangen, gangen aan kamers en zalen weet te verbinden, zoodat het geheel dienstig wordt voor een bepaald doel", is dit den heer Van der Pek slechts een ergernis. Komt daar nu nog bij, dat „hij kennis heeft van kalk, van tras en van cement, baksteen, bergsteen, lood, hout, ijzer enz. enz., en is hij in staat een kelder te maken die droog is, en daken die niet lekken, maakt hij goede bestekken en kloppende begrootingen, is hij ervaren in oudheid- en wapenkunde", dan maakt dit, zegt de heer Van der Pek, nog niets uit. *Gevoel* is het eenige noodige volgens hem.

De heer Van der Pek is nog in het tijdperk, dat iemand zich verbeeldt, zijn fantasie in „mooie interieurs" en „goed gecontourcerde gevelaanzichten" te kunnen laten zwelgen, dat men een gebouw naar eigen inzicht kan „componeeren" juist als de musicus zijn symphonie. De heer Van der Pek denkt nog, als wij allen toen wij jong waren, dat „voorspronge" alleen maar voor de aardigheid, om effect te verkrijgen, gemaakt worden, dat men, zich „artiest" (let wel, met *ie*) voelende, die voorspongen naar welgevallen maken of vermijden kan.

De werkelijkheid bestaat voor den schrijver in *De Kroniek* nog niet. In „zakgoten" ziet hij slechts een middel om „tegen de lucht een contour van beteekenis te geven", juist zooals een schilder hier of daar op zijn doek een paar tinten neerzet, die het „doen". Maar de heer Van der Pek bedenkt nog niet, dat doek en verf betrekkelijk goedkoop zijn, en dat de materialen, waarmede de bouwmeester werkt, daarmede vergeleken, al bijzonder kostbaar genoemd mogen worden.

Het zal den heer Van der Pek wel gaan, als velen onzer; komt hij eenmaal in de practijk, dan ziet hij zich zijn idealen een voor een ontzinken. Blijft hij dan de gevoelsmensch, die hij nu is, dan zal hij, geheel gedésillusionneerd, er de bouwkunst wel al gauw aan geven en gedichten gaan maken, drama's gaan schrijven of iets dergelijks doen, waarbij niets dan wat papier en een pen noodig is en waarbij hij zijn gevoel zuiver op het maagdelijk wit kan uitdrukken.

Een „artistiek gevoelig gemoed", ziedaar wat de heer Van der Pek, en met hem vele der hedendaagsche jongeren, als het eenige noodige voor een bouwmeester achten. Dit is een verschijnsel, waarop wel eens mag worden gewezen. Zooals wij reeds zeiden, en zooals het meerendeel onzer lezers reeds bij ervaring weet, is deze vooropstelling van het „gevoel" voor de practische bouwkunst van weinig waarde. Zij past evenwel uitnemend bij de vage bespiegelingen, die op het oogenblik — wij merkten het reeds vroeger op — in den smaak zijn.

Moet dan de bouwmeester een man zonder gevoel zijn? Dat zij verre. Maar hij zal, onzes inziens, dit moeten toonen op andere wijze dan de heer Van der Pek blijkbaar wil. De bouwende bouwmeester zal, in de eerste plaats de eischen der practijk (bij wier verwaarloozing geen goed gebouw mogelijk is) in het oog houdende, zijn gevoel daarin moeten doen blijken, dat hij, ofschoon aan al die eischen voldoende, toch overal het oog van den deskundigen beschouwer door goede ensembles en behaaglijke, oorspronkelijke details weet te boeien.

Naar onze meening, die, gelukkig, in vakkringen door velen gedeeld wordt, is de bouwmeester van het Stedelijk Museum te Amsterdam daar wel in geslaagd. Hij heeft zijn gevoel gesteld onder de controle van zijn verstand en al moge de heer Van der Pek dit nu afkeuren, wij zijn overtuigd, dat, hadde de bouwmeester anders gehandeld, het bouwwerk een veel minder geschikt gebouw zou zijn geworden dan het nu is.

HET KERKGEBOUW TE SCHAGEN.

In ons nommer van 7 September jl., bladz. 283, werd eene beschrijving gegeven van de St.-Christoffelkerk, die onlangs door brand vernield werd en ook een en ander medegedeeld omtrent de beide graftomben, die zich in het koor dier kerk bevonden.

Dezer dagen werd door Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, waarnemend directeur van het Rijksmuseum voor Geschiedenis en Kunst te Amsterdam, een onderzoek ingesteld, in hoeverre deze grafteekenen nog geschikt zullen zijn om in het Rijksmuseum te worden geplaatst, waarvoor zij door kerkvoogden der Hervormde gemeente te Schagen ter beschikking van de Regeering zijn gesteld.

Bij dit onderzoek bleek dat de zerk, die het midden in het koor staande graf van den eersten Heer van Schagen dekt, voor dat doel nog voldoende geschikt is. Het grootste deel dier zerk en de stukken, die op het grafgewelf gevallen waren of in het koor verspreid lagen, zijn met zorg ingepakt om ze naar Amsterdam te verzenden.

Van de tweede graftombe, die van Heer Johan van Schagen en zijne gemalin Anna van Assendelft, is niets overgebleven dan een vormlooze massa van stukken zwart marmer. De daarbij behoorende twaalf schoone, uit marmer gehouwen wapenschilden, waren door het vuur zoodanig aangetast, dat zij bij de geringste aanraking tot puin vielen. Van dit kunstwerk is niets overgebleven, dat geschikt was om naar het Rijksmuseum te worden overgebracht.

Bij het onderzoek naar den toestand der muren van het koor der kerk, werd in den zuid-oostelijken muur eene nis ontdekt, in het vlak van den muur dichtgemetseld en overgepleisterd, en waarvan de overgebleven inwendige ruimte gevuld was met losse steenen. Het bovengedeelte der nis is gelekt door een in Gothischen stijl gehouwen rooden zandsteen. Men vermoedt, dat deze nis indertijd gediend heeft tot berging van een reliquieënkast. Het moet als een merkwaardigheid worden beschouwd, dat in dit bouwwerk zooveel roode zandsteen is verwerkt, van dezelfde soort als in het Heidelberger Slot voorkomt.

Onder het van den toren afkomstige ijzer is een zoogenaamde veldslang of steenstuk gevonden. Het is een vuurmond uit de 15e eeuw, vermoedelijk afkomstig van het in 1440 door Heer Willem te Schagen gebouwde slot, waarvan nog slechts twee torens zijn overgebleven, welke thans de eenige historische herinneringen zijn van het bestaan der eertijds machtige Heerlijkheid van Schagen.

In het onderste gedeelte van den toren vond men vóór den brand een kruisgewelf, waarvan door het neerstorten der klokken en der zware balken niets is overgebleven dan de ondereinden der vier gewelfribben, rustende op kraagsteenen van gehouwen steen, menschenkoppen voorstellende. Zeer vermoedelijk zullen deze kraagsteenen, evenals de bovenvermelde veldslang, door het Gemeentebestuur niet worden opgenomen onder den openbaren verkoop van de ruine van den toren. Deze verkoop is bepaald op Dinsdag 15 October a.s.

Bij het transport van de kist, waarin de zerk en verschillende stukken met zorg waren ingepakt, had een ongeluk plaats, waardoor de omkisting uit elkander sprong; het schijnt dat de beschadiging van ernstigen aard is.

TENTOONSTELLING TE HEERENVEEN.

In Maart of April van het volgende jaar zal te Heerenveen een tentoonstelling worden gehouden van voorwerpen, vervaardigd door handwerkslieden.

De tentoongestelde voorwerpen zullen in drie groepen worden gesplitst:

a. Voorwerpen, vervaardigd door handwerkslieden of daglooners (mannen en vrouwen) of door patroons, zonder de hulp van andere werklieden;

b. Voorwerpen, vervaardigd door handwerkslieden of daglooners (jongens of meisjes), die op 1 Januari 1896 den leeftijd van twintig jaren nog niet bereikt hebben. De keuze der in te zenden voorwerpen is aan den inzender overgelaten; alle vakken van nijverheid kunnen mededingen; de voorwerpen moeten echter eigenhandig door den inzender zijn vervaardigd.;

c. Voorwerpen, vervaardigd door handwerkslieden in Schoterland, Haskerland of Engwirden, die werkzaam zijn bij een patroon of voor eigen rekening hun bedrijf uitoefenen.

Voor deze laatste rubriek is de keuze beperkt tot de volgende inzendingen:

voor smidswerk: het maken van een gesmeed-ijzeren uithangbord;

voor timmerwerk: het maken van een kamertrap, niet hooger dan 2.5 M.;

voor mandemakers: het maken van een mandje;
voor mattenvlechters: het maken van een vloermat voor vestibule, veranda of rijtuig;
voor meubelmakers: het maken van een éénpersoons waschtafel;
voor schilders: het schilderen van een paneel als imitatiehoutwerk;
voor houtsnijders of figuurzagers: het maken van een kistje tot berging van sigaren;
voor kartonwerkers: het maken van een doos voor het bergen van brieven of schrijfbenoodigdheden.

Bij de beoordeeling dezer voorwerpen zal vooral worden gelet op de juiste beantwoording der opgaaf, op de zorgvuldige bewerking en den smaakvollen vorm, in verband met den prijs.

Voor de best gekeurde voorwerpen in elk der genoemde rubrieken zal worden toegekend: een diploma met kunstvoorwerp.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vergadering van Zaterdag 28 *September* 1895.

De eerste vergadering in het winterseizoen werd voorafgegaan door een kunstbeschouwing van het plaatwerk „Die Mappe", welwillend door den heer J. van Dam afgestaan. Met belangstelling werd het teruggestelde bezichtigd.

Na de opening der vergadering werd den heer Van Dam door den Voorzitter dankgezegd en, na lezing der notulen, door de afgevaardigden naar de Mei- en September-vergaderingen verslag uitgebracht.

Uit het verslag der Mei-vergadering bleek dat door de Maatschappij het besluit was genomen dat in 't vervolg door de Afdeeling geen afdeelingsleden mogen worden aangenomen, maar deze voortaan alleen kunnen gevormd worden uit gewone of kunstlievende leden der Maatschappij. Tevens werd daarbij bepaald, dat na 5 jaren geen afdeelingsleden meer in de Afdeelingen mogen zijn.

Dat besluit is voor de Afdeeling Leiden, die voor het grootste deel uit afdeelingsleden bestaat, een hoogst ongunstige bepaling, want de leden, die niet genegen zijn boven de contributie van de Afdeeling nog 5 of 15 gulden te betalen voor kunstlievend of gewoon lid der Maatschappij, zullen als afdeelingslid moeten bedanken.

Ingevolge de genoemde besluiten gaf de secretaris een kort overzicht van het doel en den werkkring der Maatschappij en toonde het nut van aansluiting van alle bouwkundigen in Nederland aan.

Spreker eindigde met een opwekking tot toetreding tot het lidmaatschap der Maatschappij. Veel uitwerking had de toespraak niet, daar na een uitgebreide discussie door een der leden het voorstel werd gedaan het Bestuur te verzoeken te overwegen of het gewenscht zou zijn binnen korten tijd van de Maatschappij te scheiden; de Afdeeling Leiden zal door de genomen besluiten spoedig scheuruitgaan.

Na nog vele besprekingen over het zelfstandig optreden der afdeeling, besloot het Bestuur het voorstel te overwegen en in een der volgende vergaderingen rapport uit te brengen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

202ste vergadering van Woensdag 9 *Oct.* 1895.

Bij afwezigheid van voorzitter en vice-voorzitter werd de vergadering geopend door den penningmeester, den heer J. A. van der Sluijs Veer, terwijl de notulen werden gelezen door den heer Paul J. de Jongh, die reeds als 1e-secretaris aan de bestuurstafel had plaats genomen. De heer Kromhout, inmiddels ter vergadering verschenen, vond daarin aanleiding de Vergadering geluk te wenschen, om reden de heer De Jongh reeds zoo menigmaal gebond heeft voor de belangen van het Genootschap te ijveren.

Ingekomen was een schrijven van den heer Frans Boerema, subsidie vragende voor de uitgave van een „Tijdschrift voor versiering skunst", waarvan een groot aantal der meest talentvolle artisten zullen medewerken en waarvoor ook toezegging der medewerking van verschillende buitenlanders ontvangen is. Na eenig debat wordt in principe tot het verleenen van subsidie besloten en aan het Bestuur overgelaten te onderzoeken of de kas van het Genootschap zulks toelaat.

Een zevental antwoorden op de prijsvraag „Titelblad voor *Ars Architectonica*", waren in het lokaal tentoongesteld en zullen nog ongeveer 14 dagen ter bezichtiging blijven.

De heer J. Bossing hield nu zijn bijdrage, getiteld „Ideeën". Spreker gaf in korte doch krachtige woorden een overzicht van wat bouwkunst tegenwoordig is en wat zij eigenlijk zijn moest. Met belangstelling werd dit onderwerp gevolgd, waarna de Voorzitter den heer Bossing verzocht deze bijdrage voor het Genootschapsorgaan af te staan.

De heer Lauwerik vroeg inlichting waarom het artikel getiteld „Ignobel", in het weekblad „Architectura" van 5 Oct., zonder noot van de redactie was opgenomen, daar toch hierin de eere-voorzitter van het Genootschap wordt aangevallen. De heer Kromhout antwoordde dat dit artikel voorkomt onder de ingezonden stukken.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In zake de prijsvraag, uitgeschreven door de „Vereeniging tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid" alhier, voor een diploma, geschikt om door haar te worden uitgereikt als onderscheiding aan een werkman voor betoonde bekwaamheid en plichtsbetrachting, kan worden medegedeeld dat de hoogste prijs voor de schets van zulk een diploma werd toegekend aan den heer Henri Leeuw Jr. te Nijmegen. Premies verkregen de heeren: Beurkman en Kerling alhier, en Lauwerik te Amsterdam.

Amsterdam. Maandag 28 October, des namiddags te drie uren, zal de uitreiking der bekroningen in de groote zaal van het hoofdgebouw der tentoonstelling plaats vinden. In den avond van dien dag zal het uitvoerend comité een afscheidsmaal aanbieden aan de autoriteiten en verschillende bij de tentoonstelling betrokken personen.

De trekking van de loterij zal plaats hebben op Maandag 13 Jan.

— De Gemeenteraad heeft afwijzend beschikt op het verzoek van H. H. Timmer c. s. om de terreinen, waarop thans „Oud-Holland" gevestigd is, na het sluiten der tentoonstelling nog eenigen tijd in gebruik te mogen houden. Het ongunstig praedvies van B. en W. was gegrond op het gevaar van brand, waaraan de houten huisjes onderhevig zijn.

— Dinsdag is in 't nieuwe Stedelijk Museum gevierd het huldeblijk, Jozef Israëls door een comité van eenige Amsterdammers ter gelegenheid van zijn 70en verjaardag aangeboden. Het stelt Israëls voor zittende op een rieten stoel, met het palet in de linker-, het penseel in de rechterhand. De statuette, door Leenhoff gemodelleerd, is door Thiébaut te Parijs gegoten.

— Burgemeester en Wethouders hebben bekendgemaakt, dat de Jury, benoemd tot het beoordeelen der kunstwerken en het toekennen der gouden eerepenningen van gemeentewege, uitgeloofd bij gelegenheid der tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, die onderscheidingen heeft toegewezen aan:

Mejuffrouw Geo Schwartze te Amsterdam, (Pleistergroep); de heeren E. A. Breton, te Courrières (Pas de Calais); P. J. C. Gabriël, te Scheveningen; H. J. Haverman, te 's-Gravenhage; J. C. Heijberg, te Rotterdam en Ferd. G. W. Oldewelt, te Amsterdam.

De Jury was samengesteld uit de heeren Jozef Israëls, voorzitter, Prof. Aug. Allebé, G. H. Breitner, Prof. F. Leenhoff, Jacob Maris, Prof. Rud. Stang en Prof. N. van der Waay.

— Bij B. en W. der hoofdstad bestaat het voornemen eenwijziging te brengen in de regeling der bouwpolitie en aan het hoofd van de vijf bouwopzichters een inspecteur te stellen. In de voordracht, bij den Gemeenteraad ingekomen, wordt opgemerkt dat het toezicht sinds 1877 aan vijf bouwopzichters is opgedragen en dat dit getal in vergelijking met Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht te gering is, zonder daarom voorloopig termen te vinden om verder te gaan dan tot de benoeming van een inspecteur van het bouwtoezicht op eene jaarwedde van *f* 2500 tot *f* 3500. Het ligt in de bedoeling dezen chef niet te kiezen uit de thans fungeerende opzichters en de tractementen der laatstgenoemden te bepalen op *f* 1500 tot *f* 2500 per jaar.

De heer C. V. Gerritsen, op wiens initiatief deze wijziging wordt voorgesteld, heeft verklaard bij aanneming der voordracht door den Gemeenteraad, het door hem in gelijken zin gedane voorstel in te trekken.

Rotterdam. Voor de societeitszaal der Katholieke Leesvereeniging is, naar een ontwerp van den architect van het gebouw, den heer Van de Sandt, door den bezitbouwer, den heer L. P. Strenké, een groote kist van eikenhout gebeeldhouwd, met een dozijn zinnebeeldige figuren en het gekleurde wapen der Vereeniging. Het aanwerk is er reeds in aangebracht en dezer dagen zal het geheele op den hoogen schoorsteen van het genoemde lokaal geplaatst worden.

Groningen. Voor de vacature, ontstaan door het eervol ontslag aan den heer J. H. Egenberger, als directeur der Teekenacademie „Minerva" verleend, hebben zich 17 sollicitanten aangemeld.

Leeuwarden. In de Dinsdag gehouden vergadering van den Gemeenteraad was het voornaamste punt van behandeling de vaststelling van eene nieuwe verordening, regelende den rang, het getal, de benoeming, de bezoldiging enz. der ambtenaren en werklieden bij de gemeentewerken en, in verband hiermede, van eene nieuwe instructie voor den directeur der gemeentewerken. Beide ontwerpen werden in hare hoofdbepalingen, behoudens eenige veranderingen van redactie vastgesteld. Bij de nieuwe instructie wordt thans den directeur verboden: 1o. eenige openbare betrekking, behoudens de betrekking van brandmeester of eenig beroep of eenige nering uit te oefenen, of middellijk of onmiddellijk deel te nemen aan pachten, leveringen of aannemingen, rechtstreeks of zijdelings ten behoeve der gemeente of van gemeentelijke instellingen; 2o. zich hetzij binnen of buiten de gemeente te belasten met het opmaken van ontwerpen, teekeningen, bestekken of begrootingen van kosten van werken ten behoeve van anderen of het toezicht over zoodanige werken uit te oefenen.

Dordrecht. Op de Gemeentebegrooting voor 1896 is een bedrag van *f* 1200 uitgetrokken voor de restauratie van het poortje van het voormalig Vrouwenhuis en het is te hopen, dat de Raad zich met dit voorstel zal vereenigen. Het Ouderenvrouwenhuis werd in 1625 vanwege de stedelijke regeering ter plaatse van het voormalige Baggijnhof gesticht en na 1799 tot verschillende andere doeleinden gebruikt als soephuiskerij, kazerne, enz.; in 1840 werd een deel ingericht als bewaarschool en in 1860 een vleugel voor den loop van een nieuwe school weggebroken.

Gelderland. Dezer dagen is vanwege het Technisch Bureau J. van Hasselt en De Koning te Nijmegen, een opneming gedaan van een gedeelte riviervak van de Linge, dat in onderhoud is bij het „District van Buren", beginnende aan de Bisschopsgraafsche sluis nabij Geldermalsen tot het Beestsche Veer, lang 4.5 K.M. voor het opmaken van een begrooting van kosten, teneinde bovengenoemd riviervak op de vereischte diepte te brengen. Door het stoombootenverkeer hebben de oevers veel van afslag te lijden, zoodat ook op de meest bedreigde punten oeververdediging zal moeten worden aangebracht. Naar men vernomen, zullen de oostelijker gelegen districten in een volgend jaar eveneens overgaan tot het op diepte brengen van hun vakken.

PERSONALIA.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië zijn benoemd tot hoofdingenieur 2e kl., de ing. 1e kl. Th. W. C. Herckenrath; tot ing. 1e kl., de ings. 2e kl. J. C. Heijning en J. Ilcken; tot ing. 2e kl. de ing. 3e kl. D. A. Koster; tot ing. 3e kl., de adsp.-ings., Jhr. F. L. C. van Doorn en P. J. Fritdin.

— Bij de expl. der Staatsspoorwegen op Java is benoemd tot opzichter-machinist 2e kl. en gedetacheerd bij den aanleg der lijn Probolinggo—Pasuruan, de ambt. op non-act. A. H. Altmann, laatstelijk die betrekking bekleed hebbende.

— Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken is tot en met 31 December 1895, benoemd tot assistent voor de burgerlijke bouwkunde aan de Polytechnische School te Delft, J. J. L. Bourdrez, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage.

— Bij beschikking van den minister van waterstaat is de heer J. R. Vos op Ameland benoemd tot buitengewoon opzichter bij het vergrooten der Willemshaven te Harlingen.

— Tot opzichter der 3e klasse bij den provincialen waterstaat in Gelderland is benoemd de heer B. Vegter, thans opzichter bij het bureau der gemeentewerken te Arnhem.

— De heer B. J. Stans heeft, wegens hooge leeftijd, ontslag aangevraagd als fabriek van het hoogheemraadschap „Voorne" (Zuid-Holland).

— Tot teekenonderwijzer aan de Nuts-teekenschool te Scheveningen is benoemd de heer Jac. Jenezen.

ADVERTENTIEN.

Nederlandsche Maatschappij
VOOR
MONIER-WERKEN
TE AMSTERDAM.

Cement-IJzerwerken
volgens de systemen MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.

Waterdichte Werken,
als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Daken, Privaatputten, Kuipen enz. Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren.

BESCHERMING TEGEN BRAND.
Brandvrije Kelders.

KANTOOR:
3e Weteringdwarsstraat 36.
Werkplaats: **Jaagpad bij den Omval** *(Weesperzijde).*

RIBBENVERWARMINGSBUIZEN. — Haarlemsche IJzergieterij.

HOOFD-DEPÔTHOUDER
en Deskundig Installateur van
UITSLUITEND ECHT
gasgloeilicht van de Gasgloeilicht-Maatschappij van J. SELTEN,
aanbevelend:
H. LINDEMAN, Amsterdam.
N.-Z. VOORBURGWAL 183.
FABRIKANT VAN BADEN EN GEIJSERS, SNELVERWARMERS, GASORNEMENTEN enz., enz.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

STOOMTIMMER-
HOUTWOL-FABRIEK,
DIJKERMAN & DOIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

AANBESTEDING.

Op **Maandag 21 October** e. k., des middags 12 uur (lokale tijd) zal door de firma BLIJDENSTEIN & Co. te *Enschedé* in het Hotel *De Kloomp* aldaar worden aanbesteed:

Het bouwen eener STOOMKATOENSPINNERIJ, MACHINEKAMER, KETELHUIS, KANTOREN, enz., ter oppervlakte van pl. m. 8500 M², en het graven van een RESERVOIR ter oppervlakte van 3000 M², met verdere werken, op een terrein genaamd „de Ramshoeve" te Enschedé, aan den lokaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

GEDRUKT BESTEK met 3 TEEKENINGEN zijn van af Maandag 7 October e. k. op franco aanvrage en tegen contante betaling à *f* 10.00 per stel voor de Aannemers verkrijgbaar ten kantore van den Architect, doch worden op den dag der aanbesteding van de inschrijvers à *f* 8.00 per stel teruggenomen.

AANWIJZING zal geschieden op Zaterdag 19 October en den dag der aanbesteding teekens des voormiddags 9 uur.

Nadere INLICHTINGEN geeft:
G. BELTMAN A.Gzn.,
Architect.

Enschedé, 28 September 1895.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat).

Op **Dinsdag** den **15**den **October 1895**, des namiddags ten **2** ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te UTRECHT, van :

BESTEK No. 699.

Het uitvoeren van herstellingen aan het door ijsgang beschadigde remmingwerk aan de spoorwegbruggen over de Koningshaven te Rotterdam, de Oude Maas nabij Dordrecht en het Hollandsch Diep.

Begrooting *f* 3770.

De besteding geschiedt volgens § 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den **5**den **October** 1895 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* **0.50.**

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den **9**den **October** 1895, ten 10 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)* te **beginnen brug Oude Maas bij Dordrecht.**

UTRECHT, den **4**den **October** 1895.

Machinale Jalousiën Fabriek

voor **HUIZEN** en **BLOEMENKASTEN.** Concurreerende prijzen. ruimen voorraad.

S. BRUIGOM. Arnhem.

L. A. SCHENK.

S BRANDSTEEG S b d Leuvehaven ROTTERDAM.

HUIS- en SCHEEPSSMEDERIJ.

Herstelplaats van **Stoommachines, Gasmotoren** en andere **Werktuigen.**

Specialiteit in Scheeps- en Zolderlieren.

Assurantie Maat-schappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Portland Cement JOSSON & Co.

Hoofd Vertegenwoordiger *voor Nederland en Indiën* **A. E. BRAAT.**

— HANDEL IN BOUWMATERIALEN. — (4)

Adres: ROTTERDAM — **Nieuwe haven, No. 118.**

„ AMSTERDAM — **A. E. BRAAT, Fokke Simonsstraat, No. 74.**

Prijs concurreerend, dengd onder garantie.

BENNEWITZ & Co

Fabriek van Papierstûc en Staffstûc (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUISsch Y.

Brevet voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje, gebeel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à *f* 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

IJzergieterij GEBRs. HAMERS & A. JANSSENS

Maastricht.

Leveren op teekening en op model **Vliegwielen, Riemschijven, Kamwielen** enz., gedraaid en ruw in alle afmetingen.

GIETSTUKKEN voor STOOM- en andere WERKTUIGEN.

GAS- en HEKPALEN, KOLOMMEN enz. (1)

Monsters liggen ter bezichtiging aan het Bureau dezer Courant Ook verkrijgbaar bij den Heer J. H. P. JANSE, Marnixstraat 364, *meer dem.*

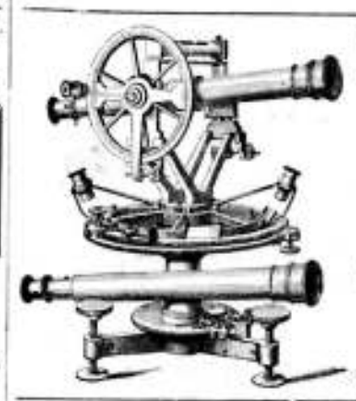

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN.** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.** WEEGWERKTUIGEN.

BRILLIANT RIJWIELEN

zijn in prijzen van *f* **135** tot *f* **300** te verkrijgen in het **MAGAZIJN** van

G. C. LELSZ.

Kerkstraat 221 bij de Vijzelstraat, Amsterdam.

BONDSRIJWIELHERSTELLER.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°42 ZATERDAG, 19 Oct. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het herwijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaats inte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE RENAISSANCE IN BELGIË.

De Gothiek had in de landen, die het tegenwoordig België uitmaken, zulke hechte wortels geschoten, dat het der Renaissance pas langzamerhand gelukte, die uit te rukken. Rombout Keldermans, een lid der architecten-familie, die in de 15e eeuw zoo grooten naam had, bouwde sedert 1517 voor Margaretha van Oostenrijk te Mechelen een paleis, waarbij hij zich van laat-Gothische vormen bediende. Maar de landvoogdes was daarmede niet tevreden, en ontbood daarom uit Frankrijk een meester, die den nieuwen stijl, uit Italië overgebracht, machtig was.

Van dezen architect, Guyot de Beaugrand, zijn de gevels met hunne fijne details, die geheel aan de Fransche vroeg-Renaissance herinneren, afkomstig. Boven de deuren en kruiskozijnen bevinden zich klassieke frontons, terwijl pilasters, kroonlijsten en consoles, naar de antieken gevolgd, de toppen versieren.

Deze sobere, geheel Fransche behandelingswijze vond bij de Vlamingen, die aan den rijkdom der laat-Gothiek gewend waren, geen navolging. Zij bleven zich van dien stijl voorloopig bedienen, zooals het in de weelderigste Flamboyantvormen opgetrokken raadhuis te Oudenaarde (1525—1535) het raadhuis te Gent (1533) en de St.-Jacobskerk te Luik (1513—1538) kunnen bewijzen.

Toen eindelijk de Renaissance de overhand begon te krijgen, werd ook aan haar de grootst mogelijke rijkdom gevraagd, en zij bleef niet in gebreke dien te geven. Bewijzen daarvoor leveren andere Mechelsche bouwwerken. Het huis „in den Zalm", van 1530—1534 gebouwd, heeft reeds een overvloed van ornement. Het bestaat uit drie verdiepingen, door horizontaal lijstwerk gescheiden; iedere verdieping heeft vier vensters met colonnetten daartusschen. Boven de vensters prijken ornementen, die, wat weelde betreft, zelfs niet voor die der Certosa te Pavia behoeven te wijken. Terwijl dit gebouw geheel uit gehouwen steen werd opgetrokken, is een huis in de Lieve-Vrouwestraat daarentegen van gebakken steen gebouwd, terwijl gehouwen steen slechts voor de versierselen is gebezigd. Ook hier zijn de ornementen der vensterstympans van een rijkdom, grooter dan de Renaissance in Frankrijk ooit ontwikkeld heeft.

Te Antwerpen duurde het tot na 1560, eer de Renaissance daar vasten voet kreeg. Het Raadhuis is van 1561—1566 gebouwd door Cornelis de Vriendt, genaamd Floris, een kunstenaar, die ook als schilder en beeldhouwer werkzaam geweest is en die zijn studiën in Italië gemaakt had. Deze Italiaansche opvoeding is voor den bouwmeester van twijfelachtig nut geweest. Het Raadhuis te Antwerpen bewijst, hoe hij zijn Vlaamschen aard verloochende, zonder intusschen tot het juist besef der Italiaansche tradities te komen. De gevel bestaat uit drie verdiepingen, waarvan de onderste in rustiekwerk behandeld is, terwijl de andere met Dorische en Jonische pilasters versierd zijn. Maar noch dit vertoon van klassiciteit, noch de kolossale topgevel met zijn beelden, wapenschilden en obelisken kunnen vergoeding geven voor het gemis aan locaal karakter, voor de on-Vlaamsche opvatting van het geheel.

Veel beter is het zoogenaamde koningshuis, het voormalig gildehuis der St.-Jorisschutters, in 1560 gebouwd. De Vlaamsche zucht tot weelde uit zich hier in de fantastisch gebogen lijnen van den top. Een dergelijke gevel in de Gildekamerstraat maakt het duidelijk, dat de Vlamingen den komenden Barokstijl, die met zijn pracht zoo geheel naar hun smaak was, met open armen zullen ontvangen.

Pogingen tot versmelting van de inheemsche Gothiek met de nieuw-aangevoerde Renaissance bleven in België niet uit. De oudste vindt men aan het voormalig bisschoppelijk paleis te Luik, van 1508—1540 voor Everhard van der Mark gebouwd. De Gothische

vormen hebben, wel-is-waar, hier nog de overhand, doch de zuilen, waarop de gewelven der galerijen, welke de binnenplaats omgeven, rusten, zijn, hoewel grof van detail, toch reeds in Renaissance-geest behandeld. Van 1558—1560 bouwde Lambert Lombard den noordelijken gevel van den kruisbeuk der St.-Jacobskerk te Luik. De Renaissancevormen zijn hier zeer fijn en ook de compositie op zichzelf is te prijzen; het verband tusschen Gothiek en Renaissance wordt hier echter reeds gering.

Interessanter voorbeelden van vermenging der beide stijlen bezit Brugge, o. a. verscheidene woonhuizen van gebakken en gebouwen steen, en vooral het kanselarijgebouw, van 1535—1537 door Christian Sixdeniers en Jan Wallot gebouwd.

Kardinaal Granvelle liet door Sebastiaan van Noyen uit Utrecht van 1559—1564 een paleis te Brussel bouwen, dat echter later veranderd werd en thans als Universiteit dient. De invloed van den Italiaanschen bouwtrant is bij dit werk duidelijk waar te nemen en blijkbaar heeft voor den tuingevel de binnenplaats van het Palazzo Farnese te Rome als voorbeeld gediend.

Met dit werk sluit de eerste periode der Renaissance in België af. Alvorens wij ondertusschen tot de bespreking van het volgende tijdperk overgaan, moeten wij nog een enkel woord wijden aan die werken, waarbij bouwkunst en beeldhouwkunst tot zulk een innig geheel zijn samengesmolten, dat scheiding niet wel mogelijk is.

Het eerste dier werken is de schoorsteen in het paleis van justitie te Brugge, een schepping van Guyot de Beaugrand, dezelfde kunstenaar die de teekeningen voor het reeds vermelde paleis van Margaretha van Oostenrijk te Mechelen vervaardigde. De schoorsteen werd ter herinnering aan den vrede van Kamerijk gesticht, en is van onderen van marmer, van boven van eikenhout. Lancelot Blondeel heeft ook aan dezen schoorsteen medegewerkt. Te midden van allerlei sieraden, wapenschilden door geniën gehouden en lofwerk staan hier de bijna levensgroote beelden van Karel V en verscheidene zijner familieleden. De schoorsteenfries prijkt met marmeren reliefs, aan de geschiedenis van Suzanna ontleend. De compositie van het geheel is eenigszins overladen en daardoor onrustig; de technische uitvoering is evenwel uitmuntend.

Twee jaren later, in 1531, sneed Paulus van Schelde de prachtige eikenhouten deur, die een sieraad van het raadhuis te Oudenaarde uitmaakt. De paneelen zijn gevuld met bevallige ornementen in den geest der Italiaansche van ± 1500, maar toch echt Vlaamsch opgevat. Iedere compositie is verschillend; het midden wordt telkens gevormd door een kinderfiguurtje.

Een werk, meer Italiaansch van opvatting, is het altaar in de Lieve-Vrouwekerk te Hal, van 1533 door Johannes Morre geheel uit albast vervaardigd. De piramidale compositie van den achterwand, door St. Maarten bekroond, is wel origineel, doch de details zijn te zeer naar Lombardische voorbeelden gevolgd.

In 1544 vervaardigde een kunstenaar, die tot dusverre onbekend bleef, het voortreffelijke grafteeken van den ridder Ferry de Gros met zijne beide vrouwen, hetwelk zich in de St.-Jacobskerk te Brugge bevindt. Vooral het beeld van 's ridders tweede vrouw Françoise d'Ailly kan wedijveren met de beste werken der Florentijnsche beeldhouwers.

Stonden al deze kunstenaars min of meer onder Italiaanschen invloed, ook met twee andere meesters, Cornelis de Vriendt en Pieter Coeck is dit het geval. Cornelis de Vriendt (1518—1575) is de vervaardiger van de rijke tabernakels, welke men in de kerken te Leeuwen en te Suerbempte ziet. De eerste, die zeer hoog is en den vorm van een slanken toren heeft, werd in 1554 vervaardigd; de tweede dagteekent van 1557 en is van meer bescheiden afmeting. Met reliëfs, vrijstaande beelden enz. zijn deze beide kunstwerken ten rijkste versierd. Ook het fraaie eikenhouten portaal dat men in de St.-Pieterskerk te Leuven ziet en hetwelk het jaartal 1556 draagt, is waarschijnlijk een werk van dezen begaafden meester.

Pieter Coeck, van Aalst geboortig, is de vervaardiger van den prachtigen schoorsteen, welke eertijds in de abdij te Tongerloo stond, doch zich thans op het raadhuis te Antwerpen bevindt. Hij prijkt met reliëfs, die tafereelen uit de H. Schrift verbeelden. Meer nog dan door dit werk heeft Pieter Coeck door zijn geschriften invloed op den kunstsmaak zijns tijds gehad. In 1539 reeds bewerkte hij Vitruvius in het Nederlandsch, terwijl hij in 1542 een vertaling van Serlio's derde boek het licht deed zien. In 1550 stierf hij, doch toen was ook de vertaling der andere vier boeken van Serlio gereed, zoodat de complete Serlio in 1553 door zijne weduwe kon worden uitgegeven. Het is speciaal op de Antwerpsche architectuur geweest, dat Coeck door zijn geschriften van invloed was.

De onrustige tijden, welke België sedert 1566 doorleefde, waren oorzaak dat de bouwkunst tot omstreeks 1600 weinig gelegenheid tot nieuwe scheppingen vond. Toch was toen een kunstenaar werkzaam, die niet minder dan Pieter Coeck door zijn geschriften en prenten invloed heeft uitgeoefend. Wij bedoelen Hans Vredeman de Vries, die, ofschoon in 1527 als zoon van een Duitsch landsknecht te Leeuwarden geboren, reeds in 1549 te Antwerpen zich had nedergezet. In 1555 verscheen het eerste zijner werken; in 1581 zag zijn bouwkunstleer het licht, nog later zijn boek over doorzichtkunde. De meeste dezer werken zijn rijkelijk geïllustreerd en in die illustratiën doet de meester zich kennen als iemand, begaafd met veel verbeeldingskracht, als iemand die zelfs tegen zonderlingheden niet opziet. Vredeman de Vries is dan ook in Vlaanderen de wegbereider voor den Barokstijl geworden en het kan ons niet verbazen dat de bouwwerken, die, toen omstreeks 1600 de bouwlust weer ontwaakte, gesticht werden, dien stijl reeds zuiver vertoonen. Als voorbeelden noemen wij het raadhuis te Veurne in West-Vlaanderen, van 1596—1612 door Lieven Lucas gebouwd, het tribunaal aldaar, van 1596—1612 door Silvain Bouillon opgetrokken, benevens het raadhuis, dat van 1621—1622 aan de lakenhal te IJperen werd toegevoegd.

Meer nog evenwel dan in de wereldlijke bouwwerken, zien wij in de kerken de prachtliefde van volk en geestelijkheid zich tot den Barokstijl wenden. De sedert den aanvang der 17e eeuw toenemende invloed der Jezuïeten blijkt duidelijk uit de groote bouwwerken door de orde gesticht; ook andere kloosterorden volgden het voorbeeld, door haar gegeven. Zoo deden de Augustijnen te Brussel van 1620—1642 door Jacques Francquart (1577—1651) een kerk bouwen, die thans niet meer als zoodanig dienst doet. Vooral de gevel van dit gebouw is zeer effectvol; de motieven van den Barokstijl, als afgebroken frontons, weelderige deur- en vensteromlijstingen en groote consoles tot verbinding van het onderdeel met het bovendeel van den gevel zijn hier tot een schilderachtige compositie samengevoegd. Zoozeer viel de Barokstijl in den smaak der Zuid-Nederlanders, dat deze zelfde Francquart al in 1617 een verzameling van ontwerpen het licht deed zien, die door hun opvatting aan den veel lateren Borromini herinneren.

Dat de Vlaamsche kunst van het begin der 17e eeuw de Italiaansche vooruit was, leert de Jezuïetenkerk te Antwerpen, van 1614—1621 gebouwd. Zij heeft een hoogen middenbeuk, met lagere zijbeuken, die ieder in een absis eindigen en galerijen bezitten. Het schijnt dat de bouwmeesters Pieter Huyssens en Frans Aguillon van een bestaande middeleeuwsche kerk gebruik gemaakt hebben. Achter het koor verheft zich een toren, die van onderen in rustiekwerk behandeld is, terwijl de beide verdiepingen met Dorische en Jonische zuilen en pilasters versierd zijn. Een balustrade sluit het onderste vierkante deel van den toren af, dat door een koepel bekroond wordt. De gevel der kerk is rijker dan eenige Italiaansche van dien tijd; pilasters van verschillende orden, nissen met beelden en een overvloed van ornement zijn hier tot een effectvol geheel vereenigd.

Tot de schitterendste werken, die de Belgische bouwkunst der 17e eeuw voortbracht, behooren ook die van Lucas Faidherbe (1617—1697). Zijn eerste schepping was de Jezuïetenkerk te Leuven, wier gevel naar het systeem der Augustijnenkerk te Brussel gevolgd is, doch door den grooteren rijkdom van plastische details veel meer effect maakt. Dezelfde weelde van ornement vertoont ook de gevel der Begijnenkerk te Brussel, doch hier is het middendeel zeer hoog opgetrokken, terwijl zich aan beide zijden een lager gedeelte, door afzonderlijke topgevels bekroond, bevindt. De details doen hier, wat grilligheid betreft, voor die van Borromini niet onder.

Zeer eigenaardig is ook een derde werk van Faidherbe, nl. de kerk van O.-L. Vrouw van Hanswijk te Mechelen. Evenals de beide vroeger genoemde kerken is ook dit gebouw een middeleeuwsch werk, naar den geest des tijds verbouwd. Terwijl echter daar de plattegronden gebleven zijn zooals zij in de middeleeuwen waren, werd door den bouwmeester hier het middengedeelte van den hoofdbeuk in een koepel veranderd, die ongeveer de dubbele breedte van dien beuk tot middellijn heeft en waaromheen de zijbeuken loopen. Er is hier dus een zeer eigenaardige plattegrond ontstaan, wier wedergade elders niet te vinden is. De details der kerk zijn ongemeen rijk.

Dezelfde fantastische vormen, die wij bij deze kerken aantreffen, vinden wij ook bij de wereldlijke bouwwerken van de 17e eeuw. Wij noemen, als voorbeelden, de gildehuizen die nabij het Stadhuis te Brussel staan.

De 18e eeuw heeft in België niet veel bouwwerken van beteekenis zien ontstaan. Als een voorbeeld van de bouwwijze uit deze periode noemen wij de kerk St. Jacob-ter-Koudenberg, aan het Koningsplein te Brussel, in 1776 door Guimard begonnen, in 1785 door Montoyer voltooid. Het is de droge, correcte kunst van Soufflot, die hier aan het woord is. Het Korinthische portiek met fronton ontbreekt natuurlijk niet, en wij vinden niets meer van de weelde, die zoo eigenaardig bij het nationaal karakter past.

De kil-klassieke richting, in de 18e eeuw ingeslagen, blijft de Belgische bouwkunst ook later getrouw. Pas vóór een vijf-en-twintig jaren heeft men zich in België de oude kunsttraditiën weder herinnerd, ofschoon toch nog zelfs heden niet kan gezegd worden dat het klassicisme het geheel heeft afgelegd.

DE GILDEN.

Hebben wij in ons vorig nummer, bij de bespreking van het al of niet wenschelijke van eene wederinvoering der proeven van bekwaamheid, gelegenheid gehad onzen lezers de meeningen van een Duitsch professor over de oude gilden te doen kennen, een pas verschenen werk stelt ons in staat, ook de beschouwingen van een Nederlandsch geleerde over deze instelling tot onderwerp van bespreking te maken.

Dit werk, „De Gilden, door A. J. M. Brouwer Ancher" zag in Den Haag bij Loman en Funke het licht. De omslag is versierd met eene aardige teekening, voorstellende het gedeelte van de Waag te Amsterdam, waar zich de gildekamer van het vroegere metselaarsgilde bevindt; een klein vignet, op de achterzijde, geeft een afbeelding van het poortje dat naar de gildekamer leidt.

De schrijver is werkzaam op het Amsterdamsch archief, dat thans in de reeds genoemde Waag gevestigd is. In zijn inleiding verklaart hij dan ook dat de keurboeken, groot-memorialen, notulen van den Oud-Raad en van de Vroedschaps-vergaderingen, benevens de overblijfselen der verschillende gilde-archieven van Amsterdam, voornamelijk de bronnen geweest zijn waaruit hij geput heeft.

Voor wij den inhoud bespreken, zij ons een opmerking over de verdeeling van de stof over de verschillende hoofdstukken geoorloofd. Deze verdeeling schijnt ons toe niet practisch te zijn, althans niet voor die lezers (en daarvoor verklaart de auteur toch in de eerste plaats geschreven te hebben), die geen voorafgaande studie van het gildewezen maken konden. Wie in dit geval verkeert, zal aan de lectuur veel meer hebben, wanneer hij bij het zesde hoofdstuk begint, en met het eerste eindigt. Bij onze beschouwingen zullen wij, gemakshalve, deze omgekeerde volgorde ook in acht nemen.

Het laatste of zesde hoofdstuk dan geeft een overzicht van de geschiedenis der gilden hier-te-lande. Daaruit blijkt dat de gilden, die in Vlaanderen reeds gedurende de 13e eeuw tot bloei kwamen, in de noordelijke Nederlanden zelfs in de 14e eeuw nog betrekkelijk zeldzaam waren. Te Utrecht, waar sinds 1304 de organisatie der gilden wettelijk geregeld was, droegen deze corporatiën in hoofdzaak een politiek karakter. Ook te Nijmegen was tot 1592 het St.-Nicolaasgild een vereeniging, die politieke oogmerken had.

De gilden in Holland zijn van later datum; nog in 1313 verbood Willem III den Leidenaars op verbeurte van lijf en goed het oprichten van zoodanige vereenigingen van ambachtslieden, omdat hij er niets dan onrust en onaangenaamheden van verwachtte. Later toen de gilden tot stand waren gekomen, misten zij dan ook in Holland allen politieken invloed. Te Amsterdam werd geenszins, zooals te Utrecht en te Nijmegen, den gildebroeders hun opinie gevraagd, waar het gold een beslissing te nemen in gewichtige stedelijke aangelegenheden. Slechts drie gilden werden soms uitgenoodigd om van advies te dienen, doch deze hadden met het handwerk niets te maken. Zij waren de Schutterij, het Lieve-Vrouwe-gild en het Heilige Kruis-gild, allen „vereenigingen van den rijckdom", waarvan men lid moest geweest zijn, om later in het stadsbestuur te kunnen zitting nemen.

Aanvankelijk genoten de gilden in de Hollandsche steden een tamelijke mate van onafhankelijkheid en was het hun oorspronkelijk geoorloofd geweest „willekeuren ende settingen onder hen selven, buyten den gerechte" te maken, maar al spoedig werd hun dit recht ontnomen. Te Amsterdam hadden zij het in 1389 al niet meer en waren zij geheel afhankelijk van de Stadsregeering. Geen gildebrief dan ook, of men vindt in het hoofd ervan speciaal uitgedrukt, dat hij door de heeren van den gerechte verleend werd, en geen

enkel nieuw artikel, waarmede hij werd aangevuld, geen enkele wijziging, hoe gering ook, had verbindende kracht, eer de Regeering hare approbatie verleend had.

Al van den aanvang af hadden de gilden een godsdienstig karakter. „Als leden van één kerk", zegt de schrijver „als belijders van één godsdienst, opgevoed in dezelfde begrippen over God als bron van alles en in het innig geloof aan het optreden der Heiligen als bemiddelaars tusschen deze wereld en den troon des Allerhoogsten, vol vertrouwen in de kracht van het gemeenschappelijk gebed, kon het niet anders of op geestelijk gebied moest men zich innig verbonden gevoelen". Ieder gild had zijn altaar in de kerken, en vierde jaarlijks het feest van den schutspatroon, aan wien dit altaar gewijd was. Hoe die viering plaats vond en op welke wijze het onderhoud en de diensten van deze altaren bekostigd werden, gaat de schrijver uitvoerig na. Ook staat hij stil bij de lijst van feestdagen, waarop alle arbeid moest rusten, zooals die door den Utrechtschen bisschop Jan van Arkel in 1346 was vastgesteld. Deze lijst bevatte niet minder dan 104 dergelijke dagen en, zegt de schrijver, „het is licht te begrijpen, dat de nijvere bevolking der opkomende steden tegen zooveel ongevraagde rust opkwam, door zich niet streng aan 's bisschops voorschrift te houden". In den loop der tijden werd het aantal Heiligendagen allengs minder, doch tot aan de Hervorming bleef men steeds aan de handhaving van het verbod om op de officieel vastgestelde rustdagen werk te doen, streng de hand houden.

Bij de invoering van het Protestantisme verloren de gilden hun godsdienstig karakter geheel. De gelden, die vroeger aan den altaardienst besteed werden, wendde men nu aan voor uitkeeringen aan behoeftige, zieke of bejaarde gildebroeders.

Dat ook de Hollandsche gilden aanvankelijk niets anders waren dan genootschappen, die beoogden de concurrentie te beperken, blijkt duidelijk uit wat door den schrijver medegedeeld wordt. In de 15e eeuw werd het afleggen van een proef van bekwaamheid nog niet als voorwaarde voor de toelating in een gild verlangd. Pas sinds 1500 worden de gildeproeven langzamerhand ingevoerd. Waar de schrijver over deze gildeproeven handelt, deelt hij zeker heel wat wetenswaardigs mede, maar toch zouden wij daar gaarne nog grooter uitvoerigheid hebben gezien. Juist dit deel van het oude gildewezen is het, dat voor onzen tijd het meeste belang heeft. Eenige voorbeelden van de „minder eerlijke handelingen, als bevoorrechting van sommige candidaten" door den schrijver den proefmeesters te laste gelegd, zouden zeker belangwekkend hebben kunnen zijn. Wat omtrent de belooning der proefmeesters, die steeds stijgende was, wordt medegedeeld, zou nog meer waarde hebben, indien ook aan eenige bijzonderheden over de wijze, waarop deze gildebroeders zich van hun taak kweten, een plaats gegeven ware.

Pas sinds 1578, zegt de schrijver, vindt men in de meeste gildebrieven een duidelijke en breedvoerige beschrijving van datgene, wat de proeveling moest kunnen vervaardigen, om het meesterschap deelachtig te worden. In sommige handwerksneringen werd die proef af en toe naar den eisch des tijds veranderd, doch meestal bleef men bij het oude of werden wijzigingen gemaakt, die niets te beteekenen hadden. Met eenige bijzonderheden, de gilden der Barbiers en Chirurgijns betreffende, wordt dit toegelicht; daar het bedrijf, door deze gildebroeders uitgeoefend, voor onze lezers van geen belang is, kan eene bespreking dezer bijzonderheden hier achterwege blijven.

Belangrijker voor ons is, wat omtrent de huistimmerlieden en kistenmakers wordt medegedeeld. Dit gilde was een van de eerste, om het afleggen van een proef verplichtend te stellen, zooals uit den gildebrief van 21 Mei 1524 blijkt. Volgens deze ordonnantiën moesten de timmerlieden uit een balk van zeven voet, die hen door de proefmeesters verstrekt werd, maken „een cruyscosijn met dubbele sponden, van binnen ende van buyten met gerooseerde vynsteren." Bovendien moesten zij vervaardigen „een bynt met dubbele pennen", welke beide proefstukken moesten zijn „in sulcke schyne ende soo goet, dattet de proefmeesters keuren welgemaeckt te sijn."

Deze proef, zegt de schrijver, schijnt door alle tijden heen dezelfde gebleven te zijn, daar nergens een wijziging ervan aangegeven is. Dit strookt met wat vroeger reeds dikwijls werd opgemerkt, dat de gilden sinds 1600 het afleggen der proeven alleen eischten, om de toetreding des te bezwaarlijker te maken. De binten en kruiskozijnen, die in 1524 gebruikelijk waren, hadden sinds 1600 andere vormen en raakten sinds 1700 zoogoed als geheel in onbruik. Het vervaardigen dezer geheel verouderde constructies kon dus weinig doen oordeelen over de practische bruikbaarheid van den candidaat.

Van klachten over dit langzamerhand verouderen van hetgeen voor de meesterproef gevraagd werd, meldt de schrijver ons niets. Toch kan het al niet anders, of zij moeten zijn voorgekomen. Wel spreekt hij van een geschil, dat in 1544, dus twintig jaar, nadat de meesterproef verplichtend gesteld was, ontstond tusschen hen die vóór en hen die na 1524 gildebroeders werden. Deze laatste zagen met leede oogen, dat er zoovelen waren, die zonder het examen met zijn wisselvalligheden en onkosten gedaan te hebben, als meesters hun ambacht uitoefenden en alle voorrechten van het gild genoten. Dit, meenden zij, was een onrechtvaardigheid en daarom wendden zij zich met een request tot Burgemeesters en Schepenen, waarin zij verlangden, dat ook de vóór 1524 in het gild opgenomenen alsnog de proef zouden doen. Maar de heeren van den gerechte willigden dit verzoek niet in, doch bevestigden de oudere meesters in hunne eenmaal verkregen rechten, en stelden hen van het leveren van proefwerk geheel vrij.

De smeden schijnen iets minder conservatief geweest te zijn dan de timmerlieden De proef, in 1530, vastgesteld, werd in 1554 veranderd, doch schijnt sedert gebleven te zijn, wat zij was. Veel bezwaar kan daaraan niet verbonden zijn geweest, omdat het proefstuk dat verlangd werd, een voorhamer was, en dus een instrument, dat in den loop der tijden genoegzaam hetzelfde is gebleven als vroeger.

Hoe weinig de gildeproeven konden dienen, om eenig denkbeeld te geven van de bekwaamheid der candidaten, die ze aflegden, springt aanstonds in het oog. Wie een kozijn kan maken of een bint, is daarom nog niet in alle opzichten een bekwaam timmerman; de bekwaamheid van een smid kan moeilijk beoordeeld worden uit het smeden van een voorhamer alleen.

De proef der beeldhouwers, in 1700 vastgesteld was „het maken van een man- of vrouwebeeld, ten minste van drie voeten hoog, tsij van steen of hout, ter keure van den proevenier; diegene, die haar maar alleen geneeren met het gieten van Pleistere of Loode Beelden, sullen maar alleen tot een proef gehouden zijn te maken een pleister of loode beeld tot voorgemelde hoogte." Steenhouwers behoefden deze proef niet te doen, schoon het hun geoorloofd was allerlei

sieraden van steen aan de gevels van huizen aan te brengen „mits geen beelden en statuen, 't sij klein of groot" en dit op een boete van f 12.

Eindelijk zegt de schrijver, van de proefwerken sprekende: „En wie zich thans nog een denkbeeld wil vormen van hetgeen men van een metselaar eischte, alvorens hij het meesterschap waardig werd gekeurd, begeve zich naar het oude Sint-Anthonis-poorthuis op de Nieuwmarkt te Amsterdam en beschouwe daar het metselwerk in de thans tot leeszaal ingerichte voormalige gildekamer der metselaars en het kleine vertrekje daarachter. Vooral de nis met haar twee zuiver gedraaide kolommen, in wier kapiteel men Anno 1660 leest, mag op de keper beschouwd worden, evengoed als de nissen en vensteropeningen in den toren en langs den wenteltrap".

Wij hebben verscheidene malen dit metselwerk bekeken, doch verkeerden altijd in twijfel of men hier met gildeproeven te doen heeft dan wel met allerlei kunststukjes, door een of meer meesters uitgevoerd, om de localiteit van het gild op te sieren. Steunt nu de meening van den heer Brouwer Ancher, dat hier gildeproeven bedoeld zijn, op bronnenstudie, dan zou het zeker interessant zijn indien de schrijver ertoe besluiten kon, van die bronnen het een en ander mede te deelen.

Wie zijn gildeproef had afgelegd en als meester was toegelaten, behoefde daarom nog niet als patroon een winkel of werkplaats te openen. Wel was het daarentegen een algemeen gebod, dat niemand zich als baas mocht vestigen zonder gildebroeder te zijn. De toetreding tot een gild werd verzwaard door het „inkomgeld", dat eerst betaald moest worden tot een bedrag, dat niet altijd hetzelfde was. Ieder gild stelde dit bedrag naar eigen goedvinden vast, doch meestal zoo, dat van een gildebroederskind minder geëischt werd dan van anderen. Van ieder lid werd daarenboven een zekere jaarlijksche contributie geheven, die „jaarzang" genoemd werd, een woord dat terugwijst naar den tijd, toen het ophalen dezer gelden geschiedde op den dag, dat het patroonsfeest van het gild gevierd werd met gezongen kerkdiensten.

Behalve voor kerkdiensten werd het geld der gildekassen oorspronkelijk ook gebruikt om maaltijden te houden. Deze gildemalen onderscheidden zich door luidruchtige vroolijkheid. Zoo waren de broeders van het H. Kruis-gild gewoon hun maaltijd den 1on Mei op het Stadhuis te houden, en dan de heeren van de regeering mede te doen aanzitten; de feestvreugde uitte zich dan zoo luid, dat een groote menigte volks op den Dam samenschoolde. De pret duurde den geheelen nacht. Dompselaer verhaalt: „Een blint man komende voor die Heylige Stede (de N.-Z. Kapel in de Kalverstraat) hoorde een groot geluyt daerbinnen en vraechde wat daer te doen waer, waerop men hem vertelde dat de gildezusteren van den Heyligen Sacrament binnen die Heylige Stede te samen haer gildemaeltijt aten." Nog vele andere bijzonderheden omtrent deze gildemalen worden door den schrijver medegedeeld; zelfs kan hij een paar menu's opgeven, en wat die gekost hebben.

De gildemaaltijden werden gewoonlijk gehouden op of kort na den feestdag van den Heilige, dien men zich als Schutspatroon gekozen had. In 1578, toen Amsterdam de Spaansche zijde verlaten had, vorderden de heeren van den gerechte dat aan deze onnuttigheden een einde zou gemaakt worden. De gelden der gilden werden nu voortaan voor de „armenbossen" gebruikt, maar de maaltijden hielden niet overal op; in sommige gilden bleven zij tot in de 17e eeuw in zwang. Over de armenbossen, die in enkele gilden al van oudsher bestonden, en die na de Hervorming in alle gilden werden ingevoerd, is de schrijver zeer uitvoerig. Die weldadige instellingen hebben echter voor onze lezers geen groot belang en daarom zullen wij er niet bij stilstaan.

Belangrijker voor ons is wat medegedeeld wordt omtrent de overlieden. Hun naam duidt reeds de plaats aan, die zij onder de gildebroeders innamen; hun was de zorg opgedragen, dat de verschillende bepalingen der gildebrieven stiptelijk werden nagekomen en dat in geval van overtreding rechtvaardig en naar inhoud der keuren gestraft werd. Zij voerden de administratie over de gildekas en voor hen werden de geschillen der gildebroeders onderling ter beslechting gebracht. Zij vormden dus het dagelijksch bestuur van het gild; hun aantal bedroeg gewoonlijk vijf, waarvan een met den titel van deken, als voorzitter fungeerde. Soms moesten zij jaarlijks, soms om de twee of meer jaren aftreden, al naar de gildebrief dit voorschreef. Langzamerhand ontaardden deze colleges, doordat zij niets dan familieregeeringen werden. Hieraan werd echter een einde gemaakt in 1669, toen de heeren van den gerechte besloten en bevalen, dat geen vader en zoon, schoonvader en schoonzoon, geen broeders, geen ooms en neven tegelijkertijd het ambt van overman in één zelfde gild bekleeden mochten.

De werkzaamheden werden door de overlieden onderling verdeeld. Hunne benoeming geschiedde door burgemeesteren uit dubbeltallen, die de overlieden zelf moesten inzenden. Van eene benoeming door de gildebroeders bij keuze was geen sprake: de overlieden waren dan ook niet aan het gild, maar wel aan burgemeesteren verantwoording van hun beheer schuldig. Bij de scherpe grenzen, die tusschen de verschillende vakken getrokken waren, kan het ons niet verwonderen dat de overlieden in de eerste plaats ervoor moesten zorgen, dat die grenzen niet overschreden werden en dat geen onbevoegden een ambacht of bedrijf uitoefenden. Dit „politietoezicht", zooals de schrijver het noemt, gaf dikwerf aanleiding tot onaangenaamheden. Schelden en „quade bejegeningen" werden echter met hooge boeten bestraft. In de meeste gilden waren de overlieden gewoon eenmaal 's weeks samen te komen.

De gildekamers waren echter geenszins alleen de plaatsen van samenkomst van de overlieden, doch zij dienden tevens des avonds als sociëteit van het gild, waar de gildeknecht bier tapte. Aanvankelijk was het ambt van overman een eerepost, waaraan geen andere beneficiën verbonden waren dan het genot van een deel der proefgelden. In de 18e eeuw werd het evenwel een gesalarieerde betrekking.

Wat omtrent lakenwaardijns, keurmeesters van gouden-, zilveren- en tinnen werken, kolenmeters, broodwegers en zetters, en de gildeknechts wordt medegedeeld, is zeker belangrijk, doch kan hier onbesproken blijven. Wat de schrijver zegt over de verplichtingen van gilden en gildebroeders tegenover elkander, is evenwel onze aandacht ten volle waard. De hoofdverplichting van de gildebroeders onderling was elkander te helpen en te steunen, elkander in nood en dood bij te staan. Als uitvloeisel van dien plicht werden de armen- en ziekenbossen ingesteld; ook was bepaald, dat de leden van een gild verplicht waren een werkeloozen medebroeder boven een vreemdeling te verkiezen. Toch was niet iedereen van de ware beteekenis van het woord broederschap voldoende doordrongen, en zoo werden vele bepalingen noodig om de leden van één zelfde corporatie tegen elkander

in bescherming te nemen. Allerlei onbroederlijke handelingen kwamen voor, en reeds in de oudste gildebrieven zijn daartegen strenge strafbepalingen gemaakt. Zoo trachtte men elkanders gezellen te onderhuren, of onder eens anders duiven te schieten. Nog erger was dat de gildebroeders dikwerf deden, alsof hunne bevoegdheid aan geen grenzen gebonden was. Huistimmerlieden maakten meubelen, meubelmakers vervaardigden deuren en vensters, enz. In 1621 werd dan ook door Mijne Heeren van den Gerechte bepaald, „dat niemant en sal vermogen eenich wereck te doen, ten ware zyluij den meesterproeff gedaen ende tgilt gewonnen hadden, maer dat een iegelijck hem zal moeten contenteren ende houden aen sijn eijgen hantwerck". Deze bepaling heeft echter weinig geholpen. Tot aan de opheffing van de gilden bleven allerlei klachten over inbreuk van de gilden op elkanders rechten aan de orde van den dag, ofschoon de regeering door het maken van telkens scherper bepalingen het kwaad trachtte te stuiten.

(*Slot volgt.*)

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van Vrijdagavond 18 *October.*

De Voorzitter, de heer Peters, opende de vergadering met een welkomstwoord voor deze eerste bijeenkomst 1895—96 en hoopte dat de leden zich niet mochten bepalen tot een passief maar wel tot een actief deelnemen aan de werkzaamheden voor deze nieuwe campagne, waarvan zij aldra bewijzen konden leveren door te teekenen op de lijst van spreekbeurten, welke hij inmiddels liet circuleeren.

Door ongesteldheid van den Secretaris, den heer Frowein, werden de notulen der vorige vergadering voorgelezen door den heer Du Rieu, tijdelijk belast met de waarneming van het secretariaat.

Vervolgens wees de Voorzitter, na enkele mededelingen van huisboudelijken aard, op het besluit der laatste algemeene vergadering van de Maatschappij, waaruit volgde dat geen nieuwe afdeelingsleden meer kunnen worden aangenomen zonder dat zij lid zijn der Maatschappij en de bestaande afdeelingsleden moeten uitsterven. De Maatschappij zou het zeer op prijs stellen wanneer alle afdeelingsleden lid van haar werden, maar wijl deze hiertoe wel niet allen genegen zullen zijn, had het hoofdbestuur een middenweg bedacht en de categorie kunstlievende leden geschapen. Deze kunstlievende leden verkrijgen hoegenaamd geen rechten, doch moeten één gulden meer dan de gewone contributie betalen, welke gulden ten voordeele der Maatschappij komt. Die dus geen gewoon lid wil worden kan kunstlievend lid worden. In verband met deze veranderingen is het noodig geworden het afdeelingsreglement te herzien, waartoe in de eerstvolgende vergadering voorstellen vanwege het bestuur aan de orde zullen worden gesteld.

Alsnu kwamen aan de orde punt 2 der agenda, de ballotage van den heer J. Olthuis, lid der Maatschappij, die met 25 stemmen tegen 2 en 1 blanco tot afdeelingslid werd aangenomen, waarna de heer Mr. J. Limburg zijne aangekondigde lezing „de architect en de wet", aanving.

Deze redenaar begon met eene bespraaktheid, advocaten veelal eigen, zijne inleiding door een geestig comisch vergelijk te trekken tusschen de werkzaamheden eens architecten en die eens pleitbezorgers. Ook de rechtsgeleerde, aldus de spreker, moet plannen maken, constructiën ontwerpen, welke aan instortingen onderhevig zijn, en bouwen in verschillende stijlen; ook hij heeft te kampen met overwerk en bijwerk en houdt zich bezig met het maken van begrootingen en berekeningen. Vervolgens ernstiger wordende, besprak de heer Limburg op heldere en duidelijke wijze de verplichtingen van den architect tegenover de bestaande wettelijke bepalingen; de civiel-rechtelijke en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect; alles toegelicht met voorbeelden, rechterlijke uitspraken en aanhalingen van wetsartikelen van hier en uit verschillende naburige Staten, waarbij zelfs het Turksche Rijk niet vergeten werd, waar dit met Nederland eenig staat in het gemis van beschermende bepalingen op producten van beeldende kunsten.

Zeer duidelijk zette de spreker uiteen wanneer de architect optreedt als contractant van huur van werk en wanneer als contractant van lastgeving; het twijfelachtige van het preferentschap van den architect en de wettelijke voorziening betreffende den modernen architect, die, volgens spreker, jonger is dan de wetgever. Verschillende wetsartikelen met het oog op den modernen architect, onderwierp de spreker aan critiek en concludeerde dat de wet te dezen opzichte herziening noodig had.

Een warm applaus der vergadering beloonde Mr. Limburg voor zijne leerzame rede, nadat de Voorzitter den spreker, namens de Vergadering, op zijne bekende guitige wijze in bloemrijke taal had dankgezegd.

Aan het door den heer Limburg gewenschte debat werd door enkele heeren deelgenomen.

Tot illustratie dezer vergadering werd een kunstbeschouwing gegeven van de ingekomen antwoorden op een besloten prijsvraag, uitgeschreven door eene commissie uit de vereeniging van Fabrieks- en Handwerks-nijverheid betreffende een diploma ten behoeve dezer vereeniging. Het met den prijs bekroonde diploma-ontwerp was vervaardigd door den heer Henri Leeuw te Nijmegen en de met premies toebedeelden door de heeren Brückman en Kerling te 's Hage en Lauweriks te Amsterdam. De jury bestond uit de heeren F. H. van Malsen; H. de Mol van Otterloo; P. du Rieu; A. Le Comte en P. de Josselin de Jong.

Tevens waren door den heer J. F. Metzelaar welwillend ter bezichtiging gesteld een aantal mooie 18e-eeuwsche kopergravuren, voorstellende stadsgezichten en ruïnen van oud-Rome, gegraveerd door Piranesi.

Na een woord van dank aan de gevers dezer kunstbeschouwing sloot de Voorzitter deze vergadering.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 12 *October* 1895.

De Voorzitter, de heer J. J. van Nieukerken, opende de eerste vergadering van het seizoen, wierp een terugblik op hetgeen de Vereeniging in het afgeloopen jaar had verricht en gaf beschouwingen ten beste over kunst en kunstinrichtingen om zoowel de leden als de Vereeniging tot voortdurenden arbeid op te wekken. Spreker deelde mede dat het voornemen bestond dezen winter de groepententoonstellingen van verschillende kunstvakken voort te zetten en bepaalde avonden te bestemmen voor tentoonstelling van een of meer kunstvoortbrengselen der leden en die te onderwerpen aan een critische bespreking.

Omtrent het tijdschrift van de Vereeniging werd medegedeeld, dat er vooruitzicht bestaat, met medewerking van anderen, het tijdschrift in grooter vorm en op grooter schaal te doen herleven en dat in een volgende bijeenkomst hieromtrent meer bepaalde voorstellen zullen worden gedaan.

De eerste secretaris, de heer H. L. Boersma, bracht verslag uit over het bezoek der leden aan de nijverheidsinrichtingen te Delft van den heer Schouten en van de porseleinfabriek, waarna de tweede secretaris, de heer F. J. Belinfante, verslag deed van den tocht naar Zaandam en Amsterdam.

De bespreking van het plan der Regeering om het Ethnographisch Museum uit Leiden naar de residentie over te brengen, gaf aanleiding het Bestuur te machtigen om van de zijde van *Arti* warme ingenomenheid met dat plan te betuigen en zich, indien het dat noodig mocht achten, te wenden tot de Kamer om het voorstel te ondersteunen.

De avond werd verder ingenomen door een kunstbeschouwing van de photographieën van den optocht, in 't voorjaar in het Agnetapark te Delft gehouden, waarbij de heer G. H. Bauer Sr. zijn gewaardeerde medewerking had verleend. Voorts waren ter bezichtiging gesteld een ontwerp voor een reclamejaar en de kunstvaardige voortbrengselen van een eenvoudig werkman aan de fabriek „De Prins van Oranje".

334

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De tentoonstelling van de veelbesproken Historische Galerij van Arti et Amicitiæ in de zaal van Pulchri Studio hier-ter-stede is gesloten. Zij werd druk bezocht en heeft meer dan ƒ 500 opgebracht.

Wij voegen hieraan de mededeeling, dat zij in haar geheel is aangekocht door een Haagsch kunstlievhebber.

Leiden. Naar aanleiding van een voorstel van commissarissen der stedelijke gasfabriek tot invoering van den zoogenaamden muntgasmeter, deelen B. en W. den Raad mede dat zij zich met het desbetreffend voorstel geheel kunnen vereenigen, op grond waarvan zij den Raad in overweging geven commissarissen der stedelijke gasfabriek te machtigen tot de invoering van den muntgasmeter over te gaan.

Tot toelichting voeren commissarissen der gasfabriek het volgende aan:

„De beloocling is den verbruiker — die een perceel of een gedeelte daarvan als huurder of eigenaar bewoont, waarvan de jaarlijksche huur niet hooger is dan ± ƒ 250, — kosteloos eene leiding te verschaffen, bestaande uit hoogstens 25 M. ijzeren binnenleiding, 1 M. gaslang, 1 kookkomfoor met 1 of 2 branders, 1 eenvoudige hanger en 1 wandarm, beide van branders voorzien.

Ter controle van het gasverbruik zal dienen een droge 3 lichts muntgasmeter, waardoor de verbruiker, door het inwerpen van één of meer 2½ centstukken, zal kunnen beschikken over eene zekere hoeveelheid gas, waarvan de prijs per M³ wordt bepaald op 6 cents.

Deze verhooging van 1 cent per M³ moet de rente en afdossing dekken van het kapitaal, dat in de kosteloose aanbrenging van meter en leiding gestoken wordt, alsmede de slijtage der geplaatste toestellen en is proefondervindelijk gebleken voldoend en niet te veel te zijn.

Wanneer in de toekomst mocht blijken, dat deze wijze van gaslevering in den smaak valt, en dit is bijna zeker aan te nemen, dan zou de mogelijkheid bestaan, dat uitbreiding van bedrijfskapitaal der gasfabriek noodig werd."

Arnhem. In zijn zitting van Zaterdag 12 October besloot de Gemeenteraad met 18 tegen 6 stemmen tot aankoop van ruim 6000 centiaren grond voor ƒ 4 per M². van de Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen alhier en tot het onder profiel brengen van den aangekochten grond binnen 2 jaar. De gemeente behoudt gedurende vier jaren het recht tot aankoop van 5000 M². opgehoogden grond en 35,709 M². weiland voor ruim ƒ 37,000.

Purmerend. Het voornemen bestaat alhier eene fabriek van Delftsch en ander aardewerk te vestigen. De bestaande vuurvastesteenfabriek aan de Nekkerstraat wordt daarvoor ingericht.

Wageningen. De Wageningsche Gasverlichting-maatschappij heeft den Raad verlenging van concessie verzocht voor den tijd van 20 jaren; zij zou dan aan de gemeente gas leveren tegen ½ cent per uur en per pit (in plaats van 2½ cent, zooals thans). Bovendien zou de maatschappij het leggen van meer leidingen en het plaatsen van lantaarns, waar B. en W. zulks verlangen, voor hare rekening nemen.

Hoewel de gemeente daarbij een voordeel van minstens ƒ 2000 's jaars zou behalen, verwacht men dat de Raad niet op het besluit zal terugkomen, om zelve in de behoefte aan gas of electrisch licht te voorzien.

Noordwijk-Binnen. In het *Leidsche Dagblad* vestigt de heer C. Verster de aandacht op eenige bijzonder fraai gebeitelde gratzerken in de kerk alhier, welke alle aanspraak hebben om „bewaard" te blijven.

Een daarvan — zegt hij — blijkt alvast dadelijk voor de toekomst te redden, door een tijdig aangebracht ijzeren of houten hek; de over de tweede gelegde houten vloeder kan zonder veel kosten door een grooteren worden vervangen, welke de geheele zerk dan beschermend kan dekken. Er slijpen nu immerdoor voeten van kerkgangers langs en over die magistraal-gebeitelde steenen, niet wetende, dat zij telkens en telkens weer bezig zijn een fraaiën en eeuwenouden arbeid onwillekeurig te vernielen.

Nog beter zou men handelen door, nu reeds, die grafzerken rechtop aan den wand te plaatsen.

Dat deze steenen reeds hebben geleden, blijkt hieruit, dat een der hoekwapens aan den kant, waar de gemalinne van Floris van den Bouchorst, Janne van Schagen, begraven ligt, bijna geheel is uitgesleten, en met veel moeite de Heregouwsche en Heiersche kwartieren nog te herkennen zijn."

Schagen. De ruïne van den verbranden gemeentetoren, de overgebleven stukken metaal van de drie torenklokken, wegende ongeveer 1220 kilogram, benevens 870 kilogram gesmolten metaal en het van den toren afkomstige ijzerwerk en lood, zijn in het openbaar verkocht.

De ruïne van den toren werd gekocht door den heer D. Kramer, te Schagen, voor ƒ 905, en de metaalwerken, het lood en ijzer door den heer J. Hartogensis, metaalhandelaar te Tilburg, voor ƒ 1110.

— Omtrent de krypt in de Ned.-Herv. kerk te Geertruidenberg wordt het volgende medegedeeld:

De blootlegging van bovengenoemde krypt is thans in vollen gang en schoon is de bouw en het metselwerk uit vroegere dagen, dat reeds uit het puin, waaronder het lag bedolven, als het ware is herrezen.

Langs de wanden komen de kolommen statig te voorschijn en laten de daartusschen gelegen ramen zonnestralen door, die de grootsche ruimte phantastisch verlichten.

Voorwerpen, die eenig licht zouden kunnen werpen op den juisten tijd der stichting van de kerk en deze onderaardsche kapel, zijn tot heden niet gevonden.

Verscheidene personen, die van elders kwamen met het doel de krypt te bezichtigen, moesten worden teleurgesteld, daar de toegang eerst dan zal worden verleend, wanneer de ontgraving geheel zal zijn geëindigd, wat te zijner tijd zal worden bekend gemaakt.

PERSONALIA.

— De Raad van commissarissen der Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen heeft benoemd tot loco-directeur-generaal der maatschappij den heer E. Engeringh, chef van den dienst der exploitatie; tot waarnemend secretaris, chef van den centralen dienst bij de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen den heer J. Th. Gerlings, thans afdeelingchef, en tot afdeelingchef de heer K. H. Beijen Sr., thans hoofdcommies.

— De heer J. van Eelde, adjunct-ingenieur bij de Exploitatiemaatschappij (dienst van weg en werken) aan het centraalbureau te Utrecht, zal met 1 November den dienst met invaliditeitspensioen verlaten.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat worden de adspirant-ingenieurs van den Rijkswaterstaat P. Hoogenboom en A. Th. de Groot met 1 Nov. a. s. gesteld onder de bevelen van den hoofdingenieur in het 11e district, ten einde te worden toegevoegd aan den arrond.-ingenieur te Neuzen en de benoemde adspirant-ingenieurs J. W. Meuter en J. P. Van Vlissingen toegevoegd, de eerste aan den inspecteur in de 1e inspectie en de tweede aan den inspecteur in de 2e inspectie.

— De heer J. van Pesch, ingenieur bij de Zuid-Afrikaansche Spoorweg-maatschappij, is door de Transvaalsche Regeering benoemd tot inspecteur van het stoomwezen.

— Bij den waterstaat in Nederlandsch-Indië zijn benoemd: tot opzichter 2e kl. C. J. Evers; tot opzichter 3e kl. G. A. Kolmus, thans tijdelijk.

— Voor de betrekking van directeur der gemeentewerken te Vlaardingen hebben zich 63 sollicitanten aangemeld; op de voordracht werden geplaatst, de heeren: G. N. Itz, bouwkundig ingenieur, thans bouwkundige in algemeenen dienst aan het departement van Justitie, te 's-Gravenhage; L. van Krimpen, civiel ingenieur, tijdelijk technisch ambtenaar der gemeente Leeuwarden; J. N. van Ruijven, civiel ingenieur, ingenieur bij de gemeentewerken te Arnhem. De Gemeenteraad benoemde in zijn vergadering van Woensdagavond met algemeene stemmen den heer G. N. Itz.

— Bij Kon. besluit is tot wederopzeggens toe, doch in geen geval voor langer dan voor den tijd van vijf jaren, den eervol uit zijn betrekking ontslagen leeraar in het handteekenen aan de Kon. Mil. Academie J. N. T. Buining een wachtgeld verleend ten bedrage van ƒ 800 's jaars.

— In eene buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders der Gooische Stoomtram werd den heer Bakker eervol ontslag verleend als directeur en in diens plaats gekozen de heer P. J. van Voorst Vader, vroeger technisch administrateur van de Ooster-stoomtram. Den afgetreden directeur, benoemd tot directeur van de Kediri-stoomtram, werd hulde gebracht voor het door hem gevoerde beheer.

— Bij de exploitatie der staatsspoorwegen op Java is benoemd tot tijdelijk onderopzichter der werkplaatsen bij de Oosterlijnen H. J. L. van der Pol.

— De schilderes mej. A. Haanen is te Oosterbeek in den hoogen leeftijd van ruim 81 jaren overleden.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Teekenaar aan de constructie-werkplaatsen te Delft op een tractement van ƒ 1000 per jaar als maximum en van ƒ 2.50 per werkdag van tien uren als minimum. Sollicitanten hebben zich per vrachtvrijen brief te wenden tot den kapiteinbootsopzichter van den constructie-winkel en hun zal gelegenheid gegeven worden tot het afleggen van een vergelijkend examen.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Arnhem. Aanvangstractement ƒ 1000. Adres den Burg. vóór 1 November. (*Zie advert. in dit no.*)

335

GEORGS- MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren en **Wielen**

Tramwegmateriaal, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorschriften voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-staalen Façonguss.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is

G. & J. COOL, Bloemgracht 77,

Fabrikanten van MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.
ZEER GROOTE MAGAZIJNEN. — Ruime sorteering. — Concurreerende prijzen.
Specialiteiten in GRAFZERKEN en MONUMENTEN
in Esmosijnsche, Fransche en Duitsche Bergsteen etc. — Exemplaren aanwezig in de Magazijnen. — **Handel in VLOER- en WANDTEGELS.**
BLOEMGRACHT 77, **AMSTERDAM.** DELFTSCHESTRAAT 61, **ROTTERDAM.**
Bekroond op de Wereld-Tentoonstellingen te **Parijs, Philadelphia, Amsterdam** etc.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, ens.
Geemailleerd-ijzeren
Peilschulen.
WEEGWERKTUIGEN.

GROOTE BEZUINIGING VAN BRANDSTOF
met een nieuw systeem gegoten-ijzeren **ROOSTERSTAVEN,**
welke uit een bijzondere grondstof vervaardigd worden, tevens gerulmen tijd tegen het vuur bestand zijn. Alle **vormen** of **modellen Roosterstaven** worden met **dezelfde grondstof** gegoten. (2)
IJzergieterij GEBRS HAMERS & A JANSSENS, Maastricht.

WILLEM SMIT & Co., Slikkerveer (Holland).

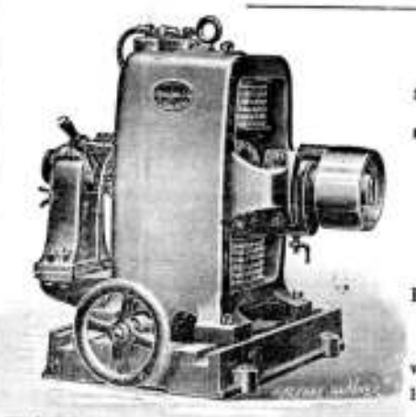

Fabrikanten van
DYNAMO's en ELECTRO MOTOREN.
STOOMDYNAMO's en speciale STOOMMACHINES.
Schakelborden, Weerstanden, Afsluiters, Fittings enz.
Aanleg van:
ELECTRISCHE VERLICHTING.
Electrische Krachtoverbrenging.
ELECTRISCHE TRAMS.
Galvanoplastiek en Electrolijse.
PROJECTEURS
voor **LEGER** en **MARINE.**
Bekr.: Amsterdam 1895 Eerekruis. Hoogste onderscheiding.
Plannen en begrootingen gratis.

Dobb's Patent Scoriae Paver Cy.

ROTTERDAM. **Kantoor HERDERSTRAAT 22.**
Levert SCORIAE PAVERS voor Straten en Wegen, ook bijzonder **geschikt voor Fabrieken.** Dit material vormt een zuiver gelijke doch stroeve oppervlakte, **waar over de zwaarste voertuigen met weinig gerase passeeren.**
Bij de Dobbs's Patent Scoriae Pavers worden de hollen, die bij de Oude Scoriae Bricks voorkwamen, vermeden.
Rapporten en Attesten van Heeren Gemeente-Architecten worden gaarne verstrekt Monsters op aanvrage kosteloos verkrijgbaar.
TROTTOIRBESTRATING.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°43 — ZATERDAG, 26 Oct. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIEN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaats uimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prieven.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

DE GILDEN.

(Vervolg en slot van blads. 334).

Ter bestrijding eener al te sterke concurrentie van de leden van hetzelfde gild diende de bepaling, dat een meester slechts één winkel mocht houden en niet op twee plaatsen tegelijk zijn bedrijf mocht uitoefenen. Ook werd vastgesteld met hoevecl gezellen een meester mocht werken.

In 1524 was reeds in den gildebrief der timmerlieden gezegd: „een timmerman en sal niet mogen aennemen een huys te timmeren ende metselen, noch een metselaer en sal niet mogen aennemen een huys te metselen ende timmeren", doch het schijnt toch nog al eens voorgekomen te zijn, dat dit gebod overtreden werd. Immers in 1615 werd de bepaling hernieuwd en de boete verhoogd; toen dit niet hielp, vond in 1621 andermaal verhooging der boete plaats en trachtte men zoo verbetering in den toestand te brengen.

Ondanks die verscherping bleven de overtredingen ondertusschen niet uit en dit schijnt zoo gebleven te zijn tot het laatst der 18e eeuw toe.

Van nog grooter belang was het de gilden te beschermen 1°. tegen concurrentie van buiten en 2°. tegen de zoogenoemde beunhazen, dat waren diegenen die zonder lid van een gild te zijn, een ambacht uitoefenden.

Omtrent het eerste geeft de schrijver een merkwaardig voorbeeld, dat in vele opzichten hedendaagsche Amsterdamsche toestanden in herinnering brengt. Er zouden in 1665 tal van nieuwe oorlogschepen gebouwd worden „vanwege het gemeenland", waarvoor te Amsterdam een aanbesteding zou gehouden worden. Nu vreesde de regeering dezer stad, dat de meeste dier bodems door vreemden zouden aangenomen worden, daar die mindere lasten hadden te dragen dan de ingezetenen van Amsterdam.

Burgemeesteren schreven daarom een brief naar Den Haag, waarin zij erop wezen „dat de scheepstimmerluyden hen klaerlyck hebben vertoont dat haer ambacht van tyt tot tyt hoelangs hoe meer comt te vervallen, vermits haer by die van het platteland door alle middelen de neering onttrocken werd." Zij vreezen „dat de schepen, die van wegen het gemeene land eerlange binne deze stad staan aenbesteet te werden, sullen worden aengenomen bij vreemden ende vervolgens buyten dese stad gebouwt" en verzoeken „dat daertegens eenige voorsieninghe mochte werden gedaen." Dan vervolgen zij: „wij hebben gemeent seer redelyck te syn, dat de luyden, die in de steden ende voornamentlyck in dese, groote huyshuren verwonen en soo het middel van de verponding (een belasting) als andere middelen op de consumtie merckelyck meer als die van het platteland helpen benificeren, oock in het stuck van haer hantwerck en nering, daerin sy het land dienen connen, behooren geprefereerd te werden." Daarom werd verzocht te bepalen „dat de aennemers gehouden sullen syn deselve schepen binnen dese stad te timmeren."

De schrijver zegt, dat het gevolg van deze conditie natuurlijk was, dat het platteland en de kleinere steden afgeschrikt werden aan de inschrijving deel te nemen. Hij verbaast zich er over, dat Burgemeesteren zoo iets „seer redelyck" durfden noemen.

Gedurende al den tijd dat de gilden te Amsterdam bestaan hebben, hadden de gildebroeders strijd te voeren tegen de onwijen of beunhazen. Reeds in 1524 werd bepaald, dat „dede eenig poorter gildebroeders neringe ende geen gildebroeder en ware, die zoude verbeuren een gouden Willelmusschild." Doch dit schijnt weinig geholpen te hebben, ook al werden de boeten verhoogd. De overlieden waren aanvankelijk alleen met het doen van „bekeuringen" belast; langzamerhand moest echter ook, wegens het steeds toenemen der beunhazen, iederen gildebroeder dit recht gegeven worden.

Er werden meesters gevonden, die zich door beunhazen als strooman lieten gebruiken; dit heette het „bevrijden van een beunhaas" en daartegen werden strenge maatregelen genomen, zonder dat dit intusschen veel schijnt te hebben geholpen. De beunhazen konden uit den aard der zaak veel goedkooper werk leveren dan de gildebroeders, en dit maakte hun bedrijf zeer winstgevend. Meesters kochten van beunhazen zelfs werk, om het dan met winst onder hun eigen naam te verkoopen.

De kleermakers hadden het te kwaad met de kleerkoopers en uitdragers, die ondertusschen ook aan de meubelmakers, hoedenmakers en bontwerkers groote schade berokkenden. De goud- en zilversmeden beklaagden zich over de Joden, de passementwerkers over de vreemde werklieden, de beeldhouwers over de bestellingen die in het buitenland gedaan werden, de smeden over de oud-ijzer-kramers, de stoeldraaiers over de stoelenmatters, ja zelfs de schilders over de kunstkoopers, die Vlaamsche schilderijen in voorraad hadden.

Soms gelukte het de wenschen der „supplianten" te bevredigen Met de kleerkoopers, uitdragers en Joden had men den meesten last, daar deze alle bepalingen wisten te ontduiken. Ook de kunstkoopers waren al even uitgeslapen als de tegenwoordige; toen zij geen veilingen van vreemde schilderijen meer mochten houden, lieten zij zich quasi gelden op hun waar voorschieten, en bleven dan in gebreke die gelden op den bepaalden tijd terug te geven. Het gevolg was executie en dus veiling, en dat nog wel door het Gerecht zelf.

Aan wat wij tegenwoordig „uitverkoop wegens liquidatie" zouden noemen, was al in de 17e eeuw geen gebrek. Er waren gildebroeders, die er voordeel in zagen nu en dan eens een publieke veiling van hun voorraad te houden en, om hiertoe consent te krijgen, voorgaven dat zij hunne nering aan kant wilden doen, echter met het vaste plan om di: na de veiling weder onmiddellijk op te vatten. Hiertegen wist men echter raad, want in 1658 werd bepaald dat hij, die zulk een vendutie had aangevraagd, nimmer meer te Amsterdam, hetzij in het openbaar of in een besloten huis, zijn bedrijf zou mogen uitoefenen.

De schrijver wijst erop, hoe door de beschermende wetten aan elke vrije concurrentie ten eenenmale de pas werd afgesneden De invoer van vreemde artikelen was verboden, of door zulke hooge invoerrechten belemmerd, dat alle mededinging met de gildebroeders zoo goed als onmogelijk werd. Magazijnen van artikelen, buiten de stad vervaardigd, bestonden er niet en de ingezetene was gedwongen zich bij de gilden te voorzien. Hiervan was het gevolg dat de gilden een aanzienlijke macht over de burgerij kregen.

De Magistraat trachtte echter deze macht eenigszins te breidelen en wel door vrije weekmarkten op Maandag, Woensdag en Vrijdag, en door vrije jaarmarkten, welke met half-vasten, na Pinksteren en in September gehouden werden. Deze jaarmarkten duurden twee weken voor de vreemdelingen. Het nut der markten voor de burgerij werd echter veelszins verminderd door de bepaling, dat de kooplieden al hunne waren moesten laten hermeten, iets waarmede nog al kosten gepaard gingen.

De overheid bemoeide zich in sommige gevallen ook met de fabrikage der waren; welk een nauwlettend toezicht daarop werdt uitgeoefend, toont de schrijver aan door een uitvoerige bespreking der lakenbereiding. Een zoo streng toezicht schijnt echter op andere ambachten niet te zijn uitgeoefend.

De beide eerste hoofdstukken van het boek handelen, over leerling en gezel, die den patroon in zijn bedrijf bijstonden. Van de leerlingen werd een intreegeld geheven, dat bij de verschillende vakken uiteenliep, en dat soms verminderd werd waar het gildebroeders of poorterskinderen gold. Weeskinderen waren geheel vrijgesteld.

Aanvankelijk schijnt het aannemen van leerjongens zonder formaliteit te zijn geschied, doch in de zeventiende eeuw was de meester verplicht zijne leerlingen bij het gild, op verbeurte van boeten, binnen een zekeren termijn te laten inschrijven.

De leertijd was bij ieder gild vastgesteld; een meester moest den leerling voor den geheelen termijn aannemen. De leerling was verplicht zijn geheelen leertijd bij één meester uit te dienen; liep een jongen weg, dan moesten de ouders of voogden boete betalen en mocht geen ander meester hem als leerling aannemen. De meester mocht echter den leerling niet naar willekeur uit zijn dienst ontslaan en zware boete beliep hij, die het zonder geldige reden deed. De meeste gilden veroorloofden den meester slechts één, hoogstens twee leerlingen te gelijk te hebben.

Bij het einde van de leerjaren moest de meester zich met zijn jongen bij het gild vervoegen; de knaap kreeg dan, als zijn meester verklaarde trouw en eerlijk door hem gediend te zijn, een leerbrief, die het recht gaf als gezel op te treden.

Deze leerbrief gaf den gezel overal toegang, doch geen recht op werk. De gilden toch waren er alleen voor de meesters en geenszins voor de gezellen. Telkens werd, in verband met de behoefte, bepaald hoeveel knechts een meester mocht houden, en dit maakte het voor den gezel vaak zeer moeilijk geplaatst te worden.

Wie werkloos was, ging naar den gildeknecht, die er als het ware een „bureau de placement" op nahield en daarvan zijn wettelijk bepaald loon trok. Vond de gezel dus een dienst, dan moest hij zich bij de overlieden op de gildekamer aanmelden, om zich in een register te laten inschrijven, op straffe van een boete.

Vreemd werkvolk trachtte men zooveel mogelijk te weren. Werd iemand van buiten de stad aangenomen, dan mocht dit alleen geschieden, als er geen stedeling te krijgen was Zoodra echter een gildebroeder zich aanmeldde om de plaats van den vreemdeling in te nemen, moest de meester dezen ontslaan.

In 1673 werd bepaald, dat de scheepmakers geen arbeiders in dienst mochten nemen, dan die drie maanden te Amsterdam gewoond hadden Deze bepaling was noodig „alsoo myne heeren van den Gerechte by de schaarse scheeptimmeragie deses tyts niets redelycker oordeelen, als dat de ingesetenen deser stede van goeden wille, naerstigheyd en bequaemheyd voor alle andere in den arbeyd werden geprefereerd".

Vreemde gezellen moesten, als men buiten hen niet kon, een deel van hun loon aan de gildekas afstaan. De regeering toch zag noode vreemde gasten binnen der stede muren, omdat die dikwijls tot wanordelijkheden aanleiding gaven.

Evenmin als den meester was het den gezel geoorloofd het arbeidscontract op te zeggen naar willekeur. Een bepaalde termijn, soms veertien, soms acht dagen was voor de opzegging gesteld. Verliet een gezel zijn meester zonder opzegging gedaan te hebben, dan mocht geen andere patroon hem aannemen.

De werktijd was geregeld; bij die regeling was het niet als thans het belang van den gezel, dat den doorslag gaf. Over het algemeen was het den handwerksman niet geoorloofd bij kunstlicht te werken en de reden daarvoor was vrees voor brand. De werktijd der metselaars was in 1662 des zomers van 5—7½

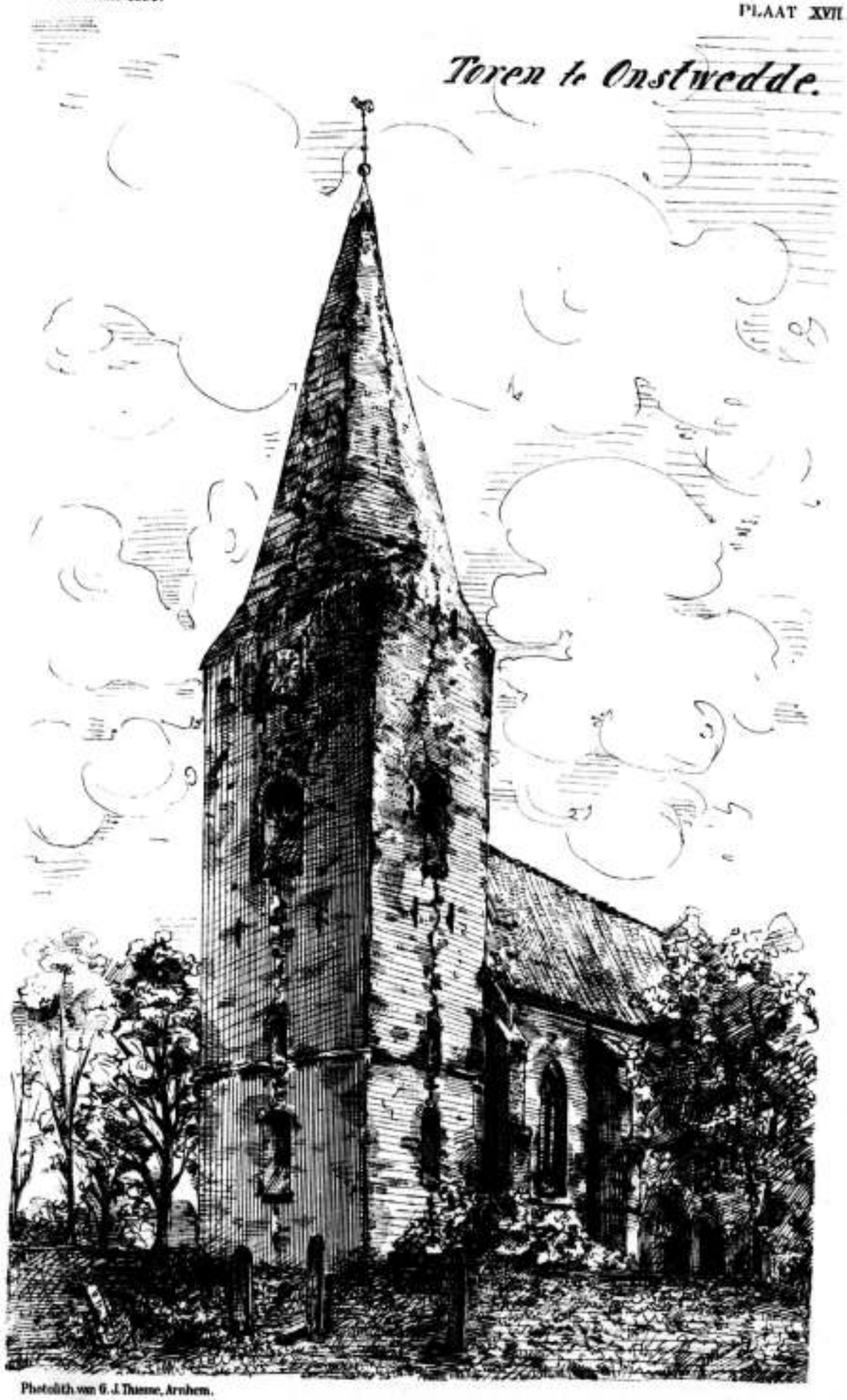

Photolith van G. J. Thieme, Arnhem.

uur, van 8—11 uur, van 12—3½ uur en van 4—7 uur; zij hadden dus een arbeidsdag van 12 uren. De bepaling gold echter slechts voor dien tijd van het jaar, dat het des avonds om zeven uur nog licht is, want „so de dagen te kort waren, sullen sij soo lang werken als sij bij dag sien konnen".

Het waren de gilde-overlieden, die de daghuur van den werkman vaststelden. Bij de metselaars werd reeds in 1498 bepaald, dat „elc vierendeel jaers dat loen sal ordineert werden nae gelegenheyt van der tyd"; zij hadden dus een voorjaars-, zomer-, herfst- en winterloon. In 1593 werd bepaald, dat het zomerloon zou worden gegeven van half Maart tot half September, het herfstloon van half September tot November, het winterloon van November tot Februari, en het voorjaarsloon van Februari tot half Maart. Toen werd ook vastgesteld, dat het winterloon ¾ en het herfst- en voorjaarsloon ⅞ van het zomerloon zou bedragen.

Het zomerloon bedroeg voor een meester ƒ 1.50 per dag en varieerde voor een knecht, al naar zijn bekwaamheid, tusschen ƒ 0.90 en ƒ 1.20 per dag, terwijl een opperman, ook naar bekwaamheid, van ƒ 0.35 tot ƒ 0.90 per dag ontving. Minder dan ƒ 0.30 werd als dagloon niet gegeven.

Van 1662, dat deze loontabel werd vastgesteld, tot het einde der 18e eeuw toe, schijnt te Amsterdam het loon der metselaars en ook der andere ambachtslieden vrijwel op deze hoogte te zijn blijven staan. Wel kon in 1751 een metselaarsknecht een voorjaarsloon van ƒ 1.35 verdienen, maar dit schijnt met de tijdsomstandigheden samen gehangen te hebben.

Werkstakingen ter verkrijging van hooger loon waren ook in den tijd der gilden niet zeldzaam. Mijne heeren van den Gerechte namen dan echter krasse maatregelen en slechts in enkele gevallen, als er vrees bestond dat een nering zich naar elders zou verplaatsen, kregen de gezellen hun zin.

Men hield zich niet streng aan de loontarieven. Nu eens werden zij overschreden, om de bekwaamste werklieden te lokken, dan weer bleef men er onder, als de meester een knecht niet voldoende berekend achtte voor zijn taak. De daghuren waren echter altijd zoodanig, dat een bekwaam oppassend werkman er niet slechts met zijn gezin goed mede kon rondkomen, maar dat hij ook een gedeelte voor een kwaden dag kon afzonderen. En dit was noodig, want de bossen der gilden keerden alleen aan meesters en niet aan gezellen uit; de gezellen moesten dus zich zelven maar helpen. Vraag en aanbod hadden maar weinig invloed op het loon, omdat een baas slechts een bepaald aantal knechts mocht houden.

Wij hebben, door dit weinige aan te halen, getracht onzen lezers eenig denkbeeld te geven van den belangrijken inhoud van het door den heer A. J. M. Brouwer Ancher geschreven boek. Wij bevelen de lezing ten zeerste aan voor allen, die van het oude gildewezen een juist denkbeeld willen krijgen.

De schrijver onthoudt zich van het trekken van conclusiën en het is blijkbaar slechts zijn doel geweest, bouwstoffen voor een latere geschiedenis van het gildewezen bijeen te brengen. Hier en daar verheelt hij evenwel zijn sympathie voor die oude instelling niet, al wijst hij ook op andere plaatsen met de grootste onpartijdigheid op de gebreken, die haar aankleefden.

De auteur verzekert aan het einde van zijn inleiding, „dat hij meer bepaald voor den handwerksman, hetzij werkgever of werknemer, schreef" en dat „als deze in dit gedeelte der geschiedenis onzer voorvaderen iets vindt, wat hem bij de tegenwoordige tijdsomstandigheden van nut kan zijn", het doel van het boek bereikt zal zijn.

Of de hedendaagsche werkman zich een boek van ƒ 2.50 zal aanschaffen, schijnt ons twijfelachtig; de werkgevers ondertusschen kunnen zich een dergelijke uitgave best getroosten. Zij zullen in het werk van den heer Brouwer Ancher zooveel lezenswaardigs vinden, dat zij zich hun geld zeker niet beklagen zullen.

TOREN DER HERVORMDE KERK TE ONSTWEDDE (Prov. GRONINGEN).

(Bij de plaat.)

Deze toren, staande aan de westzijde en eenigszins scheef tegen den kerkmuur, heeft tot grondvlak een onregelmatigen rechthoek, buitenwerks 9.40 bij 8.50 M.; de hoogte van den vierkanten romp bedraagt 22.5 M. en van de achtkante, geheel steenen spits 17.5 M., totaal 40 M. De muren zijn beneden tot de galmgaten 1.30 M. en verder 1.20 M. dik, die van de spits hebben beneden 0.65 M. dikte en verminderen naar boven een weinig, terwijl de top van den kegel massief is; deze top is in lateren tijd vernieuwd, hetgeen blijkt uit den vorm der steenen. De spits, die naar het zuid-oosten overhelt, schijnt trouwens meermalen hersteld te zijn en is wellicht van latere dagteekening dan de vierkante romp, die vermoedelijk zeer oud is en geheel van reuzenmoppen, dik 10 c.M., werd opgetrokken. Het houtwerk van de drie balklagen in den toren is meest verweerd en de daaraan bevestigde ankers zitten los in de muren.

Zooals uit de teekening blijkt, is de toren, vooral aan de west- en zuidzijden, erg gescheurd en bouwvallig, zoodat instorting van een gedeelte te vreezen was; de kerkvoogden, die met het beheer en onderhoud belast schijnen, dachten dan ook reeds vóór een paar jaar aan een herstelling, waarbij ondergeteekende hun aanraadde de geheele steenen spits te amoveeren, door een houten te doen vervangen en het muurwerk met de verankering van het vierkant te restaureeren.

Een aanvrage om Rijkssubsidie voor deze herstellingen kon niet ingewilligd worden, ofschoon de Minister den toren belangrijk genoeg had geacht om hem te doen onderzoeken en deskundig advies in te winnen. Ook in het schrijven van den Minister werd aangeraden de spits door een houten te vervangen; er schijnen echter geen voldoende fondsen te zijn en, om gevaar voor instorten te voorkomen, laten kerkvoogden thans het muurwerk hier en daar met nieuwe steen versterken en de balklagen met verankering vernieuwen.

De aan den toren staande kerk is van lateren tijd, ofschoon ook minstens een paar eeuwen oud.

Sept. 1895. Bauer.

ANDERMAAL GEVOELSBOUWKUNST.

Een zekere heer P. heeft zich geroepen gevoeld in de jongste *Kronick* ons opstel over gevoelsbouwkunst, dat geschreven werd naar aanleiding van een artikel van den heer Van der Pek, te bespreken. Misschien doen wij dien heer P. nog te veel eer aan, door, wat hij daar in het midden brengt, een bespreking te noemen, want wat de 20 regels, die hij neerschreef, bevatten, kan eigenlijk niet als zoodanig gelden.

Er zijn bij die regels nog, die zulke belangrijke volzinnen inhouden als: „Daar hebben we het al", en dan verder niets. *C'est mince*, zou de Franschman zeggen.

De vier eerste regels geven te kennen, dat de heer P. in ons blad het artikel gevonden heeft en, tusschen twee haakjes, dat de heer Weissman tot onze vaste medewerkers behoort.

Dan volgt de vijfde regel „Het artikel is niet onderteekend". Dit wordt geacht dus iets zeer ergs te zijn; de heer P. schijnt hierbij echter over het hoofd te zien, dat de initiaal onder zijn stukje geplaatst, toch moeilijk als een onderteekening kan gelden. Is Peters, of Posthumus Meijjes, Poggenbeek of een ander architect, wiens naam met P begint, achter de initiaal verborgen? Wij wenschen ondertusschen niet, dat de anoniemiteit worde opgeheven, daar dit slechts tot persoonlijkheden zou kunnen leiden. Persoonlijkheden zijn in hedendaagsche critieken aan de orde van den dag en toch komt het er niet op aan *wie* iets schrijft, maar *wat* geschreven wordt.

De acht volgende regels resumeeren dan den inhoud van ons artikel en het oordeel van den heer P. daarover in deze bewoordingen: „Van de hoofdzaak, wat „er onder gevoelsbouwkunst verstaan moet worden, „kan ik den lezer niets mededeelen; de ruimte van „bijna twee kolommen is uitsluitend verbruikt aan het „publiceeren van een serie hatelijkheden aan het adres „van een zekeren heer Van der Pek. Het is ondoenlijk „het verweerschrift, dat buiten alles, zelfs niet eens „*critiek*, gesteld is, nader te bespreken, omdat er geen „enkel argument in aangevoerd wordt, dienstig om het „oordeel over het Stedelijk Museum te weerleggen".

Wat dit laatste betreft, wij hebben uitdrukkelijk verklaard, „dat het ons doel niet kon zijn met den heer Van der Pek in debat te treden over de critiek, die hij over het nieuwste Amsterdamsche monument meent te moeten uitoefenen". Onze bedoeling was geen andere dan „onze lezers een blik te gunnen op de bouwkunstleer, door de jongeren" (waartoe wij meenden den heer Van der Pek te mogen rekenen) voorgestaan. Wij hebben daarop, voor een groot deel met de eigen woorden van den schrijver, zijn „gevoelsbouwkunst" gekarakteriseerd en daaraan toegevoegd, waarom wij meenden dat van die gevoelstheorie voor de practische bouwkunst weinig te wachten was.

Als verweerschrift kan dan ook ons artikel niet beschouwd worden, omdat het de critiek van den heer Van der Pek geheel onbesproken laat, doch zich slechts bezig houdt met de algemeene kunstopvattingen door dien schrijver aangevoerd. Over die algemeene kunstopvattingen van den heer Van der Pek bewaart de heer P. echter het stilzwijgen, en hij verzekert alleen, dat ons artikel „een serie hatelijkheden" bevat. Onze lezers zullen het daarmede niet eens zijn, en zich veeleer, voor zooverre zij *De Kroniek* mochten lezen, aan den toon der heeren Van der Pek en P. ergeren.

In den veertienden regel wordt de vraag gesteld: „En wat is de heer Weissman nu met zoo'n artikel verder gekomen?" Het antwoord op die vraag is, dat het onze bedoeling niet was dien heer verder te brengen.

Tot slot komen dan de volgende zes fraaie regels: „Hij zal zich toch niet inbeelden, dat de schunnige plunje, waarmede zijn ongewijde handen Vrouwe Architectura wel hadden willen omhangen, tengevolge van dat onwaardige schetterpraatje in *De Opmerker* nu in eens geworden is tot een prachtigen praalmantel, hem en Haar en Amsterdam ter eere? Een zekere heer Van der Pek denkt daar ten minste heel anders over."

Indien iemand een „onwaardig schetteraar" genoemd zou kunnen worden, is dat die „zekere heer Van der Pek", die zonder ooit iets gepresteerd te hebben, critieken schrijft, die kant noch wal raken. De heer P., vermoedelijk een bewonderaar van den heer Van der Pek, bewijst dat de „gevoelsbouwkunst" reeds school maakt. Die „schunnige plunje", die „ongewijde handen", zijn ongetwijfeld uitdrukkingen bij wier lezing de groote gevoelsbouwmeester goedkeurend grinniken zal.

Reeds meermalen werd geprotesteerd tegen de wijze waarop de hedendaagsche jongere bouwkundigen zonder practijk de pen voeren. Dat deze protesten veel baten, gelooven wij niet; aan de andere zijde echter meenen wij, dat dergelijk geschrijf veel minder kwaad doet, dan men zou denken. De lezers van vakbladen weten best welk vleesch zij in de kuip hebben, en de lezers van „algemeene weekbladen" slaan de beschouwingen over bouwkunst over. De hatelijkheden moeten in het laatste geval dienen om de aandacht te trekken, om reclame te maken. Of die reclame voor het doen toenemen eener architecten-practijk wel het juiste middel is, ziedaar wat wij betwijfelen. Nog altijd blijft het waar, dat goede wijn geen krans behoeft. De architecten, die het druk hebben, danken hun practijk niet aan hun litteraire werkzaamheden.

Zullen de heeren Van der Pek en P. meer resultaat bereiken? De toekomst alleen kan het leeren.

BOUW VAN DE BRUG TE HEUSDEN.

In het nommer van 3 November 1894, bladz. 348, werd melding gemaakt van een adres, door den heer G. S. Serlé, binnen- en buitenlandsch agent van bouwmaterialen te Amsterdam, aan den Minister van Waterstaat gezonden. De heer Serlé verzoekt den Minister te willen gelasten, dat voor den onderbouw van de brug over de verlengde rivier de Maas te Heusden, het gebruik van Maassteen niet zou worden toegestaan, omreden in § 353 der A. V. bepaald wordt, dat de hardsteen van geen mindere qualiteit mag zijn dan de zoogenaamde *Petit Granit de l'Ourthe*.

Toen de heer Serlé bij den Minister van Waterstaat geene gunstige beschikking op zijn adres ontving, wendde hij zich tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met verzoek den Minister om inlichting te vragen, desnoods een onderzoek te gelasten en althans zoodanige maatregelen te nemen als noodig zullen blijken tot wering van misbruik en handhaving van goede trouw bij de uitvoering van waterstaatswerken.

De Tweede Kamer benoemde eene commissie, die thans als hare meening het volgende mededeelt:

De hardsteenen uit de groeven langs de Maas, de Ourthe en bij Escaussales worden alle gerangschikt onder de rubriek kalksteenen, die in de kalkovens tot witte kalk branden en zich oplossen in zoutzuur, zoodat in algemeenen zin de hoedanigheid van alle dezelfde is. Graniet is eene geheel andere steensoort, bevat geen kalk, en is in alle opzichten als bouwmateriaal voor waterwerken, wat zijne deugdzaamheid en hardheid en zijn weerstandsvermogen tegen de nadeelige invloeden van lucht en water betreft, boven de hardsteen te verkiezen; de naam „petit granit de l'Ourthe" voor de kalksteen in de groeven langs deze rivier is dan ook eene oneigenaardige benaming.

Intusschen treft men in elk dezer Belgische groeven goede en minder goede steenlagen aan, en adressant deelt dan ook, waar hij het gezag van den heer Berger aanhaalt, de meening van den Minister dat er onder de Maassteen zeer goede steenen voorkomen.

De heer Berger schrijft in zijn hier bedoeld opstel over le Calcaire dévonien, le petit granit et les pierres de Meuse, bladz. 382, inderdaad de door den adressant aangehaalde woorden: „Malheureusement ces maîtres de carrières ne peuvent fournir des matériaux, remplissant ces conditions favorables, qu'à la condition qu'on leur en demande très peu", en niet *des* conditions, zooals de adressant verkeerdelijk vermeldt, en die schijnbaar geringe wijziging is van veel beteekenis als

men leest hetgeen voorafgaat, namelijk: „Il n'existe pas en Belgique d'exploitation pouvant fournir une plus belle collection de matériaux que le pierre de Meuse. Lorsqu'on a soin de faire un bon choix, on peut réunir dans une construction la beauté du petit granit et la durée du devonien, et on a de plus l'avantage de pouvoir varier la teinte," en dan volgt de verkeerdelijk door den adressant aangehaalde volzin, die daaraan eene geheel andere beteekenis geeft, en deze handeling mag temeer bevreemden wanneer de heer Serlé in zijne adressen een scherp oordeel uitspreekt over de Nota van inlichtingen van den Minister, en spreekt van misbruik en handhaving van goede trouw bij de uitvoering van waterstaatswerken.

In elk geval eischt het betrokken bestek n°. 66 de levering van eene hoeveelheid van 818 kub. meter hardsteen, die niet onder de groote leveranties kan gerekend worden, te minder wanneer de heer Berger op bladz. 360 vermeldt, dat onder Maassteen verstaan wordt de steen uit de groeven langs de Maas van „les grands Malades" beneden Namen tot Seilles boven Andenne.

In het jaar 1870 is er naar aanleiding van eenige in België uit te voeren openbare werken een soortgelijke strijd als thans gevoerd door de Association des Maitres de carrières de pierres bleus dites „petit granit" du Hainaut tegen de maitres de carrière des bords de la Meuse dans la province de Namur, in een adres van eerstgenoemden aan den Minister van openbare werken in België, gedagteekend 23 October 1870, in welk adres de meerdere deugdzaamheid van de petit granit de l'Ourthe boven de steen uit de groeven van Maizeret, Namèche en andere langs de Maas wordt verdedigd, doch tevens erkend dat de Maasgroeven ook zeer goede steenen opleveren.

Het heeft intusschen de aandacht van de Commissie getrokken dat de artikelen 351 en 353 der Algemeene Voorschriften betere waarborgen konden bevatten dan nu het geval is, om zekerheid te hebben, dat de natuursteen in het algemeen, en de hardsteen in het bijzonder, in alle opzichten voldoet aan de eischen die voor een deugdzaam bouwwerk kunnen gesteld worden, en de eenvoudige bepaling dat de hardsteen van geen mindere hoedanigheid mag zijn dan de zoogenaamde petit granit de l'Ourthe, voldoet naar de meening der Commissie te minder aan dien eisch omdat de beteekenis van het woord hoedanigheid zeer onbestemd is.

De Commissie, overwegende dat het niet wenschelijk is dat de Kamer optreedt als uitvoerend gezag, zich mengende in de keuring van materialen voor de rijksbouwwerken, stelt voor:

1°. den Minister van waterstaat dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen, en

2°. den Minister in overweging te geven de §§ 351 en 353 van de technische bepalingen der Algemeene Voorschriften te wijzigen in dien zin dat de algemeene eigenschappen van de natuurbouwsteen, en de bijzondere hoedanigheid van de hardsteen meer bepaaldelijk worden omschreven, met bijvoeging eener paragraaf, waarin de eigenschappen voor de granietsteen worden omschreven, ten einde voor sommige bepaalde onderdeelen der waterbouwwerken de hardsteen door de granietsteen te doen vervangen;

3°. den Minister van waterstaat een afschrift van dit verslag toe te zenden.

PRIJSVRAGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De programma's van de beide prijsvragen, door de Vereeniging B. en V. te Rotterdam uitgeschreven, werden in het nommer van 25 Mei jl., bladz. 165, opgenomen. De rapporten der Jury luiden als volgt:

VERVERSCHINGSGEBOUW TEN DIENSTE VAN EEN IJSCLUB.

Ingekomen waren negen antwoorden onder de volgende motto's

N. N.	5	teekeningen		
Timmerwerk van rechthout	5	„	met	memorie.
Sjoet	5	„	„	„
Vera	5	„	„	„
Animo	4	„	„	„
Koningin Wilhelmina	3	„	„	„
Hollandia	6	„	„	„
R. V.	5	„	„	„
Rosneis	3	„	„	„

Na onderzoek en bestudeering der verschillende ingekomen antwerpen stelde de Jury voor ze als volgt te rangschikken.

Motto N. N. Het plan is goed samengesteld en als groepering ook het beste der ingekomen antwoorden. De open ruimte aan de achterzijde had beter kunnen benut worden door de privaten achteruit te schuiven. Hierdoor zou de zaal in vorm en grootte veel gewonnen hebben. De plaats voor de toiletten der heeren en dames is echter goed gekozen, evenzoo die der restauratiezaal. Het lokaal van den terreinchef zou beter liggen in de nabijheid der bestuurskamer.

De gevels zijn niet onverdienstelijk; de algemeene indruk is zeer gunstig. Eenvoudig van samenstelling voldoen zij aan de eischen, welke men voor een dergelijk gebouw stellen kan. Alleen het fronton in het midden is wat schraal en op die plaats niet genoeg gemotiveerd. De vlaggen zijn moeilijk aan te brengen en aan de tijdelijke versiering is te weinig waarde gehecht, ofschoon dit toch een der hoofdvereischten is. De doorsneden zijn eenvoudig en practisch; de details goed. De constructie tusschen de staande stijlen is minder gelukkig. Het teekenwerk, vooral dat der details, is goed gedaan; de letters zijn echter zonder karakter, missen smaak en enkele zijn bovendien onjuist.

Het bijgevoegde perspectief-teekeningetje doet het harmonisch verband van het gebouw, en vooral de geschikte plaatsing van het klokketorentje, goed uitkomen.

Koningin Wilhelmina. De plattegrond is niet slecht, doch de toiletten voor heeren en die voor dames zijn niet goed geplaatst en eenige ondergeschikte lokalen konden beter gelegen zijn. Urinoirs en toiletten voor heeren konden gebracht worden waar nu de bergplaats ligt.

Niettegenstaande de architectuur wel wat kleingeestig en droog is, heeft het geheel een feestelijk aanzien. In de frontons gaat het houtkarakter wel wat veel verloren door de vele ronde vormen; de verdeeling is bovendien wel wat alledaags. Het dak is wat hoog voor het opgegeven bedekkingsmateriaal en vraagt hier te veel de aandacht. De tijdelijke versiering is goed begrepen, de doorsneden zijn constructief goed. De details zijn zeer nauwkeurig getrokken en de ontwerper toont een conscientieus constructeur te zijn. In de details komt echter de minder goede toepassing van houtvormen nog duidelijker uit.

De behandeling van het teekenwerk is wat mager, doch zeer nauwkeurig en als zoodanig zeer luchtig.

Vera. De plattegrond heeft vele goede eigenschappen, maar de restauratiezaal ware beter gelegen aan de andere zijde van het gebouw. De toonbank is te klein. De ligging van heeren- en dames-toiletten naast elkaar had vermeden kunnen worden en is daarom slecht, wat trouwens bij de meeste ontwerpen het geval is. De gang is niet goed van verhouding en had breeder moeten zijn, wat gemakkelijk had kunnen verkregen worden.

De gevels bevatten goede partijen, doch zijn niet samenhangend; de schijnbare voorsprong van den hoofdingang, welken de gevelteekening aanwijst, is in het plan niet te vinden. De korfboog is onaangenaam en karakterloos en hier niet geschikt. Bij een drak bezochte ijsbaan is het niet wenschelijk de vakken der groote zaal beneden meest dicht te houden. De zijgevel is erg verbrokkeld en geeft aanleiding tot ingewikkelde constructies. De vlaggestokken zijn niet smaakvol aangebracht, zijn te zwaar en hebben bovendien niet het karakter van tijdelijke versiering. De doorsneden zijn wat droog en de versiering van het buffet is niet fraai. De details geven goede vormen te zien en behooren tot het beste van het ingezonden werk. De kapconstructie is niet genoeg bestudeerd, zij is zonder trekstang moeilijk te maken.

Het teekenwerk is goed, doch de Jury was algemeen van gevoelen dat de entourage, hoe verdienstelijk ook als aquarel, schaadt aan het geheel. Bovendien is de voorstelling valsch, waar in een perspectievisch landschap eene geometrische gevelteekening wordt aangebracht.

Het publiek moge zich door een dergelijke voorstelling laten verleiden, voor architecten is en blijft de architectuur hoofdzaak.

Rouwstic. Het plan is ingewikkeld en de groepeering niet goed. De groote zaal kan niet van uit den hoofdingang bereikt worden. Ligging toiletten heeren en dames gelijk bij de meesten zeer slecht. Het aanbrengen van twee buffetten veroorzaakt onnoodigen last. De ruimte, voor garderobe te gebruiken, voldoet niet aan de maten van het programma.

De architectuur der gevels doet sterk aan ijzerconstructie denken, terwijl hier houtarchitectuur gevraagd was. Door de fijne behandeling met latjes enz. heeft de tent het voorkomen van een zomerfeesttent, die er, met groen begroeid, wel aangenaam uit zou zien. De orkestkoepel is niet opgelost uit den voorgevel en doet in den zijgevel nog minder goed. De doorsneden toonen meer een blijvend karakter, zooals van steenarchitectuur, maar niet dat van een ijstent. De details zijn goed en artistiek geteekend, doch daarin komt nog meer uit, dat de vormen een karakter hebben, dat passen zou voor een stadsvergaderzaal of dergelijk gebouw, maar niet voor een ijstent.

De overige ontwerpen, die ver beneden de zooeven genoemden staan, zijn naar hun kwaliteit gerangschikt als volgt:

Hollandia. Het plan is niet slecht. Hoofdingang langs den weg ontbreekt, de toiletten zijn, als bij de voorgaande ontwerpen, verkeerd geplaatst; ook de keuken en de bijkeuken konden beter geplaatst zijn.

Het dak is niet fraai van vorm en smakeloos aangebracht; het open gedeelte zaal is te hoog opgehouden. Ronde ramen zijn hier niet gewenscht. De details zijn veel te rijk en te duur behandeld voor een dergelijk gebouw. De marquise is overbodig. Het teekenwerk is met gemak behandeld, maar de kleuren zijn niet fraai gerangschikt.

Sport. De hoofdruimten van het gebouw zijn versnipperd, communicatie en schikking zijn slecht. Een binnenplaats is geheel overbodig in een vrijstaand gebouw van een dergelijk oppervlak. De gevels maken een onaangenamen indruk; van binnen zal het gebouw erg nuchter toonen. De details zijn verdienstelijk. Het dak platgehouden, zoodat het voor uitzicht is te gebruiken, is prijzenswaard, doch eischt een zwaren en stevigen onderbouw en kapconstructie.

Hemelsveel van recht koun. De samenstelling van den plattegrond getuigt van practische kennis en is niet slecht. De gevels zijn veel minder. De krachten van den ontwerper schieten voor een ontwerp als dit verre te kort. De inzender toont een practicus te zijn, maar mist artistieke ontwikkeling.

Jutieco. De plattegrond is ingewikkeld en ongeschikt. De gevels en details zijn in artistiek opzicht erg zwak van opvatting en bevatten te veel gebreken om ze alle op te sommen.

N. V. Het plan is ingewikkeld, versnipperd en gezocht. Alles is veel te duur behandeld. Ondanks den kolossalen arbeid, die aan het ontwerp besteed is, mist het goede verhoudingen en is het lokaal van compositie.

Na beraadslaging besluit de Jury aan het Bestuur van B. en W. voor te stellen de zilveren medaille niet toe te kennen, daar geen der ingezonden ontwerpen die onderscheiding waardig is. Geen der ingezonden ontwerpen onderscheidt zich door bijzonder uitblinkende verdiensten, edele compositie of een persoonlijk cachet.

Om de vele verdiensten en goede eigenschappen van het ontwerp „N. N.", dat ongetwijfeld in bijna alle opzichten boven de andere staat, stelt de Jury voor daarvan toe te kennen de bronzen medaille en 50 gulden; verder aan het ontwerp „Wilhelmina", om de redenen in dit rapport vermeld, een getuigschrift en 40 gulden; aan het ontwerp „Vera" een getuigschrift en 25 gulden en aan het ontwerp „Roomeis" het getuigschrift der Vereeniging.

Namens de Jury voornoemd:

(was get.) Jos. Th. J. Cuypers,
„ „ H. P. Berlage Nzn.
„ „ G. van Arkel.
„ „ J. Verheul Dzn.
„ „ Jac. van Gils,
Rapporteur.

Als ontwerpers hebben zich bekendgemaakt van
motto „N. N." de heer J. van Wijngaarden,
„ „Wilhelmina" de heer W. Coepijn,
„ „Vera" de heeren B. Bakker en Herm. Kloos,
allen leden van de Vereeniging B. en V. te Rotterdam.

Den vervaardiger van het ontwerp motto „Roomeis" wordt verzocht een juister correspondentie-adres op te geven.

VERSIERD HOOFD VOOR EEN CONVOCATIEBILJET.

De Jury, door het Bestuur benoemd ter beoordeeling van de ingekomen ontwerpen op de prijsvraag:

„een ontwerp van een versierd hoofd voor het convocatiebillet der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", heeft de eer het volgende mede te deelen:

Wegens voortdurende ongesteldheid was de heer A. A. J. Margry verhinderd bij de beoordeeling tegenwoordig te zijn.

Ingezonden zijn 6 ontwerpen onder de motto's:

1°. A. Z. — 2°. R. — 3°. G. — 4°. Lotus. — 5°. △ *(materia est fecit)*. — 6°. Verona.

A. Z. en Lotus komen, wat zin en behandeling betreft, veel overeen; zij missen een duidelijke conceptie en zijn over 't geheel genomen onrustig, de duistere symbolick is hiervan de oorzaak, terwijl het opschrift bijzaak is geworden.

R is onbeduidend van opvatting. De drie hoofdpartijen om den titel, kunnen niet fraai worden genoemd.

G. mist 't karakter van vlakversiering en een decoratief aanzien.

△ *(materia est fecit)* is aangenamer van aanzien dan de vorige ontwerpen. Het hoofdmotief is van modern Fransch karakter (Robert Dijs), doch het vormt geen samenhang met de andere emblemen. Het geheel mist daardoor de noodige eenheid.

Verona heeft iets aantrekkelijks, doch mist ook weer eenheid en aanzien; zoo is het rechter gedeelte, zoowel in opvatting als wat schaal betreft, met het linker gedeelte in strijd.

De Jury, bewust van het moeilijke van de opgaaf, betreurt het geen van de ingekomen ontwerpen ter volle bekroning te kunnen voordragen.

In alle ontbreekt een eenvoudige hoofdgedachte, waarbij de bedeeling op artistieke, duidelijke wijze is uitgedrukt. De wijze van bewerking is over 't algemeen eenigszins oppervlakkig en niet genoeg met zorg behandeld.

Naar aanleiding van de verdiensten van △ *(materia est fecit)* en Verona, stelt de Jury voor den prijs van *f* 25 gelijk te verdeelen onder de ontwerpers van genoemde motto's: △ *(materia est fecit)* en Verona.

De Jury:

Rotterdam,
10 Oct. '95.

(was get.) Henri Evers.
„ „ A. Sijmis J.J Zn.

Als ontwerpers hebben zich bekendgemaakt de heeren G. Kasper en W. Bruinzeel Czn.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Gewone vergadering van Woensdag 22 Oct. 1895.

De heer J. van der Sluijs Veer opende, bij afwezigheid der voorzittere, deze zeer slecht bezochte vergadering, waarna de notulen werden gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen waren een bericht van het overlijden van den heer Joh. Franse, boekhouwer te Amsterdam, en een schrijven waarin de heer J. H Leliman verzoekt voor het volgende jaar van de lijst der donateurs te worden geschrapt.

De heer Paul de Jongh gaf hierna een kunstbeschouwing van een groot aantal photographieën uit Engelsch-Indië, waarvan met belangstelling kennis genomen werd.

Nadat de Voorzitter had medegedeeld dat de heer Elkens op de eerstvolgende bijeenkomst een bijdrage zou geven, werd deze vergadering gesloten.

In het lokaal waren tentoongesteld de antwoorden op de door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen van een „Vervoerschuitgebouw ten dienste van een ijsclub", en een „Versierd hoofd voor het convocatiebiljet".

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Amsterdam. De Gemeenteraad vereenigde zich met de voordracht van B. en W. tot regeling van het bouwtoezicht. Deze voordracht strekt om boven de vijf bestaande bouwopzichters (die allen gelijk in rang zijn) een inspecteur aan te stellen, die als hun chef zal optreden. De inspecteur zal genieten een jaarwedde van *f* 2500 tot *f* 3500 en elk der bouwopzichters een jaarwedde van *f* 1500 tot *f* 2500.

Volgens eene mededeeling van den wethouder Treub zal de hoofdtaak van den inspecteur zijn om organisatie te brengen in het bouwtoezicht. B. en W. hebben bezwaar een der bouwopzichters tot chef te maken, omdat zij reeds 18 jaren in gelijken rang met elkaar gewerkt hebben en omdat uit den aard der zaak zij de lieden niet zijn om den dienst te reorganiseeren, aangezien zij te zeer aan den ouden toestand zijn gewend geraakt.

Naar wij vernemen is de heer J. A. van Voorthuijsen tot inspecteur van het bouwtoezicht benoemd.

Harlingen. De Gemeenteraad besloot het contract met The North of Europa Gaslight and Coke Company, dat 6 November 1897 afloopt, niet te verlengen en de exploitatie der gasfabriek zelf in handen te nemen en een nieuwe gasfabriek te bouwen, tenzij het blijkt dat de bestaande fabriek op voor de gemeente aannemelijke voorwaarden kan worden overgenomen, waarom B. en W. worden uitgenoodigd binnen zes weken een overeenkomst met bovengezegde Maatschappij te treffen.

— Aflevering 10 van *De Natuur* (uitgave van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Schetsen uit Zuid-Afrika. II. Iets over slangen en schildpadden, door Mimosa. — De fotografie-autocoast of fotautograaf, door Dr. J. E. Rombouts. — De vogelenwereld in den Congo, door Dr. H. J. Calkoen. — De sterrenkunde in Chaldaea, door R. E. de Haan. — Een en ander naar aanleiding van 't gemis in bepaalde streken van een der beide geslachten bij tweehuizige planten, door W. W. Schippers. — Natuur- en werktuigkundig allerlei. — Nog iets over Indische Fakirs. Leven en schijndood, door H. Bettink. — Louis Pasteur. 1822—1895, door Dr. A. van Hennekeler. — Over de middelen om spruitklanken in blijvende teekens weder te geven, door Dr. J. D Becke. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij koninkl. besluit is de met verlof hier-te-lande aanwezige le luit. der genie van het leger in Ned.-Indië, F. Ranymakers, op zijn verzoek, ter zake van lichaamsgebreken, met 1 November eervol uit den militairen dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de opzichter van den Rijkswaterstaat H. M. A. Straster verplaatst van Petten naar Gouda en de adjunct-opzichter F. J. Dootjes van 's-Hertogenbosch naar Petten.

— De opzichter 3e kl. bij den waterstaat in Ned.-Indië H. J. Beijer is overgeplaatst naar de residentie Madioen.

— Tot opzichter bij den aanleg van den stoomtramweg Samarang—Cheribon is aangesteld de heer H. C. Rosenboom te Groningen, laatstelijk opzichter bij de werken tot verbetering van den Ouden IJssel.

— De hoogleeraren aan de Polytechnische School N. H. Henket, Dr. S. Hoogewerf en J. M. Tolkers zijn benoemd tot tijdelijk leeraar aan den artillerie-cursus te Delft.

— Tot leeraar in het teekenen aan de ambachtsschool te Amsterdam is benoemd de heer S. France te Edam.

— De heer C. T. J. Louis Richer, secretaris van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is door den President van Venezuela benoemd tot ridder in de 4e klasse van de orde van het borstbeeld van den Bevrijder.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Leeraar bij het Middelbaar onderwijs in Ned.-Indië voor wiskunde, lijnteekenen en beginselen van handteekenen. Minimum-tractement *f* 450 per maand. (*Zie Staatscourant no.* 250.)

— Opzichter der telegraphie. De directeur-generaal der posterijen en telegraphie brengt ter kennis van belanghebbenden, dat ter opleiding tot de betrekking van opzichter der telegraphie, na vergelijkend onderzoek, in Januari drie adspirant-opzichters op een maandgeld van *f* 50 kunnen worden toegelaten. Zij kunnen, na een dienstijd van minstens twee jaren, en na voldoende blijken van geschiktheid te hebben gegeven, dingen naar de betrekking van opzichter der telegraphie tweede klasse, aan welke betrekking aanvankelijk eene jaarwedde van *f* 1000 is verbonden. Voor nadere bijzonderheden zie men de *Staatscourant no.* 251.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Arnhem. Aanvangstractement *f* 1000. Adres den Burg. vóór 1 November. (*Zie advert. in dit nos.*)

— Waterbouwkundig teekenaar, goed bekend met ijzerconstructies. Adres lett. Z. Z., bij de boekh. Brinkman & Zn., Heerengracht 148, Amsterdam.

GEVRAAGD
Algeheele opleiding examen OPZICHTER *'s Rijkswaterstaat.*
Fr. br. met voorwaarden worden verzocht onder letter C, Bureau van dit blad.

Bij de Arnhemsche gemeentewerken wordt **gevraagd** een
OPZICHTER
bij de afdeeling bruggen en riolen. Aanvangstractement *f* **1000.**
Kennis van waterpassen is een vereischte.
Adressen, franco en op zegel, aan den Burgemeester vóór 1 November a.s. Inlichtingen te verkrijgen bij den directeur der gemeentewerken.

AANBESTEDING.
BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente Arnhem, zullen **Zaterdag 9 November 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**
BESTEK No. 20.
De levering van gegoten IJzer aan 275 Rioolluiken en 1000 Syphons met luikjes, in twee perceelen.
Bestek No. 28.
Het leggen van 8568 M'. Riolen.
Aanwijzing voor bestek 28: Zaterdag 2 November a. s., 's namiddags 1½ ure, aan het bureau Gemeentewerken, in de Kadestraat. Inlichtingen voor beide bestekken: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10 tot 12 uur aldaar; bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize; No. 20 met 4 teekeningen à *f* 1.—; No. 28 met 51 teekeningen à *f* 5.—

Assurantie Maatschappij
tegen Brandschade
De NEDERLANDEN van 1845.
's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.
Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

C. L. SCHWARZ.
Handel in Bouwmaterialen,
Ingelheimer Portland-Cement.
RUIME KEUZE IN
Binnen- en Buitenlandsche Vloer- en Wandtegels.
Magazijn: Singel 568-572. AMSTERDAM.

DE LINT & Co.
ROTTERDAM. Nieuwe Haven 39.
MAGAZIJNEN van VLOER- en WANDTEGELS.
Depôts { **MINTON HOLLINS & Co.** **VILLEROY & BOCH.**

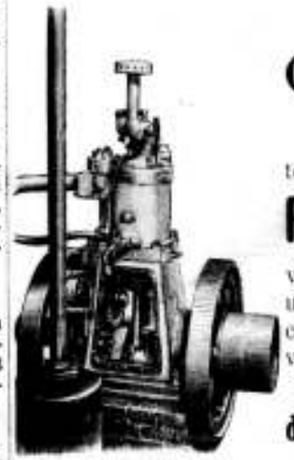

Motorenfabriek,
C. STEFFELAAR,
VELSEN.
Levert onder langdurige garantie tegen billijke prijzen,
Petroleum- en Gasmotoren,
van 1 tot 40 Paardenkracht, welke uitmunten door eenvoudige en solide constructie, benevens gering Olieverbruik.
Motoren voor Land- en Scheepsbedrijf, direct werkend op de Schroefas.

Patent Metaal-Cement (HAUSER & Co., Zürich).
Is het beste, goedkoopste en voordeeligste materiaal voor het vastzetten van Hekwerk, Standvinken en Machines en voor het verbinden van Leidingbuizen. Het vervangt volledig Lood, Cement en Zwavel; het levert 6 maal meer uit dan Lood, terwijl het specifieke gewicht slechts bedraagt 1.5, in plaats van 11.5 voor Lood. Met bovengenoemd materiaal zijn, op last van de Duitsche regeering, te Charlottenburg proeven genomen, waarvan de resultaten verrassend zijn. Vele attesten, waaronder van proefnemingen te Carlsruhe en te Delft genomen, voorhanden. Heeren Architecten en Aannemers worden bijzonder op dit middel attent gemaakt. Volledige Prospectus en Prijscourant verkrijgbaar bij den:
Generaal-Agent en Alleen-verkooper voor Nederland en de Koloniën:
ADR. C. J. J. SCHARPHUIS, *Hugo de Grootstraat* 95, ROTTERDAM, bij wien het materiaal in platen van **10 KG.** verkrijgbaar is.
Degelijke Agenten gevraagd.

GEORGS-MARIËN BERGWERKS- & HÜTTENVEREIN, OSNABRÜCK.

Levert tot concurreerende prijzen in uitstekende qualiteit:

SPOORWEGMATERIEEL: Rails uit Bessemer staal en dwarsliggers. **Wissels** compleet met toebehooren. **Assen** en **Wielen** Staven handen en assen uit Siemens Martinstaal.

Tramwegmaterieel, Systeem Haarmann.

Beveelt zich bijzonder aan tot levering van gesmeede stukken voor SCHEEPSMACHINES en van gegoten-stalen voorwerpen, alle soorten Façonguss. Alles uit Siemens Martinstaal, op verlangen volgens de voorwaarden van Bureau Veritas of Duitsche Lloyd.

Vertegenwoordiger: F. W. VAN GENDT JGz., Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage,

die gaarne tot het geven van nadere inlichtingen bereid is.

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU**

V d. Duinstraat 103 's-Gravenhage- A. Ph. v. d Ploeg, Civ.-Ingenieur.

IJzergieterij GEBRs. HAMERS & A. JANSSENS

Maastricht.

Leveren op teekening en op model **Vliegwielen, Riemschijven, Kamwielen** enz., gedraaid en ruw in alle afmetingen.

GIETSTUKKEN voor STOOM- en andere WERKTUIGEN.

GAS- en HEKPALEN, KOLOMMEN enz. (1)

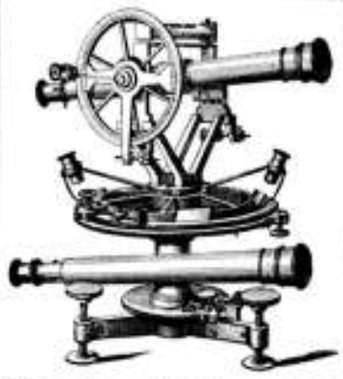

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

Heipalen, Spieren, Steiger- en Sparhouten,

worden tot **zeer concurreerende prijzen** geleverd door

„De Russische Houthandel",

GEVESTIGD TE **ARNHEM.** — **Directeur H. KOOY Jr.**

Opslagplaats: *PAPENDRECHT, tegenover DORDRECHT.*

Agent voor NEDERLAND: HERM. KALIS te Sliedrecht.

Rapenburg 29. FOLKERS & Co. Amsterdam.

DIRECTE AANVOER van **Portland Cement**. Merk: *Knight Bevan & Sturge.* Merk: *Dijckerhoff & Söhne.*

DRIJF-, MOS- EN METSELSTEENEN.

ENGELSCHE, DUITSCHE, FRANSCHE en HOLLANDSCHE

TROTTOIR-, VLOER- en WANDTEGELS. in verschillende dessins.

Dakpapier, Asphalt en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM, middel tegen het rotten van Hout en Touw, tegen zwamvorming enz.

W. H. JACOBS.

Machinefabriek, Stoomketelmakerij en Grofsmederij.

HAARLEM.

INRICHTING TOT HYDRAULISCH KLINKEN VAN DE ZWAARSTE KETELS EN IJZERCONSTUCTIËN.

Fabriek en Kantoor:

HUBERTINA-WERF. NOORDER-BUITENSPAARNE.

Monsters liggen ter bezichtiging aan het Bureau dezer Courant.
Ook verkrijgbaar bij den Heer J. H. P. JANSE, Marnixstraat 364, *Amsterdam.*

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°44 — ZATERDAG, 2 Nov. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . ƒ 0.15

DE ABDIJ VAN EGMOND.

Wie thans te Egmond-Binnen komt, vindt, na heel wat zoekens, een laag stuk muur, uit gebakken steen van ongemeen groote afmetingen opgemetseld. Dit is alles wat er van de eens zoo beroemde abdij van Egmond, althans ter plaatse waar zij zich eens verhief, overbleef. In het Rijksmuseum wordt ook nog het in roode zandsteen uitgevoerde tympan, dat voorheen boven een der kerkdeuren prijkte, bewaard.

In 1572 heeft Sonoy, uit vreeze dat de Spanjaarden zich daarin nestelen zouden om Alkmaar te bedreigen, de kloostergebouwen in vlammen doen opgaan. Volgens den schrijver der „Oudheden en Gestichten van Kennemerland" stond, in het begin der 18e eeuw nog een deel der kloostermuren overeind, o.a. „een romp van den diksten toren, die van duifsteen opgemaakt was, met een gedeelte van de kerk tusschen het muurwerk van beide de torens; daar St.-Pieter boven in den muur, tusschen Dirk VI en zijne moeder Petronella op rood marmer afgebeeld staat!" Deze laatste beschrijving slaat op het boven reeds vermeld tympan, dat dus een versiersel van het portaal tusschen de beide westelijke torens der kerk zal geweest zijn.

Wij weten nog uit de vaderlandsche geschiedenis dat de min of meer legendarische Dirk I, graaf van Holland, te Egmond een nonnenklooster stichtte, welks bewoonsters door Dirk II verplaatst werden naar Bennebroek, omdat hij Egmond, dat telkens door de West-Friezen bedreigd werd, geen geschikt verblijf voor deze nonnen achtte. Te Egmond deed hij nu een steenen klooster bouwen, dat hij aan Benediktijnermonniken ter bewoning gaf, opdat die de aanvallen der stroopende Friezen zouden kunnen afweren. Hij deed het gebeente van St. Adalbert en St. Jeroen naar dit klooster overbrengen en richtte zich in de kerk een begraafplaats in, waar hij en vele zijner opvolgers ter ruste zijn gebracht. Ook een Evangelieboek schonk hij aan de abdij; dit is het eenige wat van zijn geschenken overbleef.

Dirk V en de volgende graven gingen voort de goederen en voorrechten der abten van Egmond uit te breiden; dat de prior den naam van abt verkreeg, was reeds een voorrecht.

De geschiedenis der abdij is vrij nauwkeurig bekend, daar de door de monniken steeds bijgehouden „annalen" bewaard bleven. Ook afbeeldingen van het klooster in welstand komen voor, doch deze zijn natuurlijk niet gemaakt met de archeologische juistheid, die men thans zou verlangen.

Het is, zooals licht te begrijpen is, dus thans niet meer mogelijk zich een voorstelling te maken van de architectonische gedaante der gebouwen. Wij willen ondertusschen trachten te onderzoeken, hoe de abdijkerk, het voornaamste kloostergebouw, er wel zal hebben uitgezien.

De stichting der kerk, die tot Sonoy's tijd in wezen was, schijnt gebeurd te zijn in de 12e eeuw. Er heeft natuurlijk al vroeger een kerk gestaan, doch deze was onder den zevenden abt, Anselinus, afgebroken. Deze Anselinus, die den monniken door Petronella, de echtgenoote van graaf Floris II, was opgedrongen, aanvaardde in 1124 zijn bediening. Hij was echter een man zonder kennis en in het kloosterleven onervaren, en van daar dat de monniken zich zeer over hem beklaagden en hem in 1129 dwongen heen te gaan.

Gravin Petronella verzocht nu den bisschop van Utrecht een anderen abt aan te wijzen; de keus viel op een Gentenaar, Walterus, die tot 1161 regeerde, en aan wien het klooster groote verplichting had. Niet slechts wist hij van den Paus, door bemiddeling van Petronella's zoon Dirk VI, die in 1138 Rome bezocht, te verkrijgen, dat de abdij voortaan niet meer onder den bisschop van Utrecht zou staan, doch slechts van den H. Stoel afhankelijk zou wezen, maar hij heeft ook alles wat onder Anselinus

„zoo in het tijdelijke als in het geestelijke" vervallen was, weder terecht geholpen. Verscheidene edellieden stelde hij als „advocaten" of beschermers van het klooster aan. Een van hen, Berwoud, waaruit het adellijk geslacht van Egmond gesproten is, droeg hij dit advocaatschap tot een eeuwig leen op.

De Egmondsche annalen zeggen, dat onder Walterus de kloosterkerk voltooid werd. Geheel naar de letter schijnt men deze verzekering niet te moeten opnemen, want later wordt nog verscheidene malen van altaarwijdingen gesproken, zoodat het vermoeden voor de hand ligt, dat na Walterus althans nog kapellen zijn aangebouwd.

Voor zooveel uit de oude afbeeldingen kan opgemaakt worden, was die kloosterkerk een Romaansche basiliek met kruisbeuk, in halven cirkel gesloten koor, en twee torens aan de westzijde. De afbeeldingen zijn niet zeer duidelijk, omdat bij de kloosterkerk ook de parochiekerk te zien is, die onder Alardus, den zesden abt, vóór 1123 gesticht werd ter eere der H. Maagd. Deze kerk schijnt maar één toren, aan de zuidwestzijde staande, gehad te hebben, doch verdere bijzonderheden kunnen uit de afbeeldingen niet worden opgemaakt.

De kloosterkerk toont duidelijk een koortrans; of deze bij het oorspronkelijk ontwerp behoort heeft, dan wel een later toevoegsel was, kan niet uitgemaakt worden. Indien de verhoudingen der afbeeldingen juist zijn (waaraan ondertusschen getwijfeld mag worden) dan zijn de vensters van het hooge koor zeer klein geweest en hadden ook die van den koortrans betrekkelijk geringe afmetingen. De zuider zijbeuk prijkte echter met een bijzonder groot venster, hetgeen, ook in verband met den daarboven waarneembaren trapjesgevel op een verbouwing in de 15e of 16e eeuw zou wijzen.

De torens hebben, naar Romaanschen trant, lisenen boogfriezen en kleine rondboogvensters. Zij worden door tamelijk slanke spitsen bekroond.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat de veranderingen aan de kloosterkerk, waarvan wij boven spraken, hebben plaats gevonden onder den dertigsten abt, Simon van Mathenes, omstreeks 1436, omdat van dezen verhaald wordt, dat hij veel deed bouwen. Dit was ook wel noodig, want onder zijn voorganger, Gerardus Okkenberg, had de abdij veel te lijden gehad van de heeren van Egmond, die nog wel als haar officieele beschermers golden. De heer van Egmond, de beruchte Jan met de Bellen, wiens grafzerk van 1451 nog in de kerk van Egmond-op-den Hoet (d. i. waar het hof of kasteel stond) gevonden wordt, had de partij van Jan van Beieren gekozen en de monniken bleven trouw aan hun gravin Jacoba. De abt en zijn monniken vluchtten met hunne kostbaarheden naar Utrecht en daarop werd de kerk ontheiligd en gedeeltelijk vernield, en de kloostergebouwen geheel uitgeplunderd door Jan van Egmond en zijn medestanders.

Ook Simon van Mathenes had het bij den aanvang van zijn bewind hard te verantwoorden; ook toen was het in het klooster niet veilig, zoodat hij eveneens moest vluchten. Hij nam de handvesten en privilegiën van het klooster mede, doch werd door Jan van Egmond gevangen genomen en gepijnigd, zoolang totdat hij al zijn handvesten en privilegiën had overgegeven.

In 1436 kwam Philips de Goede echter tusschenbeiden; de abt was toen twee jaar aan het bewind geweest, en dank zij zijn machtigen beschermheer liet Jan van Egmond hem voortaan met rust, zoodat hij gelegenheid had de veroorzaakte schade aan klooster en kerk weder te doen herstellen.

De oorspronkelijke kerk, die in het begin der twaalfde eeuw was afgebroken, had een crypta, welker altaar den 4 November 1113 door den Utrechtschen Wijbisschop Gerardus ter eere der HH. Johannes den Dooper en Andreas was ingewijd. Of deze crypta ook bij de nieuwe kerk in wezen is gebleven, dan wel of zij gesloopt is, blijkt niet; waarschijnlijk komt het ons voor, dat zij ook van de twaalfde-eeuwsche kerk deel heeft uitgemaakt.

Van verschillende kapellen der kloosterkerk is de heugenis bewaard. Zoo vinden wij genoemd een St.-Mariakapel, die door Walterus, den achtsten abt zou zijn gesticht. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat deze Mariakapel dezelfde is als de reeds genoemde parochiekerk. Zij zou dan aan de westzijde der kloosterkerk hebben gestaan en als het ware daarmede één geheel hebben uitgemaakt. De afbeeldingen van het klooster verzetten zich tegen eene dergelijke gevolgtrekking niet, omdat daaruit evengoed kan worden opgemaakt dat de kerken achter elkander stonden als het tegendeel. De parochiekerk zou in dit geval het schip der kloosterkerk geweest zijn.

De Mariakapel werd ook wel Mariënmunster genoemd, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat zij meer een kerk dan een kapel in den eigenlijken zin geweest is. De inwijding dezer kerk heeft op 3 November 1113, dus één dag voor het altaar in de crypta gewijd werd, plaats gehad.

Het oxaal, dat Gerardus van Poelgeest vóór 1476 deed maken, en dat met afbeeldselen van alle graven van Holland versierd was, heeft misschien tot afscheiding der beide kerken gediend; het heeft dan ongetwijfeld de plaats ingenomen van een vroeger, dat dan uit de 12e eeuw afkomstig moet geweest zijn.

Van een andere kapel, het Paradijs geheeten, wordt gewag gemaakt omstreeks 1200. Onder den toenmaligen elfden abt Franco werd daar een altaar gewijd door Drumwardus, Wijbisschop van Utrecht, ter eere van St. Michiel, St. Nicolaas en St. Jeroen. Deze kapel is ongetwijfeld de westelijke voorhal der kerk geweest; dergelijke voorzalen werden in de vroege middeleeuwen dikwijls gemaakt en zij ontleenden hun naam aan de voorstelling van Adam en Eva, die daar placht aanwezig te zijn. In 1175 heeft Raymundus, Wijbisschop van Utrecht, eene kapel aan de HH. Michiel en Nicolaas gewijd. Het vermoeden ligt voor de hand, dat dit de reeds genoemde voorhal geweest is.

Het hoofdaltaar der kerk was aan St. Adalbertus gewijd, en wel in het jaar 1113; sinds werd, zooals wij zagen, de eigenlijke kloosterkerk vernieuwd, doch het altaar bleef aan denzelfden heilige opgedragen. Van het H. Kruis-altaar wordt vermeld, dat het in het midden der kerk stond, dus waarschijnlijk vóór het oxaal. In het noordertransept stond het altaar van St. Jan.

In de 16e eeuw moet de kerk een orgel hebben bezeten, want Nikolaas van Nieuwland, of a Terra Nova, die later de eerste bisschop van Haarlem werd, was onder abt Meynardus, die in 1526 stierf, organist van het klooster geweest.

Op het kruis der kloosterkerk is, volgens de afbeeldingen, een 5 jour bewerkte toren geplaatst geweest, die eenigszins de gedaante van dien der Haarlemsche St.-Bavokerk schijnt gehad te hebben, ofschoon hij veel kleiner was. Blijkbaar is hij een toevoegsel uit het begin der 16e eeuw geweest. Blijkens het kleine kronykje van Leeghwater, wiens grootmoeder de zuster van den uit Wormer afkomstigen abt Meynardus geweest is, placht er in Holland destijds maar één klokkenspel te zijn, dat op de kloosterkerk te Egmond.

Het zal waarschijnlijk in dezen toren, op het kruis geplaatst, gehangen hebben.

Een der klokken van de Egmondsche kloosterkerk schijnt nog bewaard te zijn in de uurklok, welke in den kruistoren van de St.-Laurenskerk te Alkmaar hangt. Zij heet Salvator, werd in 1525 door Jaspar Moer gegoten en was door abt Meynardus gewijd, om, onder meer, de geestelijkheid op te roepen ter godsdienstoefening. Hiermede kunnen niet anders dan de Egmondsche monniken bedoeld zijn.

Van het reeds genoemde klokkenspel is deze klok niet afkomstig. Zij was een luiklok, die ook gebruikt werd als er iemand ter laatste rust gebracht moest worden. Zij hing waarschijnlijk in den toren, die na Sonoy's verwoesting overeind bleef staan, en waarvan omstreeks 1700 nog een fragment in wezen was. De toren boven het kruis is natuurlijk bij den brand geheel vernietigd.

De toren, thans op de St.-Laurenskerk te Alkmaar aanwezig, heeft het karakter van het laatst der 16e eeuw; toen daarvoor een uurklok noodig was, zal men de abdijklok, die nog in goeden staat verkeerde, als zoodanig hebben gebruikt.

Of de gebroeders Moer, die als klokkengieters in het begin der 16e eeuw beroemd waren en die in 1511 o. a. de groote klok voor de St.-Nicolaaskerk te Amsterdam (sedert 1617 in den Zuiderkerkstoren aanwezig) vervaardigden, ook het klokkenspel te Egmond hebben gemaakt, is niet bekend, doch wel waarschijnlijk. In den thans vernieuwden toren van de kerk te Sloten hangt een klok van 1516, door Willem en Jaspar Moer gegoten, en Jeroen genaamd. Dat deze klok oorspronkelijk voor Sloten bestemd was, schijnt twijfelachtig, omdat zij dan naar den patroon der plaats, Pancras gedoopt zou zijn. St Jeroen werd evenwel, zooals wij reeds zagen, te Egmond bijzonder vereerd, zoodat de mogelijkheid bestaat, dat ook deze klok van het klooster afkomstig is.

Het tympan van roode zandsteen, waarvan wij vroeger reeds spraken, vertoont St. Pieter, Dirk VI en zijne moeder Petronella, benevens twee Latijnsche opschriften, die vertaald, luiden: „O Deurwachter des Hemels, laat deze gemeente binnengaan, die zich met een oprecht gemoed voor U nederwerpt; verzoen haar met den Koning des Hemels" en „hier bidt Dirk, terwijl Petronella dit werk opsiert". Het beeldhouwwerk, ofschoon eenigszins onbeholpen, verraadt toch geen onbedreven hand.

Vatten wij nu in eenige woorden samen hoe de kerk vóór 1572 zich aan het oog heeft voorgedaan. Zij was een basiliek met transept, van twee torens aan de westzijde voorzien, tusschen welke zich een voorhal, die als het Paradijs of de Kapel van St. Michiel bekend stond, bevond. Westelijk van deze kapel of voorhal zette de kerk zich voort in de Mariënmunster of parochiekerk, die aanvankelijk niet met de St.-Adelberts- of kloosterkerk is vereenigd geweest en die een afzonderlijken toren aan de zuidwestzijde bezat. Eerst in het laatst der 15e eeuw, na 1464, is onder Gerardus van Poelgeest de Parochiekerk bij de Kloosterkerk getrokken, en heer Arent van Dorp, een Egmonder monnik, tot pastoor aangesteld. Dat onder dezen zelfden abt het oxaal gemaakt werd, schijnt erop te wijzen, dat toen het westelijk deel van de kloosterkerk aan de leeken werd ingeruimd en dat de monniken alleen het koor voor hunne godsdienstoefeningen behielden.

Het opschrift van het tympan, dat bewaard bleef, duidt aan, dat het den ingang der parochiekerk versierd heeft.

Het koor der kloosterkerk had een trans en boven het kruis stond een laat-Gothische toren. Of de beuken der kloosterkerk door zuilen dan wel door pijlers gescheiden waren en of er gewelven bestonden, kan niet worden uitgemaakt. Ook omtrent de planverdeeling der parochiekerk tast men in het duister.

DE NIEUWE REGELING DER BOUWPOLITIE TE AMSTERDAM.

Reeds sinds langen tijd werden van allerlei zijden klachten geuit over de bouwpolitie te Amsterdam. Deze klachten betroffen niet zoozeer de onvoldoendheid der bouwverordeningen of het gemis aan plichtsbetrachting der vijf bouwopzichters, dan wel de weinige talrijkheid dezer titularissen, waardoor bij allen ijver hunnerzijds, toch eigenlijk van een behoorlijk toezicht geen sprake kon zijn. Aan vaste bureau-uren gebonden, moesten de bouwopzichters gedurende dien tijd de geheele gemeente onbewaakt laten; knoeiers hadden dan vrij spel, want zij wisten dat de personen, die hen controleeren moesten, op het raadhuis zaten.

Nu zou men meenen, dat het Gemeentebestuur, toen het aan het verbeteren van deze toestanden ging, in de eerste plaats gezorgd zou hebben, dat het getal bouwopzichters zoodanig werd uitgebreid, dat een permanente velddienst, om het zoo eens uit te drukken, naast een permanenten bureaudienst georganiseerd kon worden en een voldoend aantal opzichters voortdurend op de been kon zijn, om overal een wakend oog te houden.

Maar het is bekend, de financiën der hoofdstad zijn niet schitterend en nu kost het aanstellen van een aantal nieuwe bouwopzichters natuurlijk geld. Het Gemeentebestuur vond toen dezen uitweg, dat het, den meer en meer gebruikelijken weg volgend, een inspecteur over de bestaande bouwopzichters aanstelde, vermoedelijk hopende, dat één zulk een titularis tegen verscheidene bouwopzichters zou opwegen, ofschoon hij lang zoo kostbaar niet was.

Zal deze hoop vervuld worden, en zal, na de benoeming van dezen inspecteur, die onlangs geschied is, de toestand verbeteren? Misschien ligt het in de bedoeling, den inspecteur met het leeuwendeel van den bureaudienst te belasten, om zoo de eigenlijk gezegde bouwopzichters meer ambulant te maken. Hierbij moet evenwel niet uit het oog worden verloren, dat de bureaudienst van het bouwtoezicht een juist begrip van de locale omstandigheden, die zich bij elke aanvrage om bouwvergunning voordoen, vereischt en dat dit begrip slechts door persoonlijk onderzoek ter plaatse is te verkrijgen.

Wordt dit onderzoek door den inspecteur zelf ingesteld, dan zal hem voor zijn bureauwerk al heel weinig tijd overblijven. Laat hij zich telkens voorlichten door den betrokken bouwopzichter, dan moet hij dien titularis voor geruimen tijd aan zijn eigenlijk werk, het surveilleeren, onttrekken, wat zeker niet gewenscht kan heeten.

Het is dan ook onze meening, dat ditmaal weder, als reeds zoo menigmaal, de zuinigheid de wijsheid bedrogen heeft en dat de nieuwe regeling niet het nut zal brengen, dat daarvan verwacht wordt.

Bij de kolossale uitbreiding die de hoofdstad verkregen heeft en bij den daarmede evenredig toegenomen „speculatiebouw" is het Gemeentebestuur niet verantwoord, door alles bij het oude te laten en alleen een inspecteur aan te stellen.

Het inzakken van huizen is in den laatsten tijd nog al eens voorgekomen. Nog levendig herinneren wij ons de ruïne, die de dit voorjaar ingestorte huizen

aan de Ceintuurbaan opleverden. Deze huizen stonden op het punt om betrokken te worden en men rilt bij de gedachte hoeveel menschenlevens verloren zouden zijn gegaan, had het ongeval wat later plaats gehad. Ook de ramp op den Binnen-Amstel, een jaar of vijf geleden, had bij beter toezicht zeker voorkomen kunnen worden.

PRIJSVRAGEN.

In de laatste „*Kroniek*" komt een beschouwing van den heer A. J. Derkinderen, den bekenden schilder van de Mirakelprocessie voor, die zeker merkwaardig genoemd mag worden. Hij heeft het daar over prijsvragen en bekijkt die van een standpunt, dat den beoefenaars der bouwkunst zeker nieuw zal schijnen.

Voor een tijdschrift-omslag is een concours uitgeschreven onder eenige kunstenaars, en dit vindt de heer Derkinderen dwaas. „Er zijn tien jonge artiesten op te noemen", zegt hij, „die een opdracht van dezen aard onder behoorlijke voorwaarden goed hadden uitgevoerd. Leering was voor lastgever noch kunstenaar uitgesloten geweest, en kostbaar, druk, nutteloos administratief gehaspel ware vermeden. Maar een collectie artiesten uit te noodigen tot een onderling gevecht wie de „eer" en de „belooning" zal hebben van dit werkje — dit schijnt mij zeer onverstandig. Moet dit in kunst usantie worden? Zullen de dichters geinviteerd worden tot het maken van prijs-sonnetten of verkrijgt men het redacteurschap van een nieuw tijdschrift in concurrentie met eenige andere litteratoren?"

Deze opmerkingen treffen door hare juistheid; zoomin als in eenige andere kunst heeft ook in de bouwkunst het prijsuitschrijvingssysteem tot bevredigende resultaten geleid. Ook onze architecten weten te praten van „tallooze concoursen met sjofele, jammerlijke resultaten, waaraan velen (en niet de minsten!) hun werkkracht nutteloos verspilden".

Uit zijn eigen ervaring vermeldt de heer Derkinderen dan het navolgende: „Nog kort geleden, werd ik uitgenoodigd om met een 30-tal collega's mee te springen naar den prijs van eenige tientjes, verbonden aan het maken van een getuigschrift voor brave werklieden. Kon het maller? Het was een vereeniging die dit verlangde. Er was natuurlijk eerst een vergadering van het hoofdbestuur. In die vergadering werd . . . . een commissie benoemd. Die commissie koos . . een Jury! En er werd een programma gemaakt en gedrukt en rondgezonden aan de dertig artiesten . . . terwijl het toch zoo voor de hand lag en zoo doodeenvoudig ware geweest, bij een der verschillende bevoegden, *die* n.b. *bij de heeren in de buurt zwonden*, te gaan en te zeggen: „wilt ge mij dat maken?"

Zulke gevallen zijn er in de bouwkunst ook velen voorgekomen; totdusverre hoorden wij ondertusschen geen architect zich in het openbaar als de heer Derkinderen uitlaten. Men moet al zeer onzelfzuchtig wezen, om dus op te treden, en de onbaatzuchtiheid in de bouwkunst . . . . nu ja, daar weten wij alles van.

Wat er ook al over kunst geschreven en gepraat wordt, als het er op aan komt voelt de architect zich ten slotte meer handelsman dan artiest. En evenals rechtgeaarde handelaars scherp met elkander concurreeren, zoo houden ook de architecten ervan, elkander, waar zij kunnen, vliegen af te vangen. Het deelnemen aan prijsvragen staat voor velen gelijk aan het nemen van een lot in een loterij; men weet dat men weinig kans heeft, maar zou toch niet kunnen velen dat de prijs zonder loting aan dezen of genen, hoe verdienstelijk ook, werd gegeven. En zoo wordt de strijd om het bestaan met verwoedheid gestreden.

Voor de hedendaagsche zeden in de bouwkunst is de volgende advertentie karakteristiek, die wij in een der bladen vonden:

BOUWKUNDE.

De ondergeteekende beveelt zich beleefd aan tot het maken van Planteekeningen met Bestek en Begrooting en het onder zijn toezicht bouwen van Woonhuizen, Boerderijen, Villa's, Fabrieken, etc., op zeer voordeelige condities.

Onder naam en adres, die wij kieschheidshalve verzwijgen, volgt dan nog:

Gelieve vooral goed op het adres te letten.

De eerste de beste winkelier zou eene dergelijke advertentie hebben kunnen stellen. Vele andere bouwkundigen laten, uit een gevoel van betamelijkheid, het adverteeren op deze wijze na, doch halen hun schade in door op andere manier reclame voor hun affaire te maken.

Bij het heerschen van dergelijke zeden is het te begrijpen, dat maar weinige onzer architecten het met den heer Derkinderen eens zullen zijn. Gaat iemand, die wat bouwen wil, naar architect X met de vraag „wilt gij mij dat maken", dan zijn de collega's Y en Z en hoe zij verder heeten, daarover zeer ontsticht. De fatsoenlijkste onder hen vragen dan al gauw: „Waarom geen prijsvraag?" De mindere broeders belegeren de deur van den opdrachtgever en komen met de verleidelijkste aanbiedingen, de voordeeligste condities voor den dag, op gevaar af van op minder aangename wijze naar de buitenlucht te worden verwezen.

Onder schilders, zoo zou men uit wat de heer Derkinderen schrijft willen opmaken, zijn zulke zeden nog onbekend. Konden wij ook in de bouwkunst maar tot dezen paradijs-toestand terugkeeren, wie weet hoe spoedig ook daar het uitschrijven van prijsvragen als een belachlijke pruikentijd-gewoonte aan de kaak werd gesteld!

BIJ DE PLAAT.

Bij het eerste nommer van dezen jaargang werd een perspectievisch aanzicht van den stal met remise van de Amsterdamsche Omnibus-maatschappij aan den Parkweg te Nieuweramstel verzonden. De bij dit nommer behoorende plaat, geteekend door den heer A. D. N. van Gendt, stelt het voornaamste gedeelte van den voorgevel voor.

EXAMEN VOOR OPZICHTER VAN 's RIJKS WATERSTAAT.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in de maand Maart van het jaar 1896 een vergelijkend onderzoek zal plaats hebben van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij die op 1 Januari 1896 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen moeten zich vóór 1 Februari 1896 aanmelden aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

Bij dit adres moeten worden gevoegd:

1°. eene verklaring van het gemeentebestuur der woonplaats dat de candidaat is Nederlander en van een goed zedelijk gedrag, welke laatste van geen oudere dagteekening mag zijn dan drie maanden vóór den datum van inzending;

2°. eene akte van geboorte.

Bij het examen, dat schriftelijk en mondeling geschiedt en twee dagen zal duren, moeten worden medegebracht de teekeningen, bedoeld in de vakken III en IV van het programma, verzameld in eene portefeuille.

De candidaten, die aan het examen voldeen, ontvangen daarvan

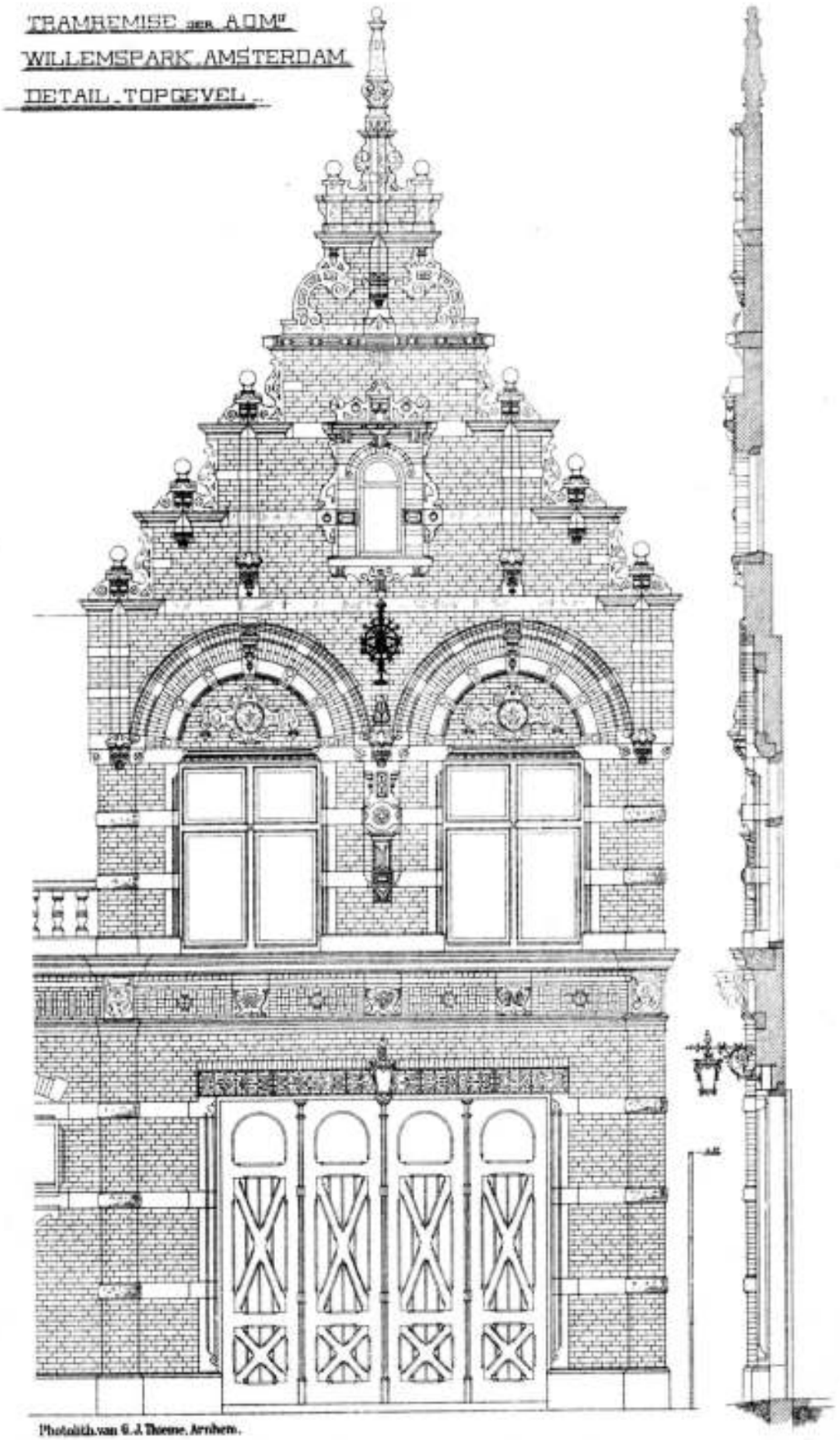

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

een getuigschrift, vermeldende den uitslag van het examen in elk vak. Dit getuigschrift geeft geen aanspraak op plaatsing vanwege het Rijk.

Naar aanleiding van de meermalen aan ons gerichte vraag om opgave van de eischen, die voor het examen gesteld worden, deelen wij hieronder thans het programma van het examen in zijn geheel mede.

PROGRAMMA VAN HET EXAMEN VOOR OPZICHTER VAN 'S-RIJKS WATERSTAAT.

I. Het schrijven. Het schrift moet duidelijk en gemakkelijk leesbaar zijn.

II. De Nederlandsche taal. Het maken van een opstel over een gegeven onderwerp, helder en beknopt, zonder grove taalfouten, in goed Nederlandsch.

Het maken van eene dictée, omvattende de regels van spelling, geslacht, verbuiging en vervoeging.

III. Het rechtlijnig teekenen. Bedrevenheid in het rechtlijnig teekenen, ter beoordeeling waarvan de candidaat moet overleggen 4 à 5 teekeningen van eenvoudige bouwwerken, zoomede eenige calques op linnen en op papier.

Een en ander moet voorzien zijn van eene verklaring van den leermeester of chef, dat de teekeningen door den candidaat vervaardigd zijn.

Op het examen worden mede bewijzen van bedrevenheid gevorderd.

IV. Hand- en situatieteekenen. Het teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur.

Voldoende bedrevenheid in het hand- en situatieteekenen door de overlegging van teekeningen als bij III is vermeld.

Het maken van schetsen uit de hand van al hetgeen als kennis van bouw- en waterbouwkunde van den candidaat gevorderd wordt.

V. Aardrijkskunde. Kennis van de aardrijkskunde van Nederland en in het bijzonder van den loop der voornaamste rivieren, kanalen en spoorwegen.

VI. Rekenkunde. Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met gehele getallen, gewone en tiendeelige breuken.

Eenig algemeen begrip van de nauwkeurigheid van berekeningen.

De leer der evenredigheden.

De vierkante-wortelтrekking.

Het gebruik van logarithmen.

Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten, benevens eenige algemeene kennis van de nog voorkomende oude maten en gewichten.

VII. Stelkunde. De hoofdbewerkingen met gehele en gebroken vormen.

De vergelijkingen van den eersten graad, ook met meer onbekenden en evenveel vergelijkingen als onbekenden.

De vergelijkingen van den tweeden graad met een onbekende.

VIII. Meetkunde. De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken en regelmatige veelhoeken.

De evenredigheid der lijnen.

De eigenschappen van den cirkel, ook in verband met snij- en raaklijnen.

De inhouden van vlakke figuren.

Berekening van oppervlakken en inhouden van eenvoudige lichamen als pyramide, prisma, kegel, cylinder, bol, voorzoover noodig bij het uitvoeren van werken en het maken van begrootingen van kosten.

IX. Gonio- en Trigonometrie. De afleiding en het gebruik van de voornaamste goniometrische formulen.

De rechtlijnige trigonometrie, voor zoover betreft de berekening van recht- en scheefhoekige driehoeken en hare toepassingen.

X. Landmeten. Bekendheid met de inrichting en het gebruik van de meest voorkomende meetinstrumenten als planchet, equerre en sextant.

Het uithakenen van rechte en gebogen richtingen.

Het opnemen en in kaart brengen van terreinen en de kennis der daarbij meest gebruikelijke schalen en teekenen.

Het opmeten van eenig gebouw of waterbouwkundig werk.

Het doen van peilingen in eene rivier of langs een zee-oever.

XI. Waterpassen. Bekendheid met de inrichting en het gebruik van de waterpasinstrumenten, die bij de uitvoering van werken gewoonlijk gebruikt worden, als timmermans- en flesch jes-waterpas, benevens de instrumenten van Becker of Troughton.

Algemeen begrip van het uitvoeren van eene waterpassing.

XII. Werktuigkunde. Kennis van de eenvoudige werktuigen die bij het bouwen meest gebruikt worden, als hefboom, katrol, windas, kaapstand, bok en deuzekracht.

Hunne inrichting, de wijze om ze op te stellen en te gebruiken, benevens de behandeling van zware lichamen en daarbij te bezigen voorzorgen.

Algemeene kennis van de inrichting van een stoomwerktuig.

XIII. Bouwstoffen. Kennis van de in bouw- en waterbouwkunde meest gebruikt wordende bouwstoffen met hare voornaamste eigenschappen en de wijze van onderzoek, als:

houtsoorten;
gebakken en natuurlijke steensoorten;
mortels;
metselen en verven;
rijsmaterialen.

Van de gebakken steenen en rijsmaterialen wordt de kennis der soortverdeeling gevorderd, benevens die der afmetingen.

XIV. Algemeene Bouwkunde. 1. Het uitvoeren van grondboringen en de kennis der hier te lande meest voorkomende grondsoorten.

2. Uitvoering van aardewerken, zoowel bij ingraving als ophooging, daarbij meest gebruikelijke werktuigen, verdeeling van ploegen en maken van stellingen.

3. Verschillende soorten van funderingen en wanneer ze gewoonlijk worden toegepast.

4. Aframmen van putten en droogbouden, meest gebruikelijke werktuigen daarvoor; tijdelijk grondvervoer.

5. Uitvoering van zandspuitingen, roosterwerken, beton- en paalfunderingen.

Inrichting en wijze van opstelling en behandeling van een gewone heistelling.

6. Verschillende metselverbanden, rollagen en vlechtingen, een hoek opzetten en een hoek omgaan.

7. Verschillende houtverbindingen, hare toepassing en de wijze waarop zij worden uitgeslagen en afgeschreven.

XV. Burgerlijke Bouwkunde. 1. Stellingen bij verschillende metselwerken, inrichtingen en daarbij te nemen voorzorgen.

2. Uitslaan van kozijnen, deuren, ramen en trappen, hunne bevestiging aan de muurwerken.

3. Verschillende soorten van vloeren, balklagen en raveelingen.

4. Kappen, dakbedekkingen, schoorsteenen, goten en kroonlijsten.

5. Bij den huisbouw meest voorkomende smids-, glazenmakers-stukadoors- en behangwerk, pompen en privaten.

6. Algemeene inrichting van eene zeer eenvoudige woning of keet, zoo van hout als van steen.

XVI. Waterbouwkunde. 1. Kennis van de verschillende soorten van wegen, de meest gebruikelijke kunstbanen en welke bouwstoffen daarvoor gebezigd worden.

Hun aanleg en de wijze van onderhoud.

Algemeene kennis van spoor- en tramwegen, inrichting van de spoorbaan, ook waar die met de gewone wegen in aanraking komt. Wissels.

2. Kort begrip van de inrichting en het gebruik van scheepvaart- en andere kanalen; de gewoonlijk daarbij voorkomende inrichtingen en hulpmiddelen.

3. Kennis van de meest gebruikelijke uitdrukkingen die bij rivieren gebezigd worden; waarneming van waterstanden.

4. Algemeene kennis van bruggen en duikers en samenstelling in de bijzonderheden van kleine houten en steenen bruggen en duikers.

Korte verklaring van de verschillende soorten van beweegbare bruggen.

5. Kennis van de inrichting en het doel der verschillende soorten van sluizen.

6. Algemeene vorm en samenstelling van waterkeerende dijken, eenige bekendheid met hunne tijdelijke verdediging.

7. Kennis van de samenstelling van rijs- en steenglooiingswerken, krammat, rijsbeslag, pakwerk, bleeslag, zinkstuk, stortebed, ruwe en gestrate puinglooiing, gloolingen van natuurlijke steen.

XVII. Algemeene Voorschriften. Bekendheid met de inrichting en den hoofdinhoud van de twee eerste afdeelingen der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud der werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 25 October 1895.

Door den Voorzitter, den heer C. B. Posthumus Meyjes, werden de leden op deze eerste wintervergadering hartelijk verwelkomd.

Na lezing en goedkeuring van de notulen werden eenige huishoudelijke zaken besproken en volgde de mededeeling, dat verschillende heeren gehoor hebben gegeven aan de uitnoodiging van het Bestuur, om als spreker op te treden in een der aanstaande vergaderingen.

Van het Hoofdbestuur was eene schriftelijke dankbetuiging ingekomen voor het ontbaal van de leden der Maatschappij op 19 September ll. en een schrijven met verzoek om het reglement van de Afdeeling te herzien, in verband met het in de Mei-vergadering genomen besluit om geen afdeelingsleden meer aan te nemen.

Alvorens de wijzigingen, door het Bestuur van de Afdeeling in het reglement noodig geacht, te bespreken, bracht de Voorzitter de aanleiding tot het genomen besluit in herinnering en wekte alle afdeelingsleden op, die geen lid van de Maatschappij waren, alsnog tot de Maatschappij toe te treden, met het gevolg, dat één van de aanwezigen zich als zoodanig opgaf.

Het reglement werd daarna artikelsgewijze behandeld en door de Vergadering goedgekeurd, waarna op voorstel van den heer Bruning besloten werd alle afdeelingsleden, die geen lid der Maatschappij zijn, in kennis te stellen met de genomen besluiten en ze uit te noodigen lid te worden van de Maatschappij.

Door den heer P. F. Laarman werd daarna ter bezichtiging gesteld en toegelicht eene zeer fraaie collectie photographieën uit Zuid-Europa en Noord-Afrika, die met bijzondere aandacht werden beziehtigd.

De Voorzitter bracht den heer Laarman dank voor zijne fraaie kunstbeschouwing en sloot de vergadering.

Afdeeling Arnhem.

Vergadering van 30 October 1895.

Nadat de vergadering met een opwekkend woord geopend en mededeeling gedaan was van eenige ingekomen verslagen, rapporten en brieven, bracht de Voorzitter het overlijden van den heer P. Noppen in herinnering, die nog omtrent zijne belangstelling in de Afdeeling blijk gaf, door als lid tot te treden.

De heeren F. H. baron van Verschuer, A. J. Jolles en B. Vegter, werden vervolgens als lid der Afdeeling aangenomen en de veranderingen in het reglement, naar aanleiding van het bekende in de laatste Septembervergadering der Maatschappij genomen besluit, goedgekeurd. Het voorstel om de contributie der Afdeeling van *f* 4 op *f* 5 te brengen, werd niet aangenomen.

Ten einde daarvoor eene keuze te doen, werden de volgende onderwerpen voor eene prijsvraag vastgesteld:

1°. Een tunnel onder een spoorweg in eene stad met waterachtigen bodem, een en ander van metselwerk te construeeren.

2°. Een blok van vier woonhuizen, bevattende onder- en bovenwoningen met eene huurwaarde van *f* 450 à *f* 500 per jaar en per woning. De benedenwoningen zonder souterrain, maar wel bekelderd en geheel ingericht naar de laatste eischen van hygiëne en constructie, met het oog op brandgevaar. De woningen moeten ingericht zijn voor een gezin van zes personen en eene dienstbode.

3°. Detail van een schuifdeurkozijn met glazen deuren, uitkomende op een veranda, met inbraakvrije afsluiting.

Hierna werd het woord gegeven aan den heer D. A. Reekamp, die eene omschrijving gaf, toegelicht door zeer interessante photographiën, van de vreeselijke ramp te Bocholt, waar ongeveer 25 menschen het leven lieten. Het ingestorte deel van het gebouw was 35 meter lang en 20 meter diep; daarachter was nog een deel van 20 M. diepte blijven staan; eerstgenoemd deel was nog niet onder de kap en ongeveer 15 M. hoog opgetrokken.

De romp bestond uit tweesteensmuren zonder pennanten, met de raamopeningen tusschen de zuil-assen. Het inwendige bestond geheel uit gegoten-ijzeren kolommen en getrokken vloerijzeren balken. De kolommen hadden 0.20 M. middellijn en 3 cM. ijzerdikte; elke kolom stond op eene voetplaat van 80 × 80 × 4 cM., zonder versterkingsribben, die bevestigd was op eene geheel vrijstaande fundeering van 80 cM. hoogte; deze fundeering was in aanleg 1.55 M. in het vierkant, met vermindering tot 1.05 M., en gemetseld van zachte steen in cement en bergzand. Hierop kwam de drucht van vier verdiepingen met kolommen en balken. De kolommen, op afstanden van 5 M. geplaatst, werden verbonden door stalen balken no. 40, op elke kolom onderbroken; hierin waren stalen balken no. 20 gewoeld en daartusschen tijdens den opbouw gewelven van steenslag met brieu en cement gemaakt.

De uitvoering van het metselwerk der gevels, die nog gedeeltelijk stonden, was zeer slecht en slordig. Als voorbeeld noemde spreker dat op de hoeken klezoren in de kopiagen waren gewerkt. De verankering der onderslagen in de gevels bestond uit een horizontaal op de laag gelegd hoekijzer, dat drie lagen hoog reikte; hierop lag het onderslag met een houtje met moertje gekoppeld. Van staande schooten aan de buitenzijde der muren was geen sprake en natuurlijk waren deze hoekijzers overal uit de muren getrokken. Bij zoodede verankering had wellicht zetting maar geen instorting kunnen plaats hebben. Als oorzaak der catastrophe werd den heer Reekam medegedeeld, dat eene voetplaat juist op den omtrek der kolom geknapt was en de kolom als eene pons in de fundeering was gedrukt; de instorting volgde onmiddellijk. Als een staaltje van de vreeselijke kreuht die de instorting ontwikkelde, deelde spreker mede, dat stalen balken n°. 40 ongeveer 1.10 M. kromgebogen en andere als kurkentrekkers verwrongen waren.

Na dankzegging aan den heer Reekam sloot de Voorzitter de Vergadering.

Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Vergadering van Zaterdag 26 *October* 1895.

De eerste Vergadering van het seizoen werd door den heer Molenaar geopend met een toespraak, waarin met zelfvoldoening werd teruggezien op het afgeloopen jaar en met een gevoel van waardeering het onverwacht overlijden van den heer Jenkhoff werd herdacht.

Na lezing en goedkeuring der notulen en de behandeling van ingekomen stukken, kwam een schrijven ter tafel van den heer Van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische school te Delft, betreffende een te houden lezing over tras, zijne eigenschappen en verbindingen enz. De Vergadering, dit schrijven overwogen hebbende, sprak de wenschelijkheid uit, dit punt nas te houden tot eene latere bijeenkomst, daar niet het oog op de kas, de kosten van reis en verblijf alhier niet rechtstreeks verhoogd kunnen worden, ofschoon allen eenstemmig het nut eener dergelijke lezing erkenden. De voorzitter verzocht den secretaris, den heer V. d. Kloes het gevoelen der Vergadering mede te deelen.

Op verzoek van den heer Nijhuis werd het uitbrengen van het jaarverslag tot een volgende vergadering uitgesteld. Penningmeester en bibliothecaris brachten verslag uit en oogsten den dank der Vergadering, waarna de begrooting voor 1896 werd vastgesteld.

Tot leden der Jury voor beoordeeling der prijsvraag „de voorgevel van een hotel" werden gekozen de heeren L. M. Moolenaar, A. Van Elmpt, J. P. Hazou, K. Hoekzema en P. Van de Wint.

In plaats van de aftredende bestuursleden, de heeren J. H. de Vries en P. van de Wint werden gekozen de heeren Hoekzema en Bekkering.

De heer Switters gaf verslag omtrent het onderzoek der commissie voor het houden eener tentoonstelling van bouwmaterialen in 1896 te Groningen. Volgens het oordeel der commissie moet deze tentoonstelling van grooter omvang zijn dan die in 1886 gehouden. Daarvoor zou een gebouw van ongeveer 1000 M² oppervlakte noodzakelijk zijn, waarvoor de Vischmarkt zich uitstekend zou leenen. De kosten, in details door de commissie aan de Vergadering medegedeeld, zullen in 't geheel *f* 7000 bedragen.

De voorzitter dankte de heeren voor hun uitvoerig verslag. In de vragenbus werd de volgende vraag gevonden:

„Wat is de oorzaak dat sommige houtsoorten door houtworm worden aangetast, terwijl andere daartegen bestand zijn?

„Hoe komt het dat houtsoorten in de luchtstreek waar ze groeien eerder worden aangetast dan wanneer ze worden verplant naar een geheel ander klimaat?"

Door den heer De Vries was ter bezichtiging gesteld: „Recueil, L'ornement polychrome", dat met zeer veel belangstelling bezichtigd werd.

Onder dankzegging voor de opkomst, sloot de voorzitter deze bijeenkomst.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 30 October 1895.

In deze vergadering trad als spreker op de heer J. A. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, met het onderwerp: „Gebreken en vijanden van het hout en de middelen om ze te bestrijden."

Spr. wees erop hoe gering onze kennis is van de verschillende gebreken en ziekten in het hout, hoe dezelfde naam wordt gebruikt voor verschillende kwalen en wederom verscheidene namen voor éénzelfde gebrek. De studiën van Nördlingen en Hartig, hoe interessant ook op zich zelf, zijn belaas nog van geen onmiddellijk nut voor de practijk.

In hoofdzaak zijn de gebreken wel te onderscheiden in plantaardige, meer uitgebreide en doorgaande, doch juiste grenslijnen zijn niet te trekken. Tot de plantaardige behooren de kruiswasems, losse zwammen, roestplekken, ruinwassen, witte olm en dergelijke.

De meer uitgebreide gebreken, zooals de gevolgen van plantaardige inwatering, overgroeide rotte zwammen, losse jaarkringen, kalk in djathout e. d., worden somtijds door de groeikracht van den boom overwonnen en zijn dan zeer gevaarlijk bij het keuren van hout op stam of van groote blokken, daar deze zieke plaatsen zijn omgeven door nieuw gezond hout en dus van buiten niet zichtbaar zijn.

Sprekende van doorgaande gebreken deelde spreker de uiteenloopende meeningen mede over het al of niet nuttig zijn van het wateren van het hout.

Volgens Hartig werkt wateren het ontwikkelen van parasieten en van roodstregigheid in de hand. Blijft het hout evenwel in 't bosch liggen, zoo zal het natuurlijk scheuren. Droog hout is natuurlijk te verkiezen, doch absoluut droog is b. v. vuren- en grenenhout niet te vorderen, wel echter de fijnere houtsoorten.

Tot de doorgaande gebreken behooren de zieke toestanden van het hout, die zich al of niet voortzetten nadat zij gevelld zijn, doch steeds een hoogst nadeeligen invloed zullen blijven uitoefenen. De naamsverwisseling is hierbij groot en duidt men onder den naam van vuur of vermolming verscheidene gebreken aan. Verzuring heeft plaats zelfs bij zeer weinig watertoevoer, de eigenlijke rotting slechts bij ruimen vochtigheidstoestand.

Behalve de eigenlijke ziektetoestanden zijn er nog verscheidene insecten en dierlijke parasieten, die medewerken tot vernieling van het hout. Larven of maskers vernielen soms geheele boschen, ja in onze meubelen planten zich soms maden en rupsen voort, medegebracht uit het bosch. Hiertegen zou het wateren van het hout in ieder geval een afdoend middel zijn.

Na het eindigen zijner voordracht gaf spreker gelegenheid tot debat, waarvan door verscheidene leden gebruik werd gemaakt.

Verbetering.

In de opgave der bekroonden voor de door Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen, opgenomen in het vorige nommer, is een abuis geslopen. Niet de heer G. Kasper is bekroond, maar de heer G. Kasper.

De reuzenmoppen, waarvan gesproken wordt in het artikeltje over den toren te Oostwedde — zie het vorig nommer — zijn niet 10 maar 9 c.M. dik.

Buitenlandsche Berichten.

— De Parijsche gemeenteraad besloot tot oprichting van een standbeeld voor Newton. De plaats zal nader worden aangewezen en de noodige gelden later toegestaan.

— In den Jardin de l'Infante, die te Parijs het Louvre scheidt van de kaden, is verleden week het witmarmeren beeld, dat Mercié van Meissonier gemaakt heeft, onthuld. De schilder in wijde kamerjapon zit in een fauteuil, al kijkende naar het effect dat een stuk maakt. Het beeld wordt in den *Temps* hoog geroemd.

Binnenlandsche Berichten.

's-Gravenhage. De eerstvolgende vergadering van het „Koninklijk Instituut van Ingenieurs" zal plaats hebben op Dinsdag 12 November e. k., in het lokaal „Diligentia" alhier.

In de eerste plaats zal eene discussie plaats vinden over de voordrachten, door de leden N. A. M. van den Thoorn, W. K. du Croix en F. Baucke, in de Instituutsvergadering van 10 September 1895 gehouden, waarna het lid G. H. H. F. Alpherts een en ander zal mededeelen betreffende de Conferentie over bouwmaterialen te Zurich, en eene voordracht zal plaats hebben door het lid J. van Hasselt over: Ervaringen met draineering door buizen bij de Amsterdamsche duinwaterleiding.

— De gemeente heeft eene nieuwe regeling getroffen met de Nederl. Bell-Telephoonmaatschappij omtrent de voor het publiek bestemde telephonische verbindingen te 's-Gravenhage en te Scheveningen en de aansluiting der gemeentegebouwen. De gemeente verbindt zich de concessie, welke met 1° Juli 1897 eindigt, met drie jaren te verlengen, alzoo tot 1 Juli 1900. De Bell-Telephoon-maatschappij neemt daartegenover de verplichting op zich den abonnementsprijs voor de tegenwoordige geabonneerden te verminderen van *f* 110 tot *f* 60 per jaar, den prijs voor niet-geabonneerden bij aansluiting aan het net te bepalen evenzeer op *f* 60, maar tegen betaling voor het eerste jaar van een entree- of aansluitingsgeld van *f* 25; de vergoeding, door de gemeente te betalen voor aansluiting aan hare eigendommen, te reduceeren van *f* 70 tot *f* 35 's jaars. Een en ander zou ingaan met 1 Januari 1896.

Amsterdam. Het heeft den inzenders op de tentoonstelling hierter-stede waarlijk niet aan waardeering ontbroken. De burgemeester reikte de 38 medailles der Koningin en der Koningin-Regentes uit, in de eerste plaats de 3 gouden medailles aan de heeren De Gruijter (Nederland), Sibomben (Italië) en Ancelot (Frankrijk) en las daarna de namen van degenen aan wie de 400 eere-kruizen, 550 gouden medailles, 350 zilveren en 250 bronzen medailles zijn toegekend.

— Uit een voordracht van B. en W. blijkt, dat voor den bouw van het gemeente-museum is besteed *f* 531,135 62 en dat nog gevraagd wordt voor brandsloten, aanwerk, ijzeren hekken *f* 8,664 58, zoodat het totaal *f* 537,800 zal bedragen. Aangezien oorspronkelijk waren toegestaan *f* 500,000, blijft nog te voorzien in een bedrag van *f* 37,800, voor de uitgaaf waarvan B. en W. den Raad machtiging vragen.

Het zou wenschelijk zijn, dat van Regeeringswege alsnog werd medegedeeld wat het Rijksmuseum gekost heeft; bedriegen wij ons niet, dan komt dit op ongeveer het drievoud der raming en dit geeft ons aanleiding den heer Weissman geluk te wenschen met zijn schepping, waarbij hij met voldoening op het hoofddeel, de verlichting der zalen, kan wijzen.

— Naar wij vernemen zijn aan de firma Jan Hamer en Co alhier op de Wereldtentoonstelling niet minder dan drie hoogste onderscheidingen toegekend, en wel een eerekruis voor hydraulische en electrische personen- en spijzenliften, een eerekruis voor Boyle's zelfwerkende luchtpompventilators en schoorsteenkappen, en een eerekruis voor de complete installatie voor het vervaardigen van boter en gecondenseerde melk en Russian stoomturbine-separator.

— Het officieel verslag van het National Congres omtrent het Vakonderwijs en de Vakopleiding voor toekomstige werklieden in Nederland, alhier gehouden op 17 April en 4 Juni 1895, is onlangs verschenen (in 2 deelen, te zamen 572 bladzijden) en den leden toegezonden. Voor belangstellenden zijn, zoolang de voorraad strekt, nog exemplaren verkrijgbaar bij de Erven H. van Munster & Zoon alhier, à *f* 8.— voor niet-leden en à *f* 1.50 voor leden der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid.

Kampen. Aan den heer Jules van Hasselt, firma Gebroeders Van Hasselt, stoom-steenfabrikant alhier, is de personeele vergunning verleend het Koninklijk wapen te voeren.

Zwijndrecht. De Gemeenteraad besloot met algemeene stemmen tot het aanleggen en exploiteeren eener waterleiding. De watertoren zal worden geplaats aan de buitenzijde van den dijk nabij de rivier de Noord.

— Over de restauratie van Onze-Lieve-Vrouwe-kerk te Maastricht schrijft men aan *La Meuse*, dat het sloopen van de contreforten van het koor bij het aan die kerk ondernomen restauratiewerk, scheuren in den muur van het gebouw heeft doen ontstaan, wat aan de Afdeeling der Schoone Kunsten te 's-Gravenhage aanleiding heeft gegeven om het restauratiewerk te doen staken.

Zeer zeker, zegt de schrijver in *La Meuse*, zal deze ongelukkige poging tot restauratie niet bijdragen tot versterking van het monument, dat van de 11e eeuw dagteekent en dat in het land van Luik niet minder in eere wordt gehouden dan in de hoofdstad van Limburg. In die parochie van Onze Lieve Vrouwe toch werd de stichter en patroon van Luik geboren en in dezelfde kerk had de bisschop zijn zetel. Zeer waarschijnlijk is St.-Lambertus de stichter van de groote beuk der basiliek, waarvan de westelijke gevel aan zijn basement den stempel draagt van een zeer primitieve architectuur. Het koor en de kruisarmen zijn van lateren datum.

„Wij betreuren zeer, zegt de schrijver ten slotte, de leiding door de Regeering gegeven aan de restauratiën van de kerkelijke, burgerlijke en militaire gebouwen in Limburg en den dwang den kerkbestuuren opgelegd om de plannen van den Rijksbouwmeester te volgen, op straffe van verstoken te blijven van het Regeeringssubsidie.

„Laat ons hopen dat men aan het weinige, dat nog van onzen nationalen rijkdom op architectonisch gebied is overgebleven, verder niets ontneme van de waarde en het primitieve cachet der oude bouwmeesters". *(Dagblad v. Z.-Holland.)*

Personalia.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

toegevoegd: aan den chef der 2e waterstaatsafd. in het belang der verbetering van de bevloeiing en den waterafvoer in het noordelijk gedeelte der residentie Tegal, de opzichter 3e kl. G. A. Kalmus;

overgeplaatst: naar Semarang, in het belang der verbetering van de beneden Serang- of Tanggoelangin-rivier en van de bevloeiing en den waterafvoer in het district Wedoeng, de opzichter 2e kl. L. C. Kramer;

benoemd: tot opz. 3e kl. de tijdelijk opz. J. P. Hoon.

— De heer P. C. Swomer, civiel-ingenieur te Nijmegen, is benoemd tot ingenieur bij de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-maatschappij.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de heer W. P. H. Lommertzen benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken aan de scheepvaartsluis bij Andel.

— Met ingang van 1 November is tot opzichter van gemeentewerken te Rotterdam, belast met den aanleg van het gemeente-telephoonnet enz., benoemd de heer F. C. B Geerling alaar, thans in gelijke betrekking bij de Nederlandsche Bell-Telephoon-maatschappij.

— De heer J. L. van Loschon, gep'. hoofdingenieur van scheepsbouw in Ned.-Indië, overleed te 's-Gravenhage in den leeftijd van 54 jaren.

— De heer J. W. Holleman, inspecteur bij het stoomwezen in Transvaal, is den 20 September op de reis van Kaapstad naar Sidney overleden.

— Tot directeur der gemeente-gasfabriek te Zeist is benoemd de heer C. Kooij, te Hoorn.

Motorenfabriek,

C. STEFFELAAR, Velzen.

Levert onder langdurige garantie tegen **billijke prijzen,**

PETROLEUM- en GASMOTOREN,

van 1 tot 40 Paardenkracht, welke uitmunten door eenvoudige en solide constructie, benevens gering Olieverbruik.

Motoren voor Land- en Scheepsbedrijf, direct werkend op de Schroefas.

Verwarming, Ventilatie,

BAD-, DROOG- EN STOOKINRICHTINGEN.

H. J. WOLTER, Amersfoort.

STOOMTIMMER-

HOUTWOL-FABRIEK.

DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.

SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directielokeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

Zakken en Balen

IN ALLE SOORTEN

F. VELLEKAMP,

Palmgracht 69-71,

AMSTERDAM.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Groningen*, zijn voornemens, door hunnen Gecommitteerde, bij enkele inschrijving, aan te besteden:

1) **Het afbreken en opruimen van de bestaande ijzeren Apoorten draaibrug,** (bestek nr. 560a);
2) **Het maken, opstellen en onderhouden van eene hulpbrug en het uitvoeren van diverse metsel- en steenhouwwerken, voor de vernieuwing van de Apoorten draaibrug,** (bestek nr. 560b);
3) **Het maken, leveren en opstellen van eene ijzeren draaibrug op de landhoofden van de Apoorten draaibrug** (bestek nr. 560c);

onder bijlevering van alle daartoe noodige bouwstoffen, arbeidsloonen, transporten, enz.

De voorwaarden van aanbesteding zullen van heden af ter Secretarie der gemeente (afdeeling financiën en onderwijs) ter lezing liggen, en aldaar verkrijgbaar zijn, die sub 1 en 2 bedoeld à f 0.25, en die sub 3 genoemd (met de teekening) à f 1.00, terwijl nadere inlichtingen te bekomen zijn aan het bureau der gemeentewerken.

De op zegel gestelde inschrijvingsbiljetten, ingericht overeenkomstig het bestek en voorwaarden, moeten vóór of uiterlijk op WOENSDAG den 13 November e.k. aan het Raadhuis worden bezorgd op het bureau voor financiën en onderwijs, tusschen 9 uur 's morgens en 4½ 's namiddags.

De opening der ingekomen biljetten zal plaats hebben in een der vertrekken van het Raadhuis op DONDERDAG den 14 November 1895, des namiddags te uur 12½ uur.

Groningen, den 31 October 1895.

Burg. en weth. voorn.:
S. M. S. MODDERMAN.
De Secretaris: A. PEKELHARING.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

UTRECHTSCHE ASPHALT-FABRIEK.

Bekroond: TENTOONSTELLING | **Veendam 1891,** Diploma. **Winschoten 1893,** Zilveren Medaille.

Prima **ASPHALT-DAKPAPIER,** in *alle* soorten, van puikste grondstoffen, kan met **ieder** ander fabrikaat concurreeren.

Asphalt-daklak. Carbolineum. Asphaltmastiek.

Maken *alle* voorkomende **Asphaltwerken.**

ECHTE HOUTCEMENT-DAKBEDEKKINGEN,

onder *veeljarige GARANTIE*, prompt en tegen de *billijkste* prijzen.

UTRECHT. **Firma STEIN & TAKKEN.**

W. F. H. WELTER.

Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**

Luthersche Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.

RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**

Afgietsels voor Hout en Steen.

Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

BENNEWITZ & Co.

Fabriek van Papierstuc en Staf-stuc (systeem BENNEWITZ.)

Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS-t-Y.

Brevet voor Papierstûc van Frankrijk, Spanje, geheel Amerika.

GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—

Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

NIC. BROERS,

HANDEL IN BOUWMATERIALEN.

Vertegenwoordiger der **Portland-Cement** DUFOSSEZ & HENRY **Andern. Tras, Kluitkalk, Drijfsteen,** alles op strengste keur.

Steenkooperij en Magazijnen VONDELKADE **(Overtoom) b/h. Leidscheplein, AMSTERDAM.**

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

L. Schütz & Zoon, Zeist.

Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken.

Aanleg van CENTRALE VERWARMING door middel van warm water of stoom, lagen druk

„Warmwater"-bezorging voor huishoudelijk gebruik.

Voorhanden meer dan **100** diverse Modellen Omkleedingen voor Verwarmingselementen.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°45 ZATERDAG, 9 Nov. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaats ruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

RESTAUREEREN.

Indien de heer De Stuers niet zoo vast in den zadel zat, zou hij in den laatsten tijd onaangename oogenblikken hebben beleefd. Van alle zijden wordt hij thans aangevallen en bestookt. Men neemt hem niet kwalijk dat hij Roomsch-Katholiek is, doch men komt op tegen zijn drijven in middeleeuwsche richting, dat bij hem als uitvloeisel van zijn geloof moet beschouwd worden.

Dat begon al bij de huldeblijken, dit jaar door de steden Maastricht en Zwolle als feestgeschenken onzer jonge Koningin aangeboden. De woordvoerder der oppositie tegen deze huldeblijken was niet gelukkig in zijn bestrijding en dit maakte dat de referendaris, die niet schroomt om, als hij het voordeel aan zijn zijde ziet, naar de pen te grijpen, dien woordvoerder zeer gemakkelijk schaakmat kon zetten.

Velen hebben zich geërgerd aan dien Maastrichtschen sterre-engel, aan dien Zwolschen Sint-Michiel. Die ergernis is begrijpelijk, daar de Protestantsche leer zich zoowel tegen het afbeelden van engelen als van heiligen (al komt hun naam dan ook in de Apocalypsis voor) verzet.

Maar ook aan vele anderen, die nu juist niet geacht kunnen worden een streng geloovig standpunt in te nemen, hebben de Maastrichtsche en Zwolsche geschenken aanstoot gegeven. Zij begrepen niet hoe men het durfde wagen aan eene jeugdige negentiende-eeuwsche Koningin eerst een werk in twaalfde-eeuwschen, toen een werk in vijftiende-eeuwschen stijl aan te bieden, en daarvan nog een ophef te maken als had men wonder wat verdienstelijks verricht. Dat de Utrechtsch-Katholieke kerkmeubelenfabrikanten van kopiëeren een handje hebben, was al duidelijk genoeg gebleken bij het onzinnige Thomas-à-Kempis-monument; nieuwe bewijzen van dit geestlooze naäpen waren niet noodig. Waarom niet, zoo vraagden diegenen, die onze opluikende, echt moderne kunstindustrie waardeeren, zich tot een der thans zooveel belovende jongeren voor ontwerp en uitvoering gewend. Wij zouden dezen vragers willen antwoorden, dat de heer De Stuers zich nu eenmaal geen kunst kan voorstellen dan die met ± 700 begint en met ± 1530 eindigt. Voor hem zijn antieken, Renaissance-mannen en modernen niets!

De ergernis, door de huldeblijken gewekt, is nog nauwlijks een weinig bedaard, of alweer andere tegenstanders van den heer De Stuers treden in het krijt. Ditmaal zijn het orthodoxe Protestanten, die in een „kerkelijk congres" verzameld, „den Roomsch-Katholieken invloed bij de door het Rijk gesubsidiëerde restauraties van Protestantsche kerken" tot onderwerp van bespreking maken. Predikanten herinneren daarbij aan het bekende geval van het plaatsen van een Mariabeeld in den gevel van de Protestantsche kerk te Zutfen; zij merken op, dat het Rijk restauraties alleen dan subsidiëert, wanneer deze zich voegen naar wat de Roomsch-Katholieke kerk eischt.

Wat er verder over dit Mariabeeld gesproken is, zal onze lezers niet interesseeren. Wie in het geval belang stelt, kan in de dagbladen nalezen, wat daarover alzoo in het midden is gebracht.

Veel belangrijker daarentegen mag genoemd worden, wat de architect C. B. Posthumus Meyjes, die thans als de toongevende bouwmeester in orthodox-Protestantsche kringen mag gelden, mededeelde over de wijze, waarop tegenwoordig de restauratie van een oud kerkgebouw tot stand komt. Jhr. Victor de Stuers dient bij eventueele aanvrage om subsidie voor dergelijke restauraties steeds van advies, en wordt, wat het technisch deel betreft, terzijde gestaan door twee deskundigen, evenals hij Roomsch-Katholiek. Deze drie personen dwingen de restauratie-commissies, om, bij de herstelling, aan de Protestantsche kerken een Katholiek karakter te geven; als men dit weigert, wordt de Rijkssubsidie niet gegeven of ingehouden. Dikwijls

wordt, uit vrees hiervoor, ten slotte door de commissies toegegeven, zooals onlangs te Arnhem geschied is. De heer Meyjes verwachtte heil van een adres aan H. M. de Koningin-Regentes; alleen dit zal kunnen voorkomen, dat de Katholieken de Protestantsche kerken langzamerhand weer voor hun eeredienst gaan inrichten.

Hier is dus nu een tipje van den sluier opgelicht, die pleegt te hangen over veel wat door de afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken wordt verricht. De heer Meyjes, die, zooals men weet, met de inwendige restauratie der Arnhemsche kerk belast is, spreekt ongetwijfeld uit zijn eigen ervaring.

Wij voor ons, die een neutraal standpunt innemen, begrijpen wel, dat het optreden van den referendaris ergernis geeft in geloovig Protestantsche kringen, doch wij moeten aan de andere zijde erkennen dat, als een voormalige R.-K. kerk (en dat zijn de monumenten in quaestie toch ongetwijfeld) gerestaureerd moet worden, dit moeilijk anders dan in den oorspronkelijken, dat is dus middeleeuwschen, dus zoo men wil Roomsch-Katholieken stijl, zal kunnen geschieden.

Toch hebben ook wij ernstige bedenkingen tegen het noodlottig optreden der heeren De Stuers en Cuypers, dat wij geenszins aan religieuze drijfveeren alleen toeschrijven. Reeds sinds twaalf jaren hebben wij met den meesten klem gewaarschuwd tegen het restaureeren, d. i. op de wijze zooals dit nu geschiedt, *het voor altijd bederven* onzer monumenten.

Het restaureeren, zooals dit van Rijkswege gebeurt, heet ten doel te hebben het terugbrengen van de gebouwen in hun „oorspronkelijken" toestand. Hoe die toestand geweest is, is in verreweg de meeste gevallen volstrekt onbekend. Middeleeuwsche afbeeldingen van bouwwerken hier-te-lande zijn schaars niet alleen, maar daarenboven, zoo goed als het meerendeel der afbeeldingen uit veel lateren tijd, volkomen onbetrouwbaar. Niemand kan dit beter weten dan de heeren Cuypers en De Stuers, en toch gaan zij maar steeds voort met afbreken en bijwerken, en dus het *vervalschen* van onze monumenten.

Den Hervormden wordt dikwijls verweten, dat zij de Gothische kerken, voor den Katholieken eeredienst gebouwd, hebben verwaarloosd en ze van haar schoonheid beroofd, deels door een groot gedeelte van het kerkmeubilair, dat niet paste bij den nieuwen eeredienst, te verwijderen, deels door daaraan toevoegselen in den Renaissance-stijl te maken. Het eerste kon natuurlijk niet anders en het tweede zou *zeker* ook geschied zijn indien de gebouwen bij voortduring voor den Katholieken eeredienst gebruikt waren geworden. Men mag nimmer vergeten dat in de 17e en 18e eeuw bij Katholieken noch Protestanten ook maar de minste waardeering voor de werken der middeleeuwen bestond. Menige fraaie kerk in het buitenland, die sinds hare stichting tot op heden voor den Katholieken eeredienst gebruikt is, werd door bisschoppen of aartsbisschoppen, onder bewonderend toezien der geloovigen, in de 17e of 18e eeuw „gemoderniseerd" op een wijze, die bij wat de Protestanten hier-te-lande deden, maar kinderspel schijnt.

Hoe weinig de 17e-eeuwsche Katholieken met de Gothiek op hadden, moge nog hieruit blijken, dat zij overal in kerken van beteekenis het middeleeuwsche meubilair door ander, naar den geest des tijds, vervingen. De Nederlandsche Protestanten daarentegen hebben heel wat kunstwerken uit den vroegeren Katholieken tijd in wezen gehouden, ofschoon die voor hen van geen beteekenis meer waren, ja hun aanstoot hadden kunnen geven.

De vraag mag gedaan worden, of, indien de Katholieken in ons land bij voortduring in het bezit hunner kerkgebouwen gebleven waren, zooveel meer middeleeuwsch werk zou zijn bewaard gebleven. Wij aarzelen niet die vraag ontkennend te beantwoorden, als wij zien hoe het ging in die landen, die niet onder den invloed der Hervorming geraakten.

Toen de noorderkruisbeukgevel van de Nieuwe Kerk te Amsterdam door dienzelfden heer Posthumus Meyjes, die nu tegenover den heer De Stuers staat, gerestaureerd werd, hebben wij tegen dit vervalschingsproces onze stem verheven. Deze restauratie had ook de verstoordheid van den heer De Stuers opgewekt; nauwelijks echter waren de steigers, te Amsterdam gebruikt, verdwenen, of een reusachtige steiger werd tegen den noorderkruisbeukgevel der Groote Kerk te Haarlem geplaatst, en op dien steiger ging men aan het vernieuwen, aan het bijvoegen en aan het schoonmaken, dat het een aard had, en thans vertoont deze gevel dezelfde hagelwitte nieuwheid, die door den heer De Stuers aan het werk van den heer Meyjes zoo gegispt werd. Het fraaiste is, dat het Haarlemsche vernieuwingsproces voor een goed deel bekostigd werd uit gelden, welke door het Departement van Binnenlandsche Zaken voor dat doel verkregen waren van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Zoowel de Amsterdamsche als de Haarlemsche kruisbeukgevel hebben nu dezelfde kunstwaarde als een 17-eeuwsche schilderij, die door een 18e-eeuwschen restaurator is overschilderd en bijgewerkt.

Tot dusverre had men in R.-K. kringen met de restauraties der heeren Cuypers en De Stuers nog al op; al wat deze deden was goed. Of de Maastrichtsche St.-Servaas al voor altijd bedorven werd, of de Roermondsche Munsterkerk al geen beter lot onderging, of de Bossche Janskerk al werd verknoeid op jammerlijke wijze, men had er geen oog voor, doch juichte.

De heer De Stuers schijnt het evenwel bij een deel der Limburgers nu verbruid te hebben, waaraan de Roermondsche archief quaestie wellicht niet vreemd is. Nu, dus veel te laat, gaan de oogen eindelijk open, en begint men ook in Limburg „het zeer te betreuren", volgens *La Meuse*, „dat zulk een leiding door de Regeering gegeven wordt aan de restauratiën van de kerkelijke, burgerlijke en militaire gebouwen en klaagt men over den dwang, den kerkbesturen opgelegd, om de plannen van den Rijksbouwmeester te volgen, op straffe verstoken te blijven van het Regeeringssubsidie."

Deze schrijver besluit dan met den vromen wensch: „Laat ons hopen, dat men aan het weinige, dat nog van onzen nationalen rijkdom op architectonisch gebied is overgebleven verder niets ontneme van de waarde en het primitieve cachet der oude bouwmeesters."

Deze stem uit Limburg hoorende, kunnen de heeren De Stuers en Cuypers nu met Caesar uitroepen: *Et quoque!* wat volgens den Schoolmeester zooveel wil zeggen als: „doe jij ook mee?"

Wij zullen de laatsten zijn, om de verdiensten van den heer Victor de Stuers gering te schatten. Dat men thans hier-te-lande weer oog heeft voor de monumenten van het verledene, is zeker voor een goed deel aan zijn optreden te danken. Wij kunnen ons ook begrijpen, dat deze man, beslist voorstander van den middeleeuwschen bouwtrant als hij is, het onder zijn idealen rekent, de bouwwerken van vóór 1530 weer te aanschouwen, zooveel mogelijk nabij komende den staat, waarin zij, naar zijn meening, vóór de Hervorming verkeerden.

Dit behoort echter o. i. zijn persoonlijke liefhebberij te blijven en wij meenen, dat het niet aangaat, 's lands gelden daarvoor te gebruiken, daargelaten nog dat nu duidelijk gebleken is, hoe vele Hervormden het niet aangenaam vinden, wanneer hunne kerkgebouwen langzamerhand een wat al te geprononceerd middeleeuwsch uiterlijk gaan krijgen. Men mag nooit vergeten, dat iedere restauratie, met hoeveel liefde en zaakkennis zij ook worde uitgevoerd, de waarde van het gedenkstuk, als document van vervlogen tijden, vermindert, ja dikwijls geheel vernietigt.

Wij zouden niet willen, dat men de monumenten van het verledene aan verwaarloozing prijs gaf. Al wat strekken kan, om ze in goeden staat van onderhoud te doen blijven, behoort te geschieden. Is een goot lek, een dak slecht, vallen de voegen uit, zijn houtwerken vergaan, dan moet daarin voorzien worden. Maar is een bouwdeel in den loop der tijden verdwenen, of wellicht door de oorspronkelijke ontwerpers bedoeld, doch niet tot uitvoering gekomen, dan behoort men het geheel te laten zooals het is.

UIT AMSTERDAM.

Sedert de heer Treub als wethouder der Publieke werken hier-ter-stede is opgetreden, heeft men nog niet veel van het sturen in den nieuwen koers bemerkt. Daarin schijnt thans verandering te zullen komen, want, naar verluidt, zal de nieuwe organisatie van het technische deel der afdeeling met het nieuwe jaar in werking gebracht worden.

Als een uitvloeisel der nieuwe richting schijnt ook te moeten worden opgevat de veranderingen, die men in het bouwtoezicht heeft gebracht en wier nut door u in uw jongste nummer met reden wordt betwijfeld.

Voor dien twijfel bestaat nog veel meer grond, wanneer men bedenkt hoe overijld de benoeming van den nieuwen inspecteur der bouwopzichters geschied is. Een oproeping van sollicitanten heeft niet plaats gehad, maar ook onder het personeel der afdeeling scheen niemand te vinden te zijn, die voor den nieuwen post in aanmerking kwam. Nauwlijks was het besluit tot het instellen van een inspecteur der bouwpolitie genomen, of de benoeming door B. en W. van den nieuwen titularis stond reeds in de dagbladen.

Het is hier algemeen een raadsel, hoe de keuze van den heer Treub en van B. en W. op den benoemden persoon is kunnen vallen, daar zijne antecedenten hem allerminst voor eene dergelijke, zeker in vele opzichten gewichtige betrekking schenen aan te wijzen. Met Jan Springer naar Londen getrokken, om daar toezicht te houden bij den bouw van het bekende Krasnapolsky-restaurant, werd hij later als opzichter bij den nieuwen schouwburg te Amsterdam aangesteld, om na afloop van dit werk als zoodanig te fungeeren bij den bouw van het nieuwe badhuis aan den Heiligenweg, waarvoor de architecten Karel Muller en Jonas Ingenohl de plannen maakten.

Dat deze architecten tot de intimi van den nieuwen wethouder van Publieke Werken behooren, was bekend, en zoo laat het zich verklaren, dat zij hunnen opzichter een meer zeker bestaan willende verzekeren, dan het altijd wisselvallige, hetwelk particulieren kunnen aanbieden, ten stadhuize een goed woordje gedaan hebben. In vroegere tijden kwam iets dergelijks nog al eens voor en kregen allerlei personen door aanbevelingen gemeentebaantjes. Men had echter mogen verwachten, dat nu de „Augius-stal", zooals van radicale zijde de gemeente-administratie zoo dikwijls genoemd is — ook door den Hercules, die thans, voor wat de Publieke Werken betreft, de taak der reiniging op zich genomen heeft — niet langer zou voortbestaan.

Ook zelfs, al meenden B. en W. in den nu benoemde den rechten man op de rechte plaats te hebben gevonden, dan hadden zij, gedachtig aan den raad, dat men ook zelfs den schijn des kwaads moet vermijden, een oproeping van sollicitanten behooren te doen, om te zien of niet een nog geschikter persoon zich voordeed.

Langzamerhand schijnt het oproepen van sollicitanten te Amsterdam in onbruik te gaan geraken. Ook voor de betrekking van Directeur der Publieke Werken geschiedde geen oproeping. Door verschillende invloeden werd toen de tegenwoordige titularis benoemd, die zoo onbekend met de toestanden der hoofdstad was, dat hij beginnen moest met zich den weg te laten wijzen. Of met zulke nieuwe bezems schoon geveegd zal worden?

Van de gemeentewerken naar de nu gesloten Tentoonstelling „il n'y a qu' un pas." De vraag, of zij, uit een financieel opzicht aan de verwachtingen der ondernemers voldaan heeft, wordt hier druk besproken. Wij voor ons zullen deze vraag, die voor uwe lezers niet bijster belangrijk is, laten rusten, en liever eenige woorden wijden aan een andere quaestie, nl. of zij voor de beoefenaars van kunst of wetenschap het voordeel heeft opgeleverd, dat daarvan verwacht werd. Voor de beoefenaars van sommige wetenschappen waren congressen ingericht, die wellicht meer aangenaam dan leerzaam zijn bevonden en waar gloeiende toosten voor vervelende redevoeringen schadeloos stelden. Den beoefenaars der kunsten is iets dergelijks niet geschonken geworden; bouwkunstenaars in het bijzonder moesten volstaan met hun oogen den kost te geven. Maar, als zoovele vroegere tentoonstellingen, heeft ook deze, die zooveel had kunnen bijbrengen om de bouwkunst hier-te-lande vooruit te helpen, der architectuur zoo goed als geen voordeel gebracht. Het oud-Hollandsch stadje leverde wel een aardig geheel op en trok veel publiek, maar kon men hier eigenlijk wel van kunstwaarde spreken? Alleen daar kan van kunst quaestie zijn, waar van oorspronkelijke scheppingen sprake is.

Naar oorspronkelijkheid wordt hier-ter-stede zeker gestreefd door den bouwmeester, die thans op den hoek van het Sophiaplein en het Rokin een kantoorgebouw doet verrijzen, dat nog uitgebreid zal worden door afbreking van het voor een paar jaren nieuw opgetrokken hoekgebouw naar de zijde der Kalverstraat. Men heeft nu het zeker niet alledaagsch gezicht van een bouwwerk dat ten doode is opgeschreven, ofschoon het er, uiterlijk althans, hecht en sterk uitziet, en hoewel het pas een jaar of wat overeind staat.

Niet minder interessant is een vergelijking van de opvatting der beide architecten. Links, aan de Kalverstraatzijde, is de moderne Duitsche architectuur aan het woord, zooals onze lezers die uit de *Rundschau* (ook wel eens, om den ijver der colporteurs met den naam van „rondsjouw" betiteld) en uit de nieuwe Keulsche en Berlijnsche bouwwerken kennen. Rechts vindt men de gewild-eenvoudige, haast aan de militaire bouwkunst herinnerende vormen, die op het oogenblik in Amerika smaak zijn. Nu kan men met Göthe uitroepen *„Prophete rechts, Prophete links!"* Aan de eene zijde klinkt *„die Wacht am Rhein"*, aan de andere *„Yankee doodle"*. Gelukkig dat aan de overzijde vader De Keijser's Munttoren een krachtig *„Wilhelmus"* laat hooren.

Als staalkaart van laat negentiende-eeuwsche bouwopvattingen zal de omgeving van het Sophiaplein langzamerhand uniek worden. De nieuw-Vlaamsche richting is vertegenwoordigd in het tegen den toren ge-

plaatste Muntgebouw, de nieuw-Duitsche richting blijft ook na de verdwijning van het gebouw op den hoek der Kalverstraat, bewaard in den sigarenwinkel en het café aan de zijde der Breestraat. Wat het hotel, op den hoek der Doelestraat in aanbouw, zal opleveren, moet worden afgewacht. Wat te zien is, schijnt op Vlaamsche sympathieën te wijzen.

Wat nu te kiezen: Duitschland, Vlaanderen of Amerika? Werd onze meening gevraagd, wij zouden zeggen geen van drieën. In Nederland Nederlandsch behoort onze leuze te zijn. Waarom niet voortgebouwd op de schoone 17e-eeuwsche traditiën, die ter onzaliger ure verlaten werden? Waarom den blik naar het zuiden, naar het oosten, ja zelfs naar het verre westen gericht, terwijl wij het goede toch in onze onmiddellijke nabijheid hebben? Waarom niet van onze 16e- en 17e-eeuwsche voorgangers geleerd en hun kunst als basis voor onze nieuwe scheppingspogingen genomen? Slaafsch volgen leidt nooit tot kunst en wordt door ons niet verlangd. Wij vragen echter zeker niets onmogelijks wanneer wij onzen jongen bouwmeesters den eisch stellen dat zij, beantwoordend aan wat het moderne leven van hen eischt, toch altijd aan hun werk dat echt-nationale cachet geven, dat zooveel kan bijdragen om het aanzien onzer steden te verfraaien.

'S WERELDS ACHTSTE WONDER.

Reeds dikwijls zijn pogingen gedaan, om te bewerken dat het Raadhuis te Amsterdam, betwelk ter kwader ure voor koninklijk paleis werd ingericht, weer aan zijn oorspronkelijke bestemming zou worden teruggegeven.

Thans is het de redactie van het weekblad *De Amsterdammer*, die, onder aanhaling van het indertijd door ons opgenomen opstel van nu wijlen den hoogleeraar J. A. Alberdingk Thijm, een krachtig pleidooi houdt voor het recht der Amstelaren op het gebouw, dat in de 17e eeuw als 's werelds achtste wonder gold.

Als herinnering aan het kroningsfeest wil zij der jonge Koningin te Amsterdam een paleis gesticht zien; als herinnering aan het voor twee-honderd-vijftig jaren tot stand komen van den Munsterschen vrede, wil zij dat aan Amsterdam teruggegeven worde het monument, dat ter vereeuwiging van dien vrede gebouwd werd.

Wij behoeven niet te verzekeren, dat dit denkbeeld onze volle sympathie heeft. Verscheidene malen hebben wij gelegenheid gehad, om daarvan te getuigen. De laatste maal was in ons nummer van 13 Maart 1886, toen wij schreven:

„Wij kunnen niet eindigen, zonder nogmaals den wensch te hebben uitgesproken, dat het Stadhuis weer aan zijn oorspronkelijke bestemming moge worden terug gegeven, al ware het slechts, indien er geen localiteit genoeg voor al de stedelijke bureau's in te vinden mocht zijn, om bij plechtige of feestelijke gelegenheden dienst te doen, terwijl dan voor de overige vertrekken licht een nuttige bestemming te vinden zou zijn. Ontdaan van al de wansmakelijke bijvoegsels uit den Franschen tijd, treuriger gedachtenisse, zouden wij dan het gebouw weer in zijn oorspronkelijken luister zien. De versregel van Huijgens bij de inwijding van „'s werelts achtste wonder":

Van soo veel heerlijkheids tot soo veel nuts gebrocht

klinkt bij het ledigstaand gebouw als een parodie. Mogen wij spoedig, met eene kleine variant op Potgieters bekend gedicht, kunnen zeggen:

De Stedmaagd zetelt weer ter Stee
Waar nog haar beeld, Vorstin der Zee,
Alleen om harentwil gedwee
De waatermonst'ren zich ziet buigen,
Godinnen off'rarcasen zijn,
Neptunus en zijn tritons juichen!"

Bij al de min of meer fantastische plannen, die ter gelegenheid van het aanstaand kroningsjaar geopperd worden, schijnt ons dat, om aan de Koningin in haar hoofdstad een paleis aan te bieden, en der Amstelstad haar schoonste monument weer ten gebruike terug te geven, al zeer practisch toe.

Achter het Rijksmuseum bezit de Gemeente terrein in overvloed; geeft zij een deel daarvan voor den paleisbouw ten geschenke, dan behoeft zij zich geen financieele offers te getroosten, doch bevordert zij ongetwijfeld haar eigen welbegrepen belang. Staat eenmaal het paleis, dan kan het niet uitblijven, of de verkoop der overblijvende terreinen, die tot dusverre geen noemenswaardige resultaten gaf, zal veel beter vlotten. De kaarsenfabriek zal wel eindelijk eens verdwijnen, doch daar zij aan de oostzijde van de terreinen ligt, en de heerschende winden meest west zijn, zoo worden hare minder lieflijke geuren maar betrekkelijk zelden op de Museumterreinen waargenomen en kan haar bestaan voor eventueele bouwplannen geen ernstig beletsel zijn.

Voor den bouw van een paleis, dat slechts eenige dagen per jaar gebruik behoeft te worden, en dat meer gerieflijk dan weelderig ingericht dient te zijn, zou men aan een half millioen zeker genoeg hebben, daar de meubileering en inrichting natuurlijk door de hooge gebruikster zelve zou geschieden. Een natie van vier millioen zielen kan deze betrekkelijk niet hooge som best bijeenbrengen. Wordt dan met het ondernemen van den bouw niet te lang gewacht en vermorst men geen tijd met altijd tot onbevredigende resultaten leidende prijsvragen, welnu, dan zou in het najaar van 1898 het gebouw zeker voor het gebruik gereed zijn.

Zal dit resultaat echter kunnen worden bereikt, dan moet onmiddellijk de hand aan den ploeg geslagen worden. Van den Raad van Amsterdam behoeft het initiatief in deze niet uit te gaan. Zooals hij thans is samengesteld is dit initiatief niet waarschijnlijk, want geboren Amsterdammers, die natuurlijk in de eerste plaats voor de zaak iets zouden voelen, zijn in het achtbare college thans zeldzaam. Ook te Amsterdam, als in andere groote steden, heeft de provincie de „ingeborenen" overvleugeld.

Wij zijn het echter eens met de redactie van *De Amsterdammer* waar zij zegt: „Laten allen, die Amsterdams toekomst trachten te verzekeren, thans de handen inéén slaan."

De commissiën, die nu een brug over het Y willen slaan, een werk dat kostbaar zal zijn en waarvan het twijfelachtig is of het voldoen zal, die commissies zien zich thans een plan voorgelegd, dat uitvoerbaar is, een plan dat Koningin en hoofdstad beiden waardig is en baten zal, een plan tot welks verwezenlijking allen in den lande, die van liefde voor het Oranjehuis blaken, zullen willen medewerken.

Hare Majesteit zal ongetwijfeld met genoegen het nieuwe paleis bewonen, een gebouw waar alle gerieflijkheden gemaakt kunnen worden, die in het verknocid stadhuis ten eenenmale ontbreken. Alle Nederlanders die het tegenwoordig „Koninklijk" paleis gezien hebben, en hun aantal is groot, zullen ergernis hebben gevoeld, toen zij zagen, hoe hunne Vorsten gedwongen zijn, zich daar te behelpen. Welnu, de gelegenheid om der Vorstin een waardig verblijf in hare hoofdstad te schenken, doet zich nu voor. Samenwerking

voor een zoo schoon doel zal ongetwijfeld te vinden wezen.

Als men nu maar *ernstig* wil!

Gunstiger kan de gelegenheid nooit zijn.

DE ABDIJ VAN EGMOND.

(*Ingezonden.*)

De schrijver van bovengenoemd artikel in n°. 44 van dezen jaargang heeft, tot zijne schade, geen kennis genomen van hetgeen over dit vermaard middeleeuwsch gesticht in den laatsten tijd het licht heeft gezien. Wij bedoelen hier inzonderheid de keurige, ook uit bouwkundig oogpunt hoogst belangrijke studie: *Kloostergebouwen in de middeleeuwen. De Abdij te Egmond*, van den geleerden benedictijn Dom Willibrord van Heteren (Paul v. H.), tot onlangs te Maredsous, thans in Brazilië, opgenomen in *Het Jaarboekje van Alberdingk Thijm. Almanak voor Nederl. Katholieken* voor 1894. En in de tweede plaats ons stukje: *De sloping der abdij van Egmond*, in het 19e deel der *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, hetwelk het „verbranden" der kloostergebouwen in 1573 (niet 1572) op last van Sonoy zeer betwijfelbaar maakt.

In het artikel van *De(n) Opmerker* heerscht eene zonderlinge verwarring ten aanzien der parochiekerk van Egmond, de Mariënmunster. De schrijver veronderstelt, dat deze met haar oosteinde verbonden was aan het westeinde der kloosterkerk (dus iets dergelijks als de hoofdkerk te Doornik te zien geeft). Toch blijkt uit de afbeeldingen duidelijk, dat de dorpskerk met één toren stond achter de noordzijde der abdijkerk met 2 torens (behalve de kruistoren), de eerste omgeven van haar eigen kerkhof en nog verder van de tweede gescheiden door het tusschen beiden liggende kloosterkerkhof. Dat de eerste, wel te onderscheiden van de Maria-kapel der abdijkerk zelve, niet in bijzonderheden uit de afbeeldingen zou te kennen zijn, is min juist; de prentverzameling van het stedelijk Museum te Alkmaar bezit eene groote afteekening van dit gebouw, door J. A. Crescent, 1809, en meer bekend is de gravure van H. Schwegman, naar H. van Brussel, 1798: *Kerk en ruine te Egmond-binnen.*

De uurklok der Groote of St.-Laurenskerk te Alkmaar is niet afkomstig van de abdij. Zij werd in 1525 door den abt Meinard Man aan de Alkmaarsche kerk geschonken, blijkens het latijnsche opschrift, vermeld in het 2e stuk 1e gedeelte van *Noord-Hollandsche Oudheden beschreven en afgebeeld door G. van Arkel en A. W. Weissman*, bl. 22. Maar het Maria-klokje der abdij, 205 oude ponden wegende, heeft althans van 1598 tot 1684 gehangen in den waagtoren te Alkmaar en is toen door Claude F. Fremy te Amsterdam versmolten. (Zie ons boekje: *Hoe de Alkmaarsche Waagtoren zijn klokkenspel bekomen heeft*, 2e druk, Alkmaar 1889, bl. 22

C. W. Bruinvis.

Het doet ons genoegen, dat, wat wij over de abdij van Egmond schreven door een zoo bevoegde hand als die van den heer Bruinvis gerectificeerd wordt.

Wij kenden, tot ons leedwezen, het opstel van den heer Bruinvis niet, en de studie van den heer van Heteren was aan onze aandacht ontsnapt.

Uit de afbeeldingen van het klooster in welstand, die ter onzer beschikking stonden, bleek niet duidelijk, of de parochiekerk noordelijk van de kloosterkerk had gestaan, dan wel daarmede één geheel had uitgemaakt. Dat een kapel „munster" genoemd werd, bracht ons op het denkbeeld, dat kapel en parochiekerk, beiden aan O. L. V. opgedragen, identiek zouden kunnen zijn. Op gezag van den heer Bruinvis nemen wij gaarne aan, gedwaald te hebben.

Wij hebben het Alkmaarsche klok-opschrift in het 2e stuk 1e gedeelte der Noord-Hollandsche oudheden opgezocht en zien nu, dat de klok waarschijnlijk reeds dadelijk aan de kerk gegeven moet zijn.

Red.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Bestuur heeft de volgende dertien vragen aan de afdeelingen gezonden, ter behandeling in hare vergaderingen:

1. Wat kan door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gedaan worden ter bevordering der kunstnijverheid in Nederland.

2. Indien een examen voor den architect wenschelijk en verplichtend wordt geacht, welke wijze is dan de beste om dat examen in te voeren en verplichtend te stellen?

3. Welke practische waarde heeft de studie der hoogere mathematische wetenschappen voor den architect?

4. Wat leert de afbraak van oude gebouwen ten opzichte van vroeger gebruikelijke fundeeringswijzen?

Wat leert de ervaring omtrent het gebruik maken van oude fundeeringen in nieuwe gebouwen?

5. In oude gebouwen op slappen bodem op houten fundeering gebouwd, komen menigmaal verzakkingen voor van binnenmuren en gevels.

Welke middelen moet men toepassen om deze gebreken te herstellen, wanneer door bovenliggende binten en vloeren of door aangrenzende perceelen, het inheien van eene nieuwe paalfundeering onmogelijk is?

Op welke wijze kunnen onder dergelijke omstandigheden soliede fundeeringen voor machineblokken, brandkelders enz. worden aangelegd?

6. Wat is, bij de vele knoeierijen bestaande in het dooreénmengen van steen- en schelpkalk, de beste wijze om kalk te keuren?

Heeft Friesche kalk voordeelen boven die van den Rijn? zoo ja, welke?

7. Welke zijn de voor- en nadeelen van het gebruik van Belgische metselsteen tegenover ons inlandsch fabrikaat, en welke zijn de oorzaken van het steeds toenemend gebruik van eerstgenoemde steensoort?

8. Het is meermalen voorgekomen, dat Groninger gevelsteen, hoofdzakelijk de roode, niet bestand is tegen de inwerking der buitenlucht. De door speciale bewerking verkregen gladde opperhuid laat zich na eenigen tijd los, waarna eene zachte substantie overblijft, die aanleiding geeft tot ontsiering en vochtige muren. Wat is hiertegen te doen, om de opperhuid te beschermen en zoodoende de aangename roode kleur te behouden?

Is de fabrikage dezer steenen ook voor verbetering vatbaar?

9. Welke zijn de voor- en nadeelen van het dekken met leien met haakjes?

Welke is de beste leibedekking?

10. Welke is de ondervinding omtrent houtcement voor daken en ander waterdicht werk?

11. Wat is in den kring uwer Afdeeling bekend omtrent het in den handel gebrachte dakpik ter bescherming van zinken daken?

Kan het gebruik hiervan wellicht aanbeveling verdienen tot beveiliging van zink tegen zeewater?

Oefent het zeewater een merkbaar nadeeligen invloed uit op het zink van gebouwen aan de kust?

12. In welke gevallen is, aan het uitwendige van gebouwen of andere getimmerten, Amerikaansch grenenhout aan te bevelen?

Wat is over het algemeen van de toepassing van dit materiaal bekend?

13. Hoedanig is uw oordeel over het toepassen van zinken versieringen, soms als steen gekleurd, vooral bij openbare en andere belangrijke gebouwen, daar waar vroeger lood of koper werd gebruikt?

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling Leeuwarden.

Vergadering van 31 *October* 1895.

De Voorzitter heette op deze eerste bijeenkomst de leden, die in grooten getale waren opgekomen, welkom.

Mededeeling werd gedaan voor het bedanken van acht leden en van de besluiten betreffende de wetsveranderingen, waarna het woord gegeven werd aan den afgevaardigde ter algemeene vergadering in Mei jl. Dit verslag, waarin uitvoerig de wetsverandering besproken werd en waarin tevens de redenen werden genoemd die daartoe aanleiding gaven, lokte eene zeer geanimeerde discussie uit, vooral wat betreft de ingrijpende bepaling, dat geene nieuwe afdeelingsleden meer mogen aangenomen worden en de bestaande na vijf jaren vervallen. Algemeen vreesde men dat deze bepaling eene sterke vermindering van het aantal afdeelingsleden tengevolge zal hebben daar de Afdeeling in hoofdzaak uit deze leden bestaat; daardoor ligt de opbloeiing der Afdeeling in het verschiet.

Volgens de meening van den Penningmeester is het van 't grootste belang dat men weet hoe *alle* afdeelingsleden de nieuwe bepalingen zullen opnemen; hij doet daarom het voorstel de leden per brief met de wetsverandering in kennis te stellen en hen uit te noodigen lid der Maatschappij te worden; hij zou het betreuren als de Afdeeling een langzamen dood moest sterven. Naar aanleiding der ingekomen antwoorden kan later gehandeld worden.

De heer De Groot wenscht de zaak aan te houden en af te wachten wat andere afdeelingen zullen doen. In dezen geest wordt besloten.

Het bestuur geeft in overweging dit jaar eene prijsvraag uit te schrijven voor eene Protestantsche doopskerk, daarvoor prijzen van *f* 15 en *f* 5 met het diploma der Afdeeling beschikbaar te stellen en bouwkundigen, wonende in de provincie Friesland, ter mededinging uit te nodigen.

Na eenige bespreking omtrent het nut van prijsvragen, wordt het voorstel aangenomen en besloten den heer J. E. G. Noordendorp, oud-voorzitter der Afdeeling, uit te noodigen als jurylid op te treden en hem te verzoeken nog twee personen voor deze functie aan te wijzen.

Voorts werd besloten om de door het Hoofdbestuur gestelde vragen in de dezen winter te houden vergaderingen te behandelen en een voorstel aan de huishouding der Afdeeling betreffende te brengen, tot de volgende bijeenkomst aangehouden.

Nadat een nieuwe model glasjaloezie en een monster dakglas waren bezichtigd, sloot de Voorzitter onder de gewone plichtplegingen de vergadering.

Afdeeling Lekkerkerk en Oudebeken.

Vergadering van Donderdag 31 *October* 1895.

De 209ste vergadering werd voorafgegaan door eene kunstbeschouwing, die door de vele opgekomen leden en geïntroduceerden met belangstelling werd bezichtigd en bestond uit het werk van den architect J. J. van IJsendijck, „*Documents classés de l'art dans les Pays-Bas du Xme au* XVIII*me siècle*".

Het bestuur bracht ter kennis der leden, dat, naar aanleiding van het voorstel, gedaan in de vorige vergadering, tot afschedding van de Maatschappij, het de meening is toegedaan, dat er nu nog geen reden bestaat om tot scheiding over te gaan.

Nadat medegedeeld was dat in de volgende vergadering een concept van het gewijzigd reglement voor de Afdeeling ter tafel zal worden gebracht, togen de ruim 40 opgekomen leden en eenige geïntroduceerden naar het physisch laboratorium, waar Dr. Sierteema een voordracht over electro-techniek zou houden. In een der collegezalen werd in de banken plaats genomen en ving spreker aan met te zeggen dat het gebied der electro-techniek zoo uitgebreid was, dat hij zich tot eenige onderdeelen moet bepalen en in het bijzonder zou spreken over eenige werktuigen en hulpmiddelen, die hij in het lokaal in werking kon laten zien. De mededeeling van eenige algemeene eigenschappen van electrische stroomen ging vooraf; als eerste proef stelde hij eenige Bunsensche elementen naast elkander en liet zien wat er gebeurt als men de polen aan elkander verbindt door een metaaldraad. Door wrijving langs een vijl werd de vonk bij het verbreken van de verbinding zichtbaar gemaakt, terwijl een dun ijzerdraad ging gloeien.

Spreker zegt vervolgens dat wat er in dien draad eigenlijk gebourt, aan niemand bekend is. Men zegt dat een electrische stroom door den draad gaat.

De naam „stroom" wordt eraan gegeven, omdat vele verschijnselen van zoodanigen aard zijn, dat het er wel wat van heeft alsof er iets door den draad stroomt. Zoo bv. het gloeien van een ijzerdraad door een electrischen stroom.

Door de gedachte aan die stroming kunnen wij ons voorstellen dat deze stroom in den draad veel wrijving ondervindt en die wrijving veroorzaakt warmte; hoe sterker stroom, hoe sterker de wrijving, hoe meer de draad gaat gloeien. Een dunne draad gloeit sterker dan een dikke omdat de wrijving bij den dunnen draad grooter is. Bij het verbreken van den stroom heeft het er veel van of er in de vonk nog iets is dat wil overspringen.

Zeer sterke stroomen heeft men in de electrotechniek, zegt Dr. Sierteema, noodig, en men gebruikt daarvoor andere werktuigen dan elementen. In de eerste plaats bewijst de accumulator in de electro-techniek groote diensten. Hij dient om stroom op te zamelen, ten einde daarvan later gebruik te maken. Hij bestaat uit een bak met loodplaten, op bijzondere wijze bewerkt in verdund zwavelzuur. Wanneer een stroom door het toestel wordt geleid, wordt de accumulator geladen. De oppervlakte der looden platen ondergaat hierbij eenige scheikundige veranderingen. Worden nu de polen verbonden, dan loopt de electrische stroom weder terug en de accumulator wordt ontladen. Door eenige dezer toestellen achter elkander te verbinden, kan men de spanning vergrooten.

De heer Sierteema behandelde vervolgens het electrisch licht, maakte de inrichting der gloeilampjes duidelijk en gaf eene verklaring van de booglamp.

Eenige eigenschappen van den electrischen stroom werden vervolgens nagegaan en eenige werktuigen verklaard, waardoor sterke stroomingen worden voortgebracht. Verder werden nog eenige proeven genomen met magneten en met den invloed van stroomen op magneten.

Ten slotte werd een electro-motor vertoond, welke een ventilator deed werken en werd nog het een en ander vermeld over het voortbrengen van beweegkracht door electrische stroomen.

Na bezichtiging van zelfe interessante werktuigen, deden verschillende leden vragen die door spreker beantwoord werden.

De Voorzitter sloot, onder dankzegging aan den heer Sierteema voor zijne duidelijke en leerzame voordracht, deze bijeenkomst, waarna spreker huiswaarts ging.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van Vrijdagavond 8 *November* 1895.

De Voorzitter, de heer Peters, opende deze minder talrijk dan gewoonlijk bezochte vergadering, welke slechts uit 13 leden bestond, en deed den waarnemenden Secretaris, den heer Du Rieu, de notulen voorlezen.

Vervolgens deed de Voorzitter enkele mededeelingen van huishoudelijken aard en ving de heer M. Nooijen, decoratieschilder te 's-Gravenhage, zijne genanonceerde lezing aan over „Kunst toegepast op de Nijverheid in de laatste helft dezer eeuw, toegelicht door platen en werkstukken."

De spreker wees op de verschillende stijlrichtingen, welke in deze periode heerschende waren, en waaria de Style-Empire en het Neo-Grec den hoofdtoon voerden. De techniek der voortbrengselen van nijverheid noemde hij uitstekend, doch aan vorm en smaakvolle bewerking lieten ze veel te wenschen over. Na de Fransche Revolutie verdween geheel en al het individueele in de kunst en trad het machinale werk op den voorgrond. Spreker schreef dit toe aan gebrek aan teekenvaardigheid bij den werkman, gepaard aan het maken van kopiëwerk. Tengevolge der sedert 1851 gehouden verschillende internationale tentoonstellingen, het verbeterde teekenonderwijs en de sedert de laatste 25 jaren opgerichte vakscholen was aanmerkelijke verbetering waar te nemen en vertoonden de voortbrengselen der kunstnijverheid meer sierlijke en passende vormen, hoewel geen eenheid in deze vormen te bespeuren was en verschillende, vaak tegenstrijdige stijlvormen op den voorgrond traden, volgens spreker door invloeden van toegevers, buiten de technische uitvoerders der voorwerpen staande. De ontwerper der voorwerpen behoort de techniek volkomen meester te zijn en in dit opzicht valt, volgens den heer Nooijen, nog veel te verbeteren. Het goede teekenonderwijs bereikt thans nog te weinig den feitelijken werkman of uitvoerder; het komt nu zeg te veel ten goede aan jongelieden boven de werkmanskringen staande; aan leerlingen van hoogere burgerscholen, gymnasia en polytechniei, terwijl op de vakscholen en ambachtsscholen het teekenonderwijs te beperkt is. Dit gebrek schoof, meende hij, in het feit dat onze teekenleeraars met acte middelbaar onderwijs, geen vakkennis voor het verkrijgen der acte moeten bezitten. Hij wenschte daarom een inniger verband tusschen vakscholen en teekenscholen, daar vakkennis jong geleerd dient te worden en voor teekenleeraars op lateren leeftijd niet meer te leeren is. Hij meende dat deze verbetering in de toekomst wel bereikt zou worden en sprak de beste verwachtingen in dit opzicht voor onze toekomstige kunstnijverheid uit.

De Voorzitter dankte den heer Nooijen voor het gesprokene, waarna deze heer als vervolg zijner lezing, nog verschillende toelichtingen van de door hem geëxposeerde platen en werkstukken ten beste gaf.

Alsnu kwam aan de orde punt 3 der agenda: Wetswijziging van het afdeelingsreglement in verband met de wijziging der wet van de Maatschappij. De heer Berden meende dat deze wijziging thans niet behandeld kon worden, daar art. 19 van het afdeelingsreglement voorschrijft dat herziening alleen in de vergadering van de maand December kan plants hebben. De Voorzitter en de heer Du Rieu meenden deze beterekenis niet aan art. 19 te moeten hechten, welke meening echter door andere leden weder bestreden werd. De heer Berden achtte ook de aanstaande December-vergadering nog veel te vroeg voor het behandelen dezer reglementswijziging, welke volgens hem van veel te ingrijpenden aard is voor het belang der Afdeeling; hij stelde daarom voor eene commissie te benoemen om de strekking der veranderingen na te gaan en wanneer deze met de belangen der Afdeeling strijdig mochten zijn, voorstellen te doen tot zelfstandig optreden der Afdeeling en het loslaten van de Maatschappij. De voorstellen dezer commissie konden dan behandeld worden in de December-vergadering van het volgende jaar, daar volgens zijn meening deze tijdsruimte zeker niet te lang was om op voorstellen in te gaan, waarmede het bestaan der Afdeeling gemoeid is.

De Vergadering meende dit voorstel tot de volgende vergadering te moeten aanhouden en besloot dat het Bestuur intusschen de voorgestelde wijzigingen met duidelijke toelichting per circulaire aan alle leden der Afdeeling zou toezenden, opdat deze over de strekking der voorstellen zouden kunnen oordeelen. De Voorzitter las de veranderingen in het afdeelingsreglement, welke den leden niet vooraf waren bekend gemaakt voor, hetgeen den heer Berden nog deed opmerken, dat de bepaling waarbij alle bestaande afdeelingsleden, welke binnen vijf jaren niet zouden zijn toegetreden tot eenig lidmaatschap van de Maatschappij, alsdan geroiseerd zullen worden, volgens hem indruiste tegen alle begrip van billijkheid en recht, als inbreuk makende op de bestaande en verkregen rechten dezer leden.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter deze zeer matige vergadering van dertien.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

negtste gewone vergadering op Woensdag 6 *Nov. J. l.*

De Voorzitter, de heer W. Kromhout, opende de vergadering. Na lezing en goedkeuring der notulen werd de heer J. Veldkamp Gzn. als gewoon lid geïnstalleerd, waarna de heer A. Ellens, een lezing hield: „Over symbolen en teekens in de Christelijke kunst", waarbij daarop betrekking hebbende platen aan den wand waren tentoongesteld en een zeer fraaie kunstbeschouwing „L'art decoratif en France du XIe au XVIe siècle" werd gegeven. Enkele vraagpunten over deze lezing werden hierna besproken, waarna de Voorzitter den heer Ellens, namens de Vergadering, bedankte voor de belangrijke bijdrage, die in het Orgaan zal worden opgenomen. Ter inzage werden gegeven de eerstdaags verschijnende afleveringen van het plaatwerk „de Architect".

Nadat nog als gewoon lid was voorgesteld de heer J. van Leeuwen, door de heeren Koffieberg en Wiggers, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De Nederlandsche Aannemersbond heeft tegen Donderdag 14 November e. k. een vergadering uitgeschreven voor de definitieve behandeling der statuten en reglementen. Die vergadering zal des voormiddags te elf uren gehouden worden in den foyer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen alhier.

Amsterdam. In de meubelfabriek van de firma J. H. Haag en Zoon, Ruysdaelkade alhier, is een volledige betimmering voor een nieuw filiaal van de Erven Lucas Bols op den Boulevard des Italiens te Parijs vervaardigd.

De architect H. P. Berlage Nzn. maakte de teekeningen in echt Hollandschen stijl en de beeldhouwer Ed. Jacobs modelleerde een groot aantal karakteristieke koppen als versiering voor de zware sleutelstukken aan de balken en de verschillende kusten.

De firma Haag en Zn. legt veel eer in met deze betimmering, welke in haar fabriek geheel door handenarbeid werd voltooid. Zooals zij hier compleet is opgesteld, maakt zij een zeer rijk en stemmig vertoon, waardoor men zich reeds het salon te Parijs kan denken, wanneer het houtwerk is aangevuld met goudleder wandbekleeding boven de eikenhouten betimmering, met koperwerk, Delftsch blauw, gebrande glazen en paneelen van Rozenburg.

(N. v. d. D.)

Rotterdam. De Rotterdamsche Kunstkring heeft het voornemen deze maand een tentoonstelling te houden van toegepaste kunst, gewoonlijk minder juist kunstnijverheid geheeten. Die tentoonstelling is te danken aan de medewerking van verscheidene beoefenaars dier kunst in en voornamelijk buiten ons land. Om slechts enkelen te noemen zal men er zien werken in edele metalen van den heer Brom te Utrecht; in gesmeed ijzer van de firma Brant te Delft; in brons en tin van A. Charpentier, A. Magnier, A. Souchet, A. Vibert te Parijs, van C. Meunier te Brussel, van Woerffel te St.-Petersburg; in porselein en aardewerk van A. Damousse te Sèvres, Al. Charpentier, A. Souchet en F. Samson te Parijs, Stellmacher te Teplitz; in glas van Melchers te Veere, Powell te Londen; in zijden stoffen en papieren kamerbehangsels, naar ontwerpen van Walter Crane, enz. van W. Morris & Co. te Londen; bindwerk van Mensing te Amsterdam, Hochstaedter & Bergmann te Frankfort a/Main; Spaansch-Moorsch en Fransch aardewerk à reflets métalliques; Japansch porselein, aarde-, ivoor- en lakwerk, enz.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid wordt thans een tentoonstelling gehouden van tapijten uit de fabriek te Amersfoort.

De tentoongestelde tapijten, waarvan één de ressachtige afmeting van 6.50 bij 7.50 M. heeft, doen zien dat de Amersfoortsche tapijtfabriek geen moeite heeft gespaard. Het degelijke materiaal en de gelukkige samenstelling der kleuren, die met behulp van den technischen directeur, den heer Tiarjeanne, verkregen werden, verdienen aller waardeering.

Het voornemen bestaat dan ook een consortium in het leven te roepen, ten einde op genoemde fabriek uitsluitend tapijten naar de ontwerpen en teekeningen van den heer Colenbrander te doen vervaardigen.

Leeuwarden. Ged. Staten van Friesland hebben aan Prov. Staten voorgesteld den tegenwoordigen ingenieur van den Provincialen Waterstaat, met ingang van 1 Jan. 1896, toe te kennen eene bezoldiging van *f* 2100, en in verband daarmede het reglement in dien zin te wijzigen, dat de ingenieur eene jaarwedde van *f* 1500 tot *f* 2100 geniet, bij den aanvang zijner indiensttreding nader vast te stellen, welke jaarwedde telkens na drie jaren met *f* 200 kan worden verhoogd, totdat een maximum van *f* 2000 zal bereikt zijn.

Arcnemorst. Voor de taxatie der gasfabriek is door de gemeente aangewezen de heer D. v. d. Horst, directeur der gemeente-gasfabriek te Utrecht en door concessionarissen de heer J. H. Franken, ingenieur der „Imperial" te Amsterdam. Deze heeren hebben als derden taxateur benoemd den heer H. L. Enthoven H.Lzn., directeur-ingenieur der Maatschappij „Pletterij", voorheen L. J. Enthoven en Co. te 's-Gravenhage.

Dordrecht. De heer J. M. Müller, de tegenwoordige concessionaris van de gasfabriek, heeft zich bereid verklaard met 1 Januari 1896 de prijzen van het gas te stellen op 8 cent per stère voor verlichtgas en 5 cent per stère voor verwarming, indien de gemeente de concessie met 15 jaar verlengt.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de heer K. Westhoeve benoemd tot buitengewoon opzichter bij de verbetering van den Nieuwen waterweg van Rotterdam naar zee.

— De heer J. J. Bauer, leeraar m. o. in het handteekenen, is benoemd tot leeraar aan de teekenschool voor handwerkslieden te Amstelveen.

— De kapitein L. J. Hiooken van den staf der genie, eerstaanw.-ingenieur te 's-Gravenhage, is benoemd tot ridder (met de zwaarden) in de orde van Oranje-Nassau.

— De heer Aug. Asselbergs, leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen aan de hoogere burgerschool te Helmond, is benoemd tot directeur van de gemeente-teekenschool aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Scheepsmachine-teekenaars. Adres met opgave van verlangd salaris, referentiën en ouderdom onder no. 20514. Bureau N. Rott. Ct.

ADVERTENTIEN.

B. HOLSBOER.
Arnhem.
Leverancier van Z. M. den Koning.
Fabriek en Magazijn van Instrumenten voor WETENSCHAPPELIJK GEBRUIK.
BEKROOND voor WATERPAS-, HOEKMEET- en andere INSTRUMENTEN met Zilver 1860, 1861, 1883 (Internat. Tentoonst.)
Hoogste onderscheiding 1879.
EQUERRES, MEETKETTINGEN, BRIEF- en PARKETBALANSEN enz. enz.
Bakens, Rotatie- en Inductie-toestellen, Telegraaf-Apparaten, enz. enz.

Special adres voor
Teekenbenoodigdheden
J. MEEUSSEN & ZOON
KORTE POTEN 32, Den Haag.
Prima kwaliteit. Lage Prijzen
DAKVILT
waarbij planken-onderlaag overbodig
Firma H. Hooghwinkel, Gorinchem.

MAATSCHAPPIJ
tot bereiding van
KOOLTEERPRODUCTEN
TE
Krimpen a/d. IJsel.
CARBOLINEUM
„Krimpen".

Nu onze fabriek in volle werking is, stellen wij ons voor het ook in ons land veelvuldig toegepaste **CARBOLINEUM** te bereiden, dat aan alle eischen voldoet en waardoor het onnoodig wordt dit uit het buitenland te betrekken. Wij vertrouwen met ons fabrikaat de goedkeuring, tevens de ondersteuning, der afnemers te zullen verwerven.

Bij de veelvuldige duistere punten, of juister gezegd bij de feitelijk heerschende onbekendheid in belanghebbende kringen met het wezen van het **Carbolineum**, komt het ons noodzakelijk voor over dit praeparaat eenige ophelderingen te geven.

Hoe is **Carbolineum** ontstaan; uit welke bestanddeelen is het samengesteld, resp. zal het samengesteld worden en wie bereidt het?

Wij stellen als bekend voorop, dat men sinds circa 30 jaren verscheidene Houtsoorsen met de door distillatie van Steenkolenteer bereide Creosootolie laat doortrekken (impregneeren), om hen tegen bederf (rotting) te beschermen. Van 't begin af was het gevolg schitterend. De uitwerking namelijk berust op eigenschap van de Creosootolie, resp. van het daarin aanwezige **Carbolzuur**, dat de eiwitstoffen van het hout verwoest, en zoodoende de dragers van de rotting onschadelijk maakt.

Men bracht op vele plaatsen Impregneer-Inrichtingen tot stand; in het bijzonder de Spoorweg-Maatschappijen maakten daarvan gretig gebruik om de dwarsliggers te conserveeren.

Voor diverse particuliere doeleinden kon van de voordeelen der Impregneer-Inrichtingen van zelf geen gebruik gemaakt worden, daar het te conserveeren hout er zich in den regel niet toe leende om verzonden te worden. Bij kleine hoeveelheden wordt de wijze ook te kostbaar en buitendien geeft het behandelen met ruw Creosoot het hout een minder mooi aanzien.

Men heeft daarom getracht een middel te vinden, dat voor elken belanghebbende ook in kleine hoeveelheden te gebruiken is, en de behandeling van het omslachtige impregneeren overbodig maakt.

Men bereidde een praeparaat, dat reeds door een eenvoudig verven het hout weerstand biedend maakt en noemde het, daar het werkzame bestanddeel daarin **Carbolzuur** is: „**Carbolineum**".

Evenals bij vele fabrikaten helaas, ontstond ook hier spoedig de vervalsching en men kan gerust zeggen, dat deze tegenwoordig haar hoogste punt bereikt heeft. Wat wordt er al niet onder de vlag »Carbolineum" in den handel gebracht!

Onder de misschien **100** verschillende merken beantwoorden slechts zeer weinige aan hun doel, en 't minst de meest bekende, d. w. z. die fabrikaten, waarvoor de grootste reclame gemaakt wordt.

Ter opheldering der vele vervalschingen moeten wij het volgende aanvoeren:

Bij de distillatie van Steenkolenteer wordt behalve Creosootolie, nog een hooger kokende olie verkregen, waaraan de namen Antraceen-olie, Groenolie, Vette Teerolie, enz. gegeven worden, en die tot bereiding van zeer gewone smeermiddelen, enz. dient. Laatstgenoemde olie nu, een bijna neutraal product, zonder eenige ontsmettingskracht, is, zooals reeds uit de benaming »vette" teerolie blijkt, een voor 't oog van den leek veel mooiere, of beter gezegd, meer aantrekkelijke stof dan het Creosoot, zoodat 't bedrog ook ongemeenen bijval vindt. Bijna alle carbolineum-soorten zijn niets anders dan zulke Antraceen-olie, die nog bovendien vervalscht wordt.

Hoe is het nu in den regel gesteld met de vakkennis der fabrikanten van het Carbolineum?

Is niet volgens de natuur van het product, in de eerste plaats de Teerdistillateur, die de oliën bereidt, krachtens zijne scheikundige ontwikkeling, zijne praktische kennis en ervaring, voor de bereiding aangewezen?

In plaats hiervan komen door overdreven reclame ontelbare waardelooze fabrikaten, die nog wel grootendeels uit het buitenland betrokken worden, op de markt. Deze worden bereid door personen, die de bederfwerende eigenschappen van een Teerolie niet kunnen beoordeelen. En toch hebben deze „fabrikanten" dikwijls den grootsten afzet, daar zij op gewetenlooze wijze den onbevoegden afnemers eigenschappen van hun voortbrengsel als gewichtig opsommen, waarop het in 't geheel niet aankomt.

Een goed Carbolineum moet voor alles Carbol en zijne homologen bevatten; zoodat een goed fabrikaat ook steeds een zwakke reuk naar deze bederfwerende middelen moet bezitten.

Van belang is, dat allereerst aan de ruwe Teerolie de doordringende reuk ontnomen wordt; hetwelk door onttrekking van het Akridine geschiedt.

De prijzen, waarvoor in den regel Carbolineum aangeboden wordt, illustreeren 't best de verwarring, die bij verkoop daarvan algemeen heerscht. — Eenerzijds uiterst lage prijzen, waarvoor een goed produkt onmogelijk te fabriceeren is, en anderzijds weer zulke overdreven hooge, dat het onbegrijpelijk is, dat deze nog besteed worden.

Onder de vele oorspronkelijke monsters, die voor ons liggen, willen wij ons slechts beperken tot de resultaten van scheikundig onderzoek van eene buitenlandsche Carbolineum-soort, welke hier te lande 't meest gebruikt wordt. Volgens de bewering van den fabrikant zal dit praeparaat bij distillatie tot 350° C. slechts 1,5 pCt. vluchtige bestanddeelen opleveren. In werkelijkheid toonde het onderzoek aan, dat het reeds bij 120° C. 7 pCt. waaronder 2 pCt. Water, en tot 350° C. 45 pCt. bezat. Het bevat zelfs **geen spoor van Carbolzuur** of dergelijke antiseptisch werkende organische zuren. Bovendien vormt zich reeds bij gewone temperatuur (in dit geval 21° C.) eene afscheiding van 17,5 pCt. vaste bestanddeelen, die zich als zoogenaamd Antraceen-neerslag liet kennen.

Het ligt voor de hand, dat een zoodanig product als houtconserveerend middel **volkomen waardeloos is**. Het stelt eenvoudig voor een gedistilleerde Anthraceenolie met eenige harstoevoeging, waarvan niet eens de uitscheidingen van Phenanthreen, enz. verwijderd zijn. Dergelijke olie kan elke teerdistillateur à f 5.— per 100 Ko. leveren, en niettegenstaande dat, wordt onder de vlag „Carbolineum" het 4- en 5-voudige daarvoor betaald!

Hetzelfde kan gezegd worden van alle andere Carbolineum-soorten, waarvan wij monsters bezitten en op wier samenstelling wij misschien nog later zullen terugkomen.

Ons fabrikaat:

„CARBOLINEUM KRIMPEN"

genoemd, is in elk opzicht met vakkennis samengesteld en garandeeren wij voor de goede werking daarvan.

Prijs (bij afname van minstens een vat van circa 200 Ko.) f 10.— per 100 Ko.

MET INBEGRIP VAN VAT.

Bij afname van mindere hoeveelheden wordt emballage in rekening gebracht en het vat (in ongeschonden toestand) voor denzelfden prijs en franco fabriek weder teruggenomen. Wederverkoopers genieten rabat.

Monsters gratis verkrijgbaar.

GEBRUIKSAANWIJZING.

Verwarmen is bij ons Carbolineum niet noodig, doch het verdient aanbeveling het hout tweemalen daarmede te bestrijken, daar bij de eerste maal de olie zeer snel en volkomen in het hout dringt, waardoor de oorspronkelijke kleur op de oppervlakte spoedig verdwijnt.

1 Ko. is voldoende om een houtoppervlak van 6 M². éénmaal te bestrijken.

DE DIRECTIE.

3 Nieuwe en 1 gebruikte AMERIKAANSCHE Veiligheidsgeldladen,

voor oningewijden niet te openen, worden zeer voordeelig ter overname aangeboden. Brieven fr. lett. WC, Bureau „*De Opmerker*".

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Zaterdag 23 November 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 14.

Het leveren van MATERIALEN: steen, kalk, houtwaren; ijzerwaren, koper, zink, lood, gereedschappen; gas- en waterleidingsartikelen; verfwaren en glasruiten; borstelwaren; doeken, touw; behangers- en stoffeerdersartikelen; manufacturen en kleedingstukken; drogistartikelen; diverse materialen en gereedschappen, vogelvoeder enz.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat, alwaar de monsters ter inzage liggen; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à f **0.75** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

M. R. GREVENSTUK.
APELDOORN.
levert door het **geheele** Rijk **GLASJALOUSIËN, CARBOLINEUM,** en alle soorten **VERFWAREN** tot **concurreerende** prijzen.

Jb. HEEKELAAR & Zn.
Wormerveer.
FABRIKANTEN van **Lakken, Vernissen, Standolie** enz. **Verfwaren, Carbolineum, prima Lijnolie, bereide Verfwaren.**

Motorenfabriek,
C. STEFFELAAR, Velzen.
Levert onder langdurige garantie tegen **billijke prijzen,**
PETROLEUM- en GASMOTOREN,
van 1 tot 40 Paardenkracht, welke uitmunten door eenvoudige en solide constructie, benevens gering Olieverbruik.
Motoren voor Land- en Scheepsbedrijf, direct werkend op de Schroefas.

JOHN KIEVITS & VAN REEDE Cz.
Machinen- en Motorenfabriek,
Scheepsbouwwerf.
KETELMAKERIJ, GIETERIJ.
PAPENDRECHT aan de NOORD.

De Javasche Bosch Exploitatie-Maatschappij,
voorheen **P. Buwalda & Co.**

Handel in **Djatihout (Java Teak),** levert **Dwarsliggers, Balken, Planken** en **Blokjes** voor bestrating, **PARKETVLOEREN** enz.
Benevens **GEZAAGD HOUT** volgens alle bestekken.
MONSTERS worden op aanvraag **gratis en franco** toegezonden.
Stoomhoutzagerij: ***De Directie.***
Middenweg 49 Amsterdam. *Nieuwe Doelenstraat 12—14, bij de Munt.*

Eerste Nederlandsche Verzekering-Maatschappij
OP HET LEVEN,
tegen Invaliditeit en Ongelukken,
te 's-GRAVENHAGE.
Volteekend maatschappelijk kapitaal f 1.500.000.—
Verzekerd kapitaal tegen ongelukken in geval van:
Overlijden . . . . . f 27.607.837,93.
Levenslange, geheele of gedeeltelijke onbekwaamheid tot werken „ 30.724.091,95.
DIRECTEUREN:
MR. H. GOEMAN BORGESIUS EN JHR. MR. W. SIX.
COMMISSARISSEN:
MR. J. G. PATIJN, J. VAN SONSBEECK, MR. A. F. K. HARTOGH, MR. J. A. ALTING BOSKEN, D. DROST JR., MR. E. H. J. M. VAN ZINNICQ BERGMANN, MR. R. FEITH, MR. A. J. E. JOLLES, J. T. CREMER, C. A. MEIJER.
Collectieve en Individueele verzekeringen. Verzekering van Aannemerspersoneel.
Korting van **8¾ percent** op de jaarpremie van collectieve verzekeringen, die voor **vijf jaren** worden gesloten.
Verlaging van premie, in overleg met den contractant, wanneer bizondere maatregelen worden genomen ter voorkoming van ongelukken.

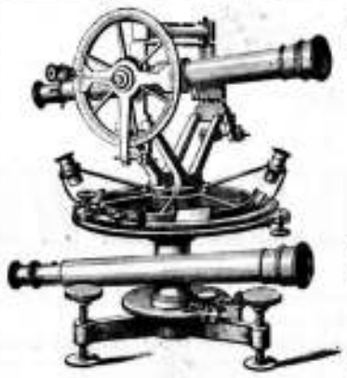

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor **INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS,** enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°46 — ZATERDAG, 16 Nov. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Ilylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . f 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel f 0.20, en f 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . f 0.15

PORTIEK UIT HET HUIS, SINGEL 548 TE AMSTERDAM.

(*Bij de plaat.*)

Aan den Singel (n°. 548) te Amsterdam, niet ver van de Vijzelstraat, staat een deftig heerenhuis in 1639 gebouwd door Philips Vingboons, architect en uitgever, de man, die na de groote uitlegging, welke de stad in 1613 onderging, door de eersten van Amsterdam's ingezetenen onder den arm genomen werd om voor hen passende huizen te bouwen. De ontwerpen der best geslaagde woningen vereenigde hij in zijn standaardwerk, getiteld: „Afbeelsels der voornaemste gebouwen uyt alle die Philips Vingboons geordineert heeft, t' Aemstelredam by Philips en Ioan Vingboons 1648," en men vindt er dus ook in (onder n°s. 30—32): de situatie, den plattegrond en de geveltеekening van het bewuste huis, benevens eene korte beschrijving, die hier hare plaats moge vinden:

„De Heer Ioan Huydekooper, Ridder, Heer van Maerseveen en Neerdijck enz. Raedt en jegenwoordigh President van Schepenen der stadt Amsterdam, heeft dit Gebouw doen maken, en staet op de Koningsgraft by de Reguliers Tooren. De Gevel is geheel uytte gront van witte Benthemer steen opgehaelt, en het Huys sterck en vast, van binnen heel çierlijk gemaeckt, voornamentlyck de groote Sael met de Sy-kamer, welcker solderingh van onderen met vergult Loofwerck, en voorts de heele Kamer deur, alles naer den eysch gewrocht is, gelijck ook alle andere vertrecken: Het heeft wijders een heel çierlycke groote Tuyn met een Fonteyn, beneffens eenige Statuen daer in; waer aen volght een Paerde-stal, met een Stal-Kamer, en gaet men voorts achter uyt met een groote Poort, gelijck op de eerste Gront te zien is, beneffens alle de andere gemacken beneden. De tweede ofte groote Gront dient alleen om te vertoonen 't bovenhuys, waerin „oock alle de grootte van Kamers gesien kan worden: is vorder van alles seer net ende wel uytgewerckt."

Al moge deze beschrijving niet van eenige opgesmuktheid vrij te pleiten zijn en van al te groote ingenomenheid met eigen werk getuigen, zoo moet men toch Vingboons alle eer geven, dat hij zulk een monument stichtte en den heer Johan Huydecoper, niet minder, dat hij den bouwmeester in staat stelde zulk een kostbaar werk uit te voeren.

De bestaande gevel wijkt wel eenigszins af van het ontwerp dat in druk verscheen. Een 3e verdieping treft men op de teekening slechts over de breedte der 3 middenvensters aan; dit verhoogde middengedeelte, benevens rijkversierde schoorsteenen, nok en hoekkepers, gaven aan het geheel een beter aanzien dan de nuchtere bekroning van thans.

Wellicht kwam de verhooging der zijvleugels, waardoor de bovenkant van den gevel onder ééne lijn gebracht, werd, niet bij den opbouw tot stand, omdat blijkt dat de kapconstructie meer verband houdt met het aanvankelijk ontwerp dan met den bestaanden toestand, maar volkomen zekerheid bestaat daaromtrent niet. De bewerking der verhoogde gevelgedeelten is op kleine verschillen na zoo volkomen gelijk aan het overige, dat uit den geverfden gevel zelf de latere verandering niet te constateeren is.

Vingboons spreekt in zijne beschrijving met ingenomenheid van de „groote Sael", waarin zich de schoone schoorsteenbetimmering bevond, die, dank zij de vrijgevigheid van den heer D. Franken Dzn., thans in het Nederlandsch Museum prijkt; hij had ook, en misschien met meer recht, gewag kunnen maken van de voorhal of vestibule met haar schoone eikenhouten portiek, waarvan eene afteekening hierbij is gevoegd. Deze teekening werd na eene zorgvuldige opmeting vervaardigd door den heer Van Rossem, gediplomeerd meubelmaker en leeraar in het bouwkundig teekenen

te Hilversum. De hoofdmaten zijn in den dag gemeten: hoogte 2.50 M., breedte 1.30 M., de geheele hoogte buitenwerks is 3.90 M. en de breedte van de kroonlijst 3.0 M.

Deze portiek gaf toegang van de voorhal naar het trappenhuis; ze werd onlangs verwijderd, toen het huis van eigenaar veranderde en de portiek in openbare veiling voor de aanmerkelijke som van *f* 2525 verkocht werd; binnenkort zal zij een huis in of nabij Utrecht sieren. Wij mogen ons dus gelukkig rekenen dat zij behouden blijft en ons land niet zal verlaten.

Ze is van eikenhout vervaardigd en al moge het beeldhouwwerk niet van den eersten rang zijn, zoo is toch het geheel breed van opvatting en in overeenstemming met het deftige en monumentale van het gebouw.

De portiek had door herhaald overschilderen in den loop der tijden veel van hare fijnheid verloren en trok in dien toestand weinig of geene aandacht. Een toeval, dat noodlottig had kunnen worden, was oorzaak dat de vorige eigenaar Mr. E. J. Asser, haar leerde waardeeren. Een vrij hevige brand in de „Sykaemer" ontstaan, sloeg over naar het trappenhuis en verbrande de trap; de vlammen bereikten de portiek en verzengden zoozeer de verf dat reiniging der aangetaste plaatsen noodzakelijk was; bij die bewerking kwamen het schoone eikenhout en het fijne van het beeldwerk voor den dag en Mr. Asser besloot nu de verf zorgvuldig te verwijderen en de portiek te restaureeren; ze werd daarna in de was gezet.

Of deze laatste bewerking, het in de was zetten namelijk, geschiedkundig de juiste geweest is, durf ik niet beamen. Ik vermoed dat deze portiek evenals de groote schoorsteen-betimmering uit de zaal, zooals ik heb kunnen constateeren, beschilderd is geweest en wel met dezelfde groenblauwe kleur, de fijnere deelen verguld, ook het beeldwerk in het fries.

Het huis op de voormalige Koningx-graft heeft thans het lot van vele der deftigste oud-Amsterdamsche woonhuizen ondergaan; het is deels een koopmanshuis, deels een magazijn geworden. Alles wat van het inwendige kunstwaarde had, werd er uit verwijderd; maar de massieve bouw is in hoofdzaak blijven bestaan en deze zal zeker nog menig bouwwerk van den laatsten tijd lange jaren overleven.

October 1895. B. W. F. van Riemsdijk.

EXAMENS VOOR ARCHITECTEN.

Er is een tijd geweest, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst als de leidster, misschien ook als de leidstar, der Nederlandsche bouwkunstbeoefenaars kon gelden. Die tijd is lang voorbij en het lichaam, dat officieel nog heet onze architectuur te vertegenwoordigen, innerlijk zwak en met het verlies van zijn nuttigste ledematen in het vooruitzicht, kan niet meer leiden, maar moet volgen.

Dit volgen blijkt jaarlijks uit het lijstje van vragen, waarmede de Maatschappij de Afdeelingen verblijdt, om haar stof te geven voor besprekingen gedurende de lange winteravonden.

Ook dit jaar, tegelijk met de vallende bladeren, zijn deze vragen weer verschenen, en zij geven bewijzen te over dat de Maatschappij nog slechts een passieve rol vermag te spelen.

Reeds sinds jaren geeft onze kunstnijverheid teekenen van verblijdend leven en worden hare voortbrengselen in binnen- en buitenland gewaardeerd. Voor een goed deel is deze wedergeboorte te danken aan de 200 welgeslaagde tentoonstelling, te Amsterdam in 1877 gehouden. En nu, na achttien jaren, komt de Maatschappij met de vraag „wat zij zou kunnen doen ter bevordering der kunstnijverheid in Nederland?"

Blijf maar thuis, oude juffrouw, zullen onze kunstnijveren haar toeroepen. Wij hebben het al zoo lang gered zonder uwe „bevordering", wij zullen het ook in den vervolge best daarbuiten kunnen stellen.

Reeds omstreeks 1880 werd, als wij ons niet vergissen aan het Rijks-museum te Amsterdam, bij het dekken met leien van haakjes gebruik gemaakt; dit voorbeeld werd later dikwijls gevolgd. En nu, haast in 1896, vraagt de Maatschappij naar de voor- en nadeelen aan deze constructiewijze verbonden.

Een tien, twaalf jaar geleden was het gebruik van Groninger gevelsteen, dat vóór dien tijd vrijwel tot de noordelijke provinciën beperkt was gebleven, in de hoofdsteden van ons land op eens vrij algemeen geworden. Het gebrek van op den duur af te schilferen, deze steen eigen, werd toen reeds ontdekt en gaf aanleiding ertoe dat de uitvoer van Groningsche steen naar andere provinciën reeds spoedig weer, als vroeger, betrekkelijk gering werd. En nu pas komt de Maatschappij met de vraag wat tegen dit gebrek kan gedaan worden. Indien zij deze vraag gesteld had met betrekking tot de in de laatste jaren in zoo groote hoeveelheden aan onze voornaamste bouwwerken gebruikte nageperste steen uit Gelderland, een materiaal dat nog erger schilfert dan het Groningsche, zou zij meer *„op to date"* zich hebben getoond. Wij mogen toch zeker niet aannemen dat de beide steensoorten verward zijn?

De toepassing van zinken versierselen, als steen gekleurd, aan openbare en belangrijke gebouwen behoort tegenwoordig tot de uitzonderingen, hoe algemeen zij voor een tiental, een vijftiental jaren geleden wellicht geweest moge zijn. De vraag, hierop betrekking hebbende, heeft veel van mosterd na den maaltijd.

Vele der andere vragen brengen ongetwijfeld de vaderlandsche nachtschuit in herinnering, doch het meest zeker de tweede: „Indien een examen voor den architect wenschelijk en verplichtend wordt geacht, welke wijze is dan de beste om dat examen in te voeren en verplichtend te stellen?", als aanhangsel waarvan wellicht de derde: „Welke practische waarde heeft de studie der hoogere mathematische wetenschappen voor den architect?" moet worden beschouwd.

Wij willen er geen groote grief van maken, dat de redactie der tweede vraag niet gelukkig, in ieder geval minder juist is, omdat men iets wel „wenschelijk", maar niet „verplichtend" kan „achten". Bedoeld is natuurlijk: „Indien een verplicht examen, van de voldoende aflegging waarvan het toelaten tot de bouwpractijk afhankelijk is, voor den architect wenschelijk wordt geacht enz."

Wel echter nemen wij, en zeker velen met ons, het der Maatschappij kwalijk, dat zij nu pas met een vraag als deze op het tapijt komt, terwijl andere kringen, waartoe zelfs enkele harer afdeelingen behooren, daarin reeds lang zijn voorgegaan.

De quaestie van de wettelijke regeling van de architecten-bevoegdheid is zeker een onderwerp, dat ten volle de aandacht van ons eerste bouwkunstlichaam waardig is.

Tot dusverre hebben alle rapporten, die de quaestie behandelen, alle besprekingen, naar aanleiding daarvan gevoerd, de onderwijs- en examen-vragen in nauw verband gebracht met de bestaande Delftsche school, met de verbeteringen, die deze inrichting van noode zou hebben. De opstellers van het belangrijk rapport der Haagsche afdeeling in het bijzonder

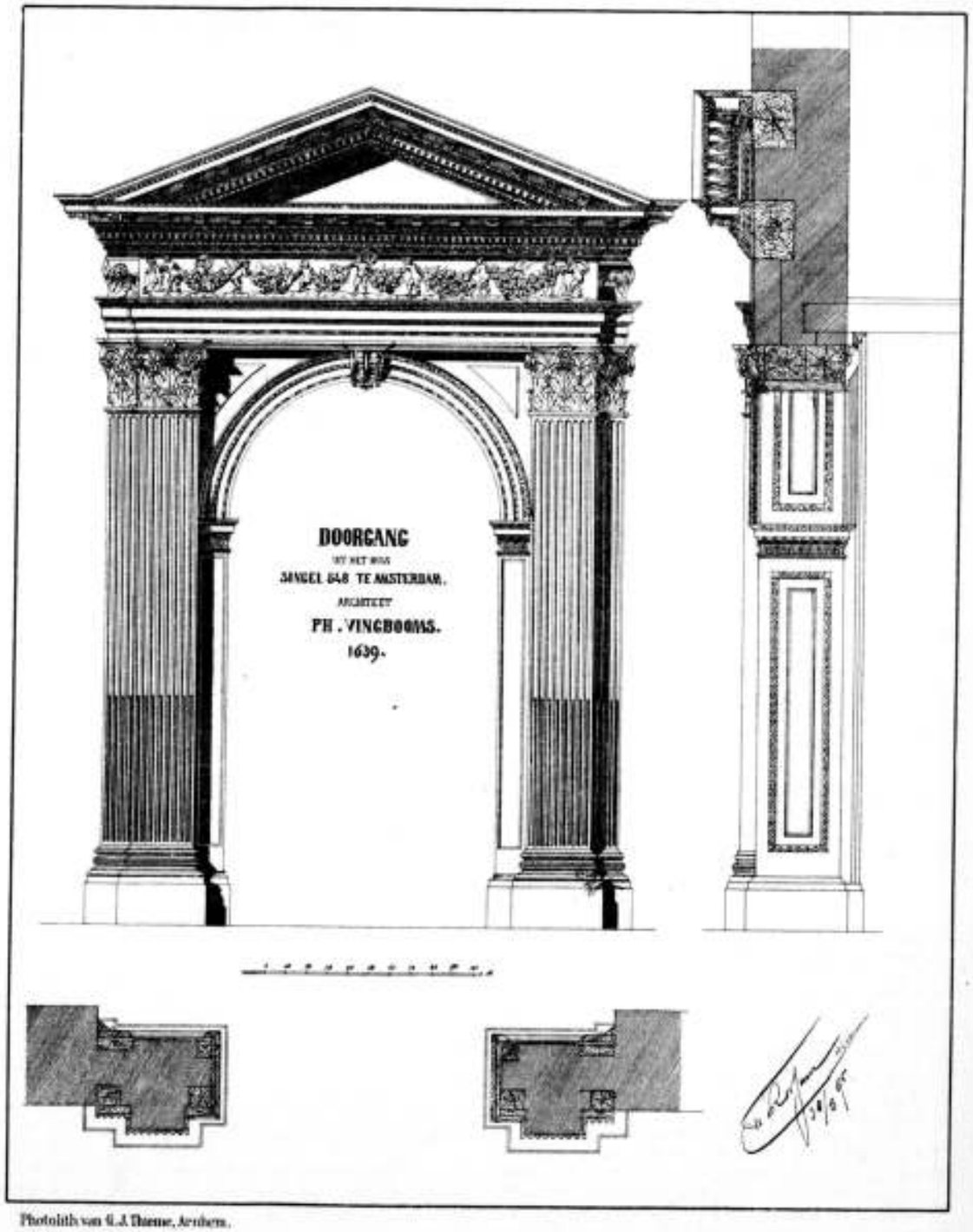

Photolith van G. J. Thieme, Arnhem.

verklaarden uitdrukkelijk zich te zullen beperken tot de opleiding van den architect aan de Polytechnische School.

De heer Peters, in zijn bekende toespraak tot het Hoofdbestuur der Maatschappij en de voorzitters en secretarissen der afdeelingen — welke toespraak wij gaarne gedrukt zouden zien — maakte de vraag wel aanvankelijk van de bestaande toestanden los, doch ook hij gunde de Delftsche school, zij het dan ook in verbeterden vorm, een plaatsje in zijn onderwijssysteem. Het begin zijner rede had dit niet doen verwachten.

Toen de heer Peters zijn toespraak geëindigd had, vereenigde de Vergadering zich met het voorstel, door hem gedaan, om het Hoofdbestuur uit te noodigen, de vraag omtrent de opleiding tot architect bij de afdeelingen aanhangig te maken. De heer Muysken, de voorzitter van het hoofdbestuur, verklaarde zich daarop bereid de zaak in de eerste bestuursvergadering ter sprake te brengen.

Nu schijnt het, dat het Hoofdbestuur zich van de opgelegde taak heeft meenen te kwijten, door het stellen der beide vragen, op het lijstje te vinden. Dit is zeker de gemakkelijkste manier, om zich van de zaak af te maken. Maar welk resultaat is daarvan te verwachten?

In de afdeelingen zal nu ongetwijfeld genoeg gediscussiëerd worden, maar het kan niet anders, dergelijke debatten zijn meer breed dan diep. Het is niet te verlangen, dat alleen zij, die grondige studie van het onderwerp gemaakt hebben, aan de besprekingen deel zullen nemen; werd deze eisch gesteld, dan zou zeker aan negen tiende der afdeelingsleden het zwijgen zijn opgelegd.

Wel evenwel mag gevorderd worden, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij bij belangrijke vragen als deze, die doe vergezeld gaan van een uitvoerig preadvies, waarin de quaestie à fond wordt behandeld, en waarin het noodige statistisch en ander materiaal, voor een ernstige beschouwing onmisbaar, gevonden worden niet alleen, doch waarin het Hoofdbestuur zijn meening duidelijk en gemotiveerd uiteenzet Bestaat zulk een preadvies, dan is dat tevens een soliede basis voor de in de afdeelingen te houden besprekingen.

Dat echter een dergelijk preadvies niet is verschenen, ook niet waar het de zoo belangrijke onderwijs- en examenquaestie geldt, kan niemand verbazen, die weet hoe huiverig het Hoofdbestuur is, om deze vraag flink onder de oogen te zien. Toen in de vergadering der afdeeling 's Gravenhage van 26 April dezes jaars, het belangrijk rapport van de commissie, uit den boezem dier afdeeling benoemd, aan de orde kwam, deelde de afdeelings-voorzitter mede, dat het in de bedoeling van het bestuur der afdeeling had gelegen, om het Hoofdbestuur der Maatschappij te verzoeken, dit rapport aan de autoriteiten te doen toezenden Het Hoofdbestuur had echter te kennen gegeven *weinig voor de zaak te voelen.*

Later heeft het Hoofdbestuur deze uitdrukking wel gewraakt, maar van sympathie voor de zaak scheen toch bij dit lichaam al heel weinig te bespeuren. Nu is het met onwillige honden slecht hazen vangen, en dit verklaart het uitblijven van een preadvies volkomen.

Thans zullen, dezen winter, de afdeelingen aan het redeneeren en discussiëeren gaan. IJverige afdeelingsleden zullen gaan trachten het resultaat dier discussiën in rapporten neder te leggen.

Komt dan weer de lieflijke Meimaand in het land, dan verschijnen de preadviezen door het Hoofdbestuur uitgebracht over die rapporten. Rest er dan op de Algemeene Vergadering nog tijd, dan wordt over die preadviezen nog wat, te hooi en te gras, gedebatteerd.

De laatste maal werd de vraag gedaan, of die preadviezen aan stemming onderworpen moeten worden. Een der leden, ter Algemeene Vergadering aanwezig, verklaarde zich een voorstander van die stemming, omdat de arbeid van afdeelingen en Hoofdbestuur overbodig is, als er niets wordt vastgesteld. De voorzitter van het Hoofdbestuur was er toen tegen, de preadviezen in stemming te brengen, maar zou de zaak alweer... in de eerste bestuursvergadering aan de orde stellen.

In deze zelfde Algemeene Vergadering werd een poging gedaan, om de Maatschappij te brengen tot behandeling van, althans tot partijkiezen in de onderwijsvraag. Een der leden bracht, aan het einde der zitting, de rapporten der Haagsche afdeeling en van de Burgerlijke Ingenieurs over het onderwijs ter sprake en gaf aan het Hoofdbestuur in overweging, zich tot de Regeering te wenden, met verzoek aan deze rapporten de noodige aandacht te willen schenken.

Het behandelen van dit voorstel werd toen door den Voorzitter geëarteerd met de mededeeling, dat hij het niet voldoende achtte, alleen de aandacht der Regeering op de zaak te vestigen, maar dat, naar zijne meening, een gemotiveerd rapport moest worden opgesteld.

Zal nu het brengen der onderwijsvragen op het jaarlijksche lijstje tot gevolg hebben, dat dit gemotiveerde rapport tot stand komt? Wij zullen het moeten afwachten. Zal dit rapport, eenmaal gereed, werkelijk hout snijden en zal het bij de Regeering eenig gewicht in de schaal leggen, dan dient aan de behandeling daarvan wel een buitengewone vergadering gewijd te worden. Men is nu toch laat er bij; dit kan alleen door een ongewone grondigheid en degelijkheid van het rapport weer eenigszins goed gemaakt worden.

Onze meening omtrent de onderwijs- en examenvraag mogen wij hier nog wel eens te kennen geven.

Om te beoordeelen, of een bouwmeester aan de eischen, die gesteld kunnen worden, voldoet, schijnt ons een examen, hoe dan ook ingericht en door wie dan ook afgenomen, al een zeer slecht middel. Eerst in de practijk des levens toch kunnen de candidaten toonen, wie zij werkelijk zijn. Het ontwerpen en uitvoeren van één bouwwerk geeft helderder inzicht in de bekwaamheid van den architect dan het beantwoorden van alle mogelijke examenvragen.

Wij leven tegenwoordig in een tijd van examens, doch al is het aantal gediplomeerden op allerlei gebied legio, het aantal bekwamen en geschikten is niet grooter dan in de periode, toen men nog haast van geen examen wist.

Als Hoofdbestuur en afdeelingen zich gaan bezighouden met het behandelen der opleidingsquaestie, zal pas blijken, hoe moeilijk het vraagstuk is. Wat te doen met de reeds bestaande architecten, als eenmaal de examendwang zal zijn ingevoerd? Die allen zonder examen met de beoefening der bouwkunst te laten voortgaan, zou in de eerste vijf-en-twintig jaar het aantal geauthoriseerde beunhazen op een bedenkelijk cijfer houden. Eene scheiding van bokken en schapen, op een wijze die mannen van erkende bekwaamheid niet noodzaakt zich aan de wisselende examenkansen bloot te stellen, is niet te maken. Bovendien waaraan zullen de examinatoren hun gezag ontleenen?

Hiermede zijn de bezwaren nog niet ten einde,

want hoe zal men naar de artistieke, individueele en practische hoedanigheden der examen-candidaten onderzoek doen? Daar schuilt iets belachlijks in, om iemand in kunst te examineeren.

Om al deze moeilijkheden te ontgaan, zouden wij het goed achten, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst eens per jaar, b. v. op de algemeene vergadering, een beperkt aantal mannen, die zij in het bezit achtte van al de gaven, welke een architect behoort te bezitten, een nader vast te stellen titel verleende. De examens konden dan achterwege blijven.

De waarde, aan dien titel in de practijk verbonden, zou in rechte reden staan tot het aanzien van de Maatschappij, welke hem verleende. Indien slechts cameraderie of clubgeest de leden bij hun benoemingen leidde, zou weldra het aanzien der verleende titels dalen. Werd evenwel met onpartijdigheid ware verdienste erkend, dan zou voor dergelijke daling geen vrees behoeven te bestaan.

Wij gaven dit denkbeeld slechts aan de hand, als men erop staat aan hen, die in waarheid bouwmeesters mogen heeten, een distinctief te verleenen. Noodzakelijk schijnt ons eene dergelijke onderscheiding niet. Het publiek toch weet zeer goed, wie onze coryphecën op het oogenblik zijn, maar ondanks die wetenschap maakt het van hunne diensten maar zelden gebruik. Architecten gaan door voor een weeldeartikel en het publiek laat zich liever door de speculatiebouwers bij den neus nemen.

Kon er maar een middel gevonden worden, om het publiek tot andere en betere gedachten te brengen, dan zouden de onderwijs- en examenquaesties voorloopig kunnen blijven rusten.

De onderwijsquaestie zou veel minder netelig zijn, indien het erop aan kwam dien tak van onderricht geheel nieuw te scheppen. Maar dat kan niet, want, hoe gebrekkig ook, er bestaat hier-te-lande een architectenschool, en wel die te Delft.

Zoozeer zijn allen, die zich tot dusverre met het onderwijsvraagstuk hebben beziggehouden, overtuigd van de onmogelijkheid om iets geheel nieuws tot stand te brengen, dat zij allen de hervorming van de tegenwoordige Polytechnische School als het eenig bereikbare beschouwen.

Dat het Hoofdbestuur der Maatschappij geen andere meening heeft, schijnt te mogen worden afgeleid uit de vraag, welke practische waarde de studie van de hoogere wiskundige wetenschap voor den architect heeft. Wie zegt Polytechnische School, zegt hoogere wiskundige wetenschap.

Wiskunde is de spil, waarom ons geheele middelbaar onderwijs draait, nu al dertig jaar lang. In allerlei opzicht treurige resultaten zijn daardoor verkregen, en toch bestaat er op herziening van de wet op het middelbaar onderwijs in meer practischen geest vooreerst niet veel kans, omdat er te veel belangen zijn, die zich daartegen verzetten.

Werd de onderwijsstof, die nu, zoo op de Hoogere Burgerscholen als aan de Polytechnische School, belachlijk uitgebreid is, tot redelijke grenzen teruggebracht, waar dan te blijven met de talrijke leeraren en hoogleeraren, die overbodig worden? Velen van hun zijn gehuwd, vaders van een talrijk kroost!

Langzamerhand worden onze Hoogere Burgerscholen niets anders dan voorbereidende inrichtingen voor de filozofische faculteit onzer Hoogescholen. De Polytechnische School gaat jaar in, jaar uit door met technici af te leveren, die voor een groot deel, uit gebrek aan practische ervaring, hun heil moeten zoeken in baantjes en betrekkingen, die tot de techniek in geen verband staan. Dit is de „practische waarde", die de door de wet voorgeschreven studie der hoogere mathematische wetenschappen heeft, echter niet voor „den architect", maar voor hem die.... als leeraar in de wiskunde aan een H. B. S. wil optreden.

Indien het niet zoo treurig was, zou men er om lachen. En deze toestanden zijn niet van vandaag of gisteren, o neen, zij bestaan reeds het derde deel van een eeuw. In die drie-en-dertig jaren heeft de Polytechnische School aan acht-en-dertig personen een diploma uitgereikt. Somt men evenwel de meest verdienstelijke architecten, door Rijk, gemeenten, corporatiën of particulieren in dien tijd gebruikt op.... dan vindt men daar van die acht-en-dertig niemand onder.

De Polytechnische School, zooals zij nu bestaat, is een hinderlijk beletsel voor de verbetering van ons technisch onderwijs niet alleen, maar ook voor een behoorlijke inrichting van examens, zooals die thans sommigen voor den geest schijnt te zweven. Krakende wagens duren het langst en hoeveel gebreken der Delftsche dame ook aankleven, zij zullen haar niet beletten nog menig jaartje mee te sukkelen. Zij zit daar in de oude Prinsenstad zoo rustig, zoo goed buiten schot!

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, op wier weg het in de eerste plaats zou gelegen hebben de gebreken en kwalen juist te diagnosticeeren en de geschikte geneesmiddelen aan te wijzen, deed tot dusverre alsof er geen zieke bestond. Zij dommelde zoolang voort, totdat zij, hardhandig wakker geschud door haar eigen, in Den Haag wonend kroost, wel eens naar de zieke *moest* gaan kijken. Maar het gaat haar als den geneesheer, die, 's nachts uit zijn bed gehaald, bij een patient komt. Hij doet zijn plicht, maar zonder opgewektheid, vooral als hij den ernst van het geval nog niet inziet.

Het pilletje, dat de Delftsche school nu te slikken krijgt, want als zoodanig zal men de beide vragen van het lijstje wel moeten beschouwen, is al zeer onschuldig. Neemt de zieke het, zij wordt er niet beter, maar ook niet erger van.

Wanneer zal een krachtiger geneesmiddel, in den vorm van een aan de Regeering te zenden adres, dat duidelijk aangeeft, hoe ons technisch onderwijs behoort te worden ingericht, de Maatschappelijke apotheek verlaten? De zieke zal dat middel natuurlijk niet willen innemen; er zullen dan echter in Den Haag wel handen gevonden worden, die haar den mond openbreken.

Heeft het middel de gewenschte werking gehad, dan kan de vraag der verplichte examens voor den architect nog eens aan de orde komen.

BEZWAREN.

Het plan, om het Amsterdamsche Raadhuis meer aan zijn bestemming te doen beantwoorden en H. M. de Koningin bij gelegenheid harer kroning in de hoofdstad eene gerieflijker woning aan te bieden, heeft van verschillende zijden bezwaren doen oprijzen.

Men acht de ruimte van Van Campen's gebouw te klein; daar uitbreiding natuurlijk niet mogelijk is, wordt gevreesd dat twee raadhuizen het gevolg zouden zijn, wat meer ambtenaren en dus ook meer kosten zou vereischen. Eindelijk wordt er ook aan getwijfeld, of het gebouw wel behoorlijk te verwarmen zou zijn en aan de hedendaagsche eischen voldoen zou.

Wat is hiervan gegrond?

Of de ruimte in het oude Raadhuis voldoende zal zijn of niet, hangt alleen af van de beantwoording der vraag, wat er gehuisvest moet worden.

Moet alles, wat nu in het onooglijke huizen-complex, dat thans als Stadhuis (!) dient, aanwezig is, naar het gebouw op den Dam overgaan, dan zou dit misschien niet mogelijk blijken, of althans voor het publiek bezwaarlijk worden.

Maar wij zien niet in, waarom algeheele verhuizing noodig zou wezen. Toen, voor een jaar of twintig, het grootste deel der gemeentediensten op het Prinsenhof gecentraliseerd werd, bestond de telefoon nog niet. Was die uitvinding toen reeds algemeen toegepast geweest, de centralisatie ware zeker achterwege gebleven.

Dat de Raad op het oogenblik van decentralisatie dan ook volstrekt niet afkeerig is, bewijst de in de zitting van j.l. Woensdag aangenomen voordracht, om de afdeeling bevolking, die van oudsher ten Raadhuize huisde, naar een gebouw aan den Singel te verplaatsen. Er zou geen het minste bezwaar tegen bestaan, indien ook de Afdeelingen Publieke Werken en Onderwijs niet meer ten Raadhuize zetelden. De directeuren der Publieke Werken van Rotterdam en Den Haag, hebben hunne bureau's niet ten raadhuize en toch mascheeren de zaken er niet slechter dan te Amsterdam.

Houdt men dit alles in het oog, dan zou de verdeeling als volgt kunnen geschieden. Op den Dam zouden Burgemeester, Secretaris en Ontvanger, allen met hun personeel, kunnen geïnstalleerd worden. Ook de raadsvergaderingen zouden daar plaats kunnen vinden. Desnoods zou ook daarheen kunnen verhuizen dat gedeelte der afdeeling Financiën, dat niet met belastingzaken belast is.

Iedere wethouder moest natuurlijk op den Dam zijn kamer hebben, waar hij op bepaalde uren aanwezig kon zijn, om de hoofdambtenaren te ontvangen en met hen te confereeren.

Is eenmaal de afdeeling bevolking van het Prinsenhof naar den Singel verhuisd en zijn de autoriteiten met het onderhebbend personeel, bovengenoemd, naar den Dam vertrokken, dan is er voor de overblijvende takken van gemeentedienst, die zich nu zeer moeten behelpen, op den O.-Z. Voorburgwal ruimte in overvloed.

Mag er een tijd geweest zijn dat de leden van het Dagelijksch Bestuur meenden, dat het ingrijpen in onderdeelen, hunne administratie betreffende, nuttig was en dat uit dien hoofde hun personeel in hunne onmiddellijke nabijheid behoorde te wezen, deze aartsvaderlijke opvatting behoort nu gelukkig tot het verledene en men streeft er meer en meer naar de hoofdambtenaren hun volle vrijheid, maar tevens hunne verantwoordelijkheid te hergeven.

Wil het op den Dam gezeten Dagelijksch Bestuur van eenigen tak van dienst inlichtingen hebben, welnu de telefoon kan in dit alles voorzien. Wordt het overbrengen van stukken en dergelijken gewenscht, dan zou dit zonder veel moeite door een goed ingerichte bodedienst kunnen geschieden, tenzij aan een pneumatische overbrenging de voorkeur werd gegeven.

Op het oogenblik is het bij eenigszins lagen thermometerstand in het Damgebouw kil genoeg, zelfs al wordt er gestookt. Ieder geregeld bezoeker der audienties heeft dit kunnen bemerken. Maar in dit gebrek kan voorzien worden door het aanbrengen van voldoende verwarmingstoestellen, wat technisch zeer goed mogelijk is.

Men zal dus overtuigd zijn dat al de geopperde bezwaren tegen de plannen, om het Amsterdamsch Stadhuis weder in eere te herstellen, niet anders zijn dan zoovele van de bekende stokken, die altijd bij de hand zijn als er naar een hond of wat anders geslagen moet worden.

Indien er maar goede wil aanwezig is, dan komt men die bezwaren best te boven. Waar blijft nu echter het enthousiasme dat men voor een plan als dit bij alle rechtgeaarde Amsterdammers zou verwachten, dat enthousiasme; waarvan Potgieter en Alberdingk Thijm zoo blaakten? Wij hebben er nog weinig van bemerkt. Geen Oudheidkundig Genootschap, geen Amstelkring, geen Vereeniging Rembrandt, geen Maatschappij Arti, geen Maatschappij van Bouwkunst, om van andere lichamen maar te zwijgen, gaven tot dusverre geluid. Ontwaakt, gij die slaapt, zouden wij hen met den Apostel toe willen roepen.

Of zou Breeröo's „'t kan verkeeren" nog in vervulling komen?

Zoo zij het.

Ook de heer A. L. van Gendt te Amsterdam breekt in het *Handelsblad* van 10 November j.l. eene lans voor het denkbeeld om deze gemeente weder in het bezit van haar vroeger Stadhuis te stellen. Naar aanleiding van de vraag: „is het mogelijk het bestaande paleis tot stadhuis van het heden in te richten", wijst genoemde heer op twee reeds in 1873 door hem uitgegeven vlugschriften, waarin omtrent de bruikbaarheid van het paleis het volgende wordt medegedeeld:

Het sousbasement of de verdieping gelijkstraats is op dit oogenblik, met uitzondering van eenige weinige vertrekken en enkele portalen, die voor de militaire wacht worden benut, tot niets dienstig als tot gangen en corridors.

Wanneer de ijzeren traliewerken van de ramen worden verwijderd en de dagopeningen van binnen worden verruimd, is deze verdieping, die geheel overwelfd zijnde, eene hoogte van ongeveer 3.65 M. heeft, zeer geschikt tot bureau's, enz. in te richten.

Met behoud der muren, die tot dracht der hooger gelegen muurwerken noodig zijn, is deze verdieping met doorloopende corridors in te richten tot:

22	lokalen,	lang	6 à	7.50	M., breed		7.— M.
14	„	„	6 „	7.50	„ „	3 à	3.50 „
4	„	„		10.50	„ „	6 „	6.50 „
2	„	„		11.70	„ „		6.50 „

42 lokalen te zamen,

buiten en behalve 4 archiefkamers, ter gezamenlijke grootte van 340 centiare, alle van direct licht en lucht voorzien.

Verder een lokaal voor verwarming en luchtverversching groot 66 centiaren.

De groote *Burgerzaal*, met omloopende corridors op de eerste verdieping, moet in ongeschonden staat aan zijn vroegere bestemming tot ruime, gemakkelijke en aangename circulatie behouden blijven, terwijl men wijders op deze verdieping de navolgende zalen en lokalen vindt:

1	(thans troonzaal)	lang	25.50	M. breed		10.50 M.
2	lokalen	„	15.—	„	„	9.50 „
2	„	„	13.50	„	„	10.— „
2	„	„	10.—	„	„	10.— „
4	„	„	11.—	„	„	7.— „
2	„	„	12.—	„	„	6.75 „
12	„	„	7.—	„	„	3.— „

25 lokalen te zamen.

Op de tusschenverdieping boven de eerste verdieping telt men:

2	lokalen	lang	15 M	en	breed	9.50 M.
2	„	„	10 „	„	„	10.— „
2	„	„	12 „	„	„	6.75 „
4	„	„	11 „	„	„	7.— „
12	„	„	7 „	„	„	3.— „

22 lokalen te zamen.

Op de tweede verdieping is in den omloopenden nu namelijk donkeren corridor gevoegelijk voldoend licht van de binnenplaatszijde te brengen, waardoor toegang wordt verleend naar:

1	lokaal	lang	25 50 M.	en	breed	15.— M.
2	lokalen	„	15.— „	„	„	6.50 „
2	„	„	13.50 „	„	„	7.— „
2	„	„	10.— „	„	„	7.— „
4	„	„	8.— „	„	„	7.— „
2	„	„	12.— „	„	„	6.75 „
13	„	„	7.— „	„	„	3.— „

26 lokalen te zamen.

Boven deze tweede verdieping bevindt zich weder eene tusschenverdieping, die wij, evenals de genoemde ruimte van 340 centiare op den begane-grond, in haar geheel willen bestemmen tot berging der *stadsarchieven*.

Buiten de archiefruimte vinden wij dus na den ombouw beschikbaar:

op den begane-grond.	42	lokalen
op de eerste verdieping.	25	„
op de eerste tusschenverdieping . .	22	„
en op de tweede verdieping . . .	26	„
te zamen. .	115	„

Aannemende dat op den begane-grond 4 lokalen moeten worden ingericht tot woningen van boden, dan blijven er over 111 lokalen.

Vergelijken wij hiermede het tegenwoordige stadhuis, zooals dat beschreven is in *Het Nieuws van den Dag* van 9 Dec. 1873, dan moet men zich thans (de archiefruimte eveneens buiten rekening latende) vergenoegen met ongeveer 63 lokalen en een paar woningen voor boden.

Zou het na deze vergelijking nog aan twijfel onderhevig zijn, of het stadhuis van vroeger, en met behoud van zijn fraaie Burgerzaal en omloopende corridors, nog als stadhuis van heden zou zijn in te richten? Wij gelooven het geenszins. Integendeel meenen wij dat nog eenige nu afzonderlijk geplaatste bureau's daarin samengesmolten kunnen worden, zoowel tot financieel als tot administratief voordeel der gemeente.

De verdeeling der zalen en lokalen tot de verschillende doeleinden moet naar grootte en onderling verband geschieden, en daarom zou het ons niet ondienstig voorkomen in de zijgevels ter plaatse van de trapportalen 4 ingangen te maken, die de bereiking van de een of andere bijzondere afdeeling konden vergemakkelijken.

Tot raadzaal zouden wij de tegenwoordige *Troonzaal* aangewezen wenschen te zien. Deze ligt zeer gunstig juist aan het einde van de groote burgerzaal, heeft eene lengte van 25.50 M. en eene breedte van 10.50 M., waaraan gemakkelijk nog eenige ruimte is toe te voegen zonder de zaal te mismaken.

De tegenwoordige raadzaal op het Prinsenhof heeft, met inbegrip van de plaatsen voor het publiek en de stenografen, eene lengte van ongeveer 23 meter en eene breedte van ongeveer 10 meter.

Wij achten hiermede in het algemeen de mogelijkheid van inrichting van het tegenwoordige paleis tot stadhuis genoegzaam toegelicht, niet twijfelende of een meer gezet onderzoek zou die mogelijkheid nog duidelijker doen uitkomen.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Instituut hield op 12 dezer eene talrijk bezochte vergadering in het lokaal *Diligentia* te 's-Gravenhage.

De President J. F. W. Conrad herdacht de onlangs overleden leden M. Couvée en L. J. Eijmer.

Onder de geschenken bevond zich een werk over de havenverbetering te Talcahuano in Chili. Door den Secretaris werd de aandacht gevestigd op hetgeen daarin voorkomt omtrent de werkzaamheden van den heer J. Kraus, lid van het Instituut, op dit gebied.

Nog werd door den Secretaris verslag uitgebracht omtrent de herdenking van den tweehonderdjarigen sterfdag van Christiaan Huygens, onlangs te Amsterdam gevierd, welke door hem met het raadslid J. Schroeder van der Kolk, namens den Raad van Bestuur was bijgewoond.

Voorts werd het eindverslag uitgebracht over den afloop van het ten vorigen jare te 's-Gravenhage gehouden zesde Congres van binnenscheepvaart, zijnde de verantwoording van inkomsten en uitgaven, die een klein batig slot opleverde.

De vergadering was in de eerste plaats bestemd voor de beraadslagingen over de in die van 10 September jl. gehouden voordrachten van de leden N. A. M. van den Thoorn, W. K. de Croix en F. Baucke, die achtereenvolgens hadden gehandeld over de buitenhaven, de sluis en de visschershaven. Zeer levendige en veelzijdige discussiën werden over deze verschillende onderwerpen gevoerd, die zich echter tot het leveren van een kort overzicht niet leenen.

Door het lid G. B. H. F. Alpherts werd een zeer uitvoerig en belangrijk verslag uitgebracht omtrent de van 9 tot 11 September jl. te Zürich gehouden vijfde internationale conferentie betreffende een eenvormige beproeving van bouwmaterialen.

Eene door het lid J. van Hasselt aangekondigde voordracht over ervaringen met draineerbuizen voor de drinkwaterleiding te Amsterdam werd, daar genoemd lid door ongesteldheid verhinderd was, door het lid J. M. K. Peninck voorgedragen. Deze voordracht, waarvan de slotsom was, dat naar de meening van beide leden draineerbuizen boven open kanalen, zoowel uit technisch als uit financieel oogpunt niet de voorkeur verdienen, gaf tot eene voorloopige wisseling van gedachten aanleiding, die in de volgende vergadering zal worden voortgezet.

Behalve de besproken werkzaamheden had in deze vergadering nog een gedwarteis plaats, die bijzondere vermelding verdient.

Na de heropening van de vergadering na de pauze nam de President Conrad het woord om in herinnering te brengen, dat in de Instituutsvergadering van 8 September 1885 het lot was herdacht geworden, dat de Secretaris J. Tideman gedurende 25 achtereenvolgende jaren in die betrekking was werkzaam geweest.

„Thans, zeide de spreker, zijn wij weder een tiental jaren verder op onzen levensweg en het is mij zeer aangenaam weder als Voorzitter den door u reeds in 1849 als hulp van den Secretaris aangevangen en sedert 1860 als Secretaris voortgezetten arbeid te herdenken en ook namens de leden van het Instituut hulde te brengen aan de uitnemende wijze, waarop ge u gekweten hebt van de veelomvattende taak, die den Secretaris van het Instituut is opgedragen."

Spreker deelde vervolgens mede, dat door eenige leden de wensch was geuit het gedenkwaardig tijdstip van het 35-jarig secretariaat aan te grijpen om den heer Tideman een bewijs van waardeering van zijn arbeid en van toegenegenheid voor zijn persoon aan te bieden en dat dit denkbeeld bij de leden in het algemeen instemming had gevonden en een groot aantal honoraire, gewone en buitengewone leden zich bereid hadden verklaard om aan dat denkbeeld gevolg te geven.

Een kostbaar boekwerk, vergezeld van een couvert, werd hierop den feestvierende aangeboden.

De Secretaris bedankte in eenige welgekozen bewoordingen voor de hem gebrachte hulde en verklaarde zich bereid ook verder zijn beste pogingen aan te wenden om den bloei van het Instituut te bevorderen, welke toespraak met de toejuichingen der aanwezigen werd beantwoord.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 9 November 1895.

Na afdoening der huishoudelijke zaken hield de heer M. Nooijen een voordracht over „de kunst, toegepast op de nijverheid in de laatste helft onzer eeuw". Dit belangrijke onderwerp, door spreker ook in de laatst gehouden vergadering der Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gehouden, gaf aanleiding tot het bespreken van de verschillende tijdperken van kunst en de hedendaagsche opleiding voor de kunstnijverheid, welke laatste thans van Regeeringswege ondersteuning geniet. Volgens de meening van den heer Nooijen moesten teeken- en ambachtschool in één gebouw vereenigd zijn, omdat de kunst alleen wortel kan schieten, wanneer zij geënt is op de techniek van het vak.

Spreker gaf na het eindigen der lezing de noodige toelichting bij de talrijke platen en werkstukken, waarop een kort opgewekt debat volgde.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „De Opmerker."

Naar aanleiding van het in *De Opmerker* van 9 April jl. voorkomende artikel „*Uit Amsterdam*", waarin o. a. de nieuw benoemde inspecteur van het bouwtoezicht wordt besproken, verklaren ondergeteekenden uitdrukkelijk, dat zij *geen* van den heer Van Voorthuijsen vernamen, dat deze daarvoor in aanmerking was gekomen.

Van onderhandelingen tusschen B. en W. en den candidaat, vóórdat de officieele benoeming geschiedde, was aan ondergeteekenden niets bekend.

Amsterdam,
14 November 1895.

Karel Mullen.
Jonas Ingenohl.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. **Op uitnoodiging van de Vereeniging *Die Haghe* heeft zich bij adres van 7 Mei jl. eene commissie tot de Koningin-Regentes gewend met het verzoek, dat het Haare Majesteit moge behagen de Groote Zaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage te rangschikken onder de historische gedenkteekenen, voor welker onderhoud jaarlijks op de begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken gelden beschikbaar worden gesteld.**

De commissie zet daarin uiteen, hoe deze zaal, jarenlang op schromelijke wijze verwaarloosd, vóór 20 jaren onsmeekelijk gerestaureerd, thans als rommelkamer gebruikt, een levende aanklacht is tegen het volk, dat een der eerwaardigste en kostbaarste monumenten zijner historie, den eersten rang bekleedende onder de historische gebouwen èn wat oudheid èn wat geschiedkundige beteekenis èn wat architectonische waarde betreft, aan zoo schandelijke ontwijding prijs laat geven.

Het adres heeft het gevolg gehad, dat bij art 164 van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1896 is uitgetrokken een som van duizend gulden „voor het ontwerpen van een plan van eventueele restauratie" der „Grafelijke Zalen, in de XIII eeuw gesticht door Willem II en Floris V". In een adres aan de Tweede Kamer spreekt de commissie thans de wenschelijkheid uit, dat de bedoelde begrootingspost door de Kamer worde goedgekeurd.

Naar men vernoemt, moet het voornemen der Regeering zijn de Ridderzaal op 't Binnenhof in te richten tot Troonzaal, voor de zittingen der Verceniging Vergadering van de Staten-Generaal.

— **De Nederlandsche Aannemersbond hield Donderdag in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen alhier een vergadering tot vaststelling van de statuten. De vergadering werd bijgewoond door circa tweehonderd aannemers uit alle deelen des lands.**

In September van dit jaar werd de Nederl. Aannemersbond opgericht in eene te Amsterdam gehouden vergadering en eene commissie benoemd tot het opmaken van ontwerp-statuten. Deze werden in de heden onder leiding van den heer C. Jansen, van Amsterdam, gehouden bijeenkomst besproken en goedgekeurd.

De hoofdzetel van dezen Bond, welke zich ten doel stelt het bevorderen en behartigen van de belangen der aannemers in Nederland, is gevestigd te Amsterdam.

Deze tracht dit doel te bereiken, o. a. door:

***a.* het verkrijgen van wijzigingen en verbetering der art. van het Burg. Wetboek, handelende over aannemen van werken; *b.* het doen en het bevorderen van zoodanige stappen, welke kunnen leiden tot het verkrijgen eener billijke redactie der thans op de uitvoering van werken van toepassing zijnde „Algemeene Voorschriften en Administratieve Bepalingen"; *c.* het bemiddelend optreden bij geschillen tusschen directiën en aannemers, waar de opvatting der eersten strijdig mocht zijn met recht en billijkheid; *d.* het verhoeden van den aannemersstand en het bestrijden van elke oneerlijke en onedele concurrentie; *e.* het vormen van een fonds tot ondersteuning van aannemers, die volgens het oordeel van den Bond ondersteuning behoeven en verdienen.**

Amsterdam. Zaterdagavond was in Maison Stroucken eene talrijke schare bijeen om gehoor te zijn van de hulde, den heer I. D. Huibers, ter gelegenheid van zijn 25-jarig leeraarschap aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en de School voor Kunstnijverheid, gebracht door leerlingen en oud-leerlingen.

Met zijne gade door eene commissie de zaal binnengeleid, werd hij aldaar begroet door den heer Ant. Molkenboer, die hem namens leerlingen en oud-leerlingen een smaakvol geschenk aanbood en hem tevens voorbereidde op de vertooning, die te zijner eere zou plaats hebben, de vertooning in levende beelden van „De Sprook van den Zanger", gedicht door André Jolles.

Daar de dichter zelf verhinderd was zijn sprook te reciteeren als begeleiding der vertooning, had de heer Augs. van Erven Dorens die taak op zich genomen.

Eerst nog zette de heer H. Ellens in een korte rede met dankbaarheid uiteen welk vruchtbaar onderwijs nu reeds meer dan eene generatie van den heer Huibers genoten heeft.

— **Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft besloten tot oprichting van een bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars.**

— **De afdeeling Alkmaar van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft opgehouden te bestaan; een voorstel zich los te maken van de Maatschappij en een nieuwe plaatselijke vereeniging op te richten, werd na langdurige discussie aangenomen.**

's-Hertogenbosch. **In de jl. Dinsdag gehouden Raadsvergadering bracht het lid Jhr. Mr. van Sasse van Yselt rapport uit over de onlangs ingekomen klacht betreffende beweerde door den ing.-architect der gemeentewerken gepleegde onregelmatigheden bij den bouw van eene eerepoort. In dit rapport, dat over eene akte van beschuldiging genoemd mag worden, werd den Raad voorgesteld: 1°. met inachtneming van verzachtende omstandigheden, aan den heer Kerkhoff met ingang van 1 Mei 1896 eervol ontslag te verleenen als ing.-architect; 2°. den ing.-architect gelegenheid te geven zich, naar aanleiding van dit voorstel, binnen den tijd van 3 weken te verdedigen.**

De Raad besloot, alle tot deze zaak betrekkelijke stukken te doen drukken, den ingenieur in zijne verdediging te hooren en over de zaak na verloop van eene maand te beslissen.

— **In het *Tijdschrift voor Tuinbouw* werd dezer dagen een belangrijk artikel opgenomen over den waarschijnlijken ontwerper van het koninklijk stadhouderlijk park „het Loo" te Apeldoorn; de schrijver, de tuin-architect Leonard A. Springer te Haarlem, wijst op de meening van Craandijk en anderen, als zou de aanleg van het genoemde park door Lenôtre ontworpen zijn en deelt de redenen mede, die er hem toe leiden hierin het werk te zien van Jacob Roman, die op 9 November 1689 ontslagen werd uit zijne betrekking te Leiden, daar hij benoemd was tot architect van Zijne Koninklijke Majesteit van Groot-Brittanje. Wij bevelen de lezing van dit artikel ten zeerste aan, wijl hier sprake is van de schepping van een landgenoot.**

PERSONALIA.

— In Ned.-Indië hebben de volgende mutatiën plaats gehad: Bij den waterst. en 's lands burg. openb. werk. **toegevoegd** aan den chef der irrigatie afd. Serang, met Rembang als standplaats, de opz. 1e kl. R. S. Metzelaar; **overgeplaatst** van de res. Rembang naar de res. Kediri, de opz. 1e kl. E. de Graaf.

Voorts is uit zijne betrekking ontslagen de geschorste tijdelijk adj.-ing. 1e kl. bij den aanleg van Staatsspoorwegen W. C. Lisnet.

— De architect E. Breman, te Amsterdam, bouwmeester van „Oud-Holland", en de kunstschilder J. D. Huibers, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam, zijn benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.

— De ingenieur 2e kl. van den Rijkswaterstaat F. Doffegnies, thans bij den algemeenen dienst, wordt met ingang van 1 December geplaatst onder de bevelen van den hoofdingenieur voor de rivieren, op diens bureel te 's-Gravenhage.

— **Ter vervanging** van den civiel-ing. A. Th. Baert, adj.-ing. bij de normaliseeringswerken van de Merwede en Killen, wien op zijn verzoek eervol ontslag werd verleend, is benoemd de civiel-ingenieur L. van Krimpen, ingenieur bij de gemeentewerken te Leeuwarden.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat zijn benoemd tot buitengewoon opzichter de heeren J. Olie te Hansweert en J. C. van Eendenburg te Hellevoetsluis, eerstgenoemde bij de werken van het kanaal door Zuid-Beveland en laatstgenoemde bij het kanaal van Voorne.

— Bij den provincialen Waterstaat in Noord-Brabant zijn bevorderd tot opz. 1e kl. T. J. Crefcoeur en tot opz. 2e kl. P. L. I. M. van der Van en J. Sluis. Aan den prov. opz. 1e kl. H. Wijnands, werkzaam op de bureau's van den hoofdingenieur, is met ingang van 1 Januari de waarneming opgedragen van den 7n dienstkring, ter standplaats Heusden.

— Bij den dienst van weg en werken der Staatsspoorwegen zijn overgeplaatst de opz. W. W. Meijer van Den Haag naar Groningen en de opz. K. Roggeveen, van Leiden naar Den Haag.

— De Raad der gemeente Zwolle benoemde tot tuinman-werkbaas voor de plantsoenen J. de Groot, verleden jaar voorloopig aangesteld.

— In den ouderdom van 34 jaar is te Rotterdam overleden de heer P. van Capelle, onder-directeur der gemeentelijke gasfabrieken aldaar.

— De Staten van Overijsel hebben den heer S. J. H. Breukel, hoofdopzichter der Dedemsvaart, op zijn verzoek, na een halve eeuw de provincie trouw gediend te hebben, eervol ontslagen met een pensioen van *f* 1020 's jaars. Hierdoor zijn de werkzaamheden van den opzichter, den heer G. S. J. Breukel, omvangrijker geworden, waardoor zijne jaarwedde van *f* 900 tot *f* 1200 is verhoogd, met 5 jaarlijksche verhoogingen van *f* 100, tot *f* 1500 toe.

— De heer F. H. Bachg, leeraar in het teekenen aan de Academie Minerva te Groningen, is benoemd tot onderwijzer in dit vak aan het Instituut voor Doofstommen aldaar.

VACANTE BETREKKINGEN.

— **Gemeenteopzichter** te Texel, aanvankelijk voor één jaar. Jaarwedde *f* 250. Adres aan den Raad vóór 25 Nov.

— **Bouwkundig opzichter-teekenaar.** Alleen zij die tevens practisch ontwikkeld zijn, komen in aanmerking. Adres no. 727, Advert. bureau P. van Cittert Zonen, Haarlem.

— **Electro-technicus** voor een op te richten centraalstation ten platteland. Adres met opgave van verlangd salaris, *Nieuws van den Dag* V. B. 868.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Zaterdag 23 November 1895**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 14.

Het leveren van MATERIALEN: steen, kalk, houtwaren; ijzerwaren, koper, zink, lood, gereedschappen; gas- en waterleidingsartikelen; verfwaren en glasruiten; borstelwaren; doeken, touw; behangers- en stoffeerdersartikelen; manufacturen en kleedingstukken; drogistartikelen; diverse materialen en gereedschappen, vogelvoeder enz.

Inlichtingen: alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat, alwaar de monsters ter inzage liggen; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à f **0.75** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

Zakken en Balen
IN ALLE SOORTEN
F. VELLEKAMP,
Palmgracht 69-71,
AMSTERDAM.

VAN OOSTVEEN & Co.
Hoogelanden, n/b de Roodebrug,
UTRECHT.

Fabrikanten van diverse soorten Dakpannen, als Holle, Kruis, Platte en Gegolfde, alsmede **Vloertegels** in diverse kleuren.

COLUMBIA's CARBOLINEUM.
naar verbeterde recepten, overtreft andere soorten door zijne *schoone kruinkleur*. Verkrijgbaar bij G. J. P. VAN STRAATEN, *Houthandelaar*, Amsterdam.

Assurantie Maatschappij
tegen **Brand**schade
De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

De Maatschappij tot Bereiding van Koolteerproducten
KRIMPEN a/d IJSEL,
CARBOLINEUM „KRIMPEN"
onovertrefbaar wegens zijne sterk antiseptische werking, Monsters en prospectussen gratis verkrijgbaar.

GROOTE BEZUINIGING VAN BRANDSTOF
met een nieuw systeem gegoten-ijzeren **ROOSTERSTAVEN,**
welke uit een bijzondere grondstof vervaardigd worden, tevens geruimen tijd tegen het vuur bestand zijn. Alle **vormen** of **modellen Roosterstaven** worden met **dezelfde grondstof** gegoten. (2)
IJzergieterij GEBRs HAMERS & A. JANSSENS, Maastricht.

BECKER & BUDDINGH.
Arnhem.
KONINKLIJKE FABRIEK
VAN
WATERPAS- HOEKMEET-
EN ANDERE
INSTRUMENTEN,
voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.
Geëmailleerd-ijzeren
Peilschalen.
WEEGWERKTUIGEN.

MARTIN & Co.,
Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt
AMSTERDAM.
Groothandel in Bouwstoffen.
Enorme voorraad Mosaïk-vloer- en **Wandtegels.**
Ook van alle **soorten** en **afmetingen** der hardgebakken tegels uit de fabrieken van **Alfred Regout & Co.** te *Maastricht*.

BENNEWITZ & C.
Fabriek van Papiersnee en Staffetue (system BENNEWITZ.)
Kantoor: DAMRAK 85. *AMSTERDAM.* Atelier en Fabriek: TOLHUIS ch Y.
Brevet voor Papiersnee van Frankrijk, Spanje, gebeel Amerika.
GEILL. MONSTERBOEK à f 1.—
Laatste bekroning Parijs, groote Gouden Medaille en Eerediploma 1894.

Uitvoerders der gevelbekleeding van Oud-Holland enz. op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam 1895.

H. J. WESSELS,
AMSTERDAM. O.-Z. Voorburgwal 128.
HANDEL IN ALLE BUITENLANDSCHE HOUTSOORTEN. (1)
Steen-of Witbeukenhout

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°47 ZATERDAG, 23 Nov. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Ilylaantstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met of zonder plaat . . . . *f* 0.15

GEMEENTE-AMBTENAREN.

Het is in de laatste jaren duidelijk gebleken, dat geen ambtenaren zoozeer aan een zijden draad hangen als die in dienst van gemeentebesturen. Ook zelfs de hooge Regeering zag dit in en daarom maakte zij in het belang van althans éene categorie van ambtenaren, de onderwijzers, bepalingen om hen tegen willekeur te vrijwaren en hun bestaan wat zekerder te maken. Maar ook hier kan nog door de mazen der wet worden gekropen, zooals de talrijke onderwijzersquaesties, door de dagbladen ter algemeene kennis gebracht, bewijzen.

Men kan zeggen dat in de practijk de gemeentebesturen heer en meester zijn. Wel kunnen in bepaalde gevallen de Gedeputeerde Staten van provinciën hun goedkeuring aan raadsbesluiten onthouden en kan ook in hoogste ressort het hoofd van den Staat tusschenbeide treden, doch het behoeft geen betoog, dat iets dergelijks slechts zelden, en dan nog alleen wanneer er gewichtige belangen in het spel komen, geschiedt. Tot deze gewichtige belangen nu behooren die der gemeente-ambtenaren niet en gemeenteraden, ja dikwijls ook de colleges van Burgemeester en Wethouders, kunnen hen vrijwel ontslaan en benoemen naar welgevallen. Het beginsel van de autonomie der gemeenten wil dit zoo. Slechts enkele ambtenaren worden in de gemeentewet genoemd, maar ook hierin ligt voor hen geen de minste waarborg, dat zij niet op een mooien dag met een ongevraagd eervol ontslag worden verrast.

Met de overige ambtenaren zijn het ook de technische, die dit onzekere lot deelen. Is de raad hen welgezind, dan hebben zij een heerenleventje; laten zij zich niet alles welgevallen, dan wordt hun het leven zuur gemaakt, en is al gauw de stok bij de hand, waarmede de hond geslagen moet worden.

In kleinere gemeenten vooral, waar de geringheid van de voorkomende technische werkzaamheden door de raadsleden beschouwd wordt als een vrijbrief, die hun recht geeft zich met allerlei techniek persoonlijk te bemoeien, al is hun speciale kennis ver te zoeken, is de positie der technische ambtenaren niet benijdenswaardig. Wee het gebeente van den directeur, den architect, den ingenieur of den opzichter (deze titels varieeren, al naar mate men deftig of minder deftig wil doen) van een kleine plaats, wanneer een raadslid op zijn ochtendwandeling een gaatje in de bestrating heeft ontdekt, of wanneer een ander der edelachtbaren, in schemerdonker uit de sociëteit komende, zijn ongewisse schreden door een steen des aanstoots ziet vertraagd!

Vroeger had men in dergelijke gemeenten de goede gewoonte, den man, die de technische belangen behartigen moest, te kiezen uit de uitsluitend practisch ontwikkelde kringen. Zoo iemand liet kalm de stormen over zich heen gaan, en voorzag op practische wijze in de euvelen, aan rioleering, bestrating, wallen, putten of gebouwen voorkomende, daarbij minder op esthetica, dan wel op zuinigheid bedacht.

Maar dit is op vele plaatsen veranderd. Men vindt een opzichter te gering, men noemt zijn technischen ambtenaar liefst „directeur der gemeentewerken", al bestaat het geheele personeel dier werken uit één persoon.

Men wil een ingenieur uit Delft hebben, een man van beschaving, een man met een diploma maar . . . men verlangt dat hij zich de behandeling, die de vroegere opzichter ondervond, evenzeer zal laten welgevallen. Dat doet in de meeste gevallen de directeur natuurlijk niet, en zoo ontstaan conflicten; zoo levert de uit den aard der zaak geringe practische kennis en ervaring van den gediplomeerden titularis allerlei stokken op, waarmede men hem hardhandig treft.

Zoo ging het in Leiden, zoo gaat het nu ook in Den Bosch. In het bijzonder zijn het dan overschrijdingen van begrootingen, die den technischen ambtenaren voor de voeten worden geworpen. Te Leiden

was het de overschrijding van de gelden voor de Stadsgehoorzaal, in Den Bosch is het nu die der som voor een eereboog bestemd, die gelegenheid geeft om een minder gewild technisch ambtenaar aan den dijk te zetten.

Maar niet altijd zijn het dergelijke personenquaesties, die in het spel zijn. Soms ook, zooals te Amsterdam, wil men zuinigheidshalve het personeel inkrimpen en dan wordt een ambtenaar, dien geene overschrijdingen of gemis aan practische kennis ten laste kan worden gelegd, op andere wijze gedwongen den gemeentedienst te verlaten.

Wij willen voor een oogenblik aannemen, dat de raden van Leiden, Den Bosch en Amsterdam bij het verwijderen hunner technische ambtenaren door niets anders geleid werden, dan door zorg voor het welbegrepen gemeentebelang. Maar ook dan zelfs is er veel dat tot nadenken stemt. Toen de Leidsche en Bossche raden hunne ingenieurs of architecten benoemden, wisten zij, of konden zij althans weten wie zij krijgen zouden.

Dat zij ambtenaren met rijke ervaring verwachtten, kan niet worden aangenomen. Hadden zij die willen hebben dan zou niet op jonge Delftenaren de keuze gevallen zijn, die slechts theoretische studiën konden maken en voor wie de lessen in de practijk nog beginnen moesten. Van dergelijke nog betrekkelijk jonge mannen kan niet gevorderd worden dat zij reeds aanstonds geheel beslagen ten ijs zullen komen. Staan zij aanvankelijk niet al te vast op het gladde ijs der practijk, dan mag men hun dit niet kwalijk nemen; men wist wie men zou krijgen. Nu begrijpen wij wel dat het sommigen gemeentebesturen tegenvalt, dat zij het leergeld der door hen benoemden, voor zooveel de practijk betreft, moeten betalen, doch het komt ons onredelijk voor dat die corporaties daarvan zooveel misbaar maken. Nog veel onredelijker achten wij het, dat zij soms geen middelen ontzien om aan dien toestand een einde te krijgen.

Eerst langjarige technische practijk kan leeren vertrouwbare begrootingen van kosten te maken, maar ook zelfs de ramingen van vergrijsden in het vak blijven maar ramingen, die door allerlei oorzaken kunnen worden overschreden. Niet minder ervaring is voor den technicus noodig eer hij een goed bestek weet te maken en de fijne kneepjes der uitvoering van werken kent.

Dit alles kan aan gemeentebesturen niet onbekend zijn; nemen zij jonge menschen zonder ervaring aan het hoofd hunner afdeeling openbare werken, dan moeten zij, althans in den eersten tijd, heel wat door de vingers zien. De kans is echter groot, dat met de jaren de beterschap van zelf komt.

Te Leiden heeft men den tijd, die beterschap zou brengen, niet willen afwachten; het schijnt dat men daartoe ook in Den Bosch ongezind is. Te Leiden was het eene commissie van raadsleden, die verklaarde, dat de architect, naar aanleiding van het gebeurde met de Stads-gehoorzaal „voor zijn werkkring volkomen ongeschikt was gebleken, en aansprakelijk was voor de schade door zijn wanbeheer en eigenmachtige handelingen der gemeente berokkend". In Den Bosch komt, blijkens de dagbladen, eene soortgelijke commissie, naar aanleiding van den bouw eener eerepoort, tot dezelfde conclusie. Het schijnt evenwel dat de raadslieden, die commissiën vormende, in beide gevallen over het hoofd hebben gezien, dat *de raad zelf*, (misschien zij zelven wel tevens), de nu als „ongeschikt" gebrandmerkte personen heeft benoemd.

Het is ons niet bekend of er tegen de Leidsche en Bossche architecten nog andere grieven bestonden, dan het overschrijden van begrootingen. Indien die er al waren, dan hebben zij toch zeker minder gewicht in de schaal gelegd dan die overschrijdingen, die, in beide gevallen blijkbaar den doorslag hebben gegeven. Men kan die overschrijdingen op tweeërlei wijze beschouwen. Gemeentebesturen en ook sommige particulieren achten reeds een overschrijding van eenige procenten een hoofdzonde; het Rijk en, bij uitzondering, ook particuliere bouwpatroons zien dikwijls in kolossale overschrijdingen geen kwaad. Wat was er niet te doen, toen de bouw van het Wilhelmina-gasthuis te Amsterdam een half millioen meer dan het toegestane millioen verslond! Niemand heeft er echter ooit naar gekikt, dat het Rijksmuseum, mede op een millioen geraamd, er drie, en misschien meer heeft verslonden. Zoo mag de een 'n koe stelen, terwijl het den ander kwalijk genomen wordt, dat hij over het hek kijkt.

Nu wordt de Bossche en werd de Leidsche architect ongeschikt voor zijn werkkring verklaard om een betrekkelijk geringe overschrijding hunner begrootingen. Ging dit algemeen op, het aantal geschikte architecten of ingenieurs, zoo ambtenaren als particulieren, zou al heel gering blijken.

Zoo goed als indertijd te Leiden wordt nu in Den Bosch aan den beschuldigden architect de gelegenheid gegeven, zich te verdedigen. Dat die verdediging, die vroeger niets baatte, nu iets zal vermogen, schijnt ons twijfelachtig. Zoo goed als vroeger het ontslag volgde, zal het ook ditmaal niet uitblijven. Men moet het ondertusschen waardeeren, dat zoo te Leiden als in Den Bosch de architecten-questies door den Raad in het openbaar behandeld zijn; zeer ongunstig steekt daarbij af de handelwijze van den Amsterdamschen Raad, die zijn architect in het geniep afmaakte, blijkbaar de openbaarheid vreezende.

Bestond er ook maar het minste esprit de corps onder de Nederlandsche technici, de gemeenteraden zouden zich wel wachten hunne technische ambtenaren op onrechtvaardige wijze aan den dijk te zetten. Nu deze corpsgeest echter ver te zoeken is en talrijke liefhebbers reeds azen op de vrijkomende plaats, dikwijls vóór het doodvonnis voltrokken wordt, hebben de gemeentebesturen vrij spel.

Bij gelegenheden als deze is het meer dan ooit te betreuren dat onze technische wereld geen vast aangesloten lichaam vormt, maar in allerlei kringen en kringetjes verdeeld, steeds krijg in eigen boezem voert. Verbetering in dien toestand te krijgen, schijnt voorshands onmogelijk. Zou een bond van technische gemeenteambtenaren over ons geheele land niet zijn te vormen? Wij leven nu eenmaal in een tijd van bonden, en het is niet te ontkennen, dat daarvan bij goede organisatie wel kracht kan uitgaan. Maar ook het Rijk behoort zich het lot der gemeente-ambtenaren, dus ook der technici onder hen, aan te trekken. De contrôle, van Rijkswege over de gemeenteraden uit te oefenen, dient verscherpt, al zou ook een deel der veelgeprezen „autonomie" der gemeenten daarbij verloren gaan.

Een herziening der gemeentewet zal wel niet lang meer kunnen uitblijven; de wetgever, die voor *aller* belang te zorgen heeft, mag dan de ambtenaren in dienst van gemeenten, die hij tot dusverre op genade en ongenade aan de plaatselijke besturen overgaf, wel eens gedenken.

ALS HET KALF VERDRONKEN IS.

Reeds geruimen tijd geleden wezen wij er op, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zich

in een zeer moeilijken toestand bevindt, daar de leden niet meer tevreden zijn met den tegenwoordigen toestand. Wij vreesden dat, wordt die toestand bestendigd, de afdeelingen als afzonderlijke genootschappen zullen gaan optreden en den band, die hen aan de Maatschappij bindt, zullen losmaken. Dat die vrees niet ijdel geweest is, bewijst het feit, dat de Afdeeling Alkmaar reeds heeft opgehouden te bestaan en voortaan eene afzonderlijke vereeniging zal vormen. Ook in andere afdeelingen broeit iets.

Wij betreurden toen deze ontbinding van een lichaam, dat tot dusverre van veel kleintjes één groote maakte. Wij achtten ons land te klein, de beoefenaars der bouwkunst in den eigenlijken zin daar te weinig talrijk, dan dat versnippering heil zou kunnen brengen. Aansluiting van allen scheen ons gewenscht, doch alleen mogelijk, wanneer men elkander op neutraal terrein kon ontmoeten. Het veld der *kunst* scheen ons daarvoor niet geschikt.

Het zich wijden uitsluitend aan de *stoffelijke* belangen der bouwkundigen, scheen ons een doel te zijn, dat allen kon vereenigen. Onder de middelen ter bereiking van dit doel noemden wij het instellen van een arbeidsbeurs voor opzichters en teekenaars. Voor deze breede schaar van architectenhelpers toch deed de Maatschappij niets.

Dat wij alweder juist gezien hadden, bewees de kort daarna opgerichte Bond van opzichters en teekenaars, die, zonder te wachten op wat de Maatschappij onwillig scheen te doen, zelf de hand aan den ploeg sloeg. Dat deze Bond niet dienstig zal zijn, om het aantal Maatschappij-leden te doen klimmen, behoeft geen betoog.

En thans, nu die Bond tot stand gekomen is, en zij overal bewijzen van sympathie krijgt, begint ook de Maatschappij zich onzen raad te herinneren en heeft het Hoofdbestuur besloten tot het oprichten van een bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars.

Of het wat baten zal den put te dempen, nu het kalf verdronken is?

DE KAROLINGISCHE KAPEL TE NIJMEGEN.

Wij hebben indertijd bericht, hoe door de gemeente Nijmegen eene commissie was benoemd, om voorstellen te doen aangaande de Karolingische kapel op het Valkhof. Het rapport dier commissie, bestaande uit de heeren Dr. E. Reusens, professor te Leuven, Dr. W. Pleijte, directeur van het Rijksmuseum te Leiden, G. W. van Heukelum, pastoor te Jutfaas, B. N. J. Schrant, oud-leeraar, J. J. Weve, gemeente-architect, T. H. J. Abeleven en Mr. C. G. J. Bijleveld, allen te Nijmegen, is thans verschenen.

Dit rapport vangt aan met de verklaring „dat de commissie geen voldoende gronden kan erkennen, die tegenspreken de op historische gegevens berustende traditie, welke de stichting toeschrijft aan Karel den Groote". Het is het grondplan, de techniek der fundeeringswijze en der metselwerken, die de commissie tot deze opvatting brengen.

Deze verklaring is zeker, in hare voorzichtigheid, niet onbelangrijk. Zij kan, met vrucht, gebruikt worden tegen diegenen, die het bouwwerk in zijn tegenwoordigen staat in hoofdzaak als een voortbrengsel der 12e eeuw doen voorkomen. Als vaststaande mag nu worden aangenomen dat de kapel, hoewel vele malen verwoest, toch telkens weer in haren oorspronkelijken hoofdvorm, zij het ook met gewijzigde details, is hersteld, en dat althans de fundeering nog ten deele Karolingisch is.

Hierin ligt ondertusschen niet de grootste waarde van het rapport; wij zouden die veeleer willen zoeken in de nuttige en juiste wenken, die voor de bewaring van het monument worden gegeven. Het komt ons voor dat de commissie haar taak op uitnemende wijze heeft vervuld. Was maar, vóór zooveel restauraties van Rijkswege ondernomen werden, een rapport van deze commissie gevraagd en gevolgd! Heel wat, dat nu voor altijd verloren ging, ware dan behouden, niet slechts voor de kunst, maar ook voor de wetenschap.

Met liefde en piëteit is alles overwogen. Eenige voorbeelden daarvan willen wij uit het belangrijk stuk aanhalen. Een traptoren wordt noodig geacht om de galerij, thans niet te bereiken, toegankelijk te maken. Nu zouden de heeren Cuypers en De Stuers in dit geval een Karolingischen traptoren fantaseeren, ofschoon daarvoor geen de minste gegevens bestaan. Anders de commissie, die slechts een eenvoudig traptorentje met een moderne eikenhouten wenteltrap verlangt. Hiermede nog niet voldaan, uit vrees dat men den toren, zoo niet voor Karolingisch, dan toch voor middeleeuwsch zal aanzien, zegt zij: „Als materiaal moeten moderne metselsteenen worden gekozen, waardoor het verschil in tijd van stichting met dien van den middeleeuwschen baksteenbouw duidelijk uitkomt". Bravo, bravo! Zoo kan ieder met restaureeren vrede hebben.

En nu de vensters. Zij zijn uit den Gothischen tijd en hunne steenen omlijstingen zijn in slechten staat. Bij tal van in de laatste jaren gerestaureerde gebouwen was dit ook het geval en dan werden die omlijstingen eenvoudig vernieuwd en de traceeringen erbij gefantaseerd. Maar de commissie zegt: „Mocht voor een oogenblik de vernieuwing van de omlijstingen der Gothische vensters, met het oog op den slechten toestand der glassponningen, gewenscht kunnen schijnen bij nadere overweging deinzen wij terug voor het aanraden van zulke diep-ingrijpende herstellingen. Met het te herstellen werk in gehouwen steen zullen toch ook noodzakelijk gedeelten van het metselwerk opnieuw moeten aangebracht worden en laat zich zelfs niet geheel voorzien, tot welke gevolgen dit herstellingswerk aanleiding zou kunnen geven". Vandaar dat wordt aangeraden de beglazing van elk venster te omsluiten in een koperen rand en de afgebrokkelde kanten der steenen lijsten te laten zooals zij zijn. Eindelijk acht de commissie het wenschelijk van een duidelijk moderne glassoort gebruik te maken „om elke bepaalde archeologische opvatting en daarmede latere misleiding buiten te sluiten". Welk een gezond beginsel ligt aan dit advies ten grondslag! Zóó moet men restaureeren, om niet door het nageslacht als vandalen en bedriegers te worden gebrandmerkt.

De commissie komt dan nog op tegen de fantastische bewering van Dr. Plath, die met den grootsten ernst het zoo duidelijk als koornis eener kapel met twee verdiepingen gekarakteriseerde overblijfsel uit de 12e eeuw voor een troonzaal verklaarde. Zij wil de absis overkappen om inwatering te voorkomen; dit schijnt ons geen gelukkig denkbeeld, omdat dan het geheel zijn karakter van ruïne ten eenenmale zal verliezen. Een bekleeding van het gewelf met de een of andere waterdichte stof zouden wij verkiezen als de bedekking bepaald noodig is. Vooralsnog schijnt ons die noodzakelijkheid niet groot, want het gewelf verkeert in zeer goeden staat.

Dat het wenschelijk is, om den vloer der 12e-eeuwsche kapel te ontgraven, om de plaatsing der zuilen, muren enz. te leeren kennen, zal ieder oudheidliefhebber beamen. Dat ook de overblijfsels, die tegenwoordig aan den voet der ruïne liggen opgestapeld,

in het museum van Nijmegen behooren te worden bewaard, kan gereedelijk worden toegegeven.

Het is te hopen, dat de Nijmeegsche gemeenteraad met de voorstellen der commissie zal meegaan, en dat weldra alles ondernomen worde, wat ter conservatie der overblijfselen zal moeten gebeuren.

Dat de werkzaamheden onder de even zaakkundige als zorgzame leiding van den heer J. J. Weve zullen geschieden, biedt allen waarborg dat de piëteit, zoo duidelijk uit het rapport sprekende, ook bij de uitvoering zal voorzitten en dat niet, zooals bij zoovele Rijks-restauraties, er maar met de ruwe bijl op zal worden losgehakt, om dan later het geheel toch vooral „in stijl" te kunnen restaureeren.

BIJ DE PLAAT.

De plaat geeft een afbeelding van een oud-Hollandsche kast, uit het tijdperk der 17e eeuw, toebehoorende aan den heer C. Ridderhof te 's-Gravenhage.

UIT AMSTERDAM.

Onder het opschrift „Geen voordeelige geldbelegging", vermeldde onlangs een der bladen, hoe men sinds jaar en dag bezig is eenige huizen aan de Wyttenbachstraat van een nieuwen „onderbouw" te voorzien.

Deze straat, de naam duidt het reeds aan, bestaat nog niet lang. Dat de huizen, daar aangebouwd, nu reeds van nieuwe fundamenten voorzien moeten worden, vindt zijn oorzaak daarin dat zij in het de hoofdstad omgevende polderland zijn gebouwd, maar dat de fundeering . . . op het veel hoogere stadspeil is aangelegd.

In dit geval verkeeren echter niet alleen deze huizen, maar het meerendeel der andere buiten de voormalige buitensingels gelegen. De terreinen daar hecten wel ontpolderd, doch deze ontpoldering bestaat in niets anders dan in het ophoogen der straten, terwijl een nieuwe polderdijk niet gelegd is en de waterstand in de nieuwe buurten zich niet naar het stadswater, maar naar het polderwater, dat aanzienlijk lager staat, regelt.

Bij de te Amsterdam niet te vermijden houten fundeeringen is het, voor het behoud daarvan, een eerst vereischte, dat zekerheid besta, dat zij altijd onder water blijven. Is het mogelijk dat zij af en toe droog komen te liggen dan zullen zij binnen langeren of korteren tijd vergaan.

Het Gemeentebestuur, reeds van ouds van deze noodzakelijkheid doordrongen, schreef daarom de diepte, waarop de bovenkant der houten fundeering moet gelegd worden, voor.

Vroeger, vóór de afsluiting van het Y door den dijk te Schellinkwoude, was deze diepte bepaald op 0.80 M. ÷ A. P. Toen deze dijk gelegd was en men zekerheid meende te hebben dat waterstanden beneden 0.50 M. ÷ A. P. niet meer zouden voorkomen, werd deze diepte voor den bovenkant van houten fundeeringen vastgesteld.

Onderscheid tusschen de door de buitensingels als dijken ingesloten binnenstad en de in de polders gelegen gedeelten der gemeente werd echter niet gemaakt. Wie op polderpeil wilde fundeeren, werd dit niet belet, doch ook de hoogere fundeeringen voor de binnenstad geldende, liet het Gemeentebestuur toe.

Nu is de geheele uitbreiding van het bebouwde gedeelte der gemeente door zoogenaamden speculatiebouw geschied; men kan dus begrijpen dat de diepere fundeeringen niet veel gemaakt zijn, maar dat om de mindere kosten als regel op 0.80 M. of 0.50 M. ÷ A. P. is gefundeerd.

Dat dit op den duur zeer schadelijke gevolgen zal hebben, kan als zeker worden aangenomen. Men heeft gedacht: „après nous le déluge", maar die zondvloed komt vroeger of later.

Men vertrouwt nu te veel op het zakwater, en op het water, dat uit de allesbehalve dichte gemeenteriolen naar buiten stroomt. In tijden van veelvuldige regens zal er zeker water in overvloed wezen, maar dan loopt het ook de polders in en deze malen het natuurlijk weg. Bij langdurige droogte echter, wanneer ook het huiswater (dat van het duinwater afhankelijk is) niet overvloedig vloeit, is het voortdurend onderwaterstaan der fundeeringen aan gegronden twijfel onderhevig.

Het is daarom noodig, dat voor in de polders te bouwen huizen een andere diepte der houten fundeering worde voorgeschreven; de gevolgen van de tegenwoordige zorgeloosheid zullen over vijf-en-twintig, dertig jaar al voelbaar genoeg zijn. Het is te hopen, dat de toestand in de Wyttenbachstraat de oogen der gezaghebbenden doe opengaan. De nieuwe inspecteur van het bouwtoezicht vindt hier reeds een vruchtbaar veld voor zijn studiën.

Het omtrent de benoeming van dezen titularis door mij, in mijn vorig schrijven medegedeelde, heeft eene verklaring van de architecten Karel Muller en Jonas Ingenohl uitgelokt, behelzende, dat zij, *eerst na de benoeming van den inspecteur*, vernamen, dat deze, hun opzichter, daarvoor in aanmerking was gekomen en dat van onderhandelingen tusschen B. en W. en den candidaat hun niets bekend was.

Er bestaat bij mij geen reden, om aan de waarheid dezer verklaring te twijfelen. De houding van het Dagelijksch Bestuur wordt nu echter in geen beter licht geplaatst. Wie zal ooit iemand met een gewichtige betrekking belasten, zonder bij zijne vroegere patroon te informeeren naar zijn bekwaamheden? Dat onderzoek doet ieder particulier; de Gemeente echter niet. Die neemt iemand, zonder iets van hem te weten, benoemt een ambtenaar tot een gewichtige betrekking en eerst nadat de benoeming geschied is, vernemen de patroons van den titularis iets van de zaak.

Welk een fraai beleid!

WAPENKUNST.

In de pas verschenen aflevering van het prentwerk „De Architect" wordt de klacht geuit, dat zoovele der tegenwoordige bouwmeesters onbekend zijn met de regelen der wapenkunst, en daardoor allerlei wansmakelijks op dit gebied voortbrengen.

Waarschijnlijk als voorbeelden hoe men wel moet doen, worden dan op een blad de wapens van Nederland, Limburg en Ruys van Beerenbroek gegeven. Het is naar aanleiding daarvan dat ik het een en ander in het midden wensch te brengen.

Het wapen van Nederland is geheel falikant. Men ziet daar het 16e-eeuwsche schild, als ruit gevormd, dat sinds dien tijd als het vrouweschild bij uitnemendheid is beschouwd geworden. Bij het Nederlandsche wapen, dat een Rijkswapen is, mag deze schildvorm niet gebruikt worden.

Nu zou het kunnen zijn dat het wapen der Koningin bedoeld was, doch dit wordt weersproken door het blazoen dat gedeeld is en links het Rijkswapen, rechts de negen velden van Waldeck-Pyrmont vertoont. De teekenaar heeft dus misschien het wapen van de Koningin-Regentes willen afbeelden.

Maar ook zelfs wanneer dat de bedoeling is geweest, was de keuze van het 16e-eeuwsche ruitvormige schild niet gelukkig. In den linkschen driehoek is de

PLAAT XX.

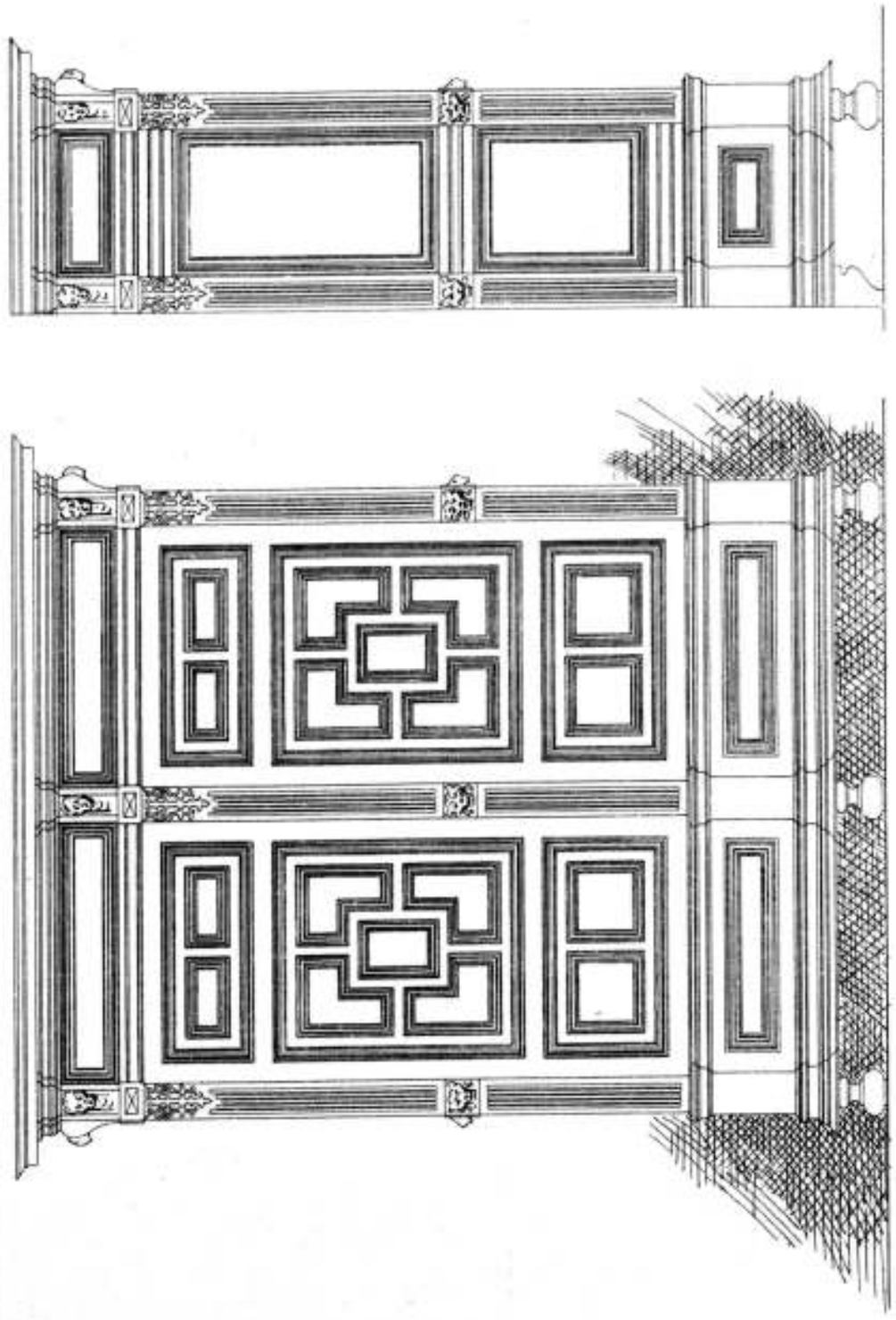

AFMETING VAN EENE ANTIEKE KAST.

G. FLES, TEC.

DE OPMERKER 1895.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Nederlandsche leeuw, zoo goed en kwaad het ging, geplaatst. Van de negen velden van Waldeck-Pyrmont is echter al heel weinig terecht gekomen. Het ankerkruis in het negende veld is zoo klein geworden, dat men een loup noodig heeft om het te zien. Het was in de 16e eeuw nimmer gebruikelijk, een kroon boven een schild als dit aan te brengen. De teekenaar heeft het toch gedaan, en nu ziet men pas hoe dwaas het staat, die kroon, op één punt balanceerend. En dan die empire-mantel, achter het wapen opgehangen! Wezenlijk, slechter voorbeeld van het Nederlandsch wapen was al niet te geven.

Was het de bedoeling het wapen van de Koningin-Regentes af te beelden, waarom dan niet het 15e-eeuwsche gebruik gevolgd en de beide schilden, die van wijlen Z. M. en van zijn gemalin naast elkander geplaatst en boven ieder schild den helm met kroon, helmsieraad en lambrequin? Een fraai voorbeeld van deze wijze van behandelen levert de dekplaat van het graf van Katharina van Bourbon, onlangs in uw blad afgebeeld.

Wezenlijk, iemand die zoo slecht op de hoogte is als J. C., in „De Architect" aan het woord, moest zich maar liever stilhouden.

Hoe dwaas is bv. niet het wapen der familie Ruys geteekend! Het manneschild is 13e-eeuwsch van vorm, het vrouweschild heeft den 16e-eeuwschen ruitvorm, de helm is 17e-eeuwsch, de helmkleeden zijn 14e-eeuwsch. Dat zulke combinaties allergekst zijn, ziet zelfs een leek in de wapenkunst. Hoe dwaas hangt niet die 17e-eeuwsche helm op de punt van het 13e-eeuwsche schild! Hij moet vallen, daar is geen twijfel aan.

In de wapenkunst moet men zich aan een *stijl* houden. Kiest men den 13e-eeuwschen schildvorm, goed, maar dan moet ook de helm met zijn accessoires 13e-eeuwsch zijn, en dan kan men geen schildhouders aanbrengen, doch dient het schild schuin geplaatst.

Voor hedendaagsche wapens is ongetwijfeld de 15e-eeuwsche manier het meest geschikt. De schildvorm dier periode is zeer bruikbaar om de groote ruimte die hij oplevert, en kan op geschikte manier van helmen en schildhouders worden voorzien.

Vijftiende-eeuwsche voorbeelden, die getuigenis afleggen van den hoogen bloei der wapenkunst dier tijden, zijn hier-te-lande nog talrijk genoeg te vinden. Ik beveel hunne bestudeering aan, in het bijzonder aan den teekenaar, die, in „De Architect" onze architecten den weg willen wijzen, maar die zich al een zeer onbetrouwbaren gids toont.

14 Nov. 95. K.

INGOLIN.

Reeds meermalen waren wij in de gelegenheid de aandacht onzer lezers te vestigen op het Ingolin, een fabrikaat, uitgevonden door Dr. Ed. Thorn te Hamburg en door de Hamburger Ingolin-fabriek in den handel gebracht. Konden wij vroeger (1) op grond van persoonlijk onderzoek mededeelen, dat de voorloopige werking van de stof uitstekend was, wij wezen er daarbij tevens op dat eerst na verloop van een à twee jaren met meer zekerheid een oordeel geveld kon worden. Thans, nu sedert het nemen dier proeven een paar jaren verloopen zijn, kan geconstateerd worden dat de resultaten van de toepassing van het materiaal op vochtige muren of muren met roetvlakken niets te wenschen overlaat.

Men vestigt voorts nog onze aandacht op eenige te 's-Hertogenbosch in het Paleis van Justitie genomen proeven. In dit gebouw was een muur, die zóó vochtig was, dat de bepleistering na eenige maanden telkens afviel. Ruim een jaar geleden werd dit muurvlak afgebikt, met Ingolin bestreken en opnieuw bepleisterd. Reeds na enkele dagen was de bepleistering goed droog en dit is tot op heden zoo gebleven.

Dezelfde bewerking heeft plaats gehad aan eene lambrizeering in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Thans, ruim een jaar daarna, is niet het minste vocht te bemerken, niet alleen niet op het gedeelte dat met Ingolin bestreken werd, maar evenmin boven of terzijde daarvan. Opmerking verdient hier dat dezelfde plek vroeger met de vochtwerende verf „Ruolz", echter zonder resultaat, bestreken is.

Op grond van deze en andere proeven, mag dus veilig aangenomen worden dat het Ingolin aan zijn doel beantwoordt en men het met vertrouwen gebruiken kan

(1) Men zie o. a. onze nommers van 19 Mei en 14 Juli 1894.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1027*ste gewone vergadering op Woensdag* 20 *Nov.* 1895.

Na opening der vergadering, lezing der notulen en na balloteage van den heer J. van Leeuwen, die met algemeene stemmen als gewoon lid werd aangenomen, gaf de heer W. Kromhout Cz. eene bijdrage over „De bestaande corporaties van bouwkundigbeoefenaren en de wenschelijkheid eener concentratie tot één lichaam".

Spreker gaf een overzicht van het groot aantal vereenigingen dat in ons land bestaat en het weinige, wat tengevolge van de geringe samenwerking tot stand gebracht wordt tot bevordering van de bouwkunst, terwijl men toch met de bestaande krachten en middelen betere resultaten zou kunnen verkrijgen. Eene samenwerking zou te verkrijgen zijn óf door aansluiting van alle bestaande vereenigingen bij het genootschap A. et A, óf idem bij de Maatsch. t. b. d. B., óf wel doordien alle vereenigingen zich op denzelfden dag zouden ontbinden en tegelijkertijd een nieuwen bond oprichten. Deze laatste weg beschouwde spreker als de meest loyale, en meest uitvoerbare, daar toch de meeste vereenigingen van eenigen omvang niet geneigd zouden zijn tot aansluiting en opdossing in eene andere vereeniging.

Spreker gaf nu aan, hoe hij een eventueel op te richten bond zou wenschen ingericht te zien. De leden zouden gesplitst worden in 4 categoriën, nl. 1°. Patroons, teekenaars en teekenaars-opzichters, 2°. Leerlingen of aspiraat-leden, 3°. Donateurs en 4°. Kunstlievende leden, waarbij b v. door patroons f 20, door teekenaars f 10 en leerlingen f 6 contributie zou betaald worden.

Om van leerling tot lid aangenomen te worden, zou men zich moeten onderwerpen aan een onderzoek van eene commissie van 5 leden naar de vereischte bekwaamheden. Hierdoor hoopte spreker op den duur tegemoet te komen aan het doel der Vereeniging, die men vóór twee jaar trachtte te stichten, waarbij men, evenals in Engeland, slechts als lid werd toegelaten na behoorlijk afgelegd examen, doch waarvan de commissie in haar werk is blijven steken.

Op den duur wordt hiervan heil verwacht, daar het toch tot de onmogelijkheden behoort gevestigde architecten aan een dusdanig onderzoek te onderwerpen.

De bond zou haar hoofdbestuur en afdeelingen hebben, evenals dit bij de Maatsch. t. b. d. B. reeds bestaat.

Daar bij de vergelijking der verschillende vereenigingen gebleken was, dat A. et A. in den meest rooskleurigen toestand verkeert, vermeende spreker dat het genootschap zeer goed in deze richting de eerste stappen zou kunnen doen en een voorstel zou kunnen indienen, omdat van de verdraaking, zijn eigen positie te willen verbeteren, geen sprake kan zijn. Door het mislukken van de pogingen zal geen schade geleden worden.

Het debat, dat volgde, gaf tot geen besluit aanleiding; men bleek zeer veel voor een en ander te voelen, doch ook de groote bezwaren te beseffen.

De heer Van der Sluijs Veer dankte den Voorzitter namens de Vergadering voor zijne bijdrage, waarna de bijeenkomst werd gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. In de op Donderdagavond gehouden vergadering van het departement 's-Gravenhage der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid, werd door den voorzitter, den heer J. F. W. Conrad, met eenige hartelijke woorden, aan den ingenieur J. van Heura de groote gouden medaille met diploma en daaraan verbonden gratificatie van f 350 uitgereikt voor de bekroonde prijsvraag tot het verkrijgen van electrische kracht door windmolens.

De heer Van Heura bedankte voor de hem te beurt gevallen onderscheiding en bracht hulde aan de jury voor de ruime en loyale wijze waarop zij haar taak heeft opgevat.

De verhandeling over evengenoemd onderwerp zal in druk verschijnen.

— Van de hand van den heer H. C. Bosscha, komt in de „Verhandelingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 1895—1896" eene mededeeling voor betreffende Wybe Adam van Harlingen, een Nederlandsch ingenieur der XVIIe eeuw, die lange jaren in dienst der stad Dantzig geweest is. Daaruit blijkt o. a. dat de kabelluchtbaan, wier uitvinding men tot heden toeschreef aan Freiherr Franz v. Dräcker, die er in 1861 een in Duitschland, en aan Hodgson, die er in 1867 in gewijzigden vorm een in Engeland bouwde, reeds in 1644 tot vervoer van grond te Dantzig werd gebruikt, welk werk was ontworpen door gemelden Wybe Adam. Het artikel, door de reproductie van eene oude kopergravure toegelicht, is de lezing overwaard.

— In den ouderdom van bijna 83 jaren is hier-ter-stede overleden de heer W. C. A. Staring, oud-hoofddirecteur van de Rijkstelegraaf, een zeldzaam, wiens naam onafscheidelijk is verbonden aan de inrichting der telegraphie hier-te-lande.

Amsterdam. Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft een adres gericht tot de Tweede Kamer tot ondersteuning van het bekende voorstel op art. 104 der Staatsbegrooting.

Schijnt de aangevraagde post van *f* 1000 van weinig beteekenis, zij is, zooals zij wordt toegelicht, toch van veel beteekenis in hare gevolgen.

Immers, daarbij „wordt bij het verleenen der gevraagde som aan de afd. K. en W. niet alleen opgedragen het maken van een restauratieplan, maar dan wordt, als tot eene herstelling der bovenvermelde gebouwen wordt besloten, tevens geprejudicieerd op de beslissing, aan wie de leiding dier herstellingswerken zal worden toevertrouwd.

„De kans is groot, dat alsdan de beoordeeling en goedkeuring van het plan ook aan de afd. K. en W. zullen verblijven, en dat bij eventueele beslissing omtrent de aanhangige vraag of de gezegde zalen zullen worden gerestaureerd, ook de leiding en de uitvoering van het restauratieplan stilzwijgend aan de afd. K. en W. zullen worden opgedragen. En uit de geschiedenis der afd. K. en W. van de laatste 15 jaren is dan reeds nu gemakkelijk af te leiden door wie en op welke wijze die restauratiewerken zullen geschieden.

„Het hoofdbestuur acht het tijdstip gekomen uwe hooge vergadering er met den meesten ernst op te wijzen, dat het een dringende eisch is om bij herstellingen van historische monumenten, in casu de gezegde zalen, een anderen dan den tot nu toe gevolgden weg bij de afd. K. en W. in te slaan.

„Immers het beginsel, thans terecht elders gehuldigd, alleen het bestaande in stand te houden en daarbij geen geheel nieuwe kostbare toevoegsels te maken, is bij meerdere der restauratiewerken, die onder de leiding der afd. K. en W. hebben plaats gevonden, geheel uit het oog verloren.

„De bestaande vicieuse toestand is een gevolg van de opheffing in 1879 der Commissie van Rijksadviseurs, zonder daarvoor iets anders in de plaats te stellen.

„Want de werkkring van den referendaris der afd. K. en W. als secretaris dier Commissie, in overleg met zijne medeleden werkzaam, was, in zake restauratie van geschiedkundige monumenten, goed geregeld; maar bij de opheffing dier Commissie is, in den persoon van den referendaris haar voormalige secretaris blijven voortleven en voortwerken en daardoor feitelijk sedert tal van jaren alleen bekleed met den invloed en de macht, die aan de gehoele Commissie was verleend. Dat het voortduren van den hier in het licht gestelden toestand geduurende zoovele jaren minder gewenschte verhoudingen moest in het leven roepen, ligt voor de hand.

„Het hoofdbestuur voornoemd (1) acht zich op grond van bovenvermelde overwegingen, en krachtens het doel van zijne Vereeniging, verplicht, met den meesten ernst er bij uwe hooge vergadering op aan te dringen:

„om uwe medewerking te onthouden aan elken maatregel, die er toe zou kunnen leiden, dat onder de tegenwoordige omstandigheden nog meerdere historische gebouwen worden gebracht onder het beheer van het departement van B. Z., afd. K. en W. zich hiervoor gelden toe te staan, alvorens de gewraakte toestand afdoende is geregeld en verbeterd."

— Het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche patroons „Bouw" heeft een adres gericht aan den Minister van Waterstaat, waarin het verzoekt te bepalen:

1°. dat bij aanbesteding van rijkswerken, behalve de bestaande persoonlijke borgstelling, daarenboven als borgtocht door den aannemer eene som gestort moet worden, gelijkstaande met, zooals b.v. dit in België en Frankrijk geschiedt, $^1/_{20}$ gedeelte der aannemsom, welk bedrag alleen mag dienen tot meerdere zekerheid voor de nakoming der verplichtingen tegenover onder-aannemers en leveranciers van het betreffende werk, en niet zal worden teruggegeven dan 3 maanden na de uitbetaling van den termijn voor le oplevering bepaald;

2°. dat, in plaats van de uitvoering van rijkswerken bij internationale mededinging toe te wijzen aan den minsten inschrijver zonder eenige andere bepaling, ter vergelijking der inschrijving van Nederlandsche en buitenlandsche fabrikanten, die van laatstgenoemden met b.v. 5 percent van het bedrag dier inschrijving worde verhoogd.

— Onlangs is eene Vereeniging van Nederlandsche scheikalkfabrikanten tot stand gekomen. Deze vereeniging, welke de koninklijke goedkeuring op hare statuten zal aanvragen, stelt zich ten doel de behartiging van de onderlinge belangen der Nederlandsche scheikalkfabrikanten, het bevorderen daarvan bij de regeering, provinciale-, gemeentebesturen e. a., de bevordering van de ontwikkeling der scheikalk-industrie in Nederland.

Staande de vergadering traden reeds verscheidene fabrikanten tot den bond toe, terwijl nog van velen toezegging om lid te worden is ingekomen. Het voorloopig bestuur bestaat uit de heeren: B. Berends Bzn. te Dedemsvaart, R. J. Feenstra te Sneek, J. M. van Houten, lid der firma Van Houten en Zillesen, te Leiden, A. N. de Lint te Delft, M. Mees te Groningen, G. Schutte J.Fzn. te Amsterdam, P. van de Wallen te Amsterdam en Van de Wallen en Co. te Rotterdam.

Leeuwarden. Belangstellenden in het houden eener tentoonstelling van voorwerpen van nijverheid, land- en tuinbouw en veeteelt, in den zomer van 1896, hebben eene vergadering gehouden. Uit de mededeelingen van den heer W. H. Nederhoed, die het initiatief voor de zaak had genomen en door wien de vergadering werd geleid, bleek, dat voorshands de deelneming in het waarborgfonds zeer bevredigend was, daar reeds voor *f* 4000 van de noodige *f* 10.000 was ingeschreven. Er zou nu ook een beroep worden gedaan op vereenigingen hier-ter-stede, van wie belangstelling in de onderneming was te verwachten, zoomede op het gewestelijk en op het gemeentebestuur.

Haarlem. In het Museum van kunstnijverheid zal tegen 15 Januari eene nationale tentoonstelling gehouden worden van ontwerpen, teekeningen, photographieën en modellen behoorende tot het gebied der decoratieve kunsten en der kunsten toegepast op de verschillende werken der ambachtsnijverheid, waartoe de medewerking van verschillende artisten wordt ingeroepen.

Nadere inlichtingen worden verstrekt door den conservator, den heer E. von Saher, te Haarlem.

Heusden. De Gemeenteraad besloot tot aanleg eener drinkwaterleiding, overeenkomstig de door den heer *J.* Schotel, ingenieur te Rotterdam, ontworpen plannen. De Maatschappij tot waterverschaffing (fabrikanten-vereeniging) waarborgt voor den tijd van 15 jaren aan de gemeente een jaarlijksche ontvangst van *f* 4895, gedurende welk tijdvak de gemeente aan die Maatschappij opdraagt het oppompen, zuiveren en opvoeren van het gezuiverde water in het hoogreservoir.

— Aflevering 11 van *De Natuur* (uitg. van J. G. Broese te Utrecht) bevat: Natuurlijke vijanden van de sprinkhanen, door Dr. H. J. Calkoen. — Over de middelen om spreukklanken in blijvende teekens weder te geven, door Dr. J. D. Boeke. — De sterren kunde in Chaldaea, door R. E. de Haan. — De boomrat van Java en Sumatra, door Dr. J. E. Rombouts. — Een wedstrijd van automobiele rijtuigen in Frankrijk, door Dr. A. van Heemskeler. — Wisselingen in vorm en functie bij de bacteriën, door Dr. R. G. Rijkens. — Korte mededeelingen. — Sterrenkundige opgaven en mededeelingen, door Dr. E. F. van de Sande Bakhuijzen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

PERSONALIA.

— Bij kon. besluit is benoemd tot directeur van het Nederlandsch Museum van geschiedenis en kunst, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, thans onder-directeur van dat Museum.

— In Ned.-Indië is bij den waterstaat en 's lands B. O. W.:

Toegevoegd: aan den chef der werken en opnemingen aan de Solosrivier, de architect 1e kl. H. G. Stal, thans werkzaam in Medioen.

benoemd tot architect 1e kl. A. Verburgh, thans 2e kl.;

verplaatst in de residentie Amboina naar Wahaai de opz. 3e kl. J. A. den Hartog.

— Bij kon. besluit is, met ingang van 1 December a. s., bij den Rijkswaterstaat benoemd tot opz. 4de kl. J. H. Mus, te Den Helder, en zijn bevorderd tot opz. 1e kl. J. P. van Balgooy, thans 2de kl.; tot opz. 2e kl. A. van Blesio, thans 3e kl., en tot opz. 3e kl. P. R. Kok, thans 4e kl.

— Het diploma voor geëxamineerd en beëdigd landmeter volgens de kon. besluiten van 28 Juli 1865 en 30 Juni 1882 werd aan den heer P. J. F. Kater uitgereikt, den eenigen kandidaat, die zich aan het in het begin dezer maand gehouden examen onderwierp.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Adjunct-directeur aan de gemeente-gasfabriek te Stad-Almelo. Adres vóór 27 Nov. aan den directeur W. K. N. Geerling.

— Bouwkundig teekenaar. Adres den arch. J. P. Hazes te Groningen. (*Zie advert.*)

(1) Het lid, de heer C. H. Peters, heeft verklaard zich niet met het adres te kunnen vereenigen.

De eenige ware Haeusler'sche Vulkaan- of

HOUTCEMENTEN DAKBEDEKKING.

DE EENVOUDIGSTE, SOLIEDSTE, DUURZAAMSTE EN GOEDKOOPSTE DAKBEDEKKING.

Niet te verwarren met Asphalt, Teerpapieren dakbedekking, met dakpek, daklak en welke zwarte smeer ook besmeerd.

WAT IS HOUTCEMENT?

Deze vraag is tot nog toe door niemand opgelost. Meerdere voorname Fabrieksanten van Asphalt, Teerpapier enz., die zoogenaamd **Houtcement** fabriceeren, verklaren zelf in hunne Brochure, niet te weten waarom het Houtcement genoemd wordt, maar dat die benaming daaraan gegeven wordt in navolging van den uitvinder, CARL SAMUEL HAEUSLER.

De Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking, die voor 55 jaren is uitgevonden door **CARL SAMUEL HAEUSLER te Hirschberg in Silezië**, is dan ook altijd nog een geheim en is niet ongemasker kunnen worden, er zal dan ook geen eerlijke en achtenswaardige specialiteit in de scheikunde beweren de gehoele samenstelling te hebben gevonden. **Deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking** heeft dan ook geduremde die 55 jaren door hare deugdzaamheid, solliditeit en duurzaamheid eene wereldbevoemdheid verkregen. Zij is op 49 tentoonstellingen met zilver, goud en in 1890 op de militaire tentoonstelling te Keulen en verder op meerdere tentoonstellingen bij vele concurrentie, met de **hoogste onderscheiding**, het **eerediploma**, vereerd geworden, is in 7 landen goedtroieerd; de firma van 5 boven hofleverancier en de uitvinder door den Koning van Pruisen vereerd met de Roode Adelaarsorde, IVe klasse. Deze **Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking** is dan ook de soliedste, duurzaamste, voordeeligste, aangenaamste en goedkoopste **dakbedekking**, die boven alle andere dakbedekkingen aan alle eischen van eene solide dakbedekking voldoet. Zij wordt door den ondergeteekende geheel naar het systeem van den uitvinder CARL SAMUEL HAEUSLER en wel heel eenvoudig gelegd, door 4 lagen of vellen extra daarvoor vervaardigd en goedtroieerd prima hennep dakpapier, met Haeuslersche Vulkaan- of Houtcement op elkander te verbinden en te dekken, en zoo in verband te leggen, dat de gehoele bedekking, hoe groot de oppervlakte van het dakbeschot of de te bedekken oppervlakte ook moge zijn, daarop vrij aan een stuk zonder naad of bespijkering komt te liggen, en het dakbeschot dan ook zich zetten en trekken kan zonder met de dakbedekking iets gemeens te hebben en blijft dan ook daartusschen een **luchtstroom** bestaan. **Deze HAEUSLERSCHE Vulkaan- of Houtcementen bedekking** behoeft dan ook geene verdere versterking van veel minder materiaal, zooals asphalt- en teerpapier, wat de dakbedekking onnoodig bezwaart, daarbij nadeelig voor het dakbeschot is en hetzelve spoedig doet verstikken. De Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking, goed uitgevoerd, behoeft nooit eenige reparatie, wanneer niet met moedwil of door onvoorzichtigheid daaraan wordt stuk gemaakt. Zij is volstrekt water-, sneeuw- en luchtdicht, is bederfwerend en zijn daarmede voorzien keldersgemaakt, zoosterreins droog gelegd enz.; zij wordt zoo hard als metaal, blijft toch elastisch en taai als zoollleder, is brandvrij, trekt den bliksem niet aan, het is daaronder des zomers koel en des winters warm, bij regen, wind en hagel maakt het geen geraas en is het onder deze dakbedekking goed en rustig wonen. De dakbedekking is bogaanbaar en sterk, zoodat men daarop vele nuttige en aangename bezigheden kan ten uitvoer brengen, ook in schoone landstreken en aan zeestranden kan dezelve tot belvedère dienen en kunnen ook tuinen daarop worden aangelegd, zooals er dan ook reeds vele bestaan. Het water van deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking afkomende, is zuiver gefiltreerd drinkwater. Op bruggen onder de bestrating tot beveiliging van hout en ijzer voor vocht wordt het veel gebezigd.

Sedert 16 jaren is deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking door de ondergeteekenden hier te lande ingevoerd en met groot succes geëxploiteerd en zijn daarmede ruim 5000 daken gedekt; het is dan ook alleen de Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking die in 16 jaren ook hier te lande hare solliditeit enz. heeft bewezen en haar ouden roem heeft gehandhaafd en dan ook alleen aanleiding tot een algemeen gebruik en wel door het geheele Rijk heeft gegeven, waarvan vele attesten getuigen en wordt dezelve dan ook door voorname specialiteiten in de bouwkunde, die prijs stellen op solied en duurzaam werk, uit ondervinding aanbevolen en voorgeschreven.

Dat deze Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen dakbedekking heeren zink- en loodwerkers niet aangenaam is en zij gaarne zouden zien die spoedig in miscrediet gemaakt, is ligt te begrijpen. Opdat dit doel niet worde bereikt, wordt men wel gewaarschuwd voor alle zwarte kleverige massa's van Asphalt-Koolteerdistilleerderijen en Teerpapierfabrieken enz. afkomstig, die men in navolging van den Uitvinder Haeusler ook maar Houtcement noemt, wat het niet is, en gelieve men de Teer-, Asphalt of zoogenaamde Houtcementdaken niet met de Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking te verwarren, daar die zoogenaamde Houtcementen dakbedekkingen niet het minste daarmede in vergelijk kunnen komen. Men tracht lieden te misleiden door met vele drogredenen voorstellingen van bezittende oetroisen van Oost enrijk-Hongarije en Saksen, die zij niet hebben, alsmede vergelijkende Analysen, waaruit men weglaat de verklaring van den professor, waarbij die zegt te moeten afzien van alle bestanddeelen te kunnen opgeven. Ook annonceert men (z. g. Haeusler Houtcement) echte Houtcement, Houtcementen onder verschillende merkes, ja zelfs Haeuslersche Houtcement en men weet niet eens wat Houtcement is. De eenvoudige Haeuslersche Vulkaan- of Houtcement Dakbedekking, die een 55-jarigen roem achter zich heeft, moet men nog bewijzen wat daaraan mankeert, doch geen van alle zoogenaamde **Houtcementen** dakbedekkingen met de ware Haeuslersche Vulkaan- of Houtcementen Dakbedekking in vergelijk komen; op het gezicht is het niet te beoordeelen, maar na 1 à 2 jaar liggens onderzoeke en vergelijke men maar het materiaal en zal de ondervinding het groot verschil doen blijken. Het **Haeuslersche Vulkaan- of Houtcement** kan op het gezicht bij andere zwarte, kleverige massa's niet beoordeeld worden. Het is een artikel van vertrouwen, wat op een 55-jarige ondervinding gegrond is en van wiens deugdzaamheid en solliditeit in de laatste 16 jaren hier te lande ook maar al te goed bewijzen zijn geleverd. Men late zich dan ook niet door een klein verschil in prijs verblinden, daar toch aan een soliede huis een goede dakbedekking het voornaamste gedeelte is. Stel eens, dat het verschil in prijs voor eene oppervlakte van 100 M. twintig gulden is, wie wil zich daarvoor aan een twijfelachtig materiaal wagen? Vele eigenaren en kooperes van huizen zijn dan ook door de op hunne huizen aangebrachte zoogenaamde Houtcementen dakbedekking zeer gedupeerd en teleurgesteld geworden, daar door de ondergeteekenden reeds vele zoogenaamde Houtcementen dakbedekkingen door hunne niet-deugdzaamheid zijn afgenomen moeten worden en met de ware Haeuslersche Houtcementen dakbedekking zijn vernieuwd

De ondergeteekenden bevelen de echte Haeuslersche Houtcement Dakbedekking dan wel ten zeerste aan, daar die door hen onder garantie zeer spoedig en goedkoop wordt gelegd. Ter voorkoming van bedrog gelieve men wel op het handelsmerk, etiketten en nummers, die zich op de vaten moeten bevinden, te letten.

De benoodigde zinkwerken worden daarbij ook geleverd.

De Generaal-vertegenwoordigers der eenige ware HAEUSLERSCHE HOUTCEMENT DAKBEDEKKINGEN voor Nederland en Koloniën:

J. A. SMITS & ZOON. Weesperzijde 6. Amsterdam.

Verder houden zij zich aanbevolen voor het leveren van ASPHALT- en TEERDAKPAPIER tot concurreerende prijzen, alsook voor kleverige massa, Dakpik, Daklak, Carbolineum, Asphalt etc. etc., enkele en dubbele ASPHALT- en TEERDAKPAPIEREN DEKKING, wat geen Houtcement is, doch toch tijdelijk een geruimen tijd kan duren.

3 Nieuwe en 1 gebruikte AMERIKAANSCHE Veiligheidsgeldladen,

voor oningewijden niet te openen, worden zeer voordeelig ter overname aangeboden. Brieven fr. lett. WC, Bureau „*De Opmerker*".

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

AANBESTEDING.

De architecte J. A. VAN DONGEN zal voor den heer **A. W. DEN DOOP** op **Zaterdag 7 Dec.**, des voormiddags ten 11 ure, in het koffiehuis van den Heer *Kersthout*, in het openbaar

AANBESTEDEN:

Het afbreken en opnieuw opbouwen van genoemd pand, gelegen Hoek van Coothplein — Ginnekenstraat, Wijk B. No. 135, te Breda.

Bestek en teekeningen liggen van af Vrijdag, 29 Nov., in loco ter inzage.

Aanwijzing op Maandag 2 Dec., des voormiddags ten 10 ure.

Inlichtingen geeft genoemde architecte.

AANBESTEDING.

Op **Dinsdag 26 November 1895**, des namiddags één uur, zal in het koffiehuis van den Heer A. PAAUWEN, aan de Markt te *Lobith*, voor rekening van den Heer A. NIEUWKAMP, Mr. Smid te *Arnhem*,

WORDEN AANBESTEED:

Het afbreken van eene Woning aan den Dijk te Lobith, en het daar ter plaatse bouwen van een Woon-, Winkel-, en Koffiehuis met Souterrain.

Bestekken en teekeningen zijn à *f* 1.— per stel te verkrijgen bij den Heer A. NIEUWKAMP voornoemd, en bij den Heer A. J. TEN VELDE, Winkelier te Lobith.

Inlichtingen worden gegeven door den Architect B. J. WICHERS te *Lobith*.

TEEKENAAR.

GEVRAAGD direct een **Bouwkundig Teekenaar**. Franco brieven met condities aan het adres van J. P. HAZEU, Architect te *Groningen*.

STOOMTIMMER-HOUTWOL-FABRIEK,
DIJKERMAN & BUIJZERD, Breda.
SPECIALITEIT in **verplaatsbare Houten woonhuizen, Directiekeeten, Ziekenbarakken** en **Tuinkoepels.**

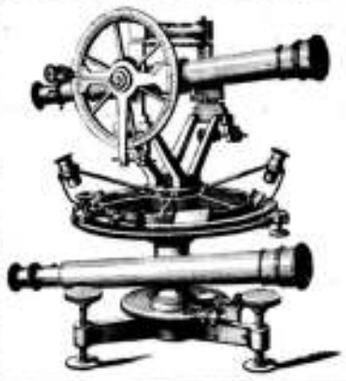

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN **WATERPAS- HOEKMEET-** EN ANDERE **INSTRUMENTEN,** voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren **Peilschalen.**

WEEGWERKTUIGEN.

MARTIN & Co.,

Achter Oosteinde 2—4, bij het Paleis voor Volksvlijt AMSTERDAM.

Groothandel in Bouwstoffen.

Eenig adres van TERRA COTTA en CEMENTSTEENEN BOUW-ORNAMENTEN en TUINSIERADEN, ook volgens teekeningen. (3)

INDISCHE HOUTSOORTEN.

Nederlandsch-Indische Houtsoorten, geschikt voor waterbouwwerken en scheepsbouw, spoorwegwagons, blokken ter bestrating etc. — Proeven staan op aanvrage ten dienste.

Nadere inlichtingen verstrekt **HET TECHNISCH BUREAU V. d. Duinstraat 103. 's-Gravenhage- A. Ph. v. d. Ploeg, Civ.-Ingenieur.**

H. J. WESSELS.

O.-Z. Voorburgwal 128. Amsterdam.

Calif. Redwood. Geheel trekvrij. Mahoni qualiteit, geheel gaaf. Uitstekend voor buitendeuren, Machiebekleeding en Scheepsbetimmeringen. (2)

Rapenburg 29. FOLKERS & Co. Amsterdam.

DIRECTE AANVOER van **Portland Cement**. Merk: *Knight Bevan & Sturge*. Merk: *Dijckerhoff & Söhne*.

DRIJF-, MOS- EN METSELSTEENEN.

ENGELSCHE, DUITSCHE, FRANSCHE en HOLLANDSCHE **TROTTOIR-, VLOER- en WANDTEGELS,** in verschillende dessins.

Dakpapier, Asphalt en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM, middel tegen het rotten van Hout en Touw, tegen zwamvorming enz.

L. H. KURPERSHOEK,

Cement- en Kunst-zandsteenfabriek,

ROTTERDAM, ZWAANSHALS 20.

Riolen, Buizen, Putten en Kolken, Vloeren, Gewelven, Traptreden enz.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°48 ZATERDAG, 30 Nov. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het lewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15

BERICHT.

Exemplaren van dit nommer met bijhoorende plaat zijn tegen vooruitbetaling van **vijf-en-twintig cent** verkrijgbaar bij den Boekhandelaar J. H. DE WIT, Utrechtsche straat 54, *Amsterdam*, en aan het Bureau van het blad, Van Bylandtstraat 116 te *'s-Gravenhage*.

Met primo Januari a. s. vangt de 31ste jaargang van *De Opmerker* aan.

Zij, die zich thans abonneeren, ontvangen de tot dien datum verschijnende nommers gratis.

Abonnementen en proefnommers gelieve men aan te vragen aan de Administratie van *De Opmerker* Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

De abonnementsprijs bedraagt slechts **vijf gulden per jaargang**, waarover in *twee* termijnen, op 1 April en 1 October, beschikt wordt.

De Administratie.

DE OVERBRUGGING VAN HET IJ VOOR AMSTERDAM.

(*Met eene plaat.*)

Het kan geene verwondering baren, dat nu reeds plannen geopperd worden om het kroningsfeest van Koningin Wilhelmina in het jaar 1898 op waardige wijze te vieren en het denkbeeld, om daaraan eene tentoonstelling op en over het IJ te verbinden, tevens oorzaak is, dat het vraagstuk van de overbrugging van het IJ weder wordt ter sprake gebracht.

De *Amsterdamsche Courant* van 11 October j.l. behelsde de mededeeling, dat hare redactie zich tot eenige bevoegde waterbouwkundigen had gewend met de vraag: „of het nog mogelijk zou zijn in den tijd van $2^1/_2$ jaar een brug over het IJ te bouwen en voor het verkeer open te stellen." Het lag voor de hand dat de antwoorden niet anders dan zeer vaag konden luiden, daar gegevens omtrent plaats en hoogte van overbrugging geheel ontbraken.

Al werd de zaak, door het stellen van bovengenoemde vraag, geen stap nader tot hare oplossing gebracht, had toch het ter sprake brengen van de overbrugging ten gevolge, dat de aandacht daarop gevestigd werd. Wij kwamen dan ook tot de overtuiging, dat het werkelijk tijd wordt de mogelijkheid van den bouw eener brug over het IJ te onderzoeken en dit te meer, daar het eigenlijk alleen van het project zelf afhangt of de overbrugging al dan niet kan worden aanbevolen.

Amsterdam heeft zich in de laatste tientallen van jaren belangrijk uitgebreid en wel — bij gemis van eene overbrugging over het IJ — uitsluitend langs den omtrek van de vroegere singelgrachten, waardoor de stad als het ware bekneld ligt tusschen de aanliggende gemeenten en de verbindingen tusschen de oude en de nieuwe stad niet dan op gebrekkige wijze konden gemaakt worden.

Verhoudingsgewijze heeft de gemeente Amsterdam de meeste bezittingen aan de overzijde van het IJ (1), zoodat eene overbrugging haar groote voordeelen zou aanbrengen; eene belangrijke oppervlakte weiland zou daardoor in bouwterrein herschapen worden. Maar er is meer; wien is het niet bekend hoe moeilijk, ja bijna onmogelijk het is om in Amsterdam een behoorlijk fabrieksterrein van eenige uitgebreidheid te vinden, dat aan een diep vaarwater en behoorlijke wegen gelegen is, vooral wanneer daarvoor geen buitengewoon hooge prijs mag besteed worden? En over welke uitgebreidheid uitnemend geschikt bouwterrein voor fabrieken en handelsterrein kan de gemeente

(1) In de Raadsvergadering van 28 October 1893 noemde de heer Mr. Van Nierop hiervoor 800 hektare.

Amsterdam beschikken, als de overbrugging tot stand is gekomen? Die terreinen, welke voor het oogenblik geringe waarde hebben, zijn als het ware voor fabrieken en handelsinrichtingen aangewezen; zij liggen aan een flink vaarwater, kunnen op hoogst eenvoudige wijze aan een net van wegen en kanalen worden aangesloten en tot betrekkelijk lage prijzen worden verkocht, terwijl de gemeente daaruit toch prachtige winsten kan trekken. Alles te zamen vattende, komt men tot de gevolgtrekking dat de overbrugging van het IJ gelegenheid geeft aan tal van industrieele ondernemingen om zich te vestigen of wel uit te breiden.

Bovendien zou de gemeente daardoor het middel in de hand hebben om bepaalde wijken voor de oprichting van fabrieken aan te wijzen, waardoor de klachten der eigenaars van belendende perceelen bij de oprichting van fabrieken in de oude stad voorkomen zouden worden.

Ook de bouw van arbeiderswoningen aan de overzijde van het IJ verdient aanbeveling; thans ligt het meerendeel daarvan zoo afgelegen, dat de afstand tot het middelpunt der stad veel grooter is dan bij de oprichting aan de overzijde van het IJ het geval zou zijn. Bovendien bevordert de minkostbaarheid van het terrein den bouw van ruimer en gezonder woningen.

De bestaande geïsoleerde toestand van de overzijde van het IJ is oorzaak, dat tot heden daar geen aanvang werd gemaakt met de exploitatie van de terreinen en dit te minder, daar de aanleg van den spoorweg tusschen het IJ en Amsterdam de isolatie nog heeft vermeerderd.

Eene gerieflijke brug-communicatie van Amsterdam met de overzijde van het IJ, zoowel bij winter als bij zomer, zou eene belangrijke verbetering tot stand brengen, den ondernemingsgeest prikkelen en eene ontwikkeling in het leven roepen, eener groote koopstad waardig.

De scheepvaart zal ongetwijfeld tegen elke overbrugging van het IJ bezwaren opperen en wellicht de verwezenlijking van dit denkbeeld trachten te verijdelen, maar men verlieze niet uit het oog, dat door haar *wegens* bruggen worden begeerd en dat ze toch gebouwd werden, als zij voor andere doeleinden gebiedend noodzakelijk waren.

Het feit dat in ons waterland, waar de scheepvaart toch in eere gehouden wordt, bruggen tot over de grootste kanalen geslagen zijn, strekt daarvan ten bewijze.

Evenals in vele zaken, waarbij uiteenloopende belangen in het spel zijn, moet alles nauwlettend overwogen en slechts na rijp beraad de beslissing genomen worden.

De wijze, waarop aan de bezwaren tegemoet gekomen en moeilijkheden vermeden kunnen worden, geeft den doorslag en de ondervinding, in de laatste jaren bij den belangrijken bruggenbouw hier-te-lande opgedaan, kan daarbij geraadpleegd worden.

Voor Amsterdam is het wenschelijk de beide oevers van het IJ door een gemakkelijke communicatie bij zomer en winter te verbinden, en al mocht de uitvoering, om welke reden dan ook, voor het oogenblik nog niet tot stand komen, men kan zich verzekerd houden, dat het nu of later als gebiedend noodzakelijk geschieden zal. In zoo verre is een studie over dit onderwerp onze aandacht ten volle waard.

Vóór alles moet naar een practisch bruikbare en economische oplossing gestreefd worden; er moet getracht worden de bezwaren tot een minimum te herleiden en dit te meer, daar de wenschelijkheid der overbrugging door het ontwerp zelf beheerscht wordt.

Vestigen wij in de eerste plaats de aandacht op de *hoogte* van de brug, dan ligt het voor de hand dat een vaste overbrugging, waaronder alle verkeer ongestoord kan plaats vinden, de meest gewenschte toestand voor de scheepvaart is. Om dit doel te bereiken zou de vrije ruimte onder de brug moeten overeenkomen met het maximum der hoogte van de schepen, en als men daarbij rekening houdt met de omstandigheid, dat de schepen hoe langer hoe hooger worden en dat in dit jaar een vijf-mastschip (Potosi) van zelfs zestig meter hoogte te Geestemünde gebouwd werd (1), dan zou de onderkant der overbrugging op 60 M. boven hoogwater moeten worden bepaald.

Eene vrije ruimte van 60 M. boven de hoogwaterlijn is niet te verkrijgen; als men de helling van 60 M. aanleg op 1 M. hoogte aanneemt, dan vordert de oprit door de stad eene lengte van 60 × 60 = 3600 M., dat met gewone middelen niet te bereiken is.

Voor de doorvaart van tjalken of binnenlandsche zeilschepen zou een hoogte van minstens 20 M. kunnen volstaan, maar de oprit zou dan toch nog de lengte van 20 × 60 = 1200 M. verkrijgen. Dit is evenmin met gewone middelen verkrijgbaar en zelfs, als men daarin slaagde, zouden beweegbare vakken voor de groote zeeschepen niet gemist kunnen worden.

De doorvaart voor mastlooze schepen onder de vaste brug over de Maas te Rotterdam heeft eene vrije hoogte van 5 M. boven gewoon hoogwater.

Nu is het een feit dat de toestand verbetert, naarmate men de hoogte onder de brug vergroot, zoodat wij, ook in verband met den nader te noemen overgang over het terrein van den bestaanden spoorweg, de vrije hoogte van de overbrugging op 11½ M. boven water aanbevelen. De oprit verkrijgt alsdan de lengte van 550 M. en bij beschouwing van den plattegrond van Amsterdam zal men moeten erkennen, dat deze maat niet grooter genomen kan worden.

Daarbij komt, dat het geen doel zou treffen een reusachtig duur plan voor de overbrugging van het IJ aan te bevelen; wel is waar zou eene hooge overbrugging door de scheepvaart begeerd worden, maar de daarbij onmisbare hellingen zouden voor de circulatie van voertuigen en voetgangers onoverkomelijke bezwaren geven. De kosten, aan de hooge overbrugging verbonden, zouden daarenboven financieele moeilijkheden veroorzaken.

Wordt de overbrugging op 11½ M. boven water gelegd, dan is het noodig eene flinke beweegbare brug voor de groote zeeschepen en een tweede van geringere afmeting voor de kleine vaart te maken en beiden over groote lengten door remmingwerken te beveiligen, in voege als dit bij de spoorwegbruggen over het Noordzeekanaal en het Noord-Hollandsche kanaal is toegepast. Neemt men hierbij in aanmerking dat de schepen, die door de beweegbare bruggen passeeren, óf zelf stoomvermogen hebben óf door stoombooten worden gesleept, dan is het gevaar van aanvaring uiterst gering.

Algemeen ontwerp van de brug.

De toegang tot de brug is aan de stadszijde ontworpen ongeveer halverwege het Damrak op 250 meter afstand van den achtergevel van de bestaande Beurs, zijnde het *uiterste* uitgangspunt in de stad. Die toe-

(1) De booten van de Stoomvaart-maatschappij „Nederland" zijn 40 M. hoog.

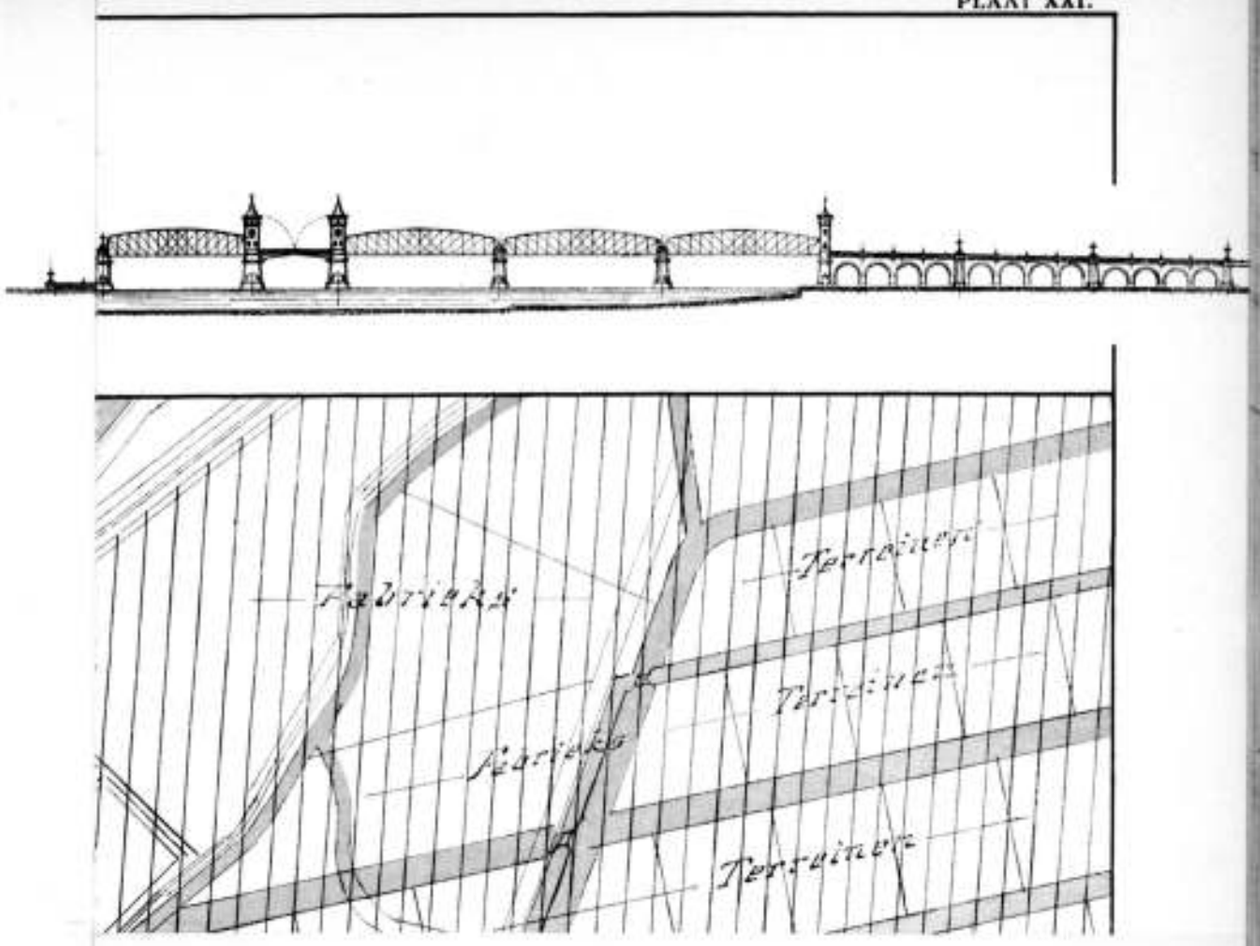

Ontwerp van een Brug over het IJ

Algemeen Zijaanzicht

Situatie

Noord-Hollandsch-Kanaal
Prinses Wilhelmina sluis
Koningin Wilhelmina sluis
Spoorweg Terrein
Hel Y
De Ruiter Kade
Centraal Personen station
Stationsplein
Singel
Damrak
Nieuwe Zijds Voorburgwal
Oude Zijds Voorburgwal
Gelderschekade
Zeedijk
Zeedijk
Zeedijk

gangsweg stijgt onder eene doorloopende helling van 60 op 1 in rechte richting door het Damrak met eene ombuiging langs de Prins-Hendrikkade naar den oostelijken doorgang van den Staatsspoorweg, alwaar de onderkant der brug eene hoogte van 10.75 M. + A.P. of wel 11.25 M. boven water heeft verkregen.

De oprit, lang 550 M., heeft een doorgaande breedte van 10 meter met buitenwaarts gelegen voetpaden van 2 M. breedte en is samengesteld uit gemetselde bogen met gewone bestrating, terwijl de ruimten onder de bogen voor passage en ten deele ook voor magazijnen, winkels, enz. bestemd kunnen worden.

Aan het eind van dezen oprit begint de eigenlijke waterpasse overbrugging op 11.25 M. boven water of wel 5 M. boven het spoorwegterrein, zoodat dit verkeer zonder den minsten hinder kan plaats vinden. De overbrugging bestaat achtereenvolgens uit de volgende deelen:

1 overspanning	van	110 M.	110 M.
2 overspanningen	„	50 „	100 „
1 beweegbare brug,	wijd	11 „	11 „
1 overspanning	van	50 „	50 „
1 beweegbare brug	wijd	25 „	25 „
3 overspanningen	van	50 „	150 „
Totale ijzeren overbrugging lang			446 M.

Het eindpenant ligt naast den strekdam aan de Willemssluis en de breedte van de brug zelve komt met die van den oprit overeen.

De brug daalt vervolgens in gebogen strekking met een afrit, geheel overeenkomende met dien aan de stadszijde en eindigende in de Vogelwijkslanden ongeveer ter plaatse van het Koninginnedok, zoodat de totale lengte van de overbrugging met oprit, afrit en penanten ongeveer 1550 M. bedraagt.

Tot vergemakkelijking van het verkeer zijn aan de penanten aan de beide IJ-oevers — alzoo aan beide einden van den metalen bouw — gemakkelijke trappen voor voetgangers ontworpen en bestaat gelegenheid tot het eventueel plaatsen van liften.

Over de geheele lengte der overbrugging zijn twee tramsporen voor personen en licht goederenvervoer aangelegd; voor beweegkracht ten dienste van het tramverkeer en de bascule-bruggen, zoo ook voor de verlichting, kan centraal-electriciteit worden toegepast.

Daar de vrije hoogte onder de bruggen 11 1/4 M. boven water en het minimum van den afstand tusschen de pijlers 50 M. bedraagt, zal de scheepvaart in hare vrijheid van beweging, van de voorgestelde overbrugging weinig last ondervinden.

Bij het bepalen van de richting van den afrit der brug aan de overzijde werd rekening gehouden met de omstandigheid, dat de gemeente Amsterdam alleen in de Vogelwijkslanden meer dan 150 H.A. grond bezit, die als van nature voor handelsinrichtingen en fabrieken zijn aangewezen. De gronden, die voor het oogenblik betrekkelijk geringe waarde vertegenwoordigen, zouden door de voorgestelde brugverbinding en den aanleg van vaarten en wegen, invoege als dit op teekening globaal is aangegeven, tot goede prijzen kunnen worden verkocht, daar ze zoowel te water als te land, en zelfs bij besloten water, zeer gemakkelijk te bereiken zouden zijn.

In verband met dezen aanleg zou een weg over de sluizen Willem I en Willem III tot de overzijde van het Noord-Hollandsch kanaal kunnen worden doorgetrokken, waardoor aansluiting aan de bestaande wegen verkregen wordt.

Begrooting van kosten.

Bij de berekening kan worden vooropgesteld, dat de geheele bruggenbouw geene onteigening van perceelen vordert, waardoor belangrijke kosten vermeden worden. Voor de verdere raming is gebruik gemaakt van verschillende gegevens, in onzen vroegeren werkkring bij den spoorwegbruggenbouw over het Noord-Hollandsch kanaal en het Noordzeekanaal verzameld.

Omschrijving.	Bedrag.
Oprit van het Damrak naar de brug lang 550 meter ad *f* 1600 per M.	*f* 880,000—
Gehouwen steen en orneering van idem	„ 75,000—
Afrit in de Vogelwijkslanden lang 550 meter ad *f* 1600 per M. . .	„ 880,000—
Toelichting: De viaduct van den spoorweg in de Houttuinen te Amsterdam is lang 500 meter en heeft gekost f 793,000.—, of f 1600 per M.	
10 Brugpijlers in het IJ, te maken op een ingebaggerden ijzeren ring met betonvulling, evenals die van de brug over het Noordzee-kanaal aan den Hem, gem. ad *f* 50,000.—	„ 500,000—
Toelichting. De middenpijler van de spoorwegbrug over het Noordzeekanaal aan den Hem heeft gekost f 27,000.— en elk der zijpijlers van id. f 31,000, doch die afmetingen zijn geringer.	
Bovenbouw der bruggen, stel te zamen lang 450 meter, ad *f* 2840 per M.	„ 1,150,200—
Toelichting. De bovenbouw van de brug voor gewoon verkeer over de rivier de Maas te Rotterdam van geheel gelijke doorsnede, is lang 327 meter en heeft gekost f 928,000.—, dus f 2840 per M.	
Bovenbouw voor een dubbele basculebrug, wijd 25 M.	„ 40,000—
Idem voor een dubbele basculebrug wijd 11 M.	„ 30,000—
Remmingwerken voor de 2 beweegbare brug-openingen en de pijlers .	„ 50,000—
Toelichting. De remming- en beveiligingswerken voor de groote brug over het N. Z. kanaal aan den Hem hebben gekost ongeveer f 25,000.—.	
Directie, kosten van uitvoering .	„ 45,000—
	f 3,650,200—
Voor onvoorziene kosten, stel .	„ 149,800—
Begrootingsom. .	*f* 3,800,000—

Wat de financieele uitvoerbaarheid van deze overbrugging betreft, kunnen wij de verklaring afleggen: *primo* dat het geraamde begrootingcijfer o. i. zeker voldoende is en

secundo dat eene waardevermeerdering van 50 cent per centiare voor de 800 H.A., die de gemeente Amsterdam aan de overzijde van het IJ in eigendom

heeft, het geraamde kostenbedrag] van 3.8 millioen gulden vertegenwoordigt.

Bepalen wij ons voorloopig tot de 150 H.A. stadsgrond aan de Vogelwijkslanden en nemen wij daarbij aan, dat voor wegen en kanalen een derde deel verloren gaat, dan blijven 100 H.A. voor verkoop beschikbaar. Die terreinen, welke thans een waarde van 50 cent per centiare (ƒ 5000 per H.A.) hebben, zullen voor ƒ 5 per M² gaarne koopers vinden.

De waardevermeerdering der stadsgronden aan de Vogelwijkslanden op ƒ 4.50 per M². stellende, kan alzoo op ƒ 4,500,000 voor 100 H.A., geschat worden, welk cijfer de kosten van den bruggenbouw reeds verre overschrijdt.

Er moet rekening gehouden worden met de omstandigheid dat genoemde gronden niet in korten tijd kunnen verkocht worden, maar daartegenover staat:

1°. dat de prijs van ƒ 5 per M². al bijzonder laag is gesteld en dat het velen zal aanmoedigen den bouw van arbeiderswoningen te ondernemen, en

2°. dat de gemeente, behalve deze 150 H.A. in de Vogelwijkslanden, aan de overzijde van het IJ nog 650 H.A. bezit, die door de brug mede in waarde zullen rijzen.

Wordt de overbrugging van het IJ reeds door velen als een levensquaestie voor Amsterdam beschouwd, die overtuiging zal zich na deze uiteenzetting van de financieele zijde van het vraagstuk sterker vestigen. Kan de gemeente Amsterdam zoowel handel als industrie goed gelegen terreinen op voordeelige voorwaarden aanbieden, dan zal zich een nieuw leven ontwikkelen en wordt de bloei der hoofdstad bevorderd.

Is de overtuiging doorgedrongen, dat het belang van Amsterdam de overbrugging eischt, dan moeten de bezwaren, die uitsluitend voor de groote vaart bestaan, niet onoverkomelijk worden geacht. Elk groot schip, dat de brug passeert, heeft eigen of hulpstoomvermogen en wordt beveiligd door forsche remmingwerken, waardoor aanvaring voorkomen wordt, terwijl de wiskunstig snelle electrische beweging van de basculebruggen het oponthoud voor de passage tot een minimum van tijd herleidt.

In elk geval is hiermede een ontwerp geleverd, waardoor:

1°. alle bestaande aanlegplaatsen van schepen en stoombooten onveranderd behouden blijven,

2°. het open IJ voor Amsterdam voor de vrije scheepvaartbeweging in wezen blijft,

3°. geene financieele opofferingen worden vereischt,

4°. geene onteigening hoegenaamd noodig is,

en 5°. dadelijke uitvoering mogelijk wordt gemaakt.

Eene combinatie met het spoorwegverkeer over de brug komt ons om verschillende redenen ongewenscht voor en een afzonderlijke spoorwegverbinding over den afsluitdam bij Schellinkwoude zou eventueel meer aanbeveling verdienen.

Nog dient opgemerkt te worden dat de demping van het laatste gedeelte Damrak en van de stationsgrachten, op de teekening aangegeven, geen deel uitmaakt van het eigenlijke plan en dus afzonderlijk beschouwd kan worden. De bouwblokken, die daardoor op het Stationsplein en het Damrak ontstaan, kunnen de dempingskosten ruimschoots dekken, zooals in de brochure „Een nieuw Beursplan, door XX" (in 1892 bij Geb. Rikkers uitgegeven) wordt bewezen en waartoe wij destijds onze technische medewerking hebben verleend.

Amsterdam, Nov. 1895. A. L. VAN GENDT, *Ing.-Architect.*

NOG EENS VEREENIGINGSLEVEN.

In ons nommer van 30 Maart l.l. wijdden wij een artikel aan het bouwkundig vereenigingsleven. Wij wezen er toen op, hoe het der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, al meer dan een halve eeuw oud, tegenwoordig niet naar den vleeze gaat.

Het „bevorderen" der bouw*kunst* scheen ons toe, een ijdel pogen te zijn gebleken. De bevordering van welke kunst dan ook, meenden wij, kan niet het werk zijn van maatschappijen, maar geschiedt slechts door de individueele pogingen van groote *kunstenaars*.

Toch scheen het ons, dat een vereeniging van kunstenaars hare nuttige zijde kon hebben, doordat gezorgd kon worden, dat weduwen en weezen niet geheel zonder middelen achterblijven, door dat lokalen beschikbaar gesteld kunnen worden voor nuttige samenkomsten of gezellig verkeer, doordat den leden de gelegenheid kan gegeven worden, hun werk in ruimer kring bekend te maken.

Een vereeniging van bouwkunstenaars mocht dus, onzes inziens, niet ontbreken, en wij wenschten daarom dat de Maatschappij niet slechts zou voortbestaan, maar dat ook de vereenigingen, die thans als hare concurrenten optreden, in haar boezem mochten worden teruggevoerd.

Zou evenwel deze samensmelting van alles, wat bij elkander hoort, tot stand kunnen komen, dan diende men elkander niet op het veld der *kunst* te ontmoeten. Wie op dat veld zich begeeft, heeft zekere vooringenomenheid, die allicht zijne medearbeiders op den akker van hem vervreemdt.

Als ten zeerste wenschelijk gaven wij toen aan, dat men zich van de kunst zou onthouden en zich uitsluitend zou wijden aan de stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunne medehelpers, een doel, dat zeker in den ruimsten kring zou toegejuicht worden. De naam van Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zou dan kunnen vervallen en door iets anders, duidelijker het doel omschrijvend, kunnen worden vervangen. Wij meenden dat, indien het herboren lichaam zich tot taak stelde, een fonds voor weduwen en weezen bijeen te brengen, een goede honorarium-regeling door te voeren, in brandende vraagstukken van staathuishoudkundigen aard partij te kiezen, een proefstation voor bouwmaterialen op te richten, een arbeidsbeurs voor opzichters en teekenaars in te stellen, enz. enz., zeker geen enkel bouwkundige aan dat streven zijn steun zou willen weigeren. Uitsluitend op het neutrale terrein der stoffelijke belangen zich bewegend, zou men zich de sympathie van velen verzekeren, die nu verre blijven.

Nu, na ruim een half jaar, wordt eene samentrekking der bouwkundige vereenigingen ook betoogd door den Voorzitter der vereeniging Architectura et Amicitia, zooals men in het verslag der laatste bijeenkomst heeft kunnen lezen.

Daar zullen er natuurlijk velen zijn, die reeds dadelijk vragen: „kan er uit Nazareth iets goeds voortkomen?" Deze vraag is echter o. i. een weinig voorbarig. Welke de denkbeelden van den Voorzitter van Architectura zijn, kan pas beoordeeld worden, als men zijn samensmeltingsplan in druk zal zien. Men doet echter verkeerd, het fusie-plan reeds aanstonds te verwerpen, alleen omdat eene bepaalde vereeniging het eerst stappen doet tot verwezenlijking ervan.

Op de verslagen van de vergadering, in dagbladen gegeven, afgaande, schijnt de heer Kromhout vooral de *kunst* op het oog gehad te hebben, toen hij zijn plannen ontvouwde. Dit schijnt ons niet verstandig toe, want het kan niet anders of dit vooropstellen van de kunst moet de concentratie, hoe gewenscht ook, onvermijdelijk doen mislukken. Bepaalt men zich daarentegen tot de bevordering der stoffelijke belangen alleen, neemt men, desnoods, het practische en wetenschappelijke deel der architectuur daarbij, dan is beter resultaat te verwachten.

Kunstenaars willen nu eenmaal strijden, dat is niet anders. Juist door dien strijdlust is het groot aantal vereenigingen, dat in ons land bestaat, geboren.

Bij de ingenieurs, die zich met kunst niet ophouden, bleef de eendracht veel beter bewaard. Bestaan er ook al hier en daar afzonderlijke ingenieursvereenigingen, alles smelt toch harmonisch samen in het bekende Instituut, op welks deftige en waardige vergaderingen nooit een wanklank gehoord wordt.

Blijven daarom de voorstanders der samensmelting de bevordering der kunst in hun vaan schrijven, dan is niets goeds te verwachten en wordt de totstandkoming van het groote lichaam tot St. Jutmis verschoven.

Dat de bestaande bouwkunstlichamen zich geneigd zullen toonen tot eene oplossing in het genootschap Architectura, dat in de laatste jaren nog al militant, om geen ander woord te gebruiken, is opgetreden, gelooven wij niet. Het Genootschap geve daarom blijk van zelfverloochening, door zich in de Maatschappij op te lossen, dan zullen de andere vereenigingen van zelf volgen.

Het schijnt, dat de heer Kromhout zich het nieuwe lichaam, als een feniks uit de asch der bestaande verrezen, heeft voorgesteld georganiseerd als de tegenwoordige Maatschappij, met hoofdbestuur en afdeelingen. Deze 18e-eeuwsche vorm van organisatie komt ons evenwel voor, niet meer voor het heden geschikt te zijn. De meeste der op deze wijze ingerichte lichamen zijn reeds aan verval van krachten overleden of slepen een kwijnend bestaan voort. De maatschappijen, naar het 18e-eeuwsche model ontstaan, herinneren te veel aan driekante steeken en staartpruiken, aan Van Alphen en Siegenbeek, aan Keezen en Oranjeklanten.

Een bond van de bestaande lichamen met een bondsbestuur schijnt ons veel practischer toe. Ieder lichaam mag dan doen en laten wat het wil, blijft geheel souverein in eigen kring, doch is aangesloten bij den bond, die zich van kunstzaken geheel onthoudt, maar die alleen de stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunner helpers bevordert, en, waar het noodig is, ook vertegenwoordigend tegenover rijks of plaatselijke overheid of publiek optreedt.

De bevoegdheids- en examenquaestie, die de heer Kromhout ook in zijn program heeft opgenomen, zou door een dergelijk bondsbestuur op geschikte wijze kunnen worden opgelost.

Maar vooral beginne men niet, zooals zoo vaak geschiedt, de bondswerkzaamheden met de oprichting van een „orgaan". Het geld wat men daaraan zou besteden, is weggeworpen. Zijn er bondsleden, dien het hart tot schrijven dringt, welnu, die vinden in technische en andere bladen gelegenheid genoeg, zich te uiten.

Daar wordt tegenwoordig al zooveel over kunst geschreven, dat kwaad bloed zet en geen het minste nut doet. De bond, die zich boven de partijen dient te verheffen en die, onzes inziens, zich op uitsluitend practisch terrein moet bewegen, behoeft een gelegenheid, om allerlei twistvragen op te werpen, niet te openen. Willen de plaatselijke vereenigingen er organen op na houden, daar is niets tegen. Wij vreezen echter dat ook zij, op den duur, voor de eendracht in den bond niet bevorderlijk zullen zijn.

Wat onder de bouwkunstbeoefenaars in de eerste plaats dient aangekweekt te worden, is corpsgeest, zooals die onder de ingenieurs bestaat. Het gemis van dien corpsgeest strekt grootelijks tot nadeel der architectuur. Wat moet het publiek wel denken, als het in dag- of weekbladen leest, hoe architect A op de hatelijkst mogelijke wijze zijn collega B uitkleedt en omgekeerd? Maakt een bondslid in de toekomst zich aan iets dergelijks schuldig, dan worde hij uitgestooten in naam der gemeenschappelijke belangen.

Hij kan dan voortgaan op den ingeslagen weg, doch draagt voorgoed het brandmerk van den paria op het voorhoofd. Het publiek kan hem dan niet meer vereenzelvigen met „de architecten", die bondsleden zijn.

Vatten wij dus onze denkbeelden over het nieuw in te richten lichaam samen, dan zal het moeten zijn een aaneensluiting der op het oogenblik bestaande plaatselijke vereenigingen, waaronder dus ook behooren de afdeelingen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die dan een anderen naam zouden moeten kiezen. Dien plaatselijken lichamen zouden wij volkomen vrijheid willen laten om hunne werkzaamheden in te richten; het bondsbestuur zou alleen te waken hebben dat niets geschiedde dat strijdig was met de bondsbelangen. Het bondsbestuur zou zich verder wijden aan de stoffelijke belangen der bouwmeesters en hunne medehelpers, door het administreeren van een fonds voor weduwen en weezen, door een honorarium-regeling vast te stellen, door een arbeidsbeurs voor opzichters en teekenaars op te richten, door tegenover rijks- en plaatselijke overheden, waar noodig ook tegenover het publiek, als de erkende vertegenwoordiging *der* architecten hierte-lande op te treden.

Hoe een dergelijke organisatie zal moeten worden uitgewerkt, laten wij ter beoordeeling aan anderen over. Ons doel was slechts, om de groote lijnen aan te geven van eene inrichting, die, met het oog op de bestaande toestanden, practisch uitvoerbaar is.

Dat alle vereenigingen zich op denzelfden dag zullen ontbinden, om samen een nieuw lichaam te vormen, schijnt ons een utopie. Maar ook zelfs, indien dit plan voor verwezenlijking vatbaar zou zijn, meenen wij, dat maar weinig zou worden gewonnen. Het nieuwe lichaam zou al te veel op de bestaande Maatschappij gelijken, dan dat er geen vrees zou behoeven te bestaan als zouden de kwalen, waaraan dit lichaam lijdt, zich niet openbaren.

Daarom, iedere kring blijve, wat zij nu is. Slechts vorme zich om allen te zamen de grootere cirkel van den bond, die allen bijeenhoudt.

EEN NIEUW OUD-HOLLAND.

Naar de dagbladen berichten, zal er in het laatst onzer negentiende eeuw . . . . . een middeleeuwsch dorp gebouwd worden.

Wat zegt u? Jawel, luister maar:

„De herstelling van het kasteel „de Haar" geeft aanleiding tot het afbreken der woningen, welke de kom vormen der gemeente Haarzuylen. Aangezien bijna alle woningen thans toebehooren aan Baron E. van Zuylen van Nyevelt en ook weer op zijn gronden zullen worden herbouwd, zal de herbouw van dit dorp geschieden *in denzelfden geest*, die geleid heeft bij de herstelling van het kasteel".

Hier is zeker bedoeld „*door* denzelfden geest, die geleid heeft bij de herstelling van het kasteel" nl.

Dr. Cuypers. Wel wordt verder gemeld: „Het rechthuis, tevens herberg, ontworpen door den architect Joseph Cuypers, de pachthoeven, bruggen en arbeiderswoningen onder leiding der architecten Jac. van Straten te Utrecht en Jac. van Gils te Rotterdam, zullen een Oud-Nederlandsch karakter dragen, en op die wijze zal daar een blijvend Oud-Holland in 't leven worden geroepen", maar het schijnt dat deze architecten slechts bakerdiensten zullen verrichten bij het „in het leven te roepen" kindje, dat geboren staat te worden uit de fortuin der Rothschilds als moeder en Dr. Cuyper's geest als vader.

Het courantenbericht meldt niet, of de herbergier en de bruggemannen, de pachters en de arbeiders zich ook in vijftiende-eeuwsch costuum zullen moeten steken, op straffe van door den baron of zijn rentmeester uit het dorp verdreven te worden. Waarschijnlijk is dit ondertusschen wel, want welk kunstkeurig oog zou in dit vijftiende-eeuwsch geheel een negentiende-eeuwschen dissonant willen zien?

Doch scherts ter zijde. Is het niet bedroevend om te zien hoe kolossale sommen, die zooveel hadden kunnen bijdragen om onze wordende moderne bouwkunst te steunen en te verheffen, worden vermorst aan kinderachtige na-aapseltjes, die al in de volgende eeuw den lachlust van ieder weldenkende zullen opwekken? Is het niet nog veel bedroevender om te zien hoe het genootschap, dat al van ouds het verzamelpunt is van al wat jong is op bouwkunstig terrein, dit stijlgeklungel met innig welgevallen schijnt te aanschouwen? Wij willen hier de motieven, die tot deze bewondering leiden, niet onderzoeken. Dit onderzoek zou geen aangename resultaten hebben, en daarom, om met Heine te spreken:

Was ich gesehn, verrath ich nicht,
Ich hab zu schweigen versprochen,
Erlaubt ist mir zu sagen kaum,
O Freunde, was ich gerochen.

Waarom protesteeren de jongeren niet met alle kracht, die in hen is tegen de gril van den 19e-eeuwschen edelman, die, meer Parijzenaar dan Hollander, zijn voorvaderlijk slot in 15-eeuwschen trant doet vernieuwen? Als al het geld, aan deze nieuwe oudheid (*lucus a non lucendo*) besteed, eens had kunnen dienen om zoovele dier jongeren, wier nieuwe denkbeelden voorloopig alleen op het papier staan, gelegenheid te geven die gedachten in steen, hout en ijzer te belichamen!

Nog altijd houdt Viollet-le-Duc velen, die wat goeds zouden kunnen presteeren, met ijzeren greep omklemd. Zij worden, voor zooverre zij in Rijksdienst zijn, gedwongen binnen de grenzen van de eenmaal vastgestelde formules te blijven. Dit is al treurig genoeg; dat echter die zware boeien nu voor een rozenketen moeten doorgaan, is volkomen onbegrijpelijk voor iedereen, die niet achter de schermen ziet.

Achter die schermen ziet men teekenaars van Rijksbouwmeesters, *urbi et orbi* de alleenzaligmakende bouwleer predikende, met luider stemme verkondigende „Groot is de Diana der Epheseren!" Achter die schermen ziet men anderen, die geheel andere idealen najagen, en die toch mederoepen. Achter die schermen . . . . . maar nu zouden wij toch het stilzwijgen gaan verbreken, en dit willen wij niet.

Daar komt ons echter „geen geur van ietwat lieflijks tegen", als wij de altaren naderen, waarop zooveel onheilig vuur brandende is, waar aan baatzucht, vleierij, kruiperij, ja wat niet al, offers gebracht worden.

Willen de jongeren weer vrij worden, dan dient er gebroken met de Cuypers-richting, waarin voor hen toch geen heil is gelegen, en waarmede zij nu koketteeren. Staan zij weer op zuiver terrein, en vinden zij dan gelegenheid om berichtjes als dat van het nieuw Oud-Hollandsch dorp op te nemen, dan kunnen zij tegen dergelijke onkunst een krachtig protest doen hooren.

DE GRAFELIJKE ZAAL.

Nu gaat het spannen, zou men zeggen.

Daar is waarlijk de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst met een adres bij de Tweede Kamer gekomen om te verzoeken, den post op de begrooting voor 1896, Afdeeling Binnenlandsche Zaken, die betreft het maken van restauratieplannen voor de Grafelijke Zaal (waarom schrijft toch iedereen Zalen?) niet toe te staan, vóór de tegenwoordige inrichting van de onderafdeeling „Kunsten en Wetenschappen" gewijzigd zij.

En nu sluiten zich andere personen met een adhesieadres bij dit betoog aan. Onder die personen behooren de architecten Berlage, Bleijs, Godefroy, Klinkhamer, 2 Metzelaars, Nieuwenhuis, Posthumus Meyjes, Salm Jr., Jan Springer en Verheul.

Dus aan het onzalig drijven van den heer De Stuers komt nu een einde? Maakt u maar geen illusiën, gij adressanten. De afdeeling Kunsten en Wetenschappen zal wel blijven wat zij is, want de Tweede Kamer kan het luttele bedrag voor het restauratieplan weigeren, maar zij kan den Minister niet dwingen, zijn departement anders in te richten dan hem goeddunkt. Of meent men, dat soms de Grafelijke Zaal een ministerieele crisis zal uitlokken?

De ministers van Binnenlandsche Zaken kwamen en gingen . . . . maar de heer De Stuers bleef en zal blijven; hij is er de man niet naar om voor een kiem gerechtije vervaard te zijn. Heemskerk wond hij om zijn duim en hij zou het met Van Houten niet klaren! Kom, kom, verbeeldt het u toch niet. Was er al eens een minister, die den referendaris weerstond en die iemand als Dr. Bredius (nu juist geen vriend van den heer De Stuers) als directeur van het Mauritshuis benoemde, het ministerieel leven is kort en onzeker; dat van een referendaris is van langeren duur. *Patience et longueur de temps font plus que force, ni que rage*, zal de heer De Stuers denken, als hij al het misbaar, dat tegenwoordig gemaakt wordt, verneemt.

Waar zijn in de Tweede Kamer de mannen, die zich voor bouwkunst en archeologie interesseeren? En al waren die er, denkt gij soms, dat de leden naar hen luisteren zouden, als iedereen verlangt dat de begrooting maar afgedaan mocht zijn, om toch vooral met Kerstmis weer thuis te kunnen wezen? De Kamer heeft veel gewichtiger politieke zaken te doen. Zij vindt het al heel mooi dat het Rijk der Nederlanden er een afdeeling Kunsten en Wetenschappen op nahoudt, aan wie zij af en toe eenige duizenden toestaat. Hoe die besteed worden, is des ministers zaak, want waar zou het heen moeten, als de Kamer zich met alle mogelijke details moest bemoeien? Zij heeft het veel te druk met haren wetgevenden arbeid. Denkt toch eens, *nu* het personeel en *later* de kieswet. Ja, gij adressanten, daarvoor voelt gij niet veel en het grootste gedeelte van het Nederlandsche volk met u, maar dat is voor ons een zaak van groot gewicht, denken de kamerleden. Verbeeldt u, als wij later, als die kieswet er is, eens *niet* herkozen werden! Dat ware een nationale ramp. En nu komt gij ons over kunst bazelen! Gij beseft het gewicht der tijden niet. Wat doet het ertoe, of een monument van het verledene wat meer of minder bij het restaureeren verhaspeld wordt? De heer

De Stuers is een hoogstfatsoenlijk man, die nu al meer dan twintig jarig met het referendarisbiljtje gehakt heeft. Doet het hem maar eens na!

Daarom gij lastige adressanten, laat ons met rust. Weest maar tevreden, dat niet meer, als in Thorbecke's tijd, kunst geen regeeringszaak is. En vooral gij, Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, herinner u, dat de treurige bekapping, die de Grafelijke Zaal nu heeft, het werk is van een uwer trouwste aanhangers. Gij moogt blijde zijn, dat de heer De Stuers dit knoeiwerk verbeteren wil.

***

Wij durven wedden, dat de geheele adresbeweging op niets zal uitloopen, en dat de heeren Cuypers en De Stuers als vroeger hun gang zullen gaan. Dat de adressanten zich illusiën maken, kan niet wel aangenomen worden, daar zij zich ongetwijfeld nog de talrijke vergeefsche pogingen herinneren, die al gedaan zijn om verbetering in den toestand te krijgen.

„Hoe lang zal mijn wederpartijder over mij verhoogd zijn?" Deze vraag van den psalmist zal nog dikwijls op veler lippen komen, als zij het drijven van den referendaris gadeslaan.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van 27 November 1895.

Door den Voorzitter werd mededeeling gedaan van het adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in zake de restauratieplannen van de oude Hofzaal te 's-Gravenhage; onder meer werd de opmerking gemaakt dat onder het adres, uitgaande van de Vereeniging „Die Haghe" de handteekeningen van architecten niet voorkwamen. Daarna werden in 't kort de door het hoofdbestuur gestelde vragen besproken en de beantwoording daarvan door enkele leden op zich genomen.

Het lid D. A. Rookam, aannemer, wenschte de volgende vragen door de Afdeeling te doen behandelen.

„Wat is er te doen om het metselwerk te verheffen en te zorgen dat er betere en bekwamere metselaars komen"

„Waar is de grens tusschen hand- en machinaal werk op elk gebied?"

Op de volgende vergadering zullen beide vragen behandeld worden.

Na het bezichtigen der aanwoorden op de prijsvragen, in 1894 door de Maatschappij uitgeschreven, werd de bijeenkomst gesloten.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

De laatstgehouden vergadering der Afdeeling was goed bezocht.

Na opening door den Voorzitter, den heer Jacques Leijs, werden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Na mededeeling van een schrijven van het Hoofdbestuur betreffende reglementsherziening, worden de door het Hoofdbestuur gestelde vragen voorgelezen.

Er werd besloten genoemd schrijven in handen te stellen van de reeds benoemde commissie voor reglementsherziening en de gestelde vragen in eene volgende vergadering te behandelen.

De heeren Leijh en Van den Ban deelden, als afgevaardigden naar de 72e Algem. Vergadering, een en ander mede over de bij die gelegenheid bezichtigde gebouwen, den Stadsschouwburg en het Museum Suasso te Amsterdam.

De heer Michielse bracht als afgevaardigde naar het Brandweercongres een zeer uitvoerig verslag uit, dat om de nog te houden kunstbeschouwing niet geheel kon worden afgehandeld en in eene volgende vergadering voortgezet en nog nader toegelicht zal worden.

De Vergadering gaf voorloopig reeds duidelijk blijken van ingenomenheid met de wijze waarop de heer Michielse zich van zijn taak kweet.

De heer Beijnes deed, naar aanleiding van dit verslag van het verhandelde op het congres, de vraag of het waar was, dat plintspunten op bliksemafleiders niet noodig waren.

Nadat deze vraag door den heer Michielse bevestigend was beantwoord, onder voorwaarde dat de staaf uit roodkoper bestaat, werd overgegaan tot de bezichtiging van een groot aantal photographieën betrekking hebbende op de reizen van kolonel Jookes en door bemiddeling van den Voorzitter aangeboden.

Na met de meeste belangstelling de uitgebreide, met zorg en smaak bijeengebrachte collectie te hebben bezichtigd, werd den Voorzitter verzocht den heer Jookes namens de Afdeeling dank te zeggen en de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

LEIDEN. Eenige leden van de afd. Leiden van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, hebben besloten tot oprichting van eene vereeniging tot onderlinge verzekering van werklieden tegen invaliditeit en ongelukken. De aanwezige patroons, ten getale van ruim 50, traden tot de Vereeniging toe. Het definitief bestuur werd samengesteld uit de heeren W. Spliister, J. J. Planjer, J. van Dam, W. Kok en A. J. Achterberg, die zich de benoeming lieten welgevallen, en de verschillende bestuursfuncties onder zich zullen verdeelen.

ZEVENBERGEN. Door den heer N. Hoogendoorn, civiel-ingenieur te Giessendam, is in de kom der gemeente een Nortonput geslagen (geheel verbeterd systeem), en wel met het grootste succes; de put levert thans uitstekend drinkwater op. Vanwege het gemeentebestuur zullen nu nog een tweetal putten worden geslagen.

WESCHOTEN. De Gemeenteraad besloot met op één na algemeene stemmen tot oprichting van een gasfabriek. Burg. en Weth. werden gemachtigd tot het doen eener oproeping voor een directeur dier fabriek op een salaris van f 1000 per jaar, met vrije woning en eenige emolumenten.

BORNE. De Gemeenteraad besloot in beginsel concessie te verleenen voor den aanleg en de exploitatie van eene electrische verlichting. Waarschijnlijk zal die concessie aan den heer R. W. H. Hofstede Crull gegeven worden.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van waterstaat, handel en nijverheid is de heer J. W. Otten benoemd tot buitengewoon opzichter bij de voortzetting der verbetering van de river de Maas onder Linden en Heumen.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië zijn:

overgeplaatst naar de res. Krawang, ten einde als eerstaanwezend waterstaats-ambtenaar op te treden, de opz. 1e kl. J. C. Dekker; naar den aanleg van den staatssp. Tarik-Soerabaja, de opz. 1e kl. bij den aanleg van staatssp. E. G. Wijers; naar de res. Tegal, de opz. 3e kl. A. Mieulet; naar Ambarawa, de aan den chef der irrigatiedfd. Serang toegevoegde opz. 3e kl. J. H. Knoop:

geplaatst in de res. Batavia en belast met het beheer der pakhuisvoorraden te Tandjong-Priok en Tandjol, de hen. architect 2e kl. J. C. W. F. Ditmarsch.

toegevoegd aan den chef der werken en opmetingen aan de Soloriver, de architect 1e kl. te Batavia J. W. P. Vrijbergen;

bepaald dat de architect 1e kl. H. G. Stal in de res. Madioen geplaatst blijft.

— Bij de gemeentewerken te Arnhem is tot opzichter benoemd de heer P. Kolpa, thans tijdelijk opzichter bij de genie te Bezeerwijk.

— Een verdienstelijk landgenoot, de zeeschilder M. F. H. de Haas, is op 63-jarigen leeftijd te New-York, waar hij zich sedert 1860 gevestigd had, overleden.

— De heer K. L. Faber Jzn., die van 1 October 1894 af als tijdelijk hoofdopzichter der gemeentewerken te Leeuwarden fungeerde, heeft thans van B. en W. zijne definitieve benoeming ontvangen.

— Volgens hoopende gerechten is de hoofdingenieur J. W. IJzerman, die den spoorweg van Padang naar de Ombilin-kolenvelden heeft aangelegd, voornemens, in de tweede helft van 1896 zijn ontslag uit den Indischen dienst te nemen en naar het moederland terug te keeren.

— Op 1 December zal het vijftig jaar geleden zijn, dat de opzichter van Rijnland, de heer J. D. Rijk, te Gouda, bij dat hoogheemraadschap in dienst trad.

— De Gemeenteraad te Apeldoorn verleende aan den heer W. Joustra op zijn verzoek eervol ontslag als directeur van de gasfabriek en benoemde in zijn plaats den heer M. Levert, op een salaris van f 1200, vergoeding van huishuur ad f 350 en toelage van f 5 per 1000 stère, die meer geleverd worden dan 200,000 M³ lichtgas en 50,000 kookgas.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Opzichter bij de gemeentewerken te Leeuwarden. Jaarwedde f 800. Adres voor 15 Dec. aan Burg. en Weth. (*Zie advert. in n°.* 48.)

— Bekwaam werktuigkundig teekenaar en constructeur of ingenieur. Salaris naar bekwaamheid. Adres lett. U Z 376, *Nieuwe v. d. Dag*, Amsterdam.

— Scheepsbouw- en werktuigkundig teekenaar. Adres lett. A N E, Nijgh & van Ditmar, Rotterdam.

— Werktuigkundig teekenaar aan de fabriek „Industrie" van P. Smit Jr. Adres aan genoemde fabriek, met opgave van verlangd salaris enz.

— Directeur der gasfabriek te Batavia. Salaris f 60 per maand met vrije woning en licht, benevens aandeel in de winst. Adres uiterlijk 15 Dec. ten kantore der Nederl.-Indische Gasmaatschappij, Wijnbergstraat 5, Rotterdam.

ADVERTENTIËN.

OPZICHTER

BIJ DE

Gemeentewerken.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Leeuwarden* roepen solliciteranten op naar de betrekking van **OPZICHTER** bij de **Gemeentewerken**, op eene jaarwedde aanvankelijk van *f* 800.

De op zegel geschreven adressen moeten worden ingezonden vóór den 15 December 1895.

LEEUWARDEN, den 29 November 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd

VAN HARINXMA, *Burgemeester.*
P. A. BERGSMA, *Secretaris.*

Speciaal adres voor

Teekenbenoodigdheden

J. MEEUSSEN & ZOON

KORTE POTEN 32, Den Haag.

Prima kwaliteit. *Lage Prijzen.*

Assurantie Maatschappij

tegen **Brand**schade

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

FRIEDR. BRAND.

Machinefabriek.

AMSTERDAM. Karthuizerstr. 24—26.

Herstelplaats. — Stoomsmederij.

HANDEL in **Haag- en Sluitwerk** voor het Bouwvak.

Wed. G. Dooremans & Zonen.

Rotterdam.

FABRIEK van **Looden, Compositie** en **Tinnen voeringbuizen.**

Bioklood, gepiet lood, tin in blokken.

DEPÔT van STOLBERG ZINK.

HAGEL- en KOGELGIETERIJ

Handel in Buskruit.

ZINKEN ORNAMENTEN.

waarvan ALBUMS à *f* 2.50 per stuk verkrijgbaar.

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te ***Venloo*** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN*** **TE KOOP.** Adres bij den heer VAN GASSELT aldaar.

DE BEER & LEHREN,

AMSTEL 109. AMSTERDAM. TELEFOON 150.

Groote voorraad van

Italiaansch MARMEREN PLATEN en TEGELS.

Hoofdagenten voor den verkoop van:

HARDSTEEN bewerkt en onbewerkt uit de carrière „du Parc", vroeger VELGE & CORNET, thans LENOIR & Co., te ECAUSSINES. (2)

ZWART MARMER van **DINANT** in Platen, Banden, Tegels, **Schoorsteenmantels** enz. uit de **eenige** Carrière van **Dinant-Zwart**, eigenaar L. HEBRANT te Dinant.

Voorts GROOTHANDEL in **Zandsteen, Savonnières, Bazalt,** enz

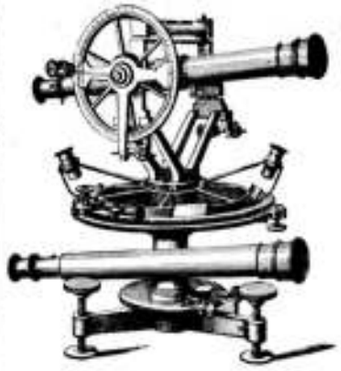

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK

VAN

WATERPAS- HOEKMEET-

EN ANDERE

INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

L. H. KURPERSHOEK,

Cement- en Kunst-zandsteenfabriek,

ROTTERDAM, ZWAANSHALS 20.

Riolen, Buizen, Putten en Kolken, Vloeren, Gewelven, Traptreden enz.

De Maatschappij tot Bereiding van Koolteerproducten

KRIMPEN a/d IJSEL,

CARBOLINEUM „KRIMPEN"

onovertreffbaar wegens zijne sterk antiseptische werking. Monsters en prospectussen gratis verkrijgbaar.

Verwarming, Ventilatie,

BAD- DROOG- EN STOOMINRICHTINGEN.

H. J. WOLTER, Amersfoort.

J. BELTMAN JWz., Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KORENMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

JOHN KIEVITS & VAN REEDE Cz.

Machinen- en Motorenfabriek,

Scheepsbouwwerf.

KETELMAKERIJ, GIETERIJ,

PAPENDRECHT aan de NOORD.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°49 ZATERDAG, 7 Dec. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15

BERICHT.

Met primo Januari a. s. vangt de 31ste jaargang van *De Opmerker* aan.

Zij, die zich thans abonneeren, ontvangen de tot dien datum verschijnende nommers gratis.

Abonnementen en proefnommers gelieve men aan te vragen aan de Administratie van *De Opmerker* Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

De abonnementsprijs bedraagt slechts **vijf gulden per jaargang**, waarover in *vier* termijnen, op 1 April en 1 October, beschikt wordt.

De Administratie.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Daar zal nu toch werkelijk wat aan de inrichting der Polytechnische School worden veranderd. Benoemd zal worden een hoogleeraar in werktuigleer en kennis van werktuigen, dat is de vogel in de hand, en een wijziging van het bestuur dier school wordt door den Minister in uitzicht gesteld . . . . . dat verbeelden de tien vogels in de lucht.

Al wat in de laatste jaren over onze ingenieursschool geschreven is, al de enquetes, de commissies, de rapporten hebben nu dit mager resultaat.

Maar nu komen haast zestig werktuigkundige ingenieurs bij de Tweede Kamer met een adres, waarbij zij dezen vogel in de hand voor een doode musch verklaren. Zij vreezen, dat als eenmaal de hoogleeraar in de werktuigleer en de kennis der werktuigen, die uitsluitend theoreticus zal zijn, is aangesteld, de leerlingen door het volgen van diens colleges nog meer dan vroeger van hetgeen hun hoofdstudeervak moest zijn, maar het niet is — de werktuig*bouw*kunde — zullen worden afgetrokken. Zij hebben blijkbaar ervaren, hoe weinig waarde het werkelijke leven aan theoretische bespiegeling van hooggeleerden hecht, en zij willen hunne toekomstige collega's die teleurstelling besparen.

Toen wij, nu een jaar geleden, er met nadruk op wezen, dat de groote kwaal van de Polytechnische School bestaat in haar eenzijdig zich verdiepen in de theorie, werden wij van Delftsche zijde terechtgezet; nu ziet men, dat wij geen ongelijk hadden; zelfs oud-leerlingen van Delft beginnen hun stem tegen het langer verwaarloozen der practijk te verheffen.

Van eene herziening der verouderde wet op het middelbaar onderwijs in meer practischen geest schijnt vooreerst geen sprake te zullen wezen. Het zal ons benieuwen, of er Kamerleden gevonden zullen worden, die de kat nu eens de bel durven aanbinden. Zij behoeven voor het beestje niet bang te zijn, want het is zoo oud en traag, dat het er niet meer aan denken zal, de nagels uit te steken. Vreemd, dat de afdeeling Binnenlandsche Zaken nog zoo van dit oude poesje houdt, dat zij alle moeite doet om zijn leven te bewaren.

BETALING OP VRIJDAG AAN WERKLIEDEN.

Bij de behandeling van de voorstellen omtrent loon en arbeidsduur in den Gemeenteraad van Amsterdam, die in het begin des vorigen jaars plaats had, diende een der raadsleden, de aannemer D. Schut, eenige amendementen op de voorgestelde regeling in.

Verscheidene daarvan, o. a. dat geen onderdeelen van werken buiten de gemeente zouden vervaardigd mogen worden, dat de regeling op alle werklieden van onderaannemers toepasselijk zou zijn, werden verworpen. De Raad wilde geen verkapt monopolie voor Amsterdamsche aannemers scheppen en zag de onmogelijkheid om toezicht te houden op werklieden, die niets met gemeentewerken uitstaande hebben, in.

De heer Schut zag echter zijn amendement, om de betaling des Vrijdags in plaats van des Zaterdags te

doen geschieden, goedgekeurd. Niettegenstaande op het bezwaarlijke van een dergelijke regeling gewezen en betwijfeld werd, of zij wel nut zou hebben, werd het amendement met 16 tegen 13 stemmen aangenomen.

Toen de amendementen van den heer Schut in druk verschenen, hebben wij ze uitvoerig besproken. Wij betwijfelden het nut van de betaling op Vrijdag, want, zeiden wij: „De tapperijen zijn den eenen dag zoo goed open als den anderen."

En nu komt de practijk ons al gelijk geven. De Amsterdamsche aannemers hebben zich tot den Raad gewend, met het verzoek, dat het loon niet als thans, des Vrijdags, doch als vanouds weer des Zaterdags worde uitbetaald. Zij zeggen: „dat toch tengevolge dier bepalingen de goede orde op de werken en de geregelde voortgang daarvan des Zaterdags ten zeerste worden belemmerd door het herhaalde misbruik maken van sterken drank door enkele werklieden, welke ongeregeldheden vroeger uitsluitend tot Maandag beperkt bleven." Nu moet het werk vaak zoowel 's Zaterdags als 's Maandags van wege de ongeregeldheden worden gestaakt.

Het is waarschijnlijk dat de Raad het verzoek der adressanten zal inwilligen, al moge dit voor den heer Schut niet aangenaam zijn.

Maar het is nog veel onaangenamer voor den Raad, om al zoo spoedig te moeten vernemen, dat de loonsverhooging en de arbeidsbeperking, met zulke goede bedoelingen totstand gebracht, grootendeels ten bate der . . . . . tappers zijn gekomen.

GEKNOEI BIJ AANBESTEDINGEN.

Onder dit opschrift leest men in de dagbladen het volgende:

„Op 15 Mei jl. had te Haarlem de aanwijzing plaats voor den bouw van een huis in de Zijlstraat. Op die aanwijzing waren tegenwoordig 34 aannemers, die bij gezegelde akte besloten ieder voor zich *f* 1500 op de inschrijvingssom te zullen leggen, om die dan te verdeelen onder de 33 anderen, wien het werk niet zou worden gegund, hetzij ondershands, hetzij bij accoord.

De openbare aanbesteding had plaats; het werk werd niet gegund. De architect werd bedankt en een ander aangenomen, die het werk ondershands aanbesteedde en het gunde, volgens eenige onderteekenaars der akte bovenbedoeld, aan de heeren Giebels en Servellen te Haarlem, die dan ook werden aangesproken tot betaling aan ieder hunner van *f* 41.66⅔. De heeren weigerden betaling en de zaak is gesteld in handen van den Kantonrechter."

Welke uitspraak de Kantonrechter in deze zaak zal doen, schijnt ons van weinig gewicht. Wanneer wij dit bericht overnemen, dan is het omdat daardoor in het openbaar bevestigd en erkend wordt een wijze van doen, waarop de benaming „geknoei", door de dagbladen daaraan gegeven, volkomen toepasselijk is.

Dit „opleggen" op de aannemingssommen toch geschiedt overal, waar het slechts eenigszins mogelijk is, ja, wij zeggen niet te veel, wanneer wij beweren, dat de meeste sociëteiten en vereenigingen van aannemers eigenlijk geen ander doel hebben.

Ieder architect, die zich in de practijk beweegt, weet daarvan mede te spreken. Sommigen hebben er zich aan geërgerd, anderen hebben het misbruik door de vingers gezien, maar allen kennen dit „geknoei."

Spreekt men er, in vertrouwen, met een aannemer over, dan zegt hij dat het „opleggen" zijn oorzaak vindt daarin, dat bij een aanbesteding slechts één persoon het werk kan krijgen en dat de anderen toch ook voor hun moeite, om een begrooting te maken, moeten schadeloos gesteld worden. Hierin ligt zeker iets billijks, maar waarom moet dan die schadeloosstelling op dergelijke slinksche wijze verkregen worden? Het antwoord op deze vraag is minder gemakkelijk te geven.

Dat de practijk, door de aannemers bij inschrijvingen toegepast, tot schromelijke misbruiken aanleiding moet geven, is te begrijpen. In onze groote gemeenten zijn tal van aannemers, die nooit een werk uitvoeren, en die door inschrijven alleen zich een aardig inkomen weten te verschaffen. Van schadeloosstelling voor gedane moeite is hier geen sprake. Wordt toch een aanbesteding uitgeschreven, dan maken de aannemers reeds van te voren onderling uit, wie het werk zal krijgen; deze gaat dan rekenen en legt op zijn cijfer een bepaald bedrag op. De andere inschrijvers vullen dan hun biljetten met hoogere bedragen in en voor die, zeker al zeer geringe moeite zien zij „zich dan door hun deel van het opgelegde beloond."

Zóó gaat het bij openbare aanbestedingen; wordt daar „aanwijzing" gegeven, dan is het voor de aannemers nog gemakkelijker met elkander voeling te houden, omdat zij dan ook met de vreemde eenden in de bijt, dat zijn hunne collega's van buiten, in aanraking komen.

Niet altijd gelukt de toeleg; een „outsider" weet wel eens roet in het eten te doen. Dan is het vermakelijk, de verontwaardiging der teleurgestelde bentgenooten zich lucht te zien geven.

Bij onderhandsche aanbestedingen is het „opleggen" nog veel gemakkelijker toe te passen. Hoe geheimzinnig de architect ook met zijn uitnoodiging zij, het baat hem niets. Vele aannemersvereenigingen toch leggen hunnen leden den plicht op, elke uitnoodiging voor eene onderhandsche aanneming onmiddellijk mede te deelen; men weet in dien kring dus precies, wie tot de uitverkorenen behooren. Zoozeer zijn deze zeden onder de aannemers ingeworteld, dat wij onlangs vernamen, hoe een aannemer, in een onzer groote gemeenten tot raadslid gekozen, geen het minste bezwaar maakte zijn deel van den buit, bij eene dergelijke onderhandsche aanneming prijsgemaakt, op te strijken.

Voor den pas totstandgekomen aannemersbond, die „het verheffen van den aannemersstand in het algemeen" in de eerste plaats beoogt, is hier een ruim veld ter bearbeiding geopend. Zij wil „alle onedele en oneerlijke concurrentie" bestrijden en het is dus te verwachten, dat hij ook aan de minder edele en oneerlijke gebruiken, onder de aannemers thans nog in zwang, een einde zal willen maken.

Het Haarlemsche geval kan daarvoor een geschikte aanleiding geven. Het Bondsbestuur kan den vier-en-dertig onderteekenaars der „onderhandsche akte", wier namen het ongetwijfeld gemakkelijk te weten kan komen, op ernstige wijze het ongepaste hunner handelwijze onder het oog brengen; zijn er onder die onderteekenaars bondsleden, dan kan hun een ernstige berisping worden toegediend en kan men hen, bij herhaling, met verwijdering uit den bond bedreigen.

Tevens kan op alle aannemersvereenigingen, waar het „opleggen" in zwang, ja zelfs een onderdeel harer organisatie is, pressie worden uitgeoefend, om niet langer dergelijke onzedelijke praktijken, die slechts tot nadeel van den aannemersstand kunnen strekken, te gedoogen.

Het zal den bond niet moeilijk vallen op eerlijke wijze, uit vrijwillige bijdragen, een fonds te vormen,

waaruit *bona fide* inschrijvers, die een werk niet krijgen, voor hunne moeite schadeloos gesteld worden.

Slaat het Bondsbestuur dezen weg niet in, maar blijft het de oude praktijken zooal niet goedkeuren, dan toch oogluikend toelaten, dan staat het te vreezen, dat er van de verheffing van den aannemersstand al heel weinig komen zal en dat het publiek, als vroeger, den aannemer zal blijven beschouwen als iemand die al zeer ruim van geweten is en met wien men niet te voorzichtig kan zijn.

BOEKBEOORDEELING.

Een theoretische grondslag voor de afmetingen, verhoudingen en karakteriseering van bouwkunstige vormen, hand- en leerboek bij de studie en het onderwijs der bouwkunst, door L. M. Moolenaar, architect, adjunct-directeur der gemeentewerken te Groningen. Amsterdam, Uitgevers-maatschappij Vademecum, 1895.

Men kan wel zeggen dat, zoolang de menschheid op beschaving aanspraak maakt, al gepoogd is een theoretischen grondslag te leveren, waarop het gebouw der kunst zou kunnen rusten. Misschien drukken wij ons nog beter uit door te spreken van een zoeken naar, een opgraven van dien grondslag, die natuurlijk aanwezig *moest* zijn.

Hoe diep mannen van groote bekwaamheid ook in den bodem, die het kunstgebouw omgeeft, zijn doorgedrongen, zij vonden den grondslag niet. Telkens als iemand kwam beweren, dat hij nu de onderste muurlaag bereikt had, kwam een ander hem voor leugenaar uitmaken en groef nog dieper, doch zonder resultaat.

Is nu den heer L. M. Moolenaar, architect, adjunct-directeur der gemeentewerken te Groningen gelukt, wat door zoovele anderen vóór hem te vergeefs ondernomen is? Wij gelooven het niet, ja zijn zelfs overtuigd, dat ook de heer Moolenaar, als hij over zijn boek nog eens rijpelijk nadenkt, een stil *„ignoramus"* zal laten hooren.

Misschien wel het eigenaardigste van het werkje is, dat het niet, als zooveel vroegere, zich eenvoudig als een proeve van kunstphilosophie geeft, maar dat het ook een handleiding wil zijn, die „den weg wijst om de juiste afmetingen en verhoudingen te kunnen vinden, welke de *bouwkunst* van een bouwwerk vertegenwoordigen". Wie dus een goed bouwwerk zou willen maken, zou niets anders behoeven te doen dan dit boekje te bestudeeren, om zeker van zijn zaak te wezen. De steen der wijzen is dus gevonden!

De inleiding begint met een aanhaling van Prof. E. Gugel. „Nog mist, hoe twijfelachtig het ook schijne, de bouwkunst den theoretischen grondslag, dien men voor de schoonheid der klankfiguren in de muziek verkregen heeft"; vermoedelijk is hier bedoeld „hoe ongeloofelijk"; maar ook zelfs al neemt men dit aan, dan is het nog niet duidelijk wat de hoogleeraar heeft willen zeggen. Wat te verstaan onder „schoonheid der klankfiguren"? Indien gedoeld wordt b.v. op de bekende onderzoekingen van Helmholtz, dan gaat het niet aan van „klankfiguren" te spreken. Nu kan het zijn dat harmonie en contrapunkt den heer Gugel voor den geest hebben gezweefd, maar de wetten, door die beiden voorgeschreven, hebben in den loop der tijden te groote veranderingen ondergaan dan dat hier van *een* theoretischen grondslag zou mogen worden gewaagd.

Zooveel mag evenwel uit de aanhaling van den hoogleeraar worden afgeleid, dat hij den theoretischen grondslag voor het schoone in de bouwkunst als in een boek met zeven zegelen besloten acht.

Nu komt de heer Moolenaar en, om met Göthe te spreken:

Eröffnet die Siegel kurz und gut
Wie man eine Büchse öffnen thut
Und misst mit einem heiligen Rohr
Die Maasse von Tempel und von Thor
Dem hocherstaunten Jünger vor.

Dat is een gegoochel met formules, een vertoon van geleerdheid, dat het iemand groen en geel voor de oogen wordt. Het begint al met de inleiding. Wat wordt ons daar beloofd, analyse of synthese? Men mag er naar raden. Nu eens, waar over kleibakken, bloempotten en doodkisten wordt gesproken, schijnt het den analytischen kant uit te zullen gaan. Waar evenwel dan weer van het „opbouwen" van de theorie sprake is, kijkt de synthese om de deur.

Het tweede hoofdstuk begint met een aanhaling van Lavater. Dat is niet te verwonderen; de heer Moolenaar moet zich tot den man, die Göthe aanleiding gaf tot bovenvermelde dichtregelen, ongetwijfeld hebben aangetrokken gevoeld! Deze aanhaling van Lavater gaat vooraf aan een beschouwing over eenheden. Voor muziek beschouwt de schrijver als zoodanig de tonen, voor de schilderkunst de kleuren. Nu heeft hij voor de bouwkunst ook eenheden noodig en die zocht hij . . . . in het delfstoffenrijk. Drie eenheden zijn het, die hij daar vindt, en wel prismatische vormen, piramidale vormen en sferische vormen. Men komt dan al langzamerhand in hooger sferen, waar de teerling, de pyramide en de bol op hun onwankelbaarheid, doeltreffendheid en schoonheid onderzocht worden.

Maar pas in het derde hoofdstuk begint de eigenlijke bespiegeling en worden stéréométrie, mechanica en kunstphilosophie op zoo vreemde wijze dooreen gehaspeld, als nog nooit te voren is vertoond.

In het vierde hoofdstuk, dat een aanhaling uit Vosmaer's Amazone als uithangteeken heeft, beginnen de formules en dan wordt er maar al doorgeredeneerd over rust, beweging, ja wat niet al.

Men begrijpt langzamerhand volstrekt niet meer waar de schrijver eigenlijk heen wil. Maar juist als in de vijfde symphonie van Beethoven bij de lang aangehouden C van de finale, eindelijk komt het licht door, en wel op bladzijde 77. Daar wordt als geval gesteld, dat men voor een lengte van 24.90 M. een zeker aantal stutten of steunpunten wil plaatsen (die eene hoogte kunnen verkrijgen van ongeveer 11.30 M., terwijl tevens bepaald is, dat deze steunpunten eene kwadraatvormige doorsnede zullen hebben van 1.20 M.) en nu in twijfel verkeert, hoeveel van die stutten men noodig heeft. De lezer beseft onmiddellijk, dat de schrijver hem nu het ontstaan van het Grieksche tempelfront wil gaan verklaren, en dat daarom bepaalde maten, aan het een of ander gebouw der oudheid ontleend, zijn gekozen.

Nu zou men zeggen, dat het aantal steunpunten of stutten in de eerste plaats afhankelijk moet zijn van den te dragen last en het te bezigen materiaal. Maar deze factoren verwaarloost de heer Molenaar geheel en gaat nu becijferen, dat men 6 stutten zal noodig hebben. Bij het becijferen van de afmetingen van den onderbouw waarop de stutten zullen — en van den bovenbouw die op die stutten zal geplaatst worden, gaat de schrijver al niet minder zonderling te werk, om als uitkomst te krijgen fig. 87, waarin een parodie op een Grieksch tempelfront

is gegeven. Dit is de weinig smakelijke vrucht, die de met zooveel moeite geplante en gekweekte synthetische boom van den heer Moolenaar draagt. *Beaucoup de bruit pour une omnelette.* De leergierige jongeling, die het boek tot hiertoe is doorgeworsteld, zal zich al niet veel wijzer gevoelen dan vroeger. Op lateren leeftijd zal hij misschien tot de overtuiging komen, dat het bestudeeren van een paar goede afbeeldingen van gebouwen hem veel verder gebracht zou hebben, dan al deze diepzinnigheid, die geen goeden grondslag heeft.

En dan volgt er nog een slothoofdstuk, aan het hoofd waarvan Lavater's uitspraak „wettelooze willekeur is de wijsbegeerte der waanzinnigen" geplaatst is. Het hoofdstuk handelt over „het karakteriseeren der bouwkunstige vormen", en in verband met het citaat zou men dus wetten, waarnaar die vormen gemaakt moeten worden, verwachten. In plaats daarvan vindt men evenwel een zeer zonderlinge beschouwing over tralieliggers van spoorwegbruggen, waaruit dan schijnt te worden afgeleid, hoe lijsten geprofileerd moeten worden.

Naar ons oordeel rust de eenheden-theorie, die de basis van 's heeren Molenaars bespiegelingen vormt, op te slappen boden, dan dat zij als „theoretische grondslag voor de afmetingen, verhoudingen en karakteriseering" der „bouwkunstige vormen" zou kunnen gelden. Maar ook zelfs bij, die deze basis met den heer Moolenaar als vaststaande aanneemt, zal toch in het boekje niets anders vinden dan een verklaring van dien grondslag voor één geval, het antieke tempelfront, en (want dit schijnt in het vijfde hoofdstuk bedoeld) op de profileering van enkele onderdeelen daarvan. Dat dus gegeven wordt, wat de titel belooft, zal zelfs door den ijverigsten voorstander van 's heeren Moolenaar's leer niet kunnen worden toegegeven. Of heeft men in dat tempelfront *de* architectuur te zien, en is alles, wat daarbuiten staat geen kunst?

Tot dusver scheen het nut van boeken, welke zich bezighouden met bespiegelingen over den aard en den grondslag der schoonheid, niet groot. Het werk van den heer Moolenaar is niet geschikt, om ons tot andere gedachten te brengen. Wij zagen liever één schoon bouwwerk van dezen architect, dan dat wij tien boeken als dit, door hem geschreven, doorlezen.

Het blijft nog maar altijd waar:

Grau ist alle Theorie
Und grün ist nur des Lebens goldner Baum.

INGEZONDEN.

Amice Opmerker!

In de dertig jaren dat gij, als oudste onzer bouwkundige weekbladen, ons iedere acht dagen met geestesspijze zijt komen verkwikken, hebt gij het nog al eens met de heeren Cuypers, Alberdingk Thym, later ook met den heer Victor de Stuers aan den stok gehad. Vooral de eerste en de laatste hebben dikwijls de striemen uwer tuchtroede moeten voelen. Dat gij ze altijd onverdiend kastijddet, wil ik niet zeggen; ik kan zelfs in vele opzichten met uwe meening, dat hunne wijze van restaureeren niet steeds de ware was, medegaan.

Maar nu zou ik u willen vragen, meent gij dat alles zooveel beter zou gaan, als men niet langer de leiding onzer restauratiën zou opdragen aan de heeren Cuypers en De Stuers? Denk u eens eenige der dertig adressanten, die nu een adres van adhesie aan dat der Maatschappij van Bouwkunst zonden, tot een commissie vereenigd, om advies te geven over de restauratie van een middeleeuwsch monument! Van waar zouden die heeren, hoe verdienstelijk overigens, hunne kennis der middeleeuwsche bouwkunst moeten halen?

Men kan restauraties afkeuren, om het beginsel. Goed. Maar wanneer de noodzakelijkheid niet ontkend wordt, om onze middeleeuwsche monumenten weer zooveel mogelijk in hun oorspronkelijken toestand te brengen, wiens advies kan dan beter gevraagd worden dan dat van Dr. Cuypers, die nu al veertig jaar bezig is, de bouwkunst der middeleeuwen te bestudeeren?

Wezenlijk, daar schuilt meer verdienste in dan velen meenen, om kerkgebouwen te restaureeren, zooals dit door het Rijk in de laatste jaren is verricht. Hoe zouden de monumenten er wel uitzien, als een of meerderen van het dertigtal aan het werk waren getogen? Hadden de adressanten zich ertoe bepaald, om op degelijke gronden te betoogen, *dat alle restauratie verkeerd is*, daar had men zich bij neer kunnen leggen.

Hunne bedoeling schijnt evenwel een andere geweest te zijn, zooals ik ten minste afleid uit een blijkbaar geïnspireerd artikel van het laatste weekblad „de Amsterdammer." Ik lees daar: „Tegen de regeling, waardoor één persoon, over *alles* wat er in ons land te restaureeren valt, is gesteld, zoodat steeds dezelfde richting in de bouwkunst wordt begunstigd, verzet zich de Maatsch. t. b. v. B. en thans ook de dertig adhesie-betuigenden, omdat zulk een regeling eenzijdig en onbillijk is. Reeds gedurende geruimen tijd was de ergernis over de opperheerschappij, aan één persoon, aan een rijks-ambtenaar verleend, tamelijk algemeen en *voor de bouwkundigen zelven*, die geheel genegeerd werden, *was dit onrecht een krenking*."

De heeren willen dus ook hun aandeel van de stokvischvellen, die zij vinden dat nu te partijdig worden uitgedeeld, daarop komt het geheele geval neer. Dat er gerestaureerd wordt zouden zij zoo erg niet vinden als zij hunne diensten daarbij ook maar eens konden bewijzen, of althans hun licht maar eens er over konden laten schijnen.

Maar welk licht? Wie van het dertigtal heeft als archeoloog ook maar den minsten naam? Daar zijn wel eenige zeer bekwame oudheidkundigen onder onze bouwmeesters, maar juist die hebben het adres *niet* onderteekend. Wie van de dertig bouwkundigen kan zich, in gemoede, over onrecht of krenking beklagen? Nu wordt er de quaestie „Protestant of Katholiek" ook al bijgehaald. Maar het belijden van welk geloof dan ook maakt iemand nog niet tot archeoloog. Een Protestantsch bouwmeester is nu binnen in de Groote Kerk te Arnhem bezig, een Katholiek dito van buiten. Geen van beiden is oudheidkundig genoeg ontwikkeld, om een dergelijk werk naar eisch te volbrengen. De Katholiek heeft echter het geluk, naar plannen van Cuypers te kunnen werken, en dit zal hem in staat stellen, veel beter restauratiewerk te leveren, dan zijn collega die binnen aan den gang is.

Wezenlijk, men had beter gedaan, de vraag zuiver te stellen: is restaureeren geoorloofd of niet? Steekt daar geen kwaad in, welnu, dan mogen de heeren Cuypers en De Stuers hun gang gaan; hun groote archeologische bekwaamheid maakt hen voor dit werk bevoegder dan wie ook. Is echter restaureeren verkeerd, dan blijft het dit, wie er zich ook mede ga belasten.

1 Dec. '95. Q. N.

Het bovenstaande gaat uit van de veronderstelling, dat er verband moet zijn tusschen de adressen aan de Tweede Kamer en de stukken in het weekblad „de Amsterdammer." Het is inderdaad mogelijk, dat er dergelijk verband bestaat; wij voor ons zien dat voorloopig nog niet in, en daarom schijnt het ons toe, dat de adressanten er zich minder over „gekrenkt" voelen, dat men hen niet bij Rijks-restauraties raadpleegt, maar dat zij zich veeleer ergeren aan de „officieele" bouwkunst, voor zoover die zich met het maken van nieuwe werken bezighoudt.

Men heeft het niet tegen de heeren Cuypers en De Stuers als archeologen, maar als touwtjestrekkers der „officieele" bouwkunst. Dat de schijn bestaat alsof men tegen hen als oudheidkundigen ageert, komt alleen, omdat nu toevallig de Grafelijke-zaalquaestie als aanleiding tot een gemeenschappelijk optreden is gekozen.

Het ware daarom wellicht beter geweest, dat de adressen bij een andere gelegenheid waren ingediend; in de laatste twintig jaar hebben die gelegenheden zich genoeg aangeboden, doch daarvan is niet het geschikte gebruik gemaakt.

Het mag als voldoende bekend worden geacht, dat wij de vraag: is restaureeren geoorloofd of niet? herhaalde malen gesteld en steeds in ontkennenden zin beantwoord hebben. Alleen de meest noodige herstellingen, maar meer ook niet, mogen, naar onze opvatting, aan een monument verricht worden. Daarom achten wij het zoogenaamd „restaureeren" verkeerd, wie het ook doet, omdat daardoor, ofschoon met de beste bedoelingen, de monumenten als documenten vervalscht worden.

Red.

DE GRAFELIJKE ZAAL.

(Ingezonden).

Naar aanleiding van den aangeboden strijd tusschen architectonische middeleeuwers en anti-middeleeuwers over het plan tot inwendige reconstructie der Grafelijke zaal te 's-Gravenhage, bevat het vorig nummer van *De Opmerker* een erg pessimistisch artikeltje voor de laatstgenoemden. Wij miskennen in de verste verte de macht van eerstgenoemden niet, doch zouden niet gaarne de sloteom, waartoe de schrijver van dat stukje komt, onderschrijven, gedachtig aan een paar nederlagen door de sterken ten slotte geleden in zake het monument ter herinnering aan 1813 en het nieuwe Academiegebouw te Utrecht.

Gedachtig dat hij die tweemaal is overwonnen, andermaal de nederlaag kan lijden, gelooven wij het voor de anti-middeleeuwers zaak te zijn met alle krachten vol te houden in den nu weder aan de orde zijnden strijd en vooral om niet bij voorbaat bij de pakken te gaan nederliggen. Wij zijn er zeker van dat meerdere dan de eerste dertig, bereid zijn hun voorbeeld te volgen.

Den Haag, 4 Dec. 1895.

Een oud-strijder.

PRIJSVRAGEN

GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Het bovengenoemde genootschap heeft twee prijsvragen uitgeschreven, als:

A. Hoofd of titelvignet voor het weekblad en

B. Vignet voor den kalender van 1896.

De antwoorden moeten ingeleverd worden den 18 December e. k. voor het ontwerp A. en den 27 December d. a. v. voor het ontwerp B. Voor het eerste is een prijs van *f* 15 en voor het tweede van *f* 10 uitgeloofd.

De deelneming aan dezen wedstrijd staat open voor alle leden van het Genootschap.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN.

Vergadering van Zaterdag 30 November 1895.

In de eerste vergadering van dit seizoen doelde de Voorzitter, de heer L. M. Moolenaar, mede dat op de prijsvraag voor den voorgevel van een hotel acht ontwerpen waren ingekomen. Verder had het Bestuur een schrijven ontvangen van de huisschilders-vereeniging „Eendracht en Nut" te Groningen, waarin zij d. medewerking der Vereeniging tot het verkrijgen van afzonderlijk uitbesteding van het schilderswerk verzocht.

De Secretaris gaf een uitvoerig en zakrijk verslag over het afgeloopen vereenigingsjaar, waarop de heer Moolenaar eene voordracht hield over het publiek uitbesteden van bouwwerken.

Spreker schetste en gispte de nadeelige gevolgen van dit stelsel: 1e voor het werk zelf; 2e voor de aannemers; 3e voor de architecten; 4e voor de opzichters; 5e voor de werkgevers (uitbesteders).

Het minder solide werk, de knoeierijen, het op het spel zetten van eerlijkheid en goede trouw, het bevorderen van slechte practijken, de onbekwaamheid van velen aannemers, hun onderlingen naijver en wantrouwen, de vele moeilijkheden voor architecten en opzichters — dit alles en nog meer stelde hij in het volle licht. In verbeelding plaatste hij de aanwezigen voor de phonograaf, waarmede hij hun doed hooren op welk eene ruwe, lankhare en tevens comische wijze eene vergadering van zoogenaamde „opzetters" gehouden werd en hoe eene deliberatie plaats vond over het zenden van een adres aan een gemeenteraad, inhoudende verdachtmaking van den gemeente-opzichter.

Spreker betreurde het dat de uitbesteders, — de Staat, de provincie en de particulieren, — bij eene uitbesteding bolaas niet vragen wie, wat en hoe de persoon des aannemers is.

Met den wensch, dat de ontslagen opgerichte aannemersbond zooveel mogelijk de slechte elementen uit hun midden moge weren en dat men in 't algemeen afwijke van het tegenwoordige stelsel van aanbesteding, maar het uitvoeren van bouwwerken opdrage aan personen, die in alle opzichten voor solieds bekend staan, eindigde de heer Moolenaar zijne onderhoudende lezing.

In de vergaderzaal waren de prijsvraag-teekeningen, alleen betrekking hebbende op een ververschingslokaal voor een ijselub en afgestaan door het genootschap „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, tentoongesteld.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 28 November 1895.

Na opening der vergadering en goedkeuring der notulen, deelde de Voorzitter mede, dat slechts vier antwoorden waren ingekomen op de circulaire, waarbij het bestuur de afdeelingsleden uitnoodigde als lid der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst toe te treden. Daar deze antwoorden in ontkennenden zin waren opgesteld, vermeende de Voorzitter daaruit de gevolgtrekking te mogen maken, dat er voor het lidmaatschap weinig sympathie bestaat en dat het lot der afdeeling daardoor vrijwel voorzien kon worden. Eene laatste poging om de aanwezigen tot andere gedachten te brengen, mislukte, waarop de Voorzitter punt 2 der agenda aan de orde stelde om later de besprekingen over de circulaire te kunnen voortzetten.

De heer S. Baron verkreeg het woord om de vraag in te leiden: „Hoe de professioneele opleiding te verbeteren van hen, die bestemd zijn aan het hoofd te staan van kunstindustrieele ondernemingen?"

Na erop gewezen te hebben, dat de welvaart in eene gemeente grootendeels afhangt van den bloei van nijverheid en kunstindustrie, gaf spreker een geschiedkundig overzicht van al wat in de laatste jaren is gedaan voor hen, die zich aan kunstnijverheid willen wijden. De handenarbeid komt meer tot zijn recht en door den drang der noodzakelijkheid wordt de volksontwikkeling dien weg opgeleid; musea worden opgericht, volkstentoonstellingen en wedkampen gehouden en het teekenonderwijs wordt op alle scholen verplichtend gesteld en op de industriescholen op herzvredigende wijze voortgezet.

In het belang van onze kunstnijverheid is het noodzakelijk de artistieke ontwikkeling, niet alleen van patroon en werkman, krachtig en doelmatig te bevorderen, maar ook den kooper en het publiek te beschaven; het verspreiden van goed teekenonderwijs is daarvoor de eenvoudigste en meest doeltreffende weg en het moet betreurd worden, dat daarvoor op onze gymnasia geen bescheiden plaatsje wordt ingeruimd.

Voor het herleven van de kunstnijverheid te Leeuwarden is voor alles noodig, dat de industrieelen overtuigd worden, dat stijlkennis en begrip van geniesmt onmisbaar zijn voor smaakontwikkeling en teekenen. Het ontbreekt hier-ter-stede niet aan degelijke kunstindustrieelen, die met de daad bewijzen dat het ambacht een niveau en krachtige ontwikkeling ondervindt, zoodra het door de kunst wordt gesteld. Zij trachten zich in de behoeften van het ontwikkelde publiek in te werken en moeten zich opofferingen getroosten, niet alleen om den naam van kunstindustrieelen te behouden, maar ook om zich eene eerste plaats in hun vak te veroveren.

Voor den bloei der kunstnijverheid is het noodig dat de zoogenaamde vakmannen, die het streven der zooeven genoemde kunstindustrieelen met een schuinsoraphalen beoordeelen, verhinderd worden hun smakeloos werk aan den man te brengen. Zij moeten genoodzaakt worden de lakens te verzetten, het teekenen en de vormkennis als onmisbaar leeren beschouwen en hunne gezellen opwekken om deel te nemen aan de winteravondcursussen.

Was de kunstzin meer tot het publiek doorgedrongen, dan zouden de hoogere eischen van den kooper den fabrikant dwingen zich te ontwikkelen. Volgens spreker is de beschaafde vrouw

de aangewezen persoon voor het aankoopen en bestellen van voortbrengselen der kunstindustrie en uit dien hoofde werdt door hem aanbevolen op de hoogere burgerscholen voor meisjes meer tijd te besteden aan de ontwikkeling van kunstsmaak.

De heer Baron gaf daarop de wijze aan, waarop de kunstindustrieel naar zijn zienswijze moet worden opgeleid; na het ontvangen van het noodige lager en middelbaar onderwijs wordt het bezoeken van een ambachtsschool aanbevolen en daarna dat van de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam. De practische opleiding aan een atelier in de hoofdstad kon dan verbonden worden met het volgen der lessen aan de Rijksschool en na twee-, drie- of vierjarige studie is het oogenblik daar om naar het buitenland te gaan en op het vak te reizen. In Brussel, Weenen, Parijs of Berlijn kan dan voldoende geld verdiend worden om in het onderhoud te voorzien.

Wil men in Leeuwarden een bloeiende nijverheid en voordeel afwerpende kunstindustrie gevestigd zien, dan moet men zich eenige opofferingen voor het professioneel onderwijs getroosten en ook het middelbaar onderwijs wijzigen. Na nog eenige mededeelingen over de ambachtsschool te hebben gedaan, sloot spreker zijn voordracht.

In de discussie, die daarop volgde, werd de meerdere of mindere waarde, die aan het onderwijs aan de ambachtsschool moet gehecht worden, besproken.

Bij de voortzetting der behandeling van de circulaire van het Bestuur bleek dat de aanwezigen van oordeel waren, dat de wetsverandering den band tusschen de Maatschappij en hare afdeelingen niet sterker zou maken. Ten slotte werd met algemeene stemmen besloten onderstaande motie op het convocatiebiljet voor de volgende vergadering te plaatsen:

„De Vergadering van 28 November jl. van oordeel zijnde, dat met de wetsverandering der Maatschappij de toestand onzer Afdeeling onmogelijk wordt, wenscht daarover ook het oordeel van de afwezige leden te vernemen, zoodat op deze uitgeschreven vergadering de opkomst van alle leden zeer gewenscht is."

Na dankzegging aan den spreker van dezen avond, werd de vergadering gesloten.

AFDEELING AMSTERDAM.

Vergadering van Vrijdag 29 November 1895.

Na goedkeuring van de notulen werd het nieuwe lid, de heer H. van Hilten, welkom geheeten en de mededeeling gedaan, dat aan alle afdeelingsleden naar aanleiding van het besluit der vorige vergadering was kennis gegeven van de herziening van het reglement, met uitnoodiging om als gewoon-, buitengewoon- of kunstlievend deel te maken van de Maatschappij, voor zoo verre zij nog niet waren toegetreden.

De Voorzitter bracht de oprichting van het bureau tot plaatsing van opzichters en teekenaars in herinnering en wekte de leden op bij vacatures steeds van de bemiddeling van dit bureau gebruik te maken.

De heer F. W. M. Poggenbeek leidde de vijfde van de door het Hoofdbestuur gestelde vragen in en besprak achtereenvolgens de gebruikelijke wijzen van fundeering, die naar zijne meening eenzwel niet voldeden, omdat geen voldoende zekerheid is te verkrijgen, dat verzakkingen zullen uitblijven. Met het oog op de groote aanbeveling van cement met ijzer, was spreker op het denkbeeld gekomen heizen in den grond te brengen, zooals dit bij pijpwaterboringen geschiedt en deze buizen daarna met beton te vullen. Zulk een betonpaal van ongeveer 0,30 M. in diameter, waarvan de voet op de zandlaag rust, zou bij een draagvermogen van ongeveer 20,000 KG. ± *f* 250 kosten.

De heer C. M. Rood vroeg of het niet mogelijk is houten kokers in te laten, die bij minder kosten, grooter kunnen zijn en dus ook grooter draagvermogen zullen hebben, waarop de heer Poggenbeek antwoordde, dat vierkante kokers niet in den grond gedraaid kunnen worden, zooals bij ijzeren buizen het geval is en dat het inspuiten van buizen in onzen slappen bodem niet mogelijk is. Het indrijven van buizen geeft niet zooveel moeite; hier-terstede wordt een waterput gemaakt van ongeveer 120 M. diepte.

De heer P. F. Laarman is van meening dat de buis steeds vol water zal staan en de drukking te groot is om het beton te kunnen storten; ook de heer H. Moen P.Gzn., is deze meening toegedaan en heeft bezwaar tegen betonpalen, omdat men geene zekerheid heeft of het beton verspoeld is. Met de gewone wijze van fundeeren op een betonblok zijn uitstekende resultaten verkregen.

De heer I. Gosschalk kan zeer goed medegaan met het denkbeeld, door den heer Poggenbeek geopperd en meent dat men in het algemeen bij het maken van fundeeringen te zwaartillend is. Spr. geeft een aantal voorbeelden van door hem uitgevoerde herstellingen van fundeeringen die zich zeer goed hebben gehouden.

De heer Posthumus Meyjes acht betonstortingen uitstekend om goede fundeeringen te maken en geeft van een dergelijke fundeeringswijze, voor een belangrijk werk toegepast, uitvoerige mededeelingen door teekeningen toegelicht.

De heer Poggenbeek beantwoordde de gemaakte bedenkingen en wees erop dat de buis, nadat zij is ingelaten, van onderen gesloten en na verwijdering van het water met beton gevuld kan worden.

De Voorzitter dankte den heer Poggenbeek voor zijne interessante mededeelingen en verzocht hem over deze vraag een rapport op te stellen.

De heer Posthumus Meyjes leidde daarna vraag 9 in, besprak de verschillende manieren van leibodekking en kwam uit ervaring tot de conclusie dat de beste wijze van leibodekking is het bezigen van Moezelleien in Coeverdak met koperen leinagels bevestigd, welke meening door verschillende aanwezigen werd gedeeld.

Wegens het vergevorderde uur werden de andere vragen, op de agenda vermeld, niet behandeld.

Door den heer Th. G. Schill werd daarna een fraaie collectie photographieën van belangrijke bouwwerken uit Birma, Siam en China ter bezichtiging gesteld en op onderhoudende wijze toegelicht, hetgeen met de meeste belangstelling werd gevolgd.

Nadat de Voorzitter den heer Schill hartelijk bedankt had voor het genoegen, den leden verschaft, werd deze goed bezochte vergadering gesloten.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN.

Vergadering van Vrijdag 29 November 1895.

Vóór de opening der vergadering werden de leden, dank zij de welwillendheid van den heer W. C. Mulder, in de gelegenheid gesteld het plaatwerk „Decoratie-motieven" te beziehtigen.

Na lezing van het verhandelde in de voorgaande bijeenkomst, deelde de heer J. van Dam een en ander mede over photographie; spreker were op den vooruitgang, die ook in dit vak valt waar te nemen, besprak de veel verbeterde apparaten en instrumenten en lichtte een en ander toe door schetsen op het bord. De proef, waarbij een kooldruk-photographie ontwikkeld en met magnesiumlicht gephotografeerd werd, trok de algemeene aandacht; de afdrukken, waarop de vergaderde leden aan de lange tafel waren afgebeeld, deden den spreker als een bekwaam en vaardig amateur kennen en het daverend applaus strekte ten bewijze van de ingenomenheid der Vergadering.

Bij het Bestuur was een schrijven ingekomen van een twintigtal leden van de Afdeeling, waarbij werd aangedrongen nog vóór het einde van 1895 zich van de Maatschappij af te scheiden; aangezien het stuk te laat was ingekomen, zal het in de volgende vergadering behandeld worden.

De wetswijzigingen, door het Hoofdbestuur voorgesteld, werden artikelsgewijze aangenomen, waarvan aan voorzoend bestuur kennis gegeven zal worden onder mededeeling van den inhoud van voreengenoemd schrijven.

De commissie, in de vorige vergadering benoemd tot beantwoording van de vraag of een vereeniging van werklozen tot onderlinge verzekering tegen invaliditeit levensvatbaarheid zou hebben, bracht bij monde van den heer A. J. Achterberg rapport uit. Hierna had gedachtenwisseling over dit onderwerp plaats en werd de Afdeeling dank gebracht voor het genomen initiatief.

De verschillende vragen, door het Hoofdbestuur ter bespreking in de wintervergaderingen gesteld, kwamen daarna aan de orde. De vragen scheenen over het algemeen niet in den geest der Vergadering te vallen en de beantwoording zal daardoor niet op algemeene medewerking kunnen bogen. Toch zal de Afdeeling niet achterwege blijven en hebben enkele leden zich verbonden rapporten uit te brengen, al wordt het nut van dien arbeid ziet hoog geschat.

De Voorzitter bracht verschillende leden dank voor hunne medewerking en den heer Mulder voor de gegeven kunstbeschouwing, waarna de bijeenkomst gesloten werd.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

102de gewone vergadering op Woensdag 4 Dec. 1895.

De Voorzitter opende de vergadering, de notulen werden gelezen en goedgekeurd, waarna werd medegedeeld dat een schrijven was ingekomen van de vereeniging „Amsterdam Vooruit", waarin wordt verzocht het Genootschapslokaal 1 à 2 keeren per maand aan haar af te staan voor de te houden vergaderingen, dat wil zeggen tegen vergoeding. De Voorzitter stelde voor in principe goed te keuren het lokaal in onderhuur af te staan, terwijl het behandelen der condities aan het Bestuur zal blijven overgelaten. Dit voorstel werd aangenomen.

De heer J. van Leeuwen was niet ter vergadering verschenen, zoodat zijne installatie als gewoon lid niet kon plaats vinden.

De heer Rijnink verkreeg vervolgens het woord. Spreker had bij het examen voor opzichter opgemerkt dat maar al te weinig werk werd gemaakt van „de kennis en behandeling der voornaamste meet- en waterpasinstrumenten', en oordeelde het daarom nuttig hierover een kleine bijdrage te geven, die met belangstelling werd gevolgd en opgehelderd werd door de noodige teekeningen en verschillende instrumenten. De Voorzitter bracht den heer Rijnink dank namens de Vergadering.

In behandeling kwam na een voorstel van het bestuur in zake de aan te nemen houding van A. et A. bij de aan de Tweede Kamer verzonden adressen, betreffende de restauratie der Gravelijke zaal op het Binnenhof te 's Gravenhage. Het bestuur bracht nu een concept-adres ter tafel dat na eenige opheldering werd aangenomen.

De Voorzitter deelde daarop mede dat het bestuur voorloopig nog de volgende voorstellen doet, ten einde op de eerstvolgende vergadering te bespreken nl.:

1°. Jongelui onder een bepaalden leeftijd in de gelegenheid te stellen als aspirant-lid tot A. et A. toe te treden. Hierdoor zouden

jongelui in staat gesteld worden tegen een kleine contributie, bv. *f* 6.—, aan de prijsvragen deel te nemen en anderszins nut van de vergaderingen te trekken.

2°. Maandelijksche prijsvragjes uit te schrijven, bestaande uit schetsteekeningen, bijv. met de pen, welke schetsen opgenomen zouden worden in een bijvoegsel bij het weekblad, en waarvan kleine prijzen verbonden zouden zijn.

3°. Gelegenheid te geven tot exposities van eigen werk.

4°. Correspondenten voor het weekblad te benoemen.

5°. Propaganda te maken voor het weekblad door middel van verspreiding.

Als leden van de Commissie tot verificatie en verantwoording van den Penningmeester werden benoemd de heeren Van Dijk, Jansen en Walter.

De vergadering werd hierna gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De Minister van Binnenlandsche Zaken zegt in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, dat het voor geen tegenspraak vatbaar is, dat de Grafelijke zalen èn uit een architectonisch oogpunt èn wegens de talrijke historische herinneringen, daaraan verbonden, te rekenen zijn onder de belangrijkste en merkwaardigste monumenten van gebeel ons land.

Evenmin is het te weerspreken, dat de tegenwoordige toestand van verwaarloozing dier monumenten reeds te lang voortduurt en dat terecht met steeds sterkeren aandrang gewenscht wordt, dat zij grondig, met inachtneming van de eischen der archaeologie, worden gerestaureerd. Wat dienaangaande in het adres der hh. C. van Bylandt c. s. wordt aangevoerd, kan hij geheel onderschrijven.

Door het weigeren van het thans aangevraagde crediet zou worden beslist, dat de Kamer het denkbeeld om de Grafelijke Zalen onder de in dit hoogstingspartikel bedoelde gebouwen op te nemen en als bouwwerken van oudheidkundige waarde te restaureeren, in beginsel verwerpt. Dan zou dit denkbeeld verder bij de Regeering onbesproken kunnen blijven en tevens om die reden ongunstig op het adres der heeren Van Bylandt c. s. beschikt moeten worden. Anders zal een en ander verder een punt van overweging bij de Regeering uitmaken.

Door de aanneming van nezen post blijft de Kamer vrij in haar beslissing ten aanzien van het eventueel toestaan van gelden voor de uitvoering der restauratieplannen zelve. Het aangevraagde crediet dient uitsluitend om die plannen te kunnen opmaken, en een betrouwbare raming van kosten aan de Kamer te kunnen voorleggen. Mededeelingen omtrent de bijzonderheden der restauratie zouden thans voorbarig zijn, en evenmin kan thans met zekerheid het kostenbedrag vermeld worden. Gezorgd zal moeten worden, dat het gerestaureerde gebouw geschikt blijve voor zetel van het gerechtshof. Voor de Lotenzaal wordt geen bepaalde bestemming voorbereid.

ROTTERDAM. Daar tal van zaken, die den gemeentelijken telephoondienst betreffen, eerst met vrucht in voorbereiding kunnen worden genomen, na het optreden van den aanlegnaar, die met de leiding daarvan belast zal worden, gaven B. en W. op voorstel van de betrekkelijke commissie van bijstand den raad in overweging:

1°. te besluiten dat aan het hoofd van dien nieuwen tak van dienst zal worden gesteld een ambtenaar met den titel van directeur van den telephoondienst en dat aan die betrekking zal zijn verbonden een jaarwedde met een minimum van *f* 4000 en een maximum van *f* 4500;

2°. hen te machtigen zoodra mogelijk voor de benoeming van dien titularis een aanbeveling te doen.

Deze voorstellen werden aangenomen.

— B. en W. hebben op de voordracht voor twee inspecteurs bij de bouwpolitie geplaatst, voor de eene plaats: A. Sitgels en J. de Bruijn; voor de tweede plaats: Jac's. Beijderwellen Wzn. en H. van Hilten.

HAARLEM. Op de vele aanvragen naar inlichtingen omtrent de nationale tentoonstelling van decoratieve werken, alsook van ontwerpen, teekeningen en opnamen van toegepaste kunst, die van af 15 Januari 1896 op het Museum van Kunstnijverheid alhier zal gehouden worden, kan de Commissie het volgende mededeelen.

De tentoonstelling zal omvatten al hetgeen betrekking heeft op decoratieve schilderkunst, figuur en ornement, alsook ontwerpen, teekeningen en modellen in gips, was of ander material, gediend hebbende of kunnende dienen voor het vervaardigen van werken, betrekking hebbende op het kunstambacht, alsook voor zaken die op fabriekmatige wijze worden vervaardigd, als behangselpapieren, gedrukte stoffen, enz. enz.

Hoofddoel dezer tentoonstelling is ontwerpers en teekenaars, die zich op bovengenoemd gebied toeleggen, bij het publiek en vooral bij onze industrieelen bekend te maken.

De grondslag voor de ontwikkeling van eene zelfstandige nationale kunstindustrie is vooral gelegen in de oorspronkelijkheid der modellen. De voorwaarden zoo voordeelig mogelijk zijnde, daar geene kosten, van welken aard ook, berekend worden en het tentoongestelde vrachtvrij wordt teruggezonden, rekent de commissie op eene groote deelneming.

Zij, die aan deze tentoonstelling wenschen deel te nemen, worden verzocht zich vóór 1 Januari aan te melden met opgave der plaatsruimte, waarover men wenscht te beschikken, aan het adres van den heer E. van Suher, conservator van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, die tevens bereid is alle verdere inlichtingen te geven.

WAGENINGEN. In de vergadering, den 30n November door den Gemeenteraad, gehouden, kwam ter tafel het plan voor het bouwen eener nieuwe gasfabriek, opgemaakt door de heeren Lagnay en Paijens, directeuren der gasfabrieken te Deutichem en Nijmegen, en den ingenieur Kuijers. Voorts werden overgelegd een plan tot oprichting eener inrichting voor electrische verlichting, opgemaakt door de heeren De Jong en Verheecke te Utrecht, met een uitvoerig rapport van prof. J. A. Snijders te Delft, en adres der gasexamissie, om afwijkend advies van een lid der commissie en eindelijk een rapport van den ingenieur Kuipers te Nieuwer-Amstel, betreffende een combinatie voor verlichting en waterleiding.

Er werd besloten de adviezen met het rapport van prof. Snijders te laten drukken.

— Naar *De Tarifs en Steenindustrie* vermeent, zijn in 1895 pim. 130,000,000 Waalsteenen meer gemaakt dan in 1894. De steenen uit vroegere campagnes zijn totaal opgeruimd en van het nieuwe gebak zijn er reeds ca. 200,000,000 verkocht, zoodat er geen kans bestaat, dat de prijzen der Waalsteenen het eerste jaar zullen dalen.

PERSONALIA.

— De civiel-ingenieur, J. W. Th. van Oijen, ingenieur bij de kanaalwerken in den Elzas, is met ingang van 1 Januari a.s. benoemd tot tijdelijk ingenieur bij de gemeentewerken te Utrecht.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Jong bekwaam architect. Voorloopig salaris *f* 1000 per jaar. Adres A. Voerman, architect, Bochum (Westfalen).

— Opzichter-teekenaar bij het buizennet eener groote drinkwaterleiding. Salaris *f* 100 per maand. Adres onder lett. D. W. Bureau van dit blad. *(Zie advert.)*

ADVERTENTIEN.

Bij den bouw eener groote drinkwaterleiding wordt **GEVRAAGD** een ervaren

Opzichter-Teekenaar

bij het buizennet. Salaris *f* **100**,— per maand. Kennis van werktuigen strekt tot aanbeveling.

Reflectanten gelieven zich aan te melden onder overlegging van copiën van getuigschriften van laatste betrekkingen, van een schets van hun levensloop, o. a. vermeldende hun opleiding en leeftijd en onder opgave van personen genegen tot het geven van informatiën, onder lett. D. W. aan het bureel van dit blad.

J. BELTMAN JWz, Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: MEELFABRIEKEN, KORENMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN, OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN OLIE-GASMOTOREN.

LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

JOHN KIEVITS & VAN REEDE Cz.

Machinen- en Motorenfabriek,

Scheepsbouwwerf.

KETELMAKERIJ, GIETERIJ.

PAPENDRECHT aan de NOORD.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op **Zaterdag 21 December 1895**, des namiddags te 2 uren, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's Gravenhage in het openbaar worden Aanbesteed:

Het driejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1896 en eindigde 31 December 1898, van:

Het Rechtsgebouw en de Strafgevangenis te Groningen (Bestek No. 57);

het Huis van Bewaring, het Paleis van Justitie en de woning van den Adjunct-Directeur der Strafgevangenis te Leeuwarden;

de Strafgevangenis te Sneek;

het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Heerenveen (Bestek No. 58);

het Huis van Bewaring en het Rechtsgebouw te Zwolle, het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Almelo, de Strafgevangenis en het Kantongerechtsgebouw te Deventer, waarin tevens gevestigd zijn de kantoren van den Inspecteur der Directe Belastingen en Accijnzen, van den Inspecteur van Registratie en Domeinen en van den Rijks-Ontvanger (Bestek No. 59), en

het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Assen, de Strafgevangenis te Appingedam en het Huis van Bewaring te Winschoten (Bestek No. 60).

De bestekken liggen voor gegadigden ter inzage in bovengenoemde gebouwen en zijn op aanvrage tegen betaling van f 0.80 franco verkrijgbaar bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op MAANDAG **16** DECEMBER 1895 en wel voor de gebouwen te Groningen des voormiddags te 10 uren, aanvangende bij de Strafgevangenis; voor de gebouwen te Leeuwarden des namiddags ten 1 ure, aanvangende bij het Huis van Bewaring; voor de gebouwen te Sneek, Appingedam en Winschoten des voormiddags te 10 uren; voor de gebouwen te Heerenveen des namiddags ten 1½ ure, aanvangende bij het Huis van Bewaring; voor de gebouwen te Zwolle, Almelo en Assen des namiddags ten 1 uur, aanvangende bij de Huizen van Bewaring en voor de gebouwen te Deventer des voormiddags te 10 uren, aanvangende bij het Kantongerechtsgebouw.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie en

voor de werken te Groningen, bij den Opzichter N. W. LIT aldaar;

voor die te Leeuwarden, bij den Opzichter W. C. DE GROOT aldaar;

voor die te Sneek en Heerenveen, bij den Opzichter J. HOGENDIJK te Sneek;

voor die te Zwolle, bij den Opzichter J. L. VAN ESSEN aldaar;

voor die te Almelo, bij den Opzichter B. VIXSEBOXSE aldaar;

voor die te Deventer, bij den Opzichter J. A. MULOCK HOUWER aldaar;

voor die te Assen, bij den Opzichter F. BOONSTRA aldaar;

voor die te Appingedam, bij den Opzichter A. J. KNAAP aldaar; en

voor die te Winschoten, bij den Opzichter K. DE GROOTH aldaar.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal:
P. J. VAN BEIJMA.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente Arnhem, zullen **Zaterdag 21 December 1895,** 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden:**

BESTEK No. 18.

Het leveren van ± 55 M³. HOUT aan Balken en Dekplanken, voor de Schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à **f 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Op **Maandag** den **23 December 1895** zal bij den heer Th. HURKS, te 2 uren namiddags worden **aanbesteed:**

Het bouwen van een burgerhuis met stal, schuur en bergplaats, voor den heer W. Verstappen, landbouwer te Lieshout, met bijlevering van alle bouwmaterialen.

Aanwijzing 23 December, te 2½ uren. Bestek en teekeningen liggen ter inzage van af Dinsdag den 10den dezer bij den architect Th. van der Bruggen, Lieshout, bij wien nadere inlichtingen te bekomen zijn, en zijn aldaar tegen betaling van *f* **1.50** te verkrijgen.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geëmailleerd-ijzeren

Peilschalen.

WEEGWERKTUIGEN.

W. F. H. WELTER.

Fabrikant in **Gevel-, Plafond-** en **Studie-Ornament.**

Luthersche Burgwal 26, 's-GRAVENHAGE.

RUIM VOORZIEN VAN MODELLEN VOOR **TEEKENSCHOLEN.**

Afgietsels voor Hout en Steen.

Specialiteit in het vervaardigen van KUNSTZANDSTEEN.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°50 ZATERDAG, 14 Dec. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnommer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15

BERICHT.

Met primo Januari a. s. vangt de 31ste jaargang van *De Opmerker* aan.

Zij, die zich thans abonneeren, ontvangen de tot dien datum verschijnende nommers gratis.

Abonnenenten en proefnommers gelieve men aan te vragen aan de Administratie van *De Opmerker* Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

De abonnementsprijs bedraagt slechts **vijf gulden per jaargang**, waarover in *twee* termijnen, op 1 April en 1 October, beschikt wordt.

De Administratie.

DE GRAFELIJKE ZAAL.

Een van de, misschien niet verwachte, gevolgen van de beweging in zake de Grafelijke Zaal in Den Haag, is, dat de Nederlandsche bouwkunstbeoefenaars zich in twee kampen hebben gescheiden, door den „oud-strijder", die de vorige week in ons blad aan het woord was, aangeduid als de „architectonische middeleeuwers en anti-middeleeuwers." Men denkt hier aan de Hoekschen en Kabeljauwschen, de Schieringers en Vetkoopers en andere echt „middeleeuwsche" partijschappen.

Dat de partij der anti-middeleeuwers talrijk in den lande mocht vertegenwoordigd heeten, was bekend. Hoe sterk de middeleeuwers waren, wist men ook wel, doch men zag tot dusverre die sterkte meer in macht dan in getal. Maar ziet, het laatste leger „wast vast in tal", om met Vader Vondel te spreken. Het Genootschap Architectura niet alleen kwam zijn gelederen versterken, maar ook de Afdeeling Leiden en omstreken der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst sloot zich bij de middeleeuwers aan, ofschoon het Hoofdbestuur dierzelfde Maatschappij aan de zijde der tegenpartij staat.

Tempora Mutantur! In 1888, toen dit blad nog het orgaan van Architectura was, werd door de redactie van dat Genootschap een artikel geplaatst, met den veelzeggenden titel: „De officiëele richting tentoongesteld." Voor hen, die zich dit opstel niet meer mochten herinneren, willen wij daaruit het een en ander mededeelen. (1)

Van de officiëele bouwkunst heet het daar: „Dit mouvement gaat verder, uit het duister wordt het in het volle licht geplaatst; plotseling maken de voorstanders daarvan, goed georganiseerd, goed aaneengesloten zich met één greep meester van de alleenheerschappij en vervullen de wereld ('t kleine Hollandje slechts — Goddank) van hun geschetter en hunne in bonken steen veranderde, zware denkbeelden. Men staat versteld over zooveel aplomb; zooveel ongedacht machtsvertoon verplet en men zwijgt, met het onaangename gevoel van voor een fait accompli te zijn gesteld. Doch de ontevredenheid wakkert aan, zwaar wordt gemokt, veel wordt geslikt, dat oogenschijnlijk niet te slikken viel, met geduld is veel verdragen, met gelatenheid zijn Rijks-museum en Centraalstation (waar nog goede dingen in zijn) geaccepteerd, met grootmoedigheid wordt het aangezien dat werken, waarop iedere Nederlandsche architect evenveel recht heeft, slechts in handen komen der côterie, doch nu — halt!"

Dat was de taal van toen; maar daar bleef het nog niet bij. Hoort maar.

„Niemand zal bij de beschouwing van Rijks-museum of Centraalstation aan zijn nationaliteit herinnerd worden. Nergens in eenig vroeger bouwwerk vindt men dat oneindig monotone en die absolute geesteloosheid der massa's terug; nergens dat verstooten van alles,

(1) Zie *De Opmerker* 1888, blads. 408 en 415.

wat maar bijdragen kan het geheel een modern cachet te geven. Juist het tegendeel; onze voorouders waren leergierig en prat op 't toepassen van nieuwe vormen, en deze in juiste vereeniging te brengen met eigen toestanden was hun kracht. Waarheid! Waarheid! roept gij (de hh. De Stuers, Cuypers c. s.) en middelerwijl tuurt ge u zoo blind op de letters van dit woord, dat ge geen waarheid meer van eigen leugen onderscheiden kunt. Naast de groote leugen, die ge begaat met slechts middeleeuwsche vormen in den tegenwoordigen tijd op middeleeuwsche wijze te vertolken en onoprecht te zijn in 't uitspreken der bestemming uwer gebouwen, begaat ge nog andere, even groote. Wat doen bijv. de torens op het Rijks-museum? Ons dunkt, dat de beantwoording dezer vraag in de eerste plaats wel in het plan moet gezocht worden. Dit geeft echter voorsprongen zonder reden en al met even groote gewetenloosheid aangebracht als de pilasters van sommige gebouwen in den zoogenaamden Renaissance-stijl uitgevoerd. Ja, daar zijn we er. Die pilasters, kapiteelen, onzinnige kolonnaden, dat zijn uwe groote grieven; maar zij zijn al niet minder gemotiveerd, al die onderdeelen, dan de bovengenoemde uitsprongen. Waarom zijn de torens van het Centraalstation rookend gemaakt? Wijl deze schoorsteenen, met door de torenkappen te dringen, de torens motiveeren en dus *waarheid* aanbrengen zouden? Waarom zijn op het Haagsche Binnenhof de privaten van het door „de officieelen" gebouwde gedeelte zoo storend naar buiten gebracht, dat men haast vreezen zou zich daaronder te wagen? Misschien wijl de monotone façade behoefte had aan wat schaduw en zoo'n brok „waarheid" juist te pas kwam om deze leemte aan te vullen. Ja, zoover gaat uw letterlijk opvatten van „waarheid in vorm", dat, om toch maar waarheid te doen zien, ge de meest vulgaire eischen als 't ware bij den kraag vat en naar buiten stoot met het verzoek: och, exposeer jij eens wat waarheid aan die boeren daarbuiten."

Dit stuk werd opgenomen, niet in den tijd toen twee bekende tegenstanders van de officieele richting in de redactie zitting hadden; die beiden waren al lang van het tooneel. De ziel der toenmalige redactie van A. et A. was later voorzitter van het Genootschap, en is nog thans een zijner ijverigste leden. Eigenaardig is het slot van het artikel waarin een blijkbaar naar het leven geteekend beeld van de wijze van ontwerpen der »officieele" bouwkunst wordt gegeven.

„Moet nu een plan ontworpen worden, dan beginnen de artisten-mediocriteiten — we hebben gezien, hoe waarheid opgevat wordt — naar het vereischte aantal waarheden te zoeken, die dan een goed in 't zicht komend plaat-je in het plan verkrijgen. Aan het licht wordt niet sterk gedacht, ten einde des te vrijer te zijn in de distributie der verschillende onderdeelen; wanneer eindelijk na lang zoeken 't plan gevonden is, waarvan alle deelen verspringen, avant-corps en arrière-corps elkander als in een quadrille beleefdheden bewijzen, ingangen zoo gemaakt zijn dat er met een lantaarntje naar gezocht moet worden; wanneer vestibules onophoudelijke verrassingen aanbieden door plotseling verschijnende en verdwijnende trappen; wanneer waarheidlievende deuren u naar gemakken voeren, al schijnen ze toegang tot groote zalen te geven; wanneer hoofdtrappen schuchter hare eerste trede aanbieden en zoo geplaatst zijn dat ze 't minste licht ontvangen; wanneer aldus de meest eenvoudige eischen „waarheidlievend" maar zeker niet practisch zijn opgelost, gaat men over tot het oprichten der gevels. Nadat het voor en tegen der verschillende raamstelsels rijpelijk overwogen is, en men het eens is geworden in de keuze daarvan (waarbij artist-mediocriteit A. de opmerking gemaakt heeft, dat het toepassen van rondbogen te veel monumentaliteit aanbrengen zou en derhalve 't segmentje aanprijst, waarop B. de tegenwerping maakt dat 'n gedrukt boogje à la Rijks-museum toch wel karakter heeft en gelegenheid geeft, ongezocht 'n toepasselijk ornamentje te plaatsen, zoodat A. toegeeft, met 'n stillen vloek, dat B. het schoon der segmentjes niet inziet) wordt de doos met modellen gehaald en de gekozen ramen als uit een hoorn des overvloeds over de getrokken raam-aslijnen geblazen. Ziedaar 'n belangrijke taak volbracht; nu de opgedoken waarheden te pas gebracht, van raampjes voorzien en dan aan het bestudeeren der kappen. 'n Belangrijk punt van het program, die kappen! Vooral wanneer 't geldt stijlkappen te maken, of, liever gezegd, richting-kappen. Onze artisten staan echter voor niets; richting-kappen, zegt A., zijn een zuiver uitvloeisel der waarheid; het plan maakt 'n quadrille, welnu, ook de kappen moeten dat doen en vroolijk klimmend, stijf-bedakvensterd en beschoorsteend, vullen de dakvelden de teekening. Onnoodig is het te doen opmerken, dat 't ontwerp, op deze wijze ineengezet, geen feilen kan aanbieden. Het zou trouwens ook erkennen zijn, dat de machine niet goed liep, indien de chef ingrijpende veranderingen in het plan aanbracht; bijgevolg gaan de teekeningen nu de fabriek uit en worden den „superieur-en-chef" voorgelegd. Wie dat wel zijn mag, de fameuse man, die de machine bestuurt en die haar de richting doet houden, waarin zij jaren lang nog zal moeten blijven, wanneer althans geen krachtige stemmen opgaan van andere mannen, die eensgezind in hun protest, de machine doen derailleeren?"

Ja, schrijver van 1888, thans wordt een dergelijk derailleement beproefd; of liever men wil de machine niet doen ontsporen, maar men wil haar op een ander spoor brengen, dat haar ook eens zal voeren door streken, die haar tot dusverre nog niet zagen. Maar de mannen, die thans met ernst een poging wagen, om den wissel te verzetten, zien zich aangevallen door anderen, die ben het handel willen betwisten. Onder die aanvallers, thans zoo talrijk als nooit te voren, — lezen wij toch ook niet van een adres van driehonderd? — komen velen voor, die vroeger tot het andere leger behoorden!

Wat met geen geweld was te verkrijgen, heeft de „officieele" richting door geduld bereikt; zij gelijkt daarin op de muis van de fabel. Jaren lang had zij haar aanhangers slechts onder die kringen, die door religieuze of andere sympathieën zich tot de middeleeuwen voelden aangetrokken. Maar de Normaalschool voor Teekenonderwijzers werd opgericht; aan het ontvankelijk gemoed der jeugd werd „de" richting door den apostel zelf, Dr. Cuypers, als het eenig ware voorgehouden. Wie daarin geloofde, zag zich Rijksbureau's geopend en daarmede een, zij het dan sober, bestaan in het verschiet gesteld. En nu zijn die oudleerlingen overal verspreid, zij zijn als het ware zendelingen, die overal in den lande onder de heidenen met meer of minder vrucht werkzaam zijn.

Hebben de echte zendelingen de Minahassa op de Mohammedanen veroverd, de jongeren, die zich (zij het dan uit overtuiging of om baatzuchtige redenen) ten taak gesteld hebben de leer van Viollet-le-Duc te prediken, hebben Architectura bekeerd. En voor hun geloofsijver zijn zij beloond. Verwaardigde toch onlangs de zoon des apostels zelf zich niet, deel van den kring uit te maken, en daar restauratieplannen, die tot dusverre alleen door enkele ingewijden met

eerbiedigen schroom waren gezien, tentoon te stellen? Zoo werd het genootschapslokaal een Graal-tempel, waar wel niet Titurel maar dan toch Amfortas dienst deed. Is het te verwonderen, dat de aanwezigen, na een zóó groot blijk der hoogere genade te hebben aanschouwd, blijmoedig hun instemming schonken aan de uiting hunner belijdenis, in den vorm van een Kamer-adres gegoten? Is het te verwonderen, dat niemand der aanwezigen ook maar de minste bedenking had tegen de geëxposeerde projecten? Indertijd werd op den Akropolis te Athene wel een beeld van Pallas bewaard, heel leelijk en primitief, maar . . . uit den hemel gevallen. Dit sloot alle critiek buiten.

Eigenaardig passen bij de middeleeuwsche, de Indo-Egyptische neigingen, waarvan sommige der jongeren thans blijk geven. Mystiek hier, mystiek ginds: de wieg der Christelijke godsdienst heeft niet te vergeefs dicht bij Egypte gestaan. Maar nu komt Van Deyssel, de eigen zoon van Alberdingk Thym, ons vertellen: „Zoowel het Indo-Aegyptische als het Middeneeuwsche in ons hedene leven is een Restauratie en behoort int algemeen meer tot het geestes- dan tot het zieleleven van onzen tijd." Dat is een waar woord, maar dat bij de Cuypers-de-Stuers-Architecturamannen zeker in geen goede aarde zal vallen. Een „Restauratie" wordt hier als iets van al zeer geringe waarde voorgesteld, als iets waar alleen de geest, maar nooit de ziel iets mede te maken kan hebben, als iets onechts. Hiermede zou men zeggen, is het vonnis over alle restauraties, dus ook over die van de „Gratelijke" zaal, thans aan de orde, geveld.

Wat wil men toch met die restauratie der grafelijke zalen? Wil men het paleis, dat de Roomsch-Koning Willem II daar heet te hebben gebouwd, weer in zijn oorspronkelijken staat doen herleven? Maar wat is er van dien staat eigenlijk bekend? Daar bestaan eenige chronyken, waarin korte, niet altijd duidelijke mededeelingen voorkomen, b.v.: Grave Florys (dus niet Willem) dede maecken die hoege Sael ende die Capelle in den Haege" of „Deze edel Grave plach in die Haghe met joeckers ende joncfrouwen in der wildernissen te jaghen," of dat „Meester Gherard van Leyden" over den bouw geraadpleegd werd.

Maar wat geeft dit, om tot den oorspronkelijken staat van het Haagsche paleis te komen? De oudste, althans eenigszins vertrouwbare afbeeldingen dagteekenen . . . . . uit het laatst der 17e eeuw! Dat er in vier eeuwen nog al wat aan het bouwwerk veranderd moet wezen, is duidelijk. Een gewoon mensch zou dus zeggen, dat er van een restauratie in het geheel geen sprake kon wezen.

Anders de mannen, die, zooals de schrijver van 1888 zei, „voor niets staan." Zij nemen aan, dat de zaal waar het gerechtshof zijn strafzaken behandelt, de woonzaal van den Roomsch-Koning geweest is, dat de kelders onder dit vertrek 's voorsten keuken en bottelarij zijn geweest en dat ook een paar traptorens tot den tijd van Willem II opklimmen. Zij doen ook alsof zij van de hofzaal, die in 1861 hare tegenwoordige (en zeker leelijke) bekapping kreeg, heel wat weten, maar zij kunnen in werkelijkheid geen enkele bron aanwijzen, waaruit die wetenschap geput zou zijn. De zaalgevel met zijn torenbekroningen, afdak en bordes, zooals die nu „gerestaureerd" zijn, geven al een proefje, van wat ons te wachten staat, als de gelden voor de hofzaal toegestaan zullen zijn.

Nu wil men, heel onschuldig, nog maar alleen geld voor een restauratie-plan hebben. Maar als dit plan er eenmaal is, wie onderzoekt het dan, wie stelt het geheel gefingeerde daarvan dan in het licht? Natuurlijk niemand, want de commissie die nu als slaapmiddel gebruikt wordt, zal wel nooit benoemd worden, als de storm maar eerst gelukkig doorstaan is. Wordt zij toch benoemd, dan zullen haar leden óf onbeduidende stroomannen zijn, (of liever marionetten, die behoorlijk knikken, als er aan de touwtjes getrokken wordt) óf wel, het zijn zelfstandige mannen met archeologische bekwaamheid en dan gaat het met de commissie als met die der befaamde Rijksadviseurs, die, toen zij niet willig genoeg meer waren, naar huis konden gaan.

Het ware te wenschen dat Van Deyssel's woord over restauratie en negentiende-eeuwsch medievalisme in de wijdst mogelijke kringen weerklank vond. Van de daken moest het geschreeuwd worden, dat de kunst slechts uit ziel, niet uit geest kan voortkomen, dat onze heele 19e-eeuwsche Gothiek *onkunst* is.

Hoe is het mogelijk, zal men wel vragen, dat er nog 19e-eeuwsche Gothiekers zijn, die de theorieën door Viollet-le-Duc uit de bestudeering der 13e-eeuwsche Fransche monumenten gedestilleerd, als waarheden erkennen, en zijn voorschriften getrouw volgen? Hoe is het mogelijk dat die menschen, waar zij kunnen, hunne schennige handen slaan aan onze oude gedenkteekenen, om die, quasi-streelend, in werkelijkheid leelijk te knijpen? Hoe is het mogelijk dat er nog honderdduizenden in den lande zijn die meenen, dat de sinds 1860 gebouwde R.-K. kerken ook maar de geringste kunstwaarde hebben? Ja, hoe dat mogelijk is, wie zal het zeggen?

Daar gebeuren nog wel veel ongeloofliker zaken. Wie had gedacht dat er in Nederland, in het jaar onzes heeren 1895, een 15e-eeuwsch kasteel gebouwd zou worden en dat daaraan een dito dorp zou worden toegevoegd? Wie had gedacht dat dit ontijdig, immers veel te laat geboren kindje, dat nooit een schepsel van vleesch en bloed is geweest, maar dat niets is dan een houten pop, wier moeder zich maar houdt alsof zij hem onder het hart gedragen heeft, ons nog als heel wat bijzonders zou worden getoond? Wie had gedacht, dat er menschen zoo dwaas zouden zijn om het Haagsche paleis der 13e eeuw, waarvan zoogoed als niets bekend is, weer te willen herstellen in zijn oorspronkelijken staat?

Erasmus had gelijk toen hij den lof der zotheid verkondigde. Maar zie, in onze laat-negentiende-eeuwsche dwaasheid is toch ook iets diep treurigs. Want wij kunnen wel onzen tijdgenooten zand in de oogen strooien en hen wijsmaken, dat onze navolgingskunst het hoogste is, wat bereikt kan worden, maar wij kunnen het verpletterend oordeel van het nageslacht niet afwenden.

Reeds zijn er teekenen, die er op wijzen, dat de navolgingskunst (of onkunst) haar tijd gehad heeft; hier en daar wordt al weer de eisch gesteld die voor onze eeuw als van zelf sprak: geen kunst zonder oorspronkelijkheid. Komt eenmaal de 19e-eeuwsche architectuur voor den rechterstoel van het nageslacht, dan zullen misschien de eerlijke, doch nuchtere pogingen van sommigen onzer bouwmeesters, om den geest des tijds in hun werk te doen weerspiegelen, een zachter vonnis krijgen dan de Neo-Gothiek. En of die richting er zich dan al op beroept, dat zij toch zooveel gedaan heeft, om onze middeleeuwsche monumenten te restaureeren, het zal haar niet baten, maar zij zal nog als verzwarende omstandigheid zien aangemerkt, dat zij haar handen niet thuis kon houden.

En nu, ten slotte, krijge de schrijver van 1888 nog eens het woord, om onzen bouwmeesters der „officieele" richting toe te roepen: „Wilt ge nationaal zijn, tracht

u dan in de eerste plaats de compositiegave der vaderen eigen te maken. Hebt gij, als zij, een open oog voor de vragen en behoeften des tijds, maakt dan geen duffe architectuur, waar zoo luide om helderheid gevraagd wordt. Bedenkt, dat we dichter bij de Forumgewoonten der Romeinen staan, dan bij de naar samenzwering riekende lokalen der middeleeuwen. Wanneer ge alzoo in uwe bouwwijze de reflectie geeft van den modernen tijdgeest, daarbij uwe vormen niet zoekt in de 13e, 14e of 15e eeuw, maar naar nieuwe uitziet, die in vrijen, vooruitstrevenden modernen geest het karakter van onze periode weergeven, dan zult ge niet langer u aan diefstal schuldig maken, u niet dommer houden dan ge zijt — om zoetschuifelend de menigte om den tuin te leiden."

Zoo zij het.

Het adres, waarvan hierboven sprake is, luidt als volgt:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Genootschap „Architectura et Amicitia", in zijne vergadering van den 4den December 1895,

dat het met veel belangstelling kennis nam van de adressen der heeren C. Graaf van Bylandt c. s., om te verkrijgen dat eindelijk de groote hofzaal te 's-Gravenhage behoorlijk worde gerestaureerd, en daartoe worde gerangschikt onder de monumenten van Geschiedenis en Kunst, waarvoor op de begrooting van Binnenlandsche Zaken sinds vijftig jaren een post voorkomt, en dat het zijn instemming wenscht te betuigen met het voornemen van den Minister van Binnenlandsche Zaken om de restauratie der Grafelijke zalen op het Binnenhof in studie te nemen en te ontwerpen;

dat het met groot leedwezen kennis genomen heeft van een adres van de meerderheid van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waarin, onder voorgeven van belangstelling in deze monumenten, verzocht wordt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken de som van *f* 1000 te weigeren, door Z.Ex. aangevraagd om voorbereidende studies en ontwerpen ter restauratie te maken; dat toch de aanleiding, waarop zulke weigering zoude moeten berusten, wordt geput uit een paar verkeerd voorgestelde feiten; dat bijvoorbeeld de bewering, dat aan de St.-Servaaskerk te Maastricht een gefantaseerde toren zou zijn aangebouwd, terzijde der waarheid is, wijl eenvoudig de toren hersteld is, zooals die sinds de 16e eeuw daar stond en onder een later omhulsel der 18e eeuw is teruggevonden, terwijl de stijl van de kerk zelf wel bezwaarlijk met een woord kan worden gedefinieerd, aangezien de bouwwerken van af de IVe tot en met de XVIIe eeuw zijn uitgevoerd; dat evenzoo het afgekeurde portaal aan de achterzijde van den kloostergang te Utrecht, aangebracht ter vervanging van het gebouw, dat voor een paar jaren nog tot toegang diende, en afgebroken was geworden, ook wanneer men dit portaal overbodig acht, hoegenaamd niets te maken heeft met de restauratie van den kloostergang;

dat integendeel geen argumenten zijn gegeven waaruit kan worden afgeleid, dat de restauratie van de St.-Servaaskerk evenals die van den Kloostergang te Utrecht, niet met de meeste getrouwheid en zorgvuldigheid zoude zijn geschied;

dat alzoo om de werkzaamheid van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen te veroordeelen, de twee aangevoerde grieven geheel onvoldoende zijn;

dat het onweerspreekbaar is, dat de grafelijke zalen van het Binnenhof behooren gerekend te worden tot onze nationale monumenten en daaruit van zelve volgt, dat hare reeds te lang uitgestelde restauratie behoort te geschieden uit den begrootingspost voor 's Rijks gedenkteekenen van Geschiedenis en Kunst, sinds vele jaren voorkomende op de begroting van Binnenlandsche Zaken;

dat het mitsdien niet dan regelmatig is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in de gelegenheid worde gesteld ontwerpen voor de restauratie der monumenten voor te bereiden en in studie te nemen, waarbij het recht der Kamer en van deskundigen ongerept blijft, om te zijner tijd, wanneer voor de restauratie zelve gelden zullen worden aangevraagd, de ontwerpen te beoordeelen;

dat het voor deze beoordeeling wenschelijk is, de voorlichting te hebben eener hierna te benoemen permanente commissie van deskundigen uit den lande, die, in overleg met de betrokken ambtenaren der Kamer, in deze en toekomstige restauraties van advies dient;

dat ongeacht deze voorwaarde, door de billijkheid en het algemeen kunstbelang geëischt, het toestaan van de door den minister van Binnenlandsche Zaken aangevraagde som een eerste zeer gewenschte stap is, om de zaak der restauratie, die te lang uit het oog verloren is, ter hand te nemen;

redenen waarom adressanten uwe vergadering eerbiedig verzoeken het bedoelde crediet toe te staan.

't Welk doende, enz.

LOON EN ARBEIDSDUUR.

Wij hebben reeds verscheidene malen betoogd, dat de tegenwoordige regeling van loon en arbeidsduur, die te Amsterdam in zwang is, slechts zeer weinig werklieden iets baat. Wel doet de gemeente Amsterdam haar best, om de door haar vastgestelde bepalingen op hare werken zoo stipt mogelijk te doen naleven, maar haar voorbeeld heeft nog slechts weinig navolging gevonden.

De aannemers hebben tot dusverre alleen den bij hen werkzame timmerlieden een hooger loon dan vroeger toegekend, doch alle andere werklieden aan hun lot overgelaten.

Maar zelfs de bepalingen van gemeente en patroons baten den werklieden niet, omdat bij voorkeur aangenomen werk gegeven wordt, waarop de eenmaal vastgestelde loonstandaard natuurlijk zonder invloed blijft. De werklieden schijnen dit nu ook te gaan bemerken, althans bij eene verleden Zondag in Plancius te Amsterdam door timmerlieden gehouden vergadering, zeide een der sprekers dat, ondanks de hoogere loonen, bij het zoogenaamd aangenomen werk zeer lage prijzen worden betaald. Hij achtte het daarom wenschelijk, dat voor dit werk een minimum-tarief zou worden vastgesteld.

De vergadering ging op dit denkbeeld, dat zeker een ernstige overweging waard was, niet in; evenals op alle werklieden-bijeenkomsten liep het debat, dat al gauw een persoonlijk karakter kreeg, over allerlei bijzaken en werden vooral over het feit, dat de IJsclub een vijftiental timmerlieden, bij wijze van werkverschaffing, tegen 18 cent per uur aan het werk heeft gezet, breede discussiën gevoerd, even heftig als, uit den aard der zaak, onvruchtbaar.

Ware het mogelijk voor aangenomen werk, eigenlijk stukwerk, een minimumtarief vast te stellen, dan zou daardoor de verdienste der werklieden zeker belangrijk toenemen. Het schijnt evenwel niet wel doenlijk een dergelijk minimum te bepalen, omdat zooveel

verschillend werk aan ploegen in aangenomen werk wordt uitbesteed. De eene kap is veel grooter dan de andere, en al zou men hierbij nu als maatstaf de hoeveelheid in het werk te brengen hout willen gebruiken, dan zou dit niet veel geven, omdat bij een geringe hoeveelheid hout dikwijls moeilijker en tijdroovender werk verlangd wordt, dan bij een groote. Met andere onderdeelen van bouwwerken gaat het eveneens.

Er schiet dus niet anders over, dan het aangenomen of stukwerk geheel te verbieden. Maar het komt ons voor, dat een dergelijk verbod werkgevers noch werknemers aangenaam zou zijn. Den werkgevers toch zou het eenige doeltreffende middel dat zij hebben om bij hunne arbeiders luiheid tegen te gaan, ontnomen worden; de knappe, ijverige werkman zou het met leede oogen aanzien, dat hij hetzelfde loon ontving als luiaards, onbekwamen en dronkaards. Deze overwegingen zullen, naar wij meenen, wel maken dat een verbod van aangenomen werk vooreerst niet zal worden uitgevaardigd.

Maar hebben de Amsterdamsche werklieden, speciaal de timmerlieden, reden om te klagen over het loon dat zij verdienen? Wij gelooven het niet; dat ook in werkelijkheid de toestanden beter zijn, dan men ons wil voorstellen, schijnt uit de geringe opkomst in Plancius te mogen worden opgemaakt. Niet de ongenoegzaamheid van het loon is het kwaad, waarmede zij te kampen hebben, maar de periodieke ongenoegzaamheid van het werk. Op het oogenblik hoort men wel nog niet veel van werkloosheid, doch dat deze van den winter zal uitblijven, kan haast niet verwacht worden.

DE POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Nu is toch waarlijk de kat de bel aangebonden! De heer Sanders hield een pleidooi voor uitbreiding der Polytechnische School, die, om haar belangrijke roeping, hoogeschool verdiende te zijn. Uitbreiding der lokalen achtte hij noodig.

En daarop zei de Minister (*horribile dictu*) . . . dat de Polytechnische School tot dusverre een voortgezette Hoogere Burgerschool geweest is, die zich nu pas tot een inrichting van technisch hooger onderwijs is gaan ontwikkelen. Een prettige gedachte voor de sinds drie-en-dertig jaar daar gepromoveerden!

Maar er zal verbetering komen en wel het volgende jaar. Hij „hoopt" dat op de *volgende* begrooting daarvan blijken zal. De inrichting is voor het groot getal leerlingen ten eenenmale onvoldoende, ook het bestuur is niet naar eisch ingericht. Aan die grieven zal worden tegemoet gekomen door gelijkstelling der inrichting met de hoogescholen.

Een schoon verschiet opent zich dus voor het oude Delft; het zal Universiteits-stad worden. Ja juist, daar zat hem de kneep; het onderwijs aan de . . . . voortgezette Hoogere Burgerschool was goed genoeg, daar ontbrak alleen maar aan, dat het geen hooger onderwijs heette. En, om vast een voorproefje te geven, van de heerlijkheden die te wachten staan, promoveerden Minister en Kamer den heer A. Huet eendrachtiglijk van leeraar tot hoogleeraar.

Wij gunnen dezen wakkeren strijder-idealist deze onderscheiding, na dertig jaren van leeraarschap verkregen, van harte. Ook alle anderen der tegenwoordige leeraren zagen wij gaarne de professorale toga omgehangen. Maar wat verwacht men ervan, dus den ouden wijn in nieuwe zakken te doen? Zal daardoor aan het Delftsche onderwijs die practische richting gegeven worden, waaraan in de eerste plaats behoefte is? Wie jaren lang in den rosmolen geloopen hebben der theorie, zooals die door de thans vigeerende wet op het Middelbaar Onderwijs eenmaal was vastgesteld, worden niet maar zoo met een tooverslag veranderd! Men zal nu moeten wachten op wat de Minister (als hem althans het staatkundig leven lang genoeg gelaten wordt) zal doen. Een grondige herziening der wet op het Middelbaar Onderwijs schijnt ons nog altijd onwaarschijnlijk. Wij verwachten lapmiddeltjes, alleen ten bate der Polytechnische School, lapmiddeltjes bestaande in kleine bestuursveranderingen, het vragen van „het noodige" voor electrotechniek, en dit alles smakelijk gemaakt door verheffing der inrichting tot Universiteit.

Dan zal den klagers van thans de mond vooreerst gesnoerd zijn en kan de Delftsche Hoogeschool haar oude theoretische gangetje gaan, hoe noodig en nuttig een meer op de practijk in de eerste plaats gericht onderwijs ook zou mogen wezen.

STANDAARDLOON.

Het weekblad *De Amsterdammer* doet ons de eer aan ons artikel „Betaling op Vrijdag aan werklieden" over te nemen; het voegt daar dan de bemerking bij, dat wij verkeerd zouden zijn ingelicht, toen wij zeiden, dat de door den Amsterdamschen Raad vastgestelde bepalingen omtrent loon en arbeidsduur loonsverhooging voor de werklieden bij aannemers van gemeentewerken zou hebben tengevolge gehad.

Daar wij nu, en nog wel in een aannemers-vakblad, de legende in druk vinden, die reeds zoo lang de ronde deed, als zou in Januari 1894 het standaardloon voor metselaars en timmerlieden *f* 0.23 per uur geweest zijn, willen wij de waarheid niet verborgen houden.

In het begin des vorigen jaars, toen de bepalingen werden aangenomen, kreeg alleen de alleszins bekwame metselaar *f* 0.23 per uur, maar daar deze meest in „aangenomen werk" stond, kwam betaling per uur weinig voor. Andere, minder bekwame metselaars kregen *f* 0.21 à *f* 0.22 per uur, ja er waren ook zeer zwakke broeders, die *f* 0.20 genoten. Voor die allen heeft de gemeentelijke regeling voordeel opgeleverd, voor zoover zij zich per uur betaald zagen.

Het standaardloon der timmerlieden was in Januari 1894 *f* 0.20 per uur en het was toen nog niet lang geleden *f* 0.19, ja zelfs *f* 0.18 per uur geweest. Deze ambachtsbeoefenaars hebben dus in ieder geval van de goedgunstigheid der gemeente nog meer geprofiteerd.

Wij zeiden daarom reeds in ons n°. van 17 Augustus LL.: „Ook aan de stelselmatige opdrijving van het werkloon, thans zoo door den heer Treub veroordeeld, heeft de Amsterdamsche Raad zich, en dat nog wel onder medewerking van dien heer, schuldig gemaakt, door een *uniform* minimum, dat volstrekt geen verband houdt met de *bestaande* standaarden, in te voeren. Vóór de Amsterdamsche regeling in zwang kwam, werd daar ter stede in den regel als maximum 12 uur des zomers gewerkt. De Raad bepaalde dit maximum op 11 uur, zoodat een werkman, die b. v. 20 cent per uur verdiende, in plaats van *f* 2.40 slechts *f* 2.20 per dag zou ontvangen. Om dit verlies goed te maken, ware een loon van 22 cent per uur ruim voldoende geweest, en toch is 23 cent vastgesteld. Voor werklieden die 18 cent per uur verdienden, ware een minimum van 20 cent reeds te veel, en toch krijgen ook deze . . . . 23 cent!"

Daar valt echter nog een andere legende te bestrijden. In het laatst van Juli 1894 nam de Amsterdamsche Raad een voorstel, om de tot dusver voorloopige

regeling van loon en arbeidsduur te bestendigen, aan, onder meer geleid tot dat besluit door de toezegging der „patroons in de bouwvakken" die regeling ook voor hun arbeiders, niet in gemeentedienst, in te voeren.

Maar deze belofte is slechts zeer gebrekkig nagekomen. Wij schreven dan ook reeds in ons No. van 24 November 1894: „Bovendien moet nog iets anders in het oog gehouden worden en wel dit, dat de Gemeente op hare werken aan alle ambachtslieden *f* 0.23 per uur doet uitbetalen, doch dat de patroons (werken voor anderen dan de Gemeente uitvoerend), hetzij dan vrijwillig of gedwongen, dit loon *alleen* aan timmer- en metselaars hebben toegekend, terwijl alle andere ambachtslieden door hen van het verhoogde minimumloon zijn uitgesloten.

Daar het gemeentestelsel volstrekt geen rekening houdt met den tot dusver in ieder vak gebruikelijken loonstandaard, is de verbetering, die het in de betaling der beoefenaars van de verschillende vakken brengt, zeer uiteenloopend. Voor metselaars en steenhouwers is de verbetering gering, voor timmerlieden belangrijker, voor schilders, behangers, loodgieters en stucadoors daarentegen vrij aanzienlijk.

Het stelsel der particuliere bazen vertoont deze ongelijke verbetering, die zeker een hoofdgebrek van het gemeentesysteem moet geacht worden, niet, maar het is zeer de vraag of het, door slechts voor één ambacht — het timmervak — verhooging van loon toe te staan en de andere vakken te laten zooals zij zijn, niet nog veel grooter onbillijkheden in het leven heeft geroepen.

Zoo was de toestand voor een jaar, zoo is hij nog; loonsverhooging, maar op vreemde en onrechtvaardige wijze, heeft plaats gevonden.

In hoeverre nu de verhooging ten bate der tappers is gekomen, is met wiskunstige zekerheid niet uit te maken. Hun beste klanten waren al van ouds de metselaars en vooral de opperlieden, maar ook vele andere ambachtslieden, b. v. stucadoors waren allesbehalve afschaffers. Dat een goed deel der loonsverhooging dus gestrekt zal hebben om de positie der drankverkoopers te verbeteren, kan veilig worden aangenomen.

BIJ DE PLAAT.

Deze plaat geeft een afbeelding van het gesmeedijzeren hekwerk langs de stoep van het gebouw der Koninklijke Bibliotheek aan het Lange Voorhout te 's-Gravenhage.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING LEEUWARDEN.

Vergadering van Donderdag 12 *December* 1895.

Bij de opening deelt de Voorzitter mede dat de leden thans zijn bijeengeroepen ter behandeling van de in de vorige vergadering ingediende motie: „betreffende de wetsverandering der Maatschappij en tevens om de leden in de gelegenheid te stellen, de antwoorden op de prijsvragen, uitgeschreven door de Mij. in 1894, te beoordeelen". Het woord wordt gegeven aan den heer H. Feddema, die welwillend op zich had genomen de bespreking der motie ter vergadering in te leiden. Na een resumé te hebben gegeven van al hetgeen aan de wetsverandering was voorafgegaan en na erop gewezen te hebben van hoe weinig belang de Mij. voor de Afd. is, komt spreker tot de conclusie dat de wetsverandering geen ander doel heeft dan om de Mij. voor ondergang te behoeden; er is geld noodig en daarin tracht men op deze wijze te voorzien, zonder te letten op de belangen van de Afdeelingen. Het ligt voor de hand dat wij tot ons voordeel plaatselijk kunnen werken, waarom afscheiding wenschelijk is. Mocht tot scheiding worden besloten en alzoo tot opheffing der Afd., dan sta men niet stil, maar richte dadelijk een nieuwe vereeniging op.

De verdere bespreking over dit onderwerp was in hoofdzaak eene aanvulling van 't geen in de vorige vergadering daaromtrent was gezegd, zoodat na zeer uitvoerige discussiën, waaraan bijna alle aanwezigen deelnamen, werd besloten om nog vóór het einde van dit jaar aan het bestuur der Maatschappij het lidmaatschap der Afdeeling op te zeggen, met aanteekening dat de heer W. C. de Groot zich hiermede niet kan vereenigen. Voorts is het tegenwoordig bestuur, bestaande uit de heeren Nijdam, De Groot, Baron, Keijzer en Faber door de Vergadering gemachtigd om een reglement te ontwerpen voor de opgerichte nieuwe vereeniging.

De vergadering wordt hierop door den voorzitter gesloten.

De Afdeeling Leeuwarden is thans opgeheven; het wicht dat 14 jaar geleden zijn eerste kreten slaakte, en later, wat grooter geworden, van zich deed spreken, had in den laatsten tijd meer moederlijke zorg noodig dan het werd toebedeeld; gelukkig is het daardoor ontstane lijden van korten duur geweest en op een plotselingen dood volgde een spoedige begrafenis.

Men spreekt ervan, dat de aanblik der tentoongestelde ontwerpen van een crematorium den doodstrijd heeft verhaast.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.

Vergadering van Vrijdag 13 *December* 1895.

Na lezing en goedkeuring van de notulen der voorgaande vergadering, deelde de Voorzitter mede dat onder de op dezen avond te behandelen onderwerpen alsnog de begrooting voor het volgende jaar moet worden opgenomen. Terwijl de commissie voor het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester zich van haren taak kwoet, had de ballottage plaats van een nieuw lid, waarop de benoeming van twee bestuursleden ter vervanging van de aftredende en niet herkiesbare heeren Nic. Molenaar en A. C. Paardekooper aan de orde kwam. Alvorens daartoe over te gaan, gaf de heer Mulder in overweging of het niet de voorkeur verdiende de behandeling van de voorgestelde reglementswijziging te doen voorafgaan, na gedachtenwisseling tusschen de heeren Knuttel, Berden en den Voorzitter, had de stemming plaats en werden de heeren B. Stigter en J. W. H. Berden tot leden van het Bestuur gekozen.

Met zeer groote meerderheid van stemmen werd de heer Peters herbenoemd als voorzitter, waarna de verkiezing van afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen, zoowel van de Maatschappij als van den Arbeidsraad, en de keuze van candidaten voor laatstgenoemd lichaam plaats vond. Toen daarop de begrooting voor het volgende jaar ter tafel kwam, deed de heer Van Wadenoijen de vraag of dit stuk op de oude wet gebaseerd is dan wel of daarbij rekening gehouden was met de veranderingen, die daarin bij aanneming van de voorgestelde reglementswijziging moesten gebracht worden.

De Voorzitter antwoordde dat bij het ontwerpen van de begrooting de oude wet gevolgd is, waarop de heer Van Wadenoijen erop wees, dat dan geen rekening gehouden is met de wijzigingen, die de Maatschappij in Mei van dit jaar in hare wet maakte. De heer Berden was van meening, dat de behandeling van de begrooting monnikenwerk was, tenzij het Bestuur de overtuiging had dat de bestaande wet gehandhaafd blijft. De Voorzitter verdedigde de handelwijze van het Bestuur, bracht de begrooting ter tafel en vestigde de aandacht der Vergadering op het feit, dat er voor de dotaties aan den Arbeidsraad en het Museum van Kunstnijverheid ditmaal niets was uitgetrokken, maar dat het voornemen bestond die toelagen te betalen als de geldmiddelen dit toelieten. De heer Van Nieukerken vond den maatregel ingrijpend en zou gaarne zien dat de ondersteuning ook voor het vervolg behouden bleef; mocht dit niet kunnen geschieden, dan kwam het hem wenschelijk voor de betrokken besturen kennis te geven dat vooralsnog omtrent de uitbetaling der dotatie geene zekerheid kon gegeven worden. De Voorzitter vereenigde zich met dit denkbeeld, dat ook de goedkeuring der Vergadering wegdroeg.

De Voorzitter bracht dank aan de afgetreden bestuurders, de heeren Molenaar en Paardekooper, waarna de door het Hoofdbestuur voorgestelde wijzigingen in het reglement der Afdeeling behandeld werden. Deze veranderingen waren door het Bestuur toegelicht aan de keerzijde van den oproepingsbrief, waarnaar door den Voorzitter verwezen werd.

De heer Berden gaf zijne ingenomenheid te kennen met deze duidelijke uiteenzetting der zaak, die hem aanleiding zal geven tegen de voorstellen van het Hoofdbestuur te stemmen; spreker voegde eraan toe dat in den loop van deze week eene circulaire is verspreid, waarop 41 leden zich verklaard hebben de wetswijziging te verwerpen. De heer Van Wadenoijen voegt hieraan toe dat bij hem nog een brief van adhesie is ingekomen, zoodat 42 leden hunne instemming betuigd hebben met het denkbeeld om een zelfstandige vereeniging op te richten.

De heer Van Nieukerken, tot de ondertcekenaars behoorende, wees op den liplonden toestand der Maatschappij, en de weinige sympathie, die haar ten deel valt. De reden ligt voor de hand, daar zij in plaats van de leden te vereenigen, tweedracht zaait; de toestand van de Maatschappij gaat steeds achteruit en zij zit op zware lasten, maar dit kan geen reden zijn om een bloeiende afdeeling mede te sleepen. De Maatschappij moet terugkomen op haar besluit, en in zooverre verschilt spreker met den heer Berden, dat hij, het welzijn der Afdeeling op den voorgrond stellende, het raadzaam acht den bestaanden toestand te handhaven en de verklaring af te leggen dat wij ons niet onderwerpen, en wel hoofdzakelijk in het belang van het integreerend deel, de afdeelingsleden. Dit neemt niet weg dat spreker in het uiterste geval met den heer Berden zal medegaan.

De Voorzitter releveerde het standpunt van het Bestuur, was

PLAAT XXII.

G. FLES, DEL.

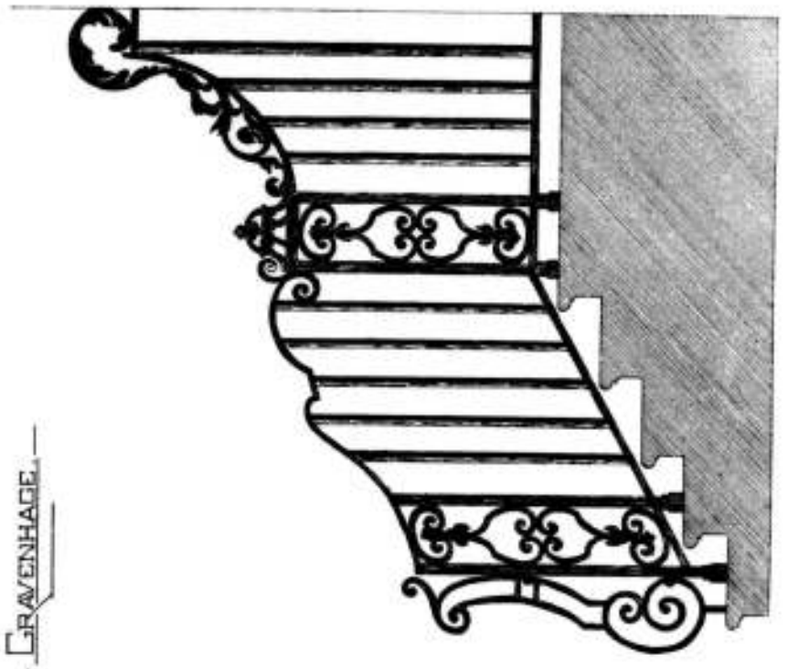

GESMEED IJZEREN HEKKEN A/D KON: BIBLIOTHEEK — 's-GRAVENHAGE —

DE OPMERKER 1895.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

van meening dat het niet te pas kwam de door den heer Van Nieukerken bedoelde verklaring te doen en deed het voorstel om eene Commissie te benoemen, die dan met het Bestuur de bezwaren aan het Hoofdbestuur kon mededeelen en in overleg treden.

De heer Mialaret had bedenking tegen de meening van den voorzitter, als zoude de Afdeeling door art. 1 van het reglement gebonden zijn; die redactie kan wellicht in vroeger tijden zijn goedgekeurd, maar het Hoofdbestuur voelt zich zwak en heeft daarom het voorstel gedaan de wijzigingen goed te keuren. Spreker verklaarde zich voor het volgen van de agenda en wenschte punt 11 in stemming te brengen.

De Voorzitter antwoordde dat niet het Hoofdbestuur, maar de algemeene vergadering de beslissing genomen heeft en verdedigde de bestaursdaad.

De heer Van Dias wees erop dat wij in appel willen gaan, nu heeft de algemeene vergadering na rijp beraad haar besluit genomen en het is niet boven twijfel verheven of zij daarop zal terugkomen. De eenige weg is deze de voorgestelde wijzigingen te verwerpen, dan kan het Hoofdbestuur maatregelen nemen; heeft dit plaats, dan blijft de vraag of het Bestuur de nieuwe zaak wil leiden. Hoofdzaak blijft dat niet gekrangd mag worden aan de rechten der leden.

De heer Du Rieu is het ten deele eens met de uitgebrachte bezwaren; Den Haag kan geen invloed uitoefenen op de Maatschappij, want tegen Amsterdam is niet te kampen, en toch ontraadt spreker het oprichten van eene nieuwe vereeniging, daar deze, evenals de werkbladen, als paddestoelen verrijzen en na een kortstondig bestaan verdwijnen. Naar zijne meening moeten de bezwaren aan het Hoofdbestuur worden medegedeeld.

De heer Berden wees erop dat de reglementswijziging aan de orde is en daarover gestemd moet worden; de Voorzitter beaamde dit en achtte de bespreking wenschelijk om de leden tot de overtuiging te brengen, wat hun in deze te doen staat. De voorgestelde wetswijziging werd daarop met 32 tegen 4 stemmen verworpen.

Toen de Voorzitter vervolgens in overweging gaf om een commissie te benoemen om aan te geven, wat thans te doen staat, verklaarde de heer Mialaret zich daartegen; de heer Boersma vond het den aangewezen weg om te wachten wat het Hoofdbestuur zou doen en de heer Berden wees erop, dat in weerwil van de redactie van art. 1 van het reglement, waarin onderwerping geëischt wordt, een gevaar van het Hoofdbestuur was ingekomen, en spreker noemde dit weifelend of zwak. Spreker verwachtte niet dat het Hoofdbestuur zou tegemoet komen, veeleer de zaak op sleeptouw houden en om dit te voorkomen moest de quaestie vóór 1 Januari e. k. worden afgedaan, ten einde de leden der Maatschappij in de gelegenheid te stellen voor het lidmaatschap te bedanken. De heer Berden stelde de volgende motie voor:

„De Vergadering noodigt het Bestuur uit het Hoofdbestuur in kennis te stellen met het genomen besluit en tegelijkertijd, in het belang van het bouwkundig vereenigingsleven in Den Haag, de Afdeeling los te maken van de Maatschappij en vervolgens de Hagsche afdeeling als zelfstandige bouwkundige vereeniging te reconstrueeren".

De Voorzitter bracht in het midden dat het Bestuur deze motie niet kon aannemen, dat door den heer Van Wadenoijen ten derde benaamd werd. In de verdere discussie, waarvan vele leden deelnamen, trok de heer Berden de motie in, nadat de heer Van Nieukerken verklaard had dat het verkiesijk was alles bij elkaar te houden en geene veranderingen met het pistool op de borst af te dwingen, want de Maatschappij zit in moeilijke omstandigheden, al is het door eigen schuld. Spreker achtte het beter ons bestaan te verdedigen en geen gebruik te maken van macht.

Verschillende sprekers zijn er niet tegen het Hoofdbestuur gelegenheid te geven zich nader te verklaren, mits dit voor 1 Januari geschiedt; al ontbreekt de tijd daarvoor eene algemeene vergadering te beleggen, kon het Hoofdbestuur mededeelen op welke wijze naar zijn meening de bezwaren kunnen worden uit den weg geruimd.

De Vergadering vereenigde zich met het voorstel van den heer Berden om in de maand December zoo eene vergadering te houden, waarin dan zoo noodig andere voorstellen van het Hoofdbestuur behandeld zouden kunnen worden; de heer Mialaret verzocht het Bestuur duidelijk te doen uitkomen dat een gedecideerd antwoord verlangd werd.

De gestelde vragen worden met een enkel woord besproken, waarna de bijeenkomst gesloten werd.

INGEZONDEN.

Aan den Redacteur van het Weekblad „De Opmerker."
Welkd. Heer.

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van Q. N. in uw blad van 7 Dec. j.l. verzoekt de ondergeteekende plaatsing van het navolgende:

Ik wil aannemen dat Q. N. zeer knap en ook niet onbedreven is in de oudheidkunde en volmaakt op de hoogte om de oudheidkundige kennis van anderen te kunnen beoordeelen, maar in zijn bewering omtrent de restauratie-plannen van de Groote of St.-Eusebiuskerk te Arnhem heeft hij het geheel mis. De ondergeteekende, *de Kerkelijke Bouwmeester*, werkzaam aan de restauratie van bovengenoemde kerk, werkt geheel naar eigen plannen, die hun ontstaan in geen enkel opzicht aan anderen te danken hebben. Reeds voor jaren heeft hij gedeeltes van deze plannen in vergaderingen van de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter bezichtiging gesteld.

J. W. Boumeester,
Architect.

Arnhem, 11 Dec. 1895.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. Bij de ten huize van Jozef Israëls alhier gehouden beoordeeling van de ontwerpen voor een omslag van *De Hollandsche Revue* (uitgevers de Erven Loosjes te Haarlem) is de prijs van honderd gulden toegekend aan het ontwerp dat tot motto voerde *Eenvoud* en dat bij opening van het begeleidend schrijven bleek te zijn van den heer J. P. van den Berg, decoratie-schilder en leeraar aan de school voor kunstnijverheid te Haarlem. Drie-en-dertig ontwerpen waren ingezonden.

— De Tweede Kamer heeft met 48 tegen 46 stemmen aangenomen het amendement van de Commissie van Rapporteurs, strekkende tot schrapping van het bedrag van f 1000, uitgetrokken ten behoeve van de voorbereiding van een plan tot restauratie der Gravelijke Zalen.

Leiden. Reeds meermalen is gebleken, dat de indertijd door den Raad vastgestelde algemeene voorwaarden voor de aanbesteding en uitvoering van gemeentewerken of anderszins voor leveringen ten behoeve der gemeente in vederlei opzicht zijn verouderd en meermalen tot misverstand aanleiding gaven, zoodat aan de algemeene voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het departement van waterstaat, handel en nijverheid ook ten dienste van gemeentewerken de voorkeur moet worden toegekend. Hiertoe is besloten.

PERSONALIA.

— Bij den Waterstaat in Ned.-Indië is:

Benoemd: tot ing. 1e kl. en geplaatst bij de directie, de ambt. op zon-act. J. W. van Marle.

Overgeplaatst: naar de res. Pasoeroean, de opz. 1e kl. F. C. van Sorgen; naar de res. Madioen, de opz. 2e kl. J. L. van Erp Taalman Kip; naar de res. Kediri, de opz. 1e kl. A. D. Jansen.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java is:

overgeplaatst: naar de lijn Tarik Soerabaja, de opzichter 2e kl. K. F. S. O. Ott en de tijdelijke ondersopzichter 2e kl. O. F. Horster;

gedetacheerd: bij de afd. spoor en transwegen en stoomwezen van het dep. B. O. W. de bouwkundige ambt. 1e kl. A. Hesselink.

— De Minister van Waterstaat benoemde den civiel-ingenieur J. van der Breggen te Veerden tot tijdelijk ambtenaar bij den algemeenen dienst van den waterstaat.

— Bij het korps opzichters van 's Rijks waterstaat is, met ingang van 1 Januari e. k., den opzichter 2e kl. D. Lijsen Pz., wegens lichaamsgebreken, eervol ontslag verleend, behoudens aanspraak op pensioen; en zijn, met ingang van dien datum, benoemd tot opzichter 4e kl. T. Huitema te Zwolle en L. M. Korevaar, te Breda; tot opzichter 1e kl. J. Massink Gz., thans 2e kl.; tot idem 2e kl. J. Kooreman en J. C. Baumann, thans 3e kl., en tot idem 3e kl. J. C. de Masier en J. C. Winterterp Cz., thans 4e kl.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Onder-directeur bij de gemeente-gasfabrieken te Rotterdam, meer bijzonder voor de afdeeling electriciteit. Jaarwedde van f 2500 tot f 3000 benevens vrije woning, voor en licht. Adres aan B. & W. vóór 1 Februari 1896.

— Ervaren werktuigkundig teekenaar. Voorloopig salaris *f* 60 per maand. Adres met uitvoerige mededeelingen, onder motto „teekenaar", aan Haasenstein & Vogler, Amsterdam.

— Practisch ervaren bouwkundig teekenaar Adres letr. S. M. Bureau van dit blad. (*Zie advertentie in dit no.*)

— Bekwaam teekenaar aan eene ijzergieterij. Adres lett. B. E. A. Adv.-bur. Nijgh Van Ditmar, Rotterdam.

ADVERTENTIËN.

GEVRAAGD:

te 's Gravenhage een **practisch ervaren BOUWK. TEEKENAAR,** om direct in dienst te treden; opgaaf van referentiën en conditiën onder letter S. M. Bureau van het blad.

GEVRAAGD:

Een **groote solide DIRECTIEKEET** of ander **houten gebouw** in besten staat, geschikt voor bergplants.

Opgave van bouw, teekening, grootte en prijs aan J. G. KRAMER, *meubelmaker*, Koevorden.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

ZANDSTEEN, HARDSTEEN.

Zweedsch Graniet, Keien, Kalk.

Cémunique & Namensche VLOERTEGELS.

PIERRE JANSSEN.

ANTWERPEN. ROERMOND.

Alles rechtstreeks van de Carrières.

AANBESTEDING.

De architect J. H. C. v. RAAMD te *Zierikzee* zal op **Vrijdag 20 December 1895** des middags te 12 uren in het logement „de Gouden Leeuw" te STAVENISSE.

publiek aanbesteden:

Het afbreken en opnieuw weder opbouwen van het Logement „De Gouden Leeuw", te Stavenisse.

Bestek en teekeningen zijn op franco aanvrage tegen betaling **van ƒ 1.25** te bekomen ten bureele van genoemden architect, Poststraat te Zierikzee, bij wien tevens nadere inlichtingen te verkrijgen zijn.

Aanwijzing op het terrein te Stavenisse op Vrijdag 13 December e. k. des vm. te 11 uren en op den dag der besteding des vm. te 10 uren.

De Architect,

J. H. C. VAN RAAMD.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Arnhem*, zullen **Zaterdag 4 Januari 1896**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

BESTEK No. 1.

Het leveren van 1,000.000 stuks strantklinkers en 1,000,000 stuks trottoirklinkers (Waalsteen).

BESTEK No. 2.

De levering franco Arnhem van 823 M². trottoirbanden en van 10 grenspalen van hardsteen.

Inlichtingen: alle werkdagen tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat. Bestekken met gezegelde inschrijvingsbiljetten à **ƒ 0.50** per stel verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der Gemeente ARNHEM, zullen **Zaterdag 21 December 1895**, 's voormiddags 11½ uur, in het openbaar, ten Gemeentehuize **aanbesteden**:

BESTEK No. 18.

Het leveren van ± 55 M³. HOUT aan Balken en Dekplanken, voor de Schipbruggen te Arnhem en te Westervoort.

Inlichtingen alle werkdagen, tot den dag vóór de aanbesteding, van 10—12 uur aan het bureau Gemeentewerken in de Kadestraat; bestek met gezegeld inschrijvingsbiljet à **ƒ 0.50** verkrijgbaar aan het bureau Gemeentewerken ten Gemeentehuize.

AANBESTEDING.

Op **Vrijdag** den **20sten December 1895**, des namiddags te 2 uren, zal in het café „den Burcht" te Leiden worden **aanbesteed**:

Het afbreken van de pereeelen aan de Hooigracht Nos. 91 en 93, hoek Vleerensteeg te Leiden en het te dier plaatse maken van een Fabrieksgebouw, een ketelhuis met stoomketelbemetseling en stoomschoorsteen, en daarmede in verband staande werken.

Het ontwerp en de voorwaarden liggen ter plaatse van de besteding ter inzage, terwijl afdrukken van het bestek en de teekeningen aldaar ad **ƒ 2** per stel zijn te verkrijgen.

De aanwijzing in loco zal plaats hebben op Maandag den 16n December 1895, des voormiddags te 10 uren.

Verlangde inlichtingen worden inmiddels gegeven door den architect

W. F. VAN DER HEIJDEN,
Doezastraat 43.

LEIDEN, 12 December 1895.

Ministerie van Financiën.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op **Maandag, 30 December 1895,** des middags te 12 uur, zal, onder nadere goedkeuring van den Minister van Financiën, aan het Departement van Financiën worden **aanbesteed**:

het onderhouden en herstellen van het gebouw te 's Hertogenbosch, waarin gevestigd zijn de kantoren der hypotheken en van het kadaster, van den dag der kennisgeving van de geving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1898.

Het bestek ligt ter lezing aan het Ministerie van Financiën, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2e district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur te Noordbrabant en aan het kantoor van de hypotheken en van het kadaster te 's Hertogenbosch.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIJK te 's Hertogenbosch.

Aanwijzing zal worden gedaan op Maandag, 23 December 1895, des voormiddags ten 10 ure.

's Gravenhage, 30 November 1895.

De Minister van Financiën,
SPRENGER VAN EYK.

Timmerfabriek „HOLLAND"

VAN

W. BRANDSMA.

Wittekade, Amsterdam.

Monsters liggen ter beziehtiging aan het Bureau dezer Courant.
Ook verkrijgbaar bij den Heer J. H. P. JANSE, Marnixstraat 364, Amsterdam.

CARBOLINEUM „KRIMPEN"

der Maatschij. tot bereiding van Koolteerproducten te Krimpen a/d. IJsel.

Onovertroffen wegens zijn sterk bederfwerende eigenschappen.
Monsters en prospectussen gratis verkrijgbaar. Hoofdagenten voor Nederland en Koloniën:

G. M. BOKS & Co., Amsterdam.

Ter drukkerij der Naamlooze Vennootschap „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. N°51 ZATERDAG, 21 Dec. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, *'s-Gravenhage*.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . ƒ 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling. . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . . „ 10.—

ADVERTENTIEN per regel ƒ 0.20, en ƒ 0.10 voor het bewijsnummer
Groote letters worden berekend naar plaats ruimte.
Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met plaat ƒ 0.25, zonder plaat ƒ 0.15

BERICHT.

Met primo Januari a. s. vangt de 31ste jaargang van *De Opmerker* aan.

Abonnementen en proefnommers gelieve men aan te vragen aan de Administratie van *De Opmerker*, Van-Bylandtstraat 116, 's-Gravenhage.

De abonnementsprijs bedraagt slechts **vijf gulden per jaargang**, waarover in *twee* termijnen, op 1 April en 1 October, beschikt wordt.

De Administratie.

IN EXTREMIS.

Toen wij in ons n°. van 30 Maart dezes jaars bij het bespreken van het bouwkundig vereenigingsleven hier-te-lande ook eenige woorden aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wijdden, konden wij niet vermoeden, dat de toen door ons geuite voorzegging, als zou dit lichaam den langsten tijd bestaan hebben, reeds zoo spoedig zou bewaarheid worden. En toch, de toestand van dit lijdend lichaam wordt thans zoo ernstig, dat er van herstel geen sprake meer kan zijn. Reeds scheidden de afdeelingen Alkmaar en Leeuwarden zich af en kwam de zoo belangrijke Haagsche afdeeling in openlijk verzet. Het is waarschijnlijk, dat ook andere afdeelingen, en daardoor ook de Maatschappij zelve, het ledental belangrijk zullen zien verminderen.

Dat de Maatschappij, al moge zij nog eenigen tijd blijven voortsukkelen, dus aan verval van krachten zal bezwijken, deze prognose wordt door alle geneesheeren, om het bed der lijderesse vergaderd, gemaakt.

En waren het nu nog maar de gebreken des ouderdoms, die zich lieten voelen. Maar de genesheeren zeggen dat de patiënte, als zij anders geleefd had, honderd en meer jaren best had kunnen halen.

Er was in de eerste kwart-eeuw, die de Maatschappij doorleefde, een practische geest in haar waar te nemen, die wonderwel met haar karakter strookte. Naar onbereikbare idealen streefde zij niet. Zij zocht en vond haar leden overal; zij lette, voor alles, op de eischen der practijk en in haar kring heerschte die degelijkfatsoenlijke burgerlijkheid, die zoo echt-Hollandsch is.

Maar sommigen van haar kroost werden oproerig. Zij vonden de Maatschappij niet voornaam genoeg en meenden dat, meer dan vroeger, de *kunst* op den voorgrond moest treden. En toen kwam de beruchte najaarsvergadering van 1880, die de practische mannen van voorheen van de bestuurszetels stootte en de nieuwe richting aan het roer bracht.

Die nieuwe richting zocht het niet in innerlijke kracht, maar in uiterlijk effect, in wat de Duitschers zoo karakteristiek noemen: *grossthuerei*. Men moest een maatschappelijk gebouw hebben, zoo iets als het Architectenhaus te Berlijn. En om dat te krijgen, had men bijna den onberaden stap gedaan om het „Musée Louis XV" aan te koopen voor een prijs, ver boven de werkelijke waarde. Toen het bestuur, door het gezond verstand der leden, voor deze dwaasheid behoed was, rustte het echter niet. Instede van in de eerste plaats zorg te dragen, dat de inhoud der uitgaven van de Maatschappij (die toch den eenigen band tusschen de leden vormen), zoo belangrijk mogelijk werd, bleef men alsdoor naar het maatschappelijk gebouw trachten.

Eenige leden van de Maatschappij waarschuwden den 23 Mei 1883 reeds tegen dat gebouw. Zij zeiden o. a.: „Het zij ons vergund erop te wijzen, dat het naar onze bescheiden meening minder op den weg der Maatschappij ligt, een gebouw op te richten en daarin een permanente tentoonstelling van bouwmaterialen op het getouw te zetten. Niet dat wij het nut daarvan ontkennen, verre van daar, maar de bemoeiingen van het Bestuur der Maatschappij kunnen zich

over zulk een ruim veld bewegen, dat het waarlijk te veel gevergd is, daaraan nog andere werkzaamheden toe te voegen. Bij de oprichting van het gebouw heeft men jaarlijks rekening te houden met het gevaar, een tekort te moeten dekken. Verminderen daarbij de bronnen van inkomsten, iets wat tot de mogelijkheden behoort, dan komt men van kwaad tot erger. De zaak vordert ernstige overweging en wij zouden gaarne gezien hebben dat de Maatschappij de afkeurende stemmen, die over het voorstel in de afdeelingen zijn opgegaan, niet gesmoord had. Wij achten het in het belang der Maatschappij dat vooralsnog geen gevolg gegeven wordt aan het plan tot het oprichten van het bedoelde lokaal en dat dit eerst dan ter tafel wordt gebracht, als ten volle voldaan zal zijn aan het programma, in de wet nedergelegd. Om onder de vele punten, waarover de Maatschappij hare zorgen zou uitstrekken, slechts een enkel onderwerp te noemen, wijzen wij op het bevorderen van het onderwijs in de bouwkunde. Aan deze hoogst belangrijke zaak is niets hoegenaamd gedaan. Ligt het nu niet meer op den weg eener Maatschappij, die zich krachtens haar titel de bevordering der Bouwkunst moet aantrekken, zich daarvoor moeiten en opofferingen te getroosten, dan voor een gebouw voor permanente expositie?"

Deze waarschuwing baatte echter niet. In de vergadering van 29 September 1883 werd het bestuur met algemeene stemmen op één na gemachtigd, het gebouw te stichten, al had de gemaakte berekening van baten en lasten, waarop een bedrag van niet minder dan *f* 3150 voor jaarlijksche hypotheekrente voorkwam, tot groote bezorgdheid aanleiding gegeven.

Inmiddels werd de bekende prijsvraag voor het gebouw uitgeschreven, die het bekende resultaat had en waarbij wij niet verder behoeven stil te staan.

Maar als een indirect gevolg van het besluit der algemeene vergadering verdient een ander feit de opmerking. Het is de afscheiding van vele leden der toenmalige Rotterdamsche afdeeling, die reeds in 1883 voorbereid, in Augustus 1885 haar beslag kreeg en die leidde tot de oprichting der vereeniging „Labor et Studium", later in „Bouwkunst en Vriendschap" herdoopt. In zijn eerste rede deed de voorloopige voorzitter duidelijk uitkomen, dat de oprichters der vereeniging zich niet keerden tegen het streven van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, maar tegen hare organisatie. Van Augustus 1885 dagteekent dan ook het eerste bewijs, dat de naderende ontbinding der Maatschappij aankondigde.

Reeds in 1883 was op den gevaarlijken toestand der Maatschappij gewezen, en wel in een beschouwing in dit blad voorkomende onder den titel „De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare afdeelingen." Veel, van wat toen werd opgemerkt, verdient ook thans nog de aandacht.

„Afdeelingen", zoo heet het daar, „hebben niet van de oprichting der Maatschappij af bestaan, maar zijn toevoegsels van later tijd. De eerste, die te Rotterdam, werd in 1849 opgericht. Toen de eerste afdeeling stond opgericht te worden, had het Bestuur der Maatschappij moeten voorkomen, dat zich naast dat lichaam anderen vestigden, die, hoe dikwijls later ook op de eenheid van Maatschappij en Afdeelingen geborduurd werd, toch door weinig meer dan den naam waren verbonden. In 1849 had het bestuur het in zijn macht de kracht der Maatschappij zelve te vergrooten, door het daarheen te leiden, dat de afdeelingen tot integreerende deelen der maatschappij werden verklaard. Op het ongezonde der verhouding werd later meermalen gewezen, maar een betere toestand was onbereikbaar, nadat eerst één en later meerdere afdeelingen waren opgericht, welke onder hare leden vele personen telden, die in geen betrekking tot de Maatschappij stonden. Het ging toch niet best aan hen, wien men eenmaal de gelegenheid tot aansluiting had opengesteld, weder buiten te werpen. Reeds de zucht tot zelfbehoud alleen moet de afdeelingen zich doen verzetten tegen dien maatregel."

Dit jaar is het voorstel, dat de afdeelingsleden in den vervolge leden der Maatschappij zullen moeten zijn, dus zes-en-veertig jaar te laat, aangenomen. Nu doen zich de gevolgen van de fout in 1849 begaan, gevoelen; zij dreigen van zoo ernstigen aard te zijn, dat de dood van ons eerste bouwkunstig lichaam er mede gemoeid schijnt te zullen wezen.

Uit het opstel van 1883, dat met evenveel zaakkennis als bezadigdheid is geschreven, verdient echter nog meer onze aandacht. „Hoe dikwijls ook de bloei van de Maatschappij vermeld werd en nog steeds vermeld wordt, er kan toch niet gezegd worden, dat er eigenlijk veel van dien bloei te zien was. Werkelijke bloei spreekt zich uit door drukke en vooral *energieke* werkzaamheid. De Maatschappij heeft ongetwijfeld in de 40 jaren van haar bestaan veel gedaan, maar er had meer gedaan kunnen worden. De voornaamste oorzaken, die een werkelijk bloeienden toestand hebben tegengewerkt, zijn, naar wij gelooven, deze: 1o. dat het aantal van hen, die werkdadig aan den bloei der Maatschappij konden medewerken, in het begin niet zoo heel groot was en later van velen gezegd kon worden, dat zij alle aansporingen met *nietsdoen* beantwoordden; 2o. dat zij steeds, als in zelfbeschouwing verzonken, leefde, zich met bijna niets dan hetgeen haar zelve en haar uitsluitend betrof bemoeide, en daarom een onbekende, een eenzame in den lande bleef."

Sedert is dit in vele opzichten zoo gebleven, alleen de eenzaamheid heeft opgehouden, want concurrenten zijn opgetreden, zooals de schrijver van 1883 reeds voorspelde. Hij gaf toen dezen raad: „De Maatschappij zie nu toe, dat zij niet uit het zadel wordt geworpen, welke schande haar alleen kan bespaard worden door *hard*, maar vooral *goed* en in de *juiste richting* te werken en wel haar bestuurders in het eerste gelid. Geschiedt dit niet, dan zal zij spoedig door haar concurrenten overvleugeld worden."

Van dit hard, goed en in de juiste richting werken door de bestuurders der Maatschappij is niets gekomen; alles bleef aan den bezoldigden secretaris overgelaten en de bestuurders bleven in het niets-doen en de zelfbeschouwing verzonken. De gevolgen bleven dan ook niet uit: De Maatschappij heeft het tegen hare concurrenten moeten afleggen; zij ligt ter aarde en hare bestrijders kunnen haar afmaken wanneer zij willen.

Wij zouden het echter betreuren, indien de Maatschappij zou moeten bijgezet worden in het graf, waarin reeds zoovele maatschappijen rusten. Het is waar, de afdeelingen zouden ook als afzonderlijke genootschappen kunnen blijven voortbestaan en haren werkkring naar eigen smaak of opvatting kunnen inrichten, doch haar zou dan de band ontbreken, die thans van vele kleintjes één groote maakt.

Zooals wij reeds vroeger zeiden, is er echter aan den toestand misschien niets meer te doen en is de Maatschappij reeds ten doode opgeschreven. Dan zullen alle afdeelingen afzonderlijk moeten blijven voortbestaan.

Maar dan is er een band noodig, die de Nederlandsche architecten verbindt. Daarvoor is uitermate geschikt een bond van alle plaatselijke vereenigingen, die vrij konden blijven om hunne werkzaamheden in te richten. Onze denkbeelden over dien bond zetten wij in no. 48, van 30 November l.l. uiteen.

Mocht de totstandkoming van dien bond door den dood der Maatschappij verhaast worden, dan zou haar sterven zeker gewin wezen, en zou zij het moede hoofd met gerustheid neer kunnen leggen bij de zeker streelende gedachte, dat zij, in gelouterden vorm, zou herrijzen.

DE GRAFELIJKE ZAAL.

Hoezee, hoezee! De overwinning is ons! Zoo moet het in het kamp der „anti-middeleeuwers" geklonken hebben, toen de uitslag van de stemming over de *f* 1000 voor de Grafelijke Zaal bekend werd. Mogen sommigen het ook betreurd hebben dat de zege niet wat glansrijker was, omdat de stem van den Voorzitter der Tweede Kamer den doorslag moest geven, een „echec" voor den heer De Stuers was er nu toch. Maar wie in den eersten roes gejuicht hebben, zullen zich nu wel heel wat kalmer gestemd voelen. Want zal nu aan het onzalig drijven van den referendaris een einde komen? Nu is het luttele bedrag voor het restauratieplan wel geweigerd, doch wat thans verder? Mogen wij nu nog eens herinneren aan onze „pessimistische" beschouwing van 30 November l.l.? „De Kamer kan den Minister niet dwingen zijn departement anders in te richten dan hem goeddunkt. Of meent men dat soms de Grafelijke Zaal een ministerieele crisis zal uitlokken? De Ministers van Binnenlandsche Zaken kwamen en gingen, maar de heer De Stuers bleef en zal blijven; hij is er de man niet naar om voor een klein geruchtje vervaard te zijn. Heemskerk wond hij wel om zijn duim en hij zou het met Van Houten niet klaren! Kom, kom, verbeeldt het u toch niet."

Hoezeer de Minister reeds door zijn referendaris is ingepakt, bleek bij het kamerdebat duidelijk. De heer Van Houten toch verdedigde den post met een vuur, dat blijk gaf van volkomen instemming met des heeren De Stuers' denkbeelden.

Het debat was in vele opzichten merkwaardig. In de eerste plaats zeker, omdat uit hetgeen door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesproken werd, bleek, dat er over de Grafelijke Zaal tusschen hem en zijn collega van Waterstaat, Handel en Nijverheid een zoo hoog loopend verschil bestaat, dat de Ministerraad er reeds aan te pas gekomen is en ten slotte H. M. de Koningin-Regentes zal hebben te beslissen. Het geldt hier de vraag, onder wiens departement het gebouw, dat gerestaureerd moet worden, zal gerekend worden. Dat de Kamer hier geen uitspraak kon doen, al schenen sommigen haar daartoe wel bevoegd te rekenen, daaraan werd niet getwijfeld. Velen der voorstemmers voor het amendement der Commissie van Rapporteurs zullen zich bij het uitbrengen van hun stem wel hebben laten leiden door de overweging, dat zij niet wilden geacht worden, zij het dan ook zijdelings, tot een dergelijke uitspraak te hebben medegewerkt.

H. M. de Koningin-Regentes zal dus uitspraak doen. Bij ons staat het vast, dat die in het voordeel van Binnenlandsche Zaken zal zijn. En wat heeft dan de weigering van de *f* 1000, als men daarmede den heer De Stuers heeft meenen een hak te zetten, gebaat? Immers niets, want er zijn posten genoeg op de begrooting, waaruit de kosten, aan het maken van een restauratieplan verbonden, kunnen worden bestreden, als het departement van Binnenlandsche Zaken daartoe gemachtigd is.

Dat er aan de Grafelijke-Zaal-quaestie zooveel tijd zou worden besteed, hadden wij niet verwacht. Maar de Kamer slaat zich op ongewoon snelle wijze door de begrooting heen, en zoo kregen dan ook Kunsten en Wetenschappen een ruimer aandeel van de welsprekendheid der redenaars, dan anders wel het geval is. En dan, er was in de dagbladen genoeg beweging gemaakt. Nu eens heette het: *„ein Kampf um Rom"*, dan weer „een Homerische strijd", andermaal „een hoofdvraag bij de begrooting." Nu daarin lag wel eenige overdrijving.

Niet onvermakelijk is het, de verslagen der redevoeringen over dezen post te lezen. Daar werd gesproken over „den stijl", waarin de restauratie zou geschieden, daar werd gezegd, dat Waterstaat het zaakje best zou kunnen opknappen. Ja zelfs het fonteintje met den Roomsch-Koning werd erbij gehaald, ofschoon dit monumentje, hoe weinig geslaagd men het overigens moge vinden, toch zeker niet geacht kan worden als proeve van „restauratie" bedoeld te zijn.

Maar het grappigste van de geheele zaak was wel, dat uit het debat bleek dat, al zou de Kamerbeslissing tot uitslag hebben, dat Waterstaat aan het werk ging, toch voor de tegenstanders van den heer De Stuers niets zou gewonnen zijn, want dan viel de Grafelijke Zaal in handen van den heer Peters, en . . . . die is voor de restauratie, als door Binnenlandsche Zaken gewenscht wordt. Zoo komt men dus bij den duivel te biecht!

Hadden wij nu niet gelijk, dat het beter ware geweest, indien de adressen, die beoogden den invloed van den heer De Stuers te fnuiken, bij een andere gelegenheid waren ingediend? Ons dunkt, het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, dat in deze het initiatief nam en waarin de heer Peters zelf zetelt, moet toch wel op de hoogte geweest zijn van de wijze, waarop de vork in den steel zat.

Of is een soort van platonisch protest bedoeld? Maar daarmede is bij den heer De Stuers al bitter weinig uit te richten, zooals bij tal van vorige gelegenheden zoo duidelijk mogelijk in het licht is gesteld.

Of heeft men wellicht gehoopt dat, als eenmaal de restauratie maar onder Waterstaat was gekomen, de ingenieur Van der Sleyden daarmede iemand anders dan den heer Peters zou belast hebben? Het is mogelijk, maar dat die hoop kans op vervulling zou hebben gehad, gelooven wij niet. Welk Minister toch, die een zoo bekwaam middeleeuwer onder zijn bevelen heeft als de heer Peters is, zal de restauratie van een middeleeuwsch monument opdragen aan een ander, die voor deze taak de bekwaamheid mist? Met iets dergelijks is geen eer te behalen, vooral niet als, zooals hier, een zoo bekwaam criticus als de heer De Stuers, uit de vensters van zijn bureau den restaurator op de vingers kijkt.

Het was dus van te voren te zien dat de geheele adresbeweging op niets moest uitloopen. Het getuigt niet voor tactischen zin bij het Maatschappij-bestuur, dat het tot den aanval overging op een oogenblik, dat de vijand zoo sterk stond, terwijl de eigen troepen aan het verloopen zijn.

Veel beter ware het geweest te wachten totdat er eens een gelegenheid zich voordeed, die aanleiding gaf tot een krachtig en waardig protest tegen het restaureeren in het algemeen. Overal komt men thans tot het besef dat door de restauraties slechts nieuwe oudheden verkregen worden, die in alle opzichten waardeloos zijn. In Engeland, waar de restauratiekoorts het hevigst gewoed heeft, is sedert eenige jaren

een *Society for the protection of ancient buildings* opgericht, die, waar zij kan, het restaureeren van oude gebouwen tracht tegen te gaan en slechts de dringend noodzakelijke herstellingen wil verricht hebben. In een schrijven, aan verschillende kunstenaars- of oudheidkennersvereenigingen gericht, zei deze Maatschappij dat, nu zich in de laatste vijftig jaar een streven geopenbaard heeft om de gedenkteekenen van vroeger eeuwen te restaureeren, zij het noodig acht de gebouwen, die dit proces nog niet ondergaan hebben, daartegen te beschermen. Zij acht het wel een heuglijk feit dat die bouwwerken thans meer dan vroeger de aandacht trekken, maar meent dat het toch niet aangaat een gebouw, dat in verschillende tijden bij gedeelten werd opgetrokken, en dat daarvan de onmiskenbare bewijzen draagt, te veranderen in den stijl van een bepaalden tijd, waarbij aan de bijzondere inzichten van den persoon, die met de restauratie belast is, wordt toegegeven, terwijl toch het cachet van oorspronkelijke kunst ontbreekt. Veel, zegt zij, is reeds verloren gegaan, dat nimmer terug te krijgen is.

Als degenen die nu tegen den heer De Stuers te vergeefs gemanifesteerd hebben, eens het initiatief namen tot de stichting eener *vereeniging tot bescherming van oude gebouwen in Nederland?* Een dergelijk lichaam zou veler sympathie hebben en zou telkens met kracht kunnen optreden, wanneer het Rijk weer het een of ander monument wilde gaan onderhanden nemen. Een hooge contributie is niet noodig; men behoeft slechts te vergaderen, zoo dikwijls er *periculum in mora* is en heeft geen andere kosten dan die aan het tot in bijzonderheden doen opnemen van bedreigde monumenten, door daartoe bekwame personen, verbonden zijn. Als slechts *viribus unitis* het devies is, kan een dergelijke vereeniging veel goeds tot stand brengen.

Men mag nooit vergeten, dat een restaurator uit den tegenwoordigen tijd een man van *wetenschap* is, die dit ook wil toonen. Zij, die in vroeger tijden een gebouw moesten herstellen of voltooien, waren echter *kunstenaars*. Vandaar dat Van Deyssel volkomen gelijk had, toen hij betoogde, dat een restauratie meer tot het geestesleven dan tot het zieleleven van onzen tijd behoort. Een bouwmeester uit de 16e eeuw, die een portaal had te vernieuwen aan een kerk uit de middeleeuwen, deed dit in zijn eigen stijl. Ook de bouwmeesters van vroegeren en lateren tijd maakten zich niet tot slaaf van het voorgeslacht. Ieder ging zijn eigen weg en zoo drukte elke eeuw haren stempel op het gebouw, zoo werd in het geheel de denkwijze der eeuwen getrouw weerspiegeld. Ieder deel verhaalde zijn geschiedenis.

Maar nu komt de 19e-eeuwsche architect. Daar hij niet als zijn voorgangers een eigen taal heeft, om zich uit te drukken en dus de geschiedenis van zijn eigen tijd niet kan verhalen, bedient hij zich van de kunsttaal van het voorgeslacht, om ons een leugen op te disschen.

Nemen wij maar als voorbeeld de Grafelijke Zaal. In hoofdzaak is dit bouwwerk een voortbrengsel der 13e eeuw. Later is het gebouw op velerlei wijze veranderd; ieder geslacht heeft ermede geleefd naar welgevallen, zoodat er van het oorspronkelijke al zeer weinig meer over is. In 1861 brak Rose de kap af en verving die door de tegenwoordige, die zeker, wat men er ook van zeggen moge, een echt 19e-eeuwsch karakter heeft. Een twintigtal jaren later werd door den heer Cuypers de gevel aan het Binnenhof in zijn tegenwoordigen staat gebracht met stoep, afdak en al de andere versierselen, die de voorbijganger nog dagelijks kan zien. De heer Cuypers heeft hier de taal der 13e eeuw willen spreken, maar dat is hem natuurlijk niet gelukt: men komt niet voor niets zes eeuwen te laat op de wereld. Men is nog geen zoon der middeneeuwen, al gaat men achter gekleurde vensters zitten of al tooit men zijn huis met torens en tinnen.

De heer Cuypers heeft ons hier willen duidelijk maken, hoe alles had *kunnen* geweest zijn. Hij vond in de chronyken niet veel, wat hem grond kon geven tot onderstellingen en hij moest zich dus met zeer vage schriftelijke gegevens en enkele prentjes uit lateren tijd, die geen waarborg gaven dat zij getrouw zijn, behelpen.

Doch zijn verbeelding voorzag in wat ontbreken mocht. Hij maakte zijn restauratieontwerp, brak alles weg, wat hem ongepast voorkwam en bracht alles terug tot hetgeen *hij* den oorspronkelijken toestand achtte. Nu is de gevel gerestaureerd; hij ziet er heel mooi uit, doch het belangwekkende van vroeger is verdwenen.

Niemand zal het tegenwoordig wagen het voorstel te doen, het ontbrekende deel van Rembrandts *Nachtwacht* te doen bijschilderen, of de Venus van Milo van armen te doen voorzien. Voorheen was echter het op deze wijze „opknappen" van kunstwerken niet ongebruikelijk en zijn, vooral schilderijen, voor goed bedorven.

Wij zijn echter bezig al onze oude gedenkteekenen te bederven, en eerst een volgend geslacht zal het onzinnige van onze handelwijze inzien. Het is zeker loffelijk, dat men tracht de merkwaardige bouwwerken van het verledene voor ondergang te behoeden en met dit doel zijn bijzondere zorg wijdt aan het herstellen van daken en goten, het zoo noodig versterken van fundeeringen, enz. Men verwijdere echter niets, al zou het in naam van den goeden smaak wezen, want het getuigt van weinig piëteit als men, hetgeen vroegere geslachten maakten, op arbitraire wijze verandert. Wie benoemde ons tot rechters over hun werk?

Daarom, men conserveere, maar restaureere niet! Er is al reeds zooveel bedorven, dat wij wel ons best mogen doen, om wat er nog is te behouden. Het nageslacht zal ons voor die zorg meer dank weten dan voor de nieuwbakken oudheden, die wij thans voortbrengen.

Wij willen hiermede niet gezegd hebben, dat men niet zou mogen trachten, zich er rekenschap van te geven, hoe oude gebouwen er in hun oorspronkelijken toestand kunnen hebben uitgezien. Men brenge echter zijne restauratie alleen op het papier ten uitvoer; worden dan later wellicht documenten of afbeeldingen gevonden, die een weinig licht op de bouwgeschiedenis van het monument werpen, dan is er althans niets bedorven.

Voor den oudheidkundige heeft een gerestaureerd gebouw al zeer weinig waarde meer. Is de restauratie geschied door iemand, die zich in den ouden bouwtrant heeft pogen in te werken, dan zal de oudheidkundige der toekomst telkens twijfelen, of hij de oorspronkelijke vormen of den namaak aanschouwt; is de restauratie door een onbedreven hand geschied, dan zijn de moderne toevoegselen wel is waar duidelijk kenbaar, maar is ook natuurlijk menig belangwekkend onderdeel verloren gegaan.

Na een restauratie is het niet meer mogelijk een zelfstandig oordeel over den oorspronkelijken toestand van een bouwwerk te vellen; men moet zich dan eenvoudig bij de uitspraak van den restaurator nederleggen en de nieuwe oudheid nemen zooals zij is.

Het is dus noodig, dat er alles gedaan worde om verdere restauraties, hoe goed bedoeld ook, te voorkomen. Daarvoor is het niet genoeg, dat er te hooi en te gras eens met een adres bij de Tweede Kamer geprotesteerd worde; een vereeniging, in den trant van de door ons bovengenoemde dient opgericht, die steeds een oog in het zeil houdt. Leest het bestuur van dat lichaam dan in de dagbladen „dat de heer Dr. Cuypers", of „een Rijksbouwmeester" of een ander dignitaris ergens geweest is om opnemingen te doen voor een restauratie, dan zendt het onmiddellijk zijn eigen deskundigen daarheen en komt met zijn protest, als het nog tijd is, bij Minister of Kamer. De aanhouder wint, dat zal ook hier blijken.

Zal echter de werkzaamheid van een dergelijk lichaam nut opleveren, dan moet het zich tot het toezien op de werkzaamheden van het Rijk, *alleen* voor zoover het restauraties betreft, bepalen. Van reageeren tegen wat thans de „officieele" kunst heet, moet het zich onthouden, als niet op zijn weg liggende. Moet tegen die kunstrichting geprotesteerd worden, dan late men dit over aan onze architecten, als zijnde de belanghebbenden in de eerste plaats.

Indien de grafelijke-zaal-beweging tot resultaat mocht hebben, dat weldra een *Vereeniging tot Bescherming van Oude Gebouwen in Nederland* wordt opgericht, dan heeft zij ongetwijfeld groot nut gehad.

INDUSTRIE-TENTOONSTELLING TE BERLIJN.

Tijdens de in 1896 te houden industrie-tentoonstelling zullen het geheele terrein, alle gebouwen en ook de groote nijverheidszalen van het hoofdgebouw, tot 's avonds laat verlicht worden. De toegangsprijs is vastgesteld op 50 pfennige (30 cent); slechts één dag 's weeks zal deze prijs tot 's avonds 5 uren verdubbeld worden.

Voor het verkeer op het groote terrein wordt gezorgd door den aanleg van een spoorweg met tien stations langs den geheelen omtrek. Door het zachte seizoen heeft men, vóór het intreden der vorst, alle gebouwen van eenige beteekenis onder dak kunnen brengen, waardoor ook tijdens de wintermaanden de binnenarbeid rustig kan worden voortgezet, zoodat men hoopt op 1 Mei 1896 de tentoonstelling te kunnen openen.

Wat het verkeer van Berlijn naar Treptow betreft, is men erin geslaagd uitnemende communicatie te verkrijgen door — behalve de Berlijnsche stad- en ringspoorweg, die een drie-minutenverkeer heeft georganiseerd — drie electrische spoorwegen aan te leggen. Buitendien heeft men paardentrams, omnibussen en een groote rivierstoombootdienst op de Spree.

Op de visscherij-tentoonstelling, zoowel als in de andere afdeelingen, zal niet alleen het product gelijk het in den handel komt, maar de geheele bereiding gevolgd kunnen worden.

De koloniale tentoonstelling, die door stads- en staatsregeering op alle mogelijke wijzen wordt ondersteund en waar vooral de Afrika-onderzoekingen zullen worden verduidelijkt, zal niet alleen veel te zien geven wat etnografisch en in de fauna belangwekkend is, maar ook vertegenwoordigers der verschillende Afrikaansche menschenrassen in hun dagelijksch leven en werken voorstellen. In de afdeeling voor chemie zal op populair-wetenschappelijke wijze en met proeven verduidelijkt, de strijd tusschen electrisch en gasgloeilicht worden aanschouwelijk gemaakt en tevens een en ander vertoond worden omtrent de vele door patenten beschutte en goed geslaagde industrieën dezer dagen, waarvan gewoonlijk slechts weinige ingewijden op de hoogte zijn. De afdeeling kleederen-fabrikage zal een geschiedenis der mode geven en, dank zij de hulp van tal van kunstenaars, aanschouwelijk toonen hoe men van de eerste tijden tot heden zich voor allerlei gelegenheden kleedde.

De tuinbouw-tentoonstelling, reeds verleden jaar aangelegd en eene vlakte van 20 morgen beslaande, zal in het komende seizoen reeds vruchtdragende boomen en planten bezitten.

VERKEERD INGELICHT.

In het laatst verschenen nommer van het „Vademecum der Bouwvakken" komt de mededeeling voor, dat ons blad „*Orgaan*" zal worden van eene te 's-Gravenhage op te richten nieuwe vereeniging. Wij kunnen de verzekering geven dat dit bericht uit de lucht gegrepen is en begrijpen niet hoe de Redactie van genoemd tijdschrift dergelijke onware bewering, waarschijnlijk gebaseerd op de verkeerde lezing van een verslag der laatstgehouden vergadering van de afdeeling 's-Gravenhage, haren lezers als feit kan voorstellen.

BOEKAANKONDIGING.

Motieven voor het Teekenonderwijs, ontleend aan het Ambacht, door P. Hermann en H. J. van Dijk. — Kampen, Ph. Zalsman.

De motieven, onder bovenstaanden titel bij den uitgever Ph. Zalsman te Kampen in het licht verschenen, zijn in vier afdeelingen gesplitst, als:

Vlakornement voor schilders.
Steen voor metselaars en steenhouwers.
Metaal „ smeden, loodgieters, zinkwerkers, enz.
Hout „ timmerlieden en meubelmakers.

De heeren Paul Hermann en H. J. van Dijk, leeraren aan de Teekenschool te Edam, die de motieven samenstelden, leggen in het voorbericht de verklaring af, dat zij bij het elementaire teekenonderwijs voor ambachtslieden eene zekere leemte gevoelden en zich niet konden vereenigen met de vrij algemeen gevolgde methode, waarbij de leerlingen, zonder uitzondering, naar de bestaande wandplaten moeten teekenen. Zij achtten het noodig en nuttig zoo spoedig mogelijk met vakonderwijs een aanvang te maken en zorgden er voor figuren te geven, aan het ambacht ontleend, opdat de leerling reeds bij het elementaire onderwijs zijne vormkennis verrijken kan en een grondslag gelegd wordt, waarop achtereenvolgens kan worden gebouwd.

Na het nemen van proeven op bescheiden schaal, werd het denkbeeld uitgewerkt en hieraan hebben de voorbeelden het aanzijn te danken. Zij zijn zoowel voor het onderwijs in het hand- als rechtlijnig teekenen aan burgeravond-, industrie- en ambachtsscholen bestemd, alsook om bij dergelijke inrichtingen van onderwijs dienst te doen. Het verdient aanbeveling de figuren, die in deze motieven voorkomen, op groote schaal op het bord te teekenen en deze schets als voorbeeld voor de leerlingen te doen strekken. Bestaat de klasse uit leerlingen, die verschillende handwerken beoefenen, dan kan deze wijze van werken niet gevolgd worden en verdient het aanbeveling, de constructie volgens opgaaf te doen uitvoeren en zelf het motief te teekenen, dat door den leerling kan herhaald worden.

De inrichting van het geheel schijnt ons zeer practisch, daar voor elk motief de constructieve lijnen duidelijk zijn aangegeven en het niet te ontkennen valt dat deze leerwijze, waarbij het vakonderwijs van den beginne aan op den voorgrond staat, den lust der

leerlingen opwekt. Daarbij komt dat deze motieven het groote voordeel hebben ook voor zelfonderricht te kunnen dienen en dit te meer, daar zij voor billijken prijs te bekomen zijn.

De afdeeling voor vlakornement kost *f* 1.— en elk der drie andere *f* 0.85, terwijl de geheele verzameling voor *f* 2.50 te verkrijgen is.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Woensdag vergaderde de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. De heer A. W. Weissman van Nijmegen hield een lezing over de bouwkunst te Amsterdam in de 17e eeuw. Spreker verdeelde die periode in 4 tijdvakken van 25 jaren, die hij wilde noemen naar Hendrik de Keyser († 1621), Jacob van Campen († 1657), Philips Vingboons en Adriaan Dorsman. De manier van De Keyser werd geschoeid als een voortzetting der 16e-eeuwsche traditie en niet als specifiek 17e-eeuwsch. Bij zijne verschillende werken werd uitvoerig stilgestaan, in het bijzonder bij de Zuiderkerk, de Beurs en de Westerkerk, die 's meesters laatste werk was en pas 17 jaar na zijn dood voltooid werd. Daarop kwam Jacob van Campen aan de beurt, over wiens bekende schepping, het Raadhuis, thans Paleis, uitvoerige bijzonderheden werden medegedeeld. De meening, dat dit gebouw niet de juiste uiting zou zijn van den geest der 17e eeuw op haar toppunt, werd bestreden. De beschaafde Amsterdammers van dien tijd, de regenten, waren tot in merg en been klassicistisch gestemd, en vandaar dat Jacob van Campen, die door geboorte en fortuin hun gelijke was en die niet voor honorarium werkte, ook de klassieken huldigde.

Philips Vingboons, de bouwmeester van het derde tijdperk, heeft zich voornamelijk als ontwerper van particuliere woningen doen kennen en als zoodanig zeer verschillende manieren gevolgd. Dit werd door spreker verklaard uit het feit dat deze bouwmeester, die een zeer uitgebreide clientèle had, zich voortijds naar de wenschen zijner bouwheeren moest voegen. Als zijn eigenaardige stijl werd echter genoemd het aanbrengen van pilasters over de volle gevelhoogte, een motief aan het kapitool te Rome ontleend. Over het vierde tijdperk en de manier van Adriaan Dorsman werd niet veel meer gezegd. Het streven naar eenvoudigheid ontaardde toen in droogheid en de gebouwen werden niet veel anders dan muren met gaten erin. Als voorbeelden van deze wijze van bouwen werden genoemd de Ronde Lutherse kerk, de Oosterkerk en de beide Synagogen.

Ten slotte werd een overzicht van de verschillende eigenaardigheden der 17e eeuw gegeven, en daarbij erop gewezen, hoe zelfs het in ons oog minst gelaagde voortbrengsel uit dien tijd toch altijd de toenmalige zienswijze, beschaving en zeden klaar weerspiegelde, een verdienste, die alle 19e eeuwsche bouwwerken missen.

De spreker getuigde van den voorzitter, den heer Henri Evers, den dank der Vergadering voor zijne lezing, die door talrijke code preaten werd toegelicht.

Ten slotte werden, na ballotage, twee nieuwe leden aangenomen.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Vergadering van Zaterdag 14 *December* 1895.

In deze vergadering sprak de heer J. M. Lion, wapenschilder en calligraaf, over calligraphie en verlichting, en helderde zijn voordracht met plantwerken op.

De heer Kuijver gaf enige toelichtingen nopens de in de zaal teutoongestelde lanier, die door hem voor de „3 October-vereeniging" te Leiden door middel van zuiver naaldwerk en applicatiewerk is vervaardigd naar een ontwerp van de heeren Schjerman en Verster, en de heer Amabel behandelde de tentoongestelde platen, bestemd voor het eerstdaags verschijnende *Tijdschrift van Verkeringskunst*, onder hoofdredactie van den heer F. H. Boersma te Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.

De laatstgehouden en goed bezochte vergadering werd door den Voorzitter, den heer Leyh, geopend; na lezing en goedkeuring der notulen van de voorgaande vergadering werd door den heer Droste namens de medeleden der daarvoor benoemde commissie een concept ter tafel gebracht van het gewijzigde en herziene reglement. Na eenige discussie over de contributie der kunstlievende leden, die op *f* 2.50 werd vastgesteld, keurde de Vergadering het concept goed en werd der commissie door den Voorzitter dank gezegd. Daarna werden de commissiën benoemd ter beantwoording der door het Hoofdbestuur gestelde vragen.

Na benoeming van drie afgevaardigden voor de algemeene vergadering van den particulieren Arbeidsraad, werd door den heer Michielse overgegaan tot behandeling van het onderwerp, door hem uitgewerkt naar aanleiding van het Brandweercongres, en ten doel hebbende om het brandgevaar bij groote openbare gebouwen tot een minimum te beperken. De heer Michielse had dit stuk opgesteld in de Fransche taal, omdat het oorspronkelijk zijne bedoeling is geweest het op het Brandweercongres te behandelen, waarin hij echter door bijzondere omstandigheden verhinderd werd. Gemakshalve verzocht hij nu de Vergadering hem toe te staan die taal ook hier te mogen gebruiken. De spreker had zijn denkbeeld in schets op groote schaal zeer duidelijk op papier gebracht en toonde daarbij aan dat hij voor de brandblusschinq van groote openbare gebouwen gebruik wil maken van de stoomkracht der fabrieken, in de nabijheid dier gebouwen gelegen. Hij wil daartoe rondom en door die gebouwen een speciale brandblusschleiding leggen en die leiding aansluiten op een vaste stoompomp in een der naastbijzijnde fabrieken.

Spreker wees op de groote voordeelen van dit stelsel door op de teekening aan te toonen hoe één man, door de kraan der hoofdleiding van de fabriek naar het gebouw te openen, op alle punten van het gebouw direct water kan geven, door alsdan eene der vele kranen te openen, die in de leiding om het gebouw zijn aangebracht.

De spreker had de voldoening dat zijn denkbeeld, hier slechts in korte trekken weergegeven, zeer de aandacht trok en zeer veel bijval vond; wel werden nog eenige bezwaren geopperd en over enkele onderdeelen nog wat gediscusseerd, doch men kon zich ten slotte zeer goed vereenigen met het voorstel om het denkbeeld van den spreker te overwegen en van alle kanten te bezien om het dan in de volgende vergadering nog eens te bespreken.

Niets meer aan de orde zijnde, werd de vergadering wegens het vergevorderde uur, onder dankzegging aan den spreker, door den Voorzitter gesloten.

AFDEELING ARNHEM.

Vergadering van Woensdag 18 *December* 1895.

De Voorzitter deelde mede dat op de bestuursvergadering van de Maatschappij besloten is de door de Afdeeling gestelde prijsvraag voor een blok huurhuizen als eerste prijsvraag te stellen en, met het oog op de slechte resultaten van de diploma-prijsvraag der afdeelingen, ook dit onderwerp op te nemen onder de te stellen prijsvragen voor 1896.

De rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar en de begrooting voor 96/97 werden vastgesteld, waarna de Voorzitter de Vergadering verplichtte door de toezegging van eenige werken voor den tekenkring, en de *Bouwkunst* voor 1896 ten geschenke gaf.

Uit het verslag, door den heer Berghuis uitgebracht namens de commissie voor onderwijs aan ambachtslieden tot ontwikkeling van smaak en gevoel voor schoone kunsten, bleek dat het werven van leden zeer goed ging en een flink bedrag was ingekomen. Aanvankelijk werd de cursus door 30 meubelmakers gevolgd; toen deze was afgeloopen, meldden zich slechts enkelen aan, en de avondcursus op de nieuw opgerichte ambachtsschool voorziet voor een groot deel in de behoefte, waarin spreker aanleiding vond het voorstel te doen die commissie van hare taak te ontslaan en het heffen van contributie te staken. De resteerende *f* 25 zouden kunnen dienen om de ambachtsleden, die de lessen niet kunnen betalen, daarin tegemoet te komen. Na discussie werd besloten de donateurs uit te noodigen de contributie voor dit doel beschikbaar te stellen.

De heeren Bosch en Koorevaar werden herkozen als lid van het bestuur; in plaats van den heer Erekink, die zich niet herkiesbaar wilde stellen, werd de heer J. Persijn benoemd.

De heer D. A. Roskam verkreeg daarop het woord over de door hem gestelde vragen:

„Wat kan worden gedaan om het metselvak te verheffen en de meerdere ontwikkeling van den metselaar, zoowel moreel als intellectueel, te bevorderen? en

„Waar is de grens tusschen machinaal- en handwerk op elk gebied?"

Spreker deelde mede dat de aanleiding tot het doen der eerste vraag daarin gelegen was, dat hij als aannemer dagelijks met deze werklieden verkeert en ook in vroegeren tijd met hen heeft medegewerkt. Er schijnt een zeker vooroordeel te zijn, want voor de meeste vakken wordt iets gedaan en voor het metselvak niets, niettegenstaande het een groote rol speelt in de bouwkunde en de gebreken niet door de verfkwast verholpen kunnen worden. Bij de tegenwoordige gebouwen speelt het metselwerk een hoofdrol en toch blijft de metselaar een paria onder het werkvolk; gewoonlijk wordt hij op twintigjarigen leeftijd, wanneer de eigenlijke leertijd voorbij is, uit de opperlieden gerecruteerd. Daarbij komt dat de levenswijze op enkele goede uitzonderingen na, zeer ruw is en dat de gesprekken, in de schafttijden gehouden, niet dienen tot verhooging van het zedelijk peil der jongeren. Daar het meerendeel der metselaars geen flauw begrip van een teekening heeft, kunnen zij zonder hulp van den timmerman niet werken, en doet spreker de vraag of het niet mogelijk is ook voor hen het ambachtsonderwijs te doen strekken tot verhooging van het intellectueele en moreele gehalte.

De Voorzitter meende dat spreker een oordeel velt over den toestand in de groote steden en verzekert dat op het platteland dagelijks metselaars gevonden worden, die niet uit de opperlieden voorkomen en het vak als jongen van ouderen leeren. In Noordbrabant bijvoorbeeld is de opleiding zeer goed.

De heer Berghuis had het gesprokene met aandacht gevolgd en vereenigde zich met het gevoelen van den heer Roskam, waarnaar het eeuwig pleisteren der gevels veel schuld heeft. Spreker moet erop terugkomen als zou het onderwijs voor metselaars aan de ambachtsschool niet bestaan, want men vindt er metselaars van 30 tot 35jarigen leeftijd, die op den avondcursus onderwijs in het teekenen ontvangen, maar de practijk wordt e

niet beoefend. Er is echter nog een vak te kiezen en wellicht zou daarvoor het metselen in aanmerking kunnen komen; dat daaraan tot heden niet gedacht werd, heeft tot reden, dat er nog geene aanvrage is ingekomen om tot metselaar te worden opgeleid.

De heer Freem weet de schuld voor een groot deel aan den speculatiebouw, die alle vakken heeft gedegenereerd; de bazen die zich daarmede ophouden, hebben gewoonlijk weinig verstand van de vakken en bedienen zich van de zoogenaamde „duizendschroeiers", en bij hen stijgt elk opperman een sport op den maatschappelijken ladder.

De Voorzitter vestigde er de aandacht op dat de metselaars in Noordbrabant gewoonlijk nog een ander vak beoefenen, als wever, klompenmaker of schoenmaker, waardoor zij des winters in hun levensonderhoud voorzien.

Er werd besloten dit punt op eene volgende vergadering nogmaals te bespreken en een adres aan het Bestuur der Ambachtsschool te richten om een cursus in het metselvak te openen.

De heer Roskam besprak de tweede vraag naar aanleiding van het feit, dat de gemeentereiniging te Arnhem in het voorgaande jaar zinken deksels had aanbesteed, die door de directie werden afgekeurd om reden zij machinaal gemaakt waren. Na bespreking kwam men tot de conclusie, dat de grens niet met juistheid te trekken is, tenzij het bestek duidelijk voorschriften bevat.

De Voorzitter bracht den heer Roskam dank voor het stellen der bovengenoemde vragen, gaf eene kunstbeschouwing van het raadhuis te Weenen en deed daarbij belangrijke mededeelingen over den bouwmeester Friedrich Schmidt. Spreker was van meening dat deze architect, wiens ontwerp voor het raadhuis uit 64 antwoorden de eerste prijs werd toegekend, zich een monument heeft gesticht, dat zijn naam zal doen voortleven. In dat ontwerp ziet men duidelijk dat de renaissance, met gothiek gecombineerd, het sombere van de laatste doet verdwijnen, waardoor een gelukkige oplossing van de nieuwe richting tot stand kwam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's GRAVENHAGE. De Commissie voor de in 1896 op kosten der gemeente te houden driejaarlijksche tentoonstelling van schilderijen, bestaat uit de volgende heeren: Jhr. P. O H Gevaerts van Simonshaven, wethouder, lid en voorzitter. Leden: Mr. F. A. P. Baron Wittert van Hoogland, wethouder; J. C. van Hattum van Ellewoutsdijk, lid van den gemeenteraad; W. Maris en E. P. ter Meulen, leden van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio"; A. P. Godon, voorzitter en C. H Peters, lid van den Raad van bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten; P. J. van der Burgh en Jhr. Mr. J. A. de Jonge, leden van het Museum van Moderne Kunst; J. Th. Toorop en P. P. Rink, leden van de Vereeniging „Haagsche Kunstkring", en Joh. Gram, lid en secretaris.

ROTTERDAM. Het bekende tegeltafereel uit den 80-jarigen oorlog, vroeger aangebracht op het huis *In dolend vreese* aan de Groote Markt, is door den Raad voor *f* 420 aangekocht ten behoeve van het Archief.

ZWOLLE. Jongstleden Woensdag was het 50 jaar geleden, dat de heer S. J. H. Breukel, hoofdopzichter bij de Dedemsvaart, in dienst trad van de provincie Overijsel. Den jubilaris viel op dezen merkwaardigen dag de eer ten deel een bezoek te ontvangen van den Commissaris der Koningin in deze provincie, de leden van Ged. Staten, den griffier en den hoofdingenieur van den prov. waterstaat, die hem met zijn 50-jarige ambtsvervulling geluk wenschten.

De Commissaris sprak daarbij eenige hartelijke woorden, waarin hij den heer Breukel hulde bracht voor de oprijkheid, trouw en onverflauwden ijver waarmee hij zijn werk steeds verricht had. De Commissaris wenschte den heer Breukel, die met ingang van 1 Januari a. s. zijn eervol ontslag gevraagd en verkregen heeft, toe dat hij nog lang voor zijn gezin gespaard zou mogen blijven. Als blijk van persoonlijke belangstelling bood hij hem, ook namens de gemeente heeren, een zestal stoelen en een tweetal fauteuils aan, maar het was hem een groot genoegen hem bovendien uit naam van den Minister te berichten, dat het Hare Majesteit de Koningin behaagd heeft hem de gouden eere-medaille van de orde van Oranje Nassau toe te kennen.

DORDRECHT. De statuten zijn vastgesteld van de „Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht". Deze vereeniging stelt zich ten doel: 1o. het bevorderen van de instandhouding van alle gebouwen, die uit een bouwkundig, een artistiek of een historisch oogpunt belangrijk zijn; 2o. het tegengaan van onoordeelkundige restauratie en het bevorderen van het herstellen van reeds aangebrachte verminkingen; 3o. het verzamelen van gegevens over deze gebouwen en de belangrijke onderdeelen hiervan; 4o. het verzekeren van het behoud van daarvoor geschikte belangrijke onderdeelen van gebouwen, wier slooping niet verhinderd kan worden.

UTRECHT. Het hier-ter-stede gevestigde departement van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid schrijft een wedstrijd uit tusschen handwerkslieden en tevens een daaraan verbonden tentoonstelling. De voorwerpen moeten vervaardigd zijn door werklieden in de gemeente Utrecht woonachtig en uitsteekende de navolgende vakken: *a.* timmeren, *b.* meubelmaken, *c.* kunst-ijzersmeden, *d.* decoratie-schilderen, *e.* decoratief-beeldhouwen in steen, en *f.* decoratief-beeldhouwen in hout.

Voor ieder dezer vakken is uitgeloofd een prijs van *f* 35 voor het best gekeurde werkstuk en een premie van *f* 15 voor het in boedanigheid daarop volgende. Ter opluistering kunnen ook voorwerpen worden ingezonden.

LEEUWARDEN. Voor de betrekking van opzichter der Gemeenteworken hebben zich 70 sollicitanten aangemeld, waaronder drie welke reeds gedurende tijd als buitengewoon opzichter in gemeentedienst werkzaam zijn.

— Donderdagavond werd het reglement vastgesteld voor de nieuw opgerichte vereeniging van bouwkundigen, die den naam van „Friesche Bouwkring" zal dragen. Het besluit, door de zu onthonden afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst genomen, om een prijsvraag uit te schrijven, werd door de nieuwe vereeniging gehandhaafd.

WINSCHOTEN. Voor de betrekking van directeur van de gemeentelijke gasfabriek worden door burg. en weth. aan den raad der gemeente voorgedragen:

1. J. W. J. Klaassen, directeur eener particuliere gasfabriek aldaar; 2. L. Bronkhorst, hoofdopzichter aan de gasfabriek te Deventer; 3. P. M. Minnema, directeur eener particuliere gasfabriek te Dokkum.

In de raadsvergadering van 21 December e.k. komt de benoeming aan de orde.

WAGENINGEN. De rapporten in zake de verlichtingsquaestie zijn thans in druk verschenen. De commissie uit den Raad benoemd, om advies te geven in zake de verlichting der gemeente, heeft elk nieuw systeem van verlichting zoo uitvoerig mogelijk nagegaan en wel verlichting door electriciteit, met watergas en steenkolengas.

Na uitvoerig de voor- en nadeelen van een en ander te hebben uiteengezet, komt de commissie tot het eindresultaat van haar onderzoek en adviseert, niet over te gaan tot het oprichten van eene electrische installatie en evenmin van een watergasfabriek, maar te besluiten tot het bouwen van een nieuwe steenkolengasfabriek, volgens het ontwerp en de plannen van den ingenieur Kuipers en de heeren Lagnaj en Pajens, directeuren van gasfabrieken.

Nog in deze maand wordt de beslissing van den Raad tegemoet gezien.

DIEDEN. De heer H. C. van Rossum, gasfabrikant alhier, heeft aan den Raad der gemeente Rheden, voor den tijd van 15 jaar en 20 October 1896, — den dag waarop de tegenwoordige concessie expireert, — concessie verzocht voor de exploitatie der bestaande gasfabriek.

PERSONALIA.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de civiel-ingenieur Jhr. E. de Graeff te 's-Gravenhage benoemd tot buitengewoon opzichter bij de werken van de Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant en de heer G. A. Degenaar tot buitengewoon opzichter bij de vernieuwing van de draaibrug over de Dooge.

— De heer P. M. Verhoeckx, te Utrecht, is aangesteld als ingenieur bij de Duitsche electriciteits-firma Schukert & Co., te Amsterdam.

— De Gemeenteraad te Rotterdam benoemde de heeren A. Singels en Jac. Beyderwellen tot inspecteur bij de bouwpolitie.

— Tot eerleden van het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio" zijn benoemd de heeren J. H. van Eeghen te Amsterdam, Staats Forbes te Londen, D. Francken Dzn. te Parijs en J. C. van Hattum van Ellewoutsdijk te 's-Gravenhage.

VACANTE BETREKKINGEN.

— Directeur van den telephoondienst te Rotterdam op een jaarwedde van *f* 3000 tot *f* 4500. Adres aan B. & W. vóór 1 Januari 1896.

— Directeur voor de exploitatie van de stoomtram Haarlem—Beverwijk—Alkmaar. Adres aan de administratie, 45 Rue d'Artois te Brussel.

— Onder-directeur bij de gemeente-gasfabrieken te Rotterdam, meer bijzonder voor de afdeeling electriciteit. Jaarwedde van *f* 2500 tot *f* 3000 benevens vrije woning, vuur en licht. Adres aan B. & W. vóór 1 Februari 1896.

— Architect voor het onderhoud van het Gemeentekundig Gesticht voor krankzinnigen te 's-Gravenhage op eene jaarwedde van *f* 300. Aanbiedingen vóór 1 Januari e. k.

— Machinetekenaar voor eenige maanden. Adres onder nº. 679 aan den beekh. J. H. en G. van Heteren, Hartenstraat 26, Amsterdam.

— Tijdelijk opzichter bij het aanleggen van steenen hoofden enz. op het strand voor het Zuicherveerd. Salaris *f* 75 per maand. Adres op zegel vóór 8 Jan., aan het dijksbestuur van het waterschap der „Vijf deelen Zeedijken buitendijks" te Harlingen.

CORRESPONDENTIE.

De Aannemer bevat een artikel ter weerlegging van het door ons medegedeelde betreffende „Geknoei bij aanbestedingen." Wegens gebrek aan plaats, moet onze repliek tot een volgend nommer blijven liggen.

BRILLIANT RIJWIELEN

zijn in prijzen van *f* 135 tot *f* 300 te verkrijgen in het MAGAZIJN van

G. C. LELSZ.

Kerkstraat 221 bij de Vijzelstraat, Amsterdam.

BONDSRIJWIELHERSTELLER.

W. H. JACOBS.

Machinefabriek, Stoomketelmakerij en Grofsmederij.

HAARLEM.

INRICHTING TOT HYDRAULISCH KLINKEN VAN DE ZWAARSTE KETELS EN IJZERCONSTUCTIËN.

Fabriek en Kantoor:

HUBERTINA-WERF. NOORDER-BUITENSPAARNE.

JOHN KIEVITS & VAN REEDE Cz.

Machinen- en Motorenfabriek,

Scheepsbouwwerf.

KETELMAKERIJ, GIETERIJ.

PAPENDRECHT aan de NOORD.

J. BELTMAN JWz, Deventer. Handelskade.

Fabrikant in Molenwerken.

SPECIALE INRICHTING voor: { MEELFABRIEKEN, KOORNMOLENS, BAKKERIJEN, GRUTTERIJEN. OLIEFABRIEKEN, HOUTZAGERIJEN enz.

LEVERING VAN OLIE-GASMOTOREN.

LEVERING VAN MOLENBENOODIGDHEDEN, OLIE- EN GASMOTOREN.

BECKER & BUDDINGH.

Arnhem.

KONINKLIJKE FABRIEK VAN

WATERPAS- HOEKMEET- EN ANDERE INSTRUMENTEN,

voor INGENIEURS, ARCHITECTEN, LANDMETERS, TEEKENAARS, enz.

Geemailleerd-ijzeren

Peilschulen.

WEEGWERKTUIGEN.

Javasche Bosch-Expl.-Mij.

v/h P. Buwalda & Co.

Handel in DJATTIHOUT (JAVA TEAK).

Groote voorraad **Balken, Platen** en **Blokjes** voor bestrating, **PARKETVLOEREN** enz. benevens **GEZAAGD HOUT** volgens alle bestekker.

Alle houtsoorten worden tegen concurreerende prijzen **in loon gezaagd.**

Stoomhoutzagerij: **Overzijde van het IJ,** *westelijk v. h. Tolhuis.*

De Directie. *Nieuwe Doelenstraat 12—14 bij de Munt* **Amsterdam.**

KON. NED. GROFSMEDERIJ,

LEIDEN.

Machine-, Stoomketel- en Constructiefabriek. Scheepsbouwwerf met 2 werfhelling, lang 50 M. Stoomboten-, Bagger- en Spoorwegmaterieel. IJzer- en Kopergieterij. Zware en Lichte Smeedwerken. Ankers, IJzeren en Stalen Kettingen met certificaat van Lloyd's en Bureau Veritas.

Bij ZALSMAN te *Kampen* verschijnt:

P. HERMANN & H. J. VAN DIJK.

Motieven

VOOR HET

TEEKENONDERWIJS

ontleend aan het ambacht.

Afdeeling Schilders *f* 1.—, afd. Hout *f* 0.85, afd. Metaal *f* 0.85, afd. Steen *f* 0,85.

De vier afd. in één gebonden *f* 2.50.

In elken boekhandel verkrijgbaar.

Na ontvangst van postwissel franco toezending.

Assurantie Maatschappij

tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

Nederlandsche Maatschappij

VOOR

MONIER-WERKEN

te Amsterdam.

Directeur: J. N. LANDRÉ.

Cement-IJzerwerken,

volgens de systemen MONIER, RABITZ en aanverwante stelsels.

WATERDICHTE WERKEN,

als Kelders, Reservoirs, Regenbakken, Daken Privaatputten, Kuipen enz. Gewelven, Vloeren, Buizen, Tunnels, Muren.

Bescherming tegen Brand.

BRANDVRIJE KELDERS.

Kantoor: 3e Weteringdwarsstraat 36.

Werkplaats: **Jaagpad bij den Omval** *(Weesperzijde).*

Gebr. VAN DER VLIET,

IJZERHANDELAARS te *AMSTERDAM.*

Staaf-, Plaat-, Band-, Hoek- en T-IJzer enz.

STALEN BALKEN en BALKIJZER in verschillende profielen en lengten.

Vijlen en **gegoten Staal** uit de fabriek van Gebr. BÖHLER & Co. te Weenen, alsmede **Christiania Ster Hoefnagels.**

BOUWTERREIN.

Aan de **Roermondsche straat** en buiten de **Geldersche Poort** te **Venloo** zijn verschillende ***BOUWTERREINEN TE KOOP.*** Adres bij den heer VAN GASSELT alsdaar.

Ter drukkerij „Het Vaderland".

30ste JAARGANG. — N°52 — ZATERDAG, 28 Dec. 1895

REDACTEUR: F. W. VAN GENDT JGz. Adres voor Redactie en Administratie: Bureau van *De Opmerker*, Van-Rijlandstraat 116, *'s-Gravenhage.*

ABONNEMENTSPRIJS per jaar voor het binnenland . . . . *f* 5.—
voor België, bij vooruitbetaling . . . . „ 6.50
voor de overige landen der Postunie, met inbegrip van Nederlandsch-Indië, bij vooruitbetaling . . . . „ 7.50
voor de overige landen, bij vooruitbetaling . . . . „ 10.—

ADVERTENTIËN per regel *f* 0.20, en *f* 0.10 voor het bewijsnummer. Groote letters worden berekend naar plaatsruimte. Abonnementen voor advertentiën tegen lage prijzen.

AFZONDERLIJKE NOMMERS met plaat *f* 0.25, zonder plaat *f* 0.15

HET NIEUWE GEBOUW VOOR DE AMBACHTSSCHOOL EN AVONDSCHOOL VOOR HANDWERKSLIEDEN TE ARNHEM.

(Platen XXIII, XXIV en XXV.)

Op hetzelfde oogenblik dat in de hoofdstad op het Ambachtsonderwijs-congres met groote meerderheid eene voor de Ambachtsscholen gunstige conclusie werd aangenomen, had te Arnhem eene gebeurtenis plaats, die op zeer ta-tbare wijze getuigde, dat in deze stad met het te Amsterdam gevelde oordeel werd ingestemd.

Op het bedoelde tijdstip, in de maand Juni jl., werd toch het nieuwe gebouw voor de Ambachtsschool en Avondschool voor handwerkslieden in gebruik genomen. Het gebouw, gesticht door de gemeente, is niet het eerste bewijs van hare belangstelling in het ambachtsonderwijs.

Van de oprichting der Ambachtsschool in 187 : af, heeft de gemeente voor hare huisvesting zorg gedragen. In den allereersten tijd werd het onderwijs gegeven in een oud, voor afbraak bestemd woonhuis. Doch reeds een jaar na de oprichting werd de school naar een gemeente-gebouw overgebracht, dat in alle opzichten aan de behoeften voldeed.

Naar gelang deze behoeften toenamen, werd de lokaliteit uitgebreid en dientengevolge was het mogelijk de inrichting gedurende een 20-tal jaren op dezelfde plaats gevestigd te houden. Hoogstwaarschijnlijk zou nogmaals tot eene uitbreiding zijn overgegaan, hadden niet verschillende omstandigheden samengewerkt tot de stichting van een nieuw gebouw te besluiten.

Wat in de eerste plaats hiertoe drong, was de wensch de Ambachtsschool en de Avondschool voor Handswerkslieden in één gebouw te vereenigen.

Laatstgenoemde school werd in 1885 opgericht op advies van wijlen den inspecteur van het Middelbaar Onderwijs Dr. Salverda.

Hare oprichting ging gepaard met de opheffing der Burger-avondschool. In overeenstemming met het advies van genoemden inspecteur werd het bestuur van de school opgedragen aan het bestuur der Ambachtsschool.

In één opzicht zag men zich genoopt van het advies af te wijken. Het betrof het onderwijs in het handteekenen, dat niet aan de nieuwe inrichting maar door het genootschap Kunstoefening werd gegeven.

De voorspelling van Dr. Salverda, dat deze splitsing niet zou voldoen, vooral wijl daardoor het onderwijs in het handteekenen, hoewel goed op zichzelve, niet zou zijn onderwijs voor handswerkslieden, werd ten volle bewaarheid. Tevens gaf tot bezwaren aanleiding, dat gebrek aan ruimte in de eigenlijke Ambachtsschool noodzakelijk maakte, het onderwijs aan de Avondschool te doen geven, behalve in het gebouw der Ambachtsschool, in een drietal gebouwen op verschillende punten van de stad gelegen.

Vermeerdering van ruimte was dus vooral voor de Avondschool een dringende behoefte geworden, veel meer voor haar dan voor de Ambachtsschool zelve.

Toch zou zonder eenigen twijfel aan deze behoefte niet hebben kunnen worden voldaan, hadde de Hooge Regeering in 1891 niet eindelijk erkend, dat, waar uit de Staatskas jaarlijks aanzienlijke offers worden gebracht ten behoeve van de opleiding van hen, die den geestes-arbeid vertegenwoordigen, het niet meer dan plichtmatig is het onderwijs van hen, die met handenarbeid hun brood moeten verdienen, eveneens van Staatswege te steunen.

Provincie, gemeente en particulieren hadden reeds jaar en dag van hunne belangstelling blijk gegeven, doch eerst, toen Rijkshulp in het vooruitzicht werd gesteld, kon aan de stichting van een nieuw gebouw voor beide scholen gedacht worden. Dit was in het najaar van 1891. Of zij, die in het maken van de eerste plannen betrokken waren, destijds reeds zouden hebben durven voorspellen, dat een inrichting, als

thans reeds een half jaar in gebruik is, binnen een betrekkelijk zoo kort tijdsverloop tot stand zou konien? Ik betwijfel het. Dat desniettegenstaande het voorbereidingstijdperk van den bouw en het tijdperk van den bouw zelf langer heeft geduurd, dan velen vurigen vrienden van de scholen lief was, zullen zij, die ondervinding op het gebied van bouwen door openbare besturen hebben opgedaan, gaarne willen gelooven. Eveneens, dat meer dan een dozijn voorloopige plannen zijn gemaakt en tal van contra-plannen zijn moeten worden afgemaakt, alvorens tot eene eindbeslissing te komen. Het kan geen nut hebben dit meerendeels weinig verkwikkelijk gedeelte van de geschiedenis van den bouw op te halen. Slechts zij dankbaar het heugelijk verschijnsel herdacht, dat gedurende de behandeling van de zaak de opvatting steeds ruimer is geworden en de vertraging in de afdoening dus aan de afmetingen, zoowel van het terrein als van het gebouw, ten goede is gekomen.

Den 24 Juni 1893 viel de eindbeslissing.

Op dien dag besloot de Raad tot de stichting van de gebouwen, die op de bij dit nummer gevoegde platen zijn aangegeven.

Bij het kiezen van een geschikt bouwterrein moest vooral op mogelijke uitbreiding in de toekomst gerekend worden. Immers welke vlucht het Ambachtsonderwijs zal nemen, is bezwaarlijk te voorzien. Terreinen, ingesloten liggende in een bebouwd stadsgedeelte, konden daardoor niet in aanmerking komen, en men was wel genoopt de keuze te vestigen op een terrein, gelegen aan de grens der bebouwde kom. Het aangekochte is een zoodanig. Het is gelegen aan den Boulevard, een 20 M. (tusschen de gevels, dus met inbegrip van de voortuinen, 32 M.) breede straat, die op dit oogenblik de bebouwde kom aan de zuid-oostzijde der stad afsluit. Het terrein is groot 7627 M², waarvan ongeveer 5000 M², voor den bouw in gebruik zijn genomen. Van de overige 2600 M², moet een klein gedeelte voorloopig als uitweg voor achtergelegen weilanden blijven liggen, over de rest kan ten allen tijde voor uitbreiding beschikt worden. En mocht ooit nog meer terrein benoodigd zijn, dan zal dit hoogst waarschijnlijk immer verkregen kunnen worden door aankoop van aan het reserve-terrein grenzend weiland.

Het geheele stadsgedeelte waar de school gevestigd is, behoorde vóór 1879 tot de welige landouwen, die te zamen den buitenpolder „het Arnhemsche en Velpsche broek" uitmaken, een terrein, dat doet denken aan de gezegende oeverlanden van den Nijl, want bijna elken winter doet overstrooming met Rijnwater zijn vruchtbaarmakenden invloed gevoelen.

Toch wordt de grazende koe en de hooiende landman geregeld, zij het ook langzaam, door de zich uitbreidende stad teruggedrongen. De prijs van puik weiland, hoe hoog ook per H.A. berekend, blijft, door 10,000 gedeeld, lager dan de prijs, die per c.A. zelfs voor niet opgehoogd bouwterrein bedongen kan worden.

Voor de 7627 M², waarvan ongeveer 4000 M² ter hoogte van 2 à 3 M. met rivierzand waren opgehoogd en de rest nog laaggelegen weiland was, werd, met inbegrip van de kosten van overdracht, ƒ 23,616 betaald.

Ten einde, nadat de beslissing door den Raad was genomen, zoo spoedig mogelijk met den bouw te kunnen beginnen, werd besloten het maken der fundamenten en het ophoogen van het terrein, voor zooverre nog noodig, afzonderlijk aan te besteden.

Dit werk werd aangenomen door den heer A. van der Straaten, te Berg-Ambacht, voor de som van ƒ 20,650 (1) en uitgevoerd in het tijdvak October 1893—Maart 1894.

T. o. van de wijze van fundeeren zij het volgende medegedeeld. De ondervinding, te Arnhem opgedaan, heeft geleerd, dat men woonhuizen van gewone afmetingen en van vrij groote hoogte op de op het weiland gebrachte ophooging van rivierzand zonder bezwaar kan optrekken, mits men aan het fundament een voldoend breeden voet geeft. Deze wijze van fundeeren is daarom ook toegepast voor de directeurswoning, de conciergewoning en, wat het schoolgebouw en de werkplaatsen betreft, voor verschillende muren, die niet verder opgaan dan de verdieping van den beganen grond.

Voor het gebouw van drie verdiepingen en voor de hoofdmuren van de werkplaatsen heeft men dit niet durven doen. Wat de werkplaatsen betreft, hoewel slechts één verdieping hoog, niet, wijl de ophooging slechts gedeeltelijk aanwezig was.

Voor een groot gedeelte van den bouw was men dientengevolge genoopt te fundeeren op de onder de kleilaag liggende zandplaat, d. i. op een diepte van 5.50 à 6 M. beneden den bovenkant van den vloer van den beganen grond. Een fundeering op spaarbogen was hiervoor aangewezen.

De uitvoering van dit werk was het minst bezwarend op het nog niet met rivierzand opgehoogd gedeelte van het terrein. Het rivierzand, dat in de nabijheid van Arnhem gebaggerd wordt, is toch zoo grof, dat het niet mogelijk is daarin sleuven of putten te maken, zonder de wanden af te heien.

Daar dit in dit geval niet wel mogelijk was, was de aannemer genoopt aan de ontgraving zeer ruime afmetingen te geven en moest hij op sommige punten de ophooging zelfs geheel verwijderen.

Bedenkt men nu, dat, behalve dit grondwerk, ongeveer 11,000 M², rivierzand voor ophooging van het terrein moest worden aangevoerd en dat dit tusschen en om de fundamentmuren gestort moest worden, dat voorts de hoeveelheid uit te voeren metselwerk 870 M³. bedroeg en dat het werk geruimen tijd wegens vorst moest stilliggen, dan zal men moeten erkennen, dat dit gedeelte van den bouw met bekwamen spoed is tot stand gebracht.

De aanbesteding van den bovenbouw had plaats in Maart 1894, toen de aannemer van de fundeering met zijn werk gereed was. Bij het opmaken van het bestek, bestond het voornemen het gebouw bij gedeelten op te leveren, ten einde de overbrenging van de school zooveel mogelijk te bespoedigen. Later bleek het echter niet wel mogelijk school te houden in een gebouw, dat nog niet gereed was en werd er de voorkeur aan gegeven de overbrenging uit te stellen tot het geheele gebouw zou zijn opgeleverd. Dit kon in Juni 1895 geschieden.

Aannemer van den bovenbouw was de laagste inschrijver, de heer J. J. Hoenstra te Bergen-op-Zoom, voor de som van ƒ 89,577. De raming bedroeg ƒ 100,000, de hoogste van de 34 inschrijvingen ƒ 110,391.

Van dezen aannemer werd ook een groote krachtsinspanning gevorderd, want, om de gebouwen in het voorjaar van 1895 te kunnen opleveren, moesten zij allen vóór den winter van 1894/95 onder de kap zijn gebracht.

Behalve bovenvermelde bestedingen, hadden nog een paar bestedingen van geringen omvang plaats, terwijl voor het verrichten van verschillende werkzaamheden en leveringen onderhandsche contracten werden gesloten. Ook werd een gedeelte der werkzaamheden in eigen beheer uitgevoerd. Een en ander zal nader uit de opgave betreffende de kosten van den bouw blijken.

(1) De begrooting bedroeg ƒ 22.200,—. De hoogste van de 13 inschrijvingen ƒ 25,618,—, de laagste ƒ 18,550,—.

Thans mogen eerst eenige mededeelingen betreffende de inrichting van het gebouw volgen.

Zooals bij eene beschouwing van de plattegrondteekeningen onmiddellijk in het oog valt, is de geheele bouw in vier onderdeelen te splitsen.

Rechts van het eigenlijke schoolgebouw vindt men de directeurswoning met tuin en daarachter de conciergewoning met schaftkamer. Deze schaftkamer is bestemd voor de buiten Arnhem woonachtige leerlingen. In dergelijke leerlingen, waaronder niet de minst ijverige, mag de school zich geregeld verheugen. De zegeningen van haar onderwijs komen dus niet enkel aan de stad Arnhem, maar ook aan de om deze stad gelegen gemeenten ten goede en dit rechtvaardigt dan ook de ondersteuning aan de school sedert jaren uit de provinciale kas toegekend.

Aan de schaftkamer grenst eene open speelplaats. Van uit de conciergewoning kan op schaftkamer en speelplaats toezicht gehouden worden.

Het eigenlijke schoolgebouw bestaat uit twee gedeelten, het voorgebouw, bestemd voor het theoretisch onderwijs, hoog drie verdiepingen, en de werkplaatsen, die allen gelijkvloers zijn gelegen.

De hoofdtoegang tot de school bevindt zich aan den voorgevel.

Voor dagelijksch gebruik door de leerlingen is echter de zijtoegang bestemd, gelegen aan den open doorgang tusschen de directeurswoning en het schoolgebouw. Van dezen doorgang, waarop de conciergewoning ook uitkomt, kan door voertuigen gebruik worden gemaakt. Dit geldt ook voor den zijtoegang zelf, en dientengevolge ook voor de groote binnenplaats.

Deze binnenplaats is, behalve voor speelplaats, ook bestemd voor het opstellen van werkstukken van groote afmetingen.

Bij het ontwerpen van het gebouw moest vooral gezorgd worden: 1°. dat het onderwijs in de practijk niet hinderlijk zou zijn voor het onderwijs in de theorie; 2°. dat alle handteekenzalen en het meerendeel der werkplaatsen niet aan de zonzijde zouden komen te liggen, en 3°. dat de lokalen, inbegrepen de werkplaatsen, zooveel mogelijk door overdekte gangen bereikt zouden kunnen worden.

Met het oog op de eerste voorwaarde werden de werkplaatsen gehouden buiten het voorgebouw, bestemd voor het theoretisch onderwijs. Mochten in de toekomst meer werkplaatsen benoodigd zijn, dan kunnen deze, zoowel op de binnenplaats, als op het achterterrein gebouwd worden, zonder dat op deze voorwaarde inbreuk behoeft te worden gemaakt.

Wat de tweede voorwaarde betreft, zij aangeteekend, dat alle handteekenzalen en de smederij op het noorden, de timmer- en de ververswinkel op het oosten zijn gelegen en enkel de meubelmakerswinkel het licht uit het westen ontvangt.

Met het oog op de derde voorwaarde is langs den timmerwinkel een gang gemaakt, waaruit de timmerwinkel en de smederij, onafhankelijk van elkaar, toegankelijk zijn.

De meubelmakers- en ververswinkel grenzen direct aan den bovengenoemden zijtoegang, die overdekt is.

Een afgezonderd gedeelte van den ververswinkel is bestemd voor lakkamer en aan den meubelmakerswinkel grenst een politoerkamer. Door dit laatste vertrek gaande, bereikt men een reserve-lokaal, waarvan eerlang een gedeelte tot machinekamer zal worden ingericht, wijl het voor dit doel bestemd lokaal voor vergrooting van den timmerwinkel bestemd zal moeten worden. Hoewel de timmerwinkel beteekenend grooter is dan in het oude gebouw, zal de sterke toeneming van het aantal leerlingen in dit vak reeds nu noodzaken tot deze uitbreiding over te gaan.

Bij iedere werkplaats vindt men een privaat en een waterplaats, die van uit de werkplaatsen toegankelijk zijn en waarop dus voldoend toezicht gehouden kan worden. De ruimte boven de privaten is voor kasten ingericht.

De zolders boven de werkplaatsen zijn bestemd voor berging van hout en andere materialen. Met het oog daarop zijn twee trappen aangebracht, die van uit den timmerwinkel, den ververswinkel en den meubelmakerswinkel bereikt kunnen worden.

Betreffende de smederij zij nog aangeteekend, dat de blaasbalgen op den zolder zijn opgesteld, waardoor zij minder te lijden zullen hebben.

In iedere werkplaats vindt men waschbakken, die aan de waterleiding zijn aangesloten en in den timmeren den meubelmakerswinkel zoogenaamde lijm-schoorsteenen.

Betreffende het gebouw voor het theoretisch onderwijs zij het volgende medegedeeld.

Alle zalen zijn 7.50 M. diep, alle gangen 3 M. breed.

Het gebouw door den hoofdingang binnentredend, vindt men rechts van de vestibule de directiekamer en aan weerszijden van de tegenover de vestibule gelegen hoofdtrap een wachtkamer en een kamer voor leeraren.

Onder de hoofdtrap doorgaande, kan men de binnenplaats bereiken. De binnenplaats is eveneens toegankelijk van uit de gangen en van uit de werkplaatsen en, ten behoeve van het op de leerlingen uit te oefenen toezicht, van uit de leerarenkamer.

Zoowel onder de hoofdtrap, als onder de zijtrap zijn kelders aanwezig.

De kelder onder de hoofdtrap is bestemd voor brandstoffen-bergplaats en met het oog daarop door middel van een lift met alle verdiepingen verbonden. De kelder onder de zijtrap is in twee deelen gesplitst. De eene helft dient voor krullen-bergplaats, de andere helft behoort bij het lokaal voor boetseeren en is van daaruit dan ook toegankelijk. De ruimte onder de zijtrap is ingericht voor kamertje van den portier.

Tusschen het reeds genoemde lokaal voor boetseeren en de directie-kamer vindt men twee lokalen bestemd voor magazijn van verkoopbare voorwerpen. In deze zalen wordt tevens de gang van het onderwijs door opstelling van modellen en teekeningen aanschouwelijk voorgesteld.

Aan de andere zijde van den hoofdingang vindt men, behalve een drietal zalen voor lijnteekenen, een zaal voor werktuigkundig teekenen en een daarbij behoorend lokaal voor opstelling van modellen van machinerieën.

Op de eerste verdieping vindt men naast de zijtrap de directeurskamer en daaraangrenzende een kamer voor de administratie.

In den tegenovergestelden vleugel worden drie lokalen voor lager onderwijs aangetroffen. De overige zalen op deze verdieping en alle lokalen op de 2e verdieping zijn bestemd voor hand- en lijnteekenen. Eenige vertrekken van geringe afmetingen worden gebruikt voor berging van modellen.

Op alle verdiepingen zijn, over twee groepen verdeeld, een voldoend aantal privaten en waterplaatsen aangebracht. In hunne nabijheid vindt men aan de

waterleiding aangesloten haspels met slangen, die het schoonhouden der privaten gemakkelijk maken en tevens voor blusschen van brand gebruikt kunnen worden. Voorts vindt men op alle verdiepingen waterleidingkranen met waschbakken.

In alle lokalen, uitgezonderd de werkplaatsen, en in de gangen zijn houten plafonds aangebracht. De hoogte tusschen vloer en plafond bedraagt op den beganen grond 4.64 M. en op de verdiepingen 4.50 M., met uitzondering van de gang op de 2e verdieping, die slechts 3 M. hoog is.

In de werkplaatsen zijn geen plafonds gemaakt. De afstand tusschen vloer en onderkant zoldervloer bedraagt daar 5 M.

De gangen op den beganen grond, het lokaal voor boetseeren, de smederij, het reservelokaal en de machinekamer zijn met klinkers bevloerd, de privaten en waterplaatsen met cementvloeren, alle andere lokalen en de gangen op de verdiepingen met hout. Het ligt in de bedoeling een gedeelte der klinkerbevloeringen door tegelvloeren te vervangen, doch het werd niet raadzaam geoordeeld deze constructie direct toe te passen, wijl het te voorzien is, dat de zandophooging nog zal inklinken.

In de directie- en de directeurskamer zijn houten lambrizeeringen aangebracht, in de vestibule eene van stucmarmer, in alle andere lokalen en gangen van het voorgebouw lambrizeeringen van cement. De muurgedeelten boven de lambrizeeringen zijn met gips-pecie bepleisterd, terwijl het in de bedoeling ligt de muurvlakken later te verven.

De muren in de werkplaatsen zijn over de volle hoogte schoongewerkt en gevoegd.

Alle daken zijn beschoten en met gewone Hollandsche pannen gedekt, de platten met houtcement.

De verwarming geschiedt door middel van gewone kachels, de verlichting door middel van gas-gloeilicht.

Zoowel eene verwarming door middel van gaskachels, als het aanbrengen van een centrale verwarmings-inrichting is overwogen, doch van beiden moest met het oog op de kosten worden afgezien.

Hetzelfde geldt voor de verlichting.

Waar het aantal gaspitten het cijfer 400 nabij komt, verdiende het maken van een electrische installatie overweging. Wellicht zou tot electrische verlichting zijn besloten, vooral met het oog op de zuiverheid van de lucht in de teekenzalen, ware het gas-gloeilicht niet als mededinger van het electrische licht opgetreden. Tegenover dezen concurrent moest het electrische licht vooralsnog de vlag strijken.

Ten behoeve van de luchtverversching in de lokalen zijn de bovengedeelten van het meerendeel der ramen tuimelend gemaakt. Deze bovengedeelten zijn van wangen voorzien.

Met uitzondering van de ramen in den voorgevel en enkele ramen van extra groote afmetingen, zijn de ramen zonder kozijnen gemaakt. T. d. o. werd het voorbeeld gevolgd bij de vergrooting van de Rotterdamsche Ambachtsschool gegeven.

Alle gevels zijn gevoegd. In den voorgevel van het schoolgebouw en de directeurswoning is de baksteen afgewisseld met hardsteen en Gildehauser steen.

De voortuinen aan de zijde van den Boulevard zijn omgeven door hekken van gesmeed- en getrokken ijzer. Van hetzelfde materiaal zijn de balusters vervaardigd, waarop de leuning der hoofdtrap rust. Voor de afrasteringen van het terrein aan de achterzijde is gekyaniseerd vurenhout toegepast.

De geheele bouw draagt het kenmerk van grooten eenvoud. Eenige, hoewel geen groote afwijking, is t. d. o. toegelaten voor de voorgevels aan den Boulevard, en wat het inwendige betreft, voor de vestibule, het hoofdtrappenhuis, de directie- en de directeurskamer.

(*Wordt vervolgd.*)

Arnhem, December 1895.

J. W. C. TELLEGEN.

GEKNOEI BIJ AANBESTEDINGEN.

Het artikel, dat wij in ons voorlaatste nommer opnamen naar aanleiding van de Haarlemsche aannemers-quaestie, heeft de aandacht van het weekblad *De Aannemer* getrokken. Dat dit blad, het orgaan van den Nederlandschen Aannemersbond, deze zaak niet onopgemerkt en onbesproken zou laten voorbijgaan, was te verwachten; wij ondertusschen willen wel erkennen, dat de bespreking ons teleurgesteld heeft.

Hadden wij het als zeker geacht, dat de Nederlandsche Aannemersbond met al de kracht die in hem is tegen de nu zoo duidelijk gebleken verkeerde practijken zou te velde trekken, onze verwachting is beschaamd.

Nu de zaak niet te ontkennen is, wordt zij, in stede van streng gegispt, met allerlei drogredenen goedgepraat. Het staat daarom te vreezen, zooals wij in onze vorige beschouwing zeiden, dat er van de verheffing van den aannemersstand al heel weinig zal komen en dat het publiek als vroeger den aannemer zal blijven beschouwen als iemand, die al zeer ruim van geweten is en met wien men niet te voorzichtig kan zijn.

Erkend wordt door *De Aannemer*, dat het zoogenaamde „opleggen" vaak voorkomt en dat er enkele aannemers zijn, die nooit een werk uitvoeren en zooals men zegt van „opzetjes" leven. Dit „geknoei" te noemen, zegt hij, is niet anders dan een groot woord.

Als iets bijzonder eerlijks en fatsoenlijks schijnt evenwel het blad het „opleggen" en wat daar verder aan verbonden is, toch gelukkig niet te beschouwen. Immers het stelt daar tegenover, dat er ook bij de architecten minder goede practijken plaats vinden en als bewijs daarvan volgen dan een paar citaten uit onze nummers van 7 September en 2 November van dit jaar.

Wij moeten echter in het midden brengen, dat de handelingen, die wij in de architecten wraakten, hoe verkeerd dan ook, nog geheel iets anders zijn dan die, waaraan de Haarlemsche aannemers (om bij het geconstateerde feit te blijven) zich schuldig maakten.

Sommige architecten, zeiden wij, adverteeren, anderen belegeren de deur van den opdrachtgever met de verleidelijkste aanbiedingen. Dit alles is evenwel niets anders dan „onbetamelijk"; de opdrachtgever zal daardoor, hoeveel afkeuring het overigens verdient en hoeveel last en onaangenaamheid het hem wellicht veroorzaakt, toch geen cent uit zijn beurs zien verdwijnen. Was evenwel de toeleg der Haarlemsche aannemers gelukt, dan was den bouwpatroon *f* 1500 *op slinksche wijze afhandig gemaakt*. En dit is een zoo ernstig feit, dat de door ons veroordeelde handelingen der architecten daarbij pekelzonden schijnen.

Als verzachtende omstandigheden worden door „De Aannemer" aangevoerd „dat iedere architect van deze wijze van doen op de hoogte is" en „dat de aannemers, wetende dat nooit iemand hen schadeloos stelt voor vergeefsche moeite en vruchteloozen arbeid", nu zichzelf helpen. Maar kan, wat hier gezegd wordt, ernstig gemeend zijn? Immers neen! Het is alge-

PLAAT XXIII.

Ambachtsschool en Avondschool
met handwerkslokalen.
Voorgevel.

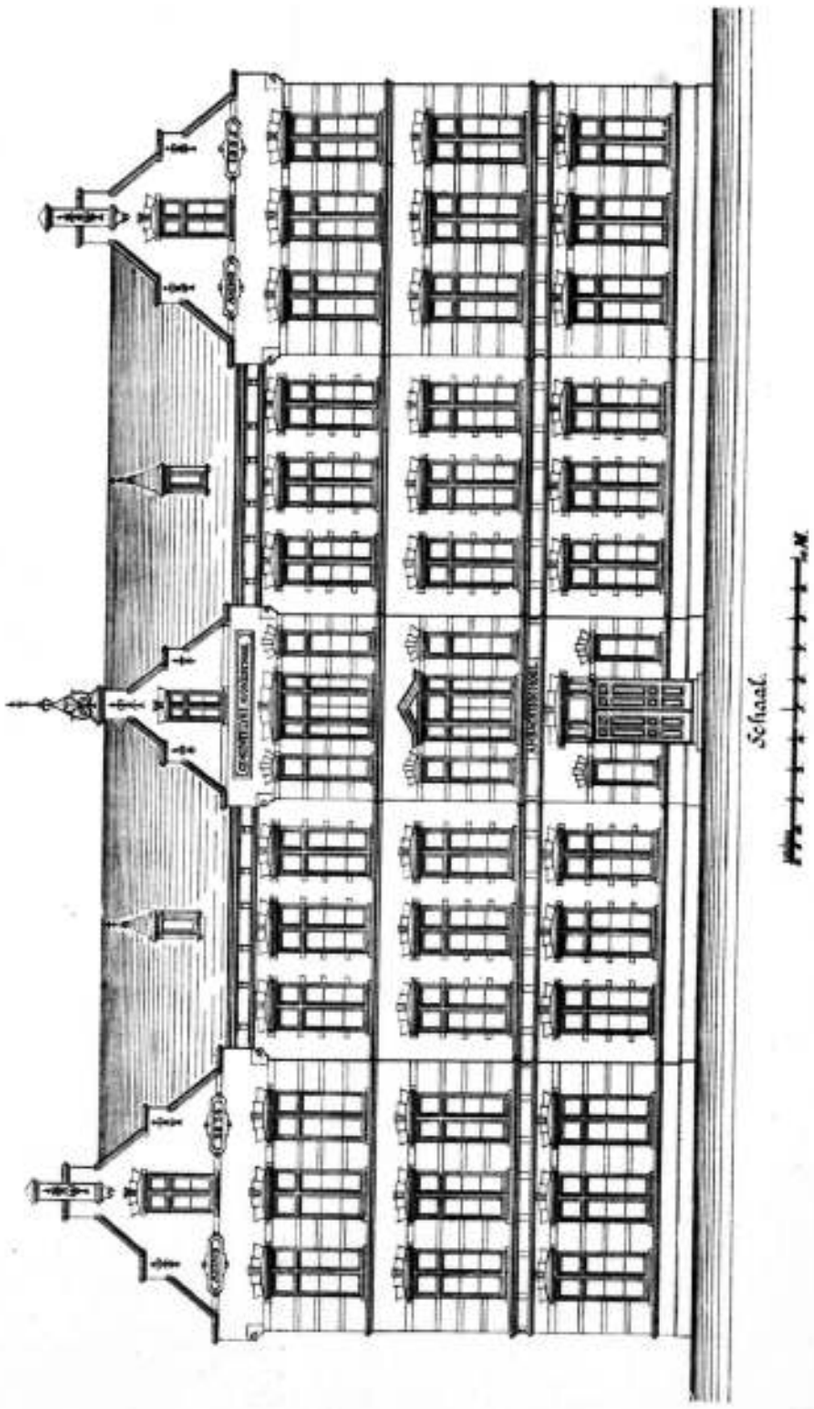

DE OPMERKER 1895.
Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Ambachtsschool en Avondschool voor handwerklieden.

Begane-grond.

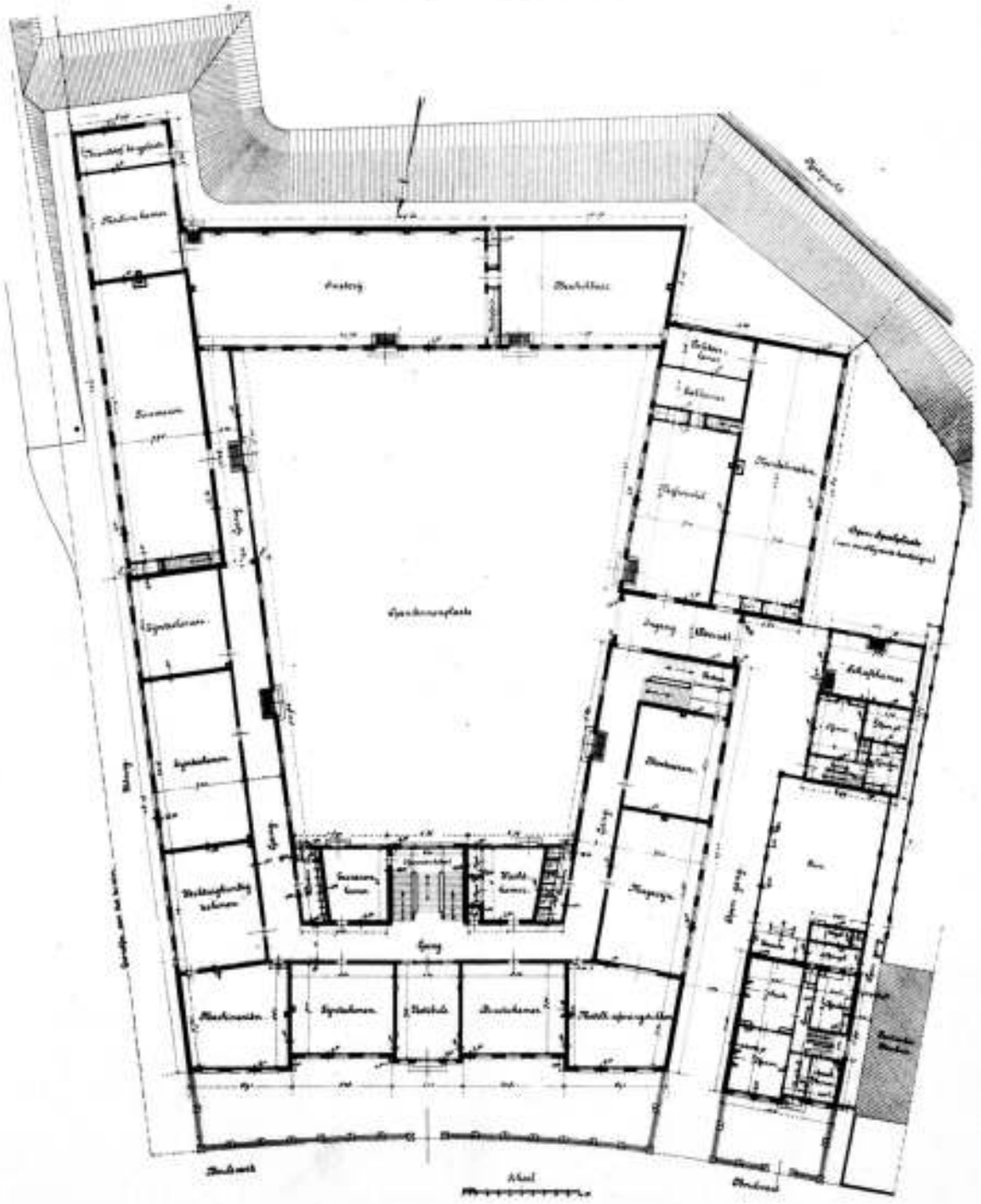

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Ambachtsschool en Avondschool voor Handwerklieden.

Eerste Verdieping.

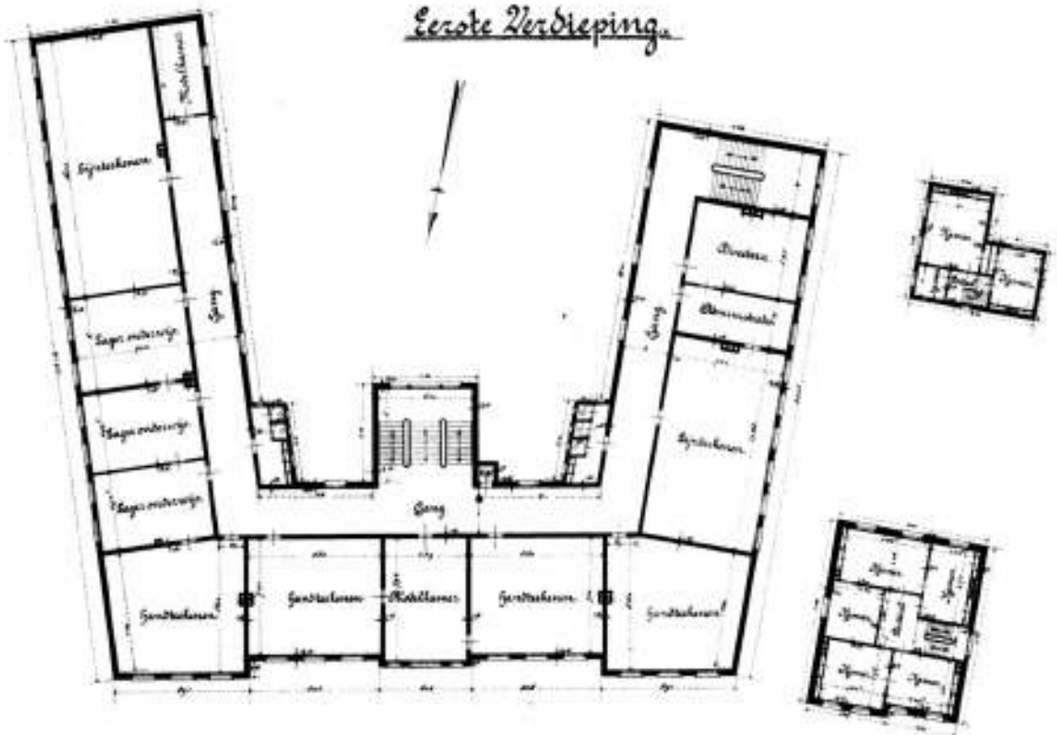

Tweede Verdieping.

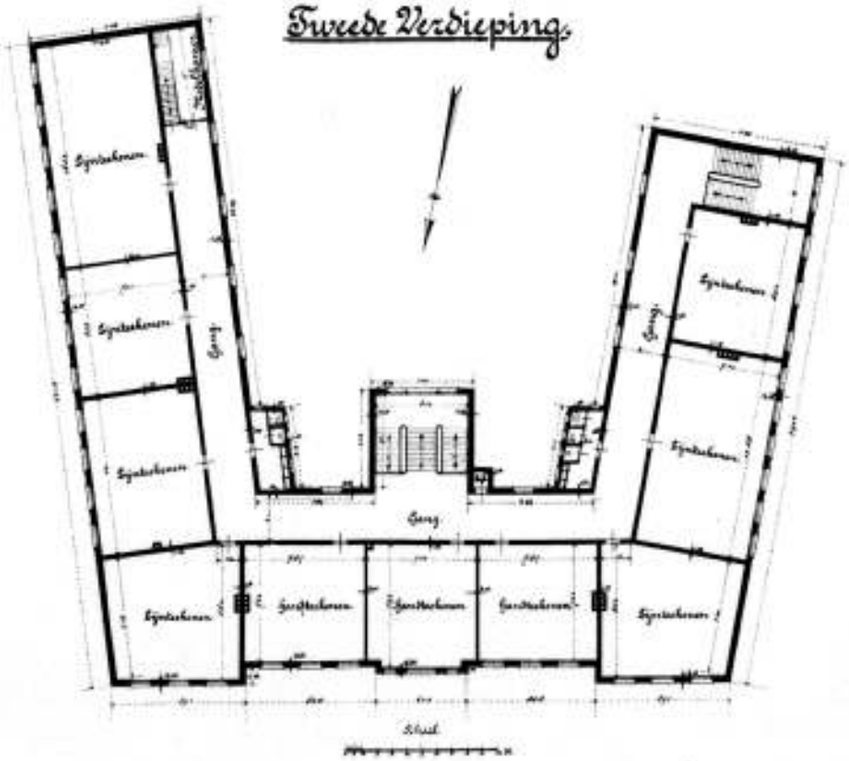

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

meen bekend, dat er vroeger bij de aangiften van buitenlandsche goederen aan onze grenzen op reusachtige schaal gesmokkeld werd. Niemand heeft daarin echter ooit een verontschuldiging voor de smokkelaars gezien. En wat zou gebeuren met iemand, die, een vordering op een ander meenende te hebben, en „zich zelf willende helpen", het bedrag stilletjes aan zijn schuldenaar ontfutselde? Hij ging de doos in, wanneer het ontdekt werd. „*C'est simple comme bonjour*" om met *De Aannemer* te spreken.

Het artikel van *De Aannemer* is in de pen gegeven door een hinderlijk cynisme. Zijn wij onbeschaamd, zooals het blad beweert, omdat wij den vinger gelegd hebben op een der ergste wonden van de aannemerswereld, toen die wonde, anders onder het gewaad verborgen, voor een oogenblik in al haar afzichtelijkheid bloot kwam?

Men kan nu niet beweren, dat de wond niet bestaat. Waarom dan zoo verwoed tegen ons, die een geneesmiddel daartegen aangaven? De geneesheeren beweren altijd, dat de zoogenoemde „geheime kwalen", omdat zij uit een verkeerd gevoel van schaamte verborgen gehouden worden, voor de lijders juist daarom vaak zoo noodlottig zijn, terwijl, indien tegen de ziekte bijtijds was opgetreden, de genezing veel gemakkelijker ware geweest.

En nu weet de lijder het geneesmiddel, maar.... hij wordt nog boos op den dokter, die het hem aan de hand doet. Of liever, het is eigenlijk niet eens een medicament, dat geslikt behoeft te worden, ons middel is meer een leefregel, welker opvolging al zeer gemakkelijk is, als de zieke maar een ernstige wil toont.

Mogen wij dien leefregel nog eens opgeven? Misschien komt *De Aannemer* nog wel tot andere gedachten, en begint hij in te zien, dat er tegen de kwaal wat gedaan moet worden.

Ziehier dan nog eens ons voorschrift. Wij verbieden den aannemers niet, dat zij voor *overdelijk verrichte* „vergeefsche moeite en vruchteloozen" arbeid zich zullen schadeloos stellen; wij verbieden hen alleen, dit te doen op de tot dusver gevolgde wijze, die voor hun morcele gezondheid allernadeeligst is. Wij raden hen daarom aan een fonds te vormen, door van ieder bondslid, wien een werk gegund wordt, een zeker percentage te eischen. Uit dit fonds kunnen dan de *bona fide* inschrijvers bij aanbestedingen schadeloos worden gesteld; de aannemers kennen elkander te goed, dan dat zij niet zouden weten, wie na een aanbesteding op schadeloosstelling recht heeft en wie niet. De „opzetjes" kunnen dan geheel vervallen; zij, die daarvan leven, moeten dan maar eens de waarheid ondervinden van de oude spreuk: „Wie niet werkt, zal ook niet leven". Wij hebben met deze parasieten, die door den nieuwen leefregel gedood zullen worden, niet het minste medelijden.

Wat zou men zeggen van een patiënt, die, met een ernstige hartkwaal behept, daaraan niets deed, omdat... zijn maag zoo gezond was? Men zou hem uitlachen. Toch is de Aannemersbond zoo dwaas. Hij erkent aan de kwaal van de „opzetjes" te lijden, maar, zegt hij... ik heb er toch toe bijgedragen om bij den Raad van Amsterdam aan te dringen op het maken van bepalingen omtrent loon en arbeidsduur, terwijl ook de werklieden voornamelijk aan mijn initiatief te danken hebben, dat het loon te Amsterdam thans definitief op 23 cents is vastgesteld.

De hartkwaal wordt dus niet ontkend, doch voor de gezondheid van een ander lichaamsdeel een paar bewijzen aangevoerd. Maar dat lichaamsdeel is ook al niet zoo goed in orde, als de patiënt beweert. Wij hebben toch, in ons laatste nummer, uitvoerig aangetoond, wat er van de bewering aan is, „dat het loon thans te Amsterdam definitief op 23 cents is vastgesteld."

De Aannemer wordt ten slotte kwaad en ziet in onze beschouwingen verdachtmaking en laster, maar zeker ten onrechte. Wij hebben toch het Haarlemsche feit niet uit onzen duim gezogen? Dat iets dergelijks te Amsterdam nooit is voorgekomen, is mogelijk, doch wij koesteren daaraan gegronden twijfel. Wij hadden het over het Haarlemsch geval en lieten „de Eenheid", „de Vereeniging" en hoe verder de Amsterdamsche aannemerskringen heeten, onbesproken. Maar zoodra Amsterdamsche aannemers als hun Haarlemsche collega's handelen, en dit, op dezelfde wijze, onweerlegbaar is bewezen, zullen wij hen evenmin sparen. Voor Beaumarchais' „*Calomnie toujours*" is hier dus geen plaats.

Wij begrijpen, dat het voor de aannemerswereld niet aangenaam is dat „de onhandige, in deze niet toerekenbare redacteur van een groot blad" de Haarlemsche zaak ging publiek maken. Men houdt niet van dergelijke vrienden die feilen toonen.

Wij willen volstrekt niet over den Bond een soort van patronaat uitoefenen, en laten den leden in het beploegen, bezaaien en beëggen volkomen vrij. Maar de aannemers zijn zoo goed als de architecten beoefenaars der bouwkunst en toen wij nu zagen, dat op het aannemersveld, dat al zoo lang braak lag, allerlei onkruid was gegroeid, hebben wij den raad gegeven, dit radicaal uit te roeien, omdat anders alle andere landbouwarbeid toch niet het gewenschte resultaat zou hebben. Is men bang, bij het uittrekken der brandnetels zich de vingers te bezeeren, welnu, men late ze staan. Maar dan mag men er later ook niet over klagen, als het publiek, langs den aannemersakker wandelend en meer onkruid dan tarwe ziende, van de bouwlieden als vroeger een lagen dunk houdt.

DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

(*Ingezonden.*)

Vóór eenige dagen werd ons medegedeeld dat onderscheidene leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, ontevreden met den tegenwoordigen gang van zaken, het voornemen hebben tegen het einde van dit jaar voor het lidmaatschap te bedanken en spoedig daarop bleek dat dit bericht waarheid behelsde.

Van waar die ontevredenheid?

Naar men ons meldde droeg de wijze, waarop het *Bouwkundig Weekblad* geredigeerd wordt, daaraan groote schuld. Bij het verschijnen van het eerste nommer op 4 Mei 1881 verklaarden Redactie en Hoofdbestuur *neutraal* te willen zijn met de woorden: „Het goede in ieders richting erkennende, stellen wij ons *geen* partij". Sedert dien, en vooral in den laatsten tijd, is het Hoofdbestuur ontrouw aan dit programma geworden.

Herhaaldelijk heeft het zonder eenig mandaat van de Maatschappij, en dus geheel op eigen gezag, adressen tot de Tweede Kamer gericht ter zake van maatregelen, door de Regeering voorgesteld, en daarbij — geheel in strijd met zijne roeping om der Bouwkunst bevorderlijk te zijn — zich kennelijk ten doel gesteld verdienstelijke personen op onbillijke en partijdige wijze te treffen en het goede, door hen tot stand gebracht, te verkleinen.

Berichten, die het Hoofdbestuur minder aangenaam waren, werden eenvoudig verzwegen.

Deze handelingen dragen het karakter van een persoonlijken strijd, die aanleiding geeft tot verwarring van denkbeelden en allerminst passend is voor een bestuur, dat boven de partijen moet staan en beloofd had in dien geest te handelen.

Waar het Hoofdbestuur aldus geheel autocratisch optreedt en de wettelijke organisatie der Maatschappij zoodanig is en blijft, dat de meerderheid der leden daarop weinig of geen invloed kan uitoefenen, blijft er voor hen, die zich sinds lang met de handelingen van het Hoofdbestuur niet kunnen vereenigen en niet geacht willen worden daaraan hun goedkeuring te hechten, geen andere weg open dan het lidmaatschap op te zeggen.

Bij de grieven tegen de inrichting der Maatschappij hebben zich onlangs nog gevoegd de bezwaren betreffende de laatste wetswijziging. De daarin voorkomende bepaling dat voor het vervolg niemand lid eener afdeeling kan worden, tenzij hij tevens lid van de Maatschappij is, werd in verschillende afdeelingen ongunstig ontvangen. Alkmaar, Leiden en Leeuwarden gaven het voorbeeld en richtten zelfstandige vereenigingen op; de Haagsche afdeeling verwierp met 32 tegen 4 stemmen de wetswijziging, waarin de gewraakte bepaling voorkwam en alles doet vermoeden, dat zij op de aanstaande bijeenkomst, Maandag 30 dezer te houden, zich van de Maatschappij zal afscheiden.

Wij twijfelen niet of dit voorbeeld zal door andere afdeelingen worden gevolgd.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Afdeeling 's-Gravenhage.

Vergadering van Vrijdag 27 December 1895.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de bijeenkomst, den 13den dezer maand gehouden, deelde de Voorzitter mede dat de nieuw gekozen bestuursleden het mandaat hadden aangenomen en het Bestuur gevolg gegeven had aan het besluit, op de laatste vergadering genomen door toezending aan het Hoofdbestuur van den volgenden brief:

's-Gravenhage, 16 December 1895.

Krachtens de daartoe in de Afdeelingsvergadering van 13 dezer ontvangen opdracht heeft het Bestuur dezer afdeeling de eer u mede te deelen:

1°. dat in die vergadering, na lang beraad, met 32 tegen 4 stemmen de voorgestelde wetswijziging, inzake de afdeelingsleden, is verworpen;

2°. dat daarop het Bestuur is uitgenoodigd dit onverwijld ter uwer kennis te brengen; alsmede, dat een belangrijk gedeelte der Afdeeling, vóór de intrede van het nieuw Maatschappelijk jaar, zich wenscht af te scheiden, tenzij vóór den 25sten dezer van u de stellige en beslote verklaring mocht inkomen, bereid te zijn, om, met het oog op de gevolgen die de aangenomen wetswijziging voor de afdeelingen zal hebben, in eene daartoe te beleggen buitengewone algemeene vergadering het voorstel tot herroeping dier wetswijziging te zullen doen en te zullen verdedigen.

Aangezien ter bespreking van uw antwoord, den 27sten dezer eene buitengewone afdeelingsvergadering zal gehouden worden, verzoeken wij u met allen aandrang ons vóór den 25sten a. s. dat antwoord te doen toekomen, u ernstig in overweging gevend in het belang der Maatschappij en van hare afdeelingen op de plaatsgevonden wetswijziging terug te komen

Hoogachtend, teekenen wij ons

C. H. Peters, *Voorzitter*.
J. F. L. Fromeis, *Secretaris*.

Op dezen brief werd het volgend antwoord ontvangen:

In zijne vergadering van 21 Dec. jl. nam het Hoofdbestuur kennis van uw schrijven dd 16 Dec.

Naar aanleiding uwer mededeeling dat in de vergadering der afdeeling 's Gravenhage „na lang beraad met 32 tegen 4 stemmen „de voorgestelde wetswijziging in zake de afdeelingsleden is ver„worpen", wenscht het Hoofdbestuur er u op te wijzen, dat deze wetswijziging na breedvoerige discussie in de algem. vergadering van 30 Mei jl. door de stemhebbende gewone leden der Maatschappij met overgroote meerderheid is aangenomen (*), en dus het verwerpen dier wetswijziging door, voor een groot deel leden uwer afdeeling, geen stemhebbende gewone leden der Mij., op de eenmaal gevallen beslissing van geen invloed kan zijn, maar alleen ertoe kan bijdragen de thans bestaande scheeve en onzuivere verhouding der afdeelingen tot de Mij. in het volle licht te stellen.

Naar aanleiding uwer 2e mededeeling „dat een belangrijk ge„deelte der Afdeeling voor de intrede van het nieuwe maatschap„pelijk jaar zich wenscht af te scheiden, tenzij voor den 25en „dezer van het Hoofdbestuur de stellige en besliste verklaring „mocht inkomen bereid te zijn om, met het oog op de gevolgen, „die de aangenomen wetswijziging voor de Afdeeling zal hebben, „in een daartoe te beleggen algemeene buitengewone vergade„ring het voorstel tot herroeping dier wetswijziging te zullen „doen en te zullen verdedigen" moet het Hoofdbestuur u doen opmerken dat het gebonden is aan het besluit van de Algemeene Vergadering op 30 Mei jl. en zich niet bevoegd rekent om u een stellige en besliste verklaring te geven om een voorstel tot herroeping van dit besluit te doen en dat voorstel te verdedigen.

Immers de bedoelde wetswijziging is voorbereid door een speciaal daartoe ingestelde Commissie, bestaande uit de Voorzitters der afdeelingen met enkele leden van het Hoofdbestuur en op advies dier Commissie en gesteund door het Hoofdbestuur, eerst na breedvoerige discussie in de Alg. Verg. van Mei jl. door de stemhebbende gewone leden der Mij. aangenomen.

Met deze wetswijziging beoogt men een betere verhouding tusschen de afdeelingen en de Mij. tot stand te brengen. Overtuigd dat de bloei der afdeelingen ten nauwste samenhangt met dien der Mij. is het voorstel daartoe door de Commissie met alle omzichtigheid overwogen en bij het Bestuur ingediend met de bepaling, dat eerst na een tijdperk van 10 jaren deze wetswijziging op de tegenwoordige afdeelingsleden van toepassing zoude zijn, welk tijdperk door de algemeene vergadering rechter op vijf jaren is gesteld.

De wetswijziging kan dus op dit oogenblik nog geen merkbaar nadeeligen invloed op den bestaanden toestand der afdeelingen uitoefenen, en om aan de financiële bezwaren voor de eerst toetredende leden tot eene Afdeeling tegemoet te komen, is op voorstel van uwen Voorzitter in de Algemeene Vergadering besloten dat de afdeelingen de kunstlievende leden der Maatschappij kunnen aannemen met dien verstande, dat voor elk zoodanig toetredend lid door de Maatschappij eene retributie van f 2 aan de Afdeeling zal worden uitgekeerd.

Ingevolge art. 44 van de wet wordt een buitengewone algemeene vergadering belegd wanneer 50 gewone leden der Maatschappij het verlangen daartoe bij het Hoofdbestuur kenbaar maken.

Mocht het in die eventueel te beleggen vergadering blijken dat het in het wezenlijk belang der Maatschappij en der afdeelingen is, reeds aanstonds terug te komen op de in Mei vastgestelde wetswijziging, dan zal het Bestuur zeker bereid bevonden worden om al zulke maatregelen te bevorderen en te steunen, die men, zonder de belangen der Maatschappij te schaden, meent in het belang der afdeelingen te moeten nemen.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,

C. Metman, *Voorzitter*.
C. T. J. Louis Bruns, *Secretaris*.

Na voorlezing van beide brieven werd het eenige punt, dat op de agenda voorkwam, aan de orde gesteld. De heer Mialaret vroeg naar het advies van het Bestuur, waarop de Voorzitter, de heer Peters, mededeelde dat daaraan gaarne gevolg gegeven zou worden als het Bestuur eene goede oplossing wist aan de hand te doen. Er zijn vier wegen die bewandeld kunnen worden, als:

1°. terugkomen op het besluit van afkeuring der voorgestelde wetswijziging;

2°. den raad van het Hoofdbestuur volgen;

3°. niets doen en kalm wachten, en

4°. zelfstandig optreden.

Nu is er weinig kans dat de Vergadering zal terugkomen op het besluit, dat vóór veertien dagen met groote meerderheid genomen werd en verdient het volgen van den raad van het Hoofdbestuur weinig aanbeveling, daar de eindbeslissing te Amsterdam moet genomen worden en de Afdeeling dan alleen gewicht in de schaal kan leggen als alle hier-ter-stede wonende leden zich de moeite willen getroosten naar de algemeene vergadering te gaan. Daarbij komt dat de meerderheid van de afdeeling-leden geen stem uitbrengen, wijl zij geen lid der Maatschappij zijn; bij het volgen van dezen weg, wordt de positie van den Voorzitter zoo gewrongen, dat spreker gemeend heeft voor het mandaat van lid van het Hoofdbestuur te moeten bedanken. De derde weg leidt tot niets en wat den vierden aangaat, zal men moeten toegeven dat het voor het Bestuur niet doenlijk is de ontbinding voor te stellen van een lichaam, dat het vertegenwoordigt. Op deze gronden heeft het Bestuur gemeend zich van het houden van preadvies te moeten onthouden.

(*) Op deze vergadering waren tegenwoordig 26 leden uit Amsterdam en 39 uit andere plaatsen.

In de daarop volgende discussie werd door verschillende sprekers erop aangedrongen het voorstel der afscheiding aan stemming te onderwerpen, daar het aannemen van eene afwachtende houding geen zin heeft en het Hoofdbestuur geen bepaald antwoord gegeven heeft op het schrijven van de Afdeeling.

De heer Berden wees op de schildersvereenigingen, die plaatselijk zijn, maar met elkander te rade gaan, als algemeene belangen zulks eischen. Spreker wierp daarbij een blik op de financieele zijde van het vraagstuk en noemde de moreele verhouding van de afdeelingen tot de Maatschappij kunstmatig, op welke gronden afscheiding de eenige weg is, waarbij geld en vrijheid niet langer ten offer gebracht behoeven te worden.

Het gesprokene werd door de heeren Mialaret, Mulder, Van Wadenoijen en Bauer verdedigd en bestreden door de heeren Van Malsen, Van de Water, Mondt, Knuttel en Mutters; de laatsten waakten de bevoegdheid der Vergadering om een voorstel tot opheffing der Afdeeling aan stemming te onderwerpen.

De heer Du Rieu was van meening zulk voorstel van de bestuurstafel niet ondersteund kon worden en dat zij, die zich met den bestaanden toestand niet kunnen vereenigen, voor het lidmaatschap der Afdeeling moeten bedanken.

De heer Van Nieukerken gaf zijn bevreemding te kennen, dat geen der aanwezigen een woord van waardeering voor de Maatschappij ten beste gaf.

Na langdurige discussie werd de motie—Kok in stemming gebracht, luidende: „de Vergadering, overwegende dat het voorstel—Berden, om op eene nadere „bijeenkomst over de opheffing van de Afdeeling te „beslissen, in strijd is met het reglement, gaat over „tot de orde van den dag", welke motie verworpen werd met 27 tegen 10 stemmen en 2 blanco biljetten. Daardoor heeft de Vergadering de wettigheid van het voorstel—Berden uitgesproken, waarop de door hem voorgestelde motie: „de Vergadering besluit a. s. „Maandagavond 30 December eene buitengewone „vergadering te houden, waarin door het Bestuur de „afscheiding der afdeeling van de Maatschappij aan „de orde wordt gesteld" met 27 tegen 11 stemmen „werd aangenomen.

In een volgend nommer komen wij op deze vergadering terug; plaatsgebrek noopte ons de gehouden discussiën beknopt te behandelen.

Afdeeling Leiden en Omstreken.

In de op Vrijdagavond 27 dezer gehouden vergadering werd met algemeene stemmen besloten zich van de Maatschappij af te scheiden en eene zelfstandige afdeeling op te richten.

Het verslag zal in een volgend nommer worden opgenomen.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering van Donderdag 19 December 1895.

Tengevolge van het besluit, in de vergadering van den 12den dezer maand genomen, om de Afdeeling Leeuwarden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst op te heffen en eene nieuwe vereeniging op te richten, kwamen tal van belangstellenden bijeen. Den Voorzitter, die de aanwezigen welkom heette, deed het genoegen dat velen aan de oproeping hadden gevolg gegeven; spreker zag daarin een bewijs van belangstelling en een streven om het bouwkundig vereenigingsleven te bevorderen. In korte woorden werden de redenen uiteengezet, die ertoe geleid hebben zich van de Maatschappij af te scheiden en werd medegedeeld op welk terrein de nieuwe vereeniging zich denkt te bewegen. De Voorzitter drukte den wensch uit dat velen als lid zouden toetreden om deel te nemen aan de debatten, en hoopte dat deze zich op het voetspoor der ontbonden vereeniging zouden kenmerken door een cordialen geest, zoodat de te nemen besluiten in het welbegrepen belang van de vereeniging zouden zijn.

De Voorzitter deelde mede dat de voorloopige commissie voor het opmaken van een reglement haar taak volbracht had en wilde, alvorens dit in behandeling te nemen, besprekingen doen voorafgaan en in rondvraag brengen, wie der aanwezigen als lid wenschte toe te treden.

De heer Hofkamp was van meening dat het wenschelijk was de grenzen voor de nieuwe vereeniging niet tot Leeuwarden en omstreken te beperken, maar de geheele provincie daarin te begrijpen; leden, buiten Leeuwarden wonende, konden dan op een lagere contributie worden aangenomen. De heer Baron verklaarde het gevoelen van den voorgaanden spreker te deelen en na gehouden discussie werd in dien geest besloten, waarna de aanwezigen, met eene enkele uitzondering als lid toetraden. Aan de nieuwe vereeniging werd de naam „Friesche Bouwkring" gegeven.

Het reglement werd artikelsgewijze behandeld en daarna in zijn geheel vastgesteld; volgens art. 1 en 2 stelt de vereeniging zich ten doel, de beoefening en de kennis der bouwvakken te bevorderen en de algemeene belangen harer beoefenaars en die van naverwante vakken voor te staan. Tot bereiking van dat doel zullen bijeenkomsten worden gehouden tot:

het houden van voordrachten over bouwkunst, over technische wetenschappen in het algemeen, alsmede over de heidensche kunsten en hare geschiedenis;

het geven van berichten omtrent zaken, de bouwkunst betreffende, en verslagen van hetgeen gevonden wordt in binnen- en buitenlandsche tijdschriften;

het bespreken van al of niet uitgevoerde werken;

het beschouwen van teekeningen en platen en het tentoonstellen van werkstukken of voorwerpen, tot de genoemde kunsten en wetenschappen of aanverwante vakken behoorende;

het uitschrijven van prijsvragen;

het voorstellen en behandelen van vragen, binnen den kring der hierbedoelde onderwerpen, hetzij van algemeen of plaatselijk belang.

De leden worden onderscheiden in gewone en in buitengewone. Laatstgenoemde moeten den leeftijd tusschen 18 en 25 jaar hebben bereikt. Van de gewone leden worden zij, die niet te of onder Leeuwarden en Huizum wonen, als buitenleden ingeschreven. De contributie van de gewone leden, gevestigd te Leeuwarden of Huizum, bedraagt f 6— en van de buitenleden en de buitengewone leden f 3·50 per jaar.

Als bestuursleden werden gekozen de heeren J. R. Nijlam, S. Baron, C. van Duijsen, H. Feddema en W. C. de Groot. De Vergadering benoemde laatstgenoemde tot Voorzitter.

Het besluit van de ontbonden Afdeeling omtrent het uitschrijven van een prijsvraag voor een dorpskerk van den Protestantschen godsdienst, werd door de nieuwe vereeniging overgenomen; na mededeeling dat de financiën der vereeniging een batig saldo van f 94 aanwezen, werd de vergadering gesloten.

Architectura et Amicitia.

Vergadering van Woensdag 18 December 1895.

Bij het openen van de bijeenkomst gaf de Voorzitter zijn leedwezen te kennen, dat de geringe opkomst der leden weinig belangstelling in de algemeene vergadering verraadde. Na lezing en goedkeuring der notulen volgde de mededeeling, dat de heer J. A. van der Steijs Voor en M. de Jongh met het nieuwe jaar ontslag namen als bestuurslid; aan oorstg-genoemde, ter vergadering aanwezig, werd dank gebracht voor de vele en gewichtige diensten gedurende negen jaren aan het Genootschap bewezen.

Blijkens het rapport van de Jury in zake de prijsvraag voor een omslag van het plaatwerk „De Architect" is de prijs toegekend aan het ontwerp, onder het motto „W" ingezonden.

Secretaris en penningmeester brachten het jaarverslag uit en laatstgenoemde werd tot lic gebracht voor het verdienstelijk beheer der kas, waarna de begrooting voor 1896 in behandeling genomen en vastgesteld werd.

Op voorstel van den Voorzitter werd besloten de verkiezing van bestuursleden tot eene volgende vergadering uit te stellen; de heer C. W. Nijhoff werd als lid der redactie gekozen.

De beide bestuursvoorstellen omtrent het aannemen van aspirant-leden en het uitschrijven van twee-maandelijksche schetsprijsvragen werden goedgekeurd en zullen, in afwachting der wetswijziging, als proef in werking gesteld worden.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

's-Gravenhage. De hier-ter-stede gevestigde afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst hield den 20n en 21n dezer maand de vijfde historisch-architectonische tentoonstelling in de zaal van het genootschap Pulchri Studio. Dit maal was de beurt aan de Nederlandsche bouwwerken uit de eerste helft der 19e eeuw, toen de Gothiek door de Renaissance verdrongen werd. De schoone collectie trok tal van belangstellenden en een woord van dank moet worden gebracht aan hen, die zich tijd en moeite gaven deze kunstbeschouwing te organiseeren.

Amsterdam. Er is hier-ter-stede eene vereeniging opgericht, die den naam „Rokin" draagt en zich ten doel stelt:

1°. Het gedeelte der stad Amsterdam, bekend onder de namen Rokin, Oude Turfmarkt en Beursstraat, door verfraaiing en verbetering tot een der meest bezochte en meest gewilde verkeerswegen dier stad te maken.

2°. De belangen der bewoners en eigenaars van perceelen in die buurt te bevorderen.

— Bij het gemeentebestuur is ingekomen een concessieaanvraag van den heer Sanders voor den aanleg van zeven electrische tramlijnen met bovengroadsche geleiding.

— De Rechtbank deed heden uitspraak in het tweede gedeelte der geding van de „Imperial" contra de gemeente Amsterdam over het geschil van den brander ter bepaling van de lichtsterkte (photometer). In het eerste geding werd de rechtspraak tot in het hoogste ressort toegewezen en ten nadeele der „Imperial" beslist.

De „Imperial" had thans een nieuwe quaestie opgeworpen, nl. deze: dat de concessie niet den meer aanvulbaar, waarvoor thans de lichtsterkte wordt bepaald, hetgeen de Maatschappij niet gewaagde nadeelen oplevert.

In deze zaak was eenige maanden geleden gepleit voor de gemeente door den stads-advocaat Mr. J. Kappeyne van de Coppello, die meende, dat de Rechtbank in deze geen beslissing kan nemen, door Mr. J. C. de Vries (thans August Filips) voor de „Imperial", die het tegendeel betoogde en schadevergoeding eischte.

Het O. M. had geconcludeerd, dat de Rechtbank zich onbevoegd zou verklaren in deze uitspraak te doen.

De Rechtbank verwierp op bijna alle punten de conclusie van het Openb. Min. en benoemde de professoren Van der Waals en Julius, beiden te Amsterdam, met den heer Van der Horst, directeur der gasfabriek te Utrecht, tot een commissie van onderzoek of de door de gemeente sedert 1887 tot heden gebruikte brander is de normaal Argandbrander van Dumas.

Haarlem. De tentoonstelling van decoratieve kunst en van ontwerpen en teekeningen voor toegepaste kunst, die in Januari op het Museum van Kunstnijverheid zal worden gehouden, is in volle voorbereiding en daar reeds zeer vele toezeggingen tot deelneming werden ontvangen, belooft deze tentoonstelling zeer belangrijk te worden. Artisten, die hun werken wenschen in te zenden, kunnen zich alsnog tot 1 Januari bij den conservator van genoemd Museum aanmelden.

Thans wordt op het Museum een tentoonstelling gehouden van het werk der leerlingen van de aan deze inrichting verbonden school voor kunstnijverheid. Het tentoongestelde werk werd sedert 1 September op genoemde school vervaardigd.

Op het gebied der decoratieve kunst vinden wij er stillevens, bloemen, nature-mortes, ornamentale composities, composities voor tapijten, stoffen en ijzerwerk, ornamentale samenstellingen, vervaardigd door leerling-lithografen; verder teekeningen naar gipsbeelden, bloemen, dieren enz., als ook enkele proeven van houtsnijwerk.

De behoefte aan schilder- en teekenzalen met goede verlichting deen zich sedert lang reeds gevoelen; daaraan zal vermoedelijk in 1896 worden voldaan en de school een aanzienlijke uitbreiding ondergaan.

De cursus zal 6 Januari weder beginnen.

PERSONALIA.

— Door den Minister van Waterstaat zijn met ingang van 1 Jan. 1896 verplaatst: J. H. Groenen, opzichter 1e kl., van 's-Hertogenbosch naar Malden; J. Bos, opzichter 2e kl., van Ysselsteyn naar Meerlo; L. M. Brouwer, opzichter 3e kl., van Meerlo naar Aarle-Rixtel; J. Venema, opzichter 3e kl., van Roermond naar 's-Hertogenbosch; en zijn de benoemde opzichters der 4e kl. T. Hamsma en L. M. Kervaar respectievelijk geplaatst te Ysselsteyn en te Roermond.

— Bij beschikking van den Minister van Waterstaat is de heer H. J. Ragut J.Pzn. benoemd tot buitengewoon opzichter bij de baggerwerken in de Boven-Merwede.

— De Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen benoemde tot ingenieur bij den dienst van weg en werken de adjunct-ingenieur 1e kl. de heer L. M. Barnet Lyon.

— Naar wij vernemen, heeft de heer Jhr. W. Hoeufft, sectie-ingenieur bij de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen ter standplaats Rotterdam, tegen 1 Mei a. s. eervol ontslag aangevraagd.

— Bij den waterstaat in Ned.-Indië is:

overgeplaatst: naar de res. Pekalongan-regentschappen de opz. 1e kl. C. van Wijk.

benoemd: tot opz. 2e kl. Th. G. Gowaij, J. Swaving en A. R. Bloembart, de eerste en de laatste thans tijdelijk opz. bij den waterstaat, en de tweede thans op daggeld werkzaam bij de expl. der Staatsesp., onder aanteekening dat zij bij de werken en opnemingen aan de Solotsche gedetacheerd zullen worden.

— Bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java overgeplaatst naar de lijn Malang–Blitar, de tijdelijke ondercpz. 2e kl. O. F. Horster.

— Bij den aanleg der lijn Probolinggo–Panaroekan vervolg ontheven van het beheer der 4e sectie, de bouwk. ambt. 1e kl. Th. C. Colenbrander; van het tijdelijk beheer der 4e sectie de bouwk. ambt. 2e kl. H. A. Koopmans; belast met het beheer der 4e sectie, de ing. 1e kl., chef der 2e sectie, A. E. Wijs.

— Den heer H. J. Wenkeiern, opz. van den Rijkswaterstaat 1e kl. te Zutfen, is met 1 Februari e. k. Gravenhage als standplaats aangewezen.

— Benoemd tot leeraar in hand- en regtlijnig teekenen aan de hoogere burgerschool en burgeravondschool te Enkhuizen, de heer Van Voorthuijzen te Amsterdam.

ADVERTENTIËN.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand**schade

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Nobelstraat 20—Zutphen—Amsterdam, Sophiaplein—Rotterdam, Zuidblaak 50—Breda, Prinsenkade.

Lage premiën. Heeren Bouwondernemers, die verzekeringen aanbrengen, genieten zeer ruime provisiën.

SPECIALITEIT in

HARTGUSS-ROOSTERSTAVEN,

Merk EUREKA.

Leverancier der Koninkl. Nederl. Marine en Keizerlijke Duitsche Marine.

Bekroond **1893** te Batavia en **1894** te Amsterdam met **Zilveren** Medailles.

Bekroond op de Wereldtentoonstelling te Amsterdam met **Zilv. Med.**, als hoogste en eenigste onderscheiding.

Hoofdagent G. H. VAN GIJN,

Amstel 312. Amsterdam

Toezending van circulaires met prijsopgaaf en monsterijzer. Geen roosters zijn echt zonder het merk „*Eureka*".

ASPHALTFABRIEK.

MEIJJES en BOSCH, Wijhe bij Zwolle.

Fabriek van **Asphaltdakpapier, Isoleerplaten, Carbolineum** en ☛ Specialiteit: **HOUTCEMENTDAKEN (verbeterd systeem Häusler), Asphaltvloeren, DAKEN** met **DUBBELE ASPHALT-BEDEKKING** onder **zes jarige garantie.**

MONSTERS en PRIJSOPGAVEN op aanvraag **gratis** en **franco**.

AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Baarn* zijn voornemens op **Vrijdag 10 Januari 1896**, des voormiddags ten 11 ure, ten Gemeentehuize in het openbaar, bij enkele inschrijving,

AAN TE BESTEDEN:

Het leveren van 93,000 stuks strantklinkers.

Het leveren van 225 stère riviergrind.

De bestekken liggen van af heden ter secretarie ter lezing en zijn op franco aanvraag à **f 0.25** verkrijgbaar bij den heer Secretaris te Baarn, terwijl inlichtingen zijn te verkrijgen bij den Gemeente-Opzichter S. HOFS.

Baarn, 28 December 1895.

Burgemeester en Wethouders voornoemd
B. Ph. DE BEAUFORT,
Burgemeester.
G. VAN MERKESTIJN,
Secretaris.

Ter drukkerij „Het Vaderland".